

תשובה עולמים

מקורות וביאורים בענייני הגלות והגאולה אם נבואות הגאולה החלו להתקיים האם אנו ב"אתחלתא דגאולה"

יבואר בו בראיות רבות מהתורה הקדושה והנביאים ודברי חכמינו ז"ל אשר הגאולה העתידה תהיה בניסים גדולים ועצומים, ע"י הקב"ה לבדו "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות" ולא בדרכי הטבע כלל, אליהו הנביא והמשיח יקבצו גלויות, כאשר נשוב לפניו בתשובה שלימה בנין ביהמ"ק ירד בנוי משמיים ואין מצוה לבנותו בזה"ז, והתאספות האנשים אשר בארץ-הקודש כיום אינה התחלת הגאולה וקיבוץ גלויות.

מהדורה חדשה מתוקנת עם הוספות
עיה"ק ירושלים תובב"א

אמר הקב"ה לישראל בעולם-הזה הייתם נושעים ע"י בני-אדם, במצרים
ע"י משה ואהרן, בימי סיסרא ע"י ברק ודבורה, במדינים ע"י שמגר בן
ענת, וכן על ידי השופטים, ועל ידי שהיו בשר-ודם הייתם חוזרין
ומשתעבדין, אבל לעתיד-לבוא אני בעצמי גואל אתכם ושוב אין אתם
משתעבדין שנאמר "ישראל נושע בה' תשועת עולמים"
(תנחומא פ' אחרי י"ב)

לא תהיה ישועתו דומה כישועה אשר תעשה ע"י הטבע או כוחות אחרות,
אשר לא תגדל תפארתה ולא תתמיד לנצח וכו', כי תהיה תשועה נפלאה באופן
נשגב המעורר גיל להשומע נשגבות כאלה, וגם תהיה מתמדת לנצח באופן
שנשמח בה לעולם.
ואמר שעל הישועה הגדולה הזאת תחילה נגילה בעת תתחדש הישועה וגם
אח"כ יהיה לנו ממנו שמחה תמידית כי תהיה תשועת עולמים
(מלבי"ם ישעיה כה, ט)

©

כל הזכויות שמורות
ניתן להעתיק ולצלם שלא למטרות רווח

לתגובות והערות
וכן ניתן לקבל את הספר תשועת עולמים
וקונטרס ישוב ארץ-ישראל בזמן הזה
וגליונות "אור חדש על ציון"
במייל:

tshuatolamim@gmail.com

Rabbi Meir Sirota

12, Chesed Le'avraham St.

Jerusaïem

053 3100047

מאיר סירוטה

מו"צ בהעדה החרדית

רחוב חסד לאברהם 12
פעיה"ק ירושלים תובב"א

0533100047

בס"ד פעיה"ק ירושלים תובב"א _____
ג' אב תשע"ז

מכתב ברכה

הן הובא לפני חיבור יקר ערך וחשוב מאד בשם "תשועת עולמים" שנתחבר ע"י הרב החשוב החפץ בעילום שמו הטוב. והוא עוסק בעניני גלות וגאולה לבאר את ההשקפה הנכונה ע"פ דעת תורתנו הקדושה וספרי אמת, בפרט בכל הקשור ליהדות החרדית כאן בארץ הקודש והמקדש.

ולאחר שעברו על הספר ונוכחו לראות כי אכן חפץ ה' הצליח בידו לבאר כשמלה את עניני ההשקפה הטהורה ע"פ דברי חז"ל וגדולי ישראל, מפייהם ומפי כתבם, באופן מיוחד ביותר השווה לכל נפש – אשר על כן הנני בזה לחזק את ידיו ולאמצו, שיוכל להפיץ בישראל את החיבור הנפלא הלזה, כתרים ומגן נגד הדעות הזרות המנסות לחדור למחנינו ה"י.

והנני בזה לברכו מעומקא דליבא, יהא רעוא שיתקבל החיבור כראוי לו על פי פעלו וחפץ ה' בידו ישכיל ויצליח להרחיב גבולי התורה וההשקפה הטהורה בתוך עם בני ישראל, ורבים יהנו מאורו ולהגדיל תורה ולהאדירה מתוך נחת דקדושה והרחבת הדעת ולכטו"ס אכ"ר.

הכו"ח לכבודה של תורה ועמליה

מאיר סירוטה

תוכן העניינים

הסכמות

תוכן העניינים מורחב

הקדמה

פרק א'	אתחלתא דגאולה ושיבת ציון יד
פרק ב'	גאולה בדרך הטבע נד
פרק ג'	שלוש השבועות קח
פרק ד'	גאולת בית שני קמ
פרק ה'	קמעא קמעא קס
פרק ו'	הקץ המגולה וסימני הגאולה קפ
פרק ז'	אין נגאלין אלא בתשובה רח
פרק ח'	תורת הגאולה של הגר"א וספר 'קול התור' רמד
פרק ט'	"המדינה כהתקיימות חזון הגאולה" רעח
פרק י'	ישוב א"י והמדינה החילונית שכב
פרק י"א	בית המקדש השלישי שעו
פרק י"ב	לא תהיה עוד גלות תד
פרק י"ג	"אהבת ישראל" והתחברות לרשעים תכ
פרק י"ד	תורה ועבודה תס
פרק ט"ו	לימודי חול תפח
נספח א	האם הגלות הסתיימה תקיג
נספח ב	המהר"ל סותר את יסודות הציונות-הדתית תקכז

תוכן העניינים מורחב

◆ מטרת החיבור ◆ דעות משובשות חודרות גם לציבור החרדי ◆ התייחסות לטענות רבני הציונות
◆ האמת והשלום אהבו ◆ הגאולה היא תכלית הבריאה ושלמותה ◆ הגאולה תהיה בגילוי ופרסום
גדול בכל העולם

פרק א' - אתחלתא דגאולה ושיבת ציון יד

◆ הקדמה ◆ א. הגלות עד ביאת המשיח ◆ ב. הצלחת הרשעים ושלטון הערב-רב בסוף הגלות
◆ ג. נסיון האמונה בזמן הצלחת הרשעים ◆ ד. האם הגאולה יכולה לבוא ע"י רשעים ◆ ה. עוף
השרקרק ◆ ו. תחילת הגאולה תהיה במדבר ◆ ז. אליהו הנביא יבשר את הגאולה ◆ ח. תחיית
המתים בתחילת הגאולה ◆ ט. גאולת ישראל עם חורבן אדום "כשזה קם זה נופל" ◆ י. כאשר
נגאלין ה' נגאל איתם ◆ יא. 'ציון' האם היא ארץ ישראל או ירושלים ◆ יב. מלחמות אתחלתא
דגאולה ◆ יג. טוב אחרית דבר מראשיתו

פרק ב' - גאולה בדרך הטבע. נד

◆ הקדמה ◆ א. הסיבות לאריכות הגלות ומה מביא את הגאולה ◆ ב. האם עבודת אדמה מקרבת
את הגאולה ◆ ג. מה יעשה אדם וינצל מחבלי משיח ◆ ד. גאולה בדרך הטבע - האם יש דבר
כזה ◆ ה. קודם הגאולה יהיו ישראל בתכלית השפלות ולא יהיה להם שלטון ◆ ו. כיון שנבנית
ירושלים בא דוד (מגילה יז) ◆ ז. הגאולה האחרונה ע"י הקב"ה לבדו ◆ ח. אליהו הנביא והמשיח
יקבצו גלויות ◆ ט. תקע בשופר גדול לחרותנו ◆ י. הגאולה בניסים ונפלאות גדולים ◆ יא. קריעת
הים לעתיד לבוא ◆ יב. מעשים לקירוב הגאולה מורים על חוסר אמונה ◆ יג. גם בגאולת 'בעתה'
יזכו לניסים ולכל ייעודי הנביאים ◆ יד. אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות

פרק ג' - שלש השבועות קח

◆ הקדמה ◆ א. "נפלה החומה ע"י רשיון אומות העולם" ◆ ב. "בזמן פקידה אלקית בטלה
החומה" ◆ ג. "הפרת אומות העולם את שבועתם, ביטלה את כל השבועות"
◆ ד. "עליה הדרגתית אינה כחומה" ◆ ה. "החומה רק מסביב בבל היא" ◆ ו. "החומה עומדת רק
אלף שנה" ◆ ז. "השבועה היא על עליה לבנות את בית המקדש" ◆ ח. "כשיש תוקף ואומץ, אין
חומה" ◆ ט. "ענין החומה שנוי במחלוקת בגמרא" ◆ י. "בעל השבועות רבי זירא חזר בו" ◆

יא. "הפוסקים חולקים על בעל מגילת אסתר שאין לעלות כחומה" ♦ יב. "החומה היא ענין אגדה ולא הלכה" ♦ יג. "השבועות הינן גזירות אלקיות ולא איסור"

פרק ד' - גאולת בית שני קמ

♦ הקדמה ♦ א. עלו ברשות כורש ♦ ב. לא היתה גאולה שלימה ♦ ג. אלא שגרם החטא ♦ ד. ימי בית-שני המשך גלות בית ראשון ♦ ה. הגאולה היתה על פי נביאים ♦ ו. מדוע לא עלו כולם מבבל ♦ ז. סיבת פקידת בית שני ♦ ח. העולים מבבל שבו בתשובה ♦ ט. האם קילל עזרא הסופר את יהודי תימן ♦ י. הגאולה העתידה תהיה לא כפקידת בית שני

פרק ה' - קמעא קמעא קס

♦ הקדמה ♦ א. קמעא קמעא רק בגאולה הנעשית ע"י בשר ודם ♦ ב. הגאולה העתידה תהיה כגאולת מצרים ♦ ג. הגאולה תהיה במהירות גדולה ♦ ד. הנקמה באומות שהרעו לישראל ♦ ה. קיבוץ גלויות ביום אחד ♦ ו. לא בחפזון תצאו ♦ ז. קמעא קמעא רק אחר ביאת המשיח ♦ ח. המשיח נמשל לשמש ♦ ט. הנביאים והראשונים כתבו באיזו שנה תהיה קץ הגאולה

פרק ו' - הקץ המגולה וסימני הגאולה קפ

♦ הקדמה ♦ א. סימני הגאולה ♦ ב. הקץ המגולה דבר ניסי שלא כדרך הטבע ♦ ג. אשכול הענבים שהביאו המרגלים ♦ ד. אחר ביאת המשיח ♦ ה. אחר חורבן מלכות אדום ♦ ו. בזמן בית-המקדש ♦ ז. כאשר כל עם ישראל שומרי מצוות ונקיים מחטא ♦ ח. עיקר הברכה בארץ ישראל וכל האומות מקבלים התמצית ♦ ט. בזמן החורבן האומות מקבלות השפע ♦ י. בגאולה העתידה תהיה הברכה רק בארץ ישראל

פרק ז' - אין נגאלין אלא בתשובה רח

♦ הקדמה ♦ א. מקורות שאין נגאלין אלא בתשובה ♦ ב. התורה הבטיחה שעתידים לשוב בתשובה ♦ ג. במצרים שבו בתשובה ♦ ד. נבואת יחזקאל פרק ל"ו ♦ ה. מחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע ♦ ו. מקורות שיגאלו גם ללא תשובה ♦ ז. דור שכולו זכאי או חייב ♦ ח. קץ האחרון שלא יתאחר ♦ ט. בגאולת 'בעתה' רק הצדיקים יגאלו ♦ י. דעת אור-החיים הגר"א ובעל הלשם ♦ יא. מהי התשובה ♦ יב. תגובה לספרים

פרק ח' - תורת הגאולה של הגר"א וספר 'קול התור' רמד

♦ הקדמה ♦ א. תמצית ענייני הספר קול התור ♦ ב. יוסף הצדיק יסוד עולם ♦ ג. משיח בן יוסף

◆ ד. סתירות ל'קול התור' מדברי הגר"א ◆ ה. סתירות מתלמידי הגר"א ובני משפחתו ◆ ו. מדוע חזר הגר"א מנסיעתו לא"י? ◆ ז. האם היה ר' הלל משקלוב תלמיד הגר"א? ◆ ח. דברי הגר"מ שטרנבוך והגר"א וינטרויב ◆ ט. תורת הגאולה של הגר"א ◆ י. ראיות נוספות לזיופו של הספר

פרק ט' - "המדינה כהתקיימות חזון הגאולה" רעח

◆ הקדמה ◆ א. האם נבואות הגאולה מתקיימות? ◆ ב. פרק א': "הגלות היא הריסת חיי האומה" ◆ ג. פרק ב': "ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו" ◆ ד. פרק ג': דעת ר' אליעזר ור' יהושע במסכת סנהדרין ◆ ה. פרק ד': קמעא קמעא, גוי אחד בארץ, ומצוות ישוב א"י ◆ ו. פרק ה': הנסיגות והכשלונות בגאולה ◆ ז. דעת גדולי ישראל על התנועה הציונית ◆ ח. האם רק שני רבנים התנגדו לציונות ◆ ט. רבני חיבת ציון ◆ י. כמה רבנים תמכו במזרחי ◆ יא. מי ראוי לפסוק בענייני כלל ישראל ◆ יב. בענין אם הולכים אחר הרוב, ואם צריך שיהיו דנים אלו כנגד אלו

פרק י' - ישוב א"י והמדינה החילונית שכב

◆ הקדמה ◆ א. האם יש מצוה לדור בא"י ולהקים מדינה ◆ ב. דיני מלחמה אם נוהגים בזמן הזה ◆ ג. "בזמן שאין מלך חוזרים דיני המלוכה למנהיגי האומה" ◆ ד. אם יש לממשלה החילונית דין של מלכות ישראל ◆ ה. מינוי פסולים ואם בדיעבד מהני ◆ ו. אם יש זכות בחירה לאנשים שאינם שומרי מצוות ◆ ז. דינא דמלכותא ובתי המשפט ◆ ח. המלכות תשוב רק בביאת המשיח ◆ ט. אמירת הלל על הקמת המדינה החילונית ◆ י. השפה העברית האם היא לשון הקודש ◆ יא. הלואי היו בני עמי בא"י אע"פ שמטמאין אותה ◆ יב. ההגנה על ישראל ◆ יג. אין כוחם של ישראל אלא בפיהם ◆ יד. רק התורה והמצוות מגינים על עם ישראל ◆ טו. אם חייב אדם להכניס עצמו לספק סכנה כדי להציל חברו ◆ טז. אלמלא חטאו לא היו צריכים צבא ◆ יז. בצבא ישראל נלחמו רק הצדיקים הנקיים מעבירות ◆ יח. האם שבט לוי היו יוצאים להילחם ◆ יט. מדוע לא לנסות לתקן ולהוסיף קדושה

פרק י"א - בית המקדש השלישי שעו

◆ הקדמה ◆ א. מקורות שביהמ"ק ייבנה בידי שמים ◆ ב. מקורות שייבנה בידי מלך המשיח ◆ ג. ישוב הסתירה: ◆ ד. ג' מצוות נצטוו ישראל בכניסתם לארץ ◆ ה. מינוי מלך ◆ ו. מלחמת עמלק ◆ ז. בנין ביהמ"ק ◆ ח. בנין ביהמ"ק ע"פ נביא ◆ ט. תשובות לטענות: 1.ו "נסיון שנעשה להקמת מלוכה בישראל מוגדר בהלכה כהופעת משיח" 2.ו "המשיח יבוא לאחר בנין המקדש" 3.ו "בני הבית השני לא המתינו לביאת המשיח" 4.ו דברי הירושלמי מס' מעשר שני 5.ו המדרש רבה (פ' תולדות) שנתנו רשות לבנות הבית 6.ו כיצד יקיימו את המצוות עשה 7.ו בענין אין למדין מן האגדות 8.ו "המצוה נוהגת בכל הדורות" 9.ו "דעת רש"י שביהמ"ק השלישי יבנה בידי ישראל" 10.ו ר' יחיאל

מפריז רצה להקריב קרבנות ♦ י. מקריבין אע"פ שאין בית, ואש מן השמים ♦ יא. מניעות נוספות
♦ יב. איסור הכניסה להר-הבית

פרק י"ב - לא תהיה עוד גלות תד

♦ הקדמה ♦ א. רק בביאת אליהו הנביא והמשיח מובטחים שלא תהיה עוד גלות ♦ ב. אחר בנין
בית-המקדש ♦ ג. אחר מלחמת גוג ומגוג ♦ ד. כאשר יפקוד ה' על מלכות אדום ♦ ה. כאשר
יקבלו כל הגוים עול מלכות ה' ♦ ו. אחר שיעשו תשובה ולא יחטאו עוד ♦ ז. הגאולה העתידה
לא יהיו צרות אחריה ♦ ח. הגאולה העתידה היא כזכר ואין אחריה שעבוד ♦ ט. גאולה שלישית
אין לה הפסק

פרק י"ג - "אהבת ישראל" והתחברות לרשעים. תכ

♦ הקדמה ♦ א. אל תתחבר לרשע ♦ ב. חנופה ונתינת כבוד לרשעים ♦ ג. מי מוגדר כרשע
ד. תינוקות שנשבו ♦ ה. לימוד זכות ♦ ו. אהבת ישראל ואהבת חינום ♦ ז. מלאים מצוות כרימון
ח. מצות תוכחה ושנאה לרשעים ♦ ט. מי הם הפורשים מן הציבור ♦ י. החלבנה והערבה
יא. כל הדר בא"י נקרא צדיק ♦ יב. בין כך ובין כך קרויים בנים, והשוכן איתם בתוך טומאתם
יג. דעת החתם-סופר ותלמידיו על קהלות נפרדות ♦ יד. הרש"ר הירש וקהילת "עדת ישורון"
טו. גדול השלום

פרק י"ד - תורה ועבודה. תס

♦ הקדמה ♦ א. תכלית בריאת האדם לעסוק בתורה ♦ ב. רצון ה' שכל עם ישראל יעסקו בתורה
ג. הקב"ה מפרנס את לומדי התורה ללא טורח ♦ ד. לימוד תורה כל היום ♦ ה. עמל התורה
ו. דעת הרמב"ם והפוסקים להלכה ♦ ז. תמיכה בלומדי תורה ♦ ח. עצת יצה"ר לעזוב את
התורה ולעסוק בפרנסה ♦ ט. מחלוקת רשב"י ורבי ישמעאל (ברכות ל"ה) ♦ י. יפה תלמוד תורה
עם דרך-ארץ ♦ יא. גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים ♦ יב. דברי החתם-סופר (סוכה ל"ו)
יג. עיקר נתינת א"י היא כדי שילמדו בה תורה ♦ יד. האם חייב אדם ללמד את בנו אומנות
טו. האם שייך ללמוד מרבתינו הראשונים שהיו רופאים ♦ טו. קידוש ה' ולקדש את החול

פרק ט"ו - לימודי חול תפח

♦ הקדמה ♦ א. דברי חז"ל והפוסקים על לימודי חול ♦ ב. מהי חכמה יוונית ♦ ג. לימוד לצורך
פרנסה ♦ ד. חרם הרשב"א וחכמי דורו ♦ ה. דעת רבתינו הראשונים על לימודי חול ♦ ו. דעת
גדולי ישראל ♦ ז. כל החכמות רמוזות בתורה הקדושה ♦ ח. חז"ל ידעו החכמות מתוך התורה

- ◆ ט. מצוה לחשב תקופות ומזלות ◆ י. דעת המהר"ל והגר"א ◆ יא. לימודי חול בבית הכסא ◆
- ◆ יב. לימוד פילוסופיה ◆ יג. דע מה שתשיב ◆ יד. האם לימוד חכמת הטבע מביא לאהבת ה' ◆
- ◆ טו. אמונה תמימה ולא לחקור אחר האמונה ◆ טז. שיטת תורה עם דרך ארץ

נספח א: האם הגלות הסתיימה תקיג

- ◆ גזירת הגלות ◆ גלות בארץ ישראל ◆ מה נפקא מינה אם נסתיימה הגלות ◆ אם יש מצב אמצעי
- בין גלות לגאולה ◆ א. גלות האחרונה היא בעיקר לתלמידי חכמים ◆ ב. הקב"ה ברחמיו הקל מעלינו
- את קושי הגלות ונותן מנוחה בגלות ◆ ג. הקב"ה מאריך את הגלות ומפזר את הצרות כדי להקל
- את סבל הגלות ◆ ד. הגלות נחלקת לשלושה זמנים ◆ ה. קושי הגלות מתגבר קרוב לסופה ◆
- ו. עמל התורה ושמירת המצוות מקל את קושי הגלות ◆ ז. ירידת ישראל ממעלתם היא קשה מכל
- העבודות ◆ ח. בדורות האחרונים הטומאה מתגברת והגלות היא ברוחניות

נספח ב: המהר"ל סותר את יסודות הציונות-הדתית תקכז

- ◆ א. הגלות וארץ ישראל ◆ ב. הגאולה אחר נפילת מלכות אדום ◆ ג. אין נגאלין אלא בתשובה
- ◆ ד. הגאולה העתידה בניסים גדולים ולא בדרך הטבע ◆ ה. הגאולה שהיא מהקב"ה נעשית
- במהירות רבה ◆ ו. ימות המשיח הוא עולם חדש ◆ ז. התחברות לרשעים ◆ ח. מלבושי גוים ◆
- ט. רק ע"י לימוד תורה זוכים לאהבה ודבקות בה' ולא בלימוד שאר החכמות ◆ י. הנהגת עם
- ישראל היא ע"פ גדולי התורה

**הנחמות העתידיים לבוא על ישראל ועל ירושלים,
אל יעלה על דעתך ואל יבוא במחשבתך דבר
שהוא מחשבת און, שאפשר הסיפור ויבוא בהם
הדיבור על שפתי בן אדם, ואף שישלוט בהם
המחשבה ויתפוס בו הרעיון ענין הנחמה, כי דבר
זה אי אפשר, והוא מן הנמנעות**

(מהר"ל נצח ישראל פרק מ"ט)

הקדמה

"העולם הזה דומה ללילה" אמרו חכמינו ז"ל (ב"מ פג), וביאר המסילת ישרים (פ"ג) שחושך הלילה גורם שני מיני טעויות, או יכסה את העין עד שלא יראה כלל, או שיטעה אותו עד שיראה עמוד כאילו הוא אדם ואדם כאילו הוא עמוד, והטעות השניה קשה מן הראשונה. וכן חמירות וגשמיות העולם-הזה מחשיך עיני השכל ומטעה ראייתם עד שרואים הרע כאילו הוא ממש טוב והטוב כאילו הוא רע, ואין די שחסרה מהם ראיית האמת לראות הרעה אשר נגד פניהם אלא שנראה להם למצוא ראיות גדולות והוכחות לדעותיהם הכוזבות וזאת היא הרעה הגדולה המביאתם אל באר שחת, וכל זה מפני היותם תחת החושך וכבושים תחת ממשלת יצרם.

וכתב הרמב"ם (הל' דעות פ"ב) בני-אדם שנפשותיהם חולות מתאווים ואוהבים הדעות הרעות ושונאים הדרך הטובה ומתעצלים ללכת בה והיא כבידה עליהם למאוד, וכן ישעיה אומר באנשים הללו "הוי האומרים לרע טוב ולטוב רע, שמים חושך לאור ואור לחושך שמים מר למתוק ומתוק למר" ועליהם נאמר "העוזבים ארחות יושר ללכת בדרכי חושך" ומה היא תקנתם, ילכו אצל החכמים שהן רופאי הנפשות וירפאו חליים בדעות שמלמדים אותם עד שיחזירו לדרך הטובה. הלימוד והעיסוק בעיקרי האמונה דבר גדול הוא, וידועים דברי הרמב"ם "כי יקר בעיני ללמד עיקר מעיקרי הדת והאמונה יותר מכל אשר אלמדהו" (פירוש המשניות ברכות פ"ט), על אחת כמה וכמה ענייני הגאולה העתידה וביאת המשיח.

האמונה בגאולה וביאת המשיח היא אחד מ"ג עיקרי האמונה, והיא אחת השאלות ששואלים את האדם אחרי מותו, אם ציפה לישועה (שבת ל"א) "וכל מי שאינו מאמין בו או אינו מחכה לביאתו לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר אלא בתורה ובמשה רבנו" (רמב"ם הל' מלכים פ"א).

כאשר נשאל רבנו הגר"ח מברסק זצ"ל מה דעתו על ענין "הצהרת בלפור" (הכרזת ממשלת אנגליה בעד הקמת בית לאומי לעם היהודי בא"י), מרן הגר"ח נהיה כולו אש יוקדת ואמר בלהט גדול "אנחנו מאמינים בני מאמינים ומחכים לדבר אחר לגמרי, לביאת המשיח... וזה יהיה לגמרי בדרכים אחרות, דכשהמשיח יבוא ירד בית המקדש של אש משמים ויהיה היום הגדול והנורא,

ובתחילה יבוא אליהו הנביא, וכדכתיב הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא וגו', ואם כן איך ייתכן לחשוב על דברים אחרים, כאילו שלציונות ולתוכניותיהם יש איזו שייכות לגאולה...", והוסיף ואמר "אלא שכל אחד צריך לדאוג למשפחתו ואני חושב שמשפחתי בסדר..." (עובדות והנהגות לבית בריסק ח"ב עמ' רי"ד-רט"ו).

ואמר הגר"ח זצ"ל לפרש הפסוקים "ותאמר ציון עזבני ה'" (ישעיה מ"ט) בדרך צחות, דציון קיבלה הבטחה מאת הקב"ה "ושבו בנים לגבולם" ועל כן במשך כל זמן הגלות היה לציון תקוה להבטחת ה'. אכן כאשר החלו הציונים לעלות לא"י, וציון ראתה מי הם הבאים, אזי התייאשה "ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני", כי אולי כבר על ידם קיים הקב"ה את הבטחתו, ושוב אין לה ראייה שיבואו הבנים הכשרים.

אמנם הקב"ה מנחם את ציון ואומר לה "מהרו בניך" אלו הם הממהרים, כי עדיין לא הגיע זמן גאולתם, אבל בזמן הגאולה האמיתית יבואו הכשרים שבעם ישראל, ו"מהרסיך ומחריביך ממך יצאו" לא יוכלו להשאיר בארץ ישראל, ויבאו כשרים במקומם (שי לתורה הפט' עקב).

◆ מטרת החיבור

חיבור זה הוא קובץ מקורות וביאורים בענייני הגלות והגאולה העתידה, קיבוץ גלויות, בית-המקדש, סימני הגאולה, ישוב א"י, המדינה והצבא, היחס לאלו שאינם שומרי תורה ומצוות, עבודה ופרנסה ולימודי חול. הדברים ברובם הם מראי מקומות והרוצה לבדוק ולהעמיק בעניינים הללו יעיין במקורות שצוינו.

מטרת החיבור היא לברר את תקופתנו זו האם היא "אתחלתא דגאולה" כמו שטוענים רבים, האם הבטחות הנביאים על שיבת ציון וקיבוץ גלויות החלו להתקיים בזמננו מאז תחילת הציונות והקמת המדינה, ובעלייתם של יהודים רבים לארץ הקודש במאה השנים האחרונות, וכן בירור בשיטת הציונות-הדתית אם יש להם על מה לסמוך (הדברים אמורים כלפי הרעיונות והשיטות ולא כלפי האנשים הדוגלים בשיטות אלה), ולעורר הציפייה לגאולת אמת.

ויש אשר יתמהו, וכי צריכים להביא ראיות שאין זו הגאולה, הן כל אשר לו עיניים רואה את מצב היהדות וכל לב מרגיש זאת בצאתו אל רחובות עיר, הפריצות הכפירה וחילולי שבת הממלאים את הארץ, וכל הרדיפות ההתנכלויות והגזירות אשר נחתו על החרדים לדבר ה' מאז קום המדינה מאת ראשי השלטון והמדינה אשר נלחמים בכל דבר שבקדושה, גזירות הגיוס שירות-לאומי וחיטוטי הקברים, וכי צריכים להביא ראיות שאנו בגלות? הליזה יקרא גאולה?

מדינה שמחנכת במוסדות הלימוד לכפירה היא התחלה של "והיה ה' למלך על כל הארץ"? האם מאז הקמת המדינה התגדל והתקדש שם ה' בעולם, האם התקיים "לראות מהרה בתפארת עוזך להעביר גילולים מן הארץ וכל בני בשר יקראו בשמך", האם רוח הטומאה עברה מן הארץ בהקמת מדינה אשר רומסת ועוקרת ונלחמת בכל דבר שבקדושה? האם מי שיושב בחושך צריך לכתוב ספרים ולהוכיח את זה?

אבל מה נעשה ואלפים רבים מאחינו בני ישראל מאמינים בכך באמת ובתמים שהגאולה כבר התחילה, וכבר יותר מארבעה דורות התחנכו על ברכי אמונה זו, ופועלים על-פיה בכל ארחות חייהם.

ואין הדבר מתבטא רק ביום ה' באייר האם לומר הלל או תחנון, ההשלכות משפיעות על כל חיי היום-יום ומהלך החיים, על חובת האדם בעולמו ותכלית חייו ועיקרי האמונה והיהדות. הטעויות הללו הביאו לשיבוש דעות גדול ורעות חולות בממדים מבהילים עד שעבירות חמורות נראים להם כמצוות קדושות, ומכריזים בפה מלא כי הגאולה חייבת לבוא אך ורק ע"י החילונים. ונזק גדול גרמה שיטה זו, בכך שהיא מחלישה את מחנה יראי ה' ונותנת תוקף וכח לפורקי העול כאשר הם מקבלים עידוד ותמיכה מהצינונות-הדתית בכל מעשיהם (שהרי הכל קדוש ובא ממקור קדוש והם שליחי הקב"ה לגאול את עם ישראל ולהשיבם לנחלתם), ומי יודע כמה נערים ונערות איבדו את עולמם וכמה עמלי וגדולי תורה הפסיד עם ישראל בעקבות שיטה זו.

ואם מוטל עלינו לקרב את אחינו התועים למה יגרע חלקם של הדתיים-לאומיים, לנסות לקרבם להשקפת התורה ולדרכי היהדות האמיתית.

ואין הם עושים 'להכעיס' חלילה, מדובר בציבור יקר עם כוונות טובות אשר נתפס לדעות מוטעות ומשונות, אנשים תמימי לב אשר מתוך תמימותם ואמונתם לדברי רבותיהם מאמינים שדרכם היא דרך היהדות האמיתית (אך כל זה מתוך 'נגיעות' ורצון לחיות כרצונם וכתאוות ליבם, ומתוך התפעלות מהצלחת החילונים בהקמת המדינה והנצחונות במלחמות אשר מתוך כך חשבו שה' בחר בם ומצאו חן בעיניו, אולם זוהי הצלחה ידועה מראש וכבר נביאינו חזו כי בסוף הגלות תהיה לרשעים הצלחה רבה).

ורבים מהם בטוחים שכל דרך חייהם והשקפת עולמם מיוסדת על דרך התורה והיהדות ואינם מבינים מה פסול יש בדרכם ואינם יודעים להבחין ולברר את טעותם, ואדרבה עוד הם בטוחים שרק דרכם היא הנכונה ע"פ התורה ומאמינים באמת ובתמים שהמדינה החילונית היא ראשית הגאולה, אולם אילו היו בודקים את הדברים לעומקם מסתמא היו מודים על האמת ושבים לדרכי היהדות הנאמנה. ולכן מיועד חיבור זה לעזור להם לבדוק ולברר את דרכם.

והדברים אמורים גם כלפי הציבור המכונה חרד"ל (חרדי-לאומי) אשר כביכול מקפידים ומדקדקים יותר על קיום ההלכה והמצוות, שהרי במידה מסויימת השיטה של ציבור זה חמורה משיטת המזרחי, כי בעוד שהמזרחי דיברו על שילוב של חול וקודש, אך אצל החרד"ל החול עצמו הוא קודש והעבירה עצמה היא מצוה. ועם כל הקפדתם במצוות אך אמונתם בחלק מעיקרי האמונה ונבואות הגאולה היא לקויה ופגומה (ואמר אחד המגידים הם באמת יראי-שמים אך יש להם שמים אחרים...).

רבני הצינונות המציאו תורה חדשה והעמידו את כל התורה על הלאומיות וישוב הארץ, התיירו איסורים חמורים ע"י "שינוי שם" (הם אינם "מתחברים לרשעים" אלא זהו "חיבור לכלל ישראל" אחדות ואהבת ישראל, איסור עליה בחומה הוא "מצוות כיבוש הארץ"), אינם מאמינים שהגאולה תבוא ככתוב בתורה ובנביאים, והיציאה מהגלות תהיה ע"י המשיח לאחר שיתכפרו העוונות בגלות וישובו בתשובה, מאמינים שצבא של עוברי עבירות ופורקי עול הוא "תחיית עם ישראל" והוא השומר

על עם ישראל, מלבד שהם נותנים מקורות וראיות לתעלולי המזרחי, ומלמדים את תלמידיהם כמה מצוה יש להתחבר לחילונים ולכבוש את א"י. לומדים תנ"ך ורואים שאין זכר בימינו לנבואות הגאולה, וישנם רבנים אשר מסלפים ומעוותים פסוקים מפורשים בתורה כדי להתאימם לציונות ואין פוצה פה ומצפץ.

ומכמה בחינות מצבם קשה יותר מזה של התועים לגמרי, כי מי שתועה במדבר ובידו מפה מזוייפת קרוב לודאי שיתעה יותר ממי שאין בידו מפה כלל ומחפש את דרכו ומוכן לשמוע ולקבל הדרכה מאחרים. ואותם התועים לגמרי יש להם תקוה שכאשר תשמע אזנם תוכחת חיים דברים חדשים אז שביב האמונה אשר בקרבם יתלהב, אך לא כן הזורעים כרמם כלאים, נתבעים למשכן ונותנים לעגל ונותנים, וכאשר ישמעו דברי מוסר לא יתרגשו כלל כי לא חידשו לו דבר. אולם אין הכוונה בחיבור זה להכפיש ציבור יקר זה אלא לעזור ביד אלו הרוצים לברר את דרכם, האם היא הדרך האמיתית ע"פ התורה המסורה לנו מאבותינו ורבותינו.

יש להעיר שמטרת הספר היא לדון בעיקרי השיטות ולא בבעיות שנוצרו כתוצאה מהשיטות, ואמנם גם בציבור החרדי קיימות בעיות שונות אולם ההבדל הוא ברור, כי הבעיות אשר נוצרו בציבור החרדי נובעות מיחידים אשר סטו מדרך התורה הק' המסורה לנו והוראות גדולי הדור, ולעומת זה השיטה הדתית-לאומית היא עצמה מנוגדת בדברים רבים לדרך התורה הק', ואין זה דרך חדשה בעבודת ה' אלא סטיה מדרך התורה.

◆ דעות משובשות חוזרות גם לציבור החרדי

הציבור החרדי גדל מאוד בשנים האחרונות, אך יחד עם הגידול המבורך התרחבו גם שולי המחנה המושפעים מדעות הרחוב החילוני והגיוני. ככל שחולפים השנים רעיון הלאומיות חודר עמוק יותר ויותר גם בתוך הציבור החרדי בכל השטחים והמובנים וגם באמצעות העיתונים שבוענים ועלונים, עד כדי הזדהות עם המדינה והצבא גם במעשים הנוגדים את חוקי התורה הק'.

דעות רחוב אלו מחלחלות במקצת גם בקרב בני התורה, עד אשר ישנם אשר חושבים שצבא של עוברי עבירות הוא השומר עלינו (ואנו חייבים להם "הכרת הטוב" ולהתנצל מדוע איננו מסייעים בשמירה על עם ישראל), והגאולה תבוא לאו דוקא בניסים ונפלאות, אלא בדרכי הטבע ובהשתדלות בני אדם ע"י ישוב ובניין הארץ.

וכבר אמר רבנו הגר"ז מברסק זצ"ל שהציונות היא ע"ז וכל יהודי שגר בא"י נכשל בציונות (עובדות והנהגות לבית בריסק ח"ד עמ' קצז), ואם הוא אמר זאת בזמנו מה נענה אנן?

וישנם חובשי כיפות אשר גם אם אינם סבורים שהקמת המדינה היא תחילת הגאולה, אולם פיהם מלא שירות ותשבחות והכרת הטוב למדינה החילונית על הכבישים החדשים, הרכבות, שירותי הבריאות פינוי הזבל וכלל 'החיים הטובים' אשר דואגת המדינה לספק לרווחת כל תושביה, ואף נותנים מעט שקלים ללומדי התורה, ושלא לדבר על מסירות נפשם של החיילים וכוחות ה'בטחון'. וכבר אמר החזו"א שיותר שהוא מתיירא מן הגזירות הוא חושש פן תערב המדינה לחיכם של שומרי התורה (מעשה איש ח"א עמ' רלו).

אמנם למה הדבר דומה, לאיש חולה אשר דואגים לנקות את חדרו מדי יום וכן תולים לו בחדרו תמונות נוף יפות ופרחים ועציצים, ויחד עם זה מזריקים לגופו חומרים רעילים ומנתקים אותו ממכשירי ההנשמה.

כן הדבר בענייננו, גם אם המדינה מועילה כביכול בכמה דברים אך יחד עם זה היא מנסה לעקור ולנתק את העם היהודי מנשמת חייו ומקור חיותו שהם האמונה בקב"ה וקיום התורה והמצוות, ומנסים לצמצם ולסגור את הישיבות הקדושות והכוללים ולהשבית את לימוד התורה מתינוקות של בית-רבן רח"ל, (המשל אינו דומה לנמשל שהרי התנועה הציונית והמדינה מילאו את הארץ בזוהמה וטינופת פריצות חילולי שבת וכפירה, אלא שדברנו לפי ראות עיניהם של אותם חובשי כיפות).

ומלבד זה הרי לאחר שואת אירופה האיומה אשר ודאי היתה כפרת עוונות גדולה, היינו צריכים להגאל גאולת עולמים גאולה שלימה ואז מצבנו היה משתפר לעין ערוך כי עם ישראל היה שולט בכל העולם ולא היה שום צער לשום יהודי, אולם בגלל חטאינו לא זכינו לכך אלא קיבלנו גלות נוספת. הדבר דומה לאדם רעב שהבטיחו לו מאה מליון דולר ולבסוף קיבל תפוח רקוב, האם יתמלא שמחה והכרת הטוב?

המצב בארץ צריך להדאיג כל יהודי מאמין, וצריכים מאוד להזהר לא להתפעל מכבישים חדשים רכבות וגשרים פארקים ומתקני משחקים, שלא תכנס ללב שום מחשבת פסול כאילו הוטב מצבו של עם-ישראל והתחילה הגאולה, שלא נהיה כאותם אנשים שלא רצו לצאת ממצרים בזכרם את הקישואים והאבטיחים ואת קצבאות הילדים.

לכן גם אברכים ובני תורה יכולים לקבל תועלת מחיבור זה, ולמרות שאין אנו צריכים ראיות לדרכנו, כי אנו הולכים לאורם של רבותינו גדולי ישראל "אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל" וכ"ש כאשר ראינו מה עלה בגורלם של אלו אשר לא שמעו לקולם וילכו אחר ההבל ויהבלו, אולם למרות זאת יש תועלת בידיעת הדברים הן להבנת התקופה ונסיגותיה וחיוזוק הציפיה לגאולה, והן לצורך של דע מה שתשיב וקירוב אחינו התועים.

והגאון המלבי"ם כאשר התחיל לחבר פירושו לתנ"ך הפצירו בו כמה גדולים שימשוך ידו מזה כי יותר ראוי שיתעסק בספרו ארצות החיים על השו"ע, והשיב להם שזהו צורך השעה לפי מצב הדור לבל יתפסו ברשתות ההשכלה (שימושה של תורה עמ' עב). וכתב בפתיחה לספר "התקופה בסערת אליהו" שיש הכרח לעסוק בסוגיות הנוגעות להשקפת התורה בעת שיבוש הדעת.

ויש להעיר על דעה שגויה כאילו ישנם חילוקי דעות בין החרדים לדבר ה' ביחס לציונות והמדינה. בעצם היחס השלילי למדינה אין חילוקי דעות בקרב היהדות החרדית, הדעות חלוקות רק מהם הצעדים המעשיים שחייבים לנקוט ואופן המחאה לנוכח המציאות הקיימת.

בשנת תרצ"ז התכנסה הכנסיה הגדולה של "אגודת ישראל" במרינבאד שבצ'כוסלובקיה בהשתתפות גדולי הרבנים והאדמו"רים, והיה בדעתם לדחות כל הצעה על הקמת מדינה יהודית, ואף משני עברי הירדן ואף אם תהיה בנויה על יסודות הדת, מפני שזהו כעין כפירה באמונת ביאת המשיח. הגאון ר' חיים עוזר כתב במכתב כי "אף אם תקום מדינה כזאת, תהא זו לכל היותר מדינה שמנהיגיה יהודים אך לא מדינה יהודית".

הגר"ח מברסק אמר כי מטרת הציונות היא עקירת התורה והאמצעי הטוב ביותר לזה הוא ע"י הקמת מדינה (ילקוט דעת תורה סי' סב). החזו"א אמר שהמדינה היא טריפה וחמישים שערי טומאה וכמעשה העגל וכבית-סוהר אחד גדול, דעתו של הגר"א וסרמן על הציונות ידועה גם היא וכמו שנכתב במאמרי "עקבתא דמשיחא", הסטייפלר אמר שאנו בארץ בגלות עמלק (אורחות רבינו ח"ג, תורה אות קיט).

ואמר מרן הגר"ז זצ"ל שעצם ההקמה של המדינה הוא איסור ושלא יחשוב מאן דהוא כי אילו תנהג המדינה כחוקי התורה והשולחן-ערוך יש היתר להקימה, ואמר לר' עמרם בלוי ז"ל "חסרונה של המדינה איננו רק בשביל העובדה שראשיה פורקי עול ועוברי עבירות, לא כי אלא אף אם תשמש אתה כראש-ממשלה הדבר אסור, וגם אם היו מעמידים את החפץ-חיים בראשות המדינה הדבר היה אסור מצד עצמו" (עובדות והנהגות לבית בריסק ח"ד עמ' קצו).

ועוד מדברי רבינו הגר"י: המדינה היא הגלות הקשה מכולן (שם עמ' קפט) ענין הציונות והמדינה הוא לנפץ את האמונה בביאת המשיח וניסים גלויים שיתרחשו אז, וכעין נזיד עדשים עבור הבכורה ואין לך עבירה כמוהו (שם ח"ד עמ' רה), והסביר שלפני הקמת המדינה היו יכולים הגוים לעשות מידי פעם פוגרום על היהודים, אולם כעת המדינה הביאה את היהודים למצב של מלחמה במשך כל הזמן וזה הרבה יותר גרוע (עמ' רה).

וכך היתה דעתו של רבינו הגאון הרב שך זצוק"ל, שאנחנו באותה דעה ואותה עמדה של הקנאים "מרן זצוק"ל אמר כמה וכמה פעמים, כי על אף שאנו צועדים בדרכנו וכפי שהורונו רבותינו, בעניין ההשתתפות בבחירות והרשות ליטול תקציבי ממשלה למוסדות, מ"מ אין לנו מלחמה עם אלה שרוצים להחמיר בזה וחוששים פן יפגע הדבר בהתבדלות המוחלטת מהשפעת השלטון וכדו', כי אין לנו כל ויכוח עקרוני עם חוגי הקנאים. אדרבה בכל הנוגע להתנגדות הנחרצת לציונות וכדו' אנו מסכימים עמהם לחלוטין, וכל חילוקי הדעות נוגעים רק לדרכי הפעולה ומה פוגע בהתבדלות המחוייבת וכדו'... מבחינה עקרונית אנחנו באותה דעה ובאותה עמדה, בכל התקיפות ובכל "הקיצוניות" ורק יש לנו חילוקי דעות מועטים ומוגדרים לגבי הטקטיקה, היאך לנהל את המלחמה ואיך להציל האידישקייט מיד מהרסיה ומחריביה..."

"כי באמת חובתינו הגמורה היא להבהיר: שאין לנו חלק ונחלה בכל הרעיון הציוני וכך אנו באמת עושים ומצהירים בכך בפני עולם ומלואו שליאי' ה' אין כל קשר עם אנשי השלטון החילוני ואין הם מייצגים את עם ישראל". לגבי לקיחת כספי מדינה אמר מרן זצוק"ל כי יש פנים לכאן ולכאן ("שימושה של תורה" פרק "הלכות ציבור" עמ' קצז).

כיום ניתן לומר כי גדולי התורה ראשי-הישיבות ורובם של האברכים ובני התורה הולכים בדרכם של עיני העדה גדולי התורה אלו, וגם אם בתחילת ימי המדינה היו כמה רבנים שאמרו הלל, וחשבו שהקמת המדינה היתה חיוך מאת ההשגחה העליונה, אך החיוך נמחק מהפנים עד מהרה.

המדינה מנוגדת לתורה לא מפני שהשלטון נמצא בידיים לא דתיות, אלא להיפך, מפני שהמדינה כולה נוגדת את התורה לכן רק אנשים לא-דתיים יכלו להיות מיסדיה ומנהיגיה, גם

אילו היה "רוב דתי" בארץ לא היה המצב שונה. ההתנגדות לציונות ולמדינה לא באה מתוך התנגדות לארץ הקודש וכ"ש שאינה באה מתוך שנאת כלל ישראל ח"ו אלא בדיוק להיפך, היא באה מתוך חרדה לטהרתם וקדושתם של המושגים הללו שהציונות מפשיטה אותה ממהותם ונותנת בהם מהות נכרית, וכל דברי חז"ל על קדושת א"י הן הן המהוות את ההתנגדות לציונות (מתוך ספר 'יהדות התורה והמדינה').

◆ התייחסות לטענות רבני הציונות

טבע האדם להתפעל ממה שרואה בעיניו יותר מדברים שמאמין בהם או ראה בספרים, וכמו שכתב ספר העיקרים (מאמר ד' פרק ט"ו, הובא במהרש"א יבמות ס"ב) שהאדם מתפעל יותר מהדבר הנראה לעיניים יותר ממה שיתפעל מהידיעה באמיתות, ולכן משה רבנו שבר את הלוחות רק כאשר ראה את העגל, למרות שכבר אמר לו הקב"ה שעשו להם עגל.

ובזה יובן איך רבנים ידועים התפעלו מאוד מהקמת המדינה והנצחונות במלחמות וחשבו זאת לתחילת הגאולה, דלכאורה זהו פלא גדול איך שכחו אל"ף ב"ת של יהדות ויסודי התורה ופסוקים מפורשים ודברים אשר כל ילד יודע, כגון שאליהו יבשר את הגאולה ומשיח צדקנו יקבץ גלויות ואיך התעלמו מפסוקים מפורשים בדברים ל' ויחזקאל כ' ומיכה ז' ("כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות"), וחשבו שהגאולה תבוא ע"י רשעים ופורקי עול?

ולכן גם ת"ח גדולים התפעלו מאוד בראותם כמה טנקים ומטוסים ואת נצחונות הצבא החילוני וכיבוש הארץ והמקומות הקדושים, והתאספות מליוני חילונים ערבים ורוסים בארץ-הקודש וההתיישבות החקלאות והבנייה המהירה, וחשבו שהיא קיבוץ גלויות ותחילת הגאולה למרות שזה בסתירה גמורה לפסוקים מפורשים.

והנה אין אפשרות להשיב על כל ספר וחוברת של רבני הציונות ולגלות את טעותם, שכן יתארך הדבר מאוד, אולם רוב הטענות חוזרות על עצמן ומסתמכות על אותם מדרשים, לכן באנו בחיבור זה לבדוק את עיקרי הדברים ולהוכיח שאין להם על מה להסתמך כלל.

על חלק מהטענות קל מאוד לענות, די לעיין במקור עצמו ולהבין שמדובר על ענין אחר לגמרי או שהם ציטטו חלקית רק את הקטע שמתאים להם והוציאו דברים מהקשרם, אך בחלק מהמקרים צריך ידע ממקומות אחרים.

ונביא דוגמא להוצאת דברים מהקשרם, **המהר"ל** בתחילת ספרו 'נצח ישראל' כתב שהמקום הטבעי והראוי לישראל הוא ארץ-ישראל, והגלות מן מקומם הוא שינוי ויציאה מן הסדר לגמרי. דבריו הובאו בספריהם של רבני הציונות, כראיה לשיטתם שצריכים כל ישראל לעזוב את ארצות הגלות ולעלות לארץ. אך האם זו כוונת המהר"ל? האם לא ידע שמפני חטאינו גלינו מארצנו ונגזרה גלות על ישראל עד שישונו בתשובה?

ובאמת מי שילמד את הספר 'נצח ישראל' כולו ימצא שכתב דברים הפוכים, הוא משבח את העם היושבים בחושך וסובלים עול הגלות ומתבזים מן האומות זה עידן עדנין ודבר זה בודאי

מורה על אמונתם (פכ"ט), וכתב שלא יצאו מהגלות גם אם יסבלו מיתות ועינויים קשים (פכ"ד), ההוצאה מן הגלות הוא ע"י המשיח (פמ"ו), הגלות היא סגולה לישראל ולכן אין לתמוה על אריכות הגלות (גבורות ה' פ"ס). ולפי דבריהם מדוע לא קרא המהר"ל לכל בני עירו לעלות לארץ, ומדוע לא עלה הוא בעצמו ויהיה נאה דורש ונאה מקיים?

ומה שכתב שהגלות הוא יציאה מן הסדר, דבר זה ביאר בפרק כ"ד כי רצה להוכיח שהגאולה היא דבר מוכרח ולא ייתכן שיניחנו הקב"ה בגלות לעולמים, ושם כתב שהגלות הוא שינוי בסדר העולם, ודבר שיוצא מסדר העולם אין לו קיום רק לפי שעה, וכ"ש האומה הישראלית שאין לה חיבור כלל אל האומות ואין ראויה שתהא עומדת בתוכם, כי ראוי להם ארץ הקדושה, **ודבר זה ראיה ברורה מחייבת שיהיה קץ לגלותנו**, אבל עתה שאינם בארצם והם תחת רשות אחרים והוא שלא כסדר העולם, **דבר זה אי אפשר שיהיה כך תמיד ולא יהיה קץ לדבר זה, ואם לא שהש"י גזר דבר זה על ישראל שיהיו בגלות תחת רשות האומות לא היה לדבר זה קיום** אף זמן מה, לכך גזירת השם יתב' הוא אשר מעמיד דבר זה, ולכך גזר שלא ימרדו באומות לצאת מתחת רשותם ושלא יעלו בחומה שזהו קיבוץ גלויות והוא ביטול הפיזור.

א"כ לא התכוון כלל שצריכים לצאת מן הגלות, שהרי היא גזירה שגזר עלינו הקב"ה והזהירנו בשבועה חמורה שלא נשוב למקומנו קודם הזמן, אלא עלינו להמתין לגאולת המשיח.

עוד מביאים מהזהר"ק (אמור צג ב') עה"פ "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ", אימתי ישראל גוי אחד כשהם בארץ. אבל שכחו להעתיק את הדברים במלואם שמבואר שם שיהא זה כאשר יתקיים "ביום ההוא יהיה ה' אחד" כלומר אחר מלחמת גוג ומגוג ובנין ירושלים (ביהמ"ק), וכן בזהר"ק (תולדות קמ"ה ויצא קס"ד) מבואר שזה יתקיים רק בביאת המשיח אחר מלחמת גוג ומגוג כאשר תעבור הטומאה מהעולם ולא ישארו אלא הקב"ה לבדו וישראל עם קדוש לעבודתו. והרמח"ל (קל"ח פתחי חכמה, פתח נ"ב) כתב שישראל נקראים "גוי אחד בארץ" כאשר הנשמות נדבקים כולם בשכינה ונמצאת אהבה בין זה לזה, ואי אפשר זה להיות אלא בזמן תיקון גדול כמו שהיה בהר-סיני וכמו שיהיה לעתיד-לבא.

◆ האמת והשלום אהבו

הדברים שנכתבו בספר אינם לצורך התנצחות אלא מתוך נסיון לקרב אנשים לאמונת התורה, ונובעים גם מתחושת אחריות ודין תוכחה וערבות, מפני שאנשים אשר הולכים בשיטה הדת"ל הם לפענ"ד טועים מאוד בהשקפתם ורחוקים מלעשות רצון ה'. וגם אם השתמשנו לפעמים בלשון קצת בוטה ומזלזלת אך אין זה מתוך שנאה חלילה אלא בחינת "תוכחת מגולה מאהבה מסותרת", ונובעת גם מחמת הצער שאנו מרגישים כאשר מסלפים ומעוותים דבר היקר וקרוב לליבנו, וכן מתוך הנחה שזה הדבר היחיד שיגרום לציבור הדתי להבין את טעותם ושאין כאן "אלו ואלו דברי אלקים חיים", ומי שישן שינה עמוקה צריך זעזוע חזק כדי לעורר אותו משנתו.

אמנם ת"ח מרבים שלום בעולם (ברכות ס"ד) וגם התורה הק' נזהרה מאוד בלשונה ועיקם הכתוב ח' אותיות כדי שלא להוציא דבר מגונה מפיו (פסחים ג'), אולם כאשר הוצרכה התורה להזהיר וללמד את הדברים האסורים באכילה היא משתמשת במפורש במילה 'טמא'.

וכתב הגאון מהר"ם שיק על המשנה באבות (א,יח) שהקדימה המשנה את האמת והדין לפני השלום, וכן כתוב "האמת והשלום אהבו" (זכריה ח'), כי רק אם האמת יכול להתקיים עם השלום יחד אז מחוייבים אנו לקיים את השלום אבל אם יש לחוש שע"י השלום יחלש האמת, דהיינו התורה הקדושה והאמונה, אז אסור לנו לקיים השלום, כי האמת קודמת אלף פעמים לשלום ולכן נקט השלום באחרונה.

לדעתנו ניסינו להגיע לבירור אמיתי כדרכה של תורה, ולבדוק את הדברים לעמקם אך לצערנו ראינו שבספרים של רבני הציונות ישנם שגיאות והשמטות רבות והוצאת דברים מהקשרם, וכן התעלמות מפסוקים ומאמרי חז"ל מפורשים. זה התחיל כבר בספרי ראשוני החובבים כגון דרישת ציון גורל לה' מנחת יהודה וסולו המסילה, אשר מעתיקים כביכול את דברי חז"ל והראשונים אך מוסיפים וגורעים בדבריהם כראות עיניהם, בנסיון להביא ראיות לדרכם, אך המעיין במקורות הדברים רואה שאין משום שום ראיה אלא להיפך סתירה גדולה לכל דבריהם.

והנה לדוגמא הגאון ר' חיים נתנזון זצ"ל, תלמיד הגרע"א ובן דורו של הדרישת ציון, אשר כותב בהקדמת ספרו 'עבודה תמה' (אלטונא תרל"ב) כי בתחילה שמח מאוד כאשר שמע על הספר 'דרישת ציון' ומיהר לקנותו ולעיין בו, אולם כאשר קרא בו כמה דפים חלפה השמחה מעל פניו כי ראה שהספר מלא שגיאות והמציא לו ראיות מדומות, ולא עשה באמונה והרבה פעמים כאשר העתיק דברי הראשונים הוסיף וגרע בדבריהם כפי הנאות לכוונתו, ובראותו זו עמד מרעיד ומשתומם מדוע לא יצאו נגדו חכמי הדור להוכיח שגיאותיו הרבים וכו', ולכן כתב בספרו לדחות את כל דברי הדרישת ציון.

◆ הגאולה היא תכלית הבריאה ושלמותה

כבר בתחילת הבריאה נרמזו הגלות והגאולה, וכמו שאמרו במדרש (ב"ר ב,ד) "והארץ היתה תהו" זה גלות בבל, "ובהו" זה גלות מדי, "וחושך" זה גלות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיהן, "על פני תהום" זה גלות ממלכת הרשעה שאין להם חקר כמו התהום, "ורוח אלהים מרחפת" זה רוחו של מלך המשיח, באיזו זכות ממשמשת ובאה, "על פני המים" בזכות התשובה שנמשלה כמים שנאמר (איכה ב) שפכי כמים לבך. וכן בברית בין הבתרים הודיע הקב"ה לאברהם שבניו יהיו תחת שלטון ד' מלכיות, "ידוע ומפורסם בודאי כי הגלות והגאולה הוא עיקר מענין העולם וסדר שלו" (המהר"ל, גבורות ה' פרק נד).

וכתב הרמח"ל כי תכלית כוונת הבריאה היא גילוי כבוד ה', וזמן ההעלם הוא אמצעי לבוא אל הגילוי, אך כל הנהגת העולם סובבת ופועלת להשלים סיבוב ההנהגה לקראת תכליתו שהוא התיקון השלם וגילוי יחוד ה', וכל יום ויום שעובר נמצא העולם קרב יותר אל שלימותו, והקב"ה בעומק עצתו וחכמתו מגלגל גלגולים תמיד להביא העולם אל השלימות, ומגלגל סיבות עד שמתוך הטוב והרע עצמו נגיע לדבר הזה שיהיה הכל נשלם ויגלה הוא יחודו.

אך הקב"ה העלים מנבראיו השגת ההנהגה העליונה, ולא עמד על בירור הדבר הזה כל נביא וחווה, כי ודאי בכל מדה ומדה, הנראית והנסתרת, הוא מביא את הבריות לתיקון השלם, וכל

מעשה ה' נורא ועמוק לאין תכלית שאי אפשר לרדת לעמקם, אך לעתיד לבוא נראה ונשיג איך היו כולם סיבות ותחבולות עמוקות להיטיב לנו באחריתנו.

החסרונות בבריאה נולדו מהסתר פניו של הקב"ה, וע"י קיום התורה והמצוות מאיר ה' פניו ועל ידי זה מתבטלים החסרונות, אמנם אם לא ייטיבו מעשיהם אעפ"כ יגלה פניו אחרי שיקבלו הרשעים ענשם או יתעוררו לתשובה, אמנם לעתיד לבוא כאשר יתגלה הארת פניו אז יתבטלו הרע והחסרונות ותתבטל עבודת הבחירה.

ולפי מדת הטוב והרע הקב"ה כביכול משעבד מעשיו למעשי בני האדם שאם הם טובים גם הוא יטיב להם, ואם הם רעים יוכרח להענישם, אך הצד השווה שבהן להחזיר את הכל לטוב שלם לתיקון הגמור שיהיה באחרונה. ואמנם הנהגת השכר והעונש היא נגלית ונראית לעיני הכל אך הגלגול שהוא מגלגל להחזיר הכל לטובה עמוק עמוק הוא ולא יתגלה כי אם לבסוף.

והנה לעתיד יפרוש הקב"ה לעיני כל היצור את כל מה שנעשה מיום ברא אלקים אדם עד היום ההוא ויראה יושר משפטו בכל מעשה ומעשה, ואח"כ יצאו צדיקים לקבל שכרם איש איש כפי מעשיו, לתת לאיש כדרכו (דעת תבונות ס' מ', מח, נד, קע).

הציונות החילונית והדתית אינה תנועה של תקווה אלא תנועת יאוש, יאוש מכל הבטחות הנביאים ומהציפיה לאליהו הנביא ומשיח צדקנו אשר ישיבו שבתינו, ומחשבות כאילו יכולים להביא את הגאולה המובטחת (או "מקלט בטוח") לעם ישראל בכוחות עצמם, לא ברוח כי אם בחיל ובכח.

אולם ההכנה לגאולה העתידה התחילה כבר מזמן החורבן וכמו שאמרו חכמינו בירושלמי (ברכות בד, ומדרש איכה (א' נא) שביום החורבן של ביהמ"ק נולד המשיח, ועי' במהר"ל נצח-ישראל (פכ"ו) ובפירוש שיח יצחק על סידור הגר"א (עה"פ בונה ירושלים ה'), א"כ כל הגלות והתהליכים מובילים לקראת הגאולה, נמצא שאתחלתא דגאולה מתחילה כבר מרגע החורבן.

כתב רבנו בחיי (כד הקמח, פורים) הזכיר בענין הגאולה שמים וארץ להורות כי יהיה הענין פלא גדול וחידוש עצום כחידוש העולם בבריאת שמים וארץ, ואז יתברר לכל האומות חסד הש"י עלינו. וכדי להבין במקצת מהי הגאולה לה אנו מצפים, נעתיק כאן את דברי הרמח"ל (מאמר העיקרים, בגאולה) אשר מתאר את הגאולה העתידה:

"וטרם יכלו ששת אלפים אלה הנה צריך שתעמוד האומה הנבחרת במצבה השלם (שיוכלו לעתק הדברים אחר כך אל הנצחיות, וזה מה שהובטחנו עליו שיהיה על כל פנים) והאמצעי לזה יהיה אחד מזרע דוד שיבחרהו האדון ברוך הוא לזה ויעזרהו שיצליח בו והוא מלך המשיח.

והנה בזמנו ועל ידו יתוקנו ישראל תיקון גדול וכל הבריאה אחריהם, שירבה הטוב בכל הצדדים ויסור הרע לגמרי, בין במה שנוגע לנפש ובין במה שנוגע לגוף, דהיינו לב האבן יעשה לב בשר, והוא שתגבר בבני האדם הנטיה לטובות ובאופן שלא ימשכו אחרי החומר כלל אלא ינטו תמיד לעבודה ולתורה ויתגברו בה, וכנגד זה תרבה השלום והרוחה ולא ימצאו נזקים ולא הפסדים כלל והוא מה שהבטיחו הנביאים "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדש", ולא יהיה סכלות בעולם אלא

כל הלבבות יהיו מלאי חכמה ורוח הקודש שפוך על כל בשר באופן שיזכו לו הכל בלי קושי כלל והוא מה שאמר הנביא אשפוך את רוחי על כל בשר (יואל ג'). והנה ישמחו ויעלצו ברוב הטובה והם מתדבקים בבורא יתברך ועובדים לפניו עבודה שלמה ועל ידי זה יהיו מתעלים והולכים עילוי על עילוי עד שיגיעו למה שצריך שיגיעו לו לעבור ממנו אל מצב הנצחיות בחידוש העולם... תחיה"מ ואחרי התחיה יהיה יום הדין הגדול. והנה באומות העולם יעשה ברור גדול באותם שימצאו באותו הזמן, אותם שכפי המשפט העליון יהיו ראויים לכליה ישמדו בחרב ובדבר ובכל מיני ענשים ואותם שיהיו ראויים להנצל ינצלו וישארו ויכירו באמת ויעזבו אליהם וישתעבדו לישראל, ויהיה להם לתפארת עבוד את ישראל ושרת אותם באשר יכירו וידעו שהנה על ידי זה יגיעו להם מה שאפשר שיקבלו מן הקדושה ואור ה'.

והנה ימצא העולם כולו נמשך אחר עבודת הבורא יתברך ולא תהיה עבודה זרה כלל בעולם, והוא מה שאמר הנביא "כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה" וכתוב ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד (זכריה יד').

והנה הדברים שיכתבו בחיבור זה הם דברים פשוטים וידועים לכל יהודי ירא ה', וכל המאמינים בדברי הנביאים וחז"ל אינם צריכים ראיות על כך, אלא מאחר שהרבנים הדת"ל מצאו כמה ספרים אשר נאמר בהם כביכול שהגאולה תהיה "בדרך הטבע" לפני ביאת המשיח בהשתדלות בני-אדם וגם רשעים יזכו להגאל, ומי שיקרא בספריהם עלול לחשוב כאילו כל דבריהם מבוססים ונסמכים על מקורות אמיתיים בתורה ומדרשים, לכן באנו בזה לברר ולבדוק את דבריהם ולגלות את טעותם.

◆ הגאולה תהיה בגילוי ופרסום גדול בכל העולם

הרבנים הציונים הירבו לעסוק ולכתוב בעניינים אלה בספרים מאמרים ועלונים, המציאו להם גאולה שלא ע"פ התורה והנביאים, וניסו להוכיח שאנו בתקופה של תחילת הגאולה ו"תחיית עם ישראל בארצו" ובמיוחד מאז הקמת המדינה וכיבוש ירושלים ושטחי ארצנו, אך הספרים שלהם חוזרים על אותם הדברים ובעיקר בענייני חובת העליה וישוב-הארץ, גאולת קמעא קמעא בדרך הטבע והקץ המגולה, כנראה בנסיון לשכנוע עצמי שאנו בגאולה, וחזקה על דבר שנאמר פעמים רבות שבסוף מאמינים בו.

אולם ריבוי הספרים המוכיחים שאנו בגאולה אינו הוכחה לצדקת דרכם, ואדרבה דבר זה לעצמו הוא תמוה, אם אכן הגאולה התחילה מדוע צריך להוכיח זאת שוב ושוב, האם לאחר יציאת מצרים כתבו ספרים להוכיח שנגאלו? הואיל והגאולה היא כאור הבוקר, האם צריך להוכיח שהשמש זורחת?

כאשר תתחיל הגאולה האמיתית ודאי שלא יהיה צורך להוכיח זאת, הגאולה תתפרסם מיד וכל העולם ידע זאת, וכמו שנאמר "ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדו כי פי ה' דיבר" (ישעיה מ')

"וידעו כל בשר כי אני ה' מושיעך" (שם מט) "עין בעין יראו בשוב ה' ציון" (שם נב) "חשף ה' את זרוע קדשו לעיני כל הגוים וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלקינו" (שם), "הס כל בשר מפני ה' כי נעור ממעון קדשו" (זכריה ב'), ובזוה"ק (שמות ז') שכאשר יגלה המשיח יזדעזע כל העולם ויתחבאו כל הגוים במערות ובמחילות עפר מפני פחד ה' ומהדר גאווה, ועל זה תפילתנו בר"ה "תן פחדך על כל מעשיך והופע בהדר גאון עוזך על כל יושבי תבל ארצך וכו'" וכן בעלינו לשבח.

וכן כתב **המגיד מדובנא** (אהל יעקב פ' ויצא) "כי הדבר אשר מהותו ואיכותו נגלה לעין כל אין מהצורך להביא ראיה עליו ולהוכיח כי כן הוא, לא כן הדבר הבלתי נגלה ובני אדם מתווכחים בו בדעות שונות זה בכה וזה בכח אזי מהצורך לראיה והוכחה לאמת הדבר. והוא הדבר בענייננו, כי בזמן הגאולה הלא אז נגלה כבוד ה' וחסדו וטובו נראה לכל, הראיה והמופת על הטובה והחסד אך למותר וכו' זמן הגאולה אשר עיני כולם רואות מעשה ה' כי נורא הוא".

וכתב **המלבי"ם** על הפסוק "הודיע ה' ישועתו" (תהלים צב:ב): נגד מה שאמר תחילה בהשגחה הנסתרת בדרך הטבע "בשרו מיום אל יום ישועתו", אמר שעתה אין צריך שבני אדם יבשרו זאת כי ה' עצמו הודיע ישועתו ופרסם אותה כי היא התשועה נגלית ונודעת לא נסתרת בדרך הטבע.

הרוצה ללמוד בענין הגאולה האמיתית ילמד את דברי הנביאים ודברי חכמינו ז"ל בגמרא מדרשים וזוה"ק, וכן לדוגמא בספרים הבאים:

רס"ג אמונות ודעות (פ"ח), האברבנאל בספר משמיע ישועה (בו ליקט את כל נבואות הגאולה ופירש אותן) וספר ישועות משיחו, מהר"ל (נצח ישראל), רמח"ל מאמר הגאולה, מאמר העיקרים (בגאולה) וספר הכללים סי' כג, עבודה תמה (שער ח' גאולת ישראל), אבן שלמה להגר"א (פי"א), שערי אורה ושמחה, ויואל משה, על הגאולה ועל התמורה, התקופה בסערת אליהו להגר"א וינטרויב זצ"ל. ועוד ישנם מאמרים רבים בענייני הגאולה בספרי הראשונים ואחרונים וגדולי המקובלים אלא שהם מפוזרים במקומות רבים בדבריהם.

"אודה ה' בכל לבב" את הסיעתא דשמיא אשר ליוותה אותי באיסוף המקורות וכתבתם לא ניתן לתאר.

"ויאחז צדיק דרכו וטהר ידים יסיף אמצ" (איוב ז'), אודה לרעייתי היקרה והצנועה שתחי' אשת חיל מנשים באהל תבורך, אשר נושאת בעול הבית ועומדת על דרך היהדות הנאמנה במסירות רבה, אשר חכמתה ועצותיה היו לי לעזר רב. תהי משכורתה שלמה מן השמים, ויהי רצון שיאריך ה' שנותינו בטוב ובנעימים ונזכה לגדל את כל ילדינו שיחיו לתורה יראת-שמים ומידות טובות מתוך שמחה בריאות אושר ועושר, ונזכה לראות את פני משיח צדקנו ואת בנין בית-המקדש במהרה בימינו אמן.

מהדורה ראשונה אב תשע"ד

מהדורה שניה מתוקנת עם הוספות שבט תשע"ז

פרק א' אתחלתא דגאולה ושיבת ציון

- ◆ הקדמה יד
- ◆ א. הגלות עד ביאת המשיח טו
- ◆ ב. הצלחת הרשעים ושלטון הערב-רב בסוף הגלות יח
- ◆ ג. נסיון האמונה בזמן הצלחת הרשעים כ
- ◆ ד. האם הגאולה יכולה לבוא ע"י רשעים כב
- ◆ ה. עוף השרקרק כט
- ◆ ו. תחילת הגאולה תהיה במדבר ל
- ◆ ז. אליהו הנביא יבשר את הגאולה לד
- ◆ ח. תחיית המתים בתחילת הגאולה לה
- ◆ ט. גאולת ישראל עם חורבן אדום "כשזה קם זה נופל" לז
- ◆ י. כאשר נגאלין ה' נגאל איתם מה
- ◆ יא. 'ציון' האם היא ארץ ישראל או ירושלים מו
- ◆ יב. מלחמות אתחלתא דגאולה מח
- ◆ יג. טוב אחרית דבר מראשיתו מט

פרק א' אתחלתא דגאולה ושיבת ציון

"בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים" שכפי האמת שיתגלה אז יהיה גם כל העניינים הנחשבים בעולם הזה לאמת גם כן רק דמיון, כי כלל העולם הזה נקרא עלמא דשקרא שאף האמת שבו אינו לאמיתו, ואי אפשר להשיג בו האמת לאמיתו אלא מי שיזכה לכפיית היצר לגמרי עד שלבו חלל כמו שאמרו בדוד המלך ע"ה שהרג את יצרו הרע בתענית שהוא כמו לעתיד שיבוטל היצר וכמו שזכו לזה אבות העולם.

(ר' צדוק הכהן, מחשבות חרוץ עמ' יא)

♦ הקדמה

מובטחים אנו כי אליהו הנביא יבוא לבשר את הגאולה "מבשר טוב משמיע ישועה" (ישעיה נב) וטרם ידוע לנו שהגיע, אולי נרדם או שכח להודיע לנו שהגאולה מתחילה?

מי שמסתכל במבט של הרחוב עשוי לחשוב כי יש כאן גאולה, כמו של שאר עמי הגוים. התאספות אנשים רבים לארץ אחת, הקמת שלטון צבא וכלכלה, תרבות ושפה משותפת.

אולם הנהגת עם ישראל שונה היא, כך כתב החפץ-חיים "הנהגת עם ישראל לא ככל הגוים שעלייתו הוא בדרך הטבע מעט מעט, אבל ישראל אינם כן שמתחילתו ועד סופן הם בהנהגה אחרת" (שם עולם ח"ב פי"ד).

אם נלמד את ענייני הגאולה הכתובים בתורה בנביאים חז"ל וגדולי ישראל נבין שאין כאן גאולה כלל וגם לא התחלה. אנשים החושבים שאנו בגאולה ואומרים שנבואות הגאולה מתקיימות הם טועים ומטעים, דעות אלו נובעות מחוסר ידיעה או חוסר אמונה. מי שסובר כך מושפע מתרבות הגוים והחילונים, אין הם מבינים מהי הגאולה לה אנו מצפים, חושבים הם שהגאולה מתבטאת רק בחזרת יהודים לארץ והקמת מדינה כמו של כל הגוים.

מיום שחרב בית מקדשנו וגלינו מארצנו תקוות כל ישראל היא לאליהו הנביא והמשיח אשר יבואו ויוציאו אותנו מהגלות, וכמו שהבטיחנו הקב"ה ע"י נביאיו הקדושים. אבל לדעת רבני הציונות הקב"ה שינה את התוכניות, ובמקום המשיח הוא החליט לגאול אותנו ע"י שר החוץ האנגלי (בלפור) וחבורת פורקי עול של ראשי הציונות אשר "גאלו" את עם ישראל והשיבו אותו לנחלת אבותיו.

אנשי הציונות-הדתית טוענים כי אנו באתחלתא דגאולה ושיבת ציון השלישית וכמו שכתוב "בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים" (תהלים קכו). אך האם מאז הקמת המדינה נתמלא שחוק

פינו ולשוננו רינה? האם הערבים אמרו הגדיל ה' לעשות עם אלה או שמא הכריזו מלחמה מיד אחר הקמת המדינה? האם לא נשמע בה עוד קול בכי (ישעיה סב)?

בפרק "לא תהיה עוד גלות" הבאנו דברי הנביאים שבגאולה השלישית אין אחריה צער ושעבוד, והנה מאז הקמת המדינה היו בה שבע מלחמות ועשרות אלפי הרוגים ופצועים, פיגועים, מחלות ואסונות, טילים וקטיושות ואיומים בלתי פוסקים מהחמאס חיזבאללה איראן ומכל מדינות ערב.

בפרק זה יבואר כי הגלות נמשכת עד ביאת המשיח, וגם אם נדמה שיש לנו שלטון יהודי עצמאי, אך כבר מבואר בנביאים וחז"ל כי בסוף הגלות יקום שלטון של רשעים אשר ישלטו על רבים מעם ישראל, ואין זה אלא הצלחת הרשעים אשר השעה משחקת להם והם מקבלים את שכרם בטרם יאבדו. שלטון זה הנקרא בזוה"ק "שלטון הערב-רב" הוא המשך של גלות אדום, זמן זה הוא ניסיון לכל המאמינים האם יתפעלו וימשכו אחר הצלחת הרשעים או שיהיו דבקים באמונתם ובציפיה להבטחת הנביאים לגאולת אמת.

כמו כן יבואר האם הגאולה יכולה לבוא ע"י רשעים והתייחסות לתשועות שנעשו ע"י רשעים, מקורות שתחילת הגאולה תהיה במדבר, ואליהו הנביא יבשר את הגאולה. בתחילת הגאולה תהיה תחיית המתים לצדיקים שציפו לישועה והם יקומו לראות בתשועת ה' ונחמת ציון. נפילת מלכות 'אדום' וחורבנה תהיה בהכרח קודם גאולת ישראל וכמו שנאמר בתורה "ולאום מלאום יאמץ", וכאשר תבוא הגאולה האמיתית ישוב עימנו הקב"ה ויחזיר שכינתו לציון, ומכל זה נדע שהגאולה טרם התחילה.

ודאי אנו נמצאים בשלבי ההכנה לגאולה אך אין זה אומר שהגאולה התחילה, אלא אנו בסוף הגלות ובהסתר פנים וחושך גדול שלפני אור היום וגילוי כבוד ה', והקץ סתום ולא נדע שהגאולה התחילה עד אשר יבוא נביא ויודיענו, וכמו שאמרו חז"ל (ילקוט תהלים רמו תתי) למה כי אין עוד נביא ולא אתנו יודע עד מה, וכן הוא אומר כי רחק ממני מנחם, אין לנו נביא שיודיענו כלום אלא הכל סתם בפנינו.

♦ א. הגלות עד ביאת המשיח

אמרו חז"ל כי הגלות שאנו בה היום תהיה עד ביאת המשיח, "אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע עד מתי משועבדים אנו בידו אמר להם עד שיבא אותו היום שכתוב בו דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל, כשיצא כוכב מיעקב וישרף קשו של עשו" (דברים רבה א'), וכן בתנחומא (תרומה ו') חייכם שאני מצמיח לכם ישועה מתוך השעבוד "שמן למאור" זה מלך המשיח. וכן בתרגום שיה"ש (ז,יד וכן ח,א) שהמשיח יגאל את עם ישראל מהגלות, וכאשר יצאו מהגלות עתידים לומר שיר חדש (תרגום שיה"ש א,א), וכן בתרגום איכה (ב,כב) שיצאו לחירות ע"י המשיח, וכן בפסיקתא (ד' ד"ה ויקח אליהו) אליהו יגאל אותם מן המלכות הרביעית ואינם חוזרים ומשתעבדים עוד, ובילקוט שמעוני (בהעלותך תשכ"ה) אי זו היא מלחמה שישראל נושעים ממנה ואין אחריה שעבוד אין אתה מוצא אלא מלחמת גוג ומגוג (והיא אחר ביאת המשיח ואליהו הנביא וכמו שכתב הרמב"ם הל' מלכים יב,ב).

וכן במדרש שכל טוב (בראשית לג ד"ה ורבותינו) מלכות עשו מושכת עד ביאת מלך המשיח, וכן בזוהר הק' (זוה"ח בראש' כח ב') שהגלות תמשך עד ביאת המשיח, וכן שם (וישלח קעב א') אמר יעקב אני אסבול הגלות שלך עד שיבוא ויגיע הזמן שלי לשלוט על הר עשו כמו שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו ואז והיתה לה' המלוכה. ובזוה"ח (וישב נ' א') דזמין קב"ה לאפקא לון מגלותא הה"ד הנה מלכך יבא לך, וברע"מ (כי תצא רעה ב' ורפ א') שמשח רבנו יבא עם שני המשיחים והוא יוציא את זרעו של אברהם מן הגלות.

ואמרו חז"ל בירושלמי (סוכה פ"ה) בחורבן ביתר נגדעה קרן ישראל ואינה עתידה לחזור למקומה עד שיבוא בן דוד. ובפסיקתא רבתי (פרשה ח' ד') והיה יום חד הוא יודע לה' לא יום ולא לילה, לא יום לרשעים ולא לילה לצדיקים, ופירש הגרא"ז מרגליות שאז יפסוק הגלות שדומה ללילה (והפסוק נאמר על מלחמת גוג).

כתב ר' **סעדיה גאון** בפירושו לספר דניאל (ז, ח וכו') "ועל אשר ימרדו בה' תנטל מהם מלכותם ותנתן לאלו ארבע מלכיות וירשו המלכות בעוה"ז ויגלו ישראל וישתעבדו תחתם עד שימלוך משיח וכו' ומשהגלם ועד שיבא משיחנו הם עתידים להשתעבד תחת ידיהם". וכן כתב רש"י (סנה' צא א') שכאשר יבוא המשיח תכלה הגלות ויבטל השעבוד מישראל, וכן בזכריה (יד, ז) שימי משיחנו אין בהם שיעבוד, והתוס' רי"ד כתב (ע"ז ב') רומי וישמעאל מושלת מלכותם ומשעבדים בישראל עד ביאת המשיח.

וכן כתב הרמב"ן במאמר הגאולה (שער ג') שאנו היום בגלות אדום כי עוד לא הטהרנו, ואין לנו עמידה ממנה עד בוא המשיח, וגלות רומי נמשכת עד ביאת הגואל והם ישתעבדו בישראל עד עת קץ כי לא תכרת מלכותם רק ע"י המשיח הגואל, וכן כתב בספר האמונה והבטחון (פ' יא) שתשוב הממשלה למשה בימי גאולתנו כי הוא יוציא את ישראל (עי' דב"ר ג' עה"פ פסל לך- שמשח רבנו יבוא יחד עם אליהו הנביא), וכן כתב בפירושו לתורה (שמות יז, ט) שאנחנו היום בגלות אדום עד אשר ינוצח אדום ועמים רבים אשר איתו אז ניושע לעולם כאשר אמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה, וכן כתב בסוף פ' בלק.

האבן עזרא (זכריה יא, טו-יז): הגלות תארך ותעמוד עד כרות זו מלכות יון עד בא קיצה (לשיטתו שמלכות יון נמשכת עד היום כי יון הגלה ירושלים אל אדום). וכן כתב בעל הטורים (בראשית לג, יד) לאחר ד' גלויות יבוא אליהו ואז ועלו מושיעים, וע"י משה יתקבצו ויבואו לירושלים (שמות ד, ו).

וכן כתב הרשב"א (פירושי הגדות חולין צ"א) גם אנחנו בגלות שלישית גלינו מארצנו שבויים ובזויים ע"י רומי וכו' ויש לנו לעמוד תחת רשותו עד שיראה ה' בענייני וירדפנו בצאתנו קצת האומות כרמוז בספרי הנביאים מן המלחמות שיעשו עם משיחנו הראשון, וכן כתב בדרשות הר"ן (דרוש ב' וה') כי אנחנו היום בגלות אדום ולא תקווה להיחלץ ממנו עד עמוד כהן גדול לאורים ותומים אשר יכלה עשו והיה חפשי מאדוניו, כי יהיו ישראל נמסרים בידי אדום עד ימות המשיח אז ייבטל זרע עשו מהיות גוי. וכן כתב ר' בחיי (פ' יתרו) מהגלות אנו עתידים להיגאל ע"י אליהו ומשיח בן יוסף. האבודרהם (סדר מוצאי שבת ד"ה אליהו הנביא) תוציאנו מאפילה לאורה שעל ידו נצא מזה הגלות שהוא כאפילה לימות המשיח שיהיה לנו כאורה במהרה בימינו.

וכן כתב **האברבנאל** בפירושו לספר דניאל (מעייני הישועה ח' י' י' ו') המלאך הודיע לדניאל שישראל יהיו ביד החיה הד' שהיא רומי עד ביאת משיח צדקנו, והגלות תמשך עד שהקב"ה יביא כליון חרוץ על כל העמים אשר מלכו אחר החורבן ושממו את ישראל וארצו ושיקצו את העיר הקדושה. וכן כתב בספר ישועות משיחו (ח"א) שאברהם היה מעכב ומונע את משיח בן דוד שלא יבוא על המלכויות עד עת ערב שהוא קץ הגלות.

ובדרשות ר"י **אבן שועיב** (וישלח ד"ה אמר למעלה) שישראל יצא מן הגלות שהוא אסור בבית האסורים ויצא להיות מלך בזמן המשיח שיקבל המלכות, וכן כתב **הרמח"ל** שמשעת החורבן נחשך האור לגמרי עד עמוד לכסא משיח צדק (מאמר הגאולה), וכן כתב **המהרש"א** (סנה' צו ב') כי המשיח נקרא בר נפלי על שם נפילת ישראל בגלות, ועד אימתי תהיה אותה נפילה עד שתשוב המלוכה לבן דוד (וכן בב"מ פה ב' כתב דישאל משועבדים תחת יד פרס עד זמן המשיח).

והמהר"ל כתב כי הד' מלכויות מעכבים את הגאולה וכל זמן שהם מולכים אין חוזרין ישראל למקום מעלתם ומלכותם (נצח ישראל פכ"א), כי אין ראוי שיצמח קרן יהודה בממשלת החיה הרביעית כי אין זמן אחד לשני דברים הפכיים (פי"ז) והמלכות הרביעית דבק בה ההעדר כי היא סוף וקץ המלכויות, ומצד ההעדר שדבק בה תבוא ההויה אל מלכות ישראל (נר מצוה נר ג'), ומלכות הרביעית לא יהיה ירידתה רק ע"י מלך המשיח אשר מעלתו ומדרגתו מן עולם העליון (נצח ישראל פי"ז), ומלכות המשיח לא יקום עד שיגמרו ד' מלכויות מלכותם וכשיהיה תם וכלה מלכותם אז יתגלה מלכות המשיח (שם), מה שידו היתה אוחזת בעקב עשו יורה על לקיחה בידים ובסוף מלכותו דהיינו העקב יקח אותה (גור אריה בראשית כהכו), וקודם שיבא המשיח יהיו ישראל מושפלים עד עפר ובביאת המשיח יהיה כמו עולם חדש וירום קרנם עד שמי שמים (שם פ' לה). בגאולה הראשונה היו שני גואלים ולעתיד תהיה הגאולה גם כן ע"י שנים, הא' הוא המלך המשיח והשני אליהו הנביא (פנ"ג).

וכן כתב **היעב"ץ** (ספר השימוש ע"ו ב') אם רוח המושל והשלטון יעלה עלינו מקומינו לא נניח, גם אם נשב בחושך הגלות ימים רבים מאד ה' אור לנו, נר לרגלנו דברו ואור לנתיבתנו, לא נבקש להתפתח מכבלי מאסרינו מעצמנו עד בוא דברו יתעלה, ישלח מלך המשיח ויתירנו. **והרמח"ל** כתב "שאין ישראל יוצאים מהגלות אלא בזמן שיבא ההוא שיגאל אותם שיש לו עטרת כבוד אחת דהיינו נשמה בת חורין שלא נמצאת תחת העבודה בגלות, ובזמן שיוזמן זה (בחינת המשיח) למטה מיד כל ישראל מתחברים בו בחיבור אחד" (תיקונים חדשים נ"ד).

וכן כתב **האור החיים** הק' (דברים לב,ב) משה רבנו יביא את ישראל אל הארץ בבוא גאולתם, וכן **הגר"א** (אבן שלמה פי"א) דעיקר הגאולה תהיה ע"י משה שהוא יתגלה ויגאל כמו במצרים, ובספר **בית הלוי** (פ' וישלח) כתב בשם הזוה"ק שלא ינצלו ישראל מעשו עד ביאת המשיח והוא זמן עלות השחר, וכל הגאולות וההצלחות שהיו לישראל עד עתה היו כולם בלילה וזהו למופת דעדיין הם עומדים באמצע הגלות ויש עליהם עדיין חובת השיעבוד והגאולה היא רק פקידה בעלמא ונס עובר, אבל גאולה העתידה יהיה כאור בוקר שמראה שכבר הלך לו הלילה כולה וחלף והלך לו כל השיעבוד.

◆ ב. הצלחת הרשעים ושלטון הערב-רב בסוף הגלות

במאה השנים האחרונות היתה עלייה גדולה לארץ-ישראל והיא נבנתה במהירות גדולה, הכרזת המדינה, הקמת הצבא והנצחון במלחמות, חקלאות מתפתחת, בנייה, תחבורה וכבישים. אנשים רבים סברו כי זוהי תחילת הגאולה. האם התקופה שלנו היא שיבת ציון או גלות חדשה?

ביארנו לעיל כי הגלות תימשך עד ביאת המשיח ורק אז תתחיל הגאולה. התקופה של סוף הגלות לפני ביאת המשיח נקראת בדברי חז"ל "עקבתא דמשיחא" (סוטה מט ב.). תקופה זו היא שיא החושך והסתר פנים לפני הגילוי הגדול והנורא של כבוד ה' בכל העולם.

בנביאים וחז"ל מבואר שבסוף הגלות תהיה לרשעים הצלחה רבה "גם נבנו עושי רשעה" (מלאכי ג') והם גם ישלטו על אנשים רבים מעם ישראל. בזוהר-הקדוש נקרא השלטון שלפני ביאת המשיח 'השלטון של הערב-רב', בגמרא היא נקראת "מלכות הזלה" שמעכבת את ביאת המשיח (סנה' צח), וזה יהיה קודם שיעשו ישראל תשובה. על תקופה זו ניבא ישעיהו שמונה עשרה קללות, אחת מהם היא "ונתתי נערים שריהם" אנשים מנוערין מן המצוות ישלטו על עם ישראל.

בתקופה זו של סוף הגלות הקב"ה משלם לרשעים את שכרם לפני שיאבדו, ומנסה את עם ישראל. הגר"א כתב שהערב-רב הם ראשי העם בגלות והם גרועים מן הגוים כי ישראל נמשכין אחריהם משום שרואין שהשעה משחקת להם וזהו סיבת אריכת הגלות. וכן כתב החפץ-חיים שלפני הגאולה נראה שהרשעים מקבלים הרבה הצלחה ויהיו נסיונות רבים לראות מי עומד באמונתו ובתורתו ומי נמשך אחרי הצלחות הרשעים.

גם יהיה שפע רב והצלחה רבה לפני הגאולה וכמו שאמרו חז"ל (ספרי דברים שי"ח) וכן אתה מוצא לימות המשיח שאין עתידים למרוד אלא מתוך אכילה ושתייה שנאמר וישמן ישורון ויבעט ויטש אלה עשהו, שמנת עבית כסית, אלו שלשה דורות שלפני ימות המשיח. אם כן גם בעבודת האדמה וחקלאות יכולה להיות להם הצלחה רבה ואין זה סימן לגאולה אלא שכר לרשעים ונסיון אמונה לצדיקים.

אמנם לא תמיד מרגישים את הגלות, נדמה לנו שחזרנו לארץ ויש לנו שלטון וצבא יהודי כביכול. בזוה"ק מבואר כי הגלות האחרונה תהיה בעיקר לתלמידי חכמים, כלומר ככל שהאדם קרוב לקב"ה ולתורה הוא מרגיש את הגלות, אך מי שקרוב לציונות ולתרבות החילונית חושב שאנו בגאולה.

האמת היא שאנו בגלות בא"י, יש דבר כזה, גם גלות יוון היתה כולה בא"י, ושלטון של פורקי עול גרוע משלטון של גוים כמו שיבואר.

אמנם ישאל השואל איך תאמר שאנו בגלות הרי אנו בא"י עם שלטון עצמאי של יהודים, חפשיים מעול הגוים. אך כבר ביאר זאת **המהר"ל** (דרוש על התורה, נצח ישראל פ"ח) כי הגלות נחלקת לשלש תקופות שונות ובחלק האחרון של הגלות כבר אין שעבוד קשה ולא שמד ומיתה אלא האומות ינהגו בנו לסרוגין יש אשר יקרבו אותנו באהבה ולעתים יגרשונו בשנאה, א"כ עלינו לדעת כי עדיין משועבדים אנו תחתם גם אם אין מרגישים זאת. וכל אשר עיניים לו יראה כמה אנו

משועבדים לארה"ב ולכל עמי אירופה וכדי לצאת לתקיפה של מחבלים או לבנות שכונה בירושלים צריכים לקבל אישור מארה"ב. ולפי המבואר בזה"ק אנו היום תחת גלות הערב רב, ושלטון הערב-רב הוא המשך של גלות אדום.

והרמ"ד וואלי (ממלכת כהנים יחזקאל ל"ד) ביאר שבגלות האחרון אע"פ שהגוים מניחים את ישראל לעסוק בעסקיהם ובצרכי ביתם, אבל גזל ההשפעות היא העבודה היותר קשה מכל העבודות, שהרי מפני זה ישראל מוכרחים לאבד את זמנם בהבלי העולם כדי להרויח מזונם, שאם היו מניחים להם ריבוי ההשפעות כל ישראל בני מלכים הם ולא היו עוסקים תמיד כי אם בעבודת הבורא, כמו שיהיה זה בזמן הגאולה ממש כענין שנאמר "והיו בני נכר אכריכם וכורמיכם ואתם כהני ה' תקראו משרתי אלקינו יאמר לכם" (ישעיה ס"א).

והמהר"ם שיף (גיטין יז א') כתב שעול גלות אדום תלוי במעשים ולימוד התורה של עם ישראל, ולפי זה אפשר לומר דהואיל ויש הרבה לימוד תורה ומעשי חסד לכן איננו מרגישים את עול השעבוד.

ועוד יש לומר דכבר אמרו חז"ל שקודם ביאת המשיח ישלטו אדום על ישראל ועל כל העולם ט' חודשים, או שהתרבות שלהם אשר גורמת להחטיא היא עיקר עול הגלות הקשה והיא קשה משעבוד גופני שהרי גדול המחטיאו יותר מן ההורגו. ועי' באריכות בנספח א' "האם הגלות הסתיימה".

התקופה שלנו היתה ידועה מראש, כבר בנביאים בחז"ל ובזה"ק ישנם רמזים רבים שבסוף הגלות נהיה תחת שלטון של רשעים. על תקופת העקבתא דמשיחא ניבא ישעיה הנביא שיבואו על ישראל שמונה עשרה קללות כגון "ונתתי נערים שריהם" "ותעלולים ימשלו בם" (ישעיה ג'), חגיגה יד א'), ובדניאל "ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון ונכשלו" (דניאל יא יד), ואמרו חז"ל שכאשר בעל העדר כועס על הצאן הוא שם בראשם עז עיור שהולך בקוצים ובבורות וכל העדר אחריו (ב"ק נב א').

בזה"ק מבואר כי קודם ביאת המשיח יהיה שלטון לרשעים והם ישלטו על עם ישראל. כך איתא בתיקוני זוהר (דף קמד א') כי הנה הסתיו עבר שולטנו דשאר ממנן דאומין, הגשם חלף הלך לו שלטנותא דערב רב. כלומר אחרי שעבר שעבוד מלכויות בגויים תהיה שולטנות של הערב-רב וזה יהיה קודם שישראל יעשו תשובה שלימה ויקויים שובי שובי השולמית. וכן בזה"ק (בראשית כ"ה) חמש מינין אינן בערב רב, ושם (נשא ק"ב) דנעשו הערב רב רועים על ישראל, ושם (פנחס רלו ב' ברע"מ) בזמן שערב רב ראשים על ישראל כביכול העבירו הממשלה של הקב"ה ובאו במשפטי הכוכבים והמזלות. וברע"מ (כי תצא רעז ב') וערב רב מצליחין בהון לקיים מאי דכתיב ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו, ועי' רע"מ נשא קכ"ה.

הרמ"ק (אור יקר כת"י מודינא דף קכב) כתב: ויעשו עצת שלום ביניהם ויתהפכו לישראל להשמיד, מפני שהקימו להם מלכות, ותהא עת צרה ליעקב, אמנם לא יבוא לשבר אלא ממנה יושע. וכן בחידושי הר"י עמדין (ב"מ פ"ו) שאין בן-דוד בא עד שתהפך המלכות למינות וישראל בכלל, שאל"כ למא כולו לבן, ואתיא כמ"ד או כולו חייב.

בעת הסכמת האו"ם בשנת תש"ח, אמר הרב מברסק זצ"ל שכעת אחר כל הצרות של השואה היה עת רצון לפני ה' ואילו היו מתפללים בבכי ותחנונים היינו זוכים לביאת המשיח, ואולם עכשיו

שששו ושמחו עם המדינה ואמרו שזו 'אתחלתא דגאולה' גרמו שגם בשמיים יסתפקו בגאולה פשוטה כזו לעם ישראל (עובדות והנהגות לבית בריסק ח"ד עמ' רז).

וכתב הגרי"ל בלוח (ראש ישיבת טלז): כשנתבונן במצבנו נראה שאנו נתונים תחת גלות רוחנית הרבה יותר קשה אצל אחינו בני ישראל, שיש מוכרחים לתרום להם וכו' עבור מוסדות שהם צוררים לדת ולתורה מפחד פן ישנאוהו וירדפוהו, היש עבדות קשה מזו אצל אחיו בני ישראל! וגם אין כיום חירות הדעת להכיר כל דבר ע"י ערכו האמיתי, כגון השמחה על פתיחת האוניברסיטה בירושלים דווקא במחלקה לחכמת ישראל ללמד מינות וכפירה... (שעורי דעת ח"ב עמ' קצא). ועי' בספר "התקופה בסערת אליהו" (מאמר ג') שאין לטעות שקיבוץ גלויות זה הוא מאתחלתא דגאולה אלא עניינו כדי לעבור גלות נוספת בידי הערב רב, עי"ש.

◆ ג. נסיון האמונה בזמן הצלחת הרשעים

לפי האמור לעיל יתברר כי הקמת המדינה ושלטון הרשעים היא לשם נסיון האמונה, לנסות את עם ישראל ואת המאמינים ויראי ה' האם יתפעלו מהצלחת הרשעים בזמן שהשעה משחקת להם, והאם ימשכו אחריהם.

וענין זה שה' מנסה את עם ישראל מקורו בדברי הקדמונים וכמו שכתב רב ניסים גאון (הובא בשיטמ"ק ב"מ) במחלוקת ר' אליעזר וחכמים בתנורו של עכנאי, וביאר שם שכל ענייני המופתים זה היה על דרך כי מנסה ה' אלקיכם אתכם אם יניחו הקבלה שבידם והגמ' שבפיהם בשביל המופתים האלו כי תורת ה' תמימה וכבר התנה בסיני וכו', וכן מבואר בגמ' בסנהדרין צ' לדעת ריה"ג מן השמים נותנים כח בס"א לעשות ניסים כדי לנסות את ישראל, וכן מבואר ברמב"ם (הל' מלכים יא ד') שהעמידו הקב"ה לאותו האיש לנסות בו רבים, ובהל' יסודי התורה (בג), ובמורה נבוכים (גכד), וברשב"ם על הפסוק ובא האות והמופת (דברים יג) וכן בשמות (לבב), ובריקאנטי בדברים שם, וכן כתב הרמח"ל (דעת תבונות סי' קכד) כי הצלחת הרשעים נסיון עיקרי באמונה.

ודברי הנביא מלאכי, אחרון הנביאים, אמורים על סוף תקופת הגלות אז עומדים עם ישראל בניסיון לראות חוזק אמונתם לנוכח הצלחת הרשעים, כאשר נראה כי "כל עושה רע טוב בעיני ה'" (ב יז), אבל האמת היא שהם מקבלים שכרם על מעט המצוות שעשו ולכן הם מצליחים מאוד אך אין כאן שום ראיה לצדקתם ושה' חפץ בם, אלא להיפך ככל שהצלחתם גדולה אות הוא שמקבלים שכרם כדי לדחותם מהעוה"ב לכן הם מצליחים במלחמותיהם ושולטים בא"י. המקום המתאים לצורת גלות זו של שלטון הרשע הוא בא"י, נמצא שהתקבצות היהודים כיום בא"י אינה חלק מקיבוץ הגלויות של הגאולה אלא זהו המקום בו מתקיים השלב האחרון של הגלות, בו עומדים בנסיון תחת שלטון הרע אשר השעה משחקת לו (עי' באריכות בספר התקופה בסערת אליהו להגרי"א וינטרויב זצ"ל מאמר ג', עיני ישראל עמ' תלו, בסוד ישרים פסח תשס"א, צו תשנ"ז, וספר נפשו גחלים תלהט).

וכתב הגאון המהרש"ק בצוואתו (הנקראת לשון צדיק): ואל יקנא לבך במצליחים מכת זה או מכת זה, כי כן צריך להיות קודם ביאת הגואל ליתן רשות לשקר להתגבר טרם יכלה כדרך הנר טרם

יכבה הוא מתגדל, גם הוא ניסיון למי שיעמוד באמונת השם והגיון תורתו ולא יטה ימין ושמאל בשביל הצלחה המדומה.

והגה"ק ר' נפתלי מרופשיץ (זרע קודש פ' כ"י-תשא) כתב: ועיקר החסרונות באים ממה שעושים לנו הערב-רב כמו שאמרו בזה"ק דמעיקין לישראל יותר מאוה"ע, והעיקר לחזק עצמו באמונה מאוד כי לא נגאלו ישראל ממצרים רק בזכות אמונה, וכן גאולה העתידה וצריך חיזוק מאוד באמונה מחמת שרואים דרך רשעים והאפיקורסים מצלחת צריך לקבוע האמונה בלבו שבודאי ית' במהרה יגלה כבוד מלכותו עלינו וכל הרשעה כולה כעשן תכלה כו' רק שית' רוצה לברר אותנו. וכתב ר' אליהו גוטמאכר: שאם רואים שנעשה דבר בכנופיא גדולה בהרבה מהירות בהסכמה אחת, יש לחשוב הרבה שנמצא בזה מעשה קליפה, דאין היצה"ר מניח לגמור דבר טוב בכנופיא בלי התנגדות (דרשות וחי' עה"ת, בית רחל, נח פ"ז).

וכן מבואר בדברי הגר"א והחפץ-חיים, שיהיו נסיונות גדולים קודם ביאת המשיח. **הגר"א** (אבן שלמה פ"א הערה ה') כתב שגלות הערב-רב קשה היא מן הגלות תחת הגוים, כי ישראל נמשכין אחרי הערב-רב משום שרואין שהשעה משחקת להם וזהו סיבת אריכת הגלות (וכן מבואר ברמ"ק אור יקר פקודי ר"מ עמ' רכ"ה). וכן כתב **החפץ-חיים** (חומת הדת פ"ב וח"ח עה"ת פ' ראה) שלפני הגאולה נראה שהרשעים מקבלים הרבה הצלחה ויהיו נסיונות רבים לראות מי עומד באמונתו ובתורתו ומי נמשך אחרי הצלחות הרשעים, ויבחנו עובדי ה' אם יושפעו מזה ויסורו מדרך ה' או לא ואם דבקים הם באמת בה' ובתורתו למרות ההצלחות של עושי הרשעה.

והאדמו"ר מסלונים (בספר דברי שמואל) כתב שבימים לפני הגאולה האמיתית יאמרו הפורקי-עול שהם היהודים האמיתיים ויהיה ניסיון גדול באופן שאף תרד אש מן השמיים לצד אלו שהתרחקו מן התורה והם יצליחו במלחמותיהם, ויהיה זה הברור האחרון כי הכשרים באמת לא יתבטלו בפניהם (ילקוט דעת תורה אות קא, ועי' שם אות ס"ה שלהיות בגלות אצל רשעי ישראל קשה מאשר אצל הגוים).

ונעתיק כאן את דבריו הנפלאים של **היעב"ץ**, שאין להתפעל מהצלחת הרשעים וגם אם עושים להם ניסים גדולים אין להימשך אחריהם, שזהו ניסיון מן השמים, ואלו דבריו (מגדול עוז, עלית היראה):

"אל יפול לב אדם עליו בראותו דברים זרים לטבע ופלאים דוגמת ניסים נעשים לפעמים ע"י מסיתים ומדיחים ואפיקורסים כמו שאמר הכתוב "כי יקום בקרבך נביא וגו' ונתן אליך אות או מופת", אל יפנה אל המעשים המתמיהים ההם ואל יחלש לבך באמונתך מחמתם וכו' ואפילו אם ברור לך הדבר שנעשה בדמות נס נקי מכל חשד ערמה, מכל מקום אל יפול לב ולא יסוג אחור ואל תשגיח בכל האותות והמופתים שיעשו מסיתים ומפתים להניא לבבך מדרך תורתך ואמונתך, שכן כתוב "כי מנסה ה' אלקיכם אתכם", לפיכך ודאי מסייעין לפעמים מן השמים להצליח מעשה שטן לנסות בו לבות הישרים והתמימים לידע ולהודיע צדקתם ותמימותם בעולם, ולא זו בלבד בע"ז ונביא שקר אלא אפילו בניסים גמורים וכו', מכאן אתה דן ק"ו לדברים הנוגעים בעיקרי האמונה ויסודי התורה התחזק אל תרף ולבך לא יחרף ולא יירך מבעל הנס ולא מבעל החלום וכו', וק"ו שאין לירא ולשתוק ולהשים יד לפה במקום שיש חילול ה' גדול להבת אש דת וכו', על אחת כמה וכמה שכן צריך לנהוג עם אלו המסיתים ומדיחים המפתים את השוטים מעוטי

מדע, חסרי שכל, ריקי מוח, רכי לבב בדברי מוסרים, שלא להטות אוזן אליהם מטוב ועד רע וכו' וכ"ש שלא לקרות ולעיין בדבריהם.

ודואג אני כי קרבו הימים אשר אין בהם חפץ, שיעד דניאל "ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון ונכשלו" על עם ה' סוד יערימו להפוך המלכות למינות ובית ועד לזנות התחכמו, וחתי דניאל "עוד יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים והרשיעו רשעים ולא יבינו כל רשעים והמשכילים יבינו". לכן העידותי בך היום שתהיה מן משכילי עם ולא ירפו ידם בל ימירו את כבודם, כי קרובה ישועת ה' לבוא וצדקתו להגלות לעיני כל אדם, ובמקום שאין איש השתדל להיות איש, אל תירא ואל תחת חפץ ה' בידך יצליח ותשבר כעץ עוולה ועשוין בעלי זרוע ליפול, ואם אין איש מתחזק עמך כ"ש ששכרך כפול, אכן צריך לזה ערמה ובתחבולות תעשה לך מלחמה".

ועי' במאמרי "עקבתא דמשיחא" להגר"א וסרמן זצ"ל הי"ד (עמ' קא) על הבחינה והנסיון בעקבתא דמשיחא, וכן אמר החזו"א שהמדינה היא הנסיון האחרון לפני הגאולה (מעשה איש ח"א עמ' רל, וכן בספר 'בין ששת לעשור' ששמע מפיו), והגר"מ שטרנבוך (טעם ודעת פרשת ויגש) ששמע מר' מרדכי פוגרמנסקי זצ"ל שהמדינה היא נסיון.

ובספר מכתב מאלהיו (ח"ג עמ' 208 ושם 218): בשם הגר"א שהערב-רב שהן רישא דעמא קדישא בגלותא בתראה שנאמר היו צריה לראש (תיקונים מזוהר חדש כ"ז ע"ג) בכח גאותם ושלטונם מנסים הם להשפיע בהשקפות טמאות אפיקורסיות של כוחי ועוצם ידי ועומדים בחציפות ובעזות כנגד האמונה התורה ועבודת ה'.

וכתב: זה הוא הנסיון שלתוכו הוטל עם ישראל בעקבות דמשיחא, ה' יתברך משיב יהודים רבים לא"י ושולטים בה, ופורקי עול התורה מתגאים כאילו הם עשו ופעלו זאת בגבורתם, וככל שתגדל גאותם תגדל חוצפתם ויגבר רצונם להשליט את האפיקורסות ח"ו, זהו הנסיון האחרון של גלות השכינה, הנסיון הקשה ביותר. אם נכיר את הנסיון הזה בכל הקפו, נדע את התפקיד שהטילו משמים על תקופתנו – להתחזק נגד הדעות החומריות הכוזבות ולהכיר כי טעות גמורה היא בידי אלה הטוענים כאילו שאנו עשינו את שלנו – באנו לארץ ישראל, לחמנו עליה והננו שולטים בה, וה' יתברך כבר יעשה את שלו ובמשך הזמן ירבו אמונה ויראת שמים. אולם עלינו להכיר כי הם מחליפים את מה שבידי ה', ואינו בתחום בחירתנו כי הרי "ה' איש מלחמה" וידיו פעלו כל זאת, במה שמוטל עלינו לעשות ואינו בידי שמים, כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים.

◆ ד. האם הגאולה יכולה לבוא ע"י רשעים

האם הגאולה יכולה לבוא בידי אנשים רשעים? רבני הציונות טוענים שכן, ומביאים מספר דוגמאות כגון: בנות לוט אשר הרו מאביהן וילדו את עמון ומואב, ומהן יצאה רות המואביה אשר ממנה יצא בית דוד ומלך המשיח, מעשה יהודה ותמר כלתו, משה רבנו נולד מנישואין של עמרם עם דודתו וגדל בבית פרעה הרשע, מעשה דוד ובת-שבע, ירבעם בן יואש, גאולת פורים צמחה מנישואין של גוי ויהודיה, בגאולת מצרים היו העם עובדי ע"ז, בגאולת בבל עלו לארץ אנשים פסולים מחללי שבתות ונשואי נשים נכריות. גם מנהיגים רשעים הביאו גאולה, כגון עמרי ואחאב

(סנה' קב ב'), יהורם בן אחאב (מלכים-ב,ג), ירבעם השני (מלכים-ב,ד), ואפילו מלך גוי כגון כורש. לכן אין להתפלל אם "הגאולה" שלנו באה ע"י אנשים שאינם צדיקים ואף לא שומרי מצוות.

ועוד רגילים לטעון "אתה המזכיר של הקב"ה? אתם תאמרו לו איך להביא את הגאולה? בגלל שהיא לא כמו שחשבתם לכן אתם לא מוכנים לקבל אותה? בהדי כבשי דרחמנא למה לך, אתה מבין חשבונות ודרכי שמים? כי לא מחשבותי מחשבותיכם" וכהנה וכהנה טענות דומות. ויש אשר באו בסוד ה' ויודעים להסביר כי החילונים הם גלגולים של הבריונים מתקופת בית-שני ובאו לתקן מה שחטאו אז, ויש אשר יסבירו כי הקב"ה מביא דברים גדולים בעטיפות מסתירות כדי שלא יהיו קטרוגים.

אך מי שיש לו מעט שכל בקדקדו יבין את ההבל וההטעיה שבדברים הללו.

אנו לא החלטנו כיצד תהיה הגאולה, הקב"ה בכבודו ובעצמו הודיע לנו כיצד תיראה הגאולה, בתורה הקדושה ובדברי הנביאים ובדברי חז"ל בגמרא מדרשים ובזוה"ק. הוא שלח אותנו לגלות מפני חטאינו, וצויה עלינו להמתין ולצפות למשיח אשר יבוא ויגאלנו, וכתב בתורה שכאשר נשוב בתשובה שלימה הוא ישיב אותנו לארץ ישראל ע"י אליהו והמשיח, והבטיח לנו שכך יהיה ונזכה להיגאל "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות" (מיכה ז').

משום כך הגאולה תבוא בדיוק כפי שכתוב בתורה ובנביאים, וכל שינוי קטן מראה שאין זה הגאולה, ולא יועילו כל ההסברים היפים והמלומדים על הסתרות ועטיפות וכל יתר ההמצאות ודוגמאות של ישועות שהגיעו ע"י רשעים. ומ"מ גם על כל הדוגמאות שהביאו אפשר להשיב, ואין בהם שום ראיה לדבריהם.

הנה כאשר מדברים על מלכי ישראל המוזכרים בתנ"ך וכ"ש על האבות הקדושים הרי ידוע שאין לנו שום השגה בדרגתם הרוחנית ומעלתם וקדושתם העצומה, וידוע המעשה ברב אשי שרצה לדרוש במנשה עד שהתגלה אליו בחלום והתברר לו שהיו חכמים גדולים אלא שחטאו מפני יצר הע"ז (סנה' קב ב').

ודוגמא נוספת, על צדקיה המלך נאמר "ויעש הרע בעיני ה'" (מלכים-ב,כד) אבל לימדונו חז"ל שהיה צדיק גמור מושלם במעשיו (הוריות יא ב') והציל בצדקותו את העולם כולו מתוהו ובוהו אלא שלא מיחה בבני דורו לכן נאמר עליו שעשה הרע בעיני ה' (סנה' קג א'). וכן על שלמה המלך נאמר "אז יבנה שלמה במה לכמוש שקוץ מואב, ויעש הרע בעיני ה'" ואמרו חז"ל שהיה לו למחות ולא מחה ומעלה עליו הכתוב כאילו חטא (שבת נו ב'), והוא משום שהקב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה (ב"ק נ' א', יבמות קא ב'). א"כ גם אם נאמר על המלכים שעשו הרע בעיני ה' אין אנו יודעים כלל מה הכוונה בזה, וכל חטא דק נחשב להם לעוון חמור לפי מעלתם ודרגתם העצומה, והם היו מלכים שנתמנו ע"פ נביאים (ירושל' הוריות פ"ג ה"ב), וודאי שאין ללמוד מהם לכופרים ואפיקורסים.

ומה שנאמר לנביא הושע "קח לך אשת זנונים וכו'" כבר מבואר בזוה"ק (פקודי רמ"ה א') דאין הדבר כפשוטו אלא שנצטווה להסתכל בנבואה בהיכלות הטומאה (עי' שם בפירוש המתוק מדבש בשם

הרמ"ק והגר"א ומכתב מאליהו ח"ג עמ' 358), ומ"מ גם אם נפרש הדבר כפשוטו אך זהו רק בציווי מפורש מאת הקב"ה.

בנות לוט התכוונו לשם שמים שהרי סבורות היו שכל העולם נחרב כמו בדור המבול (רש"י בראשית יט לא) וכן אמרו בגמ' (נזיר כג א') שנתכוונו לשם מצוה ועליהן נאמר "וצדיקים ילכו בם", וכן כתב ר' בחיי שמשום כך זכו שיצאו מהן רות ונעמה, וכתב הרמ"ע מפאנו (חיקור דין ד, יז) שהפגם של שתי בנות לוט ניתקן ע"י דוד ורחבעם, וכבר ביאר המהר"ל (נצח ישראל פל"ב) מדוע בא המשיח ממובא ועמון וממעשה זה של בנות לוט, ועי' בזה מעשה נורא בשו"ת אגרות משה (הקדמה לחלק ח' עמ' 15). ובענין רות, כניסתה לעם ישראל היתה בקדושה שכן היא התגיירה במסירות נפש והיתה צדיקה גמורה, וממילא אין תימה כיצד זכתה שיצאו ממנה מלכות בית-דוד.

בענין נישואי יעקב אבינו עם שתי אחיות ועמרם שנשא דודתו, היה זה קודם מתן-תורה, ואמרו בגמ' (סנה' נח ב') שעמרם נשא דודתו מן האב והיתה מותרת קודם מתן תורה. וכבר כתב הרמב"ן שהאבות הקדושים שמרו את התורה רק בא"י (בראשית כ"ו ה), ודעת האוה"ח הק' (בראשית מט ג) ששמרו כל התורה מתוך חביבותם לה' ולתועלת המצוות אבל במקום שהיו רואים תועלת והצלחה בדבר, כמו שהרגיש יעקב שיהא לו תועלת בנישואי ב' אחיות, העלים עין מהרווח הנמשך מקיום המצווה ההיא, כיון שאין לו עונש אם לא יקיימנה כל עוד שלא ניתנה תורה, ומה גם שהאבות היו נביאים ועשו הכל על-פי הדיבור וה' אמר להם לעשות כן וכנביא שיכול לעבור על איסור תורה לפי שעה, לכן עשה יעקב מעשה ע"פ נבואתו ונשא ב' אחיות לפי שעה, ועי' שו"ת הרדב"ז (ח"ב סי' תרצ"ו), והמהרש"א (יומא כח ב' ד"ה מצותי) כתב הסברים נוספים.

וכן כתב המהר"ל בגור אריה (בראשית מו,י) שהכל היה ברוח הקודש והפה שאסר הוא הפה שהתיר, ומי שהיה מודיע להם התורה הודיע להם ג"כ זה והודיע ליעקב כי ראוי שישא ב' אחיות, ועי' בכלי חמדה פ' ויגש (שם).

ובענין מעשה יהודה ותמר, הרי לא ידע שהיא כלתו והיתה פנויה ומבואר בחז"ל (בר"ר פה ח) ששלח הקב"ה מלאך אשר הכריחו לבוא אליה בעל כרחו והיה אנוס בדבר, וכן כתב הרמב"ן (בהקדמתו לספר איוב) שיהודה היה אנוס כי היה זה בגזירת הקב"ה, וכתב הרא"ם (בראשית לח טו) שקידשה בכסף או בשטר, אם כן היה הכל כדת וכדין ולא היה בדבר שום חטא או איסור והיה זה לפני מתן תורה, ועי"ש באוה"ח הק' (בראשית מט,ט) שהיה מוכרח ע"פ מלאך והיו נביאים ועשו ע"פ הדיבור (שם מט,ג), וגם כתב כי רק בזמנים הראשונים היו מתבררים מהקליפה נפשות גדולות, וגם זולת יהודה שהוא בחינת המלוכה לא היה אדם אחר יכול להוציא הנפשות הקדושות של פרץ וזרח, אבל בעקבתא דמשיחא ספו תמו ניצוצי קדושה מתוך הקליפה וגם כח המברר בבחינה עצמה קטנה. ומבואר מדבריו שכל זה בדורות הראשונים שאז היה אפשר להוציא נשמות גדולות ורק ע"י אנשים גדולים וקדושים כמו יהודה, ופשוט שאין ללמוד מזה לזמננו (עי' ספר ליקוטי תורה להאריז"ל ריש איוב, שער הגלגולים הקד' ל"ח וספר הגלגולים פ"ב).

בענין משה רבנו אשר גדל בבית פרעה, דבר זה עמוק וכבר מבואר במהר"ל (גבורות ה' פ"ח) שהצורה שתחול נמשך אחר הדבר שבו ההעדר, ומטעם זה היתה ידו של יעקב אוחזת בעקב עשו ומשה היה גדל בבית פרעה כי הוא כרוך וקשור בהעדר (בסוף) שלהם ומלכות ישראל שיש לה

מדריגה אלקית פנימית צומחת מתוך מלכות בלתי קדושה, ומטעם זה משיח יתיב אפתחא דרומי עי"ש באריכות, וכן שם (פט"ז) שמשוה רבנו הגואל יצא דוקא משבט לוי שהוא קדוש (ומכל מקום אין זה משנה היכן גדל משה רבנו, סוף סוף הוא היה איש אלוקים קדוש גדול הנביאים, והגאולה ממצרים נעשתה רק על ידו). ועוד כתב שם (פרק י"ז) דלכן ירדה בת פרעה לרחוץ מגילולי בית אביה, כי מגלגלין זכות עי"ז זכאי ואם לא היתה זכאית לא היה בא זכות כזה של הצלת משה על ידה.

וכתב בספר נפש-החיים (שער א' פכ"א ובפרקים פ"ז) שהאבות הקדושים וכל הצדיקים הראשונים קיימו את התורה קודם נתינתה, ולא שהיו מצווים ועושים מצד הדין, דאם כן לא עוברים ומשנים אף מקצת מאחת מכל מצוות ה' ולא היה יעקב אבינו ע"ה נושא ב' אחיות ולא היה עמרם נושא דודתו ח"ו, אלא קיימו התורה מצד השגתם בטוהר שכלם התיקונים הנוראים הנעשים בכל מצוה בעולמות העליונים, אבל היה להם רשות לעבדו גם במעשים ועניינים אחרים וגם לעבור על איזו מצוה שלא כתורה, והשיגו שלפי ענין שורש נשמתם היה להם הכרח לשנות מקצת מהמצוות כדי לגרום תיקונים גדולים בכוחות ועולמות העליונים.

אך כל זה קודם מתן תורה, אבל משניתנה התורה אסור לשנות ח"ו משום אחת ממצוות ה' אף אם תהיה הכוונה לשם שמים ואפילו אם ישיג האדם שיהא לו תועלת גדולה בדבר, ויאמר שראוי לו לפי שורש נשמתו לעבור ח"ו על איזו מצוה (ועדיין כשהיתה נבואה בישראל היה נביא רשאי לחדש דבר להוראת שעה בלבד ואף גם לעבור על אחת ממצוות ה' כגון אליהו בהר הכרמל, אבל לא לחדש דבר לקבעו לדורות). וכן "עבירה לשמה" לא הותר כי אם קודם מתן תורה, אבל אחרי מתן תורה אין לזוז מכל תורת משה ודברי רז"ל ומה שאמרו גדולה עבירה לשמה זהו רק גבי יעל שהאשה קרקע עולם אך לא מתהני מהעבירה כמו שכתבו התוס', וכתב האריז"ל שהיתה נשמת חוה ולהצלת כלל ישראל, וחלילה לדמות לזה כפי סברתנו. עכ"ד.

בענין אחאב אמרו חז"ל שכיבד את התורה (סנה' קב ב') ועשה תשובה (פדר"א פמ"ג), והאריך בזה בספר ויואל-משה (מאמר ג' שבועות ס' קא-קלג), ועי' במשך-חכמה (הפטר' דברים) דאנשי בית ראשון עוונם לא היה רק בגלוי אבל היה פנימיות לבם מלא אהבת תורה ואהבת ישראל, ומ"מ כבר אמרו בגמ' (תענית יא) שמשלמין שכר לרשעים בעוה"ז אפי' על מצוה קלה שעושין כדי לטרדן מהעוה"ב.

בענין יהורם בן אחאב (מלכים-ב,ג), כתב בספר חסידים (הוצ' מקיצי נרדמים ס' תתתשפא) 'יהורם קיבל לעשות תשובה שהרי יהושפט הלך עם יהורם ואם היה רשע למה הלך עמו, ועוד אם היה רשע היה לאלישע לומר שלא ילך עם יהורם, אלא שקיבל עליו לעשות תשובה. וכן אמרו חז"ל (ב"ר פד כ') לפי שתפס יעקב אבינו את השק לפיכך אינו זו לא ממנו ולא מבניו וכו' יהורם וירא העם והנה השק על בשרו (מלכים-ב,ו), וכתב רש"י (תענית יד ב' ד"ה אלא) שיהורם התענה על הרעב שהיה בימיו, ובברכות י' א' דאזיל לגבי אלישע.

בענין ירבעם בן יואש, נאמר עליו "ויעש הרע בעיני ה'" ואעפ"כ נעשתה תשובה על ידו (מלכים-ב,יד). אבל כבר ביארו חז"ל (תנדר"א פ"ז, פסחים פז ב') שזכה לכך בזכות שלא קיבל לשון הרע על עמוס הנביא, והיה נוהג כבוד בנביאים (אליהו זוטא פ"ז) ואמר ח"ו לא נתנבא אותו הנביא באותה נבואה, ואם נתנבא לא מנבואתו הוא אלא מן השמים הוא. א"כ מבואר שהאמין בהקב"ה ובנבואה מן השמיים והתשובה שנעשתה על ידו היתה בזכות המצווה שלא קיבל לשון הרע על

הנביא, והרד"ק כתב שריחם הקב"ה על עם ישראל כי ראה עניים. וכן מבואר שהיה זה בזכות ברית האבות ככתוב שם (יג, כג) "ויחן ה' אותם וירחמם ויפן אליהם למען בריתו את אברהם יצחק ויעקב ולא אבה השחיתם ולא השליכם מעל פניו עד עתה" ועי' מלבי"ם. ועי' עמוס (ויג-יד) ברד"ק ומלבי"ם.

בענין כורש, ודאי עיקר הגאולה מבבל לא נעשתה על ידי כורש שהוא רק נתן ליהודים רשות לצאת מארצו בציווי ה' לבנות את ביהמ"ק (וכמו שפרעה נתן רשות לצאת ממצרים וכי נאמר שהגאולה נעשתה על ידו?), אך עיקר הגאולה היתה ע"י הנביאים עזרא (אשר היה שקול כמשה רבנו) ונחמיה דניאל זרובבל ואנשי כנסת הגדולה, וגם ביהמ"ק לא נבנה בזמנו של כורש אלא בימי דריוש השני בנה של אסתר המלכה שמלך אחר אחשורוש, כמבואר ברש"י (עזרא א') ואמרו עליו במדרש (ויק"ר יג ה) שהיה טהור מאמו, ודעת התוס' רא"ש (מגילה יג) שהיה בנו של מרדכי וא"כ היה יהודי גמור.

וכבר מבואר בפרק "גאולת בית שני" שהגאולה ההיא לא היתה גאולה שלימה אלא רק פקידה בעלמא משום שגרם החטא ואילולא חטאו היו נגאלים גאולה שלימה שלא ברשות מלכי הגוים, א"כ מכל זה אין ראיה כלל שהגאולה יכולה לבוא ע"י מלך גוי ולהיפך.

בענין אסתר המלכה לא היה בזה חטא וכמו שאמרו חז"ל שהיתה קרקע עולם ולהנאת עצמן שאני (סנה' עד ב'), וכל שכן לפי מה שידוע מהזה"ק (כי-תצא רע"ו א') והמקובלים שהכניסה שידה תחתיה ואחשורוש לא נגע בה כלל (ועי' בתיקו"ז כ' ובאריז"ל בע"ח שמ"ט פ"ו, מדבר קדמות (מערכת א' אות נ') וספר עמודיה שבעה עמוד א' ברית אברהם).

ובספר זרע קודש (להרה"ק מראפשיץ זצ"ל, פורים עמ' קיט) ביאר שזה מה שאמר לה מרדכי "אל תדמי בנפשך" כלומר שתעשה דמותך ואת לא תכנסי אליו "כי אם החרש תחרישי בעת הזאת" ותכניסי שידה בדמותך ויהיה הנס ע"י השידה שבדמותך ואז "רווח והצלה יעמוד ליהודים" אבל יהיה ממקום אחר, על דרך שאמר רשב"י כשהלך למלכות יבוא שד לעשות להם נס אמר יבוא הנס מ"מ, אבל טוב יותר שיהיה מסיטרא הקדושה ולא מס"א, **וכאן שהיה הנס לכלל ישראל שקיימו וקבלו התורה עי"ז צריך שלא יהא לס"א חלק** שאז ח"ו הד' מאחד יתהפך לר' וכשיהיה ע"י השידה יהיה להס"א חלק בהנס, ע"כ אל תדמי בנפשך כנ"ל שיהי' הנס רק מסטרא דקדושה לבד ולכן אמרה עתה כאשר אבדתי ממך כי עד כאן לא נבעלה כלל לאחש' רק עתה כדי שיהיה הנס מסיטרא דקדושה וכן היה (וכ"ש בן בנו של ק"ו בגאולה העתידה שהיא גאולה שלמה, שלא יהא בה שום חלק לס"א ולא תיעשה ע"י רשעים כלל וכלל).

"ונקדש בכבודי" אל תקרי בכבודי אל במכובדי (זבחים קטו), אין הקב"ה מייחד שמו על הצדיקים בחייהם, ואפילו על צדיק גמור כיצחק לא ייחד שמו עליו אלא מפני שכהו עיניו וכלוא בבית ויצה"ר פסק ממנו (רש"י בראש' כח יג, תנחומא תולדות ז'), ואם על צדיקים גמורים אינו מייחד שמו הכיצד יעלה על הדעת שהוא ייחד את שמו על רשעים גמורים, ועל אחת כמה וכמה בגאולה האחרונה שהיא תיקון העולם במלכות ה' ותהיה קיימת לעולמי עולמים, אין להעלות על הדעת שהיא תיוחס בשום פנים ואופן לפושעים ורשעים מסיתים ומדיחים ומחטיאי הרבים, האם ייתכן ששם ייזכר לעולמי עולמים כמי שגאלו את עם ישראל? (מרשעים יצא רשע (שמואל א' כד), ואין הקב"ה מזכיר שמו על הרשעים, ב"ר פ"ג, תנחומא תזריע ט', תוס' תענית ג' ד"ה ואילו, בעה"ט שמות טו יח).

ומכל מקום גם אם מצאנו כמה תשועות שנעשו ע"י מלכים לא צדיקים, אך היו אלה תשועות קטנות, ולעומת זה כל הגאולות הגדולות ממצרים והמלכויות (בבל, פרס ומדי, יון) נעשו אך ורק ע"י צדיקים גדולים וקדושים, במצרים משה ואהרן, בבבל עזרא נחמיה זרובבל ודניאל, בפרס מרדכי ואסתר, ביוון מתתיהו כהן גדול והחשמונאים, וכל-שכן הגאולה העתידה שהיא גאולת עולם שאין אחריה גלות ובה תהיה התגלות מלכות ה' בכל העולם, מובטחים אנו שתיעשה ע"י אליהו הנביא ומלך המשיח, אשר יהיה גדול מהאבות הקדושים וממשה רבנו וממלאכי השרת וחכם משלמה וכמו שאמרו חז"ל בפ' ישכיל עבדי (תנחומא פ' תולדות י"ד, ילקוט ישעיה רמז תע"ו).

בגמ' (מעילה יז) מסופר שגזרה מלכות הרשעה גזירות על ישראל והלך ר' שמעון לבטל את הגזירות ויצא לקראתו שד בשם בן תמליון ושאלם אם רצונם שיבוא עמהם, בכה ר' שמעון ואמר "בוא הנס מכל מקום" וכו' עד שנתבטלה הגזירה ע"י אותו שד, ולכאורה מתבאר כאן שהישועה לעם ישראל יכולה לבוא גם ע"י שדים, אך כבר כתב המהרש"א שהואיל והגזירה היתה ע"י השד לכן נגזר עליו מן השמים שהוא בעצמו יבטל אותה (ולא כמו שרצה להוכיח מכאן בספר "התקופה הגדולה" שהישועה יכולה לבוא גם ע"י מי שאינם צדיקים), ומ"מ גם ר' שמעון בכה כאשר הבין שהגזירה תבוטל ע"י שד, ועי' בספר 'על הגאולה ועל התמורה' סי' מב.

בענין העטיפות וההסתרות, הנה רואים אנו שגאולת מצרים היתה ע"י משה רבינו איש האלוקים הקדוש גדול הנביאים העניו מכל אדם, ומדוע לא הסתיר זאת הקב"ה ומדוע לא גאל את ישראל ע"י איזה רשע כדי להסתיר את כל הענין, וכל הגאולות הגדולות אשר היו לכל עם ישראל נעשו ע"י צדיקים גמורים ונביאים וגדולי ישראל. ומדוע מלך המשיח הוא צאצא של דוד ושלמה המלך, אם כדבריהם היה צריך להיוולד לאיזה רשע שיכור כדי שיהיה בהסתרה ולא ירגישו המקטרגים (וראה בארץ חמדה להמלבי"ם (פ' פקודי) משל נאה בדומה לזה). ואולי גם פינוי גוש קטיף ומסירת קרקעות לערבים והקמת מדינה פלסטינית הוא דבר גדול אשר בא בעטיפות והסתרות ומדוע הם מתנגדים לזה?

ובענין לידת דוד המלך עי' בילקוט המכירי (תהלים קיח כח) ומדבר קדמות (ערך ישי ומובא בברכ"י סי' ר"מ) דלא היה בלידתו שום פסול, ישי אביו היה גדול הדור ואחד מד' הצדיקים שמתו בעטיו של נחש ולא חטא שום מימיו (שבת נה ב') וכן עמרם אביו של משה רבנו.

גם אם מצאנו כמה מקרים אשר נראים תמוהים אולם כל אלו הם מקרים בודדים, וכל שאר ראשי אבות עם-ישראל היו צדיקים גדולים, האבות הקדושים, שבטי י-ה, שבט יהודה אשר מתוכו קם מלכות בית דוד (עי' רמב"ן ספר האמונה והבטחון פי"א), הכהנים והלוויים, דוד ושלמה ומלכי יהודה הצדיקים, ומלך המשיח אשר יביא את הגאולה השלימה.

הגאולה העתידה לבוא לישראל תהיה בדרכים קדושות ונעשית ללא שום תערובת פסול וחטא, וכן מצינו במשה רבנו אשר לא חזר למצרים להצלת עם ישראל עד שהתיר לו הקב"ה את נדרו (נדרים סד ב'), וכן המשיח לא יבוא בשבת משום איסור תחומין (עירובין מג ב') ולמרות שכל ישראל מצפים אלפי שנים לגאולה העתידה אבל המשיח יתעכב ולא יעבור אפילו על איסור קל מדרבנן כדי לגאול את ישראל.

וידוע המעשה ברבנו הט"ז אשר שלח את שני בניו לקושטא כדי לתהות על קנקנו של ש"צ שר", וכאשר נכנסו אליו ראו ששוכב פרקדן ומזה הוכיחו שהוא משיח שקר (הובא בספר תולדות רבנו יחזקאל הלוי לנדא עמ' י"ב וטללי אורות פ' ראה יגב), רבנו הט"ז הבין כי לא ייתכן שהגאולה תהיה מעורבת בחטא כל שהוא, גם לא איסור קל דרבנן, להיפך מדעת רבני הציונות שמותר להתחבר לרשעים ולעבור על כל התורה כדי להביא את הגאולה, ותחילת הגאולה היא במדינה אשר מנסה למרוד בקב"ה.

"רחוק מרשעים ישועה כי חוקיך לא דרשו" (תהלים קיט קנה).

מלכות ישראל אמיתית היא הזכות הגדולה ביותר, ראשי הציונים הם החייבים ביותר, וכל המאמין שיגלגלו את הזכות הגדולה על ידי החייב הגדול אינו אלא טיפש או מלגלג על דברי חז"ל. מדינת ישראל חילונית ומלכות ישראל הם תרתי דסתרי (קובץ אגרות, לר' אלחנן וסרמן זצ"ל, ח"א עמ' קס"א).

אמנם אמרו חז"ל בכל עושה הקב"ה שליחותו אפילו ע"י נחש אפי' ע"י עקרב יתוש צפרדע (מדרש זוטא קהלת פ"ה) הרבה הורגים יש לו למקום (תענית יח ב'), אבל כל תשועה והצלה לכלל ישראל נעשית ע"י צדיקים יראי שמים, וכמו שאמרו במדרש (ילקוט שופטים מ"ב) במי הקב"ה מושיע את ישראל בבני אדם שמשכימין ומעריבין לב"ה ולבית המדרש ועוסקין בתורה בכל יום תמיד, וכן בתנודב"א (פ"ט) משום שהיו יראי שמים לאמיתן באתה להם לישראל תשועה גדולה על ידן וכו', ומגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב (שבת לב), וכל שכן הגאולה מן הגלות שהיא נעשית ע"י נביאים וצדיקים גדולים וכמו שהיה בכל הגאולות הקודמות.

לכן כל הנידון האם הקב"ה יכול להביא ישועה ע"י רשעים הוא מיותר, משום שמובטחים אנו שהגאולה תיעשה ע"י אליהו הנביא ומשיח צדקנו במהרה בימינו בהתקיימות כל ייעודי והבטחות הנביאים ודבר ה' לא ישוב ריקם.

ומה שאמרו חז"ל "בהדי כבשי דרחמנא למה לך" (ברכות י') הכוונה בזה היא אל לנו לחשוב חשבונות במקום שיש ציווי של הקב"ה, וכמו המלך חזקיהו אשר היה צריך לשאת אשה ולעשות ע"פ ההלכה ולקיים מצוות פריה ורביה ולא להתחשב במה שראה ברוח הקודש. גם אנו, אף אם נדמה לנו שהתחילה הגאולה אין לנו לחשב חשבונות כשיש ציווי של הקב"ה, ועלינו לעשות ע"פ ההלכה ולא להתחבר לעוברי עבירה ולא לדחוק את הקץ, רק להמתין לביאת המשיח והתקיימות דברי הנביאים.

אולם הציונות-הדתית סילפו לגמרי כוונת חז"ל בזה ועושים בדיוק להיפך, הם עושים נגד ההלכה משום שנדמה להם שיודעים חשבונות שמייים ודרכי ההשגחה ואין תבוא הגאולה, וע"פ המחשבות הללו הם מתירים לעצמן לעבור על התורה וההלכה.

קץ הגאולה הוא נעלם מכל אדם "כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ" (דניאל יב ט) וישעיה הנביא אומר "כי לא מחשבותי מחשבותיכם", וכתב בדעת תבונות (ס' נ"ד וק"ע) שמעשה ה' נורא ועמוק לאין תכלית שאי אפשר לרדת לעמקם, והקב"ה העלים מנבראיו השגת ההנהגה העליונה

ולא עמד על בירור דבר זה כל נביא וחזזה, וזה נאמר גם על מחבר "אם הבנים שמחה" וגם על הרב קוק וכל רבני מרכז-הרב, וגם אם חושבים שבאו בסוד ה' ויודעים את דרכי ההשגחה העליונה (וכ"ש אם מתעלמים מנבואות ומעוותים פסוקים מפורשים כדי להתאימם לציונות), וחלילה להתיר איסורים ולשנות את ההלכה משום מחשבות ודמיונות כאלו.

♦ ה. עוף השרקרק

בגמרא חולין (סג א') בענייני עופות טמאים אומרת הגמרא: רחם זו שרקרק א"ר יוחנן למה נקרא שמו רחם כיון שבא רחם באו רחמים לעולם, (כלומר שאם עוף זה יושב על דבר ומצפצף זהו סימן לירידת גשמים) ומסורת שאם ישב על הארץ ויצפצף סימן הוא שבא המשיח שנאמר "אשרקה להם ואקבצם" (זכריה י'). ומכאן רצו רבני הציונות להביא ראיה שתחילת הגאולה יכולה לבוא על ידי מחללי שבתות ועוברי עבירה, שהרי הרחם עוף טמא הוא ואעפ"כ כאשר הוא שורק הרי זה סימן לגאולה.

אולם חכמי הגמרא בעומק חכמתם כנראה ידעו שיבואו אנשים ויתלו על מאמר זה דעות כוזבות, וכבר הגמרא שם מספרת על עוף שרקרק שישב על הארץ ושרק ולא בא המשיח אלא נפלה עליו אבן משמיים, משום שהיה שקרן (את זה לא מביאים בספרי הציונות אלא רק את תחילת הגמ' ולא את ההמשך שישנם בזה שקרים ורמאויות).

וכבר בזמן המהר"ל היו כאלו שרצו לתלות בזה פירושים כוזבים, והמהר"ל (נצח ישראל פרק מ"ב) כתב על זה "ויש בני אדם נותנים פירושים שונים למאמר הזה והמה אינם בכתובים, ואין להאריך בדברים שאין בהם ממש", ועי' ספר החיים (גאולה וישועה פ"ז) מה שביאר בזה.

ואין אנו מבינים עומק דברי חכמים וחידותם, ומכל מקום גם אם נפרש את הגמרא כפשוטה הרי העוף הזה אינו מביא את הגאולה והוא רק סימן, ומה שמביא את הגאולה זה רק תשובה ומעשים טובים לימוד תורה וציפיה לגאולה כמו שאמרו חז"ל, ואין לדיין אלא מה שענינו רואות, וכי משום דברי אגדה שאיננו מבינים ואפשר לפרשם בכמה אופנים נמלא את הארץ הקדושה בפורקי עול ומחללי שבת, ונעבור על פסוקים מפורשים של "ולא תקיא הארץ בטמאכם אותה"?

ואולי יש לבאר ע"פ מה שכתבו המקובלים שאותיות תשר"ק בסדר הפוך הוא בחינת דין (פע"ח שער הסליחות פ"י, בן יהודה ר"ה י') וכן איתא בזוה"ק פ' נח (סז ב') "הפוכא דאתון כ"ב לאתמחי לאינון חייביא" ועל כן יורד השרקרק לארץ כדי לרמוז שהטומאה וכל הרשעה מהרה יפולו ויגיעו לארץ בזמן ביאת המשיח.

ומלבד זה הרי מבואר בדברי חז"ל שהפסוק בזכריה "אשרקה להם ואקבצם" יתקיים אחר ביאת המשיח, וכמו שאמרו במדרש בראשית רבתי (פ' ויחי) "אוסרי לגפן עירה" כשיצא משיח לירושלים להושיע את ישראל הוא אוסר חמורו וירכב עליו ויבא לירושלים שינהוג עצמו בענוה, "ולשורקה בני אתונו" כשיבא לקבץ ישראל כד"א אשרקה להם ואקבצם (זכריה י') ירכב על בן אתון. וכן במדרש ויושע (אוצר המדרשים עמ' 156) מבואר כי זה יתקיים אחר ביאת המשיח.

ואנו נעדיף להמתין לאלהיו הנביא אשר יבשר לנו את הגאולה "מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה" (ישעיה נב).

◆ 1. תחילת הגאולה תהיה במדבר

הגאולה העתידה תחל לא בבזל ולא בהכרזת מדינת ישראל, אלא היא תתחיל במדבר וכמו שהיה בגאולה הראשונה כך בגאולה האחרונה. כך מבואר בדברי הנביאים ומקורות רבים. אלו אשר גדלו על ברכי הציונות יתקשו לקבל את הדברים הללו שהרי הם חונכו מגיל ינקות שהגאולה תבוא בדרך הטבע וצריך לבנות מדינה וצבא ולאסוף גלויות קמעא קמעא, והמציאו לעצמם גאולה המותאמת לדמיונות ומשאלות.

יחזקאל פרק כ': "והוצאתי אתכם מן העמים וקיבצתי אתכם מן הארצות וגו' **והבאתי אתכם אל מדבר העמים** ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים כאשר נשפטתי את אבותיכם במדבר ארץ מצרים כן אשפט אתכם נאם ה', והעברתי אתכם תחת השבט והבאתי אתכם במסרת הברית, וברותי מכם המורדים והפושעים בי, מארץ מגוריהם אוציא אותם ואל אדמת ישראל לא יבוא וידעתם כי אני ה'" (יחזקאל כ, לה-לח).

וכתב רש"י: מדבר העמים, הוא המדבר שהלכו בו ארבעים שנה, וכן ניבא הושע (ב') והולכתיה המדבר. **והרד"ק**: כשאוציאתם מן העמים לא אביאתם אל אדמת ישראל עד שאשפוט אתכם במדבר העמים שם אקח משפטי מכם ואכלה המורדים והפושעים שאמצא בכם ואקח משפטי מכם במדבר במקום שאין שם אדם ולא עובר ושב כדי שלא יראו העמים ברעתכם וישמחו לכם (הרצ"ה קוק ותלמידיו אוהבים לצטט את יחזקאל פרק ל"ו ומתעלמים מפרק כ', כי הוא לא מסתדר כל-כך עם הציונות ועם הגאולה שהמציאו לעצמם, כי כתוב כאן שכל הרשעים לא יזכו לבוא לארץ בגאולה אלא ימותו במדבר, ע"י פרק "המדינה כהתקיימות חזון הגאולה").

הושע פרק ב': "לכן הנה אנכי מפתיה **והולכתיה המדבר** ודיברתי על לבה, ונתתי לה את כרמיה משם ואת עמק עכור לפתח תקוה וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ מצרים" (הושע ב טז-יז).

רש"י: והולכתיה המדבר למדבר סיחון ועוג, ובסגנון זה נתנבא (יחזקאל כ) שנאמר והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם כאשר נשפטתי את אבותיכם והבאתי אתכם במסורת הברית וברותי מכם המורדים וגו' והכשרים אקיים וזהו את כרמיה, ואת עמק עכור - עומק הצרות שהן עכורים שם אתן לה לפתח תקוה שמתוך אותן צרות תתן לב לשוב אלי. וכן ביאר **הרד"ק**: לפי שבמדבר העמים יצרוף אותם ויכלה המורדים והפושעים ויפחדו הנותרים לפיכך יהיו צריכים תנחומין ודבר על לבם וכו', הבטיחם שלא יפחדו בהכנסם לארץ ושלא יקרה שום עון כי כולם יהיו מצורפים וטהורים כי במדבר העמים יצרפו. וכן כתב על הפסוק "והולכתי עיורים בדרך לא ידעו" (ישעיה מב טז) שאוליכם לארצם דרך מדבר העמים.

וכן אמרו חז"ל (במדב"ר יא,ג שיהש"ר ב,כג) כגואל הראשון (משה) כך גואל האחרון (המשיח) יתגלה ויתכסה מהם ארבעים וחמשה ימים ויוליכם למדבר יהודה או למדבר סיחון ועוג, כל מי שהוא

מאמין בו והולך אחריו הוא אוכל שרשי רתמים וכל מי שאינו הולך אחריו הוא הולך ומשלים לאומות העולם והם הורגים אותו, ולסוף ארבעים וחמשה ימים הקב"ה מוריד להם מן (ע"י רש"י פ' מסעי (לגד) שכתב שבדרומה של א"י יש מדבר והוא שקראו יחזקאל מדבר העמים). ובתנחומא (פ' עקב ז') וכמה ימות המשיח ר' עקיבא אומר ארבעים שנה כשם שעשו ישראל במדבר ארבעים שנה, והוא גורן ומוציאן למדבר ומאכילן מלוח ורותם, וכן הוא בילקוט הושע (תקי"ח).

עוד אמרו במדרש (שמות רבה ב,ד) וינהג את הצאן אחר המדבר, אמר ר' לוי א"ל הקב"ה למשה סימן זה לך במדבר אתה מניחן ומן המדבר עתה עתיד להחזירן לעתיד לבא, שנאמר (הושע ב) לכן הנה אנכי מפתיה והולכתיה המדבר. וכתב על זה **המהר"ל** (גבורות ה' פרק כ"ב) כי ראוי שתהיה התחלת הגאולה במדבר ע"ש.

וכן בפסיקתא (זוטרתא בלק דף ק"ל) שאחר מלחמת גוג ומגוג ישראל גולים למדברי אגמות לרעות במלוחים שרשי רתמים ושם יהו נחבאים וכל מי שיש בלבו הרעור רע על הקב"ה העננים משליכים אותו והכנענים הורגים אותו, וכן במדרש לקח טוב (שיה"ש ח,ה) כשם שבגאולת מצרים יצאו אל המדבר ומן המדבר נתעלו, כן לעתיד עתידין ישראל לצאת אל המדבר מפני הצרות שבא"י ולשם יתגלה להם אליהו ויעלה אותם מן הארץ, וכן באוצר המדרשים (משיח ד"ה ומחץ) יהיו כל שארית ישראל הקדושים והטהורים במדבר יהודה חמשה וארבעים יום ויהיו רועים ואוכלים מלוחים וכו' באותה שעה ימותו כל רשעי ישראל שאינם ראויים לראות הגאולה.

וכן במדרש זוטא (שיה"ש פ"ה) פתחי לי אחותי רעיתי, הרי זו לימי גוג ומגוג שישראל עתידים להיות טמונים במערות ובמחילות והקב"ה מרתיק עליהם. שמעון בן שטח היה אומר שהקב"ה אומר לישראל פתחי לי אחותי והם מסתכלים, והמקום עושה להם נסים והם רואים את המשיח עומד בראש מדבר מואב ועמו ארבע מאות איש והמקום נותן להם גאולה לקיים מה שנאמר ונתתי לה את כרמיה משם (הושע ב').

וכן כתב **רס"ג** (שיה"ש ז,יא) שלעתיד יצאו למדברות כאשר יצאו אבותינו במדבר, וכן באמונות ודעות (פרק ח') שיגרשו אותם האומות אל המדברות עד אשר ירעבו ויצמאו כאשר אירע לאבותיהם כמבואר בנבואת יחזקאל ושם יתקיים "ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים, וברותי מכם המורדים והפושעים בי והבאתי אתכם במסורת הברית" ויתבררו ויבחנו איך סבלם וחוזק אמונתם, ומחוזק הצרות יצאו רבים מהם מתורתם, וישארו הנשארים המתבררים המזוקקים ואז יראה להם אליהו ותבוא הגאולה.

וכן כתב **רב האי גאון** כי הרבה מישראל יצאו למדברות ושם יבחנו ויצרפו, ויתגלה להם אליהו ויביאם לא"י (אוצר הגאונים סוכה נב א'). וכן **הראב"ד** (עדות ב,ט) לימות המשיח כשיגאל אותם הקב"ה לא יכנסו מיד לארץ אבל יוליך אותם למדבר העמים כנבואת יחזקאל כ'. וכן כתב **התוס' שאנץ** (שם) לימות המשיח כשיגיע הקץ יגאלו ואם אין אותו דור זכאי לא יכנס לארץ אלא יוליכם במדבר ושם יבחנו ויצרפם כצורף הכסף וקטני אמנה שבאותו דור ימותו כדרך שעשה להם וכו'. וכן **הרמב"ן** (ספר הויכוח אות סא) שכאשר יבוא המשיח יקבץ נדחי ישראל אל מדבר העמים כמו שנאמר "והולכתיה המדברה" כענין שעשה משה רבנו הגואל הראשון ואח"כ יביא ישראל לארצם וינוחו על אדמתם (ע"י תרגום ירושלמי שמות יב,מב שמשה רבנו יבוא יחד עם המשיח).

וכתב **רבנו בחיי** (כד הקמת, סוכה) כל הנביאים מסכימים פה אחד שהגאולה העתידה תהיה בדמיון הגאולה הראשונה, וכשם שיצאו ישראל בגאולה ראשונה ממצרים אל המדבר, כן בגאולה אחרונה עתידין שיצאו הרבה מישראל אל המדבר ויעברו על מקומות אלו והקב"ה ינהלם ויכלכלם שם כמו שעשה לישראל במדבר והוא דבר הנביא והבאתי אתכם אל מדבר העמים. וכן כתב בפירושו לתורה (במדבר לג א') סיפור המסעות ירמוז לעתיד שהרי דברי הנביאים כולם מוכיחים שהגאולה האחרונה כדמיון הראשונה, וכשם שיצאו ישראל בגאולה ראשונה ממצרים אל המדבר כן בגאולה האחרונה עתידים שיצאו הרבה מישראל אל המדבר ויעברו במקומות האלה והקב"ה יכלכלם וינהלם שם כמו שעשה לישראל במדבר והוא שאמר הנביא (יחזק' כ') והוצאתים אל מדבר העמים, והכתוב הזה מדבר לעתיד בגאולה אחרונה.

וכן כתב **האברבנאל** (פ' מסעי) התועלת הד' בכתיבת המסעות, שאלה המסעות לישראל במדבר היו רמז לעתיד כי הנה הנביא אמר כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות וכמו שביציאתם ממצרים הלכו במדבר כן בגאולה העתידה ביציאתם מהגלות ניבא יחזקאל שיביאם ה' אל מדבר העמים ויחנם שם. וכן כתב בספר **שבילי אמונה** (לכד הרא"ש, נתיב י') שילכו למדבריות קודם שיתגלה משיח בן דוד.

והמהרש"א (ב"ב עג ב' "הוה קאזלינן במדברא") כתב: הדברים כפשטן דכבר ניבא יחזקאל כי לעתיד ילכו ישראל גם כן במדבר ויכלה הש"י ב"ה הפושעים מהם, וכן כתב **האלשיך הק'** (ישעיה ל"ה, מיכה ב') שילכו במדבריות לעתיד לבוא, וכתב **האור-החיים הק'** (דברים לב, נב) עתיד משה ליכנס לארץ עם האבות לעתיד לבא (דב"ר ב,ט), ואמרו בזוהר (ח"ב קכ) כי הוא יביא את ישראל אל הארץ בבוא גאולתם.

וכתב **הרמח"ל** (מאמר הגאולה) ובהיגלות המלך אל שכינתו תגלה המרכבה לפני כל ישראל כמו שראוהו על הר סיני ומשם והלאה יצאו ישראל מן הגלות, והמשיח הולך לפניו והמלך והמלכות בראשם, וכן ילכו בחבורה אחת עד הגיעם אל ארץ הצבי ועד ירושלים אשר בחרבה ושם תקבע לה השכינה והמלך עמה דירה בבית עולמים והיא המנוחה והנחלה אשר לא תפסוק עוד.

וכתב המקובל **החסד לאברהם** (מעין א' נהר טו) בסוף גלותנו זה קרוב לזמן גאולתנו יתחזקו צרות לישראל תכלית החיזוק וכו' והטעם כי השכינה תדין את ביתה ויביאה על מסורת הברית כדי לזככם אל הגאולה ואל הטוב המובטח לנו ע"י הנביאים וטוב השיעור לא יכילוהו רעיון באופן שלא יזכר עוד גאולת מצרים, ויהיו אז ניסים וגילויי השכינה אל ישראל בהפלא ופלא, **ובעת ההיא יצאו כל קיבוץ עם ה' אל המדבר ויהיו שם ברעב מ"ה ימים** ואז יצרפו ויתלבנו ויתראה עליהם אליהו הנביא ז"ל ויתגלה עליהם משיח בעוני גדול וגם משה רבנו ע"ה יתגלה להם עם בני דור המדבר והשכינה יתגלה אליהם ויתקנו הדגלים בהשכינה, וירד בית המקדש בנוי למטה ויבואו ישראל לירושלם הבנויה והשכינה עמהם כימי צאתך מארץ מצרים וירבו אז הניסים ויגדלו אשר אין הפה יכולה לדבר והשכל לשער הרבוי נסים ונפלאות שיהיו לישראל ויפתחו את מקורי החכמה וזאת תהיה ההנהגה בגאולה בס"ד. וכן כתב בספר **טוב הארץ** (להמקובל רבי נתן שפירא זצ"ל, עמ' לח ב') בשם מהר"ח.

ונראה כי מקור דבריו הם מהרמ"ק הקדוש (אילימה עין כל תמר ה' פכ"ד) ושם הוסיף: והענין הוא שהגיע עת הקליפה ליבטל מן העולם וכל עוד שיש בישראל רשעים אחוזים בהם היאך אפשר שיתבטלו החיצונים ורשעים ברשעתם והקב"ה בעל הדין והמשפט ביושר ובאמונה ואין עול ולכך יצטרפו צרוף אחר צרוף עד שיהיו כסף נקי וטהור וכו', ובספרו אור-יקר (ח"ז עמ' מא-מב) כתב שיתגרשו ישראל כולם אל המדבר ושם יתעורר זכות הת"ח ותינוקות של בית-רבן לגאלם, ושם יהיה קיבוץ גלויות וקימת השכינה ויראה לפני ישראל כאש אוכלת, ומאותו היום ישלים ויעשה גבורות וניסים ונפלאות מה שחסרה השכינה במדבר מיום מעשה העגל.

עוד כתב החסד-לאברהם (מעין חמישי נהר לז) שעתידין ישראל לצאת מירושלים להיות במדבר העכו"ם כעין שהיה לוט בהפיכת סדום... ממש דומה בדומה כך יהיה צרתן של ישראל וכלם נפוצים על פני המדבר שכל צרות שעברו על ישראל מעולם לא היה כצער הזה עד ששם מתגלה משה רבינו ע"ה לישראל שיהיה ויבכה עמם בצרתם כדרך שבא ובכה עמם על נהרות בבל ושם ימנו ישראל מ"ה ימים ולא יאכלו שם אלא מה שימצא שם במדבר שרשים מליחות אז ישובו כלם בתשובה, ומי שלא יסבול ויאמר אלך אל העכו"ם אז יכלה עמהם והשאר יצורפו בצער ההוא כל אחד כפי שיעור עניינו, והצדיק יתברך השורש המלוח במעיו כמון ויחזיק באלקיו והבינוני ישוב והרשע ידחה או ישוב ויצטער... ותרבה הבכיה והתשובה שם ומיד יקומו מתי מדבר ותצמח הקץ ותקום השכינה מעפרה... ומיד יבואו גאולים לירושלים הבנויה וביהמ"ק בנוי.

וטעם הדבר שצריכים להיות במדבר ביאר המקובל בעל עמק המלך (שער קרית ארבע פ' קנב): ועלינו מוטל חוב גמור לתקן את האויר החיצון וגם אדה"ר ע"ה נתגרש על זה מן גן-עדן לתקן בהבל פיו האויר החיצון הזה וכו', לפי שאנחנו בני תורה חובה מוטלת עלינו לתקן בהבל התורה היוצא מפינו לטהר את אויר הארצות של שבעים אומות ובעת שיתוקן האויר הזה עד קצהו יבוא משיח לגאלנו ויכבוש כל העולם תחת רשותו ואז יהיה הטוב גובר על הרע כמקדם.

שנשבע הקב"ה להפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות לתקן שנית אויר החיצון של ארץ העמים מאחר שלא זכינו לתקן אותה ע"י המדבר בניסים ונפלאות מחויבים אנו לתקן אותה בעצבון הגלות המר הזה עד ירחמנו עושנו, ועל כל זאת מחויבים אנו להיות במדבר בימות המשיח מ' יום לתקן אותן מ' שנה מחדש מכח יראת האומות ובהמדבר הגדול והנורא יתגלה עליהם אור אבא ע"י משה רבינו ע"ה שנית בחסדו הגדול וכו' אח"כ יכבוש משיחנו כל העולם ויכבוש את כל הגוים לעבדו. עכ"ל.

וכן כתב הגר"א (ביאור לתו"ח כז ג') וכן במדבר שיהיו לעתיד שנאמר והולכתיה המדבר ושם יסבלו צרות גדולות שיאכלו מלוחים ושאר צרות כידוע. ועוד כתב (ביאור לסבי דבי אתונא ד"ה בירא דברא) כי אריכות הגלות הוא משום שדבוקים הערב רב ביניהם, עד שיברר בג' ימי האפילה כמו שנאמר הנה אנכי מפתיה והולכתיה המדבר ושם יבררו וימותו כל רשעי ישראל, ועי' אבן שלמה פי"א הערה ה' (ועי' זוה"ק שמות ז' ב') שאחר ביאת המשיח יחשך כל העולם חמשה עשר יום ובו ימותו רבים מהרשעים, ועי' עמוס (ט, י) בחרב ימותו כל חטאי עמי ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת, וכן כתב בחסד לאברהם (מעין ו' נהר ו') דע שענין ביטול ערב רב אפשר על ב' דרכים הא' שממש יתבטלו פריצי בני ישראל דמיניהו הו' בלי ספק ואין ספק שכמו שנצטרפו ישראל במצרים בג' ימי אפילה כך יצורפו ויתלבנו בגאולה העתידה.

וכן כתב החיד"א (פני דוד פ' מסעי), וכן כתב המלבי"ם (דברים לה) שיקבצם ויביאם אל מדבר העמים ומשם יביא את הצדיקים לארץ, וכן בספר אמונה והשגחה (למהר"ש מאלצאן) כתב שיבוא מב"י ויקבץ אליו המון רב מיישראל וילכו אל מדבר העמים (כמו שנאמר בהושע ב' ויחזקאל כ') ושם יתבררו.

(אמנם יש שפירשו שהמדבר המדובר כאן הוא משל לארצות הגוים, אך אין מקרא יוצא מידי פשוטו ובדברי חז"ל והראשונים משמע שזה יהיה כפשוטו, ומ"מ גם אם נפרשו כמשל זה טרם התקיים אלא הרשעים והמורדים הגיעו לארץ ושולטים בה עד אשר ירחם ה' ויוציאנו מאפלה לאורה).

◆ ז. אליהו הנביא יבשר את הגאולה

"מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה" (ישעיה נב ז) ודרשו זאת חז"ל על אליהו הנביא שיבוא ויבשר את הגאולה, וכמו שאמרו בילקוט שמעוני (ישעיה רמז עת"ה) בשעה שהקב"ה גואל את ישראל שלשה ימים קודם שיבא משיח בא אליהו ועומד על הרי ישראל ובוכה ומספיד עליהם וכו' ואחר כך אומר להם בא שלום לעולם שנאמר מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום. וכן הוא בפסיקתא רבתי (ל"ה ד"ה רני ושמח), וכן הוא באוצר המדרשים (עשרת המלכים) וישלח הקב"ה את אליהו שישמח לבם של ישראל שנאמר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא, ומבשר להם בשורות שלום וטובות שנאמר מה נאוו על ההרים רגלי מבשר וגו' עד שחזרה המלכות לבית דוד. וכן מבואר בערובין מ"ג שאליהו יבוא יום לפני המשיח, וכן כתב הרמב"ם (מלכים יב,ב). ועי' תרגום יונתן (שמות ו,יח) פנחס הוא אליהו הכהן הגדול שעתיד להשתלח לגלות ישראל בסוף הימים. ועוד כתב (פנחס כה, יב) שהוא מלאך קיים ויחיה לעולם לבשר הגאולה בסוף הימים.

וכן כתב רש"י על הפסוק "וזכרתי את בריתי יעקוב" (ויקרא כו,מב) בחמשה מקומות נכתב מלא ואליהו חסר בחמשה מקומות, יעקב נטל אות משמו של אליהו שיבוא ויבשר גאולת בניו, וכן כתב בעירובין (מג ב') לפני ביאת בן דוד יבוא אליהו לבשר. ובתוספות השלם על התורה כתבו (וישלח עמ' רלט) בזמן מלך המשיח יבוא המבשר שהוא אליהו הנביא זכור לטוב.

וכן כתב הטור (או"ח סי' רצ"ה) ורגילין להזכיר אליהו הנביא (במוצ"ש) לפי שהוא עתיד לבשר הגאולה, וכן כתב המצודת דוד על הפסוק "הנני שולח מלאכי וגו' ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא אמר ה' צבקות" (מלאכי ג,א) ומלאך הברית כן יקרא אליהו הנביא וכו' שיבוא לבשר הגאולה ולהחיות המתים כי הוא מעותד על הבשורה הזאת ועל התחיה כמ"ש בסוף הספר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא.

וכן אומרים בברכת המזון הרחמן הוא ישלח לנו את אליהו הנביא זכור לטוב ויבשר לנו בשורות טובות ישועות ונחמות, וכן בפיוט אליהו הנביא למוצאי שבת, איש פקיד על כל בשורות טובות. ודבר חדש מצאנו בספר כלי פז (ישעיה מ' ונ"ב, למהר"ש לניאדו מגדולי החכמים בזמן הב"י) שאם זכו יהיה המבשר אליהו ואם לא יזכו תהיה המבשרת חפציבה אשתו של דוד המלך אמו של משיח וכנאמר מבשרת ציון.

וטעם הדבר מדוע דוקא אליהו הנביא יבשר הגאולה, ביאר השל"ה הק' (פ' פנחס) כי לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה (שבת קט ב') ופנחס הוא אליהו שקנא קנאת ה'

ברבים בנביאי הבעל על כן הוא המבשר למשיח, כי חורבן של ישראל ה' בעבור שלא היו מוכיחים ברבים. ויש מקומות בחז"ל שדרשו הפסוק "רגלי מבשר" על מלך המשיח (מס' ד"א פרק השלום הי"ג, ויקר"ר ט, ט, שיהש"ר ב, ד).

וכתב **המהר"ל** (הגדש"פ ד"ה שפוך חמתך) קבלה בידינו מן הנביאים שטרם שיבוא הגואל צדק יקדים אליהו הנביא לבוא לבשר לנו הגאולה וכמו שכתוב "הנני שולח מלאכי ופנה דרך לפני ופתאום יבוא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים וגו' הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בא יום ה' הגדול והנורא" (מלאכי ג') **והרי זה יסוד אמת ועיקר גדול לאמונת ביאת המשיח שאנו מצפים למען לא נפול ברשת איזו משיח שקר (או גאולת שקר) ולפיכך נוהגין כאן לפתוח את הדלת לכבודו של אליהו וגם למזוג לכבודו כוס מיוחד כוס ישועה של הגאולה העתידה, הכל כדי לפרסם בפני בני ביתו ולהודיעם שהגאולה השלמה תלויה בביאת אליהו הנביא מקודם לבשר הגאולה.**

ומכל מקום טרם הגיע ה"מבשר טוב משמיע ישועה" לבשר על הגאולה, כנראה שהקמת המדינה החילונית אינה ישועה וגם לא טובה גדולה וכ"ש שאינה תחילת הגאולה, יבושו כל עובדי פסל המשתחווים לציונות.

♦ ח. תחיית המתים בתחילת הגאולה

אמרו חז"ל כי בתחילת הגאולה תהיה תחיית המתים לכל הצדיקים שציפו לגאולה, כמו שנאמר "שמחו את ירושלים וגילו בה כל אהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה" (ישעיה סו), מכאן אמרו כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה (תענית ל' ב').

וכן אמרו חז"ל (יומא ה' ב') כי לעתיד לבוא בבנין בית-המקדש יבואו משה ואהרן ובניו, וכן אמרו **בתנא דבי אליהו** (רבה פ"ג) תחיית המתים להקב"ה בין לימות המשיח בין לעולם הבא, וכן שם (פ"ה) מקימי מעפר דל לצדיקים לימות המשיח ולעולם הבא, תחיית המתים להקב"ה לימות המשיח כדי ליתן שכר לאוהביו וליראיו לעוה"ב, שנאמר יחיו מתיך (ישעיה כו) אלו מתי א", נבלתי יקומו (שם) אלו מתי בבל. וכן **בזוה"ק** (חיי שרה קלא א' וישב קפא ב' ויקהל רכ א') עה"פ וזרחו לכם יראי שמי שמש צדקה שכאשר יתגבר הטוב ויעבור הרע מהעולם אז עתיד הקב"ה להחיות מתים, ושם (וישב קפא א') אותם ששאבו מי התורה הם יקומו לתחיה ראשונים. וכן איתא **בתרגום שיה"ש** (ח,ה) דכאשר יתגלה המשיח יקומו המתים והצדיקים שמתו בגלות ויצאו לא"י ובאותה שעה עתידה ציון וירושלים ללדת את בניה ולקבל את בני הגלות.

ובמדרש זוטא (שיה"ש פ"ז) ועל פתחינו כל מגדים, א"ר יוסי זה אליהו בא ואומר להם לישראל אני אליהו והם אומרים לו אם אתה אליהו החיה לנו מתים.

ובגמ' סנה' (צ"ב) תנא דבי אליהו צדיקים שעתיד הקב"ה להחיותן אינם חוזרים לעפרם וכו', וכתב **רש"י** שעתיד הקב"ה להחיות לימות המשיח. וכתב על זה **הרי"ף** (בעין יעקב) שבזמן המשיח יש תחיה לצדיקים בלבד ושאר כל ישראל תהיה תחייתם לעתיד לבוא ואז בלע המוות לנצח, והביא מהזוה"ק על הפסוק "קול צופיך נשאו קול" שהנביאים שנשאו קול נחמה בגלות ירננו

בשוב ה' ציון (כי יעמדו לתחיה). והעץ יוסף (שם אות לו) דבזמן הגאולה הקמים בתחיה ישוררו שירה חדשה, וכן הביא מהזוה"ק (בשלח נ"ד) שעתידים משה והצדיקים לומר שירה בביאת המשיח.

וכן כתב האבן-עזרא (דניאל יב,ב) שהצדיקים שמתו בגלות יחיו בבוא הגואל, וכן הרד"ק (ישעיה כו,יט יחזק' לז,א ועמוס ט,ט) כי עתיד הקב"ה להחיות מתים בעת הישועה כדי שיראו גם הם בישועה, ור' חסדאי קרשקש (אור ה' מאמר ג' כלל ד' פ"א) שבתחילת ימות המשיח יבנה ביהמ"ק ותהיה תחית המתים, והתוס' כתבו (פסחים קיד ב') שכאשר יבנה ביהמ"ק משה ואהרן יהיו עמנו, וכן ספר העיקרים (מאמר ד' פל"ה) שבזמן המשיח תהיה תחיה לצדיקים שיקומו לפרסם אמונת ה' בעולם, ועיקר תחיה"מ תהיה ליום הדין וכו'.

והריטב"א (תענית ל' ב' ור"ה טז ב') כי בבנין בית-המקדש תהיה תחיית המתים לאותן שמתו בגלות וחיכו לישועה שעליהם אמר הכתוב (דניאל יב) אשרי המוכה ויגיע לימים. ורבנו בחיי על הפסוק אני אמת ואחיה (דברים לב,לט) רמז לתחית המתים הסמוך לגאולה. וכן כתב הרדב"ז (ש"ת הרדב"ז ח"ב סי' תתלט, וח"ג סי' תרמד) כי אני קיבלתי מהחכמים הראשונים דתרי תחיות נינהו, חדא סמוך לביאת המשיח לצדיקים אשר מתו בגלות וסבלו הצרות ולא ראו בטובתן של ישראל כדי שיראו בטובה ההיא ויזכו לראות בית המקדש בתיקונו ומקריבין עליו עולות וכו'.

וכן כתב האברבנאל במקומות רבים כי בתחילת הגאולה יקומו לתחיה הצדיקים שציפו לישועת ה', ותחיית המתים תהיה סמוכה לקיבוץ הגלויות. ואלו דבריו: תמצא בדברי הנביאים תמיד ענין התחיה מתייחס ומצרן אל קבוץ גלויות וכו' ומפני זה רצה הקב"ה לזכות ישראל שבזמן הישועה יחיו המתים וכו' שיראו כולם ישועת ה' וגוף ונפש הצדיקים המחכים ישועת ה' לא תהיה בטלה תקותם אבל יראוה בעיניהם ויתענגו ברוב שלום והאויבים אשר שפכו דמם כמים יקבלו ענשם בגוף ובנפש (מעייני הישועה מעין יא תמר ט' שורש ה'), ודברי הנבואות הנזכרות המה יעידו בביאור שתהיה התחיה באותו זמן עצמו (של הגאולה או קרוב אליו מאוד) (משמיע ישועה מבשר ג' עיקר יד). שכל הנביאים פה אחד נבאו שתהיה תחיית המתים סמוכה וקרובה לקבוץ גלויות (מבשר ב' נבואה ד'). בזמן קבוץ גלויות יהיה נס תחית המתים (מבשר ג' נבואה ג'). שראשונה תהיה נקמת ה' באומות ואחר כך תהיה תחית המתים וכו' חבי כמעט רגע כי במעט מהזמן תהיה המלחמה והנקמה ההיא ויעבור זעם ה' הנשפך על האומות באותה נקמה ומיד תהיה התחיה וכו' שיקומו הצדיקים מהם שמתו ונהרגו בגלות לראות בישועת ה' (מבשר ג' נבואה ו').

וכן היפה תואר (בראשית רבה פ' כ"ו) הביא מחז"ל ובשם ספר העיקרים והראב"ע שתהיה תחית המתים בתחילת ימות המשיח לצדיקים הגדולים ומאוחר יותר תהיה תחיה כוללת לכל ישראל. וכן כתב החסד לאברהם ביום שיבוא המשיח לא"י עם קבוץ גלויות יחיו מתי א"י, והמבי"ט (בית אלוקים שער התפילה פ"ז) דתרי תחיות נינהו, ואור החיים הק' (ויקרא כה,לט) כי בבוא הגואל יטע ה' בתוכנו אורו יתברך וגם יקומו שוכני עפר.

וכן הערוך לנר (סנהדרין צ' ב') שכאשר יבוא משיח יחיו משה ואהרן ובניו להורות העם הדרך אשר ילכו בה כימי צאתם מארץ מצרים, וכן כתב המלבי"ם (דניאל יב,ב) שתהיה תחית המתים סמוכה לגאולה כי רבים אשר סבלו בגלות ומסרו נפשם על קדושת ה' בל תאמר אבד סברם, וכן

המצודת דוד (מלאכי גא) שאליהו הנביא יבוא לבשר הגאולה ולהחיות מתים. ובמשניות סוף סוטה איתא "תחיית המתים בא ע"י אליהו זכור לטוב" (ועי' בדברי הרמ"ק אור יקר ת"ז ב' שער ד' סי' ו').

מכל זה יתבאר שהגאולה טרם התחילה, הואיל ולא ראינו שהצדיקים קמו לתחיה. כנראה הקמת המדינה איננה מאורע חשוב מספיק שכדאי לקום עבורו לתחיה ...

♦ ט. גאולת ישראל עם חורבן אדום "כשזה קם זה נופל"

"ולאום מלאום יאמץ" (בראשית כה), מכאן למדו חז"ל יסוד חשוב והוא שיעקב ועשו לעולם לא יהיו שווים, "כשזה קם זה נופל" ומלכות ישראל תקום רק בחורבן מלכות אדום. וכן אמרו חז"ל על הפסוק "וידו אווזת בעקב עשו" שבסוף מלכות עשו אז יקח ממנו יעקב את המלוכה, וכן מפורש במקומות רבים בתנ"ך וגדולי הראשונים ואחרונים, שבזמן הגאולה תהיה נקמת ה' על חילול שמו בגוים ועל מה שהחריבו את ירושלים ובית-המקדש ועל שהרעו לעם ישראל ועל כל בני ישראל שנהרגו על קידוש ה', וחורבן אדום יהיה גדול מכולם וכמו שנאמר "ולא יהיה שריד לבית עשו כי ה' דיבר" (עובדיה א').

ובכל גאולה שנגאלו ישראל היתה גם נקמה בשונאים, וכן בגאולה העתידה נאמר בפ' האזינו "לי נקם ושילם לעת תמוט רגלם" "הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו" (דברים לב, עי' סוף שיה"ש רבה). ובפרשת הגאולה בניצבים "ונתן ה' אלקיך את כל האלות האלה על אויביך" (דברים לז), ומבואר כי נקמת האומות בגאולה תהיה מיד אחר קיבוץ גלויות, וכן מפורש בפ' האזינו ווילך (דברים לב מא-מד) ובברכות שבפ' בחוקותי וכי-תבוא, ועי' ברמב"ן (פ' וארא וו) דלשון גאולה הוא הנקמה בשונאים.

זו כמובן ראייה ברורה שאנו לא ב"אתחלתא דגאולה" ותקומת ישראל לא התחילה, כי עם הקמת המדינה לא ראינו נפילה של מלכות אדום (כל הנוצרים) ולא נקמה באומות שהרעו לנו במשך כל ימי הגלות, ורוב הגוים חיים בשקט ושלוה (מלבד כמה מלחמות שעושים אלו עם אלו).

ואמרו בגמ' (סנה' קו) אוי מי יחיה משמו אל, אמר ר' יוחנן אוי לה לאומה שתימצא בשעה שהקב"ה עושה פדיון לבניו. כמובן שלא ראינו שמץ מכל זה, האם זה התקיים בערבים אשר סביבותינו, או שהם חיים בלי פחד. אוי לה לאומה? לאיזה אומה היה אוי מאז הקמת המדינה? האם הערבים החמאס והחיזבאללה הפסיקו לעשות מלחמות ופיגועים ולירות טילים? וכל אלו האומרים שאנו ב"אתחלתא דגאולה" מתחבאים בישושים מוקפי גדרות ביש"ע בעוד הערבים חיים בהשקט בלי פחד ודאגה.

וכן מפורש בנביאים שבזמן הגאולה יבואו צרות ונקמות גדולות על כל האומות, בישעיה (ס"ב) "כי הנה החושך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה", ושם (סג א-ו) "מי זה בא מאדום וגו'", "ונודעה יד ה' את עבדיו וזעם את אויבי" (ישעיה סו), ובדניאל (ב מה) "די חזית די מטורא אתגזרת אבן די לא בידין והדקת פרזלא נחשא חספא חספא ודהבא" (שראית שנתפרקה אבן מן ההר שהדיקה כל הצלם זה פתרון שהמלכות החמישית (של המשיח) תכלה ותרוץ את כולם, רש"י). ביואל (ד"ט) "מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה" ופרשו הרד"ק

והאברבנאל שזו נבואה לעתיד לבא. ובצפניה (ג.ח) "לכן חכו לי נאום ה' ליום קומי לעד, כי משפטי לאסוף גוים לקבצי ממלכות לשפוך עליהם זעמי כל חרון אפי כי באש קנאתי תאכל כל הארץ", במלאכי (ג יט) "כי הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושה רשעה קש וליהט אותם היום הבא וגו', וזרחא לכם יראי שמי שמש צדקה". וכן ביחזקאל (לה טו) "שממה תהיה הר שעיר וכל אדום כולה" וזה קודם הקץ המגולה ושיבת עם-ישראל לארץ.

ובגמ' (סנה' צט) א"ל ההוא מינא לר' אבהו אימתי אתי משיח א"ל לכי חפי להו חשוכא להנהו אינשי כדכתיב כי הנה החושך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה' וכו'. ובגמ' (ע"ז יא) ווי לדין כד יקום דין (אוי לזה כאשר יקום זה) רש"י: לעשו כשיקום יעקב. ובגמ' (מגילה ו') קיסרי וירושלים אם יאמר לך אדם חרבו שתיהן אל תאמן, ישבו שתיהן אל תאמן, חרבה קיסרי וישבה ירושלים תאמן שנאמר אמלאה החרבה אם מליאה זו חרבה זו. ובע"ז ב' דמלכות פרס ורומי ימשך מלכותן עד ביאת המשיח.

ובמדרש (ב"ר ע"ח) ויזרח לו השמש, א"ל הקב"ה את סימן לבניך מה את השמש מרפא לך ומלהט עשו כך בניך תהא השמש מרפא להן וזרחא לכם יראי שמי שמש צדקה ומלהט באומות העולם הנה יום בא בוער וכו'. ובפסיקתא רבתי (פר' ח ד): והיה יום חד הוא יודע לה' לא יום ולא לילה, לא יום לרשעים ולא לילה לצדיקים, ופירש הגרא"ז מרגליות: שאז (במלחמת גוג) יפסוק הגלות שדומה ללילה. ובפסיקתא דר"כ (נספח ה' מה נאוו) ואף הקב"ה מחמד ומצפה אימתי יחזור לביתו ומשמח את כנסת ישראל ואימתי כשיפרע מאדום הרשעה. ובמדרש הגדול (סוף תולדות) דכשתבוא מלכות ישראל יתבטלו כל המלכויות האחרות, ובמדרש ויקרא רבה (כגה) כשתבוא גאולה לישראל מה הקב"ה עושה להם מביא את האור ומצית חוצה לה, הה"ד והיו עמים משרפות סיד קוצים כסוחים באש יצתו.

ובאיכה (ד,כב) "תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך, פקד עונך בת אדום גילה על חטאתיך", וכתב התרגום: אף עליך עתיד למיתי פורענותא ויצדיין יתיך פרוכואי ותעיבר עליך כס דלוט, ובתר כן ישלם עויתך כנישתא דציון ותתפרקין ע"י דמלכא משיחא ואליהו כהנא רבא ולא יוסיף ה' תוב לאגלותך. ובשמו"ר (יד ג) ואף לעתיד לבא כן יביא הקב"ה חשך לאומות ויאיר לישראל, שנאמר כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים ועליך יזרח ה'.

ובמדרש תנחומא (וארא כב) אבל ישראל תם עונך בת ציון אימתי כשיפקוד עוונה של בית אדום שנאמר פקד עונך בת אדום, מכאן ואילך אין ישראל גולים אלא הקב"ה מכנסן לירושלים וכו'. בתנחומא (תרומה ו') ובזכות מה נמשל מלך המשיח באבן בזכות יעקב שנאמר משם רועה אבן ישראל (בראשית מט), די מטורא אתגזרת אבן (דניאל ב) שהוא מכלה את העולם כולו שנאמר והכה ארץ בשבט פיו (ישעיה יא) באותה שעה ישראל יושבין בהשקט ובטח שנאמר וישבו עליה לבטח (יחזקאל כח). במדרש שוח"ט (סי' י'): למה נמשלה אסתר כשחר מה השחר עולה וכוכבים שוקעים אף אסתר בבית אחש' היתה עולה והמן ובניו שוקעים.

ובתיקוני זוה"ק (תקונא שביעאה) ווי ליה לס"מ כד קב"ה ייתי הוא למפרק לשכינתא ולישראל בנהא ותבע מניה ומשבעין אומין ומממנן דילהון כל עאקון דעאקו לישראל בגלותא. בזוה"ק (פנחס רנ"ב א'): כאשר ישבור הקב"ה את הקנה של רומי ישבור את רגל הק' וישאר "הנה" הנה ה' בחזק

יבוא (ישעיה מ) ויהא "הנה" ראשון לציון הנה הנם וגומר (שם מא). זוה"ק (פנחס רמ"ט א') בסוף הגלות ת"ח יהיו נכבדים, ומבול ודינים לרשעים עד דלית סוף ותכלית. בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל ובי"ד ניסן שבועה שיעביר מהעולם זרע עשו העמלקים. ושם (תרומה קעב ב') שיקבלו ישראל המלוכה ותתבטל מלכות כל הגוים וישלטו עליהם ישראל ויתקיים והיה אור הלבנה וכו', ובתיקו"ז (א') שבזמן שיצאו מהגלות קנא ונוקם ובעל חמה ובאותו זמן יוקיד כמה היכלין דע"ז ויטול נוקמין מעמלק, וע"ע תיקו"ז (מ"ח), וזוה"ק תזריע נ"ב, ובתרגום יונתן (בראשית טו,יב): כשתיפול המלכות האחרונה אז עתידין לעלות עם ישראל.

וכתב רש"י (בראשית כה כג) לא ישוו בגדולה, כשזה קם זה נופל, וכן הוא אומר אמלאה החרבה (יחזקאל כ"ו). ובפסחים (מב ב') כתב: כשעשו גבור יעקב חלש, אין מלכות שניהם מתקיים יחד. ובדניאל (ז יח) ישראל יטלו המלכות מהרביעית. ובפירושו לישעיה (כא יב) אתא בקר וגם לילה, יש לפני להזריח לעשות בקר לכם, וגם לילה מתוקן לעשו לעת קץ. ובתהלים (עה יא) "וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק", וכל קרני רשעים של עמלק אגדע כענין שנאמר ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל ואז תרוממנה קרנות צדיקו של עולם ישראל שהם שבחו של הקב"ה. וכן ברשב"ם (דברים לב לה). וכן הוא במדרש (פסיקתא זוטרותא בראשית פרק כה) ולאום מלאום יאמץ כל זמן שישאל בגדולה עשו בעבדות, וכל זמן שעשו בגדולה ישראל משועבדים.

הרמב"ן (ספר הגאולה שער א') כתב: כל גאולה האמורה לישראל עם מפלת אדום הכל לעתיד כמו תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך פקד עונך בת אדום גילה על חטאתיך וכו' והנה באר **כי בהגאל ציון ליום שלא יוסיף להגלותה יפקוד עון אדום ויגלה על חטאתיה**. ורבונו בחיי (דברים לב מ) כתב והנה השירה הזאת נחמה גדולה והבטחה מבוארת בענין הגאולה ובאבדן עובדי גילולים ובנקמת ישראל מאויביהם וכו'. ועוד כתב (כד הקמח, פורים) כי תאבד מלכות אדום הרשעה ותחזור המלכות לישראל.

וכן מבואר ברד"ק (מיכה ז, ט) כי נקמת האומות תהיה קודם הגאולה: זעף ה' אשא, בגלותי אני נושא וסובל זעף ה' ומצדיק עלי את הדין כי חטאתי לו, ואסבל עד אשר יריב ריבי עם הגוים שלחצוני ועשה משפטי, שיקח נקמתי מהם. וכן כתבו מהר"י קרא והאברבנאל. עוד כתב הרד"ק (ישעיה לה,א): ארץ ישראל שהיתה כמדבר מיום שגלו ישראל ממנה עתה בחורבן ארץ אדום תשיש ותגיל, כי כשתחרב זאת תתישב זאת. ושם (סג,א): כי בחורבן אדום תהיה ישועת ישראל. ובירמיה (מט, יט): נרמז בו גדולות ישראל ותשועתם כי אז יהיה חורבן אדום. עובדיה (א,א) כי עם חרבן אדום תהיה תשועת ישראל, שעתיד הקב"ה להפרע מהם באחרית הימים בעלות ישראל מן הגלות. ושם (א טו) עה"פ כי קרוב יום ה' על כל הגוים, כתב הרד"ק כי ביום גאולת ישראל יהיה אותו היום. ובתהלים (יטז) "ה' מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו" כשתעשה משפט ברשעים העושקים ישראל בגלות אז תהיה מלך עולם ועד ואז אבדו גוים מארצו ותשוב המלוכה לישראל. בתהלים (עה, יא) כשתרוממנה קרנות צדיקים בצאת ישראל מהגלות שהוא צדיק באומות, אגדע כל קרני רשעים שלא תשאר מלכות כי אם בישראל.

הלחם-משנה (ברכות ב,ה) כתב: אין תשועה לישראל אלא בהפרע לנו מאויבינו, וכן במדרש ילק"ש (איכה תתל"א) איני מתנחמת עד שתשיב נקם לאותם רשעים שציערוני וחרפו שמך.

ובדרשות הר"ן (דרוש ב') כי כל הימים אשר הצמיח השם יתברך קרננו נתן אומות אדום תחתינו וכו' אבל היה זה לרמוז מה שיקרה באחרית הימים, וזה כי בהתם מלכות עשיו יתפוש יעקב מלכותו, ונמצא זה אוחז בעקבו. וכן יהיה בעתיד כמו שהתנבא עובדיה (א יח) והיה בית יעקב אש, וכתוב אחריו (שם כא) ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו.

וכן מבואר בבעל הטורים (בראשית כה, יח) כשיפול ישמעאל באחרית הימים אז יצמח בן דוד.

וכן כתב **האברבנאל** במקומות רבים, שבחורבן האומות יצאו ישראל מהגלות: החורבן יהיה באדום כולו ובכל עמיו, כי אדום היא החיה הרביעית אשר הגלנו ובגלותו אנחנו היום הזה ולכן סמך מפלת שעיר לגאולת ישראל, וכן תרגם יונתן שהר שעיר הוא הכרך הגדול שבאדום הנקרא רומי כי מפני שמשם יצאו מלכי הנוצרים ואוכלוסים רבים מבני אדום עמהם נקראו כולם בני אדום.

כי מלכות המשיח תקום בחורבן אומה הרשעה (רומי) וביטול שלטנות שאר האומות, ומאותו דין ימשך גאולת האומה הישראלית ופדינה כבודה וממשלתה, ובלי ספק שכן יהיה בעתיד שראשונה תחרב רומי ואחרי-כן יתגלה מלך המשיח, ואז יזכו למלכות ויהיה מלכותם כל-כך עליון וכולל שכל עממיא אומיא ולישניא ליה יפלחון, ר"ל יעבדו אליו ויהיו נכנעים תחתיו, והשלטון יהיה לנצח נצחים כמו שניבא ישעיה וכו' (מעייני הישועה ח, ט). נקמת האומות תקדם בהכרח לישועה ויתקבצו כולם לאור השכינה לירושלים ואז יבואו בניך (ישעיה נט כ וכו'). מלכות אדום תחרב קודם הגאולה (שם סג, ה-ו). אמנם בזמן קבוץ הגליות תחרב ותשומם האומה ההיא בכללה חורבן כללי והחלטי מפני מה שהרשיעו לעשות כנגד ישראל בחרבן בית ישראל (הקדמה לספר עובדיה). כי בזמן ההוא אחרי חרבן מרכבת הארבע מלכיות יבוא מלך המשיח שהוא מזרע זרובבל והוא יהיה חותם תבנית וסוף המלכיות (מעייני הישועה ב, א). ולכן יעד הנביא כשישיב ה' שביתנו שיבת ציון ומחץ מכתנו ירפא יפקוד על אותם השרים העליונים במרום המשפיעים במלכיות האלה והפקידה היא ביטול הכוח והעדר השפע מהם ואזי יפקוד על המלכיות ההמה באדמה מפני שכולם היו במרד ובמעל הזה (שם מעין ב' תמר ג'). וכבר זכרו ז"ל שביאת משיחנו תלויה במפלת רומי ואמרו (בפרק חלק) וכו' (מעין יא' תמר י').

אחרי שזכר דניאל מה שימשך מן הדין העליון וההשגחה האלקית אשר תקום במלכות ה' בחרבן אומת הרשעה וביטול שולטנות שאר האומות זכר אחר כן שגם ימשך מאותו דין אלקי גאולת האומה הישראלית ופדינה כבודה וממשלתה... (מעין ח' תמר ט') ואומר שמאשר זכר הנביא ראשונה חרבן רומי ואחרי זכר גאולת ישראל ותשועתו למדנו בלי ספק שכן יהיה בעתיד שראשונה תחרב רומי ואחרי כן יתגלה מלך המשיח. וגילו עוד (חז"ל) שבראשונה תחרב רומי ואח"כ יבוא מלך המשיח ולכן זכר דניאל ראשונה חורבן רומי ואח"כ גאולת ישראל. וזהו שאמר כאן עד כלה ונחרצה ר"ל שהגלות הזה ימשך ויתמיד עד שהקב"ה יביא כליון חרוץ על כל העמים (אשר מלכו אחר החורבן ושמו את ישראל וארצו ושיקצו את העיר הקדושה) (מעין י' תמר ו'). שבאותו זמן שינקום ה' נקמתו מן האומות אז יצא ישראל מאפלה לאורה ומן השעבוד ועל זה אמר הנביא כי יום נקם בלבי וגו' כי הגאולה תבא סמוכה לנקמה (מעין יא' תמר ח'), כבר זכרו חז"ל שביאת משיחנו תלויה במפלת רומי (מעין יא' תמר י').

שבעת ההיא כשהאומות חרוב יחרבו תהיה תשועת ישראל וגאולתו השלמה (משמיע ישועה מבשר ג', נבואה ג'). הנה התבארה הנבואה הזאת וידענו ממנה שהגאולה העתידה תהיה עם חורבן האומות ועם קריעת הים כמו שהיה בגאולת מצרים ושהבטיח עוד שאחרי אותה גאולה לא ישובו עוד לגלות ולא ימשול עוד בארץ אדם מאדום או מישמעאל כמו שאמר כי לא יוסיף יבא בך עוד ערל וטמא (מבשר ג' נבואה י').

ואמר על צרות האומות כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים בנקמת האומות וחורבן ראשונה, ועליך יזרח ה' שהיא התשועה שבא אחריו, ואז כבודו ושכינתו עליך יראה (מבשר ג' נבואה יב). הנה ישעך בא והנה שכרו אתו לתת לעמו ועבדיו ופעולתו לפניו עד שהעמים ההם יקראו לבת ציון עם הקודש גאולי ה' ולעיר ירושלים יקראו דרושה עיר לא נעזבה מפני שתשוב השכינה לתוכה בסוד אלוך עלי אהלה, והודיע הנביא שקודם זה יהיה חורבן אדום בהכרח והוא כמו שזכרתי למעלה מלכות הנוצרים ועל זה אמר מי זה בא מאדום כאלו היה הנביא שואל מי זה אשר בא מאדום כלומר ששב מחורבנה (מבשר ג' נבואה יג). הנקמה והחורבן אשר יעשה הקב"ה באומות בזמן הגאולה, חרב והרג ואבדן עצום מאוד לא היה כמוהו מימי עולם, ותהיה הנקמה הזאת קודמת לגאולה אך בסמוך לה (סוף מבשר ג', עיקר א').

ואחרי שזכר הנביא מפלת האומות האלה (גוג ומגוג) אמר בשם הא-ל ית' עתה אשיב את שבות יעקב ורחמתי כל בית ישראל, ר"ל עתה שנעשתה הנקמה בגוים המכעיסים אותי עת לעשות להשיב את שבות יעקב ולרחם את כל בית ישראל כיון שכבר קנאתי לשם קדשי בנקמת הגוים (מבשר ה', נבואה ח'). שבעת ההיא כשהאומות חרוב יחרבו תהיה תשועת ישראל וגאולתו השלמה (מבשר ג', נבואה ג'). **בחורבן אדום יצא ישראל מגלותו** ויהיה עם נושע בה' תשועת עולמים תבנה ותכונן עיר ציון, **ולהיות כל זה דבר נגלה בנבואות לאשר עינים לו** (מבשר ג' נבואה ז'). והמפרשים פירשו קול צופיך נשאו קול שבזמן הגאולה תשוב הנבואה שנפסקה מימי מלאכי בבית שני ויתרבו ביניהם צופים ונביאים בשוב ה' ציון וכו' שהגאולה העתידה תהיה עם חורבן האומות ועם קריעת הים כמו שהיה בגאולת מצרים (מבשר ג' נבואה י'). שכאשר יעלה על דעתו לעשות צדקה בישראל וירצה להושיעם אז קודם לזה וסמוך אליו ילבש בגדי נקם ומעיל קנאה והוא כולו משל לנקמת האומות וכו'. קומי אורי כי בא אורך שהוא נאמר על התשועה ועל הגאולה וכנגד השכינה שתשוב לחול בתוכה אמר וכבוד ה' עליך זרח, ואמר על צרות האומות כי הנה החושך יכסה ארץ וערפל לאומים בנקמת האומות וחורבן ראשונה ועליך יזרח ה' שהיא התשועה שבא אחריו, והודיע הנביא שקודם זה יהיה חורבן אדום בהכרח והוא כמו שזכרתי מלכות הנוצרים ועל זה אמר מי זה בא מאדום (מבשר ג' נבואה יב').

וכבר תרגם יונתן שהר שער הוא הכרך הגדול שבאדום רומי הרשעה, עם חורבן אדום תהיה נחמת ישראל (מבשר ה' נבואה ד'). ונתתי מופתים בשמים ובארץ, ובשם הרמב"ם שפירש כל זה על דרך הצרות והנקמה שתבא על העמים וכן הרד"ק, והיתה ירושלים קודש וזרים לא יעברו בה עוד (יואל ד, יז) מצרים לשמה תהיה ואדום למדבר שממה (שם ד, ט) שמלבד החורבן הכללי שיהיה בכל האומות הנה בפרט במצרים ובאדום תהיה השוממות והכליה נחרצת (מבשר ז').

וכן כתב **האלשיך** הק' (תהלים יח מה, סז ד) לימות משיחנו כל הגויים שהצרו לישראל יאבדו, וכן כתב **מהרש"ו** (עץ הדעת טוב פ' תולדות): וענין סיפור זה להורות גם את העתיד כי תכף בהגמר מלכות עשו יתפוס יעקב את המלכות ולא תמלוך אומה אחרת ביניהם.

וכן מבואר **במהר"ל** שהמלכות תשוב לישראל רק כשתפול מלכות אדום וכאשר יגמרו ד' המלכויות את מלכותם, וכל זמן שהם מולכים אין ישראל חוזרים למקום מעלתם ומלכותם:

ואם כן מה לך לשאול עוד על אריכות הגלות, כי אין ראוי שיצמיח קרן יהודה בממשלה החיה הרביעית, כי אין זמן אחד לשני דברים אשר הם מחולקים והם הפכים, ואין צריך ראייה אל מה שהכתוב אומר בפירוש (דניאל ז,יא) "עד כי קטילת חיותא וגו' חזה הוית בחזו ליליא וארו עם ענני שמיא כבר אנש וגו'" הרי בפירוש כי מלכות המשיח לא יקום עד שיגמרו ד' מלכויות מלכותם וכשיהיה תם וכלה מלכותם אז יתגלה מלכות המשיח (נצח ישראל פי"ז). ובגור אריה (בראש' כה,כו) כתב "מה שידו היה אוחות בעקב יורה על לקיחה בידים ובסוף מלכותו דהיינו העקב יקח אותה".

אין בן-דוד בא עד שנתפשט מלכות הרשעה בכל העולם ט' חודשים (ע"ז ב') ובזה הזמן יולד בו ישראל, ובאלו ט' חודשים אשר יוצא לפועל ישראל יהיה מלכות רביעית מושל בעולם ומן מלכות זה יקבל המלך המשיח המלכות (שם פכ"א). רק אלו ד' מלכויות עמדו מן מלכות קדישין עליונים ולכך אלו ד' מלכויות הם מעכבים הגאולה, וכל זמן שהם מולכים אין חוזרין ישראל למקום מעלתם ולמלכותם (שם). כי ישראל יקבלו כח האומות האלו כאשר יאביד השי"ת האומות (פ"ס). ולא יהיה ירידתה (של מלכות אדום) רק ע"י מלך המשיח אשר מעלתו ומדרגתו מן עולם העליון (פי"ז).

ובגבורות ה' (פרק יח) הביא ממדרש רבה: ותביאהו לבת פרעה, ואף מלך המשיח שעתיד להפרע מאדום יושב עמהם במדינה, וביאר: כי הצורה שתחול נמשך אחר הדבר שבו ההעדר לכך אמר כי מלך המשיח יושב עמהם במדינה, פירוש שהצורה שתחול שהיא מלכות המשיח נגרר אחר הדבר שבו ההעדר כי מצד שההעדר דבוק במלכות אדום מקבל העולם מלכות מלך המשיח כאילו הם דבוקים זה בזה לגמרי, ולזה הטעם היה ידו של יעקב אוחות בעקב של עשו שהרמז בזה כי יעקב נאחז ונדבק בהעדר עשו שהוא נרמז בעקב שלו שהוא הסוף של דבר. וזהו שאמרו בסוף פרשת שמיני בויקרא רבה (יג) ואת החזיר (ויקרא יא,ז) זו אדום, והוא גרה לא יגר שאינה גוררת מלכות אחריה, ולמה נקרא שמה חזיר שמחזרת עטרה לבעליה, הה"ד (עובדיה א,כא) ועלו מושיעים, ולפיכך יושב עמהם במדינה שהרי כרוך וקשור בהעדר שלהם, שההעדר שלהם מביא לקבל מלכות אחרת. וזהו שרמזו חז"ל שהוא יושב על פתח המדינה של רומי, שהוא דבק ומחובר בעצמו אל מלכות רביעית בסוף שלהם, שההעדר כרוך בסוף, ומזה הטעם היה גדל משה רבנו עליו השלום בפלטין של מלך פרעה כמו שהמשיח יתיב אפתחא דרומי. ולעתיד מלכות המשיח שתתחדש מלכות חדשה היא יוצאה מן המלכות הראשונה שלפני זה, וזה כי מלכות ישראל הקדושה שיש לה מדריגה אלקית פנימית היא צומחת מתוך מלכות בלתי קדושה וכו' ולכך היה גדל משה רבינו בבית פרעה להיות יוצאת המדריגה הקדושה האלקית שהיה למשה מתוך דבר החמרי, וכן משיח יושב במדינת אדום.

ובנר מצוה (נר ג'): המלכות הרביעית דבק בה ההעדר כי היא סוף וקץ המלכיות, וכל העדר מביא הויה חדשה ולכך מלכות רביעית נקראת חזיר שתחזור המלכות לישראל, שמצד ההעדר שדבק במלכות רביעית מביא ההויה אל מלכות ישראל.

והאלשיך הק' (ויחי מט,יא) בשם הרעיא מהימנא ביאר שהמשיח יבוא עני ורוכב על חמור, הכוונה בזה שאם יהו ישראל עניים מזכויות תהיה רכיבתו שנזכה שיבא בזכות עמלי התורה הדומים ליששכר חמור וכו', ולמה ממתין עם זכות תופשי התורה עד זמן של בעתה כי צריך גם שתמלא סאת אדום ויבא עליהם רוגז ע"י תשובה שיעשו ישראל כשיהיה זמן בעתה (ומדבריו נלמד שגם בגאולת בעתה צריך תשובה וזכויות על מנת להיגאל, והגאולה תהיה כשתמלא סאת אדום).

המהרש"א (חגיגה י"ד ד"ה כורסיה) דב' כסאות יכין הקב"ה אחד לישב עליו הוא לדון את האומות ואחד לעשות צדקה עם ישראל. ובע"ז (ח' ב') דמלכות רומי אין לה ממשלה כי אם לפי זכות וחובת ישראל כמ"ש והיה כאשר תריד, ולאום מלאום יאמץ אמלאה החרבה וכו' שאפי' שוים קצת אי אפשר שיהיו אלא דלפי מעשים של ישראל ישתעבד אחד בחברו שיעבוד גמור כדכתיב ורב יעבוד צעיר. ובסנה' (ק"ו ד"ה כיון) דלעתיד שיכלו הד' מלכיות אז יעמדו ישראל במקום המיוחד להם דהיינו בא"י.

אור-החיים הק' על הפסוק "לפרץ משפחת הפרצ" (במדבר כו כ) כי בבוא הבא מפרץ יהיו כל ישראל מלכים וגם ירמוז על הפרצה הגדולה אשר יפרוץ באומות לאין תכלית. ובפרשת צו (ו,ב) כתב כי המשפט והנקם מאויבינו אשר צררו אותנו כל ימי גלותנו, יהיה בזמן היציאה מהגלות, אבל לא יעבד קיבוץ גלויות עד כלות עושי רשעה אלא תכף ומיד יקבץ נפוצותינו ויוציא אותנו ממחנה האנשים הרשעים אל מקום טהור היא א"י, ויעשה ה' בהם שפטים בהוציא אותנו מביניהם ואש המשפט ההיא לא תכבה. ואת זה ודאי לא ראינו לא מיניה ולא מקצתיה, וטרם ראינו שאויבינו התחילו לקבל ענשם כלל וכלל.

וכן **הגר"א** (חבקוק בג.) כתב: לא יאחר, פירוש כאשר יתחילו לבוא (משיח בן יוסף וכן דוד) אזי לא יאחרו עוד ויבוא מהרה כמ"ש בעגלא ובזמן קריב. וכמו שנאמר "לעת תמוט רגלם" פירוש אדום כמ"ש ורגלוהי די פחר, כאשר ימוטו אז וחש עתידות למו. ובאדרת אליהו: לא יאחר, כמו שנאמר לעת תמוט רגלם וחש עתידות למו ורגלם הוא אדום כמו שנאמר ורגליהון די פחר. אדרת אליהו (האזינו): לעת תמוט רגלם, זה יהיה כשתמוט רגל שלהם, והרגל הוא זכות מה שכיבד עשו ליצחק אביו וכתוב ועמדו רגליו של הקב"ה על הר הזיתים וכו', ובאדרת אליהו (וזאת הברכה ל"ה) ואמר לעת תמוט רגלם, רגל של ד' המלכים ואז אשלם להם על כל הרעה שעשו שהריעו לישראל וזהו בעקבתא דמשיחא הוא העקב שהוא בסוף הרגל. כי קרוב יום אידם, פ' בזמן שתמוט רגלם אז יקרב יום אידם והוא כשיגמור זכותם מה שכיבד עשו לאביו אז יקרב איד שלהם ולא אאריך להם. ובפירוש הגר"א על הגדש"פ: וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, כלומר שתחילה עושה הקב"ה נקמה ברשעים ואחרי כן טובה לצדיקים (וכמו שאמרו במגילה יז וכל קרני וכו'). ועי' אדרת אליהו (האזינו לב,לד) ושם (לב,מג) כי ד' כתות יהיו לעת"ל ג' לכריתות ואותן שלא הרעו כלל לישראל עליהם נאמר הרנינו גוים עמו שהם ישבחו לעת"ל את ישראל.

המהרש"ק (מאמר אסתר א,ג): כתיב וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק, הרי מוכח שאי אפשר להיות מתרומם קרן הצדיקים עד שיכלו הרשעים תחילה (ולכן נהרגה ושתי נכדת נבוכדנצר שהחריב הבית - קודם שנבנה הבית). **צורר המור** (האזינו עה"פ הלא הוא כמוס עמדי): ואימתי הוא העת לעת תמוט רגלם כלומר כשתמוט היתד והיסוד שלהם שהיא רומי רשיעא... כי עיקר גאולתינו תלויה בחורבן רומא שהיא רגלם ויסודם וזהו לעת תמוט רגלם ואז ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים וכמו שאמרנו כד יפול דין יקום דין.

והמגיד מדובנא (אהל יעקב פ' בשלח) דגם במצרים היה "זה קם וזה נופל" כי מאז היתה ירידה לישראל היתה התחלת עליית פרעה וכו'.

המלבי"ם (בראשית כה,כד): בעת הגאולה יכנע עשו תחת יעקב לעולם. ועי' עוד ברבנו בחיי (כד הקמח גאולה א') על נקמת אדום בגאולה. וכתב בית הלוי (פ' בא) דידוע דשרו של עמלק הוא הס"מ הוא היצה"ר וכל התגברותו של עמלק הוא מחטאם של ישראל דבחסאם נתווסף לו כח וגדולה, ואיתא במגילה ו' קיסרי וירושלים וכו' ולכאורה למה נצטיין אדום בזה משארי אומות שאי אפשר לו להיות מיושב כאחד עם ישראל, רק הטעם הוא כמו שנתבאר שכשישבה ירושלים וזהו משום דהטיבו ישראל מעשיהם ובע"כ תחרב קיסרי ונופלת, ואם חלילה חרבה ירושלים ובע"כ חטאיה גרמו לה וא"כ זה גופא הנותן כח לעמלק ואז בע"כ ישבה קיסרי. ועי' ילקוט תהלים תתס"ט, אוה"ח הק' פ' צו עה"פ ולבש הכהן מדו בד, ושו"ת בית הלוי דרוש ט"ז, וכתב בעל הטורים פרשת מקץ (מגטו) שעתידים העכו"ם לשלם כל הכסף שלקחו מישראל כפלי כפליים.

עוד נותר לבאר **מי הם המלכות הרביעית**. דעת רוב המפרשים כי המלכות הרביעית היא אדום, הם רומי וכל עמי הנוצרים. כך מבואר בחז"ל, וכן כתבו רש"י והרמב"ן (פ' בלק כד יח, וספר הגאולה שער ג'), וכן דעת הר"ן (דרשות הר"ן דרוש ה') שהחיה הרביעית נתפרשה בדברי רבותינו ז"ל כי היא אדום בריש מס' ע"ז, ונתנבא דניאל כי יהיו ישראל נמסרים בידה עד קץ הזמן הרמוז שם.

וכן כתב בספר העיקרים (מאמר ד' פמ"ב) שהחיה הד' אדום היא רומי, ומה שכתוב שה' יפקוד על בת אדום אינו אומת אדום הקדומה שהיתה יושבת בהר שעיר. וכן האריך האברבנאל (ישעיה לד, עובדיה א,ב ומשמיע ישועה מבשר גט ומבשר ט') לבאר מי הם אדום ורומי ותחילת מלכותם, ומוכיח באריכות כי הנבואות שנאמרו על אדום הם על רומי וארצות הנוצרים ולא על ארץ אדום הסמוכה לא"י, ותשעה נביאים התנבאו על אדום, וכן כתב במעייני הישועה (מעין ח' תמר ה') שחז"ל קיבלו האמת שהחיה הרביעית היא רומי. וכן דעת המהר"ל (נצח ישראל פרק כ"א) והביא דעת רס"ג ורמב"ע שמלכות רביעית היא ישמעאל וחלק עליהם וסובר שמלכות ישמעאל ופרס הם מלכות אחד, וכן דעת התוס' רי"ד (ריש ע"ז), ודעת האברבנאל שישמעאל נכלל באדום. וכן סובר המלבי"ם (עמוס א,יא ועובדיה א') דרומי הם אדום ושכן מבואר בחז"ל וברמב"ן בספר הגאולה. הרמח"ל (אדיר במרום עמ' שפג) כתב שהחיה הד' היא אדום והיא כלולה מכל המלכויות.

אמנם דעת כמה גדולים שהמלכות הרביעית היא ישמעאל, כן דעת הרמב"ם (איגרת תימן, אמנם באיגרת קידוש ה' כתב שמלכות עשו נמשכת עד ביאת המשיח), הרס"ג (דניאל ב מא), ראב"ע (דניאל ב לט, אמנם בבראשית כז,מ ודניאל ז,ג כתב שאנו בגלות יון והם הגלו אותנו), וכן כתב המהר"ח"ו (עץ הדעת טוב תהלים קכ"ד) שהגלות האחרון הוא גלות ישמעאל ועי' פדר"א פכ"ט ותרגום יונתן (בראש' טו,יב)

ובמדרש תהלים ו' משמע שהגלות הרביעית היא אדום וישמעאל יחד ועי' ביאור הגר"א לתיקו"ז ו' (כד א') ובביאורו לשיה"ש (א, ב), כתב שאדום וישמעאל הם הראשים והכוללים, וכן בביאורו לחבקוק (ג, ג) שהם ראשי האומות, וכן בבאר יצחק (דברים לב, ח) שהם השרשים הכוללים כולם ועי"ש (דברים לג, ט אופן ב') ואבן שלמה (פי"א סעיף ו'), ומ"מ מאז הקמת המדינה וה"אתחלתא דגאולה" לא ראינו שום רמז והתחלה לנפילת הנוצרים או הישמעאלים.

♦ י. כאשר נגאלין ה' נגאל איתם

"ושב ה' אלקיך את שבותך" (דברים ל ג) מכאן למדו חז"ל כי גם הקב"ה בכבודו ובעצמו ישוב עמנו מהגלות בזמן קיבוץ הגלויות, וכמו שאמרו בגמ' (מגילה כט א') בכל מקום שגלו שכינה עמהם, ואף כשהן עתידין ליגאל שכינה עמהן שנאמר ושב ה' אליהך את שבותך, והשיב לא נאמר אלא ושב, מלמד שהקב"ה שב עמהן מבין הגלויות (וכן בשמו"ר (כ"ג ה) ועמי אתם חוזרין כמ"ש אתי מלבנון כלה וכה"א עלה הפורץ לפניהם ויעבר מלכם לפניהם וה' בראשם, מכילתא דר"י בא פי"ד, זוה"ק ויקרא כב, אמור צ' ב', רש"י דברים ל' ג).

וכן במדרש תנחומא (אחרי מות יח) צדיק ונושע הוא (זכריה ט), ומושיע אין כתיב כאן אלא ונושע, וכן הוא אומר אמרו לבת ציון הנה ישעך בא (ישעיה סב), מושיעך אין כתיב כאן אלא ישעך, כביכול הוא נושע, כשישראל נגאלין הוא נגאל (וכן בזה"ק בשלח נז ב').

כאשר יחזיר הקב"ה שכינתו לציון יהיה זה בפרסום גדול וכמו שנאמר "כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון" (ישעיה נב) ועל זה אנו מתפללים ותחזינה עינינו בשוכך לציון ברחמים.

וודאי שלא ישוב לירושלים כל זמן שביתו הרוס ועל מקומו עומד מסגד וערבים עושים שם כרצונם, אלא אמרו בזה"ק (שמות יז) על הפסוק "עד שיפוח היום" שהקב"ה ינער את כל הגוים וכל עבודה זרה וטינוף מירושלים "לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה" ואז יבוא לשכון בביתו (ועי' תהלים י' טז "ה' מלך אבדו גוים מארצו" ורד"ק).

ובית-המקדש ייבנה קודם קיבוץ גלויות וכמו שאמרו בגמ' (ברכות מט א') "אימתי בונה ירושלים ה' בזמן שנדחי ישראל יכנס", וכן בתנחומא (נח י"ז) אם יאמר לך אדם שנתכנסו כל הגלויות ואין ירושלים נבנית אל תאמן, שנאמר בונה ירושלים ה' ואחר כך נדחי ישראל יכנס. וכן מבואר בבבלי כי כאשר ישובו לארץ יהיה ביהמ"ק בנוי וכמו שנאמר "ופדויי ה' ישובו ובאו ציון ברינה" (ישעיה לה, ג נא יא), וכן תקנו אנשי כנסת הגדולה בתפילת מוסף לג' רגלים "בנה ביתך כבתחילה וכוונן מקדשך על מכונך, ואחרי זה- והשב ישראל לנוהיהם".

וכן הוא במדרש ויושע (אוצר המדרשים עמ' 146), ובזה"ק (חיי שרה קלד א'): ובשעתא דזמין קב"ה למפקד על עמיה כנסת ישראל תיתוב מן גלותא בקדמיתא, תהך לביתא בגין דבית המקדש יתבני בקדמיתא ויימא לה קב"ה קומי מעפרא, היא תבת ואמרה לאן אתר איהך ביתאי חרב היכלי אתוקד בנורא עד דקב"ה יבני בי מקדשא בקדמיתא ויתקין היכלא ויבני קרתא דירושלם ולבתר יוקים לה מעפרא הדא הוא דכתיב (תהלים קמ"ז) בונה ירושלם ה' וגו' בונה ירושלם בקדמיתא ולבתר נדחי ישראל יכנס. וכן במדרש הנעלם (תולדות קלט א') ביהמ"ק קודם לקיבוץ גלויות, קיבוץ גלויות קודם לתחיה"מ. וכן כתב הרמב"ם (מלכים יא, א) מלך המשיח בונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל, וכן כתב בקב הישר (פרק קב) שבתחילה ייבנה ביהמ"ק ואחר כן קיבוץ גלויות, וכן בעמק המלך (שער רישא דז"א פי"ב), והגהות היעב"ץ (מגילה יא ב').

מכל זה נדע שהגאולה טרם התחילה וקיבוץ גלויות שהבטיחו הנביאים טרם התחיל, כי לא ראינו שנבנה ביהמ"ק, וגוים רבים נמצאים בירושלים וגם על מקום המקדש.

◆ יא. 'ציון' האם היא ארץ ישראל או ירושלים

מושג הציונות גרם לבלבול רב, אנשים רבים טעו לחשוב כי ציון היא ארץ-ישראל, ומשום כך כאשר התחילה עלייה גדולה של יהודים לארץ סברו שהנה התחילה "שיבת ציון" השלישית, וכמו שנאמר בתהלים (קכו א) "בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים". לכן נבאר כאן כי ציון אינה ארץ ישראל, ועיקר שם 'ציון' הוא על ירושלים וביהמ"ק, ושיבת ציון האמיתית תהיה רק בביאת מלך המשיח כאשר ייבנה ביהמ"ק במהרה בימינו.

(מובן מאליה שהציונות החילונית מעולם לא שמה לה למטרה לבנות את ביהמ"ק, בו הם ראו פולחן מיושן שאבד עליו הכלח ח"ו, המונח "ציונות" נבחר רק ע"מ לגרור אחריהם יהודים תמימים אשר יסייעו בידם להקים מדינה ככל הגוים). רבים מהמקורות כאן הם מתוך הספר "בית חיינו".

ונביא כאן דוגמאות לטעויות אשר נגרמו מחמת חוסר האבחנה בין ציון לארץ-ישראל.

נאמר בתהלים "אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד, כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו" (תהלים קב), וכן על הפסוק "ובא לציון גואל" (ישעיה נט) כתב רש"י: "כל זמן שציון חריבה עדיין לא בא הגואל".

ורבים טעו בהבנת פסוקים אלה, רבני הציונות רצו לפרש אותם על ארץ ישראל, שכאשר יעלו אליה ירצו את אבניה ועפרה ויבנו אותה, אז תקרב הגאולה.

אך אין זה נכון, שהרי ציון אינה ארץ ישראל אלא היא ירושלים וביהמ"ק, וגם הפסוק עצמו מלמד כי הגאולה תבוא משום כי בא המועד (זמן הקץ) ולא משום שבונים את הארץ. וכאשר ירצו עם ישראל בגלות שיבנה ביהמ"ק אז ירחם הקב"ה ויבנה אותו, וכמו שאמרו חז"ל (ילקוט שמואל רמז ק"ו) בשלשה דברים מאסו במלכות שמים ובמלכות בית דוד ובבנין בית המקדש, א"ר סימון בר מנסיא אין ישראל רואין סימן גאולה לעולם עד שיחזרו ויבקשו שלשתם, הדא הוא דכתיב (הושע ג') אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלקיהם זו מלכות שמים, ואת דוד מלכם זו מלכות בית דוד, ופחדו אל ה' ואל טובו זה בית המקדש.

וכן ביאר הרד"ק (תהלים קב, יד-טו): "כי עת לחננה" כי עת יבוא שתחנן אותה אף על פי שקצפת עליה כמה, "כי בא מועד" כי לגאולה מועד וזמן קצוב, "כי רצו" בהיותם בגלות הם מתאווים לנשק אבניה, "ועפרה יחוננו", על דרך משל שמחונן אדם את הדבר הנאהב.

וכן באגרת רב שרירא גאון (ח"ג פ"א) כתב שבנו יכניה מלך יהודה וסיעתו בנהרדעא בי כנישתא ויסדוה באבנים ועפר שהביאו עמהם מביהמ"ק לקיים מה שנאמר כי רצו עבדיך את אבניה וגו' וקרוה בי כנישתא דשף ויתיב כלומר שנסע ביהמ"ק וישב כאן והות שכינה עמהון כדאמרין במגילה כ"ט.

וכן מבואר בדברי הכוזרי (מאמר ה, כז) כי ציון היא ירושלים וביהמ"ק, וכך כתב: "ובהערת בני אדם והתעוררותם אל אהבת המקום ההוא הקדוש ינחץ הענין המיוחל שכר גדול וגמול רב, כמו שנאמר אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו, רוצה לומר כי ירושלים אמנם תבנה כשיכספו בני ישראל לה תכלית הכוסף עד שיחוננו אבניה ועפרה".

ומבואר מדבריו כי מה שיביא את הגאולה ובנין ביהמ"ק הוא תפילות וציפיה לבית-המקדש "התעוררות לאהבת המקום ההוא הקדוש", וכמו שאמרו חז"ל (הובא לעיל) שאין מראין סימן טוב לישראל עד שיחזרו ויבקשו מלכות שמים ומלכות בית דוד ובית המקדש, ובמאמר ג' (אות עג) כתב שהמשיח יחבר את ישראל לירושלים, ואילו היינו סובלים בגלות בהכנעה לא היינו מתעכבים בגלות אלא מקרבים הישועה, ויש בגלות סוד וחכמה לזכך הלב שיחול בו הענין האלקי וכו' (ד, כג).

ומה שכתב (מאמר ב' כד) כי העוון הזה שלא שבו כולם בבית-שני לא"י הוא אשר מנענו מהשלמת יעודנו, דיבר רק על גלות בבל אשר ידעו שתהיה שבעים שנה ובסוף גלותם היה ציווי מהנביאים לעלות לא"י והנביאים וגדולי התורה היו ראשי העם ואז ודאי מחוייבים לעלות, ואינו דומה כלל לזמננו שהקץ סתום וחתום ואין איתנו נביא והכל תלוי בתשובה ונאסר עלינו לשוב לארץ עד ביאת המשיח, וראשי הציונות הם רשעים וכופרים שאסור להתחבר עמהם ודינם ידוע.

וכן כתב המהרש"א (תענית טו א') כי כבר רצו עבדיך בגלות המר גם אבניה ואת עפרה הוסיפו לחננה. אך אין כוונת הפסוק שצריך לעלות לארץ ולבנותה כי אם זו היתה הכוונה אז לא היה מזהיר אותנו הקב"ה בשבועה שלא לעלות בחומה ולא לדחוק את הקץ (כתובות קיא), וגם הגר"א לא היה כותב שאסור לדחוק את הקץ ולבנות את ביהמ"ק קודם ביאת המשיח (תיקוני זוהר כ"ו).

ובענין דברי רש"י (ישעיה נט) שכל זמן שציון חריבה עדיין לא בא הגואל, יבואר לקמן כי ציון הכוונה לביהמ"ק, ובנין ציון יעשה רק בביאת המשיח, וכמו שכתב רש"י (דניאל ח, יד) שמלך משיחנו יסיר שיקוף השומם (הוא העבודת כוכבים אשר נתון במקום קרבן התמיד) וקרבן התמיד ישוב בימי משיחנו (רש"י דניאל יב, יא) וכ"כ הרמב"ן (ספר הגאולה שער ד', וספר הויכוח אות סא) שהמשיח יתן השיקוף שומם.

ותשועת ישראל האמיתית תהיה רק בביאת המשיח בזמן שיבנה ביהמ"ק וכמו שאמרו בגמ' (בברכות מט) מושיע ישראל ובונה ירושלים, וכתב רש"י שתשועת ישראל היא בנין ירושלים, הרי שבזמן הגאולה ודאי תבנה ירושלים, ואין זה רחוב יפו וקינג ג'ורג', אלא בית-המקדש שיבנה במהרה בימינו, וזוהי שיבת ציון האמיתית בזמן שישבו לארץ ע"י המשיח ישו בו גם לירושלים (ועי' פירוש הגר"א לשיה"ש א, ד, בונה ירושלים ה' היינו ביהמ"ק).

כעת נבאר כי ציון היא ירושלים וביהמ"ק:

במדרשים מנו שבעים שמות לירושלים ואחד השמות הוא 'ציון' (מדרש זוטא שיה"ש א', וכן בעל הטורים פ' בהעלותך יא, טז). הרא"ש בברכות (פ"ז כב) כתב דציון וירושלים אחד הוא. דעת הרד"ק כי

ציון וירושלים הן ענין אחד, וכמבואר בפירושו לתהלים (קלה כא), צפניה (ג יד), ישעיה (י לב, סב א'), עמוס (א ב), אמנם בתהלים (עו ג') כתב שציון היא מקום המלוכה. וכן מבואר בזוה"ק (וישב קמז), ובריקאנטי פ' בלק (כב ב') כתב שציון רמז לרחמים וירושלים למדת הדין, ועי' פירוש הגר"א לישעיה (ד ג).

וכן בברהמ"ז הנוסח הוא "ירושלים עירך וציון משכן כבודך", ובתפילות ר"ה "ותמלוך בהר ציון משכן כבודך ובירושלים עיר קדשך", וכן בנוסח ותעבר. וכן כתבו בסידור הרוקח (אות צ"ז), שבלי הלקט (שבת סי' קכט) שציון היא העיר ירושלים. וכן בגמ' דרשו בכמה מקומות מפסוקים שנאמרו על ציון לענין ירושלים כגון בר"ה (כג א') מו"ק (כו א') ב"ב (כא א') סנה' (צח א').

ובמקומות רבים מבואר כי ציון היא הר-הבית או בית-המקדש:

במדרש (שמו"ר טו) וציון נקרא ראשון שנאמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו, ובגמרא (סוכה מא) מנא לן דעבדינן זכר למקדש שנאמר ציון היא דורש אין לה, הרי שציון היא בית המקדש. וכן מבואר ברש"י (עמוס אב), סידור הרוקח על יהי כבוד (אות כ"ו), מלבי"ם ישעיה (מ ט, ד ג), תהלים (קמז יב), ישעיה (נב א'), יואל (ד טז), גר"א ישעיה (א ט), מהר"ל (נצח ישראל ד'), ב"ר וירא נ"ו, סנה' צה א', תרגום יונתן ישעיה (י לב), ירמיה (לא יא), זוה"ק שמות י"ז, ראב"ע תהלים קכח ה', מכילתא ד"ה בארץ מצרים, תנחומא בא ה', מוסף דר"ח מזבח חדש בציון תכין. וכן ברבינו יונה אבות (אב), מלבי"ם תהלים קל"ז, ב"ר ויצא ע' ח', זוה"ח ויצא (מדרש הנעלם לה ב'), וישב קפו א', וכן זוה"ק משפטים ק"ח א'. אמנם בכמה מקומות מבואר כי ציון היא עיר דוד והיא חוץ לירושלים, כן משמע ברד"ק תהלים מח ג', רש"י יומא עז ב'.

המלבי"ם ישעיה (מב כז) כתב: ציון תרמזו החזרת המקדש והמלוכה, וירושלים תרמזו קיבוץ גלויות בכל הספר הזה. ועי' בעה"ט שמות טו יז. האברבנאל (משמיע ישועה ג,יג) כתב כי ציון רומז לביהמ"ק וירושלים לכללות העיר.

וכן דעת הרמ"ע מפאנו (מאה קשיטה ע', קיד-קטו) כי ציון היא ביהמ"ק, וביאר בזה את נוסח התפילה: "והביאנו ה' אלקיננו לציון עירך ברינה ולירושלים בית מקדשך בשמחת עולם", הדברים נראים בלתי מסודרים, דמיבעי ליה למימר לירושלים עירך ולציון בית מקדשך בקדימת הכניסה לירושלים שהיא הפרוזדור ואח"כ לבית הגדול והקדוש הוא הטרקלין אשר בתוכה, **והאמת כי ציון הוא המקדש בלי ספק**, השער המצויין אשר בעיר הקודש והוא נותן שלימות רב כל סביבו עילא ותתא עד שירושלים של מעלה המתייחסת אליו יתב' יגיע אליה פאר וכבוד מן המקדש של מטה, ע"כ יצדק לומר "לציון עירך ברינה" כי ציון דהכא משלים לירושלים דהתם והרינה של לויים היא דוקא בציון דידן וירושלים של מטה ג"כ אע"פ שהיא לדירה לכל יושביה יחד עשיר ואביון מ"מ קדושתה מרובה בשביל הזבול העליון וירושלים של מעלה הבנויה סביב לאותו הזבול מכון כנגד ירושלים של מטה ממש וכו'.

◆ יב. מלחמות אתחלתא דגאולה

הגמרא במגילה (יז ב') מבארת את סדר ברכות תפילת העמידה שהן כנגד הגאולה העתידה. ומסבירה הגמ': מה ראו לומר גאולה בשביעית? אמר רבא מתוך שעתידין ליגאל בשביעית לפיכך

קבעוה בשביעית, והאמר מר בששית קולות בשביעית מלחמות במוצאי שביעית בן-דוד בא, ועונה הגמ' "מלחמה נמי אתחלתא דגאולה היא".

ומכאן יש שרצו לומר שהואיל ואחרי אלפי שנות גלות "זכינו" שצבא יהודי ינצח במלחמות, הרי זה סימן שאנו באתחלתא דגאולה.

אך מדברי הגמ' מוכח להיפך, שהרי מבואר כאן שהמלחמות יהיו בשנה השביעית (שמיטה), ואילו המלחמות העיקריות של המדינה לא היו בשנה השביעית, מלחמת השחרור, מלחמת ששת-הימים, ומלחמת יום-כיפור לא היו בשנה השביעית (מלחמת יו"כ היתה מיד לאחר השנה השביעית).

ובסנהדרין (צז א') הגמרא מפרטת יותר את שבע השנים שלפני ביאת המשיח:

תנו רבנן שבוע שבן-דוד בא בו שנה ראשונה מתקיים מקרא זה "והמטרתי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר", שניה חצי רעב משתלחם, שלישית רעב גדול ומתים אנשים ונשים וטף חסידים ואנשי מעשה ותורה משתכחת מלומדיה, ברביעית שובע ואינו שובע, בחמישית שובע גדול ואוכלין ושותין ושמחין ותורה חוזרת ללומדיה, בששית קולות, בשביעית מלחמות, במוצאי שביעית בן-דוד בא. אמר רב יוסף הא כמה שביעית דהוה כן ולא אתא. אמר אביי בששית קולות בשביעית מלחמות מי הוה? ועוד כסדרן מי הוה?

ומגמ' זו מבואר שצריך שיהיה הכל כסדר הזה דוקא, בראשונה והמטרתי על עיר אחת וכו' בשביעית מלחמות ובמוצאי שביעית בן-דוד בא. וכבר ביארו המפרשים שהמלחמות הנזכרות כאן הם מלחמות שייעשו ע"י משיח בן-דוד, שבע שנים אחר ביאת משיח בן-יוסף.

כך ביאר **האברבנאל** בספר ישועות משיחו (חלק ב' עיון ג' פרק י"א) שכך היו מקובלים חז"ל שבאותו שבוע של שנים יבוא משיח בן-יוסף בתחילתו ומשיח בן-דוד באחריתו.

וכן כתב ר' **יהונתן אייבשיץ** בספר אהבת יהונתן (הפסטר שקלים): דאיתא בגמ' שנה ראשונה של שמיטה יבא משיח בן-יוסף ולמוצאי שביעית בן-דוד בא, והטעם הוא לפי שבניה של רחל קודמין לבניה של לאה שבע שנים כדכתיב מלא שבוע זאת ונתנה לך גם את זאת ולולי שרימה לבן את יעקב היתה רחל קודמת ללאה, ולכן בניה של רחל קודמין לבא תחילת שמיטה ובניה של לאה סוף שמיטה. ועי' בספר אור-יקר להרמ"ק (ח"ה עמ' נה) שהפקידה הוא גילוי משיח בן יוסף, ומשיח בן דוד הוא הזכירה וביניהם שש שנים ומחצה.

ומכל מקום גם אם היו המלחמות של המדינה נעשות כסדר הנזכר בגמ' אזי המשיח היה צריך להתגלות מיד אחר המלחמות ההן ואת זה לא ראינו ולא שמענו.

♦ יג. טוב אחרית דבר מראשיתו

לסיום פרק זה ראינו להביא כמה מקורות בענין **חשיבות הראשית וההתחלה** של כל דבר, ובזה נבחן את אמיתות דברי רבני הציונות, האומרים שאע"פ שהתחלת הגאולה היתה ע"י אנשים

שאינם שומרי מצוות אולם כל העם עתידים לשוב בתשובה קמעא קמעא והמדינה תיהפך למדינתו של מלך המשיח.

רבי עקיבא היה דורש את הפסוק "טוב אחרית דבר מראשיתו" (קהלת ז') **בזמן שהוא טוב מראשיתו** (ירושלמי חגיגה פרק ב'), ופירש רש"י (קהלת שם) בזמן שהוא מראשיתו טוב, שנתכוונו לטובה כשהתחילו בו.

חשיבות רבה נודעת להתחלה וראשית של דבר, שהיא הזריעה היסוד והשורש ובה ניכרת עיקר מהות העניין וכיצד יתמשך, וכן אמרו חז"ל (פרקי דר"א פרק מ"ח) הכל הולך אחר הזרע אם מתוק למתוק ואם מר למר, ובתר רישא גופא אזיל (עירובין מא א'), ולכן ההתחלה מכונה 'ראש', ובארמית התחלה נקראת 'מעיקרא' מפני שהיא עיקר הדבר.

ששת ימי הבריאה כוללים בתוכם את כל ששת אלפי שנות העוה"ז, ולכן בפסוקים של ששת ימי בראשית נרמזו כל מאורעות העולם וכמו שכתבו הרמב"ן ואברבנאל בפירושם לתורה (בראש' ב,ג) כי ששת ימי בראשית הם כל ימות העולם. באדם הראשון היו כלולים כל הנשמות העתידות, ראש השנה גונז בקרבו את כל השנה וראש חודש את כל החודש (עי' רש"י במסכת שבת עה א' ד"ה לעיני, שענייני השנה תלויים במזל החמה של השעה הראשונה של תחילת השנה). גם התורה נתנה חשיבות לדברים של התחלה כגון הבכורות והביכורים.

ראשיתו של עם ישראל הוא באבות הקדושים, וכפי שכתב רש"י (במדבר כג,ט) אני מסתכל בראשיתם ובתחילת שרשיהם ואני רואה אותם מיוסדים וחזקים כצורים וגבעות הללו ע"י אבות ואמהות. וידועים דברי האלשיך הק' על תחילת התהוות עם ישראל שהיא בקדושה וטהרה והתחילה מהאבות הקדושים, עי' בפירושו לפרשת לך-לך (טו,יג), תולדות (כה,ה) ושמות (א,ז), וביאר שהקב"ה צירף ומירק את אברהם בעשרה נסיונות להתיק חלק רב מהזהמא (של נחש) ורק בהיותו בן מאה שנה, משבטל יצרו ותאוותיו ואחר שהוליד את ישמעאל אשר שאב את חלק הזהמא ואחר שנימול אברהם, אז הוליד את יצחק למען יצא במיעוט זוהמא ויצא מטיפה קדושה. ויצחק הוליד תאומים ושוב שאב עשו את בחינת הזהמא הנשארת ויצא יעקב כולו זרע אמת, אך עדיין לא הטהרו לגמרי והניחם בכור הזהב במצרים ושם התבררו ונצרפו ומשם יצאו רק אלה אשר גברה יד קדושתם, ועל כן לא יצאו כולם אלא אחד מחמישה או מחמישים, וגם היוצאים לא הטהרו לגמרי עד שספרו חמישים יום לעומת שבעה נקיים, ואז עמדו על הר סיני כי פסקה זוהמתם וזכו לתורה ונבואה.

ויסוד זה נזכר פעמים רבות בדברי **המהר"ל**, שאחר התחלת הדבר ימשך הכל:

כי כל דבר שהתחלתו ועיקרו טוב הנה יש לו תקנה להחזיר אותו למעלתו הראשונה, ולפיכך מאחר שהתחלת ישראל טוב שהם בני אבות יש להם תקון, לכך זכות אברהם יעמוד להם שמחזיר אותם להיות כבתחילה וכו', כי אברהם הוא שהיה ראש ועיקר ישראל, וידוע כי אחר התחלת הדבר ימשך הכל, שהענין נותן כך **שימשך הכל אחר ההתחלה** (גבורות ה' פרק ח'). כל התחלה הוא עיקר (נר מצוה עמ' יג), אחר ההתחלה נמשך הכל (נצח ישראל פמ"ג), מן ההתחלה נמשך הכל (גור

אריה בראשית פ"א אות ז' שהכל נבנה על ההתחלה (שם פ"ד אות יז). צריך שישמור דבר שהוא התחלה שלא יתקלקל כי אחר התחלה נמשך הכל (נתיב השתיקה פ"א).

העיקר מתגלה בהתחלה (גור אריה בראשית פ"ג אות ט') מפני שהוא התחלה אל הכל (תפארת ישראל פל"ז) ההתחלה הוא עיקר הדבר ולכך ההתחלה הוראה על כל הדבר ומהותו כי בכח ההתחלה הוא הכל (שם). כי התחלת הדבר הוא עיקר ועצם הדבר (באר הגולה באר ג' דף מג.) ולכן האדם הראשון היה התחלה ובכח התחלה הוא הכל, ומפני כך כלל המין שיצא מן אדם הראשון דומה אליו לגמרי (תפא"י פמ"ז).

יציאת מצרים היא התחלת ישראל שהיו אל ה' יתברך, ולכן לעולם צריך לזכור את ההתחלת ישראל שהיו לעם ה' ע"י היציאה ממצרים (תפארת ישראל פנ"ב). שהכל נמשך אחר ההתחלה (גבורות ה' פרק ל"ט) והביא מהגמ' בשבת קנ"ו בעת שהאדם נולד לפי אותה שעה ואותו מזל נמשכים כל ענייני האדם.

ע"פ זה מובן מדוע כתב המהר"ל שהגאולה העתידה היא התחלה חדשה, בגור אריה (בראשית י"ד אות כא) כתב דלעתיד בריאה חדשה יבא והתחלה חדשה תהיה בעולם, וכן בחידושי אגדות (ח"ג עמ' קמז) שמלכות המשיח מלכות חדש הוא, וצריך שיהיה בטל קודם כל השררה של ישראל ואז תתחדש הממשלה לישראל מחדש, ובנצח ישראל (פל"ה ול"ט) שבביאת המשיח יהיה הויה חדשה ויהיה כמו עולם חדש.

ויסוד זה של חשיבות ההתחלה מבואר גם בדברי רבינו הגר"א. הפסוק הראשון בתורה כולל בתוכו את כל התורה וכמו שביאר הגר"א (בפירושו לספרא דצניעותא ריש פ"ה), ובהגהת ר"ש לוריא שם הוסיף: ולא עוד אלא שכל התורה נכללת בשש אותיותיה של תיבת בראשית ודגש הבי"ת, והוא ע"פ דברי הגר"א לתיקוני זוה"ק סוף תיקון י"ח, ועי' בספר אלף כתב ח"א אות קל"ב.

וכן לימד אותנו ר' חייא שכל דבר של קדושה צריך להיות קדוש מתחילתו "דעבד לתורה שלא תשתכח מישראל" (ב"מ פה ב'), והיה זורע פשתן וקולע רשתות וצד צביים ומתקן מעורותיהן קלפים וכותב עליהם חומשי תורה וששה סדרי משנה ומלמד בהם תינוקות (וכל זה כדי שלא יתערב ח"ו שום דבר זר בלימוד התורה הק' ויהיה הכל מתחילתו רק בקדושה וטהרה גמורה לשם שמיים) והיינו דאמר רבי כמה גדולים מעשי חייא. וכתב על זה בביאור הגר"א על התיקונים (בליקוט שעל האידרא פ' נשא ד' ה' ע"ד) "כי אין השכינה שורה אלא על פעולת צדק וכו' וכן ר' חייא בפרק הפועלים דשדי כיתנא וכו' ראה שיהיה מתחילה ועד סוף בפועל צדק, לכן בכל מקום קבעם להשראת שכינה לא רצו שיהיה בבית שהוא מעשה ידי אדם שמא היה בו מעשה שלא בכוונה טהורה".

עוד כתב הגר"א (אבני אליהו, ברכת אבות) כל התחלת דבר היא יותר מהחצי והיא כוללת כל חלקיה ולכן היא שקולה כנגד כולה, ונקרא ראש וראשון, ולכן ברכה ראשונה של תפילת י"ח נזכרים בה י"ח שבחים מפני שהיא שקולה נגד כל הי"ח ברכות.

ובעניין נס חנוכה הקשו המפרשים למה היה צריך את נס השמן הרי טומאה הותרה בציבור, ויכלו להדליק בשמן טמא, ותירצו שכל התחלת דבר חדש צריך להיות בקדושה וטהרה גמורה,

וכיון שהיה אז חנוכת הבית והיא התחלה שורש ועיקר לכל הבא אחריו לכן הוצרך שיהיה בטהרה גמורה, דהחינוך וההתחלה צריך שיהיה בטהרה גמורה (חכמת שלמה או"ח סי' עת"ר, חידושי הרי"מ חנוכה, גליוני הש"ס שבת כ"א).

ובספרי חסידות מבואר שכפי המחשבה והדיבור הראשון של היום כן ימשכו כל המחשבות והמעשים של כל היום, כן מבואר באיגרא דפירקא (סי' רה) בשם תלמידי הבעש"ט, וכ"כ בספר חרדים פ"א ממ"ע אות ט"ו לענין הדיבור. ועי' עבודת הקודש להחיד"א מורה באצבע אות ס"ג, ונועם אלימלך פ' קרח ד"ה וידבר, ובספר אור לשמים פ' שלח ד"ה מראשית עריסותיכם, כתב האדם כשניעור משנתו וכו' צריך להרגיל עצמו ולהתלבש עצמו ביראתו ית"ש ועי"ז יהיה כל היום בקדושה.

ומעט מן הקלקול בהתחלה יסבב הרבה ממנו בסוף (ספורנו בראשית ט,כ). וכאשר בנה שלמה המלך את ביהמ"ק ונשא את בת פרעה באותה שעה עלתה על דעתו של הקב"ה להחריבה "כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה וגו'" כזה שהוא עובר במקום מטונף ועוקם את חטמו (ילקוט ירמיהו רמז ש"כ), וכי הקמת המדינה החילונית המורדת במלכות ה' עדיפה מבנין ביהמ"ק? ק"ו שיעקם את חטמו.

מדינה אשר הוקמה ע"י רשעים ופורקי עול ואשר העבירו אלפי יהודים על דתם ונלחמים בתורה ובכל דבר שבקדושה, זו ודאי אינה יכולה להיות התחלה של מלכות הקדושה של גילוי כבוד שמים של "והיה ה' למלך על כל הארץ", לכן לא ייתכן מה שטוענים רבני הציונות שלמרות שהציונות התחילה ע"י פורקי עול אך הם עתידים לשוב בתשובה ולתקן דרכם ולשוב לכור מחצבתם, דגם אם כך יהיה אך דבר זה לא יועיל כי התחלת הענין היתה בדרכים מקולקלות ומאוסות.

בנין גדול וחזק לא יכול להבנות על יסודות רעועים, וכל מעשה קדושה צריך להיות מתחלתו על טהרת הקודש, ועל כן הדבר ברור כי הגאולה העתידה שהיא תיקון העולם והבאת העולם לתכליתו ושלמותו וגאולת עולם, ודאי שתהיה מתחילתה בקדושה וטהרה גמורה דוקא ע"י אליהו הנביא ומשיח צדקנו, אשר הוא גדול מן האבות הקדושים וממשה רבנו ומלאכי השרת וחכם משלמה (כדאיתא בתנחומא פ' תולדות י"ד), כי תחילת תיקון העולם והבאתו לשלמותו צריך להעשות ע"י מבחר הברואים ובידי קדושים וטהורים.

הקב"ה ברחמיו יוציאנו מאפילה לאורה, ויגאלנו גאולת עולמים.

פרק ב' גאולה בדרך הטבע

- ◆ הקדמה נד
- ◆ א. הסיבות לאריכות הגלות ומה מביא את הגאולה נה
- ◆ ב. האם עבודת אדמה מקרבת את הגאולה סב
- ◆ ג. מה יעשה אדם וינצל מחבלי משיח סה
- ◆ ד. גאולה בדרך הטבע - האם יש דבר כזה סז
- ◆ ה. קודם הגאולה יהיו ישראל בתכלית השפלות ולא יהיה להם שלטון . עא
- ◆ ו. כיון שנבנית ירושלים בא דוד (מגילה יז) עה
- ◆ ז. הגאולה האחרונה ע"י הקב"ה לבדו עז
- ◆ ח. אליהו הנביא והמשיח יקבצו גלויות פא
- ◆ ט. תקע בשופר גדול לחרותנו פג
- ◆ י. הגאולה בניסים ונפלאות גדולים פה
- ◆ יא. קריעת הים לעתיד לבוא פח
- ◆ יב. מעשים לקירוב הגאולה מורים על חוסר אמונה צא
- ◆ יג. גם בגאולת 'בעתה' יזכו לניסים ולכל ייעודי הנביאים צד
- ◆ יד. אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות צח

פרק ב' גאולה בדרך הטבע

פעם בא אחד מ'חובבי ציון' לר' איצ'לה בלאזר זצ"ל (מגדולי תלמידי רבי ישראל סלאנטר) וטען לו: "כאלפיים שנה אתם מתענים ובוכים על חורבן הארץ ומתפללים על ביאת המשיח ועדיין בן-דוד לא בא, ואילו אנחנו חובבי ציון עוסקים ביישוב א"י שנים מועטות ומשיח קרוב לבוא".

"את המשיח ספק אם תביאו" השיב לו ר' יצחק, "אבל חבלי משיח ודאי תביאו". חזר הלה ושאל "הלא גם חבלי משיח שוים משהו הרי הם מביאים את הגאולה?" נענה ר' יצחק ואמר "חבלי משיח נקבל חינם, לא צריך לשלם עליהם" (ר' איצ'לה, פרק י"ג)

◆ הקדמה

הגלות הארוכה בין הגוים והסתר הפנים הביאו לרפיון האמונה הטהורה בדברי הנביאים על הגאולה העתידה, אשר תהיה ע"י הקב"ה לבדו בניסים עצומים ומופלאים בכל העולם, עם נקמה גדולה בכל שונאינו והעמים אשר הרעו לנו.

גם גורמים נוספים כגון התחברות לרשעים הכופרים באמונה והשגחה, הצלחת הרשעים ושלוותם, לימוד חכמות הגוים ביקורת המקרא ופילוסופיה (וכ"ש באקדמיות ואוניברסיטאות טמאות), אכילת מאכלות אסורות המטמטמים את הלב (ובכלל זה היתר מכירה וכדו'), וחוסר העמל והיגיעה בלימוד התורה – כל אלו הביאו חלקים מבני עמנו לחשוב כאילו אין ביד הקב"ה לגאול אותנו אלא בדרך הטבע, אחר שנשתדל בכוחות עצמנו לשוב לארץ, ליישב ולבנות אותה ולהקים בה שלטון כלכלה חקלאות וצבא.

מסיבות אלו ואחרות ניסו ספרי המזרחי מאז ומעולם "להוכיח" שהגאולה תבוא בדרך הטבע ע"י פעולות והשתדלות טבעית (והמציאו שזה חיוב גמור, והיא סיבת כל השמדות והצרות שעברו על עם ישראל בגלות, משום ששכחו את א"י ולא ניסו לשוב אליה, וב"ה אין לנו עבירות אחרות מלבד עוון זה). ולא שחלילה לא יבוא המשיח, אלא הוא יבוא בסוף תהליך הגאולה אחר שנשתדל לשוב ולהתקבץ בעצמנו ברשיון האומות, אחר שניישב את הארץ ונבנה אותה נעבוד עבודות אדמה נפריח את השממה ונבנה את ביהמ"ק, אז הוא יבוא על החמור לומר לנו יישר כח!

והנה דברי הנביאים מלאים בהבטחות שהגאולה תהיה בניסים מופלאים ועצומים "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות", אך אין זה משנה מבחינתם כי הם החליטו אחרת, וכל ההבטחות על ניסים תירצו רבני הציונות שהם נאמרו רק כדי לא לייאש את העם מהגאולה, וחלקם אמרו

שכל ההבטחות על ניסים ונפלאות הם רק בגאולת "אחישנה" אם יזכו, מה שאין כן אם תהיה הגאולה "בעתה" כאשר אינם ראויים ואז תהיה בדרך הטבע ללא ניסים.

ועוד דורשים דרשות של דופי ומעוותים את הפסוקים לפרשם כרצונם ולהוציאם מפשטם, להוכיח שהגאולה תבוא בדרכי הטבע ללא ניסים, ובזה ממעטים ומשפילים את הגאולה העתידה לה ציפינו במשך כל הדורות.

שבת נחמו סלבודקה תרס"ד, אנשי המזרחי המכונים "שלומי ציון" מביאים את הרב נחום ג' לדרוש בשבת קודש. קהל השומעים שותה בצמא את דבריו המתוקים, את מאמר חז"ל "תפח רוחן של מחשבי קיצין" הוא מפרש: תפח רוחם של מתנגדי הציונות שחושבים שהקץ יהיה ע"י ניסים ועל-כן יחדלו מעשות מאומה לתחיית האומה ולגאולת הארץ, שבאמת עלינו החובה להשתדל רק בעצמנו, כי רק באופן הזה נרכוש לנו את אה"ק וזה הוא יסוד ותכלית הגאולה. עוד הסביר שכל המאמרים מחז"ל והפסוקים בנביאים המורים על ניסים ונפלאות שיהיו בימי הגאולה היו רק תחבולה פשוטה להשקיט את הלבבות שלא יתיאשו לגמרי, אבל מעולם לא האמינו חז"ל באמת שיהיו ניסים ונפלאות (יוצק זהב ... לתוך פיו). כאלו היו הדרשות בראשית ימי המזרחי, וכן היו דורשים את כל הפסוקים המדברים על תשובה כאילו הכוונה היא לשוב לא"י.

הם המציאו חיוב חדש, צריך לעזור לקב"ה וחייבים לעשות השתדלות מעשית לקירוב הגאולה וכותבים שאסור לשבת בחיבוק ידים, באמירת אשמנו בגדנו לא ניגאל, ומלעיגים על אלו המצפים לאדם עם זקן לבן על חמור אשר בתקיעת שופר יאסוף את עם ישראל לארץ ובית-המקדש שיצנח מן השמים.

גם בספר 'אם הבנים שמחה' מצא כמה אחרונים שדיברו בשבח א"י והחליט שזוהי סיבת כל הצרות של עם ישראל כי לא עלו לא"י (וזה היפך מה שאמרו חז"ל שלא לדחוק את הקץ ושלא יעלו בחומה), ועוד החליט שהוא חילול ה' מי שחושב שהגאולה תבוא בניסים ונפלאות, ע"פ מה שמצא בספר אחד שהיא תבוא בדרך הטבע, ולפי דבריו כל מה שציפו עם ישראל בכל הדורות להבטחות הנביאים כימי צאתך מארץ מצרים, הכל הוא חילול ה' רח"ל.

ניסו לגייס לשורותיהם גם את רבנו היעב"ץ, אשר כתב כביכול שהסיבה לכל השמדות היא שלא עלינו לארץ (ראה פרק שלש השבועות), אמנם זהו סילוף גמור והשמיטו כמה מילים בדבריו, והוא כתב שהסיבה לכל השמדות היא שלא התאבלנו על החורבן כראוי מעומק הלב.

וכבר כתב הגאון הרוגאטשובר כי עיקר מגמתם של המזרחי היא להקטין האמונה בניסים רק בדרך הטבע רח"ל מהאי דעתא (הפס' תרס"ה עמ' קלח מכתב ט'), וראה להלן דבריהם של השדי חמד הגרי"ל בלוק ומשך-חכמה.

♦ א. הסיבות לאריכות הגלות ומה מביא את הגאולה

בטרם נביא את המקורות על דרכי הגאולה והניסים הגדולים, עלינו לחקור מהם הסיבות לאריכות הגלות, כפי המובא בספרי רבותינו חז"ל ראשונים ואחרונים. האם הגלות אכן הסתיימה וכל מה שמונע מאיתנו את הגאולה השלימה היא שלא שבנו לארץ.

אמנם בדורות האחרונים כאשר רוב בני עמנו אינם שומרי מצוות לא צריך לחפש הרבה כדי למצוא את הסיבות לאריכות הגלות, אולם נתבונן בדברי רבותינו מדורות קודמים כאשר היו רובם ככולם שומרי מצוות, מה היו לדעתם הסיבות לאריכות הגלות והדברים המקרבים את הגאולה, ולפי זה נבין האם מעשי הציונות-הדתית מסייעים לקירוב הגאולה.

הנה הסיבה העיקרית לאריכות הגלות היא שלא שבנו **בתשובה שלימה** על כל חטאינו, כמבואר בפירוש בתורה הק' (פ' ניצבים דברים ל' א-י) וכאשר נשוב בתשובה ישיב אותנו הקב"ה מיד לא"י על ידי המשיח, וכן כתבו ספרים רבים ומבואר בפרק "אין נגאלין אלא בתשובה".

גם הרמב"ן אשר סובר כי יש מ"ע לדור בארץ, אך אין זה שייך לקירוב הגאולה, וגם לדעתו הגאולה תבוא רק אם יעשו תשובה וכמו שכתב בביאורו לפ' ישכיל עבדי: יאשים את ישראל שבגלותם ישימו כל כוונתם בעסקי העוה"ז וראוי להם להיות בוכים ולהתפלל לפני ה' לילה ויום שיכפר עוון ישראל ויחיש הגאולה כי המשיח יבוא מיד בתשובה. ובפ' האזינו (לב כז) כתב שבזכות שקיבלו וסבלו את הצרות בגלות יזכו לגאולה: וזה טעם "כי ידין ה' עמו ועל עבדיו יתנחם" שיזכור ה' כי הם עמו מאז ויזכור כי הם עבדיו שעמדו לו בגלותם כעבדים לסבול הצרות והשעבוד. וכן כתב רש"י עה"פ בבכי יבואו (ירמיה לא ח') ע"י תפילה ותשובה. וכתב האברבנאל (מעייני הישועה יז) שהוצרכו ישראל לבוא בגלות הארוך הזה לכלות ולנקות כל הפשעים והעוונות שעשו מימי יהושע בן נון עד החורבן שלא נטהרו ונתכפרו בגלות בבל, וגלות בית ראשון מתמיד עד היום הזה ואנחנו עוונותינו הראשונים סבלנו.

ורבינו הנודע ביהודה (דרושי הצ"ח דרוש מב) כתב: ואם יתמהמה חכה לו ואריכות הגלות הזה הוא לטובתנו כי הגאולות הראשונות יען שהיו בלי שלימות שלנו רק כעובר הנשמט מרחם קודם זמנו, כן מיהר הקב"ה את הגאולות הראשונות ולכן חזרנו לשעבוד אבל עתה הקב"ה מצפה לתשובתנו בשלימות וגאולת עולם תהיה, ועי' מצודת דוד (ישעיה דב).

סיבה שניה לאריכות הגלות היא **ביטול תורה**, שהיא הסיבה לחורבן ולגלות וכמו שנאמר "על מה אבדה הארץ וגו' על עזבם את תורת" (ירמיה ט') וויתר הקב"ה על ע"ז ג"ע וש"ד ולא ויתר על ביטול תורה (ירושלמי חגיגה פ"א, איכ"ר פתיחתא ב', כלה רבתי פ"ח) ולא חרבה א"י אלא מפני פשעה של תורה וכל הצרות הבאות על ישראל אינו אלא מפני פשעה של תורה (תנכ"א זוטא ח"ב פ"א). ולכן כאשר ישובו ללימוד התורה יגאלו כמבואר בגמרא (ב"ב ח' א') עה"פ גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם וברש"י, וכן במדרש רבה שמו"ר נא ז', ויקר"ר ז ג, במדב"ר יד, פסיקתא פרק ט"ז, תרגום שיה"ש ח יד, ילקוט שופטים רמז מב, תנכ"א פ"ד אין ישראל נגאלין אלא מתוך עשרה בני אדם שמשכימין לבית המדרש. ובמדרש תהלים (ק"ט ל"ד כחסדך חייני) אין הקב"ה גואל את ישראל אלא כדי שיעשו התורה, ואלולי לא עזבו את התורה לא היו גולים לעולם.

ובזוה"ק (זוה"ח בראשית טו א') לא אתאריך גלותא אלא על ביטול אורייתא, תלתא גליות גלו ישראל וחזרו בזכותהון דתלתא אבות וגלותא רביעאה בזכותא דמשה יתחזרון. לא איתגלו ישראל אלא על ביטול תורה שנא' ויאמר ה' על עזבם את תורת (ירמ' ט) אמר הקב"ה בגליות הראשונות חזרו בזכות אברהם יצחק ויעקב עכשיו הם חטאו בתורה שנתתי למשה ונקרא' על שמו שנאמר (מלאכי ג) זכרו תורת משה עבדי, כד יתובין ויתעסקון בתורתו בזכות משה אני גואלם. ובזוה"ק

(וישב קפה א') לא אתגלו ישראל מארעא קדישא אלא בגין דאסתלקו מאורייתא ואשתבקו מינה הדא הוא דכתיב (ירמיה ט') מי האיש החכם ויבן את זאת וגו' על מה אבדה הארץ וגו', ויאמר ה' על עזבם את תורת.

ועוד בזוה"ק (ואתחנן ע"ר א') הן עוד היום גדול, האי קרא אוקמוה דכד ישראל יתערון תשובה לקמי קודשא בריך הוא בזכו אורייתא יתובון לארעא קדישא ויתכנשון מן גלותא. וכתב האור-החיים הק' (דברים לו) שהתחלת התשובה שצריך השב לעשות זה תלמוד תורה, והביא מהזוהר (שם) שבזכות עסק התורה יהיו ישראל נגאלין ונאמר על מה אבדה הארץ על עזבם את תורת ולזה כשישובו לתלמוד תורה יקבצם ה' ויביאם אל הארץ אשר ירשו.

וכתבו בעלי התוספות (איכה, עה"פ היו שריה כאילים) שמשא ואליהו לא רצו לגאול את ישראל לפי שלא היו יודעים תורה. וכן מבואר בדרשות ר"י אבן שועיב (תלמיד הרשב"א) בפ' יתרו, ובאברבנאל (ישעיה מגד), והאלישיך הק' (בראשית מט יא, דברים לא יז וכו', ישעיה מא יז, ס א), וכן כתב באוה"ח הק' (בראשית א, מט; שמות ג, ח) כי גלות רביעית שבו יתגלה הגואל העצום צריך שתהיה ביד ישראל מצות עסק התורה וזולת זה יתעכב מבוא. וכן בפ' תצוה (כז, כ) שגלות הד' תלוי בזכות משה ולזה נתארך הגלות כי כל עוד שאין עוסקים בתורה ובמצוות אין משה חפץ לגאול עם בטלנים מן התורה (וכן בדברים טו, ו). אלישיך הק' (זכריה ט'), המהרח"ו (הקדמת עץ חיים), סמיכת חכמים (בהקדמה סוף ערכין), החיד"א (מדבר קדמות ג, ב), הרמח"ל (דרך עץ חיים) אין תרופה למכתנו כי אם בעסק התורה, ועיקר הקיווי להיות נגאלים בזכות התורה (אוצרות רמח"ל תהלים ע"א). מנורת המאור (פ"ה), הגר"א (אבן שלמה י"א ג') הגאולה תהיה רק ע"י לימוד התורה, והמשיח לא בא משום שאנו מתרפים מדברי תורה, ואם היו כל ישראל עוסקים בתורה היה מגיע (סבי דבי אתונא) ובביאורו לתיקו"ז (תיקון כו) במה יתערון למשיח באורייתא, ובמצודת דוד (מלאכי ג, כב) הנני שולח לכם את אליה הנביא בזכות התורה, שפת אמת (שבועות תרנ"ג), בן יהוידע (סנה' צז על בר נפלי) בזכות עסק התורה יבוא המשיח ועוד ספרים רבים.

עוד התבארו בדברי חז"ל וגדולי ישראל סיבות נוספות לאריכות הגלות:

בזוה"ק (אחרי מות ע"ה ב') על ג' מילין מתעכבין ישראל בגלותא על דעבדין קלנא בשכינתא בגלותא ומהדרי אנפיהו מן שכינתא ועל דמסאבו גרמייהו קמי שכינתא (על שנוהגין בזיון בשכינה ועל שמחזירים פניהם מן השכינה ועל שמטמאים עצמם לפני השכינה), ומבוארים הדברים בראשית חכמה (שער היראה פרק ה'), וצפורן שמיר להחיד"א (אות רי"ד), וכתב שם (סי' ו' עג) פגם הברית מעכב הגאולה, והישמח משה (כי תבא) דעיכוב הגלות בגלל חטאות נעורים ואין עושין תשובה על זה.

בגמ' שבת (קט ב') התבארו שמונה סיבות אשר הביאו לחורבן ירושלים: חיללו שבת, ביטלו ק"ש, ביטלו תינוקות של בית רבן, לא היה בושט פנים, הושוו קטן וגדול, לא הוכיחו זה את זה, ביזו ת"ח, פסקו אנשי אמנה (ועי' במהרש"א שכל אותם דברים קיימים גם היום ולכן איננו נגאלים).

ואילו היינו סובלים הגלות בהכנעה לא היינו מתעכבים בגלות אלא מקרבים הישועה, ויש בגלות סוד וחכמה לזכך הלב שיחול בו הענין האלקי וכו' (הכוזרי מאמר ד' אות כג) ואם היינו סובלים הגלות והדלות והכניעה לשם האלקים היינו לפאר הדור ומקרבים הישועה (שם מאמר א' קיג-קטו).

בשור"ת מן השמים (לאחד מבעלי התוספות אשר שאל בחלומו והיו משיבין לו מן השמים, תשובה ה') כתב "על טבילת בעל קרי לתפילה, השיבו שדבר זה גורם אורך הגלות כי אם היתה תפילת ישראל כתקנה כבר היתה מתקבלת זה ימים רבים תפילתם וכו' ואם יטהרו ש"צ בכל מקום ימהרו ביאת הגואל, אך סבלת הגלות ותלמוד תורה ומעשים טובים הם העומדים לישראל".

בספר **עוללות אפרים** (ח"ב מאמר כ"ז) כתב ד' סיבות לאריכות הגלות: החנופה, העדר השלום, גאולה, לה"ר, ועי' כלי יקר (דברים בג').

המבי"ט (בית אלוקים תפילה פי"ז) כתב שענין גדול כגאולתן של ישראל שהיא כוללת לכל ישראל, צריך שיתפללו על זה רוב ישראל בכוונה ואף צריכים לעשות תשובה שלימה כדי שיבוא הגואל וכמו שנאמר היום אם בקולו תשמעו. **בתפארת יונתן** (פ' עקב) אשר על זה אנו מתגוללין בגלות המר הזה ודווים כל היום מתוקף הצרות עלינו על החטא הזה שלא עבדו את ה' בשמחה, ובאהבת יהונתן (פ' בא בסופו) שאריכות הגלות כי צריך לכפר על החטאים. ובפ' שופטים: אבל בגלות המר הזה אין מין הישראלי רוצה לצאת כי ארץ אל תכסה דם ההרוגים ולארץ לא יכופר כי אם בדם שופכו ומבקשים נקמת ה' צבאות אשר נהרגו בזדון חסידי עליון וזהו הסיבה לאורך גלותנו.

ובדרשות **מהרא"ל צינץ** (דרוש י' לבין המצרים) טעם אריכות הגלות, כי בנין בית צריך להיות כפי היסוד, והיסוד צריך להיות כפי שיעור אורך זמן עמידת הבנין, ובית ג' שהוא נצחי צריך יסוד חזק והוא ע"פ עסקנו בתורה ומצוות ולמרק עוון וחטא אשר בידינו חטאינו ועוונות אבותינו לכן צריך תשובה שלימה לתקן בגלותינו כל הפגמים באופן שיבנה בית נאמן בלי שום פסולת "ונוח להם לאומה הישראלית אריכות הגלות יותר משיגאלו גאולה בלתי שלמה כאשר היה מאז לפני כי כל הוה נפסד אינו תכלית אמיתי" (וכדברי החת"ס בהפט' שופטים). ובצוואת **יסוד ושורש העבודה** (סי' ב') העיד חסיד אחד ששמע מאליהו זכור לטוב שאריכות הגלות הזה הוא רק בשביל שאינם נזהרים בתפילתם בקריאת האותיות והנקודות.

בספר **שבט מוסר** (פרק נא) בטעם אריכות הגלות, כתב כי רואה הקב"ה שישראל מקיימים התורה והמצוות בגלותם ומוסרים נפשם וסובלים עול המצוות וכל זה מורה על הדבקות הגדול והחזק עם הקב"ה וערבה לה' והאריך גלותנו, כי שמחה רבה לפני כסא כבודו על קיום מצוותיו ותורותיו מתוך צער ודוחק, וגזרה חכמתו הרמה להאריך הגלות לראות בחשקנו עימו ובתורתו, ובשכר אריכות הצער להרבות בטובות סגוליות לא נראו כמותן, ועי"ש טעמים נוספים.

בספר **בינה לעיתים** (דרוש מח) כתב שסיבת הגלות והצרות היא חסרון ההשתעבדות וההכנעה כי אין אנו מרגישים בגלות ולא מחשיבים את עצמנו כעבדים הרחוקים מכל מיני תענוג, כי למה תבוא גאולה כשאין שם קבלת גלות, וכ"ש כשאין אנו מרגישים על גלות השכינה כביכול ועל כן ארך קיצנו. ובספר **דרך משה** (ליום י"א) אריכות הגלות כי אין העולם משגיחין לענות אמן כראוי על ברכת המחזיר שכינתו לציון.

בספר החיים (לר' חיים אחי המהר"ל, גאולה וישועה פ"א) כתב ה' סיבות לאריכות הגלות: ביטול תורה, עיכוב התשובה, ההתייאשות מן הגאולה, והגלות ענין הכרחי אל האמונה, שהיא אינה ניכרת רק בגולה ועם ה' ניתן להרג ולשבי ולביזה והחזון מברך אתה גיבור והעם עונה אמן אע"ג

שהחוש מעיד הפך זה, וזהו ודאי עיקר האמונה! וזמן הגולה הוא כדי להודיע שעמו ישראל הם שלמי האמונה. וסיבה נוספת היא השנאה והקנאה. ושם (פ"ו) כתב שאין לקדם הגאולה טרם זמנו ואע"פ שיתמהמה חכה לו. וכן כתב **הנודע ביהודה** (הגדש"פ ד"ה מה נשתנה) דהמחלוקת היא סיבת אריכות הגלות. רבנו **התוי"ט** אחרי הגזירות בשנות ת"ח ות"ט עשה שאילת חלום והשיבו לו שהוא משום שמדברים שיחה בטילה בבית הכנסת (ספר רב ייבי).

היעב"ץ כתב (סוף הל' תשעה-באב חלון ו') שאין מתאבלין על ירושלים כראוי ממעמקי הלב די בזה כדי להאריך גלותינו, **ר' חיים פאלאג'י** כתב אריכות הגלות הוא כי רבים מניחים תפילין פסולים שקונים מאנשים שאינם מומחים (תנופה חיים ס' תל"ב), וכן כתב **במעשה רוקח** (מס' מנחות) שאין לנו כמעט ספר תורה תפילין ומזוזות כשרים באותיותיהם והלכותיהם. **הבעש"ט** ז"ע אמר שנאמר לו משמים טעם איחור ביאת המשיח מפני שאין מאריכין באהבה רבה וכו' (תולדות יעקב יוסף פ' וארא בשם רבו).

ר' חיים מוואלאז'ין אמר שאם היו מקפידין על זמן ק"ש היתה הגאולה בשנת תרכ"ה (עולם עשיה, ורשא תרע"א עמ' 124), **הבני-יששכר** כתב (אלול א' אות יט) שהקב"ה מאחר את הקץ עד שנשוב בתשובה שלימה כי הוא חפץ לגאלנו בניסים ונפלאות נגלים ומפורסמים כימי צאתנו מארץ מצרים. **השפת אמת** (פסח תרמ"ב) כתב שהקב"ה מאריך לנו את הקץ כדי להחליש חבלי משיח, ועיקר הגאולה היא לאחוז בדרכי האבות (שמות תרס"א, בא תרס"ה), כי רצו עבדיך, סוף הגלות יגיע כאשר ירגישו עצמם כעבדיך (תהלים קב), בספר **חרדים** (פרק ז') וכן **החפץ-חיים** (בתחילת ספרו) כתב דהגלות הוא משום לשון הרע ושנאת חינום ועוד חטאים המעכבים את הגאולה ולא הזכיר את ה"חטא" שלא עולים לא", וכן בספרו 'בית-ישראל' הזכיר כמה עוונות המעכבים את הגאולה: ביטול תפילה ק"ש ותפילין, חילול שבת, טהרת המשפחה, לימוד תורה ותשובה, וראה חפץ-חיים חובת השמירה פרק ח' סע' טו.

בספר הברית (ח"א מאמר ט' פט"ז) כתב "דרשתי וחקרתי היטב לדעת סיבת אריכות הגלות החל הזה, והוא שמכוונים בתורה ומצוות לצורך עצמם ולתועלתם, לא למפרק קוב"ה ושכינתיה מן הגלות, ואם יכונו כן אז עד מהרה שנת גאולנו באה ותבנה ציון וכל ערי יהודה וא"י וישכון כבוד ה' בירושלים". ועי' מכתב מאליהו (ח"ג עמ' סז) שהמשיח יבוא ע"י תפילה תורה ומעשה המצוות. ועי' בספר **יד הקטנה** (שער י"א ושער י"ב פרקים ט-יא) מה שהאריך בדברים נפלאים בטעם אריכות הגלות וכוונתה והבטחת הגאולה.

סיבה נוספת לאריכות הגלות היא שהקב"ה ממתין לאומות העולם עד שיתחייבו, וכמו שנאמר "לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם" (דברים לב), כי אין הקב"ה נפרע מאומה עד שתתמלא סאתה שנאמר (ישעיה כז) בסאסאה בשלחה תריבנה (רש"י בראשית טו, טז). וכן אמרו בגמ' (סוטה ט' א') א"ר חנינא בר פפא אין הקב"ה נפרע מן האומה עד שעת שילוחה שנאמר בסאסאה בשלחה תריבנה, וכן במדרש (אסתר א, ו).

ומבואר בחז"ל כי הקב"ה משלם לאומות העולם את שכר מצוותיהם בעוה"ז, והגאולה תהיה אחר שיקבל עשו הרשע שכרו על שכיבד את אביו, וכך אמרו בפסיקתא רבתי (פ' כג' הדברות) מי איחר כבודו של יעקב בעולם הזה כבוד גדול שכיבד עשו את אביו, וכן בתנחומא (תולדות כ"ד) אמר להם הקב"ה אפרע לעשו הרשע כבוד אבותיו וארוממנהו ואחר כך אני בא ומרומם אתכם ופורע לכם מה שפעלתם ומה שפעלו אבותיכם, ובתנחומא (דברים הוספה ד') הרבה כיבד את הוריו ומשאני פורע לו כיבוד אבותיו אני פורע ממנו, שנאמר כי כה אמר ה' צבאות אחר כבוד שלחני

אל הגוים השוללים אתכם (זכריה ב'), וכן בילקוט תהלים (רמז תתח) "ואחר כבוד תקחני" אחר כבוד גדול שכיבד עשו את הוריו אתה עתיד להעלותנו, רב הונא בשם רבי נחוניא מי אחר כבודו של יעקב בעוה"ז, כבוד גדול שכבד עשו את הוריו. ובמדרש תהלים פ' בזכות שלש דמעות שהוריד השלטתו מסוף העולם ועד סופו ונתת לו שלוח בעוה"ז וכו'.

ובזוה"ק (תולדות קמו ב') כך עשו ההוא יקרא דאוקיר ליה לאבוי אוריך ליה כל הני זמנין דישלוט בעלמא דא ואינון דמעין אורידו לון לישראל בשעבודא דיליה עד דיתובון ישראל לקודשא בריך הוא בבכיה ובדמעין דכתיב (ירמיה ל"א) בבכי יבאו וגו' וכדין כתיב (עובדיה א') ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה. וכן כתב רש"י על הפסוק "ביבוש קצירה תישברנה" (ישעיה כז יא) כשתכלה זכות מעט שכיבד את אביו אז תשברנה סעיפיה, וכן כתב בזכריה (ב"ב), והרמב"ם כתב (מאמר קידוש ה') שהחזיק עשו במצוה אחת והיא כיבוד אב, היה שכרו שנתן לו ה' מלכות בלי הפסק עד שיבא מלך המשיח, וכן בדברי המהר"ל להלן שמלכות ישראל תקום רק כאשר יכלו מלכויות כל האומות, והאברבנאל (דברים לב לו) לעת תמוט רגלם, שהוא לעת שתתמלא סאתם ולעת שישלם זמן ממשלתם הנגזרת עליהם אז תבוא הנקימה והשילום מהאויבים, וכן הגר"א (אדרת אליהו וזאת הברכה ל"ה) ואמר לעת תמוט רגלם, רגל של ד' המלכים ואז אשלם להם על כל הרעה שעשו שהריעו לישראל וזהו בעקבתא דמשיחא הוא העקב שהוא בסוף הרגל. כי קרוב יום אידם, פי' בזמן שתמוט רגלם אז יקרב יום אידם והוא כשיגמור זכותם מה שכיבד עשו לאביו אז יקרב איד שלהם ולא אאריך להם, וכן כתב בפירוש על אגדות (בכורות ח') דזכות כיבוד אביו קיימת כידוע שכל קיומו בשביל כיבוד אביו, וכן במתנות כהונה (שיהש"ר ב"ט).

עוד מבואר בספרי קבלה וחסידות כי בגלות מבררים את הניצוצות הקדושים אשר נתפזרו בכל העולם, ועד שיבוררו כל הניצוצות לא תהיה גאולה שלימה, כמבואר בדברי האריז"ל (עץ חיים שער ט"ל פ"ב), וכן כתב בשער המצוות (פ' ראה): צריכין ישראל לגלות בין כל האומות ללקט הנשמות של קדושה שנפלו לקליפות וכאשר יגמר לקיטת כל הנשמות אז יתקיים בלע המוות לנצח ואין בן-דוד בא עד שיכלו כל הנשמות להתברר מכל האומות כולם בסוד ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך וגו' ולעתיד לבוא שכל הקדושה תתברר מתוך כל הע' שרים יסתלק כל חיותם ואז יתבטלו הקליפות הנקרא מות לא יהיה גלות אחריה לעולם.

וכן כתב האור החיים הק' כי אחד הטעמים של הגלות הוא כדי שיבררו הניצוצים של הקדושה מבין הארצות כי כל מקום ומקום שימצאון שם ישראל באמצעות היסורין והתורה והמצוות הניצוצות מתבררים מעצמם, ואם לא היו ישראל חוטאים היה להם כח לברר הניצוצות הקדושות במקום שהם מכל המקומות אשר באו שם, מה שאין כן אחר חטאם דחלש כחם ולואי שתשיג ידם במקום עצמו אשר שם הניצוצות (בראשית מו'ג' וכן ויקרא כה'לט). וכן כתב החיד"א (שם הגדולים, סוף מערכת ספרים בקונטרס אחרון) כבר נודע דכל הגליות הם לברר ניצוצות הקדושה אשר בארץ ההוא וכו' והאריך בזה, וכן המגלה עמוקות פ' נח. וכן כתב רמ"ד וואלי (ממלכת כהנים יחזקאל ל"ד) הגלות לתכלית בירור ניצוצות הקדושות מתוך הקליפות וכשנשלם הבירור הקב"ה יוציא את ישראל מן העמים.

וראה עוד ביאור הרמ"ז לזוה"ק כי-תשא קפח ב', סידור האריז"ל קול יעקב בביאור לכה דודי "וכל זמן שלא יתבררו כל הניצוצות אי אפשר להיות גאולה שלמה כמשרז"ל עד שיכלו כל

הנשמות שבגוף", אוצרות רמח"ל על ירמיה זח, זרע ברך יתרו א', דגל מחנה אפרים פ' בחוקותי ד"ה והשיג לכם, אוהב ישראל פ' בא ד"ה הנה ידוע, עמק המלך שער עולם התהו פמ"ג, החיד"א ראש דוד פ' ויצא ד"ה דכל הגלויות, פני דוד פ' מסעי, נודע ביהודה הגדש"פ ד"ה מה העדות, בני יששכר ניסן מאמר ד' ד"ה ידוע סיבת כל הגלויות, אגרא דכלה נצבים ד"ה ושב ה', מאור ושמש פ' פנחס ד"ה ותקרבה, ערבי נחל שמות ב', נצבים ב', באר מים חיים פ' בראשית ד"ה ועל הדבר הזה, פ' תולדות ד"ה נודע לכל, פ' וישלח ד"ה נודע אשר, פ' שמות ד"ה ידוע לידוע, פ' נצבים ד"ה ואמר הדור האחרון, ליקוטי הלכות חלה ה"ד אות ב' ד"ה מה שישראל, מאור עינים פ' תולדות עה"פ ויאמר ה' לה, פ' ויצא ד"ה וזה טעם הגלות, פ' ויקהל ד"ה קחו מאיתכם, וריש פ' מטות, תפארת שלמה כי-תצא עה"פ ושבית שביו, שפת אמת חנוכה תרנ"ג ד"ה ארוממך, שמות תר"מ ד"ה הבה נתחכמה ועוד.

עוד דברים המקרבים את הגאולה (מלבד תשובה ותורה):

ציפיה לגאולה וכמו שאמרו חז"ל (ילקוט בא קצ"א) "והיה לכם למשמרת" מי פרע לכם ממדי וכו' מרדכי ואסתר וכו' מי פרע לכם מיון וכו' בני חשמונאים וכו' מי פורע לכם ממלכות רביעית נטרונא, והיה לכם למשמרת אל תאכלו ממנו נא לא תבעיני' מהבהבה. ופירש שם הזית רענן (מהמגן אברהם) נטרונא - פירוש שצריכין לשמור ולהמתין; לא תבעיני' מהבהבה - פירוש אל תבקשו לאכול אותם בהבהב כלומר שאינו צלוי כל צרכו. ובמדרש תהלים (מזמ' מ'): אין ביד ישראל אלא שיקו שיגאלם הקב"ה, בשכר קוה קוית ה', דכתיב טוב ה' לקויו (איכה ג) ואומר שובו לבצרון אסירי התקוה (זכריה ט) וכו' ואומר חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים לה' (תהלים לא), אם עושין כן הרי אתם נושעים. ובדברים רבה (א"ט) אם ראיתם שמזדווג לכם ברחו לתורה ד"א אמר הקב"ה המתינו עד עכשיו מלך המשיח לבא וכו'. וכתב רש"י על הפסוק "פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים" (ישעיה כו): ששמר וציפה בגלותו ימים רבים לאמונתו של הקב"ה שיקיים הבטחתו שהבטיח ע"פ נביאיו לגאלם. ואין הגלויות עתידות להגאל אלא בשכר אמונה (תנחומא בשלח י').

שמירת שבת וכמו שאמרו חז"ל (שבת קיח ב') אלמלי משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאליים, וכן בשמו"ר (פ' כ"ה) אם משמרים ישראל את השבת כראוי אפילו יום אחד בן דוד בא, למה שהיא שקולה כנגד כל המצוות. ועוד מבוארים בדברי חז"ל דברים המקרבים את הגאולה: תפילה, אמונה, צדקה, שילוח הקן, קרבן עולה, אגודה אחת, מילה, השתחויה, פריה ורביה. ואמרו אין בן-דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף (ע"ז ה') ומבואר בספר עבודת הקודש ח"ב פל"ז, ואלשיך הק' מיכה ה'), ובהמשך הפרק יבואר שגם בזכות השיפלות וההכנעה זוכים לגאולה.

גם **המהר"ל** כתב כמה טעמים לאריכות הגלות, בנצח ישראל (פ' יג) כי הגאולה האחרונה תהיה רק ע"י ה' יתב', לכך הוא רחוק מן העולם הטבעי ואינו נמצא כל-כך תמיד כמו דבר שהוא קרוב אל הטבע, ולפיכך מעלת הגאולה יותר עליונה בכל דבר מפני שהיא רחוקה מן העוה"ז ביותר, ומעלתה רחוקה לגמרי מעולם הטבע לכך אין הגאולה הזאת נמצא רק באיחור זמן וצריך איחור יותר. ושם (פט"ו וגבורות ה' פ"ס) שאין ראוי עוה"ז שהוא גשמי ואינו קדוש לישראל שהם עם קדוש ומעלתם, כי כל דבר שהוא בעוה"ז שהוא עולם גשמי אין לו שייכות אל הנבדל מן הגשמי, רק

עוה"ב הוא עולם הקדוש הנבדל הראוי להם שאין חלקם טובת והנאת עולם הגשמי וזה התשובה על אורך גלותנו.

ושם בפרק יז: ואם כן מה לך לשאול עוד על אריכות הגלות, כי אין ראוי שיצמיח קרן יהודה בממשלה החיה הרביעית, כי אין זמן אחד לשני דברים אשר הם מחולקים והם הפכים, ואין צריך ראייה אל מה שהכתוב אומר בפירוש (דניאל ז', יא), כי מלכות המשיח לא יקום עד שיגמרו ד' מלכויות מלכותם וכשיהיה תם וכלה מלכותם אז יתגלה מלכות המשיח. ומאחר שהמלכות של החיה הרביעית נמשכת וארכא מן שמיא ניתן לה, הוסר השאלה הזאת וכו' ולא יהיה ירידתה רק ע"י מלך המשיח אשר מעלתו ומדרגתו מן עולם העליון.

הגר"א כתב שהערב-רב הם ראשי העם בגלות והם גרועים מן הגוים כי ישראל נמשכין אחריהם משום שרואין שהשעה משחקת להם וזהו סיבת אריכות הגלות, וכן מבואר בדברי **הרמ"ק** (אור יקר פקודי ר"מ עמ' רכ"ה).

בענין הפסוק "אתה תקום תרחם ציון וגו' כי רצו עבדיך את אבניה" ראה בפרק "אתחלתא דגאולה" (סעיף י"א).

בשום מקום בחז"ל לא כתוב שהגאולה תלויה בעליה לארץ, ישוב הארץ ועבודת האדמה.

נמצאנו למדים שהציונות-הדתית, למרות שמדברים הרבה על קירוב הגאולה, אך בפועל אינם עוזרים לקרב אותה. את עמל התורה עזבו לטובת עבודה לימודי חול וטיולים, את ענין התשובה פירשו שהכוונה לשוב לארץ, הם עוסקים בדחיקת הקץ ובבנין מדינה וצבא אשר בין כה וכה לא תתקיים עד ביאת המשיח, מתחברים לרשעים בצבא אשר מסכן את קיום היהודים בארץ, מתירים היתר מכירה אשר גורם גלות מן הארץ, מעלים לארץ חילונים ומחללי שבתות אשר תקיא אותם הארץ.

וגוירים פיקטיביים של רבני הציונות מעכבים גם הם את הגאולה, וכמו שכתב בתוספות הרא"ש (נידה יג ב') שע"י שהגרים מעורבין מתרחקת שכניה ומשיח מתעכב.

◆ ב. האם עבודת אדמה מקרבת את הגאולה

יש מביאים בשם ר' אליהו גוטמאכר מגריידיץ זצ"ל שכתב שצריכין להיות עובדי אדמה בא"י כדי לקיים מצוות שמיטה ושאר מצוות התלויות בארץ ובזה לקרב את הגאולה: "אם יקיימו ישראל שיתחילו לעבוד אדמת הקודש בסך מאה ושלשים משפחות שיהיה התחלת הגאולה" ולמד זה מדברי הספורנו (תהלים קב) שישראל גלו מחמת מאיסת הארץ ובתיקון זה יבוא הגאולה, וכן מהילקוט (תהלים פ"ה) שבתיקון מתנות הארץ אז ושבת שבות יעקב (מתוך מכתב הנדפס בראש ספר "נפש חיה").

אמנם מדברי **השפת-אמת** לא משמע כן, ואלו דבריו: ומה שבא עוד בדברי כ"ת שיח' שכשיתקבצו רוב מבני ישראל כריבוא ואלף וכו' דברי תימא הם שעל כזה נאמר אל יתהלל חוגר כמפתח ולא נוכל לצרף זאת להתיר לעלות לא"י, ומי שיש בו קצת יראת שמים ומקבל על עצמו

לשמור ולקיים מצוות הפרשת תו"מ ויודע שגם ב"ב לא ימחו בידו אין לו לחוש לעלות, ולמצוה יחשב לו הגם שעליה זו שלא לשמה יחשב נוכל לומר מתוך שלא לשמה בא לשמה, אך מי שאינו בטוח בנפשו לקיים מצוות התלויות בארץ כי רבים המה, שלא יביא עצמו לידי נסיון.

ומה שכתבו להתיר לאנשים מתנהגים בפריצות במדינות הללו על סמך שהעולה לשם יכניע את עצמו **חס ליה לזרעא דאבא למימר הכי**, והלא כל עליותיו אינו אלא לרעות את עצמו וכו' ובטח שמע מהכיתות הפריצים הרשעים שנתפשטו בא"י ובירושלים אוי לאזנים שכך שומעות לכן בזה בוודאי יש חשש לאיסור לפע"ד, כ"ז כתבתי להלכה. והקב"ה ישיב שבותנו במהרה ויעלנו לציון ברננה וישמחנו כימות עניתנו, כה דברי ידידו ומחו' הדו"ש הק' אר' ליב מפה ק"ק גור (ספר חידושי הרי"מ וגור אריה עה"ת, בילגורייא תרע"ג מכתב ח' מהשפת אמת בסוף הספר).

וכן בספר דברי יחזקאל (במכתבים בסוף הספר) כתב נגד התנועה לייסד בא"י קאלאניעס וכיוצא כי המה מחריבי אה"ק וכו', ועל מה שכתב בעל המנחת אלעזר (דברי תורה מהד' ד' אות ט').

ומבואר בנביאים שקודם ביאת המשיח יהיה הפסד גדול, וכמו שנאמר בישעיה ו' "ואומר עד מתי ה' ויאמר עד אשר אם שאו ערים מאין יושב ובתים מאין אדם והאדמה תשאה שממה, ורחק ה' את האדם ורבה העזובה בקרב הארץ", ונבואה זו היא לעתיד כמבואר בגמ' סוף כתובות, ובגמרא סנהדרין (צח א') מבואר שקודם ביאת המשיח לא תהיה עבודת אדמה, ואמרו שהקץ המגולה הוא כאשר "שכר האדם לא נהיה ושכר הבהמה איננה" ופירש רש"י: כשתראה שאין שום אדם משתכר ואף שכר הבהמה לא נהיה, עבודת האדמה שהיא ע"י בהמה איננה אז יבוא משיח.

וכן מבואר בדברי המהר"ל (נצח ישראל פל"ט) שקודם ביאת הגואל ימצא בעולם הפסד ושינוי המציאות והדברים הטבעיים יהיו נעדרים, וכן ביאר במקומות רבים שקודם ביאת המשיח יהיה הפסד גדול אשר יקדם להויה החדשה שתהיה בימות המשיח.

וכתב המלבי"ם (חבקוק ג"ז) **בעת שיראו שכל העולם שמם והכל חרב אז יצפו לישועה** וכו' שבעת שתראה אשר תאנה לא תפרח ואין יבול בגפנים ושדי תבואה לא יצמחו אוכל שספו הצומח בשדה אז סימן הגאולה.

וכבר כתב בספר ויואל משה (ישוב א"י סי' קח) שעוד טרם שהתחילה הציונות היתה התעוררות להרבות בעובדי אדמה בא"י אבל רוב הגדולים היו נגד הרעיון הזה, והביא דברי ר' אליהו מגריידיץ וכתב על דבריו - "אבל עתה נהפוך הוא שבעו"ה הרבים ע"י שנתרבו שם העובדי אדמה התרבה חילול השמיטות ועברו על שאר מצוות התלויות בארץ ומאריכים את הגלות, ואילו היה רואה מה שנעשה כעת ממעשי עובדי האדמה ודאי שהיה צועק נגד הרעיון הזה, ובספר סוכת שלם נדפס איגרת ממנו שכתב רק לשלוח מעות לא"י להחזיק לומדי תורה ולא הזכיר כלל מעבודת אדמה, וגם במכתבו בספר נפש חיה כתב בעצמו שהמבטלים לרעיון הזה הם הצדיקים הגדולים ובוודאי רוח ה' דיבר במ לכוון האמת".

ובפרק "הקץ המגולה" הובא שהצלחה בחקלאות ועבודת קרקע אין לה שייכות כלל לקץ המגולה ואינה ראייה על תחילת הגאולה, כי הארץ מצמיחה תבואה ופירות גם לרשעים, והקב"ה

לא ישנה את טבע העולם בגלל השוטים וכמו שאמרו חז"ל (ע"ז נד ב') הרי שגזל סאה של חטים והלך וזרעה בקרקע דין הוא שלא תצמח, אלא עולם כמנהגו נוהג והולך ושוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין. גם אם ראינו שהארץ מצמיחה יבול לחלוצים החילונים אין זה סימן לגאולה, ולהיפך אם לא שומרים מצוות ולא מקיימים מצוות התלויות בארץ ומחללים שביעית (ובכלל זה היתר המכירה הידוע) זה רק מרחיק את הגאולה.

גם הגר"א גוטמאכר התכוון לאנשי יראי ה' שכל כוונתם לשם שמיים לקיים המצוות התלויות בארץ כמבואר בדבריו, ומ"מ גם הוא חזר בו לאחר מכן בראותו שגדולי הדור אין דעתם נוחה מזה (כמו שכתב ביו"מ), וק"ו לא מי שמחלל את קדושת הארץ והשמיטה ונוהג בהיתר מכירה שזה מאריך את הגלות ומעכב את הגאולה.

וכתב השלה"ק (שער האותיות דף ס"ו): ורבים מיושבי ארץ הקדושה רצו לפטור את עצמן מחמת הדוחק הגדול שהיה ערב שביעית רעב במדינה לא סיפק בידם כו', ואני דנתי בעצמי וחשבתי בלבבי ואני מחוייב לקיים יותר מהם ואפילו למכור גלימא דעל כתפאי כי דיאמר לי הקב"ה למה באת ממקום שהיית פטור מזה ובאת למקום החיוב, יע"ש.

ומכל מקום כבר התבאר שכל גדולי ישראל שהובאו קודם לכן לא הזכירו את ענין עבודת האדמה לקירוב הגאולה, אלא רק ע"י לימוד התורה וחזרה בתשובה. ובענין המדרש תהלים אפשר לפרש כוונתו שאם עולים לארץ אז צריכים להיזהר מאוד במצוות התלויות בה אך לא שיהיה חיוב לעלות כדי לעבוד בקרקע. ומ"מ מדוע לעשות ע"פ רמזים קלושים ולא דברים המפורשים בתורה ובחז"ל שמקריבים את הגאולה כגון לימוד תורה ותשובה שלימה, וגם הספורנו עצמו מדוע לא עשה כדבריו ולא עלה לארץ לעבוד את האדמה, ומדוע לחפש מצוות חדשות אשר אין להן זכר בשו"ע וספרי הפוסקים (ויש בהם סרך איסור של דחיקת הקץ) והלואי ונקיים את כל דברי השו"ע, ועי' עוד בפרק "הקץ המגולה", ו"תורת הגאולה של הגר"א".

וכידוע אמר הגאון בעל ההפלאה על הפסוק "והיה כאשר תריד ופרקת עולו" שכאשר מוסיפים מצוות חדשות על התרי"ג (תרי"ד) התוצאה היא ופרקת עולו ובאים לידי פריקת עול מצוות (הובא בספר לחמי תודה לבנו של ההפלאה, וספר שיר מעון פ' תולדות).

ובענין עבודת האדמה, כתבו רש"י וספורנו (בראשית ד,ב) לפי שנתקלה האדמה פירש הבל מעבודתה, ורעיית צאן היא מלאכה חכמה יותר ממלאכת עבודת אדמה, וכתב האברבנאל (פ' נח) שהעובד אדמה מכניע שכלו לחלקו הבהמי אבל רועה צאן נמשך אחר הדברים הטבעיים כי אין במרעה הצאן עבודה ולא מלאכה כי אם להנהיגם על העניין הטבעי, ומפני זה היו האבות הקדושים והשבטים ומשה ודוד אבותינו רועי צאן ולא עובדי אדמה, אבל קין היה עובד אדמה וכן בניו כולם אחזו מעשה אבותיהם להמשך אחר המלאכות המותרות וחמס ושווד ירבו בתוך עמם עד שמפני זה נענשו במי המבול וכן היה חטאת דור הפלגה וכו'.

וכן כתב ר' אברהם בן הרמב"ם (המספיק לעובדי ה', שער ההתבודדות) שהאבות הקדושים היו רועי צאן כי מלאכה זו אינה משעבדת הרבה את מחשבתו של אדם ומותירה לו מקום למחשבות קודש, ועוד שרועה צאן מקומו מחוץ לעיר מקום שאפשר להתבודד עם השי"ת.

עוד יש להעיר, שהרי בגאולה העתידה לא יצטרכו לעבוד כלל כי יתוקן חטא אדה"ר והארץ תתן יבולה בברכה מופלגת ותוציא לחם מוכן ובגדים ויהיו כל אומות העולם עבדים לעם-ישראל כמו שנאמר "ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכורמיכם" (ישעיה סא וע"י בהקדמה לפרק י"ד) - ואם כן כיצד ייתכן לומר שעבודת אדמה מקרבת את הגאולה אם אינה שייכת לגאולה?

♦ ג. מה יעשה אדם וינצל מחבלי משיח

מהי הדרך להנצל מחבלי משיח, האם לעלות לארץ-ישראל לשרת בצבא ולשיר התקוה?

זאת כבר לימדו אותנו חכמינו ז"ל (אבות ד,יא) תשובה ומעשים טובים כתריס בפני הפורענות (ולא אמרו עליה לא"י), "מה יעשה אדם וינצל מחבלו של משיח יעסוק בתורה ובגמילות חסדים" (סנה' צח) "הצפינו עצמכם ממנו ואין צפונה אלא תורה" (דברים רבה א'), כל המקיים ג' סעודות בשבת ניצל מחבלו של משיח (שבת קיח א'), ואם ישמרו שבת אין צריכין שמירה (טור או"ח סי' רסז) ואם לא יאכלו מאכלות אסורות לא ישלטו עכו"ם בעם ישראל (אוה"ח הק' ויקרא יא,מד).

ואין זה משנה כלל היכן נמצאים, בברוקלין בצרפת או בארץ ישראל, העיקר הוא האמונה והציפיה לביאת המשיח, תשובה, לימוד תורה, ורצון לקיים את כל המצוות (ובכלל זה לא להתחבר לרשעים). ובעיקר להתחזק ביראת שמים שהרי מפורש בנביאים שהגאולה תהיה ליראי ה' (מלאכי ג,כ) ובעת ההיא ימלט עמך כל הנמצא כתוב בספר (דניאל יב,א) הוא ספר הצדיקים ויראי ה' (רס"ג, אבן עזרא ומצודת דוד).

אולם מי שחושב שהקמת המדינה החילונית היא תחילת הגאולה ועולה לארץ כדי לסייע לקב"ה להביא את הגאולה, דבר זה מגלה על חוסר אמונה בדברי הנביאים אשר הבטיחו שהמשיח יקבץ גלויות, וגם בוטחים על צבא של פורקי עול ומחללי שבתות שישמור עלינו.

וכל התקבצות והתאספות לא"י לפני ביאת המשיח, גם אם היו כולם שומרי מצוות ויראי שמים, הוא דבר מסוכן עד מאוד, וכמו שאמרו חז"ל בבראשית רבה (ע"ג) אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו אלו אחינו שבדרום, והיה המחנה הנשאר לפליטה אלו אחינו שבגלות, וצדקה עשה הקב"ה בישראל שפזרן לבין האומות (פסחים פז ב'), וכן הוא בתנ"כ א"פ"י ברוך המקום ברוך הוא שבחר בכם בישראל מכל באי עולם וכו' ופיזר אתכם בכמה מאות מקומות, ואמרנו אם נהרוג אותן שבא"י שבצפון ושבדרום מי יהרוג אותם וכו' (ומלבד שדבר זה הוא גם דחיקת הקץ והוזהרנו בשבועה שלא יעלו בחומה (כתובות קיא)), ואם הקב"ה אשר יודע יצרנו וטבענו ראה לטוב לנו הגלות והפיזור וכן אברהם אבינו אבי החסד והרחמים בחר לבניו את הגלות (ב"ר מד,כא) מי זה יערב לשפוט אחרת? וע"י בספר החיים (לר' חיים אחי המהר"ל, גאולה וישועה פ"ד) מה שכתב על תועלת הפיזור בכל ארבע פינות העולם.

ומבואר בספרים כי רק בגלות יש לנו הבטחה מהקב"ה שישמרנו, אך בא"י אין הבטחת שמירה והכל תלוי בקיום התורה ושמירת המצוות.

"ועל ה' ישענו לאמר הלוא ה' בקרבנו לא תבא עלינו רעה" (מיכה ג,יא) וכתב הרד"ק כלומר כיון ששכינתו בקרבנו לא תבא עלינו רעה ולא יחריב ביתו כמו שהיו אומרים היכל ה' היכל ה'.

וכתב הרמב"ן (פ' כי תבוא כחמב) שההבטחה שלא תהיה כלייה היא רק בהיותנו בארץ אויבינו. וכן כתבו בדעת זקנים מבעלי התוס' (דברים ד,כה): "כי תוליד" כלומר שתאמרו כבר נתישבנו בארץ ולא ירבה עוד כעס והשחתה הנני מעיד עליכם דברים שהם קיימים לעולם דהיינו שמים וארץ כי אבד תאבדון ולא יועיל לכם מה שנתישבתם בה. וכן בעל הטורים בפ' האזינו (לב,לט) שהקב"ה שומרנו בגלות. ובזוה"ק (רע"מ פנחס רלז ב') מבואר שבזמן שהערב רב הם ראשים על ישראל הם כננסים תחת משפטי הכוכבים והמזלות.

וכתב המהרש"א (ברכות ט' ד"ה אהיה) שהבטיח לנו הקב"ה בשם ה' שלא יבא לנו הפסד וכליון ח"ו באורך הגלות.

וביאר האוה"ח הק' (ויקרא כו,מד) למה גלה ישראל מארצו ולא הענישם הקב"ה בא"י: גם יסובב רחמי ותכבש מדת הדין בראות עם עליון בני מלכים שפלים ביד אויביהם, וזה יסובב שפלים שלא תכלה אותם מדת הדין, והוא אומרו ואף גם זאת סיבה להבאתם בארץ אויביהם, שבהיותם בארץ אויביהם לא מאסתי וגו' לכלותם, ולצד זה בחרתי בעונש כזה. ומבואר מדבריו שבא"י אין הבטחת שמירה, וכאשר עם ישראל בגלות ובשפלות דבר זה גורם שהקב"ה מרחם עלינו, וכ"כ הרמח"ל (תקטו תפילות תע"ד) ככל שהם שפלים יותר כך הוא משפיל עצמו להושיעם מן הגלות, ועי' ספר החינוך (מצוה ג' בשורש המצוה).

וכן כתב האהבת יהונתן על הפסוק "סכתה באף ותרדפנו" (איכה ג, מג) למה הגלה הקב"ה את ישראל מארצם ולא דן אותם ביסורים בארצם מבלי להגלותם, אך זה חסד ה' כי לולי הגלנו היה ח"ו מתעבר להרוג בלי חמלה, אך בגולה מגין עלינו הבטחתו ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם וגו' ואילו נשארו בא"י לא היתה חמלה ח"ו. וידועים דבריו בהפסטר ואתחנן: שגם אם שהכל נועדו יחדיו לילך לירושלים וכל האומות מסכימים אפ"ה צווחה שחלילה שתלך שמה כי הקץ סתום ואולי אין עתה הזמן האמיתי רק עת רצון לפי שעה, והיום או מחר יחטאו ומוכרחים לגלות פעם שנית ח"ו ואחרון קשה מן הראשון ולכך ביקשה שלא ילכו עד שתחפץ ר"ל עד שיגיע הזמן שימלא כל הארץ דעה וכו' וזה הזמן האמיתי שיבוא במהרה בימינו.

וכן כתב הגר"א (ביאור לאגדות רבב"ח, ב"ב ע"ג) שיש לנו שתי הבטחות א' שאף בגלות יציל אותנו מכל צרה. וכן מבואר בדברי ההפלאה (כתובות ס"ז ד"ה ביד בהמתן): אמנם בעוונותינו שגלינו מעל שלחן אבינו נשתעבדו תחת האומות שתחת המזלות, וכל זה הוא רחמי אבינו שבשמים כי אם היינו מקבלים מאת השי"ת עצמו לא היינו יכולים לסבול העונש כדכתיב וסביבו נשערה מאוד וחובותינו הוא טובותינו לינק מתמצית השפע הבא דרך המזלות לכל העמים.

וכן כתב הנצי"ב (העמק דבר בראשית כח טו) על הפסוק "ושמרתך בכל אשר תלך" וכן לעתיד מבטיח את השמירה לבנים רק כשהם בגלות, אבל כשישובו לא"י תוסר ההשגחה המיוחדת הזאת וידונו לפי מעשיהם אם לגלות או לשוב.

וכן כתב הבית הלוי (פ' ויצא): היה יכול להענישם בעודם יושבים עליה רק היה לטובתם דאם היו עונשים באים לא היה להם תקומה חלילה, וע"כ שלחם לחו"ל אשר שם גם אם אינם צדיקים יוכלו להתקיים, דא"י אינה סובלת עליה עוברי עבירה, ואם היו נענשים בעודם יושבים עליה לא

היתה להם תקומה חלילה, וברמב"ן בחוקותי כתב דכל הקללות שבתורה נאמרה רק בהיותם בא"י ולא בהיותם בחו"ל.

עיקר התנגדות גדולי ישראל לצינונות היתה מפני שהיא זרה לתורתנו ואמונתנו, ההשתדלות ליסד בעצמנו מקלט בטוח בא"י היא כפירה ביעודי התורה והנביאים בכלל ובהשגחה פרטית בפרט, והוא רעיון כופרים בתורה לעשות את גאולתנו ולצאת מהגלות בכח עצמנו ולדחוק את הקץ, והוא נגד תקוותנו האמיתית שיגאלנו הקב"ה ע"י אליהו הנביא ומשיח צדקנו במהרה בימינו.

האם היה בזמן מן הזמנים מקלט בטוח לעם ישראל בא"י או בשאר הארצות תחת השמים? הן כל ילד יודע כי התורה תלתה את קיום עם ישראל ובטחוננו אך ורק בשמירת המצוות **"ועשיתם את חוקותי ואת משפטי תשמרו וישבתם על הארץ לבטח"** (ויקרא כה) **"לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו כמעט אויביהם אכניע ועל צריהם אשיב ידי"** (תהלים פא).

ומילא אם היינו חיים כאן בא"י בשקט ובשלום, אך כיום ברור לכולם שכל אותם ראשי הצינונות הכניסו את כל יושבי א"י לסכנה גדולה הרבה יותר מאשר בגלות כי אנו מקובצים יחד בין מליוני אויבים, וזוהי סכנה גדולה להתקבץ למקום אחד לפני ביאת המשיח כמבואר לעיל.

♦ ד. גאולה בדרך הטבע - האם יש דבר כזה

הקב"ה הבטיחנו ע"י עבדיו הנביאים שהגאולה העתידה תהיה "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות" (מיכה ז') בניסים גדולים ועצומים היוצאים מדרך הטבע וכמבואר במקומות רבים בחז"ל ובזוה"ק וספרי חכמי ישראל והמקובלים, וכל המושג של "גאולה בדרך הטבע" הוא המצאה של רבני הצינונות שבדורות האחרונים אשר התייאשו מהבטחות הנביאים.

בספרי רבני הצינונות, אחר שהחליטו כי הגאולה תבוא רק ע"י השתדלות ומעשים של קיבוץ גלויות ברשיון האומות וישוב הארץ וחקלאות, הלכו וחיפשו בדברי חז"ל והראשונים אם מישוהו כתב כדבריהם, חיפשו כל מי שמזכיר את צירוף המילים "גאולה בדרך הטבע", הן ברמז הן בסוד. בדברי חז"ל הם לא מצאו ראיות לזה, רק בדברי כמה ראשונים ואחרונים (הרמב"ן אוה"ח הגר"א ועוד), וגם בדבריהם הם השמיטו מילים ופירשו את דבריהם כרצונם ובנו על זה מגדלים של דמיונות וחלומות. אך מדבריהם מוכח להיפך.

הרמב"ן בפירושו לשה"ש (ח ג) כתב כי משיח בן יוסף יאסוף את עשרת השבטים ויכבוש ארצות ומלכים ויביאם לירושלים וימות במלחמה, ולאחר מכן יבוא משיח בן דוד ויקבץ את יהודה ובנימין: "ואחר כן יבואו הנפוצות המפוזרים בין העמים ושמו להם ראש אחד הוא משיח בן-דוד שהיה עמהם בגלות, וברשיון מלכי האומות ובעזרתם ילכו לארץ ישראל כדכתיב והביאו את כל אחיהם" (ישעיה סו).

ספרי הצינונות מעתיקים את דברי הרמב"ן הללו, אך "שוכחים" להעתיק את תחילת דבריו שכל זה יעשה ע"י משיח בן דוד. ומדברי הרמב"ן מבואר להיפך מדבריהם, אלא הגאולה תתחיל אך ורק בביאת המשיח אשר יקבץ גלויותינו וילחם מלחמות, ואין בדבריו כאן שום רמז שצריכים אנו

להתקבץ מעצמנו לארץ או לעשות השתדלות מעשית לקירוב הגאולה בדרך הטבע ויישוב הארץ (ומדבריו אלה סתירה גם למה שאומרים שיש מצוה לכבוש את הארץ, שהרי כתב כי גם בביאת המשיח יצטרכו רשיון של אומות העולם וא"כ אסור לכבוש אותה בכוח).

גם בהמשך דבריו שם ביאר הרמב"ן כי הגאולה אינה כלל בדרך הטבע ולא בכלי זין אלא במאמר ה', ופירש את הנבואה בזכריה (ט') על מלך המשיח אשר יבוא עני ורוכב על חמור, רמז כי לא בקשתם ובחרבם ירשו ארץ ולא בסוס ורכב כי אם ברצון הבורא, שיפיל וישפל כל האומות לפניהם ולא יצטרכו לכלי זין כדכתיב וגברתים בה' ובשמו יתהלכו נאום ה' (ובספר 'דרישת ציון' העתיק דברי הרמב"ן אבל השמיט הרבה מילים, וכבר השיג עליו בספר עבודה תמה שער ז' עמ' סז).

וכן ביאר בפירושו לפ' ישכיל עבדי, שהמשיח יבוא ויקבץ נדחי ישראל לא בחיל ולא בכוח כי אם ברוחו אשר יבטח בה' כענין שהיה הגואל הראשון שבא במקלו ובתרמילו לפרעה והכה ארצו בשבט פיו, והמשיח יעשה יותר ממנו שיתעורר על כל מלכי העולם כולו, להוציא ישראל מידם ולעשות נקמה בגוים, ובתחילת בואו ילעיגו עליו ויאמרו האיש הנבזה העני ורוכב על חמור איך ינצח כל מלכי העולם, כאשר היה הגואל הראשון מרע"ה בבואו למצרים על החמור וכו' כי בבואו בתחילה עני ורוכב על חמור יבואו עליו נוגשי כל עיר ושוטרי ויענו אותו בחרופין וגידופין כי יחרפו אותו ואת האלקים אשר הוא בא בשמו כענין משה רבנו שאמר לו פרעה לא ידעתי את ה' והוא לא ענה אותו ולא אמר לו אלקי השמים והארץ אשר ישמידך מהר אבל שתק, וכן משיח לא יענה וישתוק, ולא יחדל מלדרוש לישראל ומלומר לכל מלך שבאומות כה אמר ה' שלח עמי ויעבדוני.

עוד מקור כביכול אשר מצאו בדברי **האור-החיים** הק' (במדבר כד יז) ואלו דבריו: "וכנגד גאולת "בעתה" שרמזו במאמר אשורנו ולא קרוב אמר וקם שבט מישאל, פירוש שיקום שבט אחד מישאל כדרך הקמים בעולם דרך טבע על דרך אומרו ושפל אנשים יקים עלה (דניאל ד יד) שיבוא עני ורוכב על חמור ויקום וימלוך ויעשה מה שנאמר בסמוך".

וכיון שהוא הזכיר את המילים "דרך טבע" הם רצו למצוא כאן רמז לשיטתם שהגאולה תבוא בדרך הטבע.

אך גם כאן מפורש להיפך מדבריהם, כי האוה"ח הק' דיבר רק על ביאת מלך המשיח ותחילת התגלותו שהיא תהיה בדרך הטבע (וכן הוא בזוה"ק שמות ח' יקום שבט מישאל דא מלכא משיחא), וכמו שבאו משה ואהרן ואח"כ הראו את גבורתם על פי ה' בכל מכות מצרים, וכן מלך המשיח יהיה יליד אשה ויבוא כדרך הטבע ובשפלות (עני ורוכב על חמור) אבל אח"כ יראו נפלאותיו כאשר ילחם באומות וכמו שסיים האור-החיים "שיעשה מה שנאמר בסמוך" כלומר ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת שהם כל האומות כמו שפירש רש"י שם, וכמו שכתב בפ' פנחס על הפסוק "לפרץ משפחת הפרצי" (כו,כ) כי בבוא הבא מפרץ יהיו כל ישראל מלכים וגם ירמוז על הפרצה הגדולה אשר יפרוץ באומות לאין תכלית. וכן בגמ' מובא שהרגו חכמים את בר-כוזיבא כי לא ידע לשפוט ע"פ הריח וכמו שנאמר במשיח (סנה' צג ב'), ואין כוונת האור החיים הק' שהכל יהיה בדרך הטבע אלא רק תחילת התגלות המשיח.

וגם סובר רבנו שבתחילת ימות המשיח תהיה תחית המתים (ויקרא כה לט) וביהמ"ק ירד בנוי מהשמיים (ויקרא יד ט) וקץ הגאולה כאשר יבררו ניצוצי הקדושה בגלות בין הארצות, בכל מקום שיימצאו ישראל באמצעות היסורין התורה והמצוות יתבררו הניצוצות (ויקרא כה לט), ולפי זה מובן שאין בדבריו שום שייכות לגאולה בדרך הטבע, ורק תחילת ביאת המשיח תהיה כביכול בדרך הטבע, אך אין כאן שום רמז שצריך להתקבץ מעצמנו לא"י ולבנותה.

ומה שכתב בפרשת בהר "והגאולה תהיה בהעיר לבות בני אדם ויאמר להם הטוב לכם כי תשבו חוץ גולים מעל שולחן אביכם וכו'" כוונתו שהגאולה תבוא כאשר בני ישראל ירצו וישתוקקו ויתפללו על הגאולה השלימה ובנין בית המקדש וכמו שאמרו חז"ל, אין מראין סימן גאולה לישראל עד שיבקשו מלכות שמים ומלכות בית דוד ובנין ביהמ"ק (ילקוט שמואל ק"ו, רש"י הושע גה), וכמו שכתב הרמב"ן (בפרשת ישכיל עבדי) שישראל בגלותם ישימו כל כוונתם בעסקי העוה"ז וראוי להם להיות בוכים ומתפללים לפני ה' יומם ולילה שיכפר עוון ישראל ויחיש הגאולה כי המשיח יבוא מיד בתשובה.

ונקט בדרך משל על בנים שגורשו מבית אביהם (והוא על דרך שאמרו חז"ל "אוי לבנים שגלו מעל שולחן אביהם", ברכות ג') וכל דבריו שם הם בענין בית המקדש (לא על א"י) וכמו שסיים "ומהם יבקש עלבון הבית", ומה שיביא את הגאולה הוא תורה ומעשים טובים וכמו שכתב "עד אשר ייטיבו מעשיהם" ולא כמו שמנסים לסלף את כוונתו שע"י עליה לא"י תבוא הגאולה, שהרי פסק כדעת רש"י שאין מצוה מן התורה לעלות לא"י (במדבר לגג), וכתב שהגלות הרביעית תלויה רק בתורה ואין הגואל חפץ לגאול עם בטלנים מן התורה (שמות כז, ב בשם הזה"ק) ובזכות עסק התורה יהיו נגאלים, וכאשר ישובו לתורה יקבצם ה' ויביאם לארץ (דברים לו) ובלי תורה אין חשק לארץ בשיבתם בה (ויקרא כו, מג), ואם לא מקיימים מצוות אז נתינת א"י היא לקללה ח"ו (דברים יא, כו) ולא הזכיר כלל עליה לא"י שבדרך זו תבוא הגאולה, ואדרבה כתב מי שאינו רוצה לקבל גזירת המלך ולסבול עול הגלות הרי זו מידת עשו הרשע (שמות אא) והזהיר שלא יעלו בכח לא"י (ויקרא כו, לג) ושלא לדחוק את השעה גם אם יסבלו יסורין (ראשל"צ שיה"ש בז), וכן כתב שבזכות הישיבה בגלות יתעוררו רחמי ה' בראות עם עליון בני מלכים שפלים ביד אויביהם וזה מביא לכך שה' ישמור עלינו מכל אויבינו (ויקרא כו, מד).

הגר"א בביאורו לתיקוני זוה"ק (כו א') כתב שתהיה פקידה כפקידת כורש בימי בית שני, אך כוונתו היא בביאת המשיח וכמו שכתב בביאורו לתיקוני"ז (כ"ב, דף עה א') דתחילה יתגלה משיח ואח"כ יתכסה ויהיו לישראל חבלים וצירים גדולים וכמו שה' בגאולה הראשונה, ובפירושו על הרע"מ (יהל אור משפטים קכ) כתב שהפקידה תהיה בתשרי ותדחה עד ניסן, ומ"מ הרי כתב שם שהפקידה הראשונה תהיה ע"י המשיח ולא יצאו בפקידה הראשונה.

ומ"מ גם הגר"א דיבר רק על תחילת ביאת המשיח אבל אחר כך יהיה בניסים גדולים כימי צאתך מארץ מצרים, ודבריו מבוארים באריכות בפרק "תורת הגאולה של הגר"א".

בענין דברי הרס"ג (אמונות ודעות פ"ח), הרד"ק (תהלים קמו ג), רבינו בחיי (פ' שמיני) גם הם דיברו על אחר ביאת המשיח כמבואר בדבריהם, והתייחסנו לזה בפרק "שלוש השבועות" (סעיף א'). בענין ספר גורל לה' כבר התגלה קלונו בהפלס (תרס"ד 179 ואילך) שהוא בדה דברים וכתבם בשם חז"ל.

אריה שאג מי לא יירא, כלל גדול לימד אותנו הארי הגדול **המהר"ל** (נצח ישראל פרק ח') כי רק דבר שנעשה בניסים ונפלאות יש לו קיום ולכן יציאת מצרים היא נצחית משום שהיתה בניסים ונפלאות, מה שאין כן ביאתם לארץ היתה בדרך הטבע ולכן היה לזה ביטול והפסק וגלו מן הארץ, ועוד כתב (נצח ישראל פי"ג) שלא היתה הגאולה של בבל במעלה כל-כך מפני שהיתה קרובה אל העוה"ז ולכן היתה הגאולה ההיא נמצאת מיד לשבעים שנה בלבד וכו', אבל הגאולה האחרונה שתהיה ע"י הקב"ה לבדו ומעלתה עוד רחוקה יותר לגמרי מעולם הטבע לכך אין הגאולה נמצאת רק באיחור הזמן.

עוד כתב: המשיח נבדל מן העוה"ז הטבעי הגשמי כי אין למשיח חלק מן העוה"ז כלל לפי שאין מעלת המשיח מן עולם הטבע כי מעלתו בלתי טבעי ובלתי גשמי כלל (נצח ישראל פכ"ח) במוצאי שביעית בן דוד בא כי מדרגת העוה"ז הוא מספר שבעה בלבד אבל כל ענין המשיח הוא במעלה אלקית יתירה על הטבע (שם פל"ב) וזהו שלימות העולם כאשר הוא יוצא מן הטבע ונוהג בהנהגה בלתי טבעי (פמ"ג).

ובגבורות ה' (פרק מ') כתב: כיון שיצאו ממצרים ראוי שילך הקב"ה בעצמו לפניו לנחותם בדרך להביאם אל הארץ, **כי אם היתה ההוצאה ע"י הש"י ומה שהביאם אל הארץ ע"י הטבע ומנהגו של עולם דבר זה אי אפשר**. ומבואר בדבריו שכל גאולה הנעשית ע"י הקב"ה אי אפשר שתהיה בדרך הטבע אלא בניסים ונפלאות. ובזה נדחו כל דברי רבני הציונות וחלומותיהם.

הגאון הנצי"ב בכמה מקומות בספרו האריך בביאור חטא המרגלים (העמק דבר במדבר יג, א-לא יד, כא שם, לג, דברים כט, ג) והעולה מדבריו שבתחילה היה בדעת הקב"ה להכניס את ישראל לארץ בדרך ניסית למעלה מן הטבע וכמו שהלכו עד הנה במדבר, ואז אין מקום לשליחת מרגלים כלל דאין דבר חוצץ בפני תפארת עוזו יתב', ואם היו נכנסים בדרך נס ומתנהגים כך בא"י אז היה מתגלה כבוד שמים ומתפרסם בכל הארץ. אך הם רצו להכנס בדרך הטבע ולא בגילוי שכינה והנהגה ניסית, לכן הוצרכו לשלוח מרגלים ומזה יצא שנגזר עליהם הגלות ופיזור בכל הארצות.

וכבר מבואר בזוה"ק (שמות ז' א', כי-תשא קפט ב', פקודי רלט ב') שבגלות בבל בגלל שחטאו בנשים נכריות משום זה נאבדו מהם הניסים והגבורות שהיה ראוי לעשות להם, ואמר הקב"ה כיון שבושה היא לי יבוא בני בעצמו ואינו ראוי שאני אלך שמה להוציא לעשות לו ניסים וגבורות כמקודם במצרים, אבל לעתיד-לבוא לא יקומו מעצמם אלא הקב"ה יקים אותם כמו שנאמר "אקים את סוכת דוד הנופלת" (עמוס ט').

גם **החפץ חיים** התאונן על מה שנמצאו בזמנו אנשים שחשבו שהגאולה תבוא בדרכי הטבע וכתב (תורה אור פרק י"ד):

ובעוונותינו הרבים נמצאו כהיום אנשים שהוקל מעט אמונתם בענין נפלאות הקב"ה שיעשה בגאולה העתידה שליבם אינו מאמין כל-כך בדבר שחוץ לטבע. וכמה סכלות יש בדברים כאלה, שהלא הטבע עצמה הוא גודל נפלאותיו של הקב"ה בורא שמים וארץ ומחיה את כולם הייפלא ממנו דבר? וכ"ש שכבר ראינו בעינינו ידו החזקה וגודל נפלאותיו במצרים ובים ובמדבר סיני וכו' ולמה לא נאמין כי יעשה לנו עוד וכמו שהגיד לנו ע"י כל עבדיו הנביאים, והוא בעצמו יקים לנו

את סוכת דוד הנופלת (והעתיק דברי הזוה"ק פ' ויקרא עה"פ לא תוסיף קום, המובא לקמן עמ' פא, ובספרו מחנה ישראל העתיק ג' פרקים (כד-כו) ממדרשי חז"ל בענין הניסים הגדולים שיהיו בגאולה העתידה).

מכל האמור כאן מוכח דלא כמו שכתב בספר התקופה הגדולה (פ"ז) והוא השמיט מילים בדברי הרמב"ן, וגם הביא ספרים שכתבו שאפשר שהגאולה תהיה בדרך הטבע, והם דיברו רק על תחילת הגאולה או רק על גאולת בית שני, אך פשיטא שהאמינו בדברי הנביאים שבגאולה העתידה יתקיים "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות" (וכן בספר 'והאמת עד לעצמו' דחה כל דברי התקופה גדולה), וע"י ויואל משה מאמר ג' שבועות (ס' סח-סט).

וכבר הובטחנו מפי הקב"ה ע"י עבדיו הנביאים שהגאולה תהיה ע"י הקב"ה בעצמו בניסים ונפלאות עצומים היוצאים מדרך הטבע, וקיבוץ גלויות ע"י אליהו הנביא והמשיח.

אך מכל מקום מושג זה של "גאולה בדרך הטבע" לא ייתכן ואין לו יסוד והוא בסתירה לדברי הנביאים, שהרי מפורש בנביאים שתחילת הגאולה וקיבוץ גלויות יהיו למדבר העמים, ומשם יביאנו הקב"ה לארץ ישראל כמבואר בנבואת יחזקאל כ' והושע ב' (ע"י פרק א' סעיף ו'), וא"כ איך יאמרו שצריכים אנו לעלות לארץ ולישב בה ולבנותה?

♦ ה. קודם הגאולה יהיו ישראל בתכלית השפלות ולא יהיה להם שלטון —

קודם ביאת המשיח יהיו עם ישראל בתכלית השפלות ולא יהיה להם שום שלטון, כך מבואר בתורה הקדושה בנביאים ובדברי חכמינו ז"ל וגדולי ישראל.

"כי ידין ה' עמו ועל עבדיו יתנחם כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב" (דברים לב לו), כלומר אין בהם מושל ומי שיושיעם (רש"י) אין בתוכם לא מלך ולא שר ולא שוטר ומושל ועומד בפרץ וגם ירמוז שיתדלדלו ישראל בעניות נמרץ (אברבנאל).

"כי למועד מועדים וחצי וככלות נפץ יד עם קדש תכלינה כל אלה" (דניאל יב ז), ופירש רש"י "כשתכלה תקומתם וחוזק ידיהם שהיתה נפוצה אילך ואילך גבורה ותועלת לפשוט אנה ואנה, ואחר שתכלה גבורתם שיהיו שפלים למאד תכלינה אלו הצרות ויבא משיח, כדאמרין כי אזלת יד" (רש"י סנה' צח א'), ובמצודת דוד: כאשר ימורק העון ותכל מהם נפצות הכת... אז תכלינה כל העכו"ם ויקבלו ישראל את המלוכה.

דבר זה מתבאר גם מכל הסימנים שנתנו חז"ל לגאולה (סנהדרין צז-צח) שהרי אמרו: דור שבן דוד בא בו בית הועד יהיה לזנות, והגליל יחרב וחכמת סופרים תסרח ויראי חטא ימאסו ופני הדור כפני הכלב והאמת נעדרת, נערים ילבינו פני זקנים, העזות תרבה, ונהפכה כל המלכות למינוות, תכלה פרוטה מן הכיס, יתמעטו התלמידים, אין סומך ועוזר לישראל, אין שכר אדם ובהמה ואין שלום, צרות רבות כנהר.

ואמרו חז"ל (מדרש תהלים מ"ה, ילקוט הושע תקל"ג) אמרו ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם אימתי אתה גואלנו, אמר להם כשתרדו לירידה התחתונה אותה שעה אני גואל אתכם, שנאמר ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו וגו' ועלו מן הארץ.

כיון שישראל מגיעים עד לעפר מיד הם נגאלים שנאמר התנערי מעפר קומי שבי ירושלים (ישעיה נ"ב) הבטיח הקב"ה ליעקב וא"ל כשבניך מגיעים עד עפר אותה שעה הם נגאלים שנאמר והיה זרעך כעפר הארץ, מיד ופרצת ימה וקדמה. וכן דוד אמר כי שחה לעפר נפשנו וגו' קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך (בראשית רבתי פ' ויצא).

"אהיה כטל לישראל" אימתי אתה גואלנו אמר הקב"ה לכשתרדו במדרגה התחתונה אותה שעה אני גואל אתכם (ילקוט הושע תקל"ג). כל זמן שישראל בירידה התחתונה הן עולין ראה מה כתיב ונלחם בנו ועלה מן הארץ, כך אמר דוד כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו (תהלים מד) מה כתיב שם קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך (תנחומא שמות ו', שמו"ר א"ט), ועי' ר"ה (לא ב') ישפילה עד ארץ יגיענה עד עפר ומשם עתידין להיגאל שנאמר התנערי מעפר קומי, ובמדרש תהלים קי"ט יב. ובזוה"ק (ויקרא ו') חמא לה דהוה שכיבת לעפרא, עד דאחיד לה מלכא בידוי ואוקים לה ואייתי לה להיכליה.

וכתב הרמב"ם (אגרת תימן): על זה הענין יהיה הדבר לימות המשיח מהרה יגלה, שכשיחשבו האומות שאומה זו לא תהיה לה לעולם ממשלה ולא יגאלו מן השעבוד שהם בו, וכל החכמים כולם פה אחד בעצה זאת, וגם הקוסמים בעלי הכוחות, יפר הקב"ה מחשבותם וסברתם הנכחשת ואז יגלה המשיח, שכן אמר ישעיהו בבאור ענין זה (ישעיה מד) "מפר אותות בדים וקוסמים יהולל משיב חכמים אחור ודעתם יסכל מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישרים האומר לירושלים תושב ולערי יהודה תבנינה וחרבותיה אקומם". וכתב עוד "והעת שיגלה תהיה צרה גדולה ליהודים שנאמר כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב (דברים לב) ואז יגלהו הקב"ה וישראל מה שהבטיח וכו' ביאתו תהיה כשתתקף יד אדום וערב וכשתתפשט מלכותם בעולם כמו היום הזה".

וכתב הרלב"ג (ויחי עה"פ מידי אביר יעקב) מיוסף יצא האיש שיהיה רועה אבן ישראל ויתחיל התשועה על ידו כי צמיחתו תהיה בהיות ישראל בתכלית השפלות. ובדרשות ר"י אבן שועיב (פ') וישלח ד"ה וכל זה) אנו מובטחים בשם יתברך שנוזה ונעלה במעלה העליונה בהיותנו שפלים ונבזים סובלי הגלות לאהבת השם, ויהיה כפרה גדולה אלינו ויבא הגואל במהרה בימינו, כמו שכתוב ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו וגו'.

וכן באברבנאל (מעייני הישועה ח"ט): שתשועתם תבא אחרי כובד הצרות ותוקף המהומות, ולכן אמר דניאל שתבוא תשועת האומה עם ענני שמיא כלומר מתוקף הצרות והחושך. ועוד כתב שם (יב') תשועת האומה תבא אחרי שפלותה והפסדה ועל זה אמר המשורר כי שחה לעפר נפשנו וגו' רוצה לומר כיון שהגענו לתכלית השפלות ששחה לעפר נפשנו, כלן משל להפלת השפלות והצרות אחר זה קומה עזרתה לנו כי היה ברור אצל הנביאים כי קודם הישועה ירבו הצרות ולכן היו מפליגים חז"ל בחבלי משיח.

ובספרו משמיע ישועה (מבשר שני, ד') כתב: כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב ר"ל שיתנחם עליהם בראותו כי אזלת ידם ויכלתם וכבר אינם בוטחים בעצמם ובגבורתם כי אין בתוכם לא מלך ולא שר ואין עומד בפרץ לפניו. ושם (ידב) וזכר באיזה מצב יהיה המלך והעם כשתבא תשועתם ומעלתם ואמר כנגד המשיח עני ורוכב על חמור ר"ל שקודם המלכותו יהיה עני ודל

שלא יהיה לו אפילו סוס אחד לרכוב עליו כי אם חמור כאיש רש ועני וכזה עצמו זכר באומה שבהיות בתכלית השפלות תעלה במעלות ממשלה פתאום.

ובישועות משיחו (ח"ב עיון א' פ"ה) שקודם ימות המשיח תרבה העזות העניות והדלות ובימות המשיח היפך כל זה. וכן כתב **המהרש"א** (תענית טו א') עת וזמן הגאולה יגיע כשיהיו בתכלית השפלות כמו שנאמר כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב, וב**מהר"ל** (נצח ישראל פל"ב) שקודם וסמוך לביאת הגואל נראה שפלות ישראל יותר ממה שהיה כבר, שיהיו מרודים ושפלים ובזויים בין הגויים מאוד מאוד יותר ממה שהיה (ועי' שם פל"ה ול"ט) שקודם ביאת הגואל ימצא בעולם הפסד והעדר, וקודם עולם המשיח יהיה מתפשט מלכות הרשעה ט' חדשים בכל העולם ובזה הזמן יולד בו ישראל ומן מלכות זה יקבל המלך המשיח המלכות (שם כ"א).

וכן כתב **היערות דבש** (ח"ב דרוש ט') כשתהיה נפילה כל-כך שיהיו בתכלית השפלות ונמיכות אז יגאלו.

וכן כתב **הגר"א** (ישעיה ג, ה): לפי שאין משיח בן-דוד בא עד שיגיעו שונאי ישראל לנפילה התחתונה כמו שאמרו חז"ל מתרצי במערבא נפלה ולא תוסף לנפול עוד אזי קום (ברכות ד'). ועוד כתב (אדרת אליהו דברים לב, לו) נפלה ולא תוסף לנפול עוד וכו' שהנפילה תהיה עד מדריגה התחתונה שאין יכולה להיות עוד נפילה אחר זה, ואז קום בתולת ישראל וכמו שנאמר התנערי מעפר קומי ודרשו עד שיגיעו לעפר ומשם עתידין להגאל (ר"ה לא ב'). וכן כתב הגר"א חבר (אפיקי ים, סנהדרין צז) אחר שיגיעו לאפס עצור ועזוב ויהיו כאין ממש מרוב הצרות והשפלות וריבוי הרשעים- אז יגאלו. וכך כתב בספר עבודה תמה (שער ח') בזמן ביאת משיח ב"ד יהיו ישראל במצב השפלות והעניות ובצוק העיתים ולא יהיה לישראל שום מלכות ושולטנות.

וכן הספורנו על הפסוק "והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת" (בראשית כח יד) כתב: תשועת ישראל העתידה תהיה אחר רוב שפלות ישראל, והכלי יקר (שם): אין התשועה באה לישראל כי אם בזמן שהם בתכלית השפלות, וטעם של דבר **שכל זמן שאינן בתכלית השפלות אז אינם תולין בטחונם בה' וחושבים תחבולות אנושיות ואינם בוטחים בתשועת ה'**, אך כשיראו כי אזלת יד השתדלותם ואין עוזר וסומך אז עיניהם נשואות אל ה' לקרוא אליו בעת הצר להם וה' שומע, ובאותו זמן התשועה באה דרך בריחה מן הקצה אל הקצה דהיינו מן תכלית השפלות אל תכלית המעלה וכו' יעלה הפורץ לפנייהם להעלותם אל גרם המעלה, יהיו ישראל נעדרי האורה לגמרי ומשם יעלו אל קצה האחרון, וזה הבטחה על הגאולה האחרונה.

קודם ביאת המשיח לא יהא לישראל שום שלטון

בדברי הנביאים מבואר כי לפני ביאת המשיח לא יהיה לישראל שום שלטון. אין אנו יודעים איך יתקיימו הדברים אולם דברי הנביאים חיים וקיימים לעד, ויתקיימו במלואם.

אמרו חז"ל בגמ' (סנהדרין צח א') אמר רבי חמא בר חנינא אין בן-דוד בא עד שתכלה מלכות הזלה מישראל שנאמר "וכרת הזלזלים במזמורות" (ישעיה יח) וכתוב בתריה בעת ההיא יובל שי לה' צבאות עם ממשך ומורט. ופירש רש"י: שלא תהא להם שום שולטנות לישראל אפילו

שולטנות קלה ודלה. וכן מבואר בתרגום שיה"ש על הפסוק "אחות לנו קטנה" (ח.נ.): שיאמרו המלאכים אומה אחת יש לנו בארץ וזכותיה קלים ומלכים ושלטון אין לה להלחם עם חילות גוג. והחזו"א היה אומר שלא מידי הציונים יקח המשיח את המדינה ולא מתוך השלטונות שלהם נעבור למלכות מלך המשיח (מעשה איש ח"ג עמ' לא, רמד).

וטעם הדבר ביאר המהר"ל (חידושי אגדות ח"ג עמ' קמז): כי מלכות משיח מלכות חדש הוא, וצריך שיהיה בטל קודם כל השררה של ישראל ולא יהיה להם שום שררה בעולם, ואז תתחדש הממשלה לישראל מחדש, ואין החומר מקבל צורה אחרת עד שיפשוט צורה הראשונה ולכך אין בן דוד בא שהוא צורה אחרת לגמרי עד שיפשוטו כל צורה שיש להם שהוא הממשלה שנחשב צורה. ועוד כתב (נצח ישראל פרק ל"ה): שקודם שיבא המשיח ראוי שיהיה נמצא הפסד גמור כיון שיהיה הויה חדשה ויהיה כמו עולם חדש שקודם זה הגיעו ישראל עד עפר ועתה ירום קרנם עד שמי שמים.

ובזכות השפלות וההכנעה זוכים לגאולה, כמו שכתב הרמב"ן בפ' האזינו (לב.כז) "וזה טעם כי ידן ה' עמו ועל עבדיו יתנחם, שיזכור ה' כי הם עמו מאז ויזכור כי הם עבדיו שעמדו לו בגלותם כעבדים לסבול הצרות והשעבוד". ודבר זה מעורר רחמי שמים כמו שכתב האור-החיים הק' (ויקרא כו מד) "גם יסובב רחמיו ותכבש מדת הדין בראות עם עליון בני מלכים שפלים ביד אויביהם, וזה יסובב שפלים שלא תכלה אותם מדת הדין".

וכן כתב הרמח"ל (תקטו תפילות תע"ד) שכיון שנגזר גלות על ישראל רצה ה' שיהיו שפלים ונדכאים וככל שהם שפלים כך הוא כביכול משפיל את עצמו להושיעם: "וכך עשית לישראל שיהיו נדכאים ושפלים שאתה נאמר בך מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח, שהרי עתה תקום להושיע כל ענוי ארץ סלה וגאותך תגלה שנא' בה על ישראל גאותו". וכתב החסד-לאברהם (מעין ה' נהר לה) דקץ הגאולה תלוי בירידתה וככלותה לרדת מיד תעלה בבת אחת.

וכן כתב התפארת שלמה (פ' וארא עה"פ והוצאתי אתכם) וירא בסבלותם, הכוונה בזה כי משה רבנו ע"ה ראה ברוה"ק מדת הסבלנות של בני"י כי נתנו שכמם לקבל הכל באהבה בגזירת הש"י וזה וירא הסתכל היטב בסבלותם כי לא הוקשה בעיניהם כלום על הש"י ולכך זכו לגאולה.

מכל זה יתבאר דלא כמו שכתב בספר 'אם הבנים שמחה' (ועוד ספרי ציונות) שהגאולה תבוא בדרכי הטבע ע"י פעולות והשתדלויות של בני אדם וקודם הגאולה צריך להשתדל אצל מלכי האומות, ולעלות לא"י ולבנותה ורק אז יביא הקב"ה את הגאולה. אלא להיפך, אם יש לנו מדינה וצבא אז כביכול הקב"ה יאמר אתם יכולים להסתדר לבד בואו נראה. ועי' פרק "אתחלתא דגאולה" שתחילת הגאולה תהיה במדבר, ועי' לקמן סעיף יב.

ובספר עבודה תמה (שער ח' עמ' עד ב') הביא ראיות רבות שקודם הגאולה יהיו ישראל בשפלות וללא שלטון, וכתב "זהו ברור שכל התנאים והאמוראים ס"ל דבעוד שיהיו ישראל בתוקף הגלות ובתכלית השפלות יבוא משיח ב"ד לגאלנו להרים קרננו, ולא עלה על דעת שום אחד מהם השגוען של בעל העבודה (הדרישת ציון) שיעלו ישראל מן הגלות בעצמן בלי שום משיח וכלי שום מופת ואות רק בחסד וברצון המלכים וכו', ולא תמצא בכל הש"ס אף דעת יחיד אפילו שיאמר

כדברי השגעון של הבעה"ע שהמשיח לא יגאל את ישראל, אלא שמתחילה תהיה הגאולה בלי משיח כלל ומבלי אות ומופת רק שהמלכים בחסדם וטובם יתנו רשות לישראל לעלות אל הר הקודש, ואח"כ כשיהיו ישראל כבר בגדלם ותפארתם יבוא המשיח, ולא זו בלבד אלא שאף אליהו והמשיח בעצמם אמרו היפוך דבריו עי"ש.

♦ ו. כיון שנבנית ירושלים בא דוד (מגילה יז)

תחילת הגאולה העתידה תהיה אך ורק בביאת המשיח, אחר שישוּבו עם ישראל בתשובה אז יתקיים "ושב ה' אלֵקֵיךְ את שְׁבוּתְךָ" (דברים ל') שהוא קיבוץ גלויות ע"י אליהו הנביא והמשיח, וכמו שהתבאר.

הגמ' במגילה (יז ב') מבארת את סדר ברכות שמונה-עשרה כסדר הגאולה: "וכיון שנתקבצו גלויות (ברכת תקע בשופר) נעשה דין ברשעים (ברכת השיבה שופטנינו) וכיון שכלו המינים (ולמלשינים) מתקוממת קרן הצדיקים (על הצדיקים) והיכן מתרוממת קרנם בירושלים (ולירושלים עירך), וכיון שנבנית ירושלים בא דוד (את צמח דוד) שנאמר אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלֵקֵיהֶם ואת דוד מלכם וכו'".

מכאן רצו כמה ספרי ציונות כגון גורל לה' ו"אם הבנים שמחה" להוכיח כי תחילה יהיה קיבוץ גלויות ובנין ירושלים ורק לאחר מכן יבוא המשיח, והגאולה תחל קודם ביאת המשיח בהשתדלות בדרך הטבע.

ושכחו שברכת 'השיבנו' ו'סלח לנו' ושיבת עם ישראל כולו בתשובה הוא קודם לגאולה, וכן 'השיבה שופטנינו' היא השבת הסנהדרין ע"י אליהו הנביא אשר יבוא ויסמוך את חכמי הסנהדרין כמו שכתב הרדב"ז (הל' סנהדרין ד,יא) ומהרלב"ח, וגם ברכת השנים היא דבר ניסי ואינו תלוי בעבודת האדמה וחקלאות כמבואר בפרק "הקץ המגולה" וקיבוץ גלויות הוא ע"י המשיח וכן ברכת תקע בשופר היא ע"פ האמור במשיח "ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ" (ישעיה יא), וכן הנקמה באומות והכרתת זכר עמלק היא קודם לבנין ביהמ"ק.

וגם בגמרא שם מפורש שלא כדבריהם שהרי אמרו "כיון שבא דוד באתה תפילה, באת עבודה, באת תודה", הרי שלא יקריבו שום קרבן עד ביאת משיח צדקנו.

אך הם לא הבינו כוונת הגמרא, וכבר ביאר המהרש"א כי מה שאמרו "בא דוד" הכוונה היא שכבר בא קודם לכן, וכמו שאמרו בסנהדרין (כ' ב') שלש מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ: להעמיד מלך, להכרית זרעו של עמלק ולבנות בית הבחירה, ואם-כן גם לעתיד ודאי יהיה כן ויבוא בן-דוד קודם בנין ירושלים וביהמ"ק. וכן בספר מעשה רוקח (פ' בא) שגם בעתיד יבוא המשיח קודם מחיית עמלק ובנין הבית.

וכן מפורש במדרש תהלים (כ"ט) על סדר ברכות תפילת י"ח, בפסוק קול ה' יחולל אילות שילדו מושיעים לישראל שנמשלו לאיילות, ויחשוף יערות שמתיש גבורתן של אומות העולם שנמשלו לעצי היער, ובהיכלו כלו אומר כבוד כיון שיבוא משיח ויפרע מרשעי אומות העולם מיד ביהמ"ק נבנה לכך אומר בונה ירושלים.

וכבר מבואר במקומות רבים שכאשר יבוא המשיח לא מיד יהיה למלך על כל העולם, אלא בתחילה יכבוש הארץ וילך למלכי העמים לבקש שישלחו את עם ישראל (כמו שכתב הרמב"ן בפ' ישכיל עבדי) יבנה ביהמ"ק ויקבץ גלויות, ולאחר שיתיישבו בארץ אז תהיה מלחמת גוג ומגוג בה ניצח את כל העמים ואז יהיה ה' למלך על כל הארץ. ומה שאמרו בגמרא "בא דוד" הכוונה היא אחר שילחם בכל העמים אז יבוא לשבת על כסא מלכותו, אך ודאי שיתגלה כבר קודם לכן, לגאול את עם ישראל לקבץ גלויות ולבנות את ביהמ"ק.

(ויש להביא ראיה שהלשון "בא דוד" משמעותה שכבר בא קודם לכן, וכמו שאמרו בספר הבהיר: "עולם הבא" שכבר בא מששת ימי בראשית).

וכן מבואר במהר"ל (נצח ישראל פל"ז) שבזמן המלך המשיח שיגלה במהרה בימינו קודם מלכותו יהיה מלחמת גוג ומגוג עד שינצח המשיח את הכל ואז יהיה אחד בעולם הוא המלך המשיח. וכן מבואר בדברי הב"ח (או"ח סי' קיח) על הגמ' (מגילה יז ב') דכיון שנבנית ירושלים בא דוד: דכשנבנה ירושלים וביהמ"ק הנה אז **דוד בא ויושב על כסאו כמו שהגון למלך שיהא יושב על כסא מלכותו בעיר מלכותו** ולכן אמר "ואת דוד מלכם" כי יבקשו את מלכם שיהא יושב על כסא מלכותו.

וכן כתב המלבי"ם במקומות רבים (יחזקאל לד, כג מיכה ד, ח עמוס ט, יא) שגדולתו של המשיח ומלכותו תהיה בכמה מדרגות: שמלכות בית דוד תתגלה בהדרגה ותחילה יהיה המשיח רק במדרגת שופט ואח"כ ימלוך המשיח בממלכה קבועה ויתעלה עד שתהיה לה' המלוכה. דהיינו שיעמוד איש מזרע בית דוד וינהיג את העם שבזה תקום סוכת דוד שהיא הנשיאות מזרעו, אבל אח"כ יקבלו ישראל מלכות שמים והוא יהיה להם לרועה ויקבלו הנהגתו ברצון, ואח"כ תתגלה מלכות שמים כמו שנאמר ואני ה' אהיה להם לאלקים ואז ועבדי דוד נשיא בתוכם שהוא יהיה מלך המשיח ותהיה מלכות קבועה.

וכן כתב המקובל בעל "עמק המלך" (שער רישא דז"א פ"ב) ביאת המשיח צריך להיות קודם לבנין ביהמ"ק, ובנין ירושלים עיה"ק שיוירידם הקב"ה משמי מרום הוא קודם לקיבוץ גלויות. וכתב השפת-אמת (ר"ה יא ב') בן-דוד לחוד וגאולה לחוד שהרי משה רבנו בא למצרים קודם הגאולה וכמו כן יוכל להיות בגאולה העתידה וכן מבואר במדרשים מה גואל ראשון נגלה ונכסה כך גואל אחרון וכו', וכן כתב הבן יהודע (שם).

וכן כתב בספר כלי חמדה (פ' שמיני אות ג') שבנין ביהמ"ק יהיה קודם שתיוסד מלכות המשיח על מכונו, דהרי גם אחר שיבא המשיח ויגאלנו עוד יהיו מלחמות עם שאר האומות עד שינצחם ותיכון מלכותו, ובזה ביאר את דברי הירושלמי (מעשר שני ה, ב) שבנין ביהמ"ק קודם למלכות בית דוד, שוודאי יבוא המשיח קודם בנין ביהמ"ק אלא כוונת הירושלמי דלא יתעכב בנין ביהמ"ק עד אשר תיכון המלכות בשלימות אלא מיד כשיבא המשיח יבנה את ביהמ"ק (ובזה מדויק לשון הירושלמי שבנין ביהמ"ק קודם למלכות בית דוד ולא אמרו שקודם למשיח, כי הכוונה למלכות המשיח כאשר ישב על כסא מלכותו, וכן ביאר המהרש"ב מליובאוויטש (אגרות קודש ק"ל), ועי' בפרק "בית המקדש" (סעיף ה, 4) בביאור דברי הירושלמי הנ"ל).

ומכל זה יתבאר כי מה שאמרה הגמ' "בא דוד" הכוונה שיבוא לשבת על כסא מלכותו בקביעות, אך ודאי שיתגלה קודם לכן לגאול את עם ישראל ולאסוף גלויות וישיב ישראל לארצם

כמבואר בתוה"ק ובנביאים ובחז"ל, ותחילת הגאולה תהיה רק בביאת המשיח בתחילת התגלותו ולא כמו שהמציאו בספרי הציונות שהגאולה תחל קודם ביאתו, אלא להיפך, קודם ביאת המשיח יהיו בשיא השפלות.

ובזה יש לבאר את המדרש תהלים (מזמור ע') "אמר הרועה הרי הצאן מכונסת והדיר בנויה ואני איני נזכר לך למנצח לדוד להזכיר", דאין כוונת המדרש שהמשיח יבוא בסוף הגאולה דא"כ למה הוא נקרא "גואל"? אלא שכאשר יתכנסו כל ישראל לארץ ותבנה ירושלים אז תיכון מלכותו, אבל ודאי יבוא קודם לכן לקבץ את עם ישראל ולהכניסם לארץ.

ויש להביא ראיה נוספת שהמשיח יבוא קודם בנין ביהמ"ק, שהרי הגמ' במגילה (יז ב') אמרה: "מה ראו לומר גאולה בשביעית, מתוך שעתידין ליגאל בשביעית לפיכך קבעוה בשביעית. והאמר מר בשיטת קולות בשביעית מלחמות במוצאי שביעית בן דוד בא, מלחמה נמי אתחלתא דגאולה היא".

ומתבאר כאן שביאת המשיח היא כנגד הברכה השביעית שבשמונה עשרה, ברכת גואל ישראל, אשר קודמת לקיבוץ גלויות (תקע בשופר) ובנין ירושלים. וכן בגמ' בסנהדרין (צא א') ת"ר שבוע שכן דוד בא בו שנה ראשונה והמטירתי על עיר אחת שניה חיצו רעב משתלחים, שלישית רעב גדול וכו' בשיטת קולות, בשביעית מלחמות, במוצאי שביעית בן דוד בא. הרי שכל חבלי משיח יהיו שבע שנים ומיד אחר כך יבוא המשיח, ועוד אמרו שם שצריך להיות כסדרן דוקא.

ועי' בפרק "אתחלתא דגאולה" (סעיף ו'), שקיבוץ הגלויות יהיה לא לארץ-ישראל אלא למדבר העמים ושם יתבררו ויצרפו עם ישראל ויכלו כל המורדים והפושעים (כמבואר בנבואת יחזקאל כ' והושע ב') ומשם יבואו לארץ-ישראל. וכן מבואר בפרשת הגאולה שבניצבים שם נאמר (דברים לד) "אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' אלקיך ומשם יקחך" ובפסוק שאחריו נאמר "והביאך ה' אלקיך אל הארץ וגו'", ופירש **המלבי"ם** שבתחילה יקבצם למדבר העמים ושם יכלו המורדים והפושעים ואחרי כן יביא אל הארץ רק את הצדיקים.

וכן בספר אמונה והשגחה (ב' י"ט ב' בהערה) המיוסד על דברי הגר"א, מבאר עניין זה ומיישב את המאמרים הנראים סותרים, ומסביר שתחילה יבוא מב"י ויאסוף עם רב מישראל למדבר העמים (כנבואת יחזקאל והושע) ושם יתבררו ביסורין ודוחק ועל זה נאמר ואשיבה ידי עליך ואצרוך כבור סיגין וגו' וצרפתים כצרוף את הכסף וגו' עד שיטהרו מעוונותיהם וכו' ואח"כ יכנסו לירושלים, ובזה מבואר מה שנאמר בירמיה (לא) "ושבו מארץ אויב" הוא הקיבוץ הראשון למדבר, "ושבו בנים לגבולם" הוא ההתכנסות לירושלים, ובזה יובן גם מה שנאמר בברכת 'אהבה רבה' "והביאנו לשלום מארבע כנפות הארץ" (למקום אחד מחוץ לא"י) ומשם "ותוליכנו קוממיות לארצנו", וכן מבואר במוסף לג' רגלים, וכן בברכת תקע בשופר, שלא נזכר שם קיבוץ גלויות לארץ (בנוסח אשכנז, עי' ויאל משה מאמר ג' שבועות סי' כב).

♦ ז. הגאולה האחרונה ע"י הקב"ה לבדו

אפס בלתיך גואלנו לימות המשיח, אמרו חכמינו ז"ל כי כל גאולה הנעשית ע"י בשר ודם אינה מתקיימת, אבל הגאולה העתידה תהיה ע"י הקב"ה לבדו ולכן תהיה קיימת לעולם ועד.

כך אמרו במדרש תהלים (מזמור לא): אמר להם הקב"ה לפי שהיתה גאולתכם על ידי בשר ודם, והיו מנהיגים על ידי בן אדם שהיום כאן ומחר בקבר לפיכך גאולתכם גאולת שעה, אבל להבא אני גואל אתכם על ידי עצמי שאני חי וקיים, אגאלכם גאולה קיימת לעולמים, שנאמר ישראל נושע בה' תשועת עולמים. וכן במדרש תנחומא (אחרי-מות י"ח): אמר הקב"ה לישראל בעולם הזה הייתם נושעים על ידי בשר ודם, במצרים על ידי משה ואהרן, בימי סיסרא על ידי ברק ודבורה, במדינים על ידי שמגר בן ענת, וכן על ידי השופטים, ועל ידי שהיו בשר ודם הייתם חוזרים ומשתעבדים, אבל לעתיד לבא אני בעצמי גואל אתכם, ושוב אין אתם משתעבדין (וכן הוא במדרש תהלים לו עה"פ באורך נראה אור, ילקוט זכריה תקע"ז, דה"י ב' תתרפ"ה).

כך אמרו גם על בית-המקדש, כי משום שנבנה ע"י בני אדם לכן חרב, אך הבית השלישי יבנהו הקב"ה בכבודו ובעצמו ולכן לא יחרב ויתקיים לעולם (אמנם גם צדיקים גמורים כמו דוד ומשה מעשי ידיהם קיימים לעולם כמבואר בסוטה ט').

ובמדרש (במדבר רבה טז, יא) אמר הקב"ה לישראל בעוה"ז ע"י שהיו שלוחי בשר ודם נגזר עליהם שלא יכנסו לארץ אבל לעוה"ב אני משלח לכם מלאכי פתאום ויפנה את הדרך שנא' (מלאכי ג) הנני שולח מלאכי ופנה דרך לפני ופתאום יבוא אל היכלו. וכן הוא בתנחומא שלח פ' יא. ובפסיקתא רבתי (פיסקא ד' ויקח אליהו) ואליהו כשיגאל אותם מן הרביעית מאדום עוד אינם חוזרים ומשתעבדים אלא היא תשועת עולם.

ובתרגום יונתן (ברא' מט"ח) "לשועתך קיימתי ה'" אמר יעקב כד חמא ית גדעון בר יואש וית שמשון בר מנחם דקימין לפרוקין, לא לפרוקניה דגדעון אנא מסכי (מצפה) ולא לפרוקניה דשמשון אנא מודיק (משקיף, מבט) דפרוקנהון פורקן דשעתא, אלהין לפרוקנך סכית ואודקית ה' דפורקנך פורקן עלמין (תשועת עולמים). נ"א שם: אלא לפרוקניה דמשיח בן דוד דהוא עתיד לפרוקה ית בני ישראל ולאפקותהון מגלותא ולפורקנא סכיאת נפשי.

ובזוה"ק (ויקרא ו' א') תא חזי בכלהו גלוותא דגלו ישראל לכלהו שוי זמנא וקצא ובכלהו הוי ישראל תייבין לקודשא בריך הוא ובתולת ישראל הות תבת לאתרהא בההוא זמנא דגזר עלה, והשתא בגלותא דא בתראה לאו הכי דהא היא לא תיתוב הכי כזמנין אחרנין והאי קרא אוכח דכתיב נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל, נפלה ולא אוסיף להקימה לא כתיב, מתל למלכא דרגז על מטרוניתא, ואשדי לה מהיכליה לזמנא ידיעא, כד הוה מטי ההוא זמנא מיד מטרוניתא הות עאלת ותבת קמי מלכא וכן זמנא חד ותרין ותלת זמנין, לזמנא בתרייתא אתרחקת מהיכלא דמלכא ואשדי לה מלכא מהיכליה לזמנא רחיקא, אמר מלכא האי זמנא לאו הוא כשאר זמנין דהיא תיתי קמאי הכי אלא אנא איזיל עם כל בני היכלי ואתבע עלה, כד מטא לגבה חמא לה דהוה שכיבת לעפרא, מאן חמא יקרא דמטרוניתא בההיא זימנא ובעותין דמלכא לקבלה עד דאחיד לה מלכא בידוי ואוקים לה ואייתי לה להיכליה ואומי לה דלא יתפרש מינה לעלמין ולא יתרחיק מינה, כך קודשא בריך הוא כל זמנין דכנסת ישראל בגלותא כד הוה מטי זמנא היא אתיאת והדרת קמי מלכא, והשתא בגלותא דא לאו הכי אלא קודשא בריך הוא יחיד בידהא ויוקים לה ויתפייס בהדה ויתייב לה להיכליה, ות"ח דהכי הוא דהא כתיב נפלה לא תוסיף קום, ועל דא כתיב (עמוס ט) ביום ההוא אקים את סכת דוד הנופלת היא לא תוסיף קום כזמנין אחרנין

אבל אנא אוקים לה, ועל דא כתיב ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת אני אקים את סוכת דוד.

וכן מבואר בזוה"ק (פקודי רמ א') אבל לזמנא דאתי ולא תוסיף קום כתיב, לא תוסיף קום מגרמ' אלא קב"ה יוקים לה דכתיב אקים את סכת דוד הנופלת וכתוב (ימיה ל) ואת דוד מלכם אשר אקים להם. וכתב על זה הרמ"ק (אור יקר) **ולא שתהיה ע"י בן-אדם בעזר עליון**, שסוף סוף ישתתף בו בן-אדם בעל תכלית, **אלא כלל לא יהיה מגע לבן אדם בו** וכו' וזהו שאמר ולא כההוא זמנא דאוקים משה ית משכנא שעם היות שעשה ברוחניות סוף סוף היה ע"י בן-אדם בעל תכלית, אלא הקב"ה יוקים לה לכנסת ישראל והוא יהיה הגואל והוא יבנה המקדש.

תורת המנחה (לר' יעקב סקלי תלמיד הרשב"א, שמות דרשה כ'): וזהו שאמר הנביא המוציא במספר צבאם, שהרי ישראל בגלות מצרים לא הגיע זמנם לצאת כפי הגזרה שנגזרה עליהם, ובתפלתם ובצעתם נגאלו ויצאו משם, אף אתם אם תחזרו בתשובה ותשאו עיניכם למרום ותתחזקו לשוב אליו בכל לב גם הוא יתחזק ויבא ויושיעכם הה"ד (שם י) הנה ה' אלקים בחזק יבוא וזרועו משלה לו וגו'. אמרו לו כיצד יוציאנו, על ידי שליח כמו שהוציא את אבותינו ממצרים וימסרנו ביד רועה לרעות אותנו, או הוא בעצמו ירעה אותנו. אמר להם הוא בעצמו ירעה אתכם דכתיב (שם שם יא) כרועה עדרו ירעה בזרועו יקבץ טלאים ובחיקו ישא עלות ינהל, בתחלה הייתם מתנהגים על ידי רועים של בשר ודם אבל עתה על ידי אביכם שבשמים. וכשם שהיו עושים הרועים הנאמנים שהיו מרחמים על הצאן, מנהלים העלות והיולדות בנחת לאט ונושאים בחיקם הטלאים, כך יעשה הוא בכבודו בעצמו עמכם בימות הגאולה.

וכן הברטנורא בפירושו על רות (ב,ד): וכשראה יעקב ברוח הקודש את הגבורה וראה שעם כל זה יהיו ישראל בתוך הגלות, נתיאש מתשועת בני אדם (הם משה ושמשון כמ"ש לפני כן) ובטח בהקב"ה, וזהו שאמר לישועתך קיויתי ה' אחר דן ידן שמשון היה משבט דן, שהתשועה שתהיה נעשית ע"י הקב"ה לא תהיה בלילה אלא בבוקר, ובשביל זה התשועה שעשה הקב"ה לחזקוהו כתיב ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור וישכימו בבוקר והנה כולם פגרים מתים. ולפי שזה הבוקר לא היה שלם לישראל שלא יחזרו עוד לגלות, בשביל זה בספר מלכים הוסיף וכתב ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' וגו', לרמוז שעם כל זה נשארו בלילה כמו שאנו עתה עד שיאיר הבוקר בישועתו של הקב"ה.

ושם (ג,ט): כיון שיעקב אבינו ע"ה אמר לישועתך קיויתי ה' שהתשועה האמיתית תהיה בידו יתברך והוא הגואל האמיתי... ומשיב הקב"ה ואומר רצית וחפצת שזאת הגאולה האחרונה תהיה יותר שלמות מהראשונות, שתעשה על ידי "לבלתי לכת אחרי הבחורים" מצד שהכח והגבורה מצוי בבחורים כשמשון וגדעון ואחרים, כאילו לא רצית שתהיה הגאולה על ידיהם... ואמרה שהיא לא רצתה אחת משתי תשועות האלה אלא תשועת הקב"ה.

והאברבנאל (ישעיה לה,י) כתב: שלא תהיה עלייתם לירושלים כעולי בבל שעלו ברשיון כורש מלך פרס כי אלה פדויי ה' יהיו לא פדויי בשר ודם. וכתב עוד (זכריה ב,ד): רני ושמחי, רוצה לומר אל תחשוב שתהיה הגאולה העתידה כפקידת בית שני, לא תהיה כן כי היא לא תהיה תלויה

ברוח אדם כמו כורש או דריש מלך כי הנני בא ואני אבוא לכם לא אדם, גם בבית שני לא ירדה שכינה ונבואה אמנם בגאולה העתידה אבוא ושכנתי בתוכך כימי קדם.

וכן בספר משמיע ישועה (מבשר השני נבואה ג'): שהש"י בעצמו ישיב שבותנו כמו שאמר ושב ה' אלקיך את שבותך ולא תהיה כפקידת בית שני ששבו ישראל לאדמתם ברשיון כורש מלך פרס ומצותו ולכן לא התמידה ישיבתם בארץ להיותם על ידי ילוד אשה קצר ימים ושבע רוגז, אבל לעתיד לבא הקב"ה בעצמו ישיב שבותנו ולכן תהיה תשובתו קיימת בקיומו.

ועוד כתב (מבשר ג' נבואה ז'): וכיון עוד בזה שלא תהא עלייתם לירושלים כעולי בבל שעלו ברשיון כורש מלך פרס כי אלה פדויי ה' יהיו לא פדויי בשר ודם... כי הנה הנבואות המיעדות רעות על אדם הלא הם יורוך יאמרו לך שיהיה זה ענשו על שהרע לישראל ושבחורבן אדם יצא ישראל מגלותו ויהיה עם נושע בה' תשועת עולמים תבנה ותכונן עיר ציון. ועוד כתב (המבשר השמיני, נבואה א'): וביום ההוא כלומר באותו זמן שיתמו חטאים מן הארץ, בהיותם נעים ונדים באותו טלטול אקים את סוכת דוד הנופלת, כי מפני שזכר זה הנביא עצמו למעלה: נפלה ולא תוסיף קום בתולת ישראל שפירושו שלא תקום עוד מעצמה להמליך עליהם מלך, הגיד עתה שהם מעצמן לא יקומו בענין המלכות אבל הש"י יקים סכת דוד הנופלת מימי ירבעם וימלוך על כל עמו מלך מבית דוד.

ורבנו יהונתן אייבשיץ (דברי יהונתן ריש תצוה) כתב דישראל נשתעבדו לד' מלכיות משום שהיינו צריכים להשלים את גלות מצרים ת' שנה, ואם הקב"ה בעצמו היה פודה אותם היתה גאולתם גאולת עולם, אבל ע"י משה דהוא בשר ודם יוכלו לבוא אח"כ עוד בגלויות.

המהרש"א (מגילה י"א. ד"ה לא מאסתיים): דגאולת מצרים לא חשיב לפי שהיתה גאולה שלימה ע"י הקב"ה כמ"ש אני ולא מלאך כו' אבל בד' אלו הגאולות דחשיב הכא לא היה בהם גאולות שלימות רק ע"י אמצעי כדקאמר לא מאסתיים בימי כשדים ע"י דניאל כו' בימי יונים ע"י שמעון כו' ומסיים כי אני ה' אלקיהם לעתיד שאין כל אומה ולשון יכולה לשלוט בהן כי בכל אלו ד' גאולות עדיין היו תחת ממשלת אומות משא"כ לעתיד שתהיה הגאולה שלימה ע"י הקב"ה כמ"ש אני ה' ולא מלאך כמו ביציאת מצרים כמ"ש כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות וע"כ אין כל אומה ולשון יכולין לשלוט בהן אז. וכן כתב על הגמ' בשבת (פ"ח ד"ה בשעה) שנאמר ופדויי ה' דהיינו בגאולה העתידה שתהיה ע"י הקב"ה ולא ע"י מלאך כמו שהיו גאולת עוה"ז.

וכן בילקוט מעם לועז (הגדש"פ) על ואכלתם אותו בחפזון, דהגאולה העתידה תהיה בידי הקב"ה ולכן לא יהיה אחריה שעבוד. וכן כתב הבן איש חי שהגאולה תהיה על ידו יתב' ולא ע"י שליח (בן איש חיל ד' הגדול ג').

בספר 'התקופה הגדולה' רצה לומר שגאולה הנעשית ע"י מעשי בני-אדם היא נחשבת כגאולה של הקב"ה עצמו. אבל הוא הפך לגמרי את דברי חז"ל בזה, הסבר זה תמוה ביותר ואינו מתקבל על הדעת, האם ה"גאולה" בתחבולות והשתדלויות של ראשי הציונות עדיפה על הגאולה ממצרים של משה רבנו גדול הנביאים שאף עליה אמרו חז"ל שהיא גאולת בשר-ודם? ואמרו חז"ל כי כל גאולה הנעשית ע"י בני אדם אינה מתקיימת והוא הפך את דבריהם.

אלא הביאור הוא כדברי המהר"ל (נצח ישראל פרק סב) שכתב כי גאולה ע"י המשיח היא נחשבת גאולה ע"י הקב"ה עצמו: "ואף כי גאולה אחרונה גם כן יהיה ע"י המשיח חילוק והפרש בין גאולה ראשונה ובין גאולה אחרונה, כי גאולה ראשונה היתה מתחייבת מצד ישראל ומצד זכות אבות, וגאולה זאת יש לה הפסק כי כל דבר שהוא מצד האדם יש לו הפסק. אבל גאולה אחרונה אף כי תהיה ע"י המלך המשיח תהיה מצד ה' יתברך אשר הוא מעמיד המשיח ודבר זה נקרא כי ה' הוא הגואל" (ובזה"ק פקודי ר"מ שהובא לעיל מבואר להדיא כהמהר"ל, שהקב"ה יקים את ישראל דכתיב "אקים את סוכת דוד הנופלת" וכתיב "ואת דוד מלכם אשר אקים להם", וכן בילקוט זכריה (תקע"ז) הביא הדרשה של "אני בעצמי גואל אתכם" על הפסוק "הנה מלך יבוא לך" שהוא המשיח). ועל הפסוק "ושב ה' אלקיך את שבותך" (דברים ל, ג) כתב בתרגום יונתן שהוא ע"י אליהו הנביא והמשיח, וכתב הגר"א (אדרת אליהו דברים יח, כב) שהקב"ה מנהיג העולם בשני עניינים וכו', ומה שעושה בעצמו נקרא מעשהו שהוא בגלוי שכל העולם יודעים שמעשה הקב"ה הוא.

ואין אנו צריכים לעזור לקב"ה להביא את הגאולה, לא ע"י קיבוץ גלויות והעלאת יהודים ולא ע"י הקמת מדינה צבא ובתי משפט, כל התערבות של בני אדם אינה עוזרת במאומה כי מעשי בני אדם אין להם קיום, ורק מעשי ה' קיימים לעולם, ולכן הגאולה העתידה תיעשה ע"י הקב"ה לבדו ותהיה גאולה נצחית. כל "סיוע" לקב"ה לגאול אותנו ע"י שנתקבץ מעצמנו לארץ ונבנה אותה - מראה על חוסר אמונה, ק"ו בדברים האסורים כגון התחברות ונתינת כבוד לרשעים, כי ע"י עבירות לא מקרבים את הגאולה אלא רק מרחיקים אותה.

♦ ח. אליהו הנביא והמשיח יקבצו גלויות

קיבוץ גלויות ייעשה ע"י אליהו הנביא והמשיח, כך מבואר בתורה הקדושה בנביאים בחז"ל וגדולי הראשונים ואחרונים.

בתורה הקדושה: "ושב ה' אלקיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלקיך שמה" (דברים ל, ג) וכתב בתרגום יונתן שהוא ע"י אליהו הנביא ומלך המשיח, וכן כתב הרמב"ם (הל' מלכים יא, א) כי מה שנאמר ושב ה' הוא ע"י מלך המשיח, וכן כתב שם (הלכה ד') שהמשיח יקבץ נדחי ישראל, וכן הרמב"ן (שיה"ש ח, יג) "ושב ה' אלקיך את שבותך" הוא עשרת השבטים שיבואו עם משיח בן יוסף "ושב וקבצך" הם יהודה ובנימין שיבואו עם משיח בן-דוד.

ובנביאים: "ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ" (ישעיה יא, י ברד"ק מצודות ומלבי"ם, וכל הפרק מדבר במשיח כמו שכתבו חז"ל והמפרשים). "ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו ושמם להם ראש אחד ועלו מן הארץ כי גדול יום יזרעאל" (הושע ב, ב וברש"י רד"ק מצודות ומלבי"ם שהוא המשיח או אליהו הנביא). "אסוף אאסוף יעקב כולך קבץ אקבץ שארית ישראל וגו' עלה הפורץ לפנייהם פרצו ויעברו שער ויצאו בו ויעבור מלכם לפנייהם וה' בראשם" (מכה ב, יב-יג ורד"ק אלשיך הק' ומצודות בשם חז"ל הפורץ זה אליהו מלכם זה צמח בן דוד). "כי הנה בימים ההמה ובעת ההיא אשר אשוב אשיב את שבות יהודה וירושלם" (יואל ד, א, וברד"ק שהוא בימות המשיח).

ובדברי חז"ל, במדרש (שיר השירים רבה ב, יח) למה מלך המשיח בא לקבץ גלויותיהן של ישראל (ע"י מתנות כהונה ויפה תואר), וכן מבואר בעוד מקומות (שיה"ש"ר ב, ב, ושם ב, ד), ובמדרש (שיה"ש"ר ב, ל)

ענה דודי ואמר לי, ענה ע"י אליהו ואמר לי ע"י מלך המשיח, מה אמר לי קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך. וכן הוא בפסיקתא דרב כהנא (פיסקה ה' החודש הזה לכם ד"ה ענה דודי), ובפסיקתא רבתי (פיסקא ד' ויקח אליהו) ואליהו כשיגאל אותם מן הרביעית מאדום עוד אינם חוזרים ומשתעבדים אלא היא תשועת עולם, וכן בתרגום יונתן עה"פ שלח נא ביד תשלח (שמות ד,יג) ובפרקי דר"א (פל"ט) ולאותו האיש שאתה אומר אני שולח לעתיד לבוא שנאמר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא.

ובמדרש (בראשית רבתי פ' ויחי) אוסרי לגפן עירה, זה משיח שיקבץ כל ישראל שנקראו גפן, כד"א גפן ממצרים תסיע (תהלים פ'), ולשורקה בני אתוננו, מלמד שמקבץ ונוטע ישראל על אדמתם כשורק שנאמר ואנכי נטעתיו שורק (ירמיה ב'), ואומר ונטעתים על אדמתם (עמוס ט'). ובילקוט (פ' חוקת רמז תשסד) הקהל הזה אין אתם מכניסים אבל כל ישראל אתם מכניסים לעתיד לבוא שנאמר וענתה שמה כימי נעוריה זה משה ואהרן. וכן כתב בתרגום יונתן שהמשיח יקבץ גלויות (דברים לד, הושע ב,ב איכה ב,כב). **ובזוהר הקדוש** (שמות ט' א'): מלכא משיחא יכנוש גלותא מסייפי עלמא עד סייפי עלמא כמה דאת אמר (דברים ל') אם יהיה נדחק בקצה השמים וגו', מההוא יומא כל אתין ונסין וגבוראן דעבד קודשא בריך הוא במצרים יעביד לון לישראל כמה דאת אמר (מיכה ז') כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות. ובזוהר חדש (בלק צב ב') כדין קב"ה יתער למשיח וההוא יומא דיפוק יזדעזע כל עלמא כדין ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ. וברע"מ (כי תצא רע"ב ורפ א') שמשו רבנו יבא עם שני המשיחים והוא יוציא את זרעו של אברהם מן הגלות.

וכן כתב **הרמב"ם** (הל' מלכים יא, א): המלך המשיח בונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל. ובאיגרת תימן "ודבר זה יסוד גדול מיסודי אמונת ישראל, יעמוד מזרע שלמה איש שיקבץ נפוצותינו ויאסוף חרפתנו וגלותנו ויגלה הדת האמיתית וישמיד כל מי שימרה דברו". וכן כתב **הרמב"ן** (במדבר כד,יז) **כי המשיח יקבץ נדחי ישראל מקצה הארץ**, ועוד כתב (ספר הויכוח (מלחמות ה') אות ס"א): כי לזמן הראשון יבוא המשיח ויתן השקוף העובד ללא אלהים משומם וכלה מן העולם, ואחרי כן יקבץ נדחי ישראל אל מדבר העמים כמו שנאמר והולכתיה המדברה ודברתי על לבה, ויביא ישראל לאדמתם כענין שעשה משה רבנו ע"ה הגואל הראשון ויהיו מ"ה שנים ואחר כן ינוחו ישראל על אדמתם וישמחו בה' אלקיהם ובדוד מלכם.

והאבן-עזרא (זכריה יב,א) כי ישראל ישובו עם המשיח לירושלים, **והרד"ק** (תהלים פט) בבא המשיח יאסף הגלות, **ובעל הטורים** (שמות ד,ו) ע"י משה יתקבצו ויבואו לירושלים, ושם (ו,ו) פנחס יהיה שליח להוציא ישראל מהגלות, **אבודרהם** (סדר מוצאי שבת ד"ה אליהו הנביא) תוציאנו מאפילה לאורה שעל ידו נצא מזה הגלות שהוא כאפילה לימות המשיח שיהיה לנו כאורה במהרה בימינו. **ורבנו בחיי** (פ' יתרו) מהגלות אנו עתידים להיגאל ע"י אליהו ומשיח בן יוסף.

אברבנאל (ישעיה יא,יא) תנאי תשיעי במשיח הוא שיקבץ ה' נפוצותיו ויביא נדחי ישראל י' השבטים, ותהיה הגאולה דוגמת גאולת מצרים. ועוד כתב (משמיע ישועה גב) מלך המשיח הוא יקבץ נפוצותינו ויביא נדחי ישראל והם עשרת השבטים שהגלה מלך אשור ולא שבו עד הנה וגם נפוצות יהודה שנפוצו בחורבן בית ראשון ובחורבן בית שני כלם יקבצם וימלוך עליהם וכו' אמנם הגאולה העתידה תתדמה לכל הדמויים ההם לגאולת מצרים, כי הנה יתקבצו שמה השבטים כלם

ויצאו לחרות המוחלט ותחול בהם הנבואה ושאר הקדושות כולם ויתרבו האותות והמופתים וימלוך עליהם שרש ישי ומבן דוד.

של"ה הק' (שער האותיות, אמת ואמונה עיקר יב): ישלח לקץ הימין משיחנו מצמח דוד לגאול את עמו ישראל, ותשוב הממלכה לא"י וישובו בית ישראל לאדמתם וכו' ויקויים וקבצך ה' אלקיך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלקיך שמה. **והמהר"ל** (נצח ישראל פ' מ"ו) כי עיקר ההוצאה מן הגלות הוא ע"י משיח.

הרמח"ל (מאמר הגאולה) ובהיגלות המלך אל שכינתו תגלה המרכבה לפני כל ישראל כמו שראוה על הר סיני ומשם והלאה יצאו ישראל מן הגלות, והמשיח הולך לפניו והמלך והמלכות בראשם, וכן ילכו בחבורה אחת עד הגיעם אל ארץ הצבי ועד ירושלים אשר בחרבה ושם תקבע לה השכינה והמלך עמה דירה בבית עולמים והיא המנוחה והנחלה אשר לא תפסוק עוד.

וכן כתב **האהבת יהונתן** (פ' עקב) שישלח לפניו משיחו וישיב את שבות ציון, **והגר"א** (אבן שלמה פרק יא אות א'): בפסח יגאלו מהשיעבוד, ובעצרת יהיה קיבוץ גלויות ע"י משה רבינו ע"ה ובסוכות בנין ביהמ"ק, ובתחילה יגאלו עשרת השבטים ואח"כ יהודה ואח"כ יחיו דור המדבר (עי' תרגום ירושלמי (שמות יב, מב) שמשה רבנו יבוא עם המשיח, ובילקוט פ' חוקת (רמז תשסד) שמשה ואהרן יכניסו את ישראל לארץ לעתיד לבוא).

ואמרו חז"ל במדרש שוחר טוב (מ"ח, יג) "מה שהיה הוא שיהיה" כשם שנטל הקב"ה את ישראל ממצרים בענני כבוד ונשאם כך הוא עושה להם לעתיד לבוא.

♦ ט. תקע בשופר גדול לחרותנו

קיבוץ גלויות ייעשה **בתקיעת שופר** וכמו שנאמר בפסוקים רבים (ישעיה יח, כז, יג ועוד). היות וזהו עניין שלעגו עליו הציונים מאז תחילת דרכם ואחריהם התפתו גם רבני הציונות וחשבו שהוא משל בלבד, לכן ראינו להביא מקורות שהדבר יהיה כפשוטו.

בתפילת י"ח אנו מבקשים "תקע בשופר גדול לחרותנו ושא נס לקבץ גליותינו וקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ", ומבואר בפרקי דר"א (פרק ל') שהשופר הגדול יהיה מקרני האיל של עקידת יצחק, "של שמאל תקע בו בהר סיני שנא' ויהי במשך בקרן היובל ושל ימין שהיא גדולה משל שמאל שהוא עתיד לתקוע בה לעתיד לבא בקיבוץ של גליות שנא' והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול (ישעיה כז) והיה ה' למלך על כל הארץ" (זכריה יד), וכן הוא בילקוט פרשת וירא (רמז ק"א) ובמלכים ב' (רמז רכז) ובמדרש אגדה (על בראשית כב יג). וכן כתב רש"י (שמות יט, יג) שהשופר של הר סיני היה מהאיל של יצחק.

ובמדרש זוטא (שיה"ש פ' ב') קול דודי הנה זה בא, אלו הקולות שעתידים לבא קודם למשיח. ד"א קול דודי הנה זה בא, כיון ששמע קול השופר עשרה זועות עתידין לבא, עשרה מקומות נהפכים ועשרה מקומות נשרפים. ובילקוט ישעיה (רמז תל"ו) לפי שנאמר והיה ביום ההוא יתקע איני יודע מי התוקע, ת"ל וה' אלקים בשופר יתקע, ועדיין אינו אומר מאין הוא תוקע? ת"ל קול

שאון מעיר קול מהיכל (אמנם באוצר המדרשים ערך רשב"י ומשיח איתא שמכאל יתקע בשופר שלש פעמים וצ"ע), וכן הוא בבראשית רבה (נוט) ובילקוט זכריה (רמז תקע"ח) וסופם ליגאל בקרנו של איל שנאמר וה' אלקים בשופר יתקע, ובפסיקתא רבתי (פרשה מ') ואף לעתיד לבוא אני מרחם עליכם ע"י שופר ומקרב גאולתכם.

ובתנא דבי אליהו (זוטא פכ"ב): בשופר ניתנה תורה לישראל ובשופר נפלה חומת יריחו, ובשופר עתיד הקב"ה לתקוע בשעה שמגלה את משיח צדקנו שנא' וה' אלקים בשופר יתקע (זכריה ט') ובשופר עתיד הקב"ה לתקוע בשעה שמכנס גליות ישראל למקומן שנא' והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו'. וכן במדרש תנאים (דברים כו טו) כשפזר את ישראל לא פיזרן אלא בשופר שנא' כי קול שופר שמענו וכשהוא מביאן אינו מביאן אלא בשופר שנא' (ישע' כז) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול.

ובזוהר חדש (בלק צב א') וההוא שופר זעירא יתקע תרועה תקיעה ותרועה תלת זמנין בריש טורא כמלקדמין כדין נטלין דגלין דההוא משיח ויפול רעשא על עלמא באינון קלין דשופרא וכל אינון בני עלמא ישמעון ויחמוון כמד"א (ישעיה יח) כל יושבי תבל ושוכני ארץ כנשוא נס הרים תראו וכתקוע שופר תשמעו. ובזוה"ק (ויקרא ו' ב') יתקע בשופר גדול והאי איהו שופר גדול דביה נפקין עבדין לחירות, ושם (ואתחנן רסו ב') ההוא שופר עלאה דביה נפקין עבדין לחירו תדיר והאי איהו יובלא דיובלא עלאה ורברבא הוא, וכד האי אתער כל חירו דעלמין מתערין ביה וההוא אקרי שופר גדול, ובתיקו"ז (כ"א, נא ב') בשופר דביה עתיד קב"ה לאכנשא ביה לישראל מן גלותא מארבע סטרין.

וכתב ר' סעדיה גאון כי אחד הטעמים שתוקעים בשופר בראש-השנה הוא להזכירנו קיבוץ נדחי ישראל ולהתאוות אליו שנאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וכו', וכן מבואר ברש"י (סנה' צז א' ד"ה בשיטת) שקודם ביאת המשיח יהיו קולות תקיעת שופר שנאמר יתקע בשופר גדול, וכן כתבו התוס' (ר"ה ט"ז ב' ד"ה כדי) בשם הערוך שפי' כדי לערבב השטן שחושב שזהו השופר שנאמר בו והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול (ישע' כז), וכן הובא בטור ס' תקפ"ה.

וכתב הטור (או"ח ס' קיז): וקבוץ גליות הוא ע"י תקיעת שופר כדכתיב (ישעיה כז) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו' והשתחוו לה' בהר הקודש בירושלים. והאבודרהם (ברכת תקע בשופר): וזה מדבר על עת ביאת הגואל שיגלה במהרה בימינו להוציאנו ממאסר האומות. וכן הרוקח (פירוש לסידור ברכת תקע): שעתיד הקב"ה לתקוע בשופר בקרן איל יצחק ויתקע לכנס גליות... ומשיח יקבצם מארבע כנפות הארץ (וכן כתב במוסף לר"ה על שופרות). וכן כתב הלבוש (שם) שקיבוץ גליות ע"י תקיעת שופר תהיה, ועי' בדברי הרמח"ל (תקטו תפילות תס"ה).

וכן כתב בשו"ת חת"ס (ח"ו ליק' ס' צח) שלפי המדרשים תהיה התקיעה בשופר ממש וכן משמע ברוב הפיוטים ויום פרוסום ביאת בן-דוד יהי ע"י השמעות קול שופר, וכן בהגהות ברוך טעם אות ס"ו על הטו"א (ר"ה יא ב').

אמנם נראה שדעת האברבנאל (משמיע ישועה גב) שאין תקיעת השופר כפשוטו, כי מן הנמנע הוא שישמעו אותו בכל מקומות הארץ (וקצת קשה על זה, הרי גם קולו של משה רבנו נשמע בכל מצרים

ולעתיד זרובבל יאמר קדיש וישמע קולו בכל העולם, שה' יתן כח בקולו, ובמתן תורה היה הקול נשמע בכל העולם, ומדוע לא ייתכן שקול התקיעה שיתקע הקב"ה יישמע בכל העולם? ומכל המקורות דלעיל משמע שיהיה כפשוטו, ונראה שגם רבנו האברבנאל לא כתב כן אלא מפני כת המתפלספים המתלוצצים על דברי חכמינו ומאמינים רק במה שעיניהם רואות).

ועי' בפרק "אתחלתא דגאולה" (סעיף י') שקיבוץ גלויות ייעשה אחר בנין בית-המקדש, ובפרק "קמעא קמעא" (סעיף ה') שהוא ייעשה במהירות ביום אחד. ובישעיה (פרק ס') שכל הגוים יעזרו ליהודים לשוב לארץ וזה יהיה בכבוד ועושר גדול ולא באניות מעפילים רעועות מגורשים ובורחים בבושה מכל הארצות, אלא "ופדויי ה' ישובו ובאו ציון ברינה" (ישעיה לה י', נא יא), ובקיבוץ גלויות עתיד הקב"ה להחזיר לנו את הכתרים שזכו להם במתן תורה כנגד נעשה ונשמע שנאמר "ושמחת עולם על ראשם" (שבת פח א').

וקיבוץ גלויות יהיה אחר גילוי כבוד ה' בכל העולם, וכמו שאומרים בתפילת מוסף לג' רגלים "גלה כבוד מלכותך עלינו מהרה והופע והנשא עלינו לעיני כל חי, וקרב פזורנו מבין הגוים ונפוצותינו כנס מירכתי ארץ", ובזמן קיבוץ גלויות יהיה ביהמ"ק בנוי וכמו שאומרים שם "והביאנו לציון עירך ברינה ולירושלים בית מקדשך בשמחת עולם" במהרה בימינו.

♦ י. הגאולה בניסים ונפלאות גדולים

הגאולה העתידה תהיה בניסים ונפלאות גדולים ותהיה דומה ליציאת מצרים אך גדולה ועצומה ממנה הרבה, וכמו שאמרו הנביאים "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות" (מיכה ז, טו), "ונתתי מופתים בשמים ובארץ" (ויאל גג). וכך אמרו חז"ל על הפסוק "נורא תהלות עושה פלא" (שמות טו, יא) עושה פלא עם אבות ועתיד לעשות פלאות חדשות עם בנים שנאמר כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, אראנו מה שלא הראתי אל אבות, ניסים וגבורות שאני עתיד לעשות עם הבנים יותר הם ממה שעשיתי לאבות (מכילתא בשלה פ"ח), לעתיד לבוא יעשה פלא מה שלא נחשב פלאות שעברו למולם, ולא יחשב אלא פלא אחד (ברכת הנצי"ב שם).

זכר עשה לנפלאותיו, כל מה שעשה בעולם הזה לצדיקים לאו כלום הוא, אלא כשיעשה לעולם הבא וצדקתו עומדת לעד (ילקוט שמעוני תהלים, רמז תת"ע). וצריך שתדע כי גאולת מצרים והגאולה העתידה שוות הן בדברים הרבה רק שהעתידה עוד תגדיל יותר כי אז תמצא הבריאה מנוח אשר לא מצאה למיום היותה עד עתה (מאמר הגאולה לרמח"ל), כי גאולת מצרים היא משל לגאולה העתידה (אוצרות רמח"ל משלי א') ואיתא במדרש זכר עשה לנפלאותיו, כי כל הנפלאות שנעשה בעוה"ז הכל רק זכר לנפלאותיו שלעתיד לבוא (שפת אמת שבת חנוכה מקץ תר"נ).

ה' ימלוך לעולם ועד, אמר להם משה לישראל ראיכם הניסים והגבורות שעשה לכם הקב"ה, יותר ויותר הוא עתיד לעשות לכם לעתיד לבוא בעולם הזה ובעולם הבא (מדרש וישע ועי' פסיקתא פיסקא לה רני ושמי). וכל מכות מצרים עתידות לבוא על אדום בשעה שהוא גואל את ישראל כאשר יצאו מן הגלות (שמו"ר ט"ג, תנחומא וארא יג, מדרש וישע, רבנו בחיי שמות יב, כט), ואמרו חז"ל כי הגאולה העתידה תהיה עיקר ויציאת מצרים טפלה לה (ברכות יב ב'). ובמדרש זוטא (שיה"ש אז), אמרו ואף לעתיד לבא המקום עושה להם נסים, לקיים מה שנאמר וענתה שמה כימי נעוריה

וכיום עלותה מארץ מצרים, ובמדרש קהלת (א,א) מה גואל הראשון הוריד את המן אף גואל אחרון יוריד את המן.

וכן **בזוה"ק** (שמות ז-ט) מובאים הניסים והנפלאות שיהיו בביאת המשיח, ומההוא יומא כל אתין ונסין וגבוראן דעבד הקב"ה במצרים יעביד לון לישראל כמו דאת אמר כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, ושם (תזריע נב א', זוה"ח לך לך מד א') זמין קודשא בריך הוא לאחזאה פורקנא לבנוי כאינון יומין דשלח קודשא בריך הוא לאפקא לישראל ואחזי אינון מכתשין במצריא ואלקי לון בגיניהון דישראל, וכן **בתרגום** עה"פ והולכתיה המדבר (הושע ב,טז) ואעבד לה ניסין וגבורן כמא דעבדית לה במדברא וכו' אעבד להון נסין וגבורן כיום מסקהון מארעא דמצרים, וכן בזוה"ח בלק צב א', ועי' בזוה"ק (ויקהל רטז ב') שגאולת מצרים היא כוללת בתוכה את כל הגאולות. וכן מבואר בדברי המהרח"ו (ספר הליקוטס פ' כי תצא) שגלות מצרים שקולה כנגד כל הגלויות, ובימות המשיח שיגמר כל בריר ניצוצות הקדושה ובלע המות לנצח אז יאמר "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות".

אמר **רבנו סעדיה גאון** אם בגאולה שהבטיח ה' לאברהם בשתי אותיות (דן אנכי) הרבה להם ניסים ונפלאות בעשר המכות וקריעת הים ויצאו ברכוש גדול והאביד את כל אויבינו וכל הניסים בהר סיני ובמדבר, על אחת כמה וכמה נזכה לניסים ונפלאות בגאולה העתידה שנכתבו עליה כמה דפים פרקים וספרים של הבטחות ונחמות בנביאים (רבנו יונה על אבות א,טו), ומשום כך הזכירה התורה את יציאת מצרים פעמים רבות כי הגאולה העתידה תהיה דומה ליציאת מצרים בדברים רבים, וכל שכן שעתיד לעשות לנו ניסים ונפלאות כפליים ממה שהבטיח לנו (אמונות ודעות פ"ח).

וכתב **רבנו בחיי** כל הנביאים מסכימים פה אחד שהגאולה העתידה תהיה בדמיון הגאולה הראשונה וכו' קבלה בידינו שהגאולה העתידה עתידה שתהיה בדמיון גאולת מצרים, וכמו שאירע לנו בשעבוד מצרים שסבלנו כמה יסורים וכמה שיעבוד ועינוי והקב"ה ברחמיו הרבה נפלאותיו ומופתיו בפרעה ובכל מצרים והוציאנו ביד רמה, כן הוא עתיד לעשות בגלות המחודש הזה מכל שאר הגלויות אשר סבלנו בדורות שעברו כמה צרות וכמה יסורין וגזרו עליהם כמה גזירות מחודשות וכמה מיני שמדים, על אחת כמה וכמה שעתיד הקב"ה לכפול שכרנו ולחדש ניסים ונפלאות לעיני הגוים יותר ויותר מביציאת מצרים (כד הקמח ערך סוכה ונר חנוכה, וסוף פרשת שמות), וכן כתב **הרד"ק** (תהלים עז,יב), והרמח"ל כי גאולת מצרים והגאולה העתידה שניהם ממקור אחד (אוצרות **רמח"ל** פ' בא). וכל הניסים שעשה הקב"ה במדבר עתידין להעשות לישראל בציון (בעל הטורים דברים ב,כד).

וכתב **הרמ"ק** (אילימה עין כל תמר ה') זמן גאולתם של ישראל יהיה ההנהגה באור החכמה המאיר בבינה מאור הכתר, ולכך הנסים מתגברים על הטבע תגבורת גדולה מאוד ויצליחו ישראל הצלחה גדולה יותר מהצלחתם בימי שלמה.

ובספר **עקידת יצחק** (פ' בשלח שער מב) כתב שתהיה הגאולה העתידה נפלאות ונבדלת מגאולת מצרים בשלשה עיקרים גדולים, כי בגאולה העתידה ידעו גבורתו ומלכותו בכל העולם, ותהיה לכל זרע בית ישראל וידעו כי הוא נאמן בבריתו ושומר חסדו לאוהביו ולשומרי מצוותיו, ותתפרסם גדולת השגחתו בגאולה, שכאשר נרצה עוונם גאלם. וכן כתב **האברבנאל** (משמיע ישועה ד,ב) שתהיה הגאולה העתידה כ"כ גדולה בעניינה יותר מגאולת מצרים מפאת נפלאותיה וגם להיות גלות מצרים כולו בארץ אחת והגלות הזה מפוזר ומפורד בארבע פינות העולם, וכן כתב בפירושו

לירמיה (כגז) וישעיה (נא,יב) שתהיה הגאולה העתידה כ"כ גדולה ועצומה בנפלאותיה יותר מגאולת מצרים לאין שיעור, לפי שגאולת מצרים השלימה את האומה הישראלית בלבד אבל הגאולה העתידה תשלים לכל העולם כולו (ישועות משיחו ח"ב עיון ג' פ"ו).

וכן איתא בזוה"ק (שמות ז' ב') כי בגאולת מצרים הקב"ה קידש שמו במלך אחד ובגאולה העתידה בכל מלכי העולם, ובתיקו"ז כ"ב (סו א') כמה דנפקו ממצרים ברזא דע"ב שמהן כך יפקון בהון כד יתפרקון בבתייתא ובההוא זמנא חסד ה' מלאה הארץ, ובליקוטי תורה להאריז"ל (ויחי מ"ט) עד כי יבא שילה גימט' משה וכן הוא בזוה"ק (ח"א השמטות רג א') דפורקנא ביה תליא, וברע"מ (כי תצא רעה ב' ופ א') משה רבנו יבא עם שני המשיחין והוא יוציא זרעו של אברהם מן הגלות ובו יתקיים כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות.

וכן כתב **הבינה לעיתים** (דרוש כח) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, לא אמר אעשה נפלאות כי עשיית הנפלאות לעולם לא חסרה ונמשכת גם כן בכל זמן הגלות אלא שאינם נראים ונגלים לנו, אבל הוא מבטיחנו בזמן הגאולה יראה אותם לנו שנראה בחוש העין כמו שהיה בצאתנו ממצרים.

וכן כתב **המבי"ט** (בית אלוקים שער היסודות פנ"א) כי הגאולה העתידה המיועדת בניסים ובנפלאות גדולים תתקיים כמו שנתקיימה זאת (של יצ"מ) וכו' אלא שגאולת מצרים היא דומה יותר לגאולה העתידה בריבוי הנפלאות אשר נעשו בה, גם כי אין להם ערך אל הניסים והנפלאות אשר יהיו בימים ההם כמו שאמר הנביא כימי צאתך מארץ מצרים וכו' והוא נודע כי הנפלאות אשר יראנו הן רבות באיכות וכמות יותר מנפלאות מצרים... כי גאולת מצרים היא דומה יותר משאר גאולות לגאולה העתידה.

וכתב המקובל בעל **החסד לאברהם** (מעין א' נהר טו): בסוף גלותנו זה קרוב לזמן גאולתנו יתחזקו צרות לישראל תכלית החיזוק וכו' והטעם כי השכינה תדין את ביתה ויביאה על מסורת הברית כדי לזככם אל הגאולה ואל הטוב המוכנת לנו ע"י הנביאים וטוב השיעור לא יכילוהו רעיון באופן שלא יזכר עוד גאולת מצרים, ויהיו אז ניסים וגילוי השכינה אל ישראל בהפלא ופלא, ובעת ההיא יצאו כל קיבוץ עם ה' אל המדבר ויהיו שם ברעב מ"ה ימים ואז יצרפו ויתלבנו ויתראה עליהם אליהו הנביא ז"ל ויתגלה עליהם משיח בעוני גדול וגם משה רבנו ע"ה יתגלה להם עם בני דור המדבר והשכינה יתגלה אליהם ויתקנו הדגלים בהשכינה, וירד בית המקדש בנוי למטה ויבואו ישראל לירושלם הבנויה והשכינה עמהם כימי צאתך מארץ מצרים **וירבו אז הניסים ויגדלו אשר אין הפה יכולה לדבר והשכל לשער הרבוי נסים ונפלאות שיהיו לישראל** ויפתחו את מקורי החכמה וזאת תהיה ההנהגה בגאולה בס"ד.

וכן כתב **המגיד מדובנא** (אהל יעקב פ' בשלח) כי מבואר במדרש בכמה מקומות כי ניסי גאולת העתיד ישתוו ממש לניסים הקודמים בגאולת מצרים, וכן **המלבי"ם** (ישעיה מג ז') שהגאולה העתידה הניסים שלה יהיו גלויים עד שלא תצטרכו להתבונן כי כולם יראו כי אצבע אלקים היא. **והבני יששכר** כתב (אלול א' אות יט) אתה ה' שאתה מאחר הקץ כי תחפוץ להיות ישועתי להושיע לי בניסים נגלים ומפורסמים בניסים ונפלאות כימי צאתנו מארץ מצרים. ובעל **הנתיבות המשפט** כתב (בספרו מעשה ניסים על הגדש"פ ד"ה על אחת כמה וכמה) שכל הדברים שנעשו בגאולת מצרים הן פועל דמיון שיתקיים בכפל בגאולה העתידה, וגאולת מצרים היא שורש לכל הגאולות וכו' שבה

שעשה לנו במצרים יוכפל הדבר לאין תכלית בגאולה העתידה. ובדרשות **מהרי"ט** (צפנת פענח פ' בא דרוש ב') שבמצרים היו כל הניסים ע"י שליח חוץ ממכת בכורות, ובגאולה העתידה כתיב "אראנו נפלאות" הרבה ע"י הקב"ה בעצמו.

וכתב **המאירי** (בית הבחירה תהלים צו) שירו לה' שיר חדש, שתפליגו בהודות וזמירות לפניו ולא יספיקו לכם השירים והמזמורים והתהלות שנעשו אבל שתוסיפו בחדש כמה וכמה לרוב הניסים והנפלאות אשר יעשה ה' לכם. והבן איש חי כתב שכל האותות שהיו ביציאת מצרים יהיו בביאת הגואל (בן איש חיל ד' כלה א'). ובספורנו (תהלים צו) שבקיבוץ גלויות ישנה ה' טבע הצמחים.

ובספר **אבקת רוכל** (רבינו מכיר תלמיד הר"י בן הרא"ש, ספר א' חלק א') כתב עשר נפלאות שייעשו לפני ביאת המשיח. ועי' **בכוזרי** (ב, לד) שאנחנו בגלות כמו חולה שנתיאשו הרופאים מרפואתו והוא מקוה לרפואה מצד המופת ושינוי המנהג.

◆ יא. קריעת הים לעתיד לבוא

בקיבוץ-הגלויות בגאולה העתידה עתיד להיות קריעת הים כקריעת ים-סוף, כמו שנאמר "והחרים ה' את לשון ים מצרים והניף ידו על הנהר וגו' והכה לשבעה נחלים והדריך בנעלים, והיתה מסילה לשאר עמו וגו' כאשר היתה לישראל ביום עלותו מארץ מצרים" (ישעיה יא טו).

כן כתב **רב האי גאון** (אוצר הגאונים סוכה נב א') שבקיבוץ גלויות יקרע להם ים מצרים לאחד ונחל מצרים לז' נחלים. וכן כתב **הרמב"ן** (מאמר הגאולה שער ב') שיהא בעתיד כקריעת ים סוף ואינו משל או חידה, וכן כתב **הרד"ק** (ישעיה נא,יא).

וכן כתב **האברבנאל** (משמיע ישועה מבשר ג' נבואה ב') התנאי העשירי שיהיה במשיח שיעשה ה' לימות המשיח נס דומה לקריעת ים סוף, וכן שם (ג,י) שהגאולה העתידה תהיה עם חורבן האומות ועם קריעת הים כמו שהיה בגאולת מצרים, וכן כתב בפירושו לזכריה (י,יא), וכן כתב **הגר"א** (פירושו לשיה"ש ו,י) דלעתיד לבוא יהיה כמו קריעת ים סוף, וכן **המלבי"ם** (תהלים צח ז').

ועוד כתב **האברבנאל** (ישעיה יא) התנאי הששי שימצא במלך המשיח הוא בענין הניסים והנפלאות שיעשה כנגד הטבע כי מפני דבקותו בה' יתברך יעשה אותות ומופתים בשמים ובארץ.

ובשוב ה' את שיבת ציון ישובו שני הדברים ההמה לקדמותם רוצה לומר הנבואה והנפלאות, והוא אמרו והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע רוצה לומר שכאשר תמרוד ארץ מה במצות מלך המשיח לא יצטרך לאסוף חיל ללכת להלחם בה כי הוא בשבט פיו יכה אותה מכה רבה מבלי חרב וחנית כו' כי בהיותו גוזר על גוי ועל ממלכה או על איש מיוחד שימות – תרד אש מן השמים וישרפהו או תבקע האדמה ותבלע אותו או ימיתהו האריה והנחש ושאר הדברים משלוחי ההשגחה, וכן אמרו במדרש אומרים למשיח מדינה פלונית מרדה בך והוא אומר יבוא גובאי ויחריב אותה. וכתב עוד (משמיע ישועה י"ד,ב') שקיבוץ גלויות יהיה בדרך פלא לא בחיל ולא בכח אנושי.

וכתב המהר"ל (נצח ישראל פ"ג) הגאולה האחרונה מעלתה רחוקה לגמרי מעולם הטבע כי תהיה ע"י הקב"ה לבדו ולכך היא נמצאת באיחור זמן, משא"כ גאולת בבל לא היתה במעלה כל-כך

מפני שהיתה קרובה אל העוה"ז ולכן היתה מיד לשבעים שנה. כי עני ורוכב על חמור כלומר מרומם על החומר (נצח ישראל פרק מ', וכן בגבורות ה' פכ"ט שלמעלתו הוא נבדל ומתנשא על חומר העולם). ועוד כתב (דרוש על התורה) מלך המשיח לא יהיה כשאר מלכים ומושלים הכובשים העם תחתיהם בזרוע, אלא ינהיג העולם בכח מדרגת חכמתו וברוח שפתיו ימית רשע לפיכך אמר עני ורוכב על חמור כלומר לא מצד כחו יהיה מנהיג העולם רק כאשר ינהיג העני כי העני אין לו כח כך הוא בלי כוחו וזרועו ינהגנו עלמות.

וכלל גדול לימד אותנו המהר"ל (נצח ישראל פ"ח) שיציאת מצרים היא נצחית משום שהיתה ע"י ניסים ונפלאות משא"כ ביאתם לארץ היתה בדרכי הטבע ולכן יש לו ביטול והפסק. ומזה נלמד כי ודאי הגאולה האחרונה שהיא נצחית תהיה בניסים ונפלאות גדולים.

וכתב הגר"א דהקב"ה מנהיג את העולם בשני עניינים ומה שעושה בעצמו נקרא מעשהו שהוא בגלוי בכל העולם (אדרת אליהו דברים יח, כב), וכתב על הפסוק "דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל" דלעתיד יעשה הקב"ה ניסים גלויים ואח"כ ניסים גדולים ונסתרים (אמרי נועם ברכות נח ב'), לפי שב' הנפלאות שיהיו בעת הקץ לא יהיה הפסק רב ביניהם כמ"ש וחש עתידות למו וכו' וביאורו כי העתידות לבא עלינו בזמן הקץ הניסים והנפלאות יהיו בזמן מעט ולא יתמהמה (ביאור הגר"א על תפילת חנה), וכן כתב באדרת אליהו על הפסוק "כי אשא אל שמים ידי" (שם לבמ) שיהיה הנהגת העולם בגאולה ע"פ רצון כמו בשמים ויעשה ניסים ונפלאות בארץ וכמ"ש כי לה' המלוכה, והגאולה אינה בידי אדם כלל רק בידי שמים והתשועה היא ללא שום השתדלות (אבני אליהו, ברכת אבות ותקע), ויעשה הקב"ה ניסים חדשים שלא ראו מימיהם (פירושו לשיה"ש ח"י). ועיקר הגאולה תהיה ע"י משה שהוא יתגלה ויגאל כמו במצרים (אבן שלמה פי"א הערה א', וכן כתב האוה"ח הק' (דברים לב, גב) כי הוא יביא את ישראל אל הארץ בבוא גאולתם, וכן מבואר בדברי החסד לאברהם לעיל).

וכן כתב השל"ה הק' שלעתיד יהיו הניסים גדולים כל-כך עד שהניסים הקודמים של יציאת מצרים יהיו בטלים לנגדם (פ' וישב ופנחס ופ' זכור), וכן **אור החיים** הק' (שמות כא, יא), **היערות דבש** (ח"א דרוש ג') דלעתיד לבוא יעשו ניסים חוץ לטבע העולם, וכן כתב **הקדושת לוי** (לפסח) שהקב"ה יעשה עמנו כל-כך ניסים ונפלאות עד אין מספר ואפילו נגד יציאת מצרים, **החת"ם סופר** (פ' וראו ודרשות דף קצא א') שכל הניסים הקודמים יהיו בטלים ויהיה הכל כאין וכאפס לעומת מה שיראו בעיניהם אנשי הדור דלעתיד לבוא, **הכתב סופר** (פ' בשלח ד"ה אז ישיר, וזאת הברכה ד"ה אשריך ישראל) דלעתיד לבוא יעשה ה' ניסים גדולים לאין שיעור מאלו של מצרים, וכן כתב **המלבי"ם** (ויקרא כו, ד) ישעיה יג, מג, מגי-יט, חבקוק ג, ז) שיהיו ניסים ונפלאות אשר לא נבראו מימי קדם ואותות ומופתים לא נתגלו מעולם בעת הישועה האחרונה, ובעל **הלשם** כי הגאולה תהיה בניסים, ובתחילת הגאולה יהיו ניסים מעורבים בטבע וכמו שהיה בגאולת מצרים (ספר הדע"ה ח"ב, דרוש ד' ענף יב) כי גילוי האור של הגאולה האחרונה הוא כולו למעלה מהטבע וכל פעולותיו הוא ניסים נגלים וזהו מה שיסדו אפס בלתך גואלנו לימות המשיח, כי יהיה כל גאולה העתידה הכל למעלה מהטבע וע"י הקב"ה לבד ובהגילוי דהאור הגנוז מהקב"ה בכבודו ובעצמו (הקדו"ש שער ו' פרק י').

ועי' **רד"ק** (ישעיה מא, יח מב, מגי-ח כא תהלים סה, ו-ט, עזיב פוט קמה, א) ומצודות (ישעיה מא, יח תהלים קיח, כג), (זה ראיתי בספר אפס בלתך גואלנו שער ג' פרק ב') וכן **מלבי"ם** (תהלים צו יב) דיהיו ניסים

ונפלאות למעלה מן הטבע, וכן שם (צט,ג-ד) ושם (תהלים קו מח) דבעתיד יתגלה שם קדשו בניסים גלויים, ומהר"ץ חיות (תורת נביאים) שהוא בעצמו יפדה אותנו ע"י ניסים יוצאים מגדר הטבע ולא ע"י מלחמות ומרידות.

וכתב הרמח"ל (מאמר הגאולה) כי כשיגיע זמן המנוחה הגדולה העתידה להגלות בעולם יפתחו כל האוצרות ומהם יצאו כל מיני מחמדים וינתנו לישראל חלף עבודתם הקשה שעבדו בגלותם... כי כל הימים שהיו ישראל בגלות ואור לא נגה עליהם אותו האור הראוי לאותם ימים לא אבד אלא כל האור ההוא היה הקב"ה גונזו באלה האוצרות וכשיהיה הזמן לפתוח אותם אז יצא כל האור ההוא כאחד ואז יהיה זמן שמחה לישראל אשר כמוה לא נהיתה ויתקן העולם במנוחה והשקט ולא יהיה עוד יגון בעולם כלל. ובסערת אליהו (עירוב' יג,ב): אם לא היינו חוטאים היה השם שלם והיה עושה לנו גם היום ניסים לשדד את המערכות כי אין מזל לישראל.

הרמ"ע מפאנו (אם כל חי גכא) שכל הניסים שעשה לנו הקב"ה בביאה ראשונה אחרי יציאת מצרים אינם אלא מעט בערך הניסים שיעשה לנו לעתיד, כי לעתיד תמלא הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים מהניסים שיעשה הקב"ה וכו'. ועי' ספורנו (תהלים סה ט, צו א-ג, קמז יח, קמח א), והרמ"ד וואלי כתב (תהלים סו,ו) שעתיד הקב"ה לעשות לישראל הניסים עצמם שעשה עמהם בצאתם מארץ מצרים, כי הכל יהיה ודאי דרך נס ופלא ולא בדרך הטבע לפי שבזמן הגאולה "ונגלה כבוד ה'" וכל הניסים והנפלאות יעשו בכבודו ובעצמו וזהו שאמר "עושה נפלאות לבדו" (שם עב,יח), ועוד כתב (ממלכת כהנים יחזקאל לד) שבאותו זמן יכירו בגילוי אלוקותו מתוך הניסים והטובות שיעשה להם בגילוי כל יום תמיד.

והמגיד מדובנא (אהל יעקב פ' בראשית) גאולת מצרים היתה בבחינת הכנה לגאולה העתידה וכל הניסים והטובות שעשה ה' יתב' הם רק קצות ומעט קט מעין הגאולה והטובות העתידות וכמאמר הכתוב כימי צאתך וגו'.

ועי' בפרק "אתחלתא דגאולה" (סעיף ח') שבתחילת הגאולה תהיה תחיית המתים לצדיקים שציפו לגאולה במשך כל הדורות. ובפרק "הקץ המגולה" על הברכה העצומה שתהיה בפירות בזמן ביאת המשיח, וכל אילני הסרק יתנו פירות, והשפע של כל העולם יעבור דרך א"י ורק השאריות ילכו לשאר הארצות, וכתב הרס"ג (אמונות ודעות פ"ח) כי ים המלח יחזור להיות מתוק וכמו שהיה קודם הפיכת סדום, וכל זה מלבד הניסים העצומים שיהיו במלחמת גוג ומגוג כמבואר בזכריה י"ד ויחזקאל לח-לט ובזוה"ק ודברי חז"ל, ואבני אלגביש שיפלו מן השמים וכדו' ואם נפרט את כל הניסים העצומים יארך המאמר מאוד.

הניסים שיהיו לעתיד, כמובן לא מדובר ב"ניסים" של נצחונות צבאיים של צבא חילוני על הערבים, אשר אח"כ לוקח לעצמו את כל התהילה והכבוד. גם אצל שאר אומות-העולם ישנם סיפורי נצחון ע"י תחבולות צבאיים.

כאן אנו מדברים על ניסים שונים באופן מהותי, ניסים כאלו אשר בעקבותיהם יכירו כל העולם במלכות ה', יעזבו את הבליהם ויעבדו להקב"ה, לא ניסים כאלו אשר שבוע אח"כ החילונים ימשיכו לנסוע בשבת ללכת לים ועולם כמנהגו נוהג.

וכתב רש"י (בתחילת פ' תולדות) שעשה הקב"ה את יצחק דומה לאברהם מפני שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה, וכידוע ביאר הרב מבריסק זצ"ל מה היתה הליצנות כאן, שהם לא התכוונו להוריד במעלת הנס ובוודאי היה כאן נס גדול, אלא שהם רצו לומר גם לאבימלך עושים ניסים!! גם אלו המהללים את הניסים שקרו לצבא החילוני רוצים לומר הנה גם לנו עושים ניסים, ובזה רוצים להראות כי בם בחר ה' והניסים הם ראיה לצדקת דרכם ויותר אין צורך לשמור מצוות כי גם לכל חילוני עושים ניסים!! עוד אמר הלא כלל ישראל חי כל הזמן סמוך ובטוח על הבטחת ה' ביד נביאי אמת וצדק, ועל האמונה בביאת המשיח וניסים גלויים שיתרחשו אז, ויסוד הציונות והמדינה הוא לנפץ כל אלו וכעין נזיד עדשים עבור הבכורה (תשובות והנהגות ח"ב סי' קמ).

וכתב האברבנאל (משמיע ישועה מבשר ה' נבואה ב') שבאמצעות הניסים והנפלאות אשר אעשה בזמן הגאולה יתקדש שמי לעיני הגוים וגם אתם עצמכם תדעו כי אני ה' כי תגיעו לשלמות הידיעה האלקית בהביאי אתכם אל אדמת ישראל, והמהר"ל (דרך החיים וז): כי כאשר הקב"ה מביא גאולה הש"י רוצה שידעו כי הוא יתב' פעל, ולא יאמר לא השי"ת פעל כל זאת רק חכמתם ועוצם ידם.

ועי' בספר "על הגאולה ועל התמורה" סי' ע"ב, שבמלחמות של הצבא החילוני לא היה במלחמתם ניסים כלל אלא הצלחה מלוכש בדרך הטבע. והנה ודאי יש לשמוח על הצלת היהודים יראי ה' אך מאוד יש להצטער על הצורה בה הגיעה הישועה אשר גרמה חילול ה' נורא ואיום וחזוק הדעות הכוזבות, וכאילו כל ההצלחה היתה בזכות הפורקי עול וכאילו בחר בם ה' ומצאו חן בעיניו הם ודרכם הקלוקלת, וגם ר"ש בכה כאשר היתה ההצלחה ע"י שד (מעילה יז).

♦ יב. מעשים לקירוב הגאולה מורים על חוסר אמונה

כתב המהר"ל: בני אל חי זרע אברהם תולדות יצחק צאצאי יעקב, אל יהא קטן בעיניכם התוחלת והתקווה הזאת שהיא לזכות ולצדקה עולמית, מורה על זרע אמת לא ישקרו באמונתם, העם אשר יושבים בחושך נותנים שכמם לסבול עול הגלות ולהתבזות מן האומות זה עידן עדנין, **דבר זה בודאי מורה על אמונתם** (נצח ישראל פכ"ט). וכן כתב האוהב-ישראל (פ' שמות): עם ה' בני אל חי הבאים לקבל עליהם עול הגלות באהבה ושמחה מאחר שהוא גזירת המלך מלכו של עולם שכן גזר ופקד וציוה הבורא ברוך הוא וב"ש, כי הגם שהם בצרות גדולות ובבחינת עקב ובפרט בעקבות משיחא.

ומכלל הן אתה שומע לאו, מי שלא מוכן לסבול את עול הגלות בטענות שונות ומשונות ורוצה לצאת קודם הזמן, דבר זה מורה על חסרון אמונה שישלח הקב"ה משיחו שיגאלנו ויוציאנו מהגלות, וכתב אוה"ח הק' (פ' שמות) שזוהי מידתו של עשו הרשע שאינו מוכן לסבול עול הגלות, גם על בני אפרים שיצאו קודם הזמן אמרו חז"ל שעליהם נאמר "לא האמינו בדברו", למרות שהם יצאו בזמן שלפי חשבונם עברו ד' מאות שנה (שיהש"ר ב,יט).

וכבר מבואר לעיל כי הגאולה תבוא ע"י הקב"ה לבדו ללא כל עזרה והשתדלות מצידנו, ועלינו רק לשוב בתשובה ללמוד תורה ולצפות לישועה וכמו שנאמר "אשרי המחכה ויגיע" (דניאל יב יב),

"עין לא ראתה אלקים זולתך יעשה למחכה לו" (ישעיה סד ג) "לכן חכו לי נאום ה' ליום קומי לעד" (צפניה ג ח) "אם יתמהמה חכה לו" (חבקוק ב ג).

וכתב בספר משכיל אל דל (להג"ר הלל מקלאמיא מגדולי תלמידי החת"ס, ח"ג כלל ג' פרט ב') ישראל עם ה' המאמינים באמונה שלימה שהתורה מה' ומאתו יצאו הדברים שאמר לאברהם שיברור לבניו גלות כדי להצילם מגיהנם, וכן אמרו שהשביע את ישראל שלא יעלו בחומה ולא ימרדו באומות עד שיבא הזמן וקול התור נשמע בארצנו לאמור לאסורים צאו, ומעתה גם אם יבוא זמן שיתרבו ויגדלו ויעצמו ישראל בגולה בכמות ובאיכות ויהיו מלומדי מלחמה, עם כל זה מורא שמים עליהם לבלתי ירים איש את ידו ורגלו נגד אדוניהם הגם שיש כח בידם להשתחרר מהם אלא נשארים בעבדותם ועניים רק משום שה' ציוה אותם והזהירם בתורה הקדושה שלא לעשות כן. אבל האנשים שאין אמונתם לה' חזקה להאמין שה' הגלה אותם מארצם והסגירם ביד מלכי אוה"ע עבור חטאם רק אומרים עולם כמנהגו נוהג, להם אם יבוא זמן שיהיה בכוחם למרוד וללחום בודאי היו עושים כן, שאין להם אמונה שה' פעל כל זאת, כי בעוה"ר מרוב זמן של אריכות הגלות נחלש האמונה.

ולא מוטל עלינו שום חיוב מעבר לזה, לא לעלות לארץ וליישב אותה ולא להקים מדינה וצבא, לא ליישב ביצות ולסלול כבישים, רק לצפות ולהמתין ולקוות לגאולה. וכן כתב **הכתב סופר** (שמות ד"ה מי אנכי) בגאולה האחרונה אין עלינו רק לעשות תשובה כדי שירחמנו ה' ואז יושיענו ה' מבלי שנעשה אנחנו דבר.

לכן מובן הדבר כי מי שעושה השתדלויות לקירוב הגאולה, דברים שלא מוזכרים בדברי חז"ל, הרי זה מורה על פגם גדול באמונתו בדברי הנביאים וחז"ל (וכ"ש אם המעשים הללו יש בהם סרך איסור ועבירה כגון להתחבר לרשעים ולהחניף להם שזה ודאי אינו מקרב את הגאולה אלא רק מעכב אותה).

"פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים" (ישעיה כו,ב) ששמר וצפה ימים רבים לאמונתו של הקב"ה שיקיים הבטחתו שהבטיח ע"פ הנביאים לגאלם (רש"י), דעבודת ה' היא האמונה והבטחון להיות יושב ומצפה לישועת ה' ובעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים בזכות ציפיתי לישועה ולא מהרתי הקץ, ההיפך מבני אפרים שמיהרו את הקץ, דהרשע אין יכול לסבול סבל ההמתנה (דרשות חתם-סופר ח"ב דף רנח).

וזה לימוד לגלותנו המרה והארוכה הזו להתנשא ולהכנע ולסבול עול הגלות, היפוך הכת הידועה שאינם יכולים לסבול הכניעה וסבלות הגלות (שם משמואל שמות תרע"ז).

וכתב ר"י אייבשיץ (אהבת יהונתן פ' ויצא) שאמרו חז"ל לא נגאלו ישראל ממצרים אלא בשכר האמונה שהאמינו בה', וביאר שישראל ביקשו לצאת ממצרים קודם זמנם ע"י מעשה כישוף מפני קושי העול, אולם מרים הנביאה אמרה שלא יעוררו האהבה עד שיחפוץ הקב"ה לגאלם וישלח להם נביא ויוציאם ממקום החושך ובוזה נחה דעתם והאמינו בה' ולא יצאו ובשכר זה נגאלו.

והגאון בעל שדי-חמד כתב על התנועה הציונית:

"השיטה הכזבה הזאת היא אבן נגף וצור מכשול לבית ישראל בגשם ורוח וכו', השיטה הזאת שוללת מכל המחזיקים בה כל תקות ויעודי ישראל המחכים לביאת הגואל האמיתי, גואל צדק גואל רוחני מופשט מגשמיות אשר יביא לנו גאולה ניסית לא טבעית.

ובכן אליכם שלומי אמוני ישראל אתחנן, למען קדושת שמו יתברך ולמען שמירת קיום האומה הישראלית אשר סבלה רעות רבות וצרות כאלה בתקופות שונות כידוע, משכו ידיכם ולבכם מהשיטה המסוכנת הזאת וקחו לכם לקו את האמונה הטהורה המסורה לנו מאבותינו ונביאי ה', כי יבא לציון גואל, יבוא בשליחותו של הקב"ה, לא אשר נביא אותו בחזקת היד, שום השתדלות גשמי מצינו דרוש לביאתו רק השתדלות רוחני כמאמר הכתוב "היום אם בקולו תשמעו", עלינו להטיב מעמדינו בשמירת התורה וקיום המצוות בכל פרטיהם ודקדוקיהם, עלינו להיות נאמנים להמלכים ולהארצות אשר נשבו בהם ובצלם נחסה עד אשר תבא העת המיועדת לגאולתנו ופדות נפשנו ואז יכירו וידעו כל עמי הארץ את ערכנו וראו כי שם ה' נקרא עלינו וירום קרן ישראל בכבוד" (אגרות שדי חמד עמ' רטו).

ר' יוסף לייב בלוך זצ"ל (ראש ישיבת טלז):

כי אם אמנם כולנו משתוקקים לארץ חמדתנו, וכל בן ישראל אשר לבו עם א-ל יכסוף אל ציון ונפשו תכלה אליה, אבל הצורה שנתלבשה בהתנועה הציונית אש זרה היא אשר לא צוה ה' וכו'.

אולם המאמין בה' ההולך בדרכם אין זה כי אם משום שאמונתם בה' היא רק בדרך חיוב על פי דין, מחוייבים הם להאמין בה' כי הלא אסור שלא להאמין ובעבור זה מאמינים הם בכח ה' ושעוד יביא גאולה לעם ישראל **אבל כל זה באמונה פגומה**, חסרה להם המדה הראויה והשלמה באמונה זאת, ולכן **כשהם מוצאים איזה דרך להוציא הגאולה לפועל בדרך טבע ובאופן מעשי, אף אם בדרך רחוקה מאוד, ירצו אליה ויחבקה בשתי ידיים, כי בה הם מוצאים שלמות אמונתם**, וזה משלים תשוקת נפשם המורגשת בקרבם לקרב אל לבם ולרגש טבעם את האמונה שהם חייבים בה, ובכל כוחם מתאמצים הם בזה באמתלא שהם דואגים לטובת הכלל, ואינם מרגישים בעצמם את הכוח הדוחף אותם לעבודתם (שיעורי דעת, מאמר התגברות על הטבע).

והגאון ר' מאיר שמחה מדווינסק (בעל משך-חכמה ואור שמח) כתב שהוא חושש שענין בנין א"י בסופו ידחה אמונת המשיח והוסיף:

"המביט בעין פקוחה בספר דברי הימים להיות ישראל בגולה יראה פעמים לא ספורות עמדו בעמנו משתגעים ובעלי דמיון אשר חש עתידות למו, זה בזרוע ימינו וזה במופתים בדויים וכזבים, וזה בתשובה ותענית הוליכו את העם שולל ויאמינו כי הגאולה קרובה לבוא, ומחמת דבריהם יצאו רבים מקהל עדת ה' מהדת והאומה וכיחשו בתקוה העתידה והיה לפוקה ולמכשול לבית ישראל, ושכחו האזהרות שהזהיר הרמב"ם באגרת תימן לבלתי להטות לב לרעיון כוזב ולבלי לחשוב אודות פעולות ודרכים להגאולה המקווה, והלכו כבהמה בבקעה בשכחם דברי ה' על ידי נביאו "ופתאום יבוא אל היכלו וכו'" (מרא דארעא דישאל ח"ב עמ' כד).

ואמר הרב מבריסק שמבואר ברמב"ם (סוף הל' מלכים) שמלך המשיח הוא יגאל את עם ישראל משעבוד מלכויות, ומי שתולה גאולת ישראל ממלכות הרשעה שלא ע"י משיח חסר לו באמונת משיח השלמה (ילקוט דעת תורה אות סד).

◆ יג. גם בגאולת 'בעתה' יזכו לניסים ולכל ייעודי הנביאים

מכל האמור לעיל התבאר מעבר לכל ספק שהגאולה טרם התחילה, ולא ראינו שהתקיימו הנבואות ודברי חז"ל על הגאולה. אמנם כבר הזכרנו מה שטוענים כמה מן ספרי הציונות שכל הניסים והנפלאות המובטחים לנו בדברי הנביאים הם רק בגאולת "אחישנה" אם יזכו, אך אנו היום בגאולת "בעתה" וכמו שאמרו חז"ל "זכו אחישנה לא זכו בעתה" (סנה' צח), וגאולה זו היא קמעא קמעא בדרך הטבע ללא ניסים ונפלאות. לפי דבריהם אפשר למחוק מהתנ"ך את רוב נבואות הגאולה והנחמה כי הם אינם עתידות להתקיים ח"ו.

אך דבר זה אינו נכון כלל וגם בזה טועים הם, וכבר כתב **רבי סעדיה גאון** (אמונות ודעות פ"ח) על דעה זו שהיא בטלה ומופסדת והאריך לסתור אותה, ומבאר שכל הנחמות ונבואות הגאולה אינן על תנאי ועתידות כולן להתקיים במהרה בימינו. וכן מפורש בזה"ק (כי תשא קפח ב') שעתיד הקב"ה לקיים לישראל כל ההבטחות הטובות שאמר על ידי נביאי האמת: זמין קודשא בריך הוא למעבד לישראל כל אינון טבאן דקאמר על ידי נביאי קשוט וישראל סבלו עליהון כמה בישין בגלותהון.

ואמרו חז"ל (ברכות ז' א') "כל דיבור שיצא מפי הקב"ה לטובה אפילו על תנאי אינו חוזר", וכתב **הרמב"ם** (הקדמה לפיהמ"ש ד"ה והחלק השני, ובהל' יסודי התורה יד) שכל מה שהבטיח הקב"ה ע"י נביא לעולם אינו חוזר ואי אפשר לחטא לבטל הבטחת טובה זו, וכן דעת **הרמב"ן** (ספר הגאולה שער ב') כי מה שנאמר לנביא לטובה לא יחזור ריקם וכל הנחמות החזקות אשר אמר ישעיהו עתידות הן לבוא על כל פנים, וכן כתב **הר"ן** (דרשות הר"ן דרוש ב' ויב) דהייעודים הטובים יתקיימו על כל פנים ומה שהתנבא הנביא לטובה אי אפשר שייבטל וזה קיום ייעוד גאולתנו.

ובספר **העיקרים** (מאמר ד' פמ"ז) כתב כי אנו בוטחים ומקווים לגאולה ובהכרח יקים ה' דברו מג' סיבות - מצד החסד אשר לא יכלה, מצד כבוד שמו שלא יתחלל, ולאמת הבטחתו, וכמו שנאמר "לא לנו ה' לא לנו (א) כי לשמך תן כבוד (ב) על חסדך (ג) על אמתך", ועל זה הדרך ראוי שתהיה תקות הבוטח בה' ומצפה לדברי הנביאים כאדם המקוה הדברים העתידים שמציאותם מחויב. וכן מבואר באריכות בדברי **הרא"ם והלבנוש** בפרשת וישלח (לכח) דהבטחת ה' אינה חוזרת.

וכן כתב **המהר"ל** (גבורות ה' פ"ז) שכל דבר שנאמר בנבואה לרבים אין הקב"ה חוזר בו, והמלב"ם (ישעיה יב ב' בשם ספר העיקרים) דהגאולה והנבואות הטובות בהכרח יתקיימו, וכן **הצל"ח** (ברכות ד' ד"ה ראויים) שמה שהבטיח הקב"ה ע"י נביא לעולם אינו חוזר, והיערות דבש (דרוש א') כי ח"ו דבר ה' לא ישוב ריקם אפילו קוצו דקוצו של יו"ד. וגם **הגר"א** כתב (אמרי נועם ובבאורי אגדות לברכות יג א', לד ב') שאחר ביאת משיח בן דוד יתקיימו כל יעודי הנביאים. וכן כל גדולי ישראל המובאים לעיל (סעיפים ח-ט) כתבו שהגאולה העתידה תהיה בניסים גדולים ולא חילקו בין גאולת

בעתה לאחישנה, וכן אומרים בברכות ההפטרה "המדבר ומקיים שכל דבריו אמת וצדק ודבר אחד מדברך אחור לא ישוב ריקם".

וכן יציאת מצרים אשר היתה גאולת "בעתה" שהיו בני-ישראל חוטאים ושקועים בשערי טומאה, ואעפ"כ כאשר עשו תשובה וזעקו לה' זכו לגאולה גדולה ועצומה ולכל הניסים והנפלאות הגדולים של עשר המכות קריעת ים-סוף ומתן תורה וכל הניסים במדבר עמוד אש וענן וירידת המן והבאר וכיבוש הארץ כידוע, ומבואר בזוה"ק (ויקהל קצח ב') שבזכות שסבלו קושי ועול הגלות לשם הקב"ה לכן זכו לתשועה וניסים גדולים.

ובפרק "אין נגאלין אלא בתשובה" (סעיף ב') מבואר שישנה הבטחה ונבואה מפורשת בתורה (בפרשת ניצבים) שעתידיים כל ישראל לשוב בתשובה שלימה בעודם בגלות, ומשום כך ודאי שעתידיים להתקיים כל נבואות הגאולה במהרה בימינו, וכמו שכתב האלשיך הק' (בראשית כח) "כי גם שהטוב תלוי בתשובה הוא יתב' הבטיחנו שודאי נשוב ויביא עלינו את כל הטובה כמו שאמר הכתוב "בצר לך ושבת" וכן "ושבת עד ה' ושב ה'", וכן כתב בעל ה"הפלאה" (פנים יפות פר' ראה עה"פ אם לא תשמעו): כי בהכרח יקיים ההבטחה והיעודים שהעידו הנביאים באחרית הימים וזהו שאמר "את הברכה אשר תשמעו" כי בלי ספק שיתקיים הברכה אף אם לא יקיימו התורה בהכרח באחרית הימים יעמיד להם מלך כהמן עד שישובו וישמעו אל מצות ה' ויקוים הברכה לכך כתיב ב' "אשר" אבל הקללה כתיב בה "אם" שיכלו להיות שלא יחטאו ולא תבא הקללה כלל.

ובענין גאולת 'בעתה', אנשים רבים אינם מבינים מהי גאולת בעתה, רבני הציונות חושבים שבהגיע הקץ האחרון יזכו כולם להיגאל צדיקים ורשעים וכמו שהתקיים כביכול בזמננו, אולם אין זה נכון.

גאולת 'בעתה' היא כאשר תגמר זכותו של עשו ותפול מלכות אדום (כמו שנאמר "לעת תמוט רגלם"), על גאולה זו נאמר "ביד חזקה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם" (יחזקאל כ' לג) והיא בדרך של צרות ויסורין רבים עד שפחדו ממנה חז"ל ואמרו "ייתי ולא אחמיניה" (סנה' צח ב'), וקודם הגאולה יתקיים בירור זיכרון וצירוף אחר צירוף (כתובות קיב), ולא יזכו להיגאל אלא הצדיקים ומי שישבו בתשובה שלימה "אחד מעיר ושנים ממשפחה", וכמו שהיה ביציאת מצרים שרק חמישית מהעם זכו לגאולה וכל הרשעים מתו במכת החושך (ומבואר בפרק "אין נגאלין אלא בתשובה"), ועי' באלשיך הק' (ישעיה סג,ד) ודרשות בית הלוי (דרוש ט"ז) בביאור גאולת בעתה.

אמנם אלו שיהיו ראויים להיגאל יזכו לכל ההבטחות וייעודי הנביאים כולם ותהיה הגאולה בניסים ונפלאות, וכל ההבדל בין גאולת אחישנה לבעתה היא רק בתחילת הגאולה כיצד יבוא המשיח (על ענני שמים או עני ורוכב על חמור) ומי יזכה להיגאל, אך ודאי שכל נבואות הנחמה והגאולה עתידות להתקיים במהרה בימינו.

וגם גאולת 'בעתה' כאשר יבוא המשיח "עני ורוכב על חמור" היא בניסים גדולים ואינה בדרך הטבע כלל, וכבר מפורש בזוה"ק ש"עני" הכוונה שעונה לו ה', ודעת הרס"ג (דניאל ז יג) שהמשיח יבוא על ענני שמיא ומה שכתוב עני ורוכב על חמור הכוונה היא בענווה.

וכתב **הרמב"ם** (איגרת תימן) כי האותות והמופתים שיעשה המשיח הן הן הראיות על אמיתתו. וכתב **הרמב"ן** (פירושו לשי"ש) הטעם שמלך המשיח עני ורוכב על חמור רמז כי לא בקשתם ובחרבם ירשו ארץ ולא בסוס ורכב כי אם ברצון הבורא שיפיל וישפיל כל האומות לפניו "והכרתי רכב מאפרים וגו'" שלא יצטרכו לכלי זין כדכתיב וגברתם בה' ובשמו יתהלכו. וכן כתב **האברבנאל** (משמיע ישועה מבשר י"ד נבואה ב') צדיק ונושע ר"ל צדיק במעשיו ונושע במלחמותיו אבל לא תהיה תשועתו מכח מלחמה כי הוא יבא עני ורוכב על חמור, ועני הוא כמו עניו (וכן הוא בתרגום וברשי'), ובספר הזוהר פירש עני ורוכב על חמור שעני הוא מלשון וענית ואמרת ר"ל קורא לאלוק וצועק אליו ורוכב על חמור שימשול על האומות שהם עם הדומה לחמור.

והמהר"ל (נצח ישראל פרק מ') ביאר שרוכב על חמור כלומר מרומם על החומר, וכן כתב בגבורות ה' (פכ"ט) שלמעלתו הוא נבדל ומתנשא על חומר העולם, ובדרוש על התורה ביאר הכוונה דכמו העני שאין לו כח כך הוא לא מצד כוחו יהיה מנהיג העולם אלא בכח מדרגת חכמתו וברוח שפתיו ימית רשע, וקודם ביאתו יהיה העולם חסר דעה וחכמה לגמרי כחמור, ובביאת המשיח יתקיים "ומלאה הארץ דעה את ה'" (ישעיה יא), והגר"א ביאר (ספד"צ פ"ד) דרוכב על חמור היינו שיכבוש את אומת ישמעאל הנקראים חמור.

וכן מבואר בדברי ה"**חסד לאברהם**" (מעין א' נהר טו) שקודם הגאולה יהיה בירור וצירוף ואח"כ יזכו לניסים גדולים ועצומים (גם בגאולת 'בעתה'):

בסוף גלותנו זה קרוב לזמן גאולתנו יתחזקו צרות לישראל תכלית החיזוק... והטעם כי השכינה תדין את ביתה ויביאה על מסורת הברית כדי לזככם אל הגאולה ואל הטוב המוכנת לנו ע"י הנביאים וטוב השיעור לא יכילוהו רעיון באופן שלא יזכר עוד גאולת מצרים, ויהיו אז ניסים וגילוי השכינה אל ישראל בהפלא ופלא, ובעת ההיא יצאו כל קיבוץ עם ה' אל המדבר ויהיו שם ברעב מ"ה ימים ואז יצרפו ויתלבנו ויתראה עליהם אליהו הנביא ז"ל ויתגלה עליהם משיח בעוני גדול וגם משה רבנו ע"ה יתגלה להם עם בני דור המדבר והשכינה יתגלה אליהם ויתקנו הדגלים בהשכינה, וירד בית המקדש בנוי למטה ויבואו ישראל לירושלים הבנויה והשכינה עמהם כימי צאתך מארץ מצרים **וירבו אז הניסים ויגדלו אשר אין הפה יכולה לדבר והשכל לשער הרבוי נסים ונפלאות שיהיו לישראל** ויפתחו את מקורי החכמה וזאת תהיה ההנהגה בגאולה בס"ד. עכ"ד.

לכן גם בדורנו ודאי רשאים אנו לצפות לגאולה בניסים גדולים ולהבטחת הנביאים "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות", ועוד שהרי כתב **החפץ חיים** כי עם ישראל בודאי ראוי לגאולת אחישנה (שם עולם פ"ג), ואמר הרב מבריסק שבגאולת 'אחישנה' לא נאמר שיעור כלל וכל שיהיה רגע אחד קודם הזמן של 'בעתה' הוא גם כן גאולת אחישנה (חי' הגר"ז הלוי (סטנסיל) החדשות עה"ת עמ' ו'), וא"כ ודאי שאפשר לצפות לניסים גלויים.

ומכל זה מוכח דלא כמו שכתב בספר "אם הבנים שמחה" (סי' כ') אשר לגלג על אמונתם התמימה של עם ישראל אשר מצפים לגאולה בניסים וכהבטחת הנביאים "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות" (מכא ז'), והביא אלו האומרים שאין לנו לעשות דבר בענין הגאולה רק להמתין לביאת המשיח שיבוא פורח באויר על רכב וסוסי אש והוא ישא אותנו על כנפי נשרים לארצנו, וכתב על זה שהיא דעה נפסדת וחילול ה', שרא ליה מריה.

ולא ידע כי כך מפורש בזהר חדש (בלק צב ב') "באינון תשעה ירחין יתחזון בכל ליליא מפלגו ואילך רכב אש וסוסי אש לבר מרקיעא מגיחן קרבין אלין באלין עד ינהר צפרא וכו' ומהדר גאונו דא משיח בקומו לערוץ הארץ כדין ואסוף נדחי ישראל וכו'". ומה שלעג על זה שהמשיח יבוא פורח באויר הלא זו גמ' מפורשת זכו עם ענני שמיא (סנה' צח א') ומי יאמר שלא נזכה לגאולת אחישנה ומדוע זהו חילול ה' לחשוב כך?

והמציא חיוב חדש שחייבים כל ישראל לפעול להבאת הגאולה רק ע"י ישוב הארץ ועלינו לעשות הכל מה שבידינו בדרך הטבע ולא לחכות לניסים, וזהו סיבת כל הצרות שבאו על עם ישראל כי שכחו את א"י כמו שהמציא בכל ספרו.

אולם לא מצינו בשום מקום בחז"ל וראשונים שאמרו שהגאולה תלויה בחזרה לא"י (וכ"ש שלא נזכר חיוב כזה בטור ושו"ע), ואיך ייתכן שהעלימו דבר שהגאולה תלויה בו, ומדוע לא עלו בעצמם מבבל והיו מוסרים נפשם על ישוב א"י?

ולא מצא ראייה לדבריו רק ממחבר הספר 'גורל לה' אשר כבר נתגלה קלונו ב'הפלס' שהוא בדה דברים וכתבם בשם חז"ל, וערבך ערבא צריך. ויש בדבריו הוצאת לעז על כל רבותינו חכמי הגמרא שבבבל אשר לאורם ילכו כל בית ישראל, וכל רבותינו תקיפי קמאי ראשונים ואחרונים וגם על אבות אבותיו וכל בית ישראל בכל מקומות מושבותיהם, אשר לא עשו דבר למען עלייה וישוב הארץ ורק המתינו לביאת המשיח, והאם רק לו נתגלו תעלומות חכמה, ורק הוא זכה להבין מה שנעלם מכל חכמי ישראל כי רק ישוב הארץ יביא את הגאולה?

האם בגלות מצרים עשו איזו השתדלות טבעית לשוב לארץ-ישראל, האם אספו כספים לקניית קרקעות והכשירו חלוצים לעבודות אדמה, או רק המתינו לביאת הנביא אשר יוציאם משם? ודניאל אשר היה משנה למלך בבל שהיה מולך על כל העולם (וכן במלכות בלשאצר דריוש וכורש, עי' רש"י מגילה טו א'), וכאשר הגיע עת הגאולה לפי חשבוננו בסוף שבעים שנה האם עשה איזו פעולה או ביקש רשות להשיב את העם לא"י, או רק התפלל לה' והמתין לציווי הנביאים לשוב לארץ?

והאם מיישור מרבתינו הגאונים ראשונים או אחרונים עשה השתדלות לקבץ גלויות או עליה לא"י ובניינה לקירוב הגאולה? הרי אפילו הרמב"ן שסובר שהיא מ"ע לדור בא"י אינו סובר שיש לזה שייכות לקירוב הגאולה שהרי כתב שהמשיח יבוא בתפילה, וה' יגאל אותם בזכות שעמדו לו בגלותם כעבדים (פ' האזינו לב כז) והמשיח יקבץ גלויות (במדבר כד יז).

וחז"ל אמרו רק לצפות לגאולה ללמוד תורה ולעשות תשובה, ושואלים את האדם אם ציפה לישועה ולא אם השתדל לקנות את א"י. וגם זהו עבירה חמורה על השבועות לעלות כולם לארץ, ואמונה פגומה לחשוב כאילו א"י תציל אותנו מכל הפגעים והצרות, ושכח מה שאמרו חז"ל תשובה ומעשים טובים תריס מן הפורענות (אבות ד,יא) ועל' בחינוך (מצוה ג') בשורש המצוה. וכן אמרו חז"ל כי כל גאולה הנעשית ע"י בשר ודם אינה מתקיימת, והגאולה העתידה תהיה ע"י הקב"ה לבדו.

ועל כל דבריו יש להשיב אך אין כאן מקומו, ובלי ספק שאם היה זוכה לראות איזו "גאולה" קיבלנו בהקמת המדינה החילונית ודאי היה חוזר בו מכל דבריו ומבטלם מכל וכל, ומודה לדברי

מרנא **החת"ס** (הפט' שופטים): כמה פעמים היה אפשר שתהיה גאולה שאינה שלמה או כמו גאולת בית-שני וכדו' אבל אין חפץ בזה, וטוב לישראל לסבול אורך הגלות כדי שתהיה בסוף גאולה שלמה.

◆ יד. אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות

עוד מאמר עליו סמכו רבני הציונות הוא מה שאמרו בגמ' (שבת סג א') "אמר שמואל אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות", וכן כתב הרמב"ם (הל' מלכים פ"ב) אל יעלה על הדעת שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם או יהיה חידוש במעשה בראשית, אלא עולם כמנהגו נוהג ודברי הנביאים הם משלים. ומכאן טוענים הם שהואיל ואיננו תחת עול הגוים ויש לנו שלטון יהודי עצמאי, הרי שהגאולה התחילה ואנו בתחילת ימות המשיח.

אולם פשטות הגמרא היא להיפך, וכמו שאמר הרב מבריסק שחז"ל אמרו שרק בימות המשיח לא יהיה שעבוד מלכויות וא"כ השלטון החילוני הוא עדיין שעבוד מלכויות ומי שאומר שאין כיום שעבוד מלכויות בא"י הוא כופר בדברי חז"ל (הובאו דבריו בשו"ת תשובות והנהגות ח"ד סי' שכח), ועוד אמרו בתנחומא (תרומה ז') "אני מצמיח לכם ישועה מתוך השעבוד שמן למאור זה מלך המשיח" הרי שהשעבוד נמשך עד ביאת המשיח, וגם הגר"א כתב שגלות הערב-רב קשה היא מן הגלות תחת הגוים, ולפי זה ודאי שעם הקמת השלטון החילוני לא התבטל שעבוד מלכויות והוא נמשך עד ביאת המשיח, וכמבואר בפרק א' שהגלות עד ביאת המשיח, ועי' בפרק "אתחלתא דגאולה" (סעיף ב') בשם הזהר"ק ומהר"ל.

ודברי שמואל אלו אינם מוסכמים והיא מחלוקת בגמ' (ברכות לד ב') ודעת ר' יוחנן היא שכל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לימות המשיח, **והרמב"ם פסק את שתי הדעות** (הל' מלכים יב ב, הל' תשובה ח ז). ובגמ' (פסחים סח א') מבואר דגם הסוברים שאין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות, גם הם מודים שיהיו שינויים עצומים בימות המשיח כגון שיהיה אור הלבנה כאור החמה, אלא החילוק הוא בין מחנה שכינה למחנה צדיקים (עי' אוצרות רמח"ל על ישעיה כד, כג).

וכבר כתבו **התוס'** (שבת סג א' ד"ה אין בין) דהאי אין בין לאו דוקא, שהרי בימות המשיח יבנו ירושלים וביהמ"ק, וכן כתב בחידושי הריטב"א (שבת סג א') פירוש לומר שלא יתבטל כלום מסידרו של עולם אבל ודאי שיבנה בית המקדש ותחזור שכינה למקומה ותרבה החכמה והתורה. והיד-רמ"ה כתב (אגרות הרמ"ה סי' מו) מה שאמר שמואל אין בין העולם-הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות, לא אמר כן לבטל ניסים שעתידיים להיות בימות המשיח אלא לומר שאין מנהגו של עולם משתנה לגמרי וכו'.

אך מכל מקום גם לדעת הרמב"ם ודאי שיתקיימו כל דברי הנביאים, וכגון מחיית עמלק ועקירת הע"ז ורוח הטומאה בכל העולם ולא ישא גוי אל גוי חרב, וכמו שכתב הרד"ק (ישעיה יא,ו) בימות המשיח בכל העולם יהי שלום כמו שכתוב וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות ולא ישא גוי אל גוי חרב וכו', וכן תהיה תחיית המתים למרות שהיא שינוי גדול מטבע העולם, שהרי זה אחד מ"ג העיקרים שכתב הרמב"ם בעצמו (עיקר ה"ב).

והרמב"ם ודאי מודה שבמצרים היה שינוי הטבע כפשוטו, בכל מכות מצרים וקריעת הים ובהליכתם במדבר ארבעים שנה עם עמוד ענן ואש לפנייהם וירידת המן והבאר ועוד ניסים עצומים, וכבר מובטחים אנו "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות" (מיכה ז') ואמרו חז"ל במדרש ויושע "אמר להם משה לישראל ראיתם כל הניסים האלו שעשה לנו הקב"ה בזמן הזה, כך עתיד לעשות בשעה שהוא גואל את ישראל".

ובהקדמה לפרק חלק (וכן סוף הל' מלכים) כתב הרמב"ם שבימות המשיח לא יהיו מלחמות וכל המעדנים מצויין כעפר ועסק כל העולם יהיה לדעת את ה' ויהיו כל ישראל חכמים גדולים, וחוזרין כל משפטי התורה ומקריבין קרבנות וחזרת מלכות בית דוד והנבואה, וכל זה ודאי שלא ראינו בזמננו גם לא התחלה קטנה, ויהיה זה רק אחר ביאת המשיח שיבוא במהרה בימינו. ובאגרת תימן כתב שתחזור הנבואה קודם ביאת המשיח "ואין ספק שחזרת הנבואה היא הקדמת משיח שנאמר ונבאו בניכם ובנותיכם, וגם על העבדים והשפחות בימים ההמה אשפוך את רוחי (יואל ג'), וזהו יותר אמיתי מכל חשבון שנאמר בשום קץ". וגם כתב שם (פ"ד) ובפיהמ"ש פ' חלק שיעשה המשיח מופתים, והמופתים שיראו ע"י הן הן הראיות על אמיתת יחוסו, ובהל' תשובה (טב) כתב דיהיה נביא קרוב למשה רבנו, ובהל' יסודי התורה (פ"ז וריש פ"י) כתב דנביא מתנסה ע"י אות ומופת, וכן כתב האברבנאל (משמיע ישועה ג, ב) אחד התנאים שיהיה במשיח שיעשה ניסים.

וכבר תמה בספר הברית (ח"א ב' פ"ו) על הרבה אנשים שלדעתם כל אשר ימצאו כתוב מהרמב"ם יחשבו שודאי כן הוא, אבל האמת היא שלא בכל העניינים כיוון לאמיתו של דבר והרבה יש בדבריו אשר הפכם הוא האמת כאשר כתבו רבים ונכבדים מחכמי ישראל בספריהם הקדושים, ואם בספרו היד החזקה יש דברים שלא פסקין כמותו מכל שכן בשאר עניינים.

ומכל מקום דעת רוב חכמי ישראל והמקובלים בזה אינה כהרמב"ם אלא כפשוטו דברי חז"ל שיהיו שינויים עצומים בכל הבריאה והעולם יחזור לכמו שהיה קודם חטא אדם הראשון, ויהיה שפע עצום וברכה גדולה, הארץ תוציא לחם מוכן ובגדים והעצים יוציאו פירות בו ביום ואילני סרק יתנו פירות וכדו'.

וידוע המעשה בגמרא (ב"ב ע"ה א') ר' יוחנן דרש עתיד הקב"ה להביא אבנים טובות ומרגליות שהם שלשים על שלשים ומעמידן בשערי ירושלים, לגלג עליו אותו תלמיד (בילקוט ישעיה תע"ח הגירסא היא חד אפיקורס) וכו' לימים הפליגה ספינתו בים חזא מלאכי השרת דיתבי וקא מינסרי אבנים טובות ומרגליות שהם שלשים על שלשים ואמרו ליה שעתיד הקב"ה להעמידן בשערי ירושלים וכו', אמר לו ריקא אלמלא ראית לא האמנת, מלגלג על דברי חכמים אתה, נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות.

ומבואר בזה שמי שאינו מאמין בדברי חז"ל כפשוטן שתהיה הגאולה ובנין ירושלים בניסים גדולים ומופלאים הרי הוא נחשב כמלגלג על דברי חכמים וענשו חמור, וכן הזהיר המהר"ל שלא להעלות על הדעת **מחשבת און** שאפשר לתפוס במחשבה את הנחמות העתידים לבוא על ישראל וירושלים, כי דבר זה אי אפשר והוא מן הנמנעות (נצח ישראל פמ"ט).

שוב מצאנו שכן כתב הגאון בעל עבודה תמה (שער ז' דף סב ב') שחז"ל הבינו את הכתובים בישעיה כפשוטם ממש, ולא רק כמשל על רוב הטובה והעושר שיהיה לישראל, ואותו תלמיד

שלא רצה לפרש הדברים כפשוטם הענישו ר' יוחנן, ומעתה מי שאינו רוצה להאמין בדברים כפשוטם הרי משפטו חרוץ בש"ס, והדבר ברור שלעתיד תהיה גם חומת ירושלים בנויה מאבנים טובות ומרגליות שאין נמצאים לנו היום אפי' כביעתא דצילצלת', וברור הוא ג"כ שגם חומת ירושלים תהיה בנויה בידי שמים וכו'. עכ"ד.

ויש להביא עוד ראיה שהדברים כפשוטם, שהרי נאמר "ואני אהיה לה נאום ה' חומת אש סביב" (זכריה ב'), והקשו על זה בפסיקתא (ל"ה ד"ה רני ושמחי) וכי מאחר שהאש מוקף לה מי יכול להכנס בתוכה? אלא לעתיד לבוא צדיקים מהלכים באש כאדם שהוא מהלך בחמה ביום הצינה והיא עריבה עליו, ואם תמה אתה בדבר הזה בוא והסתכל בחנניה מישאל ועזריה שהטילם נבוכדנצר לתוך כבשן האש והיו מהלכים בה וכו'.

ודבר פשוט הוא כי ימות המשיח יתחילו רק כאשר יבוא המשיח וכמו שכתב הרמב"ם בהקדמה לפ' חלק: כי ימות המשיח הוא זמן שתשוב המלכות לישראל ויהי אותו המלך גדול מאוד ויעבדוהו כל האומות לצדקו הגדול ולנפלאות שיהיו על ידו, וננוח משעבוד מלכויות המונע אותנו מעשיית המצוות ותרבה החכמה וישבתו המלחמות ויארכו חיי בני אדם.

ומה שכתב שתשוב המלכות דיבר אך ורק על מלכות מלך המשיח ולא שום דבר אחר, שהרי כתב בעיקר הי"ב שאין מלך לישראל אלא מבית דוד ומזרע שלמה וכל החולק על המשפחה הזאת כפר בשם ה' ובדברי נביאיו, ואין צריך לומר שלא דיבר על שלטון של רשעים וכופרים, ומדינת ישראל לא הביאה תועלת בקיום המצוות יותר מאשר שלטון הגוים, ובהרבה דברים היא גרועה מהן וכמו שכתב הגר"א שהערב-רב גרועים מן אומות העולם ומבטלין את ישראל מן המצוות ומחטיאין אותם. וידועים דברי הרמב"ן (בפ' ויחי) דלכן נענשו החשמונאים אף שהיו צדיקים גדולים כי תפסו את המלוכה ולא היו מזרע דוד ונכרתו כולם.

ובדרשות הר"ן (דרוש ה') כתב שהנביא מנבא "בלע המות לנצח" והוא לימות משיחנו ולא לעולם הבא, ושם (דרוש ז') שבביאת משיחנו יתקיים (צפניה ג) כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד, ירצה בזה, כי כל האומות ישובו לאמונתנו בכללי התורה ובפרטיה כפי דעתנו וכו' שכל האומות ישובו לאמונתנו בכל פרטי המצוות ודקדוקיהן, וכן כתב בעל הטורים (במדבר יח ד) כשיבוא הקץ ונלוו גוים רבים אל ה' ונלוו עליך וישרתוך כדכתיב ובני נכר אכריכם וכרמיכם.

ובעקידת יצחק (פ' פקודי שער נ"ו) שהנהגת ישראל אינה בהנהגה טבעית אלא עניינם בכל מעשיהם ע"י נס ופלא ועל זה ביקש משרע"ה ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה, והם תחת הנהגה השגחית וניסית. ועי' שפת אמת (בא תרנ"ד) לבני-ישראל ניתן ר"ה בניסן לחודשים להודיע כי הקב"ה מנהיג את בני"י בסדר אחר מיוחד להם למעלה מסדר הטבע ודרך הניסים והתורה יהיו לנו עיקר, עי"ש שהאריך בזה. ושם (תרמ"א) שבנ"י זכו להמשיך דרך חדש בעולם מן העולם העליון והוא דרך הניסים ונפלאות שמיוחד רק לבנ"י והטבע לאומות, והוא כל דרך התורה איך להמשיך כל הטבע אחר הנהגה עליונה על פי התורה ומצוות.

בספר החינוך (בהקדמה) כתב: יש להאמין שיגיע זמן שנזכה לשני המנות (תענוג עולם הגופות ועולם הנשמות) והם ימות המשיח.

והגר"א כתב (אמרי נועם ובבאורי אגדות לברכות יג א', לד ב') כי מה שאמרו "אין בין העוה"ז וכו'" הוא רק בזמן משיח בן יוסף וזה תליא בזכות זכו אחישנה, אך כאשר יבוא משיח בן דוד ויפלו גוג ומגוג בידו אז יתקיים בלע המוות לנצח וכל יעודי הנביאים וזה נקרא לעתיד-לבוא, וכן כתב הגרי"א חבר (אפיקי ים סנהדרין צא ב'). ומבואר מדבריהם כי יהיה שינוי הטבע בימות המשיח בקיום כל ייעודי הנביאים.

האברבנאל בספרו ישועות משיחו (העיון הג' פרק ז') תמה מאוד על דברי הרמב"ם, לפי שדברי הנביאים פה אחד יעידון שבימות המשיח יגדל ה' לעשות עם עמו וחסידיה פלאות עצומות בזולת המנהג הטבעי ובשלימות מלך המשיח עצמו, נקמת האויבים וטובת והצלחת הארץ יותר ממה שהם עתה במנהג הטבעי, ובהימצא הנבואה בכלל האומה, ריבוי הניסים הגדולים, קדושת האומה וחסידות האנשים וביטול יצה"ר, התפשטות החכמה והשלום אשר יהיה בכל הארץ, והעצומה שבפליאות שהיא תחיית המתים העתידה להיות סמוך לקיבוץ גלויות. והדברים גלויים ומפורשים ביעודי הנביאים והם כולם בלי ספק יוצאים מהמנהג הטבעי ואינם נמצאים עתה, עי"ש מה שביאר בדברי שמואל, ושגם שמואל סובר שיתקיימו כולם כפשוטם, אך מ"מ מסיק האברבנאל שדעת שמואל היא דעת יחיד ור' יוחנן וחכמי המשנה חולקים עליו והלכה כמותם, וצדקו דברי חז"ל שהדברים שניטלו מאדם הראשון חוזרים כשיבא בן פרץ.

המהר"ל (נצח ישראל פרק נ') האריך לבאר כי אף למי שסובר אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות, שאין דעתו לומר שלא יהיה דבר יותר רק שלא נהיה משועבדים ולא יותר, כי דבר זה אין לומר כלל, אבל לא יהיה העולם מוטבע בחומרים כאשר הוא עתה ויסתלק היצה"ר מן האדם ויהיו כולם צדיקים ויטו הבריות לב אחד לעבוד את יוצר הכל. וכן לענין הברכה אין ספק שיהיה ברכת הארץ הקדושה בכל שהיא מוכנת לברכה בכל, אלא שהחטא גורם, ובזמן המשיח תהיה הברכה בארץ כדרך שעשתה בימי אדם הראשון שתהא השדה נזרעת ועושה פירות בו ביום ותוציא גלוסקאות וכלי מילת (לחם אפוי ובגדים) ויהא אילן נוטע ועושה פירות בו ביום ואילני סרק יתנו פירות ועתידה אשה שתלד בכל יום, כי לעתיד כאשר יסתלק החטא מבני האדם, האדמה אשר אררה ה' בשביל חטא אדם תחזור לקדמותה ולברכתה כאשר היה קודם שחטא האדם, ומה שתוציא הארץ פירות כל יום ויום אינו נקרא נס שהרי היה בתחילת בריאת העולם, ולעתיד לפי מדרגת העולם ומעלתו שיהיה מתברך מן הש"י אין זה שלא בטבע כאשר יחזור העולם כמו שהיה בראשונה (ושם פ' ל"ו כתב כי העולם הזה גשמי ביותר ועולם המשיח הוא יהיה נבדל ביותר, ובפ' מ"ו שבשביל השלימות שיהיה בעולם יסולק יצה"ר כי יצה"ר הוא החסרון שהוא בעולם, וכאשר בימי המשיח יסולק יצה"ר וכדכתיב ומל ה' אלקיך את לבבך וגו', ובפ' מ"ט מתנחמים בנחמות כפולים והם נחמות שלא בטבע וכולם הם נחמות אלקיים).

המשיח נבדל מן העוה"ז הטבעי הגשמי כי אין למשיח חלק מן העוה"ז כלל לפי שאין מעלת המשיח מן עולם הטבע כי מעלתו בלתי טבעי ובלתי גשמי כלל (נצח ישראל פכ"ה) במוצאי שביעית בן דוד בא כי מדרגת העוה"ז הוא מספר שבעה בלבד אבל כל ענין המשיח הוא במעלה אלקית יתירה על הטבע (שם פל"ב) וזהו שלימות העולם כאשר הוא יוצא מן הטבע ונוהג בהנהגה בלתי טבעי (פמ"ג). ימות המשיח הוא שיהיה העולם בשלימות והוא הויה אחרת לא כמו שהיה העוה"ז

(פמ"ו), וגם לשמואל הוא נחשב עולם בפני עצמו, ובביאת הגואל יבוא לעולם הויה חדשה כאילו היה עולם חדש (פל"ט).

וכן בהקדמה השניה לגבורות ה' הרחיב בענייני מהות הניסים והנפלאות, וכתב: "אבל כמו שיש לעולם הטבע סדר מסודר נוהג ע"פ טבעו כך יש לניסים סדר גם כן וכו' כי כשם שראוי לעולם להיות נוהג ע"פ טבעו והנהגתו כך ראוי לישראל במה שהם דבקים בעולם הנבדל שיהיו להם ניסים מסודרים, הנה יש לניסים סדר מסודר מן ה' יתב' ואין דבר מן הניסים יקרא שינוי בנבראים כי אנו אומרים כי הכל בסדר מסודר מן ה' יתב'", וכן (בפרק ע"ב) כתב שהניסים נמשכים דוקא בישראל כי הם מוכנים לקבל המעלה האלקית הנבדלת ולכך הנה הנהגתם שלא בדרך הטבע רק ע"י ניסים ע"ש.

בזוה"ק מבואר כי מה שאמרו "אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות" - הוא רק בעמי הארצות, וזה לשונו (רע"מ נשא קכ"ה א'):

"ובזמנא דשלטא אילנא דחיי אתכפייא אילנא דטוב ורע ולא יהא לעמי הארצות אלא מה דיהבין לון תלמידי חכמים ואתכפיין תחותייהו וכאלו לא הוו בעלמא, והכי איסור והיתר טומאה וטהרה לא אתעבר מע"ה דמסטרייהו לית בין גלותא לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד דאיןון לא טעמין מאילנא דחיי וכו'".

וכן כתב בספר עבודת הקודש (למהר"ם גבאי מגדולי המקובלים בדור גירוש ספרד, ח"ב פל"ח) בשם הזוה"ק, וכן בספר אספקלריא המאירה על הזוה"ק (שופטים קי"ד) בשם הרמ"ע מפאנו דבימות המשיח ישעבדו הת"ח בע"ה ויהיו עבדים להם ועליהם אמר שמואל אין בין העוה"ז לימות המשיח ולא יהיה עליהם שעבוד מלכות רק שעבוד ת"ח, אבל בת"ח יתקיימו כל היעודים כולם ולא יפול מהם כל דבר טוב.

וכן ביאר ר' יהונתן אייבשיץ (אהבת יהונתן פ' עקב) כי מה שאמרו אין בין העוה"ז לימות המשיח וכו' הוא רק ברשעים, אבל בצדיקים ודאי שיהיה שינוי טבע ויזכו לכל טוב:

"דאיתא בגמ' דלימות המשיח עתידה אשה שתלד בכל יום ולא יהיה צער לידה דלעתיד ישתנה הטבע לישראל ובתיהם יהיו שלום מפחד ויבלו בטוב ימיהם, ואיתא בגמ' (סנה' צא) שמואל אמר אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות. ונראה דאלו ואלו דברי אלקים חיים דלצדיקים יהיה כל טוב הנ"ל ולא יצטרכו למניקות אבל לרשעים יהיה כדעת שמואל שלא יהיה הפרש אלא שיעבוד מלכות" (הרשעים הם אותם שהאמינו שיבוא גואל צדק אך לא היו צדיקים בתכלית השלימות...), ועי' תניא איגרת הקודש פרק כ"ו.

וכבר הבאנו בפרק "הקץ המגולה" דעת רבים מחכמי ישראל שבימות המשיח ישוב העולם לכמו שהיה בתחילת בריאתו קודם חטא אדה"ר, ואלו הם:

רמב"ן (ויקרא כו, דברים לו), רבנו בחיי (דברים לו, טו), הראב"ד (הל' מלכים יב א'), הספורנו (בראשית א, חכב), אלשיך הק' (בראשית ג, יז ישעיה סב, ד) שבחטא האדם נתקללה האדמה עד ימות המשיח כי אז יעביר ה' את רוח הטומאה מהארץ ותחול בה השכינה והארץ תוציא צמחה מאליה ובלי פסולת כמאמרם (שבת ל') עתידה א"י להוציא גלוסקאות, והוא מאמרם ז"ל (ב"ר פ"ב) ששה דברים

חסרו בחטאו של אדם ויחזרו כשיבוא בן פרץ הוא מלך משיחנו, והם פירות הארץ והאילן וכו'.

הרמ"ק (אילימה עין כל תמר ה' פכ"ו, אור יקר זח"ה לט א'), הרמ"ע מפאנו (עשרה מאמרות ח"ב ג'), מגלה עמוקות (פ' שלח), מהר"ל (נצח ישראל פרק נ'), אברבנאל (משמיע ישועה, מבשר ג' נבואה ב'), של"ה הק' (ח"א בית דוד אות מ"ה בשם בעל עבודת הקודש) דכוונת שמואל שלא יחדש הקב"ה דבר חוץ מן הטבע אך יחזור העולם לטבעו ומנהגו הראשון שהיה בתחילת הבריאה קודם חטא אדה"ר, וכן כתב בפ' וישב ובפ' פנחס שלא יתוקן העולם עד לעתיד שיבוא משיח אז ישמח ה' במעשיו ויתחדש העולם ויהיה במילואו וטובו ככוונת הבריאה ויחזור העולם כבתחילת הבריאה, המהרח"ו (הקדמת עץ חיים) דאין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד, הוא ביטול מלכות הרשעה החיצונה הנקרא יצה"ר (וכן כתב בפרי צדיק פסח אות יז), רמח"ל (מאמר העיקרים, בגאולה) שבזמן המשיח יתקנו ישראל תיקון גדול וכל הבריאה אחריהם, ודעת תבונות (סי' לו), רמ"ד וואלי (תהלים עב"ח), קדושת לוי (פורים קדושה ב').

וכתב רבנו בחיי (כד הקמח, פורים) הזכיר בענין הגאולה שמים וארץ להורות כי יהיה הענין פלא גדול וחיידוש עצום כחיידוש העולם בבריאת שמים וארץ, ואז יתברר לכל האומות חסד הש"י עלינו. ובעקידת יצחק (שער כ"ח) כתב שבזמן המשיח יהיה רוב מה שיעשה בהנהגת האומה והצלחותיה בכל ענייניה כלליה ופרטיה חוץ מהמנהג הטבעי עד שכמעט לא ישובו עוד למנהגם, וזה הדבר ביארו ישעיה (ס"ה) באמרו כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה.

וכתב המלבי"ם (ישעיה יב ד) לעתיד תהיה התעלות מן ההנהגה הטבעית להנהגה הניסית אשר ישדד את חוקי הטבע וינהיג את העולם ע"פ חוקי מופתים בחיירים, ולא כניסים שעשה בימים הקדמונים שלא נתפרסמו בכל חלקי היישוב רק לישראל לבד, כי אז תתפשט ההנהגה הניסית בכל הארץ שגם העמים יראו נפלאותיו ומופתיו, אולם עיקר הניסים והמופתים יהיו בשביל עם ישראל, ועי' בפרק "הקץ המגולה" עוד בזה.

גם הרס"ג נראה שחולק בזה על הרמב"ם שהרי כתב שים-המלח יחזור להיות מתוק כמו שהיה, ותהיה קריעת ים בקיבוץ גלויות ונראה שסובר שהנבואות יתקיימו פשוטן כמשמען. ובשו"ת הרשב"א (סי' ט') כתב "מי שדן הדברים בשכלו ומצד חקירתו ומבטל כל שתבטל החקירה האנושית לבד מצד שהוא איש ומצד דרכי הטבע, צוח עליו הכתוב כי לא מחשבותי מחשבותיכם וגו' ובאמת יש כתובים שדיברו דרך משל אבל כשיהיה הדבר מקובל בידנו לא נבטל הקבלה".

והרדב"ז כתב (ח"ג סי' ת"ה) ולא תחשדני שאני מכחיש מציאות השדים כי אני מאמין בכל דברי חז"ל אפי' שיחה קלה שלהם, וכן הגר"א כתב (יו"ד סי' קע"ט ס"ק יג) כי כל דברי חז"ל הם כפשוטן אלא שיש בהם פנימיות של בעלי האמת. ולפי זה נראה שהרדב"ז והגר"א סוברים כי מה שאמרו חז"ל (שבת ל') עתידה א"י שתוציא גלוסקאות וכלי מילת (לחם ובגדים) הוא כפשוטו, ועי' בהגהות היעב"ץ על פיהמ"ש לרמב"ם פ' חלק בדברי הכת השניה.

ובספר קדושת יו"ט (פ' ויקהל) בשם הבאר מים חיים, כתב שכל הל"ט מלאכות שנמצא בכל מלאכת עבודה הם כולם מהל"ט קללות שנתקללו אדם וחיה והנחש וזה עד ביאת משיחנו ואי"ה בעת התיקון לא יהיו צריכין לשום מלאכה כי אז תוצא הארץ מקללותיה ולא תהיה צריכה לעבודה.

אמנם תיקון העולם בימות המשיח לא יהיה ברגע אחד, וכמו שביאר הרמח"ל (מאמרי רמח"ל עמ' קיב מתוך אדיר במרום): האמת הוא שלא בפעם אחת יתוקן הכל בימות המשיח כי האמת **שתיקון גדול יתוקן ודאי מיד** אבל עם כל זה עד שיגיעו הדברים לסוף שלמות התיקון צריך זמן, ובהרבה זמנים יעשו הרבה תיקונים שונים בהרבה עליות שיעלו העולמות זו אחר זו.

ובעל הלשם שבו ואחלמה (הדע"ה ח"ב דרוש ד' ענף יב) כתב: והנה אחר ביאת המשיח יתעוררו מלחמות גדולות על ישראל כמבואר בזוה"ק וכו' ואחר שיטול הקב"ה נקמתו מהם כמו שמפורש ביחזקאל אז ישבו ישראל לבטח בארצם בטובה גדולה ויתרבה הדעת והחכמה והטהרה והקדושה הרבה מאוד וכו' **ועל אותו הזמן אמרו אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות**. והנה פשוט הוא שיעמדו ויתקיימו כל משפטי התורה וכל המצוות וההלכות כולם ויהיו נעשים הכל ע"י הצדיקים והחסידים והקדושים וכמ"ש ביחזקאל ל"ו ולקחתי אתכם מן הגויים וקבצתי אתכם מכל הארצות וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם ונתתי לכם לב חדש ורוח ועשיתי את אשר בחוקתי תלכו וכו', ובפרט שם מ"ב מ"ג בענייני הקרבנות ובמשפטי הכהנים וכו'. עכ"ד.

ומכל מקום בימות המשיח גם אם עולם כמנהגו נוהג, אך מובן שהוא מציאות אחרת לחלוטין בהתגלות כבוד ה' לכל בשר וכל העולם יעבדו את ה' ורוח הטומאה והכפירה תעבור מן הארץ, ומובן מאליו כי כל המציאות תהיה שונה לחלוטין ללא מחלות ובתי חולים ורופאים וכדו'.

וכתב הרמח"ל (דעת תבונות ס" קמו) שבימות המשיח יתגלה הקב"ה לכל בריותיו מצד ידיעה וההשגה, לא מצד המופתים, אלא שיראו כבודו וישיגוהו בריבוי הדעת והחכמה, והוא מה שנאמר כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים, וכתב כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון, ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדיו, שאז לא יצטרכו אותות ומופתים לאמת האמונה, אלא מצד ידיעה וההשגה ככל הנביאים וכל המלאכים המכירים הא-ל יתב' מצד השגתם וזאת היא ידיעה ברורה ואמיתית שלא יפול עליה שום ספק, וכן היתה השגת כל ישראל על הר סיני וכו', שלא תהיה האמונה מצד המופתים שבנפול איזה ספק במופתים עצמם תתבלבל האמונה, אלא ידיעה ברורה מצד הראיה והשגה שאין שם ספק כלל.

וכתב עוד (מאמר העיקרים) בזמן המשיח יתוקנו ישראל תיקון גדול **וכל הבריאה אחריהם** וכו' ובאומות העולם יעשה ברור גדול ואותם שינצלו יכירו האמת ויעזבו אליליהם וישתעבדו לישראל וכל העולם נמשך אחר עבודת הבורא ולא תהיה ע"ז כלל בעולם.

ומה שאמרו שבימות המשיח לא יהא שעבוד מלכויות, אין הכוונה רק שלא ישתעבדו לאומות העולם, שזהו דבר פשוט ואין צורך לאמרו כלל, אלא הכוונה היא שעם ישראל ישלוט על כל העמים.

ודבר זה מפורש בדניאל (ז, יד וכו') "וכל עממיא אמיא ולישניא לה יפלחון" ובזכריה (ט י) "ומשלו מים עד ים", וכן תרגם אונקלוס על הפסוק "וקרקר כל בני שת" (במדבר כד יז) ישלוט בכל בני אנשא, ובפרקי דרבי אליעזר (פ"א) מלך המשיח שהוא עתיד למשול מסוף העולם ועד סופו, שנאמר וירד מים עד ים, וכן הוא בתרגום שני על אסתר א'.

ובספרי (האזינו לב יב) ה' בדד ינחנו, עתיד הקב"ה להשים אתכם נוחלים מסוף העולם ועד סופו, ובמדרש (שיהש"ר א, לז) שכאשר יצאו ממצרים ירשו שבע אומות שהוא עישור של שבעים אומות

כנקבה שנטולת עישור נכסים מאביה, ולכן אמרו שירה בלשון נקבה, אבל לעתיד יהיו יורשין הכל כזכר שיוורש את כל נכסי אביו ויאמרו שיר חדש בלשון זכר שנאמר "שירו לה' שיר חדש". ושם (א,לח) ואולך אתכם קוממיות בקומה זקופה שאינן יראין מכל בריה, כך ישראל יהיו שובים לשוביהם. ובזה"ק (וירא קז ב') מלכא משיחא דיסתלק ויטייקר על כל בני עלמא וכל בני עלמא יפלחון ויסגדון קמיה דכתיב לפניו יכרעו ציים וגו'.

וכן כתב הרמב"ם (הקד' לפרק חלק), וכן כתב האברבנאל (ישועות משיחו עיון ג' פ"ז) כי מה שאמרו שבימות המשיח לא יהא שעבוד מלכויות אין הכוונה רק שיוסר השעבוד, אלא שהאומות כולם ישתעבדו למשיח וכמו שנאמר "ומשלו מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ" (זכריה ט י), וכן במעייני הישועה על ספר דניאל (מעין ח' תמר ט'), וכן כתב המהר"ל (נצח ישראל פרק ל"ז) שבזמן המלך המשיח קודם מלכותו יהיה מלחמת גוג ומגוג עד שינצח המשיח את הכל ואז יהיה מלך אחד בעולם הוא המלך המשיח.

והרמח"ל (מאמר החכמה) כתב: והנה תיקון העולם הוא שיהיה הטוב שולט והרע נכפה, ישראל שולטים ואומות העולם משתעבדות תחתיהם, וכן כתב במאמר העיקרים (בגאולה): שיעזבו אליליהם וישתעבדו לישראל, ובספר דרך ה' (ח"ד פ"ח אות ב') ובמאמר הגאולה, שכולם ישתעבדו לישראל והירוד בישראל יותר ממלך שבאומות, והעולם כולו נמשך אחר עבודת ה' ולא תהיה ע"ז כלל בעולם, וכן כתב בקיצור הכוונות (לר"ה) שתיקון העולם הוא שישראל ישלטו וכל האומות משועבדים תחתיהם, ובתחילה תיכנס יראתו יתב' בלב כל ברואיו וישתעבדו לו.

והמשיח לא יצטרך צבא, כמבואר במדרש תהלים (מזמור ב'): לעתיד-לבא אומר למלך המשיח מדינה פלונית מרדה בך, והוא אומר יבא הגובאי ויחריב אותה שנאמר והכה ארץ בשבט פיו (ישעיה יא), אפרכיא פלונית מרדה בך, והוא אומר יבא מלאך המות ויחריב ויחבל אותה, שנאמר וברוח שפתיו ימית רשע (שם), וכיון שרואין צרתן רבה, הן באים ומשתחווים למלך המשיח, שנאמר אפים ארץ ישתחוו לך (וכן שם מזמור כא ג' ובילקוט תהלים רמז תרפב).

האם ב"אתחלתא דגאולה" של זמננו ראינו משהו מכל זה? האם אחר כל הגלות הארוכה, כאשר "ישיש עליך אלקיך כמשוש חתן על כלה" נזכה לברכות רק כמו בטורקיה או שאר ארצות הגוים?

בימות המשיח יגדל ה' לעשות עם עמו וחסידיו פלאות עצומות בזולת המנהג הטבעי ובשלימות מלך המשיח עצמו, נקמת האויבים וטובת והצלחת הארץ יותר ממה שהם עתה במנהג הטבעי, ובהימצא הנבואה בכלל האומה, ריבוי הניסים הגדולים, קדושת האומה וחסידות האנשים וביטול יצה"ר, התפשטות החכמה והשלום אשר יהיה בכל הארץ, והעצומה שבפליאות שהיא תחיית המתים העתידה להיות סמוך לקיבוץ גלויות. והדברים גלויים ומפורשים בייעודי הנביאים והם כולם בלי ספק יוצאים מהמנהג הטבעי ואינם נמצאים עתה.

(האברבנאל, ישועות משיחו העיון הג' פרק ז')

פרק ג' שלוש השבועות

- ◆ הקדמה קח
- ◆ א. "נפלה החומה ע"י רשיון אומות העולם" קי
- ◆ ב. "בזמן פקידה אלקית בטלה החומה" קיד
- ◆ ג. "הפרת אומות העולם את שבועתם, ביטלה את כל השבועות" קכג
- ◆ ד. "עליה הדרגתית אינה כחומה" קכד
- ◆ ה. "החומה רק מסביב בבל היא" קכה
- ◆ ו. "החומה עומדת רק אלף שנה" קכה
- ◆ ז. "השבועה היא על עליה לבנות את בית המקדש" קכז
- ◆ ח. "כשיש תוקף ואומץ, אין חומה" קכז
- ◆ ט. "ענין החומה שנוי במחלוקת בגמרא" קכט
- ◆ י. "בעל השבועות רבי זירא חזר בו" קל
- ◆ יא. "הפוסקים חולקים על בעל מגילת אסתר שאין לעלות כחומה" ... קל
- ◆ יב. "החומה היא ענין אגדה ולא הלכה" קלב
- ◆ יג. "השבועות הינן גזירות אלקיות ולא איסור" קלד

פרק ג' שלש השבועות

בענין שלש השבועות שהשביע הקב"ה את ישראל
ותגובה לקונטרס "בירורים בענין שלא יעלו כחומה"

וידוע כי רומי הגלתנו, לכן בכל מקום שאנו בגלות רומי אנחנו, כי עוד לא הטהרנו עד היום. ודע כי אנחנו הסומכים על דעת רבותינו ז"ל חושבים כי אנו היום בגלות אדום ואין לנו עמידה ממנה עד בוא המשיח, כאשר אמר אבינו הזקן והיה כאשר תריד וגו'. (רמב"ן, מאמר הגאולה שער ג')

פריצי העם שדוחקין את השעה הניח אותם ה' לנסות את ישראל הישנם אוהבים את ה' בכל לבבם לסבול עול הגלות באהבת אביהם שבשמים.
(יעב"ץ, מגדל עוז סוף עליית הטבע)

מי שנפשו אשר בו לא ישרה הנפש ההיא תתעפל ותתחזק לחשב קיצין ולדחוק את הקץ, הודיע לו כי רבים יכשלו ויעפילו לעלות בכח ובתוקף להביא את הקץ, ושיעמדו רבים שיעפילו להעמיד חזון ולחשב קיצין וכשלא יבא בזמן הנחשב להם יצאו מן הדת, אבל וצדיק באמונתו יחיה - הצדיק אשר ישרה נפשו בו, לא תעפל נפשו רק יחיה באמונתו כי יש יום לה' וידום לה' ויתחולל לו.

(מלבי"ם, חבקוק ב, ד)

ומחוייבים אנחנו רק להזמין עצמנו להיות ראויים להיגאל, אבל לא לעורר האהבה ולדחוק הקץ בכוח.

(חתם-סופר, דרוש לז' אדר שני תקפ"ו)

◆ הקדמה

"השבועתי אתכם בנות ירושלים בצבאות או באילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ" (שה"ש בז), שלש שבועות הללו למה אחת שלא יעלו ישראל בחומה ושלא ימרדו באומות העולם ושלא ידחקו את הקץ, אמר רבי אלעזר אמר להם הקב"ה לישראל אם אתם מקיימין את השבועה מוטב, ואם לאו אני מתיר את בשרכם כצבאות וכאילות השדה (כתובות קיא א'). והתבארו עניינים אלו בהרחבה לאמיתה של תורה בספר ויואל משה (מאמר ג' שבועות).

עוד מזמן רבותינו חכמי התלמוד הקדושים ואחריהם נמצאו תמיד אנשים שעלו לארץ ישראל, אם לקיים מצות הישיבה בה והמצוות התלויות בארץ, או לעבודת ה' במקום הקדוש ותלמוד

תורה בקדושה שאין תורה כתורת א"י, אך מעולם לא עלה על לב העולים להתיישב בארץ לשם רעיון "גאולת הארץ" או לאסוף את כל עם ישראל לארץ לעשותה ל"מדינת היהודים". הן מפני חטאינו גלינו מארצנו, ואם הקב"ה אשר יודע יצרנו וטבענו ראה לטוב לנו הגלות והפיזור לכפר על חטאינו וכן אברהם אבינו אבי החסד והרחמים בחר לבניו את הגלות (ב"ר מד, כא), א"כ מי זה יערב לשפוט אחרת?

ובמשך כל הדורות מאז החורבן חיו גדולי ישראל בחו"ל ורבים מהם אמרו לקבל עלינו עול הגלות, ורק בודדים עלו לארץ. כך למשל כתב מהר"ם מרוטנבורג, מגדולי הראשונים, כי רק מי שפרוש ונזהר מכל עוון יעלה לא"י, ולא כאותם חכמים בעיניהם הקוראים לכל היהודים לעלות לארץ בחשבם כי הוא המקום הבטוח ביותר ובאמונתם האוילית שצבא של עובדי עבירות ישמור עלינו (כל הזמן מדברים על ארץ ארץ, רוצים לעשות אותנו 'עם הארץ').

לא כן רבני "המזרחי" אשר החליטו כי הסתיימה הגלות ושוב אין מקום ראוי לקיום התורה והמצוות אלא בארץ. בקול-קורא של המזרחי נאמר "כי בארצות הגולה אי אפשר עוד לתורתנו הקדושה להתקיים במלא כחה ולמצוותיה להשתמר בעצם טהרתן" לפיכך החליטו שעל כל עם ישראל מוטל החיוב לשוב לארץ (ולמי התחברו ואת מי בחרו כמתאים למשימה זו של קיום התורה? לאותו כופר ראש הציונים אשר רצה שיתנצרו כל עמ"י ח"ו), אולם גזירת הגלות ושלוש השבועות היוו מכשול בדרכם, שהרי על-פי השבועות עלינו להמתין בגלות ונאסר עלינו לשוב לארץ עד ביאת המשיח (מלבד עליה של יחידים).

תירוצים רבים נאמרו על ידיהם וניסו להשיב על דברי היואל-משה, כגון שהשבועות הן דברי אגדה בלבד או שברשיון האומות אין איסור וכדומה וכמו שיובא בפרק זה. בחיבור **"בירורים בענין שלא יעלו כחומה"** (מאת ר"ש אבינר משנת תש"מ ונדפס שוב בספר "הלכות משיח לרמב"ם") אסף וליקט את רוב התירוצים וכל סברת כרס שנאמרה ע"י רב ציוני כל שהוא בענין השבועות. המחבר אף הוסיף והשמיט מילים כרצונו בדברי הראשונים ואחרונים, הוציא דבריהם מהקשרם, מלבד שהתשובות סותרות אלו את אלו (אם החומה אלף שנים וסביב לבבל אז היא אינה אגדה בלבד, ואם השבועות הם גזירה ולא איסור אז מדוע צריך רשיון האומות וכדו'). הצד השווה בכל התשובות שאין בהם ממש. בפרק זה נברר את דבריו:

בהקדמה (הערה 2) כתב שהנוסח בגמרא הוא "ירחקו" ולא מדובר על פעולה מעשית.

אולם כתב העיון יעקב (הוא הגאון בעל שבות יעקב ותורת השלמים) דהלשון הראשון ("ירחקו") היה דחוק לרש"י דעל עוונם מושבעים מהר סיני ולכן פירש לשון אחר ("ידחקו") והוא עיקר. ודרכו של רש"י כשמביא שני פירושים או גרסאות האחרון עיקר, שהוא כדרך אי בעית אימא ואי נמי שבש"ס, כלומר אם תקשה כך הנה דרך מרווח יותר (עי' תוס' ביצה לה ב' ד"ה מי, ובמבוא התלמוד כללי רש"י ד"ה כשאומר רש"י אי נמי (אם לא שמסיים וראשון עיקר)). וכן כתב בספר שערי צדק (שער החצר, שער ר"צ) שהגירסא שלא ידחקו (בד') היא הנכונה כדמוכח בסוגיא ובמדרש שיה"ש, וכן בהגהות עיני שמואל (כתובות שם) שב' הגירסאות נכונות, אבל הפירוש הוא שאם לא נדחוק את הקץ נגרום בזה שהוא לא יתרחק, שכאשר ישראל אינם דוחקים את הקץ ומקבלים הגלות באהבה זה מקרב את הגאולה. ומ"מ הגירסא במדרשים ובראשונים היא "ידחקו" ואף רש"י על התורה (שמות טו, וכן תהלים עח) כתב שבני אפרים מיהרו את הקץ ויצאו בחזקה, ובמהדורה קמא לכתובות (הובא בשיטמ"ק)

כתב "ואם תעוררו משמע שלא יעוררו את עצמן לילך לירושלים". ואם אסור להרבות תחנונים כ"ש שאסור פעולות מעשיות, וכן בתרגום שיה"ש כתב "דלא תזידון למיסק לארעא דכנען" ובני אפרים ובן כוזיבא נענשו כי דחקו את הקץ כמבואר במדרש רבה ובמכילתא ריש בשלח ושיה"ש"ר (ב,כ), והאם רב יהודה דחביבא ליה א"י (ברכות מג) לא היה "מגדיל ומאדיר" את התורה בא"י? ובכל זאת סבר שאסור לעלות, וכן כל גדולי הראשונים ואחרונים שהביאו את איסור השבועות. וראה שיה"ש"ר (בסופו) בארבע דברים נמשלה גאולתן של ישראל וכו' וכולם בעונתן לא טובים ובעונתן טובים.

◆ א. "נפלה החומה ע"י רשיון אומות העולם"

1. מה שכתב האבנ"ז שאם יותן רשות לכולם לעלות לא יהיה שבועה, זה כולל את האומה שיושבת בארץ-ישראל, ואם שאר האומות מסכימים זה לא מעלה ולא מוריד דלא שייך אצלם דין רוב. והאבנ"ז הסתמך על דברי רש"י בלבד, אולם דעת הרבה ראשונים ואחרונים שאף ברשות אסור (בעלי התוס' על התורה, פסקי ריא"ז, עקידת יצחק, אברבנאל, מהר"ל, אהבת יהונתן, מהר"ש יפה, אור-החיים הק' ועוד). וכל זה בשבועה שלא יעלו בחומה, לא על דחיקת הקץ שבזה אסור אף להרבות תחנונים בלי שום פעולה. והן היום כמעט כל האומות נגד מדינת ישראל, וכי משום שנתנו רשות לפני שישים שנה זה תקף לעולם?

מה שכתב רש"י (סוטה לו) שלא יעלו אלא ברשות, זה רק בפקידה אלוקית ע"פ נביאים וכמו שהיה בגאולת בית-שני, בענין דברי האהבת יהונתן אין בדבריו סתירה כלל, שמה שכתב בפ' עקב שילכו לא"י זה אחר ביאת המשיח כמו שכתב להדיא, והמחבר השמיט את זה והמציא סתירה כדי שיוכל להגיע למבוקשו, ויבואר להלן 4.2.

2. המשך-חכמה כתב בהמשך דבריו "זה תלוי בהופעת אור אלוקי לראות אשר כל העניינים הכלליים וקניינים הציבוריים יהיו על טהרת הקודש והצניעות וכמו שעשו אנשי כנה"ג" ודעתו שההיתר הוא אך ורק אם הכל נעשה בקדושה וטהרה ובהופעת אור אלוקי שמשמעותו ביאת נביא וכמו שכתב במשך-חכמה (סוף ויחי), וכל זה לא היה כלל וכלל אלא ההיפך הגמור, ודעת הרבה ראשונים ואחרונים שאף ברשות אסור.

3. אין ראיה כלל מעליית עזרא ונחמיה שם היה הכל ע"פ נביאים, וידעו שקץ גלות בבל הוא בסוף שבעים שנה כמו שניבאו ירמיהו (כט, י') ודניאל (ט, ב) ואף מלכי האומות ידעו זאת (מגילה יא ב'), וכורש שנתן רשות מלך על כל העולם (פדר"א פ"י) והיה זה על-פי נבואת ישעיהו שהתנבא עליו, ואילו בגלות אדום נסתם כל חזון והכל תלוי בתשובה, ומבואר בפרק "גאולת בית שני".

4. ארץ ישראל עדיין לא הוחזרה לישראל, מליוני ערבים נמצאים בארץ ישראל, וגם על הר-הבית ושאר מקומות קדושים (עי' זוהר וארא ל"ב שהארץ ניתנה להם עד שתשלם זכות המילה שלהם ובס' אמת ליעקב לבעל התיבות (ב"ב ע"ג) דבזכות התשובה שעשה ניתנה לו א"י עד ימות המשיח), ודאי שלטון של רשעים אינו נחשב כיבוש כלל כי הארץ תקיא אותם. כיבוש הארץ ייעשה ע"י מלך המשיח אחר שישבו כל ישראל בתשובה כמבואר בתורה הק'. ובמדרש תהלים (מ"ז) אימתי הוא יבחר ונותן לנו את נחלתנו כשישב על כסא קדשו, ואימתי הוא יושב "ועלו מושיעים בהר ציון וגו' והיתה לה' המלוכה". וכן כתב החת"ס (תורת משה פ' עקב עה"פ ארץ זית שמן ודבש) שתחילת

כיבוש הארץ היה ביריחו עיר התמרים היינו דבש, והכיבוש השני יהיה לעתיד לבוא בביאת המשיח דכתיב ועמדו רגליו על הר הזיתים.

5. איסור השבועות הוא עד ביאת המשיח כמבואר לקמן סעיף ב', ואינו תלוי בשלטון האומות כפי שיבואר סוף סעיף א' וב'.

6. בתיקון עולם (עמ' ק"ד) מובאים דברי ר' שלמה טייכטהאל הי"ד: "והשי"ת יטע בלבנו אהבתו לתורתו הקדושה ויפקח עיני כל ישראל עד שיכירו וידעו הכל שרק בלימוד תורה"ק על דרך סתם הישן והמקובל נזכה לגאולה בב"א כמבואר בזוהר חדש שבזכות התורה יהי' הגאולה האחרונה, ובזכות זה נזכה שאור חדש על ציון תאיר ונזכה כולנה במהרה לאורו אכ"ר", ממשיך דרכו האמיתי היה נכדו הגר"מ בראנסדורפר מראשי העדה החרדית.

7. להיפך בהסכמת הגר"ד חזן לספר דרישת ציון כותב מפורש: "לא בחיל ולא בכוח יגבר איש, חס ושלום להמרות באומות העולם ומלכי חסד אשר עטרוננו ברחמים גדולים או חלילה לעלות בחומות ללחום את מושל, כי אם לפלא נדר או בנדבה הרצון והשלימות הלב להשלים רצון הבורא הא-ל ית' באתערותא דלתתא במה שבידינו לעשות בעזר אלקים בסיוע מלכי החסד ורצונם הטוב והגמור", כלומר גם אם נתנו רשות אסור למרוד בהם ולעלות בחומה א"כ השבועות במקומן עומדות.

8. בספר "אם הבנים שמחה" (פרק ג' אות נ"ב) כתב על הר' בלומברג שהיה בעל-בית סוחר יער, ואין בדבריו כדי להכריע כל גדולי הראשונים והאחרונים שחששו לעוון השבועות. אין ראייה כלל מעזרא ועלית בית-שני שזה היה מפי ה' ע"י נביאי חגי זכריה ומלאכי הוא עזרא שהיה ראוי שתנתן תורה על ידו, וע"י אנשי כנה"ג ומרדכי דניאל ונחמיה ברוח הקודש מפי ה' כמו שאמרו חז"ל בכמה מקומות, וירמיה ניבא שקץ גלות בבל לאחר שבעים שנה. גם על דבריו בענין מצוות ישוב א"י יש פירכות רבות.

9. הר' כשר מפרש את המדרשים כרצונו ללא ראיות, פירושו תמוה מאוד ולא מתקבל ובספרו טענות מגוחכות כגון שאנו בימות המשיח ומלחמת גוג ומגוג היא המלחמה המילולית באו"ם נגד הנציג הישראלי... ועי' סעיף ב' בביאור עד שתחפץ.

10. הכפתור ופרח כתב שלא יעלו ע"מ לכבוש ולא חילק. ועד היום מנסים לכבוש ומה הועיל רשיון האומות וכי משום זה לא נלחמו ולא כבשו? וכל זה בשבועה שלא יעלו בחומה, לא בדחיקת הקץ שזה אסור אף בתפילות לבד.

*. הביא כמה ראשונים הסוברים כביכול שהגאולה תהיה ברשיון האומות. אך הוציא את דברי הרמב"ן מהקשרם שהוא דיבר על אחר ביאת המשיח כמפורש בדבריו, וכן בפרשת "ישכיל עבדי" כתב שהמשיח יאמר לכל מלך שבאומות לשלח את ישראל (ואדרבה מדבריו מוכח שיש איסור בשבועות ואף אחר ביאת המשיח אסור למרוד באומות וכתרגום שיה"ש שהוא לעיל) והרי כתב (בויקרא כו,טז) דהגאולה אחרונה תהיה גאולה שלמה מעולה על כולם ולא כגאולת בית שני, וכן כוונת הרד"ק היא על אחר ביאת המשיח כמוכח בפסוק שהביא "והביאו את כל אחיכם" וזה יהיה בעל כרחם של אומות

העולם וכמו שהיה ביציאת מצרים (ועי' מדרש תהלים פ"ז עה"פ אזכיר רהב וילקוט ישעיה ת"כ, ויאל משה סי' סח בביאור דברי הרמב"ן והרד"ק, וכתב הרד"ק במקומות רבים שקיבוץ גלויות הוא ע"י המשיח: ישעיה יא, יואל ד, ה' הושע ב, ב, מיכה ב, יב תהלים פט). **רבינו בחיי** דיבר רק על ביהמ"ק שיבנה ברשות אדום בעל כרחם כי הם החריבוהו ובפ' תולדות כתב דיהיה מעשה ה' ובנין שמים ולא דיבר שם כלל על צורת הגאולה, ואדרבה בכד הקמח (ערך נר חנוכה, סוכה) כתב קבלה בידנו שהגאולה תהיה בדומה לגאולת מצרים ועתיד הקב"ה לכפול שכרנו ולחדש ניסים ונפלאות לעיני הגוים יותר ויותר מביציאת מצרים, ובפרשת וישלח כתב שאסור לנו להילחם באומות שנאמר השבעתי אתכם וכו' (ומלבד כל זה מבואר בחז"ל דהגאולה האחרונה תהיה שונה מכל הגאולות הקודמות ותהיה ע"י הקב"ה לבדו (תנחומא אחרי י"ח)).

האברבנאל כתב שה' בעצמו ישיב שבותנו ולא תהיה כפקידת בית-שני ששבו ישראל לאדמתם ברשיון כורש מלך פרס ומצותו (משמיע ישועה, מבשר שני, נבואה ג') וכן בישעיה (להי') כתב דלא תהיה עליהם לירושלים כעולי בבל שעלו ברשיון כורש כי אלה פדויי ה' יהיו ולא פדויי ב", וכן כתב בזכריה (ב, ד). גם מה שהביא בשם **רס"ג** אינו נכון, שהוא כתב שהעמים יבנו רק חומות ביהמ"ק ודיבר שם על אחר ביאת המשיח כאשר כל האומות ישתעבדו לישראל ויבנו החומות בעל כרחם.

בספר 'עבודה תמה' ו'מגדל דוד' משיגים וסותרים כל דברי **הר"צ קאלישר**, פאת השולחן תלמיד **הגר"א** פסק את השבועות להלכה (בית ישראל ס"ק י"ד), **החפץ חיים** כתב "הנהגת עם ישראל לא ככל העכו"ם שעלייתן הוא בדרך הטבע מעט מעט, אבל ישראל אינם כן שמתחילתן ועד סופן הם בהנהגה אחרת" (שם עולם פ"ד) וודאי שלא התכוון שהגאולה האחרונה תהיה בדרך הטבע בלבד דבחיז"ל מבואר שתהיה ניסית וע"י הקב"ה בלבד, אלא רק הביא שהיו גאולות כאלה בעבר.

החפץ-חיים, המשך-חכמה והרבה גדולים תמכו רק בשוב הארץ בקדושה וטהרה, כמובן לא בציונות שזה ההיפך הגמור, הם סברו שאנו בעקבתא דמשיחא וכתוצאה מכך קראו להתחזק בתורה ויראת שמים (לא כאותם שהעמידו את כל התורה והגאולה על ישוב א"י וסוברים שבאתחלתא דגאולה התורה השתנתה ומותר להתחבר לרשעים ולהחניף ולהלל אותם ח"ו), ולא דיברו כלל על הקמת שלטון ומדינה וכל שכן כזה של פורקי עול הנלחמים בתורה שהם רק המעכבים את הגאולה. חלק מגדולי ישראל שמחו בהצהרת בלפור כיון דאז תתאפשר עלית יחידים לא"י, או שראו בכך סימן לביאת המשיח ואז יוכלו לעלות כולם לא"י ע"פ נביא.

החפץ חיים אמנם שמח בתחילה בהצהרת בלפור אבל היה אומר שמתירא כי החפשים לא יקלקלו בבואם שם (כפי שאכן קרה) ואמנם כששמע על השמחה שפשטה בבתי ישראל פרץ בבכי ואמר לשמחה מה זו עושה? הכל שמחים בהצהרה הזאת ורואים בה כעין גאולה והם מסתפקים במועט ולא מחכים ליותר (ח"ח עה"ת עמ' צט), והעיד בנו ששמחתו ערבה ומבוכתו גדלה מהיום שהמשכילים שנזאי נפשו החלו ליקח חבל בשמחתנו ויסדו חברת חובבי-ציון ונהיו למנהלי התנועה ואמר "וכי מאלה יכול לצאת משהו טוב ושישרה שכינה במעשי ידיהם"? ובפרט אחר שאותם רשעים ופורקי עול ונשואי נשים נכריות יסדו קונגרס וחקקו חוקי מדינת ישראל ושם נתבטא מפורש חופש הדת, ויסדו בתי ספר לכפירה וכו' ושלחו נואמים לאסוף כספים לבנין הארץ ודרכם היה ללגלג על ביאת המשיח ועל חכמי התורה שבדור, והח"ח היה מונע מכל **לומדי התורה**

שלא ילכו בדרך איתם (תולדות חיי עמ' ס-סד), ומה שזירז את לימוד סדר קדשים בישיבות היה לו טעם עמוק בזה והיינו להלחם נגד תנועת הציונות שנתחדשה והתפשטה בימים ההם, כיון שראה שהציונות מכחשת את האמונה בביאת המשיח והגאולה השלימה ע"י הקב"ה (במחיצת רבינו עמ' ל"א מרבי יעקב קמינצקי זצ"ל), ובאותו הזמן פירסם בעיתונים מאמר גדול נגד הציונים שאמרו שאפשר לעלות לא"י וע"י זה להקרא יהודים גם בלי קיום התורה, וכל קיום אומתנו הוא רק בקיום התורה והמצוות, וזה לא תלוי לא בארץ ולא בשפה, ואדרבה אם ח"ו לא ישמרו את המצוות הארץ תקיא אותם כמבואר בתורה (קיצור תולדות חיי עמ' סה). ובח"ח עה"ת פ' דברים כתב לא לעמוד נגד האומות אפי' בשעה שמתגרות בנו, אלא עלינו ללכת בעקבות יעקב אבינו. וראה דברי הגר"ח מברסק על הצהרת בלפור בהקדמה לספר.

הגרי"ח זוננפלד כשנשאל למה לא מפרסם כרוז שכל יהודי יעלה ארצה ויקיים מצוות ישוב הארץ השיב שמצוות מילה היא המצווה הכי חשובה ומ"מ במתו אחיו מחמת מילה דוחין מילה, וכן כאן במצוה זו רבים מתו מיתה רוחנית ולא נוכל להכריז על מצוה זו (תשובות והנהגות ח"ד שכ"ז) עוד אמר שהקב"ה הגלגל מפני חטאינו והגלות היא בית החולים של עם ישראל ולא יתכן שנקח בידיו שלטון בארצנו לפני שתשלם רפואתנו, ואם נחפז לצאת מבית החולים אזי סכנה עולמית מרחפת עלינו ח"ו, והקב"ה הבטיחנו שהוא בעצמו יתן ויוריש לנו את הארץ ולא שאנו בעצמנו ניקח אותה בזרוע (מרא דארעא עמ' קמה).

דעת **האבנ"ז** על הציונות הובאה באגרות שפירין (סי' פ'), אפס בלתך גואלנו (עמ' תלא), הפלס (תרס"ה עמ' 133), והעיד תלמידו הגאון ר' מיכאל אליעזר פאהרשלגר שהאבנ"ז היה הראשון מגאוני וצדיקי פולין שהרעיש נגד הציונות והיה בדעתו להחרים ולהבדיל מכלל ישראל, וכידוע פסק בשו"ת (י"ד סי' תנ"ד) שמצות ישיבת א"י היא רק לצדיקים או בכפוף להם, ואם לא אין נחת רוח בבואו לא"י. וכן כתב שלמומרים אין חלק בא"י ודינו כנכרי ועושה י"נ ופשוט שיש בו לאו של לא יחטיאו אותך לי ואסור לדור בא"י (י"ד סי' קכו).

מה שהביא מהמדרש פ' תולדות, לא מוזכר שם כלל שנתן רשות לעלות לארץ אלא רק שנתנו רשות לבנות ביהמ"ק "גזרה מלכות הרשעה שיבנה ביהמ"ק" ור' יהושע השקיט את הציבור שלא ימרדו במלכות, ואדרבה זה דבר טוב וגדול ולמה קראו לזה גזירה ממלכות הרשעה? עי' ויואל משה מאמר ג' שבועות סי' (נט-ס') מה שכתב בזה, ובס' אלה מסעי למהר"ם חאגיז (עמ' י"ט), ומלבי"ם דניאל י"ב עה"פ ומעת הוסר התמיד, שנתן הקיסר רשות לבנות ביהמ"ק ונתבטל מן השמים, ועי' תוספתא (ע"ז א, ג) והתבאר באריכות בפרק "בית-המקדש השלישי".

החומה אינה שלטון הגוים על ארצנו שהרי בגלות בבל היתה הארץ שוממה ולא עבר איש ביהודה חמישים ושתים שנה (יומא נד א') ואעפ"כ הוזהרו לא לעלות בחומה, וכן כתב המהר"ל (חי' אגדות כתובות עמ' קסג) דטעם השבועות שלא יהיה ביטול לגלות ואינו תלוי בשלטון הגוים על הארץ, וכבר כתב הרמב"ן במאמר הגאולה דהגלות עד ביאת המשיח, וכן כתב אה"ח דהשבועה היא כדי שתהיה הארץ שממה וערים חרבות כדי שאז תרצה הארץ וכו' (וכן כתב בדברים לבמג), ומובן שאינו תלוי כלל בשלטון הגוים, שהרי מפני חטאינו גלינו מארצנו והחומה היא מחיצה בגלל העוונות ולא מתבטלת אלא בחזרה בתשובה ועל פי פקודה אלוקית ע"י נביאים (ועי' יג.ג באריכות),

ומה שכתב כדין הנודר שלא להכנס לבית שכשנפל הבית אינו צריך התרת נדרו, זה אינו שייך לעניין, דהשבועה לא היתה על שלטון הגוים אלא שלא לעלות לארץ ואפי' היא שוממה, וכתב הריטב"א (קידושין ה' א') דבאומר קרקע זה מיתסרא אפי' אחר נפילת הבית, ודעת הרשב"א וריטב"א (גיטין כב) דאף הנודר מ"בית זה" אם נפל אסור ליכנס בו ואף בקרקעו אסור שכניסת קרקע אסור עליה והארץ לעולם עומדת.

◆ ב. "בזמן פקידה אלקית בטלה החומה"

בזוהר הקדוש (שמות ט' ע"א) מבואר שהשבועות הן עד ביאת המשיח ורק כאשר יתעוררו הניסים הגדולים כימי צאתך מארץ מצרים אז תתעורר האהבה, וכן בתיקוני זוהר (תיקון כ"ו) וביאור הגר"א שעד שתחפץ הוא רק בביאת המשיח שיבא בזכות התורה ומוזהרין שלא לדחוק את הקץ, וכן בתרגום שיה"ש (ח,ד) שהמשיח עצמו ישביע שלא לצאת מהגלות ולמרוד בחילות גוג ומגוג (ועי' שם ז,ג-ד), ובמדרש זוטא שיה"ש (פ"ב) "עד שתשמעו קול מן השמים", א"כ איסור השבועות הוא עד ביאת המשיח, ואינו תלוי כלל ברשיון האומות או שאר דברים. וכן מבואר ברמח"ל (תקטו תפילות שנ"ט) שהשבועות הן עד שיתחברו נצח והוד שהם שני המשיחים, וכן שם (ק"י) שלא לעורר האהבה עד שיצליחו כל התיקונים ביד מלך המשיח, ושם (שרי"א) לא לדחוק הקץ עד שיתפרש טמא מן המקדש ועד שנשלמת ההבדלה בין טוב לרע כי השבועה היא בשם צב-אות ובשם זה נאמר ומבדיל בין יום ובין לילה ה' צב-אות שמו, ובאדיר במרום (עמ' תסה) כי כל האהבה בא רק בסוד התורה, וזה סוד אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ שהוא סוד וחפץ ה' בידו יצלח שנאמר למשה (וכדברי הגר"א לעיל).

ובמדרש שיה"ש"ר (ביט) "עד שתחפץ" עד שנעשה חפצו של זקן, ופירש המתנות כהונה: שצריכין אנו להשתעבד תחת יד עשו בעוד הזכות קיים שכר המאכל שהאכיל עשו את יצחק, וזהו עד שתחפץ (וכן הוא ברש"י ישעיה כז,א וברמב"ם באגרת תימן). והרמב"ן כתב שהוא עד שיכלו עוונותיהן של ישראל בגלות (ספר האמונה והבטחון פי"ט), וכן הרוקח כתב דזה עד ביאת המשיח (ונתן רמז "האהבה עד שתחפץ" בגימט' עד שיבא לקץ המשיח), והפני יהושע כתב עד שתהיה פקידה גמורה וישבו כלי המקדש מבבל וישראל לאדמתן, וכן במדרש שיה"ש"ר (ביח) ביפה תואר ומתנות כהונה שם דזה עד ביאת המשיח, וכן באהבת יהונתן (פ' ויצא עה"פ ובנביא העלה) שהשבועות הם עד ביאת נביא, ובפ' ואתחנן שלא ילכו לא"י עד שימלא כל הארץ דעה את ה' וזה הזמן האמיתי ובפ' עקב כתב כשיבוער יצה"ר מן הארץ, וכן כתב האלשיך הק' שלא יעוררו את האהבה עד שתחפץ כנס"י לעשות תשובה גמורה מאהבה, וכן כתב החיד"א (נחל אשכול שיה"ש ז,ז) עד שתחפץ כנסת ישראל ותשוב בתשובה, ובמשך-חכמה (פ' ויחי) "הנה למדם כי לא יעלו בחומה עד בא נביא מהשי"ת ויאמר פקד פקדת", ועי' בדברי היעב"ץ לקמן סעיף יא.8.

ודי בזה כדי לדחות כל מה שכתב בסעיף זה, דהמחבר לא הביא שום ראיה לדבריו מחז"ל והראשונים, רק כמה אחרונים שפירש דבריהם כרצונו.

11. "רשיון אומות העולם הוא פקידה ואין חומה"

1. לא היה רשיון מלא של האומות ולא של האומה שישבה בארץ, גם לדעת האבנ"ז אין זה נחשב רשיון אומות העולם, וזו אינה פקידה כמו של כורש כלל שהיא היתה ע"פ נביאים, ראה לעיל א.3.

2. מה שכתב הגר"א שתהיה פקידה כמו בבית שני בימי כורש, הרי כתב דזה יהיה ע"י המשיח שיתגלה בתשרי ויתכסה ו' חדשים עד ניסן ואז יגאלו ברחמים גדולים, וכן "שכח" להעתיק מה שכתב הגר"א שבפקידה ראשונה לא יצאו (מובא באבן שלמה יא, בהערה, ומעין זה כתב החסל"א מעין ה' נהר לח) ומוכן שאין מכאן ראיה דהרי הגר"א דיבר על פקידה שתהיה ע"י המשיח שהוא נביא, והמחבר שהשמיט כל זה התכוון לטעון שהצהרת בלפור והסכמת האו"ם היא הפקידה.

3. כבר הוכח שגדולי ישראל שהביא לעיל אינם סוברים כלל שתהיה גאולה טבעית ברשיון האומות, ומכל מקום הפקידה של ימינו אינה כלל כפקידה שהיתה בימי כורש שם היה הכל ע"פ נביאים, ובהנהגתם של גדולי התורה.

22. "התעוררות האומה לשוב אל ארצה היא פקידה שמבטלת את החומה"

דבר זה אין לו שום בסיס ויסוד, האהבה לא תלויה בארץ ישראל שהרי גם בני אפרים והמעפילים התעוררו לשוב אל הארץ במסירות נפש ובכל זאת נענשו כי דחקו את הקץ. ואדרבה כתבו גדולי ישראל לקבל עלינו עול הגלות באהבת אבינו שבשמיים.

ובאהבת יונתן (פ' ואתחנן) כתב שאפילו יתקבצו כל העם בא"י שמא אין זה רק שעת רצון ושמא יגרמו העוונות ויגלו שוב, ומבואר במקומות רבים שהמשיח יקבץ את ישראל (בר"ר צח,ט, שיהש"ר בא, רמב"ם הל' מלכים יא,א, רמב"ן במדבר כד,יז ועוד, ע' בפרק "גאולה בדרך הטבע" סעיף ח'), וע' בתיקוני זוה"ק (תיקון כו) שהאהבה תתעורר רק בביאת רעיא מהימנא. והציונות אינה אהבת הארץ אלא להיפך רצו להקים מדינה ככל הגוים ומילאו את הארץ בטומאה כפירה וחילולי שבת ומאריכים את הגלות.

2. דברי הכוזרי הם על ביהמ"ק וירושלים והתעוררות "אהבה למקום הקדוש הזה" ולא דיבר כלל על עליה לא"י, ובמאמר ג' אות עג כתב שהמשיח יחבר את ישראל לירושלים, ובמאמר ד' אות כ"ג כתב שאילו היינו סובלים הגלות בהכנעה לא היינו מתעכבים בגלות ויש בגלות סוד וחכמה לזכך הלב שיחול בו הענין האלקי וכו', ובמאמר א' קיג-קטו שאם היינו סובלים הגלות והדלות והכניעה לשם האלקים היינו לפאר הדור ומקרבים הישועה.

3. המהרש"א לא הזכיר כלל ישוב הארץ והמחבר הכניס זאת בדבריו, רק כתב: רצו עבדיך בגלות המר את אבניה ועפרה ולא כדור המדבר, והגאולה תבוא "כי בא מועד", ולא דיבר כלל על השבועות ושהחומה מתבטלת, ואדרבה מדבריו משמע שצריך לחכות לרחמי שמים. ובשבת קי"ט בדברים המעכבים את בנין ביהמ"ק לא הזכיר כלל עליה לא"י, ובברכות נח: ד"ה ברוך כתב בדבזמן שביהמ"ק חרב אין זה מקרי בתי ישראל בישובו, וע"ע מהרש"א מנחות פז. ד"ה מאי אמרי, שפת אמת חנוכה תר"מ בשם מהרש"א שגאולתנו תהיה בזכות תפילה. גם רב יהודה דחביבא

ליה א"י ולא עלה על דעתו שע"י ישוב הארץ תבוא הגאולה, וכן במגילה כ"ט מבואר ש"רצו עבדיך" זה בגלות, בבית הכנסת דשף ויתיב.

4. המחבר השמיט המשך דברי האור-החיים "גולים מעל שולחן אביהם" והוא על דרך מה שאמרו חז"ל "אוי לבנים שגלו מעל שולחן אביהם" (ברכות ג') ולא מדובר על גלות מא"י שהרי כל גלות יוון היתה בא"י (וכן כיום גלות הערב-רב) והמחבר שהשמיט המשך דבריו הבין בעצמו שאוה"ח התכוון לדבר אחר, וכל דבריו שם הם בענין בית המקדש (לא על א"י) וכמו שסיים "ומהם יבקש עלבון הבית", ומה שיביא את הגאולה הוא תורה ומעשים טובים וכמו שכתב "עד אשר ייטיבו מעשיהם" וגם בפסוק הבא כתב שהיסורין והגלות הם תיקון האומה להכשירה.

כוונת האור-החיים הקדוש שהגאולה תבוא כאשר בני ישראל ירצו וישתוקקו ויתפללו על הגאולה השלימה ובנין בית המקדש וכמו שאמרו חז"ל, אין מראין סימן גאולה לישראל עד שיבקשו מלכות שמים ומלכות בית דוד ובנין ביהמ"ק (ילקוט שמואל ק"ו, רש"י הושע גה), וכמו שכתב הרמב"ן (פרשת ישכיל עבדי) שישראל בגלותם ישימו כל כוונתם בעסקי העוה"ז וראוי להם להיות בוכים ומתפללים לפני ה' יומם ולילה שיכפר עוון ישראל ויחיש הגאולה כי המשיח יבוא מיד בתשובה.

ולא כמו שמנסים לסלף את כוונתו שע"י עליה לא"י תבוא הגאולה, שהרי פסק כדעת רש"י שאין מצוה מן התורה לעלות לא"י (במדבר לגנג), וכתב שהגלות הרביעית תלויה רק בתורה ואין הגואל חפץ לגאול עם בטלנים מן התורה (שמות כז, ב' בשם הזוהר) ובזכות עסק התורה יהיו נגאלים, וכאשר ישובו לתורה יקבצם ה' ויביאם לארץ (דברים לו) ובלי תורה אין חשק לארץ בשיבתם בה (ויקרא כו, מג), ואם לא מקיימים מצוות אז נתנית א"י היא לקללה ח"ו (דברים יא, כו) ולא הזכיר כלל עליה לא"י שבדרך זו תבוא הגאולה, ואדרבה כתב מי שאינו רוצה לקבל גזירת המלך ולסבול עול הגלות הרי זו מידת עשו הרשע (שמות א, א) והזהיר שלא יעלו בכח לא"י (ויקרא כו, לג) ושלא לדחוק את השעה גם אם יסבלו יסורין (ראשל"צ שיה"ש ב, ז), וכן כתב שבזכות הישיבה בגלות יתעוררו רחמי ה' בראות עם עליון בני מלכים שפלים ביד אויביהם וזה מביא לכך שה' ישמור עלינו מכל אויבינו (ויקרא כו, מד).

5. אין ספק שהימים ימי עקבתא דמשיחא, אך כתבו הראשונים שהגלות עד ביאת המשיח (דבר"ר א', רמב"ן ספר הגאולה, רס"ג, רש"י סנה' צז ד"ה שני ועוד, ע"י בפרק "אתחלתא דגאולה" סעיף א').

6. הנה כתב הנצי"ב במכתב שאין דעתו נוחה מהספר דרישת ציון כי נוסד על אור מתעה וגם המקרא שבתחילת הגאולה של "ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו" לא החל להתקיים כלל ושאין אדם יודע סדר הגאולה העתידה אשר תהיה בנפלאות גדולות, ובזמן הזה שיש גזירות רבות אסור להזכיר רעיון של גאולה בענין ישוב הארץ וחלילה להראות בעסק הישוב סימני גאולה, ואין לדבר בזה רק לחכות בלב ולהאמין לגאולה (אגרות הנצי"ב, אגרת ק"ז, ב"ב תשס"ג) וכאשר שמע שמתיישיבי הארץ אינם שומרים שבת ושמיטה אשר על זה גלינו מארצנו כתב שאם לא יתוקן הדבר אינו רוצה לשלוח אצבע בענין זה של ישוב הארץ (מכתב מכ"ג כסלו תרמ"ח), ובשו"ת משיב דבר סי' ט' דחלילה להתחבר עם מחללי שבת בשום דבר השייך לעבודת ה'.

ר' הלל מקלאמייא כתב: מה שחשש פרעה "והיה כי תקראנה מלחמה" היה רק מהכופרים, אבל מהיראים והצדיקים לא חשש כלל שהרי מצות ה' ודברי הנביאים יקר בעיניהם ומאחר שמושבעים שלא ימרדו ולא יעלו בחומה בודאי לא יעברו על אזהרה זו, (למרות שיש סברא יותר לירא מהיראים שימרדו מאהבת ארצם ומשיחם, אך לא כן הוא וכו' כי כאשר יבוא משיח צדקנו לא תהיה גאולתן וישועתן ע"י ב"ו ותשועת אדם (ספר משכיל אל דל ח"ד כלל ג' פרט ד') ועי' בדבריו שהובאו לעיל בפרק ב' סעיף י"ב).

בספר **שבילי אמונה** כתב שיבואו הרבה תופסי תורה וחסידים ואנשי מעשה לא"י וה' ישמע שועתם ויקרב קץ הגאולה (מובא בס' טעמי המנהגים עמ' תעד) כלומר בזכות התפילה תקרב הגאולה, והמחבר השמיט זה, גם השמיט שיבואו יראי ה' וצדיקים דוקא.

במגיד מישרים משמע שע"י הכיסופין והסיפורים בשבחה יכניס ה' את עמו לא"י וזה יהיה ע"י המשיח ואלהיו הנביא, ולא משמע שיעלו בעצמם ובכוח.

מה שכתב שלשוב לא"י תשובה היא - אין לזה שום מקור בתורה ובחז"ל (גם המחבר לא הביא ראיה לדבריו רק מכמה רבנים ציונים) ואיך לא יחששו לגילוי פנים בתורה שלא כהלכה, ובמקומות רבים בתורה נביאים וחז"ל מבואר שרק ע"י תשובה תורה ותפילות ומעשים טובים יקרבו את הגאולה ואז ממילא יביאם ה' לארץ.

באהבת יונתן כתב שאף ברשות כל האומות אסור לעלות, ומה שכתב בהפטרות בלק זה במלחמת גוג ומגוג אחר ביאת המשיח כמבואר בדבריו (ולא אמר שישבו לארץ רק שלא יעזבו אותה, גם כתב שלא יעזבו את ה' שהוא קיום כל המצוות), גם ביערות דבש בכל הדרושים והמוסרים על התשובה לא הזכיר אף לא ברמז שתשובה היא לשוב לא"י. גם כתב בפ' עקב שהעולים עם עזרא עשו תשובה והתביישו בחטאם וא"כ למה היו צריכין לזה, די להם שבאו לא"י? גם המעפילים ובני אפרים התעוררו לשוב לארץ ובכל זאת נענשו. ועי' בפני יהושע (כתובות ק"א) ובשפת אמת למהר"ם חאגיז על הנכנסים לארץ ללא שמירת מצוות, והרבה ראשונים הזהירו לזהר בה מכל חטא והרמב"ן כתב שהחוטא בה הוא מורד בפלטין של מלך, ומפני חטאינו גלינו מארצנו ושיבה לא"י בלי לשוב מהחטאים אינה כלום.

ב3. "הופעת הקץ המגולה היא פקידה"

בגמ' בסנהדרין ישנם סימנים נוספים של הגאולה אשר המחבר בחר להתעלם מהם: אין שחר לאדם ובהמה, לא תהיה עבודת אדמה, תכלה מלכות הזלה (לא יהיה לישראל שום שלטון), יכלו גסי הרוח השופטים והשוטרים, מלכות רומי תשלוט על ישראל ועל כל העולם תשעה חודשים, והרמב"ם באיגרת תימן שתחזור הנבואה ותשוב הסנהדרין לפני ביאת המשיח, והרד"ק כתב שרוב העם ישובו בתשובה כשיראו סימני הגאולה (ומפורש בתורה שישבו בתשובה בגלות ורק אח"כ יהיה קיבוץ גלויות וכן כתב הרמב"ם), האם כל זה התקיים?

והמהרש"א (סוף כתובות) כתב שהקץ המגולה הוא כאשר כל אילני סרק שבא"י יתנו פירות, וישנן ראיות רבות מחז"ל וראשונים שהקץ המגולה הוא רק בביאת המשיח, ואין זה תלוי כלל ב"שובה החקלאי" של א"י אלא דבר ניסי (וכ"ש אם לא מקיימים מצוות התלויות בארץ ומחללים את

קדושת הארץ והשביעית ומרחיקים בזה את הגאולה, עי' מדרש שוחר טוב פ"ה רצית ה' ארצך), עי' בפרק "הקץ המגולה" שם מבואר באריכות שהוא יתקיים רק בביאת המשיח ויהיה דבר ניסי ואינו תלוי בחקלאות ועבודת אדמה.

הפסיקתא שהביא אינה קיימת כלל מלבד בדמיונו של מחבר "יוסף חן" (אחד מחובבני ציון) אשר המציא מדרשים וכתבם בשם חז"ל, וכן בילקוט שמואל (ק"ו) כתוב ביהמ"ק ולא הארץ, עי' הושע (ג, ה) ברש"י ורד"ק אברבנאל ומלבי"ם וכן ב"י (או"ח קפ"ח ג') בשם שבה"ל, בכל המקומות הגירסא היא ביהמ"ק ולא א"י. (ואדרבה מי ששמח במדינה שחוקיה מנוגדים לתורה ודאי אין זה נחשב שמבקש מלכות שמים), ומחבר ספר יוסף חן בדה ושינה את דברי המדרשים והראשונים (ראה הפלס תרס"ה עמ' 151 והלאה), ומפורש אמרו חז"ל ג' דברים מאסו וזה בא ומוסיף עליהם עוד אחד, ונראה שבחר בפסיקתא כיון דאינה מצויה אצל כל אדם והרוצה לשקר ירחיק עדותו.

מה שהביא **מרש"י**, המשך הפסוק הוא "ולשבי פשע ביעקב" עי' יומא (פ"ו ב') גדולה תשובה שמביאה את הגאולה, ומלבד זה ציון אינה א"י אלא ביהמ"ק. ומה שהביא **משבילי אמונה** עי' לעיל ב.2. 6.

בספר **חרדים** על התורה (פ' וישלח) כתב שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ימרדו באומות אלא יסבלו הגלות ויכבדו אותם כעבד אל אדוניו, וכן הזהיר מאוד על אלו הבאים ולא שמים על לב שהם בהיכל מלך. גם לא מנה מצות ישוב א"י כמצוה מן התורה ובמצות התשובה סוף פ"ב הביא מעשה מהב"י ועוד חכמים שגירשו מא"י עובר עבירות.

במהרש"א לא מוזכר כלל מה שכתב בשמו, רק כתב שירושלים היא קיומו וישובו של א"י, ולא דיבר כלל על הקץ המגולה או פקידה, ואין משם שום ראייה. ומה שרצה להוכיח שישוב של ארבעים אלף הוא פקידה, אין זה ראייה כלל, דבימי עזרא היתה הפקידה ע"י נביאים, ואינו תלוי במספר האנשים.

בספר עיר מקלט **להרב דוד לידא** לא מנה מצות ישוב א"י, וכתבו הראשונים שכיבוש הארץ יעשה ע"י מלך המשיח (עי' רש"י סוף פ' עקב "עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי" ומדרש תהלים מ"ז), ומ"מ מה שכתבו כמה גדולים דבניין הארץ הוא סימן לגאולה, דיברו רק ביראי ה' ולא בפורקי עול כופרים ומחללי שבתות אשר מטמאים את הארץ ומאריכים גלותנו, ובנין נערים סתירה.

ר' אליהו גוטמאכר כתב שצריך להיות עובדי אדמה בא"י כדי לקיים מצוות שמטיה ושאר מצוות התלויות בארץ ולקרב הגאולה, אך נהפוך הוא בעו"ה ע"י שנתרבו עובדי האדמה נתרבו מחללי השמיטה העוברים על שאר מצוות התלויות בארץ ומאריכים את הגלות, ואילו היה רואה מה שנעשה עכשיו אין ספק שהיה צועק נגד הרעיון הזה, ובס' סוכת שלם בסופו נדפס אגרת ממנו שכתב רק לשלוח מעות לא"י להחזיק שם בימ"ד שיעסקו שם בתוה"ק ולא הזכיר כלל מעבודת אדמה, ובמכתב הנדפס בס' נפש חיה כתב בעצמו שנתבטל הרעיון הזה ע"י הצדיקים היותר גדולים (ווי"מ א"י סי' קח), ועי' פרק "גאולה בדרך הטבע" סעיף ב'.

מה שהביא מספר **ישן נושן** (שאינו ידוע מי חיברו ואם הוא בר סמכא) שתבוטל חומה של ברזל, מי גילה למחבר שהמדובר הוא על איסור השבועות, נראה יותר שהתכוון למה שאמרו בגמ' מיום

שחרב ביהמ"ק נפסקה חומה של ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים (ברכות לב ב') ומ"מ זה תלוי בבנין ביהמ"ק, וספר שיר השירים ישן נושן גם הוא והגמ' בכתובות נאמנת עלינו יותר. מה שהביא מרצ"ה קלישר שסיבת הגאולה תהיה ע"י ארץ נושבת הרי אין לזה מקור בתורה וחז"ל ותפס את הטפל והניח את העיקר שהוא תורה ותשובה שהם יביאו את הגאולה כמבואר בדברי חז"ל במקומות רבים.

בענין ספר קול התור בשם הגר"א יבואר לקמן סעיף 55 שאינו ספר נאמן ואינו מהגר"א. הח"ח היה אומר שמתירא כי החפשים לא יקלקלו בבואם שם (כפי שאכן קרה) ואמר "וכי מאלה יכול לצאת משהו טוב ושישרה שכונה במעשי ידיהם" ע"י לעיל סעיף א'. הערה 95: בכרוז מופיעים רק 49 רבנים מירושלים, גדולי הדור לא חתומים שם, הרבה רבנים מטעם והשאר אינם ידועים, גם כידוע הכרוז שונה לאחר מכן, ע"י בפרק "המדינה כהתקיימות חזון הגאולה" (סעיף ז' בסופו).

42. "זוועות הגלות הן פקידה ואין חומה"

1. כתב הרמב"ם בסוף מאמר קידוש ה' שמיום שגלו אבותינו לא פסק מהם שמד, ואעפ"כ כתב באגרת תימן להזהיר את העם שלא יתעוררו קודם הזמן מטעם השבועות, וכתב "יש עלינו לשמוח במה שנסבול ונשא מן אבידת הממון והגלות והפסד עניינינו שכל זה לתפארת היא לנו נגד בוראנו וכבוד גדול וחשוב כקרבן על גבי המזבח" ועוד כתב שהסכמנו כולנו גדולים וקטנים לסבול את שעבוד ישמעאל. ובמכילתא דרשב"י פ"ג ששיעבוד מצרים היה קשה מכל שעבוד שבעולם ואעפ"כ נענשו בני אפרים שדחקו את הקץ ויצאו קודם הזמן, וכן בבבל היה שיעבוד קשה ובכל זאת סברו רב יהודה ור' זירא את איסור השבועות, ורבנו בחיי (כד הקמח, נר חנוכה וכן שמות א.י.) כתב כשאנחנו בגלות ראוי לנו לסבול הצרות המתרגשות עלינו ולהתפלל להקב"ה שיתן לנו כח לסבלן ושיהיה בטחוננו בו שהכל לטובתנו וכו', ובמהר"ל שאף אם ירצו להמית אותם בעיני קשה לא יצאו (נ"י פכ"ד), וכן כתב האברבנאל שאברהם ראה אורך הגלות וצרותיו העצומות וחשש אולי בניו יתעוררו לצאת מהגלות קודם זמנו כאשר עשו בני אפרים שנבהלו נחפזו לצאת מגלות מצרים קודם הקץ ואף ה' חרה בהם (ישועות משיחו ח"א), ואור החיים כתב "מזהירם שלא ידחקו השעה הגם שיסבלו היסורין" (ראשל"צ על שה"ש ב.ז.), ובזוהר ויקהל קצח ב' "וסבלו תבירו דגלותא על קודשא בריך הוא ובגין כך זכו לפורקנין ולנסין ולאתון סגיאין" וכו', וע"י סעיף ג' מש"כ בשם הרמב"ן הראב"ד והרוקח, וקב-הישר (פצ"ד) שצריך כל בר ישראל לקבל עליו עול הגלות באהבה ובחיבה ובפרט בגלות המר הזה וכו'.

2. מה שכתב באהבת יהונתן (פ' עקב) זה אחר ביאת המשיח כמו שכתב שם במפורש "וישלח לפניו משיחו הולך תמים" (וראה לעיל ב.ז. 6). וכבר כתב בשאר מקומות על תוקף הצרות שעוברים עלינו בגלות, בפ' ואתחנן כתב דאף שהצרות מתרגשות ובאות בכל יום וכצאן לטבח יובלו ולא שקטה יד אויב מעלינו והאויבים מכלים אותנו אפ"ה המה מתנחמים שהם עם ה' ואעפ"כ כתב דלא יעלו בחומה גם ברשיון האומות. ובפ' ויצא פירש מה שאמרו חז"ל "לא נגאלו ישראל ממצרים אלא בשכר האמונה" דישאל בקשו לצאת ממצרים לקושי העול קודם זמנם ואולם מרים ניבאה שלא יעוררו את האהבה עד שיחפוץ הקב"ה לגאלם וישלח להם נביא ויוציאם ממקום החושך והאמינו בה' ולא יצאו ובשכר זה נגאלו. וכי לא ידע ר' יונתן אייבשיץ את סבלות

גלות מצרים, ומה שאמרה התורה "והסתרת פני מהם והיה לאכול ומצאוהו רעות רבות וצרות" (דברים לא, יז) וכל הקללות אשר בפ' בחוקותי כי-תבא והאזינו ומנין לומר שהיה משנה את דעתו? וכבר אמרו חז"ל כל שאינו בהסתר פנים אינו מהם, כל שאינו בוהיה לאכול אינו מהם (חגיגה ה').

ובטוח אני שאלמלי בעל 'אם הבנים שמחה' היה חי עמנו עתה בא"י ורואה את מעמדנו היום ואת "הגאולה" שהביאה לנו הציונות הוא בעצמו היה אומר לנו: אחינו בני ישראל, עוד גאולה כזו ואבדנו, טוב לסבול אורך הגלות כדי שתהיה גאולה שלימה (כדברי החתם סופר).

וכבר כתב הרמב"ם בסוף איגרת השמד שמיום שגלינו לא פסק שמד מאיתנו וכן אנו אומרים בתפילת שני וחמישי "נחשבנו כצאן לטבח יובל, להרוג ולאבד ולמכה ולחרפה" וכך אמרו כל תקופת הגלות, ובכל זאת כתב הר"י אייבשיץ שאסור לעלות. וכן רבנו בחיי (כד הקמח נר חנוכה) כתב שראוי לנו לסבול הצרות המתרגשות עלינו, וכן האברבנאל הכוזרי אור החיים ועוד, הובא לעיל.

3. סילוף זה של דברי הרמב"ם ימיו כימי המזרחי וכבר בספר סלו המסילה (לאחד מחובבי ציון) הביא דברי הרמב"ם אלה כמה פעמים, אך נזהר מאוד מלהעתיק הדברים ככתבן והוציא הדברים מהקשרם, וכבר הופרך בספר אור לישירים עמ' 13 ובהפסל תרס"ה 156. הרמב"ם כתב לעזוב את המקום שיש בו שמד וגזירות רעות שכופין אותו לעבור על המצוות ולעבור למקום אחר "והעולם גדול ורחב" ולא הזכיר אפילו ברמז קל את א"י, והרמב"ם עצמו מדוע לא עשה כן אלא יצא מא"י למצרים, עי' לעיל מש"כ באיגרת תימן.

ואדרבה בא"י היו יותר מלחמות וסכנות ושמדות רוחניות וגזירות קשות מאז פרוץ המדינה יותר מבשאר מקומות, ושלטון הכופרים גזר על גיוס בני ישיבות ושירות לאומי והנסיון הבלתי פוסק להתערב ולשלוט על החינוך החרדי, ולפי הרמב"ם והרלב"ג אדרבה אולי יש חיוב לעזוב את א"י.

הרלב"ג כתב שאברהם אבינו ירד למצרים כי הבין שזהו רצון ה', ובזמן הגלות רצון ה' שנשאר שם עד ביאת המשיח וכמו שאמרו חז"ל, והמחבר הפך את דברי הרלב"ג וכתב בשמו את דעתו האישית דברים שלא אמרם כלל.

הרמב"ן כתב (פ' כי תבוא) שההבטחה שלא תהיה כליה היא רק בהיותנו בארץ אויבינו ולא בא"י, וזה היפך ממה שכתב המחבר, וברשב"ם (דברים יא) שכאשר לא שומרים מצוות הארץ הזאת רעה מכל הארצות, וכן כתבו האור-החיים ואהבת יונתן והנצי"ב וא"כ כ"ש שבא"י יכול להיות מסוכן יותר, וכ"ש כשיש בה הרבה אנשים כופרים ופורקי עול הנלחמים בתורה ומחנכים לכפירה ומעבירים על הדת שזה סכנה לבוא לא"י. וכתב הרמב"ן שהחוטאים בא"י אין לך מרד גדול מזה. ובפסחים פ"ז שסכנה להתקבץ במקום אחד קודם ביאת המשיח.

4. מה שהביא מהמדרש בענין מחלון וכליון, אין משם ראייה דהרי היה זה לפני החורבן וגזירת הגלות, בזמן המשכן שכל ישראל היו על אדמתן (תוספתא ע"ז ה,ב), והם יצאו מעצמם והיו גדולי ופרנסי הדור כמבואר בב"ב צ"א, ולדעת ר' יהושע בן קרחה בגמ' נענשו כי לא ביקשו רחמים על

דורם ולא מפני שיצאו מא"י, ובתרגום וכן המהרש"א כתב דנענשו כי נשאו נשים נכריות, וכן הוא בתנחומא (בהר ג') שנשאו נשים שלא הטבילו ולא גיירו אותן ועשר שנים היה מתרה בהן שמא יחזרו בתשובה, ובזוה"ח (רות ל') דהיה גדול הדור וברח מפני הרעב והלכו ממקום הסנהדרין מנביעו דאורייתא דתמן ובגין כך אתענשו, ועי' ויואל משה (ישוב א"י סי' קלה) מה שהביא בשם האיגרת שמואל.

בחת"ס לא כתוב כלל מה שהביא בשמו, רק כתב שאחר שסבלו יסורים יושיעם ה'. וכבר כתב החת"ס דעבודת ה' היא האמונה והבטחון להיות יושב ומצפה לישועת ה' ובעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים בזכות ציפיתי לישועה ולא מהרתי הקץ, ההיפך מבני אפרים שמיהרו את הקץ, דהרשע אין יכול לסבול סבל ההמתנה (דרשות ח"ב דף רנח) ומחוייבים אנו רק להזמין עצמנו להיות ראויים להגאל אבל לא לעורר האהבה ולדחוק הקץ בכוח (שם דף קנב) וידועים דבריו דכבר היה ראוי כמה פעמים להיות גאולים גאולה שאינה שלמה או יותר מזה כגאולת בית שני אבל אין חפץ בזה כי אבותינו הקדושים לא יתרוצו רק בגאולה שלימה וטוב לסבול אורך הגלות כדי שתהיה גאולה שלימה (תורת משה הפט' שופטים).

מה שהביא בשם **בעל הטורים** זהו סילוף גמור, וכל מי שיבדוק במקור שציין יראה שאין שם זכר לדברים האלה, והם דברי ידידו של "אם הבנים שמחה" והמחבר כתב את זה בשמו של בעה"ט, ובעל הטורים כתב בשם מדרש שיוסף השביע את בני ישראל שלא ידחקו את הקץ (בראשית נכה).

רבי מאיר שפירא דרש פקד פקד נאמר פעמיים והיינו ברוחניות ובגשמיות, שלא נקרא אפילו פקידה לגאולה אלא בהתעוררות ברוחניות ובגשמיות, אבל בגשמיות בלבד ביישוב הארץ אין זה פקידה לגאולה וכל שכן כשמחללים קודש ר"ל (טעם ודעת פ' ויחי). ומוכן שדיבר על עליית צדיקים וחסידים, לא על הקמת מדינה של כפירה וכחי ועוצם ידי, וכמבואר בדברי הרבה ראשונים ואחרונים.

וכתבו הרבה גדולים שכאשר יוצאים מהגלות קודם הזמן הגאולה אינה שלמה, ואז צריך לחזור לגלות נוספת ולהשלים את החסר, לכן לא רצה משה בתחילה להוציא את עם ישראל אלא להמתין לסוף ד' מאות שנה, כן כתבו החיד"א, חת"ס, בית הלוי, התפארת שלמה, הישמח משה, ובהגדת אהל יעקב למגיד מדובנא ועוד.

5. המחבר השמיט כמה מילים מדברי היעב"ץ וסילף את כוונתו, היעב"ץ כתב שסיבת השמדות היא "שאין מתאבלין על ירושלים כראוי... לפי שיצא האבל הלז מליבנו... מי ומי המתאבל ונאנח על חורבן הבית ושממות ארצנו כראוי ממעמקי הלב", כלומר הסיבה היא שלא מתאבלים כראוי על החורבן וחזר על כך שלש פעמים ולמרות זה לא נמנע המחבר מלסלף דבריו כאילו הסיבה היא שלא עלו לא"י. והיעב"ץ עצמו התנצל שלא עלה לארץ כי לא קידש וטיהר עצמו, ובכמה מקומות כתב שאסור לעלות בחומה, ועי' לקמן סעיף יא. 8 מש"כ בשמו.

הרוקח דיבר על אלו שלא רצו לעלות עם עזרא הנביא, שזה היה בנבואה על פי ה' שיבואו לארץ כמבואר לעיל, וע"פ נביא מחוייבים לעלות, ולא דיבר על שאר הגלויות שאחרי זה, שהרי כתב בפירושו לשיה"ש שאיסור השבועות הוא עד ביאת המשיח.

6. מה שהביא מהשל"ה אינו נכון כלל, ולא כתב זאת השל"ה אלא המגיה של הספר (חתן בנו של השל"ה, כמבואר בהקדמה) וגם כתב דברים אחרים לגמרי, שהיה אברהם מחמיר שלא לצאת מבבל (כדעת רב יהודה) אך הואיל ויש כאן הצלת נפשות ומשום פיקוח נפש מותר לו לצאת מבבל, ולא הזכיר כלל שיש מצוה לעלות לא"י ולא שמטרת הכבשן שיעלה לא"י, והמחבר בדה דברים וכתבם בשם השל"ה. גם השל"ה בפרשת מסעי לא מנה מצות ישיבת א"י במנין המצוות, וגם הזהיר להתקדש מאוד כל העולה לא"י ולשמור כל המצוות התלויות בארץ, ובפ' מטות מסעי האריך בענין הגלות שהם לטובת ישראל לזככם, ובפ' וישלח כתב דבזה"ז אסור לנו להילחם באומות.

7. מה שהביא בשם רבי שמחה בונם מפשיסחא אינו מופיע בשום מקום, אך נראה שהמקור לזה הוא בספר תפארת שלמה פ' ויחי עה"פ האספו ואגידה לכם, ולא מוזכר שם כלל עליה לא"י אלא שיעשו תשובה שלימה מדעת ולא ע"י יסורים (ואם היה שומע זאת בשם ר' שמחה בונם ודאי היה אומר דברים בשם אומרים). אך כך דרכם של המזרחי בכל מקום שמוזכר תשובה לפרשו על עליה לא"י.

המשך-חכמה לא דיבר כלל על עליה לא"י אלא על התבוללות וההשכלה וחוסר ציפיה לגאולה, ובמשך-חכמה סוף פרשת ויחי (ד"ה פקד יפקד) כתב שאסור לעלות אלא על פי נביא מה', וכן במכתב משמע שחשש לשבועות.

וכן **הנצי"ב** דיבר על אלה שלא מצפים לגאולה, ולא דיבר כלל על עליה לא"י.

מה שהביא בשם **הגר"א** בספר קול התור, יבואר לקמן שהוא ספר מפוקפק מאוד ולא ניתן לסמוך על דבריו, שכן הוא סותר דברי הגר"א במקומות אחרים, ופאת השולחן תלמיד הגר"א הרי פסק את השבועות להלכה, שאין מצוה כוללת על כל ישראל לעלות לא"י, גם הגר"א בחר מתלמידיו את הצדיקים והפרושים שבהם שיעלו לא"י ולא פירסם לכל ישראל שיעלו לארץ.

החפץ חיים דיבר ברוח הקודש שבא"י תהיה פליטה מהשואה, אך לא דיבר מה יהיה אחרי כן, ועי' סעיף א' מה שהבאנו בשם הח"ח, וכבר כתבו הרמב"ן ואהבת יחונתן הנצי"ב ועוד שבא"י אין הבטחת שמירה וכו'. ובגמ' פסחים פ"ז שהפיזור טוב לעם ישראל, ובראשית רבה (עוה), והיה המחנה הנשאר לפליטה אלו אחינו שבגולה, וכן כתב הרב שך זצ"ל שזו סכנה להתאסף בא"י לפני ביאת המשיח.

55. "הופעת אורו של הגאון מוילנא"

דבריו תמוהים שהרי הגר"א כתב בעצמו בביאור לתיקוני זוהר (כ"ו) שעד שתחפץ הוא רק בביאת המשיח שיבוא בזכות התורה (ולא הזכיר כלל עליה לא"י וקיבוץ גלויות וכל מה שטוענים בשמו) ובכל פירושו לתנ"ך זוהר שו"ע וכן בספרי בניו וגדולי תלמידיו אין שום רמז על החיוב לעלות לא"י ועל עסק קיבוץ גלויות ושיהי' את הגאולה, ו"פאת השולחן" תלמידו פסק להלכה שמצוות ישוב א"י אינה כללית אלא רק ליחידים משום השבועות. ואפילו ר' זירא לא עלה לא"י עד שראה שעורים בחלום שאז ידע שנתכפרו עוונותיו. ואם הגר"א אכן היה משיח בן יוסף למה לא פירסם לכל ישראל שיעלו לא"י, ולמה בחר רק את המיוחדים שבתלמידיו שיעלו לא"י? ומה

שכתב בספר תולדות יצחק על הגר"א שהיה מב"י הרי כתב שם רק שבא לגלות סתרי תורה ולא הזכיר כלל קיבוץ גליות ובנין הארץ, ועיקר עניינו של מב"י אינו קיבוץ גליות אלא מלחמה בעשו ועמלק כמובא במקומות רבים בחז"ל וזוהר וכמו שנאמר "והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש" ואין זרעו של עשו נמסר אלא ביד זרעו של יוסף (ב"ב קכג ב').

ובספר מעייני הישועה (לר' משה קאצנלבוגן, פרנקפורט תרי"ט) כתב בשם אביו שקיבל מהגאון החסיד הגר"א מוילנא זצ"ל שאנחנו מושבעים בשתי שבועות אחת שלא נעלה מהגולה בלי רשות, ב' שלא נמרוד במלכות.

בענין **ספר קול התור** כבר פקפקו רבים באמינותו. הגר"מ שטרנבוך (בעצמו מצאצאי הגר"א) כתב דיש להסתפק טובא באמיתת הדברים וחושש שצאצאי ר' הלל שהיו דרשנים הוסיפו בו דברים מדעת עצמם, ועצם הדבר שגדולי תלמידי הגר"א לא שמעו מפיו מכל זה מאומה אומר דרשני, גם זה דנאמן ביתו הגר"ח מוולוז'ין זצ"ל לא ידע ולא סיפר מזה מאומה מעורר חשד ויש דברים בענין הגאולה שמקובל מפיו להיפך, ולמה עודד רק את המיוחדים והצדיקים שבתלמידיו ולא עודד את כל בית ישראל לעלות, ואפילו רובא דרובא דתלמידיו ובני ביתו לא עלו והוה ליה להרעיש עולמות ולצעוק לכל בית ישראל לעלות, רק האמת היא שבדק ומצא מי ראוי ולהם בלבד ציוה לעלות ולתקן ולגרש את הס"מ מהארץ ובמיוחד מעיר הקודש. ובכל פירושי הגר"א לתנ"ך משניות אגדות הש"ס זוהר שו"ע ובספרי בניו וגדולי תלמידיו אין שום רמז על החיוב לעלות לא"י ועל עסק קיבוץ גליות ושזה יביא את הגאולה, וכן בספרים אבן שלמה, אמונה והשגחה, מעשה רב, כתר ראש, וכן בספרי הגר"א חבר, והר"י כהנא, הרד"ל, הגר"ה וכל גדולי ישיבת וולוז'ין לא מוזכר דבר ממה שכתוב בקול התור (גם אילו היה כתוב כך בפירוש ספק אם היינו מקבלים זאת מאחר שאין לזה מקור בתורה ובדברי חז"ל ולהיפך הם אמרו שהגאולה תבוא אך ורק בזכות התשובה ותורה ושאסור לדחוק את הקץ ולעלות בחומה, וכידוע אמר הגר"א שאי אפשר שחלק הנסתר של התורה יהיה מחולק עם הנגלה כי אין יתכן שהתורה תסתור את עצמה, עי' בהקדמה למדרש רות מה שכתב הרא"ש מאמציסלאו בשמו, וכן מובא בכתר ראש בסופו), והגר"א בעצמו בפירוש לתיקונים כתב שמוזהרין לא לדחוק את הקץ והמשיח יבוא רק בלימוד התורה, ופאת השולחן תלמידו פסק להלכה שמצוות ישוב א"י אינה כללית אלא רק ליחידים משום השבועות וזוהר סתירה לכל דברי קול התור.

עוד כתב על המוציאים לאור שהם מטשטשים ומערבים את כל כוונת הספר להראות כאילו היה הגר"א "לאומי" שדרש מכל אחד לעלות ארצה ולפעול למען מדינה עצמאית והענין החל בכיבוש י-ם ומלחמת ששת הימים ואסור לסגת מהגבולות וכו' ובקול התור עצמו מפורש שלא כדבריהם ודבריהם מופרכים מיניה וביה, עיי"ש מה שהאריך לסתור כל דבריהם (תשובות והנהגות ח"ד סי' שכח) ועי' באריכות בפרק "תורת הגאולה של הגר"א וספר קול התור" בו התברר זיופו של הספר ואינו מר' הלל, אלא מרב ציוני אחד אשר המציא דברים וכתבם בשם הגר"א.

♦ ג. "הפרת אומות העולם את שבועתם, ביטלה את כל השבועות"

השבועות אינן תלויות זו בזו משום שהקב"ה השביע אותנו ולא נשבענו לגוים לכן אין ראייה כלל מהשו"ע (יו"ד סי' רלו), וכן מהמעשה של שמשון כי שם נשבעו זה לזה (וכן כתבו הרמ"א והש"ך),

ואילו בנידון דידן ה' השביע בנפרד את האומות ואת ישראל. וכן כתב להדיא הגאון ר' **יצחק פאלאג'י** (בספרו יפה תלמוד כתובות קיא) שכיון שהקב"ה השביע את ישראל ואת האומות, אפילו שהאחד עבר על שבועתו השני חייב לקיים שבועתו, שאין תלויים זה בזה, דהכא יכול האחד לקיים שבועתו בלא חבריו, שלא בשביל שהאחר עשה שלא כהוגן הותר השני לעשות כמוהו בדבר שיכול לקיים, וכתב עוד ממה דאמרינן "אם אתם מקיימין את השבועה מוטב וכו'" שנראה דעת עליון המשביע שחייבים ישראל לקיים השבועה הזאת אף שאומות העולם לא יקיימו שבועתם, כי לא דמי המושבע מפי א-ל דעות למושבע מב"ו ואין כאן משום הוא עשה שלא כהוגן אף אני אעשה זאת עכ"ד. ובתרגום יונתן כתב שהמשיח יאמר לישראל לא להתגרות בחילות גוג למרות שהם ודאי מפרים את השבועה, וכן מוכח מהרמב"ם באיגרת תימן ורבנו בחיי ואברבנאל ועוד, ועי' בפירוש ר' יהונתן אייבשיץ על איכה (ה,יח). ומ"מ גם אם נאמר שהשבועות תלויות זו בזו אך זהו רק בשבועה שלא ימרדו באומות, ולא בשאר השבועות שלא ידחקו את הקץ ושלא יעלו בחומה.

ובענין הראיה מדוד שהלך להלחם בארמיים, עי' ברמב"ן על ספר המצוות (סוף שכחת הלאוין) שכתב דאף שהם פרצו את הגדר תחילה אך לא איבדו את זכותם משום זה, דהמצוה היא לדורות ולא נאמרה בתנאי, ומצינו שנענש על זה דוד אף שהם פרצו תחילה, ואסור לקחת את ארצם עד ביאת המשיח ורק לנקום בהם מותר אם התגרו בנו.

ועוד שהרי כתב **הרמב"ן** (בראשית טו,יד) שהמצרים הוסיפו להרע יותר ממה שגזר ה' וכן נבוכדנצר הוסיף על הגזירה והרע לישראל יותר מאוד, וכן כתב **הראב"ד** (הל' תשובה ו,ה) **והרוקח** (על הגדה של פסח ד"ה ובמשה עבדו), וכן **הגר"א** (קול אליהו פ' בא) - ואעפ"כ נענשו בני אפרים שיצאו קודם הזמן. ובקיצור אלשיך (שיה"ש ב,ז) כתב לאידך גיסא שאם יעברו ישראל על השבועה וידחקו את הקץ אז הקב"ה יתיר לאומות להשתעבד בישראל אף יותר מדאי ויתיר בשרם לאומות.

1. המהרש"ק רק כתב שהותר לזעוק ולהתפלל הרבה, לא שיהיו מותרים לצאת ממצרים שעל זה נענשו בני אפרים. וידועים דבריו מה שכתב בשו"ת האלף לך שלמה דבזה"ז אין מצוה לא מד"ת ולא מד"ס בשיבת הארץ. וכתב המהר"ל (נ"י פכ"ד) דאסור לדחוק את הקץ ולעלות בחומה גם אם יש גזירות קשות.

2. עי' לעיל סעיף ב. 6 מה שהבאנו בשם ר' הלל מקאלאמיא.

◆ ד. "עליה הדרגתית אינה כחומה"

בתנחומא דברים (בובר הוספה ג') כתוב: "השבעתי אתכם... וכשיעלו מן הגולה שלא יעלו המונים המונים", משמע דגם בהדרגה אסור. וכתב האבני-נזר (י"ד תנ"ד אות נב-נג) דכיון שאין חיוב על הכלל לעלות לא"י כי זה נגד השבועה של עליה בחומה לכן אין חיוב גם על היחיד דגם אם ילכו זה אחר זה בכל אחד נאמר זריזין מקדימין ונמצאו כולם עולים ועוברים על השבועה, לכן אין חיוב על שום יחיד לעלות וזה הטעם על כל הגדולים שלא עלו.

ובמדרש (שהש"ר ח',י) ריש לקיש כאשר היה רואה בני בבל נאספים בשוק אמר להם פזרו עצמכם בעלייתכם לא נעשיתם חומה וכאן באתם לעשות חומה, ומכאן הוכיח בספר ויואל משה

(מאמר ג"ש סי' י') שכל חבורה גדולה אף אם אינו רוב ישראל נקרא חומה כי לא נראה שהיו מתאספים רוב ישראל מכל העולם בפעם אחת באיזה שוק. וכן המהר"ל (נצח ישראל פכ"ד) הסביר את טעם השבועה שלא יעלו בחומה שהוא משום ביטול הגלות והפיזור, ולפי דבריו מובן שאסור לעלות בחבורות גדולות בזה אחר זה דזה הוי ביטול הגלות.

*. מה שכתב שעליית רבוא נחשבת פקידה ואין חומה, כבר כתבנו לעיל שאין ראיה כלל מעליית עזרא דזה היה ע"פ נביאים ולכן היו מותרים לעלות בחומה ואינו תלוי במספר העולים (וגלות יון היתה בא"י והיו אז אלפי אלפים בארץ ואעפ"כ נקראת גלות ע"י מהרש"א ברכות נ"ח ומגילה ט"ו דאז נקראת ארץ אויביהם, וה"ה בגלות הערב-רב בזה"ז).

♦ ה. "החומה רק מסביב בבל היא"

מה שכתב ההפלאה זה רק אליבא דרב יהודה, אך הלכה כר' זירא ואין נ"מ בין בבל לשאר ארצות. וכתב האבנ"ז דגם לרב יהודה יש שבועה שלא יעלו בחומה משאר ארצות ואף להפלאה נראה שהלכה כר"ז (אבנ"ז סי' תנ"ד אות נז, סב), וכן כתב הכפתור ופרח (פ"י) שהלכה כר"ז, והקרוב נתנאל (יבמות פ"ו), ופאת השולחן (א"ד), והאבנ"ז כתב שהרמב"ם פסק כר"ז (אות נא-נב) ושהאיסור הוא מכל המדינות ומכל הגליות, וכן מוכח מכל הראשונים ואחרונים שהביאו את איסור השבועות ולא חילקו בין בבל לשאר ארצות. וגם הרמב"ן כתב (ספר הגאולה שער א') שלא רצו שאר השבטים שבשאר הארצות לעלות שלא אבו לדחוק את הקץ שידוע היה אצלם כי פקידת שבעים שנה לבבל נאמר ולא עליהם, ומפורש בדבריו כי איסור עלייה בחומה היא גם מכל הארצות ולא רק מבבל. וכן כתב הרשב"א "גם אנחנו בגלות שלישית גלינו מארצנו ע"י רומי וכו' ויש לנו לעמוד תחת רשותו עד שיראה ה' בעניינינו ויגיע זמן הגאולה העתידה" (פירושי הגדות חולין צא:).

ודברי ההפלאה אמורים רק על גלות בבל, אך בשאר הגלויות ודאי שהשבועה היא על כל המקומות אשר הם שם, וכמו שבגלות מצרים היתה השבועה על מצרים ולכן נענשו בני אפרים שיצאו משם, ובגלות אדום שמפוזרים בכל העולם השבועה היא על כל הארצות, וגם לפי הטעם שכתב שזה מפני כבוד השכינה הרי "בכל מקום שגלו שכינה עמהם" (מגילה כט א'). והמהר"ל (נ"י פכ"ד) ביאר טעם השבועות שהם להעמיד ולקיים את גזירת הגלות ושלא יהיה ביטול לפיזור ולפי זה מובן שהשבועה היא על כל הארצות.

♦ ו. "החומה עומדת רק אלף שנה"

בספר ויואל משה (סי' ע') דחה זאת מכל וכל, דמה שכתב המהרש"ו לא מדובר על השבועות שלא לדחוק את הקץ אלא בגזירת הגלות, והשבועות נאמרו בקרא ובגמרא בלי זמן, וכן הוכיח מתיקוני-זוהר תרגום יונתן והרמב"ם ועוד, וכבר מבואר במהר"ל (נצח ישראל פרק כ"ד) שהשבועות נועדו לקיים את גזירת הגלות, והואיל והגלות נמשכת עד ביאת המשיח כאשר ישובו ישראל בתשובה, א"כ פשוט שהוא הדין באיסור השבועות, והם תלויים זה בזה, וכן מוכח בדברי מהרש"ו עצמו שם שחקר מדוע נתארך קיצנו וגלותינו "ומדוע לא בא בן ישי", וכן מוכח בחיד"א בשם הגדולים (ח"א ערך א' אות ר"ט) וכן ברמח"ל (תקט"ו תפילות קס"ח). גם מה שאמרו שהשבועה היא אלף שנים הרי מבואר בזוהר חדש (ויצא מ"ח א') שכל זה רק אם יהיו עוסקים בתורה יומם ולילה. וכן מבואר בגר"א (יהל אור רע"מ משפטים קיט) שהשבועה היא עד זמן הגאולה בבוקר שהוא ביאת משיח בן דוד וכמו שנאמר "חי ה' שכבי עד הבוקר".

ובדברי **המהרח"ו** מפורש להדיא כמו שכתב הויואל-משה, ואלו דבריו (עץ הדעת טוב פ' ויצא): "שחשבנו שיספיק האלף החמישי ולא נדע כי עדיין צריך צל ימינו של יום השישי שיראה על הארץ ואח"כ ניגאל, וכונדע כי כל מה שהיה בששת ימי בראשית סימן אל כל המאורעות בשתא אלף שני דעלמא וביום השישי נברא אדם רמז אל מלך המשיח וכו' והרי כתבנו בספר הזוהר כי נשבע הב"ה להניחם אלף שנים בגלות כמ"ש השבעתי אתכם וכו' יתורץ עם הנזכר כי **ביום החמישי היתה השבועה אבל באלף השישי תלוי בתשובה** ובו יקויים היום אם בקולו תשמעו, ולכן אמר להם הן עוד היום הששי גדול ומיעוט תשובתכם נתארך לכם הגלות גם באלף ששי ולכן אתם הרועים השקו הצאן ולמדום דרכי התורה הנקראת מיים חיים וע"י ישובו בתשובה שלימה ויגאלו".

ובזוה"ק (שמות י"ז א') כתוב שעתיד הקב"ה לטהר את ירושלים מטינוף ע"ז ולנער ולבער משם את כל האומות קודם שיגמר השיעבוד לפני שיעבור היום דהיינו האלף שנה של ממשלת האומות, ולפי דברי רבני הציונות שזמן זה כבר עבר מדוע עדיין לא ניער הקב"ה את כל הגוים מירושלים? ומה שמובא בזוה"ק "דאי יתיר ישתעבדון לא על פום גזירת מלכא הוא" ודאי הכוונה שאם ישתעבדו עוד זה משום שלא שבו בתשובה וכן ביאר הרמ"ק באור יקר ושאר מפרשים, ודלא כמו הפירוש התמוה שכתב.

וכן מפורש בזוה"ק (ואתחנן דף ע"ר) עה"פ "הן עוד היום גדול" ובגין עובדין בישין ההוא יומא אתמשך ואתרבי וכו' השקו הצאן במילי דאורייתא דהא בזכותא דאורייתא יפקון ישראל מן גלותא. וכן כתב הרמ"ק (אור-יקר ח"ז עמ' צא) מאלף ומעלה תלוי בתשובה, וכן בהקדמה לספר חרדים שאע"פ שהגלות אלף שנים היא נתארכה כי לא שבו בתשובה, וכן השלה"ק (פ' פנחס) דבעוונותינו הגלות התארך יותר על אלף שנה, וכן כתב האור-החיים הק' (ויקרא ו,ב) שלצד מעשיהם הרעים מתעכבים יותר מיום אחד, ובביאור הגר"א (לזוה"ק ויקרא טז) כתב שהגלות אלף שנה ועוד חצי היום עד חצי שעה אחר חצות, ובפדר"א (פרק ז') וכן בדברי האברבנאל משמע שימו של הקב"ה אלפיים שנה.

וראה עוד בשבט מוסר (פרק נא) שהגזירה היתה אלף שנים דוים מאוד בלי השקט ובחמלתו האריך הגלות לחלק הצער בשנים הרבה כדי להקל מעלינו ושיעור הגלות עד שישתלם הצער של אלף השנים הדוים, או שהגזירה היתה "כל היום דוה" כלומר האלף שנים יהיו דוים ביותר מכלל שיש שנים אחרים על האלף שאינם דוים, לכן יקבל כל אחד מישראל עול הגלות ואל יקוץ בתוכחתו של מקום, כי מה שהאריך הגלות לטוב לנו האריך עד בוא יבוא עת גאולתנו ע"י יתברך לא ע"י מלאך ולא ע"י שליח (וק"ו לא ע"י פורקי עול), ומדבריו אלו מבואר שטרם הסתיימו אלף השנים, וע"י בספר תקט"ו תפילות (שנ"ז) לרמח"ל. וכן מבואר בספר בינה לעיתים (דרוש כ"ה) שהקב"ה בחסדו מחליף את סבל ויסורי הגלות באריכות הזמן, ומחלק את הצרות הקשות לזמן ארוך למען יסבלו מעט מעט בכל פעם ולא תכבד העבודה על האנשים.

וראה זה פלא הנה כתב **המהרח"ו** "כי אילו היו ישראל נכנעים ומכירים הגלות שבו הן עומדים ויחזרו בתשובה היו נגאלין" (עץ הדעת טוב, תהלים י') ומדוע לא כתב לעלות לא"י, וגם בשערי קדושה (חלק א' שער ד') לא הזכיר ישוב א"י במצוות הנוהגות בזה"ז.

ובזוה"ק (אחרי שמ"ב) כתב על ג' דברים ישראל מתעכבים בגלות ולא הזכיר עליה לא"י, וכן

בפ' וישב (ל"ט) כתב שאריכות הגלות הוא משום ביטול תורה וכן בזוה"ח (בראשית ח') שכאשר יתעסקו בתורה יגאלו. ולא כתוב בשום מקום בחז"ל שקץ הגלות תלוי בעליה לא", ונראה שכל זה עצת היצה"ר שבמקום שיעסקו בתשובה ותורה המפורשים בתורה ובחז"ל רוצה שיתעסקו בדברים אחרים שלא מקרבים את הגאולה, וכל זה בהשפעת הציונות שכיחשה בביאת המשיח שיגאלנו ויוציאנו מהגלות.

ז. "השבועה היא על עליה לבנות את בית המקדש"

אי אפשר לומר שהשבועה רק על בניית ביהמ"ק, הואיל ובגמרא (כתובות ק"א) מפורש שהשבועות הם על עליה לא", שהרי ר' זירא לא עלה ע"מ לבנות את ביהמ"ק ומ"מ סבר רב יהודה דאסור לו לעלות משום השבועה, גם בני אפרים וכל המוזכרים בשיהש"ר (ב,כ) ארבעה דורות עברו על השבועה ונכשלו ולא ניסו כלל לבנות ביהמ"ק, וכן ברש"י מהדו"ק על כתובות ק"א "שלא יעוררו עצמן לילך לירושלים", וכן מפורש בתרגום יונתן על הפסוק השבעתי אתכם (שיה"ש ב,ז) דלא תזידון למיסק לארעא דכנען, גם פאת השולחן תלמיד הגר"א פסק שבזוה"ז אין מצוה לכל ישראל לעלות לארץ משום השבועות ולא הזכיר בנין ביהמ"ק. מכל זה מוכח שכוונת הגר"א לאסור גם עליה גדולה ואפילו בנין ביהמ"ק. וכן כתבו בעלי התוס' על הפסוק והגבלת את העם סביב שהשבועה היא שלא יעלו לא"י ושלא יבנו את ביהמ"ק (תוס' השלם עה"ת פ' יתרו).

ובספר מעייני הישועה כתב בשם אביו שקיבל מהגאון החסיד הגר"א מוילנא "שאנחנו מושבעים בשתי שבועות אחת שלא נעלה מהגולה בלי רשות, ב' שלא נמרוד במלכיות" (מעייני הישועה לר"מ קאצנבלוג, פרנקפורט תר"ט). וכל זה רק בשבועה שלא יעלו בחומה, אך יש גם את השבועות שלא ידחקו את הקץ וימרדו באומות. וכן מוכח מכאן שלדעת הגר"א השבועות אינן משל או אגדה בלבד, דלא כמו שכתב בסעף י"ב.

ח. "כשיש תוקף ואומץ, אין חומה"

בני אפרים, המעפילים, בן כוזיבא ובני דורו היה להם תקיפות גדולה לעלות לא"י ולכבשה ואעפ"כ נענשו על שדחקו את הקץ והשבועה כמבואר בחז"ל (עי' בתרגום יונתן ריש בשלח שהיו מאתיים אלף גיבורים משבט אפרים, ולבן כוזיבא היה פי שנים מזה (ירושלמי תענית פ"ד), וראה בספר ישועות משיחו לאברבנאל (פ"ד) על מלחמותיו וגבורותיו והנקמה הגדולה שעשה בשונאי ישראל ואעפ"כ הרגוהו רבנן !! (סנה' צ"ג ב)), והמחבר דייק דיוקים משונים בדברי כמה אחרונים וע"פ זה מסיק מה שרוצה כנגד דברי חז"ל המפורשים. גם מדברי רש"י שכתב שלא יעלו בחומה "יחד ביד חזקה" מוכח שלא כדבריו ואין מה להאריך בדברים פשוטים.

ותקיפות של רשעי עמנו הבאה מחוצפא של עקבתא דמשיחא וכוחי ועוצם ידי אינה מצד הקדושה, שהרי אמרו בגמ' ישראל ללא תורה הם עזין שבאומות ואין האומות יכולין לעמוד בפניהם (ביצה כה), וכי משום עזות פנים של כמה רשעים פורקי עול שהשעה משחקת להם נאמר שקיבלנו תקיפות ואומץ, ודאי אין בכל זה שום סימן לביטול השבועות וודאי לא לזה התכוון הגה"ק מאיזביצא, וכתב הגר"א בביאור לתיקונים (תז"ח לד א') דכל עזי פנים ורשעים שבדור הם מע"ר וגורעים מעכו"ם שישראל נמשכין אחריהם ממה שהשעה משחקת להם וזהו סיבת אריכת הגלות.

1. מדברי האדמו"ר מאיזביצא מבואר להיפך, שהוא כתב שלא ידחקו את הקץ עד שיחפוץ ה' לקבצנו וזה בעת ביאת משיחנו שיקבץ את הגליות וילחם מלחמות ה' כמבואר בחז"ל ובראשונים, ורק אז יתן ה' בלבם שלא יחרדו.

גם ר' צדוק הכהן, סובר שיש איסור בשבועות שהרי פסק כמגילת אסתר שאסור לעלות בחומה, ומצות ישוב א"י אינה נוהגת עד שיבנה ביהמ"ק (דברי סופרים י"ד). ומה שרצו לדייק מדבריו בענין המעפילים שבזמננו מצליח - זו הוצאת דברים מהקשרם, שהרי לא דיבר שם על מעפילים ממש אלא על לימוד התורה כמו שהביא מהזוה"ק שמפרש כל ענין המרגלים והמעפילים על השגת התורה ודרך עבודת ה', יעויין בהמשך דבריו דעוסק שם לבאר דאף הרשע אשר אמר לו האלקים מה לך לספר חקי ואין הקב"ה רוצה בתורתו ועבודתו, מ"מ בעקבתא דמשיחא חוצפא יסגי ויועיל התקרבות בע"כ כביכול, ואם יתעקש לעסוק בתורה ועבודה סוף שיתרצה לו השי"ת. ובספר פרי צדיק (פ' ואתחנן) כתב דלא יעלו בחומה גם אם יראו שהם ראויים ויש להם תורה ומעשים טובים וגם אם גדלה רשעת הגוים אעפ"כ לא יעלו.

2. במשך-חכמה סוף (פ' ויחי) כתב שאסור לעלות עד שיבוא נביא, ולא הזכיר כלל את ענין התוקף והאומץ כמו שמנסה להעמיס בדבריו בדיוקים משונים. ודאי דשייך פחד באיסור השבועות אשר עונשן החמור מפורש בקרא ובחז"ל "מתיר את בשרכם כצבאות וכאליות השדה" וכמו ששייך פחד ויראת חטא בכל העבירות כמבואר בספרי המוסר (עי' ר' בחיי הקדמה לפ' וארא ובא, מסילת ישרים (פכ"ד) והנה על זה נאמר אשרי אדם מפחד תמיד וכו', ופלא יועץ (ערך פחד) שלעולם יפחד ליבו על התורה והמצוה שמא כדבעי ליה לא עבד, וביאור הגר"א למשלי (כח"ד), וצדקת הצדיק אות קס"ח ועוד).

*. מדברי הראב"ד קשה על המחבר, שהרי רק כאשר יבוא אליהו תשוב הגבורה לעם ישראל והוא יום קודם ביאת המשיח, ולא כתב כלל שביאת אליהו פירושה החזרת הגבורה אלא שהגבורה תשוב בביאת אליהו, וחלילה להוציא דברי הראב"ד מהקשרם כאילו ביאת אליהו היא משל בלבד, וכאילו העזות והחוצפה של פורקי העול החילונים היא ביאת אליהו הנביא ח"ו. ולדעת הרמב"ם הרי אליהו יבא רק אחר ביאת המשיח כמו שביאר החת"ס (ח"ו סי' צו) וא"כ נפל פיתא בבירא. ובב"ר (עא,ט) "בא גד" בא מי שעתיד לגדד משתיתן (לכרות יסודן) של עובדי כוכבים ומנו אליהו, הרי שבביאת אליהו תהיה נקמה גדולה בכל העכו"ם וזה לא ראינו כלל מאז תחילת הצינונות, ולהיפך ראשי הצינונות והמדינה מאז ומתמיד רק החניפו לכל עמי הנוצרים.

גם בדברי ר' צדוק השמיט כמה מילים והוציאם מהקשרם, דהוא כתב שיתגלה כוחו של אליהו בלבנות כל בני ישראל להיות נקיים מחמדה ותאות הגוף לגמרי, שעל ידי תורה ודבקות ברצון ה' אינו מתאוה כלל לעניני עוה"ז (מאוד הולם את חיילי צה"ל...), ורק אז ממילא ישתמשו במדת הכעס והנקימה ע"פ התורה נגד העכו"ם, אך ממילא כתב דזה לא שייך בעוה"ז רק בעיני תביט וע"י שקידת ביהמ"ד ודברי תורה על ידי זה יבוא הניצוח. וכן בספר מחשבות חרוץ (עמ' נו) כתב: וגילוי אליהו הוא למי שה' יתב' מאיר לו נקיון פנימיות לבבו מכל שמץ תאוה, ולפני בוא יום ה' הגדול והנורא לדון עמים ישלח לבני ישראל את אליהו שיאיר ממעמקיהם בטהרה מכל מיני תאוות רעות בשרשם דע"כ אליהו מביא לידי תחית המתים שהוא ע"י תיקון התאוה דחטא אדה"ר ועי"ז והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם שהם אבות העולם וכו'.

♦ ט. "ענין החומה שנוי במחלוקת בגמרא"

המחבר השמיט את המשך הגמ' (ימא ט' ב') שר' יוחנן חלק על ריש-לקיש תלמידו ודחה דבריו, ואמר כי גם אם היו עולים כולם בימי עזרא לא היתה שכינה שורה במקדש שני, והלכה כר' יוחנן רבו של ריש-לקיש. ומלבד זה אין ראיה מעליית עזרא שהיא היתה על-פי נביאים ולכן מותרים לעלות משא"כ בזמן רב יהודה ור' זירא, וכן יש לומר בענין מה שהביא בשם סדר היום ומלאכת שלמה, ואין כאן שום סתירה בין הסוגיות. וכבר כתב המהרח"ו (מאמר פסיעות) ואוי לו למי שמתגאה ומחמת שאינו יודע לתקן הענין אומר מדרשים חלוקים הם וכן בכל מקום כיוצא בזה, ולא קרא כי לא דבר ריק הוא, כי אין בדברי רז"ל שום דבר לבטלה רק הכל אמת ואמונה ואוי להם לבריות מעלבונה של תורה כי גם לפי הפשט יש כח בשכל האדם להבין וליישב המקראות לפי פשטן ולקיים דברי רז"ל באין נפתל ועיקש.

1. גם אם נאמר שהאגדות חלוקות אך זה רק אליבא דריש-לקיש, אך לר' יוחנן שדחה דבריו אין כל סתירה, וגם הפני יהושע עצמו כתב שם (סוף ד"ה דאמר) דודאי השבועות נוהגות גם בזה"ז ולא קרינן עד שתחפץ אלא כשיהיה פקידה גמורה לעתיד שאז ישובו הכלי שרת מבבל וישראל לאדמתן (עי' בתרגום ישעיה נביא).

2. "ראוים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא אלא שגרם החטא" (ברכות ד') - בזוהר הק' מבואר שהחטא היה שנשאו נשים נכריות (שמות ז' א', תשא קפט ב', פקודי רמ, השמטות לבראש' ר"ס א') וכן כתב רש"י (יחזק' מג, יא), רד"ק (ישעיה מג, יט "מחללי שבת ונושאי נשים נכריות"), האלשיך (סוף פ' כי תצא), רמ"ק (אילימה עין כל פכ"ב), ראשית חכמה (שער היראה פ"ג ד"ה עוד בחינה ב'), נודע ביהודה (דרושי הצ"ח י"ח), רמח"ל (תקונים חדשים ד'), יעב"ץ (סוטה ל"ו), אהבת יהונתן (הפט' תולדות, יום א' דסוכות, אסתר א, טז, יערות דבש), ש"ך על התורה (פ' ויצא), הגר"א (סערת אליהו על אז ישיר ובביאור הזוהר), ר' חיים מוולוז'ין (דרשת א' סליחות תקע"ד), נועם אלימלך פ' וישב, חסד לאברהם (מעין א' נהר טו), משך-חכמה (שמות יב, כב), החפץ חיים (אגרות ומאמרים נו, עה), ורק 113 אנשים נשאו נשים נכריות והם מנויים בעזרא י' ועשו תשובה ואעפ"כ זה מנע את כל הניסים! (עי' מה שכתב בזה הח"ח באגרות ומאמרים שם), ובסוטה ל"ו פירש"י חטאם של ישראל בימי בית ראשון ובשור"ת רש"י (סי' י"ב) כתב שלא היתה תשובתם הוגנת ע"מ שלא לחטוא, והרמב"ן פירש שהם התוודו ולא שבו בתשובה שלימה (ויקרא כו, טז) וכן הוא בכוזרי (בכד), וכן הרס"ג (שיה"ש וט) הזכיר מקצת מעשיהם הרעים ולא הזכיר כלל שלא עלו לא"י וכן לדברי המלבי"ם (ישעיה יא, א) דהגאולה מבבל היתה רק לשבט יהודה ולא כללית פשיטא דאין חטא במה שלא עלו כולם (ובזה מובן מש"כ הרמב"ן דשאר השבטים לא עלו כי לא רצו לדחוק את הקץ).

כל רבותינו אלה לא הזכירו כלל את "החטא" שלא עלו לא"י דהרי ר' יוחנן דחה את דבריו ר"ל, וגם ע"פ פירוש המהרש"א אין ראיה כלל מעלית עזרא לזמננו דשם עלו על פי נביאים וידעו שגלות בבל רק שבעים שנה כמו שהתנבאו ירמיה ודניאל, וגם מלכי בבל ואחשוורוש ידעו זאת, ואילו בגלות הזאת גם מהנביאים נסתם הקץ ואין נביא שציוה את עם ישראל לעלות, ולא כתוב בשום מקום בחז"ל שהגאולה תלויה בעליה לא"י אלא רק בתשובה תורה ומעשים טובים.

3. בעל השבועות הוא שלמה המלך וכן ר' אלעזר מרא דארעא דישראל (נדה כ') לוי ור' יוסי בר' חנינא אשר גם הם היו חכמי א"י ואף הם סברו את השבועות (כתובות ק"א), ואף ר' זירא שעלה לא"י לא חלק על השבועות רק סבר שעלית יחידים מותרת. וכי משה רבנו לא הבין את ערך הארץ? אלא שלא נכנס מפני הגזירה, ואברהם אבינו בירר את הגליות לבניו (ב"ר מד כא) ויעקב אבינו מדוע ירד למצרים וכי לא הבינו את ערך הארץ, וכן רב יהודה דחביבא ליה א"י ודאי ידע את ערך הארץ אך ידע שרצון ה' הוא שנהיה בגלות עד עת הפקידה.

◆ י. "בעל השבועות רבי זירא חזר בו"

בעל השבועות הוא הקב"ה אשר השביע את ישראל, השבועות נאמרו בסיני ואחר-כך נתגלו ע"י שלמה המלך (עי' שו"ת חת"ס סי' ר"כ להלן, ויו"מ סי' לד, ועי' בתרגום שיה"ש שאת השבועות אמרו משה רבינו והמשיח) והקב"ה ושלמה לא חזרו בהם, וכן רב יהודה וכל האמוראים שהובאו לעיל ט.3 סברו דיש איסור בשבועות ולא חזרו בהם והם נכתבו בגמרא ללא חולק. ואין סתירה כלל בין המדרש שהביא לגמרא בכתובות, שבמדרש מדובר על עליית עזרא שהיתה ע"פ נביאים ואילו ר' זירא היה בזמן הגלות ואז אסור לעלות בחומה, ולא חזר בו כלל. וגם אילו היתה סתירה ממדרש הרי ההלכה היא כהגמ', ומלבד זה הרי ר' יוחנן כבר דחה מה שאמרו במדרש ואמר שגם אם היו עולים כולם כחומה לא היתה שורה שם שכינה (יומא ט') ועי' לעיל סעיף ט'.

גם לא מוכח שר' זעירא הוא ר' זירא, עי' תוס' (מנחות מ' ע"ב ד"ה ר"ז) כתבו שרב זירא אינו רבי זירא וכן בהגהות היעב"ץ (סוכה נ' ע"א) כתב ר' זירא טפי מחד הו. ואין ראיה מעלית עזרא לזמן הזה, ואין ראיה שר' זירא התענה כדי שישכח את השבועות, וכן עוד חכמים מא"י סברו את השבועות כמובא לעיל. ושאל החזו"א למה היה צריך ר' זירא להתענות כדי לשכוח את תלמודו, במקום זה היה יכול להתמנות לרב ראשי והיה גם כן שוכח את תלמודו, אלא מכאן שעדיף להתענות מאה תעניות ולא להיות רב ראשי למדינת ישראל.

◆ יא. "הפוסקים חולקים על בעל מגילת אסתר שאין לעלות כחומה"

1. המחבר טוען שרק לדעת המגילת אסתר יש איסור לעלות בחומה, אולם יבואר אי"ה לקמן (סעיף יב) שכך דעת הרבה גדולי ראשונים ואחרונים, והמגילת אסתר סבר כן בדעת הרמב"ם, אם כן זה מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן ובזה ודאי דהרמב"ם חשוב יותר. גם הרמב"ן הביא את ענין השבועות בפירושו לשיר השירים ובספר הגאולה, והרשב"ש נכדו אשר פסק את השבועות להלכה ודאי ידע מה דעת זקנו הרמב"ן יותר מאשר הרצי"ה. ופוסקים רבים הביאו את איסור השבועות להלכה ויובאו לקמן סע' יב.

2. אם הבנים שמחה (פרק ג', אות נ"ב) כתב על הר' בלומברג שהיה בעל-בית סוחר יער, ואין דבריו מכריעים את כל גדולי הראשונים והאחרונים שחששו לעוון השבועות, ועל כל דבריו יש פירכות רבות.

הפתחי תשובה הביא דעת המעיל צדקה דיש מצוה לעלות לא"י (ולא דיבר כלל על כיבוש א"י) והביא ראיה מהפוסקים שכופין את האשה לעלות. אך כל דין כופין הוא תקנת חכמים כמבואר

בב"י סי' ע"ה. והפתחי תשובה עצמו כתב לעיין בבאר היטב שכתב שזה מחלוקת ואין כופין לעלות, וגם הפנה לנוב"י שכתב שבעלי התוס' לא עלו לא"י כי דעתם כשיטת ר' חיים שבתוס' בכתובות דאין מצוה בזה"ז.

ועי' בקונטרס "ישוב א"י בזה"ז" שם הובאו יותר ממאה גדולי הפוסקים הסוברים שאין בזה"ז מצוה דאורייתא של ישוב א"י (וכ"ש כיבוש הארץ לא מוזכר באף אחד מהאחרונים, וגם בראשונים הרמב"ן יחידאה בזה).

3. יש כאן שיבוש אשר משנה את משמעות הדברים, במהר"ם חאגיז כתב "וגם מחזיקים דברי **צפצופים** באומנם רבותינו ז"ל שלש שבועות השביע..." כלומר את שאר דברי צפצופים הם רוצים לחזק בעזרת שלש השבועות, ולא שאמר ח"ו על דברי הגמרא שהם דברי צפצופים, חלילה לאותו צדיק שיאמר כך על דברי גמרא מפורשים שהביאום גדולי הראשונים. וכל המעיין בספר יראה שכל דבריו הם כנגד אנשים שרצו למנוע כסף מיושבי א"י שלמדו תורה בעניות גדולה והעלילו עליהם שקרים, וכנגדם יצא המהר"ם. וראה מה שכתב בעמ' לו על מי שעולה לא"י ללא כוונה להתקדש בה, וראה ויואל משה (מאמר ישוב א"י סי' קלא) מה שכתב בזה, ובספר **משנת חכמים** למהר"ם חאגיז (במעלת קבלת יסורין באהבה) האריך בזה שהגלות והצרות לישראל אינו אלא לטובתם שיתקרבו וישבו אל ה', ומאהבת ה' אותנו מתחילה ועד סוף המשיך עלינו עול הגלות והיסורין כדי להיטיב אחריתנו ונקבל שכר כולם. ובספרו **שבר פושעים** (בהקדמה) כתב נגד משיחי השקר, שהם מסיתים את ישראל להיות כמורדים ומפירי השבועה שהשביע הקב"ה את ישראל בשעה שגלו בין אהלי אדום וישמעאלים וכו', הרי מפורש בדבריו שחשש לעוון השבועות (זה ראינו בילקוט השבעתי אתכם ח"ב עמ' 117, תשואות חן למחבר היקר הי"ו).

4. פסחים פז: "צדקה עשה הקב"ה בישראל שפזרן לבין האומות", האם דברי הגמ' הם חוצפא נגד אברהם אבינו, והרי אברהם בירר את הגליות לבניו (ב"ר מד כא) ומי שעולה בחומה זה חוצפא נגד ציווי ה' שיהיו בגלות עד ביאת המשיח ונגד הגמ' בכתובות קיא. הגאולה אינה תלויה בעליה לא"י אלא בתשובה ותורה. גם הריב"ש והרשב"ש ופאת השולחן תלמיד הגר"א פסקו שאין מצווה על כל ישראל לעלות משום השבועות (עי' לעיל סעיף ב' ובג), גם הרמב"ם, רס"ג, בה"ג, סמ"ג, סמ"ק, היראים, החינוך לא מנו מצוות ישוב א"י. האם הם חצופים? והאם טוב יותר לטהר את שרץ הציונות?

5. פאת השולחן תלמיד הגר"א פסק את השבועות להלכה, ולגר"א יש איסור שבועות כמבואר לעיל, ועיין לעיל סעיף 55 מה שהבאנו מספר תשובות והנהגות להגר"מ שטרנבוך שליט"א (שהוא מצאצאי הגר"א) שפקפק באמיתות הספר קול התור.

6. האדמו"ר מטשורטקוב אמר שהיתה בזמננו התעוררות חזקה לגאולה ובאו הציונים וקלקלו (ילקוט דעת תורה ל"ו).

7. **המאירי** דיבר רק על מלחמת ז' עממין כמו שכתב בפירוש וזה ודאי לא כהרמב"ן ולא שייך בזה"ז. **הרמב"ם** בהקדמה לספר המצוות כתב שכל המלחמות הן ע"פ בית דין ואורים ותומים ולא מנה כלל מצוות ישיבת א"י וירושתה במנין המצוות וכתבו האחרונים דס"ל דהיא מדרבנן, וכבר כתב הרמב"ן דאין לומר שהיא בכלל מלחמת ז' עממין ואין להשתבש בזה, גם ר' בחיי החת"ס והנוב"י ועוד אחרונים כתבו שאין כיום דין מלחמה, וכ"ש ברשעים אין שום מצוה לדור בא"י אף לרמב"ן אלא אדרבה זו מרידה בהקב"ה כמו שכתב בסוף הדרשה לראש-השנה.

מה שכתב רש"י על גאולת זרוע הוא בזרוע חזקה של הקב"ה שהרי דיבר על ניסים, וכמו שהיה ביציאת מצרים. ומ"מ כבר ביארנו שאין ראייה מעלית עזרא שהיה הכל ע"פ נביאים.

8. השמיט את המשך דברי היעב"ץ: "והלא על כרחנו נשמור את השבועה שלא לעלות כחומה ולא ניגע עצמנו במלחמה" ומוכח ממש להיפך מהמחבר (וכתב שזה "דברים מפורשים"...), וגם לפי הגירסא שהביא "האויב חרבות לנצח" מובן שהכוונה היא על מלחמת עמלק שנאמר בה "האויב תמו חרבות לנצח" (תהלים ט', תנחומא כי תצא יח) וזה יהיה ע"י מלך המשיח ומדברי היעב"ץ הללו מוכח להיפך מהמחבר. וע"י בסידור היעב"ץ פרק שירה, חיות השדה אומרות ברוך הטוב והמטיב, וביאר שהם הרוגי ביתר שעליהם תקנו ברכת הטוב והמטיב שהיו הפקר כחיות השדה כי השביע הקב"ה את ישראל בצבאות או באילות השדה שלא לדחוק את הקץ ואם לאו הריני מתיר את בשרכם, ולכן נשפך דמם. אבל הצבי אומר ואני אשיר עוזך וארנן לבקר חסדך בקר הידוע לה', וסובל הגלות ואינו דוחק השעה אבל מצפה לישועה. ובספר תורת הקנאות כתב ששנאת האומות התעוררה עלינו כי עברו על השבועה, וכן במגדל עוז (סוף עליית הטבע) כתב אשרי המאמינים שלא יחושו ולא יחרסו לעלות בחומה ויחלו פני ה' להשיב שבותם וקבץ נדחיהם, ובספר השימוש (דף ס"ו) כתב **דלא נבקש אפילו ארצנו המוחזקת לנו לא בחיל ולא בכח דאנו מושבעים שלא לעלות בחומה**, עיינו אל ה' עד שירחמנו וישיב שבותנו. ושם (דף ע"ו) "לא נבקש להתפתח מכבלי מאסרנו מעצמנו עד בא דברו יתעלה **ישלח מלך המשיח ויתירנו**". ובמגדל עוז שם כתב פריצי העם שדוחקין את השעה הניח אותם ה' לנסות את ישראל הישנם אוהבים את ה' בכל לבבם לסבול עול הגלות באהבת אביהם שבשמים.

9. חידושי הרי"ם ודאי לא דיבר על עליה של רשעים ופורקי עול, ואין כוונתו ללחום ולכבוש את הארץ אלא על חזרה בתשובה ואז ישיב ה' שבותנו כמפורש בתורה נביאים כתובים ובדברי חז"ל.

10. הן כתב שם בספר הברית במפורש "אפס כי לא בחרב ולא בחנית ולא בכלי מלחמה נלחם כגויי הארצות אשר אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' נעסוק בתורה ובמצות כי בתורתנו נגביר על אויבי ה' ובמצוותיו ידינו רמה לנצח על מלאכת בית ה'" וכמש"כ רבנו בחיי פרשת וישלח (לבז) שאסור לנו להילחם באומות, ור' עטיה שכתב כמתנבא מפי הגבורה וללא ראייה שספר הברית שינה דבריו, ואין זה אלא מפחד הצנוזרה הציונית. ויעו' בקנאת סופרים על סה"מ סוף השרשים מש"כ אודות המתחכמים בעיניהם בהשגת רזי התורה דימו להכנס בטרקלין של חכמת הקבלה ולא התקינו עצמן לפרוידודור בלימוד משנה וגמ', דבר קטן בעיניהם הויות אביי ורבא ולא ידעו בדרכי הפשט בין שמאלא לימינא.

◆ יב. "החומה היא ענין אגדה ולא הלכה"

ודאי השבועות הם להלכה כמבואר בגמ' בכתובות (קיא) דרב יהודה סבר דאסור לעלות מבבל מטעם השבועות, וגם לר' זירא רק עליית יחידים מותרת, ובני אפרים יצאו ממצרים ודחקו את הקץ ונענשו (בר"ר ומכילתא ריש בשלח) וארבע דורות דחקו את הקץ ונכשלו (שיה"ש"ר ב"ב), ובגמ' ב"ב (עד א') התרעמו חכמים על רבב"ח שלא הפר לקב"ה את שבועת הגלות (וכתב בדרשות חת"ס (ח"ב

עמ' שיז א') שלא רצה רבב"ח להפך כי לא רצה שתהיה גאולה שלא בזמנה שהיא גאולה שאינה שלימה שאחריתה תוגה וסופם לחזור לגלות, ובמשנה למלך (הל' נדרים ז,ט) דן איך יכול רבב"ח להתיר שבועה זו הואיל והוא נוגע בדבר, ועי' ביאור הגר"א לזוה"ק (משפטים קטו ב' ד"ה נעביד ליה), ודעת הריטב"א (יומא ל"ח) שבזמן הגלות בטל האיסור לשוב למצרים אע"פ שהוא לאו מפורש, ובפרק "בית המקדש השלישי" (סעיף ה7) שם מבואר דעת רוב הפוסקים שלמדים הלכה ממדרשים כאשר אינם סותרים את הגמרא, וכ"ש מדברי אגדה שהובאו בגמרא, והמהר"ל (באר הגולה באר ו') ביאר הטעם שאין למדין הלכה מתוך אגדה כי לא נתבררה ע"י קושיות ותשובות, ולפי טעם זה השבועות הינן להלכה שהרי התבררו ע"י קושיות ותשובות בגמ' כתובות. וגם הנודע ביהודה (תני' י"ד ס' קסא) למרות שכתב לחלק בין תוספתא למדרשים ואגדות, אמנם גם הוא מודה שלמדין ממעשה המובא במדרש (וכמו שלמדו התוס' ממדרש אסתר שכוס סגי בהדחה ג"פ), ואם כן ודאי יודה שהשבועות הן להלכה ממעשה דבני אפרים שדחקו את הקץ ונענשו, ומלבד זה הרי השבועות גם נזכרות להדיא בגמ' ולכו"ע הם להלכה.

בשו"ת חת"ס (י"ד ס' ר"כ) ביאר את ענין השבועות כיצד השביע אותנו: אמרין שלהי כתובות ג' שבועות השביע הקב"ה את ישראל ומפיק להו מג' קראי השבעתי אתכם בנות ירושלים, והתם לא שלח נביא שדבר עם כל ישראל והשביעם, אלא אלו הפסוקים שנאמרו ברוה"ק לשלמה המלך ע"ה היא גופיה השבועה ושם כתיב השבעתי אתכם, ואיננו סיפור דברים שכבר השביעם, דאימתי השביעם וע"י מי, אע"כ היא גופיה שבועה היא אע"ג דכתיב השבעתי.

השבועות הובאו להלכה בדברי גדולי הראשונים ואחרונים: ברמב"ם איגרת תימן, רש"י כתובות מהדו"ק, בעלי התוס' עה"ת פ' יתרו, רמב"ן מאמר הגאולה, ר' בחיי פ' וישלח, ראב"ע שיה"ש, כפתור ופרח, אברבנאל, חרדים, של"ה, מגילת אסתר, ריב"ש, רשב"ש, מהר"ל בנצח ישראל, מהרש"א, פני יהושע, נוב"י, אהבת יהונתן, יעב"ץ, חת"ס, מעם לועז, אוה"ת, האלשיך, הנהיבות, רי"ף בעין יעקב, מתנות כהונה, יפה קול, גר"א, פאת השולחן, מלבי"ם, אבני נזר, הגר"ש סלאנט, האדר"ת, הרוגאטשוב, ר' צדוק, משך-חכמה, מנחת אלעזר, הסטייפלר, ויואל-משה באריכות ועוד רבים. וגם המתנגדים למשיחי השקר טענו כי עוברים בזה על ג' השבועות כמבואר בדברי היעב"ץ ומהר"ם חאגיז וספר ציצת נובל צבי.

1. הרשב"ש היה מצאצאי הרמב"ן וכתב (שו"ת סימן ב') שאף שהיא מצוות עשה אך היא אינה מצוה כוללת לכל ישראל בגלות הזה והיא נמנעת משום איסור השבועות, ודאי ידע מה דעת זקנו הרמב"ן טוב יותר מאשר הרצ"ה, וכן רבנו בחיי תלמיד תלמידו של הרמב"ן כתב דאסור לנו להילחם באומות משום השבועות, והרשב"א תלמידו כתב דיש לנו לעמוד תחת רשות רומי עד שיראה ה' בעניינו ויגיע זמן הגאולה העתידה (פירושי הגדות חולין צא).

2. מה שכתב הרמב"ם שזה על דרך משל, אין הכוונה שהכל משל או אגדה ואין בזה איסור שהרי כתב שם בפירוש שהזהיר שלמה מלעשות כן וכתב לבני תימן שיקבלו עליהם השבועה ולא יעירו את האהבה, אלא זה על דרך משל כי אינה שבועה על-פי גדרי ההלכה כיון שאינה חלה על הדורות הבאים, ונאמרה בלשון שבועה לומר שיש בזה עונש וענין חמור כמו שבועה (ויו"מ), ובפשטות ניתן לומר שהמשל הוא בנות ירושלים והנמשל הוא עם ישראל.

ועי' ברמב"ן סה"מ שורש שני כתב "וכן הענין בכל מקום הנדרש להם בענין משל ומליצה יאמינו כי שניהם אמת פנימי וחיצון".

הרמב"ם לא הביאו ביד החזקה כי אין דרכו להביא עונשים ותוכחות וכתב בהלכות מלכים שבפרשת נצבים כלולים כל ענייני הגאולה. ובהל' מלכים (סוף פרק ה') פסק שאסור לצאת מבבל, ולפירוש ההפלאה זה משום השבועה, ולפי זה יוצא שפסק להלכה את השבועות. ופסק כרב יהודה וגם לו יש את שאר השבועות, וכמו שכתב האבני נזר (יו"ד תנ"ד אות נז, וסא).

3. זה סילוף, שהרי האבני"ז כתב בהמשך "ומה' אשאל עזר לעמוד על אגדה זו **כדי לעמוד על ההלכה התלויה בה**", ובהמשך התשובה דן בענין השבועות ופסק אותן להלכה – שאין חיוב לעלות רק כשמשיג רשות מהממשלה. (ולמרות שפסק כרמב"ן דיש מצוה בעליה הרי לא הזכיר כלל כיבוש א"י, שזה ודאי נגד השבועות).

4. הפני יהושע קרא לזה אגדה אך ודאי שיש כאן גם ענין להלכה ולמעשה, כמו שכתב בהמשך דבריו שם, הובא לעיל סעיף 1.ט. (והעברית החדשה שיבשה את לשון הקודש, אגדה פירושה דברי מוסר ויראת שמים ולא כמו משמעותה המסולפת בעברית החדשה שהיא סיפורי בדים ומעשיות שלא היו).

5. מה שלא ביארו הפוסקים בזה כי הוא דבר שלא היה מצוי בזמנם, וכמו שכתב הטור (יו"ד סי' של"ב) בדיני לקט שכחה ופאה שאינו רוצה להאריך בהם, וכן דיני ציבורי חמץ ומצה ואתא עכבר ושקיל (פסחים ט') השמיטם הרי"ף לפי שהם דברים שאינם מצויים, כמו שכתב הר"ן, והובאו לעיל הרבה ראשונים שהביאו את איסור השבועות (ומלבד זה הרי רוב הפוסקים לא כתבו שיש מצוה לדור בא"י וכל שכן לכבשה א"כ אין צורך לכתוב את איסור השבועות). בח"ח על התורה פ' שמיני ופ' דברים הביא את ענין השבועות וכתב שאסור להתגרות באומות.

6. ודאי שיש בשבועות הטלת איסור דאל"כ מדוע נענשו בני אפרים ומדוע הוזהרו בשיה"ש ובחז"ל "אם אתם מקיימין את השבועה מוטב ואם לא וכו'".

7. דברי האדמו"ר מאיזביצא הובאו לעיל סעיף 1.ח שם כתב שלא ידחקו את הקץ עד שיחפץ ה' לקבצנו ודאי סבר שיש בזה ענין להלכה.

8. ההבנה הישרה של הגאון המשך-חכמה אשר כתב בפרשת ויחי על הפסוק "ואלקים פקד יפקד אתכם והעלה אתכם": **"הנה למדם כי לא יעלו כחומה עד בוא נביא מהשי"ת ויאמר פקד כו', וזה לימוד לדורות שלא יעלו מעצמן ולא כמו שעשו בני אפרים שהקדימו הקץ"**. גם במכתב תלה זאת ברשיון האומות בועידת סן-רמו אם כן מוכח שהשבועות כן ענין להלכה, ועי' לעיל סעיף 2.ח. ואם השבועות הם רק אגדה ופחדנות א"כ מדוע כתב המשך-חכמה שהם סרו רק בועידת סן רמו ולא קודם לכן?

◆ יג. "השבועות הינן גזירות אלקיות ולא איסור"

1. ודאי גזירה היא איסור וכן כתב המהר"ל בבאר הגולה (באר שביעי) "לא יבטלו גזירת ה' בכח שהיה זה נגד הגזירה", ובנצח ישראל (כ"ד) כתב מפורש "השביע אותם שלא ישנו בענין הגלות וכו' לא יהיו יוצאים ולא יהיו משנים בזה", וודאי יש בזה איסור דאל"כ מדוע היה צריך להשביע את ישראל "אם אתם מקיימים את השבועות מוטב וכו'" ומה שייך אזהרה ועונש אם אין כאן איסור אלא רק גזירה משמים? ולמה נענשו בני אפרים שהתעוררו קודם הקץ ומדוע סבר רב יהודה שאסור לעלות לארץ משום השבועה. וכל המצוות נקראו גזירות "שעושה מידותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזירות" (ברכות לג ב') כשם שקבלתם מלכותי כך קבלו גזירותי (מכילתא

דרשב"י פ' יתרו וילקוט שם), וודאי שיש בהם איסורים. וראה רא"ם פ' בשלח (טו, כו) שצוויי הקב"ה כולם מכונים גזירות, ובגור-אריה ורא"ם ריש פרשת חוקת שכל המצוות נקראו גזירות, והאריך בזה המהר"ל בתפארת ישראל פרק ו'.

והמהרש"א (כתובות ק"י ד"ה עובר) כתב דבבלה יובאו הוא לשון ציווי ולא נבואה על בני הגלות שלא יעלו, וכן האבנ"ז (יו"ד תנ"ד אות מח) בשם ההפלאה כתב שאי אפשר לומר שהיה נבואה אלא ציווי ה' דאף אם יתנו להם רשות לא יוציאום משם (את הכלים) וכמו כן גם ישראל לא ילכו משם דמה לי כלי שרת מה לי ישראל.

2. אין סימן שבטלה הגזירה, גם בני אפרים יצאו ממצרים ואין זה סימן שבטלה הגזירה, ובאהבת יהונתן (פ' ויצא) פירש מה שאמרו חז"ל "לא נגאלו ישראל ממצרים אלא בשכר האמונה" דישאל יכלו לצאת ממצרים קודם זמנם ואולם מרים ניבאה שלא יעוררו את האהבה עד שיחפוץ הקב"ה לגאלם וישלח להם נביא ויוציאם ממקום החושך והאמינו בה' ולא יצאו ובשכר זה נגאלו (וכן הוא בש"ך עה"ת בהעלותך עה"פ ולפי העלות הענן), ועי' בסעיף ב' הרבה מקורות שהשבועות הן עד ביאת המשיח ואין זה תלוי אם יש אפשרות לעלות. וכי אם יש אפשרות לחלל שבת אז נאמר דבטל האיסור?

3. וכי רב יהודה היה אנוס לא לעלות לא"י ומדוע לא עלה כמו ר' זירא תלמידו, אלא היה אנוס ע"פ הדיבור, דאין אנו יכולים לקיים מצוות הכיבוש משום גזירת הגלות והשבועות ומפני חטאינו עד שיבוא נביא מה' וכמו שהיה בכל הגאולות הקודמות.

4. נבאר כעת האם עם ישראל וגדולי הדורות לא עלו לארץ מפני שהיו אנוסים:

בספר "עבודה תמה" (לתלמיד הגרע"א) הקשה על הדרישת ציון, אם אפשר להקריב קרבנות אף בזה"ז למה רפו ידי עם ה' זה קרוב לאלפיים שנה ולמה לא הקריבו קרבנות כל הזמן הארוך הזה, האם כל עדת ישראל ישגו ונעלם דבר מעיני כל העדה ומכל חכמי הדורות וכולם חשבו זה לנמנע ולאנוס עד אשר קמו רבני הציונות ואליהם נגלו תעלומות חכמה מה שהיה נסתר מכל ישראל, האם בכל אותו הזמן הארוך היו שמדות וגזירות המלכות שלא לעלות לא"י ולכבשה, הלא ימים רבים לישראל ימי שלום והשקט תחת מלכי חסד ורחמים אשר לא היו מפריעים אותם מעבודתם לעבוד את ה' ככל התורה והמצוה, ומדוע לא שלחו כל גדולי הדורות לכל תפוצות ישראל להתאסף ולעלות לא"י? ואדרבה רבים מהם אמרו לקבל עלינו עול הגלות למרות הסבל והצרות הקשות ולהמתין לביאת משיח צדקנו.

מדוע לא התעוררו לזה חסידי ישראל במצרים קודם שהתחיל השעבוד וגם אח"כ, הרי שבט לוי לא עבדו בפרך ויכלו להשתמט ולעלות לא"י וכ"ש אחרי הגזירות הקשות שסבלו, הלא תראה כאשר הלך אהרן לקראת משה המדברה לא נזכר שהיה צריך לברוח ולנוס בהחבא, ויעקב ויוסף מסרו לבניהם אלקים פקד יפקד אתכם והעלה אתכם וידעו כי אם יעשו שום דבר מדעת עצמם היא לא תצלח כאשר קרה לבני אפרים.

ובגלות בבל היה דניאל הראשון לשרי המלכות וביותר אחר הנס שנעשה לו התרומם עוד יותר, ומ"מ לא ניסה לדבר למלך להשיב שבות עמו, גם אחר שהגיע הקץ לפי חשבוננו לא עשה דבר

(לא הקים תנועת חובבי ציון וקופות קרן קיימת לרכישת אדמות) רק הירבה תפילה ותחנונים בצום ושק ואפר עד שעלו ע"פ הנביאים חגי וזכריה ומלאכי הוא עזרא בעלית זרובבל.

ומרדכי אשר היה משנה למלך אחשורוש מדוע לא שלח בכל המדינות שיקבצו כולם ויעלו לא"י, ורק מקצת העם עלו ושאר השבטים לא עלו כי לא רצו לדחוק את הקץ (כמש"כ הרמב"ן) וכי מי מנע מהם לעלות כמו שעלו מקצתם.

וכתב האברבנאל (מעייני הישועה מעין א' תמר א') כי זרובבל ומרדכי אחר שניסו לבנות את הבית שבו לבבל. וכן כתב היעב"ץ בהגהות ליבמות (פו ב') שכאשר נתבטל הבנין חזרו זרובבל ורוב העולים עמו לבבל. ומבואר בזה שלא חששו לאיסור היציאה מהארץ, או שהאיסור הוא רק בזמן הבית ולא היו אנוסים כלל, וכן המהרש"א (מגילה טז ב' ד"ה מעיקרא) כתב דכשראה מרדכי שנתבטל בנין ביהמ"ק בימי כורש חזר לשושן בימי אסתר, ובתרגום שני (אסתר ב.) איתא: ועל אודות אסתר הגלה מרדכי כי אמר טוב לי ללכת בגולה ואהיה אומן אסתר מהיות בא"י, וכן כתב המלבי"ם (ישעיה יא,א) ששב זרובבל לבבל.

ומתי היה להם שעת הכושר כבימי רבינו הקדוש אשר מלך רומי היה אוהבו אמיתי והיה שולח לו זהב בכל יום, והיה סיפק בידו לעשות ולמה לא שלח לקבץ נדחי ישראל ואיך העלים עיניו מענין כזה שכל תקנת בית ישראל תלוי בו? וכאשר אמר לו ר' חייא לרבי "בן אחי יורד לבבל" לא די שלא מיחה בם אלא חיזק את ידם לאמר יורה יורה ידן ידן, ואיך עצם עיניו במצוה חמורה השקולה כנגד כל המצוות שבתורה?

ובימי חכמי התלמוד דהיו רבים דסלקי ונחתו ומשכח שכיחי המכירים חתימות ידי העדים (גיטין ו') ואיך העלימו עין מזה רבותינו החסידים די בבבל אשר לאורם נלך תמיד, האם כל האמוראים היו אנוסים לא לבוא לא"י? הרי הרבה אמוראים יצאו מא"י בשביל סיבה קלה.

ורב אשי היה לו תורה וגדולה במקום אחד, ורב טביומי בנו אשר כל ימיו היה טוב לישראל ושלום אמת ועל כן נקרא שמו טביומי (מהרש"א ב"ב י"ב בשם ספר יוחסין) ומדוע לא פקדו לדורם ולדור שאחריהם שיקבצו ויעשו אגודה אחת לעלות לא"י? הקץ שבגמ' (ע"ז ט') הוא בשנת ד"א רל"ב והתלמוד נחתם אח"כ ואם כדבריהם שלא היה שום עון מעכב רק מה שלא עלו לא"י מדוע שתקו מזה כל גדולי הדורות? ובתחילת ימי רבנן סבוראי היה שמד בימי מלך פרס שגזרו שלא לקרות ק"ש ומדוע לא נועצו להימלט כולם לא"י? (ע"פ הפלס תרס"ה עמ' רד)

ובכל הדורות היו עולים לרגל לירושלים מהארצות הסמוכות וכמבואר במדרש שיהש"ר (ח,ט) אע"פ שחרב ביהמ"ק לא בטלו ישראל פעמי רגלים שלהם, ובנדרים כג א' ובהגהות מהר"ץ חיות, וכן כתב הר"ן (תענית ב' בדפי הרי"ף), ובכפתור ופרח (פ"ו) ושו"ת מהרי"ט (ח"א קלד), ורב האי גאון היה עולה כל שנה מבבל לירושלים בחג הסוכות ועמו קהל רב (ספר חסידים סי' תר"ל הוצאת מקיצי נרדמים), ומדוע לא נשאו בא"י, ומכל זה מוכח שלא היו אנוסים כלל, אלא סברו שאין שום חיוב לעלות לארץ ולדור בה.

ומה שכתב דהחומה היא שלטונות הגוים דבריו תמוהים מאוד, וכי שכח דברי הרמב"ן הידועים עה"פ ושממו עליה אויביכם שאין ארצנו מקבלת את אויבינו ומאז יצאנו ממנה לא קיבלה אומה ולשון (רמב"ן ויקרא כו,טז).

מפני חטאינו גלינו מארצנו ואין ישראל נגאלין אלא בתשובה. לא שלטונות הגויים מונעים מאיתנו לקיים מצוות ישוב א"י אלא החטאים "לו עמי שומע לי כמעט (ברגע קטן) אויביהם אכניע".

5. בימי כורש עלו על פי ציווי של נביא, ובזמן הזה אין לנו נביאים לדעת אם ה' מניח אותנו לשוב ואם נתבטלה גזירת הגלות. וכלל לא משמע מה שרצה להעמיס בדבריו של הריב"ש. ומה שכתב "מי שהגלם לא היה מניחם לשוב" כוונתו לקב"ה שגזר עלינו את הגלות, וא"י היתה שוממה מאדם ואעפ"כ לא עלו עד שציוו הנביאים לעלות.

6. המצווה נמנעת מן הכלל עד שיבוא נביא מה' וכמו שהיה בימי עזרא. על נשיאת אשה, למוד תורה ופרנסה אין גזירה משמיים המונעת אותם, ועי' חזו"א (מנחות ס' ל') דבזמן הגלות פקעה מצוות תמידין ולא מחמת אונס אלא זו בכלל גזירת הגלות וכדכתיב "ולא אריח בריח ניחוחכם" (ויקרא כ"ו). הנה המחבר נדחק בדברי הריב"ש והרשב"ש ופאת השולחן, אשר דבריהם ברורים.

7. פאת השולחן לא השווה את מצוות ישוב א"י לקרבנות. ומ"מ אנו מנועים מלהקריב קרבנות עד ביאת נביא מה'.

8. היכן הנביא שהודיע על ביטול השבועה? משיח בן גוריון?

הקב"ה נוצר חסד למי ששומר את השכינה בגלות שלא לדחוק את הקץ אלא להמתין שיתבשל הפרי שהוא מעורר את רצון ה' לקראתם וגילוי יחוד ה' ומה שהיה צרה יהפוך לרצה (תקטו תפילות לרמח"ל, תפילה שצ"ד).

צריך להמתין שלא לעורר אהבה עד שיתגלה בעולם שנאמר בו אם תעירו ואם תעוררו וכו' עד שתחפץ, מיד שזה יתעורר הרי כל התיקונים מצליחים ביד מלך המשיח שנא' בו וחפץ ה' בידו יצליח וכו' אם תעירו עד שתחפץ ודאי (שם ק"י).

פרק ד' גאולת בית שני

- ◆ הקדמה קמ
- ◆ א. עלו ברשות כורש קמב
- ◆ ב. לא היתה גאולה שלימה קמג
- ◆ ג. אלא שגרם החטא קמו
- ◆ ד. ימי בית-שני המשך גלות בית ראשון קמח
- ◆ ה. הגאולה היתה על פי נביאים קמט
- ◆ ו. מדוע לא עלו כולם מבבל קמט
- ◆ ז. סיבת פקידת בית שני קנא
- ◆ ח. העולים מבבל שבו בתשובה קנב
- ◆ ט. האם קילל עזרא הסופר את יהודי תימן קנד
- ◆ י. הגאולה העתידה תהיה לא כפקידת בית שני קנד

פרק ד' גאולת בית שני

כי גאולת כורש לא היתה גאולה אמיתית ולא היה עת התיקון המקוה והיה בה ד' חסרונות: א' שהלכו ברצון כורש ואז (בגאולה העתידה) וכנסתים על אדמתם בעצמי, ב' שאז לא שבו כולם לארץ ישראל ואז לא אותיר עוד מהם שם, ג' שאז הסתיר פנים מהם בכל פעם כמו בימי היונים והרומיים ואז לא אסתיר עוד פני מהם, ד' שאז לוקח מהם רוח הקודש והנבואה כמו שאמרו (יומא כא) חמשה דברים חסרו בבית שני ואז "אשר שפכתי רוחי על בית ישראל" שישב אליהם רוח הקודש והנבואה.

(מלבי"ם, יחזקאל לט כח)

◆ הקדמה

ענין גאולת בית-שני מוזכר פעמים רבות בספרי רבני הציונות, מזכירים הם תמיד כי גם בימי בית-שני עלו מבבל אנשים כאלה שנשאו נשים נכריות ובכל זאת לא נמנעו זרובבל ויהושע הכהן הגדול מלהשתתף עמהם בבנין הבית. לדעתם גאולת בית-שני הינה ראייה שגם מדינת ישראל היא אתחלתא דגאולה למרות שיהודים רבים אינם שומרים מצוות.

אבל טעות גדולה היא, כל העולים משבי הגולה היו אנשים אשר שמו לפניהם מטרה קדושה, כל אחד מהם היה איש שהעיר האלקים את רוחו לעלות לבנות את בית ה' אשר בירושלים! (עזרא א.ה). ותיכף בשנה הראשונה כבואם לארץ חמדה "ובני ישראל בערים ויאספו העם כאיש אחד אל ירושלים, ויבנו את מזבח אלקי ישראל ויעלו עליו עולות לה' עלות לבקר ולערב" (שם ג'), הלוא מזה אנו רואים עין בעין כי היו כולם אנשי הרוח, צדיקים ואנשי מעשה !

ובבואם לארה"ק היה מספר כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש מאות ששים מלבד עבדיהם ואמהותיהם אלה שבעת אלפים שלש מאות שלשים ושבעה ולהם משררים ומשוררות מאתים (ב, סד-סה), ואחרי עשרים ושלש שנה אשר בטח נתרבו במספר גדול, מצאו עזרא וראשי האבות כי מאה ושלשה עשר אנשים מעלו מעל בה' ונשאו נשים נכריות (שם פרקים ט' ו').

וסוף דבר כאשר שמע עזרא את מעל הגולה קרע את בגדיו מרט שער ראשו וזקנו וישב משומם ומתאבל לחם לא אכל ומים לא שתה ויפרש כפיו אל ה' ויאמר: בושתי ונכלמתי... בעונותינו נתנו אנחנו מלכינו כהנינו ביד מלכי הארצות... ועתה כמעט רגע היתה תחנה מאת ד'... ולתתנו מחיה מעט בעבדתנו, כי עבדים אנחנו... ויט עלינו חסד לפני מלכי פרס לתת לנו מחיה לרומם בית אלקינו... ולתת לנו גדר ביהודה ובירושלים, ועתה מה נאמר אלקינו אחרי זאת כי עזבנו מצותיך... הנשוב להפר מצותיך... הלא תאנף בנו עד כלה לאין שארית ופליטה ! (שם).

ואח"כ העבירו קול לכל בני הגולה באה"ק להקבץ בירושלים ויקבצו. ויקם עזרא ויזכירם כי מעלו בה' ונשאו נשים נכריות "להוסיף על אשמת ישראל" ! ועתה הבדלו מעמי הארץ ומן הנשים הנכריות ! ויענו כל העם ויאמרו קול גדול: כן כדברך עלינו לעשות!

ממעשה הרב הזה אנו למדים כי עולי הגולה הראשונים מבבל היו כולם יחידי סגולה ומטרה רוממה ונשגבה לפנייהם: לבנות את בית ה' אשר בירושלים! ואך בהמשך הימים נכשלו מתי מספר בקחתם נשים נכריות. אבל זה ברור כי היו שלמים עם ה' ותורתו, ונשיאת הנשים הנכריות לא היתה מעין נשואי התערובות בימינו אלה, כי הלא תיכף כאשר אך עוררום עזרא ונחמיה על המעל הזה "נאספו בני ישראל בצום ובשקים ואדמה עליהם" "ובכו העם הרבה בכה" "וישבו ברחוב בית האלקים מרעידים על הדבר ומהגשמים" "ויבדלו זרע ישראל מכל בני נכר ויעמדו ויתודו על חטאתיהם ועונות אבותיהם!" (עזרא י' א-ט, נחמיה ט' א-ב).

ואולם נסו נא להוכיח את בעלי נשואי התערובות או מחללי השבת בזה"ז, האם יצומו וילבשו שקים ואדמה עליהם, ויבכו רב בכה, כמדומה לנו שלא רק שלא יבדלו מבנות הנכר ויתודו על עונותיהם כי אם עוד ישחקו וילעגו על המוכיחים ויתנום למתעתעים חשוכים. המוכיחים יהיו בעיניהם שוכני בתי חמר בעולם השפל "בעלי מבט צר" הבלתי בקיאים בהליכות עולם.

במילה אחת: בימים האלה אהבת ציון וחבת בנות הנכר אינן סתירה כלל! ועוד יתכן שהם גידו לעמנו פשעם ולבית יעקב חטאתם וכנוח עליהם הרוח עוד יחרצו משפט כי הם קרואים "יהודים טובים" והחרדים על דבר ה' והרבנים בראשם אינם קרואים יהודים כלל!

(ע"פ מאמר ב'הפלט' תרס"ג עמ' 669, והדברים מתאימים גם לזמננו).

גאולת בית שני, טוענים רבני הציונות, מהוה ראיה כי גם מדינת ישראל היא אתחלתא דגאולה, אם אז עלו רק כארבעים אלף איש עמי-ארצות פסולים וללא יחוס (כמבואר בקידושין ריש פ"ד) ואעפ"כ קראו לזה גאולה, ק"ו אנו שזכינו לקיבוץ גלויות של מליוני יהודים עם שלטון עצמאי, צבא חזק ולנצח במלחמות, הרי פשוט וברור שהיא גאולה עדיפה ממנה. כך טוענים הם בהרבה ספרים ומאמרים.

אולם אם נעמיק בגאולת בית-שני ובדברי המפרשים נראה כי אדרבה הגאולה ההיא עדיפה לאין ערוך, ולמרות שהיתה קטנה בכמות אך היתה כולה ע"פ הנביאים ובהנהגת גדולי התורה, ראשי ומנהיגי העם היו עזרא הסופר יחד עם הנביאים ואנשי כנסת הגדולה.

בגאולה בית-שני זכו לקיים את ג' המצוות שנצטוו ישראל בכניסתן לארץ (סנה' כ' ב'): להעמיד מלך, להכרית זרעו של עמלק ולבנות את בית הבחירה. שהרי מרדכי היה משנה למלך אחשוורוש (וי"א שזרובבל היה נחשב למלך וכמבואר בפרק "בית המקדש השלישי") ונלחמו בעמלק כידוע במגילת אסתר שהרגו בהם יותר מ-75 אלף איש, ולאחר מכן זכו לבנות את בית-המקדש.

האנשים שעלו עמהם מבבל גם אם היו בחלקם עמי-ארצות אשר שכחו את מצוות התורה, אך הם עלו ע"פ ציווי הנביאים, אנשים אלו עזבו את בתיהם וכל רכושם ועלו לארץ שוממה בציווי הנביאים כדי לבנות את בית-המקדש (לא כדי להקים מדינה חילונית ככל הגוים).

וגאולה זו היתה צריכה להיות גאולה שלימה אילולא גרם החטא שנשאו קצתם נשים נכריות.

ומי היו ראשי הדור ומנהיגי העם, היו אלה עזרא הסופר אשר היה שקול כמשה רבנו (סנה' כא ב') ונחמיה יחד עם הנביאים חגי זכריה, ואנשי כנסת הגדולה מרדכי וזרובבל (אשר היה מבית-דוד וראוי היה להיות מלך המשיח אם היו שבים בתשובה, כמו שכתב המלבי"ם (חגי א.א.)) יהושע הכהן הגדול, וחנניה מישאל ועזריה אשר ניצלו מכבשן האש ועליהם אמרו חז"ל גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת (סנהדרין צג א').

גם ידעו מנבואת ירמיה כי גלות בבל תהיה רק שבעים שנה ואחר כך ישובו לארץ (ירמיה כט י') וגם מלכי הגוים ידעו זאת ובלשאצר ואחשורוש חישובו את הקץ (מגילה יא ב'), והחשוב מכל – הם זכו לבנות את בית המקדש, והיה זה אחר ששבו כל העם בתשובה לאחר גזירת המן כידוע במגילת אסתר.

ולמרות כל זה היא אינה נחשבת גאולה אלא פקידה מועטת, והיתה צריכה להיות הגאולה השלימה אלא שגרם החטא שנשאו נשים נכריות (רק 113 אנשים חטאו בזה ככתוב בעזרא י', והם שבו בתשובה גירשו את כל הנשים הנכריות והקריבו קרבנות לכפר, אך זה מנע מהם את כל הניסים הגדולים כיציאת מצרים) וכל הגאולה ההיא היתה רק הכנה לגלות הארוכה שתבוא אחר חורבן הבית וכמו שיבואר להלן. ולמרות כמות העולים הקטנה, אך כל זה היה עד בנין הבית, ואחר בנין הבית פרו ורבו מאוד כמו שאמרו חז"ל (שיה"ר א ג) על הפסוק "אף ערשנו רעננה".

עזרא הסופר אחר שעלה לארץ לא רקד וקיפץ על 'שיבת ציון' ואתחלתא דגאולה, הוא לא קבע יום העצמאות והלל בברכה גם כאשר זכו לבנות את בית-המקדש, וכאשר שמע על מקצת העם שנשאו נשים נכריות הוא יושב בתענית ובוכה, הוא מבין מה שכל ילד מבין, כי לא תתכן גאולה כאשר חוטאים, גם אם מספר החוטאים הוא פחות מאחוז אחד מהעם.

וכל בר דעת יבין שהגאולה ההיא אינה דומה כלל ל'גאולת הציונות' ומדינת ישראל, כי בזמננו הקץ סתום וחתום והגאולה תלויה בתשובה כי מפני חטאינו גלינו מארצנו, ונאסר עלינו לשוב לארץ עד ביאת המשיח (כתובות קיא), ואין איתנו נביאים אשר יאמרו לנו שהסתיימה הגלות, והכל תלוי בתשובה ותפילה, וראשי הציונות והמדינה הם רשעים מסיתים ומדיחים הנלחמים בתורה וכל דבר שבקדושה, ורבים מהעם אינם שומרי מצוות ומחללי שבת אשר אסור לנו להתחבר איתם.

וכבר אמרו חז"ל כי הגאולה העתידה תהיה ע"י הקב"ה לבדו ולכן תהיה גאולת עולם, ולא תהיה כגאולת בית שני אשר היתה ע"י בשר ודם ולכן לא התקיימה, וכ"ש גאולה כוזבת הנעשית ע"י רשעים וכופרים.

◆ א. עלו ברשות כורש

גאולת בית-שני, למרות שהיתה ברשות כורש מלך פרס, אך היה הכל במאמר ה' ע"פ הנביאים, שהרי בטרם נולד כורש כבר התנבא עליו ישעיה הנביא שיבנה את בית-המקדש: "האומר לכורש רועי וכל חפצי ישרים ולאמר לירושלים תבנה והיכל תוסד, כה אמר ה' למשיחו לכורש אשר

החזקתי בימינו לרד לפניו גוים ומתני מלכים אפתח לפתוח לפניו דלתים ושערים לא יסגרו וגו' למען עבדי יעקב וישראל בחירי ואקרא לך בשמך אכנך ולא ידעתני" (ישעיה מד-מה ועי' רש"י עזרא א,ב). כורש מלך בבל העולם (פדר"א פ"א).

וכבר הוקשה לחז"ל מדוע מכנה אותו הנביא בשם משיח, ואמרו על זה בגמ' (מגילה יב א') וכי כורש משיח היה? אלא אמר לו הקב"ה למשיח קובל אני לך על כורש, אני אמרתי הוא יבנה ביתי ויקבץ גליותיו והוא אמר (עזרא א') מי בכם מכל עמו ויעל.

ומשום כך כתב הרמב"ן (שמות כט, כט) כי משחו את כורש בשמן כמלכי ישראל כי נביא בישראל המליך אותו (ישעיה) ולכן אמר למשיחו לכורש. ודעת הרלב"ג (עזרא א,א) כי ה' ציוה את כורש בחלום לבנות לו בית בירושלים.

והאברבנאל כתב ששלוחי ה' להחריב את שונאיו יקראו משיחים ועבדי ה' וכמו שנקרא נבוכדנצר עבדי וכורש משיחו (ישועות משיחו ח"א פ"ד). וכורש עצמו לא זכה לכך אלא משום שהיה בוכה ומתאנח בשעה שהחריבו גוים את בית המקדש (תנדבא"ר פ"ח, ילקוט נח רמז סא), ומ"מ ביהמ"ק לא נבנה בזמנו של כורש אלא בימי דריוש השני בנה של אסתר המלכה שמלך אחר אחשורוש (כמבואר ברש"י (עזרא א') ואמרו עליו במדרש (ויק"ר יג ה) שהיה טהור מאמו, ודעת התוס' רא"ש (מגילה יג) שהיה בנו של מרדכי והיה יהודי גמור, והא דקרי ליה בן אחשורוש משום דגדלו בביתו).

אך באמת לא היתה הכוונה שישגאלו ע"י כורש, וכמו שביאר הפני יהושע (כתובות קיא א') שאמר הקב"ה קובל אני על כורש אני אמרתי יקבץ גלותי והוא אמר מי בכם מכל עמו כו', ופירש הרשב"א ז"ל (הובא בספר עין יעקב) שהוא דרך משל דבאמת כוונת הקב"ה היה שישגאלו כולם ע"י מלך המשיח כשיהיה הזמן והך גאולה דכורש לא היתה גאולה כלל כי אם אותן שעלו ברשיון ועדיין היו כפופים גם כן, ומתוך כך יש לי ללמד זכות על אותן שלא עלו עם עזרא שעדיין לא הגיע הזמן.

ובהמשך יבואר כי גאולת בית-שני אשר היתה ברשיון כורש היה זה רק משום שגרם החטא, ואילולא חטאו היו נגאלים בגאולה השלימה, גאולת עולם בניסים ונפלאות ע"י הקב"ה לבדו וכמו שאמרו בגמ' (ברכות ד' א') ראויים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון, אלא שגרם החטא.

♦ ב. לא היתה גאולה שלימה

גאולת בית שני לא היתה גאולה שלימה, בדברי חז"ל היא נקראת 'פקידה בעלמא' (מגילה יב א'), ענין הפקידה הוא זכרון והשגחה על דבר כלשון וה' פקד את שרה, והוא פתרונו בכל מקום (רמב"ן במדבר א,ג).

וכאשר בנו את בית-המקדש השני ידעו שיחריב (נזיר ל"ב) והיה חסר ארון שכינה אש רה"ק ואורים ותומים (יומא כ"א), וידעו שהוא אינו בית העתיד הגדול והקדוש עליו נבאו הנביאים אשר

יתקיים לעולם, אלא היה בית עראי הכנה ודוגמא לבית השלישי שיבנה במהרה בימינו (עקידת יצחק פ' תרומה). וכן כתב הרמב"ן במאמר הגאולה (ריש שער ג') כי ישראל וחכמיהם בבית שני יודעים היו מתי יחרב דכתיב שבועים שבועים נחתך על עמך ועל עיר קדשך (דניאל ט, כד), וכן מבואר בסדר עולם, שבועים שנה לחורבנו וארבע מאות ועשרים לבניינו (וידעו כל זה מנבואת דניאל שם).

ולא יכלו לבנות כצורת הבית השלישי למרות שידעו מצורת הבית של יחזקאל, כי ידעו שעדיין לא הגיע זמן הגאולה השלימה ועת התיקון ולא שבו בתשובה שלימה וטרם נטהרו מעוונותיהם, לכן יכלו לבנות רק מקצת הדברים אשר קבלו מפי הנביאים שיכולים לעשות דוגמתו (מלבי"ם יחזקאל מג, מג').

וכתב רש"י (ישעיה יא יא) שגאולת בית שני אינה מן המניין שהרי משועבדים היו לכורש. והרמב"ן (מאמר הגאולה שער א') שהגאולה היתה רק לשבטי יהודה ובנימין, כי רשיון כורש לא היה אלא למלכות יהודה, ולא רצו שאר השבטים לעלות שלא אבו לדחוק את הקץ, שידוע היה אצלם כי פקידת שבועים שנה לבבל נאמר לא עליהם. וכן כתב הרד"ק (זכריה ב') כי זה שאמרתי שיצאו מהגלות לא אמרתי אלא אותם שגלו לבבל כי השאר רחוקים הם מהם וכו' ולא הגיע זמנה לצאת עדיין אלא גלות יהודה הגיע זמנו לצאת.

וכתב האברבנאל (דברים כח, טו) **ומי האיש בעל שכל יאמין שיהיה ענין בית שני גאולה שלמה** כי הנה לא היה שם קבוץ גלויות כי אם אנשים מעט ארבעים אלף זכרים וכו' והאריך בזה, וכתב שכל ענין בית שני הוא בכלל הגלות הראשון, והגלות הראשון התמיד עד היום הזה. ועוד כתב (סוף מלכים) אבל ענין בית שני לא היתה גאולה שלימה כי אם פקידה חלושה, לפי שתמיד כל היום בני יהודה בזמן בית שני משועבדים ראשונה למלכי פרס ואחרי כן למלכי יון ואחרי כן לרומיים ולא היה בהם מלך מבית דוד. וכן כתב הכלי-יקר (בראשית לה') דגאולת בבל פשיטא שלא היתה גאולה שלימה כי אם פקידה בעלמא.

וכן כתב הנודע ביהודה (דרושי הצ"ח דרוש ל"א) ראשית הגאולה שהיתה בימי זרובבל ובימי יהושע בן יהוצדק לא היה רק פקידה ולא גאולה, ונתן דוד סימן לידע אם היא גאולה ממש מנוחה עולמית או רק פקידה בעלמא ואמר קומה ה' למנוחתך אתה וארון עוזך, כי אם יחזור הארון והשכינה אז היא מנוחה עולמית, משא"כ בית שני לא היה שם ארון וכו', ונתנבא דוד על גדולת ישראל בבית שני והוכיח שאין זה גאולה אמיתית רק פקידה שאם היה גאולה ממש היה הצלת ישראל וגדולתם ונצחונם ע"י זרע דוד כי הוא וזרעו להם משפט המלוכה לישיב על כסא ה'. ומבואר מדבריו שהגאולה האמיתית תהיה ע"י בית דוד בלבד.

וכן כתב בדרשות חת"ס (סט ג' ד"ה ולעמך) דהחשמונאים הבינו שאין הישועה שלהם לנצח, כל זמן שאין מלכות בית דוד מושלת.

וכן כתב המלבי"ם (ישעיה יא, א) כי הגאולה שהיתה מגלות בבל היתה רק לשבט יהודה לא כללית, פקידה מעט (חגי א, א), וכן הפני יהושע (כתובות קיא) בשם הרשב"א כתב דהגאולה בימי עזרא לא היתה גאולה כלל אלא פקידה לפי שעה, ואותם שלא עלו עם עזרא היה משום שלא הגיע הזמן דבאמת כוונת הקב"ה היה שיגאלו כולם ע"י מלך המשיח כשיהיה הזמן האמיתי.

ועוד כתב המלבי"ם (זכריה א, יז) שהגאולה הזאת אינה הגאולה האמיתית. כי גאולת כורש לא היתה גאולה אמיתית ולא היה עת התיקון המקווה והיו בה כמה חסרונות וכו', וכן כתב בדניאל (ט, כד). ואם היו שבים בתשובה וזוכים היה זרובבל המשיח (חגי א, א), שלפי מדת עונותינו ולפי חיוב העונש לא הגיע עדיין קץ הישועה וכמו שגילה זאת המלאך לדניאל וכו' ששיבת ישראל בבית שני היה רק חנינה לפי שעה והם צריכים עדיין למרק עונותיהם (מלבי"ם עזרא ט, ז). ועי' בדברי ר' צדוק הכהן (מחשבות חרוץ עמ' יב): כי גאולת פורים לא היתה גאולה שלימה דאכתי עבדי אחשוורוש אנו, רק הראנו ה' יתברך דגם בעבדותנו לא עזבנו.

ובבית שני לא היו מלכים וכמו שכתב הרמב"ן (שיה"ש ח"ג) לא היתה לישראל מלוכה וממשלה כל ימי בית שני כי תחת מלכי פרס ויון ורומי היו, וכן כתב הרד"ק (חגי א, א) כי לא נקראו מושלי בית שני מלכים לפי שהיו ברשות אומות העולם רובם, ובית חשמונאי והורדוס שמשלו לא היה משבט יהודה (ולכן נקרא זרובבל פחת יהודה).

וכן כתב בדרשות הר"ן (דרוש ז') "והמלכים אשר מלכו בבית שני לא היתה מלכותם מצד עצמם כלל אבל הם כפקידים למלך פרס ורומי גם לזולתם מן המלכים", והמהרש"א כתב (גיטין ז' א' ד"ה וכו') ולפי שהמלכות נתבטל לגמרי בבית ראשון ובית חשמונאי והורדוס בזרוע מלכו אח"כ, גם לא מלכו מלכות שלימה כי אם ברשות הרומיים, אבל הכהונה בבית שני היה מפי ה' ולא נתבטל כלל כמ"ש מפי זכריה הנביא ליהושע בן יהוצדק כהן גדול.

וגם מצוות התלויות בארץ יש מהם שלא נהגו בזמן בית-שני, כגון היובל, דעת רש"י הרמב"ן והרשב"א (גיטין ל"ו) שלא נהג יובל בזמן בית שני מן התורה אלא מדרבנן.

ודעת הרמב"ם (פיהמ"ש ר"ה א, ג) שבימי בית-שני התענו בתשעה-באב, אמנם התשב"ץ (ח"ב סי' רע"א) חלק עלי, אבל האברבנאל כתב שיוסף בן-גוריון העיד שבבית שני היו עושים כל הצומות, כי רק בביטול הגלות מעיקרו יתבטלו הצומות (משמיע ישועה מבשר יד נבואה ב'), וכן כתב החתם-סופר (או"ח סי' קנז) דמוכח ביוסיפון דבסוף ימי בית-שני משגלו סנהדרין וקודם לזה כבר התענו כל ד' צומות, וכי גזירת תענית ט"ב היה עוד יותר מארבעים שנה קודם החורבן, וכן כתב בשו"ת הלכות קטנות למהר"י חאגיז ז"ל (ח"ב סי' ק"מ) שהיו מתענין בימי בית שני.

וכתב המהרש"א (חגיגה טז) שבימי בית שני אמרו 'אראה בנחמת ציון' כי גאולת בית שני לא היתה גאולה גמורה שהרי לא חזר להם מלכות בית דוד. ועוד כתב (יומא סט ד"ה ודאשתמיט) כי גאולתם בבית שני לא היה שלמה שהרי שעבדו בישראל הפרסיים ויונים ורומיים והיה חורבן בית שני גמר של חורבן בית ראשון.

וכתב (מגילה יא א' ד"ה לא מאסתים) דבזמן ממשלת היוונים היתה נקראת א"י בשם ארץ אויביהם. וגאולת מצרים היתה גאולה שלימה ע"י הקב"ה כמו שאמרו אני ולא מלאך כו', אבל בד' אלו הגאולות דחשיב הכא לא היה בהם גאולות שלימות רק ע"י אמצעי כדקאמר לא מאסתים בימי כשדים ע"י דניאל כו' בימי יונים ע"י שמעון כו' ומסיים כי אני ה' אלקיהם לעתיד שאין כל אומה ולשון יכולה לשלוט בהן כי בכל אלו ד' גאולות עדיין היו תחת ממשלת אומות משא"כ לעתיד

שתהיה הגאולה שלימה ע"י הקב"ה כמ"ש אני ה' ולא מלאך כמו ביציאת מצרים כמ"ש כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות וע"כ אין כל אומה ולשון יכולין לשלוט בהן אז.

◆ ג. אלא שגרם החטא

אמרו בגמ' (ברכות ד' א) כדתניא עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנית (שמות טו) עד יעבר עמך ה' זו ביאה ראשונה, עד יעבר עם זו קנית זו ביאה שניה, מכאן אמרו חכמים ראויים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון, אלא שגרם החטא. כלומר גאולת בבל צריכה היתה להיות גאולה שלימה בניסים ונפלאות כיציאת מצרים ועל כרחם של מלכי פרס (רש"י סנה' צח ב'), אך לא היתה גאולה שלימה משום שחטאו ולכן היתה הגאולה ברשות כורש, וכן כתב הגר"א (קול אליהו גיטין נ"ח).

בספרי רבני הציונות רצו לטעון כי החטא היה שלא עלו לארץ ישראל, אבל המפרשים ביארו שהחטא היה שלא שבו בתשובה שלימה, ומקצתם נשאו נשים נכריות וכמו שכתב המלבי"ם (עזרא יב), האנשים שנשאו נשים נכריות היו מעטים לערך העם הרב שהיו עתה בא"י אלא שנחשב חטא כללי מפני שלא מחו בהם.

כך מבואר בזוה"ק (שמות ז' א', כי-תשא קפט ב') הרי למדנו שהחטא גרם כי נטלו נשים נכריות והכניסו ברית קודש ברשות אחר ומשום זה נאבדו מהם הניסים והאותות שהיה ראוי לעשות להם. וכן שם (פקודי דף רמ): חובה דאינון נשים נכריות ועל דא קוב"ה לא אוקים לה לכנסת ישראל ולא עבד לה ניסין וגבוראן בההוא זמנא כדקא יאות וכו'. ועל שעשו כך (נתערבו בעמים ונשאו נשים נכריות) אמר הקב"ה כיוון שבושה היא לי יבוא בני בעצמו, כיוון שחילל כבודי אינו ראוי שאני אלך שמה להוציאו לעשות לו ניסים וגבורות כמקודם במצרים.

ר' סעדיה גאון (בפירושו לשה"ש וט) בענין חזרת הבית השני הזכיר (מקצת) מעשיהם הרעים ולא הזכיר שלא עלו לא"י.

וכן כתב רש"י (יחזקאל מג, יא) אלא שגרם החטא, שלא היתה תשובתם הוגנת ע"מ שלא לחטוא וי"א שנכשלו בבבל בנכריות. ובגמ' (סוטה לו א') פירש רש"י- חטאם של ישראל בימי בית ראשון, ובשול"ת רש"י (סי' י"ב) כתב "אם היתה תשובתם הוגנת על מנת שלא לחטוא היה בנין זה (בנין שראה יחזקאל) להם כשעלו מן הגולה וגאולת עולם בזרוע ולא ע"י רשות כורש אלא שגרם החטא, וכן שנינו בברכות עד יעבור עמך ה' וכו'". וכן כתב הרד"ק (ישעיה מג, ט): והשבים לבבל לא שבו אל ה' בכל לבבם ובכל נפשם שהרי היו בהם מחללי שבת ונושאי נשים נכריות.

והאלשיך הק' (דברים לא) כתב לו שבו תשובה שלימה בגלות בבל לא היו משתעבדים באומה אחרת ולמלכות אחרת, אילו היו שבים תשובה שלימה מאהבה לא היו גולים עוד, אך לא היתה רק מיראה ובלתי שלימה לכן לא היתה הגאולה גמורה. באהבת יהונתן (הפט' תולדות) כתב: אלא שגרם החטא שנשאו נשים נכריות, וכן בפירוש רבינו יהונתן על אסתר (א, טז) אלא שגרם החטא והיינו דנשאו נשים נכריות, וכן כתב הצ"ח (דרוש יח).

וכן כתב בהגהות היעב"ץ (סוטה ל"ו) שחטאם היה שנשאו נשים נכריות, והרמח"ל (תיקונים חדשים תיקון ד'), וכן כתב הגר"א (סערת אליהו על אז ישיר), וכן דעת המשך-חכמה (שמות יב, כב): וזה שאמרו שהיו ראויים לעשות להם נס בימי עזרא אלא שגרם החטא, פירוש מה שעברו הגדרים והתחתנו באומות.

אמנם הרמב"ן כתב (דברים ד, ל) ששבו אל ה' והתוודו לפניו ושמעו לקול הנביאים אשר הקים להם ולפיכך הבטיחם שלא ישחיתם ולא ישכח ברית אבותם.

ובגמ' יומא (ט' ב') אמר ריש לקיש (לרבה בר בר חנה) אלקא סנינא לכו, דכתיב אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז (שיה"ש ח'), אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא נמשלתם ככסף, שאין רקב שולט בו, עכשיו שעליתם כדלתות נמשלתם כארז שהרקב שולט בו. ופירש רש"י: סנינא לכו- לכל בני בבל שלא עלו בימי עזרא, ומנעו שכינה מלבוא מלשוב לשרות בבית שני.

ומכאן רצו להוכיח רבני הציונות כי חייבים לעלות לא"י וכל המונע עצמו מלעלות הרי הוא מונע את השכינה מלשוב. אבל כל בר דעת יבין שאין מכאן ראיה כלל, שהרי בימי עזרא תמו שבעים שנות גלות בבל, כל העם וגם מלכי הגוים ידעו מראש שהגלות תהיה שבעים שנה, ובסוף הגלות היה ציווי ונבואה של הנביאים לעלות לא"י והיה עליהם חובה גמורה לשמוע לדברי הנביאים.

ואין זה דומה כלל לזמן הזה שהקץ סתום וחתום ואין איתנו נביא והכל תלוי בתשובה תפילה ותורה, וראשי הציונות הם רשעים שאסור להתחבר איתם ודינם ידוע.

רבני הציונות בכל ספריהם "שוכחים" להעתיק את המשך דברי הגמרא ביומא, שר' יוחנן חלק על ריש לקיש: כי אתא (ריש לקיש) לקמיה דרבי יוחנן אמר ליה לאו היינו טעמא, אי נמי סליקו כולוהו בימי עזרא לא הוה שריא שכינה במקדש שני, דכתיב יפת אלהים ליפת וישכן באהלי שם (בראשית ט'), אף על גב דיפת אלהים ליפת אין השכינה שורה אלא באהלי שם.

הרי שר' יוחנן דחה את דברי ריש-לקיש תלמידו, וגם אם היו עולים כולם לארץ לא היתה שורה השכינה בבית שני.

עוד מביאים הם את דברי ספר הכוזרי (מאמר ב', כד) אשר כתב:

הובשתני מלך כוזר, והעוון הזה הוא אשר מנענו מהשלמת מה שיעדנו בו האלהים בבית שני, כמה שאמר "רני ושמחי בת ציון" (זכריה ב'), כי כבר היה הענין האלקי מזומן לחול כאשר בתחלה אילו היו מסכימים כולם לשוב בנפש חפצה, אבל שבו מקצתם ונשארו רובם וגדוליהם בבבל רוצים בגלות ובעבודה שלא יפרדו ממשכנותיהם ועניניהם. ושמא על זה אמר שלמה "אני ישנה ולבי ער" (שיה"ש ה'), כינה הגלות בשינה והלב הער התמדת הנבואה ביניהם, "קול דודי דופק" קריאת האלקים לשוב, "שראשי נמלא טל" על השכינה שיצאה מצללי המקדש, ומה שאמר "פשטתי את כתנתי" על עצלותם לשוב, "דודי שלח ידו מן החור" על עזרא שהיה פוצר בהם ונחמיה והנביאים, עד שהודו קצתם לשוב הודאה בלתי גמורה, ונתן להם כמצפון לבם, ובאו

הענינים מקוצרים מפני קצורם, כי הענין האלהי איננו חל על האיש אלא כפי הזדמנותו לו אם מעט מעט ואם הרבה הרבה. ואילו היינו מזדמנים לקראת אלהי אבותינו בלבב שלם ובנפש חפצה, היינו פוגעים ממנו מה שפגעו אבותינו במצרים. ואין דבורנו: השתחוה להר קדשו, והשתחוה להדום רגליו, והמחזיר שכינתו לציון וזולת זה, אלא כצפצוף הזריר, שאין אנחנו חושבים על מה שנאמר בזה וזולתו, כאשר אמרת מלך כוזר, עכ"ד.

ורבני הציונות רצו ללמוד מדבריו שגם כעת יש חיוב לשוב לא"י וכל מי שאינו עולה הרי הוא מעכב את הגאולה.

אך בדברי הכוזרי לא מבואר כן, שהוא מפורש דיבר דוקא על עליית עזרא בסוף גלות בבל, וידעו כולם כי הגלות תהיה שבעים שנה ולא יותר כמו שמבואר בנבואות ירמיה (כט,) ודניאל (טב,) ואף מלכי הגוים ידעו זאת (מגילה יא ב'), ועלו לארץ ע"פ ציווי הנביאים יחד עם אנשי כנסת הגדולה וגדולי התורה אשר היו ראשי ומנהיגי העם ואז ודאי מחוייבים לעלות, ואינו דומה כלל לזמננו שהקץ סתום וחתום ואין איתנו נביא והכל תלוי בתשובה ונאסר עלינו לשוב לארץ עד ביאת המשיח, וראשי הציונות הם רשעים וכופרים שאסור להתחבר עמהם ודינם ידוע. ומכל מקום בגמ' יומא מבואר שגם אם היו עולים כולם לבבל לא היתה שורה השכינה בבית שני.

והמדקדק בדברי הכוזרי יראה שכוונתו שלא שבו בתשובה שלימה, וכמו שאמר "שהודו קצתם לשוב הודאה בלתי גמורה". וגם במה שכתב ש"אילו היינו מזדמנים לקראת אלהי אבותינו בלבב שלם ובנפש חפצה, היינו פוגעים ממנו מה שפגעו אבותינו במצרים" - אין כוונתו לעלות לא"י, שהרי גם במצרים לא יצאו מעצמם אלא רק שבו בתשובה התפללו וזעקו לה', אלא כוונתו שצריכים לעזוב את מעשיהם הרעים ולשוב בתשובה שלימה בלבב שלם על מנת להיגאל.

ובמקומות אחרים בספרו כתב שצריך לסבול את עול הגלות בהכנעה. במאמר ג' (אות עג) כתב שהמשיח יחבר את ישראל לירושלים, ובמאמר ד' (אות כ"ג) כתב שאילו היינו סובלים הגלות בהכנעה לא היינו מתעכבים בגלות ויש בגלות סוד וחכמה לזכך הלב שיחול בו הענין האלקי וכו', ובמאמר א' (אות קיג-קטו) שאם היינו סובלים הגלות והדלות והכניעה לשם האלקים היינו לפאר הדור ומקרבים הישועה.

ומה שכתב כי ירושלים תבנה כשיכספו לה תכלית הכסף עד שיחוננו אבניה ועפרה (מאמר ה' כז), לא דיבר על בנין ארץ-ישראל אלא רק על תפילות וציפיה לבנין ירושלים ובית-המקדש "והתעוררות אל אהבת המקום ההוא הקדוש" וכמאמר חז"ל אין מראין סימן טוב לישראל עד שיחזרו ויבקשו מלכות שמים ומלכות בית דוד ובית המקדש, ובספר שירי רבי יהודה הלוי בזמירות למוצ"ש עמ' 661 (מובא במחזור ויטרי עמ' 188 אות רטו) כתב: צאן אובדות בגלות להו תניח, ותנהלם באליהו ומשיח. הרי שהיה פשוט לו שהגלות עד ביאת המשיח.

◆ ד. ימי בית-שני המשך גלות בית ראשון

כתבו גדולי המפרשים כי ימי בית-שני וכן הגלות שאנו נמצאים בה היום היא המשך הגלות של חורבן בית ראשון.

כך כתב הרלב"ג (דניאל יב,ג תועלת ב'): הגלות אשר אנו בו היום זה המשך גלות בית ראשון. וכן כתב האברבנאל (דברים כח,טו) שכל ענין בית שני הוא בכלל הגלות הראשון, והגלות הראשון התמיד עד היום הזה, והשל"ה הק' (תושב"כ פ' ויצא) כי משחרב בית ראשון עד שיבנה השלישי הכל נקרא חורבן אחת והחורבן הוא לטובה תם עונך.

וכן כתב בספר תורת המנחה (לר' יעקב סקלי מתלמידי הרשב"א, פרשת חיי שרה, דרשה יא): וכל הגלויות, גלות מצרים וגלות בבל וגלותינו זה וכן כל ימי בית שני מכלל הצרות היו, כי מתחלתו ועד סופו לא היו בשלוה. ועל כן לא עלו המיוחסין מבבל וגלות ירושלים אשר בספרד, כי ידעו כלם ידיעה ברורה כי הימים ההם מימי הגלות הן, ואמרו מוטב נשב במקומינו ולא נגלה גלות על גלות. וימי הגלויות כלם עם בית שני עולים כל מנין השנים אלפים ומאה וששים שנה.

וכן המלבי"ם כתב (דניאל ט, כד): שיבת ישראל בימי בית שני ושיבתם שם נחשב מן הגלות, רק שהיה תנאי אם היו שבים אז בתשובה שלימה היה ממחר את הקץ אז וכשלא זכו נחשך הלילה עוד יותר ולא ישובו עד קץ הפלאות. ועוד כתב (יחזקאל לט כח) כי גאולת כורש לא היתה גאולה אמיתית. ועי' בספר טוב הארץ (ד' ע"א) בשם הרמ"ק בענין שפע הנהר הנמשך לשכינה, ובחורבן בית ראשון עדיין נשאר קצת שפע, אבל בבית שני נסתם שער השפע מכל וכל.

♦ ה. הגאולה היתה על פי נביאים

כל גאולת בית שני היתה מפי ה' ע"י הנביאים חגי זכריה ומלאכי וע"י אנשי כנסת הגדולה ודניאל עזרא נחמיה ומרדכי והכל ברוח הקודש מפי ה'. כבר בסוף בית ראשון התנבא ירמיה כי הגלות תהיה שבעים שנה (ירמיה כט י').

בספר עזרא (ה, א-ב) מבואר כי חגי וזכריה התנבאו לבנות את ביהמ"ק. וכן כתב הרלב"ג (עזרא ז, כז תועלת ד'): חנוכת המזבח בבית שני ע"פ נביאים נעשית והם חגי זכריה ומלאכי. ואמרו בגמ' (מגילה טו א') ברוך בן נריה ושריה בן מחסיה (תלמידי ירמיה) ודניאל ומרדכי וחגי זכריה ומלאכי (עזרא) כולם נתנבאו בשנת שתים לדריוש לבני הגולה שיחזרו לבנות ביהמ"ק.

וכן כתב הרמב"ן (שיה"ש ה,ב): קול דודי דופק, הנביאים המתנבאים לעלות מבבל. וכן בכוזרי (מאמר ב, כד): דודי שלח ידו מן החור, על עזרא שהיה פוצר בהם ונחמיה והנביאים, עד שהודו קצתם לשוב הודאה בלתי גמורה.

ולמרות שלא היתה גאולה שלימה אלא פקידה מועטת, אך זכו לגדלות עצומה בתורה בימי בית שני, וכמו שמבואר בספר היכלות (פרקים כז-כט) שאז ניתנה הדרה יקרה כבודה וגדולתה של תורה וכו'.

♦ ו. מדוע לא עלו כולם מבבל

כתב בספר תורת המנחה (לר' יעקב סקלי מתלמידי הרשב"א, פרשת חיי שרה דרשה יא): וכל הגלויות, גלות מצרים וגלות בבל וגלותינו זה וכן כל ימי בית שני, מכלל הצרות היו, כי מתחלתו ועד סופו לא היו בשלוה. ועל כן לא עלו המיוחסין מבבל וגלות ירושלים אשר בספרד, כי ידעו כלם ידיעה

ברורה כי הימים ההם מימי הגלות הן, ואמרו מוטב נשב במקומינו ולא נגלה גלות על גלות. ועי' לעיל דברי הרמב"ן בספר הגאולה שכאשר בנו את בית-המקדש ידעו שיחרב.

ובתרגום אסתר (ב,ו) מבואר שמרדכי יצא מבבל עם דניאל וכל ישראל שהיו בבבל ועלו עם המלך כורש לשושן הבירה (ולא לא"י), ובתרגום שני כתב "ועל אודות אסתר הגלה מרדכי כי אמר טוב לי ללכת בגולה ואהיה אומן אסתר מהיות בא"י".

וכן כתב האברבנאל (מעייני הישועה יא, א'): דניאל לא עלה לירושלים, ומה שאמרו חז"ל על שבשאצר הסופר הנזכר בספר עזרא שהיה דניאל דרך דרוש הוא, ויוסיפון מעיד שלא עלה שם. וכן כתב הרמב"ן ששבשאצר הוא זרובבל ונטה מדרך הדרש, ואחרי שידע שלא תהיה גאולה שלמה ושיהיה גלות גדול עתיד לבא לא רצה לעלות כי רבים עשו כן, ויוסיפון העיד שלשושן הלך ומת שם. גם זרובבל אחר בנין הבית שב לבבל ומת שם, וגם מרדכי וכאלה רבות מאותה הסיבה שזכרתי. ועוד כתב (משמיע ישועה מבשר יד נבואה ב'): מה ראו בני הגולה אשר בבבל שלא עלו לבנין בית ב' וכו' אבל אמתת הענין הוא שאנשי הגולה ידעו שבבית ב' לא היה ארון כפורת וכרובים ולא תתמיד הנבואה ורוה"ק ושהיה בית ב' עתיד ליחרב ולכן לא רצו לעלות שמה וכו'.

וכן כתב המהרש"א (מגילה טז ב' ד"ה מעיקרא): ששוב כשראה מרדכי שנתבטל בנין ביהמ"ק בימי כורש כמפורש בספר עזרא חזר לשושן בימי אסתר ושוב אח"כ עלה שנית לא"י בימי כורש שנבנה הבית דהיינו ביאה שניה. גם הלל הזקן עלה לארץ רק לקראת סוף ימי בית-שני (פסחים סו א'), ור' יהודה בן בתירא היה דר בחו"ל בזמן בית שני ולא גינו אותו אלא להיפך אמרו לו "את בנציבין ומצודתך פרוסה בירושלים" (שם ג' ב').

והאריז"ל (שער המצוות פ' ראה) כתב שלא עלו כולם בבית שני כנודע כי נשארו בחינת קצת נשמות שלא נתבררו לגמרי ולכן נשארו ישראל תחת יד בבל ומדי כדי לברר הנשאר שם, ולכן אינה גאולה שלמה כי לא נתבררו שם כל ניצוצות הקדושה.

וכן ביאר המגלה עמוקות (פ' נח) שהוצרכו ישראל לירד למצרים להוציא משם ניצוצות הטהורות וכו' וכמו שלא היו יכולין ישראל לקבל תורה שבכתב עד אחר גלות מצרים כן ג"כ לא יכלו ישראל להשלים תורה שבע"פ עד שהיו בבבל ששם נגמר תלמוד רב אשי, ולכן נקראת בבל שנתערבו שם הרבה ניצוצות טהורות ולכן הי' עיקר תורה שבע"פ בבבל.

ומכל מקום לא מצינו שנענשו על זה כל גדולי ישראל אשר נשארו בבבל, וגם מלאכי (הוא עזרא) בספרו הוכיח את נושאי הנשים הנכריות "בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל וגו' ובעל בת א-ל נכר" (מלאכי ב,א) ולא הוכיח את אלו אשר נשארו בבבל ולא עלו. והוא קנס רק את הכהנים והלויים (יבמות פו ב') אשר לא עלו לעבודת ביהמ"ק אך לא את שאר ישראל.

וחז"ל שיבחו את עזרא על שהפריש את כל הפסולים מתוך קהל ישראל אשר נשארו בבבל, וכמו שאמרו (קידושין סט ב') לא עלה עזרא מבבל עד שעשאה כסולת נקיה ועלה. גם עזרא בעצמו לא עלה בתחילה אלא נשאר ללמוד תורה מברוך בן נריה, כמו שאמרו בגמ' (מגילה טז ב') גדול ת"ת יותר מבנין ביהמ"ק שכל זמן שברוך בן נריה קיים לא הניחו עזרא ועלה. ובמדרש (שיהש"ר בפסוק קמתי אני) מבואר מדוע לא עלה ברוך.

גם לאחר מכן, בזמן רבותינו חכמי הגמרא, היו בבבל ישיבות גדולות ואלפי חכמים ותלמידים אשר לאורם ילכו כל בית ישראל, ומעולם לא נשמע עליהם טענה כל שהיא מדוע לא עלו לארץ.

♦ ז. סיבת פקידת בית שני

פקידת בית שני לא היתה גאולה אמיתית רק פקידה חלושה וחנינה זמנית לשבט יהודה ובנימין לבד, כי לא שבו כל העם בתשובה שלימה.

בדברי המפרשים מבואר כי תכלית שיבת ישראל לארץ בזמן בית-שני היתה כדי שישבו בתשובה ויתפללו במקום הקדוש על הגאולה השלימה, ושיבתם שם בימי בית שני נחשב מן הגלות, ושיבתם לא"י היתה כדי שלא ישכחו את התורה והכנה לגלות הארוך אשר תהיה אחר חורבן הבית, ויהיה להם מקום והכנה טובה לשוב בתשובה ולהתפלל אל ה' בהיותם בארץ הקדושה ובבנותם את בית ה'.

כתב האברבנאל (ויקרא כו,ג): ופקידת בבל היתה שישבו ויתפללו בכל לב ואחר כך תבא הגאולה השלמה, והם אחזו בעוונות אבותיהם ונתחדשו ביניהם כת צדוק ובייתוס וכו' ולכן לא זכו לנבואה ושאר דברים קדושים.

ועוד כתב (ירמיה כט,א) כי גלות ע' שנה של בבל היתה רק על השמיטות ולא על שאר חטאים, והגאולה לא היתה שלמה אלא פקידה חלושה, אך הביאם בבבל כדי שירגישו באותו זמן מועט את צרות הגלות ורעותיו ואח"כ הוציאם והשיבם לירושלים וציון על בנין הבית לא מפני שכופרו פשעיהם אלא כדי שיהיה להם מקום והכנה טובה לשוב בתשובה ולהתפלל אליו ומתוך כך יסלח להם וישרה שכינתו בתוכם וישבו כל אחיהם שהיו מפוזרים ונידחים, כי תהיה להם הכנה טובה וקדושה יותר לשוב בהיותם בארץ הקודש ובבנותם בית ה'.

וכן מבואר בדברי המלבי"ם (עזרא ט, ח-י) שע"י בנין ביהמ"ק ושיבתם לא"י יוכל להאיר עינינו שנושב ללכת בדרכיו ובזה יכלה העונש הנגזר עלינו... שע"י כן נצליח מעט בהיותנו בארצנו הגם שאנו עוד בעבדותנו כי עדיין לא הגיע זמן הגאולה האמיתית כמו שאמר המלאך לדניאל כי אנו עדיין עבדים למלכי פרס וכו' כי הגאולה הזו אינה גאולה גמורה רק ברשות מלכי פרס. ועתה, ר"ל אחר שעדיין אינה גאולה שלמה והעונות הקודמים לא נתמרקו עדיין ותכלית הגאולה הזאת היה כדי שעתה נטיב מעשנו ונמרק העונות כמ"ש המלאך לדניאל "לכלא פשע ולכפר עון" וצריכים הם עתה לכפר הפשעים הקודמים, וא"כ מה נאמר עתה אם עשינו להפך שלא די שלא נתקן עונות הקודמים נוסף עוד עונות חדשים.

וכן כתב המצודת דוד (זכריה ו,טו): ואם תשמעון בקול ה' ללכת בדרכיו אז יהיה הדבר הזה אליכם ובימיכם, כי עצם כוונת גאולת בבל היתה למען יהיו במקום המקודש מקום מוכן ביותר לעבוד את ה' ולהתפלל לפניו על גאולה כללית ושלימה גאולת עולם וכן נאמר כי אנכי ידעתי את המחשבות וגו' (ירמיה כט) ואם היו עושים כן אז היתה באמת גאולה שלימה, (וכן הסביר האברבנאל, מעייני הישועה, מעין י' תמר ז').

והנצי"ב (הרחב דבר דברים א,ג בהוספות) כתב שהיא היתה הכנה לגלות הארוכה: עיקר תכלית שיבת ישראל לא"י בבית שני היתה הכנה לגלות הארוך אשר יהיה ולכן בא מלאכי והזהיר זכרו תורת משה עבדי ולימוד התורה בחקירה ופלפול, וכן כתב היערות דבש (ח"א דרוש י') שהיתה פקידה רק כדי שלא ישכחו התורה ולא יתערבו בגוים אך עדיין לא נתכפרו העוונות של החורבן הראשון.

וביאר זאת ביערות דבש (ח"א דרוש ד'): "אבל כבר מבואר בכל מקראות תנ"ך כי גאולה בבית-שני היתה רק פקידה, אבל אריכות הגלות המרה הזאת כבר נחתם עלינו בגלות בית ראשון לסיבת המרי והפשעים מבית ראשון כמבואר בתוכחת משה וכן בכמה נביאים וכו'... אבל האמת היא כך, דבאמת מה הפסק זה משמש לפקוד תוך שבעים שנה ואחר כך להגלותם, הלא יותר נכון שתהיה הגלות בלי הפסק עד ירחם ה' עמו, אבל חסדי ה' לא תמו ומה רבו רחמיו כי הבטיח אותנו לבל תשכח תורת אלקינו מקרבנו כי היא שלימות נפשנו וכבר נודע כי בגלות בית ראשון לרוב עזיבת התורה ולמיעוט תקנות וגדרים מסנהדרין שהיו בימי בית ראשון כמעט נשכחה התורה מהמוני עם ובשובם מהגולה לא ידעו ממצוות סוכה ומשמירת שבת, ואילו התמיד הענין עוד מאה או מאתיים שנה היתה נשכחת התורה מכל וכל מבלי זכר כלל. ולזאת ה' חושב מחשבות לבל ידח נדח מתורתו כאשר הבטיח לנו- קרבנו לפקודתו בסוף ע' שנה לא"י ועודנו חרש ומסגר אלף נביאים קיימים הם אשר מסרו הדבר לכנסת הגדולה, וכן בבית-שני רבו המלמדים תורה ברבים וגדרו גדר וסייגים ומשמרות וכהנה רבות אשר יד ה' עליהם השכיל לבל תשכח התורה וכאשר שיערה חכמתו העליונה כי כבר נעשה התיקון לבל יהיה שכחת התורה גלה אותנו שנית מעל פני האדמה עבור חטאת ומרי בית ראשון כנ"ל, וברוך שמו אשר עינינו ראינו כי אנו בעו"ה היום בגולה יותר מאלף ות"ר שנה לא שכחנו מצות ה' דקדוקי סופרים וחומרי דגאונים והכל מחסד ה' וטובו עלינו".

◆ ח. העולים מבבל שבו בתשובה

הנה כתבנו לעיל כי עולי בבל היו בהם קצת נושאי נשים נכריות ומחללי שבת, אולם הם גירשו את כל נשותיהם הנכריות והקריבו קרבנות לכפר על חטאיהם, וגם כל שאר העם שבו בתשובה. וכל גאולת בית-שני היתה אחר ששבו כל עם ישראל בתשובה אחר גזירת המן הרשע כידוע במגילת אסתר, וקיבלו את התורה מאהבה וכמו שאמרו בגמ' (שבת פח א') הדר קבלוה בימי אחשורוש דכתיב קיימו וקיבלו היהודים, ואמרו במדרש "עולי גולה שמותיהם כעורים ומעשיהם נאים ובנו ביהמ"ק" (במדב"ר טז, ו ותנחומא שלח י').

ומצאנו לזה הסבר נפלא בדברי היערות-דבש (ח"א דרוש ג') אשר ביאר כי כל ענין המן הרשע היה כדי לגרום לעם ישראל לשוב בתשובה קודם גאולת בית-שני שהרי אין גאולה ללא תשובה, וכיון שהגיע קץ הגלות והגיע זמן הגאולה עליהם לשוב בתשובה כדי להיגאל:

"כי אמרינן בגמ' (ב"ב ט"ז ב') איילה רחמה צר ואי אפשר לה להוליד, מה עשה הקב"ה מזמין לה נחש ונושך במקום הלידה ומזה מולידה, וזה ענין ישראל כי אמרינן (סנה' צז ב') אם אין ישראל עושין תשובה אינם נגאלים, מה עשה הקב"ה מעמיד להם מלך צר כהמן ומתוך צרה עושים

תשובה וכו' ומזה הולידה והצמיחה צמח צדקה וישועה לישראל, ולכך המשיך דוד כנסת ישראל לאיילה, וכן הדבר באסתר כי אז היה זמן פקידה למלאת שבעים שנה והיו צריכים ישראל לתשובה, כי אין לך פקידה בלי תשובה וישראל רחמם היו צר ורחוקים מתשובה, הזמין להם הקב"ה נחש בריח הוא אחשוורוש והמן ועל ידם חזרו בתשובה, לכך נמשלה אסתר לאיילה, ולכך אמרו אילת השחר כמו נחש הנושך שהוא תכלית הצרה ונזק ואחר-כך באה הישועה, וכן היה בזמן אסתר כי היה חושך מאוד, ועל-ידי נשיכת הנחש היה אור לישראל בגאולת הזמן, ואחר-כך בבנין הבית על תילו ולכן נקרא אילת השחר".

בעליה הראשונה אחר גלות בבל עלה זרובבל יחד עם כ- 42,360 איש (עזרא ב,סד), כשמונה עשר שנה אחר כך עלה עזרא הסופר יחד עם עוד אנשים (עזרא ז-ח), מקצתם נשאו נשים נכריות, ובספר עזרא (פרק י') מנויים כל האנשים שנשאו נשים נכריות (כ-113 איש), עזרא ישב בתענית (ט,ה) והבדיל אותם מהנשים הנכריות, כל האנשים האלה הוציאו הנשים תוך ג' חדשים והקריבו אשם על כך (י, יז-יט).

גם בספר נחמיה (ח ט) כתוב "כי בוכים כל העם", וכתב רש"י: מפני שלא קיימו התורה כראוי. וכן מבואר במדרש (משנת רבי אליעזר פרשה יח):

ארבע מדות טובות עשו נושאי נשים נכריות כשחזרו, גירשו את נשותיהן וכפפו את יצרן, שנא' יעמדו נא שרינו לכל הקהל. וריחקו את בניהן ועשו אותן כממזרים, שנא' ועתה נכרת ברית לאלקינו להוציא כל נשים נכריות. והקריבו קרבן אשם על כל ביאה וביאה, שנא' ויתנו ידם להוציא נשיהם, על "אשמותם" אינו אומר אלא "אשמתם". והתודו לפני הקב"ה על עונותיהם שנא' ויען שכניה בן יחיאל מבני עילים ויאמר לעזרא אנחנו מעלנו. באותה שעה נעשו מבני העולם הבא. ולא עוד, אלא שנשקלו כעזרא הסופר, שנא' ויבדלו עזרא הכהן אנשים ראשי אבות. אינו אומר ואנשים ראשי אבות, אלא עזרא הכהן אנשים, מלמד שנשקלין כעזרא וכו' לפי שנשאו מקצתן נשים נכריות, בא הכתוב והעיד עליהן שהוציאו את כולן ולא נשתיירה אחת מהן.

וכן כתב הרמב"ן (דברים לב) "שתשוב אל ה' בכל לבבך ובכל נפשך ותקבל עליך ועל בניך לדורותם לעשותם ככל אשר אני מצוך היום, כאשר עשו בגאולה השנייה דכתיב (נחמיה יל) ובאים באלה ובשבועה ללכת בתורת האלקים אשר התנה ביד משה עבד האלקים ולשמור ולעשות את כל מצות ה' אדנינו ומשפטיו וחקיו", ובדומה לזה כתב בדברים (ד,ל). אמנם בויקרא (כו,טז) כתב שהם רק התוודו ולא שבו.

וכן מבואר בדברי האלשיך הק' שכתב (דברים לא): אלמלי שבו בבבל בתשובה שלימה מאהבה לא היו גולים עוד, ובגאולה הבאה או ישובו מעצמם או ע"י חבלי משיח שנמסור עצמנו על קדוש ה'. וכן שם (דברים ל, ד') כתב: ועל בלתי היות התשובה שלימה בעצם לא היתה הגאולה שלמה. ומדברים אלו מבואר שהעולים מבבל שבו בתשובה אך היא לא היתה תשובה שלימה.

ובספר אהבת יונתן (פ' עקב) כתב: השבים מן הגולה בימי עזרא היו נשואים נשים נכריות ואולם עשו תשובה ומתביישים מן החטא לפני קהל עדת ישראל, ואין לך תשובה גדולה מהמתבייש על

החטא לעיני כל (ומכאן תשובה לאומרים ששיבה לארץ ישראל היא תשובה, דהרי עלו לא"י ולמה היו צריכים שוב להתבייש מן החטא).

וכתב בהגהות הרד"ל (קידושין ע' א') שהפסולים חשובים ככרוב כי היו צדיקים, וממזר ת"ח קודם לכה"ג עם הארץ (כלומר למרות שלא היו מיוחסים אך היו יראי שמים).

◆ ט. האם קילל עזרא הסופר את יהודי תימן

במקצת ספרים כתוב שכאשר עלה עזרא הסופר מבבל אז שלח ליהודים אשר בשאר הארצות לעלות עמו לא"י ולבנות את הבית השני, ולפי מסורת אחת מיאנו בני תימן לשמוע בקולו ויקללם להיות כל ימיהם בעוני.

אולם כבר פקפקו רבים באמינות מסורת זו, וכן מבואר בדברי המהרי"ץ, גדול רבני תימן מלפני כמאתיים שנה בספרו 'מגילת תימן', שלא קיללם עזרא כלל אלא שמפאת סירובם לעלייה נענשו ממילא כי הימרו את פי הנביא באמרו "כל אשר לא יבוא לשלשת הימים יחרם כל רכושו" (עזרא י') ומפני זה הם עניים בלא רכוש וקנין, ובודאי ידע מה שכתב בעל מלאכת שלמה בהקדמתו לפירוש המשנה אך נראה שלא בא לחלוק אלא לפרש את דבריו.

ועוד תמוהה מסורת זו, שהרי עזרא עלה מבבל רק עם הפסולים שבהם ואפילו את כל יהודי ארצו לא העלה וא"כ מדוע יקלל בני ארץ אחרת אם אפילו את בני ארצו לא העלה? והרי גם רבו של עזרא, ברוך בן נריה, לא עלה לארץ ונפטר בבבל (מגילה טז).

ומצינו שעזרא קנס את הלויים שלא עלו עמו (יבמות פו ב') ואם הם שהיו נחוצים לעבודת ביהמ"ק רק נקנסו, לא ייתכן שעדות אחרות יענשו בחומרה רבה יותר ויקוללו. וכבר הבאנו לעיל (סעיף ב') דברי הרמב"ן רד"ק ומלבי"ם שהפקידה בימי עזרא היתה רק לבני שבט יהודה ובנימין אשר בבבל ולא לאותם אשר גלו בשאר הארצות. ומלבד זה הרי היו תקופות בתימן בהם זכו היהודים לשלטון ועושר וגם לריבוי תורה וחכמה.

וישנם מרבני תימן אשר הכחישו מסורת זו כאילו היתה קללה כל שהיא, וביניהם רבי עמרם קורח רבה האחרון של תימן. וראה עוד במאמריהם של הרב שלמה קורח (עריכת שולחן חלק ח' סי' תר"ז), יהודה רצהבי במעגלות תימן עמ' 1-5, וכן במאמרו "עזרא הסופר והתימנים" בירחון סיני ט"ו (שנת תש"ה עמ' קח-קיא) שהאריך להוכיח שאין בסיס למסורת זו. ומכל מקום גם אם נכונה מסורת זו, הרי שכל זה הוא רק כאשר יש ציווי נביאים לעלות, מה שאין כן בזמננו.

ועי' בספר כתבים (י' קאפח, ח"ב שער ה' עמ' 814) מה שכתב על הבדותא בענין קללת עזרא, שאגדה-בדותא זו אין לה מקור נאמן ולא נשמעה בתימן מעולם וגם אין מסורת כזו שלא נקראו ילדים על שם עזרא (וכפי הנראה בעל מלאכת שלמה שמע מסורת זו בקטנותו מאנשים שבאו מתימן או מאנשי א"י).

◆ י. הגאולה העתידה תהיה לא כפקידת בית שני

הגאולה העתידה במהרה בימינו לא תהיה כגאולת בית-שני, שהיתה ע"י בשר-ודם והיתה פקידה חלושה לשני שבטים בלבד, מה שאין כן הגאולה העתידה שתהיה ע"י הקב"ה לבדו, והיא

תהיה גאולת העולם כולו בגילוי כבוד שמים בכל העולם וגדולה בהרבה מיציאת מצרים, ויכירו כל יושבי תבל ויקבלו כולם את עול מלכותו, וימלוך הקב"ה על העולם כולו וכל הטומאה תעבור מן הארץ וכל הגוים שהרעו לעם ישראל יקבלו עונשם ויתקיימו כל יעודי הנביאים, ואז יתוקן העולם ויגיע לתכליתו ושלמותו וישוב לכמו שהיה קודם חטא אדם הראשון, והוא נקרא בפי המקובלים "עולם התיקון" ויתקיים כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים, ומובן שאין דמיון כלל בין פקידת בית-שני לגאולה העתידה.

וכן מבואר בזוה"ק (פקודי רל"ט ב') שבגלות בבל לא הקים הקב"ה את ישראל ולא עשה להם ניסים וגבורות כראוי בגלל שחטאו בנשים נכריות ולא היתה תאוות הקב"ה עליהם, אלא ישראל קמו ועלו מעצמם, אבל לעתיד לבוא לא יקומו מעצמם אלא הקב"ה יקים אותם כמו שנאמר "אקים את סוכת דוד הנופלת" (עמוס ט') "ואת דוד מלכם אשר אקים להם" (ירמיה ל').

וכתב הרמב"ן (ויקרא כו טז) שהגאולה העתידה תהיה גאולה שלימה מעולה על כולן ולא כגאולת בית-שני, וכן כתב האברבנאל (זכריה ב,יד) "רני ושמחי בת ציון" רוצה לומר אל תחשוב שתהיה הגאולה העתידה כפקידת בית-שני, לא תהיה כן כי היא לא תהיה תלויה ברוח אדם כמו כורש או דריוש מלך "כי הנני בא" ואני אבוא לכם לא אדם, גם בבית שני לא ירדה שכינה ונבואה אמנם בגאולה העתידה אבוא ושכנתי בתוכך כימי קדם. וכן כתב בפירושו לישעיה (להי') שלא תהיה עלייתם לירושלים כעולי בבל שעלו ברשיון כורש מלך פרס כי אלה פדויי ה' יהיו לא פדויי בשר ודם.

ובספר משמיע ישועה (המבשר השני נבואה ג') כתב: שהש"י בעצמו ישיב שבותנו כמו שאמר ושב ה' אלקיך את שבותך ולא תהיה כפקידת בית שני ששבו ישראל לאדמתם ברשיון כורש מלך פרס ומצותו ולכן לא התמידה ישיבתם בארץ להיותם על ידי ילוד אשה קצר ימים ושבע רוגז, אבל לעתיד לבא הקב"ה בעצמו ישיב שבותנו ולכן תהיה תשובתו קיימת בקיומו.

וכן שם (מבשר ג' נבואה ב') כתב: הגאולה העתידה תתדמה לגאולת מצרים בחמשה דברים (ולא תהיה דומה לפקידת בבל שלא היתה גאולה שלמה כי אם פקידה חלושה) ולכן אמר הנביא יוסיף ה' שנית ידו. "ולהיות הגאולה העתידה דומה לגאולת מצרים קראה הנביא שנית לפי שתהיה שנית אליה באיכותה".

וכן כתב האלשיך הק' (ישעיה נא,יז) בשם הזוה"ק על הפסוק "נפלה ולא תוסיף קום בתולת ישראל" שהוא שלא תוסיף קום מאליה בגאולה העתידה כאשר בתחילה אשר מעצמה שבה לבנות בית-שני ברשיון כורש ובצער גדול, כי אם עתה הקב"ה בעצמו ינחמנה וינחנה לירושלים.

וביאר המהר"ל (נצח ישראל פי"ג) שלא היתה הגאולה של בבל במעלה כל-כך מפני שהיתה קרובה אל העוה"ז ולכן היתה הגאולה ההיא נמצאת מיד לשבעים שנה בלבד וכו', אבל הגאולה האחרונה שמעלתה עוד רחוקה יותר לגמרי מעולם הטבע כי תהיה ע"י הקב"ה לבדו לכך אין הגאולה הזאת נמצאת רק באיחור הזמן.

ועוד כתב (חידושי אגדות סנה' צט א') כי הגאולה האחרונה בערך הגאולה הראשונה הוא כמו ערך החמה נגד הלבנה, שהגאולה האחרונה היא נגד החמה שהיא נשארית תמיד בלא שינוי, ובנצח

ישראל (פמ"ח) ביאר כי הגאולה האחרונה היא שלימות העולם ולכן תהיה קיימת לעולם, כי בגאולה האחרונה יהיה העולם נבדל לגמרי, וכל דבר אשר הוא חומרי יש לו שינוי, אבל הגאולה האחרונה שהיא אינה חומרית וגשמית לכן אין לה שינוי ותהיה קיימת לעד.

ומה שכתב הגר"א (ת"ז כז ג') כי תהיה פקידה כפקידת כורש, דיבר רק על תחילת ביאת המשיח אבל אחר כך יהיה בניסים גדולים כימי צאתך מארץ מצרים, וכמו שכתב הרמב"ן (פ' ישכיל עבדי) שהמשיח ילך בתחילה לכל מלכי האומות ויאמר להם לשלח את ישראל וכמו שעשה משה רבנו, אבל אחר-כך יתעורר על כל מלכי העולם לעשות נקמה בגוים, ע"י בפרק "תורת הגאולה של הגר"א".

ועי' באריכות בפרק "גאולה בדרך הטבע" (סעיף ז'), ובתנחומא (אחרי י"ח) בפסוק ה' אלקי ישראל תשועת עולמים, וכן במדרש תהלים ל"ו באורך נראה אור, דכל הגאולות שנעשו ע"י בשר ודם אין להם קיום, והגאולה העתידה תהיה ע"י הקב"ה לבדו ולכן תהיה גאולת עולם.

וגאולת בית-שני היא כאור הנר לעומת הגאולה העתידה שהיא כזריחת השמש, כי תהיה ע"י הקב"ה לבדו ולא ע"י בשר-ודם. וכמו שאמרו חז"ל (ילקוט שמעוני תהלים רמז תשכז, מדרש תהלים מזמור ל"ו):

"באורך נראה אור" משל למי שמדליק את הנר והיה מדליקו והוא כבה, אמר עד מתי אהיה מתייגע, אמתין לזריחת השמש ואלך לאורה, כך ישראל כשנשתעבדו במצרים עמדו משה ואהרן וגאלום, חזרו ונשתעבדו בבבל ועמדו דניאל חנניה מישאל ועזריה וגאלום, חזרו ונשתעבדו במדי ועמדו מרדכי ואסתר וגאלום, חזרו ונשתעבדו בין ועמדו החשמונאים וגאלום, חזרו ונשתעבדו באדום אמרו ישראל הרי נתייגענו מהיותנו נגאלין ומשתעבדין וחוזרין ונגאלין ומשתעבדין, עכשיו אין אנו מבקשין לגאולת בשר ודם אלא גואלנו ה' צבאות שמו קדוש ישראל, ואין אנו מבקשין שיאיר לנו בשר ודם מעתה אלא שיאיר לנו הקב"ה, שנאמר כי עמך מקור חיים באורך נראה אור וכתב אל ה' ויאר לנו.

וידועים דברי החתם-סופר: "דכבר היה ראוי כמה פעמים להיות גאולים גאולה שאינה שלמה או יותר מזה כגאולת בית-שני אבל אין חפץ בזה, כי אבותינו הקדושים לא יתרצו רק בגאולה שלימה וטוב לסבול אורך הגלות כדי שתהיה גאולה שלימה" (תורת משה הפט' שופטים).

וכתב המלבי"ם על הפסוק "ופדויי ה' ישובון" (ישעיה לה י'): "ובאו ציון ברינה" לא כמו בצאתם מגלות בבל שיצאו וגם באו לציון ביגון ואנחה וסבלו רעות רבות כנזכר בעזרא ונחמיה, "ושמחת עולם על ראשם" שיתראה על ראשם שמחה נצחית שלא יהיה אחריו תוגה וגלות כלל לא כמו שמחת בית שני שלא היתה שמחת עולם, הנה בצאתם מבבל לא היה להם ששון ושמחה תיכף רק תחילה הלכו מאתם לאט לאט היגון והאנחה והם הניחו מקום לששון ולשמחה שבאו אחריהם, אבל בגאולה השלמה ישיגו ששון ושמחה תחילה פתאום וע"כ ינוסו יגון ואנחה כנס מפני הששון והשמחה שרודף אותם.

ונאמר בזכריה (ד,י): "כי מי בז ליום קטנות ושמחו וראו את האבן הבדיל ביד זורבבל שבעה אלה עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ", ופירש במצודת דוד: מי שהיה מבזה בלבו יום בנין הבית

הזה לחשבו ליום קטנות לפי קוטן הבנין, הנה ישמחו אז כאשר יראו את האבן המשקולת ביד המשיח הבא מזרע זרובבל המייסד את הבית, והשמחות האלה שישמחו אז תהיה כפול שבעה בערך התוגה שיש להם בעבור בזיון יום קטנות.

והבית הלוי (פ' וישלח) הביא מהזוהר הק' "ושלטא ההוא אבק על ישראל ואיננו שכיבין לעפרא עד דיסתלק נהורא ויתנהר יממא וכדין ישלטון ישראל", הרי מבואר להדיא דזה היה סימן לבנים שלא ינצלו מעשו עד ביאת המשיח והוא זמן עלות השחר... כי כל הגאולות וההצלות שהיו לישראל עד עתה היו כולם בלילה וזהו למופת דעדיין הם עומדים באמצע הגלות ויש עליהם עדיין חובת השיעבוד והגאולה הוא רק פקידה בעלמא ונס עובר, אבל גאולה העתידה יהיה כאור בוקר שמראה שכבר הלך לו הלילה כולה וחלף והלך לו כל השיעבוד.

פרק ה' קמעא קמעא

- ◆ הקדמה קס
- ◆ א. קמעא קמעא רק בגאולה הנעשית ע"י בשר ודם קסב
- ◆ ב. הגאולה העתידה תהיה כגאולת מצרים קסד
- ◆ ג. הגאולה תהיה במהירות גדולה קסה
- ◆ ד. הנקמה באומות שהרעו לישראל קע
- ◆ ה. קיבוץ גלויות ביום אחד קעא
- ◆ ו. לא בחפזון תצאו קעג
- ◆ ז. קמעא קמעא רק אחר ביאת המשיח קעה
- ◆ ח. המשיח נמשל לשמש קעו
- ◆ ט. הנביאים והראשונים כתבו באיזו שנה תהיה קץ הגאולה קעח

פרק ה'

קמעא קמעא

ישועת בשר-ודם היא צומחת בהדרגה לאט לאט, אך לא כמדת בשר-ודם מדת אלוקינו יתברך, כי הוא מדתו להושיע ברגע האחרונה וכהרף עין לתת ישועתו במעט קט ובפתע פתאום.

(המגיד מדובנא, אהל יעקב פ' וירא)

"ויריצוהו מן הבור" לכל זמן וכשמגיע קץ הזמן המיועד הן לטוב והן למוטב אין הקב"ה מתמהמה אף רגע אחד יותר על הזמן, מכיון שתם הזמן שיוסף היה צריך להיות בבית האסורים הריצוהו במהירות הבזק מן בית האסורים "ויריצוהו מן הבור". וכמו כן כשתגיע העת לגאולתנו ופדות נפשנו לביאת משיח צדקנו לא נתמהמה אף רגע יותר על הזמן אלא "פתאום יבוא" ויריצו אותנו במהירות מן הגלות לארצנו הק' במהרה בימינו.

(חפץ-חיים על התורה, פרשת מקץ)

◆ הקדמה

"אתחלתא דגאולה ודאי הולכת ומופיעה לפנינו וכו' מאז התחיל הקץ המגולה" (אגרות הראי"ה ח"ג תתעא) "ומי שלא יביט אל הקץ המגולה לא יוכל לכין שום דבר לאמיתתה של תורת אמת" (ח"ב שעח), כך כתב הרב קוק לפני יותר ממאה שנה.

אם נשאל את רבני הציונות היכן התקיימו כל נבואות הגאולה, היכן אליהו הנביא והמשיח, קיבוץ גלויות של כל עם ישראל, תחית המתים, בית-המקדש והקרבנות, הנקמה בגוים שהרעו לעם ישראל, האם הגוים עזבו את אליהם, האם עסק כל העולם הוא לדעת את ה' בלבד? ואמרו הנביאים שלאחר קיבוץ גלויות ושיבת ציון ינחו עם ישראל בשקט ובטחה בארצם "ופדויי ה' ישובו ושמחת עולם על ראשם" (ישעיה נא) "וישבו עליה לבטח, והיו על אדמתם לבטח, וישבו לבטח ואין מחריד" (יחזקאל כח כו, לד כז-כח), והנה מאז הקמת המדינה היו בה שבע מלחמות ופיגועים תאונות ואסונות רבים וטילים הם דבר שבשגרה.

התירוץ הידוע הוא "קמעא קמעא" וכמו שטוענים כל רבני הציונות זה יותר ממאה שנה. אך כל אחד מבין כי אם אומרים שהגאולה "קמעא קמעא" צריכים לראות התחלה כל שהיא, ואנו לא רואים שום התחלה. האם הקמת המדינה היא התחלה של "והיה ה' למלך על כל הארץ" "ומלאה הארץ דעה את ה'" "רוח הטומאה תעבור מן הארץ", "להעביר גילולים מן הארץ, יכירו וידעו כל יושבי תבל כי לך תכרע כל ברך תשבע כל לשון?"

האם חל איזהו שינוי בענין זה? הלא גם בא"י עדיין קיימים בתי ע"ז של גוים בכל מרחבי ארצנו וכל שכן בירושלים ועל מקום בית-המקדש, האם ראינו איזו שהיא התחלה של עקירת ע"ז משם? האתחלתא דגאולה היא 100 שנה?

אומרים הם "הנה יש קיבוץ גליות ומליוני יהודים שבים לארץ ובונים אותה", "כיצד לא רואים את הגאולה" הם תמהים, ואמנם זו גאולה כשל כל הגוים, התקדמות הגאולה נמדדת בעיניהם בכמות הדונמים שמחזיקה מדינת ישראל, כמות התושבים והכבישים במדינה, ואחוז הכיפות הסרוגות בצבא ובין עורכי הדין.

ויש מהם האומרים שתחילת הגאולה היא בצורה טבעית ובהמשך התקדמות הגאולה יהיו ניסים מעל לדרך הטבע. אולם גם הסבר זה לא ייתכן, שהרי קיבוץ גלויות הוא מאורע חד-פעמי ולא שייך לומר בו 'קמעא קמעא' שהרי עם ישראל ישבו לארץ רק פעם אחת, ואם לא התקיימו בו הבטחות הנביאים א"כ מתי יתקיימו?

(מלבד שכל ההסבר הזה לא ייתכן, שהרי פשוט לכל המאמין בדברי התורה הקדושה הנביאים וחכמינו ז"ל, שאליהו הנביא יבוא לבשר את הגאולה וכל ישראל ישבו בתשובה קודם הגאולה וקיבוץ גלויות הוא ע"י אליהו הנביא ומשיח צדקנו, ומפורש בדברי הנביאים שאחר שישבו לארץ ישבו עליה לבטח ושמחת עולם על ראשם ללא שום צער, ולא ייתכן שייגרם צער ופגע לשום יהודי, דאם נגרם צער לאחד מהם הרי זו סתירה לדברי הנביאים והתבטלו דבריהם ח"ו).

גאולת עם ישראל שונה לחלוטין, הגאולה שלנו אינה הקמת מדינה כמו של כל הגוים, אנו מצפים לדברים אחרים לגמרי. עיקר הגאולה המתוארת בנביאים היא גאולה רוחנית של כל העולם כולו אשר יכירו במלכות ה' בביאת המשיח וגילוי כבוד ה', חזרת הנבואה והשכינה ובנין ביהמ"ק, קיום כל מצוות התורה, ויקבלו כל העולם את מלכות ה' במהרה בימינו.

ומובטחים אנו שהגאולה העתידה תהיה כגאולת מצרים, "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות" (מיכה ז').

אם נתבונן נראה שהגאולה ממצרים היא סתירה להרבה מטענות רבני הציונות, שהם טוענים שאסור לשבת בחיבוק ידיים ולהמתין למשיח, אלא צריך לעשות השתדלות ליישב הארץ ולבנותה והגאולה תבוא קמעא קמעא בדרכי הטבע וכו'.

אבל רואים אנו כי עם ישראל אשר היו במצרים בעבודת פרך שנים רבות לא עשו שום השתדלות ופעולות מעשיות לקירוב הגאולה רק צעקו לה' וישבו בתשובה והמתינו לביאת הנביא משה רבינו אשר הוציאם ממצרים ביום אחד במהירות גדולה ובניסים גדולים ועצומים למעלה מדרך הטבע, אולם רק הכשרים יצאו משם, ותוך זמן קצר זכו לגילוי שכינה על ים-סוף ולאחר חמישים יום זכו למעמד הנורא של מתן תורה בהר-סיני. ובבואם לא"י לא הוצרכו לבנות ולנטוע לחרוש ולזרוע, אלא מצאו ערים גדולות ובתים מלאים כל טוב ובורות מים וכרמים וזיתים אשר נטעו הגוים (דברים ו, יא-יג) במדרש רבה פ' בשלח כטז).

וכבר הזכרנו בפרק ב' כי גם בדברי חז"ל והראשונים לא מוזכר בשום מקום שצריך לעשות השתדלות לקרב הגאולה בדרכי הטבע, אלא כל המוטל עלינו הוא רק לשוב בתשובה ולהמתין לביאת המשיח.

ובענין הגאולה מבבל כבר כתבנו בפרק ד' שמבואר בגמרא (מגילה יב) שהיא לא היתה גאולה אמיתית רק פקידא בעלמא, ואמרו בזוה"ק (שמות ז' א', כי-תשא קפט ב') שהחטא גרם כי נטלו נשים נכריות ומשום זה נאבדו מהם הניסים והאותות שהיה ראוי לעשות להם.

◆ א. קמעא קמעא רק בגאולה הנעשית ע"י בשר ודם

המקור לענין ה"קמעא קמעא" הוא בירושלמי (ברכות פ"א ה"א): "אמר רבי חייא רבה לר' שמעון בן חלפתא בירבי: כך היא גאולתן של ישראל בתחילה קימעא קימעא כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת, מאי טעמא כי אשב בחושך ה' אור לי, כך בתחילה ומרדכי יושב בשער המלך ואחר כך ויקח המן את הלבוש ואת הסוס ואחר כך וישב מרדכי אל שער המלך ואחר כך ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות ואחר כך ליהודים היתה אורה ושמחה".

ומכאן יש שרוצים להוכיח כי גם הגאולה העתידה תהיה קמעא קמעא.

אך דברי הירושלמי אמורים רק על גאולת פורים, ולכן כל הפסוקים המובאים הם ממגילת אסתר ולא משאר ספרי הנביאים, והיא היתה גאולה נסתרת בדרכי הטבע, וגאולה זו לא היתה גאולה שלמה כלל אלא פקידה בעלמא לשבט יהודה ובנימין, וכמו שכתב **האברבנאל** (פ' כי-תבא) "ומי האיש בעל שכל יאמין שיהיה ענין בית שני גאולה שלימה", **והשל"ה הק'** כתב דמשחרב בית ראשון עד שיבנה השלישי הכל נקרא חורבן אחד. והיו משועבדים למלכי הגוים, וגם בית-המקדש שבנו היה חסר את עיקרי הדברים כגון ארון שכינה אש רוח"ק, וכאשר בנו אותו ידעו שיחרב, והיא היתה ראויה להיות הגאולה השלימה בניסים ונפלאות אלא שגרם החטא (ברכות ד') כי נשאו נשים נכריות (ועי' בפרק גאולת בית-שני), וכבר אמרו חז"ל בתנחומא (פ' אחרי מות י"ח) כי כל גאולה שנעשית ע"י בשר ודם אינה מתקיימת. ועי' דרשות חת"ס (קל"ו ד' בהערה) דנס פורים היה בהסתר ע"י מלאך.

וכן כתב הגה"ק המנחת אלעזר (דברי תורה מהד' ד' אות ח', ומאמר אדון כל על תיבת 'ויזרח') דמה שכתב בירושלמי שהגאולה קמעא קמעא זה לגבי מרדכי וגאולת בית-שני שהיה לאט לאט, אבל בגאולה העתידה בביאת גואל צדק מצינו כמה כתובים שתהיה פתאום ה' נגלה אלינו.

והסביר **המהר"ל** (נצח ישראל פי"ג) שהגאולה של בבל לא היתה במעלה כל-כך מפני שהיתה קרובה אל העוה"ז ולכן היתה מיד לשבעים שנה, אבל הגאולה האחרונה שמעלתה רחוקה לגמרי מעולם הטבע כי תהיה ע"י הקב"ה לבדו, ולכן היא נמצאת באיחור זמן.

וכן מבואר בדברי **המלבי"ם** (פ' וארא) שכל מה שאמרו "קמעא קמעא" זה רק בגאולה טבעית בדרך הטבע וכמו שהיה בימי מרדכי ואסתר, אך הגאולה העתידה תהיה ע"י הקב"ה לבדו בניסים ונפלאות רבים ועצומים (כמו שהבאנו בפרק "גאולה בדרך הטבע" סעיף י').

וכן כתב המגיד **מדובנא** (אהל יעקב פ' וירא) ישועת בשר ודם היא צומחת בהדרגה לאט לאט, אך לא כמדת בשר ודם מדת אלוקינו יתברך, כי הוא מדתו להושיע ברגע האחרונה וכהרף עין לתת ישועתו במעט קט ובפתע פתאום.

ומתוך דברים אלו יתבאר כי רק על גאולת פורים ובית-שני אמרו שהיא קמעא קמעא כי היתה ע"י בני-אדם בדרך הטבע, אולם הגאולה העתידה תהיה כגאולת מצרים וגדולה ממנה בהרבה, ותהיה גאולה שלימה ע"י הקב"ה לבדו בניסים ונפלאות בכל העמים, ובהמשך יבואר שהיא תהיה במהירות גדולה (אמנם גם שם תהיה הדרגה מסויימת בביאת המשיח וגדולת מלכותו וכפי שיבואר בהמשך).

ומכל מקום גם גאולת פורים לא היתה איטית כל-כך וה"אתחלתא דגאולה" לא נמשכה מאה שנה, ועיקר הגאולה היה במשך חמש שנים (אסתר נלקחה בשנת שבע למלכות אחשורוש, והמן נתלה בשנת שנים עשרה), והמן נתלה שלושה ימים אחר שכתב את האגרות לאבד את היהודים (רש"י מגילה ט"ו ד"ה יו"ט).

וכתב בספר **מנות הלוי** (אסתר ח, טז) "ליהודים היתה אורה" כמו מי שיוצא מאפילה לאורה יצא מן הקצה אל הקצה בלי אמצעי, כן ענין זה של ישראל היה מן הקצה אל הקצה שלא די שלא נהרגו אלא שהרגו. וכמו שאין אמצעי בין האור ובין החושך כן היתה תשועת ישראל כי בהיותם באפילה פתע פתאום זרח השמש, כי לא באה התשועה הגדולה בהדרגה כאור בוקר, אך פתע פתאום בא אורם.

וכן כתב **המהר"ל** (הקדמה לאור חדש עמ' נב) כי דבר שהוא בדרכי הטבע נמשך זמן רב, אבל דבר שהוא מן הש"י נעשה בזמן מועט ולכן בגאולה הזאת היה הנס במהירות הגדול ובקפיצה מפני שהגאולה הזאת נעשתה ע"י הש"י ואינו תחת המשך הזמן ולכן נקרא איילת שקופצת.

ועוד כתב לבאר את דברי הירושלמי הנ"ל שגאולתן של ישראל "קמעא קמעא", כי גאולתן של ישראל שהיא מן הש"י והוא בעצמו גואל אותם אי אפשר שיבואו אל המדריגה העליונה בפעם אחת ולכן מדרגות הגאולה זה אחר זה, כי אי אפשר שיהיה בפעם אחת לגדול השפלות שיש לישראל בגלותן ומעלתם העליונה שיש להם בגאולתן ולכן אינו בפעם אחת **ומכל מקום הוא במהירות היותר** כמו שהתבאר למעלה ולפיכך הגאולה כמו איילה שהיא קופצת ממקום למקום במהירות.

וכן כתב הגר"א (אבני אליהו, ברכת גבורות) שמצמיח ישועתו מדרגא לדרגא **ולא באורך הזמן** כמו שנאמר וארוכתך מהרה תצמח (ישעיה נח).

ובגאולת פורים לא עשו השתדלויות ופעולות מעשיות לגאולה, וכמו שכתב **בקדושת לוי** (קדושה שניה לחנוכה) מרדכי ואסתר לא עשו שום פעולה גשמית כי גם מה שזימנה אסתר להמן לא עשתה פעולה להצלה (ורק התענו ושובו בתשובה), וזה בהיפך ממה שהמציאו רבני הציונות שצריכים להשתדל לקרב את הגאולה באמצעים טבעיים ולקבץ גלויות ולא להמתין לביאת המשיח, וכל האמצעים כשרים למטרה זו גם אם הם אסורים מהתורה.

וכן כתב **הישמח משה** (פ' וישב עה"פ כי בן זקונים) בטעם הדבר שלא קבעו לקרות בחנוכה את מגילת חשמונאי כמו מגילת אסתר, כי המתנהגים ע"פ התורה אינם צריכים לשום פעולה גשמית

וכזה היה הנס של מרדכי ואסתר שלא עשו שום פעולה לכן זה הנס קורין המגילה והיא תורה, אבל נס החשמונאים שהיה סיוע ופעולה גשמית ממעשה תחתונים שהיה דרך מלחמה לא היה בשלמות כפי שורת התורה וכפי כוונת הבריאה שכל העולמות יעשו טובת ישראל בלי שום פעולה גשמית וכו' לכך אין קורין את מגילת חשמונאים.

וכתב **החפץ חיים** (תורה אור פרק י"ד) שגאולתו של הקב"ה אינה כדרך העולם שקודם אור היום מתחיל להתנוצץ אור השחר והולך ואור עד נכון היום. אבל גאולתו של הקב"ה לא יהיה כן אלא עד יום האחרון של ימי הצער לא יתגלה שום ניצוץ אור אלא אדרבה תגדל חשכת הלילה, ובעצם חשכת הלילה פתאום יאיר אור גדול כדכתיב "העם ההולכים בחושך ראו אור גדול" (ישעיה ט'), ויתגלה פתאום אור מלכותו יתב' כמו שכתוב "ופתאום יבוא אל היכלו וגו'" (מלאכי ג'), והן בענייני הטובה והתהילה והכבוד שיתכבדו ויתנשאו עם הקודש נגד כל מחרפיהם ומציקיהם שיש בעולם, ולא יהיה ערך ושיעור לרוממות גדולתן וטובתן וכבודן וכמו שכתוב בישעיה מ"ט, וכל זה ראינו במצרים וכן יהיה גם בגאולה האחרונה עכ"ל.

הרי שכתב מפורש שהגאולה לא תבוא קמעא קמעא אלא פתאום יאיר אור הגאולה ומלכות ה' ועליית עם ישראל, ולא הזכיר כלל מהירושלמי של קמעא קמעא, ונראה שסובר ששם מדובר על גאולת פורים לבדה, ומהפסוקים מוכח שהגאולה העתידה תהיה כגאולת מצרים ופתאום ובבת אחת יאיר האור במהרה בימינו. אולם גם אם נאמר שהגאולה תהיה כגאולת פורים, אולם הגאולה ההיא היתה בזמן של חמש שנים ואילו ה"גאולה" שלנו נמשכת כבר יותר ממאה שנה ולא רואים התקדמות וגם לא שום התחלה.

◆ ב. הגאולה העתידה תהיה כגאולת מצרים

הגאולה העתידה תהיה דומה ליציאת מצרים וכמו שנאמר "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות" (מכה ז', ועי' בפרק "גאולה בדרך הטבע" סעיף ז'), וכתב ר' בחיי (כד הקמח, סוכה) כי כל הנביאים אומרים שהגאולה תהיה בדומה ליציאת מצרים, וכן כתב האברבנאל שהגאולה תהיה דומה לגאולת מצרים בבחינות רבות.

גאולת מצרים היתה במהירות, עשרת המכות היו במשך עשרה חודשים, ולאחר מכן בחצות הלילה בדיוק הוכו כל בכורי מצרים, ויצאו כל ישראל ממצרים ביום אחד.

ואמרו חז"ל במכילתא (דר' ישמעאל פרשת בא פי"ד) שביציאת מצרים לשו את העיסה ולא הספיקה להחמיץ עד שנגאלו וכן יהיה לעתיד לבוא בגאולה העתידה. ואמרו שם כיון שהגיע הקץ לא עכבן המקום כהרף עין, ובפסיקתא (ויהי בחצי הלילה) שהקב"ה הכה את בכורי מצרים ברגע אחד.

אמנם גם גאולת מצרים היתה הדרגתית וכמו שכתב האוה"ח הק' (שמות ו,ו) סדר הטובות שהיה בגאולת מצרים בתחילה הוקל סבלם ואח"כ נעקרה עבודה מהם כל עיקר, אח"כ יצאו ממצרים (אמנם יצאו כולם ביום אחד) וקריעת ים סוף ואז מתן תורה כי שם נתיחדנו לו לעם. הרי שהגאולה היתה בשלבים, וכך בגאולה העתידה אחר ביאת המשיח, וזה הכוונה בקמעא קמעא אך כל זה ודאי לא יתארך מאה שנים.

ואין לחלק בין גאולת בעתה לגאולת אחישנה, הרי גם גאולת מצרים היתה גאולה בעתה, ואעפ"כ במשך שנה אחת באו כל עשר המכות ויצאו כולם ביום אחד ואנו יודעים שהגאולה העתידה תהיה בדומה ליציאת מצרים כמו שנאמר "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות", וזה ודאי לא יתמשך מאה שנה (ועי' בפרק "גאולה בדרך הטבע" סעיף י"ג שגם בגאולת "בעתה" יזכו לניסים גדולים ולכל הבטחות הנביאים).

וכך אמרו חז"ל במדרש ויושע "אמר להם משה לישראל ראייתם כל הניסים האלו שעשה לנו הקב"ה בזמן הזה, כך עתיד לעשות בשעה שהוא גואל את ישראל". ועי' הגהות הגר"א למכילתא בא פרשה ז' עה"פ ואכלתם אותו בחפזון, ובפרק "גאולה בדרך הטבע" (סעיפים י"א) מבואר שהגאולה העתידה תהיה דומה ליציאת מצרים בבחינות רבות, ומשה רבנו יבוא עם אליהו הנביא והוא יוציא את ישראל מהגלות.

♦ ג. הגאולה תהיה במהירות גדולה

במקורות רבים מבואר שהגאולה תהיה בזמן קצר ובמהירות. ואין זה תלוי אם היא גאולת אחישנה או בעתה, וכל ההבדל בין אחישנה לבעתה הוא רק באופן ביאת המשיח (עם עניי שמיא או עני ורוכב על חמור) ומי יזכה להיגאל אך מ"מ ודאי שכל נבואות הגאולה עתידות להתקיים במהרה בימינו. גם בכל המקורות שיובאו בהמשך מוכח כן, וכן כל המפרשים לא חילקו בין גאולת אחישנה לגאולת בעתה.

נאמר בתורה הקדושה "כי קרוב יום אידם וחש עתידות למו" (דברים לב לה) ופירש רש"י ומהר יבואו העתידות להם, וכן כתב אור-החיים הק': ואומרו וחש עתידות למו, הם הנחמות העתידות, כשיתלמו עושי רשעה תיכף ימהר לקיים הבטחות העתידות לצדיקים.

והאברבנאל כתב (משמיע ישועה מבשר ב', ד') שמעת שתתחיל רגלם להתמוטט לא יתאחר יום אידם וחיש מהרה יבוא למו העתידות מהנקמה שאני מיעד עליהם.

"אני ה' בעתה אחישנה" (ישעיה ס'). ידוע מה שדרשו בגמ' זכו אחישנה, לא זכו בעתה (סנה' צח) אבל אין מקרא יוצא מידי פשוטו, ומשמעות הכתוב היא שבהגיע זמן הגאולה היא תבוא במהירות וללא עיכובים וכמו שכתבו המפרשים.

כתב הרד"ק: כשיגיע עתה אחישנה לגמרה מהרה כי לא יארך זמן מעת החל הישועה עד כלותה, וכן פירש האברבנאל שבהגיעו יעשה הדברים ההם במהירות מופלג ובחפזון רב וזהו אני ה' בעתה אחישנה, כי בהגיע השעה הקב"ה ימהר יחיש מעשהו (משמיע ישועה מבשר ג, יב) וכן פירש המלבי"ם, וכן מבואר בזוה"ק (וירא קטז ב') מהו בעתה בעת ה' דתקום מעפרא כדין אחישנה, וכן פירש הרשב"ם (דברים לב לה), וכן כתב החסיד ר' יוסף יעבץ בפירושו לאבות (ו,ט) "בעתה אחישנה" כי בעת הגאולה נגאל מהרה ולא נתאחר מתחלת בואה עד תשלומה ימים כמו שקרה למלכים כו' אבל גאולתנו אינה כן, ותשועת ה' כהרף עין כי מאת ה' תהיה ולכן תפלא בעינינו למהירותה.

וכ"כ החת"ס (תורת משה מהד' תשמ"ט פ' בא עה"פ מי ומי) אע"ג דאמרו חז"ל זכו אחישנה לא זכו בעתה, אומר אני דתרוויחו איתנהו בתרוויחו וכו' אך אם לא זכו ויהיה בעתה בזמן האחרון ואנחנו

אינם כדאים רק למענו יעשה ואז אחישנה ברגע אחד ויקבץ נפזרים ויגביהם לעילא מכל ברכתא כמו שהיה במצרים.

ובזוהר הק' (פנחס רנב א') דכאשר ישבור הקב"ה את הקנה של רומי ישבור את רגל הק' וישאר "הנה" הנה ה' בחזק יבוא (ישעיה מ) ויהא "הנה" ראשון לציון הנה הנם (שם מא), וכתבו בביאור הרמ"ק ורמ"ז שאחר שיבוא מבשר הגאולה מיד יבואו ישראל לציון ולא יהיה תוחלת ממושכה. ובזוהר הק' (וירא קג ב') שבזמן שיצאו ישראל מהגלות עתידין כל הדרגין עלאין לשרות עליהם כראוי ואז ידעו בני העולם החכמה העליונה מה שלא היו יודעים לפני כן. וכן בתיקוני זוה"ח (לו א') עת לבכות ועת לשחוק ורזא דמלה מייד דייתי בכיה עת דדחקן לישראל מיד יהא לון עת פורקנא, וכתב בביאור הגר"א: ר"ל אחר לבכות תיכף לשחוק וכו' ועת אחד הוא.

ואמרו חז"ל "אין מלכות נוגעת בחבירתה אפילו כמלא נימא" (ברכות מח, שבת ל') ובמדרש שיה"ש (גב) שבין שתית כוס לכוס נגמרה מלכות בבל והתחילה מלכות מד'י, וכתב רש"י (יומא לח) משהגיע זמן המלכות ליפול ותעמוד אחרת לא יאחר זמן כמלוא נימא, אלא מי שזמנה ליפול בלילה נופלת בלילה, ומלכות שזמנה ליפול ביום נופלת ביום (וכן הוא במכילתא דרשב"י יב מב). וכל שכן הגאולה העתידה שהקב"ה מחכה לגאול את בניו "לכן יחכה ה' לחננכם" (ישעיה ל') ובהגיע הזמן לא יחכה אפי' רגע אחד. וכן כתב רבנו בחיי (ויקרא כה מז) כי בהגיע תור הגאולה אינן מתעכבין אפילו שעה אחת ולא יהיו עבדים כי אם להקב"ה. ורק כאשר תיפול מלכות עשו אז תקום מלכות ישראל (כמו שאמרו חז"ל על וידו אוחות בעקב עשו).

ואמרו בגמרא (סנה' צח א') כי המשיח יושב בפתחה של רומי בין עניים מנוגעים, וכולם מתירין את כל התחבושות וחוזרים וקושרים אותם, אבל המשיח אינו פותח שתי תחבושות יחד אלא מתיר אחד וקושרו, כי אומר אם אצטרך לצאת ולגאול את ישראל לא אתעכב כדי קשירת שני נגעים (רש"י). הרי שהמשיח מוכן לבוא כל רגע ולא יתעכב אפי' זמן קצר של קשירת שתי תחבושות.

ועוד אמרו בגמרא (מגילה י"ז ב') וכיון שנתקבצו גלויות נעשה דין ברשעים, וכיון שנעשה דין מן הרשעים כלו הפושעים וכיון שכלו הפושעים מתרוממת קרן צדיקים והיכן מתרוממת קרנם בירושלים, וכיון שנבנית ירושלים בא דוד וכיון שבא דוד באתה תפילה וכיון שבאת תפילה באת עבודה ובאתה תודה. ופירוש המילה "כיון" הוא מהר בלא טורח, לאלתר במהרה (רש"י ב"מ לג א', ר' גרשום תמיד ל' ב', ספר הערוך ערך 'כוון').

ובזוהר הק' (בראשית כו א') מיד כאשר יצאו ישראל מן הגלות מיד נהר שהיה חרב ויבש יאמר בו ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן וכו'.

וכתב האבן עזרא (הושע ג, ה) "אחר ישובו בני ישראל" שהם בני יהודה וישראל שגלו בתחלה על כן כללם וטעם ואת דוד מלכם זהו המשיח כמו ודוד עבדי נשיא להם לעולם, "ופחדו אל ה'" שישובו במהרה בבא הקץ אל ארצם במרוצה פתע פתאום כדרך יחרדו כצפור ממצרים ששם כתוב והושבתי על בתיהם נאם ה', והעד הנאמן על זה הפי' שאמר באחרית הימים והם סוף נבואת הנביאים.

ורבנו בחיי (כד הקמח, פורים) נפשנו כציפור נמלטה רמז למהירות הגאולה כמהירות עפית העוף, וכן אמר הנביא מי אלה כעב תעופינה. ובעקידת יצחק (שער לו) כשתהיה בתכלית האפילה מיד היא בטוחה לקבל אורו יתברך.

וכן כתב האלשיך הק' (תהלים קכו) "שובה ה' את שביתנו כאפיקים בנגב" הנה ידענו כי גדולה תהיה טובתנו אך נשאלה שלא תהיה לאט, מעט מעט עד הגיע את הגדולה כי אם בבת אחת כי שובה ה' את שביתנו כאפיקים בנגב, שמהיות מקום נגוב ויבש יבוא גשם שיעשה בו אפיקים, שהוא מן הקצה אל הקצה כאחת. משיבה רוח הקודש ואומרת כך יהיה כי הזורעים בדמעה אחרי זריעתם יקצורו ככלותם לזרוע, כי הלוך ילך ובכה נשא משך הזרע, מראש השדה עד קצהו ובחזרתו משם בא יבא מיד ברינה, בשובו נושא אלומותיו מאשר זרע בלכתו שהוא יותר משאלתכם.

ומבואר כי הגאולה לא תהיה לאט מעט מעט, כי אם במהירות ובבת אחת. וכן כתב הרמ"ד ואלי (מגדולי בית מדרשו של הרמח"ל, פ' האזינו על הפסוק כי ידיו) מה שפירשו זכו אחישנה לא זכו בעיתה- הוא דרך משל ולא משמעותיה דקרא, שהכל ענין אחד כי כאשר תבוא הגאולה 'בעתה' דהיינו באותו הזמן הקצוב ממנו יתב' שלא ידחקו ישראל את השעה בסוד אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ, אז ימהר הש"י להביא כל הטובות בבת אחת דהיינו קיבוץ גלויות בנין ביהמ"ק ותחיית המתים.

וכן כתב היפה תואר (מגדולי מפרשי המדרש, על שיהש"ר בט) "וכן ישראל גלותם כבד מכל גלות אומות העולם, והצלחתם בגאולה תהיה גדולה ותהיה בפתע פתאום בלי הדרגה כהצלחת כל האומות".

והרמ"ק כתב: והיינו סוכת דוד הנופלת שלעולם נופלת ויורדת וקץ הגאולה תלוי בירידתה ככלותה לרדת מיד תעלה בבת אחת (אור יקר זחט"ו פד א', ובדומה לזה כתב הגר"א בביאורו לישעיה גה). וכן כתב הרמח"ל (תיקונים חדשים כ"ד) ולכל המורא הגדול, כדין ברגעא חד נהירו יתבקע נהירו דכל דרגין ויתפרקון ביה ישראל פורקנא שלים (אז ברגע אחד האור יבקע אור של כל הדרגות ויגאלו בו ישראל גאולה שלימה), וכתב עוד (תקטו תפילות, ת"א) אתה אלקי ישראל מושיע ובדרך נסתר אתה רוצה להתגלות על בניך ואח"כ ברגע אחד תגלה להם אמתך כמו שנאמר פתאום יבא אל היכל. ושם (קס"ז) בסוף כל הגלות תבא פתאום על הס"מ הרשע ותשובור אותו.

וכן כתב בעל החסד לאברהם (מעין ה' נהר לה) כתב: וקץ הגאולה תלוי בירידתה וככלותה לרדת מיד תעלה בבת אחת.

והכלי-יקר כתב (בראשית כח יד) שבגאולה האחרונה תבוא התשועה מן הקצה אל הקצה, דהיינו מן תכלית השפלות אל תכלית המעלה וכו' יעלה הפורץ לפנייהם להעלותם אל גרם המעלה, יהיו ישראל נעדרי האורה לגמרי ומשם יעלו אל קצה האחרון.

וכן כתב הגר"א (חבקוק בג) "לא יאחר" פירוש כאשר יתחילו לבא אזי לא יאחר עוד ויבוא במהרה, כמ"ש בעגלא ובזמן קריב וכמ"ש לעת תמוט רגלם פירוש אדום כמ"ש ורגלוהי די פחר,

כאשר ימוטו אז וחש עתידות למו, וכ"כ באדרת אליהו עה"פ "וחש עתידות למו" (דברים לב לה): פורענויות העתידות לבוא עליהם הכל יביאם הקב"ה עליהם בזמן קרוב זה אחר זה, וגם הגאולה גופא יהיה הכל בזמן קרוב שהגאולה תהיה בהרבה עניינים כמו תחיית המתים וגוג ומגוג ויהיו הכל בזמן קרוב זה אחר זה.

וכן בביאורו על תפילת חנה כתב: לפי שב' הנפלאות שיהיו בעת הקץ לא יהיה הפסק רב ביניהם כמ"ש וחש עתידות למו, וביאורו כי העתידות לבא עלינו בזמן הקץ הניסים והנפלאות יהיו בזמן מעט ולא יתמהמה.

בגמ' (עירובין מג ב') מבואר שכאשר יבוא המשיח יהיו כולם עבדים לישראל באותו יום, האוה"ח הק' על הפסוק "לפרץ משפחת הפרצי" (במדבר כו, כ) כתב שבביאת המשיח יהיו כל ישראל בני מלכים. ובמדרש האיתמרי (לבעל השבט מוסר, דרוש י"ז): שבענין הגאולה העתידה לא יהיה גאולתנו מדרגה אחר מדרגה אלא מיד אנו עולים לתכלית המעלות והוא כדרך שאמר גבי יוסף כי מבית האסורים יצא למלך, כן יהיה בענין גאולתנו. וכתב בעל ה'בן איש חי' שכל הטובות שהובטחו בהם יהיו מיד אחר ביאת המשיח (בניהו על תיקו"ז כ"א), ועל' פרק ב' סעיף ה' שם מבואר שקודם הגאולה יהיו ישראל בשפלות רבה ללא שום שלטון ומשם יעלו בבת אחת לרום המעלה בביאת המשיח.

וכתב **המהר"ל** במקומות רבים כי גאולה הנעשית ע"י הקב"ה היא נעשית במהירות גדולה בלי עיכוב:

בגבורות ה' (פרק ל"ו) דע כי אי אפשר שיצאו ישראל מן השעבוד כי אם ע"י הקב"ה בעצמו ולא מצד המזל וכו' ולפיכך לא יצאו ישראל במדריגה שיש בה זמן רק במדריגה שאין בה זמן, כי כל הדברים נופלים תחת הזמן ונבראים בזמן זולת ה' יתברך שאינו נופל תחת הזמן, כי ישראל יצאו לחירות במדריגה אלקית שאין בה זמן.

ראוי שלא תהיה הגאולה בהתמשכות ועכוב זמן רק בזמן הראשון, ולכן יציאת מצרים שהיתה הגאולה שלא בדרך הטבע היה בחפזון בלי זמן, ומה שיצאו במהירות מורה שיצאו במדריגה ובמעלה עליונה, לא כמו דברים הטבעיים שכל פעולתם בזמן נמשך (שם פרק נא), כי בחפזון יצאת ממצרים, כי מה שהיו יוצאים בחפזון בלי המשך זמן מורה שיצאו במדריגה ובמעלה עליונה והפועל שבא משם נעשה בלי זמן (שם). כי הגאולה להוציא אותם ממצרים היה בחוזק וכל דבר שהוא פועל בחוזק פועל במהירות לפי חוזק פעולתו (שם פרק ס').

ומאחר שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים אין כאן עיכוב כי מעשיו במהירות ובכח גדול עד שאין כאן עיכוב, ולכך צוה שאין מחמיצין את המצה להודיע כי פעולת ה' יתברך בלי זמן כלל לא כמו דברים של חול שהם גשמיים שהם תחת הזמן נתונים (גור אריה, שמות יב אות מב).

הטבע כח גשמי ולפיכך צריך לכל פועל טבעי המשך זמן, אבל דברים הנבדלים (אלוקיים) שאינם טבעיים פועלים בלי זמן אלא ברגע אחד (הקדמה ב' לגבורות ה').

ובהלכות פסח כתב: כי המהירות מורה על חוזק שכל דבר שהוא במהירות הוא ע"י שפועל בחוזק וה' יתברך היה מוציא אותם בידו החזקה ובזרוע הנטויה ולפי חוזק הפעולה שהיה מוציא

אותם הקב"ה היה הכל בחפזון, ולפיכך ציוה על המצה שהיא נעשה במהירות ואין בה עיכוב זמן, ולפיכך המצה מורה על הגאולה שהיא בחוזק ואיסור חמץ בעיכוב זמן, וכל שנעשה בעכוב זמן אין בו חוזק וזהו היפך כח הגאולה שהיא בחוזק.

והגאולה לא תארך יותר מחצי שנה כמו שכתב האברבנאל (משמיע ישועה ה'ט) שמר"ח ניסן עד תשרי תהיה הגאולה ומלחמת האומות ומפלת גוג ומגוג, ובה 'צדקו דעת ר' אליעזר ור' יהושע, כי תחילת הגאולה תהיה בניסן ותכליתה תהיה בתשרי. וכן כתב הגר"א (אבן שלמה פ"א) שבפסח יגאלו מהשעבוד ובראש השנה תהיה גמר הדין באויבי ה', בעצרת קיבוץ גלויות ע"י משה רבנו ובסוכות יבנה ביהמ"ק.

ועוד כתב הגר"א שהפקידה הראשונה תהיה בתשרי ויתגלה המשיח ויתכסה מהם ו' חודשים ואח"כ יגאלו בניסן ברחמים גדולים (אבן שלמה פ"א הערה ו'), וכן כתב בביאורו לזוה"ק (יהל אור משפטים קיט ב') שהפקידה תהיה בתשרי אבל תדחה עד ניסן, ומדבריו מבואר שכל הגאולה תארך סה"כ כחצי שנה.

וכן כתב הרמ"ק בספר אלימיה (עין כל תמר ה' פכ"ה), וכן החסד לאברהם (מעין ה' עין משפט נהר לח), וכל זה בגאולת בעתה כמבואר בדבריהם להדיא.

והמגיד מדובנא (אהל יעקב פ' וירא): ישועת בשר ודם היא צומחת בהדרגה לאט לאט, אך לא כמדת בשר ודם מדת אלוקינו יתברך, כי הוא מדתו להושיע ברגע האחרונה וכהרף עין לתת ישועתו במעט קט ובפתע פתאום. (ולכן רק על גאולת פורים אמרו עליה בירושלמי שהיא קמעא קמעא כי היתה גאולה נסתרת בדרכי הטבע ע"י בשר ודם, מה שאין כן בגאולה האחרונה שתהיה ע"י הקב"ה לבדו בניסים ונפלאות גדולים וכמו שהתבאר לעיל).

בחידושי הגאונים (עין יעקב סנהד' צא) כתב: כי בבוא התשועה והגאולה עתיד להיות הדמעה עומדת על הפנים וישועת ה' כהרף עין ומחה ה' אותה מעל כל פנים רוצה לומר שכבר היא על כל פנים ומשם ימחה ה' אותה (בשם ספר כלי פז למהר"ש לניאדו ז"ל).

וכתב האברבנאל (משמיע ישועה ידב) כי מה שהמשיח יבוא עני ורוכב על חמור זה בא לרמז כי האומה הישראלית תהיה בתכלית השפלות ואז תעלה למעלה פתאום, וכמו המשיח שקודם מלכותו יהיה עני ודל שלא יהיה לו אפילו סוס אחד לרכוב עליו כי אם חמור.

והמלב"ם (ישעיה מג"ז): גאולת בבל היתה בדרך הטבע והניסים שבה היו נסתרים עד שרק המתבונן יבין שהיה נפלאות א-ל, אבל הגאולה העתידה הניסים שלה יהיו ניסים גלויים עד שלא תצטרכו להתבונן בינה רק תדעוהו ע"י השגחת החוש כולם יראו כי אצבע אלקים היא. ועוד כתב על הפסוק "ופדויי ה' ישובו ובאו ציון ברינה" (ישעיה לה י) לא כמו בצאתם מגלות בבל שיצאו וגם באו לציון ביגון ואנחה וסבלו רעות רבות כנזכר בעזרא ונחמיה, "ושמחת עולם על ראשם" שיתראה על ראשם שמחה נצחית שלא יהיה אחריו תוגה וגלות כלל לא כמו שמחת בית שני שלא היתה שמחת עולם, הנה בצאתם מבבל לא היה להם ששון ושמחה תיכף רק תחילה הלכו מאתם לאט לאט היגון והאנחה והם הניחו מקום לששון ולשמחה שבאו אחריהם, אבל בגאולה

השלמה ישיגו ששון ושמחה תחילה פתאום ועי"כ ינוסו יגון ואנחה כנס מפני הששון והשמחה שרודף אותם.

וכן כתב הספורנו (בראשית מא,יד) עה"פ ויריצוהו מן הבור שכל תשועת ה' נעשית כמו רגע, וכן אמר לעשות לעתיד אמרו פתאום יבוא.

וכן כתב החפץ-חיים (עה"ת פ' מקץ) על מה שכתוב ביוסף "ויריצוהו מן הבור": לכל זמן וכשמגיע קץ הזמן המיועד הן לטוב והן למוטב אין הקב"ה מתמהמה אף רגע אחד יותר על הזמן, מכיון שתם הזמן שיוסף היה צריך להיות בבית האסורים הריצוהו במהירות הבזק מן בית האסורים "ויריצוהו מן הבור", וכמו כן כשתגיע העת לגאולתנו ופדות נפשנו לביאת משיח צדקנו לא נתמהמה אף רגע יותר על הזמן אלא "פתאום יבוא" ויריצו אותנו במהירות מן הגלות לארצנו הק' במהרה בימינו (ואמרו חז"ל בתנחומא (ויגש י"א) כל מה שאירע ליוסף אירע לציון וכן הטובות והנחמות, וכן הוא בילקוט מלאכי רמז תקפט).

עוד כתב החפץ חיים (ספר ציפית לישועה פ"ב): הקב"ה עושה כל ההכנות מקודם עד שכשיבוא עת הקיבוץ לא ימשך הרבה וזה שכתוב אם יתמהמה חכה לו, ושמא תאמר הלא ימשך הרבה הקיבוץ גופא ולזה אמר כי בא יבא, ר"ל כאשר יבא הזמן שיוכל לבוא לא יתאחר כלל והוא כמו שאמר הכתוב מי אלה כעב תעופינה ר"ל כמו הענן שהוא רץ במהרה מאוד כן יהיה הקיבוץ גלוי. וכתב עוד (שם עולם פי"ד): וכל הלילה היה רמז לעת הגלות שימצא הרבה מציקים לישראל שיהיו רוצים לכלותם ולהזיקם בכל מה שיוכלו ויומשך זה הדבר עד עלות השחר שהוא רמז לאור בוקרו של משיח ומיד שיאר האור ויתגלה כבוד ה' בעולם יכירו כולם האמת וישימו כבוד לה' ולעם בני ישראל ויכבדו אז אותם בכבוד גדול. וכתב שמה שנאמר "כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' לעבדו שכם אחד" מלשון המקרא משמע שדבר זה יהיה בבת אחת ולא בהמשך הזמן עי"ש.

ועוד כתב (שם עולם פי"ג שער ההתחזקות): הנהגת עם ישראל לא ככל הגוים שעלייתן הוא בדרך הטבע מעט מעט, אבל ישראל אינם כן שמתחילתן ועד סופן הם בהנהגה אחרת. ועי' ויואל משה מאמר ג' שבועות (ס' ט).

וכן כתב בספר בית הלוי (פ' ויצא): גדולתו של יעקב לא יהיה כסדר הזה **דלא ילך לאט** רק דבסופו של עשו אז יולד יעקב בעולם וכמו שכתוב ואחר כך יצא אחיו וידו אוחזת בעקב עשו, רמזו לו דבסופו של עשו אז יולד יעקב, ועד סופו של עשו יהיה יעקב בתכלית השפלות כמי שאינו כלל בעולם וזהו על דרך מאמר הכתוב אם יולד גוי פעם אחת כי הרה גם ילדה ציון, דבציון יהיה ההריון והלידה והגידול הכל ביחד... וזהו שאמר לו הקב"ה בחלומי והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה, אמר דלא יעלו בהדרגה רק כשיהיה בשפלות המדרגה כעפר הארץ ואז ופרצת ימה וקדמה, דכמו דבחורבנה היה נפילתה מאיגרא רמא לבירא עמיקתא וכמו שאמר הכתוב השליך משמים ארץ תפארת ישראל כן יהיה עלייתם ממדרגה התחתונה לרום המעלה.

◆ ד. הנקמה באומות שהרעו לישראל

גם נקמת הגוים תהיה בזמן קצר כמבואר בדברי הנביאים, והוא נקרא "יום הנקמה".
 "לי נקם ושילם לעת תמוט רגלם כי קרוב יום אידם וחש עתידות למו" (דברים לב לב) "כי יום

נקם בלבי ושנת גאולי באה" (ישעיה סג ד) "כי יום נקם לה' שנת שילומים לריב ציון" (שם לד ח) "לקרוא שנת רצון לה' ויום נקם לאלוקינו" (ישעיה סא,ב) וכתב **המלבי"ם**: הישועה תמשך כל השנה והנקם יהיה ביום אחד.

"חבי כמעט רגע עד יעבור יעבר זעם" (ישעיה כו כ) וכתבו המפרשים שזה נאמר בזמן מלחמת גוג ומגוג.

כתב **הרד"ק**: זה הפסוק אמר במלחמת גוג ומגוג שתהיה צרה לישראל מעט זמן, אמר דרך משל לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בעדך, וזה משל להסתגר במעשים טובים ובתשובה שלמה, כי כמעט רגע יהיה הזעם ויעבור והטובים ימלטו, כמו שאמר כל הנמצא כתוב בספר.

וכן כתב **האברבנאל** (משמיע ישועה מבשר ג', ו'): שראשונה תהיה נקמת ה' באומות ואחר כך תהיה תחית המתים וכו', חבי כמעט רגע כי במעט מהזמן תהיה המלחמה והנקמה היא ויעבור זעם ה' הנשפך על האומות באותה נקמה **ומיד** תהיה התחיה וכו' שיקומו הצדיקים מהם שמתו ונהרגו בגלות לראות בישועת ה'.

וכתב **המצודת דוד**: מאמר הנביא בדרך משל בוא בחדרך וסגור הדלת בעדך שלא יוכל לבוא מי אצלך לעשות עמך רעה וסתרי כשיעור רגע מועטת עד אשר יעבור הזעם ותלך לו ורוצה לומר סתרי עצמך במסתר תשובה ומעשים טובים להגן עליך מזעם הצרות שיבואו קודם בוא הגאולה.

ואמרו בגמ' (ע"ז ד') אדם שנושה משני בני אדם, אחד אוהבו ואחד שונאו, אוהבו נפרע ממנו מעט מעט, שונאו נפרע ממנו בבת אחת. ופירש"י: עכו"ם אינו נפרע מהן כלל כדי לטרדן מן העוה"ב.

ובזוהר הק' (רעיא מהימנא פנחס רמט א') מבואר שנקמת עשו ועמלק תהיה ביום אחד בי"ד ניסן הוא יום ביעור חמץ, ובזוה"ק (רע"מ משפטים קכ א') מפסח ועד תשרי יהא פורקנא דאיהו עד, ומתמן ואילך יהא השמדה דלהון, להשמדם עדי עד, ועי' בגירסת **הגר"א** על המכילתא (שמות יז,כ), ומדרש תלפיות ערך גוג שמלחמת גוג ומגוג תמשך ג' שעות בלבד.

ובתפילת שמונה עשרה "וכל הרשעה כרגע תאבד", ועי' בפרק "אתחלתא דגאולה" (סעיף ט') ופרק "גאולה בדרך הטבע" (סעיף א'), שהקב"ה משלם לאומות העולם את שכר מצוותיהם בעוה"ז, והגאולה תהיה אחר שיקבל עשו הרשע (מלכות אדום דהיינו כל הנוצרים) שכרו על שכיבד את אביו.

♦ ה. קיבוץ גלויות ביום אחד

קיבוץ גלויות יעשה במהירות ביום אחד "מי שמע כזאת מי ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד אם יולד גוי פעם אחת כי חלה גם ילדה ציון את בניה" (ישעיהו סו, ח), ובתרגום כתב שהוא בזמן קיבוץ הגלויות. כי כולם כאחד יצאו ממקום גלותם ובאו לציון באין שטן ובאין פגע רע (מצודות). וכתב **המלבי"ם** שפתאום התקבצו הגלויות מארבע רוחות, כי חלה ביום אחד, כי ילדה בפעם אחת.

"בטרם תחיל ילדה" (ישעיה סו) **רד"ק**: כי פתאום תבוא הישועה לישראל וכו' כי הישועה תבא להם פתאום. **מצודות**: כולם כאחד יצאו ממקום גלותם ובאו לציון.

יום קיבוץ גלויות מכונה "יום יזרעאל" (הושע ב,ב) וביאר המלבי"ם שהוא מענין זריעה "ויום יזרעאל היינו יום שתתגלה הזריעה הזאת שזרע ה' בארץ וישא אלומותיו, יום זה יהיה גדול מאוד מצד הניסים והגדולות שיעשה ה' ביום ההוא לעיני כל הגוים". וכן בדברי חז"ל הוא נקרא **יום קיבוץ גלויות** "גדול יום הגשמים כיום קיבוץ גלויות" (תענית ח' ב', פסיקתא זוטרתא פ' תבוא, רש"י דברים ל,ג).

ועוד אמרו חז"ל "כשהוא מכנסן אינו מכנסן אלא כיונים שנאמר (ישעיה ס ח) מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארבותיהם" (מדרש תנאים דברים כו טו, וראה רד"ק ומצודות בישעיה שם), "מה שהיה הוא שיהיה, כשם שנטל הקב"ה את ישראל ממצרים בענני כבוד ונשאם כך הוא עושה להם" (מדרש תהלים מ"ח יג).

וכתב רש"י (ישעיה מט,ז) מהרו בניך לשוב, ובכלי פז כתב: שבעת הגאולה לא יבואו בניך מתנהלים לאיטם אכן ימהרו לבוא כאשר ידאה הנשר. ירוצו ולא ייגעו (ישעיה מלא) ירוצו בשובם לארצם ולא ייגעו (רד"ק ומצודות). וישם רגלי כאילות שארוץ במהרה לא"י (מלבי"ם חבקוק ג,ט).

וכתב **האור-החיים** הק' (פרשת צו ו,ב) כי המשפט והנקם מאויבינו אשר צררו אותנו כל ימי גלותנו, יהיה בזמן היציאה מהגלות, אבל לא יעכב קיבוץ גלויות עד כלות עושי רשעה אלא תכף ומיד יקבץ נפוצותינו ויוציא אותנו ממחנה האנשים הרשעים אל מקום טהור היא א"י, ויעשה ה' בהם שפטים בהוציא אותנו מביניהם ואש המשפט ההיא לא תכבה.

ואת זה ודאי לא ראינו לא מיניה ולא מקצתיה, וטרם ראינו שאויבינו התחילו לקבל ענשם כלל וכלל. גם ביהמ"ק יבנה ביום אחד וכמו שאמרו בגמ' סוכה מא. ומשום כך יום הנפת העומר אסור לאכול את החדש משום מהרה יבנה ביהמ"ק.

ואמרו חז"ל "בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל" (ר"ה יא א'), ובתנחומא (בא ט') בט"ו בניסן נגאלו ממצרים בט"ו בניסן עתידין להגאל משעבוד גלויות, וכן במכילתא דר' ישמעאל (פי"ד) ליל שימורים הוא לה' בו נגאלו ובו עתידין להגאל, וכן בתרגום יונתן (בשלה יב,מב) בליל ט"ו יגאלו, וכן כתב בעל הטורים (שמות יב מב) שחילק הקב"ה ליל ט"ו לשנים חציו ליצי"מ וחציו השני לגאולה לעתיד לבוא.

וכתב בדרשות הר"ן (דרוש ח') כי מאחר שכבר הוכן החודש ההוא לגאולת האבות הדין נותן שבו יגאלו הבנים פעם אחרת, ומבואר בטורי אבן (ר"ה יא) שגאולת בעתה זמנה בניסן.

הרי שתחילת הגאולה תהיה בחודש וביום אחד ולא במאה שנה, והקמת המדינה וגאולת הציונות לא התרחשה בט"ו ניסן ולא היה בו שום דבר משמעותי.

ואמרו חז"ל במדרש (שמות רבה יח יב) כך ישראל מצפין משעמדה אדום אמר הקב"ה **הסימן הזה יהיה בידיכם ביום שעשיתי לכם תשועה ובאותו לילה היו יודעים שאני גואלכם ואם לאו אל תאמינו**, שלא קרבה העת, שנאמר (ישעיה ס) אני ה' בעתה אחישנה, ואומר (חגי ב) עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ וגו' והפכתי כסא ממלכות וגו', וכשם שהפכתי את מצרים

כך אני הופך העובדי כוכבים שנאמר (ישעיה ס) והגוים חרוב יחרבו ואומר (איוב לח) לאחוזו בכנפות הארץ וגו'.

ובספר מגיד מישרים (הם דברי המלאך שהתגלה לרבנו הבית-יוסף, פרשת צו): ועליה תימא ראשון לציון הנה הנם (ישעיה מא) דבגאולת ישראל לא יהא בכי האי גוונא אלא **תהא כהרף עין** ומבשרא קדמאה דייתי הנה הנם שבטיא דאתו והא אינון סמיכין לא ירגישו בהון בני קרתא וכל כך בפתע פתאום יהא כנישו דילהון דאע"ג דאינון סמיכין לא ירגישו בהון בני קרתא עד דהוא מבשר דייתי לבשרא למלכא דאיהו ציון, בתר דיפיק מלבשרא לציון ייתי ויבשר בירושלים ויהי להון בשורא ומילתא דלא ארגישו בה עד השתא וזה שאמר ולירושלים מבשר אתן.

[תרגום: בגאולת ישראל לא יהיה כך, אלא תהא כהרף עין, המבשר הראשון שיבוא יבשר "הנה הנם" השבטים באו והם סמוכים, ולא ירגישו בהם בני העיר, וכל-כך בפתע פתאום תהיה ההתקבצות שלהם שלמרות שהם סמוכים לא ירגישו בהם בני העיר, עד שיבא לבשר למלך שהוא ציון, אחר שיצא מלבשר לציון יבוא ויבשר בירושלים ותהיה להם בשורה שלא הרגישו בה עד עכשיו וזה מה שנאמר ולירושלים מבשר אתן].

ובסנהדרין (צז א') ת"ר שבוע שכן דוד בא בו שנה ראשונה והמטרתי על עיר אחת שניה חיצו רעב משתלחים, שלישית רעב גדול וכו' בשישית קולות, בשביעית מלחמות, במוצאי שביעית בן דוד בא. הרי שחבלי משיח יהיו שבע שנים ומיד אחר השנה השביעית יבוא המשיח, ובגמ' במגילה (יז ב') אמרו "מלחמה נמי אתחלתא דגאולה היא", ומכאן מבואר שכל ה"אתחלתא דגאולה" היא שנה אחת בלבד.

גם תחיית המתים תהיה סמוכה לקיבוץ גלויות, וכמו שכתב **האברבנאל** (משמיע ישועה מבשר ב', ד') שכל הנביאים פה אחד נבאו שתהיה תחיית המתים סמוכה וקרובה לקיבוץ גלויות.

♦ ו. לא בחפזון תצאו

יש שרצו להוכיח כי הגאולה וקיבוץ גלויות יהיו באיטיות רבה קמעא קמעא, מהפסוק בישעיה (נב יב) "כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלקי ישראל".

אך זוהי הוצאת דברים מהקשרם, אין הכוונה שהגאולה תהיה באיטיות רבה אלא שלא תהיה בברירה ופחד כמו שהיה ביציאת מצרים, שברחו מפני המצרים, וגם היו משוקעים במ"ט שערי טומאה (זוה"כ פ' יתרו) והיו מוכרחים לצאת מיד שלא ישתקעו בשער הנ' ולא יוכלו לצאת לעולם, אבל הגאולה העתידה לא תהיה בברירה ומנוסה אלא תהיה בכבוד גדול בנחת ובבטחה, וכמו שכתבו המפרשים.

ויפה ביאר זאת **הגר"א**: על הגאולה העתידה נאמר כי לא בחפזון תצאו, כי הנה ההולך במהירות תהיה מרוצתו לאחת משתי סיבות, אם שהוא בורח מן הרעה שאחריו, או שהוא נמהר ונחפז למקום חפצו מה שהוא לפניו. והנה על הבורח להמלט מרעה יפול מאמר "מנוס" ועל הנחרד להשיג דבר טוב שלפניו יפול בו מאמר "חפזון".

שתי בחינות הללו היו ביוצאי מצרים שהיו ממחרים וחרדים לנוס ולהתרחק מפחד המצרים הרודפים אחריהם, וגם היו נחפזים להתקרבות השכינה לבוא ולהשיג מבטחם הנכבד שהבטיחם השי"ת "תעבדון את האלקים על ההר הזה וגו'".

אכן על גאולת העתיד יעד אותנו הנביא ע"ה שלא יהיה דבר המפחיד שיצטרכו הגאולים לנוס, וכן לא יצטרכו להיות נחפזים לבוא אל השגת הטוב המקווה. וזהו שדיבר על שניהם ואמר "כי לא בחפזון תצאו" רצה לומר למהר לבוא אל מקום השכינה, "ובמנוסה לא תלכון" לברוח מן הרעה שאחריכם, ומבאר הטעם על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון "כי הולך לפניכם ה'" רוצה לומר בסמוך קרוב אליכם וזהו הטעם של כי לא בחפזון תצאו כי תיכף תשיגו הטוב, "ומאסיפכם אלקי ישראל" רוצה לומר הוא יתב' ילך מאחריכם לשמור אתכם מכל רודף (וההולך אחר המחנה נקרא מאסף) וזהו טעם על "ובמנוסה לא תלכון" כי לא יגורו משום דבר (אהל יעקב פ' יתרו מהמגיד מדובנא ששמע מפי קדשו של הגר"א מוילנא צוק"ל, וכן מובא בהגדש"פ גאולת אברהם מבן הגר"א ד"ה ויגר שם, הובא בספר פנינים משולחן הגר"א פ' ראה).

והמגיד מדובנא (ע"ה פ' ואכלתם אותו בחפזון) כתב כי יצאו ממצרים קודם זמן הגאולה ולא כן לעתיד שתהיה הגאולה בזמנה ולכן לא בחפזון תצאו. ועי' עוד ביאור הגר"א על הזהו"ק (יהל אור משפטים קט"ו א') דלא היה להם שטר חירות היינו תורה ולכך היה מנוסה במצרים עוגות מצות כו' אבל לעתיד כתיב במנוסה לא תלכון. ובמהדורה תנ' כתב שגאולה הראשונה לא היתה ע"י התשובה ומעשים טובים היתה במנוסה מסטרא דעבד שלא היה להם שטר חירות, אבל גלות האחרון שיצאו ממנו ע"י תשובה ומעש"ט יצאו מסטרא דבן.

ומעין זה כתב רבינו הנודע ביהודה "והנה ממצרים יצאנו בחפזון לפי שלא היה בידינו לא תורה ולא מצוות לטהר נפשותינו, אבל בגלות התורה והמצוות מגינות ומטהרים נפשותינו, ולכן נאמר בגאולה העתידה לבוא בעגלה ובזמן קריב כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלקי ישראל, וכימי צאתנו מארץ מצרים יראנו נפלאות ויחיש גאולתנו ופדות נפשנו (דרשות צ"ח דרוש ל"ז לשבת הגדול), ומעין זה כתב בכלי-יקר (בראשית לה' מו, ד').

וכן כתב הערבי-נחל (פ' נצבים דרוש ו'): בשים לב מדוע ממצרים יצאו בחפזון ולעתיד לבוא לא תהיה היציאה בחפזון, כי נודע ששר של מצרים טען הללו עובדי ע"ז וכו' ואינם ראויים לגאולה ומשה רבנו ע"ה עמד נגדו בעד ישראל, אכן בעצמו ידע שלא היו ראויים אז לגאולה רק השי"ת בעצמו מיהר את הקץ (עי' זוה"ק ח"ג קא: פ"ח שער חג המצות פ"א) לכן מיד שניתן רשות מהקב"ה שיגאלו היו נחפזים לגמור היציאה ממצרים טרם יקטרג שר של מצרים, משא"כ לעתיד לבוא שאמרו אין הדבר תלוי אלא בתשובה ואז בדין תהיה הגאולה אז אין צריך חפזון.

ובעל 'נתיבות המשפט' (מעשה ניסים ד"ה מצה זו) ביאר שבארץ מצרים שהיה מקום טומאה לא היה אפשרות להיות נגלה אלינו ולרוב חשקו להגלות אלינו הוצרך חפזון, אבל בגאולה העתידה שאז רוח הטומאה תעבור מן הארץ ולא יהיה מקום רע בעולם וכל מקום יהיה ראוי להשראת שכינה ואז לא בחפזון יצאו וכל מקום שידרכו ישראל יתקדש בקדושת א"י, והשפ"א (בשלח תרל"ד) כתב כי כל הגלויות היה שיקבצו בני"י כל הניצוצות קדושים שנמצאים בעולם ואין הרצון לברוח רק לתקן גוף המיצר, ולעתיד שיהי' התיקון בשלימות כתיב לא בחפזון תצאו.

♦ ז. קמעא קמעא רק אחר ביאת המשיח

לאחר שהתבאר כי בהגיע זמן הגאולה היא תהיה במהירות רבה ובזמן קצר, אם כן נותר לנו לברר מהו ענין הקמעא המוזכר בירושלמי (ברכות ב,א), וכבר כתבנו לעיל כי כל הפסוקים שהובאו שם מדברים רק על גאולת פורים אשר נעשתה בהסתר ובדרך הטבע, אבל אין הכרח שמדובר על הגאולה העתידה.

ומכל מקום גם אם נאמר שהגאולה העתידה תהיה "קמעא קמעא", אך היא תתחיל אך ורק בביאת המשיח, כמבואר בירושלמי (שם) לגבי גאולת פורים כי הגאולת "קמעא קמעא" התחילה רק בביאת הגואל, הם אסתר ומרדכי, ואם כן גם בגאולה העתידה היא תתחיל רק בביאת הגואל הוא המשיח.

וכן מבואר בדברי הרמח"ל (מאמרי רמח"ל עמ' קיב מתוך אדיר במרום) שביאר את מהותם של ימות המשיח: האמת הוא שלא בפעם אחת יתוקן הכל בימות המשיח כי האמת **שתיקון גדול יתוקן ודאי מיד** אבל עם כל זה עד שיגיעו הדברים לסוף שלמות התיקון צריך זמן, ובהרבה זמנים יעשו הרבה תיקונים שונים בהרבה עליות שיעלו העולמות זו אחר זו.

וכן כתב בעל 'הלשם' שבו ואחלמה' שכל זה יתרחש בהדרגה אחר ביאת המשיח ובתחילת הגאולה יהיו ניסים מעורבים בטבע וכמו שהיה בגאולת מצרים (ספר הדע"ה ח"ב דרוש ד' ענף י"ב). ומבואר מדבריהם שכל ענין ה"קמעא קמעא" יתחיל רק בביאת המשיח ולא קודם לכן.

גם אם נתבונן במדרשי חז"ל ננוכח כי ענין ה"קמעא קמעא" נאמר אך ורק בענין מלך המשיח.

כך דרשו במדרש תהלים (י"ח) על הפסוק "מגדיל ישועות מלכו ועושה חסד למשיחו": לפי שאין הגאולה באה על אומה זו בבת אחת, אלא קימעא קימעא, ומהו מגדיל, לפי שהיא מתגדלת והולכת לפני ישראל, עכשיו הן שריון בצרות גדולות וכשתבא הגאולה בבת אחת אינן יכולין לסבול ישועה גדולה לפי שהיא באה בצרות גדולות, לפיכך היא באה קימעא קימעא ומתגדלת והולכת לפניו.

לפיכך משולה הגאולה כשחר שנאמר אז יבקע כשחר אורח (ישעיה נח ח), ולמה נמשלה כשחר שאין לך אפילה גדולה יותר מאותה שעה הסמוכה לשחר, ואם יעלה גלגל חמה באותה שעה שהבריות ישינן היו כל הבריות נלכדין, אלא עמוד השחר עולה ומאיר לעולם תחלה, ואחר כך גלגל חמה עולה ומאיר ואין הבריות נלכדין, שנאמר וארח צדיקים כאור נוגה. ומהו מגדול, **שנעשה להם מלך המשיח כמגדל** (וכן הוא בילקוט שמואל ב' רמז קסד).

וכן כתב **האבודרהם** (דיני ברהמ"ז) על הפסוק "מגדיל ישועות מלכו" פסוק הוא על שם מלכות בית דוד שעתידה לחזור שנאמר ועבדי דוד מלך עליהם. הרי שכל ענין הקמעא קמעא נאמר רק על ביאת המשיח.

וענין הקמעא קמעא אינו תלוי במעשה והשתדלות בני אדם כלל אלא מדבר על התגלות השכינה ומלכות ה' בביאת המשיח.

וכן דרשו **בתנחומא** (דברים ב') יששום מדבר וציה, מפני מה כתיב כן, ללמדך כי בשעה שהקב"ה מגלה שכינתו על ישראל, אינו מגלה עליהם כל טובתו כאחת, מפני שאינן יכולין לעמוד באותה טובה, שאם יגלה עליהם טובתו בפעם אחת ימותו כולם, ראה מה כתיב, ומעולם לא שמעו לא האזינו עין לא ראתה וגו' (ישעיה סד ג), צא ולמד מיוסף שבשעה שנתוודע לאחיו לאחר כמה שנים, אמר להם יוסף אני יוסף אחיכם (בראשית מה ג), ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו, הקב"ה על אחת כמה וכמה. אלא מה הקב"ה עושה להם, מגלה להם קימעא קימעא, בתחילה משיש את ההרים שנאמר יששום מדבר וציה ואחר כך ותגל ערבה ואחר כך פרוח תפרח ואחר כך כבוד הלבנון ניתן לה, ואחר כך המה יראו כבוד ה' הדר אלהינו (ישעיה לה א). לפיכך אמר דוד כי בנה ה' ציון נראה בכבודו (תהלים קב), ואומר כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון (ישעיה נב ח), ואומר ואמר ביום ההוא הנה אלקיני זה קוינו לו ויושיענו זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו.

הרי שכל ענין הקמעא קמעא הוא רק לענין גילוי שכינה ופריחת ההרים ומדבריות בדרך נס, ולא לענין שאר דברים, ועל זה אמרו "קמעא קמעא" ולא על דמיונות שהמציאו כי הגאולה תהיה בדרכי הטבע להקים מדינה כמו של הגוים לאט לאט, אלא הכל מדובר על ביאת המשיח וגדולתו (שיבוא רוכב על חמור וילך למלכי האומות כמש"כ הרמב"ן בפ' ישכיל עבדי), ועל זה דיברו כל הראשונים שכתבו שתחילת הגאולה תהיה בדרכי הטבע, ולא התכוונו כלל שתהיה איזו פעולה מצידנו כמו לאסוף יהודים ולבנות את הארץ.

וכתב המהר"ל (נצח ישראל פל"ב) כל הויה שהוא בעולם היא מתהוה מקצת אחר מקצת, אולם בענין הגלות יהיה היפך זה, שקודם וסמוך לביאת הגואל נראה שפלות ישראל יותר ממה שהיה כבר, וקודם שיבא המשיח ראוי שיהיה נמצא הפסד גמור כיון שיהיה הויה חדשה ויהיה כמו עולם חדש שקודם זה הגיעו ישראל עד עפר ועתה ירום קרנם עד שמי שמים (פל"ה). ומדבריו מוכח להדיא שהגאולה תהיה בבת אחת ולא מקצת אחר מקצת.

◆ ח. המשיח נמשל לשמש

במקומות רבים נמשלה הגאולה העתידה לאור הבוקר והמשיח נמשל לשמש, ומשום שקשה לקבל את אורו הגדול לכן מלכותו וגדולתו תהיה בעליה הדרגתית. ולכן נקרא המשיח צמח כי גדולתו צומחת מעט מעט (רש"י זכריה ו'ב).

וכן במדרשים רבים המשיח נמשל לשמש, וכמו שאמרו ימות המשיח שלשה דורות שנאמר יראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים (סנהדרין צט א'), "עד בא השמש תשיבנו לו" עד שיבא משיח שנאמר "וזרח לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא" (במדב"ר לא,י), ויהי השמש לבוא, זה משיח בן דוד שנקרא שמש שנאמר וכסאו כשמש נגדי, ותדמה נפלה על אברם, עד שיבוא המשיח יהיו לישראל כאילו רדומים ביניהם (מדרש אגדה בראשית טו יא). והמשיח מבני בניו של דוד שהוא משול כחמה שנאמר וכסאו כשמש נגדי (מדרש זוטא שיה"ש ב ט), וכאור בוקר יזרח שמש כשהאיר הקב"ה בוקרו של משיח הזריח שמש דכתיב ביה וכסאו כשמש נגדי (מדרש שמואל כט ג). וכבא השמש כשיבא מלך המשיח שכתוב בו וכסאו כשמש נגדי יבא אל תוך המחנה אלו ישראל שנכנסים לביהמ"ק (תנחומא כי תצא ג').

במדרש זוטא (שיה"ש פ"ו) מי זאת הנשקפה כמו שחר, זו גאולת משיח. כדרך שהשחר יוצא ואפלה בורחת מפניו, כך האפלה בורחת על המלכיות כשיבא משיח. ד"א מי זאת הנשקפה כמו שחר, יפה כלבנה ברה כחמה. מה גלגל חמה והלבנה שהם באים בפרהסיא. כך כשתגלה מלכות המשיח תגלה בפרהסיא לעולם.

וכן מה שאמרו בזוה"ק (וישלח קע א') על הפסוק מי זאת הנשקפה כמו שחר, שהקב"ה יוציא את ישראל מהגלות ויפתח להם פתח אור קטן ואחר כך פתח גדול ולבסוף שערים עליונים- הכל מדבר בגאולת משיח, וכמו שמבאר לפני זה דאינון שכיבי לעפרא עד דיסתלק נהורא ויתנהר יממא וכדין ישלטון ישראל כמה דאת אמר ומלכותא ושלטנא ורבותא די מלכות תחות כל שמיא יהיבת לעם קדישי עליונין (דניאל ז'). ועי' מה שכתב הגה"ק המנחת אלעזר (דברי תורה מהד' ד' אות ח') בביאור הזוה"ק, דהכוונה דחבלי משיח צרופים נסיונות ובירורים וגלגולי נשמות עד יושלם תשובתן ותיקון נפשם, שכל זה מקרב את הגאולה, הם נמשכים כל השנים האחרונות וזה בא לאט לאט עד שיושלם הכל ואז באותו רגע מיד יגאלו ע"י אליהו והמשיח ויקיימו בפעם אחת כל הנבואות ודרשות חז"ל על הגאולה.

ובזוה"ק (פנחס ריג א') וכד ייתי צפרא דאקרי שחר, ייתי לה חבלים דגלותא, ובג"ד אתקריאת אילת השחר, על שם קדרותא דצפרא, ועוד שם (פנחס רמג א') פתח דוד למנצח על אילת השחר דביה ייתי מארי נצחון קרבייא, ובגין דנצח והוד תרין שחרין אוקמוה במתניתינ מאימתי קורין את שמע בשחרין ולא אמר בשחר אלא בשחרין תרין, ותרין משיחין יתערון לגבייהו משיח בן דוד לקבל נצח ואתקשר בבקר דאברהם הדא הוא דכתיב נעימות (ומכאן יתבאר שאיילת השחר ואור הגאולה הוא רק בביאת המשיח).

וכן כתב רש"י (עמוס ח ט) מלכות בית-דוד נמשלה כשמש שנאמר (תהלים פט) וכסאו כשמש נגדי. ורבנו בחיי (כד הקמח גאולה א') על הפסוק "משומרים לבוקר" שהבוקר הוא בוקר הגאולה וכן ישעיה המשיל הגאולה לבוקר שנאמר משא דומה וגו' אתא בוקר וגם לילה. וכן כתב הגר"א (יהל אור משפטים קיט ב') הלילה נמשל לגלות ובוקר לגאולה, ומבואר שם שהוא בביאת המשיח (וכן באבן שלמה פ"א ה' עי"ש).

וכתב הרמח"ל (תיקונים חדשים, תיקון נ"ד) שאין ישראל יוצאים מהגלות אלא בזמן שיבא ההוא שיגאל אותם שיש לו עטרת כבוד אחת דהיינו נשמה בת חורין שלא נמצאת תחת העבודה בגלות, ובזמן שיוזמן זה (בחינת המשיח) למטה מיד כל ישראל מתחברים בו בחיבור אחד.

וכתב המלבי"ם על הפסוק "ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת" (עמוס ט' יא): **שתזרח השמש לבית דוד בג' מדרגות**, שבתחילה יעמוד איש מבית דוד אשר ירעה אותם, רוצה לומר שינהיג אותם ויכוף אותם לעשות משפט וצדקה שבזה תקים סוכת דוד שהיא הנשיאות מזרעו אבל עדיין תהיה הסוכה מהורסת. אבל אח"כ יקבלו ישראל מלכות שמים ויקבלו הנהגתו ברצון ואז הוא יהיה להם לרועה ברצונם ע"י שיוגדרו פרצות הדור ותהיה הסוכה שלמה לא מהורסת. ואח"כ תתגלה מלכות שמים כמו שנאמר ואני אהיה להם לאלקים ואז עבדי דוד נשיא בתוכם, שהוא יהיה מלך המשיח, ואז לא תהיה סוכת עראי רק בנין קבוע שתהיה מלכות קבועה כמקודם.

וכן כתב על הפסוק "והקימותי עליהם רועה אחד את עבדי דויד" (יחזקאל לד כג) שמלכות בית דוד תתגלה בג' מדרגות. וכל זה יחל בביאת המשיח ועבדי דוד הוא מלך המשיח, ומה שאמרו על הגאולה שהיא כבוקר הכל נאמר על גדולת מלכותו של המשיח שהיא תהיה קמעא קמעא, וכמבואר בדברי המלבי"ם.

אולם בפירושו לשמואל ב' (כגד) כתב מפורש שמלכות העתיד פתאום יזרח השמש ויהיה אור גדול ולא מעט מעט בהדרגה: והנה המלכות בעוה"ז תקום כמו זריחת השמש שבעלות השחר כהה אורו וכן תוסיף עד נכון היום ובדוגמת זה עמדה גם מלכות דוד שהתנוצצה מעט מעט בהדרגה, **לא כן מלכות העתיד, שפתאום יזרח השמש ויהיה אור גדול** ועל זה אמר "וכאור בוקר יזרח שמש" בעת שיאיר הבוקר אז כבר יזרח השמש, שלא יעלה השמש על האופק בהדרגה רק פתאום מצהרים יקום חלד, רצה לומר **שתיכף בעמדו ימשול ממשל רב ומלכות עולם**.

אופן נוסף לפרש את ענין ה"קמעא קמעא" הוא מה שמבואר בתיקוני זוהר חדש (סג ב'), שהרי אמרו חז"ל אין בן דוד בא עד שתתפשט מלכות הרשעה תשעה חדשים על ישראל, ואמרו על זה בזוהר הק' שבכל אותם חודשים הקב"ה מוסיף למשיח חכמה וגבורה וכו'.

◆ ט. הנביאים והראשונים כתבו באיזו שנה תהיה קץ הגאולה

גם בנבואות דניאל על הגאולה (ח,יד יב,ז-יב) כתוב באיזה שנה יהיה הקץ אשר בו יבוא המשיח ויבנה ביהמ"ק ומלחמת גו"מ וקִיבוץ גלויות והנקמה באומות וזה ודאי לא יתמשך מאה שנה. וכן חז"ל בפרקי דר"א (פכ"ח) בזוה"ק ובגמ' (ע"ז ט' ב') אמרו באיזו שנה תהיה קץ הגאולה (אחר ארבעת אלפים ומאתיים ושלשים ואחת שנה לבריאת העולם).

וכן ראשונים רבים חישבו את זמן הקץ לפי דעתם, וכתבו באיזו שנה תהיה הגאולה, מהם הגאונים, רס"ג, רש"י אבן-עזרא רמב"ם רמב"ן אברבנאל הגר"א המלבי"ם ועוד, ומדבריהם מוכח שהגאולה תהיה תוך זמן קצר, ודאי לא מאה שנה כמו שטוענים רבני הציונות.

פרק ו' הקץ המגולה וסימני הגאולה

- ◆ הקדמה קפ
- ◆ א. סימני הגאולה קפג
- ◆ ב. הקץ המגולה דבר ניסי שלא כדרך הטבע קפד
- ◆ ג. אשכול הענבים שהביאו המרגלים קפח
- ◆ ד. אחר ביאת המשיח קפט
- ◆ ה. אחר חורבן מלכות אדום קצג
- ◆ ו. בזמן בית-המקדש קצד
- ◆ ז. כאשר כל עם ישראל שומרי מצוות ונקיים מחטא קצו
- ◆ ח. עיקר הברכה בארץ ישראל וכל האומות מקבלים התמצית קצח
- ◆ ט. בזמן החורבן האומות מקבלות השפע רב
- ◆ י. בגאולה העתידה תהיה הברכה רק בארץ ישראל רג

פרק ו' הקץ המגולה וסימני הגאולה

בו יבואר כי "הקץ המגולה" הוא אחר ביאת המשיח
כשיהיו כל ישראל עושים רצון אביהם שבשמיים
ויהיה דבר ניסי שלא כדרך הטבע

וכשיגיע זמן המנוחה הגדולה העתידה להגלות בעולם יפתחו כל האוצרות ומהם יצאו כל מיני מחמדים וינתנו לישראל חלף עבודתם הקשה שעבדו בגלותם... כי כל הימים שהיו ישראל בגלות ואור לא נגה עליהם אותו האור הראוי לאותם ימים לא אבד אלא כל האור ההוא היה הקב"ה גונזו באלה האוצרות, וכשיהיה הזמן לפתוח אותם אז יצא כל האור ההוא כאחד ואז יהיה זמן שמחה לישראל אשר כמוה לא נהיתה ויתקן העולם במנוחה והשקט ולא יהיה עוד יגון בעולם כלל

(רמח"ל, מאמר הגאולה)

צדקה עשה הקב"ה עם ארצו הקדושה ועמו ישראל שלא הוציאה הטובה הנתונה לה בכח ה' בכל ימי הבריאה אלא אדרבה יבשה הארץ וכל טובה נשאר גנוז בקרבה, ולא יצא מן הטוב שלה לחוץ עד אחר ביאת הגואל במהרה בימינו, שאז תוציא הארץ הטוב שלה ותוליד אותו, שיתקיים בה מאמר ה' "כי נחם ה' ציון נחם כל חרבותיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה'" ועוד כמה יעודים טובים האמורים בדברי הנביאים, יען באותו זמן יתבער הרע מן העולם ולא ישלוט בו רק חלק הטוב בלבד ולא ימצא עוד פורענות אלא הכל יהיה לטובה, כי אפילו המות יתבטל

(בן איש חי, ברכת חיים הפטרת נח)

◆ הקדמה

הנה חז"ל נתנו לנו כמה סימנים על הגאולה העתידה, כפי שקיבלו והבינו מדברי הנביאים. הסימנים מובאים בכמה מקומות, ורבים מהם מובאים בגמ' סנהדרין (צז-צח), אחד מהם הוא **הקץ המגולה**: אמר רבי אבא אין לך קץ מגולה מזה שנאמר "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשא לעמי ישראל וגו'". וכתב רש"י: כשתתן ארץ ישראל פריה בעין יפה אז יקרב הקץ ואין לך קץ מגולה יותר.

ענין ה'קץ המגולה' מובא כמעט בכל ספרי רבני הציונות החל ברב קוק וכלה בכל מדריך בבני-עקיבא, וכמעט שאין ספר ציוני שלא מובא בו ענין זה כהוכחה שאנו בגאולה, שהרי הארץ נותנת פירותיה בעין יפה לאחר אלפי שנים שהיתה שוממה ולא מיושבת.

כבר לפני מאה שנה (שנת תרע"א) החליט הרב קוק שאנו ודאי בתחילת הגאולה "אתחלתא דגאולה ודאי הולכת ומופיעה לפנינו וכו' מאז התחיל הקץ המגולה" (אגרות ראי"ה ח"ג תתעא) ומי שלא יביט אל הקץ המגולה לא יוכל לכיין שום דבר לאמיתתה של תורת אמת (ח"ב איגרת שעח). ושכח מה שאמרו חכמינו למד לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה ותאחז (ברכות ד'), וכבר הזהירו אותנו חכמינו אם יאמר לך אדם מתי קץ הגאולה באה אל תאמין בו לפי שכתוב כי יום נקם בלבי, ליבא לפומא לא גלי (מדרש תהלים ט').

ובנו הרצי"ה אמר על זה: "הגמרא אומרת שאם יש מצב כמו עכשיו אז זה קץ מגולה. אנחנו לא קראים ולא מכחישים גמרא זאת. אפשר להמציא חידושים ופלפולים בדרך אחרת, אבל בגמרא יש דברים פשוטים וברורים, יש קץ אחד גלוי בלי סברות ופרשנות: הצלחה בחקלאות וביבול הארץ. רש"י שלא היה שייך לסוג ה"חרדים" האלה אלא גאון צדיק וקדוש אמיתי מפרש שתתן ארץ ישראל פריה בעין יפה אז יקרב הקץ ואין לך קץ מגולה מזה" (שיחות הרב צבי יהודה פרקי משיח עמ' 37).

לפי דבריו כל מי שסובר שאין אנו בקץ המגולה הוא קראי ומכחיש את הגמרא, כמו אותם חרדים שממציאים חידושים ופלפולים ודאי שאינם צדיקים. אך מה שאמר שהקץ המגולה וריבוי הפירות הוא ע"י חקלאות - זוהי המצאה שלו, כי בגמרא שם כתוב להיפך "שכר בהמה איננה" ופירש רש"י (הגאון הצדיק האמיתי) שלא תהיה עבודת אדמה לפני ביאת המשיח. וכפי שיבואר בהמשך ריבוי הפירות יהיה דבר נסי ולא תלוי בעבודת האדמה כלל, ותלוי ברמה הרוחנית של עם ישראל, בשמירת תורה ומצוות.

(ואם הארץ נותנת פירותיה בעין יפה למה צריך היתר מכירה? הרי הרב קוק כתב "חלילה להפקיע מצוה גדולה כמצות השמיטה בלא הכרח גדול הנוגע עד הנפש ממש שלא יגועו ברעב נפשות רבות" (אגרת תקנ"ה) ומדוע מבצעת הרבנות הראשית היתר מכירה בכל שנת שמיטה מאז הקמת המדינה? הרי הארץ נותנת פירותיה בעין יפה?)

הם כמובן מתעלמים משאר סימני הגאולה המובאים בדברי חז"ל ואשר טרם ראינו שהתקיימו (בלשון המעטה). נראה כי בחרו דוקא ב"קץ המגולה" כי הוא מתאים לציונות חקלאות ישוב הארץ גאולה בדרך הטבע וכל יתר הדברים שבדו מליבם. וכל אחד יראה איזו "תורת אמת" היא זו להתעלם מכל שאר הסימנים ולבחור סימן שמתאים להם וגם אותו אינם מבינים כלל, וכל שכן אם מתעלמים מפוסקים מפורשים בפרשת ניצבים "ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו בכל לבבך ובכל נפשך" אשר היא נבואה מפורשת שעם ישראל ישובו בתשובה לפני הגאולה.

קטני אמונה חושבים כי מה שהארץ נותנת פירות בחקלאות ועבודת אדמה הוא "הקץ המגולה", אמנם גם לערבים ביהודה ושומרון האדמה מוציאה גפנים וזיתים, האם זהו "הקץ המגולה" של הערבים משום שהארץ נותנת להם פירות? (אמנם לא כמו אצל היהודים אך האדמה שם היא אדמת טרשים קשה לגידול וגם אמצעי החקלאות והדישון שלהם אינם מתקדמים כמו אלה של היהודים, אך אם היו משתמשים באמצעים חדישים כמו של היהודים נראה שהיה מתקבל אצלם יבול דומה). וכי אדמת ארץ-ישראל גרועה מכל אדמות העולם עד שכאשר היא מצמיחה יבול חקלאי נאמר שזהו דבר מפליא וסימן לגאולה?

וכן כתב **המגיד מדובנא** (אהל יעקב פ' יצא) כי הדבר אשר מהותו ואיכותו נגלה לעין כל אין מהצורך להביא ראיה עליו ולהוכיח כי כן הוא, לא כן הדבר הבלתי נגלה ובני אדם מתווכחים בו

בדעות שונות זה בכה וזה בכה אזי מהצורך לראיה והוכחה לאמת הדבר, והוא הדבר בענייננו כי בזמן הגאולה הלא אז נגלה כבוד ה' וחסדו וטובו נראה לכל, הראיה והמופת על הטובה והחסד אך למותר וכו' זמן הגאולה אשר עיני כולם רואות מעשה ה' כי נורא הוא.

ואמר אחד הגדולים שכאשר יבוא המשיח לא יצטרכו לפרסם מודעות על בואו, כולם ידעו זאת גם בלי מודעות 'ברוך הבא'...

♦ א. סימני הגאולה

בנוסף לסימן של ריבוי הפירות ישנם בגמרא שם סימנים נוספים לגאולה אשר רבני הציונות מתעלמים מהם, כגון:

אין שכר לאדם ובהמה, לא תהיה עבודת האדמה, כל השערין שקולין, לא ימצא דג לחולה, לא יהיה לישראל שום שלטון, תכלה גבורתם ויהיו שפלים מאוד, תכלה פרוטה מן הכיס, תתהפך כל המלכות למינות, יכלו גסי הרוח והשופטים והשוטרים, מלכות רומי תשלוט על ישראל ועל העולם כולו תשעה חודשים (וכן הוא בפרקי היכלות פל"ד, ואז הוא עיבורו של משיח כמבואר בתקוני זוה"ק ובגר"א בסבי דבי אתונא), הרמב"ם כתב (איגרת תימן) שתחזור הנבואה "ונבאו בניכם ובנותיכם וגם על העבדים והשפחות וכו" ותשוב הסנהדרין לפני ביאת המשיח, וכתב שחזרת הנבואה היא סימן אמיתי יותר מכל חשבון, הרד"ק (ישעיה נטכז) כתב שרוב העם ישובו בתשובה כשיראו סימני הגאולה. ובעת הישועה תשוב רוח הנבואה לקדמותה ועוד יותר משהיתה (שם נב"ח) וכן כתב האברבנאל (משמיע ישועה ג"ח) שבזמן הגאולה תחול רוח הנבואה בנביאים כימי קדם.

ואין הקב"ה משרה שכינתו על ישראל עד שיכלו שופטים ושוטרים רעים מישראל (שבת קלט א'), ובזהר הק' שעתידי הקב"ה לטהר את ירושלים מכל טינוף ע"ז ולנער ממנה את האומות השולטים בה קודם שיגמר שלטון האומות (זוה"ק שמות י"ז) וקרוב לימות המשיח ידעו גם התינוקות סודות החכמה וידעו קצים וחשבונות (וירא קי"ח).

הנודע ביהודה (דרושי הצל"ח ל"א) כתב כי כל גאולה אמיתית היא רק ע"י זרע דוד "ונתנבא דוד על גדולת ישראל בבית-שני והוכיח שאין זה גאולה אמיתית רק פקידה שאם היה גאולה ממש היה הצלת ישראל וגדולתם ונצחונם ע"י זרע דוד כי הוא זרעו להם משפט המלוכה לישב על כסא ה'".

גם כתבו גדולי ישראל שבתחילת הגאולה תהיה תחית המתים לצדיקים שציפו לגאולה, כך כתבו ספר העיקרים, אבן עזרא, ריטב"א, ר' בחיי, אברבנאל, רדב"ז, ערוך לנר, מלבי"ם ועוד (וכל מי שאינו מתאבל על ירושלים ואינו צם בת' באב לא יראה בשמחתה גם אם הוא צנחן מהולל שכבש את הר הבית), ע"י בפרק "אתחלתא דגאולה" (סעיף ח').

כל זה מלבד כל הנבואות שטרם התקיימו, אומות העולם שהרעו לישראל יקבלו עונשם קודם הגאולה, מלכות אדום תחרב, כל ישראל ישובו בתשובה, קיבוץ גלויות ע"י המשיח, חזרת הנבואה ועוד. **האם כל אלה התקיימו?**

גם כאשר ישנם סימנים לא ניתן לדעת בבירור מתי הגאולה, וכמבואר בזוהר הקדוש: שוטים הם האומרים מתי הקץ, התורה נתנה לכל העולם שלשה סימנים על מקום קבורתו של משה "בגיא בארץ מואב מול בית פעור" ובכל זאת לא ידע איש את קבורתו, דבר שלא גיליתי ולא הראיתי - איך יאמרו שטויות ושקרים לפני ה'?" (זוה"ח בראשית דף יד).

וכן הוא בקהלת רבה (יב, י): אם יאמר לך אדם מתי קץ הגאולה הוי אומר לו כי יום נקם בלבי כתיב, שלשה סימנים סימנתי לך וסיימתי לך בקבורתו של משה - בגיא, בארץ מואב, מול בית פעור ואעפ"כ ולא ידע איש את קבורתו, ליבא לפומא לא גלי פומא למאן גלי. וכן הוא בסוטה (יג א') סימן בתוך סימן ואפ"ה ולא ידע איש את קבורתו, וכן הוא במדרש שוחר טוב (ט'). גם כתב המהר"ל (נצח ישראל פמ"ד) שכל מה שאמרו חז"ל בענין הקץ לא שהתכוונו שודאי יהיה הקץ באותו זמן, רק גילו זמן ראוי שיהיה בו הקץ.

ומשה רבנו למרות כל האותות שעשה לא האמינו לו בני ישראל עד שמסר להם הסימן של "פקד פקדתי" וידעו במסורת מיעקב שזהו סימן הגאולה (רש"י ורמב"ן שמות ג טז, שמו"ר ה יג, תנחומא שמות כד, פדר"א מ"ח). אם כן גם כאשר ישנם מופתים גלויים אין הכרח שהיא הגאולה עד שיבוא נביא ויתן את הסימן (הסימן לגאולה העתידה מובא בפדר"א פמ"ז בענין אותיות מנצפ"ך בהם כל הגאולות).

אמנם כבר כתב החפץ-חיים זצ"ל בזמנו שכל הסימנים שהובאו בגמ' מתקיימים כולם, אך לא כתב שהתחילה הגאולה אלא שעומדים אנו בקץ גלותנו בימי עקבתא דמשיחא (זכור למרים פ"ד, אגרות ומאמרים נ"ו ועוד מקומות). גם כתב "אל יטעה הקורא בדברינו שהגיע זמן אחרית הימים ושאו מחליטים שעת זו היא זמן הקץ, כי הדבר הזה בודאי סתום וחתום עד הגלות נגלות אור ישועתו, אבל על כלל הזמן אנו אומרים שהעת הזאת בודאי חבלי משיח הוא, ועד כמה ימשך לא נוכל לדעת" (חומת הדת פ"ג).

ועיקר מה שהתעסק הח"ח בענין סימני הגאולה הוא כדי לברר את חובתנו ותפקידנו בעת הזאת, שהוא צפיה לגאולה, חזרה בתשובה, לימוד קדשים, והחיוב לעסוק בתורה וחסד בכל היכולת ולהרבות במצוות (מתוך הספר ובא לציון גואל). אולם מאז זמן הח"ח השתנו דברים רבים ובעיקר בהקמת מלכות הזלה ושלטון פורקי העול בא"י והתדרדרות איומה במצב הצניעות ועוד המאריכים את גלותנו, ואנו רואים שלא כל הסימנים התקיימו. עוד ניתן לומר שהחפץ-חיים מרוב חשקו וציפייתו הגדולה לביאת המשיח וכן בראותו גודל הצרות ויסורי בני עמנו אמר שהתקיימו הסימנים, וכמו שאמר החת"ס על הרמב"ן "מרב חשקו ותאותו לביאת משיח קירב חשבוננו להיות קרוב לזמנו" (שו"ת חת"ס ח"ו ס"א).

יודעים אנו שיש הטוענים שאנו בימות המשיח (ספר התקופה הגדולה ועוד) ולא אליהם מיועד מאמר זה, ואין טעם להשיב להם, ואם נבוא לענות על כל ההבלים היוצאים לאור העולם - תורה מה תהא עליה. ונביא כעת מדברי חז"ל וגדולי ישראל ונבדוק כיצד הסבירו את ענין הקץ המגולה:

◆ ב. הקץ המגולה דבר ניסי שלא כדרך הטבע

בפרשת בחוקותי אומרת התורה "אם בחוקותי תלכו וגו' ונתנה הארץ יבולה" (ויקרא כו ד) ואמרו חז"ל "לא כדרך שהיא עושה עכשיו אלא כדרך שעשתה בימי אדם הראשון עושה פירות בן יומה,

ועץ השדה יתן פריו כדרך שעשתה בימי אדם הראשון (ניטע ועושה פירות בן יומו) ומנין שאף אילני סרק עתידין להיות עושים פירות ת"ל ועץ השדה יתן פריו" (ספרא בחוקותי ד'). וכן במדרש שמו"ר (טו,כא) עשרה דברים עתיד הקב"ה לחדש לעתיד לבוא וכו' עושה האילנות ליתן פירותיהן בכל חדש וחדש ויהיה אדם אוכל מהם ומתרפא.

וכן כתב רש"י (ויקרא כו,ד) שאילני סרק עתידין לעשות פירות, ובגמ' (סוף כתובות) אמרו "עתידין כל אילני סרק שבארץ ישראל שיטענו פירות" וכתב המהרש"א שהוא הקץ המגולה, וכן בסנהדרין (צח א') כתב המהרש"א שהעצים יתנו פירות בכל יום וזהו דבר ניסי. וכן כתב המלבי"ם (ויקרא כו,ד) **כל הברכות הנזכרות בפרשה זו (בחוקותי) הם נסיות למעלה מן הטבע** ופירשו חז"ל שתתן יכולה הראויה לה מעת הבריאה וסמכו לזה עמ"ש זכר עשה לנפלאותיו רוצה לומר כי כל מה שהיה קודם הקללה היה בהכרח הכנה אל מה שיהיה לעתיד-לבוא וכו' האור נברא באור שבעתיים ואור הלבנה כאור החמה והארץ הוציאה פירותיה בו ביום גלוסקאות וכלי מילת והאדם נברא לחיות לעולם, ולא היה כל זה לבטלה רק היה הכנה אל שיוחזר להיות כן לעתיד-לבוא אחר שיתוקן העולם מן השמרים והרע והקלקול וכו'.

אם כן לעתיד-לבוא בזמן הגאולה כאשר נזכה לברכות התורה ודאי שתתקיים ברכת "ונתנה הארץ יכולה" בשלמות, ומוכח כי הקץ המגולה הוא דבר ניסי ואינו תלוי בחקלאות ועבודת האדמה.

ובימות המשיח נזכה לברכת האבות הקדושים, אך כל התבואות ויבול הארץ שעם ישראל אוכלין בזמן הזה הוא הכל מכח הברכות של בלעם הרשע, וכמו שאמרו חז"ל "כל מה שישראל אוכלים בעולם הזה מכח הברכות שברכם בלעם הרשע, אבל ברכות שברכו אותן האבות משומרין הן לעתיד לבא שנאמר ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך" (דברים רבה ג' ד', ימות המשיח נקראין "לעתיד לבוא" כך כתב הר"א בן הרמב"ם בספר מלחמות ה', וכן כתב הגר"א בביאורי אגדות ברכות יג א' לד ב').

ואמרו במדרש (שמו"ר טו,לא) משל למלך שקדש אשה וכתב לה מתנות מועטות כיון שבא ללקחה כתב לה מתנות רבות, כך העולם הזה אירוסין היו שנאמר וארשתיך לי לעולם אבל לימות המשיח יהיו נישואין באותה שעה מוסר להם את הכל (ומובן שתהיה ארץ ישראל מבורכת בשפע עצום יותר מאשר כל העולם, ויתבאר לקמן שעיקר השפע של כל העולם יהיה בארץ ישראל).

וכן מבואר ב**זוהר הק'** (פ' וישלח קעב א') על הפסוק יעבור נא אדוני לפני עבדו, כי יעקב שמר את הברכות אשר ברכו אביו לסוף הימים כאשר יצטרכו אותם בניו בסוף הימים לעולם-הבא, ועדיין לא התקיימו אפילו אחת מן הברכות. ברכה אחת ברכו אביו, ואחת הקב"ה ואחת שברכו המלאך שרו של עשו, וסילק אותם לעתיד לבוא כאשר יתאספו כל העמים להאביד בניו מהעולם (ומלחמת גוג ומגוג היא אחר ביאת המשיח כמו שכתב הרמב"ם הל' מלכים יב,ב וקודם לכן יבוא אליהו הנביא) ואז בזמן מלך המשיח יתעוררו כל הברכות ויתקיים העולם כיאות, ומאותו יום תקום מלכות כנסת ישראל על כל שאר המלכיות ואז יהיו ישראל גוי אחד בארץ ועם אחד להקב"ה (זוהר הק' פ' תולדות קמה-קמו).

וכתב הרמב"ן (פ' בחוקותי כו"א) כי **ברכות הארץ העתידות הן כולם ניסים** ויהיו בהיות כל עמנו צדיקים, כי בהיות ישראל שלמים והם רבים לא יתנהג ענינם בטבע כלל לא בגופם ולא בארצם כי יברך ה' לחמם ומימם ויסיר מחלה מקרבם עד שלא יצטרכו לרופא ולהשתמר בדרך מדרכי הרפואות כלל וכו' ואלה הברכות בתשלומיהן לא תהיינה רק בהיות כל ישראל עושין רצון אביהם ובנין שמים וארץ שלם על מתכונתו, וכ"כ בדרשת תורת ה' תמימה עמ' קנג. וכתב עוד (בראשית מו, טו) עם התורה אין בכל ענינו רק ניסים ולא טבע ומנהג ויעודי התורה כולם אותות ומופתים. וכן כתב **בעקידת יצחק** (פ' פקודי שער נ"ו) שהנהגת ישראל אינה בהנהגה טבעית אלא עניינם בכל מעשיהם ע"י נס ופלא ועל זה ביקש משה רבנו ע"ה ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה, והם תחת הנהגה השגחית וניסית.

והשפת אמת כתב (בא תרנ"ד) שלבני ישראל ניתן ניסן ר"ה לחודשים להודיע כי הקב"ה מנהיג את בני בסדר אחר מיוחד להם למעלה מסדר הטבע ודרך הניסים והתורה יהיו לנו עיקר, עי"ש שהאריך בזה. ושם (תרמ"א) שבנ"י זכו להמשיך דרך חדש בעולם מן העולם העליון והוא דרך הניסים ונפלאות שמייוחד רק לבנ"י והטבע לאומות, והוא כל דרך התורה איך להמשיך כל הטבע אחר הנהגה עליונה על פי התורה ומצוות. אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים, הוא העברת עול דרך ארץ, שכל הנהגת הטבע נקראת בית עבדים, ובשעת יציאת מצרים וקבלת התורה היה הגאולה בכלל (יתרו תרנ"ד).

וכן כתב הנצי"ב (כי-תבא כח"א) שתהיה הברכה למעלה מן הטבע ומדה זו לא תהיה אלא בא"י עצמה.

ובימות המשיח תוציא הארץ לחם ובגדים כמו שאמרו חז"ל "עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת" (שבת ל'), ועוד אמרו חז"ל שבימות המשיח הארץ תתן יבולה בעין יפה ותהיה ברכה מופלגת ולא יצטרכו לעסוק במסחר כלל, וכך אמרו בספרי (דברים לב יב) "ואין עמו אל נכר, שלא יהו בכם בני אדם שעוסקים בפרקמטיא של כלום שנאמר יהי פסת בר בארץ (תהלים עב) שיהיו חיטים מוציאים גלוסקאות כמלא פסת יד".

וכן כתב רש"י על הפסוק "יהי פסת בר בארץ" (תהלים עב, טז): רבותינו פירשוהו לשון גלוסקאות לימות המשיח וכל המזמור במלך המשיח, "ירעש כלבנון פריו", חטין גסות כפירות האילן ככליות של שור הגדול שהיה בימי שמעון בן שטח.

וכן כתב הרמ"ע **מפאנו** (עשרה מאמרות ח"ב ג') לימות המשיח יתקיים מה שדרשו עתידה א"י שתוציא גלוסקאות וכלי מילת, וכן כתב **האלשיך הק'** (בראש' ג"ז) שבימות המשיח יעביר ה' את רוח הטומאה והקללה מהארץ והיא תוציא צמחה מאליה ובלי פסולת כמו שאמרו עתידה א"י להוציא גלוסקאות, וכן כתב בפ' בחוקותי ובישעיה (סב, ד) דאפילו אילני סרק יתנו פירות, ותזדכך הארץ ותשוב לראשיתה אשר היה טרם יחטא אדם הראשון כי אז היתה זכת האיכות, ובמיכה (ב"ב) שתוציא הארץ פת ראויה לאכול מיד, ועי' מה שכתב בעמוס (ט, יג).

וכן כתב **השל"ה הק'** (פ' ויצא) עתידה א"י שתוציא גלוסקאות וכלי מילת, וזה מה שאמר יעקב ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש ורמזו על הגאולה העתידה שיסיר הש"י מאתנו היצה"ר ונהיה

כאדם קודם החטא, וזהו שאנו מברכין המוציא לחם מן הארץ דכן היה בעבר קודם החטא וכן יהיה בעתיד, וכן כתב **האור-החיים** הק' (ויקרא יבג) **והמגלה עמוקות** (פ' שלח) **וש"ך** (עה"ת פ' בחוקות).

ולכן מברכים "המוציא לחם מן הארץ" כי באמת הארץ היתה מוציאה לחם מוכן אלמלא החטא, כמבואר בירושלמי (ברכות פ"ו ה"א) ובמדרש (ב"ר טו,ז) שנחלקו אם מברכים המוציא כיון שכבר הוציא לחם קודם שחטא אדה"ר, או מוציא שעתיד להוציא לעתיד לבוא בימות-המשיח, וכן כתב המהר"ל בנתיב העבודה (פרק יז), והב"ח (או"ח קסז ד'), ועטרת זקנים (שם ס"ק ב') שמברכים המוציא לחם לפי שעתיד הקב"ה להוציא גלוסקאות ממש, וכן כתב בעל הפרי-מגדים בספרו תבת גומא (פ' בראשית) שכאשר יבוא המשיח יתקן הארץ ותחזור כמו שהיתה ותוציא לחם.

וכתב **הרמ"ק** (אילימה עין כל תמר ה' פרק כ"ה): זמן גאולתם של ישראל יהיה ההנהגה באור החכמה המאיר בבינה מאור הכתר, ולכן הניסים מתגברים על הטבע תגבורת גדולה מאוד ויצליחו ישראל הצלחה גדולה יותר מהצלחתם בימי שלמה. **והרמ"ד וואלי** (תהלים עב,ה) כתב באותו זמן ריבוי השפע הוא שיביא את השבע בעולם כי השבולים של החטים יהיו גבוהים כעצי הלבנון, כי **הכל יהיה ודאי דרך נס ופלא ולא בדרך הטבע** לפי שבזמן הגאולה "ונגלה כבוד ה'" וכל הניסים והנפלאות יעשם בכבודו ובעצמו וזהו שאמר "עושה נפלאות לבדו".

אמנם **הרמב"ם** בפיהמ"ש (הקדמה לפ' חלק בדעת הכת השניה) כתב שהם חושבים שבימות המשיח תוציא הארץ בגדים ארוגים ולחם אפוי ודברים כאלה הרבה שהם מן הנמנעות. ובהגהות **היעב"ץ** (שם) כתב על זה דברים חריפים: שהכניס עצמו כמעט בכלל מלגלג על דברי חכמים. וסובר היעב"ץ שהדבר יהיה כפשוטו ואינו מן הנמנע, ואמנם יש בדברי הנביאים וחכמים חידה ומשל נגלה ונסתר אין בהם מאומה לבטלה והנגלה והנסתר צדקו יחדיו וכו', ושאר ליה מאריה לחסידותיה ואפיך אנא איפוך אדרבא הכת הזאת (המאמינים בדברי החכמים כפשוטם) לא הזיקה כלום לתורה אבל הועילה וגדלה לה בנים וכו' אולם כת המתפלספים החכמים בעיניהם (אותם משבח הרמב"ם) הם הרבו המכשלה ושילחה רבים לבאר שחת וכו'. וכן כתב **הרמב"ן** בסה"מ שורש השני: וכן הענין בכל מקום הנדרש להם בענין משל ומליצה יאמינו כי שניהם אמת פנימי וחיצון (ועי' ביאור **הגר"א** (י"ד קע"ט ס"ק י"ג) מה שכתב על אלו שנמשכו אחר הפילוסופיה הארורה וח"ו איני מהם ולא מהמונם אלא כל הדברים הם כפשטן אלא שיש בהם פנימיות של בעלי האמת).

ובשו"ת חכם צבי (סי' ע"ז) האריך להוכיח מזוה"ק שכל חיות האדם תלוי בלב, וכתב שאינו משל ומליצה אלא כפשוטו וכמו שהוא בכל התלמוד ומדרשי רז"ל, וכבר הורונו אבותינו ורבותינו שאין להוציא שום דבר מדברי תורה מפשוטו אפי' בתורה שבכתב הסתומים והחתומים כאמרם ז"ל אין מקרא יוצא מידי פשוטו, וכמה חרה לאביהן של ישראל הרשב"א ז"ל על המוציאים מקראות מידי פשוטן, וזה יסוד כל התורה וכל הנביאים כולם, אם לא במקום שדוחק אותנו החוש או המופת המכחיש פשוטו או שהמקראות סותרין זה את זה, וכן כתב רבנו סעדיה גאון בספר האמונות (מאמר ז' בענין תחיית המתים) שאנחנו כל בני מאמינים כי כל אשר בספרי הנביאים הוא כאשר נראה ממשמעו והידוע ממלותיו וכו'.

בספר טעמי המצוות (על תרי"ג מצוות לר' מנחם הבבלי, בספר השל"ה מעתיק ממנו הרבה דברים), במצוות ל"ת קצ"ט כתב: שלא לעבוד בשנת היובל, טעם המצוה שנאכל בלי עמל ויגיעה, אמונה שלעתיד עתידה א"י להוציא גלוסקאות וכלי מילת.

◆ ג. אשכול הענבים שהביאו המרגלים

עוד יש ללמוד על ברכת הארץ העתידה מהפירות שהביאו המרגלים. שמונה מרגלים נשאו אשכול ענבים במשקל של 960 סאה (סוטה לד א'), דהיינו משקל של 7 טון (לפי שיעור חזו"א זה יותר, ולדעת ר' עקיבא המובא בתוס' שם האשכול שקל פי שנים). ובמדד (פסוק תורה פרשת שלח) מעשה בבתו של ענק שאכלה רימון והשליכה קליפתו ונכנסו כל המרגלים לתוכה שנים עשר איש (הובא בבעה"ט במדבר יג, לג ותוס' שאנץ סוטה לה א'), ומאשכול זה היו מביאים נסכים כל הארבעים שנה שהיו במדבר (שיהש"ר ד, כו).

וכתב הרמב"ן (פ' שלח) שהאשכול היה מחברון שהיא עיר עתיקה מאוד (הפסולת של א"י, רש"י דברים יא, י') וכל שכן פירות שאר הארץ שהם שמנים יותר. והם באו בימי ביכורי ענבים ועדיין לא התבשלו כל האשכולות רק הקטנים והדקים אבל אותם שמתבשלים אח"כ גדולים יותר (ספורנו וש"ך), והאשכול שלקחו היה מן הנחל אבל של ההרים גדול וטוב יותר (כלי יקר ותפארת יהונתן), ובתחילה היה כבד יותר ולא יכלו להרימו עד שהתפללו יהושע וכלב על האשכול שיקל משקלו (ר' בחיי וש"ך בשם זוה"ק).

וכל זה אשכול ענבים שנתנה הארץ לגוים העמלקים והכנענים עובדי אלילים מלאי תועבות אשר טימאו את הארץ, אם כן אין לשער מה תתן הארץ המובחרת לעם ישראל הקדושים כאשר ישובו לארצם בקדושה וטהרה אחר אלפי שנות גלות, כאשר יפתח ה' את אוצרו הטוב (וכתב הרמח"ל שכל השפע שהיה מיועד לישראל בתקופת הגלות לא הלך לאיבוד אלא שמור להם לגאולה), ויש לזהר לא להוציא דיבת הארץ הקדושה וכאילו הפירות שנותנת היום זהו הקץ המגולה ופריה בעין יפה, שלא נהיה כאותו שליש אשר לא האמין לדברי הנביא ואמר לו "הנך רואה בעיניך ומשם לא תאכל" (מלכים ב, ז), וכאותו תלמיד אשר לא האמין לדברי רבותיו עד אשר ראה בעיניו (ב"ב עה א'). (והכנענים זכו לישב בא"י רק מפני שכבדו את אברהם אבינו ואמרו לו נשיא אלקים אתה בתוכנו, ילקוט פ' חיי שרה ק"ב).

וכתב בעל '**נתיבות המשפט**' "כי כשישראל בשלוותן ויושבין על ארצותם היו פירותיהן משונה מדרך הטבע כי שפעת השמים והמזלות היתה גדולה מאוד כמו שמצינו שאשכול אחד היה משקלו ק"כ אבנים מה שאין כן כשארץ ישראל ביד האומות נתמעטו לאין ערך **ובודאי כשיחזיר לישראל בעת הגאולה ודאי שיהיו פירותיה כבראשונה** וממילא ניכר מזה צדקת ישראל וכו' ששפע השמים והארץ תלוי בתורה" (ספר אמת ליעקב ע"ז ג'). ומבואר מדבריו שזהו דבר ניסי שלא כדרך הטבע ותלוי בשמירת התורה וקיום מצוותיה ולא בחקלאות עבודת אדמה וזבל אורגני.

וכן כתב הרמח"ל (דעת תבונות ס' מ'): עתה בעבור רוב הסתר הפנים נפסדו הדיעות ונתקלקלו כל המעשים ומזה נמשך גם כן בבריות עצמם הקלקול והפחיתות כענין שאמרו (סוטה מח) ניטל טעם הפירות וכל שאר הדברים שספרו לנו חז"ל וכו' הנה כאשר יגלה כבוד ה' – ישובו כל הדיעות לדרך הישרה וכל המעשים יהיו מתוקנים כראוי ויהיו בני-אדם מתדבקים בקונם כמו שאמר הכתוב אשפוך את רוחי על כל בשר ותהיה התשוקה כללית לכל העולם להתקדש בקדושתו יתב' **ויולד מזה הצלחות הבריות כולם כענין שנאמר יהי פסת בר בארץ בראש הרים, וגר זאב עם כבש וגו'** (ומפסוק זה דרשו חז"ל שתוציא א"י גלוסקאות דהיינו לחם מוכן).

ועוד כתב (שם ס' קמב): ואמנם יש הנהגה אחרת וזמן אחר שהיא ברבות הזכות בישראל וכמו שיהיה לעתיד לבוא בעת התתקן העולם תיקון גמור והוא שיהיה הקב"ה משנה מצב העולם

לטובה ויבטל ממנו כל רע והיינו שלא יהיה יצה"ר בנשמות (עי' רמב"ן דברים לו, שזה בימות המשיח) ולא נזק והפסד בשום בריה ואז ינהג העולם בתיקון גדול וכו' לעתיד לבוא הטבע יתעלה לטובה. וכן כתב ב'מאמר העיקרים' (בגאולה) בזמן המשיח יתוקנו ישראל תיקון גדול וכל הבריאה אחריהם וכו' ובאומות העולם יעשה ברור גדול ואותם שינצלו יכירו האמת ויעזבו אליליהם וישתעבדו לישראל וכל העולם נמשך אחר עבודת הבורא ולא תהיה ע"ז כלל בעולם.

ומבואר מדבריו שאחר שיבטל הרע מהעולם בגאולה העתידה ביאת המשיח ובהיות כולם עובדי ה' אז יהיה שינוי גדול בטבע.

ולעתיד לבוא בזמן הגאולה תהיה ארץ ישראל כגן-עדן שנאמר "כי נחם ה' ציון נחם כל חרבתי וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה'" (ישעיה נא ג') "ואמרו הארץ הלזו הנשמה היתה כגן עדן" (יחזקאל לו לה). ומיד כאשר יצאו ישראל הקדושים מן הגלות מיד הנהר שהיה חרב ויבש נאמר בו ונהר יוצא מעדן דא ו' להשקות את הגן, באותו הזמן נאמר אז תתענג על ה' בענג שהוא ע' עדן נ' נהר ג' גן, ומיד באותו זמן יטע את ישראל בגן-עדן קדישא (זוהר הק' בראשית כו א'). וכן מבואר במדרש איכה (פתיחתא ד') אדם הראשון הכנסתי אותו לגן עדן וכו' אף בניו הכנסתי אותם לא"י.

וכן כתב השלה"ק (פ' לך לך) וכמו שהיה מקום אדם בגן-עדן בחייו, רק שעונותיו גרמו להיות מגורש, כן ניתן לאברהם אבינו ארץ הקדושה, שיקויים בה לעתיד ברום מעלתה הפסוק ביחזקאל (לו, לה) ואמרו הארץ הלזו הנשמה היתה כגן-עדן, ואף שבעליית סדום כתיב גם כן לפני שחת ה' את סדום ואת עמורה כגן ה', יש חילוק בין גן לגן-עדן וכו' כי בבוא מלכות משיח אזי ערי סדום ועמורה תשובנה כדכתיב ביחזקאל (טז, טז), ועי' זוה"ק וירא קח ע"ב בסופו.

וכן כתב הרס"ג (אמונות ודעות פ"ח) שתשוב סדום לקדמותה כמו שנאמר ביחזקאל, וים המלח יהפוך למים מתוקים וכמו שהיה בתחילתו וכמו שנאמר כי כולה משקה כגן ה' כארץ מצרים וכמו שנאמר ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן. וכן מבואר בזוה"ק (וירא קח ב') וכן כתב הרמב"ן (שער הגמול) שסדום ועמורה יבנו לעתיד לבוא ועוד עשרה דברים שעתיד הקב"ה לחדש בימות המשיח.

אולם כעת טרם זכינו אפילו לברכתה של סדום, כמבואר בפרקי דר"א (פכ"ה) שהיו עשירי עולם וישבו בארץ טובה ושמנה שכל צורך שבעולם היה יוצא ממנה, וכשהיו תולשים ירק מצאו תחתיו זהב.

ועי' עוד בהמשך בדברי רש"י ביחזקאל (לו, לג) והבן איש חי שכתבו שתהיה א"י כגן עדן. וכן כתב ר' צדוק הכהן (מחשבות חרוץ עמ' נט) שהיתה א"י צריכה להיות כגן עדן אלמלא החטא.

♦ ד. אחר ביאת המשיח

ברכת הארץ והפירות תהיה רק אחר ביאת אליהו הנביא והמשיח, דבר זה מפורש בפסוקי התנ"ך ובדברי חז"ל.

ביחזקאל (לד, כג) "והקימותי עליהם רועה אחד ורעה אתהן את עבדי דוד וגו' ועבדי דוד נשיא בתוכם" וכתבו המפרשים שהוא מלך המשיח (רש"י רד"ק מצודות), ורק אז "ונתן עץ השדה את פריו

והארץ תתן את יכולה והיו על אדמתם לבטח" (שם כז). וכן מבואר בספר עמוס (ט, י-טו) כי בתחילה ימותו חוטאי עם ישראל ואחר כך תקום מלכות בית-דוד (המשיח) ואחר זה ברכת הארץ ואז ישובו ישראל לאדמתם ולא ינטשו ממנה. וכן ביואל (פרק ד') אחר מלחמת גוג ומגוג ואחר שישפוט ה' את העמים אשר יבואו להילחם על ירושלים, והיתה ירושלים קודש ולא יעברו בה זרים עוד (ולא ישארו בה ערבים ונוצרים וכ"ש בהר הבית) ורק אז "והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס והגבעות תלכנה חלב".

ומבואר שברכות הארץ יהיו אחר ביאת המשיח ומלחמת גוג ומגוג, ורק כאשר יכלו הגוים מן הארץ, וכן כתבו הרד"ק ואברבנאל שם שכל זה יקרה אחרי כלות הגוים מן הארץ ושיבת ישראל אליה ואז תתברך הארץ בתבואות ברכה מופלגת מבלי עמל ויגיעה וכל העמקים שהיו חסרי מים כולם ילכו מים, וכן כתב האברבנאל בספר משמיע ישועה (מבשר שביעי נבואה א').

ואמרו חז"ל "בשעה שהקב"ה גואל את ישראל, קודם שלשה ימים שיבא משיח בא אליהו ועומד על הרי ישראל ובוכה ומספיד עליהם ואומר הרי ארץ ישראל עד מתי אתם עומדים בחורב צייה ושממה, וקולו נשמע מסוף העולם ועד סופו" (פסיקתא רבתי, פסקא ל"ה רני ושמי וילקוט ישעיה רמז תע"ה). ומבואר כאן שגם כאשר יבוא אליהו הנביא עדיין יהיו הרי ארץ-ישראל שוממים עד ביאת המשיח, ורק אז תתן הארץ את ברכתה ויתקיים הפסוק ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו וגו'.

ובמדרש תנחומא (תצוה יג) "אמר רבי יהודה חצופה היא ארץ ישראל שהיא עושה פירות וכו' אבל לעולם הבא הקב"ה מחזיר לה הברכות שהיתה עושה שנאמר ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו וכו'". וכן אמרו בגמ' (כתובות קיב) "ארץ ארץ הכניסי פירותיך למי את מוציאה פירותיך לערביים הללו שעמדו עלינו בחטאתינו". ובמדרש איכ"ר (פתיחתא לד) מבואר הטעם מדוע היא עושה פירות גם בזמן הגלות: חד אמר מפני שמזבלין אותה וחד אמר מפני שמהפכין עפרה.

כלומר גם בזמן הגלות א"י עושה פירות כאשר עובדים בה ואין זה סימן לקץ, וברכת הארץ והפירות תשוב רק בעולם הבא.

(במקומות רבים מכנים חז"ל את ימות המשיח בשם "עולם הבא" כמו בפסחים (נ') "לא כעולם הזה העולם הבא", וכן בברכות (ל"א א') אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם-הזה שנאמר אז ימלא שחוק פינו (בשיבת ציון בימות המשיח), ועי' רש"י ברכות נח א' ד"ה שאם וסנהדרין קי ב' ד"ה ת"ר, ותוס' סוף כתובות ד"ה דור ומאירי שם, והאריך בזה הרמב"ן (בשער הגמול) שהעולם-הבא הוא בימות המשיח אחר תחית המתים ואינו עולם הנשמות שלאחר מיתתו של אדם, וכן דעת רס"ג (אמונות ודעות מאמר ז' פ"ו, ט' פ"ד) ויד רמה ריש סנהדרין והרבה ראשונים, וכן במתנות כהונה (ב"ר מד כב) כתב דימות המשיח נקראו עוה"ב).

ומפורש כאן שהקץ המגולה יתרחש רק בימות המשיח, ובתנחומא שם משמע שזה יהיה רק כשיבנה המקדש במהרה בימינו שהרי כתוב שם משחרב ביהמ"ק אין לך יום שאין בו קללה, וכן הוא בסוטה מ"ח מיום שחרב ביהמ"ק אין יום שאין בו קללה וניטל טעם הפירות.

ובבראשית רבה (יב), ששה דברים ניטלו מאדם הראשון ... ופרי הארץ ופירות האילן, ואינן חוזרין לתיקונן עד שיבוא בן פרץ (מלך המשיח), וכן בבמדב"ר (נשא יג,יב) דפירות הארץ ופירות

האילן עתידים לחזור לימות המשיח, הובא בבעל הטורים (במדבר ז,יג). וכן כתוב באוצר המדרשים (ספר אליהו) שהקץ המגולה יתקיים רק אחר ביאת המשיח וחורבן ארבע מלכיות ויהיה דבר ניסי "ויהיה כור של חטים עושה בתשע מאות כור וכן היין וכן השמן, כל אילן ואילן טעונים מגדים ופירות שנאמר ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו וגו'".

ובבראשית רבה (עג"א) ופרוץ האיש, מלמד שנפרצה לו פרצה מעין דוגמא של עוה"ב, המד"א עלה הפורץ לפניהם. ופירש היפה תואר: הכוונה שנפתח לו פתח מעין עוה"ב שיתברכו מאוד שלא כמנהג העולם והביא דוגמא עלה הפורץ לפניהם המדבר לעתיד לבוא שיפרוץ גדרו של עולם (הפורץ זה המשיח (פסיקתא זוטרטא בראשית לח), ועוה"ב האמור כאן הוא ימות המשיח שאז יבוא המשיח).

וכן כתבו **התוס'** (כתובות קיב ב') שכל ברכות הארץ והפירות המובאות בגמ' בסוף כתובות יתקיימו בימות המשיח, והם דברים ניסיים ומופלאים מאוד כמתואר שם, עתידה א"י שתוציא גלוסקאות וכלי מילת, עתידה חטה שתתמר כדקל, ותהיה חטה כשתי כליות של שור, וכל ענבה תוציא שלושים גרבי יין ועוד.

וכתב **האבן-עזרא** על הפסוק (ישעיה ד, ב) "ביום ההוא יהיה צמח ה' לצבי ולכבוד ופרי הארץ לגאון ולתפארת" (ישעיה ד,ב) "צמח כמשמעו שה' יתן ברכה בצמח ובפרי" (וזה אחר ביאת המשיח כמו שפירש התרגום, הרד"ק והמצודות שם) והביאו האברבנאל. ובספר החינוך (בהקדמה) כתב כי בימות המשיח נזכה לשני המנות (תענוג עולם הגופות ועולם הנשמות).

וכתב **האברבנאל** (בפירושו לתורה בראשית ב') שברייאת האדם ביום הששי הוא **רמז למשיח צדקנו שיבא באלף הששי ואז יתברכו תבואות ארץ ישראל כמאמר הנביא ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו וגו'**, וכן כתב (דברים כ"ח) שהנביא יחזקאל יעד לימות המשיח ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו. וכן כתב בספר ישועות משיחו (ח"ב עיון א' פרק ה') שבימות המשיח יהיה שובע גדול כמו שכתוב ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו וגו'.

וכן כתב **הספורנו** (בראשית מט,יב): חמישית מאותותיו (של המשיח) תהיה שיגדל שובע שלא כמנהגו של עולם כאמרו יהי פסת בר בארץ וכאמרם עתידה א"י שתוציא גלוסקאות וכלי מילת. וכתב **השל"ה** הק' (ריש פנחס) שכאשר יבוא המשיח ישוב העולם לכמו שהיה קודם החטא. כי כשיבא משיח אז יתחדש העולם ויהיו במילואו וטובו ככוונת הבריאה אילו לא היה חוטא האדם ולעתיד יחזור לתכלית הבריאה (פ' וישב).

וכתב **המהר"ל** (נצח ישראל פל"ט) שהקץ המגולה הוא סימן ברור ואות על ביאת הגואל ובביאת הגואל יבוא לעולם הויה חדשה כאילו היה עולם חדש, ועוד כתב (שם פרק נ'), וחיודשי אגדות מס' כתובות) אין ספק שיהיה ברכת הארץ הקדושה בכל שהיא מוכנת לברכה בכל אם לא שהחטא גורם, וכמו שאמרו בימי שמעון בן שטח נעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני זיתים, ואם כן **בזמן המשיח תהיה הברכה בארץ** וכדרך שעשתה בימי אדם הראשון וכו' יהא אילן נוטע ועושה פירות בת יומא והעץ עתיד להיות מאכל ואילני סרק עתידין להוציא פירות כאשר יסתלק החטא מבני אדם (וזה גם לפי הדעה שאין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות, וכמו שכתב שם ויבא לקמן).

גם קודם המבול היתה ברכה עצומה בארץ כמבואר במדרשים, שהיו זורעים אחת לארבעים שנה (ב"ר לדיא) והיו החיטים כארזי הלבנון ולא היו זורעים וקוצרים אלא הרוח מנשבת והיו נופלים החיטים למטה ואוספים אותן, וכן בכל שנה ושנה עד שחטאו (זוה"ח כז ב').

ובילקוט שמעוני (חגי רמז תקסח) מבואר שברכה זו היתה קיימת לישראל גם במדבר לאחר שיצאו ממצרים, "והיה כל שבט עושה לו אמת המים מן הבאר ונוטע לו תאנים ורמונים גפנים ותפוחים והם עושים פירות בני יומם כשם שהיה בבריאתו של עולם, וכשנסתלקה הבאר נסתלקה הטובה, ואמר הקב"ה למשה אמור להם כשיכנסו לארץ אני מחזיר להם, כיון שבאו לארץ התחילו חוטאים התחילו זורעים הרבה ומביאים מעט וכו' אבל לעתיד הקב"ה מחזירה".

וכן כתבו תלמידי הגר"א כי אחר שיבנה ביהמ"ק עדיין יהיו פירות מועטים עד שיבא המשיח (מובא ברידב"ז על הירושלמי מע"ש פ"ה ה"ב, ויואל משה סי' סז). הרי שברכת הפירות תהיה רק אחר ביאת המשיח.

וכתב הבן איש חי: א"י היא נאמנה בטוב הגנוז ומופקד בקרבה מאתו יתב' מבריאת העולם שלא תוציא את הטוב שבה לתת אותו למלכי אומות העולם ששלטו בה וכבשו אותה, אלא יהיה טובה גנוז בתוכה עד שיעברו ממנה מלכי אומות העולם ואז תוציא הטוב שלה לישראל הבאים לרשת אותה לעתיד ויכנסו בה ישראל לבדם ויאכלו ויהנו מטובה הגדול והעצום שתהיה אז כגון עדן, מה שאין כן עתה שאין טוב יוצא ממנה (ברכת חיים הפטרת דברים). בימות המשיח כשתתחלק הארץ לשלשה עשר שבטים ישפיע ה' שפע לארץ ע"י שלש עשרה אותיות של האבות שיהיו האותיות צינורות, ואז רוח הטומאה לא יבוא ביניהם של ישראל וזה יהיה בבנין בית שלישי במהרה בימינו (בן יהוידע ב"ב קכב א').

הטעם שעשה ה' יתב' מציאות הקינמון הרבה בירושלים להראות כי לא נתן להם את א"י אלא בשביל לעסוק בה בתורה לכך עשה בה סגולה נפלאה דאזירה מחכים ולכן עשה בה גם כן מציאות ריח טוב דידוע ריח הטוב מפקח והקב"ה גזר זה הכוח שנתן בקרקע ירושלים שתוציא עצי קנמון מאליה וזה הכוח שמור עד ביאת המשיח במהרה בימינו שאז יתעורר להיות בקרקע א"י ותחזור עטרה ליושנה (בן יהוידע שבת סג א').

יש להוסיף גם דעת רבים מגדולי ישראל הסוברים שבימות המשיח תשוב הארץ לכמו שהיתה בתחילת הבריאה קודם חטא אדם הראשון (כמבואר בספרא בחוקות ד' שהובא לעיל), כן דעת הרמב"ן (ויקרא כו), ר' בחיי (דברים לט), ספורנו (בראשית אג, חכב), אברבנאל (משמיע ישועה מבשר ג' נבואה ב' וכן ישועות משיחו עיון ג' פ"ז), עבודת הקודש (למהר"ם גבאי, ח"ב פל"ח), של"ה הק' (ח"א בית דוד אות מ"ה וכן בפ' וישב ופנחס), מהר"ל (נצח ישראל פ"נ), פני יהושע (סוף כתובות) וכן הרמ"ע, האלשיך הק', אוה"ח והמגלה עמוקות. וכן דעת הראב"ד שכל דברי הנביאים כפשוטם (הל' מלכים פ"ב). אמנם כתב בעל 'הלשם שבו ואחלמה' שכל זה יתרחש בהדרגה אחר ביאת המשיח ובתחילת הגאולה יהיו ניסים מעורבים בטבע וכמו שהיה בגאולת מצרים (ספר הדע"ה ח"ב דרוש ד' ענף י"ב).

וגם לדעת הרמב"ם שפסק "אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שיעבוד מלכיות" לא מן הנמנע שיהיה ריבוי גדול בפירות כי כבר היה כך בעבר ואין זה דבר חדש בעולם.

וכבר כתב המהר"ל (נצח ישראל פרק נ') כי אף למאן דאמר "אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות" אין דעתו לומר שלא יהיה דבר יותר רק שלא נהיה אנחנו ובנינו משועבדים ולא יותר, כי דבר זה אין לומר כלל, אבל לא יהיה העולם מוטבע בחומרים כאשר הוא עתה ויסתלק היצר הרע מן האדם ויטו הבריות לב אחד לעבוד את יוצר הכל, ויהיו הכל צדיקים, ובזמן המשיח תהיה הברכה בארץ כדרך שעשתה בימי אדם הראשון. כי לעתיד כאשר יסתלק החטא מבני אדם, האדמה אשר אררה ה' בשביל חטא אדם תחזור לקדמותה ולברכתה כאשר היה קודם שחטא האדם, ולמאן דאמר "אין בין העולם הזה וכו'" לא יקשה שתוציא הארץ פירות כל יום ויום כי דבר זה לא נקרא נס שהרי היה בתחילת בריאת העולם אם לא היה החטא, והרי לפעמים גם כן היה חידוש שהיו החטים כליות ואין דבר כמו זה נקרא שנוהג העולם שלא בטבע, ומבואר עוד בפרק "גאולה בדרך הטבע" (סעיף יד).

ועי' רש"י (זכריה יד, ז) שימות משיחנו אין בהם שיעבוד וקודם שיגמרו האלף שנה יהיה אור הנוגה וכל הטוב האמור על ישראל. ועוד כתב שם (יד י') שישפלו ההרים ויהי כל העולם מישור וירושלים הר.

♦ ה. אחר חורבן מלכות אדום

ברכת ארץ ישראל תהיה אחר חורבן מלכות אדום, כך מבואר ביחזקאל (פרק לה): "כה אמר ה' הנני אליך הר שעיר ונטיתי ידי עליך ונתתיך שממה ומשמה, עריך חרבה אשים ואתה שממה תהיה וגו' ונתתי את הר שעיר לשממה ושממה והכרתי ממנו עובר ושב וגו' שממה תהיה הר שעיר וכל אדום כלה וידעו כי אני ה'".

וכן כל הארצות השכנות לארץ ישראל יהיו שממה, וכמאמר הנביא "לכן כה אמר ה' אני נשאתי את ידי אם לא הגוים אשר לכם מסביב המה כלמתם ישאו" (לוי, ורק אח"כ יתקיים הקץ המגולה וארץ ישראל תתן ברכתה בעין יפה (שם ז)).

וכבר ביארו המפרשים כי הר שעיר הכוונה היא למלכות רומי (כל ארצות הנוצרים), כך ביאר האברבנאל בספרו משמיע ישועה (הד) והביא מהתרגום שהר שעיר הוא הכרך הגדול שבאדום היא רומי הרשעה, וכן במבשר ט' (עובדיה) מוכיח באריכות כי הנבואות שנאמרו על אדום הכוונה למלכות רומי וארצות הנוצרים ולא על ארץ אדום הסמוכה לא"י, ועי' בפרק "אתחלתא דגאולה" (סעיף ט' בסופו) דעות נוספות בזה.

וכן כתב הרד"ק על הפסוק "יששום מדבר וציה ותגל ערבה ותפרח כחבצלת" (ישעיה לה א) ארץ ישראל שהיתה כמדבר מיום שגלו ישראל ממנה עתה בחורבן ארץ אדום תשיש ותגיל, כי כשתחרב זאת תתישב זאת. כלומר רק בחורבן ארץ אדום תפרח ארץ ישראל ותתן פירותיה בעין יפה. וכן כתב האברבנאל (יחזקאל לוא) לפי שבחורבן אדום תהיה נחמה רבה לישראל לכן סמך לחורבן אדום צווי ה' לנביא שינבא על הרי ישראל לנחמם ולדבר על לבם.

וחורבן אדום יעשה ע"י המשיח ככתוב בנבואות דניאל, וכן כתב הרמב"ן (מאמר הגאולה שער ג') כי הרומיים ישתעבדו בישראל עד עת קץ כי לא תכרת מלכותם רק ע"י המשיח הגואל, וכן כתב

המהר"ל (נצח ישראל פרק כא) כי ד' המלכיות הם מעכבים הגאולה וכל זמן שהם מולכים אין חוזרים ישראל למקום מעלתם ומלכותם (הרי שרק כאשר תפול מלכות אדום אז יזכו עם ישראל לשוב לארצם, וכבר כתב בפרק יז כי ירדתה של מלכות הרביעית תהיה רק ע"י מלך המשיח, ועי' בנר מצוה (נר ג') שכתב כי מלכות זו דבק בה ההעדר כי היא סוף וקץ המלכיות וכל העדר מביא הויה חדשה ולכן מלכות רביעית נקראת חזיר שמצד ההעדר שבה תחזור המלכות לישראל).

וברכת הארץ תהיה רק כאשר ישובו כל ישראל לארצם, גם עשרת השבטים, כמבואר ביחזקאל (לוי') "והרביתי עליכם אדם כל בית ישראל כלה ונשבו הערים והחרבות תבנינה" וכתבו המפרשים שהכוונה לעשרת השבטים שישוּבו (רד"ק, מצודות, אברבנאל) וזה טרם התקיים. וקיבוץ גלויות יעשה ע"י המשיח כמבואר במקומות רבים בנביאים: ישעיה יא, יב הושע ב, ב, מיכה ב, יב-יג יואל ד, א, ובמפרשים, וכן מבואר בחז"ל (שיהש"ר ב, ב, ושם ב, ד וזהו"ק שמות ט'), ותרגום יונתן (דברים ל, ד, הושע ב, ב, איכה ב, כב).

וכן כתב הרמב"ם (הל' מלכים יא, א) שהמשיח יקבץ גלויות, ובאגרת תימן "ודבר זה יסוד גדול מיסודי אמונת ישראל, יעמוד מזרע שלמה איש שיקבץ נפוצותינו ויאסוף חרפתנו וגלותנו ויגלה הדת האמיתית וישמיד כל מי שימרה דברו", וכן הרמב"ן (במדבר כד, יז) האבן-עזרא (זכריה יב, א), מהר"ל נצח ישראל פמ"ו, הגר"א (אבן שלמה פ"א שבעצרת יהיה קיבוץ גלויות ע"י משה רבנו).

◆ 1. בזמן בית-המקדש

אמרו חז"ל כי מיום שחרב בית-המקדש בטל השמיר ונופת צופים ואין יום שאין בו קללה, ולא ירד הטל לברכה וניטל טעם הפירות (סוטה מח א'), משחרב ביהמ"ק אין חיים לשונאי ישראל (שיהש"ר ד, ו), אין עניות זוה מהם משחרב ביהמ"ק (מדרש תהלים ט'), מזמן שנחרב ביהמ"ק הברכה אינה שרויה בעולם והיא נמנעת משום החטאים (זהו"ק חיי שרה קלד א'), מיומא דאתחריב בי מקדשא עלמא אתקרי תהו ובהו (תיקו"ז כב ס"ה ב').

וכן אמרה הגמרא (יבמות מז א') השתא ליכא טיבותא (של ארץ ישראל) וכתב **רש"י** שפסק חלב ודבש, ובהגהות **היעב"ץ** כתב שפסקה טובה מישראל בארצם משחרב הבית. והברכה היתה רק בזמן ביהמ"ק וכמו שאמרו בגמרא: אמר הקב"ה הביאו לפני עומר בפסח כדי שתתברך לכם תבואה, שתי הלחם כדי שיתברכו לכם פירות האילן וכו' (ראש השנה טז א'), ובזמן המקדש היו נושאים כבשי עצרת על גמלים מרוב שהיו גדולות (ב"ר סה, יז), הרי שעיקר ברכת הארץ היא בזמן ביהמ"ק, וכן מבואר במדרש שמו"ר (סוף פקודי), ובירושלמי פאה (פ"ז).

וכן בילקוט שמעוני (חבקוק רמז תקסה): כי תאנה לא תפרח משבטלו הבכורים, ואין יכול בגפנים משבטלו הנסכים, כחש מעשה זית משבטל שמן המאור, ושדמות לא עשה אוכל ושדי בהמות משבטלו הבכורות. ד"א ושדמות (השדות) לא עשה אוכל משבטל לחם הפנים, גזר ממכלה צאן משבטל התמיד, ואין בקר ברפתים משבטלו הקרבנות. אמר רשב"ג מיום שחרב בית המקדש אין יום שאין בו קללה... אמר ר' חייא בר אבא כשהיו הקרבנות קרבים היה סאה ארבלית עושה סאה סלת, סאה קמח סאה קיבר, סאה סובין סאה מורסן, אבל עכשו אדם מוליך סאה חטים לטחון

אינו מביא אלא כשם שהוא מוליך מביא מעט יותר, למה שבטל לחם הפנים... ולעיתיד לבא הקדוש ברוך הוא מחזיר את הברכות שנאמר "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו".

הרי שהקץ המגולה וברכות הארץ והפירות עתידות לחזור רק בבנין בית המקדש.

כתב הרמב"ן (פרשת בחוקות) שברכות הארץ העתידות הן כולם ניסים ויהיו בהיות כל עמנו צדיקים, כי בהיות ישראל שלמים והם רבים לא יתנהג ענינם בטבע כלל לא בגופם ולא בארצם כי יברך ה' לחמם ומימם ויסיר מחלה מקרבם עד שלא יצטרכו לרופא ולהשתמר בדרך מדרכי הרפואות כלל וכו' ואלה הברכות בתשלומיהן לא תהיינה רק בהיות כל ישראל עושין רצון אביהם ובנין שמים וארץ שלם על מתכונתו, וכ"כ בדרשת תורת ה' תמימה עמ' קנג.

וכן כתב בעל הטורים (שמות לו,ז) שבזכות התורה וביהמ"ק בא שובע לעולם וכן בפרשת עקב (דברים ח,ג) שבזכות הקרבנות העולם ניזון. וכן כתב רש"י (כתובות י') שבזכות הקרבנות העולם ניזון, וכן מבואר באבות דרבי נתן (פרק ד').

וכתב המהר"ל (נצח ישראל פ"ה) משחרב ביהמ"ק לא היתה ברכה בארץ וכמו שאמרו במס' סוטה כי הברכות היו בארץ בשביל ביהמ"ק, וכן כתב (שם פ"ז) שהארץ היתה מבורכת ע"י ביהמ"ק וירושלים כי על ידם היתה הברכה בארץ. ביהמ"ק על ידו באה הברכה לעולם הזה והוא היה הצינור להביא הברכה (נתיב העבודה פ"א). ביהמ"ק והתורה עיקר מציאות העולם וביהמ"ק באמצע העולם ממנו מקבלים כל הארצות חיות ושפע (גבורות ה' פ"ט). ולכן נקרא "היכל" שמשם כלכלה יוצאה לעולם (תוי"ט מדות פ"ד בשם ירושלמי).

וכן כתב בספר שערי אורה (שער א' עמ' ט'): ומבית המקדש היו כל הצינורות נמשכות לכל הארצות כולן לשבעים משפחות כנגד ע' שרים וכו'. ובספר טוב הארץ (עמ' ה' ב') שהשפע היה יורד על בית המקדש ומשם מתפשט על כל א". והרמח"ל כתב (מאמר הגאולה) כי בזמן ביהמ"ק היתה הקדושה מצומצמת בארץ הצבי ולא היתה יוצאת החוצה ובזמן הגלות נתצמצמה יותר וחזרה להיות נקודה קטנה והנה בזמן הגאולה ב"ב תשוב להתרחב על הארץ הקדושה (עמ' ל"ו). ומכל זה נראה שהוא רק בזמן הבית וברכת הארץ תשוב רק כשיבנה ביהמ"ק במהרה בימינו.

וכן מבואר בדברי הגר"א (אדרת אליהו פ' בלק מהד' שתית') בקדושה יש ג' מקומות שהמזונות יוצאין משם לעולם, א' מן א"י שנא' הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות, וא' מן השולחן שבהיכל שעליו היה לחם הפנים, וא' מקודש הקדשים שנאמר ועל הנחל יעלה על שפתו. וכן כתב ביהל אור (היכלות בראשית מג ב') מיום שפסקו הקרבנות אין לך יום שאין קללתו מרובה משל חברו. ומבואר כי עיקר הברכה היא בא"י ובזמן שבית המקדש בנוי.

ועי' חסד לאברהם (מעין ז' נהר יא) שכאשר גרמו עוננו ונחרב בית תפארתנו וכו'. וכן כתב האור-החיים הק' (משפטים כא יא) כי בזמן החורבן כל כלי השפע משפיעין חוץ למקומן בשאר האומות ולא בישראל כי מתקלקלים הצינורות ומריקים במקום לא קדוש.

וכן כתב הנצי"ב כי כל ברכות הארץ שע"י קרבנות מן המקדש המה יוצאין (העמק דבר ויקרא יט ל), וברכת התבואה תלי בקרבנות ואחר שחרב ביהמ"ק ממילא היה עצירת גשמים ורקבון תבואה

(העמק דבר ויקרא כו,ט). ומה שהבטיחה התורה ונתנה הארץ יכולה הוא לא כדרך העולם בחקלאות ותחבולות "אבל בזמן שישראל מתברכין הארץ נותנת יכולה בלי פעולה יתירה לזה וכדאי' בתענית פ"ג שבימי שמעון בן-שטח היו חיטים ככליות ועדשים כדינרי זהב" (שם כו,ד), הרי שברכות הארץ יבואו בדרך ניסית וללא עבודה יתירה ובשונה משאר הארצות.

ועי' בספר טוב הארץ (ד' ע"א) בשם הרמ"ק בענין שפע הנהר הנמשך לשכינה, ובחורבן בית ראשון עדיין נשאר קצת שפע, אבל בבית שני נסתם שער השפע מכל וכל. ואם בבית שני שהיו בו גדולי עולם וגדולי התורה נסתם השפע מה נאמר ומה נדבר אנן, וכל שכן בתקופתנו שטרם נבנה הבית ובודאי עוד לא נפתח השפע, אשר נזכה לראותו בבנין הבית השלישי במהרה בימינו.

◆ ז. כאשר כל עם ישראל שומרי מצוות ונקיים מחטא

דבר זה מפורש בתורה במקומות רבים וידוע לכל, כי ברכת הארץ ויבולה תהיה רק כאשר יעסקו ישראל בתורה וישמרו את כל המצוות. בפרשת בחוקותי "אם בחוקותי תלכו ואת מצוותי תשמרו ועשיתם אותם ונתת גשמים בעיתם ונתנה הארץ יכולה ועץ השדה יתן פרי ויהשיג לכם דיש את בציר וכו'" (ויקרא כו,ה-ה). וכן בפרשת עקב "והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אותם וגו' וברך פרי בטןך ופרי אדמתך דגנך תירושך ויצהרך" (דברים ז,יב-יג), וכן בפרשת ויהיה אם שמוע, והדברים פשוטים. דבר זה מבואר גם בפסוקים של "הקץ המגולה" בספר יחזקאל.

"כה אמר ה' ביום טהרי אתכם מכל עונותיכם והושבתי את הערים ונבנו החרבות, והארץ הנשמה תעבד תחת אשר היתה שממה לעיני כל עובר" (יחזקאל לו, לג-לד). וכתב רש"י: הארץ אשר היתה שממה עד הנה תהיה נעבדת ונזרעת, עכשיו נהפכה להיות כגן עדן. וכן כתבו הרד"ק והמלבי"ם שזה אחר שעשו תשובה גמורה ואחר טהרת העוונות עד שלא ישאר מהם רשע כלל, אז יתיישבו ויבנו הערים החרבות, "וידעו הגוים כי אני ה' בנית" שאינו בדרך הטבע אלא בדרך נסיי.

כלומר רק אחר טהרת העוונות בעתיד תהיה הארץ נעבדת ונזרעת, וירבה הדגן ופרי העץ ותנובת השדה כמבואר בפסוקים הקודמים (כט-ל).

וכתב רש"י "בברכותיה של א"י כשהם שרויין בארצם ועושים רצונו של מקום וברכה מצויה בארצם, קרקע בית סאה (חמישים על חמישים אמה) של א"י היתה עושה חמש ריבוא כורין" (מהדו"ק סוף כתובות, הובא בשיטמ"ק), וזה הכוונה במה שכתב במס' סנהדרין שתתן הארץ פירותיה בעין יפה, דוודאי בגאולה תתן בעין יפה בברכה מרובה.

וכתב הרמב"ן (פ' בחוקותי) כי ברכות הארץ העתידות הן כולם ניסים ויהיו בהיות כל עמנו צדיקים, כי בהיות ישראל שלמים והם רבים לא יתנהג ענינם בטבע כלל לא בגופם ולא בארצם כי יברך ה' לחמם ומימים ויסיר מחלה מקרבם עד שלא יצטרכו לרופא ולהשתמר בדרך מדרכי הרפואות כלל וכו' ואלה הברכות בתשלומיהן לא תהיינה רק בהיות כל ישראל עושין רצון אביהם ובנין שמים וארץ שלם על מתכונתו, וכ"כ בדרשת תורת ה' תמימה עמ' קנג. וכתב עוד (בראשית מו,טו) עם התורה אין בכל ענינו רק ניסים ולא טבע ומנהג ויעודי התורה כולם אותות ומופתים.

הרי שברכות הגאולה תתקיימנה רק בזמן ביהמ"ק כאשר יהיו כל עם ישראל צדיקים ועושין רצון אביהם שבשמים, וודאי שלא כדרך הטבע ולא בדרכי חקלאות ועבודת קרקע.

וכן מבואר בדברי הרד"ק (תהלים פה יא-ג) אז בעת הגאולה ישכון הכבוד בבית-המקדש ויהיו חסד ואמת בעולם כי יהיו כל ישראל בדרך אחת לעבוד את ה' ולהיותם בדרך אמת, וכשיעשו המעשים הטובים אז צדק משמים נשקף, כי הגזירות יורדות מן השמים לפי מעשה בני האדם בארץ, וכמו שיעשו הם הטוב גם ה' יתן הטוב להם ויפתח ה' את אוצרו הטוב את השמים, וארצנו תתן יבולה, כי לא יחסר להם עוד הטוב.

וכן כתב המהרש"א שברכות הארץ תלוי בזכות וחובות היושבים בה, ובברכותיה היא נותנת מאה פעמים יותר ממה שראויה לגדל לפי הטבע, והיה ראוי להתקיים בעוה"ז אם לא היו חוטאים, ויתקיים לעתיד אחר שיקבלו דין על חטאם (כתובות קא-קב ד"ה עם חלב, לשנה, אבל).

וכן כתב הפני-יהושע (כתובות קיב) שכל ברכות הארץ וההבטחות שהובאו שם בגמרא יהיו אחר שיעברו עליהם כל הצרות כדי שיצרפו ויטהרו מזוהמת חטא אדם הראשון ואחר הצירוף יתקיימו כל ההבטחות והיעודים כמו שהיה בשעת הבריאה קודם חטא אדם הראשון ואז גם אילני סרק יוציאו פירות, ולכן כתוב ויזרע יצחק וימצא מאה שערים לרמז זה דמעשה אבות סימן לבנים, והטעימו הקב"ה ליצחק מעין עולם הבא.

וכתב הברטנורא (בפירושו למגילת רות): ובגאולה העתידה כולנו נהיה טהורים מחומר שירחיק הקב"ה חומר הנחש מתוך ישראל לעולם ותשוב הברכה כימי קדם... וישוב ישראל לתפארתו והדרו וישפיע בהם האוצרות גדולות מברכתו יתב' וכל הצינורות יקראו זה אל זה להשפיע על ישראל, אך קודם שיגיע זמן נתינת זאת הברכה לישראל יהיה נבדל מביניהם כל התערובות הרע ולא יקבלו זאת הברכה אלא אותם שבזמן שישראל היו נכנעים דבקו במצוותיו יתב', שהמרפים ידיהם מהמצוות ופונים להקב"ה עורף ולא פנים יהיו נבדלים ולא יראו בזמן שיפקוד ה' את עמו לתת להם לחם ולא יראו בזמן זריחת חיי עולם כאותן שידבקו בהקב"ה ובמצוותיו... לפי שהשפע מושפע ממדה למדה וכשישראל אינם עושים רצונו של מקום הם משפיעים במקומות אחרים ואינם מניחים שיבוא השפע והכבוד לכסא.

וכן הש"ך על התורה (פ' עקב כי ה' אלקיך מביאך אל ארץ טובה) כתב: ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם, אם תעשו רצונו של מקום תוציא לכם לחם חי אפוי כמו שאמרו ז"ל עתידה א"י שתוציא גלוסקאות וכו'.

וכתב הרמ"ק: והנה חטא אדה"ר מיעט טעם הפירות וחטאי בני אדם והדורות הבאים מיעטו אותם מיעוט אחר מיעוט עד הפחיתות הזה אשר אנחנו בו וכאשר ישוב לימי עלומי בהכרח ישוב לטעמו וליופיו ולהדרו. ולא יסופר בדברי חז"ל דבר ממה שעתיד וממה שעבר שיהיה דבר מתמיה כלל (אילימה עין כל תמר ה' פכ"ו, אור יקר זח"ה לט א').

וכן כתב המקובל בעל 'שערי אורה' (שער ה' עמ' נ' ב'): ובשעה שהם חוטאים וכו' הנה כל הצינורות שהיו באים לישראל מכל הטובות הנשפעות משם ה' הרי כולם נשחתות ושופכות אל

ארצות שרי האומות. וכן כתב הרמח"ל (הובא לעיל) כי עתה נפסדו הדעות ונתקלקלו כל המעשים, אך כאשר יגלה כבוד ה' אז ישובו כל הדיעות לדרך הישרה וכל המעשים יהיו מתוקנים כראוי ויהיו בני-אדם מתדבקים בקונם כמו שאמר הכתוב אשפוך את רוחי על כל בשר ולא יהיה יצה"ר ותהיה התשוקה כללית לכל העולם להתקדש בקדושתו יתב' **ויולד מזה הצלחות הבריות כולם, ואז ינהג העולם בתיקון גדול והטבע יתעלה לטובה.**

"על מה אבדה הארץ ויאמר ה' על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם" (ירמיה ט'), והסביר **המהרש"א** (מהדורא בתרא ב"מ פ"ה) כלומר מה חטאה ונענשה הארץ שאינה מוציאה פירות ותבואה כבראשונה כמו שאמרו בכתובות א"י ממהרת לבשל פירותיה, ואמר הקב"ה כי לא עמלים בתורה. וכן כתב **היעב"ץ** (סידור סולם בית א-ל חווק ג' עמ' מז), וכן **בתפארת יהונתן** (פ' ראה עה"פ כי ירחיב יב, כ).

ולמרות שתהיה ברכה גדולה בפירות הארץ לא יתבטלו משום כך מלימוד התורה, וכמו שכתב **רבי חיים ויטאל** (עץ הדעת הדעת טוב, פ' בחוקות) אתם תהיו עוסקים כל היום בקיום התורה והמצוות ועבדכם ושכירכם הם יטרחו במלאכה לצרככם וכו'. וכמו שכתב **בספר-החינוך** (מ' שמו, מצות עבודה בעבד כנעני) שלא נשחרר אותו לעולם, וכתב הטעם לזה- לפי שעם ישראל הם מבחר המין האנושי ונבראו להכיר בוראם ולעבוד לפניו, וראויים להיות להם עבדים לשמש אותם, ובכן לא יצטרכו להשתעבד באחיהם ויהיו נכונים כולם לעבודת ה'. ויסוד המצוה כדי שירבו בני-אדם בעבודת בוראם ברוך הוא.

◆ ח. עיקר הברכה בארץ ישראל וכל האומות מקבלים התמצית

אמרו חז"ל (דברים רבה ג, ד) כל מה שישראל אוכלים בעולם-הזה מכח הברכות שברכם בלעם הרשע, אבל ברכות שברכו אותן האבות משומרין הן לעתיד-לבא שנאמר ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך.

וכן מבואר ב**זוהר הק'** (פ' וישלח קעב א') על הפסוק יעבור נא אדוני לפני עבדך, כי יעקב שמר את הברכות אשר ברכו אביו לסוף הימים כאשר יצטרכו אותם בניו בסוף הימים לעולם-הבא, ועדיין לא התקיימו אפילו אחת מן הברכות. ברכה אחת ברכו אביו, ואחת הקב"ה ואחת שברכו המלאך שרו של עשו, וסילק אותם לעתיד לבוא כאשר יתאספו כל העמים להאביד בניו מהעולם (ומלחמת גוג ומגוג היא אחר ביאת המשיח כמו שכתב הרמב"ם הל' מלכים יב, וקודם לכן יבוא אליהו הנביא) ואז בזמן מלך המשיח יתעוררו כל הברכות ויתקיים העולם כיאות, ומאותו יום תקום מלכות כנסת ישראל על כל שאר המלכויות ואז יהיו ישראל גוי אחד בארץ ועם אחד להקב"ה (זוהר הק' פ' תולדות קמה-קמו).

וכתב **המגלה עמוקות** (פ' תולדות) הברכות של יעקב לא נתקיימו עתה רק לסוף ימים כדאיתא בזוהר והיה שארית יעקב שהניח אותן בקרב עמים רבים. וכתב **הגר"א** (פירושו על חד גדיא): כלל גדול אצלנו שכל הטובות שהיו ושיהיו עוד בין בעוה"ז ובין בעוה"ב את כולם ירשנו מאבותינו בעת שבירך את יעקב ולולא הברכות חסרנו את כל והכל היו לעשו.

הרי שבזמן הגאולה תהיה ארץ ישראל מבורכת יותר מכל ארצות העולם לאין שיעור, שאז נזכה לברכות של האבות הקדושים.

ואמרו חז"ל כי כאשר ישראל אינם חוטאים כל העולם מתברך בשבילם (תנחומא בחוקותי ב'). ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך, שיהיה השבע בא"י ורעב בכל הארצות, ויהיו כל הארצות באין ולוקחין מכם פירות ומעשרין אתכם בכספים (ויקרא רבה לה,יא). אמר משה אם ישמרו עם ישראל את מצוות התורה נאמר לי בנבואה שיהיו גרגרי החיטים ככליות השור ומן ענב אחד יוציאו כור אחד יין (תרגום יונתן בן עוזיאל דברים לב,יד). וכן בספרי (האזינו פ' שטו) ה' בדד ינחנו, אמר להם הקב"ה כדרך שישבתם יחידים בעולם הזה ולא נהניתם מן האומות כלום כך אני עתיד להושיב אתכם יחידים לעתיד ואין אחד מן האומות נהנה מכם כלום.

הרי שברכות הגאולה תתקיימנה רק בזמן ביהמ"ק כאשר יהיו כל עם ישראל צדיקים ועושין רצון אביהם שבשמים, וודאי שלא כדרך הטבע ולא בדרכי חקלאות ועבודת קרקע, ומובן לכל מי שיש לו מח בקדקדו שזה יהיה בשונה משאר הארצות באופן ניכר, אך מה שהארץ נותנת פירות כמו כל הארצות שכאשר מרבים בנטיעות מתרבים הפירות אין בזה שום סימן לגאולה (ובגמ' כתובות קיב אמרו: מה צבי זה קל מכל החיות אף א"י קלה מכל הארצות לבשל את פירותיה, ומבואר להדיא שבגאולה העתידה תהיה ברכת הארץ גדולה באופן ניכר משאר הארצות).

ועוד אמרו חז"ל (תענית י') ארץ ישראל נבראת תחילה והקב"ה משקה אותה בעצמו וכל העולם ע"י שליח, א"י שותה מי גשמים וכל העולם מתמצית (שיריים), א"י שותה תחילה וכל העולם לבסוף.

וכתב על זה הרשב"א כי א"י היא העיקר ותכלית הכוונה בארץ והיא נחלת ה' וכל עניניה בהשגחה תמידית מאתו יתב' כי תמיד עיניו בה והגשמים שירודים שם הם העיקר גשמי רצון וברכה להרבות הפירות, וע"כ היתה א"י בזמן שהיו ישראל עושים רצונו של מקום מוציאה רוב תבואות ופירות מרובין וגסין מאוד שלא כדרך שאר ארצות כמו שידעת במאמרם ז"ל בכתובות שאמר כי שם ציוה ה' את הברכה וכו' (הובא במהרש"א ועין יעקב שם).

וכן מבואר בזוהר הק' (וירא קח ב', תרומה קנב ב') דכשהיו ישראל בארץ עיקר שפע הברכה והפרנסה היה מגיע לארץ ישראל ולא למקום אחר ושאר האומות ניזונו מהשיריים ובזמן הגלות להיפך, וכ"כ ההפלאה דכל זה בזמן שהיתה א"י בישובה היה יורד השפע לא"י ומתמציתו לשאר ארצות ובגלות בהיפך (פנים יפות שמות ב,כג) וכ"כ היערות דבש (ח"א דרוש א') דהשפע לארץ היה ע"י ישראל וביהמ"ק ומשם נתפשט התמצית מעט לגוים, וכן הנודע ביהודה (תנינא ס' קז) שכאשר חטאו ישראל מקבלים מהתמצית, והערוך לנר (סוכה ל"ד א', סנה' קיג) דקודם החורבן היה עיקר שפע הפרנסה לישראל ומתמצית נזונו האומות ואחר החורבן איפכא, וכן עוד ספרים (וברמב"ן דברים יא,יב שכל הארצות מתפרנסות ממנה באמת).

ומבואר שא"י היא עיקר העולם ושאר ארצות טפלות לה וניזונות מהשיריים וא"כ איך יעלה על הדעת שבזמן הגאולה כאשר "ישיש עליך אלקיך כמשוש חתן על כלה" אז תגדל א"י פירות כמו כל שאר ארצות, אלא ודאי תהיה ברכה מופלגת שלא כשאר ארצות.

ואמרו בזוהר הק' (תרומה קנב ב') בזכות ישראל הקב"ה נותן מזון ושובע לכל העולם, ובזמן שהיו ישראל בארץ הקדושה ועושים רצון אביהם שבשמים היו מקבלים מזון ממקום עליון

משולחן המלך וכל הסעודה מתוקנת להם וכל העמים היו מקבלים רק את התמצית, וכאשר ישראל לא עשו כרצון אביהם הלכו בגלות בין האומות התהפך הדבר והגוים נוטלים פי שנים, וישראל ניזונים מהשאירות.

ובזוה"ק הק' (פ' וירא קח ב') כי הקב"ה חילק את כל העמים והארצות תחת ממונים ושליחים, וארץ ישראל לא שולט בה מלאך ולא ממונה אחר אלא הוא בעצמו, ומשום כך הביא את העם שלא שולט בו אחר לארץ שלא שולט בה אחר. בא וראה, הקב"ה נותן שם מזון תחילה ואחר כך לכל העולם, כל שאר האומות במסכנות וארץ ישראל אינה כן אלא א"י ניזונת בתחילה ולאחר מכן כל העולם, ומשום כך ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם אלא בעשירות של הכל תאכל בה ולא במקום אחר.

ובזוה"ק (לך לך פד ב') כאשר היו ישראל בארץ הקדושה היה הכל מתוקן כראוי והכסא שלם וכו' ומשום כך שאר עמי העכו"ם היו ניזונים מתמצית, כיון שחטאו ישראל וטמאו את הארץ כביכול דחו את השכינה ממקומה והלכה למקום אחר ואז ניתן רשות לשאר עמים לשלוט, וכאשר השכינה בגלות שאר עמים מקום ששאר הממונים שולטים ומשום כך כולם יונקים ממנה.

כתב הרמ"ק (אילימה עין כל תמר ה' פכ"ו) כי א"י בזמן הנהגת הגלות כל פירותיה פחותים ופחוסים מאוסים כחושים, ובהנהגת הגאולה ימצאו בה פירות בשבח ומעלה על דרך שאמרו עדשים כדינרי זהב וחטים ככליות השור ואשכולות כעגלים וכיוצא ממה שאמרו חז"ל בברכת א"י, והדין עמהם שא"י אינה תחת שעבוד שר כלל אלא מכוונת כנגד פתח לבנת הספיר שלא ע"י אמצעות שר לכך הברכה מצויה בה בלתי מצטמצמת ויצאו מטבע הנהגת העולם ויתפשטו יותר ממציאיות הנהוג לפי כשרון בני אדם, עבר דרך הטבע ממנהגו.

אמנם נתמעט מציאותו מעוון התחתונים שמצמצמים הברכות וממעטים טבע המציאות, מצד שטבע המציאות הכלי מחזיק להיות עדשים כדינרי זהב וחטים ככליות השור ויותר מזה, אמנם החטא גורם שמצמצם הכלי עצמו ואינו נותן כדי ברכתו, כי הכלי מחזיק כמו שאמרו חז"ל עתידה א"י שתוציא גלוסקאות, רצו בזה שיש בעץ החיים לגדל פירותיו ולתקנם חלב חטה בלי מוץ ותבן ובלי סובין ומורסן שאלו הם מחטא אדם הראשון וכו' וזה להראות שהכלי התחתון הזה אין זה טבעו אלא שהוא כפוף קומתו ושיעורו הרבה מאוד יותר מזה אשר לפנינו.

והנה חטא אדה"ר מיעט טעם הפירות וחטאי בני אדם והדורות הבאים מיעטו אותם מיעוט אחר מיעוט עד הפחיתות הזה אשר אנחנו בו **וכאשר ישוב לימי עלומי בהכרח ישוב לטעמו וליופיו ולהדרו**. ולא יסופר בדברי חז"ל דבר ממה שעתיד וממה שעבר שיהיה דבר מתמיה כלל, אמנם אשוב **שלא יסבול הברכה אלא ארץ ישראל** מפני שבח הברכה אשר בה, אמנם שאר העולם אינו שותה אלא מתמצית של א"י, יהיה בשבח ומעלה אבל לא כא"י, ולכך נתנו חז"ל המעלה ההיא לא"י ואמרו עתידה א"י להוציא כלי מילת ולא נתנו ברכה זו לחז"ל מפני שאינה כלי מחזקת הברכה ההיא, אמנם בברכת א"י יתברכו ג"כ שאר הארצות. עכ"ד.

ועוד ביאר ענין זה בפרדס רימונים (שער ח' פ"ב), ועי' בספר שפע טל ואיגרת הטעמים פרק ז'.

וכן כתב **מהר"ו** (עץ הדעת טוב פ' ויצא): א"י בלבד היא הנקראת ארץ ושאר ארצות טפלים לה ולכן אחר אשר נותן ביד עצמו המטר על פני הארץ אח"כ משם שולח ע"י שליח הם הע' שרים את המטר אל כל העולם הנקרא חוצות, כי מא"י נובעים מימי השפע מאת ה' השוכן בה והיא כבאר נובע המשביע כל העולם ומשם יושפע כל העולם (זה בזמן ביהמ"ק אך בזמן הגלות משפיע לשרי האומות ועם ישראל מקבלים את התמצית כמו שיבואר).

וכן כתב **המב"ט** (בית אלקים שער התפילה פ"ה): וענין מעלתה בענין הגשמיים היא בענין שבח פירות א"י בגודלן וטעמם ויופי ובריאות האנשים הגדלים בה כי מצד השפע האלקי אשר בה מתברכים הדברים הגדלים בה וכו' כי בא"י שאין שר ומזל מושל בה כי אם הא-ל יתב' היא מושפעת מאתו יתב' מדי יום ביום ומדי שנה בשנה בכל הדברים הצריכים למזונות האדם וחיי, אבל שאר הארצות הם מושפעים ע"י השר והמזל השולט עליהם לזמן קצוב כפי מה שחלקו לו למעלה.

וכן כתב **הרמח"ל** (אדיר במרום עמ' סט): א"י משם השתת העולם ומשם יורד השפע תמיד ומתחלק לכל הצדדים. **והרמ"ד וואלי** (ממלכת כהנים יחזקאל לד,יד) א"י מבחר השפע מתגלגל לשם משא"כ בשאר הארצות שכולן ניזונות מן התמצית.

וכתב **הש"ך** (על התורה פ' שלח): "אמרו בזוה"ק שאמר להם משה אם תראו האילנות והפירות שהם כשאר ארצות - אין לארץ ישראל יתרון על שאר ארצות, אבל אם תראו אותם משונים על שאר ארצות משם תדעו שהיא מושגחת ממקום עליון מעתיקא קדישא שהוא אין וזהו היש בה עץ אם אין". הרי שפירות א"י מובחרים מכל הארצות.

וכתב **החסד לאברהם** (מעין ג' נהר כה): אין דרך השפע להתפשט בכל העולם רק בארץ ישראל וזה מה שאמרו חז"ל מתמצית של א"י שותה וניזון כל העולם כולו, כי א"י הוא כמו לב המחזיק חיותו לכל הגוף וכו'. אמנם מחורבן הבית ואילך אין לך יום שאין קללתו מרובה והולכים ודלים מחסרון השפע, ובעת החורבן מתמצית חו"ל שותה א"י, כי אין לא"י קיום ועמידה רק מחו"ל. וע"ע מעין ו' נהר ט' ומעין ז' נהר יא, בביאור סוד שפחה כי תירש גבירתה.

וכתב **הגר"א** (רות א,ו): כל הטוב הנמשך לאומות העולם הוא בשביל ישראל כי עיקר הבריאה והטוב הוא בשביל ישראל ועיקר השפעת הטוב לישראל הוא בא"י, ועי' בספר יהל אור על זוה"ח (מ"ח ע"ג ד"ה והפה נפתח). **והחת"ס** (תורת משה פ' שלח) כתב שהגוים שהיו בארץ קיבלו רק את החלק הגשמי של הפירות והמזון אך את החלק הרוחני שבו קיבלו בנ"י במדבר וזה היה במן.

וכתב עוד (תורת משה פ' עקב) עה"פ ברוך תהיה מכל העמים: כי ישראל עומדים בין ה' ובין שרי האומות באופן שכל השפע הראוי לבוא על אומה מהאומות יהיה ישראל הצינור שלהם וממילא יקלטו טוב הרבה על דרך בא למדוד אפרסמון וכו' ומשום כן היה בא"י כח לגדל כל מיני פירות של כל מיני מדינות שבעולם משום שהיה הצינור לכל העמים והשרים וכו'.

וישראל לבדם הם העיקר בכל הבריאה כולה וכל השאר תלויים בהם, ובהם תלויים כל ההשפעות (דעת תבונות להמח"ל ס' ק"ל), מכל זה יתבאר כי עם ישראל היה הצינור להעביר הברכה

לכל האומות ועיקר הברכה היא בארץ ישראל, וא"כ בזמן הגאולה ודאי שברכת ארץ-ישראל תהיה גדולה לאין שיעור מזו של כל ארצות הגוים.

◆ ט. בזמן החורבן האומות מקבלות השפע

דבר זה מבואר הרבה בספרי המקובלים, בספר 'טוב הארץ' (להמקובל רבי נתן שפירא זצ"ל עמ' ד') כתב שעתה כל השפע הנשפע יוצא לע' שרים, כי בעו"ה עתה בעת החורבן השפע שמקבלת השכינה הוא התמצית ממה שהיתה מקבלת מקודם בבנינה, והשפע בעצמו לוקחת בעו"ה השפחה בישא כד"א תחת שפחה כי תירש גברתה.

אמנם עתה שנסתלק לה השפע מכל וכל והיא נקראת סוכת דוד הנופלת שנפלה לא נאמר אלא הנופלת להורות שלעולם היא בעוונותינו נופלת, להיות שנסתם השער השפע שאינו נשפע למטה זולת הספיחים וספיחי הספיחים שאנו אוכלים, וכן תמיד מאותו השפע שהיה בה נגרע עתה בזמן הגלות, ולכך לעולם חוזרת לאחור וזהו הנופלת בכל יום שאין יום שאין בו קללה מרובה מחברתה כי כל עוד שהולך השפע מתמעט כחו כענין הספיחים שיש להם כח חזק וספיחי ספחים שהוא השתים הוא יותר מתמעט וכל עוד שהולך הוא מתמעט.

ושם (עמ' יג) ומתמצית אנו ניזונים כי אין שפע מתחלק לחו"ל שלא ינתן לשר של האומה ההיא.

כי הנה אין דרך להתפשט השפע לכל העולם כי אם מא"י לא זולת וזהו אמרו רז"ל מתמצית א"י העולם שותה וכו' מן הזך והטהור שבשפע ניזונת א"י ואחר כך שאר ארצות, ולזה כיוונו רז"ל מתמצית א"י העולם שותה כנז', אמנם בזמן החורבן שנפסק השפע בעוונותינו הנה כל האברים הולכים ודלים וכו' ולזה אין לך יום מחורבן הבית ואילך שאין קללתו מרובה מחבירו כי הולכים ודלים הנמצאות מחסרון השפע וכו' כן ג"כ מזמן החורבן ואילך מתמצית חו"ל א"י שותה כי א"י אין לה קיום והעמדה אלא ע"י המעט מזער צדקה שמשלחים לא"י מחו"ל כהיום הזה שהוא התמצית של אנשי חו"ל.

שם (עמ' כה ב') ועתה אחר החורבן נהפוך הוא אשר אנו לוקחים התמצית והמה השפע, והמה לוקחים השפע בעצמו כנזכר בזוהר פרשת תרומה על פסוק "ועשית שולחן זהב טהור וגו'" כל זמנא דישאל עבדי רעותא דמריהו הא על פתורא דמלכא אינון אכלי, וכל סעודתא אתתקן להון ואינון מההוא חדוה דלהון יהבי גרמי דאיהו תמצית לעכו"ם, וכל זמנא דישאל לא עבדי רעותא דמריהון הא סעודתא לכלבא ואסתלק לון תמצית ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים דהא תמצית דגעולי עכו"ם אכלי ווי לברא דמלכא דיתיב ומצפה לפתורא דעבדי מה דאשתאר מן פתורא איהו אכיל עכ"ל ולכן נתקיים עתה בעו"ה הפסוק ועצר השמים ולא יהיה מטר וכו',

וזה סוד תחת שפחה כי תירש גבירתה כי מתחילה הכל היו משפיעים בארץ ישראל ואז היתה נקרא א"י גבירתה וכו' אבל עתה תחת שפחה כי תרש גברתה כי בארץ ישראל אינו יורד כי אם השפע במספר שפחה אבל בחו"ל הוא יורד כמנין תנ"ה וכו'.

וביאר בזה **הרמ"ק** (פרדס רימונים שער ח' פ"ב): כי בהיותנו בגלות בין האומות והשכינה עמנו ובינינו ודאי לשמרנו היא משפיעה לנו רב טוב בארצות הטמאות והשפע נשפע אליהם ואנו אוכלים מהתמצית והמותרות, כי השכינה אינה משפעת להם אלא ע"י השר אשר הם נמצאים תחת ממשלתו, והוא נראה לעין כי הברכה שורה במזונות ומטר הארץ וישראל קונים מהם פרנסתן בכסף מלא, נמצא עיקר הברכה להם לבדם ואין לישראל היות פרנסתן בשופי, וגם מהשכינה הסתלק השפע שמפני רשעתן של הבנים מסלקים מזון האם והיא נטרדת מהיכל מלך ח"ו.

וכן כתב **האור החיים** הק' עה"פ והלוית גוים רבים (דברים כח יב) הנה ידוע שבזמן שישראל עושים רצונו של מקום השפע של כל העולם בא על ידי ישראל והעולם כולו ניזון מתמצית עם בני ישראל, ולהיפך ניזונין ישראל מתחת ידי האומות וכו'. שבח הארץ היא כשה' מייחד אלקותו על ישראל אבל בזמן שישראל גולים ואין שכינה בתוכם אין שבח כל-כך לארץ (דברים יא.יב). וכן **הרמח"ל** (אדיר במרום עמ' שפה) בזמן הגלות עיקר השפע מגיע לאומות וישראל מקבלים התמצית.

והיערות דבש (ח"א דרוש א') שפעת הקב"ה לארץ היה ע"י ישראל **ומקדשו** ומשם נתפשט התמצית מעט לעכו"ם, אבל לאחר החורבן הקב"ה שם השפע בשר של אומה שאנו אצלו בגלות ומשפיע לשר ההוא והוא משפיע לנו, וכאשר השר מקבל השפע ומסתמא בוחר לאומה שלו והנלוים אתו הטוב והמובחר ולנו נותן רק התמצית מיעוטא דמיעוטא.

ועוד כתב (ח"א דרוש י') והנה ענין גלות השכינה ושפחה כי תירש גבירתה הנאמר בקרא (משלי ל.כג) כמו שכתב בכתבי האר"י ז"ל הוא, כי כל זמן שישראל בא"י הוא משפיע לא"י והפסולת והתמצית הם משפיעים לשרים ומזלות חוץ לארץ אשר משטרם על גויי הארצות, אבל כשאנו בגולה בין עמים אז הקב"ה משפיע לשר ההוא כדי להשפיע לישראל שתחת ממשלתו והוא לוקח לעצמו ועמו השפע, והתמצית והפסולת לישראל, כאשר האריך בזה וזהו שפחה כי תירש גבירתה, כי השר מקבל השפע ונותן הפסולת לישראל, וזוהי גלות השכינה שאנו חייבין להתאונן ולבכות עליה בלב קרוע ומורתח (ובהמשך דבריו משמע שהשפע מגיע לישראל **והוא רק בזמן ביהמ"ק**).

ועי' דברי הבן איש חי שהובאו לעיל, ובדברי בעל הלשם בספר הדע"ה (ח"ב דרוש ד' ענף י"א סי' ד', דף נ"ב ע"ב).

וכתב בספר **תפארת יהונתן** (כי תבא כח.ב): דכתיב ונתתי כסאי בעילם דהקב"ה השפיע השפע תחילה לשר של ארם ואנו מקבלים השפע מהשר הנ"ל, אבל בזמן שביהמ"ק היה קיים היה הדבר בהיפך שמן השמים ירדה עלינו ההשפעה וממנו ניתנה אח"כ ההשפעה לכל האומות, ויש הפרש גדול בזה **דעיקר הברכה נשאת מדובקת במי שירד עליו השפע מן השמים**.

♦ י. בגאולה העתידה תהיה הברכה רק בארץ ישראל

כתב בספר **שערי אורה** (עמ' נא ב'): דע כי כל הברכה היתה באה תחילה מאת ה' יתב' לישראל וע"י ישראל היו מתברכין ומתפרנסין כל ע' האומות עו"ג למטה, וכשחטאו ישראל נשתברו הצינורות וירשו אומות העולם הברכה שהיתה באה לישראל ואותו השפע הנמשך מאותן הצינורות כמו שאמר "תחת עבד כי ימלוך" לפי שנכנסו אותן הקליפות הקשות בין ה' ובין ישראל, אבל

בשוב ה' את שבות ציון וייתחדו ה' וישראל ויוסרו כל האמצעיים מביניהם אז לא יקבל אחד מכל שרי האומות לא שפע ולא ברכה ולא טובה זולתי ע"י כנסת ישראל שהיא מתגברת על כולן ומושלטת על כולם והיא נותנת להם פרנסה. וכל השרים והעו"ג תהיה פרנסתם באותו הנשאר בסוף כל המדרגות האחרונות מתמצית כנסת ישראל ואז יהיו כל השרים משועבדים לישראל וכולם יקבלו פרנסה ע"י ישראל... המבין יבין וידע שלא ימשך שום ברכה ולא טובה משום צד בעולם לאחד מן השרים ולעו"ג כי אם ע"י ציון וירושלים... ויהיה היובל נוהגת והגאולה והחירות מצויים לישראל ואז יריקו כל הצינורות ברכה על כנסת ישראל ויתרחקו כל אותן הקליפות הרעות והטמאות מכנסת ישראל.

ועוד כתב שם (שער ה' עמ' פ"ח): ואם תקשה ותאמר הלא א"י עיקר הברכות ושאר ארצות הגויים מתברכות על ידיה כאמרו ונברכו בך כל משפחות האדמה ואומר הנותן מטר על פני ארץ ואח"כ ושולח מים על פני חוצות ומן הדין היה שאחר שנפסקה ההמשכה מא"י שיחרבו מאד שאר הארצות שברכותיהן תלויה בברכותיה לגמרי. דע שאילו לא נתקלקלו הצנורות ונעשו בהם סדקים ושברים אמת אתה אומר, אבל מאחר שנתקלקלו ונסדקו ונשברו מטפטפים המים לכאן ולכאן ובאותו הטפטוף מתקיימים שאר הארצות ועם כל זה אין ברכה שרויה באותו הטפטוף שאין הברכה מצויה בכל הארצות אלא כשהן שותות ע"י א"י.

וכתב הרמח"ל (אוצרות רמח"ל תהלים פ"ה) על הפסוק גם ה' יתן הטוב וארצנו תתן יבולה: והנה בזמן הגלות כשהשפע עומד להתפשט למטה לתחתונים כשהוא בנה"י אז הס"א מתמצעת ולוקחת אותו לפי ששם היא אחיזתה ומטה אותו באורחות עקלקלות, אבל לעתיד לבוא "צדק לפניו יהלך" שהיא הגבורה העליונה שמגרשת את הקליפות וישים השפע העומד בנה"י בדרך ישרה, בתחילה לישראל ומהם לאומות העולם ולא יזונו אלא מן התמצית.

והרמ"ד וואלי (ממלכת כהנים יחזקאל לד"ט) בזמן הגלות החיצונים נוטלים עיקר השפע לעצמן ונותנים את התמצית לישראל, וזה לא יהיה תמיד בלי ספק, כי אם בעת הסתרת פנים לכלה פשע ולהתם חטאת עד שיושלם הבירור של הניצוצות הקדושות ואח"כ יהפך הגלגל ותחזור העטרה ליושנה שישראל יקחו את שלהם שהוא עיקר השפע ויתנו לכם מה שירצו מן התמצית, שאז תהיה ממשלתן על כל האומות בעת בא עת שהאלילים כליל יחלוף ונשגב ה' לבדו ביום ההוא.

ומוכן לכל מי שיש לו מח בקדקדו שברכת הארץ בגאולה תהיה בשונה משאר הארצות באופן ניכר, אך מה שהארץ נותנת פירות כמו כל הארצות שכאשר מרבים בנטיעות מתרבים הפירות אין בזה שום סימן לגאולה (ובגמ' כתובות ק"ב אמרו: מה צבי זה קל מכל החיות אף א"י קלה מכל הארצות לבשל את פירותיה, ומבואר להדיא שבגאולה העתידה תהיה ברכת הארץ גדולה באופן ניכר משאר הארצות). וכן הובא לעיל מדברי הברטנורא, שעיקר הברכה של כל העולם תהיה רק בא"י.

ואין ברכת הארץ תלויה בכמות האנשים בא"י וכל שכן אם באים לתוכה אנשים שאינם שומרי תורה ומצוות המטמאים את קדושת הארץ ומסלקים את השכינה, וכמו שכתב הב"ח (או"ח סי' רח) שקדושת הארץ נשפעת גם בפירותיה שיונקים מקדושת השכינה השוכנת בקרב הארץ, כי על כן הזהיר ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שוכן בתוכה וגו', ואמר אם תטמאו

את הארץ נמשכת הטומאה גם בפירותיה היונקים ממנה וכבר נסתלקה השכינה מקרב הארץ אשר אני שוכן בתוכה וכו'.

וכאשר ישלח לנו משיחו הולך תמים אז ינחם ה' ציון יפתח את אוצרו הטוב מן השמים ויבנה לנו בית קדשנו ותפארתנו, אז יתקיים בנו וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה' במהרה בימינו.

פרק ז' אין נגאלין אלא בתשובה

- ◆ הקדמה רח
- ◆ א. מקורות שאין נגאלין אלא בתשובה ריא
- ◆ ב. התורה הבטיחה שעתידים לשוב בתשובה ריב
- ◆ ג. במצרים שבו בתשובה רטו
- ◆ ד. נבואת יחזקאל פרק ל"ו רטז
- ◆ ה. מחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע ריט
- ◆ ו. מקורות שיגאלו גם ללא תשובה רכ
- ◆ ז. דור שכולו זכאי או חייב רכב
- ◆ ח. קץ האחרון שלא יתאחר רכה
- ◆ ט. בגאולת 'בעתה' רק הצדיקים יגאלו רל
- ◆ י. דעת אור-החיים הגר"א ובעל הלשם רלג
- ◆ יא. מהי התשובה רלו
- ◆ יב. תגובה לספרים רלט

פרק ז' אין נגאלין אלא בתשובה

האם תתכן גאולה ללא תשובה

כל הנביאים כולן צוו על התשובה ואין ישראל נגאלין אלא בתשובה, וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד הן נגאלין

(הרמב"ם, הל' תשובה ז,ה)

◆ הקדמה

הנה ידוע לכל כי גאולת עם ישראל תלויה בתשובה, כמפורש בפסוקים בפרשת ואתחנן (דברים ד,ל) וניצבים (דברים ל'), ובדברי הנביאים "ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב" (ישעיה נט) "והשיבותים על הארץ הזאת וגו' כי ישובו אלי בכל ליבם" (ירמיה כד) "אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלקיהם ואת דוד מלכם" (הושע ג ה) ועוד, ובגמ' (יומא פו ב') גדולה תשובה שמביאה את הגאולה שנאמר "ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב", מה טעם ובא לציון גואל משום דשבי פשע ביעקב, ובגמ' סנהדרין (צו ב') רבי אליעזר ורבי יהושע אשר סוברים שניהם כי אין נגאלין אלא אם כן עושים תשובה, אלא שחולקים אם צריך שתהיה התשובה מעצמם או גם ע"י יסורין. ובזה"ח (נח מ' ע"א) איתא שנשבע הקב"ה שלא יפדם עד שישובו לפניו, אפילו כפתחה של מחט (הובא במדרש תלפיות ענף גלות מצרים).

וכן כתב הרמב"ם בהל' תשובה (פרק ז') כל הנביאים כולן צוו על התשובה ואין ישראל נגאלין אלא בתשובה, וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד הן נגאלין, וכך היא דעת רבים מגדולי ישראל אשר יובאו לקמן.

ובדברי הנביאים מוזכר פעמים רבות כי קודם הגאולה יתקיים בירור וצירוף של עם ישראל:

"ואשיבה ידי עליך ואצרוף כבור סיגין ואסירה כל בדילך וגו' אחרי כן יקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה" (ישעיה א כה) "וצרפתים כצרוף את הכסף ובחנתים כבחון את הזהב" (זכריה יג ט) "ומי מכלכל את יום בואו ומי העומד בהראותו כי הוא כאש מצרף וכבורית מכבסים" (מלאכי ג ב) "יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים והרשיעו רשעים ולא יבינו כל רשעים והמשכילים יבינו" (דניאל יב י). וכן פסוקים רבים כי הרשעים והפושעים יכלו קודם הגאולה, בישעיה (א כח) יחזקאל (כ לח) דניאל (יב א) צפניה (ג יא-יב) עמוס (ט יא-יב) מלאכי (ג יט-כ).

ובדברי חז"ל, דור שבן דוד בא צירוף אחר צירוף שנאמר ועוד בה עשירה ושבה והיתה לבער (כתובות קיב ב', ועי' תרגום ורש"י על הפסוק שם (ישעיה ו יג)). ומי שאינו מתאבל על ירושלים לא יראה

בשמחתה (תענית ל' ב'), ונעשה דין ברשעים ויכלו המינים קודם שתתרום קרן הצדיקים בירושלים (מגילה יז ב').

ומפורש בזה"ק (פקודי ר"מ א') שכנסת ישראל לא תקום מעפר בעוד שישנם רשעים בישראל (דלית קימה לכנסת ישראל מעפר בעוד דאינון חייבין דישראל יקומון בעלמא). ועי' רד"ק ומצודות על הפסוק "ועמך כולם צדיקים" (ישעיה ס כא), ורד"ק (ישעיה ג יח, כד טז יואל ג ה), וברמב"ן (שיה"ש ח"ג) שקודם קיבוץ גלויות יתבררו ויתלבנו רשעי ישראל להתיר אותם כהיתוך כסף בתוך כור, והרמ"ק כתב (אילימה עין כל תמר ה' פכ"ד) והענין הוא שהגיע עת הקליפה ליבטל מן העולם וכל עוד שיש בישראל רשעים אחוזים בהם היאך אפשר שיתבטלו החיצונים ורשעים ברשעתם, והקב"ה בעל הדין והמשפט ביושר ובאמונה ואין עוול ולכך יצטרפו צרוף אחר צרוף עד שיהיו כסף נקי וטהור וכו', וכן אור יקר על הזה"ק (שמות עמ' לו), וכן בחסד לאברהם (מעין ה' נהר לו, ו' נהר ו') ואוה"ח הק' (ויקרא יב ב) ועוד.

מכל זה נדע כי התשובה שתהיה קודם הגאולה מלבד שהיא תנאי וסיבה לגאולה, אך היא גם סימן מובהק של הגאולה, וכל עוד לא ראינו שכל עם ישראל שבו בתשובה נדע שהגאולה טרם התחילה. משום כך התנגד הנצי"ב זצ"ל להדפסת הספר 'דרישת ציון' ואמר כי נוסד על אור מתעה, שהרי המקרא של "ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו" לא החל להתקיים כלל, ושאר אדם יודע סדר הגאולה העתידה אשר תהיה בנפלאות גדולות (אגרות הנצי"ב אגרת ק"ז).

כבר מתחילת דרכם היתה לרבני הציונות בעיה קשה, משום ש"הגאולה" שלהם לא הסתדרה עם התורה. הרי בתורה נאמר כי כל עם ישראל ישובו בתשובה לפני הגאולה ודבר זה לא ראינו כלל בגאולת הציונות, ואדרבה רואים אנו לצערנו הרבה חוטאים ומחללי שבתות בארץ ובכל העולם, ורפורמים ומתבוללים בחו"ל, ושלא לדבר על ראשי הציונות שהם היו ראשי הרשעים והסיתו והדיחו לאלפים.

ענין זה מובא בכל ספריהם, הם חיפשו ואספו מקורות בפסוקים בחז"ל ובמפרשים וכן מאמרים רבים נכתבו כדי להוכיח שהגאולה אינה תלויה בתשובה והיא תבוא בזמנה גם אם לא יהיו ראויים. והם כמובן מוכרחים לומר כן, שהרי לשיטתם ה"גאולה" כבר התחילה ולא ראינו כי כל היהודים שבו בתשובה והינם שומרי שבת ומקיימי מצוות, וישנם בארץ יהודים רבים אשר לא מקפידים (בלשון המעטה) על קיום כל המצוות (וכדרכם הם מחליטים שהגאולה החלה ולאחר מכן מחפשים מדרשים ומאמרים אשר יתאימו לשיטתם).

אולם דבר זה מפורש בתורה כי עם ישראל ישובו בתשובה לפני תחילת הגאולה כנזכר לעיל.

יש מהם שהתעלמו מהפסוקים בפרשת ניצבים, יש שנקטו התירוץ של "קמעא קמעא" שלאט לאט ישובו כולם בתשובה תוך כדי התקדמות הגאולה, יש שהמציאו חילוק בין תשובה פרטית לתשובה כללית, ויש שאמרו שהחזרה לא"י גם בלי קיום מצוות היא תשובה, ואחר שיבואו לארץ ישובו בתשובה שלמה עם קיום מצוות.

הצד השווה שבכולם שאין בדבריהם ממש ואת כולם ישא הרוח, וכל התירוצים הללו נאמרו רק אחר תחילת הציונות ולא נזכרים כלל בכל המפרשים ובדברי גדולי ישראל אשר פירשו את

הדברים כפשוטם, והקב"ה אינו מחוייב לתירוצים הללו, ודברי התורה הקדושה חיים וקיימים לעד ויתקיימו כולם בשלמות ללא תירוצים דחוקים ובדויים אשר נאמרו כדי לעקם את התורה ולהתאימה לציונות ולדמיונות של רבני הציונות (והתירוצים הללו אינם מסתדרים כלל עם פשט הפסוקים וכפי שיבואר).

ואמנם מצינו כמה מאמרים בחז"ל ובראשונים אשר מהם משמע כביכול כי יגאלו גם ללא תשובה, ומכאן הבינו הרבנים הציונים שכולם יגאלו גם ללא תשובה צדיקים ורשעים, מעין "חנינה כללית" כביכול (כל זה יחד מתוך "אהבת ישראל" ואהבת הרשעים אשר מתוך כך הם מואילים בטובם לוותר על הצורך לשוב בתשובה).

ולפי דבריהם אין צורך לשוב בתשובה ולעבוד את ה' כלל, כי כולם יזכו לגאולה גם אם לא יהיו ראויים. וכבר הנביא מלאכי מזכיר טענה זו "אמרתם שוא עבוד אלקים ומה בצע כי שמרנו משמרתו וגו' ועתה אנחנו מאשרים זדים גם נבנו עושי רשעה גם בחנו אלקים וימלטו" (מלאכי ג, יד-טו).

אך טענה זו בטעות יסודה ואינה נכונה כלל, ומובן לכל מי שלמד קצת תנ"ך ומאמרי חז"ל ודברי רבותינו כי לא תתכן גאולה ללא תשובה. כלל ידוע הוא "אין חוטא נשכר" (שביעית פ"ט) "כל האומר הקב"ה ותרן יותרו חייו" (ב"ק נ' א') אלא מאריך אפיה וגבי דיליה (ב"ר סז, ועי' ספר העיקרים מאמר ד' פ"ג).

ובדברי הנביאים מוזכר פעמים רבות כי קודם הגאולה יהיה צירוף אחר צירוף, מירוק ובירוק, ולא כולם יזכו לראות את הגאולה, ורק הצדיקים יראי ה' ואלו החוזקים באמונתם ובלמוד התורה ושמירת כל המצוות יהיו ראויים לחזות בתשועת ישראל אך הרשעים לא יזכו לראותה (אמנם יש בזה חילוק בין גאולת בעתה לאחישנה כפי שיבואר). ומעניין כי דוקא אלו המרבים כביכול בלימוד תנ"ך ואמונה, הם מתעלמים מנבואות מפורשות.

והדברים יבוארו להלן, כי מה שאמרו "אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או כולו חייב" ושיש קץ אחרון 'בעתה' שאותו לא יעבור ויגאלו גם אם לא יהיו ראויים - אין הכוונה שכולם יגאלו אלא ביאורו הוא על שני אופנים: שבהגיע הקץ האחרון יעמיד מלך קשה כהמן ואז ישובו כולם בתשובה, או שיגאלו רק הצדיקים ומי שישב בתשובה שלימה (וכמו שאמרו בגמ' סנהדרין ק"א אחד מעיר ושנים ממשפחה).

בדברים שיבואו בהמשך מוזכרים הרבה צרות ויסורי העתידים לבוא על עם ישראל עד אשר ישובו בתשובה, ויהיו כאלה אשר יתקשו לקבל את הדברים, ובמיוחד מי שהורגל לחשוב חלומות נעימים שהנה הגאולה כבר התחילה ואחר אלפי שנות גלות זכינו לשוב לארץ אבותינו וקיבוץ גלויות שלא היה כמותו, ולהקים שלטון צבא ובתי משפט משלנו, לנצח במלחמות, לייבש ביצות, לסלול כבישים ולבנות ערים וכפרים וחקלאות, ושיבות ולומדי תורה וכדו'.

נעים וקל יותר לשמוע את דברי רבני הציונות, דבריהם נעימים לאוזן וכמים קרים על נפש עיפה, הם מבטיחים רק טוב והגאולה מתקדמת קמעא קמעא, והם מלאים אמונה ובטחון ו"אהבת

ישראל" וברוב חסדם מוכנים לוותר לחילונים על הצורך לחזור בתשובה, וגם ח"ו לקטרג על עם ישראל כאילו הם צריכים לשוב בתשובה וכל החילונים הרי מוסרים נפשם על המדינה והממלכתיות הישראלית וחלילה לומר עליהם שהם רשעים, ועוד רגע כל החילונים מתחילים לשמור שבת ולהניח תפילין, ומגיע המשיח ונבנה את בית-המקדש.

ומבטיחים הם שאנו בגאולה והכל עתיד להיות טוב, ומפריחים תקוות שוא כביכול מתוך אהבת ישראל, ולאחר כל הסבל וצרות אשר עברנו בגלות הארוכה ודאי נעים וקל לשמוע כי אנו בגאולה והכל עתיד להסתדר קמעא קמעא ולאחר אלפי שנות גלות ולאחר השואה האיומה הגענו אל המנוחה והנחלה וחזרנו אל ארץ אבותינו.

אך אלו הבטחות שוא, הם אינם מגלים לקהל שומעיהם את הקשיים והנסיגות העתידים להיות עד הגאולה האמיתית השלמה. אפשר לטמון את הראש בחול ולהתעלם מכל הנבואות הללו, אבל נבואות אלו יתקיימו בין אם נרצה ובין אם לא, ולא יעזור אם נתעלם מהם, וכדאי להכין את עצמנו. וכעת נביא את המקורות אשר מהם מוכח שאין נגאלין אלא בתשובה:

♦ א. מקורות שאין נגאלין אלא בתשובה

דברים ד' כט-ל, שם ל' ב, יחזקאל כ', ישעיה נט כ', יומא פו ב', סנהדרין צו ב', שם צח א' היום אם בקולו תשמעו, ירושלמי ברכות ב' ד, תענית ג', ספרי דברים מג, בראשית רבה פ"ב א ב, נשא ז י, דברים רבה ב כב, שם כג, שיהש"ר ה ב, אסת"ר א יג, פדר"א מ"ג, מדרש הגדול דברים ל' י', אוצר המדרשים ערך ישמעאל עמ' רנ, ילקוט שמעוני ירמיהו רמז ע"ר, זכריה תקעו, הושע תקלג, תהלים תשמו תתנב תתסה, זוה"ק וירא קיז ב', תולדות קמו ב', תשא קפח ב', תרומה קל ב', ויקרא כב א', רע"מ נשא קכב א', ואתחנן ער א', זוהר חדש בראשית טו א', נח מ' א', תיקוני זוהר תיקונא ו' כב ב'.

רס"ג (אמונות ודעות פרק ח' וגם לפי מהדורה בתרא וכן בספר הפדות והפורקן), כוזרי (ג יט), רש"י (ישעיה נב ג, ירמיה לא ח, הושע ב יז, ג ה, יואל ד א, סנה' צד), מצודת דוד (ירמיה לאח הושע גה, יא-יב-יג מלאכי גא), רמב"ם (הל' תשובה ז' ה, סה"מ סוף שורש י"ד), ראב"ד (לא חלק על הרמב"ם בהל' תשובה), רמב"ן (ויקרא כו טז, דברים ל ב, לא יז, ספר הגאולה שער א', פ' 'ישכיל עבד' כי המשיח יבוא מיד בתשובה), אבן עזרא (שיה"ש ח ה ד"ה הפעם השלישית), רבנו בחיי (שמות ב כג, ויקרא כה מז, כד הקמח גאולה א', תשובה), הר"ן (דרוש תשיעי ד"ה ועל דרך, ודרוש עשירי), בעל הטורים (במדבר טז י, דברים כח סו, לא כט), ספר אבקת רוכל (לרבינו מכיר תלמיד הר"י בן הרא"ש, ח"ב), צדה לדרך (מאמר א', כלל א' לג), רד"ק (שמואל-א' ב ה, ישעיה ג יח, כד טז, מג יז, נט טז, ירמיה ג א, יחזקאל לו יז, תהלים פד יב, פה י, הושע ב כא, מלאכי ג כג), ספורנו (דברים לא יא, תהלים עה ג), יד רמ"ה (סנה' צז), תורת המנחה (פ' ויחי), מנורת המאור (פרק ג' תשובה), של"ה הק' (ח"א בית הגדול עמ' נט, ח"ג תושב"כ בלק עמ' קסה), המב"י"ט (בית אלקים שער התפילה פ' יח), אברבנאל (ישועות משיחו ח"ב עיון א' פ"ב), הרמ"ק (אילימה מו ב', אור יקר תקי"ז ח"א עמ' ס, ח"ז עמ' צא), אלשיך הק' (פרשת ויחי מט, בשלח י"ז, דברים ל', כי-תצא כ"ה, ירמיה ל"א, תהלים י"ד כ"ד וקי"ח ד', הושע ה' וי"א, נחום א', איכה ה'), חזקוני (דברים לז, ר' חיים ויטאל (עץ הדעת טוב פ' ויצא עה"פ הן עוד היום גדול, ופ' אתחנן), ספר חרדים (הקדמה), ש"ך על התורה (פ' ואתחנן עה"פ בצר לך, ניצבים עה"פ ואתה

תשוב), מהרש"א (סנה' צד א' ד"ה דומה, צח א', יומא פו ד"ה כתיב, מגילה לא ד"ה כד', מנחות נג ב'), בינה לעתים (דרוש ב' לחנוכה), בכור שור (יומא פו ב'), הרי"ף (עין יעקב סנה' צז), מהר"ל (נצח ישראל פ' לא), ספר החיים (גאולה וישועה פ"א), יפה מראה (ירושלמי ריש תענית בביאור הברייטא דפ' חלק), אור-החיים הק' (בראשית מט יא, דברים לו ו), רמח"ל (דעת תבונות מ', אדיר במרום עמ' כב, תקטו תפילות רכ"ט ת"ג, תיקונים חדשים כ"ד), חסד לאברהם (מעין חמישי נהר לז ולח), מהר"ח אבולעפיה (יוסף לקח פ' האזינו), ראשית חכמה (ענוה פ"ו אות נט), החיד"א (נחל אשכול שיה"ש ו ז), יפה ענף (איכה גז), נודע ביהודה (דרושי הצל"ח א', יח, מב), אהבת יהונתן (פ' ניצבים ויום א' דסוכות, יערות דבש ח"א דרוש ג'), אוהב ישראל פ' עקב, ערבי נחל (לבעל הלבושי שרד, פ' נצבים דרוש ו'), הגר"א (ביאורו לשיה"ש ב' ז, ב' ט, יהל אור משפטים קטו), ר' חיים מוואלוז'ין (דרשת יום א' דסליחות), הגר"א חבר (שיח יצחק ח"א דרוש לשבת תשובה), בני יששכר (אלול א' אות יט), הפלאה (פנים יפות שמות ב כג, וריש פ' ראה), בעל "נתיבות המשפט" (צדור המור שיה"ש בז), חתם סופר (דרשות ח"ב דף רעד א', שס ב', שסד ב' ד"ה שאו), כתב סופר (שמות ד"ה מי אנכי), מלבי"ם (יחזקאל לו כג, תהלים קל ח), רש"ר הירש (פירושו לתהלים צה ז), הנצי"ב (הרחב דבר ויקרא כה מז, אגרות הנצי"ב ק"ז), חיי אדם (הגדש"פ תולדות אדם ד"ה מצה זו), ר' צדוק הכהן (צדקת הצדיק נ"ב), חפץ-חיים (בית ישראל פ"ה-ו, נדחי ישראל פ"א, חומת הדת פ"ג, לקוטי אמרים פ"ב, אגרות ומאמרים ע"ז, קיצור תולדות חייו עמ' סח), ערוך השולחן (או"ח תר"ב א'), ויואל משה (ג' שבועות ס" מ-מא) ועוד.

גם סדר ברכות שמונה-עשרה אשר תיקנו אנשי כנסת-הגדולה כסדר הגאולה כמבואר בגמ' (מגילה יז ב'), תיקנו ברכת השיבנו לתורתך וקרבנו לעבודתך והחזירנו בתשובה שלמה לפניך וברכת סלח לנו ורק אח"כ גואל ישראל וקיבוץ גלויות וצמיחת קרן ישועה.

גם במצרים, וכן קודם גאולת בית-שני שבו כל עם ישראל בתשובה כידוע במגילת אסתר עד שקיבלו התורה מאהבה (הדור קבלוה בימי אחשוורוש, שבת פח א'), וכאשר עלה עזרא הסופר לא"י ושמע שנשאו מקצת העם נשים נכריות (רק 113 איש), הוא ישב בתענית בכה ואמר "בשותי ונכלמתי להרים אלקי פני אליך כי עוונותינו רבו למעלה ראש וגו' ועתה מה נאמר אלקינו אחרי זאת כי עזבנו מצוותיך וגו' הנשוב להפר מצוותיך הלא תאנף בנו עד כלה". ולשיטת רבני הציונות מדוע בכה? האם לא ידע מנבואת יחזקאל (ל"ו) שקודם ישובו לארץ ואח"כ ישובו בתשובה, או שהחזרה לארץ ישראל היא גופא תשובה, או שתתכן גאולה ללא תשובה?

◆ ב. התורה הבטיחה שעתידים לשוב בתשובה

בפרשת ואתחנן וניצבים ישנה הבטחה ונבואה מפורשת כי עתידים עם ישראל לשוב בתשובה שלמה בגלות לפני הגאולה, וכן בישעיה נ"ט "ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאום ה'" ובהושע ג' "אחר ישובו בני ישראל".

וכך נאמר בפרשת ואתחנן: "והפיץ ה' אתכם בעמים ונשאתם מתי מספר בגוים אשר ינהג ה' אתכם שמה וגו' ובקשתם משם את ה' אלקיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך, בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקלו" (דברים ד, כז-ל).

ובפרשת ניצבים: "והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך והשבת אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך ה' אלקיך שמה, ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו וגו' בכל לבבך ובכל נפשך, ושב ה' אלקיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלקיך שמה" (דברים ל, א-ג).

(וברמב"ם הל' מלכים יא, מבואר כי "ושב ה' אלקיך את שבותך" הוא ע"י מלך המשיח אשר יקבץ גלויות במהרה בימינו, וכל מי שאינו מאמין בו הרי הוא כופר בתורה ובמשה רבנו).

ישנם כמה דיוקים בפסוקים בפרשת ניצבים וכמו שביארו המפרשים, כגון מדוע נכתב פעמיים ושב ושב, וכיון ששבו בתשובה בגלות מדוע צריכים לשוב בתשובה בשנית בארץ ישראל לאחר קיבוץ הגלויות (פסוקים ח' ו').

ודבר זה מבואר בדברי חז"ל "ואף כשהן עתידין ליגאל שכינה עמהן, שנאמר "ושב ה' אלהיך את שבותך" והשיב לא נאמר אלא ושב, מלמד שהקב"ה שב עמהן מבין הגלויות" (מגילה כט א', זוה"ק ויקרא כב א' ורש"י על התורה שם, וכאשר ישוב הקב"ה לירושלים יטהר אותה וינער ממנה כל טינופת האומות כמי שאוחז בטלית ומנערה מהלכלוך (זוה"ק שמות יז א') ומכל זה נלמד שהקב"ה טרם שב לירושלים וגם לא אנו).

ובתרגום יונתן (דברים ל ג) ביאר את הכתוב "ושב ה'" הכוונה שיקבל ה' ברצון את התשובה של עם ישראל. ובענין התשובה השניה שלאחר קיבוץ הגלויות כבר הסבירו המפרשים כי תשובה שלמה צריכה להעשות במקום החטא ולכן צריכים לעשות תשובה שניה גם בא"י שהרי שם חטאו קודם החורבן (תפארת יהונתן, חתם-סופר על התורה ודרשות שסד ב').

ובדרשות הר"ן (סוף דרוש עשירי) ביאר שעל הרהורי תשובה (בגלות) יתנן לרחמים לפני כל שוביך ויניח לך מעצבונך אבל לא יוציאך ה' בשביל זה לבד לרווחה, אך כאשר תשלים חוק תשובתך לגמרי עליו אמר ושב וקבצך כלומר שכמו כן ישלים הוא גאולתך מכל וכל וכתוב אחריו אם יהיה נדחך בקצה השמים וכו' והביאך ה' אלקיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה והיטבך והרבך מאבותיך. ומעין זה פירש הרמב"ן בפ' וילך (לא יז) כי בתחילה יהרהרו ויתחרטו בלבם שחטאו, עד אשר יוסיפו על זה וידי גמור ותשובה שלימה כמו שכתוב "ושבת עד ה' אלקיך".

וכן כתב הגר"א (ביאורו לשיה"ש ב ט) שמה שכתוב שתי פעמים תשובה הוא כנגד תשובה בלב ובמעשה. (ונשאלת השאלה למה במחלוקת ר"א ור"י לא הביאו ראיה זו המפורשת בתורה שישובו בתשובה, וכבר עמד על זה ביואל משה מאמר ג' שבועות ס"י מ-מא ע"ש).

וכן מבואר במדרש (דברים רבה ב' כב) כי פרשה זו היא הבטחה ונבואה מפורשת שעתידין לשוב בתשובה "בפרשה זו הראה משה לישראל אם חטאו היאך הם עתידים לגלות והיאך הן עושין תשובה והיאך הם נגאלים".

וכן במדרש (במדבר רבה ז' י): "מה דבר הקב"ה למשה שאם יעשו תשובה במלכיות שיהיו שם הקב"ה מקבצם שנאמר (דברים ל) והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה וגו' והביאך ה' אלהיך וגו' ומל ה' אלהיך וגו' כן עשו בני ישראל, שעתידין ישראל שיעשו תשובה

באחרית הימים והם נגאלים שנאמר (ישעיה ל) בשובה ונחת תושעון, וכשם שמצורע וזב וטמא נפש לא יטהרו לעולם עד שיבואו במים טהורים כך עתיד הקב"ה לזרוק עליהם מים טהורים ולטהרם שנאמר (יחזקאל לו) וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם וגו'".

וכך כתבו גדולי ישראל כי התורה הבטיחה וניבאה כי עם ישראל ישובו בתשובה לפני הגאולה.

הבאנו בראש הפרק את דברי הרמב"ם (הל' תשובה פרק ז') שכתב "וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד הן נגאלין". וכן כתב הרמב"ן (דברים ל יא) "המצוה הזאת על התשובה הנזכרת כי והשבות אל לבבך ושבת עד ה' אלקיך מצוה שיצוה אותנו לעשות כן, ונאמרה בלשון בינוני לרמוז **בהבטחה כי עתיד הדבר להיות כן**", וכן כתב במאמר הגאולה (שער א') "אבל בברית השני הסתכלנו וראינו כי לא נזכר שם קץ וקצבה לאורך הגלות הזו ושהוא תלוי בתשובה בכל התורה **והבטחת הגאולה** שם הבטחה שלימה מעולה".

וכן כתב רש"י (הושע ב,ז) שמתוך אותן צרות תתן לב לשוב אלי, ושם (ב, א) ותגלו לבין האומות ואף שם תרבו ותצמחו ושם תשובו אל לבבכם לשוב אלי כמו שנאמר על ידי משה (דברים ל) והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך וגו' ושב ה' אליהך את שבותך.

וכן כתב ר' יוסף בכור שור שהיא הבטחה ונבואה שישובו (דברים ל,י), וכן כתב הרד"ק (יחזקאל לו,ז) והגלם לארצות העמים מפני חטאתם **ועתיד להחזירם אחרי שישובו אליו** ויטהרם מעוונותיהם, ועוד כתב (הושע ב,כא) שהרי ישובו בתשובה כמו שכתוב ושבת עד ה' אלוֹקִיךָ. ושם (ג, ה) ופחדו אל ה' שיפחדו ויראו ממנו בשובם אליו ויקוו עם התשובה הטובה הגדולה שהבטיח וזה יהיה באחרית הימים.

ובצדה לדרך (לר' מנחם תלמיד ר"י בן הרא"ש, מאמר א' כלל א' פרק ל"ג) ובשובנו אליו תבוא הגאולה כמו שהובטחנו ע"י משה נביאו והיה כי יבואו עליך וגו' ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו ושב ה' אלקיך את שבותך.

וכן כתב רבנו בחיי (פ' ניצבים, וכד הקמח גאולה א') כי הבטיחנו משה ע"ה בתשובה לסיבת הגאולה והוא אמרו ואתה תשוב ושמעת בקול ה' **והכתוב הזה הבטחה לומר שעתידין לשוב בתשובה** וכן אמר ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו וכיון שהבטיחנו שנשוב בתשובה הבטיחנו אחרי כן שיגדיל מעלתנו יותר מכל הזמנים שעברו וכו' והבטיחנו עוד שינקום נקמתנו מן האומות שרדפנו והוא שאמר ונתן ה' אלקיך את כל האלות וגו'.

וכן כתב האלשיך הק' (בראשית כח יח, עמוס ט', חגי ב') הוא יתב' הבטיחנו שודאי נשוב ויביא עלינו את כל הטובה כמו שאמר הכתוב בצר לך וגו' באחרית הימים ושבת וכו'. והשלה"ק (תושב"כ פ' וארא) בגאולה העתידה הבטיחה התורה שבאחרית הימים נעשה תשובה ואז תהיה הגאולה, וכן האור-החיים הק' (דברים ז, ל) כתב כי הפסוקים מדברים בהבטחת הגאולה, כי בצר לעם ישראל בזמן הגלות אחר שימצאוהו כל הדברים האמורים בסמוך **"ומבטיחם שיעורר ה' לבבם אז לשוב בתשובה** והוא אמרו ושבת עד ה', ונתן טעם להבטחה זו, כי אל רחום ה' אלקיך ויחזק לך לשוב". וכן כתב המלבי"ם (דברים לב) הבטחה שישובו עד ה', והנצי"ב (העמק דבר דברים לא) שפרשה זו היא פרשת הגאולה והיא נבואה ברורה איך יהיה סדר הגאולה העתידה בפרטות.

וכן בספר סידורו של שבת (דרוש ג' פרק ב' מאמר יח) הבטיחם הקב"ה שסופן לעשות תשובה בעת גלותם לארץ אויביהם ומיד הם נגאלין, ואם לא זכו שלא יתעוררו מעצמן לעשות תשובה ח"ו הקב"ה יעמיד עליהם מלך וכו' עד שיחזירן למוטב.

וכן החפץ-חיים (לקוטי אמרים פ"ב) שהתורה הבטיחה לנו בפרשת ניצבים שנעשה תשובה קודם הגאולה. ולפי כל זה אין נפ"מ במחלוקת אם נגאלין דוקא בתשובה או לא, שהרי התורה הבטיחה שישובו בתשובה וכך עתיד להיות במהרה בימינו.

♦ ג. במצרים שבו בתשובה

הנה גם בגאולת 'בעתה' אין נגאלין אלא בתשובה, והראיה לדבר מגאולת מצרים אשר היתה 'בעתה' בסוף ארבע מאות שנה מלידת יצחק (עי' רמב"ן שמות יב, מב), ואמרו חז"ל כי עשו תשובה קודם שנגאלו, וכל הרשעים שלא שבו בתשובה מתו בג' ימי החושך כידוע.

כך אמרו במדרש (שמו"ר א, לו) "וירא אלקים, שעשו תשובה הבינוניים וגם הרשעים הרהרו לעשות תשובה וכו', ואע"פ שעשו תשובה לא יצאו משם אלמלא זכות אבות מפני שמדת הדין מקטרגת עליהן", וכן בתרגום יונתן (שמות ב כה) כי עשו תשובה בסתר. וכן כתב רש"י (שיה"ש ב, ג) התאנה חנטה פגיה, אלו פושעי ישראל שכלו בשלשת ימי אפילה, והגפנים נתנו ריח אלו הנשואים מהם עשו תשובה ונתקבלו, כך נדרש בפסיקתא (וכן איתא בשמו"ר טו, א).

ועוד אמרו במדרש (דברים רבה ב, כג) "בשביל ה' דברים נגאלו ממצרים כו' מתוך תשובה, ואף לעתיד לבוא אין נגאלין אלא מתוך ה' דברים הללו" וכן הוא בירושלמי תענית (פ"א ה"א), ועי' עוד זוהר חדש (פ' נח) ושמות (ג ע"ב) זכאין ישראל דאף על גב דהוה בגלותא דמצרים אסתמרו מכל הני תלתא מנדה ומבת אל נכר ומקטול זרעא ובזכותא דא נפקו ישראל מן גלותא. וכתב בעל הטורים (שמות א, א) בשביל שבת ומילה ששמרו במצרים נגאלו.

וכתב רבנו בחיי (שמות ב, כג): כי הפרשה הזאת היא רמז לגאולתנו זאת העתידה שהיא תלויה בתשובה ובתפלה כי כן בגאולת מצרים חזרו בתשובה והתפללו אל ה' בעת צרה ונתקבלה תפלתם ובא להם הגואל מיד. וכן כתב רבינו מכיר תלמיד הר"י בן הרא"ש (ספר אבקת רוכל ח"ב) כי מגלות מצרים לא יצאו עד ששבו מאותן עוונות שבידם, וכן כתב הרד"ק (יחזקאל כ, ט) כי היו בהם רשעים שלא שבו מדרכם הרעה ומתו בג' ימי אפילה, והשל"ה (תושב"כ פ' וארא) ישראל במצרים נזדככו ושבנו אל ה' ונגאלו, והגר"א (ביאורו לשיה"ש ב, ט) כי במצרים עשו תשובה בלב ובמעשה.

גם לא נגאלו עד שעזבו את כל העבודה-זרה וכפרו בה וכמו שנאמר משכו וקחו לכם (שמו"ר טז, ב). וכן אמרו בספרי (זוטא פסקא י') אמר לו ר"ע חס ושלום לא עברה עמהם ע"ז בים אלא כך אמר להם וכו', ודעת אור-החיים הק' (שמות יב), דאין כוונת חז"ל שהיו ישראל עובדי ע"ז ח"ו אלא שהיו ביניהם מבלי ידיעתם ועשו חוקים של עובדי ע"ז במלבושים ומאכלים, ומעין זה כתב הבית-הלוי ורק קצת מישראל היו עובדי ע"ז, והשפת אמת (בא תרמ"ז) שהיו ישראל בתכלית השלימות בפנימיות ורק ערום ועריה בבחי' המלבוש, וכן משמע בזוה"ק ויקהל (קצח ב') דלא

אשתנו מגו רזא דמהימנותא דאבהתהון ושמא דקב"ה הוה בגלותא רגילא בפומייהו, והוו ידעי ליה ולא אנשו ליה לעלמין וסבלו תבירו דגלותא על קב"ה ובגין כך זכו לפורקנין ולנסין ולאתוון סגיאין, ואעפ"כ לא רצה הקב"ה לגאלם עד שעזבו כל העוונות הללו.

וכתב בעל ה'לשם' (דרושי עולם התהו ח"ב דרוש ה' ענף ב' סי' ה') כי מה שכתבו הספרים שיצאו בחפזון כדי שלא יכנסו לנ' שערי טומאה, לא שייך לומר זאת רק לפני תחילת הגאולה, אבל אחר שהתחילו מכות מצרים אז התחילה ירידת הטומאה עד ליל הפסח שאז היתה הטומאה מושפלת לגמרי, ומשום שנגלה עליהם הקב"ה אם היו מתעכבים עוד במצרים היה מתבטל כל הרע מהעולם והיה מתבטל הבחירה ולכך לא יכלו להתמהמה עי"ש בדבריו.

ואמנם אמרו חז"ל שלא היו בהם מצוות וזכויות כדי להגאל וכמו שדרש ר' מתיא בן חרש (מכילתא דר' ישמעאל בא ה') הגיע שבועתו שנשבע הקב"ה לאברהם שיגאל את בניו ולא היה בידם מצוות שיתעסקו בהם כדי שיגאלו וכו' נתן להם הקדוש ברוך הוא שתי מצות דם פסח ודם מילה שיתעסקו בהם כדי שיגאלו.

אבל מצאנו שהיו שומרים שבת (שמו"ר ה"ח) ובמכילתא מובאים עוד ארבע מצוות שעשו, ועי' תנודב"א (פרק כ"ג) שכרתו כל ישראל ברית לעשות גמ"ח ולעבוד אביהם שבשמים לבדו, ועוד איתא בחז"ל כי יצאו ממצרים בזכות מצוות הפסח ומילה ובזכות האמונה, ונשים צדקניות, ולא שינו שמם ולשונם ולבושיהם, ולא פרצו בעריות וכו', ומכל זה מוכח שהיו צריכים זכויות כדי להיגאל.

◆ ד. נבואת יחזקאל פרק ל"ו

בספרים רבים של רבני הציונות מביאים את הפסוקים ביחזקאל (פרק לו) שם מתואר סדר הגאולה העתידה, וטוענים כי לא מוזכר שם שישובו בתשובה קודם הגאולה, ורק אחר שיבואו לארץ-ישראל ישובו בתשובה וכמו שכתוב "ולקחתי אתכם מן הגוים וקבצתי אתכם מכל הארצות והבאתי אתכם אל אדמתכם וגו' וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם וגו' ועשיתי את אשר בחוקי תלכו וגו'".

הם מעדיפים להתעלם מנבואות התורה בפרשת ואתחנן (ד') וניצבים (ל') שם יש נבואות מפורשות כי עתידים לשוב בתשובה בגלות קודם הגאולה, וכמו שהבאנו לעיל דברי הראשונים ואחרונים בזה, משום שהנבואות שם אינן מתאימות ל"גאולת הציונות".

אולם גם אם נאמר שיש סתירה בין דברי התורה הק' לנבואת יחזקאל אזי צריך לתרץ את ספר יחזקאל, וכמו שמצינו שרצו חז"ל לגנוז את ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרין דברי תורה עד שבא חנניה בן חזקיה ודרשן (שבת יג ב'). (ואם היה ראייה מהפסוקים ביחזקאל שהגאולה תתכן גם ללא תשובה אז היו צריכים להביא זאת במחלוקת ר"א ור"י, אלא מוכח שאין מכאן ראייה כלל).

אך גם בתוך ספר יחזקאל עצמו מתעלמים הם מהנבואה בפרק כ' שם יש תוספת חשובה, ומבואר שם להדיא כי קודם שיבואו לארץ יברר ה' את כל המורדים והפושעים בו.

וכך נאמר שם "חי אני נאום ה' אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלך עליהם, והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים, והעברתי תחת השבט והבאתי אתכם במסורת הברית, וברותי מכם המורדים והפושעים בי מארץ מגוריהם אוציא אותם ואל אדמת ישראל לא יבוא" (כ, לג-מד).

הרי שמפורש כי קודם שיבואו לארץ ישראל יבואו קודם למדבר ושם יברור הקב"ה את כל המורדים והפושעים, והם לא יזכו להגיע לארץ בגאולה (עי' בפרק "אתחלתא דגאולה" סעיף ו' בענין "תחילת הגאולה במדבר"), ומבואר כדברינו כי רק אחר שישבו בתשובה שלימה בגלות יביאנו הקב"ה לארץ-ישראל ע"י משיח צדקנו.

ודבר זה מבואר גם בפרק ל"ו עצמו שהרי כתוב שם (פסוק לג) "כה אמר ה' ביום טהרי אתכם מכל עוונותיכם והושבתי את הערים ונבנו החרבות והארץ הנשמה תעבד תחת אשר היתה שממה לעיני כל עובר", ומפורש כאן כי הארץ תתישב רק אחר שיהיו טהורים מכל העוונות, וכן כתבו הרד"ק ומלבי"ם שזה אחר שעשו תשובה גמורה ואחר טהרת העוונות עד שלא ישאר מהם רושם כלל אז יתיישבו ויבנו הערים החרבות, וכך אמרו חז"ל (דברים רבה ג יא) אבל לעתיד-לבא שאין לכם לא חטא ולא עון אני אטע אתכם בתוכה נטיעת שלווה מנין שנאמר ונטעתים על אדמתם ולא ינטשו עוד מעל אדמתם, וכן בספרי (דברים מ"ג) על הפסוק "ואבדתם מהרה" אמר להם הקב"ה לישראל ראו באלו דרכים הלכתם ועשו תשובה מיד אתם חוזרים לעריכם שנאמר "שובי בתולת ישראל שובי אל עריך אלה" (ירמיה לא).

גם מבואר בזה"ק (רע"מ נשא קכב א') כי מה שכתוב ביחזקאל כ' "ואעשה למען שמי" הוא רק אם עושין תשובה ואם לא חוזרין אז מעמיד עליהם מלך שקשים גזירותיו משל פרעה עד שיחזרו בתשובה בעל כרחם.

ומה שרצו לומר כי רק אחר שישבו לארץ ישובו בתשובה ככתוב שם "וזרקתי עליכם מים טהורים וגו'" - אין זה נכון, שהרי כבר שבו בתשובה שלמה בגלות, וזריקת המים הטהורים אינה חזרה בתשובה אלא טהרה מאת ה' לאחר ששבו אליו, וכמו זריקת מי אפר פרה-אדומה על טמא מת קודם שיטבול ויטהר.

וכן אמרו במדרש (במדבר רבה נשא ז'): אם יעשו תשובה במלכיות שיהיו שם הקב"ה מקבצם... שעתידין ישראל שיעשו תשובה באחרית הימים והם נגאלים, וכשם שמצורע וזב וטמא נפש לא יטהרו לעולם עד שיבואו במים טהורים כך עתיד הקב"ה לזרוק עליהם מים טהורים ולטהרם שנאמר "וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם וגו'".

וכן מבואר בתנא דבי אליהו (רבה פרק יח ד"ה שפכי כמים) בא וראה כמה גדולה כחה של התורה שמטהרת את פושעי ישראל בזמן שעושין תשובה אפילו מע"ז שבידם שנאמר וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם וגו' ואין מים אלא תורה שנאמר הוי כל צמא לכו למים ואין טהרה אלא דברי תורה שנאמר אמרות ה' אמרות טהורות וגו'.

וכן כתב האברבנאל בספר משמיע ישועה (המבשר החמישי, נבואה ה'): ולפי שעשה משלו בענין הנדה אמר "וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם" כי כמו שהנדה כדי להתקרב לבעלה תטבל במים חיים להטהר מהטומאה כן ישראל יסירו מעליהם עוונותיהם בענין שישארו טהורים ופרושים מהם, והנה יחס זה הקב"ה לעצמו באמרו וזרקתי עליכם **לפי שהתשובה לא תשלם כי אם עם העזר האלקי** וכמ"ש השיבנו ה' אליך ונשובה.

ועי' ברד"ק (יחזקאל לו יז) ומלבי"ם (שם לו כג) אשר היה פשוט להם כי כל נבואת פרק ל"ו הוא אחר ששבו בתשובה. וכתב הרד"ק (ישעיה ג יח): ויש לפרש כל זה (הפורענות) בשוב הגלות שיכלו

רבים מישראל שלא שבו לה' בכל לבם כמו שנאמר עליהם וברותי מכם המורדים והפושעים בי וגו' ונאמר עוד עליהם והבאתי את שלישיתם באש והנשארים יהיו ענוים וקדושים... ונאמר בנבואת צפניה אז אסיר מקרבך עליזי גאותך ולא תוסיפי לגבהה עוד בהר קדשי והשאיתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם ה' (וכן ביאר הרד"ק בהושע ב,טז).

ועי' מה שכתב הגר"א (אבן שלמה פ"א, י') כי תחילה יום הדין הגדול ואחר כך וזקתי עליכם **מים טהורים וטהרתם**, כי אסלח לאשר אשאר (ירמיה נ'), ושם (סוף הערה ו') שיהיו במדבר ו' חודשים ויהיה להם חבלים וצירים גדולים כמו שהיה בגאולה הראשונה ועל זה נאמר (יחזקאל כ') אם לא ביד חזקה ובחימה שפוכה אמלך עליכם ואח"כ יגאלו בניסן ברחמים גדולים.

ומה שכתוב שם (יחזקאל לו כו) "ונתתי לכם לב חדש והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר" אין זה חזרה בתשובה כמו שכתבו ספרי הציונות, אלא עניינו הוא הסרת יצר הרע וכמו שכתבו בתרגום יונתן ורמב"ן על הפסוק "ומל' ה' אלקיך את לבבך" (דברים לו) וכתב בעל הטורים שזה לימות המשיח, וכן אמרו בגמ' סוכה (נב א') יחזקאל קראו אבן, וכן איתא בפרקי דר"א (פרק כח) "ולעתיד לבא הקב"ה מתיר את ערלת הלב מישראל שנא' והסירותי את לב האבן", ובמדרש (שיהש"ר א,טו) לעתיד יעקור הקב"ה יצה"ר שנאמר והסירותי את לב האבן מבשרכם, ובתנחומא (בהעלותך י', עקב יא) "אבל לעולם הבא אני עוקר יצה"ר מכם ואינכם משתכחים שנאמר והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר", וכן כתב רש"י (ישעיה סג,ז), והרמח"ל (דעת תבונות ס' מ' ומאמר העיקרים (בגאולה)) על ימות המשיח נאמר והסירותי לב האבן מבשרכם שיתבטל מהם יצה"ר, וכן הוא במהר"ל (נצח ישראל פמ"ו) ומהר"ח"ו (הקדמת עץ חיים).

ואמנם לא כתוב בפרק ל"ו להדיא שישוּבו בתשובה אך גם לא כתוב שיבוא אליהו הנביא ויבנו בית-המקדש, והרי לא יעלה על הדעת שתהיה הגאולה ללא בנין בית-המקדש, אלא ד"ת עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר ומה שכיסה כתוב זה גילה כתוב אחר ורק בפרק ל"ז מוזכר בית-המקדש, וא"כ הוא הדין גם לענין התשובה, בפרק כ' מתואר מה שיהיה קודם הכניסה לארץ ובפרק ל"ו מתואר מה שאחר הכניסה לארץ. גם לגדולי המפרשים, כגון הרד"ק ואברבנאל ומלבי"ם, היה פשוט שכל הפרק הוא אחר שחזרו בתשובה בגלות וכדאיתא בתורה הקדושה וביחזקאל פרק כ', וכי כל הרשעים לא יזכו להגיע לארץ ישראל בגאולה, ועי' רד"ק ישעיה (נט טז).

ומכל מקום כל הנבואה ההיא של פרק ל"ו טרם התחילה להתקיים, שהרי מבואר (פרק ל"ה ותחילת ל"ו) שחורבן אדום יהיה קודם לגאולת ישראל "שממה תהיה הר שעיר וכל אדום כולה", וכבר ניבא עובדיה "ולא יהיה שריד לבית עשו", וכן כתב האברבנאל שהחורבן יהיה בכל עמי אדום ורומי, כי מפלת שעיר תהיה קודם גאולת ישראל, ומאז תחילת הציונות והמדינה לא ראינו שום התחלה לנפילת מלכות אדום (והאריך האברבנאל בפירושו לישעיה ל"ה להוכיח כי אדום הוא מלכות רומי וכל עמי הנוצרים).

וגם בדברי בעל הלשם (הדע"ה ח"ב דרוש ד' ענף יב) מבואר להדיא כי פרק ל"ו יתקיים אחר ביאת המשיח, ועי' בפרק "גאולה בדרך הטבע" (סעיף ח') שקיבוץ גלויות יעשה ע"י אליהו הנביא ומשיח צדקנו.

♦ ה. מחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע

הנה ידועה מחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע במסכת סנהדרין (צו ב'): רבי אליעזר אומר אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו אין נגאלין, א"ל רבי יהושע אם אין עושין תשובה אין נגאלין? אלא הקב"ה מעמיד להן מלך שגזרותיו קשות כהמן, וישראל עושין תשובה ומחזירן למוטב, והביאו ראיות לכאן ולכאן וסיימה הגמרא דשתיק ר"א.

ומכל מקום לכל הדעות הגאולה תבוא רק אם יעשו תשובה, והמחלוקת היא האם צריכים לעשות תשובה מעצמם דוקא או גם ע"י גזרות ויסורין. זהו פשטות דברי הגמ' וכך כתבו היד רמ"ה, מהרש"א, מהר"ל (נצח ישראל פ' לא) ועוד. וביאר המהרש"א דלר"א בעי תשובה רצונית ולר"י אף תשובה הכרחית שמעמיד להם מלך כהמן. וכן הר"ף (בעין יעקב) והבכור שור (יומא פו ב') פירשו דר"א בעי תשובה מאהבה ולר"י אפי' מיראה או ע"י יסורין דמלך כהמן.

הרמב"ן בספר הגאולה (שער שני ד"ה ואולם) כתב בדעת ר' יהושע: "אך יש לו זמן קצוב שלא יארך יותר כי כבר הגיע תור ובא עת קבול שכר קצת מצות שעשו ישראל וקבלתם התורה ושמור עיקרי הדת, עם היותם חוטאים במקצת מצותיה אך אינם פורקים עולה מעליהם". וחזינן מדבריו דגם לר' יהושע יגאלו רק אם שומרים את עיקרי הדת ואינם פורקים עול תורה אלא שהם חוטאים במקצת המצוות. וכן כתב בספר-החיים (לר' חיים אחי המהר"ל, גאולה וישועה פ"ז): ובלבד שלא יהיו רשעים ממש, דחלילה להאמין שהקב"ה יפליא לעשות לרשעים, שכל האומר הקב"ה ותן יותרו מעיו.

אמנם בירושלמי (תענית ג') מובאת מחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע בגירסה קצת שונה מהבבלי, וכך נאמר שם:

"רבי ליעזר אומר אם אין ישראל עושין תשובה אין נגאלים לעולם שנאמר בשושה ונחת תושעון אמר לו רבי יהושע וכי אם יעמדו ישראל ולא יעשו תשובה אין נגאלין לעולם, אמר לו רבי אליעזר הקב"ה מעמיד עליהן מלך קשה כהמן ומיד הן עושין תשובה והן נגאלין".

ולפי גירסא זו ר' אליעזר הוא שאומר כי הקב"ה מעמיד עליהם מלך קשה, ואילו דעת ר' יהושע כי יגאלו גם ללא תשובה. וכן פירש בספר יפה מראה (שם) כי לר"י אפי' בלא תשובה כלל נגאלין, אבל כתב שלפי הברייתא השנויה בפ' חלק (בסנהדרין) דעת ר"י שהקב"ה מעמיד להם מלך קשה כו', ולפי זה דעת ר"א דבעינן תשובה גמורה מעצמן.

אך ידוע בכללי הפוסקים דאין הלכה כירושלמי במקום שחולק עם התלמוד הבבלי (עי' ר"ף סוף עירובין, ושו"ת הרא"ש כלל ד' סי' י' דבכל היכא דפליגי חכמי בבל וחכמי א"י אזלינן בתר חכמי בבל דתלמוד בבלי חשבינן עיקר), ובכללי הר"ף ורא"ש (המודפסים במס' שבת לפני הרא"ש) אות כ' איתא דבפ' ואלו מגלחין (סי' סט) מוכח שם ברש"י ובה"ג שפוסקים דלא כירושלמי אף שלא בא הדבר מפורש בגמ' דידן היפך הירושלמי, וכן בחידושי הרמב"ן (ב"ב קמ ב') שלא למדין מן הירושלמי כיון שלא הוזכר בגמ' בבלי וכן הביא מהרמב"ם, וכ"כ הרשד"ם חלק יו"ד סי' קצג (אצלנו קצב). ובספר יבין שמועה (כלל תק"מ) דקים לן כבבלי נגד הירושלמי אפילו להקל, וכן ביד-מלאכי (כללי שני התלמודים אות ב') היכא דפליגי גמ' דידן עם הירוש' כגמ' דידן פסקינן, ובאות ו' דאין לסמוך כלל על נוסחאות

הירושלמי שבידינו כי כבר ידוע שהנוסחאות מרובים ומופלגים בטעויות, וכן כתב הרשב"ץ (בספר זוהר הרקיע) דגירסת הירוש' משובשת ונוסחת הבבלי היא דוקא. וכן בפתחי תשובה (ח"מ סי' ער"ב ס"ק א') בשם שו"ת חכם צבי ס' קל"ב, דאפילו בדבר המפורש בירושלמי לא סומכין עליו אם בבבלי מבואר להיפך.

וכ"כ בשדי-חמד (ח"ו כללי הפוסקים סי' ב' אות א') דתלמוד בבלי כי פליג עם הירושלמי נקיטין כבבלי כנודע אפי' היכא דמיקל. ובהקדמת 'פאת-השולחן' כתב שאין מורין מן הירושלמי והתוספות, דלא דקדקו וגמרו ביה כ"כ ולא השתמשו בו רבנן קמאי כ"כ לבררו וללבנו ועלו בו קמשונים ושיבושים רבים.

וכן בספר שבת אחרים (כללי הגמ' ופוסקים שער ו' אות כז) כתבו דלפעמים לא קיי"ל כירושלמי מפני שלא הזכירו הבבלי, וציינו לתוס' ברכות יא' ב' ד"ה שכבר, ותוס' שבת קיח א' ד"ה לפי.

ועוד שבידוע גירסאות הירושלמי משובשות מפני מיעוט הלומדים בהם, משא"כ גירסאות הבבלי מדויקות יותר ונכתבו עליהם הגהות רבות, וכן כתבו התוס' (יבמות קד א' ד"ה מר) שהרבה דברים יש בירושלמי שצריך להפכם, וכן בכללי הגמרא (למהר"י קארו זצ"ל סי' קנ"ט) כתב דהרבה דברים יש בירושלמי שצריך להפכם. ומלבד זה הרבה מדרשים נקטו כגירסת הבבלי במחלוקת ר"א ור"י (בסנהדרין צז) וכן הוא במדרש הגדול (פ' מקץ עמ' תרפח) וכן בזה"ק וראשונים ואחרונים.

◆ ו. מקורות שיגאלו גם ללא תשובה

אמנם מצאנו כמה מקורות בחז"ל בהם מבואר כי הגאולה תבוא בזמנה גם אם לא נשוב בתשובה, וכגון מה שאמרו בגמרא: לא זכו בעתה (סנה' צח א').

ובמדרשים, אמר הקב"ה אם אני מסתכל במעשיהם של ישראל אינן נגאלים לעולם אלא למי אני מסתכל לאבותיהם הקדושים (שמו"ר טו,ד), אע"פ שנתתי קצבה לקץ שיבא בין עושין תשובה בין שאין עושין בעונתה היא באה (שם כה, יב), אפילו אין בידכם מעשים עושה הקב"ה בשבילו שנאמר (ישעיה נו) כי קרובה ישועתי לבא (שם ל כד), אלולי שאסר הקב"ה עצמו בשבועה לא נגאלו ישראל לעולם (ויק"ר כג, ב), בשעה שאמר לישראל בחדש הזה אתם נגאלין אמרו לו משה רבינו היאך אנו נגאלין והלא אין בידינו מעשים טובים, אמר להם הואיל וחפץ בגאולתכם אינו מביט במעשיכם הרעים, ובמי הוא מביט בצדיקים שבכם ובמעשיהם כגון עמרם ובית דינו (שיה"ר ב, א ד"ה קול דודי), היאך אנו נגאלין וכל מצרים מטונפת מעבודת כוכבים שלנו, אמר להם הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט בעבודת כוכבים שלכם (שם ב, ב), אם יעשו תשובה גואלם אני לדורות ואם לאו גואלם אני לשנים (ילקו"ש פ' בא רמז רי), דלותי ולי יהושיע אע"פ שמדולדלת אני מן המצות לי נאה להושיע (ילקוט תהילים רמז תתעג), כשיגיע הקץ אני גואלם (שם חבקוק תקסב), ועוד.

אולם הרבה מהמקורות הללו דיברו על יציאת מצרים, וכבר הבאנו לעיל כי עשו תשובה קודם שיצאו ממצרים, ואלו שלא עשו תשובה מתו בימי החושך, וא"כ ממדרשים אלו מוכח כמו שכתבנו לעיל כי גם כאשר נגאלין בהגיע הקץ - אך רק הצדיקים ומי שעשו תשובה שלימה זוכים להיגאל.

ועוד יש לומר כי המדרשים שכתוב בהם שיגאלו אפי' אין בידכם מעשים, הכוונה דאין לכם מספיק זכויות ומעשים טובים כדי להביא את הגאולה בזכות, אך ודאי צריך שיעזבו את העבירות שבידם.

וכן מבואר בדברי המגיד מדובנא (אהל יעקב פ' ויגש) בביאור המדרש רבה (פ' משפטים) "אפילו אין בידכם מעשים עושה הקב"ה בשבילו, אם אין לכם זכות בשבילי אני עושה" (על הפסוק שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא, וכן על הפסוק הנה מלך יבוא לך צדיק ונושע הוא). ונביא כאן את עיקרי דבריו:

וביאר דבין כך ובין כך נזכה לגאולה, אם למענו יתב' ואם למעננו, אולם ההבדל ביניהם הוא בשני דברים: א' בזמן הגאולה ב' באיכות הגאולה מי ומי יהיו הגאולים.

והוא כי אם למעננו יגאלנו ה' ובזכות מעשינו הטובים אין מעצור גם היום וכמ"ש היום אם בקולו תשמעו. ב' כי כשיקרא דרור לשרידי עמו גם את כולם ישא רוח נדבתו ויקחם על אברתו כהקטנים כהגדולים הקרובים גם הרחוקים ממנו ולא יבדיל ביניהם כי יהיו כולם נמשכים עם זכות הצדיקים ולא ידח ממנו נדח וכו'.

משא"כ באם ח"ו תהיה הגאולה הכרחית אך למענו יתב', אין בידנו לעמוד על סוד הקץ וכאשר הפליגו רז"ל (סנה' צט) לבא לפומא לא גליא. גם הבדל יבדיל בין הטובים להבלתי טובים וכמאמר (יחזק' כ') וברותי מכם המורדים והפושעים בי וכמ"ש (ירמיה ג') ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון... אם ח"ו לא נהיה זכאים להגאל מצד מעשינו רק הוא יתב' למענו יעש אזי ימעיט המספר (הנקבצים) ולא יקח כי אם המובחרים. עכ"ד.

ובענין נבואת יחזקאל פרק ל"ו עי' מה שכתבנו לעיל (סעיף ד'). ועי' לקמן בביאור דברי הגר"א (אבן שלמה פ"א) שכתב כי קץ האחרון לא תליא בתשובה אלא בחסד, וכן דברי אור-החיים הק' שכתב כי יגאלו גם אם יהיו רשעים גמורים.

עוד נותר לנו לבאר את מאמר הזוהר הק' (זוהר חדש נח מ' א'):

רבי אליעזר אומר כל הגליות שגלתה כנסת ישראל נתן לה הקב"ה זמן וקץ ונתעוררה תמיד בתשובה וגלות האחרון אין לו קץ וזמן אלא הכל תלוי בתשובה שנאמר ושבתי עד ה' אלקיך ושמעת בקולו. וכתב אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' אלהיך ומשם יקחך. א"ל רבי עקיבא אם כן היאך יא דא להתעוררא כולהון כחדא בתשובה מאן דהוי בסייפי שמיא ומאן דהוא בסייפי ארעא היך יתחברון כחדא למעבד תשובה אמר לו רבי אליעזר חייך דאי יחזרון בתשובה רישי כנישתא או חדא כנישתא בזכותם יתכנס כל גלותא.

ומדברים אלה נראה כי אין צורך שכל עם ישראל ישובו בתשובה אלא די בכך שראשי העם או ישיבה אחת ישובו בתשובה ובזכותם יגאלו כל עם ישראל. ולכאורה הדברים נראים כסותרים את הפסוקים בפרשת ניצבים שם משמע כי ישובו כל עם ישראל "בכל הגוים אשר הדיחך ה' אלקיך שמה", ומבואר ברמב"ם (הל' תשובה גב) שכל המדינות וכן העולם כולו נידון ע"פ רובו, וכן

בתיקוני זוה"ח (ס' א') מבואר דהקץ של כל דור ודור הוא לפי הזכויות שלהם, כפי שרוב הדור נוטים.

אולם דברים אלה מבוארים היטב ע"י המהרח"ו (עץ הדעת טוב פ' ואתחנן) בביאור הפסוק "ובקשתם משם את ה' אלקיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך", וכך כתב: "גם רמז שלא יצטרך שכל עדת ישראל ישובו בתשובה לגמרי כי זהו מן הנמנע, אמנם בחינת הבקשה והדרישה צריך אשר כולם יבקשוהו אבל הדרישה בכל לב תספיק ליחידים אשר ה' קורא" (שהרי הפסוק מתחיל בלשון רבים ומסיים בלשון יחיד). ובזה יתבאר כי מה שאמרו בזה"ק כי די שיחזרו רישי כנישתא או חדא כנישתא הכוונה היא בתשובה שלימה ומעולה שבאמצעותה יוכלו ליזכות את כל עם ישראל, אך גם שאר בני-ישראל צריכים על כל פנים תשובה כל שהיא, וכמובא בזה"ק חדש (שם) "שאם כנסת ישראל תעשה תשובה כפתחו של מחט אני אפתח לה פתחים גדולים", וכן כתב הרמ"ק בספרו אור-יקר (תיקו"ז א' עמ' סא) שהקץ תלוי בשני תנאים במעשי ראשי הדור ומשותף לזה גם רוב בני הדור מה ענין עסקם.

ויש להביא ראיה לזה מהגמ' (יומא יט ב') אמריתו אמאי לא אתי משיח והא האינדא יומא דכפורי הוא ואבעול וכו', ומוכח מכאן שאע"פ שביום הקדוש בזמן חכמי הגמרא הקדושים בודאי היה חדא כנישתא שעשו תשובה, אך אין די בזה אלא צריך שרוב העם ימנעו מלעבור עבירות. גם קשה לומר שבמשך כל הדורות אחר החורבן לא היה בישראל חדא כנישתא שחזרו בתשובה שלימה.

ובהמשך דבריו שם כתב המהרח"ו: "והענין כי כאשר כל ישראל יבקשו את ה' בתשובה אע"פ שלא תהיה גמורה אלא ליחידים כמ"ש כי תדרשנו וכו' לא יצטרך לשיקטימו בהם כל התוכחות, האמנם כאשר אין התשובה כוללת לכל עדת ישראל אלא ליחידים בלבד אז יצטרכו ד' דברים: בצר לך ומצאוך כל הדברים כולן, כי גם התשובה תהיה גמורה כמ"ש ושבתי עד ה' וכו' כלומר תשובה שאין בה רמאות כלל אלא תיכף תתחברו על ידה ותגיעו עד כסא הכבוד, גם החדש מעשים טובים ושמעת בקולו, וצריך שיעבור הזמן הקצוב".

וכתב החפץ-חיים (חומת הדת פי"ג) כי אם עושים תשובה שלמה אזי התשובה לבד מספיקה כדי להביא את הגאולה גם לפני הזמן, אבל בזמן שאין התשובה שלימה אז צריכים חמישה דברים כדי ליזכות לגאולה, וכמבואר במדרש (דברים רבה ב כג) "כשנגאלו ממצרים מתוך חמשה דברים נגאלו, מתוך צרה, מתוך תשובה, מתוך זכות אבות, מתוך רחמים, מתוך הקץ", ולפי זה בזמננו שהגיע הקץ של אחרית הימים יחד עם הצרות הרבות אז בהתעוררות תשובה מועטה נוכל לקוות כי יקרב הגאולה.

◆ ז. דור שכולו זכאי או חייב

עוד אחד המקורות אשר נראה מהם כביכול כי הגאולה תתכן גם ללא תשובה, הוא מה שאמרו בגמ' סנהדרין (צא א') אמר רבי יוחנן אין בן-דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או כולו חייב, בדור שכולו זכאי דכתיב "ועמך כולם צדיקים" בדור שכולו חייב דכתיב "וירא כי אין איש" וכתוב "למעני אעשה".

על פניו מאמר זה תמוה, בדור שכולו חייב מפני מה יזכו לגאולה. ואמנם רבני הציונות רצו להביא מכאן ראיה כי הגאולה תבוא גם אם לא ישובו בתשובה בהגיע הקץ ואז יגאלו כולם, צדיקים ורשעים. אך לא ניתן לומר כן, שהרי לפי הסבר זה רבי יוחנן אינו לא כדעת רבי אליעזר ולא כרבי יהושע אשר הסכימו שניהם כי לא יגאלו אלא בתשובה.

ומכל מקום כבר כתב הרד"ק (ישעיהו נט טז) כי אין הכוונה שכל הדור יהיו רשעים אלא הכוונה היא רוב הדור, ואלו דבריו:

ובאמרו "וירא כי אין איש" רוצה לומר על כלל ישראל שלא ישובו בתשובה שלמה ולא יפגעו לאל בלב נכון עד שיראו סימני הגאולה, ואיש אומר על כלל ישראל כמו "ואיש ישראל נשבע במצפה" שהיו שם כל ישראל, כי לא יתכן שלא יהיה איש ואנשים בישראל צדיקים וטובים שיהיו ראויים לגאולה אבל לא לגאול כל ישראל בזכותם, וכן מה שאמרו רבותינו ז"ל דור שכולו חייב ר"ל רובו כי לא היה מעולם בישראל דור שכלו חייב שלא היו בהם אנשים צדיקים וטובים, וגם החייבים לא אמר שיהיו חייבים כליה חס ושלום אלא שאין ראויין לגאולה (וכן פירש מהר"ש לניאדו בספר כלי-פז דכולו חייב אין הכוונה רשעים גמורים אלא שאין להם די זכויות כדי להביא הגאולה).

ובספר-החיים (לר' חיים אחי המהר"ל, גאולה וישועה פ"ז) כתב: מה שאמרו חז"ל אין בן-דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או חייב, לא אמרו בדור שכולו רשעים, אלא בדור שכולו חייב ורצה לומר שאינו מתכוון להמריד ואינם עזי פנים לומר צדיקים אנחנו ולא חטאנו אבל מודים שחטאו וגם רצונם לעשות רצון אביהם שבשמיים, אלא שהשאור שבעיסה והתאוות שגברה מעכב עליהם, ובוחן לבבות גם הוא מעורר עליהם את רוח קדשו עד שיתנו לב וישובו בכל לבבם.

אמנם רבים מגדולי ישראל הסבירו כי הכוונה "בדור שכולו חייב" היא שאז יביא הקב"ה צרות וייסורים רבים עד אשר ישובו כולם בתשובה, וזה ע"י שיעמיד מלך קשה כהמן אשר יגרום להם לשוב בתשובה (ובזה מיושב דעת ר' יוחנן אשר אינו חולק על דברי ר"א ור"י ומסכים גם כן שצריכים תשובה כדי להיגאל).

כך כתב הרשב"א (שו"ת הרשב"א ח"א ס' תיח) "ואע"פ שיהיה הדור בתכלית הרוע כאומרם אין בן דוד בא אלא או בדור שכולו זכאי או בדור שכולו חייב. ופירושו שאם כלו זכאי הוסר השאור המעכב ויתחבר הראוי לנו מהגמול הטוב לזכרון ברית האבות המליץ לנו בכל הדורות ותשלמנה הסבות המחייבות הישועה. ואם כלו חייב יתחייבו בהכרח הענשים הגדולים והמרים שיקש' סבלם בשעור שאי אפשר עם תכיפת' מבלי שיהיה לב האבן נמוח וברזל העור' מתפוצץ עד שיהיה כובד הצרות בודאי סבה להסכימם כלם בחזרה אל התשובה הגמורה שהיא החזקה שבמונעים. ואז ישובו ראויים ליותר ממה שהצדיקים גמורים ראויים לו. כמו שהתבאר בהם במצרים בפירוש אמר ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויצעקו ותעל שועתם אל האלהים וידע אלהים, והתחילו תיכף לגלולי הישועה בשקידת ההשגחה להראות".

וכן כתב המהרש"א (סנה' צח א') כי דור שכולו חייב הוא שיעמיד להם הקב"ה מלך כהמן שע"י זה יעשו תשובה ויגאלו, וכן רבי יהונתן אייבשיץ כתב (אהבת יהונתן איכה גלוז): דחז"ל אמרו אין בן דוד בא עד שיהא דור כולו זכאי או כולו חייב והיינו כשהדור כולו חייב אז הקב"ה ברחמיו וברוב

חסדיו אשר הטיב עמנו תמיד שלא להיות כולנו אבדנו מעמיד מלך כהמן להחזירם למוטב ונמצא כולו זכאי. וכן כתב בספר מדרש האיתמרי (לבעל השבט מוסר, דרוש י"ז) שבדור שכולו חייב אז באים רעב ומוגפה וכל מיני פורענויות ואז הדור כשרואים הרעה שבאה עליהם חוזרים בתשובה.

ש"ך על התורה (פ' ואתחנן עה"פ בצר לך): ואמר באחרית הימים לומר אע"פ שהם באחרית הימים וכבר הגיע העת, עם כל זה צריך תשובה... כמו שאמרו ז"ל כל הקצים כלו ואין הדבר תלוי אלא בתשובה, כי אע"פ שאמרו ז"ל אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או בדור שכולו חייב אותו דור שכולו חייב צריך צירוף וליבון ופעמים לא ישאר מהם מאומה שנאמר והבאתי את השלישית באש וגו' אבל הקב"ה אינו חפץ במיתתן של רשעים לזה אמר ושבת עד ה' אלקיך.

וכן כתב בפ' ניצבים (עה"פ ואתה תשוב): ואם לא, שהגיע הקץ ולא עשו תשובה, לזה אמר ואתה סופך לשוב כמו שאמרו ז"ל מעמיד עליהם מלך שגזירותיו קשות כפרעה עד שמחזירם על כורחם, כמו שאמרו ז"ל כל הקיצין כלו ואין הדבר תלוי אלא בתשובה.

עמק המלך (שער רישא דז"א פרק ח'): וזהו סוד אמרם ז"ל אין בן דוד בא עד שיהיה הדור כולו זכאי או כולו חייב כמו אצל מרדכי ויתחייבו כליה ח"ו ויגזרו על שונאי ישראל שמדות ומוכרחים לעשות תשובה, ואז יבואו כל הדינים כולם ויתהפכו בסוד להט החרב המתהפכת מנחש למטה להכות את האומות ואז יקויים פסוק רותה בשמים חרבי ונאמר הנה חרבי על אדום תרד וכו' ומכאן אנו שומעים שיתגלה הזקן הקדוש של א"א ויעשה ניסים ונפלאות שנאמר ונשגב ה' לבדו ביום ההוא וכו' וכשישלוט הזקן הקדוש אז יכבה כל האשיות של הדינים תקיפין ואז הגוים חרוב יחרבו.

רמ"ד וואלי (תהלים יב, ח) ביאר שבדור שכולו חייב השי"ת גונז את החסד ואינו מגלה אותו, דלא שקיל טיבותיה ושדי אחיזרי (אינו נוטל את הטובה וזורקה על הקוצים, ב"ק פ"ג), וכשיראה דור שכולו חייב התיקון לא יושלם ולא יהיה גילוי החסד עד שיהפך להיות כולו זכאי, כי בהיותו להיפך מן המכוון אינו ראוי לקבל את החסד עד שיתוקן וכמו שאמרו חז"ל שהקב"ה מעמיד להם מלך שגזירותיו קשות כהמן ומחזירם למוטב, שהקב"ה מהפכו בעל כרחו לדור שכולו זכאי ואז נעשה ראוי לקבלו.

ספר דגלי אהבה (שער הנסירה פרק ה', לר' אברהם מיוחס זצ"ל בעל "שדה הארץ", מגדולי המקובלים בירושלים שנת ת"ס): כי אחז"ל אם זכו אחישנה ואם לאו בעתה ואחז"ל או בדור שכולו חייב, והיינו שמרוב צרות בתשובה או בדור שכולו זכאי, וז"ש ובא לציון גואל ר"ל שאם יהיו דור זכאי יבא לציון גואל קודם עת שגזר הא-ל, ואם לאו שהם בדור שכולו חייב אזי הוא בעתה. וז"ש ולשבי פשע ביעקב נאם ה' דהיינו על עת שאמר הקב"ה, אבל לעולם שבין כך ובין כך ישראל צריכים לקיים התורה והמצוה, ולא בדור שכולו חייב כפשוטו, וז"ש ואני זאת בריתי אותם ובריתי היא התורה כמ"ש הרד"ק יע"ש.

וכן כתב ר' צדוק הכהן (צדקת הצדיק אות נב): הנה חז"ל אמרו שבן דוד אפשר שיבא בדור שכולו חייב דיעמיד מלך קשה כהמן שישובו בתשובה ... דורו של משיח ודאי יהיה חביב ואפשר שיהיה כולו חייב ויתהפכו לדור חביב ע"י השי"ת יביאם לתשובה. ובספר בן יהוידע (סנה' צ"ח) ביאר דור שכולו זכאי הוא שעושין תשובה מאהבה, וכולו חייב הוא שעושין תשובה מיראה.

ויש שהסבירו את מאמר הגמ' "דור שכולו זכאי או חייב", דהכוונה היא שכל אחד ואחד מישראל יהיה כולו זכאי או כולו חייב, שלא יהיו אנשים בישראל פוסחין על שני הסעיפים חצי זכאי וחצי חייב איש הפכפך ומעורב, פעם מאמין ופעם אינו מאמין בזה הוא צדיק ובזה הוא רשע, אלא אנשים כאלו יחדלו בזמן עקבתא דמשיחא אלא יצרפו ויבדילו עצמם הזכאי מהחייב מכל וכל, והנשארים בישראל או שיהיה צדיק גמור או רשע גמורים, וזה הכוונה שיהיו ישראל נפרדים צד אחד כולו חייב וצד אחד כולו חייב (ספר לב העברי עמ' ד' בשם האריז"ל), וכן כתב הישמח משה (ריש פ' וישב), וכן מטו משמיה דהגה"ק בעל דברי יחזקאל משינאווא זצ"ל. ועי' עוד בספר ויואל משה מאמר ג' שבועות ס' מ', וספר אורות ונתיבות ח"ג שער ז' ענף י"ג.

♦ ח. קץ האחרון שלא יתאחר

הנה ישנם מקורות בחז"ל ובראשונים כי ישנו קץ וזמן אחרון שאי אפשר יותר להתאחר ממנו, ובהגיע אותו הקץ יגאלו בהכרח גם אם לא יהיו ראויים, וכמו שאמרו בגמ' "לא זכו בעיתה" (אמנם אין בזה נפ"מ כל-כך שהרי יש הבטחה ונבואה בתורה כי עתידים לשוב בתשובה, אך מ"מ לא נמנענו מלהתייחס לזה).

כן מבואר בדברי הרמב"ן אשר כתב (פ' ישכיל עבדי) וראוי להם להיות בוכים ולהתפלל וכו' כי המשיח בתשובה יבא מיד ואם לאו יתאחר עד הקץ הבא עליו בשבועה.

ורבנו בחיי כתב (שמות יב,מ) שישנם ג' קיצים בגאולה הכתובים בדניאל וכולם אמת, שאם יזכו יגאלו בראשון ואם לא יזכו בראשון יזכו בשני, ואם לא יזכו בשני יזכו בשלישי, ואי אפשר שתאחר הגאולה מן הקץ הקצוב האחרון ואילך. וכן כתב (ויקרא כה מז) כי אף אם לא יעשו תשובה אי אפשר להתאחר מזמן הקץ הקצוב (אך כתב שזו היא דעת ר' יהושע, והוא הרי סובר שאם אין עושין תשובה מעצמם מעמיד עליהם מלך שמחזירן למוטב ועושין תשובה).

וכן כתב האברבנאל (ישועות משיחו ח"א) כי ישנם ג' זמנים, הזמן הראשון הוא הזמן שתעמוד האומה בגלות ואין המשיח יכול לבוא בו, הזמן השני בו אפשר המשיח לבוא אם יזכו ישראל ע"י תשובה ומעשים טובים. הזמן השלישי הוא זמן חיוב בואו, הוא העת המוגבל לפניו שלא יעבור שלא יבוא בו המשיח, והוא המועד שהזכיר דניאל, ועליו נאמר בחבקוק (בג) "כי עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יכזב, אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא לא יאחר" והוא הזמן של גאולת 'בעיתה'.

והאור-החיים הק' כתב שבזמן המוגבל לגאולת בעתה יהיה קץ הגלות אפי' יהיו ישראל רשעים גמורים (ודבריו יבוארו בהמשך, יחד עם דעת הגר"א ובעל הלשם).

המהרש"א (יומא פו ב' ד"ה גדולה תשובה) כתב דודאי יש זמן לגאולה אבל התשובה מקרבת לבוא קודם זמנה וכמו שאמרו לא זכו בעתה זכו אחישנה. אך כבר כתב שם באותו עמוד (ד"ה כתיב שובו) דנחלקו ר"א ור"י בסנהדרין אם צריכים תשובה רצונית מאהבה או הכרחית ע"י יסורין ומלך קשה, וא"כ הוא ס"ל דבין כך ובין כך צריכים תשובה.

הרמח"ל כתב (דעת תבונות ס' לו) "הנה אפילו אם לא יהיה זכות בישראל כשיגיע עת מועד יום נסתם בלבו הנה עכ"פ ישיענו ודאי כי אדון כל הוא ויכול לעשות כן כשהוא רוצה". ומכאן הבינו מדבריו כמה מחברים כי בהגיע הזמן יגאלו כולם גם ללא תשובה.

אך אין זה נכון וכוונת הרמח"ל מבוארת בהמשך דבריו (סי' מ') ושם כתב: "אמנם אם לא ייטיב הנה אעפ"כ ירצה היחוד העליון להתגלות כי לא לנצח יסתיר פניו מעולמו אך בחימה שפוכה ימלוך על החוטאים האלה בנפשותם ונשאו את עונם עד יתמו חטאים מן הארץ או כי יכנע לבבם הערל וישובו ויחיו ... הנה אפי' הבחירה הזאת שהוא מניח לנו עתה ותמיד הדבר תלוי ועומד אם להטיב ואם להרע ח"ו לפי רוב המעשה - אין סופה להתקיים כך אלא הזמן ששיערה המחשבה העליונה היותו צריך ומספיק לכל הנשמות אשר עשה, שבו יתקנו - **מי בצדקתם מי בתשובתם ומי בקבלת היסורין**, וזה הוא המועד אשר שם שיתא אלפי שנה כדברי חז"ל (סנה' צז) ואחר יחדש עולמו".

ובספר אדיר במרום (עמ' כב) ביאר ענין חבלי משיח שהוא מה שאמרו בגמ' (סנהדרין צז) מעמיד להם מלך קשה כהמן וישראל עושין תשובה ומחזירין למוטב, וכן בתיקונים חדשים (תיקון כד) כתב שמתוך צרות חבלי משיח ישובו בתשובה ויגאלו, ובספר קל"ח פתחי חכמה (מ"ב) כתב שאין הרע חוזר לטוב אלא לעתיד לבוא והוא בסוף ההנהגה אחר שכבר קיבלו כל החוטאים עונשים גדולים וישראל נתחזקו באמונתם אפילו באורך הגלות ובמרירות הגדול הזה, הם דברים קוראים ליחוד להתגלות.

ומכל מקום אין זה סתירה לדברינו, וכבר ביארנו לעיל כי לכל הדעות אין נגאלין אלא בתשובה, שהרי רבי אליעזר ורבי יהושע מסכימים שניהם שאין נגאלין אלא בתשובה ולא מסתבר כי הראשונים שהזכרנו לעיל יחלקו עליהם בזה. ומה שאמרו שיש קץ אחרון, הכוונה היא שאם לא ישובו מעצמם עד אותו הזמן אזי בהגיע הקץ האחרון לא ימתין להם הקב"ה יותר אלא יעמיד מלך קשה כהמן אשר יגרום להם לשוב בעל כרחם, או שבהגיע אותו זמן אז יגאלו רק הצדיקים ומי שישב בתשובה שלימה (וכעין גאולת מצרים וכמבואר לעיל), כי גם גאולת 'בעתה' (לא זכו) היא רק אם עושים תשובה.

ודבר זה מבואר בפירוש **בזוהר הקדוש** (רע"מ נשא קכב א'):

ופורקנא בדא תלייא, ובגין דא הכל תלוי בתשובה דכך אמרו קדמאי כל הקצים כלו ואין הדבר תלוי אלא בתשובה דאיהו שלימו דשמיא, ועל דא (יחזקאל כ) ואעשה למען שמי ועוד (ישעיה מח) למעני למעני אעשה, ואם לאו חזרין אנא אעמיד לון מלכא שקשין גזרותיו משל פרעה **ויחזרון על כרחייהו**, הדא הוא דכתיב (דברים ד) ושבת עד ה' אלקיך עד ה' ודאי, ותשובה דא אתקריאת חיים.

[תרגום: והגאולה בזה תלויה, ומשום כך הכל תלוי בתשובה שכך אמרו הראשונים כל הקצים כלו ואין הדבר תלוי אלא בתשובה שהוא שלימות השם, ועל זה ואעשה למען שמי ועוד למעני למעני אעשה, ואם לא חזרין אני מעמיד להם מלך שקשין גזירותיו משל פרעה וחוזרים בעל כרחם, זהו שנאמר ושבת עד ה' אלקיך עד ה' ודאי, ותשובה זו נקראת חיים].

וכן מבואר בדברי גדולי ישראל, ונעתיק את עיקרי דבריהם:

א. **רבי סעדיה גאון** (אמונות ודעות פ"ח): אלא שמסורת הנביאים קבלה שיבואו עלינו צרות ומצוקות שעל ידם נבחר לשוב ונזכה לישועה והוא מאמר קדמונינו אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו הקב"ה מעמיד להם מלך שקשין גזירותיו מהמן והן עושין תשובה ונגאלין.

ב. **אברבנאל** (ישועות משיחו ח"ב עיון א' פ"ב) א"ר יוחנן אם ראית דור שצרות באות עליו כנהר חכה לו שנאמר (ישעיה נט) "כי יבא כנהר צר רוח ה' נוססה בו" וכתוב בתריה "ובא לציון גואל", ר"ל שמתוקף הצרות התכופות ישובו ישראל בתשובה ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם ובאמצעות התשובה יבא משיח. ועל זה הדרך עצמו אמר ר"י באותו הפרק (סנהדרין צז ב') "אם אין ישראל עושין תשובה אין נגאלין אלא הקב"ה מעמיד עליהם מלך שגזירותיו קשות כגזירתו של המן ומתוך כך הם חוזרים בתשובה".

ג. **אלשיך הק'** (פ' ויחי מט"א): לא זכו עני ורוכב על חמור, בשם הרע"א מהימנא שאם יהו ישראל עניים מזכויות תהיה רכיבתו שנזכה שיבא בזכות עמלי התורה הדומים ליששכר חמור וכו', ולמה ממתינ עם זכות תופשי התורה עד זמן של בעתה, כי צריך גם שתמלא סאת אדום ויבא עליהם רוגז ע"י תשובה שיעשו ישראל כשהיה זמן בעתה.

ד. **האלשיך הק'** (סוף פ' כי-תצא): והוא כי אי אפשר להפיל את עמלק כל עוד שימצאו דברי עונות בישראל וזה ענין גאולתנו העתידה מגלות אדום שאי אפשר אלא ע"י תשובה, מה שאין כן בגאולות הקודמות שהיו במה שהושיבו נשים נכריות בגאולת מדי ובכל כי בעתידה הקפיד הוא יתברך שעל כן אם זכו מעצמם בתשובה יחשנה ואם לא תבא בעתה ע"י חבלי משיח למען ישובו על כרחם בצר להם.

וכן כתב בתהלים (י"ד): והנה ידענו כי זכו אחישנה ויהיה בלי חבלי משיח רק בשובה ונחת ואם לא זכו בעתה ואז הוא בעוצב ורוגז ע"י חבלי משיח להחזירם בתשובה.

וכן כתב בהושע (יא, וכן ה"ט) שאומר הקב"ה אני מבטיח ומודיע שאין גאולת ישראל לעתיד שהיא ע"י תשובה בספק, כי אם בודאי יעשו תשובה, שאם לא ישובו מאליהם אביא עליהם צרות שהם חבלי משיח כי אז ודאי יעשו תשובה.

ה. **רבי חיים ויטאל** (עץ הדעת טוב, פ' ואתחנן): בצר לך וכו' ירצה אם יזדמן שלא תרצו לבקש את ה' בתשובה אל תחשבו שמוכרח אני לגאלכם בלי תשובה גם אל תחשבו שאם לא תשובו שלא אגאל אתכם ח"ו כי אינו כן כי שני הדברים יקויימו תשובה וגאולה הא כיצד מעמיד אני עליכם מלך שגזירותיו קשים מן המן ואתם שבים ואח"כ אגאל אתכם כמו שאמרו חז"ל, בצר לך וכו' ע"י אותו המלך שגזירותיו קשים מהמן וכו' ובכלל דבריו השמיענו כי כל זמן שלא הגיע הקץ יצפה ה' אל תשובתכם ולא ימהר להביא עליכם המלך הנ"ל אעפ"י שהיה בזה קצת תועלת שהיה מחיש ומקדים את הגאולה. האמנם ימתין עד אחרית הימים כי אז עת קץ ואז אם לא ישובו יקים להם את המלך הנ"ל כדי שלא יתבטל שבועתו וז"ש באחרית הימים... ומכח סיבות אלו יהיה מוכרח להעמיד להם מלך שגזירותיו קשים וע"י כן ישובו בתשובה ויגאלם.

ו. **המהרש"א** (יומא פ"ו א' ד"ה כתיב שובו) הביא מה שאמרו בפ' חלק שלר"א בעי תשובה רצונית ולר"י אף תשובה הכרחית שמעמיד להם מלך כהמן. ובהמשך (שם עמ' ב' ד"ה גדולה תשובה) כתב דודאי יש זמן לגאולה אבל התשובה מקרבת לבא קודם זמנה וכמ"ש בעתה אחישנה וכו'.

ז. **המבי"ט** (בית אלקים שער התפילה פ"ח): ובהגיע זמן הקץ אם לא יחזרו בתשובה מעצמם יעמיד עליהם מלך עז וקשה שיגזור גזירות עד שיחזרו בתשובה שלמה.

ח. **ש"ך על התורה** (פ' ואתחנן עה"פ בצר לך): ואמר באחרית הימים לומר אע"פ שהם באחרית הימים וכבר הגיע העת, עם כל זה צריך תשובה... כמו שאמרו ז"ל כל הקצים כלו ואין הדבר תלוי אלא בתשובה, כי אע"פ שאמרו ז"ל אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או בדור שכולו חייב אותו דור שכולו חייב צריכין צירוף וליבון ופעמים לא ישאר מהם מאומה שנאמר והבאתי את השלישית באש וגו' אבל הקב"ה אינו חפץ במיתתן של רשעים לזה אמר ושבת עד ה' אלקיך.

וכן כתב בפ' ניצבים עה"פ ואתה תשוב: ואם לא, שהגיע הקץ ולא עשו תשובה, לזה אמר ואתה סופך לשוב כמו שאמרו ז"ל מעמיד עליהם מלך שגזירותיו קשות כפרעה עד שמחזירים על כורחם, כמו שאמרו ז"ל כל הקיצין כלו ואין הדבר תלוי אלא בתשובה.

ט. **הברטנורא** (בפירושו למגילת רות): ובגאולה העתידה כולנו נהיה טהורים מחומר שירחיק הקב"ה חומר הנחש מתוך ישראל לעולם ותשוב הברכה כימי קדם... וישוב ישראל לתפארתו והדרו וישפיע בהם האוצרות גדולות מברכתו יתב' וכל הצינורות יקראו זה אל זה להשפיע על ישראל, אך **קודם שיגיע זמן נתינת זאת הברכה לישראל יהיה נבדל מביניהם כל התערובות הרע ולא יקבלו זאת הברכה אלא אותם שבזמן שישראל היו נכנעים דבקו במצוותיו יתב'**, שהמרפים ידיהם מהמצוות ופונים להקב"ה עורף ולא פנים יהיו נבדלים ולא יראו בזמן שיפקוד ה' את עמו לתת להם לחם ולא יראו בזמן זריחת חיי עולם כאותן שידבקו בהקב"ה ובמצוותיו.

י. **יוסף לקח** (למהר"ח אבולעפיה, אשר החיד"א מכנהו מופת דורנו הרב הגדול מורנו הגדול וקדושתו כאחד מהראשונים כמפורסם) פ' האזינו: לי נקם ושילם מאומות העולם לעת תמוט רגלם של ישראל ואפס עצור ועזוב שלא ימצא לישראל עוזר וסומך, ושמא תאמר והא אמרינן פרק חלק אם ישראל עושין תשובה נגאלין וכו' מעמיד להם מלך קשה כהמן ומחזירן בתשובה, ומאחר שאין ישראל חוזרין בתשובה איך ידון לאומות העולם, ת"ל כי קרוב יום אידם, כי ידון ה' עמו ע"י מלך קשה שיחזירן בתשובה ועל ידי זה ועל עבדיו יתנחם בגאולה, כי יראה כי אזלת יד שאין רוצין לשוב בתשובה ואפס עצור ועזוב, מוכרח להעמיד להם מלך קשה שידון בגזירות ויחזירן בתשובה, כי קרוב יום אידם של ישראל ע"י מלך קשה שגזור עליהם גזירות קשות וע"י זה וחש עתידות למו, יחיש עתידות דהיינו גאולתם למו וכו' ראו עתה כי אני אני הוא שאין הדבר תלוי רק בתשובה, שתדעו שאני אני הוא ואין אלקים עמדי ובה תגאלו.

יא. **הרמח"ל** (דעת תבונות ס"ח מ'): אמנם אם לא ייטיב הנה אעפ"כ ירצה היחוד העליון להתגלות כי לא לנצח יסתיר פניו מעולמו אך בחימה שפוכה ימלוך על החוטאים האלה בנפשותם ונשאו את עונם עד יתמו חטאים מן הארץ או כי יכנע לבבם הערל וישובו ויחיו ... הנה אפי' הבחירה הזאת שהוא מניח לנו עתה ותמיד הדבר תלוי ועומד אם להטיב ואם להרע ח"ו לפי רוב המעשה – אין סופה להתקיים כך אלא הזמן ששיערה המחשבה העליונה היותו צריך ומספיק לכל הנשמות אשר עשה, שבו יתקנו – מי בצדקתם מי בתשובתם ומי בקבלת היסורין, וזה הוא המועד אשר שם שיתא אלפי שנה כדברי חז"ל (סנה' צז) ואחר יחדש עולמו... ואפילו לימות המשיח וכו'.

יב. **הנודע-ביהודה** (דרושי הצל"ח דרוש י"ח): אלא ששמואל אומר בסנהדרין דף צז דיו לאבל שיעמוד באבלו אבל על כרחך יש קץ אחרון שאי אפשר יותר להתאחר אלא שאז הקב"ה מעמיד עליהם מושל כהמן וגזור עליהם גזירות קשות ויהיו מוכרחים לתשובה.

ג. **אהבת יהונתן** (יום א' דסוכות): ואולם אם הגאולה תהיה בעתה הקב"ה מעמיד מלך כהמן כדי שיתבערו כל פירורי חמץ אשר בהם ויהיה עת צרה ליעקב ואח"כ יהיה שאנן ושקט.

ד. **המלבי"ם** (יחזק' לו, כג) שה' יכוף את עם ישראל לחזור בתשובה ביד חזקה (וכמו שכתוב בפרק כ') ורק אח"כ וקבצתי אתכם והבאתי אתכם אל אדמתכם.

טו. **הפלאה** (פנים יפות פ' ראה עה"פ אם לא תשמעו): כי בהכרח יקיים ההבטחה והיעודים שהעידו הנביאים באחרית הימים וזהו שאמר את הברכה אשר תשמעו כי בלי ספק שיתקיים הברכה אף אם לא יקיימו התורה בהכרח באחרית הימים יעמיד להם מלך כהמן עד שישובו וישמעו אל מצות ה' ויקיים הברכה לכך כתיב ב' "אשר" אבל הקללה כתיב בה "אם" שיכלו להיות שלא יחטאו ולא תבא הקללה כלל.

טז. **הגרי"א חבר** (שיח יצחק דרוש לשבת תשובה עמ' קכג): שגאולת ישראל אי אפשר בלי תשובה ורק שהתשובה הזאת הוא על ב' דרכים, הא' מסטרא דלתתא והב' מסטרא דלעילא וכמו שאמרו רז"ל זכו אחישנה לא זכו בעתה, שהפרש גדול יש ביניהם שאם ישראל יתעוררו בעצמם בתשובה מאהבה ומיראה אז יקדם גאולתם וגם לא יצטרכו צירוף ומירוק ע"י חבלי משיח, אבל אם ח"ו לא ישובו מעצמם יתאחר עד זמן האחרון שאי אפשר להתאחר עוד ואז יצטרך הוא יתברך לעורר ישראל בתשובה ע"י יסורים גדולים וחבלי משיח וצירוף אחר צירוף כמ"ש והבאתי את השלישית באש וכתוב וברותי מכם וכו' וצרפתים כצורף את הכסף וכתוב ועוד בה עשיריה ושבה והיתה לבער וכו'. ודבר זה מפורש נגלה בפרשת התשובה וכו' רמז הכתוב כאן בזמן ב' הגאולות וענין ההפרש הגדול שבין ערכי ב' הגאולות האלו וכו' ושבת עד ה' אלקיך והיינו תשובה מאהבה שמגעת עד כסא הכבוד וכו'.

ובאפיקי ים (סנהדרין צז ב') כתב: בקץ של בעתה מובטחים שעכ"פ אפילו אם לא נשוב מעצמנו הוא יתב' למענו יעשה ע"י שמעמיד מלך וכו', וקץ של בעתה אף שמוכרח לבוא גם שלא ע"פ מעשינו, מ"מ צריכים ישראל להיות להם איזה זכות לזה והוא האמונה והבטחון. רב ור' אליעזר סוברים שלא יזכו להגאל ע"י משיח רק הצדיקים הראויים לכך אבל כל הדור לא יזכו רק בתשובה, ושמואל ור' יהושע סוברים שכולם יזכו לגאולה אף שאין זכאים שצרות גלותם ואבילותם מכפר עליהם, ודי להם לישראל שסובלים יסורי גלותם באהבה וחזקים באמונתם, וע"י תוקף היסורים שמעמיד מלך כהמן וכו' ועל זה נאמר אם לא ביד חזקה אמלוק עליכם.

ומכל זה נבין שזו גם דעת ר' יהושע ושמואל בגמ', ומכאן שגם כל הראשונים שכתבו שיח קץ שלא יתאחר הכוונה היא שהקב"ה יכריח אותם לשוב בתשובה ע"י מלך קשה וכו' אבל לכל הדעות צריכים לשוב בתשובה כדי להגאל.

אחר-כך ראינו כדברינו בספר 'שומר אמונים' (מאמר הגאולה פרקים ט-יא), אחר שהביא כמה מקורות שהגאולה תלויה בתשובה וכמה מקורות שהגאולה תבוא גם אם לא ישובו בתשובה, ולבסוף כתב שיש לו כמה ראיות מזה"ק ומדרשים אשר ברר מהם בלי ספק כלל שאם ח"ו יצטרך המשיח להמתין עד הזמן של 'בעתה' ואם ישראל לא ישובו מעצמם אז יכריח הקב"ה את ישראל על-ידי גזירות ח"ו ועל ידי צרות הדור ישובו ישראל בתשובה כי אין הקב"ה רוצה שרק יחידי

סגולה ישובו לפניו, רק הקב"ה חפץ שכל ישראל יהיו מתוקנים לגאולה ולא ידח ממנו נדח ויהיו כולם מתוקנים לגאולה שלמה.

◆ ט. בגאולת 'בעתה' רק הצדיקים יגאלו

הנה רבני הציונות טוענים כי בגאולה יגאלו כל עם ישראל ואין זה משנה מי מאמין ומי לא, מי שומר שבת ומי לא, "כולנו יהודים כולם צדיקים". אולם דמיונות לחוד ומציאות לחוד, וכבר מבואר בכל הנביאים ובדברי חכמינו ז"ל כי את הגאולה העתידה יזכו לראות רק הצדיקים ומי שישב בתשובה שלימה וימצא שלם בכל מעשיו. מי שרוצה לחיות בחלומות נעימים יכול לדלג על המקורות שיובאו כאן.

וכבר הבאנו בראש הפרק מקורות מהתנ"ך שקודם הגאולה יתקיים בירור וצירוף, ודבר זה מפורש ביחזקאל (כ,לח) שהמורדים והפושעים ימותו במדבר קודם הגאולה ולא יבואו לאדמת ישראל, וכן מבואר בישיעה ס"ה (ח-ט) ברש"י רד"ק אבן עזרא ומלבי"ם.

ומבואר לעיל כי גאולת 'בעתה' יכולה להיות בשני אופנים: האחד, שבהגיע הקץ האחרון מעמיד מלך קשה כהמן אשר גורם לכל עם ישראל לשוב בתשובה ולהגאל, והשני, שיגאלו רק הצדיקים ובעלי התשובה.

ושני אופנים אלו של גאולת 'בעתה' מבוארים היטב בדברי בעל '**החסד לאברהם**' (מעין ה' נהר לז):

"וסוד בעתה דהיינו שתהיה הגאולה לישראל בנחת עת לשחוק ולא יזכו אלא כשרים שבהם וימית המ' כל החוטאים ולא יזכו אלא אחד מעיר ושנים ממשפחה, ויש עתה שילחץ עני בעניו וישבו בתשובה ויזכו כולם החייבים והיינו שתרבה הצרה אשר כמוהו לא נהייתה שאין לישראל אז כי אם גוייתם מרוב עוני ותרבה הבכיה ויתרכו הלבבות הקשות מרוב הצער והיינו שכבר לא נשאר הבטחה אלא בבורא..."

וכן כתב "כי עתידין ישראל להיות במדבר ואז ישובו כולם בתשובה ומי שלא יסבול ויאמר אלך אל העכו"ם אז יכלה עמהם, והשאר יצורפו בצער ההוא כל אחד כפי שיעור עניינו, והצדיק יתברך השורש המלוח במעיו כמן והבינוני ישוב והרשע ידחה או ישוב ויצטער וכו'".

ועוד כתב (נהר לח) "הענין שהגאולה תהיה 'בעתה' בסוד שמאל דוחה דהיינו מאריכין בגלות עוד ו' חדשים מתשרי שמאל דוחה עד ניסן וימין מקרבת כי בששה חדשים אלו יהיו בעוני וצרות וצרוף כנ"ל עד שישבו כולם ויהיו כל ישראל זוכים לגאולה ע"י הצרות והיסורים לעת בוקר כאמור והשארתי בכם עם עני ודל וחסו בשם ה', והתועלת המגיע בזה הוא כי אם יגאלו בסוד הגבורה ימעטו ח"ו כי מצד הדין יהיה כליה בשונאי ישראל, ורק אותם הנשואים יהיו בכבוד גדול ואין זה הכוונה אלא שישבו ויזכו כולם לגאולה וכו'" (ועי' עוד בפרק "אתחלתא דגאולה" סעיף ו').

וכן מבואר בדברי המגיד מדובנא (הובא לעיל ב"מקורות שיגאלו גם ללא תשובה") וכן מבואר בדברי חז"ל וגדולי הראשונים ואחרונים:

א. בפסיקתא רבתי (פיסקא לה רני ושמיחי) אומר לציון מלך אלקיך, ללמדך לציון ולבניה בא ישועה ולא לרשעים.

ב. מדרש חסרות ויתרות (בראשית, ד"ה ובא לציון גואל) לפי שאין זוכין לימות המשיח אלא בעלי תשובה גמורה שנאמר והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם ה' (צפניה ג'), ועי' אוצר המדרשים (משיח) שבהיותם במדבר ימותו כל רשעי ישראל שאינם ראויים לראות הגאולה.

ג. זוה"ק (שמות ז' ב'): רבי שמעון זקף ידיו ובכה ואמר ווי מאן דיזדמן בההוא זמנא וזכאה חולקיה מאן דיזדמן וישתכח בההוא זמנא, ווי מאן דיזדמן בההוא זמנא בגין דכד ייתי קודשא בריך הוא לפקדא לאיילתא יסתכל מאן אינון דקיימין בהדה בכל אינון דמשתכחי עמה בכל עובדיו דכל חד וחד ולא ישתכח זכאי, דכתיב (ישעיה ס"ג) ואביט ואין עוזר, וכמה עקתין על עקתין לישראל, זכאה מאן דיזדמן וישתכח בההוא זמנא בגין דההוא דיתקיים בההוא זמנא במהימנותא יזכה לההוא נהירו דחדוה דמלכא, ועל ההוא זמנא כתיב (זכריה י"ג) וצרפתים כצורף את הכסף ובחנתים כבחון את הזהב, (וכן אמרו בגמ' סנהדרין (צח ב') ייתי ולא אחמיניה עי"ש).

[תרגום: ר' שמעון הרים ידיו ובכה ואמר אוי למי שיזדמן באותו זמן ואשרי חלקו של מי שיזדמן וימצא באותו הזמן, אוי למי שיזדמן באותו זמן משום שכאשר יבוא הקב"ה לפקוד את האיילה יסתכל מי הם העומדים איתה בכל אותם אשר נמצאים עמה ובכל המעשים של כל אחד ואחד ולא ימצא זכאי ככתוב ואביט ואין עוזר, וכמה צרות על צרות לישראל, אשרי מי שיזדמן וימצא באותו זמן משום שאותו שיתקיים באותו הזמן באמונה יזכה לאותו אור חדוה של המלך, ועל אותו זמן נאמר וצרפתים כצורף את הכסף ובחנתים כבחון את הזהב]. ועי' ברע"מ (נשא קכ"ה ב') ורשעים בחשך ידמו אינון ערב רב ובג"ד אמר נביאה עליהו (יחזקאל יג) ואל אדמת ישראל לא יבאו.

ד. רש"י (סנהדרין צו ב') על הפסוק "כי אנכי בעלתי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון", כתב רש"י "אברור הצדיקים ואביאם לציון, אף על פי שאין כולם חוזרין" (בדעת ר' יהושע שם, וכן כתב היד-רמה).

ה. רד"ק (ישעיה ג,ח): בשוב הגלות יכלו רבים מישראל שלא שבו לה' בכל לבם כמו שנאמר עליהם וברותי מכם המורדים והפושעים בי וגו' ונאמר עוד עליהם והבאתי את שלישיתם באש, והנשארים יהיו ענוים וקדושים... ונאמר בנבואת צפניה אז אסיר מקרבך עליזי גאותך ולא תוסיפי לגבהה עוד בהר קדשי והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם ה'.

(ישעיה כד,טז): בימי הגאולה שיצרפו ולא ישארו אלא הצדיקים.

(ישעיה ס', כא): ועמך כולם צדיקים, שיצרף אותם הא-ל כמו שכתוב וצרפתים כצורף כסף והנשארים יהיו כולם צדיקים וקדושים כמו שכתוב והיה כל הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו. וכן כתב האברבנאל (משמיע ישועה, מבשר ג' נבואה יב).

(מלאכי ג, כג): ואחר שיחיה אותו בגוף ישלחנו לישראל לפני יום המשפט והוא יום השם הגדול והנורא והוא יזהיר האבות והבנים יחדיו לשוב בכל לב אל השם והשבים ינצלו מיום המשפט.

(שמואל-א, ב, ה): וזה מורה על ביאת משיחנו וענין תשועת ישראל בשובינו לארצינו במהרה בימינו ומיתת הנועדים עם גוג ומגוג כי תהיה בהם מהומה גדולה וישראל ינצלו הטובים שבהם ועל זה אמר רגלי חסידיו ישמור, ועי' מה שכתב בישיעה (כו כ') והושע (ב,טז-יז).

ו. **הרמ"ק**: בגאולת בעתה אם ח"ו לא ישובו ישראל בתשובה יהיה בזעף ושטף אף, ולא ישארו אלא אחד מעיר ושנים ממשפחה וכו' **אבל שיעלה בדעת שיהיה תשועה לישראל ושרץ בידם זה הבל**, ורבים מתאווים ליום ה' ולא ידעו שהוא להם חשך ולא אור (אור יקר תקו"ז ח"א עמ' ס), ומי שימצא באותה שעה (של הקץ) בלי תשובה אוי לרוע מזלו שיתבטל הוויתו ע"ש (אור יקר ח"ז דף צא), הבינונים שבישראל יש מהם שכולם רע ואין בהם נפש קדושה והם חוטאין ומחטיאין ומעכבין את הגאולה והם נפשות טמאות דערב רב המעורבבות בינינו ופורקין עול תורה ושאר העם למדים מהם, וכיון שאלו יעברו מן העולם – אז ישובו בתשובה שאר הבינונים הכשרים (שם פקודי ר"מ עמ' רכ"ה), ימי המשיח אין בהם תשובה כלל ולא יקובלו הרשעים אלא ימותו ויאבדו (אלימה דף מ"ו ב').

ז. **אלשיך הק'** (שופטים יט,ח) בגאולת אחישנה יזכו כל ישראל, אך אם לא נזכה ויהיה בעתה לא ירבו מאוד כי על זה נאמר והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים וגו' כי יהיה אחד מעיר ושנים ממשפחה, וכן כתב (ישעיה נה,יב נחום א,יב) אם לא נשוב יביא ה' עלינו חבלי משיח עד נשוב ע"י יסורין ולא רבים יזכו לגאולה כי אם אחד מעיר ושנים ממשפחה.

ח. **הגר"א** (אבן שלמה פי"א הערה ו') כתב דאם חלילה לא יזכו ותהיה הגאולה בעתה, אם היתה הגאולה בתשרי לא היה להם תקומה ח"ו ולא היו נשארים חלילה אלא אחד בעיר ושנים ממשפחה וכו'.

ט. **הפלאה** (פנים יפות שמות עה"פ ויהי בימים): אבל אם מבקש שיבא מהר בלי תשובה אז ח"ו יקומו אחד בעיר ושנים ממשפחה.

י. **ישמח משה** (בראשית עה"פ ויאמר אלקים) שבגאולת בעתה ע"י חבלי משיח אז יתקיים ח"ו ולקחתי אתכם אחד מעיר, ולא ישארו כי אם הבני עליה וההמונים יכלו ח"ו מה שאין כן כשזכו אז כולם יעלו איש לא נעדר, וכן בתפילה למשה על תהלים (יד, ז) עה"פ מי יתן מציון, דיש ב' גאולות א' עם חבלי משיח ואז לא ינצלו רק הראויים. וכן כתבו מפרשי הקדוש (אבודרהם, הרוקח, סדר היום, ארחות חיים מהר"ל וכו') על המילים בחייון וביומיכון.

ובנבואת עמוס (ט, י-יא): בחרב ימותו כל חטאי עמי, ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת (היא מלכות בית דוד, כמבואר בתרגום ורש"י רד"ק מצודות ומלבי"ם), ועי' ירמיה לא,ה.

ועי' רד"ק (ישעיה כד טז, נט טז, ג יח) שהפושעים והמורדים יצאו מהגלות בכלל עם ישראל השבים בתשובה אך יכלו בדרך שלא יבואו לארץ ישראל, ובמלבי"ם (דברים ל ה-ח) והביאך ה' – ולא את המורדים, ומצודות (ישעיה סא,כא), והאברבנאל כתב במקומות רבים שהרשעים יכלו בקיבוץ גלויות וחבלי משיח ורק הצדיקים ירשו ארץ (הקדמה לישעיה, עמוס ט ט, משמיע ישועה ג' ט' שיכלו הפושעים מישראל קודם הגאולה ולא יהיה בהם עוד רשע ופושע, וכן מבשר ג' יד, ושם עיקר ו', מבשר ה' ב', מבשר ז', ועי' רס"ג ורד"ק ראב"ע ומצודות (דניאל יב א').

וקודם הגאולה יבררו כל הערב-רב מִישראל כידוע במקומות רבים בזוה"ק ומקובלים, וכמו שכתב החסד-לאברהם (מעין ו' עין גנים נהר ו') "ואין ספק שכמו שנצטרפו ישראל במצרים בג' ימי אפילה כך יצרפו ויתלבנו בגאולה העתידה" וכן כתב הגר"א (אבן שלמה פ"א, ו') שהם גרועים מהגוים כי ישראל נמשכין אחריהם כי רואין שהשעה משחקת להם, ועליהם אמרו אין בן דוד בא עד שיכלו גסי הרוח מִישראל. ועי' בפרק "אתחלתא דגאולה" (סעיף ו') שקודם הגאולה יבואו ישראל למדבר ושם יצרפו ויתבררו כל רשעי ישראל.

♦ י. דעת אור-החיים הגר"א ובעל הלשם

האור-החיים הק' בפרשת בהר (ויקרא כה, כה-כח) ביאר את הפרשה שם כרמז על הגאולה העתידה. "ומכר מאחוזתו" הוא רמז על ביהמ"ק אשר נמכר ביד האומות, והוא יגאל ע"י "גואלו הקרוב אליו" הם הצדיקים והגאולה תהיה בהעיר לבות בני אדם עד אשר ייטיבו מעשיהם ובזה יגאל ה' ממכרו. ואם אין איש שם על לב להשיב האומה הישראלית אל אביה אל תאמר כי ח"ו אבדה תקוה, אלא היסורין והגלות הם תקון האומה להכשירה ובאמצעות זה יגאל את הבית הקדוש ויהיה זה ע"י חבלי משיח. ואם יראה הקב"ה כי אין כח בעם לסבול חבלים עוד ואפס כח הסבל, "והיה ממכרו עד שנת היובל" שהוא זמן המוגבל לגאולה בעתה, ואז יצא ביוכל ושב לאחוזתו, **כי קץ הגלות ישנו אפי' יהיו ישראל רשעים גמורים**, עכת"ד.

ודבריו אלו כי "הקץ ישנו אפילו יהיו ישראל רשעים גמורים" מצוטטים הרבה בספרי רבני הציונות, והם הבינו מדבריו כי בהגיע הזמן ייגאלו כולם גם הרשעים והחוטאים (וזה מתאים לשיטתם שאנו באתחלתא דגאולה שהרי אנו רואים כי ישנם בארץ חוטאים ומחללי שבתות).

אך המעיין בדבריו יראה שאין זו כוונתו, שהרי כתב שהיסורין והגלות הם תקון האומה להכשירה, וחבלי משיח מטרתם להשיב את העם בתשובה, ורק כאשר יראה שאין בהם כוח לסבול חבלים עוד אז ייגאלו רק הצדיקים (והבאנו לעיל גדולים רבים שכתבו כן בפירושו, וגם מה שאמרו 'דור שכולו חייב' הכוונה היא שאז מעמיד עליהם הקב"ה מלך קשה עד אשר ישובו בתשובה).

וכן מוכח מדבריו בשאר מקומות, שהרי בפ' ויחי (מט יא) כתב "כי אם יגיע זמן הגאולה ולא ימצא יין פירוש אין בנו תורה תהיה הגאולה באמצעות עול ותוקף הגלות אשר יצירון האומות לישראל כאמרם ז"ל (סנהדרין צז) כי כשיגיע קץ הנחתם ולא יהיה בישראל זכות לגאלם יעמיד להם מלך קשה כהמן וישראל עושין תשובה ומחזירין למוטב, כי באמצעות היסורין יזדככו הנפשות ויתבררו ניצוצי הקדושה", ומדבריו כאן משמע להדיא כר' יהושע שכתב כי רק אם חוזרין בתשובה נגאלין. ובפרשת צו (וב) כתב כי יסורי הגלות הם כמזבח כפרה ובאמצעותן ובאמצעות התורה תהיה עלייתנו בהפלגות מעולות, וכן בפרשת תזריע (יבב) כתב שעכ"פ תהיה הגאולה באמצעות זכות ישראל, וז' שנים יהיו חבלי משיח ליסרם ולזקקם.

ומכל מקום טרם ראינו שהתקיים זה בכל עם ישראל וטרם קם מלך קשה כהמן ולא היו ז' שנות חבלי משיח (וגם אם נאמר כי שואת אירופה היתה תחילת חבלי משיח א"כ המשיח צריך היה לבוא מיד אח"כ, וגם לא היו החבלי משיח הללו לכל העם בשווה אלא רק בארצות אירופה), ועוד כתב שמשה הוא הגואל המקווה (דברים גכה) והוא יביא את ישראל אל הארץ בבוא גאולתם (שם לבב, ועי' דב"ר ג' ו').

עה"פ פסל לך: לעתיד כשאביא להם את אליהו שניכם באים כאחד, וכן הוא בילקוט פ' תשא רמז שצ"ז, ובתרגום ירושלמי שמות (יב,מב) וברמב"ן ספר האמונה והבטחון פי"א, רמח"ל תיקונים חדשים א' ואבן שלמה להגר"א פי"א א'). ובפרשת צו (וב) כתב כי המשפט והנכם מאויבינו אשר צררו אותנו כל ימי גלותנו, יהיה בזמן היציאה מהגלות, אבל לא יעכב קיבוץ גלויות עד כלות עושי רשעה אלא תכף ומיד יקבץ נפוצותינו ויוציא אותנו ממחנה האנשים הרשעים אל מקום טהור היא א", ויעשה ה' בהם שפטים בהוציא אותנו מביניהם ואש המשפט ההיא לא תכבה. ואת זה ודאי לא ראינו לא מיניה ולא מקצתיה, וטרם ראינו שאויבינו התחילו לקבל ענשם כלל וכלל.

ומכל מקום כבר הבאנו לעיל דברי האור-החיים הק' בפרשת ואתחנן (ד,ל) ושם כתב כי הכתוב מדבר בהבטחת הגאולה, והתורה הבטיחה שיעורר ה' לבבם לשוב בתשובה בגלות באחרית הימים בחבלי המשיח. וא"כ הוא סובר כי היא הבטחה ונבואה מפורשת שישוּבו בתשובה בסוף הגלות ואז יגאלו (וכן כתבו הרמב"ם ורמב"ן ועוד ראשונים כמבואר לעיל), וגם לא מסתבר שיחלוק על פסוקים מפורשים ביחזקאל כ' ועמוס ט' ודניאל יב שהמורדים והפושעים ימותו קודם הגאולה ולא יגיעו לאדמת ישראל, ומפורש אמרו בזה"ק (פקודי ר"מ א') דלית קימה לכנסת ישראל מעפרא בעוד דאינון חייבין דישראל יקומו בעלמא, ולכן אין בזה נפ"מ אם יכולים להיגאל גם רשעים גמורים או לא, ומדבריו נדע כי הגאולה טרם התחילה.

בדעת הגר"א ישנם כמה מקורות אשר נראים כסותרים.

בספר אבן שלמה (פרק יא ט') כתב "קץ האחרון לא תליא בתשובה אלא בחד כמו שנאמר "למעני למעני אעשה" (ישעיה מח) וגם בזכות אבות וזה שאמרו וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו".

אך בביאור הגר"א לשיר-השירים (בז) כתב שיהיו מוכרחין לעשות תשובה, כמו שאמרו אני מעמיד להם מלך שגזירותיו קשות כהמן. וכן בביאורו לזוהר הק' (יהל אור פ' משפטים דף קטו) כתב דגאולה אחרונה יהיה דוקא ע"י תשובה כי ג' הגלויות הראשונות היו כנגד ג' אבות והגלות האחרונה כנגד משה ודרגיה בינה תשובה ולא יגאלו כי אם ע"י תשובה וכמו שמבואר בפרשת ניצבים ענין התשובה באריכות להורות שע"י תשובה דוקא יהיה נחמתן וגאולתן, ושם (כי תצא רפא א') אין חבוש וכו' שהקב"ה אין יכול להתיר כנ"י עד שיעשו ישראל תשובה.

וכן בביאורו לתיקונים (ת"ז מג ג') כתב דישראל יחזרו בתשובה כמו שנאמר ושבת עד ה' אלקיך ויתמחון הערב רב ויהיו ברזא דעה"ח וכו', ובתז"ח (ל"ו א') בבכי יבואו בתשובה כמ"ש והיה באחרית הימים.

אך מה שכתב שקץ האחרון תלוי בחד אין הכוונה שייגאלו גם הרשעים והחוטאים, שהרי כתב (ביאורו לסבי דבי אתונא) שיהיו לעתיד במדבר ושם יבררו וימותו כל רשעי ישראל בג' ימי אפילה, אלא נראה שביאור דבריו הוא כמו שכתב באבן-שלמה (פי"א הערה ו') שבתחילה תהיה פקידה בתשרי, ואם היתה הגאולה בתשרי לא היו נשארים כי אם אחד מעיר ושנים ממשפחה כי מידת הדין שולט בתשרי, לכן יהיו בחבלים וצירים גדולים ועל זה נאמר אם לא ביד חזקה ובחימה שפוכה אמלך עליכם, ואחר-כך יגאלו בניסן ברחמים גדולים שאז שולט מדת הרחמים, וכשיצאו

בניסן שהוא מידת החסד יצאו בעניות כי עני נצרך לחסד וכל חיותו הוא בחסד (ובדומה לזה כתב החסד-לאברהם (מעין ה' נהר לח) הובאו דבריו לעיל), וכן בביאורו לתיקון"ז (תיקון כ"ב דף סה ב') דתחילה יתגלה משיח ואח"כ יתכסה ויהיה לישראל אז חבלים וצירים גדולים וכמו שהיה בגאולה הראשונה וכו'.

וכן מבואר בתיקון"ז כ"א (מו א') ובגיניה (של משה רבנו) שמאל דוחה לבינונים דאיהי ראש השנה וימין מקרב לון בתיבותא דאיהי פסח דרועא ימינא לקבל שבים. וכתב על זה הגר"א (שם ס"א ב' בדפי הספר) ולא ישתארו אלא חד מעיר שכל הענין על הגאולה ומשה ביקש רחמים שלא ימותו ויצאו ברחמים וכו', מה שכתב "אף לרשעים" היינו על בינונים שהיו ראויים ליכתב ב"ה עם הרשעים, אבל בינונים מפקודין וחובין תליין כו' שיחזרון בתשובה כמ"ש וצרפתים כצרוף כו' וישבו מהם וז"ש אם יתיבין וכו' עכ"ל. ומזה מוכח שמה שכתב הגר"א שיצאו בחסד זה רק הבינונים אם שבו בתשובה, ודלא כמו שחשבו המשתבשים שתהיה גאולה גם לרשעים.

ובהמשך (סב ב') כתב: בפסח השי"ת יוקים לישראל מגלותא הקמת ראש ובשבועות יצאו מגלותא ובסוכות יבואו לירושלים וכמ"ש ויעקב נסע סכותה, ויבא יעקב שלם בגופיה דלא מתו הבינונים.

ואיתא בזוה"ק (רע"מ נשא קכב א') דכל הקצים כלו ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ועל זה נאמר ואעשה למען שמי (יחזקאל כ') למעני למעני אעשה (ישעיה מח) ואם לא חוזרין אני מעמיד להם מלך שקשים גזירותיו משל פרעה ויחזרו בעל כרחם.

ומבואר מכאן להדיא שהגאולה של "למעני למעני אעשה" היא ע"י גזירות ומלך קשה עד שחוזרין בתשובה בעל כרחם, ואם כן גם הגר"א שהביא פסוק זה היתה כוונתו שיגאלו ע"י תשובה, כי מה שכתב שהגאולה תליא בחסד אין הכוונה שיגאלו גם הרשעים אלא שמובטחים אנו שהגאולה תבוא על כל פנים, וזה יהיה ע"י שיעשו תשובה שיעמיד מלך קשה. גם יום הכיפורים הוא יום של חסד ואעפ"כ אינו מכפר ללא תשובה כידוע.

והגאון המקובל הגר"א חבר זצ"ל אשר היה תלמידו של הגרמ"מ תלמידו המובהק של הגר"א, והיה נחשב 'פה שלישי' להגר"א והעיד שעסק בתורת הגר"א בנגלה ובנסתר כשלושים שנה רצופים, וכתב שגאולת ישראל אי אפשר בלי תשובה, ואם לא יתעוררו בתשובה אז יצטרך הוא יתברך לעורר ישראל בתשובה וכו', הבאנו דבריו לעיל (סעיף ח').

בענין דעת 'הלשם שבו ואחלמה' זצ"ל, הנה בספר 'הקדמות ושערים' (שער ו' פרק ט') כתב שימות המשיח אינו תלוי בזכות ומעשים כלל, וכן הביא המחלוקת דר"א ור"י בסנה' צז שאמר ר"י חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו - לא בתשובה ומעשים טובים, וכתב שיש טעות סופר והגירסא הנכונה היא כירושלמי תענית, וכן הביא מהרמב"ן בפ' האזינו שהבטחת הגאולה אין בה תנאי בתשובה, ומזה"ח פ' נח, ומהפסוקים ביחזקאל ל"ו שהגאולה האחרונה אינו תלוי בתשובה ומעשים טובים כלל והיא בטוחה לבוא עכ"פ.

וקשיא לי מה ראה לשנות את גירסת הבבלי ולגרוס כירושלמי ולמה לא נימא איפכא, והרמב"ן בפרשת בחוקותי (כו,טז) כתב שהברית שבמשנה תורה ירמוז לגלותנו זה ולא נרמז שם קץ רק תלה אותה בתשובה, ובספר הגאולה כתב כי לא נזכר קץ לאורך הגלות ושהוא תלוי בתשובה

בכל התורה, ומה ראה לסמוך על הזוה"ח פ' נח ולא על מקומות אחרים בזוה"ק שכתוב להדיא דאין נגאלין אלא בתשובה ומאי אולמיה דהאי מהאי (וגם בזוה"ח שם (מ' א') איתא להדיא שנשבע הקב"ה שלא יפדם עד שישובו בתשובה), ובענין הפסוקים ביחזקאל ל"ו הרי בפרק כ' מבואר כי כל הרשעים והפושעים ימותו ולא יזכו להגיע לארץ, וגם המפרשים בפרק ל"ו כתבו שזה אחר ששבו בתשובה בגלות וכמפורש בפסוקים בפרשת ניצבים.

אך דבריו מבוארים יותר בספר הדע"ה (עולם התהו ח"ב דרוש ה' ענף ד' סי' ו'):

"כי הגם שאמרנו שאור הנסיי שהוא הנהירו דע"ק הנה הוא עומד להאיר על ישראל שלא ע"פ המעשים כלל אלא הוא מכבשי דרחמנא ומסוד ברית אבות, אמנם הנה שיתקיים אורו על ישראל בקביעות ולא יסור מהם לעולם, הנה זה לא היה אפשר להיות אלא רק ע"י אתערותא דלתתא דוקא, והגם כי לעתיד לבוא שהוא מעת ביאת המשיח והלאה הנה יתקיים אורו על ישראל תמיד וביאת המשיח הוא בטוחה לבוא בעת בא זמנו אפי' בדור שכולו חייב, אך זהו רק אחר שעברו כל הד' גלויות ובצירוף התורה שבידינו וגם אחר בוא יום ה' הגדול והנורא אשר עליו נאמר (מלאכי ג') ומי מכלכל את יום בואו וישב מצרף וזיקק אותם כזהב וגו' וכל המאורעות הללו בצירוף התורה העומדת בישראל מיום שניתנה עד אז, הנה הם יספיקו כל די הצורך לאתערותא דלתתא המוכרח".

ומדבריו אלו מבואר שמה שכתב שימות המשיח אינו תלוי בזכות ומעשים כלל, הוא רק להוכיח שהיא בטוחה לבוא על כל פנים לעם ישראל כאשר יגיע עת הקץ, אך אין כוונתו שיגאלו גם הרשעים, אלא שהגאולה בטוחה לבוא גם אם לא יהיו לעם ישראל די זכויות כדי להיגאל, וכבר הבאנו לעיל מגדולי המקובלים שכתבו שאין נגאלין אלא בתשובה.

◆ יא. מהי התשובה

דבר זה אין צריך לבאר והוא ידוע לכל, כי התשובה היא עזיבת החטא חרטה וידוי וקבלה לעתיד, כמו שכתב הרמב"ם (הל' תשובה בב) ור' יונה בשערי תשובה וכל הראשונים, וזה מפורש בתורה הקדושה (דברים ל') כי התשובה היא לשמוע בקול ה' ולשמור כל מצוותיו וחוקי הכתובים בספר התורה.

אבל רבני הציונות כאשר חשבו כי הגאולה התחילה ולא ראו כי שבו כולם בתשובה, המציאו המצאות חדשות כדי להתאים את התורה לגאולה שלהם. רבים מהם אמרו כי התשובה היא לשוב לארץ ישראל.

ספר אחד ("סלו המסילה" לאחד מראשוני חובבי ציון) הפליא את כל שומעיו לדרוש פסוקים: "אם תאבו ושמעתם" לחזור לארץ "טוב הארץ תאכלו", ואם לא וכו'. "היום אם בקולו תשמעו" ללכת לירושלים אז תגאלו. הוא התמרמר על הרמב"ם מדוע לא התעורר להיות משיח ולקבץ נדחי ישראל. הרד"ק פירש הפסוק "לא ימנע טוב להולכים בתמים" (תהלים פד) הולכים בתמים לשוב אליו בכל לבם, אבל החכם הזה העתיק "להולכים בתמימות לארץ הקודש"...

ובספר 'גורל לה' המציא שיש שני מיני תשובה, פרטית וכללית, ומה שאמרו חז"ל כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה דיברו על התשובה הכללית שישובו לא"י, לדעתו בזה נחלקו רב ושמואל בגמרא (וא"כ מדוע לא עלו הם עצמם?) ועוד שאר דרשות של דופי שאין כל טעם לטפל בהן, וכבר נתגלה קלונו בהפסל תרס"ד עמ' 179 ואילך. וראה בספר מרא דארעא ישראל (ח"ב עמ' יג) במכתב שכתבו נגדו רבני ירושלים בעת שחירף וגידף את בעל האמרי בינה זצ"ל.

(עוד דוגמא משעשעת על "חכמתו" של המחבר הזה אשר לבטח קיוה שלא יבדקו את המקורות שהעתיק, הביא מרבנו בחיי בפרשת ניצבים שכתב "וטעם ואתה תשוב הבטחה שהם עתידים לעשות כן שישובו בתשובה אל הארץ" וכל הקיצין כלו ואין הדבר תלוי אלא בתשובה אל הארץ עכ"ל. ומי שיבדוק בלשונו של ר' בחיי יראה שהמילים "אל הארץ" הוא תחילת עניין חדש והוא חיבר את המילים "שישבו בתשובה" למילים "אל הארץ" (...).

ובספר אחר כתב: שובו אלי ואשובה אליכם, כלומר שובו לארץ הקדושה. אך מדוע לא אמר הכותב הזה לעצמו: שטיא שפיל לסיפא דקרא "ואמרתם במה נשוב היקבע אדם אלקים וגו' אמרתם שוא עבוד אלקים ומה בצע כי שמרנו אמרתו וגו'" הנה תוכחת הנביא היתה על עוונות אחרים לגמרי.

בספר 'אם הבנים שמחה' (עמ' קז) הביא בשם ספר אהבת יהונתן (פ' בלק) שזה שאנו חוזרים לארץ ישראל זה גופה לתשובה יחשב וזה עיקר התשובה.

ולא הבין כלל את דברי רבנו יהונתן, שהוא דיבר על אחר ביאת המשיח שיאסוף גלויות ואז במלחמת גוג ומגוג כאשר יעברו עליהם הרבה צרות למרות זה לא יעזבו את ה' ואת נחלתם, אבל לפני ביאת המשיח כבר כתב (בפ' ואתחנן) שאסור להתקבץ לארץ ישראל אפילו ברשיון האומות (ורבנו יהונתן כתב מפורש בריש דבריו שזה במלחמת גוג-ומגוג אבל המחבר השמיט זאת, כנראה הבין בעצמו שאין זה מסתדר עם דבריו).

ומלבד זה הרי אין חטא לדור בחו"ל ובזמן החורבן גלו מהארץ בעל כרחם, וגם בזמן הגלות דעת רוב הפוסקים שאין חיוב לעלות לא"י, גם בטוש"ע לא כתוב שום חיוב לעלות לא"י וא"כ לא צריכים לעשות תשובה על ענין זה. וגם התחברות לרשעים הוא מהדברים המעכבים את התשובה (רמב"ם הל' תשובה פרק ד') ואיך אפשר לומר שהתחברות לפורקי עול לבנות את הארץ היא גופא תשובה?

ומה שכתב רבנו יהונתן שהיא עיקר התשובה דיבר רק על החטא המסויים ההוא שחטאו בזמן הבית שירדו למצרים, אבל ודאי שעיקר החטאים בזמן הבית היו ע"ז ג"ע וש"ד שנאת חנם ביטול תורה ושמירת שבת כמבואר בדברי חז"ל.

ואם כדבריו מדוע לא עלה רבנו יהונתן עצמו לארץ ויהא נאה דורש ונאה מקיים, ועוד שהיו דבריו נשמעים בכל העולם והיו רבים עולים איתו ומדוע לא רצה להחיש את הגאולה, ומדוע לא פירסם לבני עירו וכל הקהילות שיעלו לארץ אם היא עיקר התשובה, ובכל שאר המקומות בספריו שדיבר על הגאולה לא הזכיר כלל עליה לא"י לא מיניה ולא מקצתיה, רק הזכיר לעשות תשובה. ולפי דברי "אם הבנים שמחה" לא זכה רבנו יהונתן לעשות תשובה מימיו לא הוא ולא תלמידיו ולא אלפי ראשי ישראל כל הגאונים ואמוראים ראשונים ואחרונים אשר חיו בחו"ל.

ולפי דבריו מדוע לא עלו כל רבותינו שבבבל עליהם נשען כל בית ישראל. ומדוע לא גילו לנו זאת רבותינו חז"ל וראשונים ואחרונים, מדוע הסתירו זאת מאיתנו שעיקר התשובה היא לשוב לא"י, האם לא רצו לקרב את הגאולה.

ומפורש כתב ביערות דבש (ח"א דרוש א') "כי הקב"ה יגאל את ישראל **בזכות שסובלים גלות המר** ומקבלים באהבה ומאמינים ביחודו ומצפים לישועה כאשר היה במצרים שנגאלו בזכות אמונה", ועוד כתב (ח"א דרוש ב') "ואל יצר לנו תוקף הגלות כי זהו טובתנו וכו' וגלויות שאנו סובלים הם לנו לתרופה ומזור להנצל ממדורות אש (גיהנום כדאיתא במדרש) ולכן אחינו **קבלו הגלות בתום לבב** והוחילו לה' כי עוד ישוב לטוב אתנו".

וכן כתב המהר"ל (נצח ישראל פרק כט): בני א-ל חי זרע אברהם תולדות יצחק צאצאי יעקב אל יהא קטן בעיניכם התוחלת והתקוה הזאת שהיא לזכות ולצדקה עולמית מורה על זרע אמת, לא ישקרו באמונתם, העם אשר יושבים בחושך **נותנים שכמם לסבול עול הגלות** ולהתבזות מן האומות זה עידן עדנין, **דבר זה בודאי מורה על אמונתם.**

והנה המחברים הנ"ל בדבריהם פותחים פתח לכל הכופרים ומחללי שבתות לומר שעשו תשובה כי באו לא"י, וממציאים המצאות שלא היו ולא נבראו ואין להם שום זכר בחז"ל ובמפרשים, וע"פ איזה דברי דרוש מחליטים שהיא עיקר התשובה ומקיימים בזה מ"ע דתשובה, ועי' פני יהושע (כתובות קיא) מה שכתב על הדר בא"י שריו בלא עוון. ודברי המחבר הנ"ל נסתרים גם מהפסוקים עצמם בפ' ניצבים, אם "ושבת עד ה'" (פסוק ב') הכוונה לחזור לארץ ישראל אז מדוע צריך ה' להשיב שבותנו (פסוק ג'), הרי כבר חזרו לארץ.

ולעומת זה מבואר בחז"ל כי עיקר התשובה, מלבד עזיבת החטא וחרטה, הוא על-ידי **לימוד ועמל התורה** כמבואר במדרש רבה (פ' תצוה לחד) קחו עמכם דברים ושובו אל ה' ואני מוחל על כל עונותיכם, ואין דברים אלא דברי תורה שנאמר (דברים א) אלה הדברים אשר דבר משה, אמרו לו אין אנו יודעים, אמר להם בכו והתפללו לפני ואני מקבל. וכן מבואר בתנכ"א (פ"ח) בא וראה כמה גדולה כחה של התורה שמטהרת את פושעי ישראל בזמן שעושין תשובה אפילו מע"ז שבידם שנאמר וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם וגו' ואין מים אלא תורה שנאמר הוי כל צמא לכו למים ואין טהרה אלא דברי תורה שנאמר אמרות ה' אמרות טהורות וגו'. וכן בתרגום יונתן עה"פ "רחצו הזכו" (ישעיה א' טז) תובו לאורייתא ואדכו מחוביכון, ובזוה"ק (ויקרא כא א') דבעל תשובה הוא מי שקרוב לתורה וקרוב לקב"ה.

וכן כתב הראשית חכמה: ראשית התשובה צריך שיהיה לעסוק בתורה (תשובה פ"ז אות יד), שאם אינו עוסק בתורה מה תועיל כל תשובתו (קדושה פ"ז אות טו). וכן כתב האור-החיים הק' (דברים לו) שהתחלת התשובה שצריך השב לעשות זה תלמוד תורה, והביא מהזהר (ח"ג ער) שבזכות עסק התורה יהיו ישראל נגאלין ונאמר על מה אבדה הארץ על עזבם את תורת, לזה כשישובו לתלמוד תורה יקבצם ה' ויביאם אל הארץ אשר ירשו. וכן כתב הגר"א (ת"ז ס' ב') דעיקר התשובה תורה ומעשים טובים. וכן הנודע ביהודה (או"ח ס' ל"ה) שהעיקר בהתמדת התורה, וכן בנפש-החיים (שער ד' פל"א) הביא דברי חז"ל רבים שעסק התורה מכפרת על כל העוונות וכתב "כי עיקר התשובה שלמה האמיתית שהיא מאהבה הוא רק על ידי עסק התורה כראוי כמו שאמרו במעלות התורה

(אבות ו,א) "אוהב את המקום" וכמו שאומרים (כתפילת יח) השיבנו אבינו לתורתך כו' והחזירנו בתשובה שלמה לפניך".

♦ יב. תגובה לספרים

הארכנו לבאר בפרק זה כי הגאולה העתידה תהיה אך ורק אם נשוב בתשובה, והבאנו לזה מקורות רבים, ויש במקורות כאן כדי לסתור את רוב דברי רבני הציונות. הנה בספר 'אילת השחר' (פילבר) הביא כמה דעות אשר נראה מהם לטענתו כי יכולים להגאל גם ללא תשובה, וכבר התייחסנו לרוב המקורות שהביא, אך נתייחס כאן לשאר דבריו.

הביא את הירושלמי במס' תענית וקרבן העדה שכתב כי ר"א הודה לר"י דאפילו בלא תשובה נגאלין, וכבר כתבנו כי אין הלכה כירושלמי במקום שחולק עם התלמוד הבבלי, והגירסאות שלו משובשות מפני מיעוט הלומדים בו.

הביא את דברי היד-רמ"ה ששתק ר"א וקיבלה, אך שכח לציין כי היד-רמ"ה פירש את הגמ' שבין לדעת ר' אליעזר ובין לדעת ר' יהושע צריכים לעשות תשובה, אלא שנחלקו אם צריכים לעשות תשובה מעצמם או גם ע"י יסורין.

הביא זוהר-חדש פ' נח דגלות אחרון אין לו קץ וזמן אלא הכל תלוי בתשובה, אך די שיחזרו רישי כנישתא או חדא כנישתא, וכבר הבאנו על זה את דברי המהרח"ו כי הכוונה היא שרישי כנישתא יעשו תשובה מעולה ושאר העם צריכים עכ"פ תשובה קלה, ומכל מקום הבאנו ממקומות רבים אחרים בזה"ק שאין נגאלין אלא בתשובה, וכבר הבטיחה התורה הק' שיעשו כל ישראל תשובה.

כתב שדעת ר"ע היא שאין הגאולה תלויה בתשובה ולכן החליט שבר-כוכבא הוא המשיח למרות שדורו לא היה ראוי לכך שהרי נהרג בעוונות כמבואר ברמב"ם.

אין ראיה שהדור לא היה ראוי לכך, ומה שכתב הרמב"ם שנהרג בעוונות אין הכוונה בעוונות הדור אלא בעוון בר-כוכבא עצמו (כך כתב מהר"צ חיות בספר אמרי בינה ו') וכמו שאמרו חז"ל (בירושלמי תענית פ"ד) שהרג את ר"א המודעי ואמר לא תסעוד ולא תכסוף, ובחז"ל מבואר כי העוון שלהם היה שדחקו את הקץ בימי בן כוזיבא (שיהש"ר ב,א), וא"כ אין זה ראיה שלא היו צדיקים בשאר מצוות, עי' ויואל משה (סי' לט) שבני דורו היו צדיקים גמורים ולא מצאו בהם חז"ל שום חטא אלא זה שלא היו מתאבלים על ירושלים, ויכול להיות שולוא החטא הזה היו בבחינת זכו אחישנה והיה אז מציאות לגאולה, אבל מחמת שהיה חטא ביניהם לא היה הזמן מוכשר להיות אחישנה וממילא הוא דחיקת הקץ ונתקיים בהם מה שאמרו רז"ל אני מתיר את בשרכם ר"ל.

ובסדר הדורות (אלף הד' בן כוזיבא) בשם ספר יוחסין כתב שלא מצאנו במדרשים שהיה ר' עקיבא נושא כליו של בן כוזיבא, אלא בעבור שהיה משבט יהודה ועשה מלחמות וגבורה והצליח חשב שהוא משיח, וכיון שראה שלא היה מריח הרשעים ודנם לחובה נתיימש ממנו.

וכבר האריך האברבנאל (ישועות משיחו עיון א' פרק ד') בביאור דעת רבי עקיבא איך טעה בזה ואיך התעלם מכל הנבואות של חזרת השבטים וכדו', וביאר ששלוחי הקב"ה להחריב שונאיו

נקראים משיחים ועבדי ה' כמו שנקרא נבוכדנצר עבדי ועל כורש נאמר למשיחו לכורש, ולכן כאשר ראה ר' עקיבא הניסים והגבורות אשר עשה בן כוזיבא חשב בלבו שהוא משיח בן יוסף אשר עתיד לעשות רק מלחמות ונקמות. ועי' יערות דבש (ח"ב ז' אב תק"ט) שכתב כי מה שאמר ר' עקיבא על בר-כוכבא שהוא המשיח, היה זה אחר החורבן והיה רק כדי לחזק את העם שלא יתייאשו מן הגאולה, והתחכם לקרב את הקץ כדי לחזק ידים רפות וברכים כושלות שלא יתיאשו מן הרחמים. ומכל מקום דעת הרמב"ם היא שאין נגאלין אלא בתשובה כמו שהבאנו לעיל.

הביא דעת רס"ג בספר אמונות ודעות (מהדורה שניה) וטוען שחזר בו מהראשונה. אך בספר שם אין ראייה איזו מהמהדורות קודמת, וגם במהדורה השניה כתב "שמסורת הנביאים קבלה שיבואו עלינו צרות ומצוקות שעל ידם נבחר לשוב ונזכה לישועה והוא מאמר קדמונינו אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו הקב"ה מעמיד להם מלך שקשין גזירותיו מהמן והן עושין תשובה ונגאלין" והמחבר העתיק רק את תחילת דבריו והשמיט את המשך הדברים.

הביא מהרמב"ן בסוף פ' האזינו שאין בשירה הזאת תנאי בתשובה ועבודה, וכן מספר הגאולה (שער ב') שניצח ר' יהושע את ר' אליעזר, וכן מפרשת ישכיל עבדי, וכבר התייחסנו לדברים הללו לעיל "קץ האחרון שלא יתאחר", ומתוך ספר הגאולה הוא העתיק רק מה שמתאים לדבריו ו"שכח" להעתיק את המשך הדברים.

הביא דברי רבנו בחיי (כד הקמח גאולה א') שאין שום דבר מעכב אלא תשובה, וכתב שאין כוונתו לתשובה המקובלת של תיקון המעשים והדעות אלא לשוב מן הגלות ולבוא לירושלים.

אך הוא העתיק רק מקצת דברי ר' בחיי ולא הבין כלל את כוונתו, והמעין שם בכל דבריו יראה שהכוונה היא שרק אם ישובו בתשובה אז יזכו לשוב מן הגלות ולבוא לירושלים, וכן מבואר בהמשך דבריו "למדנו הכתוב שהגאולה תלויה בתשובה", ולא הזכיר כלל שצריך לבוא מן הגלות, וכן בכל שאר המקומות שדיבר על הגאולה לא הזכיר כלל את ארץ-ישראל אלא רק שצריכים לשוב בתשובה על מנת להגאל. ולעיל דיברנו על ג' הקיצים שהזכיר בפרשת בא. וכבר כתב ר' בחיי (בפ' יתרו) מהגלות אנו עתידים להיגאל ע"י אליהו ומשיח בן יוסף.

עוד הביא מספר העיקרים (מאמר ד' פמ"ט), רד"ק תהלים קה, ישעיה נט טז, ומצודות שם, מהרש"א ביומא פו ב', ומי שיעין במקומות הללו יראה שאין משם ראייה לדבריו כלל וכלל, וכבר התייחסנו לדברים הללו. ובענין ספר העיקרים עי' שם מאמר ד' פרק כה, ובענין המהרש"א הרי כתב במנחות (גג ב') שאין ישראל נגאלין אלא בתשובה שהקב"ה מעמיד להם מלך שגזירותיו קשים כגזירת המן וחזרין ע"ז בתשובה.

הביא מהר"ל בנצח ישראל פרק ל"א. אך הוא העתיק רק מקצת דבריו, והמעין בדברי המהר"ל יראה שהוא פירש דבין לר"א ובין לר"י צריכים לעשות תשובה, וכפשוטו הגמרא וכפירוש היד רמה ומהרש"א. הביא דברי הגר"א באבן שלמה דקץ אחרון לא תליא בתשובה אלא בחסד וכבר ביארנו דבריו לעיל.

הביא דברי הרמח"ל בדעת תבונות (ס"ו לו), אבל התעלם ממה שכתב בהמשך שם (ס"ו מ') ושם מבואר שלא כדבריו, וכבר התייחסנו לזה לעיל, וכן בדעת האור-החיים הק' בויקרא כה, כת, ודברי הלשם.

לבסוף הביא דברי הויאל-משה שכתב כי מי שחושב שיש מציאות לגאולה בלי תשובה הרי הוא חושב נגד המבואר בקרא וכופר בתורה ר"ל, ומביא לעומתו הכרעת גדולי רבותינו (י"ב במספר) אשר סוברים שיש מציאות לגאולה בלי תשובה.

אך דא עקא שכל גדולי רבותינו שהביא סוברים גם הם שאין נגאלין אלא בתשובה, אלא שהוא לא הבין את דבריהם או שהוציא דבריהם מהקשרם והעתיק רק מה שמתאים לשיטתו.

והנה המחבר מנסה להציג את דעת הויאל-משה כקנאי קיצוני החולק על כל גדולי ישראל הללו וספרו מלא חרפות וקטרוגים על כלל ישראל. אבל דברי הויאל-משה נכונים בהחלט שהרי התורה הק' הבטיחה שעתידין ישראל לעשות תשובה לפני הגאולה, וכן דעת כל חכמי ישראל שאין נגאלין אלא בתשובה, כמבואר לעיל, וכדברי הויאל-משה כתב גם המקובל הגדול הרמ"ק **"אבל שיעלה בדעת שיהיה תשועה לישראל ושרץ בידם זה הבל"** (אור יקר תקו"ז ח"א עמ' ס').

ודאי הויאל-משה זצ"ל היה אוהב ישראל גדול, ומתוך אהבתו ויראתו הוכיח את ישראל, וכמו שאמרו חז"ל בילקוט (פ' דברים רמז תשצג):

אוהבו של אדם אומר לו השמר בעצמך אבל שונאו אומר לו אל תתירא כדי להפילו, משה אמר השמר לך פן יפתה ללבבך וחרה אף ה' בכם, דיין הוא אינו נושא פנים ולא יקח שוחד, משה היה מוכיח, אבל בלעם הרשע אמר להם אל תיראו עשו כל מה שאתם מבקשים תרועת מלך בו ההוא אמר ולא יעשה, וכששמעו מיד נפלו שנאמר וישב ישראל בשטים, ושלמה צווח נאמנים פצעי אוהב זה משה, ונעתרות נשיקות שונא זה בלעם הרשע.

ועי' בשלה"ק פ' פנחס שביאר למה נבחר אליהו הנביא לבשר את הגאולה, כי לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה (שבת קיט) ופנחס הוא אליהו שקנא קנאת ה' ברבים. נבניא הבעל על כן הוא המבשר למשיח כי חורבן של ישראל הי' בעבור שלא היו מוכיחים ברבים.

גם דברי הנביאים ישעיה יחזקאל מלאים תוכחות על עם ישראל, וכי לא היו אוהבים את עם ישראל?

ולעומתם נביאי השקר הבטיחו הבטחות שוא כי לא יהיה גלות וכולם צדיקים וקדושים וחלילה לקטרג על עם ישראל "נביאיך חזו לך שוא ותפל ולא גילו על עוונך להשיב שבותך, ויחזו לך משאות שוא ומדוחים" (איכה ב') "בעבור נביאי השקר שהם מטעים ישראל כי לולי הם שהם אומרים שהם נביאים ודבר ה' אתם היו ישראל שבים בתשובה בתוכחות נביאי האמת אבל הם מטעים אותם ואומרים להם עשו איש כתאות לבו כי דבר ה' לנו שלא תבא עליכם רעה" (רד"ק ירמיה כג, ט, ועי' מיכה ג,יא ורד"ק שם).

בהמשך הספר שם (בענין הגאולה קמעה קמעה) כתב ששלבי הגאולה לפי התורה (דברים ל') הם: קיבוץ גלויות (פס' ג-ד), ירושת הארץ (ה'), גאולה רוחנית ומל' אלקיך את לבבך וכו'.

והוא כמובן מתעלם מפסוקים א-ב שם כתוב שישובו בתשובה בגלות (וכן בספר התקופה הגדולה דילג על פסוקים אלה), וגם פסוק ג' של "ושב ה' אלקיך את שבותך" כבר כתב הרמב"ם (הל' מלכים

יא,ב) שזה ע"י המשיח, והפסוק של "ומל את לבבך" כבר כתבנו לעיל שזה אינו חזרה בתשובה אלא הסרת יצה"ר.

וכתב הרמב"ן (לו,ו) כי אחר שישוב בכל לבבו רק אז יעזור ה' וימול את לבבו, וכן כתב רבנו יונה (בתחילת 'שערי תשובה'): "כי יעזור ה' לשבים כאשר אין יד טבעם משגת ויחדש בקרבם רוח טהורה להשיג מעלת אהבתו שנאמר ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו וגו' ואומר בגוף הענין ומל ה' את לבבך", וכן בספר העיקרים (מאמר ד' פכ"ה) שה' הבטיח למי ששב מיראת העונש שהוא יעזור לו לשוב אח"כ בתשובה שלימה שהיא מאהבה, ומבואר מדבריהם כי מילת הלב היא רק אחר ששבו בתשובה בכל יכולתם ואז מטהרם הקב"ה ועוזר להם להשיג מה שאין ביכולתם להשיג.

ולעיל הבאנו מהמדרש רבה (נשא ז,י) אם יעשו תשובה במלכויות שיהיו שם הקב"ה מקבצם, וכן כתב רש"י (יואל ד,א) ותגלו לבין האומות ושם תשובו אל לבבכם לשוב אלי כמו שנאמר ע"י משה והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך ושב ה' אלקיך את שבותך. וכן כתב הרד"ק (שמואל א-ב,ה) עוד יבא זמן שתהיה גם היא רבת בנים בעת שישבו אל ה' בכל לבם ויתפללו אליו בגלותם וצרתם ואז אותה שהיתה רבת בנים אומללה פי' נכרתה ונפסקה מלהוליד ולהצליח ומה שילדה יכרת ויאבד וזה מורה על ביאת משיחנו וענין תשועת ישראל בשובינו לארצינו במהרה בימינו.

וכן כתב הרד"ק (הושע ב,טז) אתן בליבה לשוב בתשובה בעודה בגלות, וכן הספורנו (דברים ל,יא) שצריך שהתשובה תהיה בעודך בגלות למען תושע, וכן כתב המלבי"ם (תהלים קלח) קודם יפדך מהעוונות ויתן בלבם לשוב ואחר כך ישיב שבותם. וכן בעל הטורים (במדבר טז י), ומהר"י קרא (הושע ג ה).

עוד כתב "גם הנביא יחזקאל חוזה את גאולת ישראל קמעא קמעא, תחילה קיבוץ העם (פרק ל"ו) לארצו, אלא שהעם ישוב לארץ עם כל טומאות הגוים, לבם יהיה לב אבן ולא יקפידו על מצוות התורה ורק לאחר שיתיישבו בארץ יטהרם ה' ויחדש את לבם ויביאם לשמירת התורה וקיום המצוות".

ולאומים יהגו ריק, כי שכח את יחזקאל פרק כ' שם כתוב שכל המורדים והפושעים ימותו במדבר ולא יזכו להגיע לארץ בגאולה, ומה שכתוב שם והסירותי את לב האבן אין הכוונה שישבו בתשובה בארץ אלא זה הסרת יצה"ר, וכבר ביארנו לעיל את הנבואה בפרק ל"ו, וכן מבואר בתורה הקדושה בפרשת ניצבים כי בעודם בגלות ישובו בתשובה שלימה במהרה בימינו.

פרק ח' תורת הגאולה של הגר"א וספר 'קול התור'

- ◆ הקדמה רמד
- ◆ א. תמצית ענייני הספר קול התור רמז
- ◆ ב. יוסף הצדיק יסוד עולם רנ
- ◆ ג. משיח בן יוסף רנג
- ◆ ד. סתירות ל'קול התור' מדברי הגר"א רנח
- ◆ ה. סתירות מתלמידי הגר"א ובני משפחתו רסג
- ◆ ו. מדוע חזר הגר"א מנסיעתו לא"י? רסו
- ◆ ז. האם היה ר' הלל משקלוב תלמיד הגר"א? רסז
- ◆ ח. דברי הגר"מ שטרנבוך והגר"א וינטרויב רסח
- ◆ ט. תורת הגאולה של הגר"א ער
- ◆ י. ראיות נוספות לזיכורו של הספר רעא

פרק ח'

תורת הגאולה של הגר"א וספר 'קול התור'

האם קיבל רבינו הגר"א שליחות משמיים לקבץ גלויות ישראל
ובירור בענין ספר קול התור ורעיונותיו

תמימים הם ההולכים בתמימותם ועושים מה שכתוב בתורה ולא ישענו על בינתם ואין יכולים להטעות אותם והם ינחלו את הטוב

(פירוש הגר"א למשלי כח, י)

הגאולה תהיה רק ע"י לימוד תורה (אבן שלמה יא ג') בעבור שאנו מתרפים מדברי תורה לכן משיח לא בא ואם היו כל ישראל עוסקים בתורה ומצוות אז היה משיח ג"כ בגמר עיבורו, אבל בשביל שאינם עוסקים רק הקטנים לכן לא כלו חדשיו ג"כ למשיח ומפלת שליא

(פירוש לסבי דבי אתונא)

♦ הקדמה

ספר 'קול התור' הוא חיבור המיוחס לר' הלל משקלוב, ולטענת המו"ל הוא "פרקי גאולה של הגאון המקובל ר' הלל שקלובר, שארו ותלמידו של רבינו הגר"א ז"ל, בו חזון נפלא של הגר"א המפיץ אור על מאורעות תקופתנו".

הספר יצא לראשונה לאור בשנת תש"ז ע"י בני משפחת ריבלין (שהם צאצאי ר' הלל) ולא היה מפורסם במיוחד, עד מלחמת ששת-הימים אז יצא שוב לאור בשנת תשכ"ט ע"י הרמ"מ כשר ז"ל (יחד עם ספרו 'התקופה הגדולה') וע"י הוועד להפצת קול התור. הספר זכה אז לפרסום גדול, בעת אשר היתה התרגשות גדולה אצל המון העם מכיבוש ירושלים העתיקה וחבלי ארצנו, וחשבו המון העם שהנה התחילה הגאולה וימות המשיח, והיה נדמה שמלחמת ששת-הימים מתחילה להגשים את רעיונות הספר. ושוב נדפס בשנת תשנ"ד בצירוף הערות ומראי מקום ע"י מפיצי קול התור.

הספר התחבב מאוד על רבני הציונות, ונחשב כאחד מספרי היסוד בהשקפת הציונות-הדתית ובמיוחד אצל רבני ישיבת "מרכז הרב" ודומיהם תלמידי הרצי"ה קוק, אשר ראו בספר הוכחה לדרךם, וכאילו הם ממשיכי הגר"א ע"י פעילותם ביישוב הארץ קיבוץ גלויות וגאולה בדרך הטבע, ו"תנועת התחייה" של עם ישראל בדורות האחרונים התחילה לא עם הקמתה של הציונות החילונית, אלא תחילתה בבית מדרשו של הגר"א ותלמידיו אשר החלו ברעיונות של שיבה לארץ וגאולה בדרך הטבע לקירוב הגאולה כביכול.

המוציאים לאור טענו שהספר נכתב ע"י ר' הלל משקלוב תלמיד הגר"א, ושם מביא מדברי רבו בענין חיוב העליה לא"י וקיבוץ גלויות וענייני הגאולה ומשיח בן יוסף. ואם חשבנו עד כה שמשיח בן יוסף יהיה צדיק נשגב, הנה מחבר הספר מודיע לנו שטעות היתה בידינו וכל איש ישראל וגם עם הארץ גמור אם הוא רק מיישב את הארץ ומקבץ גלויות ובונה בתים וכבישים הרי גם הוא משיח בן יוסף. ומתעלם מפסוקים מפורשים שאמרה התורה ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה, ומה שאמרו חז"ל בנין נערים סתירה.

על פי ספר קול התור, הגר"א ראה את עצמו כמשיח בן יוסף (כך נגלה לו בחזיון) שתפקידו לדאוג לקיבוץ גלויות בניין הארץ ואתחלתא דגאולה וכך האמינו גם תלמידיו, ולשם כך יצר תורת "גאולה בדרך הטבע" ומשום כך שלח את תלמידיו לעלות ולבנות את א"י ולהפיץ את תורתו בעניין אתחלתא דגאולה וקיבוץ גלויות. בספר מדובר גם על הקמת "אנשי אמנה" שהם הפעילים בבנין הארץ, הם אנשי טוהר ויושר אנשים צדיקים בקיאים ברזי תורה אשר עליהם יכון בנין ישראל בא"י והם יביאו את הגאולה השלמה.

לטענת הספר ישנם כמה סוגים של משיח בן יוסף, ובאמת הוא נמצא בכל בית בישראל וכל מי שפועל לבנין הארץ וקיבוץ גלויות הוא מניצוץ נשמתו של מב"י (מזכיר את מה שאמרו ראשי הציונות החילונית שהמשיח הוא כלל עם ישראל, וכל כוונתם היתה למשוך אחריהם יהודים תמימים אשר עדיין מצפים למשיח על חמור...).

ר' הלל משקלוב, שהיה כביכול מגדולי תלמידי הגר"א, עלה יחד עם אחרים מתלמידי הגר"א לקיים את צוואת רבם לקרב קץ הגאולה ע"י עלייה לא"י באתערותא דלתתא ליישב את א"י, והוא כביכול חיבר את ספר 'קול התור' בו תמצית עיקרי האתחלתא דגאולה ורמזים נסתרים בענין מב"י כפי שקיבל מרבו הגר"א.

בספר 'התקופה הגדולה' כתב כי הגר"א בספר 'קול התור' חזה מראש את כל האירועים אשר יתרחשו כגון הקמת המדינה ושחרור ירושלים ושיבת עמ"י לארצו והנצחון על האויבים (הוא אשר כתב את הספר 'מלחמת יום הכיפורים' בו הוכיח שמלחמת יום-כיפור היתה מלחמת גוג ומגוג ואנו בימות-המשיח...).

יחד עם 'קול התור' הדפיסו המו"ל גם שאר ספרים כדי להוות רקע לספר קול התור, כגון מוסד היסוד, חזון ציון, מדרש שלמה, המגיד דורש ציון, בהם מתוארים תולדות עליית תלמידי הגר"א לא"י, קורות משפחת ריבלין ותחילת הישוב היהודי בירושלים.

היו אמנם כמה רבנים אשר נטו להאמין שהספר אמיתי ונכתב ע"י ר' הלל, אבל גדולי התורה פקפקו באמינות הדברים, דאין שום מקור שר' הלל היה תלמיד הגר"א (והוא לא מוזכר כלל בין תלמידי הגאון המובהקים המוזכרים בהקדמת בני הגר"א לשו"ע), ואם כן מדוע מסר את כל "הסודות" הללו דווקא לו ולא לשאר גדולי תלמידיו, וכיצד יתכן שכתב היד נשמר רק אצל קבוצת אנשים קטנה ולא נתפרסם בין כל צאצאיו ותלמידיו, והיכן היה במשך מאה שנים עד אשר "התגלה" פתאום. כיצד ייתכן שכתב יד חשוב כל-כך יעלם לתקופה ארוכה כל-כך, הן ידועה חובת תלמידי הגר"א לכל כתביו ורעיונותיו.

מלבד זאת, לכל הדברים האמורים בספר 'קול התור' אין שום רמז בכל ספרי הגר"א ותלמידיו ובני משפחתו, ולא זו בלבד שלא הזכירו כלל את הרעיונות הללו אלא כתבו להיפך, שצריכים לסבול עול הגלות והגאולה תבוא אך ורק ע"י לימוד תורה ואמונה וציפיה לביאת המשיח. לקמן יובאו דבריהם של הגר"מ שטרנבוך שליט"א ולהבחיל"ח דברי הגרי"א וינטרויב זצ"ל.

בפרק זה יבואר כי מחבר 'קול התור' אינו ר' הלל משקלוב. מחבר הספר חי בתקופה מאוחרת יותר, בתקופה של החלוצים שלפני הקמת המדינה, והיה ציוני נלהב אשר הושפע מהאווירה הציונית החלוצית אשר שלטה בארץ, וניסה לתלות את כל הרעיונות שבדה באילן הגדול הוא רבנו הגר"א זצוק"ל.

כנראה סמך בזה על הגמ' (פסחים ק"ב) אם ביקשת ליחנק היתלה באילן גדול, ופרש"י אם בקשת לומר דבר שיהיה נשמע לבריות ויקבלו ממך, אמור בשם אדם גדול. וכן הובא במג"א (או"ח סי' קנ"ו) אם שמע דין ונראה לו שהלכה כך מותר לאמרו בשם אדם גדול כי היכי דליקבלי מיניה, אבל הקשה על זה מהא דאיתא במסכת כלה האומר דבר בשם חכם שלא גמרו ממנו גורם לשכינה שתסתלק וכ"ה בברכות דף כ"ז ע"ש בתר"י וצ"ע.

המחבר אשר היה בעל דמיון פורה וחובב גימטריאות, אסף כמה עניינים מדברי הגר"א בביאורו לזוה"ק ומזה הרכיב מסכת שלמה של מגדלים פורחים, וכפי שהושפע מהאווירה הציונית החלוצית ששלטה באותה העת בארץ.

הספר מערבב רמזים וגימטריאות רבים, פסוקים וראשי תיבות בעיקר על בנין ירושלים משיח בן יוסף והגאולה ועל הגר"א ותלמידיו. בתוך דבריו הוא משלב דברים ידועים בשם הגר"א, כגון מה שאמר הגר"א שהוא רמוז בתורה במילים "אבן שלמה", וכל זה כדי להוכיח כביכול את אמינות הדברים. (הספר אשר תכליתו לתקן את חטא המרגלים אבל עושה כמעשה המרגלים, שהרי כל דבר שקר שאין אומרים בו קצת אמת בתחלתו אין מתקיים בסופו (רש"י במדבר יג, כז)), וכן המציא קנ"ו בחינות של מב"י ושאר ירקות. אך כל מי שקרא קצת בספרי הגאון יודע שאין דמיון כלל בין דברי הגאון לבין בדותות הספר הזה.

ע"פ ספר זה - עליית תלמידי הגר"א היתה תחלת תנועת התחייה הלאומית של עם ישראל, וכעת הצבור הציוני-דתי הם ממשיכי דרכו של הגר"א, ואין צריך יותר ללמוד תורה כל היום כדי להחשב ממשיך דרכו, אלא כל דתי-לאומי הוא ממשיך דרכו גם אם הוא עם-הארץ גמור ומכלה זמנו ברדיפה אחר הבלי העוה"ז בסיסמאות של 'לקדש את החול', ובלבד שיעסוק בשוב הארץ וקיבוץ גלויות ותהיה השקפתו חיובית על תחית ישראל בארץ ישראל על פי תורת ישראל.

בפרק זה יבואר בס"ד גם עניינו של משיח בן יוסף, שהוא הנקמה בגוים והמלחמה בעשו ועמלק, ולא כמו שהמציא בספר 'קול התור' שתפקידו הוא קיבוץ גלויות ובנין הארץ, ותלה בוקי סריקי ברבנו הגר"א וגדולי תלמידיו כאילו עסקו בדחיקת הקץ.

כמו כן יובאו ראיות רבות מדברי הגר"א ותלמידיו הסותרים את ספר 'קול התור' מכל וכל ומוכיחים בעליל שהספר הוא זיוף גמור ולא נכתב ע"י ר' הלל משקלוב, ור' הלל עצמו לא היה

תלמיד מובהק להגר"א וספק גדול אם היה תלמידו (רק ראה את הגר"א מספר פעמים), אך פשוט שלא קיבל ממנו "סודות הגאולה" והכל בדוּתא ודמיון חולף.

♦ א. תמצית ענייני הספר קול התור

על פי ספר 'קול התור', ר' הלל זכה לעמוד ימים רבים לפני רבו הגר"א זצ"ל, וקיבל ממנו סודות נעלמים בדבר קירוב הגאולה ע"י ישוב א"י קיבוץ גלויות ובנין הארץ.

הגר"א עצמו היה משיח בן יוסף, הוא המשיח הראשון שתפקידו הוא לקבץ גלויות ישראל, תקופה זו נקראת בשם "שחר" הקודם לאור היום שהוא הגאולה השלימה ע"י משיח בן דוד. בתחילה תהיה פקידה כמו שהיתה בבית-שני, כלומר לפני הגאולה השלמה שע"י משיח בן דוד תהיה עליה לארץ כמו בימי עזרא ונחמיה שעלו ברשות כורש מלך פרס.

עניין מב"י הוא כל האתחלתא דגאולה דהיינו קירוב הגאולה ע"י מעשי ישראל באתערותא דלתתא בדרך טבעית, ע"י ישוב א"י וקיבוץ גלויות ברשיון מלכי אומות העולם, תיקון חטא המרגלים ע"י בנין ירושלים וע"י הפעולות לקיבוץ גלויות, ואח"כ תושלם הגאולה ע"י משיח בן דוד. ההנהגה האלוקית של החזרת השכינה לציון וישראל לארצם פועלת בדרך נסתרת ונעלמת בדרך של קמעא קמעא, אשר תעורר לעומתה הנהגה אלוקית ניסית המסייעת להצלחת כל פעולה אשר מגמתה החזרת השכינה לציון, תקופה זו החלה בשנת ת"ק לאלף השישי היא תחילת השעה הראשונה של בוקר יום השישי, אז התחיל רבנו הגר"א לגלות רמזי תורה בהיותו בן 20, ומהשעה השניה (היינו שנת תקמ"ב) נכנסה בחינתם של כל בית ישראל הן הכלל והן כל איש ואיש לבחינת משיח בן יוסף.

היסודות בשיטת עקבתא דמשיחא ע"פ הגר"א: עוד יוסף חי, שמשיח בן יוסף חי ותבטל הגזרה שיהרג, וזה ע"י אריכות הגלות ויסורי המשיח, וע"י המעשים הנעשים לקבוץ גלויות שזה הוא תפקידו, כי בו תלויה כל האתחלתא דגאולה, ובזכות עבודת קבוץ גלויות ובזכות יסורי א"י לא ימות. והעוסקין בקיבוץ גלויות מקילין את יסוריו של מב"י.

ג' סוגים של מב"י, אחד העליון, השני הוא אחד בכל דור בחינת ציס"ע, השלישי הוא השרוי בכל בית ישראל, כל הזוכה לפי מעשיו לעשות פעולות של מב"י הרי הוא ניצוץ משורש נשמתו דמב"י, לפי דרגת המעשים (לפי זה אנשי הסוכנות הם ניצוצות גבוהים של מב"י...) גם האבות ורבים מנביאי ה' ומלכי ישראל ורבים מגדולי ישראל ואנשי מעשה בכל הדורות היו בחינת דמב"י, (כל מי שעשה איזו פעולה להתיישובות בא"י). יעודו הכללי של מב"י הוא בג' דברים: גלוי רזי התורה, קבוץ גלויות וביעור רוח הטומאה מן הארץ.

קיבוץ גלויות הוא בשלושה תפקידים: בנין ירושלים, קיבוץ גלויות וקיום המצוות התלויות בארץ, בנין א"י מטרתו לגרש את הס"מ משערי ירושלים. ככל שמתקדמים תהליכי הגאולה וקיבוץ גלויות בדרך האתחלתא מתעוררים כנגדם הפרעות וקטרוגים מצד האומות מבחוץ והערב רב מבפנים. הגאולה תלויה בלימוד הקבלה. כתב שכאשר יהיו בארץ ששים ריבוא תשתלם מיד הגאולה השלמה בענני שמיא בדרך ניסית.

תלמידי הגר"א הבטיחוהו לעלות לציון ולהתחיל בעבודת קיבוץ גלויות. מתחילת בואנו תלמידי רבנו הגר"א לאר"י בשנת תקס"ט, התחילה האתחלתא המעשית הראשונה של "אילת השחר" שבחז"ל, והאתחלתא של עת לחננה בתפקידו של משיח הראשון, משיחא דאתחלתא.

מב"י על ידו תהיה יציאה מהגלות וקיבוץ גלויות ועל ידו ישובו לציון. תפקידו הוא לבער רוח הטומאה מן הארץ ע"י ישוב הארץ קיבוץ גלויות בנין ירושלים ונטיעת השממה. כל דבר שהוא הכשרה לגאולה נתון בתפקידו של מב"י ונקרא קץ המגולה. כל מעשיו של מב"י הם באתערותא דלתתא, הגר"א מצא רמזים על שליחותו משמים באתחלתא דגאולה וקיבוץ גלויות ויעודו כמב"י בפסוקים וגימטריות כמו עפרה יחוננו וכדו'.

העבודה בקבוץ גלויות היא מלחמה בעמלק להכריע את הס"מ בשערי ירושלים, וכל מי שאינו עוסק בפועל במלחמה נגד הערב רב נעשה ממילא שותף לקליפת הערב רב ויה' מי שיהי', מוטב לו שלא נברא.

כל העוסקים בקבוץ גלויות והנהגת צרכי הציבור באה"ק ועל אחת כמה וכמה העוסקים בישוב הארץ, הם שורש משיחא דאתחלתא משיח בן יוסף ועליהם לדעת את כל קנ"ו הבחינות והתכונות שלו, אשר על ידו קיבוץ גלויות בכל מעשי האתחלתא הבאה באתערותא דלתתא.

הגר"א כתב הרבה על דרכי האתחלתא דגאולה וציוה הרבה את תלמידיו להתחיל באתערותא דלתתא. ולרבים מתלמידיו, אלה שראה בהם סימנים מובהקים שהם ראויים ורצונם חזק לעלות לקודש, גילה להם עיקרי הרמזים הנוגעים לדרכי האתחלתא אשר לו, וגילה להם גם את סוד טצ"ץ עקבות משיחא ואת סוד "קול התור" עד הקץ האחרון ועל כל אחד לעשות ולקיים לפי סוד הרמזים.

ומכיון שהיה בחינת משיח בן יוסף נסע הגר"א לארה"ק אך בדרך הנסיעה עלה בדרגה דתפארת, בחינת מרע"ה, ולכן ראה שאין לו רשות להכנס לאר"י ורק למסור הדבר לתלמידיו מבחינת יהושע, להתחיל בקבוץ גלויות וזוהי מלחמה לה' בעמלק מדר דר.

זמן קצר אחר שחזר מנסיעתו לאר"י בשנת תקמ"ב, הרבה להתפלל בצום ובכי לקבל עצה משמים כיצד לקיים את השליחות הגדולה שהוטלה עליו מן השמים לעורר ולהתחיל בקיבוץ גלויות בפועל. אז נענה משמים וזכה לחזון גדול ונשגב ולגילוי יעקב אבינו ע"ה ואז נמסרה לו עוד שליחות נשגבה.

כל תלמידיו של הגר"א, שהבטיחוהו נאמנה לנסוע לארה"ק ולהתמסר לעבודת ישוב הקדש גילה להם רבנו מסודות דרכי האתחלתא דגאולה ברמיזין קדישין הצפונים בדברי הנבואה וחז"ל. אך את הסוד הגדול של קץ האחרון, קץ הימין שע"ז מדבר רבנו באריכות ב"ספרא דצניעותא" ומשביע בה' אלקי ישראל שלא לגלות זאת, - גילה בזעיר אנפין לאחדים מתלמידיו שהבטיחוהו נאמנה לנסוע לארה"ק ולעסוק בקיבוץ גלויות ואת סוד קץ הימין פתח קץ הפלאות לאחד מבני צור מחצבתו...

"ומי גדול לנו בכל הדורות האחרונים כרבינו הגר"א קדוש ישראל אשר בדברים חוצבים להבות אש האיץ בתלמידיו לעלות לאר"י ולעסוק בקיבוץ גלויות והרבה לירז את תלמידיו להחיש את

קץ המגולה לקרב קץ הגאולה ע"י ישוב אר"י, כמעט בכל יום דבר אלינו רבינו ברתת והתרגשות כי "בציון ובירושלים תהיה פליטה", ולא לאחר את המועד. ובדברי ברכתו הקדושה של רבינו לתלמידיו, אלה שהבטיחו לו נאמנה לנסוע לארה"ק, אמר לנו בהתרגשות רבה, אשריכם שתזכו לקיים מצות ישוב ארץ ישראל השקולה כנגד כל המצות שבתורה וכו'. (פרק ה')

א"א שליט"א (ר' בנימין) שאל פעם אחת את רבנו אם יהי אפשרות במציאות הטבעית להעביר את כל ישראל לארה"ק בפעם אחת, כיצד לעשות, הרי עפ"י חז"ל בדלא זכו, תהיה הגאולה קמעא קמעא כאילת השחר והשאלה היא כיצד לעשות. ע"ז ענה לו: אם יהיה אפשר צריכים להעביר ששים רבוא תחלה, כי מספר זה בכחו להכריע את הס"מ השולט בשערי ירושלם וממילא תושלם כל הגאולה" (פרק ו' אות א').

כל פעולה ופעולה גדולה וקטנה בעבודת ישוב אר"י וקבוץ גלויות, בנין ירושלים וביעור רוח הטומאה מן הארץ על ידי נטיעת אדמתה וקיום מצוותיה, וכל פעולה לחיזוק ישוב ישראל באר"י תקרב את הגאולה. עיקרי העבודה ודרכי האתחלתא דגאולה המעשית באתערותא דלתתא:

קבוץ גלויות, בנין ירושלים, ביעור רוח הטומאה מן הארץ ע"י נטיעת אדמת הקדש וקיום מצוות התלויות בה, סוד קץ המגולה, גאולת האמת וקידוש ה' ע"י הקמת אנשי אמונה, קדוש השם, תורה מציון וגלוי רזי התורה, מלחמה בעמלק, רפואת ציון ותקון עולם במלכות שד-י.

הגר"א תיקן ללמוד את שבע החכמות של מחקרי הטבע לשם השגת חכמת התורה ולשם קידוש ה' וקירוב הגאולה. יסוד הלימוד בשבע החכמות הוא לקראת שנת ת"ר באלף הששי וכדברי הזה"ק (פ' וירא ק"ז) אשר אז יתפתחון תרעי דחכמתא.

רבנו הגר"א דיבר הרבה עם תלמידיו על דברי הזה"ר האלה שאתחלתא דגאולה קשורה עם קבוץ גלויות ועם התפתחות מבועי החכמה באיתערותא דלתתא ע"י ישראל בירושלים. ואמר לנו שדברים מביאים לידי קידוש השם בעקבות משיחא: בנין ירושלים, קבוץ גלויות, פריחת ארץ ישראל, תקון המדות, גלוי רמזי התורה ולימוד שבע החכמות שהם: חשבון ותכונה, יצירה והרכבה, רפואה וצמיחה, ההגיון והדקדוק, הנגינה, התיקון והשילוב, חכמת הביגור וחכמת הנפש.

ואמר שעל כל אחד מחכמי התורה ומכש"כ יודעי ח"ן חובה רבה ללמוד לפחות אחת משבע החכמות המנויות לעיל וללמדה גם לאחרים ת"ח ויראי ה'. לימוד חכמות הטבע לשם השגת חכמת התורה יועיל וישמש הרבה להרמת קרן התורה ולחזק אהבת התורה ויראת שמים בכל בית ישראל ולקידוש ה' ומעלת ישראל בעיני כל יושבי תבל ושוכני ארץ.

בצדקה תכונני, על כל איש ישראל, וכן אחינו ב"י היושבים עדיין בגולה צריכים לתרום לירושלים לקחת חלק בבנין והרחבת נחלת ה' ובנין ירושלים, כי כל השפע של ישועה ברכה וגאולה של ישראל בכל מקומות פזוריהם הוא אך ורק מירושלים ובניינה.

עד כאן תמצית ענייני הספר קול התור.

גם בשאר הספרים אשר הדפיסו מפיצי קול התור על קורות משפחת ריבלין ועליית תלמידיו הגר"א (חזון ציון, מוסד היסוד, מדרש שלמה, והמגיד דורש ציון) טוענים הם שר' הלל היה תלמיד מובהק להגר"א ובן ביתו ושימש לפניו שבע עשרה שנה.

בסוף חזון ציון נוסף קובץ מוסדי ארץ, מאמרים מאת ותיקי ירושלים וצאצאי תלמידי הגר"א, מהם ד"ר אחד המבאר שתנועת חזון ציון הגורם הראשון בבנין מדינת ישראל (כבוד גדול...), וכן הובאו דברי רב ציוני אחד משיבת מרכז-הרב.

עוד כתבו שר' בנימין ריבלין (אביו של ר' הלל) חלם על ירושלים והגר"א הסביר לו שבחלום זה נתבשר על שליחות שמים עליה שנימסרה לידו וליד ר' הלל בנו, עליהם לעלות ולהתיישב בא"י ולפתוח בפעילות נרחבת לעורר לבות ישראל לשיבת ציון. ר' בנימין עורר בשקלוב תנועה נלהבת לשיבת ציון, תנועה שהגר"א קרא לה חזון ציון. ר' בנימין עצמו יצא משקלוב לעלות לא"י אך לא הגיע למחוז חפצו כי נפטר בדרך.

בשנת תקמ"ג כאשר ראה הגר"א שאין דעת קונו מסכמת שיכנס לא"י החליט למסור שליחות שמים וכו' לתלמידו ר' הלל, ומסר לו כל סתרי האתחלתא דגאולה וזו היא שקיבץ ר' הלל בספר גדול אשר תמציתו מאותו ספר הוא ספר 'קול התור'.

ר' הלל ריבלין יצר את תנועת 'חזון ציון' בשקלוב ועלה בראש השיירה הראשונה לא"י בשנת תקס"ט. בחשון תקע"ב עברו שבעה מתלמידי הגר"א ובראשם ר' הלל להתיישב בירושלים. בניו ובני בניו עמדו בראש המנהיגות הכללית במשך יותר ממאה שנה מתוך אמונה שהם שלוחי עליון באתחלתא דגאולה, הם יצרו את קרנות הישוב והיו המייסדים העיקריים של מוסדות עדת הפרושים והמייסדים של כל השכונות הראשונות בירושלים.

ר' משה בנו של ר' הלל, התפרסם כדרשן והובא לפני הגר"א אשר שיבחו ואמר לו שעליו להיות דורש לציון, עד שנודע בשם ר' משה דורש ציון.

נכדו של ר' משה היה ר' יוסף המכונה רבי יושע ריבלין. הוא הראשון אשר פתח בבנין שכונות מחוץ לחומות ירושלים, והקים י"ג שכונות. הבית הראשון היה בשכונת נחלת שבעה. ועוד השאיר פיזמונים ומאמרים רבים, כל הפזמונים מיוסדים על תורת הקץ המגולה הכלולה בספר קול התור. בנו של ר' יוסף ז"ל הוא המו"ל הראשון של ספר קול התור.

על פי טענת הספרים הנ"ל הספר 'קול התור' היה ידוע לכל בירושלים, ורבים מן המקובלים הגדולים היו לומדים בו בשיעורים קבועים ושימשו כשו"ע ואורים ותומים לראשי הישוב של ירושלים בכל דרכי העבודה של הישוב בכל הבחינות, בשעת צרה אפילו אנשים פשוטים מן השוק היו שואלים גדולי תורה "מה נרמז בקול התור על כל זה" וכל תשובה על פי קול התור הייתה מעודדת ומחזקת אותם...

◆ ב. יוסף הצדיק יסוד עולם

אילו היתה הציונות-הדתית הולכת ע"פ דברי 'קול התור' הדברים היו נראים אחרת והמצב היה נראה טוב יותר, כי שם מדובר רק על ישוב הארץ וקיום המצוות התלויות בארץ לקירוב הגאולה.

אבל הציונות-הדתית כדרכה היא סמל של "התחדשות והתרעננות" והתקדמו שלב הלאה עד אשר הגיעו למסקנה כי משיח בן יוסף הכללי הוא הציונות החילונית, הדואגת לצד החומרי הצבאי והלאומי של עם ישראל.

לשיטתם, משיח בן יוסף הוא לא אדם אלא "תקופה", והתנועה הציונית היא תקופת משיח בן יוסף, שכן הגאולה הלאומית מדינית קודמת לתשובה הרוחנית (וכמו בחזון העצמות היבשות שבנבואת יחזקאל ל"ז שם בניין הגוף קודם לביאת הרוח והתחיה, כך הגוף הלאומי הוא המדינה החילונית וקבוץ גלויות מתגבש לפני הגעת הרוחניות). מב"י מתייחס לכל אחד מישראל הפועל בדרכו של אפרים בגבורה בצבא ישראל, בגאווה לאומית ובהרחבת יישוב א"י אפילו אם אינו דתי. המוות של מב"י הוא סימלי (וכמו אחר מלחמת ששת הימים וכדו').

(כלומר כל המחללי שבת ופורקי עול שהביאה הציונות לארץ הם ממשיכי דרכו של הגר"א ותלמידיו בקירוב הגאולה, משום שהם בנו בתים וייבשו ביצות ועבדו בשדות בשביעית וניצחו כמה ערבים יחפים...).

תקופת משיח בן יוסף המשיח "הגשמי" היא התקופה של חזרת הכבוד והגבורה הלאומית אשר מגיעה עוד לפני משיח בן דוד, הוא המשיח "הרוחני" (ויש בזה הרבה ניסוחים וכל רב ציוני מוסיף על זה כיד הדמיון הטובה).

רעיונות אלו מצויים כבר בדברי מבשרי "המזרחי", כגון בספר גורל לה' שכתב כי הגואל הראשון נקרא משיח בן יוסף מפני שהוא דומה ליוסף, כמו יוסף שלחו אלקים למחיה לפני אחיו, כן מב"י ישלחו אלקים למחיה ולהשגיה על פרנסת עולי גולה וכו'. וכתב שצריך לעורר לב ישראל ולעשות אסיפה של גדולי ישראל יושבי אירופא אשר יבחרו וימנו מישהו שיהיה משיח בן יוסף...

וכן הרב קוק רצה להשוות את הציונות לדמותו של יוסף, במאמרו "המספד בירושלים" (הספד על אחד מראשי רשעי הציונות) המתייחס לציונות החילונית של דורו. בתוך דבריו הוא כותב "בתור עקבא דמב", נתגלה חזיון הציונות בדורנו... ומשתמש בביטוי ניצוץ מאורו של משיח בהקשר של הציונות החילונית (עי' מאמרי הראי"ה עמ' 94, 309, 360, אוצרות הראי"ה עמ' 889, אילת השחר "שיבת ציון הג'" סעיפים ד-ה). גם תלמידו הרי"מ חרל"פ מתייחס בהרחבה שמב"י הוא בבחינת לא זכו ישראל במעשיהם הדתיים אלא הלאומיים (מעייני הישועה עמ' מז-מח). הדברים הגיעו לידי כך שתלמידי תלמידיהם כבר אומרים שיוסף היה המתבולל הראשון! (עפ"ל רח"ל).

כפי הנראה שאבו רעיונות אלו מתורת הגר"א של קול התור, אולם כל בר דעת יבחין במגמתיות הברורה, שהרי הם מעוותים לחלוטין את דמותו של יוסף הצדיק יסוד עולם, ומתעלמים מדברים שאינם מתאימים לשיטתם. הן כל ילד יודע את צדקותו הנוראה של יוסף הצדיק שהתגבר על הנסיון העצום במצרים בשיא הטומאה ומקדש שם שמים, ואילו הם מנסים לשוות לו מראה חומרי גשמי כדי להתאים אותו לדרכי הציונות החילונית.

ונביא כעת מאמרי חז"ל כדי להראות גודל צדקותו של יוסף הצדיק, הוא הסמל של הקדושה בישראל בשמירת ברית קודש, אשר רבני הציונות מנסים לעוות את דמותו כדי להתאימה לדברים שבדו:

שרתה רוח הקודש על יוסף מנעוריו עד יום מותו (פדר"א לט) יוסף הצדיק הוא עמוד העולם (זוה"ק בראשית מה א') נולד מהול (ב"ר פד ב') לא שלט רוח טומאה על גופו לעולם (ח"ב קמא ב') כל מה שלמד יעקב משם ועבר מסר לו (רש"י לו ג') הוא שטנו של עשו (רש"י לכה) וצדיק גמור היה (כתובות קיא) וידוע במדרשים גודל צדקותו וקדושתו ואיך שעמד בנסיונות עצומים, ובספרי קבלה מבואר שיוסף הצדיק הוא מרכבה ליסוד העליון.

יוסף קידש שם שמים בסתר והוסיפו לו אות אחת משמו של הקב"ה (סוטה לו ב'). ובזוה"ק (נח נט ב') כל מאן דנטיר האי ברית דעלמא אתקיים עליה, אקרי צדיק, מנא לן מיוסף בגין דנטר ליה לברית עלמא זכה דאקרי צדיק.

ובזוה"ק (פ' מקץ) יוסף הצדיק נחת למצרים בקדמיתא איהו משיך לה לשכינתא לבתר עמיה דהא שכינתא לא אזלא אלא בתרא דצדיק ובגין כך אתמשך יוסף למצרים בקדמיתא ונטיל כל עותרא דעלמא כדקא יאות ולבתר נחתת שכינתא למצרים וכלהו שבטין בהדה, ובגיני כך יוסף דנטר ליה לברית זכה לאתעטרא באתריה וזכה למלכותא דלעילא ולמלכותא דלתתא ועל דא כל מאן דנטר ברית קדישא כאילו קיים אורייתא קדישא כולה דהא ברית שקיל ככל אורייתא.

האלשיך הק' (ויגש מהד, וכן בשמות) כתב בשם הזוה"ק דיוסף שולח למצרים להיות מרכבה לשכינה היורדת עם יעקב וזרעו בגלות מצרים, וכדי שלא ימשכו אחר טומאת מצרים ותבא פרנסתם והלחם שיאכלו אשר נתן ה' באמצעות יוסף ולא באמצעות שר מצרים, ולהכניע כח טומאת שר מצרים ולהחליש כוחו פן תחזק ותגבר ידו על ישראל. ועל כן השליט הוא יתברך את יוסף על כל ארץ מצרים למען בהשתלשלותו יהיה כל שפע ארץ מצרים שלא ע"י השר כי אם ע"י השכינה שעליו וע"כ כל תבואות המצריים המושפעים מהשר היתה נרקבת ואשר על יוסף באשר ה' אתו מתקיימת למען יתפרנסו הכל ע"י השכינה.

ועי' ר' בחיי על הפסוק "והוא נער" על דרך הקבלה שיעקב ויוסף הם שני הכרובים שבכפורת וזה שכתוב בו והוא נער, ובשם האריז"ל כתבו שיוסף זכה לחלק נשמתו של אדה"ר קודם החטא (שער הגלגולים הקדמה ל"א). וכתב השלה"ק (פ' וישב ד"ה נחזור לענייננו): התיקון היה ע"י יוסף במצרים כי הוא זרע קודש והוא זיו איקונין של יעקב שהוא משופריה דאדם וכו' ויוסף ברית קודש ששמר ברית הקודש במצרים השטופים בזימה ולא נתפתה מאשת פוטיפרע ושלט ביצרו, ומלכות יוסף קודמת למלכות יהודה וכן משכן שילה קדם למקדש כי יוסף פתח צינור הקדושה כי יוסף הוא הצנור כי הוא העמוד שהעולם עומד עליו בסוד המידה שלו צדיק יסוד עולם, וכן שאול קדם לדוד, וכן לעתיד מב"י ואח"כ מב"ד.

ובתפארת שלמה (פ' ויגש) דיוסף בא להכניע כל הטומאה במצרים וזה כנגד מב"י וכו'. ובפ' מקץ (עה"פ אם כנים אתם) ועה"פ ויאמר פרעה, וכן סוף פ' וישב שכתב: וכח הצדיק יסוד עולם שנקרא כל לעשות היחוד גם בזמן הגלות והם הצדיקים השומרים ברית קודש ושומרים עיניהם וכו' וזה שהיה ביוסף. ובאגרא דכלה (פ' לך לך ד"ה לגור שם מלמד), ופ' וישב (ד"ה לך נא ראה את שלום), לענין יוסף שהיה בקדושת אות ברית קודש ולכן ירד תחילה למצרים (ד"ה והנה מצרים), ובבאר מים חיים (שמות ד"ה או יאמר ויוסף היה במצרים).

ובזוה"ק (ויקרא יד א') יוסף בגין דנטר ליה להאי ברית ולא בעא לשקרא ביה זכה ליקרא בהאי עלמא וליקרא לעלמא דאתי, ולא עוד אלא דקודשא בריך הוא אשרי שמה בגויה דכתיב (תהלים פא) עדות ביהוסף שמו וזכה לברכתא דהאי עלמא ולברכתא דעלמא דאתי.

ומכל זה יתבאר להיפך מרבני הציונות, וגם אם נכון הדבר שיוסף הוא הכח המכין אבל הוא צריך להיות בקדושה וטהרה, וכך כל הכנה גשמית צריכה להיות בקדושה וטהרה. וכתב הגר"א (ליקוט ריש ת"ז ע"ד) "דהראשונים בכל מקום קיבוצם להשראת שכינה לא רצו שיהיה בבית שהוא מעשה ידי אדם שמא היה בו מעשה אחד שלא בכוונה קדושה, וע"כ הסתופפו בין האילנות תחת מעשה ה' משום דאין השכינה שורה אלא על פועל צדק".

ומדבריו אלו נלמד שגם הכנה גשמית צריכה להיעשות בקדושה וטהרה, וכל שכן הגאולה העתידה אשר תיעשה אך ורק ע"י צדיקים יראי ה' אליהו הנביא ומשיח צדקנו, ללא שום "עזרה" והתערבות של רשעים. ואיך ייתכן לומר על אנשים פושעים וכופרים מחטיאי הרבים כי הם משיח בן יוסף משום שהם בונים את א"י, היש סכלות גדולה מזו, ופשוט שאין זה בנין אלא חורבן, וכמו שאמרו חז"ל בנין נערים סתירה (ואותם פושעים ראשי הציונות היו הכנה רק לשלטון הערב-רב בו אנו נמצאים היום, אותו מכנים רבני הציונות בשם "מלכות ישראל"...).

וכבר מבואר בחז"ל שמשיח בן יוסף יבוא יחד עם משיח בן דוד, ועניינו הוא להילחם בעשו ועמלק ולנקום בהם על כל מה שהרעו לעם ישראל, ולא לאסוף גלויות ולבנות את הארץ, וגם הגר"א עצמו כתב דכל ענין משיח בן יוסף הוא רק אם "זכו" בגאולת אחישנה.

הציונות והמדינה החילונית עשו אמנם כמה מלחמות הגנה מפני הערבים אך לא עשו מלחמות עם בני עשו (הנוצרים), ואדרבה תמיד הקפידו להחניף להם ולבטל דעתם מפני עמי אירופה וארה"ב. האם זוהי הנקמה על כל מה שהרעו לנו בני עשו במשך אלפי שנות הגלות?

לטענת ספר קול התור תפקידו של מב"י הוא לקיים מצוות התלויות בארץ ולגלות רזי תורה, האם הציונות החילונית עושים זאת? מובן שאין לזה כל קשר לדברי הגר"א והכל חלומות ומשאלות לב, וגם לספר 'קול התור' אין שום שייכות לרעיונות הללו. אם לדעת קול התור עלינו להלחם בס"מ ע"י ישוב הארץ וקיום מצוות התלויות בה, הרי שלדעת הציונות-הדתית הבאת הס"מ עצמו לארץ הוא קירוב הגאולה ויש לומר עליו הלל בברכה.

♦ ג. משיח בן יוסף

בספר 'קול התור' מבאר באריכות את ענייני משיח בן יוסף, כפי שקיבל כביכול מרבו הגר"א (אשר היה משיח בן יוסף). וכתב כי עיקר תפקיד מב"י הוא כל ענייני האתחלתא דגאולה בדרך הטבע, דהיינו כל המעשים והפעולות של קיבוץ גלויות וישוב הארץ נטיעת האדמה ובנין ירושלים.

אולם אם נתבונן בדברי חז"ל בעניין משיח בן יוסף נמצא שכל עניינו הוא המלחמה והנקמה באומות העולם, להלחם בעשו ולהכריז זרע עמלק, ואין תפקידו לאסוף גלויות ולא יישוב הארץ ובנין ירושלים. ונביא בזה את דברי חז"ל וגדולי ישראל וכן מדברי הגר"א, מה שאמרו על מב"י.

עיקר עניינו של משיח בן יוסף הוא הנקמה באומות העולם והכרתת זרעו של עמלק, וכמו שאמרו בגמ' (ב"ב קכג ב') אין זרעו של עשו נמסר אלא ביד זרעו של יוסף שנאמר "והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום ולא יהיה שריד לבית עשו כי ה' דיבר" (עובדיה א), וכן בבראשית רבה (עג, ז) כיון שנולד יוסף נולד שטנו של עשו וכו' מסורת היא שאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל (הובא ברש"י בראשית לכה), ושם (פ' צט) ביד מי מלכות נופלת ביד משוח מלחמה שהוא בא משל יוסף (וכן בשיהש"ר פ"ב, פסיקתא רבתי פ"ח).

בגמרא סוכה (נב א') אמרו שמב"י יהרג ויספדו עליו כמו שנאמר "וספדה הארץ משפחות משפחות" (זכריה יב), ומשיח בן דוד יבקש עליו שיחיה (ועי' זוה"ק כי תצא רעט, תיקו"ז קלט: רצב). עוד אמרו בגמ' שם (נב ב') שהוא מן הארבעה חרשים (פירש"י אומנים לבנין ביהמ"ק) שהם משיח בן-דוד ומשיח בן יוסף ואלוהיו וכהן צדק, אשר יבואו להחריד את הגוים ולהשפילם. ובשיהש"ר (בכח) הגירסא היא "משוח מלחמה" וכתב המתנות כהונה שהוא משיח בן יוסף שילחם מלחמת גוג ומגוג. ועי' בפסיקתא רבתי פ"ח (עה"פ והיה בעת ההיא). וכן איתא בתנחומא (ויגש ג') אף לעתיד לבא משוח מלחמה עתיד לעמוד מיוסף.

ובפסיקתא רבתי (פ"ל קומי אורי) באותה שעה התרגשו האומות אמרו לפניו רבש"ע מי הוא זה שאנחנו נופלים בידו מה שמו מה טיבו, אמר להם הקב"ה הוא משיח ושמו אפרים משיח צדק, ומגביה קומתו וקומת דורו ומאיר עיני ישראל ומושיע עמו, ואין כל אומה ולשון יכולה לעמוד בו שנאמר "לא ישיא אויב בו ובן עולה לא יעננו" (תהלים פט), וכל אויביו וצרייו מתברחים שנאמר וכתותי מפניו צריו.

ובתרגום יונתן (שמות מ"א) משיח בר אפרים דנפק מיניה דעל ידי עתידין בית ישראל למנצחא לגוג ולסיעתיה בסוף יומיא. ובפדר"א (פ"ט) מנחם בן עמיאל בן יוסף קרנותיו גבוהות מכל בהמה ומנגח לד' רוחות העולם.

בזוה"ק (רע"מ משפטים קכ) ולבתר נטלי כלהו מגבורה דמניה משיח בן אפרים לנטלא נוקמא משנאוי דהכי בעי לנקאה עבורא דאינון ישראל בימינא ולבתר לאוקדא קש בשמאלא הדא הוא דכתיב (עובדיה א) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש. ושם (בלק קצד ב') שריה יבוא יחד עם משיח בן אפרים אשר עתיד לעשות נקמה וקרב בגוים, ושם (רע"מ פנחס רנב א') משיח ב"ד ומשיח ב"י עליהם נאמר שם ירעה עגל ושם ירבץ, חד אעבר רומי רבתא וחד אעבר רומי זעירתא.

משיח בן יוסף נלחם במלחמת גוג ומגוג כדאיתא בפסיקתא (רבתי פ"ח) והאריך בזה הרלב"ג (ויחי עה"פ מידי אביר יעקב), וכתב: ישראל בחוזק הגלות ידמו לאבן על צד המשל, לרוב סבלם הפגעים ומיעוט הרגשתם בהם... מיוסף יצא האיש שיהי' רועה אבן ישראל ויתחיל התשועה על ידו, כי צמיחתו תהיה בהיות ישראל בתכלית השפלות... התבאר שכבר יהיה לישראל בתחילת הגאולה מנהיג, איננו מבית דוד, תצמח על ידו הגאולה... ואמר עליו שהוא יהיה גדול המעלה כדוד וכמו בית דוד, ובכלל הנה יאמר עליו שהוא כאלקים וכמלאך השם יתעלה לפניהם.

התוס' (עירובין מג ב') כתבו דמשיח בן יוסף יבוא קודם משיח בן דוד (ועי' תוס' ב"מ קיד ב' ותנב"א פ"ח, שער הגלגולים הקדמה לב, גנזי רמח"ל עמ' ק'), והרמב"ן (ספר הגאולה) כתב- נאמר על משיח בן

אפרים כי מ' שנה ילך ויקבץ הנדחים וילחם מלחמות וימות במלחמת גוג עד שיתגלה מלכות מב"ד (ועי' אוצר המדרשים ערך 'זרובבל' עמ' 160).

משיח בן יוסף ילחם בעמלק וכמו שכתב הרמב"ן (שמות יז, ט): והנה כל אשר עשו משה ויהושע עמהם בראשונה (במלחמת עמלק) יעשו אליהו ומשיח בן יוסף עם זרעם, וכן כתב רבנו בחיי (שמות יח, א), והרשב"א (פירושי הגדות חולין צא) שבזמן הגאולה העתידה יעשו האומות מלחמות עם משיחנו הראשון (וכמו שמצינו ששאל ומרדכי ואסתר אשר היו מבני בניה של רחל ונלחמו בעמלק).

הרס"ג כתב (אמונות ודעות ח') שכל המאורעות של מב"י הם רק אם לא נחזור בתשובה, אך אם נחזור בתשובה יראה לנו משיח בן דוד פתאום. ואם יהיה מב"י קודם לו יהיה כשליח וכמתקן את האומה, כמ"ש הנני שולח מלאכי ופנה דרך לפני, וכמצרף באש לבעלי החטאים הגדולים וכמכבס בבורית לבעלי החטאים הקלים כמו שאמר אחריו ומי מכלכל את יום בואו ומי העומד בהראותו כי הוא כאש מצרף וכבורית מכבסים.

והמהרש"א (סוכה נב א') כתב דבגאולה העתידה יבא בתחילה מב"י להושיע ישראל כמ"ש ובית יוסף להבה שאין זרעו של עשו כלה אלא ע"י מב"י.

ובטעם הדבר מדוע מב"י קודם למב"ד, הנה איתא בגמ' בסנהדרין (צא א') שבוע שבן-דוד בא בו שנה ראשונה מתקיים מקרא זה והמטיתי על עיר אחת, שניה חצי רעב משתלחים, שלישית רעב גדול ומתים אנשים נשים וטף חסידים ואנשי מעשה וכו' בשביעית מלחמות, במוצאי שביעית בן-דוד בא.

(ומכאן טענו רבני הציונות שאנו באתחלתא דגאולה שהרי מלחמות הם אתחלתא דגאולה (מגילה יז ב'), אך בגמ' כתוב שהמלחמות הם בשביעית ואילו המלחמות של המדינה לא היו בשביעית, לא מלחמת השחרור ולא ששת הימים ולא יום-כיפור (שהיתה מיד במוצאי שביעית...)).

וביאר באהבת יהונתן (פ' שקלים) ששנה ראשונה של שמיטה יבוא משיח בן יוסף ולמוצאי שביעית בן-דוד בא, והטעם הוא לפי שבניה של רחל קודמין לבניה של לאה שבע שנים כדכתיב "מלא שבוע זאת" ולולי שרימה לבן את יעקב היתה רחל קודמת ללאה ולכן בניה של רחל קודמין לבוא תחלת שמיטה ובניה של לאה בסוף שמיטה.

וכן בדברי הרמח"ל מבואר עניינו של מב"י, ונעתיק מקצת דבריו:

מב"י יתלבש בגבורות לנקום נקמת או"ה (אוצרות רמח"ל ישעיה טה), המשכילים אלה הם מב"ד ומב"י ומשה וכו', משה ומשיח בן יוסף מפני שהם יגלו התורה לישראל ונאמר במי שלומד התורה "אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל" ואין צריך לומר במי שמלמד התורה (אוצרות, דניאל יב), מב"י יתגלה בתחילה לעשות המלחמות ואח"כ יתגלה מב"ד (שם ישעיה טה).

אור של עתיקא קדישא שורה למטה על שני משיחים שנאמר בהם ונחה עליו רוח ה', וכמה ניצוצות יתנוצצו משם לכל צד וכו' ומצדיקי הרבים אלו שני משיחים שעומדים לתקן השכינה ולהשרותה על ראשי כל ישראל וכו' המשכילים אלו שני משיחים העומדים בסוד צדיק לתקן

השכינה ולגלות גילוי האור לעולם וכו' ומשיח בן יוסף נאמר בו אני לדודי, וזה צדיק. ואת הבנים תקח לך אלו משיחים שמוכנים ללכת לעשות נקמות באומות עובדי ע"ז (הקדמת תיקונים חדשים).

ובית יוסף להבה זה מב"י ובית עשו לקש זו רומי חוטאת, ולכל היד החזקה זה מב"י ולכל המורא הגדול זה מב"ד, אשר עשה משה לעתיד לבא כשיבוא הוא ביחד עם שני משיחים לגאול את ישראל גאולה שלמה (תיקון א', ע"י זוה"ק כי תצא ח"ג א').

"ישמח צדיק כי חזה נקם" זה מב"י שהוא יתחיל בנקמה ואחריו הקב"ה (תיקון מ'). שאין ישראל יוצאים מהגלות אלא בזמן שיבא ההוא שיגאל אותם שיש לו עטרת כבוד אחת דהיינו נשמה בת חורין שלא נמצאת תחת העבודה בגלות, ובזמן שיוזמן זה (בחינת המשיח) למטה מיד כל ישראל מתחברים בו בחיבור אחד (תיקון נ"ד).

מתוך מאמר הגאולה לרמח"ל: לעתיד יקבצו שני השבטים של יהודה ע"י מב"י ויהיו נקשרים בו והעשרה האחרים יבואו ע"י מב"ד וכו' ואז נאמר והיו לאחדים בידך (עמ' כ"ג) ותדע מי הוא זה החרב כי הוא מב"י ושרשו עליו שעליהם כתוב מי זה בא מאדום והשכינה ממקומה רואה בנקמה אשר ינקם המלך מאויביה והנה אז ידרוך המלך את הפורה הזאת (עמ' ל'), עד שחזרו ונחשך להם אור חושך לגמרי ועמדו בחשוכתו עד עמוד לכסא משיח צדק כי בזמן ההוא יעמדו שני המשיחים ובהם יתקן העולם כי יקחו ישראל מעשו ומישמעאל ומשה הרועה הנאמן יהיה להשלים תיקונם של ישראל (עמ' ל"ו).

ועל המשיחים כתוב והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע והם ב' המשיחים בסוד נצח והוד ונודע שהשכינה עצמה תהיה סובבת על המשיחים ומקפת סביבותיהם והם זקנים שקנה חכמה בסוד ונחה עליו רוח ה' וכו' אבל במשיחים כתיב ולא יכנף עוד מוריק כי השכינה מלבד שכנה בתוכם עוד תסובבם ויהנו ישראל מזיווה בגילוי (עמ' נ"א). וע"י בני יששכר אלול מאמר א' אות טו"ב.

ובדברי הגר"א:

באבן שלמה כתב (פי"א א') קיבוץ גלויות יהיה ע"י משה רבנו, השמדת עשו תהיה ע"י מב"י, ובביאורו לסבי דבי אתונא (מאמר מישור דסכיני) כתב דמב"י ימשול על כל העולם ויכלה הרשעים אבל עשו יפול ביד מב"ד, ואפשר דמש"כ בר"מ לאוקדא קש בשמאלא זה מב"ד שישתתף אליו מדת הגבורה של מב"י וזוהי יכלה את הרשעה, ועיקר הגאולה תהיה ע"י משה שהוא יתגלה ויגאל כמו במצרים (פי"א הע' א'). משיח ב"ד ומב"י יבררו את ישראל ממוץ ותבן שהם עשו וישמעאל (סע' ו') רחל ויוסף הם הת"ח ונקראים ע"ש רחל שהיא עקרת הבית (הע' ה'), ב' ימות המשיח הן, ימות משיח בן יוסף תליא בזכות כמו שנאמר זכו אחישנה (הע' ו'). ובפי' על כמה אגדות (על בכורות ח' עמ' צד) כתב דמשיח בן אפרים ימשול על כל העולם ויכלה אותם אבל עשו לא יפול בידו כי ברכת אביו על חרבך תחיה עומדת לו כי זכות כיבוד אביו קיימת כידוע שכל קיומו בשביל כיבוד אביו (וע"י אבן שלמה פי"א בהערה). ובביאור הגר"א לתז"ח (לו ב') כתב דהמילדות אינן ב' משיחין ומוציאין מן הגלות.

ובאדרת אליהו (בלק כד יז מהד' ד') דרך כוכב מיעקב זה מב"י וקם שבט הוא כוכבא דשביט והוא מב"ד וד' גאולות יהיו עד ביאת המשיח כמו שכתב ברע"מ פ' פנחס (רנב א'). ובאדרת אליהו

(האזינו לב מב): "הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום" בגואל ראשון. וכתב בבאר יצחק (להגרי"א חבר) ע"י מב"י שהוא ינקום נקמת ישראל, "ונקם ישיב לצריו" בגואל אחרון מב"ד. (שם וזאת הברכה לג יז) "בכור שורו הדר לו" הוא מפני פחד ה' ומהדר גאוונו, (וזאת הברכה עה"פ וקרני ראם קרניו) כתב: ועיקר הענין הוא על משיח בן יוסף שהוא הראשון לגאולה לכך נאמר בכור שורו משיח הראשון וכו' שעתיד להשמיד הכל, הדר לו, כמ"ש לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאומים. ובביאור הגר"א לספר דצניעותא (פ"ד): עשו שור וישמעאל חמור וזה סוד מב"י בכור שורו הדר לו שיכבוש את השור ומב"ד עני ורוכב על חמור וזהו בכור שור שהוא בכור וכן מב"י יקדום למב"ד.

וכתב הגרי"א חבר (ברית יצחק ד' ע"ב) מב"י הוא בחינת שור כמ"ש בכור שורו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח שהוא יכבוש כל האומות.

הגר"י אייבשיץ כתב (מאמר יהונתן על חד גדיא) תורה הוא יונה בן אמיטי, ושם בסוף המאמר שמב"י יעשה מלחמות. ובספר דברי יונתן (פ' וילך) ביאר למה יש תרי משיחין אלא שאחד יעשה מלחמות והשני ילמד תורה שהרי גם בשעת מלחמה מחויבין ללמוד. החיד"א כתב (דבש לפי מערכת מ' אות י"ח) מב"י הוא אביה בן ירבעם (ובהערה: הוא בזוהר חדש פ' בלק נ"ו ע"ב, ובמדבר קדמות מ' נ' כתב שהוא מזרע אביה בן ירבעם, ועי' פתח עינים סוכה נ"ב).

ובכמה מקורות יוסף מסמל את עשרת השבטים או כלל ישראל, כמבואר בנבואת יחזקאל לז (ועי' מלבי"ם שם לז, יט שמב"י, יעמוד למלך מעשרת השבטים והוא ילחם מלחמות ויתאספו כל ישראל תחת דגלו עד שיבוא בן-דוד וימלוך עליהם), וכתב הרמב"ן במאמר הגאולה (שער א'): ידוע במקרא שזה השם רצוני לומר בית יוסף מיוחס למלכות ישראל שהם עשרת השבטים, וכן איתא בבעל הטורים פ' ויחי, וכתב רש"י עה"פ שארית יוסף (עמוס ה, טו) "כל ישראל נקראין על שמו לפי שכלכל אותם" על פי מדרש תהלים ג'. ובתנחומא ויגש י"א איתא דכל מה שאירע ליוסף אירע לציון.

אמנם בספר עבודה תמה (שער ח') כתב דאין הדבר מוסכם מכל חכמי ישראל, ויש סוברים שלא יהיה משיח בן יוסף כלל, רק דמיד יבוא משיח ב"ד. וכן נראה דעת הרמב"ם שלא הזכיר שום דבר ממב"י בהלכות מלכים, וכן הרד"ק בהרבה מקומות בפירושו בדברי הנביאים, ובאמת מצינו שהרבה מרבתינו חכמי התלמוד ס"ל שלא יהיה רק משיח אחד דהיינו מב"ד, עיי"ש מה שהאריך בזה. ודעת המגלה עמוקות (פ' עקב) דמתחילה יבוא אליהו הנביא לפני בא יום ה' הגדול והנורא ואח"כ יקדים משיח בן יוסף ואח"כ יבא בן דוד וירחם השי"ת על הארץ.

מכל האמור כאן יתבאר שמשיח בן יוסף מהרה יגלה הוא צדיק נשגב אשר יבוא קודם, או יחד עם משיח בן דוד ומשה רבנו לנקום באומות העולם ולהלחם בזרע עשו ועמלק, ולגלות תורה לעם ישראל (מתאים מאוד לציונות החילונית...). לפי דעת 'קול התור' אנו נמצאים כבר כמה מאות שנים בתקופת עקבות מב"י (החל משנת ת"ק) ולא ראינו שום נקמה בגוים שזה עיקר עניינו של מב"י המבואר בנביאים בחז"ל בזוה"ק ובדברי הגר"א.

לא מצאנו שום מקור בחז"ל שמשיח בן יוסף יבנה את א"י וירושלים, גם הגר"א לא הזכיר כלל שתפקיד מב"י הוא האתחלתא דגאולה קיבוץ גלויות נטיעת אדמה ובנין ירושלים וק"ו שלא

נעשה ע"י רשעים ופורקי עול, אלא רק שיעשה מלחמות ונקמה באויבים. קיבוץ גלויות ייעשה ע"י משיח בן דוד כמבואר בנביאים, ע"י בפרק "גאולה בדרך הטבע" (סעיף ח').

◆ ד. סתירות ליקול התור' מדברי הגר"א

כבר כתבנו לעיל על הרעיונות שהמציא בספר 'קול התור' שאין להם שום זכר בדברי הגר"א ותלמידיו. בכל פירושי הגר"א לתנ"ך, משניות, אגדות הש"ס, זוה"ק ותיקונים, ביאורו לשו"ע, וכן בספרי בניו וגדולי תלמידיו - אין שום רמז על החיוב לעלות לא"י ועל עסק קיבוץ גלויות ובנין הארץ לקירוב הגאולה.

וכן בספרים מעשה רב, אבן שלמה, קול אליהו דברי אליהו עליות אליהו, אמונה והשגחה, כתר ראש, וכן בספרי הגר"א חבר, הרד"ל, והר"י כהנא, הגרנ"ה וכל גדולי ישיבת וולוז'ין לא מוזכר דבר וחצי דבר ממה שכתוב בקול התור (גם אילו היה כתוב כך בפירוש ספק אם היינו מקבלים זאת מאחר שאין לזה מקור בתורה ובדברי חז"ל, ולהיפך הם אמרו שהגאולה תבוא אך ורק בזכות התשובה ולימוד תורה ושאינו לדחוק את הקץ ולעלות בחומה, וכידוע אמר הגר"א שאי אפשר שחלק הנסתר של התורה יהיה מחולק עם הנגלה כי איך יתכן שהתורה תסתור את עצמה, ע"י בהקדמה למדרש רות מה שכתב הרא"ש מאמציסלאו בשמו, וכן מובא בכתר ראש בסופו).

ומדוע לא לימד הגר"א את כל "סודות הגאולה" לגדולי תלמידיו ובחר רק בבנו של אחד מהם, ועוד שלטענתם לימד גם את שאר תלמידיו ומדוע איש מהם לא מזכיר מזה דבר והרי מדובר בענין של הצלת עם ישראל ודבר שהגאולה תלויה בו ומדוע "הסתיר" זאת?

והגר"א עצמו בפירוש לתיקוני זוהר (תיקון כ"ו) כתב שמוזהרין לא לדחוק את הקץ והמשיח יבוא רק בזכות לימוד התורה, ובתיקוני זוה"ח (עמ' כז א') כתב להדיא דגם בפקידה ראשונה של המשיח לא יצאו עדיין מהגלות, ובפירושו לישעיה (ט"ב) כתב שכאשר הקב"ה מוסר את ישראל ביד איזו אומה צריך להכניע לה ולקבל באהבה. ובאבן שלמה (פ"י הערה ז') כתב וכ"ש מלכי חסד שאנחנו חוסים כעת תחת צל כנפי חסדם אנו צריכים לקבל עולם עלינו באהבה ולהתפלל עבור שלומם כמו שהיו עושים גם בזמן הבית וכמ"ש במד' שיהש"ר ע"פ השבעתי אתכם שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ימרדו על המלכיות, ועוד כתב (שם) כשהקב"ה מוסר את ישראל ביד איזה אומה צריך להכניע לה ולקבל באהבה וזה ה' חורבן הבית וגלותינו שלא שמעו בקול ירמ' להכניע למלך בבל, וכן בית שני חרב ע"י רשעת הפריצים שלא שמעו לקול החכמים להכניע להרומים כמ"ש גיטין נ"ו.

ופאת השולחן תלמיד הגר"א פסק להלכה שמצוות ישוב א"י אינה כללית אלא רק ליחידים משום איסור הג' שבועות (שלא יעלו בחומה), ובזה סתירה לכל דברי קול התור. וכן כתב בספר מעייני הישועה: ודע שאין אנחנו רשאים להתקבץ ולבא לירושלים לבנות הבית בלי רשיון ממלכי האומות שאנחנו מושבעים בשתי שבועות א' שלא נעלה מהגולה בלי רשות, ב' שלא נמרוד במלכיות (ספר מעייני הישועה לר' משה קאצנלבוגן, פרנקפורט תר"ט, בשם אביו שקיבל מהגאון החסיד הגר"א מוילנא זצ"ל).

ואם היה הגר"א משיח בן יוסף ותפקידו היה לקבץ גלויות מדוע לא פירסם לכל ישראל שיעלו לארץ? וכבר ביארנו מדברי חז"ל שקיבוץ גלויות הוא תפקידו של משיח בן דוד ולא של משיח בן יוסף, אשר עניינו הוא המלחמה בעשו והכרתת זרע עמלק.

וכעת נביא מקורות מדברי הגר"א שסותרים את דברי 'קול התור' ומזה יתברר שכל הספר ההוא אינו נאמן כלל, וכל דבריו בדויים ולא נאמרו ע"י הגר"א כלל.

בראשונה יש להעיר על סתירה עצומה על כל שיטת הספר, כי הנה יסוד הספר 'קול התור' הוא שיש לקרב את הגאולה בדרכי הטבע ע"י מעשים של ישוב הארץ קיבוץ גלויות ובנין ירושלים, אולם בדברי רבנו הגר"א מצאנו מפורשות היפך זה, שכתב בכמה מקומות שהגאולה העתידה תהיה דומה ליציאת מצרים, ועיקר הגאולה תהיה ע"י משה רבנו שהוא יתגלה ויגאל כמו במצרים, וכמו שכתב ביהל אור (משפטים ק"כ א') מה שהיה הוא שיהיה, ר"ת משה ור"ל הגואל הראשון שהיה במצרים יהיה הגואל האחרון שהוא יקבץ גלויות (ועי' ת"ז נו ג', ר"מ כג א'), ואילו בספר קול התור מתעלם מכל זה ומתעקש שהגאולה תהיה אך ורק כפי אשר החליט בדמיונו דהיינו בדרכי הטבע בפעולות ומעשים לקיבוץ גלויות.

בספר 'קול התור' כתב כי כל האתחלתא דגאולה ע"י משיח בן יוסף הוא אם "לא זכו" (פרק א' אות ג' טו טז, פרק ג' אות ב'). אך אין זה נכון וסתירה לזה מדברי הגר"א (אמרי נועם ובאורי אגדות לברכות יג, לד) שכתב כי ימות משיח בן יוסף תליא בזכות וכמו שאמרו "זכו אחישנה" ואם זכינו היה מתחיל מתחילת האלף החמישי, ובביאורו לתיקונים ז"ח (כו ג') כתב שיוסף ורחל הם הת"ח ונקראים ע"ש רחל שהיא עקרת הבית, אם כן יוסף מסמל את התלמידי חכמים והצדיקים. וכן בדברי אוה"ח הק' (במדבר כד יז) שאם יהיו ישראל כולן צדיקים אז לא ימות מב"י (ועי' דבריו בויקרא יד ט). וכן מבואר בדברי הגר"א חבר (אפיקי ים סנה צח א') שמב"י יקדים בקץ של אחישנה שיזכו ישראל להגאל ע"פ דין, ומכל זה יתבאר היפך דבריהם אלא מב"י הוא רק בגאולה של אחישנה אם יזכו.

כתב שהגר"א זכה להיות מב"י לקיבוץ גלויות ולגלות רזי תורה בעקבתא דמשיחא דלכך נחית משמיא, ובהערות ציין לספר תולדות יצחק (הקדמה לח"ב).

אך בתולדות יצחק שם כתב שאחד מג' דברים שנצרך מב"י לבוא בכל דור הוא לגלות רזי תורה למי שראוי לזה, ולא הזכיר כלל קיבוץ גלויות ישוב הארץ ושאר דברים. ובדברי הגר"א על משיח בן יוסף שהובאו לעיל כתב שהוא ינקום באומות העולם ולא כתב בשום מקום שעניינו הוא יישוב הארץ ובנין ירושלים ואתחלתא דגאולה וכל מה שהמציא. אמנם במקום אחד (יהל אור תרומה י"ד ב') כתב הגר"א על מב"י שיקבץ גלויות, אך כתב שיעשה זאת יחד עם משיח בן דוד (נצח והוד, ושאחד בלא חבירו אין יכול לעשות כלום).

כתב (פרק ה' ח"ב) שהגר"א האיץ בתלמידיו למהר ולנסוע לא"י ולעסוק בקיבוץ גלויות ולהחיש את קץ המגולה ע"י ישוב א"י.

דבר זה לא מוזכר בשום ספר של תלמידי הגר"א, ורבים מתלמידיו וגם בני משפחתו של הגאון לא עלו לארץ ולא נשמע מהם דבר זה מעולם. וגם הגר"א כתב (אבני אליהו ברכת תקע בשופר) דכשיבוא משיח צדקנו יבואו תחילה עשרת השבטים ואח"כ יעלו יהודה ובנימין, והגאולה אינה בידי אדם כלל רק בידי שמים והישועה הוא ללא שום השתדלות (ברכת אבות ותקע).

ובביאורי הגר"א (אה"ע ע"ה ס"ק יז) כתב דמצוות ישוב הארץ היא משום מצוות התלויות בה, א"כ נראה שאינו סובר כהרמב"ן שהיא מ"ע בפני עצמה, וכן נראה באמרי נועם (ברכות נח ב') שסובר כרש"י שרק בזמן הבית מברך מציב גבול אלמנה דעיקר מצוות ישוב הארץ היא רק בזמן

הבית כאשר כל המצוות התלויות בארץ נוהגות מן התורה, ובביאור הגר"א (הל' חוה"מ סי' תקל"א ס"ד) כתב דמשמע בירושלמי דאין איסור לצאת לחו"ל אלא בכהן דוקא, וכתב עוד (יו"ד סי' של"א ס"ק ו') דקדושת עזרא אינה אלא מדרבנן ודינה כמו בסוריא וחיוב תרו"מ הוא מדרבנן, וכן כתב החזו"א (שביעית סי' ו' אות א') דמשמע בלשון הגר"א דקדושה שניה בזה"ז היא מדרבנן לגמרי.

ומה שכתב ביו"ד (סי' רס"ז פ"ד) דלא כר"ח בתוס', זה רק בדעת השו"ע ולא מוכח דגם הוא ס"ל הכי, ומכל מקום מדין כופין אין ראיה שמצות ישוב הארץ מדאורייתא בזה"ז שהרי דעת הרבה גדולים שהיא משום מצוות התלויות בארץ (וגם הגר"א עצמו ס"ל הכי). ובאה"ע (סי' א' ס"ק י') הסכים עם הרא"ש שדחה דעת הסוברים כי דין נשא אשה ושהה עמה י' שנים ולא ילדה אין זה נוהג בחו"ל דתלינן בעונש דירת חו"ל, והרא"ש דחה זה וכתב שהיא סברא רעועה ודוקא לאברהם לא עלתה ישיבת חו"ל ולא לשאר אינשי והסכים עמו המהרש"ל, וכן הרמב"ם והשו"ע לא חילקו בדין זה בין א"י לחו"ל, וגם הגר"א כתב דלדינא כל אלו הטענות דחיות הן. ותלמידו הגדול בעל הפאת השולחן (הל' א"י סי' א' ס"ג) פסק דאין מצוה על כל ישראל לעלות לא"י משום איסור השבועה שלא יעלו בחומה, וגם החיי-אדם שהיה מחותן הגר"א לא הזכיר כלל את מצוות ישיבת א"י בספרו 'מצוות משה' לא במצוות מהתורה ולא במצוות דרבנן.

הגר"א אמנם רצה לעלות לא"י כידוע מהאיגרת עלים לתרופה אשר שלח לבני ביתו, אך הוא לא גילה למקורביו את סיבת חזרתו, יש באיגרת חיבת הארץ אך אין בה שום רמז לאתחלתא דגאולה או רצונו לייסד תנועת לקיבוץ גלויות ובניין הארץ.

בקול התור כותב הרבה על שיבת ציון ושתלמידי הגאון הבטיחוהו לעלות לציון ותנועת קיבוץ גלויות שאמר הגר"א לקרוא לה 'חזון ציון' וישבו לציון ע"י משיח בן יוסף. וטעה בזה, משום שציון אינה ארץ ישראל אלא ירושלים וביהמ"ק (ציון היא אחת משבעים שמות של ירושלים, ובדברי חז"ל ובזוה"ק מבואר דעיקר שם 'ציון' הוא על ביהמ"ק, כמבואר בפרק "אתחלתא דגאולה" סעיף יא).

כתב ששמע מהגר"א שאם יהיה אפשר להעביר לארץ ישראל שישים רבוא בפעם אחת צריכים לעשות זה מיד כי מספר זה של שישים רבוא כחו גדול ושלם להכריע את הס"מ בשערי ירושלים ואז תשתלם מיד הגאולה השלמה בענני שמיא בדרך נסית (פרק א', טו).

אך הגר"א כתב בביאורו לתיקוני זוהר (תיקון כ"ו) ש"עד שתחפץ" הוא רק בביאת המשיח שיבא בזכות התורה ומוזהרין שלא לדחוק את הקץ (ופשוט שאין כוונתו רק על בנין ביהמ"ק אלא כל דחיקת קץ אסורה, שהרי בגמ' (כתובות קיא) רצה ר"ז לעלות לארץ ור"י סבר לאסור משום קרא דהשבעתי אתכם למרות שר"ז לא עלה ע"מ לבנות את ביהמ"ק, ועי' תרגום יונתן על שיה"ש שם ובפרק "שלש השבועות"). ותלמידו פאת-השולחן סובר גם כן שאסור לעלות כל ישראל, ופסק להלכה את איסור השבועות שלא יעלו בחומה ולא ידחקו את הקץ (בית ישראל ס"ק יד).

וכיום יש בארץ פי עשר מששים רבוא, ומדוע הגאולה לא מגיעה בדרך ניסית והס"מ עדיין בשיא שליטתו (בסיוע רבני הציונות שגומרים עליו את ההלל).

כתב שהאתחלתא דגאולה היא קמעא קמעא, בקיבוץ גלויות וביעור רוח הטומאה מן הארץ.

הן אמנם אמרו חז"ל בירושלמי שגאולתן של ישראל קמעא קמעא אך זה רק בגאולת פורים שהיא גאולה בידי אדם, אולם הגאולה העתידה תהיה ע"י הקב"ה לבדו "כימי צאתך מארץ

מצרים" ותהיה במהירות "וחש עתידות למו", וגם קיבוץ גלויות יהיה ביום אחד כמבואר בנבואת ישעיה (סו,ח) ועי' באריכות בפרק "קמעא קמעא".

ועי' בפירוש הגר"א לישעיה (ג,ה), והגהות הגר"א למכילתא (בא פרשה ז' עה"פ ואכלתם אותו בחפזון), ובפירושו לחבקוק (בג) כתב "לא יאחר" פירוש כאשר יתחילו לבא אזי לא יאחרו עוד ויבוא במהרה כמ"ש בעגלא ובזמן קריב וכמ"ש לעת תמוט רגלם פירוש אדום כמ"ש ורגלוהי די פחר כאשר ימוטו אז וחש עתידות למו, וכ"כ באדרת אליהו עה"פ "וחש עתידות למו" (דברים לב לה): פורענויות העתידות לבוא עליהם הכל יביאם הקב"ה עליהם בזמן קרוב זה אחר זה, וגם הגאולה גופא יהיה הכל בזמן קרוב שהגאולה תהיה בהרבה עניינים כמו תחיית המתים וגוג ומגוג ויהיו הכל בזמן קרוב זה אחר זה.

וכן בביאורו על תפילת חנה כתב: לפי שב' הנפלאות שיהיו בעת הקץ לא יהיה הפסק רב ביניהם כמ"ש וחש עתידות למו, וביאורו כי העתידות לבא עלינו בזמן הקץ הניסים והנפלאות יהיו בזמן מעט ולא יתמהמה.

וכל הגאולה תהיה במשך כחצי-שנה וכמו שכתב באבן שלמה (פי"א) שבפסח יגאלו מהשעבוד ובראש השנה תהיה גמר הדין באויבי ה', בעצרת קיבוץ גלויות ע"י משה רבנו ובסוכות יבנה ביהמ"ק, והפקידה הראשונה תהיה בתשרי ויתגלה המשיח ויתכסה מהם ו' חודשים ואח"כ יגאלו בניסן ברחמים גדולים (שם הערה ו').

כתב כי ההנהגה האלקית של החזרת השכינה לציון וישראל לארצם היא **בדרך נסתרת ונעלמת** של קמעא קמעא, בצעדים איטיים משום חוסר זכויותיהם של ישראל.

דבר זה אינו נכון כמבואר בפסוק "כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון" (ישעיה נב ח') ובפסוקים רבים דישועת ה' תהיה גלויה לכל העמים בכל העולם ובמהירות, וכן איתא במדרש תנחומא (עקב ז') דהקב"ה מופיע בכבודו ומראה זרועו שנאמר חשף ה' את זרוע קדשו לעיני כל הגוים וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלקינו, באותה שעה רואין ישראל את הקב"ה בכבודו שנאמר כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון, וכן הוא בזה"ק (משפטים קכו א'), ובתנחומא במדבר י"ז, לעת"ל כשאחזיר שכינתי לציון אני נגלה בכבודי על כל ישראל והן רואים אותי וחיים לעולם שנאמר כי עין בעין וגו'. ובמדרש רבה (ריש וישלח) לכשיגיע אותו היום שכתוב בו התנערי מעפר קומי שבי ירושלים באותה שעה הס כל בשר מפני ה' כי נעור ממעון קדשו. ואין זה תלוי אם הוא גאולת אחישנה או בעתה, וכמו שביארנו בפרק "גאולה בדרך הטבע" (סעיף יג).

וכבר ביארנו בפרק "קמעא קמעא" שהגאולה תהיה במהירות, וכן כתב הגר"א בתיקו"ז כ"א שבפסח הש"ת יקים לישראל מגלותא הקמת ראש ובשבועות יצאו מגלותא ובסוכות יבואו לירושלים, וכן באבן שלמה (יאא) דבעצרת יהיה קיבוץ גלויות ע"י משה רבנו ובסוכות בנין ביהמ"ק.

כתב כי רבינו הגר"א הבטיח שהגזירה על מב"י שימות נתבטלה ע"י אורך הגלות ויסורי א"י.

לא ידענו היכן הבטיח זאת, וביהל אור (לה א') כתב שימות מב"י וכן מפורש בגמ' בסוכה (נב א'). ועי' אוה"ח הק' (במדבר כד יז) שאם יהיו ישראל כולן צדיקים אז לא ימות, ושצריך לכוון בתפילותינו שלא ימות במלחמה.

כתב כי הגר"א תיקן ללמוד את שבע החכמות לביאור חכמת התורה ולקירוב הגאולה, וזה יגרום לקידוש ה'.

עי' בזה בפרק "למודי חול" על דעת הגר"א על לימודי חכמות חיצוניות. ובספר "כתר תורה" לר' פנחס מפאלצק תלמיד הגר"א כתב על החכמות החיצוניות הם המים המרים מאירים מלוחים סרוחים האסורים לבוא בקהל ה', ואפילו אחר שימלא כרסו מהתורה הקדושה לא ילמד בהם כי יפיגו טעם התורה והמצוות.

והגאון ר' ישעיה בארדקי (חתן פאת השולחן תלמיד הגר"א) היה בין החותמים בשנת תרט"ז על כרוז של גדולי ירושלים, אשר יצאו במחאה נגד הקמת ב"ס אשר מערב בתוכו לימוד חכמות הגוים ואסרו בגזירה חמורה ואיסור גמור ללמוד במקום זה (ראה לקמן עמ' רפ).

ובשו"ת יד אליהו (ח"א סי' כה לרבי אליהו רוגולר אב"ד קאליש תלמיד הגר"ח מוולוז'ין) כתב שהגר"א היה מכריז שלא ללמוד שום חכמה זולת התלמוד כי אם חכמת הדקדוק לבדה, ושאר חכמות לא היה לומד כי אם במקום שאסור להרהר בדברי תורה (נמצאנו למדים כי העוסקים בלימודי חול הם ממשיכי דרכו של הגר"א רק במה שעשה בבית הכסא).

וגדול תלמידי הגר"א הוא רבנו חיים מוואלאז'ין, ובישיבתו הקדושה שהקים כחמש שנים אחר פטירת הגאון, לא הכניס שום לימוד אחר מלבד התורה הקדושה, והישיבה נסגרה כאשר השלטונות דרשו להכניס בה לימודים אחרים כידוע (יעו' בספר "הראשון לשושלת בריסק", והגדש"פ וואלאז'ין בתולדות הישיבה הק').

ובספר 'אור תורה' להגרי"א חבר (אות פ') אשר נחשב "פה שלישי" להגר"א כתב: חכמה חיצונית היא הפילוסופיה הארורה ונקראת מים עכורים וכו' ועל זה הזהיר שלמה באמרו שמה מים מבורך, רצה לומר שלא תעסוק רק בחכמת התורה לבד דכולא בה וכל החכמות הם כלולים בה כמו שכתב הרמב"ן בהקדמתו בבאור התורה.

כתב שהמלחמה בעמלק היא ע"י נטיעת האדמה, קיום מצוות התלויות בארץ, עבודת קיבוץ גלויות ובנין ירושלים.

הדברים הללו קרובים להיות גילוי פנים בתורה שלא כהלכה. מלחמת עמלק היא כפשוטה להכרית זרעו של עמלק, קיבוץ גלויות יעשה ע"י המלך המשיח כמבואר בנביאים, ובנין ירושלים כבר אמרו בזוה"ק (פנחס רכא א') דאפילו קרתא דירושלם לא להוי אומנותא דבר נש וכל שכן ביתא. וגם תלמידי הגר"א שעלו לארץ עשו זאת רק כדי לקיים מצוות ישוב הארץ ולימוד תורה בארץ הקדושה.

במהדורת תשנ"ד, בתמצית מענייני הספר, כתב בשם הגר"א (יהל אור תרומה יד): שתפקיד מב"י לקבץ גלויות ישראל ותקופה זו היא קודם הגאולה ע"י משיח בן דוד.

אבל בדברי הגר"א שם מבואר שלא כדבריהם, שהוא כתב שיתחבר נצח עם הוד (שני המשיחים) לילך ולקבץ גלויות והן שניהן עושין אומנות אחת לפי שרגל א' בלא חבירו אין יכול לעשות כלום, ומבואר שקיבוץ גלויות יתרחש רק בביאת מב"ד, ובאבן שלמה (פי"א א') כתב שקיבוץ גלויות יעשה ע"י משה רבנו, ועי' יהל אור (יב ב') דבאריה יגאל אותנו ובשור ילחוך את האומות ובנשר יקבץ וזהו ואביא אתכם אלי (וכתב שם דמשה יקבץ גלויות כידוע, ושם בהמשך כתב "מה שהיה הוא שיהיה" ר"ת משה ר"ל הגואל הראשון שהיה במצרים יהיה גואל האחרון שהוא יקבץ גלויות) ועי' ברע"מ (משפטים קט ב') דאריה הוא מב"ד ושור הוא מב"י ונשר הוא אליהו הנביא כמבואר בזה"ק, ומניסן עד תשרי יכלה את כל האומות כמו שכתב הגר"א שם. וגם כתב שם (יב ב') שקיבוץ הגלויות יהיה לביהמ"ק.

עוד כתבו בשם פירוש לתקו"ז ח' שתהיה פקידה כמו שהיתה בבית-שני, וזה אינו נכון שהרי כתב הגר"א שם שהפקידה הראשונה תהיה ע"י המשיח ולא יצאו בפקידה הראשונה (וכן איתא בזה"ק (ח"א השמטות רג א') שמאלא דוחה ולא יפקון ביה ישראל, ועי"ש שמשח רבנו יוציאנו מהגלות ופורקנא ביה תליא), ובביאורו לתיקו"ז (עה א') כתב דתחילה יתגלה משיח ואח"כ יתכסה ויהיו לישראל חבלים וצירים גדולים וכמו שהי' בגאולה הראשונה, ובפירושו על הרע"מ (יהל אור משפטים כק) כתב שהפקידה תהיה בתשרי ותדחה עד ניסן.

בתוך ספר 'קול התור' הכניס המחבר דברים הידועים מהגר"א מספרים אחרים, כגון מה שכתב שהגאולה תלויה בלימוד הקבלה, ובענין ששון ושמחה, וכן מה שכתב שהגר"א ידע את כל החכמות על בורין וכן חכמת הרפואה אך את מעשי הריקוח לא השלים בשביל פקודת אביו וכו', כל אלו דברים ידועים מהקדמת הספר 'פאת השולחן' ושאר ספרים, והמחבר "שתל" אותם בספרו בכמה מקומות כדי לחזק אמינות הספר ולהראות כביכול שהכל מהגר"א.

וכן מה שכתב שבמידה שיחסר לאדם בידיעת כוחות הטבע יחסר לו מאה ידות בחכמת התורה, גם זה לקוח מהקדמת ספר אוקלידס לר' ברוך (ועי' פרק טו סעיף י' בירור בענין מימרא זו), וכן מה שכתב שאמר הגר"א על דרשת חז"ל בענין ששון ושמחה שאילו לא נברא אלא להשיג ענין זה כדאי הוא לו, גם זה כבר מופיע בהקדמת הגרמ"מ לפרקי אבות.

♦ ה. סתירות מתלמידי הגר"א ובני משפחתו

גם אצל גדולי תלמידי הגר"א ובספרי בניו ובני משפחתו אין אנו מוצאים שום רמז למה שכתב בספר 'קול התור', ואדרבה רבים מהם כתבו להיפך שהגאולה תבוא רק בזכות האמונה, ולא הזכירו מאומה על החיוב להשתדל לקרב את הגאולה ע"י קיבוץ גלויות ויישוב הארץ, ונביא לזה כמה דוגמאות.

הגאון ר' חיים מוואלוז'ין זצ"ל, גדול תלמידי הגר"א גאון הדור רבן של כל בני הגולה, זכה ללמוד מפי הגאון במשך כ-30 שנה (מעת היותו בן י"ט כמבואר בכתר ראש ס"ו נז), בכל ספריו ובכל דבריו שכתב על רבו הגר"א לא מזכיר מאומה מכל תורת ה"אתחלתא דגאולה" קיבוץ גלויות ויישוב הארץ תפקידי משיח בן יוסף, וכל מה שהמציא בספר 'קול התור'.

ובספר ביאורי הגר"ח מוואלוז'ין (שיה"ש ב"ז) כתב: וצויה לנו לקבל הגלות כי אברהם בחר לו יותר הגלות משעבוד מלכיות (ב"ר מדכא) (מתוך כ"י תלמידו הצדיק ר' יוסף זונדל מסלאנט). ובדרשת

הגר"ח לסליחות אשר דרש כמה שנים אחר פטירת הגר"א, מדבר הרבה על הגאולה ולא הזכיר כלל עניין א"י וקבוץ גלויות וכל מה שמוזכר בקול-התור. ולהיפך בסוף הדרשה כותב שצריכים לעשות תשובה שלימה בכדי להיגאל, "ואם היינו מכוונים בכל התפילות ובקשות רק על צער השכינה כביכול בודאי היינו זוכים להיות נענים על ענין בקשתנו ולהגאל גאולה שלמה" (האם לא שמע על "תורת הגאולה" של הגר"א? וכי לא ידע שצריך לפעול ולהשתדל מעצמנו גאולה בדרך הטבע, ומדוע כתב רק להתפלל ולבקש, ולא הזכיר כלל עליה לא"י קבוץ גלויות ובנין הארץ?).

ובספר תולדות הצדיק ר' יוסף זונדל סלאנט (ירושלים תרפ"ז עמ' יח) כותב בשם רבו: "מהגר"ח שכן יהיה ביאת המשיח היינו כמו שהוא יושב בחדרו יחידי ולומד תכנס הרבנית פתאום ותאמר אי חיים! אתה יושב פה ולומד הלא משיח בא! אז יתבהל וירוק ג' פעמים ויאמר לה מי הגיד לך, ותאמר לי צא החוצה וראה כי לא נשארו אף הטף בעיר כי כולם יצאו לקראת משיח". ואיה רמז להתחלת דגאולה קבוץ גלויות ויישוב הארץ? רק יושבים בחדר ולומדים ופתאום מגיע המשיח.

ולטענת ספר קול התור (פרק ה' ח"ב) היה הגר"א מאיץ בתלמידיו לעלות לא"י ולעסוק בקבוץ גלויות ולהחיש את הקץ המגולה ע"י ישוב א"י וכמעט בכל יום היה מדבר על זה עם תלמידיו, האם ייתכן שר' חיים תלמידו הגדול לא ישמע מזה? ומדוע לא מוזכר זה אפילו ברמז בכל דבריו? האם ייתכן שהגר"א מסר את כל ענייני האתחלת דגאולה שיבת ציון וקבוץ גלויות לנער צעיר בשם ר' הלל ור' חיים תלמידו הגדול לא ישמע מזה? ומדוע לא הקים את ישיבת וולאז'ין בא"י? ומדוע לא הכניס שום לימודי חול לישיבתו הק', הן לטענת ספר 'קול התור' הגר"א ציוה על תלמידיו לעסוק בשבע חכמות הטבע?

מיותר לציין שגם אצל כל גדולי תלמידי הגר"ח וצאצאיו אין אנו מוצאים שום רמז לציוני הגר"א לעלות לא"י ולעסוק בקבוץ גלויות, ורוב ככל בני משפחתו נשארו בחו"ל ולא עלו לארץ. ותלמידו החביב הגר"ר יוסף זונדל מסלאנט למרות שעלה לא"י אך לא נשמע מפיו שום דבר על אתחלת דגאולה וקבוץ גלויות לקירוב הגאולה, והגר"ר ר' ישראל סלאנטר תלמיד הגריז"ס אשר שימש אותו שנים רבות (שערי אור סי' ז') ומסתמא אם היה שומע משהו על ישוב א"י היה מוסר זאת לתלמידו גדולי המוסר.

הגאון המקובל רבי מנחם מנדל משקלוב גם הוא תלמיד מובהק להגר"א, אשר זכה ללמוד אצלו כשנתיים "ולא משתי מתוך אהלו יומם ולילה". עלה לא"י בראש העלייה הראשונה של תלמידי הגר"א בשנת תקס"ח, גם הוא לא מזכיר דבר מהעניינים שכתבו בספר 'קול התור', בספריו אין שום רמז על אתחלת דגאולה ופעולה למען קבוץ גלויות.

והגאון המקובל הגרי"א חבר זצ"ל אשר היה תלמידו של הגרמ"מ, והיה נחשב 'פה שלישי' להגר"א והעיד שעסק בתורת הגר"א בנגלה ובנסתר כשלושים שנה רצופים, וגם הוא לא מזכיר דבר מכל רעיונות הגאולה של ספר קול-התור אשר כתבו בשם הגר"א, כנראה לא שמע על כל הרעיונות הללו, משום שלא היו קיימים בזמנו.

ותלמיד הגרי"א חבר הוא הגאון המקובל ר"י כהנא בעל ספר 'תולדות יצחק' (פירוש על ביאור הגר"א לס' יצירה), אשר עסק גם הוא בדברי הגר"א בנגלה ובנסתר שנים רבות, ואין בדבריו שום רמז

על רעיונות קול התור, ולהיפך בדבריו על רבנו הגר"א כותב שלפי דעתו היה מב"י אשר נשלח לגלות רזי תורה (אך לא מזכיר דבר על קיבוץ גלויות וישוב הארץ) וגם כתב להדיא "וכידוע שאמר (הגר"א) בפירוש שהגאולה יהיה רק בזכות אמונה" (עמ' צה).

הגאון בעל "פאת השולחן" גם הוא מגדולי תלמידי הגר"א, אשר שימשו ולמד לפניו כחצי שנה עד פטירתו של הגאון, "והיה אהוב לרבו וזכה לשמוע מפיו הקדוש תורה וגילה לו סודי ומצפוני לבו בשעת שמחת נפשו" (הקדמת בני הגר"א לשו"ע) ורשם כל חידוש ששמע מפי רבו. עלה לא"י גם הוא בשנת תקס"ט בראש העלייה השלישית, אולם חזר שוב לגולה בשליחות אנשי א"י כדי לאסוף כספים לחיזוק היישוב היהודי באה"ק. גם בדבריו אין רמז על אתחלתא דגאולה ופעולה למען קיבוץ גלויות והחיוב לעלות לארץ, גם לא כתב בשום מקום שקיבל ציווי מהגאון לעלות לארץ ולעסוק בקיבוץ גלויות ובנין הארץ.

וכבר כתבנו שהוא פסק בספרו (הל' א"י סי' א' ס"ג) דאין מצוה על כל ישראל לעלות לא"י משום איסור השבועה שלא יעלו בחומה, ובזה סתירה לכל דברי 'קול התור'. וגם החי"אדם שהיה מחותן הגר"א לא הזכיר כלל את מצוות ישיבת א"י בספרו 'מצוות משה'.

ובאיגרת "אמת מארץ תצמח" אשר כתב הגאון בעל פאת השולחן זצ"ל בפנקס הכולל אשר בצפת (נדפס בהוצ' לונץ), כותב שבשנת תקס"ח בא לארץ מו"ה מנחם מענדיל מק"ק שקלאב ובשנת תקס"ט בא הרב מו"ה סעדיה ז"ל מוילנא, ולא מזכיר כלל את ר' הלל, אשר לטענת משפחת ריבלין ומפיצי קול התור היה "מנהיג" העליה וקהילת הפרושים בירושלים.

ובאיגרת משנת תק"ע לגולה מאת תלמידי הגר"א מייסדי ישוב הפרושים בצפת, בשליחות בעל פאת השולחן להצלת הישוב, חתומים שם עשרה גדולי ישראל תלמידי הגר"א ור' הלל כמובן לא מוזכר כלל. וכתבו שם שאחר תחיה"מ ובבנין בית ג' אז נדחי ישראל יקבץ וכו' (גם לא הזכירו כלל משהו בשם "תנועת חזון ציון" שייסד ר' הלל או אביו ר' בנימין, ולא הזכירו כלל את ציווי הגר"א לעסוק בקיבוץ גלויות ואתחלתא דגאולה).

גם באיגרת ר' חיים ב"ר טוביה כץ מוילנא משנת תק"ע, מגדולי תלמידי הגר"א, מזכיר כמה מתלמידי הגר"א ולא מזכיר כלל את ר' הלל.

ובספר מעלות התורה (לר' אברהם אח הגר"א) כותב בהקדמה "ובפרט בדורות הללו שכל אריכות הגלות הוא מחמת ביטול תורה". כנראה לא שמע בשם אחיו הגאון שצריך לעסוק בקיבוץ גלויות וישוב הארץ לקירוב הגאולה.

ובספר שיר חדש (להגאון ר' דוד טריביש זצ"ל מחבר רביד הזהב עה"ת, שהיה ראש ב"ד בימי הגר"א) כתב: אמרינן שלהי כתובות ג' שבועות השביע הקב"ה את ישראל, וצריך ביאור היכן מצינו שבועה זו רמוזה בתורה, ונראה שהרי מושבעין אנחנו בהר סיני על כל התורה כולה ובכללם דברי הברית שבתורה ושבמשנה תורה, ושם מפורש שבאם יעברו אזי יגלו מארצם ומצא אותנו כל האלות, א"כ ע"כ צריכין אנו לקבל הגלות.

גם בכל יתר ספרי תלמידי הגאון כגון מעשה רב, אבן שלמה, אמונה והשגחה (מאת הגר"ש מאלצאן, המיוסד כולו על דברי הגר"א), אין אנו מוצאים דבר מרעיונות וחלומות ספר קול-התור, גם

לא בכל ספרי גדולי ישיבת וואלאז'ין ותלמידיהם, בספרי בית הלוי, הנצי"ב, הגר"ח מבריסק, החפץ חיים וכדו'.

ועי' בספר הנפלא "ילקוט השבעתי אתכם" (כרך ו', ירושלים תשע"ו) אשר האריך להביא מספרים רבים של הגר"א ותלמידיו וצאצאיהם על החיוב לקבל עלינו עול הגלות ולא לדחוק את הקץ והאיסור החמור לעבור על השבועות.

◆ 1. מדוע חזר הגר"א מנסיעתו לא"י?

בספר 'קול התור' (פ"ג) כתב שהגר"א רצה לנסוע לא"י כי היה בבחינת יהושע והוטלה עליו שליחות מן השמיים לקבץ גלויות, ואז עלה בדרגה לבחינת משה רבנו וראה שאין לו רשות להכנס לארץ...

אבל בספרים של כותבי תולדות הגר"א מצאנו הסברים אחרים מדוע חזר בו הגר"א. בהקדמת בני הגר"א לשו"ע כתבו ששאלו אותו פעמים רבות מדוע לא נסע לאה"ק ולא ענה, ופעם אחת אחר רוב הפצרות השיב "אין לי רשות מן השמים" (הובא בעליות אליהו עמ' כו).

ולדעת הרד"ל סיבת חזרתו היתה מפני שהיתה דעתו להחמיר בענין חיוב מעשרות בפירות הגדלים בא"י ע"י נכרים כדעת התוס' וכפי שפסק המבי"ט בתשובתו, ובדרכו נודע לו כי הרב בית-יוסף התנגד לכך ואף החרים שלא ינהגו בחומרא זו אלא יתנהגו כדעת הרמב"ם לפטור עד שיבוא גואל צדק, ועל כן החליט לחזור מדרכו (שם הערה פה).

ובשם ר' זלמן אורי'ס כתב "טעם אשר שב הגאון מנסיעתו לאה"ק היה בגלל הנמלים על ספינה, ושלא יוכל לאכול פת בשבת קודש כדין" (שם). ר' אליהו מקאליש סבר כי הגאון היה ניצוץ משה רבינו ועל כן לא נתנו לו רשות מן השמים לכונוס לארץ, אך הרד"ל הקשה על זה שהרי רשב"י ועוד אחרים שהיו מנשמת משה רבינו ע"ה כמבואר בספר הגלגולים ובכל זאת היו בא"י. וכן הרא"ש מאמציסלאו כתב ג"כ בזה הלשון "לא שמיע לי כלומר לא סבירא לי מכמה טעמים" (שם).

ולגאון ר' שמואל סלאנט זצ"ל אב"ד ירושלים היה הסבר אחר מדוע חזר הגר"א מנסיעתו לא"י, הוא סיפר לר' עקיבא יוסף שלזינגר (בעל לב העברי) שמסורת בידו שאותה שנה חל ר"ה להיות בשבת ודעת הגר"א היתה שבא"י יש לתקוע ביום הראשון אף בשבת וחשש שלא יעלה בידו, ודעת הרמב"ם שמצוות ישוב א"י היא מדרבנן ולכן חזר בו (תל תלפיות תרס"ה ע' 210, אדרת שמואל עמ' תשמ"ו).

הגר"ש סלאנט היה חתנו של הגאון ר' יוסף זונדיל תלמידו של הגר"ח מוואלוז'ין, והמסורת שבידו, וכן דעת הרד"ל ודאי אמינה יותר מהסיפור אשר המציא בקול התור (והסבר זה טעון ביאור, אם אכן הוטל על הגר"א לקבץ גלויות מדוע לא התחיל במשימה זו בעודו בליטא ובוילנא ומדוע לא קרא שם לכל ישראל לעלות לארץ, וכי חשב לקבץ גלויות רק בהיותו בא"י? וכיצד ייתכן שאיש מתלמידיו ובני משפחתו לא שמע זאת ממנו, ואין לזה רמז בשום ספר מלבד קול התור).

ועל' בספר הגאון החסיד מוילנא (עמ' רמ"ה הערה 14) הסברים נוספים מדוע רצה לעלות, וכגון שרצה לבקר ולהשתטח על קברי צדיקים אשר מנוחתם כבוד בא"י ועוד, ומכל מקום אנו למדים שהגר"א ביטל את נסיעתו לאה"ק רק בגלל חששות דרבנן ולא כאותם רבנים אשר למען ישוב הארץ והלאומיות מוכנים לעקור את כל התורה ושביעית ולהתחבר לרשעים וכדו'.

עוד כתב בספר קול התור (א,ד) שהגר"א החל לנסוע לאה"ק בתחילת השעה השניה של אור בוקר יום השישי באלף השישי (שנת תקמ"ב) אז החלה סערת רוחו לקיבוץ גלויות ביתר שאת, ואז נכנסה בחינת כל ישראל בפקידה של משיחא דאתחלתא מב"י.

אולם גם זה אינו נכון, אין בידינו פרטים על מועד נסיעתו של הגר"א, אולם על יסוד האיגרת שכתב מדרכו אל אמו ניתן לקבוע כי זמן הנסיעה היה בין שנת תקי"ט שבה נפטר אביו ובין שנת תקל"ג שבה נפטרה אמו (שם הערה 14, סיני כרך ל"ד עמ' שמט).

♦ ז. האם היה ר' הלל משקלוב תלמיד הגר"א?

על-פי טענת מפיצי 'קול התור' וכך טוענים גם בני משפחת ריבלין, היה רבי הלל מגדולי תלמידי הגר"א, שימש לפניו שבע עשרה שנה וזכה לקבל ממנו את כל סודות הגאולה ודרכי האתחלתא דגאולה. הגר"א ראה בו את בא כוחו הראשי לקיבוץ גלויות ולו נמסרה הנהגת "שליחות שמים" זו. לטענתם יצר ר' הלל את תנועת 'חזון ציון' והיה המנהיג שלה מראשית עליית תלמידי הגר"א לארץ והתיישבות היסוד בירושלים. הוא היה מפורסם כביכול בכל תפוצות ישראל ברוסיה כ"רבי הלל הגדול שארו ותלמידו של הגר"א".

כך מובא בספרים חזון ציון, מוסד היסוד, ומדרש שלמה. כמעט בכל אזכור של ר' הלל הם טורחים להזכיר לנו שהוא היה תלמיד הגר"א (כדי ליצור רושם כאילו הוא דבר ידוע, וכדי לשכנע בזה גם את עצמם, וכעובדא דהורודוס שהעמיד ציפורים שקראו קירי קירי, בחולין קלט ב'). אבל מחוץ לספרים אלו אין מקור לכך והוא לא מוזכר בשום ספר כתלמידו של הגר"א.

בהקדמת בני הגר"א לשולחן-ערוך או"ח כתבו את שבעת תלמידי הגר"א המובהקים, ואלו הם: הגאון הצדיק מאור הגולה מו"ה חיים אב"ד וולאז'ין, מו"ה שלמה אב"ד דווילקאמיר, מו"ה שלמה זלמן אחיו של הגאון מוהר"ר חיים, הרה"ג סעדיה גיסו של מוהר"ש זלמן, מו"ה שלמה מטלאטשין מ"מ בק' ווילנא, מו"ה צבי הירש מסימיאטיץ, מו"ה שלמה מק"ק מאהליב.

לאחר מכן הזכירו את הרב בנימין משקלאב, וכתבו שהרבה מאנשי עירו עשו כמוהו ורצו לקרב אל הקודש אך לא עלתה בידם, רק הני תרי אחי עלתה בידם, הם הרה"ג שמחה בונם ואחיו הרה"ג מנחם מענדיל, וכן הרה"ג ישראל משקלאב (בעמ"ח פאת השולחן) אשר יגע לסדר דברי רבינו וזכה לראות פני רבינו חצי שנה טרם שנתבקש בישיבה של מעלה.

את ר' הלל לא הזכירו כלל בין תלמידי הגר"א, ולטענת מפיצי קול התור היה מגדולי תלמידי הגר"א ובן ביתו ולמד אצלו 17 שנה וזכה לקבל ממנו סודות הגאולה, וא"כ מדוע לא הזכירוהו כלל? הן ר' מנחם מענדיל זכה ללמוד מפי הגר"א פחות משנתיים והוזכר כאן ואילו מי שלמד 17 שנה לא הוזכר?

ובספר עליות אליהו (אשר חיבר הרה"ג יהושע העשיל לוין, חתן נכדו של הגר"ח מוולאז'ין, עמ' יח הערה נה) כותב בשם הגאון הרד"ל וזה לשונו:

סיפר לי הרב מ' הילל משקלאב (בן הרב מ' בנימין תלמיד רבינו ז"ל) שנסע לאה"ק ונפטר שם, שפעם אחת היה בוויילנא ובא ועמד לפני רבינו ז"ל בחדרו והוא היה הולך ושנה משנתו בדביקות נפלא, ולא הרגיש כלל בעמידתו שמה לפניו ואף שכמה פעמים בהיות רבינו ז"ל הולך ובא פגע ונגע בו עד שהוצרך לנטות מני דרך לצדדין עד אחרי זמן כמה (מסתמא כשגמר ענינו) הרגיש בו ובפתאום שאלו בשלומו ובשלום אביו תלמידו הרב מוהר"ב עכ"ל.

ומסיפור זה נראה בבירור שר' הלל לא היה תלמיד הגר"א וכ"ש לא תלמיד מובהק, ורק ראה את הגר"א כמה פעמים, אך פשוט שלא היה מגדולי תלמידיו ולא קיבל ממנו שום "סתרי גאולה" וענייני אתחלתא וגאולה, שאל"כ ודאי הרד"ל היה מציין כדבר פשוט שר' הלל הוא מגדולי תלמידי הגר"א, אך מסיפור זה רואים שהכל בדוּתא, וגם בשאר כל הספר מביא פרטים רבים על תלמידי הגאון ואילו את ר' הלל אינו מזכיר.

לאחרונה נדפס מכתב של ר' הלל אשר כתב לחתנו ר' שמריא לוריא ז"ל, ביום כ"ה טבת שנת תקצ"ה, ומתוכו מתבאר שעלה לארץ **שלא לרצונו כלל**.

וכך כתב: "נראה בעליל שמה' המסבב כל הסיבות נעשה זאת להביאני הלום **שלא לרצוני כידוע לכל**, רק בעבותות אהבה נמשכתי לפה לעת זקנותו וכו' בודאי אני מקבל הכל באהבה רבה כי ודאי לטובה גדולה כוונתו, או למרק עוונותי המרובים, או לתקן פה איזה תקונים שבעזרת ה' נתקנו על ידי פה בעזרת ה', בלי ספק ספיקא בעוונותינו הרבים אכלו פה נבלות וטרפות וכו' ואילולא לא באתי אלא לדבר זה די".

גם נתגלה מכתבו של ר' צבי הירש לעהרן ז"ל מאמשטרדם, אשר כתב אל הגאון ר' ישראל משקלאוו ז"ל (בעל פאת השולחן) אשר ר' הלל רצה לעכב את אביו הגאון ר' בנימין ז"ל מלעלות לארץ, וזה לשונו: "הרב מו' הלל זצ"ל וכו' יזכור נא רום מעלת כבוד תורתו נ"י מה שכתב אלי עליו בענין עכובו ומחאתו ביד אביו הרב זצ"ל **שלא יעלה לארץ ישראל**".

ומתבאר בזה שר' הלל ריבלין ז"ל לא ידע כלום מ"תורת הגאולה" של הגר"א, ומימינו לא כתב את הספר קול התור, עלה לארץ בעל כרחו וגם רצה לעכב את אביו שלא יעלה.

(זה ראיתי בקונטרס 'הקול קול אליהו' עמ' ט', מאת הרב ישראל קראקויער שליט"א. המכתבים הובאו בכתב עת 'ציון' גליון ה' עמ' קמ"ד ואילך, וכתב עת 'שלם' ו' עמ' 208).

◆ ח. דברי הגר"מ שטרנבוך והגרי"א וינטרויב

הגר"מ שטרנבוך שליט"א (בעצמו מצאצאי הגר"א) בדבריו על ספר 'קול התור' כתב דיש להסתפק טובא באמיתת הדברים וחושש שצאצאי ר' הלל שהיו דרשנים הוסיפו בו דברים מדעת עצמם, ועצם הדבר שגדולי תלמידי הגר"א לא שמעו מפיו מכל זה מאומה אומר דרשני, גם זה דתלמידו הגדול ונאמן ביתו הגר"ח מוולוז'ין זצ"ל לא ידע ולא סיפר מזה מאומה מעורר חשד ויש דברים בענין הגאולה שמקובל מפיו להיפך. ולמה עודד רק את המיוחדים והצדיקים שבתלמידיו ולא עודד את כל בית ישראל לעלות, ואפילו רובא דרובא דתלמידיו ובני ביתו לא עלו והוה ליה להרעיש עולמות ולצעוק לכל בית ישראל לעלות, רק האמת היא שבדק ומצא מי ראוי ולהם בלבד ציוה לעלות ולתקן ולגרש את הס"מ מהארץ ובמיוחד מעיר הקודש.

עוד כתב על המו"ל שהיה ציוני נלהב ומטשטש ומערב ומהפך את כל כוונת הספר להראות כאילו היה הגר"א "לאומי" שדרש מכל אחד לעלות ארצה ולפעול למען מדינה עצמאית והענין החל בכיבוש ירושלים ומלחמת ששת הימים ואסור לסגת מהגבולות וכו' ובקול התור עצמו מפורש שלא כדבריו, ודבריו מופרכים מיניה וביה, עיי"ש מה שהאריך לסתור כל דבריהם (תשובות והנהגות ח"ד סי' שכח).

גם הגר"י הוטנר זצ"ל (בעל הפחד יצחק) הוכיח מבעל ה'לשם' שהספר מזוייף, והיה אומר שבעל ה'לשם' שהוא הבר-סמכא בענין כתבי הגר"א בקבלה, איננו מזכיר כלל את הספר 'קול התור'. הוא גם השתדל להוציא לאור ספרי הגר"א, ואילו היה בדעה שזה ספר שיצא מבית מדרשו של הגר"א - לא ייתכן שלא היה משתדל להוציאו או לכל הפחות היה מזכיר אותו (הגר"ש וולבה זצ"ל, אגרות וכתבים עמ' רכ"ז).

גם הגאון המקובל הגר"א וינטרויב זצ"ל התייחס לספר זה (והגאון הנ"ל היה בקי גדול בכתבי הגר"א זצ"ל וגדולי תלמידיו) ואלה דבריו הבהירים:

"החלטנו להעיר על מכשול לרבים בזמנים האחרונים והוא הדפסת ספר בשם "קול התור" ובפרט בהקדמות שנדפסו בתוכו ואודותיו, כי אחזו לנו שועלים קטנים מחבלים כרמים בפה דובר גדולות, ובלב מלא אהדה לשחוק הרשע והצלחותיו והרחיקו לכת בדמיוני כזב לתוך רקיעי שווא כאותם נביאי שקר שהניאו לב ישראל משמוע קול נביאי ה' ופיטמו אותם בהבלי שווא כי אכן יש להרע חן בעיני ה' ובם הוא חפץ.

ומלבד מה שלא הרגישו בזיופי הכתבים הללו עוד אחזו בם לראיה גמורה על דמיוני הבל ותלו שטותם באשלי רברבי תלמידי בית המדרש של הגר"א ז"ל, כל זה עלה להם מפני דמיונם המוליקם שובב בדרך לב רצונם, והאהדה לרע והמצאו לחן בעיניהם, הגיע לטינה בליבם אשר הכשירתם מעתה לראות את לבושי הקדרות של שעה זו כגינוני מלכות שעליהן רוכב אורו של משיח" (התקופה בסערת אליהו, ביאור רחב ועמוק בתקופת עקבתא דמשיחא לאור דברי הגר"א ז"ל, עמ' ל"א). ובענין דעת הגר"ח פרידלנדר זצ"ל (משגיח דישבת פוניבז'), הנה במהדורת תשכ"ט מודפסת הקדמה שלו לספר, אך כפי הידוע העיד בנו (ר' מ' פרידלנדר) שאביו היה בתחילה שותף ליוזמה להוצאת 'קול התור', אך משך ידו מזה לפני שיצא לאור (על פי המלצת הגאב"ד דפוניבז' הגר"י כהנמן זצ"ל בראש השנה תשכ"ט) והכריע שזה אינו מתורת הגר"א ז"ל, וההקדמה לא נכתבה ע"י הגר"ח ז"ל, שנסע באותה עת לחו"ל בכוונה תחילה כדי שלא להיות שותף ליציאתו לאור של הספר. כמו כן ספר זה לא היה מונח במדף בארון הספרים שלו אלא מאחורי המדף !

ושמענו בשם אחד המחותנים של הגר"ח ז"ל, שקיימים כתבים ממנו שבהם הוא מפרט היאך בא למסקנה שקול התור בהחלט איננו מספרי תלמידי הגר"א. ומלבד זה גם לא ידוע שעשה איזו שהיא פעולה להחשת הגאולה ולהביא את המשיח ברוח ספר 'קול התור'.

בענין הקונטרס "והאמת נעדרת" אשר יצא ללגלג ולסתור את הספר 'התקופה בסערת אליהו', הנה ניכר לכל שהוא ציוני מתחזה, אשר היה קשה בעיניו לראות כיצד מגלים את כזבי ספר קול-התור, משום שחונכו מגיל ינקות על ברכי האמונה התמימה שהוא וחבריו חניכי בני-עקיבא הם ממשיכי הגר"א.

וכבר התבאר בדברינו מעבר לכל ספק זיופו של הספר קול-התור. ולא נאריך לסתור את דבריו

למרות שלא קשה הדבר, וכן במה שחושב שדברי הנביאים על קיבוץ גלויות התחילו להתקיים ואנו באתחלתא דגאולה והגאולה קמעא וקמד' וכל דבריו נסתרים מהאמור בחיבור זה.

לדוגמא בפרק ג' כתב שלא נמצא בכתבי הגר"א על תקופת עקבתא דמשיחא שהיא שעה שמשחקת לרשע, ולא ידע כי הדברים מפורשים בת"ז (ק"מ א') ערב רב דמערובין בישראל רשעים גמורים ועלייהו איתמר אם ראית רשע שהשעה משחקת לו וכו', ובגר"א (תז"ח כז ג') שהם ראשי העם בגלות וזה בשעה שהתחילו לשוב לארץ ומרומז בויםם את השפחות ואת ילדיהן ראשונה כידוע (ועי' ת"ז נז ב'), וכל שלטון הערב-רב הוא אחר גמר שלטון האומות כמבואר בתיקונים (קמד א') כי הנה הסתו עבר שולטנו דשאר ממנן דאומין הגשם חלף הלך לו שלטונותא דערב רב וזה יהיה קודם שישראל יעשו תשובה ויקויים שובי השולמית.

◆ ט. תורת הגאולה של הגר"א

כעת נביא עוד דברים שכתב הגר"א, וזוהי **תורת הגאולה האמיתית של הגר"א**, המבוססת על דברים שנכתבו על ידו או ע"י גדולי תלמידיו, ולא על דברי חלומות והמצאות בדויות אשר אין להם שורש ולא שום זכר בכל דבריו הקדושים או בדברי תלמידיו:

הגאולה אינה בידי אדם כלל רק בידי שמים, והישועה הוא ללא שום השתדלות (אבני אליהו ברכת אבות ותקע בשופר), שגאולתן הראשונים ע"י בני-אדם שהוא נגד ז"ת ולכן אמר שהעמדת אבל לעתיד-לבא ע"י השם ולכן תהיה גאולה שלימה (ביאורי הגר"א מגילה יא א'). אנו מוזהרין לא לדחוק את הקץ והמשיח יבוא רק בזכות לימוד התורה (ביאורי לתיקוני זוהר כ"ו), הגאולה תהיה רק ע"י לימוד תורה (אבן שלמה יא ג') בעבור שאנו מתרפים מדברי תורה לכן משיח לא בא (סבי דבי אתונא) **ואם היו כל ישראל עוסקים בתורה ומצוות** אז היה משיח ג"כ בגמר עיבורו, אבל בשביל שאינם עוסקים רק הקטנים לכן לא כלו חדשיו ג"כ למשיח ומפלת שלי (שם מילחא כי סריא).

קודם הגאולה יהיו מוכרחין לעשות תשובה (שיה"ש ב,ז) כי הגאולה האחרונה תהיה דוקא ע"י תשובה (יהל אור משפטים קט"ו). קודם שיכנסו לארץ ילכו למדבר ושם יבררו וימותו כל רשעי ישראל בג' ימי אפילה (ביאורי לסבי דבי אתונא). כי אין המשיח בא עד שיכלו גסי הרוח מישראל, הם הערב רב הדבוקים בישראל וישראל לומדים ממעשיהם (אבן שלמה יא ו') והם גרועים מן הגוים כי הם מבטלין את ישראל מן המצוות, הם הרשעים שבישראל המחטיאים אותם (אמרי נועם ברכות י"ז) הם ראשי העם בגלות והם גורמים כל ביטול תורה ואריכת הגלות, וגרועים מעכו"ם כי ישראל נמשכין אחריהם ממה שרואין שהשעה משחקת להם, וזהו סיבת אריכות הגלות (אבן שלמה פי"א הע' ה').

עיקר הגאולה תהיה ע"י משה רבנו שהוא יתגלה ויגאל כמו במצרים (תז"ז נז ג', רע"מ כג א') והוא יקבץ גלויות (אבן שלמה יא א'). בית-המקדש השלישי ירד בנוי מהשמיים, עי' ביאורי הגר"א לשיה"ש (ד,ו) אמרי נועם (ברכות כ"ט), אדרת אליהו דברים (יא א), ותחילה יהיה גאולה לירושלים ואחר זה גאולה לישראל (הגדש"פ ד"ה השתא הכא) דהיינו קודם בנין ביהמ"ק ואחר זה קיבוץ גלויות ודלא כמו שהמציא בספר המזוייף קול התור.

בקיבוץ גלויות בגאולה העתידה יהיה כמו קריעת ים סוף (שיה"ש וי), ויעשה הקב"ה ניסים גלויים ואח"כ ניסים גדולים ונסתרים (אמרי נועם ברכות נח ב'), לפי שב' הנפלאות שיהיו בעת הקץ לא יהיה הפסק רק ביניהם כמ"ש וחש עתידות למו וכו' וביאורו כי העתידות לבא עלינו בזמן הקץ הניסים והנפלאות יהיו בזמן מעט ולא יתמהמה (ביאור על תפילת חנה), ויעשה הקב"ה ניסים חדשים שלא ראו מימיהם ניסים כאלה, עד שגם בעיניו יפלא שאפילו להקב"ה יהיה חידוש בניסים אלה כי לא עשה ניסים כאלה לשום אדם בעולם (פירושו לשיה"ש ח,י), ועי' בפירושו לאיוב (ט,י וכה,ב), ובספר אמונה והשגחה באריכות.

♦ י. ראיות נוספות לזיפו של הספר

מפיצי הספר 'קול-התור' ובני משפחת ריבלין טוענים בתוקף שמחברו הוא ר' הלל ריבלין, בנו של ר' בנימין, אשר היה שאר בשרו ותלמידו של הגר"א. לטענתם נרשמו בספר דברים ששמע ר' הלל ואולי גם אביו ר' בנימין מהגר"א, ופירוט של רעיונות הגר"א על דרכי הפעולה שיביאו לגאולת ישראל. הספר היה קיים במשך עשרות שנים בכתב יד ונשמר בידי ר' שלמה זלמן ריבלין בנו של ר' הלל ז"ל.

ר' הלל היה לטענתם תלמיד מובהק של הגר"א גם הוא וממנהיגי עליית תלמידי הגר"א בשנת תקס"ט והקהילה הירושלמית (כך גם נכתב בקול-התור פרק ה'). הם משוכנעים שהספר אכן יצא מר' הילל ריבלין אבי המשפחה בארץ ישראל.

אולם לדעת חוקרי עליית תלמידי הגר"א ותולדות הישוב היהודי בירושלים, מוסכם שספר 'קול התור' לא נכתב ע"י ר' הלל, אלא הוא אוסף מסורות של משפחות אחדות מצאצאי העולים הראשונים מליטא, אשר הושפעו מהלאומיות החילונית במושגים כמו רכישת אדמות חקלאות שמירה והגנה, ומושגים אלו עברו "גיור" הותאמו והולבשו על העולים תלמידי הגר"א וצאצאיהם. על החוקרים בנושא מוסכם ש"קול התור" הוא כנראה פרי יצירתם של אנשי משפחת ריבלין, אחת המשפחות הותיקות בירושלים. עיקרי הספר מבוססים על מסורות ורעיונות שעברו מדור לדור במשפחת ריבלין אשר איננו יודעים ממי התחילה, והם בנויים בחלקם על רעיונות הגר"א, העורך לא ידע מה מקור הדברים וייחס אותם לר' הלל משקלוב וכן הוסיף כל מיני תוספות משלו בהן התייחס לאירועי הזמן. זה ניכר מסגנון הספר ולשונו אשר משתמש במילים מודרניות מאוחרות. העורך לא הבין את כל רעיונות הספר ונעזר במקובלים ידועים שונים כדי שיעזרו לו בפירושים.

אחדים מהחוקרים מייחסים את רעיונות הספר 'קול התור' לרבי משה מגיד בנו של רבי הלל, אשר היה מנהיג הכולל בירושלים וכיהן כ"דורש ציון" שנים רבות. אולם גם דעה זו אינה מבוססת, כי ייתכן שבדרשותיו של רבי משה מגיד (אשר נדפסו בשנת תש"כ) הוכנסו שינויים מאוחרים ו"עדכונים" רבים כדי להתאים אותם לתורת הגאולה שבספר 'קול התור' אשר הומצאה מאוחר יותר ע"י צאצאיו. ספר הדרשות של רבי משה מגיד יצא לאור ע"י העורך של 'קול התור' ולכן אינו מקור אובייקטיבי ולא ניתן להביא ממנו ראיה, גם לגבי אמינות הדרשות של רבי משה מגיד (וכן של ר' בנימין ור' הלל) יש שאלות רבות, כתבי היד המקוריים של הדרשות לא התגלו, ואולי מעולם לא נאמרו על ידו והם כולם הומצאו מאוחר יותר.

בדיקת לשון הספר מגלה שמצויות בו מילים מלשון העברית החדשה וביטויים לשוניים שהתחדשו רק בתקופות מאוחרות, והלשון אינה מתאימה כלל ללשון המדוברת לפני מאתיים ועשרים שנה, ומזה מוכח שהספר התחבר הרבה אחרי תקופת הגאון ותלמידיו.

לפי אחת ההשערות הספר חובר ע"י רב ידוע אשר היה בקי בחיבורי הגר"א ובקבלה והיה דורש הרבה בענייני האתחלתא דגאולה וקיבוץ גלויות ומצוות ישוב הארץ לקירוב הגאולה. חי בתקופה שלפני הקמת המדינה והיה גם ציוני נלהב וממייסדי המזרחי בא"י, רכש אדמות ופעל נמרצות להרחבת הישוב בירושלים ובא"י ולמען השפה העיברית. לאחר שנסיגותיו בהקמת יישובים חקלאיים לא הצליחו הוא החל לעסוק הרבה בספרי הקבלה ע"פ שיטת הגר"א.

הוא הושפע והתלהב הרבה מהגימטריות והפזמונים אשר כתב קרוב משפחתו, ר' יוסף ריבלין, ולקח מהם רעיונות ל"תורת הגאולה" של הגר"א אשר המציא ולספר 'קול התור' שכתב, וייחס אותו לר' הלל אבי המשפחה כדי לתת סמכות רבה לספר. הוא גם יצר את שאר כל הדרשות המיוחסות לאבות המשפחה כדי לחזק את אמינות הספר 'קול התור' שכתב, על ידי זה שהראה שכבר אבות המשפחה הכירו את הספר, ורעיונותיו נמצאים בדרשותיהם. הוא זה שיצר והמציא את הגירסה השלמה של "תורת הגאולה" של הגר"א. הרעיון המרכזי בשיטתו הוא שיש לתקן את חטא המרגלים וזאת ע"י התיישובות וחקלאות בא"י והעמדת אנשי אמנה אשר יחישו את הגאולה באמצעות הקץ המגולה אשר מובנו שתתן א"י פריה בעין יפה.

בקול התור (פרק ה') כתב שבאו ר' הלל ואנשיו לא"י בשנת תקס"ט ואז התחילה האתחלתא המעשית הראשונה של איילת השחר.

אבל טענה זו התבררה כלא נכונה. דבר זה הוכחש בידי החוקרים שבדקו את העניין, התברר שר' הלל הגיע לארץ-ישראל רק 23 שנים מאוחר יותר, בשנת תקצ"ב, ועלה בעל כרחו ולא מתוך סיבות דתיות, וגם לא היה מראשי העולים ומנהיג הקהילה, ותקופת ההנהגה של המשפחה בקהילה היתה רק שנים מאוחר יותר. גם אין זה ברור בכלל אם ר' הלל אכן היה תלמיד של הגר"א כמו אביו ("שתי מסורות על ראשית עליית תלמידי הגר"א", שלם ו' תשנ"ב, וכן בספר השיבה לירושלים, א' מורגנשטרן, עמ' 49-45).

יחס הגר"א לא"י לא היה שונה משאר גדולי ישראל באותה תקופה, עליית תלמידי הגר"א היתה רק במטרה של לימוד תורה באה"ק ע"פ שיטת הגר"א ולקיים מצוות ישוב הארץ והמצוות התלויות בה, דבר זה מוכח מהאיגרת שכתבו בשנת תק"ע:

"המה המתאספים להרים קרנה של תורה, ליהודים הייתה אורה, בבואם לעבדה ולשמרה, לעבדה בעבודת גבוה ולשמר במשמרת התורה, לחבר ד' אמות של הלכה ברורה בארבע אמות של ארץ הקדושה וטהורה".

הגר"א אמנם כתב בענין הגאולה העתידה ובעיקר בביאורו לזוה"ק, אך אין בדברים הללו רמז ל"תורת גאולה", קשה להצביע על קשר בין מה שכתב על הגאולה העתידה לבין מעשים שעשה הוא או תלמידיו בשמו ביישוב הארץ.

הספרים המייחסים את קול-התור לר' הלל הם ספרים בשם "חזון ציון: משקלוב לירושלים", "מוסד היסוד", "מדרש שלמה" ו"המגיד דורש ציון". כולם פרי יצירתו של אחד מבני משפחת ריבלין אשר היה חזן ודרשן ידוע בירושלים. הוא גם היה אחראי לפרסומו של הספר "קול התור" אשר אמור להיות הסיכום המפורט של תורת הגאולה של הגר"א כפי שנמסרה לתלמידו ר' הלל ריבלין שכתב אותו מפיו והועבר דור אחרי דור במשפחת ריבלין.

אביו היה אחד ממנהיגי הקהילה החרדית ומי שיזם את הקמת השכונות שמחוץ לחומות ירושלים. בנו, אשר מוזכר כעורך "חזון ציון", היה פעיל בארגון האצ"ל.

בני משפחת ריבלין טענו שהם ממשיכיו הנבחרים והאמיתיים של הגר"א בגלל יחסם, היות והם צאצאי אחיו של אחד מאבותיו של הגר"א, לטענתם הגר"א מסר להם את הנהגת העם והשליחות המשיחית של הבאת הגאולה מאחר שאין כמותם מבינים ומומחים בתורת הגר"א ובתוכנית שלו להבאת הגאולה.

הספרים הללו אשר נכתבו בהשראת אותם מסורות, טוענים כי היתה תנועת עליה מאורגנת אשר נוצרה בעיר שקלוב, מעין קונגרס שנערך כתשעים שנה לפני זה הציוני בעיר בזל, יחידות צבא והגנה שיצאו לפעולות גבורה נגד האויבים, רכישת קרקעות, כל אלה מושגים ותפיסות מן הישוב החדש של הציונות החילונית אשר הועתקו אל תולדות היישוב הישן.

החוקרים טוענים שהיה כאן ניסיון ליצירת סיפור הסטורי ונסיון להפוך את הגר"א למבשר תנועה חדשה שנולדה דורות אחדים אחר זמנו, יצירת סיפור היסטורי דמיוני שקשה למצוא לו ראיות של ממש. גם המציאו מעשים שלא היו ולא נבראו, כגון מפגש בין מנהיגי תנועת העליה בראשות ר' משה מגיד ובין מונטיפיורי, אשר כביכול הציג לפניו את "תוכנית בנין ציון" והגאולה.

החוקרים מתייחסים בחשדנות לספרים אלו וטוענים שיש בהם מסורות מפוקפקות שהומצאו בידי בני משפחת ריבלין ומקורביהם. גם ספר קול-התור הוא בעייתי מאוד ולא נחקר עד היום חקירה ביקורתית אמיתית. חסרונם של כתב היד מעורר שאלות קשות על אמינות הספר.

מלבד זאת קיימים ראיות נוספות המוכיחות בעליל שהספר 'קול התור' אינו נאמן כלל:

א. במשך מאה השנים שבהם אמור היה הספר להתקיים לפני ש"התגלה" - לא היה הספר ידוע בין תלמידי הגר"א והרבים שעסקו בתורתו ובביאוריו. שלא לדבר על כך שאין שום עדות בכתב המלמדת על מציאותו של "קול התור" בכתב ידו של ר' הלל ריבלין עצמו. ואיש ממקורביו או תלמידיו או הרבנים והמומחים לתורת הגר"א לא הזכיר משהו כמו "קול התור". אמנם בדיעבד יש סיפורים של אישים שונים מירושלים שסיפרו על חשיבותו של הספר בחיי משפחתם בדורות קודמים אולם סיפורים אלו מתחילים להיות מדווחים רק לאחר שהספר "התגלה" ולא לפני כן...

כל האיזכורים על 'קול התור' שמזכירים את קיומו לפני שנת תש"ז, כולם מופיעים רק בספרים אשר נכתבו ונדפסו ע"י המו"ל של קול התור ולכן אמינותם מפוקפקת.

ב. כתב היד המקורי של הספר "נעלם" וכיום קיימת רק הגירסה המודפסת שלו. עובדה זו מוסיפה לבעייתיות של הספר, שכן אי אפשר לברר בוודאות אם הספר אכן נכתב ע"י ר' הלל ריבלין משקלוב ועד כמה דברי הספר אכן מבוססים על הגר"א עצמו. חסרונם של כתב היד מחזק את החשדות נגד הספר, וייתכן שכתב היד היה כתוב כולו ע"י אחד מצאצאיו. בעיה נוספת היא שהספר מעולם לא נדפס בשלמותו ולא ניתן לדעת כל מה שהיה כלול בו. גם בידי המו"ל לא היה כתב היד המקורי של ר' הלל, אם בכלל היה כזה, אלא כתב-יד שקיבל מאת דודו יחד עם הערות ותוספות שרשם, גם כתב יד זה נעלם במשך הזמן.

ג. ספר 'קול התור' עוסק גם במדעים כלליים וקובע ע"פ הגר"א שלימוד שבע החכמות יכול להביא לקידוש ה' וקירוב הגאולה. בספר "מדרש שלמה" מתואר בית מדרש ללימוד שבע החכמות בשם "בית באר שבע" שקירותיו היו מקושטים בציורים נפלאים משולבים בפסוקים כמו "עתידה ירושלים להיות פנס לכל העולם", שהוקם בידי תלמידי הגר"א בירושלים ובו לימדו מנהיגים של העדה כמו רבי הלל משקלוב, רבי מנחם מנדל משקלוב ור' ישעיהו ברדקי את לימודי חול ומדעים שונים. בית זה התקיים במשך 75 שנים משנת תקע"ג עד תרמ"ח.

אך לא נמצאו כל הוכחות לקיומו של מוסד כזה מחוץ לדפי הספר "מדרש שלמה" וכל העניין הוא מפוקפק למדי ואולי אינו אלמנט דמיונות.

ונראה ברור שמוסד זה לא היה קיים כלל, והראיה לזה שבשנת תרט"ז הגיע לירושלים משכיל אחד אשר רצה להקים בית-ספר בו ילמדו גם חכמות אה"ע, ולמרות שקיבל את הסכמתו של ה'חכם באשי' והוסכם שהכל יהיה בפיקוח עדת הספרדים וכן התפילה תהיה כפי הנהוג בקהילות הקודש בלי שום שינוי, אולם ראשי עדת האשכנזים יצאו במחאה וזעקה נגד תכנית זו, ופירסמו כרוז עליו חתמו גדולי הרבנים הגאונים, וגזרו בגזירה חמורה ואיסור גמור שלא ללמוד בב"ס זה, כי יעשו את לימודי הגוים עיקר ותוה"ק טפל ח"ו וכבר נודע אשר הדבר הרע הזה גורם להשכיח תורתנו הקדושה ופורקת יראת ה' מעל ילדי ישראל וכו', ובין החותמים היו ר' ישעיה בארדקי (חתן פאת השולחן תלמיד הגר"א), ר' יוסף זונדל מסאלאנט, והר"נ משאדיק זכר צדיקים לברכה (הובא בספר הקול קול יעקב, וראה מרא דארעא דישראל ח"ב עמ' צד).

ד. מיד אחר פטירתו של רבי הלל בשנת תקצ"ח, בפקודת השלטונות נשרפו כל הספרים והכתבים שהיו בביתו משום שנפטר ממגפת החולירע (כך עשו בבתייהם של כל נפגעי המגיפה ובכך רצו לעצור את התפשטות המגיפה), הכתבים כללו ניירות בענייני הכולל וראשית הישוב וחיידושי תורה (סיני כרך סג עמ' רפג).

אם כל הספרים והכתבים נשרפו איך ניצלו דווקא כתבי היד של 'קול התור'? גם אם נאמר שניצלו משום שהועתקו בכמה עותקים, אם כן מדוע לא היו ידועים אצל יתר תלמידיו הגר"א וצאצאיהם?

ה. רבי יוסף (יושעה) ריבלין, נינו של ר' הלל ריבלין, היה מנהיג הקהילה הפרושית בירושלים והאיש שבנה את שכונת ירושלים שמחוץ לחומות ובכך יסד את ירושלים החדשה. הוא נודע במומחיותו בקבלה וגימטריות והיה מוצא רמזים קדושים וגימטריות בענייני הגאולה בכל פסוק בו היה מחפש. היתה לו כנראה אמונה שהוא משיח בן יוסף ובבניית שכונת ירושלים הוא מגשים את תורת הגאולה של הגר"א. הוא כתב מאמרים ופזמונים רבים מלאי חזון וגימטריות ורמזי קבלה בענייני בנין ירושלים אשר קרובים מאוד לרעיונות של 'קול התור'.

למרות זאת הוא מעולם לא הזכיר את ספר 'קול התור' אשר נכתב כביכול בידי אבי משפחתו, ר' הלל, ונראה שלא ידע על קיומו. ויתר על כן, מהפזמונים שכתב מתברר שאינו יודע כלל שרעיונות שכתב נמצאים גם בספר אחר בשם 'קול התור'. במאמריו הרבים הוא גם אינו מדבר על מסורת משפחת ריבלין ועל ר' הלל אשר היה כביכול מנהיג עליית תלמידי הגר"א, כנראה לא ידע על "מסורת" כזו.

ו. בספר 'קריה נאמנה' (עמ' 278) מובא מכתבו של ר' מרדכי נאטאנזאהן, אשר היה עם ר' בנימין ריבעלעס יחד שבעה חודשים (והיה מספר מרבו הגר"א) בבית חותנו הגאון ר' יהושע צייטלין משקלאב, ושם כותב שבשנת תקע"ב גרשו צבאות ארצו את הצרפתים, ור' בנימין באהבתו את מלכו ומולדתו עשה משתה על התשועה הזאת, ואז הודיעם כי בדעתו ללכת לא"י ונפרד מכולם, אך חפץ ה' לא הצליח בידו וכו'.

אולם בספר 'חזון ציון' נטען כי רבי בנימין ובנו ר' הלל הקימו ואירגנו תנועה גדולה ונלהבת של עליה לארץ שיבת ציון וקירוב הגאולה, ערכו מסעות תעמולה כינוסים ואסיפות, ר' בנימין אף דרש על מצווה זו בראש-השנה בביהכנ"ס הגדול, ובספר 'דורש לציון' מובאים דרשותיו על ישוב הארץ ואתחלתא דגאולה. בספר 'קול התור' (פרק ה') נכתב שהגר"א דיבר על כך כמעט בכל יום בדברים חוצבי להבות אש, והאיץ בתלמידיו לעלות לא"י ולעסוק בקיבוץ גלויות.

אך מהמכתב המובא בספר 'קריה נאמנה' מוכח שדבר זה לא היה ולא נברא, ר' בנימין אהב את ארצו ומולדתו (רוסיה) ולא הקים שום תנועה לשיבת ציון אלא רק רצה הוא לבדו לעלות לא"י, ולא ניסה להשפיע כלל על שאר אנשים שיעלו. כותב המכתב היה יחד עם ר' בנימין בשבעת החודשים האחרונים לחייו ואינו מזכיר ששמע מר' בנימין שום דבר על ענין אתחלתא דגאולה ושיבת ציון, ואיה כל דרשותיו הנלהבות של ר' בנימין על חובת העליה לא"י?

ז. עוד נטען בספר 'חזון ציון' שבשנת תקס"ו אירגנו ר' בנימין ובנו ר' הלל אסיפה גדולה למען שיבת ציון, בה השתתפו גדולי ישראל רבנים וראשי קהלות ועסקנים רבים במשך כמה ימים. אולם מדוע אסיפה זו אינה מוזכרת בשום ספר מלבד בספרים הללו? אולי אינה אלא המצאה שלא היתה?

ח. חתנו של ר' משה מגיד (בנו של ר' הלל ריבלין) הוא הצדיק המפורסם ר' נחום משאדיק זצ"ל, אביו של הגה"צ רבי דוד בהר"ן זצ"ל. ר' דוד היה חתנו של ר' עקיבא יוסף שלעזינגר זצ"ל בעל "לב העברי" תלמיד הכתב-סופר.

כיצד זה שבידם וכן אצל משפחות בהר"ן וויספיש שהיו קרובים לר' משה מגיד לא נשתיר אפילו דרשה אחת מדרשותיו של ר' משה מגיד ושום דרשה מעין מה שכתוב בקול-התור? וכיצד זה שכל דרשותיו נשתמרו אך ורק בידי משפחת ריבלין, ומלבדם לא שמע איש על הדרשות הללו? הן דרשותיו היו מפורסמות כביכול ונדפסו בספר "המגיד דורש ציון".

ועי' עוד בקונטרס 'הקול קול אליהו' (מאת ר' ישראל קראקויער שליט"א) אשר האריך ג"כ בראיות רבות להוכיח שספר 'קול התור' הוא זיוף ולא נכתב כלל ע"י ר' הלל, וזכינו לכוון לדעתו בסיעתא דשמיא.

לסיכום, ספר קול התור הינו ספר מזויף מתוכו, הן מבחינה היסטורית והן מבחינה רעיונית והשקפתית, כמעט כל החוקרים אינם מתייחסים אליו. מטרת הספר להכשיר את שיטת המזרחי ודחיקת הקץ לפני ביאת המשיח. יש בו סילוף מובהק של דברי הגר"א זצ"ל, והנתונים שבו נסתרים ממקורות רבים אחרים. לטענת המוציאים לאור "תורת הגאולה של הגר"א" נמסרה דוקא לאבותיהם מאיזה טעם כמוס, ועוד יש בכתביהם סיפורים על הגר"א שאיש לא שמע ולא העלה על דעתו. הספר אמנם מסתמך לא פעם על דברים אמיתיים שכתב הגר"א ותלמידיו, אך הוציא אותם מהקשרם כדי ליצור מהם אידיאולוגיה חדשה כראות עיניו.

פרק ט' "המדינה כהתקיימות חזון הגאולה"

- ◆ הקדמה רעח
- ◆ א. האם נבואות הגאולה מתקיימות? רפ
- ◆ ב. פרק א': "הגלות היא הריסת חיי האומה" רפג
- ◆ ג. פרק ב': "ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו" רפט
- ◆ ד. פרק ג': דעת ר' אליעזר ור' יהושע במסכת סנהדרין רצז
- ◆ ה. פרק ד': קמעא קמעא, גוי אחד בארץ, ומצוות ישוב א"י ש
- ◆ ו. פרק ה': הנסיגות והכשלונות בגאולה שא
- ◆ ז. דעת גדולי ישראל על התנועה הציונית שה
- ◆ ח. האם רק שני רבנים התנגדו לציונות שז
- ◆ ט. רבני חיבת ציון שיא
- ◆ י. כמה רבנים תמכו במזרחי שיג
- ◆ יא. מי ראוי לפסוק בענייני כלל ישראל שטו
- ◆ יב. בענין אם הולכים אחר הרוב, ואם צריך שיהיו דנים אלו כנגד אלו. שיח

פרק ט'

"המדינה כהתקיימות חזון הגאולה"

האם המדינה החילונית היא התקיימות נבואות הגאולה?
 תגובה למאמרו של הרב צבי יהודה קוק (ראש ישיבת מרכז-הרב)
"המדינה כהתקיימות חזון הגאולה"
 מתוך הספר "לנתיבות ישראל"

וכמה טועים אותם האנשים החושבים שגם בלתי קיום התורה אפשר לנו להיות לעם חשוב בארץ שהכתוב מכחישן ואוי לנו שכך עלתה בימינו שצריך להביא ראיות להוציא טעות כזה כי דברים כאלה הם היפוך כל שרשי התורה והיא דעת אפיקורסות ממש, ועל זה כרת הקב"ה איתנו ברית בהר סיני ובערבות מואב לשמור חוקי תורתו, ולא לבד שאי אפשר לנו להיות לו לעם בלתי תורתו אלא אין שום קיום לאומה הזאת בארץ בלתי קיום התורה ח"ו כמבואר בפרשת בחוקותי ותבוא.

(החפץ חיים, תורה אור פרק י')

◆ **הקדמה**

"כי מי בז ליום קטנות" אומר הנביא זכריה (ד') מי גרם לצדיקים שיתבזבוז שולחנן לעתיד לבוא קטנות שהיה בהן שלא האמינו בהקב"ה (סוטה מח ב').

מחזה נורא נגלה לעינינו, אנשים אשר לומדים תנ"ך ואמונה כל היום, אך הם קטני אמונה, לא מאמינים במה שלומדים, לא מאמינים שהקב"ה יביא הגאולה כמו שהבטיח ע"י הנביאים, לא מאמינים שאלוהי יבשר את הגאולה, לא מאמינים שהמשיח יקבץ גלויות, לא מאמינים לתורה הק' שעם ישראל כולו ישובו בתשובה לפני הגאולה (דברים לב), לא מאמינים לגמרא הק' שכאשר יבוא המשיח לא יהיה לישראל שום שלטון (סנהדרין צח), שחורבן אדום יהיה עם גאולת ישראל, שהגאולה תתחיל בט"ו ניסן, שמי שלא התאבל על ירושלים לא יראה בשמחתה (תענית ל'). חושבים כי הקב"ה שינה את התוכניות ולא מצא במי לגאול את ישראל אלא ע"י שר החוץ האנגלי והרצל וכל חבורת הפושעים ראשי הציונות עוכרי ישראל, חושבים שכשם שהרע מוצא חן בעיניהם כך מוצא הוא חן גם בעיני הקב"ה.

רבני הציונות במעוף חזונם רואים את עצמם כרבי עקיבא בשעתו אשר צוחק בראותו שועל יוצא מבית קדשי הקדשים בעוד שאר החכמים בוכים (אמנם האמין ר' עקיבא שיבוא יום ויתקיימו דברי הנביאים, אך לא שחשב שהשועל עצמו הוא אתחלתא דגאולה...).

במאמר "המדינה כהתקיימות חזון הגאולה" מנסה ראש ישיבת "מרכז הרב" להוכיח כי המדינה החילונית היא התקיימות נבואות הגאולה. המאמר כולל בתוכו יסודות בהשקפת הציונות-הדתית ותלמידיו רואים בו מאמר עיקרי המבסס את עיקרי השקפתם, לכן חשבנו להגיב על דבריו, להראות עד היכן מגיע עיוות ושיבוש הדעות הנובע מהציונות וחיבור לרשעים, עד כדי שמסלפים פסוקים מפורשים בתורה ומתעלמים מכל הנבואות המפורשות ודברי חז"ל בענין הגאולה, והכל כדי להצדיק את דרכם הכוזבת אשר החליטו כי היא הגאולה (הציטוטים מתוך המאמר יובאו באותיות מודגשות).

ומאמר זה לעצמו הוא תמוה מאוד, אם הגאולה אכן התחילה האם צריך לכתוב ספרים ומאמרים להוכיח זאת? אדם היוצא מבית האסורים צריך הוכחות לכך? האם לאחר יציאת מצרים כתבו ספרים להוכיח שנאלו ממצרים?

הגאולה וגילוי כבוד מלכות ה' תהיה בפרסום גדול בכל העולם "חשף ה' את זרוע קדשו לעיני כל הגוים וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלקינו" (ישעיה נב) לכשיגיע אותו היום שכתוב בו התנערי מעפר קומי שבי ירושלים באותה שעה הס כל בשר מפני ה' למה כי נעור ממעון קדשו (בראשית רבה פ' ע"ה), גם "הקץ המגולה" אשר עליו אמרו חז"ל אין לך קץ מגולה מזה, ודאי שיהיה דבר פלאי היוצא מגדר הרגיל, וודאי שלא יהיה צורך כלל להוכיח כי הגאולה התחילה.

וכן כתב **המגיד מדובנא** (אהל יעקב פ' ויצא) "כי הדבר אשר מהותו ואיכותו נגלה לעין כל אין מהצורך להביא ראיה עליו ולהוכיח כי כן הוא, לא כן הדבר הבלתי נגלה ובני אדם מתווכחים בו בדעות שונות זה בכה וזה בכח אזי מהצורך לראיה והוכחה לאמת הדבר, והוא הדבר בעינינו כי בזמן הגאולה הלא אז נגלה כבוד ה' וחסדו וטובו נראה לכל, הראיה והמופת על הטובה והחסד אך למותר וכו' זמן הגאולה אשר עיני כולם רואות מעשה ה' כי נורא הוא."

וכן כתב **המלבי"ם** (תהלים צח,ב) "הודיע ה' ישועתו" נגד מה שאמר תחילה בהשגחה הנסתרת בדרך הטבע "בשרו מיום אל יום ישועתו" אמר שעתה אין צריך שבני אדם יבשרו זאת כי ה' עצמו הודיע ישועתו ופרסם אותה כי היא התשועה נגלית ונודעת לא נסתרת בדרך הטבע.

ובעל ה'לשם שבו ואחלמה' כתב שהסימנים והאותות המראים על הגאולה לא יתחילו ולא יגיעו ע"י ידיעת איזה איש פרטי או ע"י איזה אישים פרטיים אלא שיתפרסם ידיעתם בפתע פתאום בכל העולם כולו ולא יפול שום ספק על אמיתתם בלב שום אחד (הובא במאיר עיני ישראל ח"ו עמ' 771).

בתחילת פרק "אתחלתא דגאולה" מבואר כי הגלות נמשכת עד ביאת המשיח, וגם אם יתאספו כל היהודים בארץ-ישראל אין זה ראיה כלל שהתחילה הגאולה, משום שקיבוץ גלויות ייעשה רק ע"י אליהו הנביא ומשיח צדקנו אחר שישובו כל ישראל בתשובה בגלות כמפורש בפרשת ניצבים (דברים ל', ע"י בפרק "אין נגאלין אלא בתשובה") ובדברי הנביאים, ושלטון הערב-רב הוא רק לשלם שכרם של הרשעים קודם שיאבדו. ולפי זה מובן מאליו כי כל האומרים שאנו ב"אתחלתא דגאולה" טועים הם.

גם גדולי רבותינו כגון **הרמב"ן הרא"ש והמהר"ל** מכחישים את כל האומרים שאנו ב"אתחלתא דגאולה":

הרמב"ן: "כי אנו היום בגלות אדום ושאין לנו עמידה ממנה עד בא המשיח" (ספר הגאולה שער ג'). **הרא"ש:** "כשנחרבה קרן ביתר נגדעה קרן ישראל ואין עתידה לחזור עד שיבא בן-דוד" (ברכות פ"ז ס' כב בשם הירושלמי).

המהר"ל: "כי אין ראוי שיצמיח קרן יהודה בממשלת החיה הרביעית כי אין זמן אחד לשני דברים אשר הם הפכים, כי מלכות המשיח לא יקום עד שיגמרו ד' מלכויות מלכותם וכשיהיה תם וכלה מלכותם אז יתגלה מלכות המשיח" (נצח ישראל פי"ז), וטרם ראינו את כליון מלכות אומות העולם, ועל-כן ברור שטרם התחילה "אתחלתא דגאולה".

◆ א. האם נבואות הגאולה מתקיימות?

אחד מגדולי חכמי ישראל ומפרשי התנ"ך היה רבנו **האברבנאל** ז"ל, "הנשר הגדול אביר המפרשים" כך מכנים אותו הבית-יוסף והמלבי"ם (או"ח סי' קסח, שמואל ב' כד).

מלבד פירושו הגדול לתורה ונביאים עסק האברבנאל הרבה גם בענייני הגאולה העתידה ונבואות הגאולה, וכפי שניתן לראות בספריו 'מעייני הישועה' על ספר דניאל, 'משמיע ישועה' על נבואות הגאולה, וספר 'ישועות משיחו' בביאור דרשות ומאמרי חז"ל בענייני הגאולה העתידה.

בספרו 'משמיע ישועה' הוא אוסף את כל נבואות הגאולה מכל ספרי התנ"ך ומפרש אותם. בספרו הוא מביא 67 נבואות על הגאולה מלבד פסוקים רבים המפוזרים בספר תהלים. מתוך כל הנבואות הוא מסכם 14 עיקרי גאולה שהם תנאים הכרחיים לגאולה (הובאו בסוף מבשר ג'), ואלו הם עיקרי הגאולה:

א. הנקמה אשר יעשה הקב"ה באומות בזמן הגאולה, חרב והרג ואבדן עצום מאוד לא היה כמוהו מימי עולם, ותהיה הנקמה הזאת קודמת לגאולה אך בסמוך לה.

ב. נקמת אדום (הנוצרים) תהיה גדולה מנקמת שאר האומות.

ג. תשועת ישראל וקיבוץ גלויות ע"י המשיח.

ד. ישובו עשרת השבטים שהגלה סנחריב בארץ אשור.

ה. הגאולה תהיה דומה לגאולת מצרים בבחינות רבות, תהיה גאולתם ע"י נביא גדול בנבואה ובמופתים כמו שהיה משה רבנו בגאולת מצרים, ויצאו מהגלות כולם ולא ישאר מהם איש בכל הגלות, האומות שהחזיקו בהם חרוב יחרבו, ותהיה קריעת ים מפניהם כיום עלותם ממצרים.

ו. הרשעים שבעם ישראל יכלו בזמן חבלי משיח בקבוץ הגליות, ורק הצדיקים יבואו אל הארץ ויזכו בטובותיה.

ז. הגאולה תהיה אחר גלות ארוכה וצרות רבות.

ח. בזמן הגאולה תשוב השכינה לחול ביניהם כאשר היתה בהר סיני וביתר שלמות, הנבואה תשוב ותרבה החכמה והידיעה כי תמלא הארץ דעה את ה'.

ט. האנוסים אשר יצאו מהדת והתערבו בגוים מפני אונס ואיומים או פיתויים יתחרטו על מעשיהם וישובו אל ה' בכל לבבם ובכל נפשם.

י. ימלוך מלך מבית דוד ויקרא בשמו, ונחה עליו רוח ה' וישפוט את הארץ וילמד תורה.

יא. הגאולה תמשיך ולא יגלו עוד לא הם ולא זרעם, כי ימול ה' את ערלת לבבם ולא ישובו לחטוא כי יהיו כולם צדיקים ולכן לעולם יירשו ארץ.

יב. רוב אומות העולם הנשארות יקבלו את אמונת ה' וישתעבדו לאלוקותו וידרשו תורתו.

יג. בזמן הגאולה יהיה שלום בכל העולם ולא ישאו עוד גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה.

יד. בזמן הגאולה או קרוב אליה יחיו המתים, תחיה אחת של חכמי הגוים אשר באמצעותם יבואו הגוים להאמין בקב"ה ולעבדו, ועוד תחיה של בני ישראל אותם יראי ה' טובים וישרים שמתו בגלות ויזכו לראות בתשועת ה' וגאולתו.

הקורא המשכיל יבדוק כמה מתוך עיקרי הגאולה הללו התקיימו בימינו מאז הקמת המדינה?

בספר בינה לעיתים (דרוש ב' לחנוכה) כתב ד' תועליות אשר ימשכו מן הגאולה: א' ינצלו מצרת השעבוד וכל חולי ומכה אשר סובלים בגלות, ב' השמחה שיהיה להם בראות נקמת האויבים, ג' נוכל לעבוד את ה' בשלמות בלי מונע ומעכב, ד' הכי נכבד מכולם בנוגע לקדושת שמו יתב' כי יתפרסם אמתת אלוקותו בכל העמים ואילו גוים ידרשו כי יודו על גדולתו ועל יכולתו המוחלט בראותם נפלאותיו עם עמו ישראל. לשעבר היו אלה הארבעה כל אחד בזמן אחר אבל לעתיד-לבוא יקבצו יבואו כולם יחד, וע"י גאולת ישראל תתפרסם גדולתו ויכלתו וכל העולם יכירו וידעו כי אמת מלכנו ואפס זולתו.

כמה מתוך התועליות הללו יש במדינה החילונית? לא נצלנו מצרות ולהיפך בתקופה הקצרה מאז הקמת המדינה היו בה שבע מלחמות ואלפי פיגועים, לא ראינו בנקמת האויבים, איננו יכולים לעבוד את ה' בשלמות מחמת הרדיפות של השלטון ומחמת הטומאה והכפירה אשר מילאו את הארץ וכ"ש שלא זכינו עדיין לבנין ביהמ"ק וקיום המצוות בשלמות, קדושת שמו טרם התפרסמה בכל העמים, וגם כאשר הקב"ה מציל אותנו מיד אויבינו הרי שהחילונים משייכים לעצמם את כל ההצלחות והנצחונות וכל עמי הארץ מאמינים שהצבא החילוני מגן עלינו.

במאמר "המדינה כהתקיימות חזון הגאולה" מנסה המחבר להוכיח כי המדינה החילונית היא התקיימות נבואות הגאולה, אך מכל 67 נבואות הגאולה אשר בתנ"ך לא מצא רק 2 נבואות אשר התקיימו (לטענתו), הראשונה בפרשת ניצבים (דברים ל') והשנייה ביחזקאל (פרק ל"ו).

אך עדיין יש לפנינו "בעיה קטנה" משום שגם שתי הנבואות הללו אינן מתאימות כלל עם גאולת הציונות והמדינה, כי בנבואה שבפרשת ניצבים כתוב שישובו עם ישראל בתשובה לפני

הגאולה, לכן הוא נאלץ לפרש ש"התשובה" אינה במובן הרגיל של חרטה על העוונות ושמירת תורה ומצוות, אלא לשוב לארץ-ישראל (והוא דבר נפוץ בכל ספרי המזרחי לדורותיו לפרש כל פסוק המדבר על תשובה שהכוונה היא לשוב לארץ).

ובענין הנבואה שביחזקאל ל"ו, גם שם דילג על פרקים שלא מתאימים לשיטתו ומתעלם מפרק כ', ושם כתוב כי קודם הגאולה יבואו למדבר העמים ושם יבוררו ויכלו כל הפושעים ולא יבואו לאדמת ישראל (כעיקר הששי של האברבנאל), וכן בפרק ל"ו התעלם מהפסוקים הקודמים של חורבן אדום אשר תהיה קודם הגאולה, וכן התעלם מדברי גדולי הפרשנים והביא רק מה שמתאים לשיטתו, כדי להתאים את הנבואות לגאולת הציונות.

גם מכל שאר נבואות הגאולה שבתנ"ך מתעלם המחבר לחלוטין ולא מזכיר אותן כלל. להיכן נעלמו כל נבואות הגאולה אשר בפרשות בלק נצבים והאזינו, וכל עשרות נבואות הנחמה והגאולה שבנביאים, בישיה ירמיה יחזקאל דניאל ובתרי עשר וכל פרקי "שבע דנחמתא", מכולם הוא מתעלם לחלוטין והם כאילו נעלמו ולא היו.

והנה זה פשוט שטרם התקיימו נבואות הגאולה, האם הגוים קוראים כולם בשם ה' לעבדו שכם אחד (צפניה ג')? האם הלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ויורנו מדרכיו נלכה באורחותיו (ישעיה ב')? האם רוח הטומאה התחילה לעבור מן הארץ (זכריה יג)?

וכל הניסים הגדולים העתידיים להיות "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות" (מיכה ז') וכל הנבואות של חזרת הנבואה "ומלאה הארץ דעה את ה'" (ישעיה יא) "כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם" (ירמיה לא), שלום בכל העולם "ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה" (ישעיה ב'), ויקבלו כל העמים את אמונת הקב"ה ויאמרו "לכו ונעלה אל הר ה' ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו" (שם), "והחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים בכנף איש יהודי לאמור נלכה עמכם כי שמענו אלקים עמכם" (זכריה ח'), "כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' לעבדו שכם אחד" (צפניה ג').

קיבוץ הגלויות של הציונות לא היה בעושר ובכבוד גדול כמו שנזכר בישיה פרקים מ"ט ס' ס"ו אלא בורחים ומגורשים באניות מעפילים רעועות ודחוסות, וגם אחר שבאו לארץ לא התקיימו הבטחות הנביאים שישבו בה בשלום ובבטחה "ושמחת עולם על ראשם" אלא תיכף שבאו לארץ בעירום וחוסר כל מיד נשלחו להלחם נגד צבאות ערב.

ומאז פרוץ המדינה היו בה שבע מלחמות עשרות אלפי הרוגים ויותר מזה פצועים, והמדינה בסכנת קיום תמידית כל הזמן, ופיגועים אסונות טילים חטיפות תאונות ומחלות הם לצערנו דבר יום יומי, בניגוד להבטחות הנביאים שלאחר שישובו לארץ יחיו בבטחה, עי' ישעיה נ"ד וברד"ק שם שאחר שיצאו מהגלות לא תהיה להם צרה לעולם, ושם פרק ס' לא ישמע עוד חמס בארץ ושם פרק ס"ה ולא ישמע בה עוד קול בכי וקול זעקה, וכן ביחזקאל כ"ח וישבו עליה לבטח ועוד פסוקים רבים.

זאת מלבד ההתעלמות מכל דברי חז"ל בגמרא ומדרשים וזה"ק וגדולי הראשונים ואחרונים וגדולי המקובלים מה שאמרו על הגאולה העתידה.

♦ ב. פרק א': "הגלות היא הריסת חיי האומה"

פרק זה הוא מעין הקדמה למאמרו, ובו מסביר המחבר את חסרונות הגלות אשר היא לטענתו הריסת חיי האומה בניטוק מהמקום (ארץ ישראל), כל זה כדי לבסס את עיקר טענתו בהמשך שכאשר שבים לארץ גם ללא שמירת תורה ומצוות ומקימים מדינה היא נחשבת כתחיית עם ישראל.

"הגלות היא הריסת חיי האומה בניטוקה ממקומה" גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו" כן הגאולה שהיא ביטולה של הגלות היא הקמת חיי האומה בהתחדשותה כקדם בקישורה למקומה".

דברים אלו לא ידוע מה מקורם והיכן מצא השקפה זאת, כי דבר פשוט הוא בכל התורה לכל בר בי רב דחד יומא, כי הריסת חיי האומה היא בחטאים ועזיבת מצוות התורה לכל חוקיה ומשפטיה "אם בחוקותי תלכו וגו' ונתתי משכני בתוכם ולא תגעל נפשי אתכם והתהלכתי בתוכם והייתי לכם לאלקים ואתם תהיו לי לעם" "ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצוות וגו'" וכל הפרשה, וכן בכי-תבא ובפרשיות ק"ש, ודברים ידועים הם לכל ילד מתחיל, וארץ ישראל ניתנה לנו רק בתנאי של שמירת מצוות התורה (מכילתא יתרו), ומובן מדוע השמיט המחבר את חלקו הראשון של המשפט "מפני חטאינו גלינו מארצנו". וכן בדברי חז"ל וגדולי הדורות מבואר להיפך מדברי המחבר, כי כאשר חוטאים ולא שומרים על מצוות התורה דברים אלה הם הריסת האומה, והגלות היא רפואתו של עם ישראל והיא טובה גדולה וחסד גמור מאת הקב"ה.

הגלות נקבעה כבר בתחילת הבריאה "על פני תהום זה גלות ממלכת הרשעה" (ב"ר ב"ד) "וידוע ומפורסם כי הגלות והגאולה הוא עיקר מענין העולם וסדר שלו" (מהר"ל גבורות ה' פנ"ד), ואמרו בזוה"ק אילו לא ירד אברהם למצרים ולא נצרך שם לא היה לו חלק בהקב"ה, ואילו לא ירדו בני ישראל למצרים ולא נצרכו שם לא היו עמו של הקב"ה (זוה"ק לך לך פג א'), ובזכות שסבלו קושי ועול הגלות לשם הקב"ה לכן זכו לתשועה וניסים גדולים (זוה"ק ויקהל קצ"ח ב'), והגלות היתה הכנה וזיכרון וצירוף שיהיו ראויים לקבל את התורה והמצוות וארץ-ישראל וראויים להנהיגה אלוהית (אלשיך הק' ריש שמות, וכן במהר"ל בדרוש על התורה, שלא היתה ראויה התורה להנתן לישראל כי אם בשביל שהיו בשעבוד ויסורים). ובזכות שעומדים בגלות כעבדים לסבול הצרות והשעבוד אז יזכרנו ה' ברחמים ויתנחם ויגאלנו (רמב"ן דברים לב,כו), כי הקב"ה יגאל ישראל בזכות שסובלים גלות המר ומקבלים באהבה ומאמינים ביחודו ומצפים לישועה (יערות דבש ח"א א').

וההבטחה של לא מאסתים ולא געלתים לכלותם היא רק בישיבתנו בגלות (רמב"ן כי-תבא כח, מב) כי בגולה מגין עלינו הבטחתו ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם וגו' ואילו נשארו בא"י לא היתה חמלה ח"ו (אהבת יונתן איכה ג, מג). וכן כתב הגר"א כי יש לנו שתי הבטחות שאף בגלות יציל אותנו מכל צרה (ביאור לאגדות רב"ח) וכן המהרש"א (ברכות ט' ד"ה אהיה) שהבטיח לנו הקב"ה בשם ה' שלא יבא לנו הפסד וכליון ח"ו באורך הגלות, ובעל הטורים פ' האזינו (לב,ט) שבכל הגלויות הקב"ה עמנו להצילנו.

וביאר החסיד רבי יוסף יעבץ (חסדי ה' הפרק ה') בתועלת הגלות "אלמלא החסד הגדול הזה לא היה אפשר לנו להשיג הדבקות הנצחי הנקרא עולם-הבא לרוע יצרנו ופחיתות מדותנו, רצה הקב"ה לזכות את ישראל והרבה לנו תורה ומצוות למען נזכה במנוחה בהשקט ובטח ואנחנו

מתעצלים בהם, גזר עלינו הגליות למען נזכה בהכרת, וזה הסוד נתבאר לאברהם אבינו במחזה וכו' ואברהם חשב הענין הזה לצדקה גמורה, וזו היא הסיבה שלא התפלל אברהם אבינו על בניו כשהודיעו ה' יתברך הגליות, כי ראוי לתמוה מי שלפושעים אנשי סדום הפגיע בהשתדלות נמרץ ונפלא למה לא יתפלל גם על בניו, אבל הוא עליו השלום היה צופה ומשקיף בנבואה גודל תועלתם וכי זולתם הוא נמנע שבניו יהיו נוחלי העולם הבא, ואחר עבור הגלות והיסורין יכופרו העונות ותזכו בשכר סבליכם אותם, וכתוב ואני יסדתי חזקתי זרועותי ואלי יחשבו רע (הושע ז'), מתרעמים על הגליות והיסורין ואינם שמים על לב תועלתם, והם דומים לאיש שאמר לו הרופא אם לא תחתוך אצבעך תמות וקרא לאומן לחתכו והוא מתרעם ממנו וצועק אליו על צער החיתוך **היש שוטה כמוהו?**

עוד כתב (דף יח) כי מרוב חיבת הבורא אלינו גובה בעוה"ז כל עוונותינו ע"י גלויות ויסורין, ולאומות עושה בהיפך משלם להם זכויותיהם ועוונותיהם חתומים באוצרותיו, וזהו המשוא פנים שהשי"ת נושא לישראל ישא ה' פניו אליך, והוא יושר גמור וחסדו שגבר עלינו כי אנחנו בני בחוניו וכאיש אשר יחמול על קרובו.

וכן כתב המקובל הגדול בעל 'שערי אורה' (שער ה') דלכן אהב יצחק את עשו, וכי כיצד צדיק גמור כיצחק אהב רשע כעשו, אלא יצחק אבינו צפה כל העתיד להיות וראה שיחטאו ישראל ויכעיסו, וכשראה גלות עשו שמח מפני שהוא תיקון יעקב שגלות מכפרת עוון ואהב צרות עשו כדי לגמור עליהן הדין בגלות בעולם-הזה ולא יהיו נצורים בדיני גיהנם, ולזה שמח ולכן נתן לעשו ברכת עוה"ז (הובא בש"ך על התורה פ' תולדות, וע' צרור המור פרשת לך-לך מדוע אברהם אבינו התפלל להצלת סדום ולא התפלל על ביטול הגלות שנגזרה על בניו).

ואת מעשה המרכבה ראה יחזקאל הנביא כאשר ירדו לגלות בבל, ותמה הזוה"ק כיצד הותר לו לגלות גילויים נוראים כל-כך, דאיתא שם (תחילת שמות) כשירדו ישראל לגלות בבל קרא הקב"ה לכל הפמליא שלו ולכל המרכבות והמחנות וצבא השמים ואמר להם שירדו עמו לגלות בשביל עם ישראל, ואז נפתחו השמים וראה יחזקאל את המרכבה העליונה ואמר לישראל שהקב"ה ירד עמם ולא האמינו לו עד שהוצרך לגלות כל מה שראה, וכיון ששמעו ישראל כך שמחו ולא חששו על גלותם וקיבלו עליהם עול הגלות כי ידעו שהקב"ה לא עזב אותם (דלא כאותה דעה משובשת שעם ישראל נחשב כמת בגלות והקמת המדינה החילונית היא תחיית עם ישראל, שהרי מבואר כאן להיפך, את הגילוי העצום של מעשה מרכבה זכו לראות רק ביציאתם לגלות).

ומהר"ם חאגיז בספר משנת חכמים (בביאור מעלת קבלת היסורין באהבה) האריך בזה שהגלות והצרות לישראל אינו אלא לטובתם שיתקברו וישובו אל ה', וקבלת היסורין מאהבה הוא סימן אהבה ויראה להשי"ת ומאהבת ה' אותנו מתחילה ועד סוף המשיך עלינו עול הגלות והיסורין כדי להיטיב אחריתנו ונקבל שכר כולם.

וע"י הגלות ישתחררו מעוונותיהם ליום הדין (אלשיך הק' בראשית טו,ט) וע"י הגלות אנו זוכים שיבנה את ירושלים לעתיד לבוא (אלשיך הק' תהלים קמו), והגלות מכפרת כמו קרבן (מדרש תהלים נב, ובעל הטורים במדבר ח"ט), וכן כתב הרמב"ם: ויש עלינו לשמוח במה שנסבול ונשא מן הצרות ואבידת הממון והגלות והפסד עניינינו שכל זה לתפארת היא לנו לנגד בוראנו וכבוד גדול וכל מה שיפול ממנו בענין הזה הוא חשוב כקרבן כליל על גבי המזבח (איגרת תימן).

ואילו היינו סובלים הגלות בהכנעה לא היינו מתעכבים בגלות אלא מקרבים הישועה, ויש בגלות סוד וחכמה לזכר הלב שיחול בו הענין האלקי וכו' (הכוזרי מאמר ד' אות כג) ואם היינו סובלים הגלות והדלות והכניעה לשם האלקים היינו לפאר הדור ומקרבים הישועה (שם מאמר א' קיג-קטו). וכל הגלות תמיד רק כדי שיהיה אח"כ התחדשות ולהיות אח"כ הגאולה ביותר תוקף ועוז (שפת אמת חנוכה תרל"א ליל ה').

הגלות מעוררת רחמי שמים ותכבש מדת הדין בראותו עם עליון בני מלכים שפלים ביד אויביהם וזה יסובב שפלים שלא תכלה אותם מדת הדין (אוה"ח הק' ויקרא כו,מד), ובישיבת חו"ל נוגה נתקנת (אדיר במרום עמ' נה), וע"י גלות עם קדושו יוציאו מהאומות כל ניצוצי הקדושה המעמידים אותם (אוה"ח הק' ויקרא כד,כג), ומי שאינו רוצה לקבל גזירת המלך ולסבול עול הגלות הרי זו מידת עשו הרשע (שמות א,א).

העם אשר יושבים בחושך נותנים שכמם לסבול עול הגלות ולהתבזות מן האומות זה עידן עדנין דבר זה בודאי מורה על אמונתם (מהר"ל נצח ישראל פכ"ט). עם ה' בני א-ל חי הבאים לקבל עליהם עול הגלות באהבה ושמחה מאחר שהוא גזירת המלך מלכו של עולם שכן גזר ופקד וציוה הבורא ברוך הוא וב"ש (אוהב ישראל פ' שמות). דעבודת ה' היא האמונה והבטחון להיות יושב ומצפה לישועת ה' ובעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים בזכות ציפיתי לישועה ולא מהרתי הקץ, ההיפך מבני אפרים שמהירו את הקץ, דהרשע אין יכול לסבול סבל ההמתנה (דרשות חתם-סופר ח"ב דף רנח). וזה לימוד לגלותנו המרה והארוכה הזו להתנשא ולהכנע ולסבול עול הגלות, היפוך הכת הידועה שאינם יכולים לסבול הכניעה וסבלות הגלות (שם משמואל שמות תרע"ז).

כי הגלויות מכפרים ומזככים על כן הקללה היא ברכה והכל לטובתנו להזדכך בכור האומות ולהיות זך בלי שמרים, גם הגלויות מעוררים לתשובה (שלה"ק ח"ג תושב"כ פ' בלק). כל דוחקין דעבדין לישראל בגלותא מקרב פורקנא כמ"ש אגרא דכלה דוחקא ולכן כל הקללות הן טובות לקרב הגאולה (הגר"א על אסתר א,ה ע"פ הרמז).

וכתב ביערות דבש (ח"ב דרוש א') שאבותינו הקדושים לא רצו להתפלל לבטל את הגלות כי הגלות היא צרי ורפואה ותכלית הטוב, כי השפלות ועבדות ממעט התאוה והחמדה ומכניע יצה"ר וע"י הגלות יכנע לבבם וינחלו עוה"ב הוא הטוב הנרצה ארץ חיים אשר עיני ה' שם לא יחסרו כל טוב. ולכן בחרו את הגלות והשפלות לתכלית הטוב כטבע אב לבנו להיטיבו באחריתו, ואילו היו מבטלים הגלות זה היה ח"ו בגדר חושך שבטו שונא בנו.

ודברים נפלאים כתב העוללות אפרים (ח"ד מאמר תק"ס) שבגלות הזה אנו כעיורים ואין אנו משיגים האמת שלטובתנו נתכוין הקב"ה למרק עון וחטאת בגלות זה ולעתיד בביאת הגואל נכיר ונדע למפרע שטוב ה' לכל ואז תפקחנה עיני העיורים שצעקו בגלות למה ה' תעמוד מרחוק וכו', וכל זה הוא הערה להשתיק בעלי התלונה ולסבב שיקבלו עליהם בשמחה משפטי ה' ע"ש.

ומה שאמרו בגמ' הדר בחו"ל כאילו עובד עבודה זרה (כתובות קי) כבר מבואר בזה"ק (בהר קט, פנחס רכה) שזה משום שאין שם קרבנות וא"כ כל זה הוא רק בזמן הבית, וכן כתב הרמ"ע מפאנו (כנפי יונה ד'יב) דגם הדר בא"י בזמן חורבן הבית דומה כמי שאין לו אלוך.

גלות אינה ניתוק האומה ממקומה אלא משמעותה הסתר פנים וזה יכול להיות גם בארץ-ישראל שהרי גלות יוון היתה כולה בארץ ישראל, ואז היתה נחשבת ארץ אויביהם (מהרש"א מגילה יא א'), וכ"ש תחת גלות הערב-רב אשר הם ראשי ישראל בגלות המדינה כידוע בזה"ק,

ועליהם אמר הגר"א בדברי קדשו שהם שאור שבעיסה ומבטלין את ישראל מן המצוות והם גורמים כל ביטול תורה ואריכות הגלות, וגרועים מעכו"ם שישראל נמשכים אחריהם שרואין שהשעה משחקת להם וזהו סיבת אריכות הגלות (אמרי נועם ברכות יז א', אבן שלמה פי"א הערה ה').

הגאולה אינה דוקא בחזרת עם-ישראל לארצו שהרי "והבאתי" אינו נחשב בארבע לשונות של גאולה (ואת הכוס החמישית שהיא כנגד "והבאתי" נהגו לשמור לאליהו הנביא, ראה הגדש"פ חתן סופר), וכתב הרמב"ן בהקדמתו לספר שמות כי גלות מצרים לא הסתיימה עד יום שובם אל מקומם ואל מעלת אבותם (אך לא בבואם לא"י אלא) כאשר באו אל הר סיני ועשו המשכן ושב הקב"ה והשרה שכינתו ביניהם אז שבו אל מעלות אבותם ואז נחשבו גאולים, והמהר"ל (גבורות ה' פרק מ') כתב שנעשו לעם כאשר עברו את ים-סוף.

את התורה קיבלנו במדבר ולא בארץ ישראל, וזה יותר מאלף ותשע מאות שנה עם ישראל חי וקיים בגלות וחלילה לומר שנהרסו חיי האומה, ורק עזיבת האמונה התורה והמצוות היא נחשבת כמיתה, "רשעים בחייהם קרויים מתים" לכן הקמת המדינה אם אין שומרים בה מצוות ודאי אינה התחדשות קיום האומה אלא הריסה שלה, והציונות אשר הביאה לארץ המוני כופרים ומחללי שבת, אינה התחדשות האומה אלא כהבאת גופות מתות לארץ.

הגלות אינה הריסת חיי האומה, "מה זרעו של יעקב בחיים אף הוא בחיים" (תענית ה' ב'), וכתב **הכוזרי** (מאמר ב' אות ל"ד) עם ישראל בגלות אינו כמת כי הוא קשור ומחובר לבוראו בתורה וברית המילה ושבית וברית אבות וברית התורה אשר כרת עמנו, ואין אנו כמת אלא כחולה אשר נתיימשו הרופאים מרפואתו והוא מקוה רפואה מצד המופת ושנוי המנהג (ושם אות ל"ב כתב כי ביהמ"ק הוא הלב שלנו וכאשר ירפא הוא נרפא גם אנחנו, ובמאמר ג' אות ע"ג כתב שהמשיח יחבר את ישראל לירושלים). וזה כדברי **הגר"א** (לקוטים בסוף ספד"צ) מעת שחרב הבית יצאה רוחנו ונשארנו רק גוף בלא נפש (אמנם באדרת אליהו האזינו (לביא) כתב שהגלות דומה לשינה כמו שנאמר בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים, ובמדרש תהלים (ג') הקיצוץ ע"י אליהו כי ה' יסמכני ע"י מלך המשיח), הרי להדיא שביאה ריקנית לארץ והקמת מדינה, אם אין בימ"ק זה אינו כלום, וכמו שאמרו חז"ל משחרב ביהמ"ק אין חיים לשונאי ישראל (שיה"ר ד,ו), וכתב היעב"ץ (מגילה יא ב') אע"פ שכבר עלו ישראל עם זרובבל בשנה הראשונה לכורש כל עוד שלא נבנה בהמ"ק וירושלים לא נבנתה על תילה לא חשיב גאולה.

וכן מבואר **במהר"ל** (נצח ישראל פ"י) כי ראוי שיהיה השכינה עם ישראל ביותר כאשר הם בגלות, שאז הם כמו חולה שיצא מטבעו וישראל בגלות מדוכאים הם וראויים שיהיה שכינתו עמם, כי אין ישראל נפרדים מן השכינה מאחר שהוא ית"ש שיתף שמו בשםם ולכך בכל גלות וגלות ובשובם הוא איתם כי לדביקות הזה אין פירוד, ועוד ביאר (פכ"ד) שזו היתה טענת המן באמרו ישנו עם מפורד ומפורד בין העמים וכוונתו היה כי זה איבוד ישראל בעצמו כאשר הם מפורדים ומפורדים בין העמים ונחשבים בטלים אצל האומות, אבל "אף בהיותם בארץ אויביהם והן בהסתר פנים דבר זה אינו מבטל מעלת ישראל כלל, כי עיקר שפלת ישראל שהם פזורים בין העמים מן קצה העולם אל קצה העולם והאדם יחשוב כי דבר זה מורה על חסרון גדול מאוד, והנה נבאר לך בראיות ברורות כי מורה פיזור ישראל בכל העולם על מעלה אלקית שלהם, כי הוא הוראה גמורה על מעלת ישראל העליונה שהם כל העולם" (שם פנ"ו), ודייקא בגלות הגיעו לכל הקדושות (פרי צדיק פ' ויחי).

וכתב בספר טוב הארץ (עמ' ג ע"ב) שעתה בגלות השכינה עם ישראל שלא ישתקעו בתוך הקליפות כי חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם מכל צד הקליפה הרוצה להגביר עליהם, וכמעט האויר הקדוש שוכן איתם בתוך טומאתם, ועוד לשמרם שמירת הגוף שלא יאונה להם כל און וכו', וכן בחסד לאברהם (מעין א' נהר כד) שהשכינה עמהם בגלות ואויר קדוש שוכן איתם בתוך טומאתם שהשכינה גולה עם ישראל לשמור בניה כדי שלא ישתקעו בין האומות ולא יזקו בחו"ל מפני האויר הטמא ובהיות השכינה שם אויר מטהר בחו"ל, ואויר חו"ל מתקדש. וכן בכלי יקר (בראשית מו,ד) שלא רצה הקב"ה שיהיו ישראל בגלות רגע אחד בלא השכינה.

"כמו שהגלות של האומה המסלקת בטומאתה הרצוצה של אדמת הנכר את שיר ה' נמשכת היא עם גלות השכינה "בכל צרתם לו צר" ומבטלת את התורה "אין לך ביטול תורה גדול מזה" מקימה הלימודי והמעשי ומחידורה הנפשי"

הנה אמרו חז"ל (שיה"ש ד,ו) אמר הקב"ה בחורבנה העמידה לי צדיקים ובבניינה העמידה לי רשעים וכו' כי רבים בני שוממה מבני בעולה הוי צדיקים העמידה לי בחורבנה יותר מצדיקים שהעמידה לי בבניינה.

וגם בגלות חביב מאוד לפני הקב"ה לימוד התורה של עם ישראל, וכמו שאמרו בגמ' (מנחות דף קי א') "בכל מקום מוקטר מוגש לשמי" אלו תלמידי חכמים העוסקים בתורה בכל מקום מעלה אני עליהן כאילו מקטירין ומגישין לשמי, וכתב בספר החיים (לר' חיים אחי המהר"ל) שהגלות ענין הכרחי אל האמונה, שהיא אינה ניכרת רק בגולה ועם ה' ניתן להרג ולשבי ולביזה והחזון מברך אתה גיבור והעם עונה אמן אע"ג שהחוש מעיד הפך זה, וזהו ודאי עיקר האמונה! וזמן הגולה הוא כדי להודיע שעמו ישראל הם שלמי האמונה (גאולה וישועה פ"א).

וכן מבואר בדברי החתם סופר, כי שבח גדול הוא לעבוד את ה' בזמן הגלות, ועדיפה עבודה זו על העבודה בזמן ביהמ"ק: "אבל האמת יורה דרכו כשם שרב והרבה עבודת ה' בבית-מקדשו, הרבה יותר עובדים ה' ומראים חיבתו בהיותנו מפוזרים גולים וסורים סובלים מה שסובלים, ועל כן הסביבה סביב הר אדום במדבר הוא רומז לאריכות גלותינו בעו"ה וכשם שאמר רב לכם שכר וגדולה שבת בהר חורב, כן רב לכם שכר סוב ההר הזה" (תורת משה איכה עה"פ על זה היה דוה, דרשות דף של"ט ד'), וכן כתב החסד לאברהם (מעין א' נהר כד).

וכתב המהר"ל (תפארת ישראל פרק ע'): גם בגלות שבטלו מאיתנו מלכות וכהונה אבל הכתר שהוא גדול מכל כתר לא סר מעלינו, כי התורה היא כתרנו ותפארתנו וכוחנו, והתורה בגלותנו מקום מקדשנו וקרבתנו ניחוחנו. ורבינו הגר"א (שיה"ש ד,ו) כתב "יפה את רעיתי" אע"פ שאינך בארץ ישראל ואין לך כל הג' דברים (תורה ועבודה רק גמ"ח) מ"מ את יפה עלי כתרצה שהמה מלכי חסד "נאוה כירושלים" ששם מקום עבודה "איומה כנגדגלות" כדגלי מדבר שקבלו את התורה כאילו יש בך כל הג' דברים. ועיקר מעלת בני ישראל מבורר בגלות דכתיב כשושנה בין החוחים כן רעייתי בין הבנות (שפת אמת וארא תרמ"ו).

ומאז הקמת המדינה ודאי לא התחדש שיר ה' אלא רק השפלת התורה וגזירות קשות ורדיפת הדת ע"י עוכרי ישראל, כינוס לרשעים רע להם ורע לעולם (סנהדרין עא ב'). והתקבצות למקום

אחד קודם ביאת המשיח הינה דבר מסוכן מאוד, ק"ו כאשר נתונים תחת שליטת רשעים ופורקי עול.

התחדשות עם ישראל בגאולה העתידה תהיה אך ורק בביאת המשיח ובבנין ביהמ"ק אחר שיעשו תשובה שלימה, אז ודאי ישובו עם ישראל לארצם אך עיקר הגאולה היא תשובה של עם ישראל מכל החטאים אשר גרמו לחורבן ולגלות וקיום כל מצוות התורה בהתגלות מלכות ה' בכל העולם וחזרת הסנהדרין והנבואה, והגאולה תהיה כוללת לכל העולם אשר יטו שכם אחד לעבדו בלבב שלם, לתקן עולם במלכות וכו', אולם הטענה כאילו עיקר הגאולה היא חזרת עם ישראל לארצו מגלה על בורות וחוסר הבנה בתכלית הגאולה, דעות אלו הן חיקוי עמי הגוים ונובעות מהשפעות זרות ליהדות.

רק אחר בנין ביהמ"ק נשוב לקיים את מצוות התורה במלואן, אך מאז הקמת המדינה לא חל שינוי מיוחד במצבו של עם ישראל בלימוד התורה וקיום המצוות, וכל המצוות התלויות בארץ עדיין הם מדרבנן וקיומן המלא יתחדש רק בביאת המשיח ובבנין ביהמ"ק, ואדרבה מאז הקמת המדינה רואים אנו חילול של קדושת הארץ ושנת השמיטה בהיתרים פורחים אשר מאריכים את גלותנו.

אמרו חז"ל (חגיגה ה') "כיון שגלו ישראל ממקומן אין לך ביטול תורה גדול מזה", אבל לימוד התורה כקדמותו ישוב רק בביאת המשיח ובנין ביהמ"ק כמו שכתב הגר"א במקומות רבים, ואין זה תלוי בביאה ריקנית לארץ ישראל.

בפירוש הגר"א **למשלי** (זכ) "כי אין האיש בביתו" שביהמ"ק חרב והקב"ה אינו שוכן בציון שממש באה החכמה והתורה חתומה עכשיו כי מלכה ושריה בגוים אין תורה, ולעת קץ יחזור ויבוא לביתו אז תהיינה המצוות בשלמות אבל עכשיו אין המצוות נוהגות. **ובשיה"ש** (ו,ד) ואחר שגלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו שהוא ביהמ"ק אין לנו לא תורה ולא עבודה ולכן אנו אומרים אחר התפילה שהיא במקום עבודה שיבנה ביהמ"ק במהרה בימינו ותהיה עבודה עצמה, ותן חלקנו בתורתך. וכן **באדרת אליהו** (מלכים א' א,כא) שבעוונותינו אין ביהמ"ק ושני עמודים שהעולם עומד עליהם נחסרו עבודה ותורה כי מלכה ושריה בגוים אין תורה.

ובפרקי אבות (סוף פ"ה) אין תורה בלא ביהמ"ק כמו שנאמר מלכה ושריה בגוים אין תורה, לכן אמר יה"ר שיבנה וכו' ותן חלקנו בתורתך. **ובליקוטים** (ריש תיקו"ז) עתה אין אנו מקבלים שום דבר חדש בתורה כמו בזמן ביהמ"ק אלא מה שאנו מוצאים כתוב בדברי הראשונים, ובזמן ביהמ"ק היו משקים לתורה וכו' משא"כ עתה מלכה ושריה בגוים וגו' ואין לנו אלא ספחי הראשונים הלואי שנוכל להבין דבריהם **עד שיבא משיח**. **ובביאורו לתיקו"ז** (ע"ד ד') ובשלום נאמר על היציאה מהגלות ובשמחה על התורה שתתגלה והכל ע"י משה, ושם (עט ב') תורה מימינו ועתה השיב אחור ימינו כמ"ש אין לך ביטול וכו'.

כתב על ביטול תורה בגלות, אך לא ראינו שהמזרחי דואג כל-כך על ביטול תורה, כאשר גזרו באירופה על החיידרים והישיבות להכניס לתוכם לימודי חול זה לא הטריד מאוד את רבני המזרחי, ראש המזרחי ניסה לייסד "חדרים מתוקנים" מלאים בלימודי שפות גוים ולימודי חול,

גם בישיבתו שהקים עירבב קודש בחול כידוע, והחפץ-חיים פסק לאחד שמותר לו לנסוע בשבת ע"מ להוציא את קרוב משפחתו משם.

גם בארץ-ישראל לא נראה שמפריע להם הביטול תורה, את התשב"ר החיידרים ותלמודי-התורה שעל הבל פיהם העולם מתקיים הם החליפו בבתי-ספר וישיבות תיכוניות מלאים לימודי חול ומקצועות מיותרים חסרי תועלת, ורוב הזמן הם עסוקים בלימודי חול באוניברסיטה צבא וטילים בארץ וריצה אחר הפרנסה והכסף והבלי העוה"ז בסיסמאות של "לקדש את החול", גם בממשלה הם מצטרפים לכל עוקרי התורה ורודפיה, בהטלת גזירות הגיוס ושירות לאומי וקיצוץ קצבאות וכדו', והתחברות לרשעים רודפי התורה ודאי אינה מראה על דאגה לתורה.

ושלטון הערב-רב (אשר על הקמתו הוא אומר הלל בברכה) הוא גורם את כל הביטול תורה ואריכת הגלות וכמו שכתב הגר"א (אבן שלמה פ"א הערה ה').

"קבועה לנו ההוראה הברורה של חכמינו זכרונם לברכה כי גאולתם של ישראל בתחילה היא קמעא קמעא".

בפרק "קמעא קמעא" ביארנו כי זה אמור רק בגאולת פורים שהיתה גאולת בשר-ודם (ולא היתה גאולה אמיתית רק פקידה בעלמא), אך הגאולה העתידה תהיה ע"י הקב"ה בעצמו ודומה ליציאת מצרים כדברי הנביאים "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות" (מיכה ז') וכמו שאמרו חז"ל בניסן נגאלו ובניסן עתידין להיגאל, והיא תהיה בניסים גדולים ובמהירות וכמו שגאולת מצרים היתה במהירות "על כנפי נשרים" ויצאו כולם ביום אחד, ומפורש אמרו במכילתא (דר' ישמעאל פרשת בא פ"ד) שביציאת מצרים לשו את העיסה ולא הספיקה להחמיץ עד שנגאלו **וכן יהיה לעתיד לבוא בגאולה העתידה.**

וכן פשטות דברי הנביא "בעתה אחישנה" (ישעיה ס') וכפירוש הרד"ק: כשיגיע עתה אחישנה לגמרה מהרה כי לא יארך זמן מעת החל הישועה עד כלותה. וזה יותר ממאה שנה מצטטים רבני הציונות את ה"קמעא קמעא" והוא רק תירוץ מדוע לא רואים את התקיימות נבואות הגאולה.

♦ ג. פרק ב': "ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו"

בפרק זה מנסה המחבר להתמודד עם הבעיה שהגאולה שלו אינה מתאימה לנבואת הגאולה שבפרשת ניצבים, שהרי מפורש שם (דברים לב) שישבו עם ישראל בתשובה שלימה קודם הגאולה וקיבוץ גלויות, ודבר זה לא ראינו כלל בגאולת הציונות. אם התורה אינה מסתדרת עם הציונות אז צריך "לתקן" את התורה כדי שתתאים לציונות. ועוד המציא יסוד חדש והוא ההבדל בין תשובה "עד ה'" לתשובה "אל ה'". בתחילה הוא מסתיר את כוונתו אך בהמשך המאמר מתגלה כוונתו האמיתית, שהוא רוצה לומר כי "תשובה עד ה'" היא תחילת התשובה והיא חזרה לארץ ישראל גם ללא קיום מצוות.

"בתורה מפורש כי באחרית הימים, "כי יבוא עליך כל הדברים האלה" תתחיל תשובה "עד ה' אלקיך" במשמעת כללית של מצותו, ואחרי זה תהיה "שיבת ה' אלקיך את שבותך וקבצך מכל העמים ומקצה השמים" אל ארץ מורשת האבות הקדמונים ואחרי זה, אחרי

שיבת ההתקבצות וחזרת הירושה הזאת תהיה מאת ה' מילת הלב של האבות והבנים וכו' ואחרי זה המשך של התשובה, במשמעת המעשית המפורטת לכל מצוותיו, ביתרון ברכתו, המקבילה אל שכלולה של משמרת המשמעת המפורטת הזאת בשלמותה של התשובה אל ה' שהיא אחרי הגאולה של קיבוץ הגלויות וירושת הארץ המחודשת".

כאן החליט המחבר כי התשובה הנזכרת בתורה היא "במשמעת כללית" וללא קיום מעשי של המצוות (ומנין לו זה?), ורק אחר קיבוץ גלויות תהיה תשובה "במשמעת מעשית" של קיום המצוות.

אולם אם נפתח ספר ונקרא את פסוקי התורה נווכח שלא כדבריו, אלא ישוּבו בתשובה לפני שיבואו לארץ: **"ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום אתה ובניך בכל לבבך ובכל נפשך"** דהיינו תשובה גמורה וקיום כל המצוות לכל פרטיהן ודקדוקיהן ואין צריך לומר עיקרי האמונה יראת ה' ושמירת שבת. אמנם זו תשובה מיראה אבל היא תשובה גמורה של חרטה ושמיעה בקול ה' וקיום כל המצוות בכל לב ונפש (היכן מצא בפסוק זה רמז לארץ-ישראל?).

וכן פירש הרמב"ן את הפסוק כפשוטו, שישוּבו בתשובה שלימה "שתשוב אל ה' בכל לבבך ובכל נפשך ותקבל עליך ועל בניך לדורותם לעשות ככל אשר אנכי מצוך היום וכו' לשמור ולעשות את כל מצוות ה' אדונינו ומשפטיו וחוקיו" (ועוד מבואר בדבריו כי אין חילוק בין עד ה' ואל ה' ולא כמו שהמציא המחבר). ומהי השמיעה בקול ה' פירש הרמב"ן בפ' ראה עה"פ ובקולו תשמעו (יג,ה) לעשות כל מה שיצוה אותנו, מלבד מצוות התורה, כלומר לשמוע גם בקול דברי נביאיו.

וכן בפרשת וילך (לא,יז) כתב הרמב"ן "אביהם של ישראל" (כפי שמכנה אותו בהמשך) שהתשובה האמורה כאן היא חרטה עם וידי גמור ותשובה שלימה.

אולם פירושו של "אביהם של ישראל" כאן לא מצא חן בעיני המחבר והחליט להתעלם ממנו, וכן מתעלם ממה שכתב בפרשת בלק (כד,יז) שהמשיח יקבץ גלויות, ובדרשתו לר"ה כתב שהחוטאים בארץ ה' אין לך מרד גדול מזה ואוי להם יותר מכל אדם עי"ש. ופירושו התמוה של המחבר אינו מסתדר גם עם פשט הפסוקים, שהרי אם תחילת התשובה היא לשוב לארץ (פסוק ב') א"כ מדוע צריך ה' לקבצנו (פסוק ג')?

וכן רבנו יונה (תחילת שערי תשובה) וספר העיקרים (ד' כ"ה) וארחות צדיקים (שער התשובה) פירשו כי "ושבת עד ה' אלקיך" היא תשובה מלב שלם בוידוי פה וחרטת הלב, ואפילו שלא תהיה התשובה בתחילה מאהבה אלא מיראת העונש, הבטיח ה' יתברך שהוא יעזור לשב מיראה שישוּב אחר כך בתשובה שלמה מאהבה. שהוא עוזר לשבים לעשות תשובה אפילו בדבר שאין בכחם לעשות, והוא כפירוש הרמב"ן (לו,ו) כי אחר שישוּב בכל לבבו רק אז יעזור ה' וימול את לבבו. ומבואר מדבריהם כי מילת הלב היא רק אחר ששבו בתשובה בכל יכולתם ואז מטהרם הקב"ה ועוזר להם להשיג מה שאין ביכולתם להשיג. ובספר העיקרים (ד' כ"ו) ביאר דרכי התשובה והם שיתקן המחשבה הדיבור והמעשה, ואת א"י לא הזכיר.

והנה אין צריך לומר שפירושו התמוה אין לו שום מקור בדברי המפרשים, ורק מאז תחילת חובבי ציון התחילו להמציא פירושים מעין אלה שהתשובה היא לשוב לארץ. אבל בכל גדולי המפרשים רואים שהדברים כפשוטם תשובה שלימה וקיום כל המצוות, וכן מוכח מדברי הרבה גדולים להיפך מפירושו:

המחבר האמין כי התאספות האנשים במדינת ישראל היא קיבוץ גלויות, כלומר התאספות של חילונים ופורקי עול מחללי שבתות אשר הארץ תקיא אותם, יחד עם ערבים בדואים ודרוזים רוסים וסודנים בארץ-הקודש והקמת מדינה חילונית עם שלטון הנלחם בתורה זהו קיבוץ גלויות ותחיית עם ישראל.

המחבר הבין כמובן שדברי הרמב"ם שהמשיח יקבץ גלויות הם פירכא לכל דבריו, אך גם לזה מצא פתרון, וקבע כי לדעת הרמב"ם "קיבוץ גלויות הוא ביאת המשיח" (שיחות הרצ"ה במדבר עמ' 314). כנראה פחד לומר זאת בעצמו לכן תלה זאת ברמב"ם. וכל עם ישראל לא זכו להבין את עיקרי האמונה ומהו ביאת המשיח, ולא ידעו כי קיבוץ גלויות הוא ביאת המשיח...

אך כוונת הרמב"ם ברורה לכל, כי קיבוץ הגלויות והשיבה לארץ תהיה ע"י המשיח עצמו וכמו שכתוב בנביאים (ישעיה יא, הושע ב, מיכה ב, יג-יז ואל דא ובמפרשים), וכן כתב הרמב"ם באגרת תימן "ודבר זה יסוד גדול מיסודי אמונת ישראל, יעמוד מזרע שלמה איש שיקבץ נפוצותינו ויאסוף חרפתנו וגלותנו ויגלה הדת האמיתית וישמיד כל מי שימרה דברו".

ולא ניתן לפרש כפירושו התמוה של המחבר שהרי כתב הרמב"ם (אגרת תימן) כי אין ספק שתחזור הנבואה לפני ביאת המשיח שנאמר ונבאו בניכם ובנותיכם, וכתב (הל' מלכים יב ב) שאליהו הנביא יבוא קודם ביאת המשיח, ושיבת השופטים וחידוש בית הדין הגדול יהיה לפני ביאת המשיח (פיהמ"ש סנהדרין א, ג). נמצנו למדים שלא התקיימו לא פסוק ב' ("ושבת עד ה' אלקיך") ולא פסוק ג' ("ושב ה' אלקיך את שבותך ושב וקיבצך כל העמים") מתוך נבואת הגאולה שבפרשת ניצבים.

בענין מה שכתב שהתשובה המעשית תהיה אחר הכניסה לארץ, אמנם לאחר השיבה לארץ בפסוק ח' כתוב "ואתה תשוב ושמעת בקול ה' ועשית את כל מצותיו" אך אין זה אומר שקודם לכן לא יקיימו מצוות, וכבר הסבירו **המלבי"ם והנצי"ב** שלכן נאמר כאן "ועשית את כל מצותיו", כי אחר שיבואו לארץ יהיה בית-המקדש בנוי ויוכלו לקיים את כל המצוות התלויות בארץ והקרבת וטהרות, ואילו בעודם בגלות יוכלו רק לשמוע בקול ה' דהיינו ההכנה והשתוקקות לקיים מצוות ה' אשר ניתן לקיימם רק בארץ, אך ודאי שגם בעודם בגלות אחר שישבו בתשובה שלימה על העוונות אז יקיימו את כל המצוות שיכולים לקיים בגלות, וכן פירש **החפץ חיים** (תורה אור פרק י').

בהמשך מביא המחבר דוגמאות מדברי הנביאים ליסוד שהמציא על ההבדל בין תשובה "עד ה'" לתשובה "אל ה'", מדברי הנביאים הושע יואל עמוס ירמיה ישעיה, תרגום אונקלוס והרמב"ם ועוד, כל זה כדי ליצור רושם כאילו כל דבריו מבוססים על דברי הנביאים. אך לא מובן מה ראה מצא בדבריהם, ואדרבה דבריהם הם סתירה לכל דבריו, וכמו הפסוק ביואל "שובו עדי בכל לבבכם ובצום ובבכי ובמספד וקרעו לבבכם ואל בגדיכם ושובו אל ה' אלקיכם" ומכאן שגם תשובה "עד ה'" היא תשובה גמורה בחרטה גמורה בכל לב בצום בכי ושלא ישבו לחטוא, והיכן רמז כאן חזרה לארץ ישראל?

עוד רצה להביא ראיה מהגמרא (פסחים נ' ב') שם אמרו כי הפסוק "כי גדול מעל שמים חסדך" הוא בעושי מצוות לשמה, והפסוק "כי גדול עד שמים חסדך" הוא בעושים שלא לשמה (רש"י:

דמיון מיהא קא עבד), וכדבר יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות אע"פ שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה. ומכאן רצה המחבר להוכיח כי גם תשובה "עד ה'" הוא בעושיין שלא לשמה (כוונתו לומר כי אם חוזרים לארץ בלי מצוות היא כתשובה שלא לשמה והיא נחשבת "תשובה עד ה'"), אך בגמרא שם מדובר במאמינים אשר מקיימים מצוות שלא לשמה, אך לא בכופרים ומחללי שבתות.

לבסוף הביא מדברי 'אורות התשובה' אשר כתב שהתעוררות האומה לשוב אל ארצה אור של תשובה יש בה. את דברי 'אורות התשובה' הוא כותב בהמשך לדברי הנביאים אונקלוס והרמב"ם אשר הביא קודם לכן, כאילו יש איזו שייכות ביניהם וכאילו זה המשך ברור מאליהם וכולם התכוונו לדבר אחד, וכל הנביאים שדיברו על תשובה מראה בצום ובכי והרמב"ם שכתב אין ישראל נגאלין אלא בתשובה, כולם התכוונו כמובן לחזרה לארץ.

אך אין שום שייכות ביניהם וכמו שיבין כל מתבונן, כי הראשונים דיברו על תשובה שלמה מראה שהיא וידי חרטה ועזיבת החטא וכן שמירת התורה והמצוות לכל פרטיה, אשר לא תתכן תשובה בלעדי הדברים הללו כידוע בספרי ההלכה והמוסר, ואילו ב"אורות התשובה" דיבר על שיבה לארץ ללא קיום מצוות. וביקש למצוא לו חבר ולא מצא (מלבד אביו), כי בכל הספרים שהזכיר אין שום ראייה לדבריו, ודבריהם הם סתירה לדבריו.

ועוד הביא מנבואת יחזקאל (פרק ל"ו):

בנבואה ביחזקאל אחרי הנאמר שם אל הרי ישראל "ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא" אשר למדנו רבי אבא שאין לך קץ מגולה מזה ואחרי הנאמר שם אל בית ישראל כי "לא למענכם אני עושה כי אם לשם קדשי" כמו בכניסה ראשונה אל הארץ "לא בצדקתך וביושר לבבך", מפורש הוא סדרו של המעשה הזה: קודם כל "ולקחתי אתכם מן הגוים וקבצתי אתכם מכל הארצות והבאתי אתכם אל אדמתכם" ואחרי זה "וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גילוליכם אטהר אתכם", ואחרי זה "ונתתי לכם לב חדש ורוח חדש אתן בקרבכם והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר", ואחרי זה "ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחוקי תלכו ומשפטי תשמרו ועשיתם"

כאן מתבאר עיקר כוונתו בכל המאמר, שהוא רוצה לומר כי תחילת התשובה היא חזרה לארץ-ישראל ללא קיום מצוות, ורק אחר קיבוץ גלויות שישובו לארץ אז תהיה שלמות התשובה וישובו גם לתורה ומצוות. דבר זה יתבאר גם בהמשך דבריו שהביא את דברי הרמב"ם אור-החיים ובעל הלשם שכתבו כי הגאולה אינה תלויה בזכות ומעשים טובים.

ותלמידיו כבר כתבו זאת במפורש, בספר אילת השחר (פרק שיבת ציון השלישית) מתעלם לחלוטין מפסוק ב' שהוא "ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו" וכותב ששלבי הגאולה לפי התורה הם: קיבוץ גלויות (דברים ל, ג-ד) ירושת הארץ (פסוק ה') גאולה רוחנית "ומל ה' אלקיך את לבבך" (ו'), וכותב "גם הנביא יחזקאל חוזה את גאולת ישראל קמעא קמעא, תחילה קיבוץ העם לארצו, אלא שהעם ישוב לארץ עם כל טומאות הגוים, לבם יהיה לב אבן ולא יקפידו על מצוות התורה ורק לאחר שיתיישבו בארץ יטהרם ה' ויחדש את לבם ויביאם לשמירת התורה וקיום המצוות".

מה שכתב שהכניסה הראשונה אל הארץ היתה "לא בצדקתך" (דברים טו,ה), אולם כבר כתב **האור-החיים** הק' "אבל על כל פנים דור כשר היו באי הארץ וכן תמצא שאמר להם ואתם הדבקים בה' אלקיכם וגו', אלא שלא היו שלמים לתת להם הארץ לזכותם אם לא היתה ברית אבות וכו' אלא שצריך גם כן דור זכאי". **והאלשיך** הק' (פ' נצבים) כתב "כי הנותרים אז בישראל ביום סילוק משה רבינו ע"ה היו כולם צדיקים כי כלו מתי מדבר ואשר חטאו בשיטים גם הם, ונשארו היוצאים קטנים ממצרים נוחלי הארץ כולם קדושים ואליהם אמר אתם נצבים היום כולכם לפני ה' וכו' כי כולכם צדיקים". **והגר"א** כתב (שיה"ש ד,ז) "כולך יפה רעיית" עד כאן היה מדבר בדור המדבר ועכשיו הוא מדבר בדור יהושע ואמר כולך יפה במ"ע ומום אין בך במצוות ל"ת. וכבר מפורש בחז"ל שקודם שנכנסו לארץ בא יהושע ואמר להם עשו תשובה כדי שתכנסו לארץ (תנדבא"ר פר' יח).

ואם נבוא להשוות את הגאולה האחרונה לראשונה, הרי שבראשונה לא נגאלו אלא מתוך תשובה, וכל הרשעים לא זכו להיגאל, וכך יהא גם בגאולה האחרונה וכמו שאמרו במדרש (דברים רבה ב,כג) "בשביל ה' דברים נגאלו ממצרים כו' מתוך תשובה, ואף לעתיד לבוא אין נגאלין אלא מתוך ה' דברים הללו" וכן הוא בירושלמי תענית (פ"א ה"א). וגם גאולת בית-שני היתה אחר ששבו כל ישראל בתשובה כידוע במגילת אסתר.

בענין נבואת יחזקאל (פרק ל"ו), הנה המחבר בחר בנבואה זו כי היא מתאימה כביכול לשיטתו ולא כתוב שם שישבו בתשובה קודם הגאולה. אולם הוא מתעלם מנבואה אחרת ביחזקאל (פרק כ') ושם יש הוספה חשובה ומפורש כי קודם שיבואו לארץ יתקיים בירור בעם ישראל וכל המורדים והפושעים בה' לא יזכו להגיע לארץ בגאולה.

וכך נאמר שם (פסוקים לג-לח): "חי אני נאם ה' אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוק עליכם, והוצאתי אתכם מן העמים וקבצתי אתכם מן הארצות אשר נפוצתם ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה, והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים, והעברתי תחת השבט והבאתי אתכם במסורת הברית, וברותי מכם המורדים והפושעים בי מארץ מגוריהם אוציא אותם ואל אדמת ישראל לא יבוא".

ודבר זה מבואר גם בפרק ל"ו עצמו, שרק אחר שיהיו טהורים מכל העוונות יתיישבו בארץ: "כה אמר ה' ביום טהרי אתכם מכל עוונותיכם והושבתי את הערים ונבנו החרבות והארץ הנשמה תעבד תחת אשר היתה שממה לעיני כל עובר" (שם לג), וכן כתבו הרד"ק (לוח), האברבנאל והמלבי"ם שזה אחר שעשו תשובה גמורה ואחר טהרת העוונות עד שלא ישאר מהם רושם כלל אז יתיישבו ויבנו הערים החרבות.

גם מה שנאמר "**וקדשתי את שמי הגדול** המחולל בגוים וגו' **בהקדשי בכם** לעיניהם" (לוח, כג) כתב המלבי"ם שזה רומז למה שנאמר בפרק כ' שיכוף אותם לחזור בתשובה וכמו שכתוב ביד חזקה אמלוק עליכם והבאתי אתכם אל מדבר העמים וברותי מכם המורדים והפושעים בי וגו', וכדברי הגר"א (הגדש"פ ד"ה והקב"ה מצילנו) שהקב"ה נקרא קדוש בעשותו דין בעולם ואז נתקדש שמו בעולם ומתייראין ממנו, וכדאיתא בזבחים (קטו ב') על הפסוק "ונקדש בכבודי" שבשעה שעושה הקב"ה דין בקדושתו מתיירא ומתעלה ומתהלל.

וכך מבואר במדרש (דברים רבה ג'יא) אבל לעתיד-לבא שאין לכם לא חטא ולא עון אני אטע אתכם בתוכה נטיעת שלוח מנין שנאמר ונטעתם על אדמתם ולא ינטשו עוד מעל אדמתם, וכן בספרי (דברים מ"ג) על הפסוק "ואבדתם מהרה" אמר להם הקב"ה לישראל ראו באלו דרכים הלכתם ועשו תשובה מיד אתם חוזרים לעריכם שנאמר "שובי בתולת ישראל שובי אל עריך אלה" (ירמיה לא). ומבואר בזוה"ק (רע"מ נשא קכ"א) כי מה שכתוב ביחזקאל פרק כ' "ואעשה למען שמי" הוא רק אם עושין תשובה ואם לא חוזרין אז מעמיד עליהם מלך שקשים גזירותיו משל פרעה עד שיחזרו בתשובה בעל כרחם. ובזוה"ק (רע"מ נשא קכ"ב) ורשעים בחושך ידמו אינון ערב רב ובג"ד אמר נביאה עליהו (יחזקאל יג) ואל אדמת ישראל לא יבואו. ועי' ערוך לנר (נידה ע' ב') שהקב"ה מטהר את ישראל דוקא אם שבו מכל חטאיהם.

והנה נבואה נוספת ביחזקאל שהמחבר מתעלם ממנה, שם (יא, יז-יח) נאמר שבקיבוץ גלויות כאשר יבואו לארץ יסירו את כל השיקוצים והתועבות מאדמת ישראל (ופירושו הרד"ק אברבנאל ומצודות על הגאולה העתידה), ואת זה לא ראינו כלל מאז תחילת הציונות והקמת המדינה אלא ההיפך הגמור, לא די שלא סילקו מהארץ את הע"ז והתועבות אלא הציונות בעצמה מילאה את הארץ בשיקוצים ותועבות פריצות וכפירה.

כל זה מלבד מה שהוא מתעלם לחלוטין מפסוקים מפורשים בנביאים ודברי חז"ל שקודם הגאולה יתקיים בירור וצירוף כגון "ואשיבה ידי עליך ואצרוף כבור סיגין וגו'" (ישעיה א') "וצרפתים כצרוף את הכסף" (זכריה יג) "אז אסיר מקרבך עליזי גאותך וגו' והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם ה'" (ולא בצבא של חילונים) (צפניה ג', יא) "ובעת ההיא ימלט עמך כל הנמצא כתוב בספר" (דניאל יב, א) "והיה הנשאר בציון והנוותר בירושלים קדוש יאמר לו" (ישעיה ד, ג).

ומה שרצה לומר כי רק אחר שישבו לארץ ישובו בתשובה שלימה ככתוב שם "וזרקתי עליכם מים טהורים וגו'" - אין זה נכון כלל, שהרי כבר שבו בתשובה שלמה בגלות, וזריקת המים הטהורים אינה חזרה בתשובה אלא טהרה מאת ה' לאחר ששבו אליו, וכמו זריקת מי אפר פרה על טמא מת שאינו טהור עד שיטבול.

וכן אמרו במדרש (במדבר רבה נשא ז'): אם יעשו תשובה במלכיות שיהיו שם הקב"ה מקבצם... שעתידין ישראל שיעשו תשובה באחרית הימים והם נגאלים, וכשם שמצורע וזב וטמא נפש לא יטהרו לעולם עד שיבואו במים טהורים כך עתיד הקב"ה לזרוק עליהם מים טהורים ולטהרם שנאמר "וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם וגו'". וכן מבואר בתנא דבי אליהו (רבה פרק יח ד"ה שפכי כמים) בא וראה כמה גדולה כחה של התורה שמטהרת את פושעי ישראל בזמן שעושין תשובה אפילו מע"ז שבידם שנאמר וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם וגו' ואין מים אלא תורה שנאמר הוי כל צמא לכו למים ואין טהרה אלא דברי תורה שנאמר אמרות ה' אמרות טהורות וגו' (הרי שזריקת המים הטהורים היא רק אחר שעשו תשובה).

וכן כתב האברבנאל בספר משמיע ישועה (מבשר ה', נבואה ה'): ולפי שעשה משלו בענין הנדה אמר "וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם" כי כמו שהנדה כדי להתקרב לבעלה תטבל במים חיים להטהר מהטומאה כן ישראל יסירו מעליהם עוונותיהם בענין שישארו טהורים

ופרושים מהם, והנה יחס זה הקב"ה לעצמו באמרו וזרקתי עליכם לפי שהתשובה לא תשלם כי **אם עם העזר האלקי וכמ"ש השיבנו ה' אליך ונשובה.**

ועי' ברד"ק (יחזקאל לו יז) ומלבי"ם (שם לו כג) אשר היה פשוט להם כי כל הפרק (ל"ו) הוא אחר ששבו בתשובה. ועוד כתב הרד"ק (ישעיה ג יח): ויש לפרש כל זה (הפורענות) בשוב הגלות שיכלו רבים מישראל שלא שבו לה' בכל לבם כמו שנאמר עליהם וברותי מכם המורדים והפושעים בי וגו' ונאמר עוד עליהם והבאתי את שלישיתם באש והנשארים יהיו ענוים וקדושים... ונאמר בנבואת צפניה אז אסיר מקרבך עליזי גאותך ולא תוסיפי לגבהה עוד בהר קדשי והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם ה'. וכן מבואר בנבואות רבות שקודם הגאולה יתקיים בירור וצירוף של עם ישראל, ורק הצדיקים ומי שישבו בתשובה שלימה יזכו להיגאל (הובא בהקדמה לפרק "אין נגאלין אלא בתשובה").

וכתב הגר"א (אבן שלמה פ"א, י') לעתיד לבוא תחילה יום הדין הגדול ואחר כך **וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם**, כי אסלח לאשר אשאיר (ירמיה נ'), הרי שכל זה יהיה רק אחר יום הדין הגדול, וגם זה רק לאותם הצדיקים שישארו (ספרא דצניעותא נ"ד ד', עי' ת"ז מט ב'). ושם (סוף הערה ו') שיהיו במדבר ו' חודשים ויהיה להם חבלים וצירים גדולים כמו שהיה בגאולה הראשונה ועל זה נאמר (יחזקאל כ') אם לא ביד חזקה ובחימה שפוכה אמלך עליכם ואח"כ יגאלו בניסן ברחמים גדולים.

ומה שכתוב (יחזקאל לו כו) "ונתתי לכם לב חדש והסירותי את לב האבן מבושרכם ונתתי לכם לב בשר" אין זה חזרה בתשובה לתורה וקיום מצוות כמו שהבין המחבר, אלא עניינו הוא הסרת יצר הרע, וכמו שכתבו בתרגום יונתן ורמב"ן על הפסוק "ומל ה' אלקיך את לבבך" (דברים לו) וכתב בעל הטורים שזה לימות המשיח, וכן אמרו בגמ' סוכה (נב א') יחזקאל קראו אבן, וכן איתא בפרקי דר"א (פרק כח) "ולעתיד לבא הקב"ה מתיר את ערלת הלב מישראל שנא' והסירותי את לב האבן", ובתנחומא (עקב יא) "אבל לעולם הבא אני עוקר יצה"ר מכם ואינכם משתכחים שנאמר והסירותי את לב האבן מבושרכם ונתתי לכם לב בשר", וכן כתב הרמח"ל (דעת תבונות ס' מ') על ימות המשיח נאמר והסירותי לב האבן מבושרכם, שיתבטל מהם יצה"ר, וכן הוא במהר"ל (נצח ישראל פמ"ו) ומהר"ו (הקדמת עץ חיים). ומ"מ לא ניתן לפרש שהסרת לב האבן ומילת הלב הם חזרה בתשובה שהרי הכל בידי שמיים חוץ מיראת שמים, וכבר שבו בתשובה בגלות קודם קיבוץ גלויות.

ומכל מקום כל הנבואה של יחזקאל פרק ל"ו טרם התחילה להתקיים, שהרי כתוב שם (פרק ל"ה ותחילת ל"ו) שחורבן אדום יהיה קודם לגאולת ישראל "שממה תהיה הר שעיר וכל אדום כולה", וכן כתב האברבנאל שהחורבן יהיה בכל עמי אדום ורומי, כי מפלת שעיר תהיה קודם גאולת ישראל, ולא ראינו שום התחלה לנפילת מלכות עשו וכבר ניבא עובדיה "ולא יהיה שריד לבית עשו" (והאריך האברבנאל בפרושו לישעיה ל"ה להוכיח כי אדום הוא מלכות רומי וכל עמי הנוצרים). וגם בדברי בעל הלשם (הדעה ח"ב דרוש ד' ענף יב) מבואר להדיא כי פרק ל"ו יתקיים אחר ביאת המשיח, ועי' בפרק "גאולה בדרך הטבע" (סעיף ח') שקיבוץ גלויות יעשה ע"י אליהו הנביא ומשיח צדקו.

ובפרק "הקץ המגולה" התבאר כי ענין הקץ המגולה אינו תלוי בחקלאות ועבודת אדמה אלא הוא דבר ניסי מאוד ויתנו העצים פירות כל יום ועצי הסרק יתנו פירות, וכל זה יתקיים רק בביאת המשיח אחר חורבן מלכות אדום (הם כל הנוצרים) כמפורש בנבואת יחזקאל בפסוקים הקודמים, ויהיה זה אחר בנין ביהמ"ק כאשר יהיו כל עם ישראל שומרי מצוות, כמו שכתבו ראשונים ואחרונים וגדולי המקובלים.

♦ ד. פרק ג': דעת ר' אליעזר ור' יהושע במסכת סנהדרין

בפרק זה ממשיך המחבר עם הרעיון שהמציא כי תחילת התשובה היא חזרה לארץ ישראל, דבר זה מתבאר באופן נפלא (לטענתו) במחלוקתם של ר' אליעזר ור' יהושע (סנהדרין צז ב') אשר נחלקו האם ישראל נגאלין רק בתשובה מרצונם או גם בעל כרחם. המחבר כמובן אינו רואה כאן שום קושיא אלא ראייה נוספת לדבריו, שהרי פשוט כי הם נחלקו על ענין ארץ ישראל, האם יזכו להיגאל רק אם ישובו לארץ או גם אם לא ישובו אליה.

ההבחנה הזאת המבוארת בתורה בנבואה וכו' בין התשובה מיראה לתשובה מאהבה, בין התחלת התשובה לשלמות התשובה במהלך הגאולה מכוונת ומתאימה היא אל נוסחת דבריו הראשונים של רבי יהושע שלעומת רבי אליעזר שקבע בסתם ובהחלט כי עשיית תשובתם של ישראל קודמת לגאולתם, **קבע הוא לכך רק את החלק הראשון של התשובה**, אשר מתוך מה "שהקב"ה מעמיד להם מלך כהמן" הם "עושין תשובה ונגאלין".

המחבר החליט כי ר' יהושע אשר אמר כי "הקב"ה מעמיד להן מלך שגזרותיו קשות כהמן וישראל עושין תשובה" דיבר רק על החלק הראשון של התשובה, דהיינו לחזור לארץ ישראל, לפי דבריו כוונת ר' יהושע היא שאם לא ירצו לחזור מעצמם לארץ אז הקב"ה יכריחם לשוב לארץ ע"י מלך שגזרותיו קשות כהמן...

כלומר עליית כל החילונים פורקי העול ומחללי שבתות הם תחילת התשובה, וזה מה שנאמר בתורה "ושבת עד ה' אלקיך בכל לבבך" והיא התשובה מיראה שהזכירו הנביאים והראשונים.

לפי פירוש בזה נחלקו גם רב ושמואל, רב אמר כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה שישובו לא"י, ומעשים טובים לייבש ביצות ולסלול כבישים, אם יעשו זאת מיד יגאלו גם בלי תשובה מכל העברות, ואם לא יעשו זאת לא יגאלו, ושמואל אמר דיו לאבל שיעמוד באבלו וגם בלא תשובה לארץ ובלי לייבש ביצות יגאלו, וכן מה שאמרו בגמרא (שם צח א') שהמשיח יבוא "היום אם בקולו תשמעו", הכוונה כמובן לשמוע בקול ה' לחזור לארץ, אך לפי דבריו מדוע ישובו כל עם ישראל וגדוליו בעצלותיים ולא שמעו לציווי התורה והנביאים לשוב לארץ, ורב ושמואל עצמם מדוע נשארו בבבל והיו נאה דורשים ולא נאה מקיימים?

גם במהרש"א מוצא המחבר ראייה לדבריו, שהוא פירש כי בין לר"א ובין לר"י צריכים לעשות תשובה אלא שנחלקו אם צריך תשובה הכרחית או רצונית, וכמובן הוא התכוון האם צריך לשוב לארץ או לא.

כתב שמסקנת דבריו של ר' יהושע היא שישאל נגאלים גם ללא תשובה ומעשים טובים, ואיני יודע מנין החליט כך, בגמרא שלנו כתוב לשלל הדעות צריכים לשוב בתשובה כדי להיגאל אלא שלדעת ר' יהושע אם לא ישובו מרצונם אז מעמיד עליהם מלך קשה כהמן עד אשר ישובו בתשובה. ור' יהושע מסכים שלא יגאלו אלא אם יעשו תשובה, אך הוא חולק על ר' אליעזר וסובר שגם תשובה בעל כרחם ע"י מלך קשה כהמן תועיל על מנת להגאל. כך הם דברי הגמרא וכך ביארו היד-רמה, המהרש"א, מהר"ל, בכור שור, ועוד.

בענין דברי אור-החיים הק' ובעל ה"לשם" אשר כתבו כי הגאולה אינה תלויה בזכות ומעשים, התבארו דבריהם בפרק "אין נגאלין אלא בתשובה" (סעיף י'). ודאי אין כוונתם לומר שיגאלו גם הרשעים אלא שהגאולה מוכרחת לבוא על כל פנים גם אם אין לישראל די זכויות כדי להיגאל, וכבר כתב גאון המקובלים **הרמ"ק**: "בגאולת בעתה אם ח"ו לא ישובו ישראל בתשובה יהיה בזעף ושטף אף, ולא ישארו אלא אחד מעיר ושנים ממשפחה וכו' **אבל שיעלה בדעת שיהיה תשועה לישראל ושרץ בידם זה הבל**, ורבים מתאווים ליום ה' ולא ידעו שהוא להם חשך ולא אור" (אור יקר תקי"ז חא, עמ' ס), וראה חסד לאברהם (מעין ה' נהר לו ולח).

ומאריך המחבר לבאר כי אין הלכה כרבי אליעזר אשר שתק והודה לר' יהושע. אך אין זה עיקר העניין, הרי גם לר' יהושע אין נגאלין אלא אם כן עושין תשובה, אלא שהוא סובר שה' יעורר אותם לעשות תשובה ע"י מלך קשה כהמן. ומ"מ הרמב"ם פסק להלכה כרב וכתב בהלכות תשובה (ז,ה) "כל הנביאים כולן צוו על התשובה ואין ישראל נגאלין אלא בתשובה, וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד הן נגאלין שנאמר והיה כי יבאו עליך כל הדברים וגו' ושבת עד ה' אלהיך ושב ה' אלהיך וגו'".

עוד הביא מהספר "יוסף חן" אשר כתב ששתיקה כהודאה דמיא וזה ששתק רבי אליעזר (בגמ' שם צא א') בא להורות שהודה לר' יהושע, ונמצא רב יחידאי שהדבר תלוי בתשובה.

ואחרי תיבות 'ושתק רבי אליעזר' הביא הגמרא תכף ומיד על זה ואמר ר' אבא אין לך קץ מגולה מזה וכו', היינו על כל הנ"ל כאומר אין תשובה מעכבת, ואין קץ מעכב, כי אין קץ בדבר רק זה הקץ המגולה, כאשר בכל זמני הכושר יתקרב ישראל לבוא אל ארץ הקדושה של נחלת שדה וחרם והארץ תתן להם יבולה בשפע רב, זה הוא הקץ המגולה, וזה הוא דור שבן דוד בא.

אולם רב אינו יחיד בסברה זו, גם לדעת ר' אליעזר ור' יהושע צריכים לשוב בתשובה כדי להיגאל. ומ"מ אין נפ"מ במחלוקת זו, כיון שפרשת הגאולה שבניצבים היא נבואה והבטחה מפורשת שעתידין ישראל לשוב בתשובה שלימה קודם הגאולה, וכן כתבו כל גדולי המפרשים (רש"י, רמב"ם, רמב"ן, ר' בחיי, רד"ק, אלשיך, הק', שלה"ק, אוה"ח, הק', מלבי"ם, נצי"ב, חפץ-חיים) וכמבואר במדרש (דברים רבה ז,י), ע"י בפרק "אין נגאלין אלא בתשובה" (סעיף ב').

ואדברה, לכן הביאה הגמ' את ענין הקץ המגולה אחר מחלוקת ר"א ור"י כדי לומר שרק אחר שישובו בתשובה שלימה יזכו לברכות הארץ, וכרמב"ן בפ' בחוקותי (כו יא) שברכות הארץ העתידות הן כולם ניסים ויהיו בהיות כל עמנו צדיקים.

בענין ספר "יוסף חן" ומחברו, על ספרו "סלו סלו המסילה" כבר נכתב מאמר בהפלט (תרס"ה עמ' ו,סוק,ר) ויסוד דרכו הוא שהגאולה העתידה צריכה להיות באמצעות השתדלותנו, ונתלה בכמה מילים שמעתיק ממאמרי חז"ל ודברי הגדולים והרבה פעמים משנה את לשונם, וכן מתאמץ לפרש כדרכו את דברי הנביאים ולומר שזהו פשוטו של מקרא. את דברי הרד"ק (תהלים פד) שכתב "חן וכבוד יתן ה' לאותם שיהיו הולכים בתמים וישבו אליו בכל לבם" הוא העתיק "הולכים בתמימות לארץ הקודש"... וכן בספר "יוסף חן" מפרש את דברי הנביאים על התשובה כאילו כוונתם שישבו לארץ אך מדלג ומשמיט פסוקים רבים, המציא פסיקתא שלא היתה ולא נראה וכתבה בשם חז"ל וכדו', הוציא דברי הרמב"ם מהקשרם (הובא בספר "אור לשרים" עמ' 13), זה הספר אשר המחבר דידן בחר לסמוך על דבריו.

כתב שהגמרא כתבה "ואמר רבי אבא בוא"ו אף שלא נזכר שם רבי אבא מקודם לומר שרבי אבא הולך על כל דברי התנאים והאמוראים שם".

בדקדוקי סופרים כתב דהגירסא הנכונה היא "אמר רבא" וכן הוא באה"ת וביד רמה, ורבא כבר נזכר מקודם בדף צ"ז א', ובהגהות מלא הרועים על שבת ל"ד דאיתא התם אמר ר' אבא כתב דאפשר דגם רבא הוא קיצור של ר' אבא, וכן במדרש הגדול (פ' מקץ מ"א) הגירסא היא אמר רבא, וממילא נופלים כל הדיוקים שכתב. ובענין הקץ המגולה הארכנו בפרק "הקץ המגולה" ע"ש שהוא רק אחר חורבן אדום כאשר יבוא המשיח ויבנה ביהמ"ק במהרה בימינו, ויהיה דבר ניסי מאוד ואינו תלוי כלל בעבודת הקרקע.

וענתה בי צדקתי שרב היה מודה לרבי אבא שהרי אגדת בראשית רב חיברה, ושם בפרק פב על הפסוק "הקבצו ושמעו" נאמר: אמר יעקב לבניו אף על פי שאיני יודע אימתי יום הדין אלא הרי אני אומר לכם כשתאספו ותקבצו אותה שעה אתם נגאלין, שנאמר "אסוף אאסוף יעקב כולך" מיד "ויעבור מלכם לפניו וה' בראשם" (מיכה ב').

לא מובן מה הראיה שמצא במדרש זה ומנין לו שמדובר על התאספות בא"י, והאלישיך הק' (מיכה ב'ב) פירש שיביאים ממקומות פזוריהם אל מקום מלכות אחד וגם שם הם בארץ אויביהם ואחרי כן משם יקבצם אל ארצו וכו' כי אין הגאולה העתידה באה אלא ע"י תשובה גמורה, וכמבואר ביחזקאל כ' שקודם הכניסה לארץ יבואו למדבר העמים.

ועוד שהרי מבואר בבראשית רבה (צח ב') על הפסוק "האספו ואגידה לכם" (בראשית מט א) ש"האספו" הוא היטהרו וכן תרגם יונתן 'אידיכו מסואבותא' ומבואר להיפך מהמחבר אלא שיטהרו וישבו בתשובה לפני שיבואו לארץ, ובתנחומא (תזריע ט') איתא להיפך מדבריו ולמדו מפסוק זה במיכה דאין אסוף אלא גלות. ועוד דרשו שם בב"ר על הפסוק "הקבצו ושמעו בני יעקב ושמעו אל ישראל אביכם" שמעו לא-ל ישראל אביכם.

וגם הפסוק שהביא המדרש "עלה הפורץ לפניו פרצו ויעברו שער ויצאו בו ויעבור מלכם לפניו וה' בראשם" אמרו חז"ל הפורץ זה אליהו מלכם זה צמח בן דוד (וכן כתבו הרד"ק אלשיך הק' ומצודות) הרי שקיבוץ גלויות ייעשה ע"י אליהו והמשיח ואיתם יבואו לארץ ישראל יחד עם גילוי השכינה, ועי' בפרק "אתחלתא דגאולה" (סעיף ו) שקיבוץ גלויות תחילה יהיה למדבר העמים ולא לא"י וכמבואר בנבואת יחזקאל כ' והושע ב'.

◆ ה. פרק ד': קמעא קמעא, גוי אחד בארץ, ומצוות ישוב א"י

בפרק זה והבא שאחריו ממשיך המחבר עם הענין של "קמעא קמעא" אשר החליט שהוא יסוד היסודות של הגאולה העתידה (ויותר ממאה שנה הוא משמש להם כתירוץ מדוע לא מתקיימות נבואות הגאולה, ומדוע לא נבנה ביהמ"ק וכל העמים אינם מקבלים עול מלכות שמים).

וכבר ביארנו לעיל כי "קמעא קמעא" נאמר רק על גאולת פורים אך הגאולה העתידה תהיה דומה ליציאת מצרים, וגם גאולת פורים לא היתה כל-כך איטית ונמשכה כחמש שנים (אסתר נלקחה בשנת שבע לאחשורוש, והמן נתלה בשנת שתיים-עשרה), והמן נתלה שלושה ימים אחר שכתב את האגרות לאבד את היהודים (רש"י מגילה ט"ו ד"ה יו"ט), ואילו "גאולת הציונות" נמשכת כבר יותר ממאה שנה. וגם אם אומרים "קמעא קמעא" הרי שצריכים לראות התחלה כלשהיא אך מאז תחילת הציונות לא ראינו התקדמות וגם לא שום התחלה של נבואות הגאולה כגון שתעבור רוח הטומאה מהארץ ושיקבלו כל הגוים את עבודת ה' והנקמה בעמים שהרעו לנו וכדו'. וכבר כתב הרמב"ן בויקרא (כו,טז) דהגאולה האחרונה תהיה גאולה שלמה מעולה על כולם ולא כגאולת בית-שני. ור' צדוק הכהן (מחשבות חרוץ עמ' יב) כתב: גאולת פורים לא היתה גאולה שלימה דאכתי עבדי אחשורוש אנו, רק הראנו ה' יתברך דגם בעבודתנו לא עזבנו.

ועיקר מה שאמרו "קמעא קמעא" הוא על ביאת המשיח אשר נמשל לשמש וצמיחת גדולתו תהיה קמעא קמעא (וכמו שדרשו חז"ל על הפסוק מגדיל ישועות מלכו ועושה חסד למשיחו) ולכן נקרא צמח וכן התגלות כבוד ה' שתהיה אחר ביאת המשיח, עי' בפרק "קמעא קמעא".

כתב שהגאולה האמיתית הזאת אשר מבטלת את מצב ה"מפוזר ומפורד" של העם של היותו בארצות העמים אויביו ומחזירה אותו לקדמות היותו גוי אחד בארץ.

אולם עם ישראל ישוב להיות "גוי אחד בארץ" רק לעתיד-לבוא בביאת המשיח אשר ישיב את עם ישראל כולו לארץ, כאשר תעבור רוח הטומאה מן הארץ ויבנה ביהמ"ק והיו כולם עובדי ה', כמבואר בזוה"ק (תולדות קמ"ה ב') וכלהו יתקיימון לזמנא דמלכא משיחא דכדן יהון ישראל גוי אחד בארץ ועם אחד לקב"ה הדא הוא דכתיב (יחזקאל יז) ועשיתי אותם לגוי אחד בארץ. ובזוה"ק (ויצא קס"ד א') שזה יתקיים אחר מלחמת גוג ומגוג כאשר תעבור הטומאה מהעולם ולא ישארו אלא הקב"ה לבדו וישראל עם קדוש לעבודתו דכתיב ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. ושם (אמור צג ב') דכנסת ישראל השתא בגלותא כביכול לא אקרי אחד ואימתי אקרי אחד בשעתא דיפקון ישראל מן גלותא וכנסת ישראל אהדרת לאתרהא לאזדווגא ביה בקב"ה הדא הוא דכתיב (זכריה יד) ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד, ודא בלא דא לא אקרי אחד, וכו' לזמנא כלא לאתר חד ולאשתכחא כלא בשלימו ברזא דאחד ולמהוי ישראל לתתא גוי אחד בארץ וכו' במה יקרון אחד, אלא בירושלם דלתתא יקרון ישראל אחד מנא לן דכתיב (שמואל ב' ז) גוי אחד בארץ (ירושלם הכוונה היא על ביהמ"ק כמבואר במקומות רבים בחז"ל וזוה"ק).

כתב שהגאולה הזאת מקיימת את התורה ומקוממת את השכינה בחזרת ישראל למקומם ותקומתם בו, ומחדשת את היות חייהם של ישראל בהתחדשות תקפה של הישיבה בארץ והירושה אותה. הישיבה בארץ שהיא מקימה את כל התורה ומצוותיה.

אמנם עיקר קיום המצוות הוא בא"י, אך זה יתחדש רק בבנין ביהמ"ק, ואילו מאז הקמת המדינה לא התחדשה שום מצוה מהתורה, והמצוות התלויות בארץ הינן מדרבנן, ואין שינוי מהותי בין קודם הקמת המדינה לאחריה, ועיקר השראת השכינה היא בביהמ"ק, והציונות לא הביאה את השכינה לארץ אלא גורמת לה שתסתלק ח"ו.

בענין מצוות ישוב א"י, הנה זה ודאי שעיקר קיום המצוות הוא בא"י שהרי כל המצוות התלויות בארץ והקרבנות נוהגות רק בארץ, אך כל זה הוא רק בזמן הבית ויתקיים לעתיד לבוא בביאת המשיח. ובזמן הזה זמן הגלות אין חיוב כלל לדור בארץ, וכל ספרי המצוות לא הזכירו כלל מצוות ישוב א"י, לא בספר המצוות לרמב"ם, רס"ג, סמ"ג, סמ"ק, יראים, ספר החינוך, ספר מצוות קצר. ודעת הרמב"ן שהיא מ"ע לא הוזכרה כלל ברא"ש טור כסף-משנה ב"י שו"ע וכל הנושאי כלים, ודעתו דעת יחיד ולא נפסקה להלכה. וכל שכן כיבוש א"י לא הוזכר כלל בשום ראשון ואחרון, וגם האחרונים אשר סברו כרמב"ן הרי כתבו במפורש שאסור לכבוש משום איסור השבועות, וכן בשו"ת הרשב"ש (נכדו של הרמב"ן) סי' ב' כתב שמצוה זו אינה מצוה כוללת לכל ישראל בגלות הזה אבל היא נמנעת בכלל משום השבועות שלא ידחקו את הקץ ולא יעלו בחומה.

וגם לרמב"ן המצוה רק ביראי ה' ולא בחוטאים ופורקי עול, כמו שכתב בסוף דרשתו לר"ה שהחוטאים בארץ ה' אין לך מרד גדול מזה ואוי להם יותר מכל אדם, ופשיטא ששלטון המדינה החילונית לא חשיב ככיבוש הארץ, ועוד כתב בפירושו לתורה (סוף פ' עקב) דכיבוש רבים הוא רק ע"פ הדיבור (סנהדרין ואורים ותומים וכו' בע"ז כ') ובפרשת שופטים (יט"ה) דדבר ברור הוא שלא יירשו את הארץ בעברם על התורה, וגידוע עכו"ם קודם לכיבוש א"י (ע"ז מה ב') ועיקר הכיבוש הוא לעקור ע"ז כדאיתא בספרי (דברים יא, כד), ובכל המלחמות של החילונים לא עקרו ע"ז כלל (שלא לדבר על הטומאות שהביאו החילונים שהם גרועות מע"ז).

ובפ' האזינו (לב כז) כתב "אביהם של ישראל" הרמב"ן שיזכו להיגאל בזכות שסובלים ומקבלים עול הגלות: וזה טעם "כי ידן ה' עמו ועל עבדיו יתנחם" שיזכור ה' כי הם עמו מאז ויזכור כי הם עבדיו שעמדו לו בגלותם כעבדים לסבול הצרות והשעבוד. ועוד כתב הרמב"ן במאמר הגאולה (שער ג') שאנו היום בגלות אדום כי עוד לא הטהרנו ואין לנו עמידה ממנה עד בוא המשיח, וגלות רומי נמשכת עד ביאת הגואל והם ישתעבדו בישראל עד עת קץ כי לא תכרת מלכותם רק ע"י המשיח הגואל, וכן כתב בספר האמונה והבטחון (פ' יא) שתשוב הממשלה למשה בימי גאולתנו כי הוא יוציא את ישראל (ע"י דב"ר ג' עה"פ פסל לך- שמש רבנו יבוא יחד עם אליהו הנביא), וכן כתב בפירושו לתורה (שמות יז, ט) שאנחנו היום בגלות אדום עד אשר ינוצח אדום ועמים רבים אשר איתנו אז ניוושע לעולם כאשר אמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה, וכן כתב בסוף פ' בלק.

♦ ו. פרק ה': הנסיגות והכשלונות בגאולה

בפרק זה מסביר המחבר שבמהלך גאולתם של ישראל שהיא "קמעא קמעא" ייתכנו הפסקים ועיכובים, נסיגות כשלונות וסיבוכים. כל זמן שלא באה הגאולה לשלמותה יכולים לחול בה פגמים וקלקולים.

דבר זה צריך ביאור, הגאולה היא "קמעא קמעא" כאור הבוקר וזריחת השמש כמו שאמרו בירושלמי, וכן כתב הגר"א (אבן שלמה יא, ה') שהגאולה מכונה בשם בוקר. ולפי דברי המחבר שהחלה זריחת הגאולה אם כן מדוע ישנם נסיגות וכשלונות, האם בזריחת השמש ישנם נסיגות וכשלונות?

ובירושלמי ברכות (פ"א) אמרו: כך היא גאולתן של ישראל בתחילה קימאה קימאה כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת וכו', כך בתחילה "ומרדכי יושב בשער המלך" ואחר כך "ויקח המן את הלבוש ואת הסוס" ואחר כך "וישב מרדכי אל שער המלך" ואחר כך "ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות" ואחר כך "ליהודים היתה אורה ושמחה".

אולם הרבה ספרים אינם גורסים את הפסוק "וישב מרדכי אל שער המלך", וכן הר"ש סירילאן, בעל החרדים, והגר"א מחקו גירסא זו, וכן במדרש תהלים (מזמור כ"ב) ובילקוט תהלים (רמז תרפ"ה) ובשיהש"ר (ו;). לא נזכר פסוק זה, וכמו שכתב בעל "החרדים": לא גרסינן, דאין זו הארה, דלשקו ולתעניתו שב כדפירשו רז"ל. ומדוע? כי פשוט וברור שמאחר שהתחילה הגאולה אין בה נסיגות ומשברים וסיבוכים.

"אומה זו משולה לכוכבים ומשולה לעפר, כשהם יורדים יורדים עד עפר וכשהם עולים עולים עד הכוכבים" (ילקוט אסתר רמז תתרנח).

והדבר מפורש בנביאים שישובו לארץ "ושמחת עולם על ראשם" (ישעיה נ"א) וכן שם נ"ד וברד"ק שאחר שיצאו מהגלות לא תהיה להם צרה לעולם, ושם פרק ס' לא ישמע עוד חמס בארצך, ובפרק ס"ה ולא ישמע בה עוד קול בכי וקול זעקה, וביחזקאל כ"ח וישבו עליה לבטח, וכן בפסוקים רבים ומבואר שבגאולה האמיתית אחר שישובו לארץ תהיה שמחה לעולם בלי שום צער, ולא יהיו בה שום הפסקים ונסיגות.

וכתב המהר"ל (נצח ישראל פ"ג) שהגאולה האחרונה מעלתה רחוקה לגמרי מעולם הטבע כי היא תיעשה ע"י הקב"ה לבדו ולכך אין הגאולה הזאת נמצאת רק באיחור הזמן, והחפץ חיים (שם עולם פ"ג שער ההתחזקות): הנהגת עם ישראל לא ככל הגוים שעלייתן הוא בדרך הטבע מעט מעט, אבל ישראל אינם כן שמתחילתן ועד סופן הם בהנהגה אחרת.

וכתב הרמח"ל (תקונים חדשים כ"ד) מתוך צרות חבלי משיח ישובו בתשובה ויגאלו. ומצאוך כל הדברים האלה (דברים ז) דהא עקתא כלילא מכל עקתין תהא, ולכל המורא הגדול **כדין ברגעא חד** נהירו יתבקע נהירו דכל דרגין ויתפרקון ביה ישראל פורקנא שלים.

ונהא אמרו במדרש שיהש"ר (בג) על הפסוק דומה דודי לצבי "מה צבי זה נראה וחוזר ונכסה כך גואל האחרון נגלה וחוזר ונכסה", אך אין מדובר כאן על "משברים" בגאולה, אלא שבא הגואל להכין את ישראל ולצרפם קודם הגאולה כדי שיהיו ראויין להיגאל, וכמו שבא הגואל הראשון משה רבנו להכין את ישראל קודם הגאולה לבשרם על הגאולה ולהפרישם מע"ז כדי שיזכו להיגאל, וכן כתב הגר"א בביאורו לתיקון"ז (עה א') דתחילה יתגלה משיח ואח"כ יתכסה ויהיו לישראל חבלים וצירים גדולים וכמו שה' בגאולה הראשונה, ומ"מ כל ההתכסות הזו אינה נמשכת

יותר מחצי שנה וכמו שכתב בפירושו על הרע"מ (יהל אור משפטים קכ) שהפקידה תהיה בתשרי ותדחה עד ניסן (ועי' בפרק "גאולה בדרך הטבע" סעיף ו').

"כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון" התאמת העין של מטה שבנפתולי השעה וקשיי תחילותיה שבמדיניות ושבמוסריות, לעומת העין של מעלה שבשלמותו של המשך הדורות אשר בתקומת התחדשותנו כקדם, השלמת הראיה של כל האופק המציאותי וכל הרקע וכו".

כאן הפך המחבר לגמרי את כוונת הפסוק "כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון", שהרי כוונת הפסוק היא שהגאולה ושיבת ה' לציון תהיה בפרסום גדול לעיני כל ישראל (וכן משמעות הפסוק "אשר עין בעין נראה אתה ה' ועננך עומד עליהם" במדבר י"ד), והוא פירש להיפך שצריך להתאים העין של מטה לעין של מעלה כלומר התבוננות מיוחדת ע"פ דרכו כדי להבחין במהלך הגאולה אשר לפנינו, וכאילו רק יחידי סגולה הוא ותלמידיו בעומק חכמתם והבנתם בדרכי ההשגחה והגאולה יכולים להבחין במהלך הגאולה (כפי שבדו מליבם) אשר אינה מתאימה לנבואות הגאולה, כי הם הרי התאימו את ראייתם לעין של מעלה... ומוכרח הוא לפרש את הפסוק להיפך ממשמעותו הפשוטה כי הפסוק הוא כמובן סתירה גדולה לכל דרכם.

העין של מעלה היא התורה הק', ושם כתוב מפורש כי ישובו בתשובה קודם הגאולה וקיבוץ גלויות, אם כן מי שסובר כי גאולת הציונות מתאימה לתורה הק' כנראה שעינו פוזלת.

וכפי שכתבנו בהקדמה תהיה ישועת ה' בפרסום גדול ולא בהסתרה, אלא גלויה לכל העמים בכל העולם, וכמו שנאמר "חשף ה' את זרוע קדשו לעיני כל הגוים וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלקינו" (ישעיה נב), וכדאיתא בתנחומא (במדבר י"ז), לעתיד לבוא כשאחזיר שכניתי לציון אני נגלה בכבודי על כל ישראל והן רואים אותי וחיים לעולם שנאמר כי עין בעין וגו'. ובתנחומא (עקב ז') דהקב"ה מופיע בכבודו ומראה זרועו שנאמר חשף ה' את זרוע קדשו לעיני כל הגוים וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלקינו, באותה שעה רואין ישראל את הקב"ה בכבודו שנאמר כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון, ובמדרש רבה (ריש וישלח) לכשיגיע אותו היום שכתוב בו התנערי מעפר קומי שבי ירושלים באותה שעה הס כל בשר מפני ה' כי נעור ממעון קדשו, וכן בזוה"ק (משפטים קכו א'), ועי' פסיקתא (פיס' ל"ה רני ושמחי) באותה השעה מראה הקב"ה את כבודו ומלכותו לכל באי עולם וגואל את ישראל ונגלה בראשם שנאמר עלה הפורץ לפניהם וגו' ויעבר מלכם לפניו וה' בראשם, (ואין זה תלוי אם הוא גאולת אחישנה או בעתה, וכמו שביארנו בפרק "גאולה בדרך הטבע" סעיף יג).

ובתחילת הגאולה יתחבאו הגוים במערות ובמחילות מפני פחד ה' ומהדר גאונו (זוה"ק שמות ז' ב'), ולא רק יחידי סגולה יראו את תחילת הגאולה, ולא שיחזרו העמים אח"כ להבליהם וטומאתם דא"כ מה הועיל שראו זרוע ה', וכל שכן בארץ הקדושה לא יהיה בה שום טומאה אחר שיתגלה זרוע קדשו ולא יעברו בה זרים "ה' מלך אבדו גוים מארצו" וכל זה לא ראינו כלל מאז תחילת הציונות. וכן בתפילת מוסף לג' רגלים "והופע והנשא עלינו לעיני כל ח"י ואח"כ "קרב פזורנו", הרי שקיבוץ גלויות יהיה אחר גילוי כבוד ה' בכל העולם ולא רק ליחידים. ואמר אחד הגדולים כשיבא המשיח לא יצטרכו לפרסם זאת בשלטים ומודעות "ברוך הבא" כי הכל ידעו מזה, כך גם בגאולה העתידה הכל ידעו מזה ולא יצטרכו לכתוב ספרים ולהביא ראיות שאנו בגאולה.

וכתב בעל ה"לשם" שהסימנים והאותות המראים על הגאולה לא יתחילו ולא יגיעו ע"י ידיעת איזה איש פרטי או ע"י איזה אישים פרטיים אלא שיתפרסם ידיעתם בפתע פתאום בכל העולם כולו ולא יפול שום ספק על אמיתתם בלב שום אחד וכו' (מאיר עיני ישראל ח"ו עמ' 771).

בענין ר' חייא הוא הרי לימד אותנו שכל דבר של קדושה צריך להיות קדוש מתחילתו, "דעבד לתורה שלא תשתכח מ"מ פה ב'"), והיה זורע פשתן וקולע רשתות וצד צביים ומתקן מעורותיהן קלפים וכותב עליהם חומשי תורה וששה סדרי משנה ומלמד בהם תינוקות (וכל זה כדי שלא יתערב ח"ו שום דבר זר בלימוד התורה הק' ויהיה הכל מתחילתו רק בקדושה וטהרה גמורה לשם שמיים) והיינו דאמר רבי כמה גדולים מעשי חייא.

וכתב בביאור הגר"א על התיקונים (בליקוט שעל האידרא פ' נשא ד' ה' ע"ד) "כי אין השכינה שורה אלא על פעולת צדק וכו' וכן ר' חייא בפרק הפועלים דשדי כיתנא וכו' ראה שיהיה מתחילה ועד סוף בפועל צדק, לכן בכל מקום קבעם להשראת שכינה לא רצו שיהיה בבית שהוא מעשה ידי אדם שמא היה בו מעשה שלא בכוונה טהורה".

וכאשר בנה שלמה המלך את ביהמ"ק ונשא את בת פרעה באותה שעה עלתה על דעתו של הקב"ה להחריבה "כי על אפי ועל חמתי וגו'" כזה שהוא עובר במקום מטונף ועוקם את חטמו (ילקוט ירמיהו רמז ש"כ), וכי הקמת המדינה החילונית המורדת במלכות ה' עדיפה מבנין ביהמ"ק? ק"ו שיעקם את חטמו.

ואתה אחי היקר שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך, אם ללכת בדרך כבושה וסלולה אשר דרכו בה רבותינו גאוני עולם ולשתות ממקור מים חיים באר חפרוה שרים, או ללכת ארחות עקלקלות דרך חתחתים קוצים וברקנים לחצוב בורות נשברים.

מאמר זה הוא הוכחה לשיבוש הדעות הגדול הנגרם מהציונות, להחליף את מלכות ה' הקדושה באיזה שלטון דל של אספסוף רשעים "וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב", ולהתפעל מהצלחת רשעים הפורחים כמו עשב. מבט צר ומצומצם וחוסר הבנה בגאולה, השקפות גלותיות אשר העתיקו אותם מעמי הגוים, הנה רק בדור של הסתר פנים יכול אדם לומר על חבורת רשעים שהיא מלכות ה' ועוד לחשוב את עצמו כראש המאמינים, וגם זה לאחר שעשה כמה תיקונים בתורה כדי שתתאים לדרכו.

לחשוב שעיקר הגאולה היא רק חזרת יהודים לארצם והקמת מדינה ככל הגוים, אינו מבין כלל מהי הגאולה ועשה אותה לדבר קטן כל-כך, ומתעלם מכל דברי הנביאים וגדולי ישראל מה שדיברו על הגאולה. אינו מבין שתכלית הגאולה היא לראות בתפארת עוזך להעביר גילולים מן הארץ לתקן עולם במלכות ש-ד', והתגלות מלכות ה' בכל העולם ומלאה הארץ דעה את ה'.

ודאי שישבו כל ישראל לארץ אבל הגאולה תהיה כוללת לכל העולם ויעבדו כולם את הקב"ה. במה יש התחדשות חיי האומה מאז הקמת המדינה? בבתי המשפט שהם כערכאות של גוים ושופטים ושוטרים הרעים אשר אין בן-דוד בא עד שיכלו (סנה' צח), בחילול קדושת הארץ ושנת השמיטה, בחילולי השבת בתי ספר ואוניברסיטאות מלאות כפירה ופריצות, בצבא של פורקי עול אשר על דעדיפי מיניה אמרו שהם "חרובי קרתא"?

הנך רואה כמה נדחק המחבר כדי לעקם את פסוקי התורה ולהמציא להם פירוש חדש כדי שיתאים לציונות, האם כל גדולי הדורות ועם ישראל כולו לא הבינו את הפסוק בפרשת ניצבים עד שהגיע המחבר ורק הוא זכה להבין את פירוש הפסוק "ושבת עד ה' אלקיך"?

ודאי שהדבר יתקיים כפשוטו במהרה בימינו ונזכה לשוב כולנו בתשובה שלימה ואז נזכה להיגאל באמת.

♦ ז. דעת גדולי ישראל על התנועה הציונית

יהודי שאל את החפץ-חיים כיצד ייתכן שרבנים ות"ח חשובים נכשלו בתפיסה של הציונות?

ענה לו החפץ-חיים שגם בדורות הקודמים היו גויים שעבדו ע"ז וביניהם חכמים גדולים שאף הם נסחפו אחר הע"ז שהינה שטות והבל, וכאשר רוצים לחבר שני עצים שבאחד יש בליטות צריך ליצור שקעים בקרש השני כנגדם, כך האופן היחיד להכניס שטות לראש של האדם חכם זה ע"י יצירת חור וכך נדמה לכולם שזהו הראש עצמו אך לאמיתו של דבר זהו חור. כלומר הוא חכם ויחד עם זאת מדבר שטויות כי ישנו חור בראש (מאיר עיני ישראל ח"ב עמ' תק"ו, הבית היהודי (עמ' כו) בשם הגר"ש גריינמן מקורב הח"ח זצ"ל).

מאז תחילתה עמדה האומה כולה מנגד לציונות, וגדולי הרבנים הגאונים הצדיקים והחסידים החרדים לדבר ה' התנגדו כולם לציונות ולא היתה דעתם נוחה ממנה כלל מאז היתה לתנועה, מאות רבנים התנגדו בגלוי ויותר מהם התנגדו אך לא יצאו במחאה פומבית בהסבירים שאין כדאי להתגרות בם.

אולם טעות היא לחשוב שהתנגדות גדולי ישראל לציונות היתה מפני שמנהיגיה היו אנשים שאינם מקיימי מצוות. אילו היתה זאת סיבת התנגדותם היו נדברים "יראי ה' איש אל רעהו" בעצמם להשגת מטרה זו, מבלי להתחבר לפורקי העול, והאומה כולה היתה נמשכת אחריהם. אמנם גם אם היו ראשי הציונות והמדינה חרדים לדבר ה' היה אסור לנו להתחבר אליהם.

וכך כתב האדמו"ר המהרש"ב זצ"ל: הנה גם אם היו האנשים האלה שלמים עם ה' ותורתו וגם היה מקום לחשוב ששיגו מטרותם, אין לנו לשמוע להם לדבר הזה לעשות את גאולתנו בכח עצמנו, והלא אין אנו רשאים גם לדחוק את הקץ להרבות בתחנונים על זה וכ"ש בכחות ותחבולות גשמיים דהיינו לצאת מהגלות בזרוע אין אנו רשאים ולא בזה תהיה גאולתנו ופדות נפשנו, ובפרט שהוא נגד תקותינו האמתית כי כל צפיותינו ותקוותינו הוא שיביא הקב"ה לנו משיח צדקנו ותהיה גאולתנו ע"י הקב"ה בעצמו כמ"ש במדרש תהלים (עה"פ כי עמך מקור חיים) כי גם בהגאולה שהיתה ע"י משה ואהרן לא היתה גאולה שלימה, ובגלות הזה עלינו לצפות רק לגאולתו וישועתו של הקב"ה בעצמו שלא ע"י בשר ודם ותהיה גאולתנו שלימה (אגרות קודש מהרש"ב פ"ו, אור לישירים).

וכן כתב הגאון מציעשנוב (דברי שמחה מכתב ג') כי רעת הציונות איננה מפני שאנשים חטאים הם המחזיקים בה, כי האמת הוא בהיפך, הציונות מחלה ממארת היא בעצמותה, כפירה והכחשה לדתנו (וק"ו אם אותם ראשי הציונות והנמשכים אחריהם מטמאים את הארץ ומאריכים את הגלות).

ואמר מרן הגר"ז זצ"ל שעצם ההקמה של המדינה הוא איסור ושלא יחשוב מאן דהוא כי אילו תנהג המדינה כחוקי התורה והשולחן ערוך יש היתר להקימה, ואמר לר' עמרם בלוי ז"ל "חסרונה של המדינה איננו רק בשביל העובדה שראשיה פורקי עול ועוברי עבירות, לא כי אלא אף אם תשמש אתה כראש ממשלה הדבר אסור, וגם אם היו מעמידים את החפץ-חיים בראשות המדינה הדבר היה אסור מצד עצמו" (עובדות והנהגות לבית בריסק ח"ד עמ' קצו).

ועוד אמר: המדינה היא הגלות הקשה מכולן (שם עמ' קפט) ענין הציונות והמדינה הוא לנפץ את האמונה בביאת המשיח וניסים גלויים שיתרחשו אז, וכעין נזיד עדשים עבור הבכורה ואין לך עבירה כמוהו (שם ח"ד עמ' רה), ואמר שהציונות זה ע"ז וכל יהודי שגר בא"י נכשל בציונות (שם קצו) והסביר שלפני הקמת המדינה היו יכולים הגוים לעשות מידי פעם פוגרום על היהודים, אולם כעת המדינה הביאה את היהודים למצב של מלחמה במשך כל הזמן וזה הרבה יותר גרוע (עמ' רה).

גדולי התורה לא שללו את הציונות רק משום שנושאי כליה היו חופשיים ברובם, התמונה הזו הפוכה: עובדה זו לא היתה הסיבה לפסילת הציונות בעיני גדולי התורה אלא להיפך, היא היתה תוצאה מפסילות השיטה. במילים אחרות: לא היה זה "מקרה" בעלמא שנושאי דגלה של הציונות היו חופשיים בעיקרם, אלא דבר זה כרוך בעצם מהותה של הציונות.

על קרקע התורה, בקרב ישראל השומר אמונים לתורתו בהשקפותיו ובמעשיו **לא היתה הציונות יכולה להוולד מעולם**, שכן מנוגדת היא בתכלית הניגוד ליסודות השקפת התורה. ההנחה "אילו היו גדולי התורה מצטרפים לציונות" מופרכת איפוא מיסודה, אילו היו שומעים בקול גדולי התורה לא היתה ציונות מעיקרה. הקושיא אינה מדוע לא הצטרפו החרדים לציונות, אלא להיפך, כיצד נמצאו חרדים שהצטרפו לציונות (מתוך "יהדות התורה והמדינה" פרק יא).

עיקר ההתנגדות לציונות היתה מפני שהיא זרה לתורתנו ואמונתנו, ההשתדלות ליסד בעצמנו "מקלט בטוח" בא"י היא כפירה ביעודי התורה והנביאים בכלל ובהשגחה פרטית בפרט, וכל הסומכים את הדעה הנפסדת במצות ישוב א"י הם כמכניסים צלם להיכל. לא לחינם התלהבו כל-כך כל המשכילים שהיו לציונים ממצות ישוב א"י באותה אהבה לכל המצוות אשר לא תיעשנה, היצר הטוב אינו מושך את הלב כמו היצה"ר.

כל קדושי ישראל כר' יהודה הלוי הרמב"ן השלה"ק וכל גדולי ישראל אחריהם עד ימינו אלה אשר השתוקקו לעלות לא"י לא עשו מעשה שיהא בהם שום רמז או משמעות לשאיפת מדינה שתהיה מצות ישוב א"י כתחבולה ואמצעי להרבות הישוב עד שכאשר יתלקטו רבים אליה תווסד למדינת היהודים ומקלט בטוח.

האם היה בזמן מן הזמנים מקלט בטוח לעם ישראל בא"י או בשאר הארצות תחת השמים? הן כל ילד יודע כי התורה תלתה את קיום עם ישראל ובטחוננו אך ורק בשמירת המצוות **"ועשיתם את חוקותי ואת משפטי תשמרו וישבתם על הארץ לבטח"** (ויקרא כה),

"לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו כמעט אויביהם אכניע ועל צריהם אשיב ידי" (תהלים פא). הנה חז"ל אמרו "תשובה ומעשים טובים תריס בפני הפורענות" (ולא צבא הגנה לישראל) מה

יעשה אדם וינצל מחבלי משיח יעסוק בתורה וגמילות חסדים ויאכל ג' סעודות בשבת (ולא אמרו שיעלה לא"י). אם כן הנסיון לדחוק את הקץ לעשות את גאולתנו ולצאת מהגלות בכח עצמנו הוא רעיון כופרים בתורה, והוא נגד תקוותנו האמיתית שיגאלנו הקב"ה ע"י אליהו הנביא ומשיח צדקנו במהרה בימינו (ע"פ הפלס תרס"ה עמ' לח).

ומילא אם היינו חיים כאן בא"י בשקט ובשלחה, אך כיום נודע לכל טיבו של "המקלט הבטוח" שהביאו לנו ראשי הציונות והמדינה, כאשר מקובצים אנו יחד בין מליוני אויבים אשר לרגע לא מפסיקים לחשוב מתי ילחמו בנו שוב, ותחת שליטת פורקי העול אשר זוממים כל רגע כיצד לפגוע בחרדים לדבר ה' ובישיבות הקדושות ובחינוך היהודי הטהור.

♦ ח. האם רק שני רבנים התנגדו לציונות

מסופר על אחד מראשי הישיבות הציוניות, אשר אמרו לפניו שרוב גדולי ישראל התנגדו לציונות. הוא הזדעזע עד עמקי נשמתו מהפגיעה בכבוד הציונות ורץ מהרה לארון הקודש והכריז כי זהו שקר גמור ורק שני רבנים התנגדו לציונות (ר' חיים מברסק ור' דוד מקרלין). תלמידיו אשר הבינו את השגעון שבאמירה זו ריככו מעט את הדברים, וטוענים כי היו מעט מתנגדים ומעט תומכים ורוב הגדולים לא הביעו דעתם.

לעומתו נביא כאן דברים שכתבו גדולי ישראל האמיתיים אשר חיו באירופה וידעו את האמת, והעידו כי רוב גדולי ישראל לא התפתו אחר ההבל אלא התנגדו לציונות, ורוב הנמשכים אחר הציונות היו נערים ובעלי-בתים תמימים ועמי ארצות.

כמובן אין זה משנה כמה רבנים התנגדו, גם אילו היה רוב הציבור בעד אין זה משנה דבר, כי הציונות מנוגדת לתורה וחובתנו להתנגד לה. גם כיום כל גדולי התורה מתנגדים לציונות, ורואים אנו איזו "גאולה" הביאה לנו הציונות וכיצד הציבור המזרחי התדרדר מדחי אל דחי בעקבות התחברותו לפורקי עול, אלא שישנם אנשים המאמינים לסיפורים של רבני הציונות שכביכול גדולים רבים תמכו בהם, לכן נביא כעת שבעה גאונים צדיקים מפורסמים זצ"ל אשר מעידים כי גדולי ישראל רובם ככולם התנגדו לציונות:

א. **רבי יחיאל מיכל אפשטיין** (בעל 'ערוך-השולחן'): "וביותר אוי נא לנו כי דת תורתנו הקדושה הולכת הלך וירוד באופן שאין לשער, וביותר אחרי שנתפשטה לדאבון לבבינו החברה הזעומה המכונים "ציונים", ועליהם נאמר ציון במר תבכה הם כיבו אש דת קדשנו ומקדשים ומטהרים ראשי פורקי עול כידוע לדאבון לבבינו וגם החדשים המזרחים (היינו הציונות-הדתית) לא טובים מהמערבים הישנים וארס נחש במקומו עומד, ואם כי תודות לד' כל גדולי ישראל מגלים ערות החברה ההיא (ה"מזרחי") על כל זה תופסים מעמי הארץ רבים, מפני שלמראית העין אומרים שהמה יגדרו הפרצות ושועלים קטנים מחבלים כרם ד' צבאות... מאלה וכאלה באמת רפו ידינו ונחבל רוחינו וכו'... הכלל כל ירא אלקים באמת בורח מפני הציונים המזרחים כבורח מפני האש-אך אלו העומדים על שתי הסעיפים נמשכו אחריהם ואין בהם רבנים זולת המעטים שיסודו לפי דעתם המשובשה. הרבה יש לדבר בזה אך לא יספיקם הגליון" ע"כ (הפלס תרס"ה עמ' קלט, "תל תלפיות" חצי חשון תרס"ה, "משכנות הרועים" ח"א עמ' רכג-רכד).

ב. **רבי יוסף לייב בלוך** (ראש-ישיבת טלז): **"כי רוב מנין ובנין של גאוני ישראל לא מצאה התנועה הזאת חן בעיניהם כלל וכו'** אולם המאמין בה' ההולך בדרכם ונמשך אחרי רגשם אין זה כי אם בעבור שישנם כמה אנשים מהפשוטים וגם מהגדולים שאמונתם בה' היא רק בדרך חיוב על פי דין, מוצאים הם עצמם מחוייבים להאמין בה', כי הלא אסור שלא להאמין, ובעבור זה מאמינים הם בכח ה' ושעוד יביא גאולה לעם ישראל, אבל כל זה באמונה פגומה, חסרה להם המדה הראויה והשלמה באמונה זאת וכו'" (שעורי דעת, מאמר התגברות על הטבע).

ג. **רבי שמחה בונם סופר** (ה"שבט סופר" אב"ד פרשבורג, נכד החתם-סופר): **"על דבר אשר בקש ושאל אותי שנית לגלות לו דעתי בבירור בנוגע להאספה של הציונים המכנים עצמם "מזרחים", הנני בהוספת אומר ודברים כי לא היה לי שום ידיעה ממה שהסכימו המזרחיים לקרוא לעצרה ולאספה לפרשבורג, ומוכן מאליי שלא שאלו אותי אם אני מסכים לזה עד שנודע לי הדבר מהקול-קורא אשר נשלח גם אל ידי. ואשנה ואשלש עוד הפעם, כי לא היה לי ולא היה לי עסק ודברים עמהם כלל וכלל, והנני מסכים ומזהיר עם כל הרבנים הגאונים הגדולים במדינתנו ובמדינות אחרות שאין להתחבר ולהתקשר ולבוא לאספה עמהם, והרחק ירחיקו מהם כל יראי ה' מחזיקים באמונת אבותיהם ובהבטחת נביאים. וביותר אני מפקד ומצוה לכל תלמידים הגונים בכל מקומות מושבותיהם עושים מלאכתם מלאכת הקדש באמונה, לעשות דברי ולשמוע בקולי שלא להיות באגודה אחת עמהם, ושומר נפשו ירחק מהם ומכיוצא בהם" (הפסל תרס"ה עמ' סא).** ועי' במכתב של בנו בעל ה"דעת סופר" זצ"ל המובא במרא דארעא ישראל (ח"ב עמ' נג).

ד. **רבי יצחק רבינוביץ אב"ד פוניבז'** (מגדולי וגאוני הדור): **"ולזאת כל איש הירא וחרד לדבר ה' אל יתחבר אליהם כי התחיה שהם אומרים להביא בקרב ישראל היא מות לכל הקדוש אלינו ובמדינתנו מעטו מאוד המחזיקים בה כי רק החפשים בדעות המה חברה ואיזה רבנים קטנים שרוצים לעשות להם שם בין המשכילים לאיזה מטרות שונות, וה' הטוב ישמור את כלל ישראל ממטיבים כאלה וירים קרן ישראל מעלה מעלה" (הפסל תרס"ה עמ' קמ).**

ה. **ר' איצ'לה בלאזר** (אב"ד פטרבורג, מגדולי תלמידי רבי ישראל סלאנטר): **הנני תמים דעים עם כל גאוני דורנו אשר כבר החליטו כי אין בין מזרחית למערבית (דהיינו בין "המזרחי" לציונות הכללית) כי אם שינוי השם והכל אל מקום אחד וכל דבריהם אמת וצדק, ועיין ב"ב דף כ"ה כשעירים עלי דשא זו רוח מזרחית שמסערת כו' ובתוס' שם, ואנחנו מצפים כל יום רק להיום אשר יתקע בשופר גדול (הפסל תרס"ה עמ' תר"ו).**

ו. **ר' חיים מבריסק:** **"לא יאומן כי יסופר כי אחרי התגלות זדון ליבם מפי עצמם עוד ימצאו מהישרים בלבותם שיתחברו להם, אשר זה מביא תמהון גדול על כל קהל הגולה וכו' ועכ"ז מצאתי כי הצדק את מע"כ כי ידברו יחד יראי ה' ויצעקו מרה בפרסום בהודעת הדברים מה שהודיעו הציונים בעצמם וכו' אולי תהא זאת להם לרפאות המון בית ישראל אשר לא הושחת לבותם ושבו מעליהם ורפא להם וידעו להזהר בנפשותם לבלי להתחבר לענין שהוא הירוס הדת ומכשול לבית ישראל" (מכתב משנת תרנ"ט, אור לישרים עמ' נה).**

ז. **החזון-איש:** **"ובזמננו כולם הושוו בהשקפתם על הציונות ועל המזרחי וכן בכל המתרחש על ידם, וכמעט שאיני יודע חלוקי דעות בין היראים בעיניים אלה, עד שכל מי שדעתו לקרב**

במקום שאנו מרחקים נשפט על ידי הרגש החרדי למי שצריך בדיקה אחריו" (אגרות חזו"א ח"ב אגרת ע"ה).

החפץ-חיים זצ"ל היה מונע מכל לומדי התורה שלא ילכו בדרך הציונות, וכאשר המשכילים שנואי נפשו נהיו למנהלי תנועת חובבי-ציון אמר "וכי מאלו יכול לצאת משהו טוב ושישרה שכינה במעשה ידיהם", ובפרט אחר שאותם רשעים ופורקי עול ונשואי נשים נכריות יסדו קונגרס וחקקו חוקים ושם נתבטא מפורש חופש הדת, ויסדו בתי ספר לכפירה וכו' ושלחו נואמים לאסוף כספים לבנין הארץ ודרכם היה ללגלג על ביאת המשיח ועל חכמי התורה שבדור (כך כתב בנו בקיצור תולדות חייו עמ' ס-סד).

ומה שזירז את לימוד סדר קדשים בישיבות היה לו טעם עמוק בזה והיינו להלחם נגד תנועת הציונות שנתחדשה והתפשטה בימים ההם, כיון שראה שהציונות מכחשת את האמונה בביאת המשיח והגאולה השלימה ע"י הקב"ה (במחיצת רבינו עמ' ל"א מרבי יעקב קמינצקי זצ"ל), ובאותו הזמן פירסם בעיתונים מאמר גדול נגד הציונים שאמרו שאפשר לעלות לא"י וע"י זה להקרא יהודים גם בלי קיום התורה, וכל קיום אומתנו הוא רק בקיום התורה והמצוות, וזה לא תלוי לא בארץ ולא בשפה, ואדרבה אם ח"ו לא ישמרו את המצוות הארץ תקיא אותם כמבואר בתורה (קיצור תולדות חייו עמ' סה), וגם תלמידו הגדול הגר"א וסרמן זצ"ל הי"ד ידועה דעתו על הציונות כמבואר ב"קובץ מאמרי עקבתא דמשיחא".

כמו כן פורסמו כמה ספרים אשר אספו את דעת גדולי ישראל אודות הציונות, וכן התפרסמו חוות דעתם במכתבי עת כגון הפלס תל-תלפיות וכדומה.

בשנת תר"ס יצא לאור ספר "אור לישרים" בו נאספו דעתם של 18 זקני הדור ראשי אלפי ישראל, גאונים גדולים ואדמו"רים נגד הציונות. מהם ר' אליהו חיים מייזל מלודז', ר' דוד פרידמן מקארלין, ר' חיים מבריסק, ר' יוסף רוז'ין (הרוגאטשוב), ר' אליקום שפירא מהוראדנא, האדמו"ר מהרש"ב, ר' נפתלי אדלר בעל "נתינה לגר" הרב של אנגליה ועוד.

ספר "דעת הרבנים" (ווארשא תרס"ב) ובו 52 מכתבים מאת גאונים גדולים מפורסמים ואב"ד, המתנגדים לציונות. ספר "תיקון עולם" (שנת תרצ"ו) בו 150 מכתבים מאת גאונים גדולים ואדמו"רים מהונגריה פולין וירושלים, מהם המנחת אלעזר, השפת אמת, אמרי אמת, ועוד. כמו כן יצא ספר "משכנות הרועים" (ניו יורק תשד"מ) אשר אסף דעת הרבה גדולים על הרעיון הציוני.

בכתב-העת "תל תלפיות" מאת הגאון דוויצען (בעל מעשי למלך על הל' בית הבחירה לרמב"ם), וכן בהפלס (תרס"ה עמ' נט-סד) הופיע קול קורא של 60 רבנים מגאוני וצדיקי הונגריה אשר יצאו במחאה נגד אסיפת המזרחי, ולאחר מכן מכתביהם של עוד 73 רבנים גאונים, אשר מזהירים את העם להתרחק מהמזרחי כמו מהציונות הכללית, סה"כ יותר מ-130 רבנים גאוני וצדיקי הונגריה.

הגאון ר' דוב אריה ריטר, אב"ד רוטרדם והולנד, פנה לגאוני וגדולי רוסיה ופולין שיפרסמו את התנגדותם ל"מזרחי". הוא קיבל מכתבים רבים ונתאמת אצלו כי רבנים אלו רובם ככולם (לא רק הגדולים הנודעים שכל בית ישראל נשען עליהם) חושבים כי חוב מוטל על שלומי אמוני ישראל להתרחק

מהציונות אלא שאין דעת כולם שווה לצאת בפומבי, כמה גאונים חפצו בעילום שמם, ויש מהרבנים שיש להם טעמים מדוע אינם מפרסמים דעתם, וכמה ענו לו שלא כדאי לצאת נגד המזרחי "כי זהו דבר שהוא הבל הבלים ושיקרא לא קאי ושביקה לרויא דמנפשיה נפיל" (אינך צריך להפיל את השיכור הוא יפול מאליו, שבת ל"ב). מהם 20 גאונים אשר הסכימו שיפרסם את התנגדותם, ביניהם האבני-נזר, ר' אליעזר רבינוביץ מפינסק, ר' חיים ברלין (בן הנצי"ב), ר' יוסף רוזין, ערוך השולחן, ר' יצחק מפוניבז', ר' מאיר אטלס, ר' איצ'לה בלאזר ועוד (הפסל תרס"ה עמ' קלא ועמ' תרו). לאחר מכן קיבל עוד מכתבים רבים מרבני רוסיה ופולין וכולם כאחד אומרים לרחק ולא לקרב.

ועד הרבנים של התאחדות היראים באשכנז (בנשיאות הרה"ג שלמה ברייער אב"ד פפד"מ, חתנו של הרש"ר הירש) פירסם חוות דעת גדולי הרבנים החרדים נגד הציונות והמזרחי (נדפס בהפסל תרס"ה עמ' תשכד), וקבעו כי יסודות המזרחי בתור מפלגה בכלל הציונות אינם תואמים לחוקי הדת והמסורת.

גדולי ישראל נוספים אשר ידועים בהתנגדותם לציונות:

מהרי"ל דיסקין, האבני נזר, הדרכי תשובה, ר' שמואל סלאנט, החפץ-חיים, שדי-חמד, הגר"ח מבריסק, הגרי"ז מבריסק, רבי יצחק בלאזר, ערוך השולחן, השפת אמת, אמרי אמת, ר' יצחק מאלצן, הגרי"ח זוננפלד, הגרי"א מרגליות, ר' יוסף לייב בלוח ר"י טעלז, החזון איש, ר' איסר זלמן מלצר, ר' אלחנן וסרמן, האדר"ת, מהרש"ב מליובאוויטש, הרי"צ מליובאוויטש, הקדושת יו"ט, ר' יואל טייטלבוים, הרידב"ז, רבי דוד פרידמן מקארלין, ר' אליהו חיים מייזלס מלודז', ר' ברוך בער לייבוויץ, ר' חיים עוזר גרודז'ינסקי, ר' מאיר אריק אב"ד טורנא, ה"כף החיים", ה"אור שמח", ר' חיים ברלין, ר' יוסף רוזין 'הרוגוטשובער', מהרי"צ דושינסקי, הרב מטשעבין, הגרש"א אלפנדרי, הר' מנחם זמבא, הגר"ז בענגיס, ר' דוד בהר"ן, ר' שאול בראך.

האדמו"רים מ: סוקולוב, מונקטש, תולדות אהרון, בעלזא, צאנז, סדיגורא, וויז'ניץ, חב"ד, סלונים, לעלוב, באברויסק, מאדזיטץ, ביאלא, באבוב, גארליץ, ספינקא, שינאווא, קאמארנא, טשורטקוב, גאלאנטא ועוד רבים,

הרב שך, ה"קהילות יעקב", ר' משה פיינשטיין, ר' אהרון קוטלר, ר' יעקב קמינצקי, ר' יצחק וייס, הבבא סאלי, ר' עזרא עטיה, ר' יעקב מוצפי, ר' יהודה צדקה. כל אלו גאונים המפורסמים בכל העולם, אך מלבד אלו היו כמובן עוד אלפי רבנים ראשי ישיבות ראשי כוללים ות"ח גדולים אשר אינם מפורסמים כ"כ, אשר לא התפתו אחר ההבל והתנגדו לציונות כמצווה עלינו בתורה הקדושה.

בענין דעת האדמו"ר "האהבת ישראל" מוויז'ניץ זצ"ל, הנה בספר אם הבנים שמחה (פ"ב אות ט) כתב ששמע בשמו שלא רצה לאסור את הציונים מפני שלדעתו הוא סיבה מן השמים שיבנה הארץ על ידיהם מפני שהבריונים החריבו ארצנו ואת בית-מקדשנו על כן הם יבנו ארצינו כעת ובזה יתקנו את אשר קלקלו.

אבל בספר דת הציונות (ח"ב עמ' פא) הביא דברים אחרים שאמר האדמו"ר נגד הציונות, בשנת תרס"ג כתב לאחד העיתונים שמה שנכתב שם בשמו שהרעיון הציוני הוא רעיון נשגב - הוא שקר מוחלט ולא הוציא מפיו דברים כאלה, ורק אמר שאינו מתנגד לציון, היינו לביאת גואלנו ולבנין ירושלים אשר על זה יתפלל כל חסיד, והאיש הזה שכתב בשמו והמכנה את עצמו בשם "חסיד ציוני" אשר הוא באמת "מין ציוני" שקר העיד, ומודיע שמעולם התנגד לתנועה הציונית בכלל ובפרט ורק מצפה בכל יום ויום לביאת משיח צדקנו שיתגלה בקרוב ויעשה ניסים ונפלאות לעיני כל, כאשר התנבאו נביאינו התמימים והישרים (ספר קדוש ישראל ח"ב פרק כד).

ובענין הכרוז שפרסם בספר "התקופה הגדולה" אשר טען שחתמו עליו למעלה ממאתיים רבנים אשר הגדירו את מדינת ישראל כ"אתחלתא דגאולה", עי' בספר דת הציונות (ח"ב עמ' ריז) שכתב כי התברר כי הכרוז ההוא מזויף והוכנסו בו שינויים, ולא חתומים עליו אלא כ-20 אנשי הרבנות הראשית, ולאחר מכן צורפו חתימותיהם של כמה ראשי ישיבות...

♦ ט. רבני חיבת ציון

תנועת המזרחי ראתה את עצמה כממשיכת דרכם של רבני חיבת ציון, הלא הם ר' צבי הירש קאלישר, ר' אליהו גוטמאכר, ר' שמואל מוהליבר, הנצי"ב מוואלוז'ין ועוד.

אמנם אבותינו ורבתינו מאז ומעולם התאוו לשוב לארץ הקדושה, אבל לא מפני שסברו שבארצות הגולה אי אפשר לתורה להתקיים, אלא מפני שהתאוו לתוספת קדושה בעבודת ה' ולימוד תורה בטהרה ולקיים בה המצוות התלויות בארץ, והזהירו מאוד לבל יעלה איש לא"י כל עוד שאיננו בטוח בעצמו שיזהר בה מחטא ועוון כי א"י איננה סובלת עוברי עבירה. וכן כתבו הכלבו וספר חסידים והתשב"ץ קטן בשם רבו המהר"ם מרוטנבורג, השלה"ק היעב"ץ והפני יהושע ורבים כמוהם.

אך לא נמצא במשך זמן גלותנו מאז חורבן הבית, מי מגדולי ישראל אשר עלה על דעתו לקרוא לאחינו בית ישראל שיעלו כולם לארץ ויאספו כסף למטרה ציבורית זו. התלמוד הבבלי הקדוש מקור חיינו חובר בבבל, ומימי חתימת התלמוד עד ימינו כמה מנהגים יקרים ומילי דחסידותא תוכחת חיים ודעת קדושים נמשכו מהמעין הקדוש הזה ויהיו לתורת חיים, כמה צדיקים וחסידים אדירי תורה עמדו בישראל בזמנים ומקומות שונים, מהם חכמים מדיניים יודעי בינה אשר גם בעמדם בחצרות מלכים בכל זאת היו ככל אבלי ציון אסירי התקוה, ולא נמצא אחד בהם, גם בעיתים הטובים וגם ברעים, אשר קרא אל העם: "בארצות הגולה אין לנו לא מנוחת הגוף ולא מנוחת הנפש ואי אפשר עוד לנשמת האומה שהיא תורתנו להתקיים" (כך נכתב בקול-קורא של המזרחי).

הגאונים הקדושים רבינו עקיבא איגר ורבינו משה סופר זצ"ל הם אמנם נשאו ונתנו אם אפשר בזה"ז להקריב קרבן פסח בטומאה, אך לא הזכירו ולא העלו על שפתם שום רעיון של שיבת ציון, אפילו לא בדמות הרעיון שעלה אח"כ על לב הרצ"ה קאלישר ז"ל וחבריו. הרבנים הגאונים רצ"ה קאלישר וחבריו רצו אמנם ליסד חברה לשוב ארץ ישראל כדי שיקיימו בה את המצוות התלויות בארץ אשר יקרב לדעתם את הקץ, אך גם הם לא עלה על ליבם ליסד מדינת יהודים

ומקלט בטוח באופן שתושיע ידינו לנו, ותנועה גדולה לשיבת ציון לא היתה בימיהם כלל, וזולת רבנים אחדים שהיו עמהם, לא הודו להם הרבנים הגאונים רובם ככולם.

חובבי ציון הראשונים היו רובם ככולם רק המשכילים, אשר בהתחולל האנטישמיות בושו כי בטחו בהשכלה ונהיו לחובבי ציון, ואליהם נלוו איזה רבנים מאלה שלפנים נמשכו אחר רעיון ישוב א"י של הרצ"ה קאלישר, שהאמינו כי באה העת לקיים את הרעיון ההוא. אולם כל גדולי גאוני ישראל וכל הצדיקים הגדולים עמדו מרחוק מחובבי ציון עד שנשארו מיעוטא דמיעוטא.

(גם הספר "שיבת ציון" מלבד שיש בו דברים שאסור לשמען, אך רוב הרבנים הגדולים שכתבו שם לא השתייכו לחובבי ציון כלל, ורק מיראתם מפני המשכילים שדרכם להזיק, על כן התחכמו לדבר בשבח מצות ישוב א"י אך לא בשבח התנועה החדשה. גם הגאון ר' יצחק אלחנן מיראטו לבל ירעו וישחיתו את פעליו בעד הכלל, נתן להם לפעמים איזה מכתב בשבח מצות ישוב א"י, ואילו היה חובב גם הוא מדוע לא עמד בראש התנועה הזאת כמו שעמד בראש עסקי צרכי הכלל והיהדות).

אולם התנועה הציונית אליה נטפל המזרחי, לא שמה בראש מעייניה את מצוות ישוב א"י כלל. מה שהניע אותה היה תאוות החיקוי של עמי הגוים שעבר עליהן הרוח הלאומי, ואמרו נהיה כגוים האלה גם אנחנו (ע"פ מאמר בהפסל תרס"ד עמ' תשל"ט).

תנועת "המזרחי" ניסתה לתלות את רעיונותיה בדברי גדולי ישראל הקודמים, אשר דיברו בשבח ישוב א"י, ולכן ראו את עצמם באופן טבעי כממשיכי דרכם. אחד מגדולי ישראל אלה היה הנצי"ב מוולאז'ין זצ"ל, אשר חשב למצווה גדולה את ישוב א"י ועבודת האדמה על טהרת הקודש, והיה מראשי תנועת חובבי ציון. אולם עד כמה רחוקה היתה דרכו מזו של רבני המזרחי, נוכל ללמוד זאת ממה שכתב בספריו ואגרותיו.

הנצי"ב כתב במכתב (משנת תרנ"א) שאין דעתו נוחה מהספר "דרישת ציון" כי נוסד על אור מתעה וגם המקרא שבתחילת הגאולה של "ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו" לא החל להתקיים כלל ושאין אדם יודע סדר הגאולה העתידה אשר תהיה בנפלאות גדולות, ובזמן הזה שיש גזירות רבות אסור להזכיר רעיון של גאולה בענין ישוב הארץ וחלילה להראות בעסק הישוב סימני גאולה, ואין לדבר בזה רק לחכות בלב ולהאמין לגאולה (אגרות הנצי"ב, אגרת ק"ה, ב"ב תשס"ג).

כאשר שמע שמתיישבי הארץ אינם שומרים שבת ושמיטה אשר על זה גלינו מארצנו כתב שאם לא יתוקן הדבר אינו רוצה לשלוח אצבע בענין זה של ישוב הארץ (מכתב מכ"ג כסלו תרמ"ח), ובשו"ת משיב דבר (סי' ט') כתב דחלילה להתחבר עם מחללי שבת בשום דבר השייך לעבודת ה'.

הנצי"ב כידוע סבר שמצוות שביעית לדעת הרמב"ם היא מדאורייתא בזה"ז, והתנגד מאוד לכל ההיתרים למיניהם, ופעל בכל מאודו לשמירת קדושת השנה השביעית לבל יחללו את קדושת הארץ בעבודות אסורות (עי' המעיין (גליון יד ד') מאמר "הנצי"ב במערכה למען ישוב אר"י בקדושתה" מאת ר' בצלאל לנדוי). שנת פטירתו היא תרנ"ג, ד' שנים לפני הקמת התנועה הציונית, אבל אין זה מונע מרבני הציונות לשייך אליהם את הנצי"ב להוציא עליו לעז ולהציגו כתומך נלהב בציונות.

עוד על רבני חיבת ציון וההבדל המשמעותי בינם לבין הציונות ראה ספר 'דת הציונות' (ח"א פרק ה' עמ' צג-צט, ח"ב עמ' קג, דעת הנצי"ב לגבי אתחלתא דגאולה וישוב א"י), וכן על דעתם של שאר רבני חיבת ציון.

גם בנו של הנצי"ב, הגאון הגדול ר' חיים ברלין זצ"ל אשר היה רבה של מוסקבה ובסוף ימיו רבה של ירושלים, ידוע היה בהתנגדותו לתנועה הציונית ולמזרחי. במכתבו שפורסם ב"הפלס" (תרס"ה עמ' קלח) הוא משווה את הציונות לאנשי דור הפלגה, שעיקר כוונתם בבנין המגדל היה למרוד במלכות שמיים, ופחדו לגלות מחשבתם הרעה הזאת לפני כל הבריות פן לא יסכימו הבריות למרידה זו ולכן אמרו להם שכוונת המגדל הוא כדי שלא יפוצו על פני הארץ, אבל עיקר כוונתם היתה כאמור למרוד במלכות שמיים. הוא גם שלח מכתב חריף לרב קוק.

ונסיים מתוך דברי הרב יואל אלחנן שליט"א:

ציונות אינה אהבת הארץ (שהייתה גדולה יותר אצל האדמו"ר מסאטמר שזעק שלא יחללו את קדושתה מאשר כל הכביכול מחבבי הארץ שרוצים להעלות כל כופר לארץ בגלל שאמא שלו הייתה יהודייה ולא אכפת להם מלטמא את הארץ), אלא תנועה חברתית שניסתה ליצור "יהודי חדש" התנועה יצרה לעצמה "חגים" (יום העצמאות, יום הזכרון לשואה, יום רבין, יום הרצל וכו'), שפה משותפת (עברית מקולקלת שנוצרה על ידי ציונים שמרביתה נוצרה כדי ליצור חילול קודש), אמונה משותפת ברעיון טפשי שיש כח לרוב של מופקרים ליצור משהו ולמשהו הזה יהיה יותר תוקף מתורה (דמוקרטיה), מדינה משותפת (שלמרבח הצער בחרו בארץ ישראל וכך אפשרו לסמות את עיניהם של לומדי תורה להאמין בדרכם בשם "נלך אל ארץ הקודש"), כתבי "קודש" (מדינת היהודים, כתבי בן גוריון ועוד מ"ארונו הספרים הציוני"), מצוות (ללכת לצבא, לתרום למדינה בשירות לאומי וכו').

אין שום התנגדות לעצם הדבר אם הוא מצוה שנמצאת בתורה (התנגדות הלכתית שלכל צד יש ראיות הלכתיות היא מחלוקת לגטימית), ההתנגדות היא לתנועה הציונית וכל היוצא מהטמא (גם אם קוראים לו "חג העצמאות" ואומרים הלל באותו יום) טמא!

♦ י. כמה רבנים תמכו במזרחי

באחד ממכתביו התפאר ראש "המזרחי" שעל דגלו חונים 150 רבנים, אבל הנסיון והמציאות טפחו על פני המספר הזה והוכיחו שלא היו כמספר הזה רק במכתבו. באסיפת המזרחי במינסק התפארו שהיו 60 רבנים, אך אחד הנוכחים שם סיפר כי הם החשיבו גם את כל המטיפים הציונים והסופרים, אולם רבנים המשמשים ברבנות לא היו אלא כ-14, וביניהם גם כאלה שאינם אלא למחצה לשליש ולרביע, ובאסיפה היו יותר נשים מרבנים... (הפלס תרס"ה עמ' קצז).

בשנת תרס"ד יצא קול קורא של "המזרחי" אשר קרא לקיום אסיפה בפרשבורג. מובן כי החתומים צריכים להיות הגדולים והמפורסמים מכל רבניהם, אך מכל מדינת גרמניה, אשר היו בה רבנים גדולים בתורה, לא חתם איש רק רב אחד צעיר מקהילה קטנה בלייפציג. מרוסיה ופולין חתמו רק חמישה אנשים מלבד הרב מלידא, מהם הסופר יעבץ אשר מימיו לא נמנה בין הרבנים ומורי הוראה. אם אלו היו החתומים כנראה שלא מצאו גדולים וראויים מהם.

גם אם היו מונים את מספר הציונים לפי נותני השקל הם לא ירבו משתי מאות אלף, גם בעיתונים הצופה והצפירה כתבו כי רוב נותני השקל נותנים בעל כרחם ולא לשם הציונות, וחלק גדול מהשוקלים הם ילדים ופעוטות, ובהצפירה כתב המו"ל "כולנו יחד הננו עוד מעט מן המועט בקרב העם" (שם עמ' קצח). בהמליץ (תר"ס 263 במכתבים ע"ד הציוניות) התאונן אחד הסופרים כי למרות מאמרי חז"ל וגדולי ישראל המפליגים בשבח ישוב א"י, העם כולו והרבנים בראשם עומדים מנגד.

באסיפת המזרחי בלידא נתבע הרב ריינס מדוע לא הצליח להטות אחריו רבנים, וענה כי עשה כל אשר ביכולתו, שלח מאות מכתבים לגדולי הרבנים אבל הם עקשנים ואינם משיבים לו וגם אינם קוראים את מכתביו (אותו "ראש המזרחים" אשר הטיף כל הזמן למען ישוב ארץ ישראל לקירוב הגאולה, היה בין התומכים בתוכנית להקמת מדינה יהודית באוגנדה שבאפריקה...).

גם הרב קוק כתב כי אינו מצליח לבוא לעמק השווה עם רוב גדולי הזמן (אגרות הראי"ה א' אגרת רע"ד), גם אמר לאדמו"ר "האמרי אמת" מגור שאינו ציוני ולא מזרחי (אך לא ידוע כמה התכוון לזה), והחפץ-חיים קרא כידוע לצאת מהועד הלאומי "כנסת ישראל", שהיא אשר העמידה את הרב קוק כרב מטעמה.

כאשר ראו אנשי המזרחי את התנגדות גאוני וצדיקי העם לציונות, קם רב אחד מהמזרחי אסף והדפיס 98 דעות רבנים אשר כביכול תומכים בציונות. אך השגת המכתבים ההם נעשתה במרמה וזיופים, וגם המכתבים עצמם עברו "עריכה", מחיקה והוספת דברים ככל אוות נפשו.

אחד מתוך אותם הרבנים הנמנים שם הוא הגאון המפורסם ר' יוסף זכריה שטרן אב"ד שאויל (בעל שו"ת זכר יהוסף, אשר האור-שמח כתב עליו "המופלא המיוחד שבגאוני הזמן") אשר כתבו עליו שהוא "ציוני נלהב לא רק במחשבה כי אם גם בפועל ובמעשה".

הגאון הנ"ל היה שרוי בצער על אשר הציונים מנו אותו בחברתם, ומעולם לא עלה על לבו להתחבר עם אנשים כאלה, וביקש לפרסם זאת ברבים. במכתב ששלח לגאון האדר"ת סיפר על צערו והתאונן בפניו על שמנו אותו בין הרבנים וכאילו הוא מסכים ח"ו לציונות וכיצד הוציאו זאת ממנו בתחבולות וערמה, וממנו יתבאר כמה ממש יש ברשימת אותם רבנים "תומכי הציונות" ועד כמה אפשר לסמוך על מה שנמצא כתוב וחתום בידי הרבנים הציונים.

במכתב, שנדפס בהפּלס (תרס"ה עמ' תקלט) הוא מספר כי הרב הציוני שלח אליו שליח מיוחד להשיג ממנו מכתב בעד הציונות ואח"כ שלח לו עוד שלשה מכתבים ארוכים בדבר הציונות אך הוא לא השיב לו דבר.

אח"כ בא אליו לביתו הרב הציוני בעצמו יחד עם כמה ציונים ובמשך שני ימים ניסה להטות את לבבו שיתן לו הסכמה בכתב, אך הרב דשאויל דחה אותו בשתי ידיים ובפה מלא כי ידוע לכל אשר איננו נמנה על עדת הציונים, וכי לא נתן שום מכתב גם לספר "שיבת ציון".

ואז בקש ממנו אחד הציונים כי רק יכתוב כמה תיבות שמניעת הסכמתו היא משום ביטול השמיטה וגם זה לא עלה בידם, והוסיף שוב שבלתי אפשרי לו להתחבר איתם כי כידוע איננו

בחברת הציונים, ורק אמר שענין הציונות (דהיינו ישוב הארץ בקדושה) אינו מעכב את הגאולה אבל חילול שמיטה בודאי גורם עיכוב הגאולה. למחרת קרא בכתב-העת ששמו נדפס בין הרבנים הציונים, אשר רובם ככולם לא ידע אם למנותם בכלל רבנים ולא נודע מקומותיהם אם הם כפרים או חצרות, ואין להשגיח על מכתבים כאלה שנעשו בתרמית ותחבולות שונות.

כאשר ראו רבני המזרחי את התנגדות גדולי ישראל לדרכם, כתבו גם הם ספרים בהם רצו להשיב על דברי גאוני אדירי ישראל, לשים לאל ידם, וביחוד להקטין ערכם בעיני העם ולהשפיל כבודם למען לא יהיו דבריהם נשמעים.

לאחר שיצא הספר "אור לישרים" בו גילו דעתם זקני גאוני ישראל נגד הציונות, ניסה רב אחד מן המזרחי להוכיח כי הציונות היא ע"פ הדת ודברי הנביאים והתלמוד ("הציונות מנקודת השקפת הדת"), וא"כ מדוע יצאו גאוני ישראל נגד הציונות? בחוצפתו הסביר שהגאונים האלו עסקו כל ימיהם בחלק ההלכה והפלפול אבל בחלק "האמונות והדעות" לא עסקו, ולפחות לא כרבותינו הראשונים הרמב"ם הרמב"ן ודומיהם, ועל כן בנוגע לחלק האמונות והדעות השקפתם אינה עולה על השקפת יהודי בינוני, ואילו היו מתעמקים בספרי הנביאים ובחלק האמונות והדעות שבתורתנו ובדברי חז"ל באגדה אז היו מבינים כי ראשית גאולתנו צריכה להיות באופן זה (עי' תגובה לזה בהפסל (תרס"ב עמ' תצ"ו) בו מתגלה "בקיאות" המחבר בחלק האמונות והדעות ובדברי הנביאים).

ועל מי אמרו זאת? על הגר"ח מבריסק אשר נודע בכל ישראל בשכלו העמוק ובמעשיו לכלל ולפרט, והגאון דפינסק מלבד גדלותו בתורה נודע לכל כחכם ובקי בענייני העולם, והגאון מלודז' הידוע בחכמתו העצומה ובמעשי צדקה וחסד לרוב, אשר מקצה הארץ באים אליהם רבבות מישראל וסוחרים גדולים לקבל עצה, על גאונים אלה הם מצפצפים שאינם יודעים באמונות ודעות וענייני העולם.

כאשר שאל ר' מאיר ברלין (מראשי המזרחי) את המשגיח ר' ירוחם ממיר זצ"ל איך ייתכן שבין מאות תלמידי ישיבת מיר אין אף אחד שמזדהה עם המזרחי, השיב: "אני מחנך רק לתורה, אם כתוצאה מהחינוך הזה לא מזדהים עם המזרחי, כנראה השקפת התורה אינה תואמת להשקפת המזרחי..." (במחיצת ח"ב).

♦ יא. מי ראוי לפסוק בענייני כלל ישראל

מאז ומעולם היתה זו טענתם של רבים מעמי-הארץ, כי גדולי הרבנים בקיאים אמנם בחלק ההלכה אך בענייני השקפה ומילי דעלמא אינם יודעים כלל. גישה זו נמשכת עד ימים אלה כידוע בחוגי המזרחי והמפד"ל, וכמו שטען ראש ישיבת "מרכז-הרב", כאשר ראה קריאה של אחד הגדולים נגד הציונות, הגיב על זה: "לא כל מי שלמדן בענייני כפית ומזלג יודע גם להורות דרך בהלכות ציבור, לא כל מי שמומחה בחושן משפט ובהלכות שבת הוא גם מומחה לענייני הדור והתקופה והלכות ציבור" (את הלכות יו"ד העמוקות מכנה הוא הלכות כפית ומזלג...).

עוד טענו שהרבנים החרדים אינם מבינים את המציאות, לא למדו "הלכות הדור והשעה" ולכן אינם מבינים בהלכות ציבור ובנפש הדור והתקופה ובענייני כלל ישראל (כלומר רק מי שעוסק במדרשי

אגדה וספרי אמונה מהר"ל ורב קוק כמה שעות ביום, ורואה את "תחיית" עם ישראל במדינה החילונית, ומפרסם כרוזת "ארץ ישראל שלנו" "תנו לצה"ל לנצח" רק הוא מבין בנפש הדור ויודע להורות בעניינים אלו).

אמנם במאמר "המדינה כהתקיימות חזון הגאולה", ניתן לראות איזו הבנה בענייני כלל ישראל ואיזו "תורת אמת" יש לרבני המזרחי, כיצד הם מסלפים פסוקים מפורשים כדי שיתאימו לצינונית. חוסר הבנה גמור בכל ענייני הגאולה, התעלמות מנבואות ודברי חז"ל ועקירת איסורים של התחברות וחנופה לרשעים וכדו'.

אך האמת הגלויה היא שגדולי ישראל מלבד בקיאותם בתורה היו חכמים ונבונים גם באגדה ובמילי דעלמא כידוע לכל ואין צורך להאריך בדוגמאות. ולחכמתם הגדולה הגיעו ע"י עמלם בתורה הק' ויראתם שקודמת לחכמתם, וכמו שאמרו (אבות ו,א) כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה וכו' ונהנין ממנו עצה ותושיה.

ואמרו חז"ל "אם ביקשת ליטול עצה, מן התורה הוי נוטל, וכן דוד אמר כשהייתי מבקש ליטול עצה בתורה הייתי מביט ונוטל עצה שנאמר בפיקודיך אשיחה ואביטה אורחותיך" (תנחומא יתרו ז', פסיקתא דר"כ יב יב), "לפי שאם אדם למד תורה יודע דעתו של מקום" (אבות דר' נתן ד,א).

וכתב בספר אגרא דפרקא (לבעל הבני-יששכר, אות קכ"ג): אדם שמכוון לאמיתת של תורה באמת לשם שמים יותר יש לסמוך עליו מבעל גילוי אליהו, וכדאמרין בגיטין ו' שהוכיחו דר' אביתר בר סמכא הוא מדכיון דבר אחד מד"ת לאמיתת ולא הוכיחו בפשוט דר' אביתר הוא בעל גילוי אליהו דאשכחיה ר' אביתר לאלהו, אלא ע"כ יותר יש לסמוך על המכוין דבר לאמיתת של תורה מבעל גילוי אליהו, וזה שאמר ר' מאיר כל העוסק בתורה לשמה וכו' ונהנין ממנו עצה ותושיה. וכן כתב בספרו מעין גנים (פ"ב אות יא) שעסק התורה לכוין הלכה לאמיתת של תורה אפי' בדבר קל הוא גדול ונכבד מכל המדריגות היינו מהשגת רוח"ק וגילוי אליהו.

ואומר היה החפץ-חיים "מי שדעתו דעת תורה יכול לפתור כל בעיות העולם בכלל ובפרט, אלא שתנאי התנה שהדעת תורה תהי' צלולה בלי איזו פניה או נטיה כל שהיא. ואם יש לך אדם שדעת תורה לו אלא שמעורבת אפילו מעט עם דעות אחרות מן השוק או מן העתונות, הרי דעת התורה עכורה היא מעורבת עם פסולת ואין ביכולתה לרדת לסוף הענין" (חפץ חיים עה"ת בראשית עה"פ יהי מאורות, ועי' מאיר עיני ישראל ח"ב עמ' 143, וברכי יוסף (יו"ד סי' קעט אות ו') בשם השבט-מוסר בענין שמתייעצים עם התורה מה לעשות בכל העניינים).

וכן מסופר על רבים מגדולי ישראל שכאשר נשאלו על איזה עצה היו לומדים בתורה ואח"כ משיבים (הבעש"ט, הגר"ח מוולוז'ין כמבואר בכתר ראש ס"ט, הח"ח ועוד). האם קראו כל היום אגדות ומדרשים, ומנין ידעו להנהיג את כלל ישראל? האם הגר"א והחפץ חיים קראו כל היום בספרי המהר"ל וספרי מחשבה וכתבי הרב קוק, ומנין ידעו להנהיג את כלל ישראל? (ואין זה שייך לדברי הגר"א (משלי כב,ב) שצריך הדין להיות בקי בתורה ובענייני העולם, שזהו רק בדין כדי שיבין דברי העדים ובעלי דינין אם כנים דבריהם ואין בפיחם עולה).

וסדר ההנהגה של עם ישראל ביאר המהר"ל (נצח ישראל פמ"ד) שהוא כסדר תיבת "אחד" שבט לוי שהוא קדוש לה' ונבדל מהכל הוא כנגד הא' כי האחד נבדל מהכל, ואחר כך ח' בני הגבירות כנגד הח' ואחר כך ד' בני השפחות.

גם יהושע בן-נון אשר נבחר להילחם מלחמת ה' בעמלק ולהנהיג את עם ישראל ולהכניסם לארץ ישראל ולכבושה, נבחר לזה למרות שלא ידע בדרכי המלחמות, ולא מש מתוך האוהל ללמוד תורה ולסדר את ספסלי בית המדרש.

והארץ החזון-איש זצ"ל בספרו אמונה וביטחון (פ"ג יח-כה) והביא ראיות רבות מהש"ס שתלמיד חכם וגברא רבה הוא בלימוד הגמרא והלכה ולא במדרש ואגדה, והסנהדרין הגדולה שישבה בלשכת הגזית ועל פיהם יוצאין למלחמה ועל פיהם מעמידים מלך, מה דרשו מהם? בקיאות בהלכה בדיני ממונות וביתר ההלכות כמבואר ברמב"ם (הל' סנה' פ"ד). ור' עקיבא שדרש על כל קוץ וקוץ תילין של הלכות (מנחות כט) שיבחו חז"ל את גדלותו בהלכות החמורות של נגעים ואהלות (סנהדרין סז) ולא בהגדה, ומה מהותו של ת"ח ביאר הרמ"א (יו"ד רמג ב') שידוע לישא וליתן בתורה ומבין מדעתו ברוב מקומות התלמוד ופירושי ובספרי הגאונים (וכל זה רק אם קודמת יראתו לחכמתו).

ועוד כתב החזון-איש: השיטה לעשות את התורה לחלקים שנים, הוראה באיסור והיתר חלק אחד והוראה בשוק החיים חלק שני, להיות נכנעים להוראות חכמי הדור בחלק הראשון ולהשאיר לחופש בחירתם בחלק השני, היא השיטה הישנה של המינים בירידת היהדות באשכנז אשר הדיחו את עם ישראל עד שהתערבו בגוים ולא נשאר לפליטה... ההפלאה בין הוראות איסור והיתר להוראת הגדרים והגזירות - הפלאה זו היא גילוי פנים לתורה ומבזה ת"ח ונמנן בין אלו שאין להם חלק לעוה"ב ונפסלין לעדות (פאר הדור ח"ה עמ' נ"ב).

הגר"א וסרמן זצ"ל כתב שלכל אחד יש דעת תורה אבל באחוזים, אך האחוזים הנותרים הם לא מדעת תורה אלא דעות אחרות: דעת פרנסה, דעת מסחר, דעת אשתו ובניו, וממילא דעת תורה שלו בטלה במיעוט. דעת תורה במאה אחוז אפשר למצוא רק אצל גדולי הדור שפרקו מעליהם כל הבלי העולם והתמכרו אך ורק לדעת תורה ע"פ התורה אשר יורוק.

הרב קוק על אף היותו ת"ח אך הוא הושפע מפילוסופים גוים וסופרים חילונים, האדמו"ר מגור אמר עליו שאומר על טמא טהור, החזו"א אסר למכור את ספרי ההשקפה שלו, ודעת חכמי ירושלים לא היתה נוחה מספרי (כפי שפורסם בקונטרס "קול השופר" ובו מכתב מאת בית הדין בים-וזקני הדור ומהם הגר"ח זוננפלד והגר"י דיסקין זצ"ל) ורבים מהם אסרו את ספריו, באשר הם מלאים תהלות ותשבחות לרשעים ושם אור לחושך וחושך לאור, ופשוט שאין לסמוך על דעתו בענייני הדור והתקופה וענייני כלל ישראל (וכ"ש אם הוא ובנו אינם מבינים ומתעלמים מפסוקים מפורשים בתורה ובנביאים, ולא הבינו כלל את ענין הקץ המגולה).

וראינו איזו גדלות בתורה יש לרבני המזרחי, אשר אין להם ספר ללא סילופים והוצאת דברים מהקשרם, והכל נובע מחוסר עמל בלימוד התורה הק' וגפ"ת כמנהג הישיבות הקדושות, ועיסוק מופרז באגדות וכתבי מהר"ל וספרי הרב קוק והשקפות שבדו מליבם, ומחליטים שרק מי שעסק כל ימיו במהר"ל וכתבי הרב קוק יכול להבין דרכי ההשגחה העליונה, עד שממציאים דברים שלא היו ולא נבראו ומגלים פנים בתורה לסלף פסוקים כדי להתאים את התורה לצינונות, וכאילו "ושבת עד ה' אלקיך" הכוונה היא לשוב לארץ, והרצל הוא צדיק פלאי פלאות מעוררנו הלאומי, ואילו גדולי ישראל הם "קראים" אשר לא רואים את הקץ המגולה...

ומי כגדולי ישראל אשר עמלו בתוה"ק בטהרה ויראתם קודמת לחכמתם והם נקיים מכל תאוה ונגיעה ושימשו את גדולי הדור אשר לפניהם, ומה ערך ודמיון יש להם עם אותם רבנים קטנים שהושפעו מדעות הרחוב ומלאים נגיעות כרימון, ובהינף יד מבטלים איסורי תורה משום הלאומיות וישוב א"י.

רק לאורם של רבותינו גדולי התורה והיראה מעתיקי השמועה נלך עד ביאת גואל, והם המבינים את נפש הדור והתקופה הואיל וכל חכמתם היא מהתוה"ק ודבקותם בחי העולמים ולא הושפעו מהשפעות זרות חולפות ולא התפעלו מהצלחת רשעים אשר השעה משחקת להם, וכל הפורש מהם כפורש מן החיים.

◆ יב. בענין אם הולכים אחר הרוב, ואם צריך שיהיו דנים אלו כנגד אלו —

הנה כידוע אמרה התורה "אחרי רבים להטות" (שמות כג ב') וכתב בספר-החינוך (מצוה ע"ח, הטיה אחרי רבים) שריבוי הדעות יסכימו לעולם אל האמת יותר מן המיעוט והדין נותן שלא נסור מדרך הרוב.

אמנם כתבו הפוסקים דלא אמרינן זיל בתר רובא אלא כאשר היה במעמד כולם ונשאו ונתנו הרוב עם המיעוט, אבל אם לא היה במעמד כולם אז החלטת הרוב אינה מחייבת, דאמרינן אולי אם היה המיעוט יחד איתם היה משכנע את הרוב בטעמו. כן מבואר בתשובת הרשב"א שהובאה בב"י (ח"מ סי' יג), ובכנה"ג (הגהב"י אות כב), וכן כתב בספר גט פשוט (בכללי הפסיקה, כלל א') דמה שאמרה תורה אחרי רבים להטות היינו רובו מתוך כולו שהיו נושאים ונותנים אלו כנגד אלו, אבל בכה"ג דמחלוקת הפוסקים זה אוסר וזה מתיר לא שייך בזה אחרי רבים להטות אלא הוי ספיקא דדינא כיון שלא נשאו ונתנו יחד.

והנה רבני הציונות והמזרחי כאשר ראו שאין דעת גדולי התורה מסכימה לדרכם, רצו לטעון שהואיל ולא היתה אסיפה משותפת של כל רבני הדור ולא דנו אלו כנגד אלו, לכן לא אמרינן בזה אחרי רבים להטות.

אך אין כן דעת כל הפוסקים שצריכים מעמד כולם, דהרמב"ן (שו"ת המיוחסות לרמב"ן סי' רפא) סובר שהמיעוט חייבים לציית לתקנת הרוב גם אם לא היו בשעת התקנה כיון שרוב הציבור מסכימים, ואפילו יהא הדבר שלא כדין ובלבד בהסכמת אדם חשוב, וכל יחיד מושבע מהר סיני לעשות מה שרוב הציבור מסכימים דאיכא הגוי כולו ורובו ככולו ע"ש, וכן דעת הרדב"ז (סי' קט"ז) דגם בפוסקים אזלינן בתר רובא מן התורה.

וכתב בשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ת ח"ד סי' פט) שכל שהסכימו יחד הו"ל כהיו ביחד, דבענין תקנה לא בעינן רוב מתוך כולם ולא דמי למ"ש הרשב"א שהובא בב"י (ח"מ יג) דשם לענין בי"ד שידונו ע"פ שכלם וסברתם בעי שיהיה הרוב מתוך כולם אבל לא בענין התקנה, ומדבריו מבואר שמועיל גם חוות דעת בכתב או ע"י שליח וזה נחשב שהיה במעמד כולם ואין צריך בזה שיתאספו כולם.

וכן כתב המהר"ם שיק (או"ח סי' שח) דלא מיבעי באיסורי תורה אלא אפילו באיסורי כרת ומיתה אזלינן בתר רובא אפי' אינם יחד, וכן בתקנה שהוא לעשות סייג לתורה ואפי' בהסכמה ותקנה פשוטה ג"כ אזלינן בתר רובא אפילו אין כולם ביחד ולזה יודה גם המהרי"ט, ועי' חזו"א במכתב שבסוף הל' כלאים ערלה. וכן בתשורת שי (ח"א סי' שג) כתב דמהני בתקנת קהל רוב שאינו מתוך כולם, וכתב שגם המהרי"ט לא אמר כי אם היכא שהיתה מתחילה הסכמה מפורשת שלא יוכלו למנות רק בקיבוץ כללי, וכתב עוד דכן בדין דאל"כ בעיר גדולה לעולם לא תמצא שיהיו כולם בעיר ביום הוועד ולא יועיל שום התמנות והסכמה עי"ש.

והמהרש"ם בספר משפט שלום (על חו"מ בקונטרס תיקון עולם לסי' רלא) דדוקא בממונים נבררים מעכב ולא באינשי דעלמא ושכל זה בתקנות ציבור, ועוד כתב ע"פ הש"ך (יו"ד סי' רכח ס"ק פט) דעכשיו נשתנו המנהגים והכל נעשה ע"פ המנהגים וכיון שנהגו לברור המנהיגים שוב מהני עשייתם מכח המנהג. ושם באות ה' בשם המהרשד"ם (יו"ד סי' נח) דהוא הדין דמועיל אם הלך אחד הממונים למדה"י ואמר לחבירו שהוא מקבל כל מה שיסכימו הם דהוי כאילו עמד הוא ג"כ שם עי"ש.

אך מכל מקום נראה שכל זה אמור רק לענין החלטות הקהל ואין זה שייך לענייננו, ולא רק בסנהדרין ובתי-דין אלא גם בפסיקת הלכה מצינו בגדולי הפוסקים כגון הרא"ש טור ב"י אשר פסקו הלכה כדעת רוב גדולי הפוסקים אפי' שלא נתוועדו ולא דנו אלו כנגד אלו, ובכל דיני איסור והיתר אפי' בדאורייתא אנו הולכים אחר דעת רוב הפוסקים וכל השו"ע בנוי על יסוד זה, וכן המג"א והמשנ"ב הכריעו כרוב הדעות, וגם במחלוקת הפוסקים כיום אנו הולכים אחר רוב דעות גם כאשר לא היה במעמד כולם.

ומ"מ כל זה בדבר שיש בו ספק אבל בדבר שהוא מנוגד לתורה ודאי לא אזלינן בתר רובא ואין צריך להתחשב ולשמוע דעת כל אחד ואחד, וכמו שכתב הש"ך (חו"מ סי' עג ס"ק לט) דבמה שהוא נגד דין התורה לא אמרינן דינא דמלכותא חלילה לא יעשה כן בישראל, וה"ה הכא שכל עניין הציונות הוא נגד חוקי התורה"ק ואסור להתחבר לרשעים לשום ענין, וגם ספרי רבני הציונות מסלפים וממציאים מקורות שלא היו ולא נבראו, משמיטים מילים ומשנים את משמעות הדברים (כמו ספר סלו המסילה וגורל לה', ויוכיחו הראשונים על האחרונים), ואין כאן שום מחלוקת ולא צריכים לכך רוב, ומה שפירסמו גדולי ישראל דעתם היה רק גילוי דעת תורה.

ועוד כתב בספר-החינוך (מצוה עח) שכל דין אחרי רבים הוא רק כאשר שני הצדדים שווים בידיעת חכמת התורה, אבל אין לומר שכת חכמים מועטת לא תכריע כת בורים מרובה ואפי' כיוצא מצרים, ואם כן כ"ש בעניין הציונות שהמתנגדים לה הם גדולי התורה המובהקים וגם רוב גמור.

הנחמות העתידיים לבוא על ישראל ועל ירושלים, אל יעלה על דעתך ואל יבוא במחשבתך דבר שהוא מחשבת און, שאפשר הסיפור ויבוא בהם הדיבור על שפתי בן אדם, ואף שישלוט בהם המחשבה ויתפוס בו הרעיון ענין הנחמה, כי דבר זה אי אפשר והוא מן הנמנעות

פרק י' ישוב א"י והמדינה החילונית

- ◆ הקדמה שכב
- ◆ א. האם יש מצוה לדור בא"י ולהקים מדינה שכג
- ◆ ב. דיני מלחמה אם נוהגים בזמן הזה שכו
- ◆ ג. "בזמן שאין מלך חוזרים דיני המלוכה למנהיגי האומה" שכח
- ◆ ד. אם יש לממשלה החילונית דין של מלכות ישראל שלב
- ◆ ה. מינוי פסולים ואם בדיעבד מהני שלז
- ◆ ו. אם יש זכות בחירה לאנשים שאינם שומרי מצוות שלח
- ◆ ז. דינא דמלכותא ובתי המשפט שמא
- ◆ ח. המלכות תשוב רק בביאת המשיח שדמ
- ◆ ט. אמירת הלל על הקמת המדינה החילונית שמח
- ◆ י. השפה העברית האם היא לשון הקודש שנג
- ◆ יא. הלואי היו בני עמי בא"י אע"פ שמטמאין אותה שנו
- ◆ יב. ההגנה על ישראל שנח
- ◆ יג. אין כוחם של ישראל אלא בפיהם שס
- ◆ יד. רק התורה והמצוות מגינים על עם ישראל שסב
- ◆ טו. אם חייב אדם להכניס עצמו לספק סכנה כדי להציל חברו שסד
- ◆ טז. אלמלא חטאו לא היו צריכים צבא שסה
- ◆ יז. בצבא ישראל נלחמו רק הצדיקים הנקיים מעבירות שסו
- ◆ יח. האם שבט לוי היו יוצאים להילחם שסז
- ◆ יט. מדוע לא לנסות לתקן ולהוסיף קדושה שסט

פרק י' ישוב א"י והמדינה החילונית

"ומחוייבים אנחנו רק להזמין עצמנו להיות ראויים להיגאל, אבל לא לעורר האהבה ולדחוק הקץ בכוח"

(חת"ם סופר, דרוש לז' אדר שני תקפ"ו)

"כי זה כל פרי מעללינו שאנו יושבים ומצפים ישועת ה' ואין אנו יודעים מתי קץ הפלאות ומכל מקום אנחנו מאמינים ובוטחים בשמו הגדול... ובזה מרגילים את התינוקות בליל הסדר בזאת העבודה להיות יושבים ומצפים על השולחן ואין אוכלים עד גמר כל הסדר של פסח, אכן הרשע אינו יכול לסבול סבל ההמתנה לכן משיבים לו בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים, בזכות ציפיתי לישועה ולא מהרתי את הקץ כבני אפרים"

(דרשות חת"ם לפסח דף רנח)

"דכבר היה ראוי כמה פעמים להיות גאולים גאולה שאינה שלמה או יותר מזה כגאולת בית שני, אבל אין חפץ בזה כי אבותינו הקדושים לא יתרצו רק בגאולה שלימה וטוב לסבול אורך הגלות כדי שתהיה גאולה שלימה"

(תורת משה פ' שופטים)

◆ הקדמה

**הקליפות הם לפני הקדושה כקוף לפני בני-אדם,
וכמו שהקוף לפני האדם עושה כל מעשה האדם דרך לעג,
רוצה להדמות ואינו נדמה,
כן הטומאה והקליפה עושה מעשה הקדושה**

(הרמ"ק פרדס רימונים שער כה, שער הגלגולים הקדמה כ"א, הרמח"ל אדיר במרום עמ' שכב)

התנועה הציונית, ובמצבה הנוכחי המדינה החילונית, לקחה את הסימנים החיצוניים של עם-ישראל שהם ארץ-ישראל, הכתב והשפה, המטבע, מוסד הכנסת. במקום יהודי יצרו דמות חדשה המכונה "ישראל", ואת ציון שהיא ירושלים ובית חיינו, עירטלו ממשמעותה הקדושה וכעת כל מי שפועל למען מדינה ככל הגוים הוא ציוני.

את הכל העתיקו מלבד את הנשמה הפנימית והעיקר הגדול המקשר אותנו לבורא העולם, היא האמונה והתורה והמצוות אשר בהם הבדילנו ובחר בנו מכל העמים. את הבורא יתב' העדיפו להשאיר בחוץ כביכול. לצערנו ישנם רבים שהתפתו להאמין שהקוף הזה הוא תחילת הגאולה, לה אנו מצפים אלפי שנים.

והנה טוב היה אם לא היינו נצרכים לדבר על המדינה הזו כלל, אמנם כתב בעל ה"לשם" זצ"ל שאם נתגלגל הדיבור על הקליפה ע"י איזה סיבה הוא ענין גדול לדבר בגנותה ולמאס אותה וכמו שאמרה התורה שקץ תשקצנו, כי הוא תיקון גדול להחליש את הקליפה ולבטלה, וכמו שאמר האריז"ל (כוונת עלינו לשבח) שע"י שמדבר בגנותה וממאס אותה הוא גורם חלישות גדול להקליפה, ומכ"ש כאשר ממאס אותה בליבו ומתרחק ממנה שאינו מדבר בה מאומה מחמת שהוא שנאוי בעיניו ואינו רוצה לדעת ממנה מאומה ולהרהר בה כלל הוא עוד יותר ראוי ויותר טוב (הדע"ה ח"ב דף צ"ב ב').

בפרק זה יבואר אי"ה אם יש מצוה לדור בא"י ולכבושה בזה"ז, להקים בה מדינה ושלטון, אם דיני מלחמה נוהגים כיום, וכן בעניין השלטון החילוני ומוסדותיו, בתי המשפט, לבאר אם יש להם שייכות למלכות ישראל, ואם יש בהם דינא דמלכותא.

כמו כן יבואר עניינו של "צבא ההגנה לישראל" אם יש מצוה לשרת בו והאם הוא השומר על עם ישראל, ומדוע לא לנסות להשפיע ולהוסיף קדושה על ידי התחברות לציבור החילוני בצבא ובמקומות העבודה וכדו'.

♦ א. האם יש מצוה לדור בא"י ולהקים מדינה

ארץ ישראל היא המקום הקדוש ביותר לעם היהודי, עיקר קיום התורה והמצוות הוא בא"י. אבל "מפני חטאינו גלינו מארצנו" ומאז החורבן נגזר עלינו להיות בגלות עד אשר נשוב בתשובה ויתכפרו חטאינו ואז יגאלנו ה' וישיבנו מהרה לארצנו ע"י אליהו הנביא והמשיח.

ענין ארץ-ישראל תופס כידוע מקום מרכזי במשנת הציונות-הדתית, רבני הציונות טוענים שהקמת מדינה ושלטון בארץ היא מצוה מהתורה, כדברי הרמב"ן שהיא מצות עשה לישב בארץ ולכבושה תחת ידינו ונוהגת מצוה זו בכל הדורות (הוספות על סה"מ לרמב"ם מ"ע ד'), ועוד מביאים מה שכתב שעיקר קיום המצוות הוא רק בארץ, וכידוע עשו רעש גדול ממצווה זו וכאילו היא יסוד כל התורה.

אולם האם ההלכה היא כהרמב"ן? כל ספרי המצוות לא הזכירו מצווה זו של ישוב א"י: הרס"ג, בה"ג, הרמב"ם, סמ"ג, סמ"ק, היראים, ספר החינוך, ספר מצוות קצר, גם בטור ושו"ע לא הזכירו דבר מזה, וכ"ש שלא הזכירו שום מצוה של כיבוש א"י (אמנם בספר 'חרדים' כתב שיש מצוה בישוב הארץ, אך אין זו ראייה שפסק כהרמב"ן שהרי דרכו להביא גם דעות יחידיות ולכן כתב שהיא דעת הרמב"ן והתשב"ץ בלבד, וכמו-כן הפלא יועץ וזובח תודה שהעתיקו דבריו כתבו מצוה זו במצוות מדברי קבלה ודברי סופרים, והחיי-אדם שעשה קיצור ספר חרדים הנקרא 'מצוות משה' לא הזכיר כלל מצווה זו).

ויש אומרים שלא מנו מצוה זו כי היא שקולה כנגד כל המצוות, אך זהו תירוץ דחוק מאוד שהרי ספרי המצוות מנו מצוות אמונה יראה ואהבת ה' שהם ודאי יסודות הדת והתורה, וישנם מצוות נוספות שאמרו עליהם חז"ל שהן שקולות כנגד כל המצוות, כגון תורה שבת ציצית מילה צדקה תשובה ואיסור ע"ז, ומצוות אלה כן נכתבו בספרי המצוות.

וכתבו האחרונים שהרמב"ם לא מנה מצות ישוב א"י משום שסובר שאינה מן התורה, ולא הזכירו תירוץ זה שלא מנאה כי היא שקולה כנגד כל המצוות, ותירוץ זה התחדש רק מאז תחילת הציונות, אך גדולי האחרונים הסבירו שהרמב"ם לא מנה מצוה זו משום שסבר שאינה מן התורה או שאינה נוהגת עד ביאת המשיח ובנין ביהמ"ק.

ומה שכתב הרמב"ם בסה"מ (שורש הרביעי) שאינו מונה ציונים הכוללים את כל התורה, כוונתו היא לפסוקים כמו "חוקותי תשמורו" ו"שמרתם את מצוותי" שהם אזהרות כלליות, אך אין כוונתו למצוות מסוימות השקולות כנגד כל המצוות, ולמצוות ישוב א"י יש חיובים מוגדרים ואינה ציווי כללי והיה צריך למנותה, ובנוסף לזה, אם היא שקולה כנגד כל המצוות א"כ מדוע מנה אותה הרמב"ן למצוה?

דעת הרמב"ן לא הוזכרה כלל בדברי גדולי הפוסקים, ברא"ש, מרדכי, מגיד משנה, כסף משנה, טור, בית-יוסף, שולחן ערוך, כל אלה לא הזכירו כלל את דעתו שמצות ישוב א"י היא מצוה מהתורה.

גם גדולי הראשונים כגון רש"י תוספות הרי"ף הרא"ש סוברים שאין המצוה נוהגת בזה"ז וכן דעת רוב האחרונים, וכל שכן כיבוש א"י לא הוזכר באף אחד מן הפוסקים, דעת כולם שאסור לנו לכבוש את הארץ בזמן הגלות עד ביאת המשיח. וכן רבנו בחיי, תלמיד תלמידיו של הרמב"ן, כתב (בראשית לבז), שאנחנו צריכים ללכת בדרכי האבות ולהתקין עצמנו לקבל פניהם של האומות במנחה ובלשון רכה ובתפלה לפני ה' יתעלה, אבל במלחמה אי אפשר שנאמר השבעתי אתכם בנות ירושלים, השביעם שלא להתגרות מלחמה עם האומות.

(מה שכתב בשו"ע אבה"ע (סי' ע"ה ג') שכופין את האשה לעלות עם בעלה לא", זהו רק אם האיש רוצה לעלות, אך אם אינו רוצה לעלות? לא כתוב שמחוייב לעלות, וזה לא כדעת הרמב"ן. ובעניין מה שפסק בשו"ע או"ח (שכ"ט ו') עכו"ם שצרו על עירות ישראל אם באו על עסקי נפשות יוצאים עליהם בכלי זין ומחללין עליהם את השבת, ובעיר הסמוכה לספר אפילו לא באו אלא על עסקי תבן וקש מחללין עליהם את השבת. אולם דין זה אינו שייך לכיבוש א"י אלא הוא מדיני פיקוח נפש ונוהג גם בחו"ל שהרי אמרו בגמ' דנהרדעא כעיר הסמוכה לספר, וכמו שכתב בהגהות אשר"י בשם או"ז דבזה"ז אם באו על עסקי ממון יוצאין עליהם ומחללין את השבת דדרין בין האומות ושולטין והורגין ולא גרע מעיר הסמוכה לספר).

גם האחרונים אשר פסקו כהרמב"ן שיש מצוה לדור בארץ, הסכימו שאסור לכבוש את הארץ והוא עבירה על הג' שבועות שהשביע הקב"ה את ישראל בגלות- שלא יעלו בחומה ושלא ימרדו באומות העולם ושלא ידחקו את הקץ (כתובות ק"א). ונביא כעת שלשה אחרונים אשר פסקו כהרמב"ן שהיא מ"ע לדור בארץ, אך כתבו מפורש שאסור לעלות בחומה, והם: הרשב"ש, היעב"ץ, ופאת השולחן.

הרשב"ש (מצאצאי הרמב"ן) כתב: "מצוה זו אינה מצוה כוללת לכל ישראל בגלות החל הזה, אבל היא נמנעת כלל כמו שאמרו חז"ל בגמרא כתובות פרק האחרון שהיא מכלל שבועות שהשביע הקדוש ב"ה את ישראל לא ימהרו את הקץ ושלא יעלו בחומה, וצא וראה בני אפרים מה קרה

להם שמהרו את הקץ. אמנם מצוה היא על כל יחיד לעלות לדור שם אלא שמצוה זו אם יש דברים מונעים אינו מחוייב לעלות" (שו"ת הרשב"ש סי' ב').

היעב"ץ (מטפחת ספרים עמ' עד) כתב: והלא על כרחנו נשמור את השבועה שלא לעלות כחומה, ולא ניגע עצמנו במלחמה א"כ על מה זה ניגע לריק בדברים שאין בם מועיל כל מאומה. ובספר השימוש (דף ס"ו) כתב: דלא נבקש אפילו ארצנו המוחזקת לנו לא בחיל ולא בכח דאנו מושבעים שלא לעלות בחומה, עינינו אל ה' עד שירחמנו וישיב שבותנו. ושם (דף ע"ו) לא נבקש להתפתח מכבלי מאסרנו מעצמנו עד בא דברו יתעלה ישלח מלך המשיח ויתירנו.

בספר **פאת השולחן** (הל' א"י סי' א' ג') הביא דעת הרמב"ן דמצוות ישיבת א"י מן התורה גם בזה"ז, אך פסק כדעת הרשב"ש דאינה מצוה כללית לכל ישראל בגלות החל הזה אלא מצוה על כל יחיד לדור שם, וכן אם יש דברים המונעים אותו לעלות כגון סכנת המדבריות והימים או שלא ימצא ערך מחיתו בארץ ויצטרך לשאול מהבריות לא חייבתו תורה לעלות לא"י. ובבית ישראל (אות ט"ו) כתב הטעם שהיא אינה מצוה כללית לכל ישראל דהוא משום השבועה שלא יעלו בחומה.

הרי לנו שלשה גדולי האחרונים אשר למרות שפסקו כהרמב"ן דיש בזה"ז מצוה בישיבת הארץ, אך הסכימו דאין מצוה כלל בכיבוש הארץ והיא עבירה על השבועה שלא יעלו בחומה, ונראה דהיה פשיטא להם שכך הוא גם דעת הרמב"ן עצמו. והרשב"ש היה מצאצאי הרמב"ן ולא נראה שבא לחלוק אלא לפרש את דבריו. ודעת כמה אחרונים שגם לרמב"ן אין מצוה לדור בא"י בזמן הזה (מהרש"ק, אבני-נזר סוף סי' תנ"ד, ויואל משה).

ומכל מקום גם לדעת הרמב"ן אין שום מצוה ברשעים ופורקי עול, וכמו שכתב בדרשה לר"ה: "הזוכים לישב לפני הקב"ה בארצו הם כמו רואים פני המלך ואם זהירים בכבודו טוב להם ואשריהם, ואם ממרים בו אין לך מרד גדול מזה ואוי להם יותר מכל אדם, שהם עושים מלחמה עם המלך בפלטין שלו ומכעיסין אותו בפניו, ומה הוא עושה להם מוציאן מן הפלטין שלו וטורדן בכל העולם. והנה הארץ שהיא נחלת השם הנכבד תקיא כל המטמא אותה ולא תסבול עובדי ע"ז ומגלי עריות, וכן שנו בספרא ולא תקיא אתכם הארץ, א"י אינה כשאר ארצות אינה מקיימת עוברי עבירה".

ועוד כתב (דברים יט, ח) כי אי אפשר לכבוש את הארץ בעברם על התורה וגם אם יש בהם חוטא אחד, וכך כתב: "והתנה בזה כי תשמור את כל המצוה וגו' והנה דבר ברור הוא כי השבעה גוים עצמם לא יירשו אותם בעברם על התורה, כאשר אמר פעמים רבים, למען תחיו ובאתם וירשתם את הארץ (לעיל ד א), למען אשר תבא אל הארץ (להלן כז ג), כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת והוריש ה' את כל הגוים האלה מלפניכם (לעיל יא כב כג), וכאשר עבר עכן על החרם והוא איש אחד, נאמר (יהושע ז יב) ולא יוכלו בני ישראל לקום לפני אויביהם ערך יפנו לפני אויביהם".

ודבר זה הוא מוסכם בכל גדולי הפוסקים, שאין לעלות לארץ אלא אנשים יראי שמים ויראי חטא הנזהרים בכל המצוות, וכמו שכתב בתשובת המהר"ם מרוטנבורג שרק מי שהוא פרוש ונזהר מכל עוון יעלה לא"י (הובא בתשבץ קטן סי' תקנט וכלבו סי' קכז).

ולדברי רבני הציונות שמצוה מהתורה להקים מדינה, מדוע לא עשו זאת כל גדולי ישראל במשך כל השנים מאז החורבן?

רבני הציונות הרגישו בקושיא זו ורצו לומר שבמשך כל הדורות היו אנוסים, אך טענה זו מופרכת מעיקרה, שהרי אלפי אמוראים רבותינו חכמי הגמרא והגאונים, אשר לאורם ילכו כל בית ישראל, חיו בבבל ולא טרחו לעלות לארץ, וכן גדולי הראשונים ואחרונים ישבו בחו"ל וציפו להבטחות הנביאים ולא נשמע מעולם על שום אחד מגדולי ישראל אשר עשה נסיון להשיב את כל ישראל לארצם, הם לא כתבו זאת בספריהם וכ"ש שלא ניסו לעשות זאת בפועל, ולהיפך גדולי ישראל כתבו לקבל ולסבול עול הגלות למרות הצרות והקשיים.

גם אחר הגירושים הגדולים מספרד ואנגליה לא ניסו גדולי ישראל להפנות את המגורשים לא"י. וכתב בספר אבן שלמה (פ"י ח' הערה ז') כשהקב"ה מוסר את ישראל ביד איזה אומה צריך להכנע לה ולקבל באהבה וזה ה' חורבן הבית וגלותינו שלא שמעו בקול ירמ' להכנע למלך בבל, וכן בית שני חרב ע"י רשעת הפריצים שלא שמעו לקול החכמים להכנע להרומים כמ"ש גיטין נ"ו.

ועוד בענין אם היו אנוסים ע"י בפרק "שלש השבועות" (סעיף י"ג, 4), ובענין דעת הפוסקים על מצוות ישוב א"י בזה"ז נכתב באריכות בקונטרס **"ישוב א"י בזמן הזה"** ובו הובאו דעתם של גדולי הראשונים ואחרונים הסוברים שאין מצוה בזה"ז, וכן בירור בעניין דברי המעיל צדקה שהובאו בפתחי תשובה (אה"ע סי' ע"ה) שדבריו אשר הועתקו בפ"ת הם משובשים, ומ"מ רוב הפוסקים לא ס"ל כוותיה.

בענין מה שאמרו בגמרא "כל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוך" (כתובות ק'), כתוב בזה"ה הקדוש (רע"מ פ' בהר) שזה משום שאין שם קרבנות, א"כ מבואר שכל זה הוא רק בזמן בית-המקדש, וכן כתב רש"י בשמואל (א' כו), ובאגרת תימן כתב הרמב"ם שזה משום שדר בין הכופרים (וגירסת התוספתא והת"כ, אדר"ג, הילקוט, מדרש רבה, הרמב"ם והרמב"ן בסה"מ היא "כל היוצא" ולא כל הדר), וכן הוא בתרגום יונתן על שמואל ובמפרשים שם, ולפי זה גם הרמב"ם הבין שזה רק בזמן בית-המקדש שאז כל ישראל יושבים יחד בא"י, ולא בזמן הגלות שמפוזרים בכל העולם וא"י מלאה גם היא בעוונותינו בהרבה גוים וכופרים, ולפי זה מובן שעדיף לגור בשכונה של יראי שמים בחו"ל מאשר בעיר חילונית בא"י.

◆ ב. דיני מלחמה אם נוהגים בזמן הזה

טענה הנשמעת מפי רבים היא שכיבוש הארץ בימינו היא מלחמת מצוה, כדעת הרמב"ן שמצוה לכבוש הארץ וגם לדעת הרמב"ם שעזרת ישראל מיד צר היא מלחמת מצוה, ועל כן יש מצוה לשרת בצבא. אולם טענה זו שגויה, משום שכל דיני המלחמות והכיבוש הם רק בזמן בית-המקדש וכאשר יש מלך וסנהדרין, ואינן נוהגות בזמן החורבן והגלות.

כתב הרמב"ם (הל' מלכים פ"ה) "אין המלך נלחם תחלה אלא מלחמת מצוה, ואי זו היא מלחמת מצוה זו מלחמת שבעה עממים ומלחמת עמלק ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם, ואחר כך

נלחם במלחמת הרשות והיא המלחמה שנלחם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו". ושם (הלכה ב') "מלחמת מצוה אינו צריך ליטול בה רשות בית דין, אלא יוצא מעצמו בכל עת, וכופה העם לצאת, אבל מלחמת הרשות אינו מוציא העם בה אלא על פי בית דין של שבעים ואחד".

ומכל מקום כל דיני המלחמה אינם נוהגים בזה"ז, שהרי אין לנו כיום מלך וסנהדרין ולא ניתן לכבוש, וכתב הרמב"ם בהקדמה לספר המצוות (שורש יד) דמלחמת מצוה או רשות אין חייבין בה אלא בפני הבית, ומכאן שגם לדעת הרמב"ם אין בזה"ז דין מלחמת מצוה כלל וגם לא מצוה לכבוש את א"י.

ודעת רש"י (ע"ז כ') והרמב"ן (סוף פ' עקב) דכיבוש רבים של ארץ ישראל הוא רק ע"פ הדיבור (סנהדרין ואורים ותומים) ובששים רבוא, ולדעת הרמב"ם כיבוש רבים הוא ע"י מלך או נביא מדעת רוב ישראל, וצריך שיכבוש קודם כל א"י שלא ישארו בה מז' עממין ורק אז יכול לכבוש גם בחוץ-לארץ ונקראת א"י כדי שינהגו בה כל המצוות (הל' תרומות אב), וכן דעת התוס' (ע"ז כא א' ד"ה כיבוש) ע"פ הספרי.

וגדולי הפוסקים שכתבו את הדינים הנוהגים בזמן-הזה כגון הרי"ף הרא"ש המרדכי הטור והשו"ע ומפרשיו לא הזכירו בספריהם כלל את דין מלחמת מצוה ללחום בעזרת ישראל מיד צר הבא עליהם שכתב הרמב"ם, אלא ודאי שהם סוברים שאין זה נוהג בזה"ז. וכן בספר החינוך (דיני מלחמה, מצוות תקכ"ה-תקכ"ז) כתב שכל מצוות המלחמה נוהגות רק בזמן שישראל על אדמתה, כי אז יש להם הרשות ויכולת בידם להלחם.

וגידוע עכ"ם קודם לכיבוש א"י (ע"ז מ"ה ב'), ועיקר כיבוש א"י הוא לעקור ממנה ע"ז כדאיתא בספרי (דברים יא,כד) וירשתם גוים גדולים ועצומים מכם ואח"כ כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם יהיה, שלא תהיה א"י מטמאה בגילוליהם ואתם חוזרים ומכבשים חו"ל, ובמלחמות של צה"ל לא עקרו כלל ע"ז (והחילונים מילאו את הארץ בגילולים אחרים).

וגם אילו היו כובשים את הגוים תחת שלטון ישראל להיות מעלי מיסים לא חשיב כיבוש, דבעינן דוקא הורשה וישיבה וכמו שכתב המעדני ארץ (פ"א ה"ג ע"פ הרש"ס בירושלמי פ"ו משביעית), דמעלי מיסין לא חשיבי ככבושין ואע"ג שהשלימו עם ישראל ונתנו להם מס אפ"ה לא כבוש גמור הוא, לכן פשיטא שאין לזה שם של כיבוש כלל.

ובכיבוש גרידא לא נתקדשה הארץ אלא בעינן קידוש בפה וכדכתב הרדב"ז (תרומות אה) בדעת הרמב"ם שקדושת עזרא היא גם לעתיד לבא משום שקדשוה בפה. וכן מוכח בתוס' (יבמות פב ב') שקדושת הארץ אינה באה ממילא אלא יש לקדש אותה, וכן כתב המאירי (מגילה ט') שצריך לקדש במאמר. וכתב במנחת שלמה (ח"ב סי' מד) דגם למאן דס"ל דמתקדש ללא קידוש בפה אך כוונת קידוש בעינן לכו"ע, ובמלחמה הנ"ל לא היתה כוונת קידוש כלל.

וכתב הנודע ביהודה (שו"ת אבן העזר תנינא סי' קכ"ט) שלאחר החורבן אין לנו מלך ולא חלוצי צבא שיהיה שייך כיבוש מלחמה, וכן כתב בשו"ת שו"ת חתם-סופר (אבן העזר קנ"ה) אין דין מלחמה

בזמן הזה שהרי הסמ"ק השמיט דין זה, ולא נוהג אלא בשעה שיש מלכות לישראל ויש להם רשות להילחם.

ומבואר בדברי האגרות משה (חו"מ ב' סי' עח) שענין מלחמה כיון שנוגע לפקוח נפש צריך ציווי מיוחד ואורים ותומים וסנהדרין אף במלחמת מצוה כמלחמת עמלק, ומוכרח זה מהא דדוד ושלמה וכל המלכים הצדיקים לא יצאו להלחם בעמלק, וזה דבר ברור ומוכרח שלא שייך לפלוג ע"ז, ורק כשנפלו העכו"ם על ישראל כהא דאנטיוכוס מלך יון וכדומה דהוא להצלה עשו מלחמה בבית-שני.

וכבר כתבו הראשונים כי כיבוש הארץ יעשה ע"י מלך המשיח, ע"י הגה"מ (הל' מלכים ה, ה), סמ"ג (ל"ת רכ"ו), וכן כתב המאירי (נדה מ"ו) שכיבוש שלישי יעשה אותו מלך המשיח, וכתב רבנו בחיי (דברים לה) ירושה ראשונה ושניה יש להם שלישית אין להם וכו' אבל שלישית לא תהיה להם ירושת הארץ לבדה אלא כל העולם וכו' לתת להם ולזרעם אחריהם וכו' אחריהם לימות המשיח. וע"י שלה"ק (פ' וישב) שכתב: וכן תמצא בהוריש ישראל את הארץ שהיו השלוחים לרגל הנאמנים פנחס וכלב, כלב מן יהודה ופנחס לו הכהונה, וכן לעתיד שנזכה להארץ במילואה וטובה כשיבא משיחנו יבא אליהו הנביא והוא כהן כי פנחס הוא אליהו, ובזה הטעות טעו החשמונאים בבית שני שתפסו במלוכה וכו'.

ואיתא בחז"ל (במדבר רבה טז, א) אמר הקב"ה לישראל בעוה"ז ע"י שהיו שלוחי בשר-ודם נגזר עליהם שלא יכנסו לארץ אבל לעוה"ב אני משלח לכם מלאכי פתאום ויפנה את הדרך שנא' (מלאכי ג) הנני שולח מלאכי ופנה דרך לפני ופתאום יבוא אל היכלו, וכן הוא בתנחומא (שלח פ' יא), הרי שרק כאשר יבוא אליהו הנביא נזכה לירש ולבוא לארץ הקדושה, וע"י מהר"ל (נצח ישראל פ"ח) שיציאת מצרים היא נצחית כי נעשתה בניסים ונפלאות היוצאים ממנהגו של עולם, מה שאין כן ביאתם לארץ ולכן היה לזה ביטול והפסק וגלו ממנה.

וכתב רש"י עה"פ כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל (דברים ב, ה) עד שיבא יום דריסת כף רגל על הר הזיתים שנאמר ועמדו רגליו וגו'. והארץ המובטחת בברית בין הבתרים זה יהיה בימי המשיח כמבואר בספרי עה"פ ואם ירחיב (דברים יט, ח) ובירושלמי (שביעית פ"ו) ורמב"ן על התורה (שם) וברמב"ם (הל' רוצח ח, ד). וכן איתא במדרש לקח טוב עה"פ ושתי את גבולך וגו' וממדבר עד הנהר (שמות כג) דזה הפסוק עתיד להיות לימות המשיח שנאמר וירד מים עד ים. ובמדרש תהלים (מ"ז) אימתי הוא יבחר ונותן לנו את נחלתנו כשישב על כסא קדשו, ואימתי הוא יושב "ועלו מושיעים בהר ציון וגו' והיתה לה' המלוכה", וע"י חת"ס (תורת משה פ' עקב עה"פ ארץ זית שמן ודבש).

◆ ג. "בזמן שאין מלך חוזרים דיני המלוכה למנהיגי האומה"

הנה כתבנו לעיל כי גם האחרונים אשר פסקו כהרמב"ן דיש מצוה בישיבת א"י אך לא הזכירו כלל את ענין כיבוש הארץ, משום דס"ל דאין דיני מלחמה נוהגים בזה"ז כלל. וכל גדולי הפוסקים לא הזכירו דיני מלחמת מצוה ללחום בעזרת ישראל מיד צר הבא עליהם שכתב הרמב"ם, משום שהם סוברים דאין זה נוהג בזה"ז. וגם הרמב"ם עצמו כתב (בהקדמה לספר המצוות) דמלחמת מצוה

או רשות אין חייבים בה אלא בפני הבית, וכן בספר-החינוך במצוות המלחמה כתב דהם בזמן שישראל על אדמתן. וכן כתבו הנודע-ביהודה והחת"ס שדיני מלחמה אינם נוהגים בזה"ז כלל.

ויש מרבני הציונות שכתבו כי מלחמת 'ששת הימים' אשר היתה לדעתם 'מלחמת מצוה' של כיבוש א"י או עזרת ישראל מיד צר, ובו כבש הצבא את שטחי יהודה ושומרון הגולן וחבל עזה, ואומרים כי יש לכיבוש זה תוקף הלכתי של כיבוש רבים, ולמרות שלצורך כיבוש רבים צריך שיהא ע"י מלך ישראל או נביא מדעת רוב ישראל (רמב"ם הל' תרומות א,ב) ואין לנו מלך בזה"ז, אך רצו לסמוך בזה על מה שכתב הרב קוק בשו"ת משפט כהן (סי' קמד).

ובשו"ת שם רצה לבאר כיצד נלחמו החשמונאים נגד חיילות סוריא בלא מלך, ועל זה כתב מסברא דנפשיה "שבזמן שאין מלך, כיון שמשפטי המלוכה הם מה שנוגע למצב הכללי של האומה חוזרים אלה הזכויות ליד האומה בכללה וגם כל שופט שקם בישראל דין מלך יש לו וביחוד למה שנוגע להנהגת הכלל".

תלמידיו רצו לפרש הדברים על ראשי המדינה והצבא כאילו אותם רשעים ופורקי עול הם "מנהיגי האומה" ויש להם דין מלך, אך פשוט הוא שאין להם שום תוקף של מלכות, ועליהם אמרו בגמרא שאין הקב"ה משרה שכינתו על ישראל עד שיכלו שופטים ושוטרים רעים מישראל (שבת קלט), וכבר מבואר בזה"ק שהערב-רב הם ראשי העם בסוף הגלות, ועל זה נאמר "ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע" התורה מאפשרת לכל אחד לבחור מי הם מנהיגיו, אם גדולי התורה והיראה או להבדיל רשעים וכופרים אשר הארץ תקיא אותם.

אולם דברי המשפט-כהן תמוהים, שהרי המלכות אינה נבחרת ע"י העם אלא ע"י הקב"ה וכמו שנאמר "אשר יבחר ה' אלקיך" ומדוע תחזור זכות זו לעם אם מעולם לא היתה בידם, ומכל מקום גם לדבריו שאפשר להעמיד מלך בלא נביא, זה דוקא כשיש סנהדרין וכמו בזמן החשמונאים שהיו בזמן בית-שני וכמבואר בדבריו שם, ולא כמו שרצו ללמוד מכאן תלמידי תלמידיו שכל ממשלה חילונית יש לה דין של מלכות (מתוך שהלאומיות העבירה אותם על דעתם).

ואמנם מעין זה כתב היעב"ץ במור וקציעה (או"ח סי' שו) שכיבוש החשמונאים הועיל למה שנשאר ביד ישראל עד גלותם, אך כבר תמה על זה בספר תבואות הארץ (פ"א עמ' ט') וכתב שאי אפשר לומר כן והוכיח שלא כדבריו, אלא דוקא מה שנכבש בזמן עזרא ובני דורו וקידשו בקדושה שניה הוא נחשב א"י, אך לא מה שנכבש אח"כ בזמן מלכי החשמונאים והורדוס וכדו' דכל זה נשאר בכלל חו"ל ואינו נחשב בכלל תחום עולי בבל, וכן כתב במנחת שלמה (ח"ב סי' מד) שפשוט דכל מה שכבשו החשמונאים והורדוס לא חשיבי בכלל כבוש עולי בבל.

ומכל מקום גם היעב"ץ דיבר אך ורק על כיבוש החשמונאים שהיה בזמן הבית והסנהדרין, וודאי שאין ללמוד משם לזמן הגלות שאז כל ישראל מפוזרים בכל קצוות תבל, וגם אם כמה רשעים תפסו בחזקה את השלטון בארץ וגם אם כל יושבי הארץ יבחרו בהם ח"ו, זה ודאי שאין לשלטון החילוני ומפקדי הצבא והחיילים שום תוקף של מלכות גם לא בדעיבד, וכל תכלית השופט היא להוליכם בדרכי התורה ואילו אותם רשעים עושים להיפך ומחטיאים את העם ומטים אותם מדרך הישר, והם פסולים לכל מינוי כדכתב הרמב"ם (מלכים א,ז) דמי שאין בו יראת שמים

אין ממנין אותו לשום מינוי וכ"ש מומרים וכופרים וכל העומד לזרק כזרוק דמי, ולא עדיפי מהחשמונאים שהיו חסידי עליון ואלמלא הם נשתכחה תורה מישראל ואעפ"כ נענשו עונש גדול ונכרתו כולם משום שתפסו את המלכות ולא היו מבית דוד, וכמו שכתב הרמב"ן (בפ' ויחי).

וגם לדברי המשפט כהן הרי כבר כתב שם שהרמב"ן לא ס"ל הכי אלא שאין לשופט דין מלך, ורק לדעת הרמב"ן יש מצוה בכיבוש א"י בזה"ז, וגם הרמב"ן כתב (במאמר הגאולה) דבזמן הגלות אין מלכות לישראל, וכן כתבו הרד"ק (חגי א,א) ודרשות הר"ן (דרוש ז') והמהרש"א (גיטין ז') שהמלכות התבטלה לגמרי בבית ראשון ולא נקראו מושלי בית-שני מלכים, ובית חשמונאי והורדוס בזרוע מלכו, ולפי זה נפל פיתא בבירא ואין למנהיגים החילוניים היום שום דין של מלך או שופט, ולכן אין אפשרות לכבוש את הארץ בזמן הגלות. ובהמשך יובאו דברי החת"ס שבזמן שאין המנהיגים נוהגים כשורה אזי חוזרים דיני המלכות לגדולי התורה מבית דוד, וכן מדברי כל הראשונים המובאים לעיל מוכח שלא סבירא להו כדברי המשפט כהן, אלא שלא היה דין מלכות בבית שני כלל. ולפי דברי המשפט כהן מדוע הרגו חכמים את בן כוזיבא (סנהדרין צג ב') אשר לשיטתו היה מנהיג והיה לו דיני מלוכה?

וכבר מבואר בדברי החת"ס שבזמן שאין מלך אז עוברים דיני המלוכה לגדולי התורה, כמו שכתב בשו"ת חת"ס (או"ח סי' יב) דהנשיאים מהלל ואילך נהגו בעצמם דין מלך משום מלכי הורדוס שלא היו מולכים ברשות התורה, ומבואר מדבריו שכאשר אין מנהיגים הראויים למלכות, היא עוברת לחכמי התורה מבית דוד, וכמבואר בגמ' (הוריות יא) לא יסור שבט מיהודה וכו' זה ראש גולה שבבבל ובני בניו של הלל שמלמדים תורה לישראל, וכן איתא בשו"ת אבנ"ז (יו"ד סי' שי"ב אות מ"ג) בשם המג"א עי"ש.

וכן בהעמק דבר (דברים אג) הביא מדרש בשם השאלתות בפרשת משפטים: אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע כתבת בתורתך וקמת ועלית, הרי בזמן שבהמ"ק קיים ובזמן שאין ביהמ"ק קיים מי ישפוט בין עמך ישראל א"ל בעלי תורה דהכי כתיב ע"פ התורה אשר יורוך אי איכא תורה תורה יורוך כו', ומוכח מכאן דרך גדולי התורה הם המנהיגים והשופטים. ועי' עוד בדברי יואל עה"ת (פ' שופטים) שהוכיח שאין דין מלך גם בדיעבד למי שפסול למלכות.

ולפי כל הראשונים שהבאנו לעיל (רמב"ם רש"י תוס' והרמב"ן) פשוט שכל מה שכבש הצבא החילוני אין לזה שם של כיבוש כלל, דאין לנו בזה"ז מלך סנהדרין ואורים ותומים ולא היה הכיבוש בששים רבוא, וכ"ש אם נעשה ע"י אנשים שאינם שומרי מצוות דאין לו שום משמעות כלל, וכמו שכתב הרמב"ן בפרשת שופטים (יט,ה) דדבר ברור הוא כי השבעה גוים לא יירשו אותם בעברם על התורה כאשר אמר פעמים רבים למען תחיו ובאתם וירשתם את הארץ, למען אשר תבא אל הארץ, כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת והוריש ה' את כל הגוים האלה מלפניכם, וכאשר עבר עכן על החרם והוא איש אחד לא יכלו בני ישראל לקום לפני אויביהם.

וכן כתב בדרשה לר"ה "אם ממרים בו אין לך מרד גדול מזה ואוי להם יותר מכל אדם, שהם עושים מלחמה עם המלך בפלטין שלו ומכעיסין אותו בפניו, ומה הוא עושה להם מוציאן מן הפלטין שלו וטורדן בכל העולם. והארץ שהיא נחלת השם הנכבד תקיא כל המטמא אותה ולא תסבול עובדי ע"ז ומגלי עריות".

וכתב האגרות-משה (קול רם ח"ג פ' כ"י-תצא): הנה מצינו במלחמת עמלק שהוא לכל השיטות מלחמת מצוה ואעפ"כ לא דוד ולא שלמה יצאו להלחם בעמלק והוא משום דאף דהוי מצות עשה מ"מ בעינן לזה ציווי מיוחד בשעת מעשה כמו שנצטווה שאול, משא"כ דוד ושלמה לא נצטוו בפרטות לכן לא יצאו, הרי דגם למלחמת מצוה בעינן צווי בפני עצמו, ועוד דמכיון דהיה ע"י ציווי והובטחה ההצלחה, שוב לא היתה בזה סכנה וגם אם היתה בה סכנה הו"ל כל פעם ע"פ צווי, משא"כ בזמננו דכל מלחמה יש בה סכנה והוא בלא ציווי אין לעשות מלחמות.

והנה בודאי רשאים להחזיר השטחים כי אין דבר עומד בפני פיקוח נפש, ובזמננו אין לעשות מלחמות שאין לנו לא מלך ולא סנהדרין, ומלך המשיח יעשה לנו מלחמות. גם בבית שני שלא היה להם אורים ותומים לא עשו מלחמות רק כשבא עליהם צר, אבל לא יצאו למלחמה, ויוחנן כהן גדול שיצא למלחמה היה זה ע"פ בת קול (סוטה לג א') וגם ברשות סנהדרין, אבל בזמננו בודאי אין לנו לעשות מלחמות גם לא בכדי לכבוש את א"י, וע"ע אג"מ חו"מ ב' ס' עח.

ועי' בערוך לנר (ריש סנהדרין) בביאור דברי רש"י, שבמלחמת עמלק אין צריך הסכמת ב"ד כי הציווי מפורש בפסוק לכל עת, אבל מלחמת א"י לא היה בכל עת והיה צריך הסכמת סנהדרין מתי יעשו מלחמה.

ועוד רצו הסומכים על דברי ה'משפט כהן' לומר שהולכים בזה אחר רוב יושבי א"י. ואין זה נכון, שכבר כתב המהרלב"ח (סי' קמ"ז, בקונטרס הסמיכה) דאע"ג דלענין הוראת ב"ד שטעו בני א"י קרויין קהל וכמו שאמרו בגמ' "הלך אחר רוב יושבי א"י" ואין חוששין לאנשי חוצה לארץ, אולם כל זה רק לענין חיוב קרבן בהוראת ב"ד שטעו, אבל בדבר שהוא נוגע לכל ישראל צריך שכל חכמי הדור יסכימו לכך וודאי מתחשבין גם ביושבי חו"ל.

ובשו"ת אבנ"ז (סי' שצ"ה) כתב אהא דאזלינן בתר רוב שבא"י, דזה רק בזמן שביהמ"ק קיים ושכינה במקומה ועיקר ישראל היה בא"י אבל בזמן הגלות גלו שכינה עמהם, ובכ"ז ודאי שאין מתחשבין בדעת רשעים וכופרים שהארץ תקיא אותם במוקדם או מאוחר, ואין זה מעלה או מוריד אם תפסו את השלטון בצורה זו או אחרת.

ומבואר מדבריו דכל זה הוא רק בזמן הבית שכל העם בארץ, משא"כ בזמן הגלות שישראל מפוזרין בכל העולם ודאי אין הולכים בתר יושבי א"י בלבד, ובדבר הנוגע לכל ישראל צריך שכל חכמי הדור יסכימו לו, וכיבוש א"י הוא דבר הנוגע לכל ישראל שהרי הוא עבירה על השבועות שלא יעלו בחומה ושלא ידחקו את הקץ, ומכניס את כל עם ישראל לסכנה של "אני מתיר את בשרכם" (כתובות ק"א) ח"ו, וזה ודאי שכל ישראל הכשרים לא ניחא להו כלל שהארץ תהיה תחת שלטון מומרים לתיאבון או להכעיס, ולעכב את הגאולה האמיתית, וכמו שכתב החת"ס דטוב לישראל לסבול אורך הגלות כדי שתהיה בסוף גאולה שלמה.

וגם אם היו ח"ו מסכימים כל יושבי א"י לכבוש את הארץ אך בחירה של אנשים שאינם שומרי תו"מ אין לה שום תוקף, והם כחבורת לסטים וקשר רשעים אינו מן המנין, ואינם יכולים לבחור וכ"ש להיבחר לשום מינוי, וכמו שביאר בשו"ת שארית ישראל (חו"מ סי' ד').

◆ ד. אם יש לממשלה החילונית דין של מלכות ישראל

הנה יש טוענים כי ממשלה חילונית, אע"פ שאנשיה אינם כשרים, אך יש לה תוקף של מלכות ישראל כיון שנבחרה ע"י רוב הציבור.

ומביאים לזה כמה ראיות, כגון אגריפס והורדוס שלא היו ראויים להתמנות ואעפ"כ היה להם דין מלך (כתובות יז, ב"ב ג'), וכן אחאב ועמרי, יפתח היה בן אשה זונה והגמרא מכנה אותו קלי עולם "ללמדך שאפילו קל שבקלים ונתמנה פרנס על הציבור הרי הוא כאביר שבאבירים, אין לך אלא שופט שבימין" (ר"ה כה) ואעפ"כ היה לו דין שופט, דבורה שפטת את ישראל משום שקיבלו אותה לשופטת עליהם, למרות שאשה פסולה לדון, וכן ינאי המלך.

אולם זוהי טעות, מלכות ישראל אינה נבחרת ע"י העם, המלך נבחר ע"י הקב"ה "אשר יבחר ה' אלקיך בו" (דברים יז) ומינויו הוא ע"פ נביא (כדאיתא בספרי פ' שופטים קנ"ז) ובי"ד הגדול של שבעים זקנים כמו שפסק הרמב"ם (הל' מלכים א,ג), ובפיהמ"ש פרק חלק יסוד י"ב כתב שאין מלך לישראל אלא מבית דוד ומזרע שלמה בלבד וכל החולק על המשפחה הזאת כפר בשם הש"י ובדברי נביאיו, ע"י רדב"ז שם, וכן בספר המצוות (ל"ת שסב) כתב הרמב"ם שהמלכות זכה בה דוד וזרעו ואין מלך למי שיאמין תורת משה רבנו ע"ה אדון כל הנביאים אלא מזרע דוד ושלמה לבד, וכל מי שהוא מזולת זה הזרע הנכבד לענין מלכות נכרי קרינן ביה, וברמב"ן (פ' ויחי) שעל זה נכרתו כל זרע חשמונאי כי תפסו את המלוכה ולא היו מבית דוד.

וכתב ר' בחיי (פ' שופטים) "אשר יבחר ה' אלקיך בו" בא ללמד שהמלכות וכן כל שאר המעלות כולן מן השמים הן והבחירה ההיא מאת עליון היתה, והאברבנאל כתב (שמואל א י"ח) "רצה הא-ל ית' שיהיה המלך נבחר על ידו ושלא יבחרו בו העם" עי"ש שהביא שלש סיבות לכך. וכן הסנהדרין היו כולם סמוכים (פיהמ"ש סנה' א,ג) ואין זה תלוי בבחירת הציבור, גם הדיינים שבכל עיר היו מתמנים ע"י בי"ד הגדול (הל' סנה' ב,ח) וכן בי"ד של ג' צריך שיהיה בהם אחד סמוך (שם ב,א). ועם ישראל מפוזר בגלות ואין שום סברא לומר שקבוצת פורקי עול שתפסה את השלטון בא"י תמנה מדעתה מלך או הנהגה לעם ישראל.

ובתוספתא סנהדרין (ד,ג) היה ר' יהודה אומר ג' מצוות נצטוו ישראל בביאתן לארץ וכו' א"כ למה נענשו בימי שמואל **אלא לפי שהקדימו על ידן** ופירש המנחת ביכורים: היה להם להמתין עד שיצוה הקב"ה.

אגריפס היה יהודי כשר וירא שמים ולמרות זאת נענשו כי החניפו לו ואמרו לו "אחינו אתה" ונתחייבו שונאי ישראל כליה והרבה חללים נפלו באותו היום כמובא בתוס' (סוטה מ"א ב' בשם הירושלמי), וכ"ש מי שמחניף לרשעים (מנורת המאור פרק טז), וגם אם מכונה בשם "מלך" אין זה אומר שהיה לו דין מלך ע"פ תורה, וכמש"כ האברבנאל בשם הר"ן בדרשות שפעמים כתוב כן על דרך העברה.

וכתבו התוס' בכתובות (יז א' ד"ה מלך) שלא היה לאגריפס דין מלך וכ"כ הריטב"א ובחי' חת"ס שם, ובשו"ת חת"ס (או"ח סי' י"ב) כתב דהנשיאים מבית הלל נהגו בעצמם דין מלך משום מלכי הורדוס דלא היו מולכים ברשות התורה, ואגריפס היה רק ממונה בעלמא ומ"מ נענשו שאמרו לו

בלשון חנופה. וכן בשו"ת אבנ"ז (יו"ד שי"ב אות טו) דכשמקבלים איש למלך מקבלים אותו הוא וזרעו אם יהי' הגון למלכות כדין תורה, ושם (אות מג) בשם המג"א (סס"י נ"ג) בשם העשרה מאמרות דכתר תורה אינו בירושה רק מהלל ואילך הנהיגו ירושה בנשיאות יען ה' מבית דוד ואז ה' מלך עבדא בישא הורדוס, ע"כ להשלים המלוכה נהגו ירושה בנשיאות מדין מלכות. ובדברי יהונתן (ריש בשלח) הוכיח מרש"י ורשב"ם בפסחים ק"ז דתרי אגריפס היו, אחד ממלכי חשמונאי ואחד מצאצאי הורדוס.

בענין הורדוס, הרי אמרו בגמ' "האי לאו מלך הוא" (ב"ב ד'), ועי' שו"ת משאת בנימין (לתלמיד הרמ"א סי' לג) דלא היה עליו דין מלך דעבדא הוה ולא היה נחשב אפי' כאחד הפחותים, ובשו"ת נודע ביהודה (חומ"מ סי' א') דלהורדוס ואגריפס אין דין מלך, וכן בשו"ת חת"ס (ח"ו סי' י"ד) דאנשי הורדוס לא היה להם דין מלך ע"פ התורה, וכן כתב המנחת-חינוך (מצוה ע"א) דלא היה לו דין מלך כיון דהיה עבד, וכל שאינו מושל ע"פ דין תורתנו הקדושה המקללו אינו עובר בלאו ד"לא תקלל נשיא" אלא רק אם נתמנה וכשר מן התורה למינוי זה, ובקובץ שעורים (ב"ב אות כ"ג) כתב דהא דבעינן מקרב אחיך הוא לעיכובא גם בדיעבד, דאם נתמנה אין לו דין מלך וגם לא דין נשיא, ועוד י"ל דלא היה לו משפט המלוכה דנטל המלוכה בזרוע.

בענין אחאב, מבואר בגמ' (סנהדרין קב ב') שכיבד את התורה ומסר נפשו עליה, והיה מהנהגת"ח מנכסיו, ועשה תשובה (פדר"א פמ"ג), ואליהו חלק לו כבוד רק אחר שעשה תשובה (רלב"ג מלכים א' כב, תועלת כ"ו ומלבי"ם שם יח, מו), והאריך בזה בספר ויואל-משה (מאמר ג' שבועות סי' קכא-קלג). ובירושלמי הוריות (פ"ג ה"ב) מבואר שאחאב וכל המלכים עד יהוא היה להם דין מלך כי נתמנו ע"י הנביאים אבל מכאן ואילך בלסטיות היו נוטלין אותה, ובספר פרשת דרכים (לבעל המשנה למלך, דרוש יב) ביאר דבלסטיות אין הכוונה בלא הסכמת העם אלא הכוונה היא שלא ע"פ ה' (שלא ע"י נביא). וכן התוס' (סנהדרין כ' ד"ה מלך) כתבו דלא היה לו דין מלך כי לא מלך על כל ישראל וגם לא מלך מאת המקום.

ולפי כל זה ודאי שאין לשלטון החילוני שום תוקף של מלכות, והשלטון בימינו גרוע בהרבה מאחאב אשר זולת עוון ע"ז לא נחשד כלל על כשרות כמוכח בחולין ד', ובכל העניינים היה שומר תומ"צ והאמין בה' ובתורה זולת עוון ע"ז שתקפו יצרו וכמו במנשה שקראו לו חז"ל רבינו.

וגם אם נשווה את השלטון החילוני של היום לאחאב, הרי הוא נענש על העבירות שעשה ולא נשאר לו שריד ופליט. ובילק"ש (משפטים רמז שנ"א) "אי נשיא כאחאב וחבריו ת"ל בעמך בזמן שהן נוהגין כמנהג עמך", ואמרו בגמ' "לא טוב לו לאחאב שנשאו לו פנים בעוה"ז וכו'" (ימא פז א'), ואחאב היה "ציוני נלהב", ובכל זאת לא נמנעו חז"ל מלומר שאין לו חלק לעוה"ב, וכאשר מת אמרו באבוד רשעים רינה (סנהדרין לט ב'). ועי' אבן עזרא (שמות כ"א) שכתב: פשע מי שכופר גדול מפשע עובד ע"ז וכן מבואר בגמ' שבת קטז א', ועי' פרק "אהבת ישראל" (סעיף ג').

יפתח היה מגדולי הדור וממקבלי התורה, וקיבל מפנחס ומסר לאבצן (הוא בועז) כמבואר בסדר תנאים ואמוראים (ח"א סדר מקבלי התורה) ומחזור ויטרי (בפרקי אבות), וכן כתב האברבנאל (נחלת אבות בהקדמה) שיפתח היה המקבל השביעי של התורה, והיתה עליו רוח ה' שהיא רוח הקודש והיא מדרגה ממדרגות הנבואה כמו שכתבו הרמב"ם במורה נבוכים (ב' מ"ה) והאברבנאל (שופטים

יא,כט), וכתב עוד בנחלת אבות (פרק א' לימוד ב'-ה') בענין המינוי של פרנסי העם שאין ראוי שינתן כי אם אל האיש הראוי והגון אליו, ושמדרגת הזקנים גדולה ממדרגת הנביאים, ור' בחיי (דברים לג ח) כתב בדעת הרמב"ן שרוה"ק גדולה מנבואה. אמנם ביחס לשמואל היה יפתח נחשב קל, אך כיצד יעלה על הדעת להשוותו לפורקי עול רשעים וכופרים?!

ובמדרש קהלת רבה (א,ח) שקל הכתוב שלשה קלי עולם וכו', וכתב מהרז"ו: אגב שאמר עם שלשה גדולי עולם אמר על אלו קלי עולם, שבאמת היו הגדולים שבדור ובעלי רוח הקודש. וכתב רבנו בחיי (במדבר לו,ח) דאמו של יפתח היתה בת יורשת נחלה ונשאת לשבט אחר והיה המנהג בישראל שהיו קורין אותה זונה כי היתה מפסדת נחלת בית אביה, ואין הכוונה לזונה ממש ח"ו, וכן תרגם יונתן וכ"כ הרלב"ג (שופטים יא,א), והרד"ק בשם התרגום.

וכתב האברבנאל (הקדמה לשופטים): השופטים ממונים ע"פ ב"ד אשר רוח ה' דבר בם ובראות ישראל ששם ה' נקרא עליהם יבחרו בהם וימנו אותם לשופטים, ואמנם במלכים הדבר מבואר שאין מושחין אותם כי אם ב"ד הגדול והנביא וכו', וזכור תזכור ג"כ שלא היה בכל השופטים האלה איש ריב ומדון לאלקים ולא עובד ע"ז וכולם היו אנשים צדיקים וטובים, זולתי אבימלך שהרג אחיו להשתרר על ישראל, וגם זה עשה קודם היותו שופט, וגדעון היה נביא (כמו שמוכיח בשופטים וכה), ומה שמנוהו חז"ל מקלי העולם הוא בערך משה ואהרן ושמואל ולא ישללו מפני זה היותו נביא.

ובמעשה גדעון כל התשועה היתה רק ע"י שלש מאות איש הצדיקים שלא כרעו לבעל (שופטים ז,ז רד"ק ורלב"ג) והצלח ישראל היתה רק אחר שהרסו את הע"ז שעשו (רלב"ג יד התועלת הב').

ובפירושו לשמואל (א', י"ח) כתב האברבנאל: בהמלכת המלך יצטרכו שני דברים בהכרח, האחד שיבחרו הש"י ויבדילוהו מתוך אחיו למלוך עליהם, וזה ע"י נביא בהמשחו אותו כי אין ההמשחה זולתי אות הבחירה האלקית, והשני שבני ישראל ישימוהו למלך ויקבלוהו עליהם. ושם (ח' ו): שופטי ישראל ונביאייהם כלם אנשים אנשי חיל יראי אלקים אנשי אמת ואיש אין בהם שהטה מאחרי ה'.

ואמרו חז"ל (תנודב"א פ"י, ילקוט שופטים מ"ב) במי הקב"ה מושיע את ישראל בבני אדם שמשכימין ומעריבין לבית הכנסת ולבית המדרש ועוסקין בתורה בכל יום תמיד. וכתב החת"ס (ב"ב טו ב') אפי' יפתח וגדעון אשכולות היו וחלילה שרוח ה' נוססה בעוברי עבירה (ועי' רד"ק שמואל א' כו,טו לענין גדעון).

בענין **דבורה** הרי כתבו התוס' (ב"ק ט"ו, שבועות כ"ט, גיטין פ"ח, ויבמות מ"ה) שקיבלו אותה עליהם משום שכינה ע"פ הדיבור, ולא היתה דנה רק מלמדת להם את הדינים, וכתב הרשב"א שקיבלוה משום שהיתה נביאה ולמרות זאת לא נתכשרה בזה אלא קיבלוהו כמו שיכולין לקבל פסולין לדון, אך לא למלכות שלזה פסולה, וכן כתבו הר"ן והרא"ש (ר"פ שבועת העדות) דמשום הנבואה קבלוה עליהם, והרדב"ז (הל' מלכים אה), וכ"כ הרמב"ן שם שלא דנה כלל רק הנהיגה את ישראל, שעל פיה ובעצתה היו נוהגין זה עם זה אך לא מינוה למלכה אלא שמעו לדבריה כמו למלכה, חזינן מכל אלו הראשונים דאשה פסולה למלכות אף בקבלוה עליהו, וה"ה במינוי שאר פסולין.

ובמהר"צ חיות (שבועות כט ב') כתב בשם הרמ"א (חו"מ סי' כ"ב) דדעת רוב הפוסקים דקרוב ופסול לא מהני קבלה לשלשה (דעל תרי לריעותא אינו מועיל קבלה) וא"כ כיון דאשה פסולה אין מועיל קבלה, ואולי מומחה שאני ולא הוי קבלה אלא לחד.

ומכל מקום אין להביא ראיה מאנשי התנ"ך שאין לנו שום תפיסה במעלתם וקדושתם, שהרי על המלך צדקיה נאמר "ויעש הרע בעיני ה'" (מלכים ב', כד) אך לימדונו חז"ל שהיה צדיק גמור והציל את העולם כולו מתוהו ובהו וחטא שהיה בידו למחות ולא מיחה (סנה' קג. הוריות יא:), וכן על שלמה המלך נאמר "אז יבנה המלך שלמה במה" ופירשו רז"ל שביקש לבנות ולא בנה (שבת נו:). וכן כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה וכו'. וכל הראיות המובאות לעיל הם במאמינים בעיקרי הדת אלא שחטאו להנאת עצמן, אך לא במומרים וכופרים (עי' בפרק "אהבת ישראל" סעיף ז').

עוד רצו להביא ראיה ממה שכתב הרמב"ם (ריש הל' חנוכה) שגברו בני חשמונאי והושיעו את ישראל וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתיים שנה, ומכלל אותם מלכים היה **ינאי המלך** אשר הרג את חכמי ישראל (קידושין סו א').

אך גם מכאן אין ראיה וכבר הבאנו לקמן (סעיף ח') דעת הרבה גדולים אשר חלקו בזה על הרמב"ם וסברו שבזמן בית שני לא היתה מלכות לישראל (רש"י, רמב"ן, ר"ן, רד"ק, אברבנאל, עקידת יצחק, מהרש"א ועוד), וידועים דברי הרמב"ן (פ' ויחי) דלכן נענשו החשמונאים כי תפסו את המלוכה ולא היו מזרע דוד ונכרתו כולם.

ונראה שגם דעת הרמב"ם כן וכפי שכתב בי"ג העיקרים (פירוש המשניות פרק חלק יסוד י"ב) שאין מלך לישראל אלא מבית דוד, וכבר כתב בהל' מלכים (א,ח) דמינוי מלך משאר השבטים הוא רק ע"פ נביא, ובהל' סנהדרין (ה,א) דהוא ע"פ סנהדרין של שבעים ואחד, ושני הדברים הללו לא מצינו במלכות בית-חשמונאי. על כן נראה דמה שכתב ש"חזרה מלכות לישראל" לא התכוון למלכות ממש ע"פ דין אלא שלטון וממשלה בעם (וכן בספר צמח דוד כתב שבספר יוסיפון וחשמונאים לא נמצא למתתיהו ובניו שם מלך, ורק בספרים האחרונים נקראו בשם מלך, וכן בברייתא דמגילת תענית איתא כשגברה יד בית חשמונאי ולא נזכר 'מלכות') וכעין מה שכתב בהל' סנהדרין (ד,יג) שראשי גלויות במקום מלך הן עומדים.

ובענין ינאי המלך הנה בגמ' (ברכות כט א') אמרו שינאי המלך הוא יוחנן כהן גדול אשר שימש בכהונה גדולה שמונים שנה ולבסוף נעשה צדוקי (רש"י שם), וכן הוא נזכר בגמ' ביומא ט' בכהנים הכשרים ששימשו בבית-שני. וכן פירש הריטב"א (קידושין סו א') וכן מבואר בשו"ת התשב"ץ (ח"ג סי' קל"ה) ומהרש"א (ר"ה יח ב' ד"ה כך), ובפירוש מלאכת שלמה (מעשר שני ה,טו) וכן בתפארת ישראל (פרה ג,ה אות מא) דינאי המלך הוא יוחנן כה"ג ששימש שמונים שנה בכהונה גדולה ולבסוף נעשה צדוקי וחשמונאי היה, ובברכות (מח א') איתא שאחר שהרג את חכמי ישראל לא היה לו מי שיברך לו ברכת המזון. וכן בצמח דוד וסדר הדורות (ג"א תרמב-תרמו) כתבו שהמלך החמישי לחשמונאים היה יוחנן בן שמעון בן מתתיהו ונקרא גם הורקנוס וגם ינאי המלך והוא שהרג עם רב מן הפרושים ונעשה צדוקי לאחר ששימש בכהונה גדולה שמונים שנה.

א"כ גם ינאי היה רוב ימיו צדיק גמור אשר נכנס ויצא בשלום מקדש-הקדשים שמונים שנה ללא שום מחשבת פסול, ומה שבסוף ימיו נעשה צדוקי והרג את חכמי ישראל הוא משום שפגעו בכבודו, ובכתבי האריז"ל (שער המצוות פ' עקב) כתוב שאכל מאכל שהיה מגולגל בו נפש רשע אשר התגבר עליו והחטיאו, וגם בא על תיקונו וכמו שכתב בסדר הדורות שר' אלעזר בן דורדיא היה גלגול יוחנן כה"ג, כי יוחנן טרח שמונים שנה ואיבד בשעה אחת וזה ר' אלעזר היפוכו.

על כן פשוט שאין להשוותו לכל אותם רשעים וכופרים אשר עמדו בראש התנועה הציונית והמדינה שהם מחטיאי הרבים, וגדול המחטיאו יותר מן ההורגו.

ותכלית מינוי המלך בעם ישראל הוא בשביל קיום התורה והמצוות, וכמו שכתב השל"ה הק': המלוכה והשררה שנותן הקב"ה לישראל אינה כמלוכה ושררה של אומות העולם שהם מולכין ומשתררין מפני כבוד עצמם והמלוכה והשררה גשמית, אבל הניתן לישראל היא רוחנית דהיינו בשביל קיום התורה והמצוות שיכופו את העם לשמור ולעשות ולקיים את התורה שעל זה נאמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים, המלכות והשררה יהיה לי לשמי וכן כתיב בי מלכים ימלוכו אמרה תורה המלכות שאתם ממליכים יהיה לי כלומר לצרכי זהו רמז וישב שלמה למלך על כסא ה' (ספר עיר מקלט פ' יתרו).

וכתב הרמב"ם (פיה"מ"ש פ' חלק) התועלת הגדול אשר תהיה באותם הימים (ימות המשיח) הוא שננוח משעבוד מלכיות שהוא מונע אותנו מעשיית המצוות כולם, ולפי זה ודאי שהשלטון החילוני הוא שלטון הערב-רב, אשר מונע אותנו מעשיית המצוות ומנסה להחדיר את הכפירה בכל רחבי הארץ, ודאי שאין לו שום שייכות למלכות ישראל.

וכתב הרמב"ם בסה"מ (עשה קע"ג) שמורד במלכות הוא אך ורק במלך שהוקם על פי התורה, ועי' רדב"ז (הל' מלכים גח) שהמורד במלך היינו מלך שהומלך ע"פ נביא או שהסכימו עליו כל ישראל (הראוי ע"פ התורה למלכות כמובן), אבל אם קם קם איש אחד ומלך על ישראל בחזקה אין ישראל חייבין לשמוע אליו והממרה את פיו לא נקרא מורד במלכות, ועי' רמב"ם הל' מלכים א.ח.

וכתב האגרות משה (יו"ד ב' סי' מה): ובכלל הרי מינוי כופרים ורשעים ודאי אינו כדין התורה כמפורש ברמב"ם (הל' מלכים א.ז), וכל מי שאין בו יראת שמים אע"פ שחכמתו מרובה אין ממנין אותו למינוי מן המינוין שבישראל ואף דוד לא זכה אלא לכשרים, וכ"ש שכופרים ורשעים אין ממנים לשום מינוי, ומפורש גם בחינוך במצוה תצ"ז תצ"ח, ועיקר תכלית מינוי מלך הוא רק לחיזוק התורה והמצוות כדאיתא בספ"ד ממלכים וכן כל המינוין בישראל, ודין זה חמור ממינוי אשה כשרה דבאשה מסתפק המנ"ח שמא ע"י ירושה אפשר גם מלכה, ובמינוי כופרים ורשעים ומי שאין בו יראת שמים אף כשליכא בן אחר אין ממנין אותו לא למלך ולא לכל מינוין וליכא שום ספק בזה עכ"ד.

וגם מסברא אין לומר על מי שהארץ תקיא אותם שיש להם דין של מלכות, ובזמן הבית היה להם דין מורידין ולא מעלין. ומומרים אין להם חלק בא"י וכמו שכתב האבנ"ז (שו"ת אבנ"ז י"ד קכ"ו): מומר אף דאפי' חטא ישראל הוא מ"מ גוי הוא ג"כ ועושה יי"נ וכו' וכיון שדינו כנכרי ג"כ,

פשוט שיש בו לאו דלא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי, וכיון שאסור לדור בא"י אין א"י מקומו כלל ופקע הערבות בעד המומר. ומכל זה יתבאר שממשלה חילונית אינה נחשבת "מלכות ישראל" יותר מאשר ממשלה ערבית (ומבחינות רבות שלטון ערבי עדיף מאשר שלטון חילוני שהרי עמי ארצות שונאים ת"ח יותר מהגויים (פסחים מט ב'), ועי' ברמב"ן בקידושין (לב ב') שרשע גרוע מגוי, והגר"א כתב שהערב-רב הם ראשי העם בגלות והם גורמים כל ביטול תורה ואריכת הגלות, וגרועים מעכו"ם כי ישראל נמשכין אחריהם ממה שרואין שהשעה משחקת להם, וזהו סיבת אריכות הגלות (אבן שלמה פ"א הע' ה')).

ואמרו במדרש (ויקרא רבה לגו): למלכא נבוכדנצר אם מלכא למה נבוכדנצר, אלא במיסים ובארנוניות ובזימיות ובגולגוליות את מלך עלינו, אבל לדבר הזה שאתה אומר לנו נבוכדנצר את נבוכדנצר שמך, את אחד כלבא שוין עלין כחדא (הובא ברש"י בדניאל, וכן בשיה"ר ב' לא, וה"ה הכא דהם וכלבא שוין עלין כחדא).

♦ ה. מינוי פסולים ואם בדיעבד מהני

הכנסת הגדולה (חו"מ סי' ז') הקשה איך קבלו את שמעיה ואבטליון שהיו גרים לנשיא ואב"ד הלא בעינן מקרב אחיך ותיירץ דקבלוהו עליהם מהני אפי' במלך, אך הנודע ביהודה (דורש לציון ג') חלק עליו מדכתיב "לא תוכל לתת" משמע שאפילו כל ישראל מרוצים הכתוב מעכב לא תוכל לתת, ומכל מקום כתב התומים (שם) על דברי הכנה"ג דכל זה רק בדיני ממונות אך בדיני נפשות פשיטא דלא שייך ביה קבלה, אלא שהם נתמנו מפי מלכי החשמונאים הכשרים ומלך שאני, או שנתמנו רק למקבלי שמועה ובירור הלכה לעוצם חכמתם ויראתם ובזו היו נשיא ואב"ד ולא לדון דיני נפשות, וכ"כ בספר מאזניים למשפט (חו"מ) שבמלך אמר שנית "לא תוכל לתת עליך" לעיכובא שאפילו אתה רוצה אין לך יכולת לתתו עליך מפני שהתורה אסרה לך, אפילו הוא מרוצה לכל העם לא תוכל עשוהו להמליכו. וכן מוכח מדברי הנצי"ב (עמק הנצי"ב על הספרי) שאין דין מלך אף בדיעבד למי שפסול למלוכה, הובא בדברי יואל עה"ת (פ' שופטים). ועי' בהעמק שאלה פ' משפטים (שאילתא נ"ח אות א') הביא דברי בעל התרומות (שער סב) בשם תשובות הרי"ף דכל שיש בו איסור לא מהני קבלה.

וכן בברכי יוסף (להחיד"א) הפריך כל דברי הכנה"ג ומסיק דקבלה לא מהני, וכן הוכיח מדברי הרשב"ץ בספר מגן אבות דקבלה לעולם לא מועיל, ושכן משמע מדברי הטור ביו"ד (סי' רס"ט), ושמעיה ואבטליון משום שלא היה כמותם בישראל גדולים בתורה לכן היו ראויין יותר מכולם, ולא פסלה תורה אלא בשיש כמותם בישראל, אבל אם אין כיוצא בהם הם קודמין.

וכן בפתח עינים (סנה' צ"ו) כתב לגבי שמעיה ואבטליון: ואע"ג דבעינן לנשיאות שיהיו אביו ואמו מישראל שאני הכא שלא היה דוגמתן בישראל כ"כ הרשב"ץ בס' מגן אבות פ"א, ומדבריו נסתרו דברי הרב כנה"ג בח"מ סי' ז' כמ"ש בענייניו בס' הקטן ברכי יוסף שם, ועתה נדפס ספר דעת זקנים והראו לי שכן כתב סמ"ג הביאו מנחת יהודה ריש פ' משפטים ע"ש (והוא אינו הסמ"ג אלא הר"מ מקוצי). וכן בחמדת ישראל (נר מצוה אות פ"ט) הביא בשם הסמ"ג ובעלי התוס' עה"ת (בפרשת משפטים) שכתבו דשמעיה ואבטליון היו גרים ודנו את ישראל כי לא היה בישראל חשוב כמותם.

ובאגרות משה (י"ד ד' ס' כ"ו) כתב שלא שייך לדינא להוכיח משמיעה ואבטליון שהרי הם היו הכי גדולים בתקופתם והיו בשלשלת הקבלה ומי יודע אם לא היה מין הוראת שעה וכעין שהיה בדבורה הנביאה שהיתה שופטת ומה שייך להתדמות להם.

וכן בשו"ת שארית ישראל (להגרי"ז מינצברג, חו"מ ס' ג') האריך להוכיח שלא מועיל גם בדיעבד, ואלו דבריו:

מפורש הדבר בספרי פ' תצא גבי לא יוכל לבכר, מלמד שאינו רשאי לבכר, יכול לא יבכר ואם בכרו יהא מבוכר ת"ל לא יוכל לבכר הא אם בכר אינו מבוכר. וכתב הרמב"ן ז"ל (בסה"מ בסוף מל"ת שהשמיטן הר"מ מצ' י"ב) וז"ל כי כשלא אמר הכתוב לא יבכר ואמר "לא יוכל לבכר" למד שאינו ראוי ושאינו יכול לדבר כן וכן כל המקומות שבא בהן בתורה לא יוכל לעשות כולם לשון מניעה ואיסור הן, ואונקלוס תרגם בכולן לית לך רשו, וכן בזה והוא לשון לא יעשה כן. הרי מפורש להיפך דהיכא דכתיב לא יוכל לא תוכל אינו נכנס בפלוגתא דאביי ורבא בתמורה ד', ולכו"ע לא מהני כיון שבפירוש כתבה התורה לא יוכל ולא תוכל (ומפרש שם דברי הספרי פ' ראה גבי לא תוכל לאכול בשעריך וכו').

וכן מפורש בר"מ בספר המצות (ל"ת שס"ב) דמשנבחר דוד וזרעו כל מי שהוא מזולת זה הזרע הנכבד לענין מלכות נכרי קרינן ביה כמו שכל זרע אחר בלתי זרע אהרן לענין עבודה זר קרינן עכ"ל. הרי מפורש דאין מנוי נכרי מנוי כלל ודימהו לזר לענין עבודה ואף משאר ישראל לאחר שנבחר דוד וזרעו ע"פ הנבואה דינו כנכרי זר לגבי עבודה.

וגם לשאר תי' התוס' שם גבי אחאב דמשמע דס"ל דהי' לו דין מלך היינו משום דס"ל כיון דקרע ה' ממלכות בית דוד משחטא שלמה עפ"י הנבואה גם למלכי ישראל הי' להם דין מלך וכ"כ בחי' הר"ן שם אבל נכרי שפסלתו התורה בודאי אעל"מ (אי עבד לא מהני), ועי' ביש"ש יבמות פ"ב (אות ה') לענין גר שדן בלא כפי' היכי דלא קבלו להדיא כמו שמקבלים עליהם קרוב או פסול אין דינו דין, ונלמד מכ"ש לענין מלך דפסלה התורה ואמרה ולא תוכל לתתו כל שעברו ומינו נכרי אעל"מ.

וכתב עוד (שם ס' ד'): הנה מבואר ברמ"א (חו"מ סס"י ל"ז) טובי העיר הממונים לעסוק בצרכי רבים או יחידים הרי הן כדיינים ואסורים להושיב ביניהם מי שפסול לדין משום רשעה, ומקור דבריו הוא מהתה"ד (ח"ב ס' רי"ד) ומדבריו יש ללמוד דאפילו אם כל הקהל מקבלים עליהם אותו להיות מטובי העיר יש איסור להושיבו דהרי וכו' וכיו"ב ביארתי להרמב"ן (רפ"ק דסנה') לענין הדיוטות הגם דמועיל קבלה עליהם כמפורש בסנה' כ"ד א' נאמנים עלי ג' רועי בקר חכ"א אינו יכול לחזור בו, מ"מ למנותם בקביעות יש איסור מה"ת מלפניהם ולא לפני הדיוטות.

◆ ו. אם יש זכות בחירה לאנשים שאינם שומרי מצוות

הרמב"ם פסק דכל מי שאין בו יראת שמים (וכ"ש רשעים וכופרים) אע"פ שחכמתו מרובה אין ממנין אותו למינוי מן המינויין שבישראל (הל' מלכים א,ז), וגם במינוי שאר שררות פסק הרמ"א בחו"מ (ס' ל"ז סע' כ"ב) דטובי הקהל הממונים לעסוק בצרכי רבים או יחידים הרי הן כדיינים

ואסורים להושיב ביניהם מי שפסול לדון משום רשעה. וגם באפוטרופוס הממונה על יחידים פסק הרמב"ם (נחלות יו) ובשו"ע חו"מ (סי' ר"צ סעיף ב') שאין ממנין עבד או אשה או קטן או עם הארץ שבחזקת חשוד על עבירות אלא בודקין על אדם נאמן ואיש חיל וכו'.

ואמרו חז"ל (ספרי על במדבר יא,טז) מלמד שאין אדם יושב בישיבה של מטה אלא אם כן יושב בישיבה של מעלה עד שהבריות מרננים עליו ואומרים איש פלוני כשר וחסיד ונאה להיות חכם ושוטר. ושוטרים הם הפרנסים שמנהיגים את העדה (ילק"ש ריש פ' שופטים). וכתב הנצי"ב (העמק דבר דברים י"ב) ומי שאינו ת"ח כלל לא היה מתבקש להיות עוסק בצרכי ציבור. ובשו"ת חת"ס (חו"מ סי' י"ט) לענין רב, דבזמנינו שהרב נוטל פרס מקופת הקהל כל שנתמנה ע"י השר שלא ברצון הציבור כל פרוטה שנוטל מהכנסת הרבנות גזל הוא בידו.

ועי' חרם הקדמונים הנדפס בסוף שו"ת מהר"ם בר ברוך (הוא מהר"ם מרוטנבורג) "שלא יהא אדם רשאי ליטול שררה על חבריו לא ע"י מלך ולא ע"י שר ושופט כדי לענוש ולקנוס ולכוף חברו לא בדברי הבאי ולא בדברי שמים כי יש עושים עצמם פרושים ואפי' צנועים אינם, אם לא שימנו אותם רוב הקהל מפני חשיבותם".

וכן הכלבו (סי' קיז) הביא חרם ר"ת וחבריו שלא יטול אדם שררה על חברו ע"י שר ושופט כדי לענוש ולקנוס אותו בדברי הבאי ולא בדברי שמים והעובר על כך בשמתא ומיתה, הובא במשנה הלכות ח"ז סי' קס"ז. ועי' תשב"ץ ח"א סימנים קנח-קסב, אורים ותומים ג' באורים סקי"ג, ושו"ת חת"ס סופר חחו"מ סימן כ"א, וכל זה אפי' היה משתדל ע"י מלך ישראל שהרי יהושע בן גמלא היה צדיק גמור כמבואר במס' ב"ב כ"א ע"א ובתוס' שם ד"ה זכור ומ"מ הואיל וקיבל כהונתו ע"י נאי המלך קורא עליו קשר רשעים במס' יבמות ס"א ע"א.

וכתב ר' אברהם בן הרמב"ם: צריכים אנו להתנות במינוי (של ראש הגולה) עם יחוסו ואהבתו לצדק וכניעותו למשפטי התורה ושילך ע"פ הוראות החכמים, ואסור להסכים עליו אם לא יהיה כך (אגרות הרמב"ם בתשובת ר' אברהם לר' יוסף בן ה"ר גרשום ז"ל).

והנה בדין המלכות כבר ביארנו לעיל שאין המלך נבחר ע"י העם, אלא בחירתו היא ע"י הקב"ה בידי נביא ובי"ד הגדול.

ומ"מ גם לשאר שררות פשוט הדבר שבחירתם של אנשים פורקי עול אין לה תוקף, דקשר רשעים אינו מן המנין (סנה' כ"ו א') ומה שאמרו בגמ' "אין מעמידין פרנס על הציבור אא"כ נמלכים בציבור" הרי הרמב"ם לא פסק דין זה (עי' ספר אומר השכחה סי' כז). ומובן מסברא שאנשים שכופרים בתורה והארץ תקיא אותם ובזמן הבית היה חל עליהם דין מורדין ולא מעלין אין להם שום זכות לבחור וכ"ש להתמנות, עיין דרשת רמב"ן לר"ה בסופו, וכ"ש אם תפסו את השלטון בחזקה ומחוקקים חוקים נגד התורה. וכתב בספר החינוך (מצוה תצח): ומשורש המצוה אתה דן שאסור ג"כ למנות על הציבור אנשים רשעים.

ומה שאמרו פושעי ישראל מלאים מצוות כרימון כל זה הוא במאמינים בעיקרי הדת אלא שהם רשעים ובעלי עבירות להנאת עצמן, וכמו שכתב הרמב"ם (הל' רוצח יג,יד) "כי התורה הקפידה על

נפשות ישראל בין רשעים בין צדיקים מאחר שהם נלויים אל ה' ומאמינים בעיקר הדת", וכן הוא בהל' עדות (יא.י). אבל על כופרים ועוברים להכעיס כתב הרמב"ם בפיהמ"ש פ' חלק בסוף י"ג העיקרים: אבל כשנתקלקלה האמונה בעיקרי הדת יצא מן הכלל וכו' ומצוה לשונאו ולאבדו וע"ז נאמר משנאיך ה' אשנא (עי' עקבתא דמשיחא, מאמר "אומר אני מעשי" עמ' צג) ודין של מינים ואפיקורסים חמור יותר מעובדי ע"ז, אמנם כבר כתב הגר"א וסרמן שכל זה אינו בהמון העם אלא רק במנהיגיהם וסופריהם וכדו', עי' בפרק "אהבת ישראל".

ומה שאמרו בהגדרת קהל "הלך אחר רוב יושבי א"י" (הוריות ג' א') כל זה רק לענין חיוב קרבן בהוראת ב"ד שטעו, ורק בזמן הבית שכל העם בארצו וכמו שדרשו בגמ' מביהמ"ק הראשון, משא"כ בזמן הגלות וישראל מפוזרין בכל העולם ודאי אין הולכין בתר יושבי א"י בלבד, וכמו דלענין חלק ממצוות התלויות בארץ בעינן יושביה עליה כמו יובל ושביעית ובחלה בעינן ביאת כולכם וכן תרומה לרמב"ם בעינן רוב יושביה עליה, וכן לענין סמיכה כתב המהרל"ב ח' (סי' קמ"ז) דכיון שהוא נוגע לכל ישראל צריך שכל חכמי הדור יסכימו לכך וודאי מתחשבינן גם ביושבי חו"ל, וכן בשו"ת אבנ"ז (סי' שצ"ה) כתב אהא דאזלינן בתר רוב שבא"י דזה רק בזמן שביהמ"ק קיים ושכינה במקומה ועיקר ישראל היה בא"י אבל בזמן הגלות גלו שכינה עמהם, ובכ"ז ודאי שאין מתחשבינן בדעת רשעים וכופרים שהארץ תקיא אותם במוקדם או מאוחר, ואין זה מעלה או מוריד אם תפסו בכח את השלטון בצורה זו או אחרת.

עוד ביאר בשו"ת שארית ישראל (חו"מ סי' ג') את דין הבוחרים:

ועתה אבאר דין הבוחרים אם יכולים לצרף בעלי עבירה שיקחו חלק בהבחירות, ובפשיטות יש לומר כיון שאינו ראוי להיות נבחר פסול ג"כ להיות בוחר כמבואר בחו"מ (שם ס"ז) דב"ד הפסול לגמרי אינו יכול להושיב דיינים אחרים כשרים שידונו, וכיו"ב כתב המהרש"א בח"א (סוטה מ' ע"א ד"ה ותו) לענין בחירת רב דמן הראוי שהלומדים והרבנים עצמם יבררו להם ראש כמו שהי' בדורות הראשונים ואין לבעלי הבתים עסק בזה, והרמ"א (חו"מ סי' קס"ג ס"א) כתב כל צרכי ציבור שאין יכולים להשוות עצמם יש להושיב כל בע"ב הנותנים מס ויקבלו עליהם שכל אחד יאמר דעתו לש"ש וילכו אחר הרוב, ואם נצרף גם בעלי עבירה שיקחו חלק בהבחירות רחוק הדבר שיהי' כונתם לש"ש שיבחרו עליהם אנשי חיל שיהי' עטרה הולמתם להנהיג הצבור לש"ש ושיהי' רוח הציבור והמקום נוחה מהם וכו'.

עכ"פ אף אם נאמר דלא כהמהרש"א וחסל"א הרי שם איירי רק לענין תפילה היכי דבא להצטרף ולהתפלל עמנו שלא לדחות אבן אחר הנופל משא"כ שיהי' להם דעה לבחור ז' טובי העיר על הציבור י"ל שכל שאינו ראוי לזה מחמת פסולו אין לו זכות לחוות דעה ג"כ במי לבחור (אבל מצאתי להם תרופה בתשו' צ"צ סי' ב' שנשאל על שרוצים הקהל לדחות אותן שאין בני תורה שלא יהי' להם דעה בבחירת זטו"ה רוב וחזן והשיב שלא שפיר דמי וכו' אך לא נזכר שם בעל עבירה), והנה כל זה בבעלי עבירה לחוד אבל במחללי שבת וכופרים בעיקרי הדת בודאי א"א לנו לצרפם ליתן להם זכות בחירה דאלו אף בין פושעי ישראל אינם נמנים וכו', ועלינו להבדל מהם ומהמונם כמו שאמר מרע"ה במחלוקתו של קרח סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה וביאר בעקידה (שער ע"ח) שמכאן למדו חכז"ל לנדות הרשעים ולהרחיק מהם כמו שהם פירשו עצמם מאיתנו ומכלל ישראל שהם כגוף אחד כן אנו מצווים להיות בדול מהם יעו"ש.

♦ ז. דינא דמלכותא ובתי המשפט

ישנם כמה טעמים מדוע דינא דמלכותא דינא, ונבאר בזה שלפי כל הטעמים אין במדינה החילונית דינא דמלכותא כלל.

שיטת רוב הראשונים שדינא דמלכותא הוא מטעם בעלות המלך על הארץ, ויכול לומר להם שאם לא יעשו חוקיו יגרש אותם מן הארץ.

לפי טעם זה דינא דמלכותא נוהג דוקא במלכי עכו"ם אך לא במלכי ישראל, לפי שא"י כל ישראל שותפים בה, כן דעת רש"י (גיטין י' ב' ד"ה דינא, צי"א ט"ז סי' מט) הר"ן (נדרים כ"ח א'), התוס' (הובאו בר"ן שם וברשב"א), הרא"ש (נדרים פ"ג, יא), הרשב"א (נדרים כח א', שו"ת סימן קל"ד), הנימוקי יוסף (נדרים שם וכתב שהיא דעת רוב המפרשים), אור זרוע (פסקי ב"ק סי' תמו), הגר"א (ח"מ שס"ט ל"ה), המהרש"ק (עבודת עבודה ע"ז כ"א), וכן פסקו הרמ"א בדרכי משה (ח"מ סי' שס"ט), והמהרש"ל ביש"ש (ב"ק פ"ו דין י"ד), ובשו"ת אבני נזר (או"ח סי' רעג).

שיטת הרמב"ם (הל' מלכים ד,א) שהוא מדין פרשת המלך שבתורה ובספר שמואל (א' פרק ח'), וכמו שביארו בדעתו המבי"ט (קריית ספר הל' גזילה פ"ה,יא), והרדב"ז (הל' מלכים שם), וכן כתבו הרמב"ן בחידושו ל"ב"ב והתשב"ץ (ח"א סי' קנ"ח), וזהו תוקף שנתנה התורה לחוקי המלך. אמנם מדברי הרמב"ם שכתב בהל' גזילה (ה"ח) משמע כשיטת הרשב"ם לקמן שהוא מצד שהסכימו עליו בני אותה הארץ, אלא שניתן לבאר שדיבר שם במלך עכו"ם.

וכן נראה דעת האברבנאל שכתב לתרץ קושית התוס' (סנהדרין כ') למה נענש אחאב על כרם נבות, ותירץ שפרשת המלך נאמרה רק למלכי בית דוד, ולפי זה מי שלמד דינא דמלכותא מפרשת המלך בשמואל, כל זה הוא רק במלכי בית דוד. ומ"מ לפי טעם זה כל ענין דינא דמלכותא הוא רק כאשר יש דין מלך, וכבר בארנו לעיל שמדינה וממשלה חילונית ודאי אין להם דין של מלכות ע"פ התורה שהרי לא התמנו ע"פ נביא וסנהדרין כדין מינוי מלך (וכ"ש אם הם פורקי עול ופסולים לכל מינוי ושררה), ומבואר מדברי התוס' והרמב"ם ששלטון שלא נתמנה כדין מלך ישראל וגם אינו מולך על כלל ישראל אלא רק על תושבי הארץ, ודאי אין דינו כמלך ישראל, וכן כתב בשו"ת להורות נתן (ח"א סי' סט) שמלך שאינו מזרע דוד ולא נתמנה ע"פ נביא אין לו דין מלך.

שיטת הרשב"ם (ב"ב נ"ד) שהוא מטעם הסכמת העם, כיון שהסכימו עליו בני אותה הארץ וסמכה דעתן שהוא אדוניהם ומקבלים עליהם מרצונם חוקי המלך ומשפטיו, דאם לא כן הרי הוא כגזול בעל זרוע וכחבורת ליסטים שאין דיניהם דין, וכן כתב בתרומת הדשן (סי' שמ"א).

גם לפי טעם זה אין למדינה דינא דמלכותא שהרי החרדים לדבר ה' מעולם לא הסכימו לשלטון פורקי עול שאינו ע"פ התורה וההלכה, גם לא כסמכות ושלטון ציבורי והרי ע"פ התורה אין להם שום היתר לדור בארץ, וגם אם הם ומעריציהם הם רוב הרי קשר רשעים אינו מן המניין, ומה שהחרדים מצביעים בבחירות זה הרע במיעוטו (וכמו שכתב החזו"א שהם כליסטים) אך לא הסכימו מעולם לשלטון זה, מה גם שידוע לכל שנטלו את השלטון בזרוע ומנעו הצלת יהודים חרדים ועלייתם לא"י, ודרכי הפעולה שלהם בזרוע.

וכן פסק החזו"א דיש להם דין מוכס העומד מאליו ולא שייך אצלם דינא דמלכותא אלא סתם ליסטות, הובא בשו"ת מנחת יצחק (סי' ח"ט סי' קי), שו"ת פאת שדך (סי' צא) ומעשה איש ח"ד. וכן בשו"ת משנה הלכות (ח"ה סי' קיב) כתב דבשלטון חילוני לא שייך לומר דינא דמלכותא עי"ש שהביא ראיה מעובדיה שהיה זן ומפרנס הנביאים בימי אחאב ולא חש לגזל.

וכן פסק בשו"ת פאת שדך (ח"א סי' צא) דלכל השיטות לא שייך דינא דמלכותא כלל בבני פריצי עמנו, בין לשיטת הרמב"ם ובין לשיטת רש"י והרא"ש, ואף אי נימא שהיא תקנת חכמים לא מסתברא שתקנו אף לבני פריצי עמנו, ובספר דרכי חושן הביא י"ב ראשונים דאין בא"י דינא דמלכותא ואין בזה חולק ודלא כדברי היחודה דעת, ועי' בקונטרס "סלע מדינה" (ירושלים תשע"ב) באריכות בביאור ענייני דינא דמלכותא והשיטות בזה.

דעת הרמב"ן והריטב"א (על הרי"ף בנדרים) וכן משמע ברשב"ם, וכן כתב הגר"א (חו"מ שס"ט ס"ק כ"ה) בשם סת"ה והרמ"ה, דצריך שיהיו דיני המלך חקוקים מהמלכים הקדמונים, דאל"כ אין דינו דין אלא חמסנותא, ודעת המרדכי בפ' הגזול בשם הראב"ה דרך בקרקעות שייך דינא דמלכותא. ובשו"ת מהריב"ל (ח"ג סימן ק"י) דדינא דמלכותא הוא רק בדבר שיש בו הנאה למלך או בקרקעות וכן דעת הרמב"ם שרק בדבר שהוא הנאה למלך.

דעת הבית שמואל (אה"ע כה, ג) דדינא דמלכותא הוא מדרבנן, ובשו"ת בנין ציון (החד' סי' טו) כתב שכן גם דעת הרמ"א (שו"ת סי' פז), אך דעת האבנ"מ וחת"ס (יו"ד שיד) שהוא דאורייתא.

וחוקי המדינה הם נגד חוקי התורה"ק וכמו בענין גביית מיסים מת"ח, דפסקו הטור והשו"ע (יו"ד רמ"ג ב') שת"ח פטורים מכל המיסים ובשו"ת אבקת רוכל כתב שגזרו בגזרת נח"ש על מי שיגבה מיסים מת"ח, וכן הוא בשו"ת המבי"ט (ח"ב סי' כה), ובפסקי הרא"ש (סנה' כו ב') מבואר שגם רווח שהשיג הת"ח ע"י משא ומתן פטור ממס. ועי' ח"ח (הל' לה"ר ח"ד) דגם בזמננו שייך דין ת"ח, וכל ת"ח הוא לפי הדור ואם הוא רק ראוי להורות וידע בתורה נקרא ת"ח.

הב"י (חו"מ סי' כ"ו) בשם הרשב"א פסק שדינים שדנים בערכאות אין אלו ממשפטי המלוכה אלא הערכאות דנין לעצמם כמו שימצאו בספרי הדיונים, דאם אי אתה אומר כן בטלת ח"ו דיני ישראל, וכן הביא הד"מ (חו"מ סי' שס"ט) בשם הב"י, וכן כתב בים של שלמה (ב"ק פ"ו סי' י"ד) ונראה שסובר כר"ן, ולפי זה כל פסקי הערכאות במדינה גם בהם אין דינא דמלכותא.

וכן כתב בשו"ת מהריא"ז ענזיל (סי' ד') דלא שייך דינא דמלכותא אלא בדברי חק ומשפט חקוק מאת המלך מפורש וברור, אבל בדברים התלויים בשקול הדעת מהשופטים הממונים בערכאות מעולם לא עלה על דעת איש ישראל שיש לו קצת מח בקדקדו לומר עליהם דדינא דמלכותא דינא, אבל הם הם ערכאות של נכרים שהזהירה אותנו התורה הקדושה שלא לדון בפניהם. וכן הוא במאירי הובאו דבריו בשיטמ"ק (ב"ק קי"ג) ובמהרי"ק (שורש ס"ו וקפ"ח). וכן בסמ"ע סי' שס"ט ס"ק כ"א וכתב שהביא (הד"מ) לפני זה דעת מהרי"ק והמרדכי וכתב שכולן שוין בזה, וכן העיר שושן (סימן כ"ו סע' ד') כתב שדינים שדנים בין הערכאות אין בהם דינא דמלכותא. וכן בשו"ת השיב משה (חו"מ צ') אף אם יאמרו שהן חוקי המלך מחדש מ"מ לא נאבה להם דעל הכל יש לומר דהוא לתקון המדינה.

וכתבו הש"ך (חו"מ סי' ע"ג ל"ט) והחת"ס (חו"מ סי' מ"ד) דאמרי' דינא דמלכותא רק במה שאינו נגד דין תורתנו אבל לדון בדיני הגויים בכל דבר נגד תורתנו חלילה, אפילו למלכי אומות העולם אין שומעין ק"ו למלך ישראל. והרבה מחוקי המדינה הם נגד דיני התורה הקדושה (וכל מהות המדינה היא נגד התורה כידוע, והרי אם יבחר ראש-ממשלה ערבי ודאי יתחילו רבני הציונות לטעון שאין דינא דמלכותא בא").

בענין בתי-המשפט החילוניים, כבר הסכימו כל גדולי הפוסקים שדינם כערכאות של גוים אשר מבואר דינם בגיטין פח ב', רמב"ם הל' סנהדרין כוז, ושו"ע חו"מ סימן כ"ו סעיף א'. והסכימו לזה גם מקצת הרבנים "הלאומיים" עי' בצי"א (חי"ב סימן פ"ב) בענין איסור הליכה לערכאות, ושהאיסור יותר חמור כשהשופטים יהודים ומה שהביא מהחזו"א ומהגרצ"פ פרנק ז"ל, וכן ביחוד דעת (ח"ד סי' סה), ומ"מ נתקיים בהם "שריך סוררים וחברי גנבים כולו אהב שחד ורודף שלמונים, יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבוא אליהם" (ישעיה א'), ונראה שעליהם אמרו בגמרא (שבת קלט א') אין הקב"ה משרה שכינתו על ישראל עד שיכלו שופטים ושוטרים רעים מישראל, ובסנהדרין (צח א') אין בן דוד בא עד שיכלו כל שופטים ושוטרים מישראל שנאמר ואשיבה ידי עליך ואצרך כבור סיגך וגו' ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועציך כבתחלה אחרי כן יקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה.

וכתב הרמב"ם (פיהמ"ש סנהדרין אג) ששיבת השופטים כבראשונה וחידוש בית הדין הגדול יהיה לפני ביאת המשיח, (ומכאן ראה נוספת שהגאולה טרם התחילה) ומ"מ כתב שזה יהיה בלי ספק כשיכין הבורא ית' לבות בני אדם ותרבה זכותם ותשוקתם לה' יתברך ולתורה ותגדל חכמתם, והסביר הרדב"ז (הל' סנהדרין ד,יא) את דעת הרמב"ם שאלוהו יבוא לפני ביאת המשיח והוא יסמוך או בני ראובן או המשיח כשיתגלה בתחילה, וכן כתב בהל' סנהדרין (יד,יא), או שבדבריו בהל' מלכים פ"א שכתב שאחר ביאת המשיח ישובו המשפטים שם חזר בו ממה שכתב בפירוש המשניות דסנהדרין.

אמנם הריטב"א והנימוקי יוסף בסוף יבמות חלקו בזה על הרמב"ם וסוברים שבית דין הגדול ישוב רק בביאת המשיח. וכן בשו"ת מהרלב"ח (סי' קמ"ז קונט' הסמיכה) שהסנהדרין תשוב רק בביאת המשיח, וכדברי הרדב"ז ושלא ניתן לסמוך בזה"ז וכו'. וכן כתב היערות דבש (דרוש א' על ברכת השיבה שופטיו) שכאשר יבוא אליהו לפני משיח הוא יחזיר סנהדרין על מכונם ואז יצמיח הגאולה. הגר"א (י"ד סי' רמ"ב) סובר שאי אפשר לחדש הסמיכה בזמן הזה, ועיין בחזו"א מעשרות סי' י"ג מ"ש נגד חידוש הסמיכה.

בענין הרבנים הראשיים, ייתכן שהם יהיו ת"ח אך אין זה נותן להם מעמד של מנהיגי ישראל, וכי משום שנבחרו ע"י חשבונות ועסקים פוליטיים בועדה שמשותפים בה כופרים ומחללי שבת וכי משום זה ייחשבו למנהיגי ישראל וגדולי הדור? אדרבה רבנים אלה ודאי שאינם יכולים לדון ולפסוק בענייני כלל ישראל כי הם "רבנים מטעם" ומחויבים למוסדות המדינה ומשוחדים (שררה משכורת רכב כבוד מטעם המדינה) ואפילו פרוטה אחת מעוררת עיני חכמים (כתובות ק"ה), ואמרו במדרש (שמו"ר פו,ב) המתעסק בצרכי ציבור משכח תלמודו, ובהגהות מימוניות (הל' סנהדרין פ"ג אות ו) הביא מירושלמי מי שהוא מתמנה בכסף אין עומדין מפניו ואין קורין אותו רבי וטלית שעליו כמרדעת של חמור.

ובספר אגרות דעת (ר"ד) ביאר כי היות וחלק ניכר מהציבור מאמינים בתורת משה ממילא הוכרח השלטון לגרור לתוך מבנה הדיונים גם יודעי תורה כדי להשלים את ביסוס ההשתלטות על הציבור, אך מוסד הרבנות והדיינים הוא רק סניף למערכת השפיטה של השלטון. אמנם יודעי התורה אשר שם הינם גרורים וכפופים לדעתם, כי לא שדי איניש זוזי בכדי, ובזה נגמרה המרכבה הטמאה הלוחמת עם כל קדשי ישראל.

ובשו"ת מהר"ם בר ברוך (בסופו) וכלבו (סי' קיז) נדפס חרם ר"ת והקדמונים, שלא יהא אדם רשאי ליטול שררה על חבריו לא ע"י מלך ולא ע"י שר ושופט כדי לענוש ולקנוס ולכוף חברו לא בדברי הבאי ולא בדברי שמים כי יש עושים עצמם פרושים ואפי' צנועים אינם, אם לא שימנו אותם רוב הקהל מפני חשיבותם.

ועי' תשב"ץ (ח"א סי' קנח-קסב), אורים ותומים (ג' באורים סקי"ג), ובשו"ת חת"ם סופר (חו"מ סי' כ"א) כתב: וכל זה אפי' היה משתדל ע"י מלך ישראל שהרי יהושע בן גמלא היה צדיק גמור כמבואר במס' ב"ב כ"א ע"א ובתוס' שם ד"ה זכור ומ"מ הואיל וקיבל כהונתו ע"י ינאי המלך קורא עליו קשר רשעים במס' יבמות ס"א א'.

◆ ח. המלכות תשוב רק בביאת המשיח

האם המדינה החילונית היא תחילת מלכות ישראל? אנשים רבים לצערנו מאמינים שהשלטון החילוני, אשר בראשו עומדים רשעים ואפיקורסים הנלחמים בתורה, הוא מלכות ישראל. וכבר אמר על כך הגאון רבי אלחנן וסרמן זצ"ל הי"ד: "מלכות ישראל אמיתית היא הזכות הגדולה ביותר, ראשי הציונים הם החייבים ביותר, וכל המאמין שיגלגלו את הזכות הגדולה על ידי החייב הגדול אינו אלא טיפש או מלגלג על דברי חז"ל, מדינת ישראל חילונית ומלכות ישראל הם תרתי דסתרי" (קובץ מאמרים ח"א עמ' קסא).

אמנם המדינה החילונית היא לפני מלכות המשיח אך אין זה אומר שהיא ההתחלה שלו. ועל דרך משל אם נראה שיירה של מלך גדול ולפניה הולך כלב שוטה קטן, הוא אמנם הולך לפני שיירת המלך אך ודאי לא יעלה על הדעת שהוא חלק מהשיירה המלכותית אלא רק הולך לפניה.

מלכות ישראל לה אנו מצפים תשוב רק בביאת המלך המשיח אחר שישובו כולם בתשובה שלימה, ואז תשוב מלכות ישראל למקומה.

גם בזמן בית-שני לא היתה מלכות, וכמו שכתב הרמב"ן בפירושו לשיה"ש (ח, יג) "הלא לא היתה לישראל מלוכה וממשלה כל ימי בית שני כי תחת מלכי פרס יון ורומי היו". וכן כתב הר"ן (דרשות הר"ן דרוש ז') "המלכים אשר מלכו בבית שני לא היתה מלכותם מצד עצמם כלל אבל הם כפקידים למלך פרס ורומי גם לזולתם מן המלכים" וכן הרד"ק (חגי א"א), וכן מבואר באברבנאל (פ' ויחי) שבזמן בית שני עם היות החשמונאים מולכים ללחום מלחמות ה', תמיד היה בירושלים נגיד מיהודה והוא היה ראש הסנהדרין לקיים מה שנאמר לא יסור שבט מיהודה וכמו שכתב יוסף בן גוריון וכו' (וכן דעת בעל עקידת יצחק והשלה"ק), ומהרש"א (גיטין ז' א') כתב "שהמלכות נתבטל לגמרי בבית ראשון ובית חשמונאי והורדוס בזרוע מלכו אח"כ, גם לא מלכו מלכות שלימה כי

אם ברשות הרומיים" ועוד כתב (חגיגה טז) שבימי בית שני אמרו אראה בנחמת ציון כי גאולת בית שני לא היתה גאולה גמורה שהרי לא חזר להם מלכות בית דוד. ורש"י (ישעיה יא,יא) כתב שגאולת בית שני אינה מן המנין שהרי משועבדים היו, וכל שכן בזמננו שלא שבה המלכות.

ואמרו חז"ל (אסתר רבה א,יג) לשעבר היתה מלוכה בישראל כיון שחטאו ניטלה מלכות מהם וניתנה לאומות העולם וכו' למחר כשישראל עושין תשובה הקב"ה נוטלה מעובדי כוכבים ומחזירה להם בישראל, אימתי ועלו מושיעים בהר ציון. ומבואר שה' יחזיר את המלוכה לישראל רק אחר שיעשו תשובה וכאשר יעלו מושיעין בהר ציון שהוא אחר ביאת המשיח.

ובתרגום אונקלוס "עד כי יבא שילה" (בראשית מט,י) עד דייתי משיחא דדילה מלכותא. וכן בתרגום שיה"ש (ז,יב-יד) שכאשר חטאו עם ישראל הגלה אותם הקב"ה לארץ אדום וכו' וכאשר יהי רצון מלפני ה' לגאול את עמו מן הגלות יאמר למלך המשיח כבר נשלם קץ הגלות וזכות הצדיקים עלתה לפני, וחכמי הדור יושבים על שערי בית המדרש עוסקים בתורה, כעת קום קבל המלכות אשר גזנתי לך. ובפרקי דרבי אליעזר (פי"א) מלכות תשיעית למלך המשיח, וכן הוא בתרגום שני על אסתר.

וכן כתב הרמב"ם (בהקדמה לספר המצוות) "וידוע גם כן שהנבואה והמלוכה כבר נסתלקו ממנו עד שנסור מן העונות שאנחנו מחזיקים בהם ויכפר לנו וירחמנו כמו שידענו ויחזירם לנו, כמו שאמר בחזרת הנבואה "והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם" (יואל ג,), ואמר בחזרת המלך והממשלה "ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת וגדרתי את פרציהן והריסותיו אקים ובניתיה כימי עולם" (עמוס ט').

ובפירוש המשניות (סנהדרין הקדמה לפרק חלק) כתב: "ימות המשיח הוא זמן שתשוב המלכות לישראל ויחזרו לא"י והי איתו המלך גדול מאוד ובית מלכותו בציון יגדל שמו וזכרו יהיה מלא הגוים יותר מן המלך שלמה וישלימו איתו כל האומות ויעבדוהו כל הארצות וכל מי שיקום עליו יאבדהו השם יתעלה וימסור אותו בידו, ולא ישתנה במציאות שום דבר ממה שהוא עתה אלא שהמלכות תחזור לישראל.. והתועלת שננוח משעבוד מלכויות... ותרבה החכמה וישבתו המלחמות ויהי נמצא בימים ההם שלמות רב".

וכן כתב במקומות רבים שהמלכות תשוב בביאת המשיח (הל' מלכים (יא,א') והל' תשובה (ח,ז) "בימות המשיח תשוב הממשלה לישראל", ושם פרק ט'), וכן אומרים בברכות ההפטרה: "שמחנו ה' אלקינו באלהיו הנביא עבדך ובמלכות ב"ד משיחך", וכן כתב בסדר רב עמרם גאון (הלכות סעודה ד"ה ברוך אתה) ויבא אליהו משיח בן דוד בחיינו ומלכות בית דוד מהרה תחזור למקומה, הרי שהמלכות תשוב רק אחר ביאת אליהו הנביא.

ובפיהמ"ש פרק חלק (יסוד י"ב) כתב הרמב"ם "שאינ מלך לישראל אלא מבית דוד ומזרע שלמה בלבד וכל החולק על המשפחה הזאת כפר בשם הש"י ובדברי נביאיו". וגם בתקופות שמינו מלך שלא מזרע בית דוד היה זה רק בציווי ה' וכמו שפסק הרמב"ם בהל' מלכים (א,ח) ורדב"ז שם, וידועים דברי הרמב"ן (בראשית מט,י) דלכן נענשו החשמונאים אף שהיו חסידי עליון כי תפסו את המלוכה ולא היו מזרע דוד ונכרתו כולם. ויעו' בתוספתא (סנהדרין ד,ג) למה נענשו בימי שמואל

אלא לפי שהקדימו על ידן, ופירש המנחת ביכורים שהיה להם להמתין עד שיצוה ה' למנות מלך. וכן ראש גולה היה מזרע מלכות בית דוד ונסמך על המקרא לא יסור שבט מיהודה כדאמרינן בסנהדרין ד' והוריות י"א לפיכך היה לו דין מלך לקצת עניינים.

והרא"ש (ברכות פ"ז ס' כב בשם ירושלמי): כשנחרבה ביתר נגדעה קרן ישראל ואין עתידה לחזור עד שיבוא בן-דוד, הובא בב"י סימן קפט. וכן כתב **השלה"ק** (שער האותיות, אמת ואמונה עיקר יב): ישלח לקץ הימין משיחנו, מצמח דוד לגאול את עמו ישראל, ותשוב הממלכה לא"י וישובו בית ישראל לאדמתם ויקויים וקבצך ה' אלקיך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלקיך שמה.

וכתב **רבי סעדיה גאון** (דניאל ז,ח): ועל אשר ימרדו בה' תנטל מהם מלכותם ותנתן לאלו ארבע מלכויות וירשו המלכות בעוה"ז ויגלו ישראל וישתעבדו תחתם עד שימלוך משיח, (וכן שם כב וכג, ובראב"ע משמע שהגלות האחרונה תחת ישמעאל ובא"י).

והרמב"ן (ספר האמונה והבטחון פרק י"א) כתב: עד כי יבא שילה בגימט' משה שינהיג את ישראל, ואונקלוס תרגם משיחא רוצה לומר לא יסור שבט מיהודה עד שיבא משה שינהיג את ישראל ותהיה הממשלה לבית לוי, ועוד תשוב הממשלה למשה בימי גאולתנו כי הוא יוציא את ישראל כמו שאמרו זכרונם לברכה.

ובדרשות **ר"י אבן שועיב** (פ' וישלח ד"ה אמר למעלה) כי מבית האסורים יצא למלוך, זה ישראל שיצא מן הגלות שהוא אסור בבית האסורים ויצא להיות מלך בזמן המשיח שיקבל המלכות.

ומלכות המשיח היא מלכות חדשה, שהרי קודם ביאת המשיח לא יהיה לישראל שום שלטון וכמו שאמרו בגמרא (סנהדרין צא א') אמר רבי חמא בר חנינא אין בן-דוד בא עד שתכלה מלכות הזלה מישראל שנאמר "וכרת הזלזלים במזמרות" (ישעיה יח) וכתוב בתריה בעת ההיא יובל שי לה' צבאות עם ממשיך ומורט, ופירש רש"י: שלא תהא להם שום שולטנות לישראל אפילו שולטנות קלה ודלה (עי' בפרק "גאולה בדרך הטבע" סעיף ה').

והמלכות תשוב לישראל רק אחר חורבן מלכות אדום (כל הנוצרים), כמבואר בתורה "וידו אוחות בעקב עשו" (בראשית כה,כו).

ואמרו חז"ל: וידו אוחות בעקב עשו, מכאן אתה למד שאין בני עשו נופלים עד שיבא שריד מיעקב ויקצץ רגליו של בני עשו מהר שעיר (פרקי דר"א פרק לא), מהו אוחות, שאין מלכות יעקב מתחלת עד שתכלה מלכות עשו (מדרש ילמדנו אות קטז), וידו אוחות בעקב עשו ללמדך שממשלת יעקב אחר ממשלתו של עשו (פסיקתא זוטרותא בראשית כ"ה), וכן כתב רש"י (בראשית כה, כו) בעקב עשו, סימן שאין זה מספיק לגמור מלכותו עד שזה עומד ונוטלה הימנו.

וכן מבואר בנבואות דניאל (ב,מד) ושם (ז,יג-יד): וביומיהון די מלכיא אנון יקים אלה שמיא מלכו די לעלמין לא תתחבל ומלכותה לעם אחרן לא תשתבק תדק ותסיף כל אלין מלכותא והיא תקום לעלמא, כל קבל די חזית די מטורא אתגזרת אבן די לא בידין והדקת פרזלא נחשא חספא כספא ודהבא אלה רב הודע למלכא מה די להוא אחרי דנה ויצבי חלמא ומהימן פשרה (ופירש האבן-עזרא: ולו נתן שלטון ויקר ומלכות וכל העמים אומות ולשונות יעבדוהו שלטונו שלטון עולם לא יעבור ומלכותו לא תשחת).

ואמרו במדרש (ויקרא רבה י"ג,ה) ולמה נקרא שמה (של אדום) חזיר שמחזרת עטרה לבעליה הדא הוא דכתיב ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה, וכן בקהלת רבה (א,א) למה נקרא שמו חזיר שהוא עתיד להחזיר את המלכות לבעליה, (ואין הכוונה בזה שמלכות אדום תסכים לתת לעם ישראל שלטון, כמו שכתב בספר 'התקופה הגדולה', אלא שבחורבן מלכות אדום כולה אז תקום מלכות ישראל וכמבואר במהר"ל).

וכתב המהר"ל (נר מצוה, נר ג') המלכות הרביעית דבק בה ההעדר כי היא סוף וקץ המלכויות, וכל העדר מביא הויה חדשה ולכן מלכות רביעית נקראת חזיר שתחזור המלכות לישראל, שמצד ההעדר שדבק במלכות רביעית מביא ההויה אל מלכות ישראל. ועי' בפרק "אתחלתא דגאולה" (סעיף א') שהגלות היא עד ביאת המשיח.

וכן כתב **רבנו בחיי** (כד הקמח, פורים) כי תאבד מלכות אדום הרשעה ותחזור המלכות לישראל. וכן כתב **האברבנאל** בפירושו לספר דניאל (מעייני הישועה ו, א-ב): שהמלכות הזו אי אפשר שיפורש כי אם על מלכות ישראל העתידה להיות בביאת מלך המשיח, והמלכות ההוא תקום ותתמיד לעולם ויחריב וישחית לכל ד' מלכויות, ומבלי יד אדם לא בחיל ולא בכח אנושי ידיק וישחית הברזל שהוא רומי הכולל לנוצרים ולישמעאלים וכו'.

ועוד כתב האברבנאל (שם ח, ט) כי מלכות המשיח תקום בחורבן אומה הרשעה (רומי) וביטול שלטנות שאר האומות, ומאותו דין ימשך גאולת האומה הישראלית ופדיונה כבודה וממשלתה, ובלי ספק שכן יהיה בעתיד שראשונה תחרב רומי ואחרי-כן יתגלה מלך המשיח, ואז יזכו למלכות ויהיה מלכותם כל-כך עליון וכולל שכל עממיא אומיא ולישניא ליה יפלחון, ר"ל יעבדו אליו ויהיו נכנעים תחתיו, והשלטון יהיה לנצח נצחים כמו שניבא ישעיה וכו'. ועוד כתב (במדבר כד,יד) במקום שבזמן הגלות לא יהיה להם מלך ושר שיהיה לו שבט מלכות, הנה בימים ההם יקום מעצמו שבט מישור ומלכות מישראל ואותו שבט שיקום מישראל הוא מלך המשיח.

והכלי יקר (דברים, על הפסוק פנו לכם צפונה) כתב: ולא יותן לישראל כוח עליהם עד מדרך כף רגל עד שיבוא מי שנאמר בו ועמדו רגליו על הר הזיתים.

וכן ביאר **המהר"ל** (נצח ישראל פי"ז) כי אין ראוי שיצמיח קרן יהודה בממשלה החיה הרביעית, כי אין זמן אחד לשני דברים אשר הם מחולקים והם הפכים, ואין צריך ראייה אל מה שהכתוב אומר בפירוש (דניאל ז,יא) "עד די קטילת חיותא... חזה הוית בחזו ליליא וארו עם ענני שמיא כבר אנש וגו'", הרי בפירוש כי מלכות המשיח לא יקום עד שיגמרו ד' מלכויות מלכותם וכשיהיה תם וכלה מלכותם אז יתגלה מלכות המשיח.

וכתב שם כי נפילתה של מלכות אדום תהיה ע"י המשיח: "ולא יהיה ירידתה של מלכות הרביעית רק ע"י מלך המשיח אשר מעלתו ומדרגתו מן עולם העליון". כי הד' מלכויות מעכבים את הגאולה וכל זמן שהם מולכים אין חוזרין ישראל למקום מעלתם ומלכותם (נצח ישראל פכ"א), מה שידו היתה אוחות בעקב עשו יורה על לקיחה בידים ובסוף מלכותו דהיינו העקב יקח אותה (גור אריה בראשית כה,כו), וקודם שיבא המשיח יהיו ישראל מושפלים עד עפר ובביאת המשיח יהיה כמו עולם חדש וירום קרנם עד שמי שמים (נצח ישראל פ' לה).

ובבית הלוי (פ' ויצא) על המדרש פ' תולדות מי תופס המלכות אחרינו ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת בעקב עשו וכו', וכתב על זה: דגדולתו של יעקב לא יהיה בסדר הזה דלא ילך לאט רק דבסופו של עשו אז יולד יעקב, ועד סופו של עשו יהיה יעקב בתכלית השפלות כמי שאינו כלל בעולם.

ומלכות ישראל תקום רק אחר שיכלו כל החוטאים מעם ישראל כמפורש בנבואת עמוס (ט, יא) "בחרב ימותו כל חטאי עמי וגו' ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת" היא מלכות בית-דוד, כמבואר בתרגום ורש"י רד"ק מצודות ומלבי"ם.

וכתב באהבת יהונתן (פ' ניצבים) "דצריך לקום על ישראל מלך מן בית דוד והוא ישב על כסא ה' וישראל לא יוכלו לזכות לזאת המלכות עד שיצחצחו כל עוונות אשר עשו במרד ובמעל ולא ישאר שום רושם כלל, וזה לא יוכל להיות כי אם לקץ הימין או שיתעוררו את עצמן בתשובה שלימה".

וכן כתב הגאון האדר"ת: שאי אפשר להיות לנו מלך עד בא משיח צדקנו המקווה לנו מאז וכאשר השבע השביעי השי"ת שלש שבועות חמורות אם תעירו ואם תעוררו עד שתחפץ וכו' ויפה עשו רבותינו שלא התעוררו לקיים מצוות הקהל שהיא חובה על המלך בלבד (ספר הקהל עמ' כו).

והמלכות תשוב רק למי שנוהר ממאכלות אסורות, וכמו שאמרו במדרש (קהלת רבה א, כח) לעתיד לבא הקב"ה מוציא כרוז ומכריז כל מי שלא אכל בשר נבלות וטרפות שקצים ורמשים יבוא ויטול שכרו, הוי למה נקרא שמו חזיר שעתיד להחזיר הגדולה והמלכות לבעליה. ובזוה"ק (לך לך צ"ג) מי ששומר לזה אות הברית מלכות נשמרת לו, מנין מבוועז וכו' ושומר את זו הברית בגלל כך זכה שיצאו ממנו מלכים, הרי דהמלכות תשוב רק למי ששומר הברית קודם.

◆ ט. אמירת הלל על הקמת המדינה החילונית

יש שואלים מדוע לא נאמר הלל ביום ה' באייר על ההצלה והנצחון ב'מלחמת השחרור', ועל שהוציאנו הקב"ה מהגלות ונתן לנו מדינה עצמאית, ומסתמכים בזה על מה שאמרו בגמ' (מגילה יד ב') ומה מעבדות לחירות אומרין שירה ממיתה לחיים לא כל שכן וכדו'.

הנה בנוסף על עצם הטעות הגדולה והפגם באמונה, יש כאן גם אמירת ברכות לבטלה (בהלל ויש שקוראים בתורה והפטרה עם ברכותיה, ויש העושים קידוש בברכה ואומרים שהחיינו), וביטול מנהגי ספירת העומר המפורשים בשו"ע.

וכבר התבאר בתחילת החיבור (פרק א') כי הגלות היא עד ביאת המשיח, וגם אם יתאספו יהודים רבים בארץ-ישראל אין זה ראיה שהסתיימה הגלות, שהרי גלות אין משמעותה רק הימצאות בארצות הגויים אלא היא מצב והנהגה של ריחוק והסתר פנים, שהרי גם גלות יוון היתה כולה בא"י והיא היתה נחשבת אז "ארץ אויביהם" (מגילה יא ומהרש"א).

לכן יציאה מהגלות אינה רק יציאה מארצות הגוים ועליה לארץ ישראל, אלא הגאולה היא התגלות כבוד ה' בכל העולם בביאת המשיח אשר יקבץ נדחינו ויבנה את בית-המקדש, הנקמה

הגדולה בגוים אשר הרעו לעם ישראל ובעיקר נקמת אדום (הנוצרים) "ולא יהיה שריד לבית עשו" ומחיית עמלק, רוח הטומאה תעבור מן הארץ, ואז תהיה שיבת ציון בנין בית-המקדש וחזרת השכינה והנבואה והסנהדרין, ונשוב לקיים את כל מצוות התורה תחיית המתים ותמלא כל הארץ דעה את ה' במהרה בימינו.

ורוב תושבי א"י כיום הם אנשים שאינם שומרי תו"מ אשר הארץ תקיא אותם, וזה ודאי אינו נחשב קיבוץ גלויות, ואמרו חז"ל כי רק כאשר נטהר מכל החטאים אז נשוב לארץ ואז יטע ה' אותנו נטיעה קיימת "אמר הקב"ה בעוה"ז היו הכל מתאווין לא"י וע"י עונות גליתם ממנה אבל לעתיד לבוא שאין לכם לא חטא ולא עוון אני אטע אתכם בתוכה נטיעת שלווה שנאמר ונטעתם על אדמתם ולא ינטשו עוד מעל אדמתם" (דברים רבה ג"א וכן מפורש בנבואת יחזקאל פרק ל"ו).

וכתב האברבנאל (משמיע ישועה ב, ג): שה' יתב' בעצמו ישיב שבותנו כמו שאמר ושב ה' אלקיך את שבותך ולא תהיה כפקידת בית-שני ששבו ישראל לאדמתם ברשיון כורש מלך פרס ומצותו ולכן לא התמידה ישיבתם בארץ להיותם על ידי ילוד אשה קצר ימים ושבע רוגז, אבל לעתיד לבא הקב"ה בעצמו ישיב שבותנו ולכן תהיה תשובתו קיימת בקיומו (עי' במהר"ל נצח ישראל פס"ב שכתב כי גאולה האחרונה תהיה ע"י המשיח וזה נקרא שה' הוא הגואל כי הוא מעמיד את המשיח).

לא יצאנו מהגלות אלא אנו בגלות בארץ-ישראל, תחת שלטון רשעים ופורקי עול הנלחמים בכל דבר שבקדושה, והסיתו והדיחו והעבירו עשרות אלפי יהודים על דתם, וגלות זו גרועה וקשה היא מגלות תחת הגוים, וכן כתב הגר"א כי אין המשיח בא עד שיכלו גסי הרוח מישראל, הם הערב-רב הדבוקים בישראל וישראל לומדים ממעשיהם (אבן שלמה יא ו'), והם גרועים מן הגוים כי הם מבטלין את ישראל מן המצוות, הם הרשעים שב ישראל המחטיאים אותם (אמרי נועם ברכות י"ז), הם ראשי העם בגלות והם גורמים כל ביטול תורה ואריכת הגלות, וגרועים מעכו"ם כי ישראל נמשכין אחריהם ממה שרואין שהשעה משחקת להם, וזהו סיבת אריכות הגלות (אבן שלמה פי"א הע' ה').

היציאה מהגלות תיעשה ע"י אליהו והמשיח לאחר שישבו כל ישראל בתשובה, כמו שמפורש בפרשת ניצבים (דברים לא-י), כמבואר בפרק ב' (סעיף ח') ובפרק ז'.

וכן מבואר ברמב"ם (איגרת תימן): ודבר זה יסוד גדול מיסודי אמונת ישראל, יעמוד מזרע שלמה איש שיקבץ נפוצותינו ויאסוף חרפתנו וגלותנו ויגלה הדת האמיתית וישמיד כל מי שימרה דברו.

ותחילת הגאולה תהיה רק בביאת המשיח, וכמו שכתב בפיהמ"ש (הקדמה לפ' חלק): כי ימות המשיח הוא זמן שתשוב המלכות לישראל והי' אותו המלך גדול מאוד ויעבדהו כל האומות לצדקו הגדול ולנפלאות שיהיו על ידו, וננוח משעבוד מלכויות המונע אותנו מעשיית המצוות ותרבה החכמה וישבתו המלחמות ויארכו חיי בני אדם.

ומה שכתב שתשוב המלכות דיבר אך ורק על מלכות מלך המשיח ולא שום דבר אחר, שהרי כתב בעיקר הי"ב שאין מלך לישראל אלא מבית דוד ומזרע שלמה וכל החולק על המשפחה הזאת כפר בשם ה' ובדברי נביאיו. ואין צריך לומר שלא דיבר על שלטון של רשעים וכופרים,

ומדינת ישראל לא הביאה תועלת בקיום המצוות יותר מאשר שלטון הגוים, ובהרבה דברים היא גרועה מהן וכמו שכתב הגר"א שהערב-רב גרועים מן אומות העולם ומבטלין את ישראל מן המצוות ומחטיאין אותם. וידועים דברי הרמב"ן בפ' ויחי דלכן נענשו החשמונאים אף שהיו צדיקים גדולים כי תפסו את המלוכה ולא היו מזרע דוד ונכרתו כולם.

הגלות היא כמו בית-חולים, לפעמים יש זריקות וטיפולים לא נעימים. נתאר לעצמנו חולה שיברח מבית-החולים לביתו לפני שהרופא אמר לו שהבריא, מובן שהוא יאלץ לשוב לבית-החולים בעל כרחו. ודאי שאנו אוהבים את ארצנו הקדושה ורוצים לשוב אליה אך לא נוכל לעשות זאת קודם שנבריא נשוב בתשובה ונתקן את דרכינו, ואין טעם לשוב קודם לכן, כי אז נשוב לגלות בעל כרחנו.

וכתב המגיד מדובנא (אהל יעקב פ' ויחי) כי כל הטובות העתידות צומחות ועולות מיסורי ומכאובי הגלות הזה ולכן פקד עלינו ה' לבל נבהל ונמהר זמן הגאולה וכמאמר הנביא "המאמין לא יחיש" וכמאמר שלמה המלך השבעתי אתכם בנות ירושלים אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ, שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ידחקו את הקץ, ממש כפרי העץ כל עוד שיעמוד מחובר בגוף האילן יגמר בטוב בישולו, וכן כל מה שירבו הימים ויתאחר זמן הגאולה ויתגברו יסורי הגלות - לעומתם תחזקנה הטובות העתידות המיועדות ויגמרו באושר ובשלמות.

גם לאחר יציאת מצרים כאשר נכנסו לארץ-ישראל לא קבעו הלל ולא שום זכר לאותו יום (עי' ב"ח או"ח סי' ת"ל בעניין שבת הגדול, דלכן ייחסו את הנס לשבת ולא ליום י' בניסן כדי שלא יטעו לומר שקבעו את יום הנס לזכר נס הירדן ויום כניסתם לארץ), וכתב המהר"ל (נצח ישראל פ"ח) שהיציאה ממצרים היתה בניסים ונפלאות ולכן היתה נצחית, מה שאין כן הכניסה לארץ היתה בדרכי הטבע לכן לא היתה נצחית וגלו מן הארץ.

גם בימי עזרא ונחמיה כאשר עלו לארץ לאחר שבעים שנות גלות בבל, לא קבעו "יום עצמאות" ואמירת הלל להודות לקב"ה ששבו לארץ, למרות שהגאולה ההיא היתה עדיפה בהרבה על ה"גאולה" שבזמננו, שהרי מנהיגי העם היו הנביאים וגדולי התורה וגם זכו לבנות את בית המקדש השני (כמבואר בפרק "גאולת בית שני").

ומה שכתבו כמה ספרי ציונות כי ההלל הנאמר בחנוכה נתקן להודאה גם על מה שחזרו לארץ בימי עזרא ונחמיה, זהו שיבוש גדול, שהרי נס חנוכה התרחש כ-214 שנה לאחר שבאו לארץ ובכל אותה תקופה לא מצינו שאמרו הלל ולא עשו שום תקנה לזכור את יום חזרתם לארץ, וחנוכה נתקן רק על נס פך השמן והנצחון ביוונים אשר ניסו "להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך" (מה שהמדינה וצה"ל רוצים לעשות), כמבואר בכל הפיוטים וספרי הפוסקים.

ומי שמאמין בדברי חז"ל יודע שזוהי סכנה גדולה להתקבץ למקום אחד לפני ביאת המשיח, וכמו שאמרו בגמרא "צדקה עשה הקב"ה בישראל שפזרן לבין האומות" (פסחים פז), והיה המחנה הנשאר לפליטה אלו אחינו שבגולה (ב"ר עו), וכ"ש אם יושבי הארץ אינם שומרי מצוות, שזה מכניס את כל יושבי הארץ לסכנה גדולה.

וכבר נתבאר בדברי הפוסקים שאין לומר הלל גם לא על ההצלה במלחמה, שהרי הלל נאמר רק על נס שנעשה לכל ישראל ורק על ניסים היוצאים מגדר הטבע לגמרי כמו קריעת ים-סוף כמבואר בפוסקים, וכן מבואר בדברי החיד"א (שו"ת חיים שאל ח"ב סימן י"א) והמהר"צ חיות (תורת נביאים, מאמר דרכי משה ח"א), וכן כתב האבודרהם (הל' ברכות שער ח') דמברכין רק על נס שיוצא ממנהג העולם, ובחנוכה לאו משום מעשה דיהודית מברכין שעשה נסים אלא משום פך השמן, ונפסק בשו"ע או"ח סי' רי"ח ט', וכן בפמ"ג (או"ח תר"ע מ"ז, ג') מבואר דענין נצחון המלחמה אינו דבר נסי כלל ומה שמברכים שעשה ניסים הוא על נס השמן ולא על המלחמה והפנה לט"ז (בסימן רי"ט סק"ו) דנס הוא רק דבר המוכח וניכר שיוצא חוץ להיקש העולם (ומה שאומרים בעל הניסים מסרת גיבורים ביד חלשים שהיתה התגברות הס"א גדולה מאוד וזה היה הנס שנפלו טמאים ביד טהורים כי בדרך הטבע א"א להתגבר עליו), ובבינה לעיתים (דרוש יח) כתב שנס פורים היה כולו מעל לטבע. ולעומת זה בנצחון הצבא החילוני על הערבים לא היה שום נס אלא הצלחה מלוכש בטבע כי הערבים אינם אנשי חיל, וגם הנצחון עצמו לא היה ביום ה' באייר אלא אדרבה אז התחילה המלחמה ביתר שאת, והיא הסתיימה לאחר כשבעה חודשים.

וכתב בספר "על הגאולה ועל התמורה" (סי' לד): ומכש"כ המהללים נסי הרשעים ואפילו אם כוונתם לשבח להבורא יתברך, הרי הם מכחישים וכופרים ביכלתו יתב' לעשות נסים נגלים אמיתיים, ואומרים בגלוי שכן היו גם נסי יציאת מצרים, והלוא הם מכחישים בנסי השי"ת והוא כפירה גמורה רח"ל, ומכש"כ אלו שאומרים בפירוש על נסים אלו שהם כניסים של יצי"מ, היש לך כפירה גדולה מזו וכו', ובעל העקרים פירש הפסוק "אשר יומרוך למזימה", שהרשעים מגדילים שמו יתב' וכוונתם למזימה, וכמו שהיתה דרכם של עובדי ע"ז הקדמונים שאמרו גדול ד' ואין כבודו להשגיח בתחתונים, וכמו כן אלו המגדילים נמי הצלחת הרשעים, השבח הזה הוא למזימה ולהכעיס אותו יתב' עכ"ל.

ובשו"ת מנחת יצחק (ח"י סי' י') האריך לבאר מדוע אין לומר הלל גם על ההצלה מהמלחמה, ועי' יביע אומר (ח"ו או"ח סי' מא).

ומלבד זה הרי ב"מלחמת השחרור" מתו אלפי יהודים, ואחד הטעמים מדוע לא קבעו את ימי החנוכה למשתה ושמחה הוא כי במלחמות החשמונאים מתו נפשות מישראל.

וכן כתב ר' דוד הנגיד (נכד הרמב"ם, מדרש דוד פ' וישב) שהטעם שלא קבעו את ימי חנוכה לימים טובים הוא שלא היתה השמחה שלמה, לפי שאבד אלעזר בין הפילים ונאבד. וכן בספר יוסף לקח (אסתר ח,טז) כתב שמרדכי לא עשה משתה עד שראה שלא עמד איש בפניהם, שלעולם היה ירא פן יבצר במלחמה ההיא נפש מישראל, והנה ישראל כולם בני איש אחד לא יאות לקבוע משתה אם אין השמחה כוללת כולם, עד שלזה לא נקבעו ימי חנוכה למשתה לפי שמתו כמה מישראל במלחמת חשמונאי, וכן כתב בספר מדרש אליהו (על מגילת אסתר דף סה ג'), לבעל השבט מוסר) אע"פ שנצחו בני חשמונאי עם כל זה לא נחו ולא שקטו מיראה ופחד שלא יתעוררו עליהם המלחמות, וכיון שכן לא חייבו עליהם ימי משתה ושמחה יען לא היתה השמחה שלימה, ומה גם שקודם שנצחו החשמונאים נהרגו מישראל כמה וכמה כנודע, וכיון שכן אע"פ שאח"כ נצחו היהודים ופרקו מעליהם עול אויביהם - היו ביגון ואנחה על הנהרגים מקודם, מה שאין כן בגזירת

המן שלא נפל אפי' אחד מישראל ומה גם שתכף ומיד נתעורר בנין בית-המקדש כנודע, ולכן מגילת אסתר ניתנה ליכתב.

וזה ודאי שהמלחמות של הצבא החילוני אינם מלחמות ה', וכמבואר במהר"ל (גבורות ה' פ"מ) "ה' ילחם לכם" ואם כן **אין אחד מכם נהרג**, כי מלחמת הקב"ה אין ספק שהוא יציל הכל, כי מלחמת אדם הוא כך שקצת מהם ניצולים וקצת מהם אינם ניצולים, אבל במלחמת ה' יתברך לא שייך זה.

ודבר נפלא כתב בספר גליא מסכת (דף פב א') מצות חנוכה עיקרה הוא על נס פך השמן ולא על עיקר הנס שנעשה להם להציל אותם מעבדות לחירות ומשעבוד יוון, כי לא היו אז נביאים ולא ידעו אם יש ה' עמם ואם התשועה היא נצחית או דרך מקרה, אך ע"י נס הנרות ראו חיבתם לפני המקום וישועת ה' היא אשר תשועתו לנצח (וזהו דבר נורא למתבונן! מספר מועט של צדיקים נלחמים ומנצחים רבבות אויבים בניסים אדירים, ואעפ"כ אין יכולים לדעת אם ה' עמם ואם חביבים לפניו, ורק ע"י נביאים או נס הנרות יכולים לדעת שה' עמם ותשועת ה' היא).

הנה רואים מדברי כל הגדולים הללו שכאשר מת אפי' נפש אחד מישראל אין ראוי לקבוע יום-טוב לזכר הנצחון ההוא, למרות שבמלחמות ההם היו ניסים גדולים ועצומים והצלה גדולה.

אמנם אמירת הלל בברכה על הקמת המדינה מלבד שהיא ברכה לבטלה היא גם גנאי ובזיון גדול. מי שאומר הלל הרי הוא מראה בזה את שמחתו על הקמת שלטון שונאי ה' הכופרים בתורה ונלחמים בכל דבר שבקדושה ומעכבים את הגאולה. גם אם מתכוונים להודות על ההצלה במלחמה והקמת שלטון "יהודי" אין זה ראוי לומר הלל שהרי הוקם כאן שלטון של רשעים ומחטיאי הרבים.

משל למה הדבר דומה, למלך גדול שנאלץ לעזוב את ארצו ולפתע הגיע פושע נמלט ותפס את השלטון, הוא סלל כמה כבישים ובנה בניינים אך גרם נזקים גדולים ואת רוב הכסף לקח לכיסו הפרטי, האם יאמרו הלל על עלייתו לשלטון?

וכלל בידינו כי "גדול המחטיאו יותר מן ההורגו", וחג העצמאות שבדו מליבם גם אם היה מנהג טוב אין לנהוג בו כי הנהיגוהו רשעים, וכ"ש כאשר קבעו אותו לא בתורת חג לה' אלא להודות לאליליהם שהוא צה"ל וכוחי ועוצם ידי והכפירה בהשגחת ה'.

וכתב בגליון מהרש"א (על השו"ע יו"ד רמ"ו בשם שו"ת אהל יעקב) דמנהג טוב שנתקן ע"י רשע אין לנהוג בו. ובאג"מ או"ח (א', סי' מו) שאין מן הראוי להכניס דגל למקום קדוש, והיה מן הראוי לעקור ענין הדגל כדי שלא יהיה זכרון למעשה הרשעים.

ובזה יובן מה שאמר הגאון ר' יהודה צדקה זצ"ל (ראש ישיבת פורת יוסף ורבו של הרב מרדכי אליהו זצ"ל) לאחד שכרתו הרופאים את לשונו בגלל גידול ממאיר: "אשריך שהלשון שאמרה הלל ביום העצמאות (פעם אחת בחייה) שנחתכה בעולם הזה ולא תענש בעולם הבא ביסורים קשים ומרים על חטא זה" (ספר 'שדי תפוחים' לר' יוסף שבתאי, ח"ב עמ' שמט).

וכבר אמר אחד הגדולים כי אלו המהדרים באמירת הלל ביום-העצמאות אינם עושים זאת מפני דבקותם בחיוב הודאה והלל להקב"ה, שהרי בשאר מצוות אינם מהדרים כלל ומזלזלים בהרבה גופי תורה ועבירות חמורות, אלא עושים זאת מתוך דבקותם ביצר האלילות של הציונות והמדינה, וגם בזה הם מרימים יד בתורת משה.

ואמרו חז"ל (ילקוט ירמיה רמז ש"כ) כאשר בנה שלמה המלך את ביהמ"ק ונשא את בת פרעה, אמר הקב"ה "על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה" (ירמיה לב), כאדם שהוא עובר במקום מסונף ומעקם את חוטמו. ואם כך אמרו על בנין ביהמ"ק מה נאמר על הקמת שלטון פורקי עול?

ובאמת אמרו חז"ל שעתידין עם ישראל לומר שירה חדשה כאשר נצא מהגלות ויגאלנו הקב"ה גאולה אמיתית ע"י אליהו והמשיח (ואין הכוונה לשיר התקוה...).

וכך אמרו במדרש (שמות רבה כגה) כשיגיעו הגליות לשם (להרי אמנה) יהיו אומרים שירה לכך נאמר תשורי מראש אמנה, ד"א תשורי מראש אמנה, עתידין ישראל לומר שירה לעתיד לבוא שנאמר שירו לה' שיר חדש כי נפלאות עשה (תהלים צח). עשר שירות אמרו בני ישראל, הראשונה נאמרה במצרים, השנייה שירת הים, העשירית לעתיד לבא שנ' שירו לה' שיר חדש תהלתו מקצה הארץ (ישעיה מב) (מכילתא בשלח פרשה א, תנחומא בשלח י', פסיקתא זוטרית שמות ט"ו), וכן בתרגום שיה"ש (א.א.) השיר העשירי עתידין לומר בני הגלות בזמן שיצאו מהגלות כמו שכתוב ע"י ישעיה הנביא, וכן בזוה"ק (בשלח נד א') שלעתיד לבוא עתידין הצדיקים הגדולים לחיות ולראות את הניסים והנפלאות שיעשה הקב"ה לישראל, ואז יאמרו שירה זו ולכן נאמר אז ישיר משה, וכן כתב רש"י (פסחים צה ב') השיר יהיה לכם, שיאמרוהו בצאתם מן הגלות.

וכתב **השפת אמת** (בשלח תרנ"ט) עיקר השירה היא לעתיד כי בעוד שיש תערובות רע בעולם אין השירה בשלימות, ולכן אמרו במדרש כי בעוה"ז שירה לשון נקבה שחוזרת ומתעברת ולעתיד יהיה שיר חדש ליום שכולו שבת.

ומכל זה נלמד שעדיין לא יצאנו מהגלות והואיל ולא נגאלנו פשוט שאין לומר הלל, וכ"ש כאשר אנו תחת שלטון רשעים אשר גרוע מהגויים, ואין לנו לא עצמאות גשמית ולא רוחנית אלא חושך כפול ומכופל, והקב"ה ברחמי יוציאנו מאפילה לאורה במהרה, ויגאלנו גאולת עולמים.

♦ י. השפה העברית האם היא לשון הקודש

התנועה הציונית ניסתה להחליף את דמותו של עם ישראל ולהפכו לעם "נורמלי" ככל העמים, עם שפה ארץ ומולדת. בתוך הנסיון לשנות את דמותו של העם היהודי, אי אפשר היה להתעלם מענין השפה, כשם שארץ הקודש הפכה ל"מולדת לאומית" והתורה הפכה ל"דת", כך הפכה לשון הקודש ללשון "לאומית", ויש אשר ראו בתחיית השפה העברית סימן לתחילת הגאולה ו"תחיית האומה", על כן נברר האם העברית היא לשון הקודש.

"תחיית השפה" או ליתר דיוק הפיכתה מלשון הקודש ללשון "לאומית" היתה ענין של ספורט בין הציונים הראשונים. בראשית ימיה של הציונות היה זה דבר קל שכן באותם הימים היה לכל

יהודי ויהודי מושג ממנה ע"י הסידור והחומש, רק לאחר ההתרחקות מהתורה, שהיתה תוצאת אותה הציונות עצמה, הפכה ידיעת העברית לדבר קשה.

שינוי דמותה של לשון הקודש לעברית מודרנית, כחלק משינוי דמותו של ישראל להיות גוי ככל הגויים, היתה גם תחליף לתוכן רוחני עבור אלו שזנחו את התורה, ולימוד העברית הפך לתחביב עבור הנוער הציוני המשכיל בעיירות מזרח אירופה.

העברית המודרנית חדורה כולה ברוח של "ככל הגוים" היא איבדה את נשמתה המקורית ונשארה בה רק הצורה החיצונית של לשון הקודש. אחד המומחים לשפות שמיות אשר דן בעברית החדשה הגדיר אותה כ"שפה אירופית עם הסוואה עברית שקופה".

האם העברית המדוברת כיום היא לשון הקודש?

לשון הקודש היא הלשון בה ברא הקב"ה את עולמו ובה הוא מדבר עם מלאכיו ונביאיו, כך כתבו הרמב"ן ור' בחיי (פרשת כי-תשא ל"ג), קדושת האותיות שרשם בעולמות העליונים "וכן כל הנבראים שבעולם השמות שנקראים בהם בלשון הקודש הן הן אותיות הדיבור המשתלשלות ממדרגה למדרגה מעשרה מאמרות שבתורה ומתלבשות באותו נברא להחיותו" (תניא שער היחוד והאמונה פ"א, ועוד על קדושת האותיות ע"י ר' בחיי בראשית י"א, ט והרמ"ק בפרדס שער הכינויים פ"א, שלה"ק תולדות אדם בית-אחרון, מהר"ל נתיב הצניעות פ"ג, רמח"ל מאמר גדלות לה"ק בילקוט ידיעות האמת ח"ב). כלומר אין נקרא לשון הקודש אלא מה שנאמר מפי הקב"ה בתנ"ך ע"י נביאיו, אבל זולת זה כל מה שנתווסף לאחר מכן אינו בכלל לשון הקודש.

וכן הסביר החתם-סופר (פ' נח ד"ה שפה אחת) שלכן לשון הקודש אינה מלאה ורחבה כשאר הלשונות, כי כל לשון הומצאה בימי דור הפלגה ושוב בכל דור ודור מתחדשים מלאכות וסחורות ופעולות ואפי' פירות ובהמות ע"י הרכבה, ובעלי אותו לשון ממציאים להם שמות וגזירות ומילים ובניינים חדשים לפי העת והזמן והכל נקרא על שם הלשון ההוא, אבל לשון הקודש נקראת ע"ש הממציא הראשון הוא הקב"ה ית"ש וכמו שכתב הרמב"ן בפרשת תשא, וכל מה שהיה בראשית הבריאה והקב"ה דיבר בו או שדיבר עם נביאיו הוא קרא שמם והוא לשון הקודש, אבל מה שלא דיבר הקב"ה וקרא שמו ונתווספו פעולות ומלאכות ואפי' מילים שדיברו בהם ישראל ונזכרות במשנה וגמרא אינו לשון הקודש אלא לשון שבדו חכמים. וכל ימי בית-שני היה לשונם בלול ואין מדבר בצחות עברי כי אם יחידי סגולה עד שאפילו חז"ל לא ידעו בו כמו שכתב הרמב"ם בהקדמת המשנה (שחז"ל שמעו את אמתיה דרבי וכו').

ספרי עזרא נחמיה ודניאל, וכן התלמוד הבבלי והירושלמי המדרשים וספר הזוהר הק' נכתבו בארמית, גם הרמב"ם והגאונים ובעל חובות הלבבות חברו ספריהם בלשון ערבית ולא מצאו בזה שום פגיעת כבוד או עלבון ללשון הקודש אחרי שההמון דברו אז בשפה ההיא, ובספר הכוזרי (מאמר ב', סח) כתב שאברהם אבינו דיבר בלשון הקודש וארמית, לה"ק לדברים שבקדושה וארמית לדברי חול, ועי' בספר העקרים (מאמר ג' פט"ו), ועין יעקב ריש מגילה, שנהגו קדושה בלשון וכתב הקודש ולא השתמשו בהם לדברי חול.

היעב"ץ (מגדל עוז בית המידות עליית הלשון פ"ב) האריך לבאר מעלת לשון הקודש אשר בה נברא העולם וניתנה תורה, וכתב שלא הותר להשתמש בה אלא למי שאינו מכיר לשון אחר, אבל היודע לשון אחרת ודאי חייב שלא להשתמש בלשון הקודש אפילו בענייני חול ובמקום נקי, "לשון הקודש צריך להקדישו קודש קודשים לתורה ולתפילה ולשבח בו את הבורא ית"ש ולא ניתן להשתמש בו לדברים ריקנים של הדיוטות ולחלל קדושתו ואוי להם לאותם שחברו ספרי עגבים וניבול פה ובאו פריצים וחיללוהו אוי לנפשם ולמזלם".

וכן כתב הרמב"ם (פירושו לאבות א,יז) שלמעלת הלשון אין להשתמש בו אלא למעלות (היינו דברי קדושה), והשמיעה והדיבור בלשון עברי לדברים בטלים הוא יותר נמאס משום מעלת הלשון.

ולשון הקודש מתקיימת רק באנשים אשר נזהרים בקדושה, וכמו שכתב החת"ס (תורת משה פ' יגש עה"פ כי פי המדבר אליכם): נראה כי סגולת לשון הקודש שלא יתקיים באדם שאינו משמר עצמו בקדושה, שפלא גדול הוא בגלות בבל בזמן שבעים שנה נשתכח לשון הקודש והיו העם חצים מדבר כשדית ואשדודית יען כי לא שמרו עצמם בקדושה, ולזה נתן להם יוסף אות על דרכו הטוב במה שלשון הקודש מורגל ושגור בפיו.

עוד כתב החת"ס (בהגהות על שו"ע או"ח סי' פה) שמשום כך הנהיגו אבותינו את בניהם שלא לדבר בלשון הקודש, משום שגלו לבבל אשר היתה מלאה גילולים (לפי טעם זה גם כיום ראוי שלא לדבר בה לדברי חול מחוץ לביהכ"ס, הואיל ולצערנו ארצנו מלאה גילולים ותועבות של הגוים והחילונים).

ממציאי השפה העברית באו במסוה של קדושה שברצונם להחזיר עטרה ליושנה ללמד לשון "הקודש" כאשר המטרה האמיתית היתה לגייס עוד יהודים לרעיון הלאומי, שבאותה תקופה התבטאה בעיקר בהשתמשות בשפה העברית. ראשי הציונות החלו להשתמש בה במטרה להשריש בין שכבות העם כי על מנת להיות יהודי טוב אין צורך ח"ו בשמירת תורה ומצוות, אלא די לדגול בלאומיות ולדבר בעברית. מחדש השפה היה רשע פורק עול ומחלל שבת אשר נלחם כל חייו נגד התורה והישוב הישן, ונידו והחרימו אותו חכמי ירושלים שלש פעמים, וזה לעצמו סיבה שלא להשתמש בה, הואיל ומטרתו היתה להילחם ביראי ה'.

"אש הכפירה והמינות בעוה"ר עתה ללהב יצתה ע"י מדיחים ומסיתים ובערו ימין ושמאל לכפור בכל תורתנו הק' ולשפוט סימני טהרה בטלפיהם, העמידו כל התורה על לימוד לשון עברית ותולדות ישראל וכו' הן כל הנתפס בחרמם שוב לא ישוב ואין להם תקנה עד שיבא בעל הכרם ויכלה את קוציו ואנחנו בשם ה' נדגול" (מתוך מכתב האדר"ת, טוהר הלשון עמ' 57, ועי' אגרות קודש מהרש"ב סי' תנט באריכות).

בשפה העברית שהמציאו ישנם מילים רבות משפות זרות כגון ערבית, ארמית, אשורית, יחד עם מילים רבות מאנגלית ושאר שפות, וכן מצויות בה אלפי מילים מקוריות אך בעלי משמעות משובשת ומסולפת, מה שמביא לטעויות בהבנת ולימוד דברי חז"ל במשניות וגמרא וכדו' וכבר יצאו מספר ספרים בהם דוגמאות לאלפי מילים שסולפו מלשון הקודש.

באחד המילונים המפורסמים כתב כי 22% מהמילים בשפה העברית הם מן המקרא, 22% מלשון חז"ל, 16% מספרות ימי הביניים, 40% חידושי ימינו. דהיינו פחות מרבע מהמילים של

העברית בת זמננו הם מן התנ"ך (ומאז צאת המילון הוא לאור התחדשו מילים חדשות רבות וכן מילים רבות נוספו בשפת הרחוב המדוברת, ואחוז המילים המקראיות הוא בירידה). גם השימוש באותיות הקדושות לדברי חול ודברים בטלים ליצנות וכפירה גורם לביזוי האותיות הקדושות, והם מושלכות בבזיון במקומות לא נקיים.

(מקורות: יהדות התורה והמדינה פרק ט', מאמר לשון הקודש בספר ויואל משה, חוברת טוהר הלשון).

◆ יא. הלואי היו בני עמי בא"י אע"פ שמטמאין אותה

בילקוט שמעוני (איכה רמז תתרל"ח) תני ר' חייא משל למלך שהלך לחמת גרר (מקום מעינה מרפא) ונטל בניו עמו, פעם אחת הקניטוהו ונשבע שאינו נוטלן והיה נזכר להם ובוכה ואומר הלואי יהוון בני עמי אע"פ שמקניטים אותי, הדא הוא דכתיב "מי יתנני במדבר מלון אורחים" (ידימה ט'), אמר הקב"ה הלואי יהוון בני עמי כמו שהיו במדבר שהיו מלינין עלי, ודכוותיה "בית ישראל יושבים על אדמתם ויטמאו אותה" (יחזקאל לו), אמר הקב"ה הלואי יהוון בני עמי בארץ ישראל אע"פ שמטמאין אותה (וכן הוא במדרש איכה רבה גז).

וממדרש זה רצו להביא ראייה שהקב"ה חפץ שיבואו לארץ גם אנשים אשר מטמאים אותה.

אולם לא ניתן לומר כך שהרי בפירוש אמרה התורה "ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה" (ויקרא יח, כב) ומי בקש זאת מידכם רמוס חצרי, ואמרו במכילתא (פ' יתרו) ארץ-ישראל ניתנה על תנאי, ועיקר נתנית א"י היא כדי שיתעסקו בתורה (תנחומא קדושים י"א), גם ר' זירא לא עלה לא"י עד שראה שעורים בחלומו שאז ידע כי נתכפרו עוונותיו (ברכות נז א').

וכבר האריכו גדולי ישראל כמה צריך להיזהר מחטאים בא"י ומי שאינו נזהר במצוות שלא יעלה לא"י, כמבואר בתשובת מהר"ם שבכלבו (סי' קכ"ז) ותשב"ץ קטן (סי' תקנט) ובארחות חיים שרק מי שפרוש ונזהר מכל עוון יעלה לא"י, והרשב"ם (דברים יא, י) כתב כי הארץ הזאת טובה מכל הארצות לשומרי מצוותיו ורעה מכל הארצות ללא שומרים. וכן הרמב"ן (סוף דרשה לר"ה) כתב שהחוטאים בא"י אין לך מרד גדול מזה ואוי להם יותר מכל אדם והארץ תקיא כל המטמא אותה, וכן בחרדים (פ' נ"ט) ושו"ת התשב"ץ (ח"ג סי' רפח) ובשלה"ק (שער האותיות אות ק') ופני יהושע (כתובות קיא), והיעב"ץ בהקדמה לסידור שמי שרודף אחר הבלי העוה"ז בא"י עליהם נאמר ותבאו ותטמאו את ארצי, וגם היעב"ץ אשר היה צדיק וקדוש לא עלה לארץ משום שחשש שמא לא התקדש כראוי, וכן כתבו רבים ומדוע לא סמכו על דברי המדרש ההוא.

היפה ענף (איכה גז) כתב בביאור המדרש דהכוונה שהיה הקב"ה תאב להם אע"פ שחטאו לו כמו שחטאו במדבר שהיו מלינין עליו, כי כיוצא בזה יש להעביר על פשעם, אבל מפני שיש בידם חטאים גדולים מאלו כגון ג"ע וש"ד שאי אפשר לסבול לכן אינו מחזירם אלי, ומ"מ הומה על פרידתם שלא יוכל לתקן עד שישובו מפשעיהם וכו'. ועי' מה שכתב בזה בעל המנחת-אלעזר (דברי תורה מהד' ט' אות י').

ובספר ויואל-משה (ג' שבועות סי' קג) התייחס לדברי הילקוט באיכה זה ודחה דברי רבני הציונות מכל וכל, וביאר שכוונת המדרש היא לדור המדבר (כמו שכתוב במדרש) אשר היו צדיקים וקדושים

וקיבלו את התורה, והיו חביבים מכל הדורות (ירושלמי ע"ז פ"א, רש"י הושע ז, ועליהם נאמר "מצא חן במדבר") ומה שעשו את העגל היה כי הערב-רב החטיא אותם ולא היו ראויים לאותו החטא כמבואר בגמ' (ע"ז ד'), ועליהם אמר ה' הלואי ויהיו בא"י אע"פ שחוטאין לפעמים באיזה חטא כי "אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא", כי ה' עוזר וסולח להם כאשר עושים תשובה. אך ודאי לא מדובר על כופרים בה' שעושים את כל העבירות, אשר על זה אמרה התורה "ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה", וא"י ניתנה על תנאי שישמרו מצוות, וללא קיום מצוות אין לנו זכות לומר שהיא שלנו, ככתוב בתהלים (ק"ה) "ויתן להם ארצות גוים... בעבור ישמרו חוקיו ותורתיו ינצורו".

ובמעלת דור המדבר אמרו בירושלמי (ע"ז פ"א) שהיו חביבים מכל הדורות, ובזוה"ק (שלה קסח ב') שלא יהיה כדור המדבר עד ביאת המשיח, וכתב הרמב"ן (פ' עקב יא, כב) שהיו מחשבתם ומעשיהם דבקים בה' תמיד, והמהרש"א (ב"ב עג ב' ד"ה וא"ל אחוי) כתב שהיו פניהם למעלה שכל מעשיהם אף כשחטאו ולא עמדו בעשרה נסיונות לפני הש"י לא היה שם כפירה אבל פניהם היה למעלה, וכן כתב היערות דבש (ח"א דרוש ב' וה') ישראל במדבר היו טהורי לבב ע"ש, ומה שאמרו בגמ' (סנהדרין קי') שאין להם חלק לעוה"ב, כבר ביאר הרמ"ע מפאנו שאין להם צורך בעוה"ב כי כל-כך גדלה מעלתם דהם כבר זכו לראות את כבודו של הקב"ה בסיני ועל הים (עשרה מאמרות חיקור דין בח), ואם היו נכנסים לארץ לא היו גולים משם לעולם והיה מגיע עולם התיקון, ובש"ך עה"ת (פ' דברים) שמה שאמרו "ולא שמעו לקולי" הוא על הערב-רב, אבל ישראל שהקדימו נעשה לנשמע נשלמו וקנו שלימות במדבר וכולם נסתלקו עם משה וכמאמר הזוה"ק משה וס' רבוא כלהו מעלמא דאתי אינון, ועי' בפדר"א סוף פרק מ"א בשבח דור המדבר ורד"ל שם, ואריז"ל ליקוטי תורה פ' יתרו, עץ חיים שער הכללים, ואגרא דכלה (פ' שלה) שדור המדבר אין להם חלק לעוה"ב כי הם למעלה מעוה"ב. עוד כתב הרמ"ע מפאנו (חיקור דין ח"ב פט"ז) לולא חטאו ישראל בעגל היה מכניס משה את ישראל לארץ ולציון אך לא להשתקע או לגור שם שהרי גדלה מעלת משה ודור המדבר הרבה יותר ממעלת א"י, אלא היה מביאם לשערי גן עדן.

כאשר עלה לא"י ר' יצחק בלאזר, גדול תלמידי ר' ישראל סלאנטר, עשה לכבודו הרב קוק קבלת פנים ובקשו לדבר לכבוד בואו לארץ הקדושה. ר' יצחק סירב בטענה שלפיו של האדם יש שני שומרים השיניים והשפתיים וכיון שלו כבר אין שיניים אזי יש לו רק שומר אחד ולכן ירא לפתוח את פיו. ואז דרש הרב קוק ואמר בתוך דבריו את הפסוק "ותבואו ותטמאו את ארצי" ופירש - הלואי שתבואו ותטמאו את ארצי. מיד שאמר פסקא זו קם מרן הגר"י בלאזר על רגליו ואמר בקול: אבל יש עוד פסוק "ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה" וא"כ מה יועיל אם יבואו לארץ ויטמאו אותה - הרי שוב יגלו !

(לב אליהו פרשת אחרי, וכן בהר-צבי על התורה פ' מסעי וכתב דלא יתכן מקרא זה כפשוטו דהתורה אמרה ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה וכו' ראה שם מה שהסביר, וכן הובא בספר רבי אצל'ה פרק יג).

בענין התבוללות הגדולה אשר בארצות הגולה, דוקא מדינת "ישראל" היא אחד הגורמים לזה שהרי הרבה חרדים ורבנים עלו לא"י משום שהושפעו מכל הדיבורים על מצוות ישוב א"י, וחשבו שהנה מתחילה הגאולה וקיבוץ גלויות, ולא נשאר מי שישפיע על הרחוקים בחו"ל וימנע מהם להתבולל, ומ"מ ההתבוללות היא בד"כ רק אצל היהודים המסורתיים והחילונים ולא אצל החרדים, ולא נותנים שוחד לקב"ה לעשות פשרות בדבר אחד כדי לחזק דבר אחר. והרי גם אם

יעלו עוברי עבירה לא"י זה יביא גלות נוספת על כל יושבי א"י ואז מה הרויחו בזה, ומי שנושא גויה זה כרת מדברי קבלה ח"ו ואילו הנושא אשה יהודיה שאינה שומרת מצוות זהו חמור יותר שהוא כרת מדאורייתא וגילוי עריות ומה הרויחו בזה.

ומכל מקום גם אם יש התבוללות בחו"ל אין זה סיבה לצאת מהגלות קודם הזמן, שהרי במצרים היו שקועים במ"ט שערי טומאה ובכל זאת נאסר עליהם לצאת, ועל זה נענשו בני אפרים שיצאו קודם הזמן.

◆ יב. ההגנה על ישראל

ישנם אנשים המתרגשים לראות את "צבא ההגנה לישראל", "אלפיים שנה לא היה לנו צבא" אומרים הם, ליבם נמס בקרבם מרוב התרגשות וגאווה לאומית כאשר הם רואים כמה מטוסים וטנקים וחיילים קופצים בחול. אך מובן שעם צבא כזה מוטב היה להשאר בגלות והוא מסכן את קיומנו בא"י והנזק מרובה על התועלת.

אנשים הולכים לשרת בצבא וחושבים כי מקיימים בזה מצוה גדולה ושותפים להגנה על העם והארץ. לאמיתו של דבר אין בזה מצוה כלל, ויש בזה כמה עבירות גדולות כגון:

א. התחברות לרשעים. עובר בלאו דאורייתא ד"לא תהיה אחרי רבים לרעות" ועל עשה של "ובו תדבק" כי מי שמתחבר לאנשי רשע מבטל מ"ע זו, וכן לרמב"ן רבנו יונה והחרדים הוא איסור תורה, וגם עובר על לאוין מדברי קבלה ואיסורים דרבנן כמעט עד אין מספר כמו שכתב בחפץ-חיים (פתיחה לאוין י"א והערה שם ועשין ו'), וכתב רבנו יונה שהוא חטא חמור שאין כמותו ויש לו חלק בכל העבירות שעושה הרשע (התבאר בפרק יג). אפשר לעטוף את זה במילים יפות כמו "להתחבר לכלל ישראל ולהגן על העם והארץ", אך אין זה משנה את עצם האיסור, ומי שמתחבר לרשעים גם אם הם הרוב, הרי הוא פורש מהתורה מהציבור ומהחיים.

ב. מחניף לרשעים משבח אותם ונותן להם כבוד. בספר יראים כתב שהמחניף לרשעים עובר בב' לאוין, מטמא את הארץ וגורם לשכינה שתסתלק מישראל, והמכבד רשע אמרו חז"ל שהוא כעובד ע"ז.

ג. עבירה על השבועות שלא יעלו בחומה ולא יתגרו באומות ולא ידחקו את הקץ, והעונש על זה שהקב"ה מתיר את בשרם של ישראל ח"ו (התבאר בפרק ג').

ד. מכניס עצמו למקום סכנה ומקום של עבירות, ומפקיד את חייו בידי פורקי עול אשר יחליטו עבורו מתי לסכן את חייו, והרי אמרו חז"ל שאסור ללכת בדרך עם-הארץ וכל שכן כופרים.

ה. אם כובשים את הארץ ולא עוקרים עבודה-זרה נחשבים כעובדי עבודה-זרה (כמבואר בספר ויואל משה מאמר ג' שבועות סי' צ-צט).

והחמור מכל, מי שהולך לצבא (מרצונו) הוא מגלה בזה שלפי דעתו אנשים מחללי שבת ועוברי עבירות שומרים על עם ישראל, דבר זה נוגד את כל השקפת התורה ועיקרי היהדות, ויש בזה

"והלכתם עמי קרי" שבמקום לפשפש במעשים ולחזור בתשובה ולהרבות בתפילה אזי חושבים שצריך להוסיף חיילים לצבא של פורקי עול.

ע"י עבירות לא שומרים על עם ישראל, חז"ל אמרו כי השומרים האמיתיים הם רק לומדי התורה, וכל שאר השומרים הם מחריבים, עם ישראל אין כוחו אלא בפיו. חבל שלא מבינים מה שהבין בלעם הרשע "לכו וחזרו על בתי כנסיות ובתי מדרשות שלהן, אם מצאתם שם תינוקות מצפצפין בקולן אינכם יכולין להם, שכך הבטיחם אביהם הקול קול יעקב, כל זמן שקולו של יעקב בבתי כנסיות ובתי מדרשות אין הידים ידי עשו" (מדרש איכה פתיחתא ב').

וישנם המצטטים פסוקים כגון "האחיכם יבואו למלחמה ואתם תשבו פה" (במדבר לב), אולם הפסוקים הללו אינם שייכים לזמן הזה כלל.

בזמן הגלות נאסר עלינו להלחם ולכבוש את הארץ, וכל דיני מלחמה (גם מלחמת מצוה) אינם נוהגים בזמן הזה, וכמו שכתב הרמב"ם בהקדמה לספר המצוות. וכל שכן בצבא של אנשים שאינם מאמינים ואינם שומרי תורה ומצוות, נאסר עלינו לשרת בצבא כזה משום איסור של "אל תתחבר לרשע" (אבות א,ו) ואפילו לדבר מצוה (אדר"נ פרק ט').

אמנם צריך לעשות השתדלות ולא לסמוך על הנס אך לא השתדלות האסורה ע"פ התורה, וגם בזמן השופטים והמלכים ובזמן בית-המקדש כאשר היו כל ישראל בארץ והיה להם צבא, היו רק הצדיקים הולכים להלחם ויצאו למלחמה ע"פ הסנהדרין ואורים ותומים.

ובימים כתיקונם כאשר היו עם ישראל על אדמתם, שבט לוי לא היו יוצאים למלחמה וכמו שפסק הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל יג,ב). וגם הרב קוק (אגרות הראי"ה סי' פ"ה) כתב שאיסור לעשות אנגריא בת"ח לכופם על יציאה למלחמה, אפילו על מלחמת מצוה גדולה מאוד, שהרי אין לך מלחמת מצוה יותר גדולה מהמלחמה שערך אברהם אבינו נגד המלכים ומ"מ אמרו מפני מה נענש שעשה אנגריא בת"ח (נדרים ל"ב).

ויש המשווים את צה"ל לצבא החשמונאים הקדושים אשר נלחמו בגבורה ביוונים.

אולם החשמונאים לא יצאו לכבוש שטחי א"י, הם יצאו למלחמה נגד אלה אשר ניסו "להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך" (מה שצה"ל והמדינה עושים), קריאתו של מתתיהו היתה "מי החרד לתורת אלוהיו ומחזיק בבריתו יבוא אחריו", אם היה מכריז זאת במחנה צבאי של צה"ל כמה חיילים היו רצים אליו?

ההשוואה בין החשמונאים הצדיקים לחיילים פורקי עול תורה ומצוות, בין אם במזיד ובין אם הם תינוקות שנשבו, זהו שקר איום ונורא ושיבוש דעות עצום, לגייס את החשמונאים לצורך חיזוק ההשקפה הציונית העקומה.

ואם חיילי הצבא החילוני נצחו במלחמות אין זה משום צדקתם ומסירות נפשם של מפקדי הצבא והחיילים, אלא משום שמעורבים בהם אנשים מזרע עשו, וכמו שאמרו בגמ' (גיטין נ"ז) והידים ידי עשו, אין לך מלחמה שנוצחת שאין בה מזרעו של עשו (או שמקבלים את מעט שכרם

בעוה"ז על מעט המצוות שעשו, ובמיוחד בעקבתא דמשיחא שהוא קודם הזמן שיתבער הרע מהעולם והרשעים פורחים כמו עשב וכל המיצר לישראל נעשה ראש, וכן ההצלחות שלהם הם כדי לנסות את המאמינים האם יתפעלו מהצלחותיהם וימשכו אחריהם, כמבואר בפרק א' סעיפים ב-ג, ואם הם עוברי עבירות ודאי שאין הם שומרים על עם ישראל אלא להיפך הם מזיקים וגורמים לכל הצרות והאסונות וכ"ש בארץ הקדושה בפלטרין של מלך.

וגם אם יש מדי פעם מעט שקט ומנוחה בין המלחמות והטילים, גם זה אינו בזכות הצבא והחיילים "כוחות הביטחון" ו"כיפת הברזל", אלא רק בזכות לומדי התורה ושומרי המצוות וכמו שנאמר "ועשיתם את חוקותי ואת משפטי תשמרו ועשיתם אותם וישבתם על הארץ לבטח" (ויקרא כה, יח), "לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו, כמעט אויביהם אכניע ועל צריהם אשיב ידי" (תהלים פא), וכן בזכות תפילתו של יעקב אבינו וכמבואר במדרש (ב"ר ע"ה יג) עה"פ "ורווח תשימו בין עדר לעדר" שביקש יעקב שלא יבואו צרות על בניו בתכיפות זה אחר זה.

וזה ודאי שהמלחמות של הצבא החילוני לא היו מלחמות ה', וכמבואר במהר"ל (גבורות ה' פרק מ') "ה' ילחם לכם" ואם כן **אין אחד מכם נהרג**, כי מלחמת הקב"ה אין ספק שהוא יציל הכל, כי מלחמת אדם הוא כך שקצת מהם ניצולים וקצת מהם אינם ניצולים, אבל במלחמת ה' יתברך לא שייך זה.

ודבר נפלא כתב בספר גליא מסכת (דף פב א') מצות חנוכה עיקרה הוא על נס פך השמן ולא על עיקר הנס שנעשה להם להציל אותם מעבדות לחירות ומשעבוד יוון, כי לא היו אז נביאים ולא ידעו אם יש ה' עמם ואם התשועה היא נצחית או דרך מקרה, אך ע"י נס הנרות ראו חיבתם לפני המקום וישועת ה' היא אשר תשועתו לנצח (וזהו דבר נורא למתבונן! מספר מועט של צדיקים נלחמים ומנצחים רבבות אויבים בניסים אדירים, ואעפ"כ אין יכולים לדעת אם ה' עמם ואם חביבים לפניו, ורק ע"י נביאים או נס הנרות ידעו שה' עמם ותשועת ה' היא).

◆ יג. אין כוחם של ישראל אלא בפיהם

"אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלקינו נזכיר" (תהלים כ'), "בך צרינו נגנח וגו' כי לא בחרבם ירשו ארץ" (תהלים מד).

אמרו חז"ל: עומדות היו רגלינו בשערין ירושלים, מי גרם לרגלנו שיעמדו במלחמה שערי ירושלים שהיו עוסקים בתורה (מכות י') אברהם אבינו נענש על שעשה אנגריא בתלמידי חכמים (נדרים לב) אילמלא דוד שהיה עוסק בתורה לא עשה יואב מלחמה (סנהדרין מ"ט) יהושע ננזף שגרם ביטול תורה ללוחמים (מגילה ג') גדול תלמוד תורה מהצלת נפשות (מגילה ט"ז) המלך אסא נענש על שעשה אנגריא בתלמידי חכמים (סוטה י') ואסא חשב הדבר כמלחמת מצוה שהרי חייב אפילו חתן מחדרו ובכל זאת נענש על שלקח ת"ח) תורה מגנא ומצלא (סוטה כ"א) עמשא נשלח ע"י דוד המלך לגייס חיילים, ראה אותם לומדים תורה ולא רצה לבטלם (סנהדרין מ"ט) סנחריב נפל מול ישראל מפני שמנו של חזקיהו שהיה דולק בבתי כנסיות ובתי מדרשות (סנהדרין צד) רבנן לא צריכי נטירותא (ב"ב ח' וכן פסק הרמב"ם הל' שכנים וו),

"בחרבי ובקשתי" חרבי זו תפילה קשתי זו בקשה (ב"ב כג וכן תרגם אונקלוס).

ומאתיים לנוטרים את פרו אלו רבנן, הניחם ויעסקו בתורה אחד מששה שבהם (רש"י), הותר מישראל מלצאת למלחמה חלק ששית מאלף שהם הרבנן שאסור לעשות אנגריא בתלמידי חכמים, ובמלכותא דישראל איירי (שבועות ל"ה ומהרש"א).

"הקול קול יעקב" (תולדות כז, כב) אין יעקב שולט אלא בקולו אין עשו שולט אלא בידיים (ילקוט שמעוני) בשעה שהוא מצפצף בקולו אין הידים ידי עשו, אין ידי עשו שולטות (ב"ר סה"כ) כל זמן שקולו של יעקב בבתי כנסיות ומדרשות אין הידיים ידי עשו (פתיחתא דאיכה ב').

ירושלמי (תענית פ"ד): שלש שנים ומחצה הקיף אדריינוס את ביתר והיה רבי אלעזר המודעי יושב על השק ועל האפר ומתפלל בכל יום וכו' מיד יצאת בת קול ואמרה הוי רועי האליל עוזבי הצאן חרב על זרועו ועל עין ימינו, הרגת את רבי אלעזר המודעי זרוען של כל ישראל ועין ימינך לפיכך זרועו של אותו האיש יבוש תיבש ועין ימינו כהה תכהה, כיון שמת רבי אלעזר המודעי שהיה מתפלל עליהם מיד נלכדה ביתר ונהרג בן כוזיבה, ולא עזרה להם כל גבורתם (וכן הוא במדרש איכ"ר ב,ו).

אל תיראי תולעת יעקב (ישעיה מא,יד) למה נמשלו ישראל לתולעת לומר לך מה תולעת זו אינה מכה את הארזים אלא בפה והיא רכה ומכה את הקשה, כך ישראל כל כחם בתפלה ומכים רשעי העולם שהם חזקים כארזים ונמשלים בהם שנאמר ארז בלבנון (תנחומא בשלח ט', מדרש תהלים כ"ב, ילקוט שמעוני, וכן כתב הרד"ק).

ובזוה"ק (זוה"ח בראשית כד ב') "אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' מגן עזרך ואשר חרב גאותך" וכי גאותן של ישראל חרב הוא? לא דהא החרב לעשו אתייהיבת דכתיב ועל חרבך תחיה אבל ישראל לא, אלא הכי שמענא מאבא דאלין אינון תלמידי חכמים וכו'.

ואמרו במדרש: שתי ירושות הנחיל יצחק לשני בניו, הנחיל ליעקב הקול ולעשו הידיים (שמו"ר כא א'). וכתב רש"י החרב היא כלי אומנות של אומות העולם שנאמר "על חרבך תחיה", והפה אומנות של ישראל שאין נושעים אלא בפיהם ע"י תפלה ובקשה (רש"י במדבר כבד, כבכג, לאח, ובתנחומא בשלח ט' ויצעקו אל ה' תפשו אומנות אבותיהם), ושמואל אמר אם פגעה בכם מלחמה היה כח בתפילתי לעמוד על האויב ולא הייתם צריכים לשאול מלך (רש"י שמואל-א' יב,טז).

וכתב הכלי יקר (בראשית מט, ח) בשם ר' בחיי שבפרשת יהודה תמצא כל האותיות חוץ מן ז' להורות שאין מלחמתם בכלי זין כי אם בשם ה'. ועוד כתב (ריש פ' בשלח): וחמושים עלו אין חמושים אלא מזויינים, וקשה על זה וכי מלחמתן של ישראל תלויה ברבוי כלי זין, והלא כתיב מגן אם יראה ורומח בארבעים אלף ישראל, כי השם יתברך מגן בעדם, והתורה והתפילה כלי זינם של ישראל שנאמר וחרב פיפיות בידם שני פיות כי שניהם תלוין בפה וכו', אלא בא להודיענו שלא היה בידם שום כלי זין כי אם ה' חומשי תורה וחמושים היינו מזויינים הכל רמז לתורה, או חמושים הינו חמשה חומשי תורה ומזויינים היינו התפילה.

ועל דוד המלך נאמר שתפילתו היתה מועילה יותר מעשרת אלפים לוחמים (שמואל-ב' יח ג' בתרגום רש"י ורד"ק).

גם המשיח לא יצטרך צבא ועיקר כוחו הוא בפיו, כמבואר במדרש תהלים (מזמור ב'): לעתיד-לבא אומר למלך המשיח מדינה פלונית מרדה בך, והוא אומר יבא הגובאי ויחריב אותה שנאמר והכה ארץ בשבט פיו (ישעיה יא), אפרכיא פלונית מרדה בך, והוא אומר יבא מלאך המות ויחריב ויחבל אותה, שנאמר וברוח שפתיו ימית רשע (שם), וכיון שרואין צרתן רבה, הן באים ומשתחוים למלך המשיח, שנאמר אפים ארץ ישתחוו לך (וכן שם מזמור כא ג' ובילקוט תהלים רמז תרפב). וכתב רבנו בחיי (שמות יגה) שקבוץ גליות שלעתיד לבוא שלא הצטרך שם מלחמה.

ובספר הזוהר הק' פירש "עני ורוכב על חמור" שעני הוא מלשון וענית ואמרת ר"ל קורא לאלוק וצועק אליו, ורוכב על חמור שימשול על האומות שהם עם הדומה לחמור (אברבנאל, משמיע ישועה ידב). וכן המהר"ל (בדרוש על התורה) ביאר הכוונה דכמו העני שאין לו כח כך הוא לא מצד כוחו יהיה מנהיג העולם אלא בכח מדרגת חכמתו וברוח שפתיו ימית רשע.

◆ יד. רק התורה והמצוות מגינים על עם ישראל

"ועשיתם את חוקותי ואת משפטי תשמרו ועשיתם אותם וישבתם על הארץ לבטח" (ויקרא כה, יח), "לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו, כמעט אויביהם אכניע ועל צריהם אשיב ידי" (תהלים פא).

אמר הקב"ה כל ימים שיהיו בניך עסוקים בתורה ובקרבנות ניצולים מגלות וגיהנם וד' מלכויות (שמו"ר נא, ז) אמר הקב"ה למשה אמור לישראל עסקו בתורה ואין אתם מתיראים משום אומה (ויקרא כה, א) נמשלו ישראל כעוף, מה עוף אינו פורח אלא בכנפים אף ישראל אינם יכולין לעמוד אלא בזקנים (שמו"ר ה, יב, תנחומא שמות כ"ט) כל זמן שישראל עושים רצונו של מקום אין אומה ולשון הורגין בהן ומזיקין בהן ולא מלקין אותן (אדר"נ ל"ד, ג), משען ומשענה אלו בעלי מקרא ומשנה (חגיגה י"ד).

כל תלמיד חכם שעוסק בתורה בכל יום תמיד בשביל להרבות כבוד שמיים אינו צריך לא חרב ולא חנית ולא כל דבר שיהיה לו שומר אלא הקב"ה משמרו בעצמו ומלאכי השרת עומדין סביב לו וחרב ביד כולם ומשמרים אותו (תנא דבי אליהו פ"ד) "מי מנה עפר יעקב" כמה עפר (בחורים צעירים כעופרים) יש בהן בישראל שהן עוסקים בדברי תורה שהם מגינים על ישראל ודומין לכלי זין (תנודב"א כא, ה).

במי הקב"ה נפרע להן לישראל מן הגויים בבני אדם שמשכימין ומעריבין לבית הכנסת ולבית המדרש (תנודב"א פ"י), אם נתרבה במצוות ריבוא ואלף משמרים אותו, ואם הוא שלם בתורה ובמעשים טובים הקב"ה משמרו (שמו"ר משפטים לב ו, תנחומא משפטים י"ט, תנודב"א פרק י"ח), עסקו בתורה ואין אתם מתיראים משום אומה (מדרש רבה קדושים כ"ח), אמר הקב"ה אם שמרתם מצוותי אני מפיל שונאיכם לפניכם (במדבר רבה כ כא, תנחומא בלק ט"ו), "לדוד ריבה ה' את יריביו" אמר הקב"ה לדוד עסקו בתורה ואני נלחם מלחמותיך, וכן אמר משה על כן יאמר בספר מלחמות ה', אם אתם עוסקים בספר אני נלחם על ידיכם (מדרש תהלים ל"ה) אתה עסקת בתורת חייך שאני מגן לך, ולא לך בלבד אלא אף לבניך אם יהיו עוסקים בתורתך אני נעשה להם למגן (תנחומא

לך-לך י"א) אמר הקב"ה למשה אמור לישראל בני עסקו בתורה ואין אתם מתייראים משום אומה (מדרש רבה קדושים כה,א).

הסייף והספר ירדו כרוכים מן השמיים, אמר להן אם תעשו מה שכתוב בספר הזה אתם ניצולים מן הסיף הזה, ואם לא תעשו אתם נהרגים בסייף הזה (ספרי פ' עקב, דברים רבה ד ב, ויקרא רבה נה).

אם יהיה תלמיד חכם אחד בין ארבעים אלף אין צריכין לא רומח ולא מגן, כי תלמיד חכם מגן עליהם מאויביהם (תנא דבי אליהו פרק י', בעל הטורים דברים א, ג), בכל יום ויום יוצאים מלאכי חבלה לחבל את כל העולם כולו, ואלמלא בתי כנסיות ובתי מדרשות שהיו ת"ח יושבים בהם ועוסקין בדברי תורה היו מחבלים את כל העולם כולו (תנא דבי אליהו ה, ד). "כמגדל דוד צוארך" וריש מתיבתא וכו' ובאולפן דאורייתא דהוה עסק רחיצין עמא בית ישראל ומנצחין בקרבא כאילו אחדין בידיהון כל מיני זינין דגיברין (תרגום שיה"ש ד, ד).

רבי היה משלח את ר' אמי ור' אסי שיצאו ויתקנו עיירות של א"י, והיו נכנסים לעיירות ואמרו לבני העיר הביאו אלינו שומרי העיר, והיו מביאים להם את ראש השומרים של העיר ושומר העיר, והיו ר' אמי ור' אסי אומרים להם וכי אלו הם שומרי העיר, אין אלו אלא מחריבי העיר. אמרו להם בני העיר ואלא מי הם שומרי העיר והשיבו להם אלו סופרים ומשנים שהם הוגים ומשנים את התורה ביום ובלילה (פתיחתא דאיכה ב', ובילקוט שמעוני תהלים קכ"ז, ירושלמי חגיגה פ"א ה"ז). עוד אמרו חז"ל שחיילים שאינם שומרי מצוות אפילו כזבובים אינם חשובים (תנחומא וישב ג').

בזוה"ק (ויצא קנא ב') אם ה' לא ישמר עיר שוא שקד שומר, אליו אנון דמשתדלין באורייתא קרתא קדישא קיימא עליהו ולא על גברין תקיפין דעלמא. ובזוה"ק (ויחי רמ"ב א') כל מי שעוסק בתורה אינו מפחד ממזיקי העולם, זוה"ק (חיי שרה קלא ב') כל מי שעוסק בתורה לא יוכלו לשלוט עליו כל עמי העולם, זוה"ק (מצורע נבב) וכשהוא משתדל בעבודת אדונו ועוסק בתורה כמה שומרים מוכנים לשמרו.

וכתב אור החיים הק' (פרשת בשלח יז,ט) העוון שבגללו בא עמלק הוא רפיון התורה לכן בחר משה את יהושע שיש לו כח התורה. כתב רבי חיים פלאג' (ספר לוח ארו): "שבת בבית ה' כל ימי חיי" ואז ממילא אם תחנה עלי מחנה לא ירא לבי, שע"י שמשכימין ומעריבין לביהכנ"ס וביהמ"ד מתגברים על כל אויביהם.

במגיד מישרים (פ' וארא) מסופר על עיר אחת שנגזר עליה כליה בגין מיעוט צדקה ומיעוט תורה שהיה בה, וכן באגרות רמח"ל (איגרת פ"ו), בטעם גזירת שריפת התורה, כי היו קהילות שלא עמלו בתורה.

בעניין השוויון בנטל, ודאי כולם צריכים לשאת בנטל, א"כ מדוע החרדים צריכים לשאת לבדם בכל נטל השמירה על עם ישראל ע"י לימוד התורה הק' בטהרה, ומדוע החילונים והדתיים-לאומיים אינם משתתפים בנשיאה בנטל?

ואמר אחד מגדולי דורנו שליט"א, שהסיבה לגזירת הגיוס היא שאנחנו מפחדים לומר את האמת, כי הסיבה האמיתית שאנחנו לא מתגייסים היא מפני שאין לנו שייכות לצה"ל ולמה שהוא מייצג אבל אף אחד לא אומר זאת ורק מסתתרים מאחורי התירוצים של תורתו אומנותו וכדומה.

עלינו להכריז כי צה"ל מעולם לא הגן על עם ישראל, ומי שאומר כן נכשל בשקר וחנופה ויש לו פגם באמונה בתורה הקדושה, כי הקב"ה אמר בתורתו כי רק בשמירת המצוות נשב על הארץ לבטח.

◆ טו. אם חייב אדם להכניס עצמו לספק סכנה כדי להציל חברו

בכסף משנה (הל' רוצח איד) ובב"י (ח"מ סי' תכ"ו) כתב שחייב אדם להכניס עצמו בספק סכנה בשביל להציל חברו, אך בשו"ע לא כתב דין זה, וכתב על זה הסמ"ע שם: כיון שהפוסקים הרי"ף הרמב"ם והרא"ש והטור לא הביאו בפסקיהן משום הכי השמיטוהו גם כן השו"ע והרמ"א.

ור' יונה (ספר איסור והיתר הארוך כלל נט דין לח), וכן בשו"ת הרדב"ז (ח"ג סי' תרכ"ז) פסקו שאין אדם מחוייב להכניס עצמו בספק סכנה בשביל להציל חברו מוודאי סכנה, ומי שעושה כן הרי זה חסיד שוטה דספיקא דידיה עדיף מוודאי דחבריה, וכן מבואר במאירי (סנהדרין עג), דעת הרדב"ז הובאה בפרי מגדים (או"ח שכ"ח משבצות סק"ז) ובפתחי תשובה (ח"מ תכ"ו). והפ"ת שם הביא מהאגודת אזוב שהוכיח שכל הראשונים שלא הביאו את הדין של הב"י בשם הירושלמי אינם סוברים כן, ובשו"ע הרב (ח"ה הל' נזקי גוף ונפש) הביא שתי הדעות וסיים "ספק נפשות להקל", וכן פסק בערוך השלחן (תכ"ו, ד'), וע"י מנחת חינוך (מצוה רל"ז ב'), ועיניי למשפט (נדרים כ"ב).

וכתב הב"ח (ח"מ סי' תכ"ו) שמדברי הרמב"ם (הל' רוצח איד) משמע דוקא בדאין ספק שיכול להצילו אז רמא חיובא עלי', אבל אינו חייב להכניס עצמו אפילו בספק סכנה להצלת חברו. וכן משמע ברמב"ם (שבת כג, ב) דדוקא בדליכא ספק שיכולין להציל כמו שהוכיח הב"ח, כ"ש במלחמה שהסכנה קרובה ח"ו ואין הצלה ברורה ולפעמים מכניס את עצמו וחבירו לסכנה, ודאי שאין בזה לא תעמוד על דם רעך ואין בזה צד ספק.

האור שמח (הל' רוצח זח) הוכיח מהרמב"ם שאפילו בשביל הצלת רבים אין לו לאדם להכניס עצמו לספק סכנה, וכן במשך-חכמה (פרשת שמות) הוכיח ממה שאמר הקב"ה למשה "לך שוב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך", ומוכח שאם אלו המבקשים את נפשו היו חיים, לא היה צריך להוציא את בני"י ממצרים אע"פ שכל ישראל זקוקים לו, משום דאינו חייב להכניס עצמו למצב של סכנה. ומכל מקום דעת רוב הפוסקים שאין לאדם להכניס עצמו בספק סכנה כדי להציל את חבירו אפילו מסכנה ודאית.

הכתב סופר (פ' קרח) בשם אביו החתם-סופר כתב שחז"ל דרשו בגמ' מגילה על מרדכי "ורצוי לרוב אחיו" שפרשו ממנו מקצת סנהדרין, ולכאורה הא הוצרך לבטל מד"ת כדי להציל כל ישראל, אלא דודאי למי שנסתייע הצלת נפשות צריך להניח דברי תורה, מכל מקום **מלמעלה בוררים מי שאין תורתו חשובה כל-כך** שהוא יבטל מתלמודו, וראו הסנהדרין כי ע"כ תורתו אינה חשובה כמו היושבים אחריו ולכן פירשו ממנו מקצת ועשו אותו חמישי לסנהדרין.

♦ טז. אלמלא חטאו לא היו צריכים צבא

"ואלה הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל" (שופטים ג,א) וכתב רש"י: רק לדבר הזה לבדו הניחם למען דעת ולהתבונן דורות בני ישראל הבאים מה החטא גורם כי עתה הם זקוקים ללמד מלחמה, "רק אשר לפנים" שהיו עומדים לשרת את ה' "לא ידעום" למלחמות הללו וטכסיסיהם ולא נצרכו להם.

וכן כתב הרלב"ג "כי קודם זה לא היו צריכים לדעת סדר ענין המלחמה כי ה' הנלחם להם". וכן כתב המלבי"ם "רק למען ידעו הדורות הבאים אשר הם יהיו מוכרחים ללמוד מלחמה ותכסיסי קרב אשר הדורות אשר היו לפנים לא ידעו מזה כי הכנענים גורשו מפניהם ע"י ה' בנס, ובזה יכירו כח הנס ומה שגרמו במעשיהם אשר לא טובים וכו'".

והאברבנאל פירש (בקנין דוד על שאול ויהונתן) "שבמות השלמים ההם אשר לזכותם היה הקב"ה פעמים רבות מושיע לא בחרב ולא בחנית, ראוי עתה לבני יהודה שהוא שבט המלכות שילמדו קשת חנית וכידון ולא יסמכו על זכותם מאחר שספו תמו בעלי הזכות והשלמות" ולכן רק במיתת שאול ויהונתן אמר דוד ללמד בני יהודה קשת.

ובמלחמה נגד סיחון מלך האמורי נאמר "ויכהו ישראל לפי חרב ויירש את ארצו" (במדבר כא,כד) ותירגם יונתן "ומחוהי ישראל בשמתא דה' דקטלא כפתגם דחרב" (ויכוהו ישראל בשמות של ה' שהורג כפי של חרב), ומבואר להדיא שבזמן משה רבנו לא נלחמו בחרב אלא בשמות הקדושים.

וכתב הרמב"ן (שמות כג,כ) שכל ימי משה לא היה הולך עמהם מלאך שר צבא כי משה היה ממלא מקומו, אבל בימי יהושע הלך עמהם מלאך שר צבא ה' ללחום מלחמותיהם, וכן כתב רבנו בחיי שבימי יהושע חזר המלאך שר הצבא למקומו ללחום מלחמת ה' בעד ישראל, וגם כבשו את הגוים שבארץ בעזרת הצרעה כמובא בספר יהושע (כד,יב) ורש"י (שמות כג,כח, דברים ז,כ) וכן כתב הרמב"ן (שמות כג,כח) שהצרעה עברה עם יהושע את הירדן.

על הפסוק "בואו ורשו את הארץ" (דברים א,ח) כתב רש"י שאילו לא שלחו מרגלים לא היו צריכים לכלי זין, וכן כתב בעל הטורים (דברים ז,א) אלמלא חטאו ישראל לא היו צריכים לכלי זין. והמלבי"ם כתב (יהושע א,יג,יז) משה חשב שכיבוש הארץ יהיה כולו בדרך נס ורק אח"כ ראה שתהיה המלחמה קרובה אל הטבע ובדרך כיבוש.

וגם אחרי כן בזמן ביהמ"ק היו נלחמים ע"י השמות הקדושים, וכדאיתא במדרש תהלים (ל"ו) בדורו של חזקיהו וצדקיהו היו יודעין שם המפורש שנאמר כה אמר ה' אלקי ישראל הנני מסב את כלי המלחמה אשר בידכם, איזהו כלי המלחמה זה שם המפורש, שהיו יוצאין למלחמה ולא היו עושין מלחמה ונופלין השונאין, וכיון שגרמו העונות וחרב הבית היו נופלין ביד שונאיהן.

ואפילו הרשעים שבישראל ידעו להלחם בשמות הקדושים ולהשביע את המלאכים, וכמו שהובא במדרש (איכ"ר בה, ורש"י (שם ב,ב) ובישיעה כט,יב) שאמרו שאם יבוא השונאים יקיפו את העיר בחומת מים ואש וברזל, עד ששינה הקב"ה את שמות המלאכים והיו מזכירין שמותם ולא היו עונים להם.

וכן מבואר בירושלמי (סוטה א,) כתיב ויקונן דוד וכו' אמר דוד כיון שהצדיקים מסתלקין השונאים באים ומתגרין בישראל. וכן בספורנו (שיה"ש ג,) כתב: קודם ענין המרגלים היתה הכוונה שיכנסו לארץ מיד בלתי מלחמה כאמרו קומה ה' ויפוצו אויבך, אבל אחר עיון המרגלים הנה הוצרכו להלחם, גם אחרי כן בארצם היו צריכים לכלי זין באופן שאפילו בימי שלמה שנתתי שלום על ישראל היו צריכים לכלי זין.

ועי' בשו"ת מהר"ם שיק (י"ד סי' של"ה) שכשם שאסור להכניס עצמו למקום סכנה גשמית כך אסור להכניס עצמו למקום סכנה רוחנית, ועי' בפרק יג.

ובספר ישמח משה (פ' וישב עה"פ כי בן זקונים) ביאר דלכן קבעו לקרות מגילת אסתר ולא מגילת חשמונאים, כי המתנהגים ע"פ התורה אינם צריכים לשום פעולה גשמית וכזה היה הנס של מרדכי ואסתר שלא עשו שום פעולה ולכן זה הנס קורין המגילה והיא תורה, אבל נס החשמונאים לא היה בשלמות כפי שורת התורה וכפי כוונת הבריאה כי היה איזה סיוע ופעולה גשמית ממעשה תחתונים שהיה דרך מלחמה וכו' וכוונת הבריאה מתחילה שכל העולמות יעשו טובת ישראל בלי שום פעולה גשמית, לכך אין קורין מגילת חשמונאים.

◆ יז. בצבא ישראל נלחמו רק הצדיקים הנקיים מעבירות

כתב בספר החינוך (מצוה תקס"ו) כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך וגו' והיה מחנך קדוש וגו', כלומר שנפשותן של ישראל דבקות בשכינה לעולם, וכל שכן במחנה שכולן נקיי הנפש, כי כל הירא מעבירות שבידו לו כבר הלך לו ושב אל הבית ונשארו הטובים אשר רוח אלהים שוכן בתוכם. וחיליו של דוד המלך היו מיוחסים מכל מום כדי שתסייעם זכותן וזכות אבותם במלחמה (קידושין עו ב'), ועי' בתרגום על הפסוק "כי לא בחרבם ירשו ארץ וגו' כי ימינך זרועך ואור פניך כי רציתם" (תהלים מד,ד).

ועד כמה היתה גדולה קדושת המחנה והלוחמים של צבא ישראל, דבר זה מבואר בגמ' (שבת ס"ד) על הפסוק "לא נפקד ממנו איש", שרצו הבאים מהמלחמה להקריב קרבן שמא הרהרו מחשבות לא טהורות במלחמה, אם מידי עבירה יצאנו מידי הרהור לא יצאנו.

ובמדרש שיהש"ר (ד,ה) על הפסוק "שניך כעדר הקצובות שעלו מן הרחצה" שלא הקדים אחד מהם תפילין של ראש לשל יד, שאילו הקדים אחד מהם לא היה משה משבחן ולא היו עולין בשלום, שהיו צדיקים ביותר, שבשעה שהיו נכנסין זוגות וכו', "וישכולה אין בהם" שלא נחשד אחד מהם בעבירה, ולא נפקד ממנו איש לעריה ולחטא, והביאו קרבן שמא הזיע יצה"ר.

ועוד אמרו במדרש (במדבר רבה טז,) וכן אמר להם משה לישראל בשעה שאתם יוצאים למלחמה הזהרו שלא יהיה בכם עון ניאוף שאם יש עון זמה ביניכם הקב"ה הנלחם לכם הוא ישוב מאחריכם ואתם נמסרים ביד שונאיכם הה"ד (דברים כג) כי ה' אלהיך מתהלך וגו', לא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך, מהו כי ה' אלקיך אמר להם משה לישראל הווי יודעין שאין הקב"ה מייחד שמו בישראל שהוא נקרא אלקיך אלא בזמן והיה מחנך קדוש (דברים כ"ג) ואותה שעה הוא משרה שכינתו ביניכם והוא מציל אתכם מיד אויביכם ומוסר שונאיכם הה"ד מתהלך בקרב מחנך

להצילך וגו', ומנין שישראל נקראו קדושים בעת ששומרים עצמן מן הניאוף ומן הזמה שכן כתיב (ויקרא כ') והתקדשתם והייתם קדושים כי אני ה' אלהיכם, מכאן בזמן שהם קדושים הוא להם לאלוק מה כתיב אחריו (ויקרא כ') ושמרתם את חקתי ועשיתם אותם אני ה' מקדשכם אימתי הקב"ה מקדש את ישראל בזמן שהם שומרים חקיו.

ובכל מלחמה, בין מצוה בין רשות, היו ממנים כהן משוח מלחמה (מאירי ריש פרק ח' דסוטה), וכן פסק הרמב"ם (מלכים ז,א) והיו מושחין אותו בשמן המשחה (מאירי) וכן הוא בהוריות י"ב, וכדי לזרזם בתשובה מעבירות שבידם ושלא יתיאשו מן התשובה הכהן משוח מלחמה דורש להם בתשובה ושתתקבל תשובתם ושהמצוות שבהם יעזרו על כך ויגינו עליהם שלא לימסר ביד האויבים (סוטה שם ומאירי).

והרא"ש במסכת מגילה "זמן קהילה לכל" כתב שבימי מלחמה צמו, וכתב בעל הטורים (ריש כי תצא) אין יוצאין למלחמה אלא צדיקים, וכידוע בגמ' שכל מי ששח בין תפילין של יד לשל ראש לא יצא למלחמה (סוטה מד ב'). וכתב בעל הטורים (במדבר טו,ג) שבזכות הקרבנות היו נוצחים במלחמה.

ובענין מה שאמרו "השוכן איתם בתוך טומאתם" אפילו בשעה שהן טמאים שכינה עמהם (יומא נו ב'), כבר כתב המהר"ל (נצח ישראל פ"ד) שזה רק אם חוטאים בשוגג אך לא במזיד (וכמובן מדובר רק במאמינים בעיקרי האמונה ולא בפורקי עול, ע' פרק יג סעיף יב).

♦ יח. האם שבט לוי היו יוצאים להילחם

ראשית נדגיש כי אין זה שייך לזמן הזה כלל, וגם אם שבט לוי היו יוצאים למלחמות אך זהו רק בזמן המשכן או ביהמ"ק והסנהדרין, כאשר הצבא היה יהודי אמיתי והיו כל יוצאי הצבא יראי ה' והצבא היה מונהג ע"פ הוראות הסנהדרין וגדולי התורה, ורק הצדיקים ואלו שאין בידם עבירות היו יוצאים להלחם, ומכל מקום גם אז יש דעות אם היו שבט לוי יוצאים להלחם.

מלחמת מדין היתה מלחמת מצוה מפורשת מהקב"ה כמבואר בפרשת מטות (במדבר ל"א), ובכל זאת לימדונו חז"ל כי שליש מהיוצאים למלחמה (י"ב אלף איש) היו משמרים את הכלים ושליש היו מתפללים (במדבר רבה כב,ג).

ואמרו בספרי (פרשת מטות) אלף למטה אלף למטה, מה ת"ל לכל מטות ישראל תשלחו לצבא להביא שבטו של לוי, כך גרס רש"י, אך הגר"א גרס להוציא שבטו של לוי. ובספר ספרי דבי רב כתב שבשאר מלחמות נראה דלא היו הולכין (שבט לוי) אך במלחמת מדין הלכו כי היא היתה נקמת ה' ובהוראת שעה מיוחדת שלא יאמרו ישראל שבמתכוון לא לקח משה משבטו וכו'. ובחזקוני כתב כי כוונת מדין לרעה היתה תלויה לכל ישראל. וכן וכתב החזקוני (במדבר א, מט) והרשב"ם (במדבר א, מז) ששבט לוי לא היו הולכין במלחמה.

ובספר שמואל (א', לכג) שם כתוב כי רצו אנשי בליעל לומר שהאנשים אשר ישבו על הכלים לא יקבלו חלק בשלל המלחמה, אבל דוד אמר "כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב יחדיו יחלוקו", וביאר זאת המלבי"ם:

כי רק ה' הוא הלוחם והמנצח והמציל והכל נעשה ע"י ה' ואם כן הסברה נותנת בהיפך כי אלה שישבו על הכלים ולא רדפו אחר האויב, מגודל בטחונם בישועת ה' הלא זכותם גדול יותר מאלה שרדפו ולא בטחו באופן זה ובזכותם עשה ה' להם את כל זאת, וראוי שהיושבים על הכלים יקחו את כל השלל כי הם בזכותם גרמו הנצחון, וביאר דוד הטעם, שמלחמת ישראל ונצחונם אינו ע"י כוחם וגבורתם רק ע"י זכותם בהשגחת ה' הלוחם בעדם עד שאין הבדל בין הלוחם ובין היושב על הכלים ומתפלל, עכ"ד.

וכך נהגו בכל מלחמות ישראל וכמו שכתב הנצי"ב (העמק דבר דברים לג,ח): לעולם זאת על ישראל בשעה שיוצאים למלחמה מייחדים אנשים לתורה ולתפילה כל היום שיוצאים עם הלוחמים לאהלי השדה, וכדאיתא במדרש רבה פ' מטות שבמלחמת מדין לקחו י"ב אלף לתפילה ושם שיננו חרב לשונם בקול תורה, וזוהי ברכת משה שמח זבולון בצאתך למלחמה ויששכר באהליך באהלי המחנה שעל שדה המלחמה עסוק בתורה ותפילה.

ואמר על זה הגריש"א זצ"ל "מלחמה זו (מלחמת מדין) שנצטוו עליה מפי הגבורה והיו בטוחים שיעשה נקמה בגוים, ולקחו עמם את כלי הקודש הארון והציץ, ודור המדבר היו דור דעה וממילא למדו והתפללו, ואחרי כל זה כנגד כל חייל שהלך במלחמה הקימו נגדו אחד שיתפלל שיצליח במלחמה, ומעתה כיום שאין לנו את הארון והציץ והסכנה גדולה ביותר **ועל כל חייל היוצא למלחמה היו צריכים לגייס פי עשר** להתפלל ולעסוק בתורה" (דברי אגדה פרשת מטות).

וכן פסק הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל יג,ב) ששבת לוי לא היו יוצאים למלחמות: "לפיכך הובדלו מדרכי העולם לא עורכין מלחמה כשאר ישראל ולא נוחלין ולא זוכין לעצמן בכח גופן, אלא הם חיל השם שנאמר בך ה' חילו, ושם (הלכה ג) כתב ולא שבט לוי בלבד אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני יי לשרתו ולעובדו לדעה את ה' והלך ישר כמו שעשהו האלקים ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם הרי זה נתקדש קדש קדשים ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים".

(ולא חילק בזה בין מלחמת רשות לחובה שהרי מדבר שם על א"י שכיבושה הוא מלחמת חובה, ובכל זאת כותב ששבת לוי אינן עורכין מלחמה).

ומה שאמרו בגמ' בקידושין (כא ב') כהן מהו ביפת תואר, ולכאורה משמע מכאן שהכהנים יוצאים למלחמה, אולם ע"י במרדכי (גיטין פ"ז תל"ב) אם כהנים השתתפו במלחמות, והברכי יוסף (אהע"ז ס' ו' אות ו') ביאר דבריו וכתב שהם אינם חייבים להשתתף במלחמות אבל אם רוצים יכולים להשתתף ובה דיברה הגמ'. והדובב מישרים (ח"ג ס"ט) כתב שלרמב"ם שהכהנים לא יוצאים למלחמה צריך לומר שהיתר יפת תואר שייך גם באלו שלא נלחמים אלא מסייעים למלחמה בזה שמספקים מים ומזון ובאותם כהנים דיברה הגמ'.

ועוד יש להעיר על דברי הרמב"ם הידועים בהל' מלכים (ד,ז) שבמלחמת מצוה "הכל יוצאין ואפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה", ומכאן רצו להוכיח שכולם חייבים להשתתף במלחמת מצוה. אך אין זה נכון, ודברי הרמב"ם אמורים רק על אלו שחזרו מעורכי המלחמה כגון מי שבנה בית

או נטע כרם או ארש אשה וכו', ועליהם אמר שבמלחמת מצוה לא יחזרו לבתיהם אלא יצאו למלחמה.

יש האומרים מילא אם בחורי הישיבות אשר יושבים ולומדים אינם מתגייסים, אבל אלו שאינם לומדים מדוע שלא ילכו לצבא, הרי ממילא אינם לומדים.

אולם עצם ההשתפות בצבא הוא איסור בפני עצמו, אסור להיכנס למקום של אורה קלוקלת ופריקת עול. הרי זה כמו לומר על ילד קטן אשר משתולל ועושה מעשי קונדס "הוא ממילא לא לומד אז שיאכל נבילות וטרפות ויסע בשבת", ואולי נשלח אותו לבית מסוממים או לכנסיה, וכי מפני שאינו לומד נשלח אותו למקום שיתקלקל יותר? אותם הבחורים שלומדים בהתמדה יש פחות חשש שיתקלקלו, עיקר החשש הוא על אלו שאינם לומדים, שכאשר יגיעו למקום עם אורה חילונית ופריצות יעזבו גם את מעט הטוב שהיה להם ויצאו לגמרי מן הדת, ולעומת זאת אם היו נשארים בישיבה בין הרבנים ובחורים יראי שמים ודאי שהיו מושפעים לטובה.

וכבר נמצאו בחורים רבים אשר בהיותם בישיבה לא פתחו ספר אבל ברגע מסויים של התעוררות וחשבון נפש או בעקבות שיחה מוסרית נהפך ליבם והחלו ללמוד במרץ ושקידה וגדלו להיות ת"ח מופלגים, וח"ו מה היה עולה בגורלם אילו היו הולכים לצבא ומאבדים שם את עולמם, ועם ישראל כולו היה מפסיד גדולי תורה ויראה.

וכידוע ציוה אותנו הקב"ה להילחם מלחמת עולם בעמלק ולא לשכוח מה שעשה לנו, אולם נתבונן מה עשו לנו העמלקים ובמי הם נלחמו, הם נלחמו באותם אנשים משולי המחנה אשר נפלטו מן ענני הכבוד במדבר והיו עובדי ע"ז, ועל זה ציוה אותנו הקב"ה לא לשכוח להם ולהלחם בהם לעולמים!

כך באותה מידה אסור לוותר גם על אותם בחורים נחשלים אשר למראית עין אינם לומדים, ואסור לשלוח אותם למקום פרוץ ומקולקל, אלא לדרוש שישארו במסגרת תורנית. וראה בספר שולחן גבוה (כי תצא עמ' קר"ה) בשם הגרצ"פ פרנק ז"ל בטעם האיסור להתגייס, וגם הרב הראשי הגר"ע יוסף זצ"ל כאשר בא אליו תלמיד לבוש בגדי צבא היה אומר "הסירו הבגדים הצואים מעליו".

♦ יט. מדוע לא לנסות לתקן ולהוסיף קדושה

שאלה: למה לא לנהוג כמו הציונות-הדתית לשאוף לתקן את המדינה כמה שיותר, ולהחדיר רוח של תורה וקדושה בצבא בממשלה במוסדות החינוך ברחוב ובכל מקום, לקרב את אחינו התועים, שיהיה הרע במיעוטו, מה הבעיה?

ישנם האומרים נכון יש במדינה חסרונות ופגמים רבים, היא לא מה שציפינו וחלמנו, אך במקום לבקר להתלונן ולחפש חסרונות מדוע לא תנסו לתקן, להשתלב בחיים הציבוריים בחברה הישראלית, להוסיף תורה קדושה ויראת שמים ולקרב את אחינו התועים, ומתוך כך גם טוענים כי אילו היו גדולי התורה החרדים מצטרפים לציונות ולא עומדים מנגד, אזי היא היתה נראית אחרת וגם המדינה היתה יהודית יותר, בתוספת קדושה ויראת שמים בכל תחומי החיים.

שלמה המלך אמר "אל תהי צדיק הרבה" (קהלת ז') אל לנו להתחכם יתר על המידה, הקב"ה הזהיר אותנו שלא להתחבר לעוברי עבירה גם אם נראה לנו שע"י כך נקרב אותם לתורה וקיום מצוות, וכמו שאמרו חז"ל (אבות דר' נתן ט,ד) "אל תתחבר לרשע ואפילו לקרבו לתורה" (ובספר חסידים סי' תתקפ"ו ושומר הברית הביא גירסא אפילו כדי להחזירו בתשובה).

הנה מי שמקיים מצוות ע"פ שכלו והבנתו, זה היה חטא שאול המלך שלא קיים את מאמרו ה' להלחם בעמלק ולהכריעם והתחכם על מאמרו ה' ע"פ דעתו והבנתו (ועי' בדבריו החמורים של אוה"ח הק' בפרשת כי-תבא עה"פ ושמת בטנא, על אלו שמקיימים מצוות לפי הבנתם ולא ע"פ חז"ל).

וכתב בספר שם משמואל (פ' משפטים תרע"א): "דהנה יסוד כל המצוות וראשיתן לקבל עליו עול מלכות שמים והיינו לעשות ככל אשר נצטוו בלי שום התחכמות וידיעת הטעם כמו עבד העושה צוואת רבו, ואחת הוא לו אם הדבר נראה בעיניו שטוב ונכון לעשות כן או להיפוך, מכל מקום הוא אדעת' דרבי' קעביד, וכן צריך להיות בעשיית המצוות שאפי' שכלו יגיד לו שאין הדבר נכון ושלא יצמח לו מזה רק רע ח"ו מ"מ עושין המצוות מחמת צוואת השי"ת ואחת היא אם נבין הטעם ואיך זה מביא לאושר האמיתי או ח"ו אפי' נראה בעיני אדם להיפוך מ"מ עושין מחמת ציווי השי"ת, וזהו מחמת הביטול האמיתי שישראל בטלין להשי"ת שאין להם בחינת עצמם כלל, וכמ"ש דוד המלך ע"ה נפשי כגמול עלי אמו".

ובספר בית הלוי (פ' כי תשא) ביאר כי חטא העגל היה מה שרצו להתחכם מעצמם לעשות ע"פ ידיעתם וחכמתם מעשה אשר לא נצטוו עליו, ולכן במעשה המשכן שבא לכפר על מעשה העגל כתוב על כל פרט ופרט "כאשר ציוה ה' את משה".

החפץ-חיים זצ"ל היה אומר אלו הפשרנים הם תמיד אומרים שצריך לעשות פשרות כדי שלא יפגעו בתורה. אבל אם עושים פשרה בשביל התורה צריך לשאול אותה אם היא רוצה פשרות, אבל התורה לא רוצה פשרות, אם ה' הוא האלקים לכו אחריי ואם הבעל לכו אחריי. והפשרן דומה לאחד שלקח סחורה מהחנות ומשליך אותה לים, כל העומדים מסביב תוהים אם השתגע או לא, אבל דבר אחד ברור, המשליך אינו בעל החנות והסחורה אינה שלו, כך הדבר במי שמוותר על מצווה מן המצוות הוא מראה שהסחורה אינה שלו.

וכתב הגאון ר' אלחנן וסרמן זצ"ל הי"ד: יש והאדם רוצה לעשות מעשה בידעו שהמעשה הוא בניגוד לדעת תורה, אבל האדם אומר לנפשו המעשה הזה יביא תועלת רוחנית רבה, יש בו משום הצלת היהדות. הגאון ר' ישראל סלנטר המשיך על כך משל, מעשה במלך ששלח את שרו בשליחות מדינית אל מלך אחר, והזהירו שאם יבקשו שרי המדינה ממנו להתערב, שלא יתערב איתם בשום אופן. השר בא למקום יעודו ומילא את שליחותו, טרם עמד לחזור אמרו לו השרים "אדוני אתה גיבן", "לא נכון, מעולם לא הייתי גיבן" טען השר. הבה נתערב אמרו השרים, במליון כסף אם לא גיבן אתה. השר נזכר אמנם באזהרת המלך ובכל זאת אמר לנפשו הרי תוצאת התערבות זו אינה בגדר ספק ולמה לא אסכים לה ואעשיר ע"י כך את אוצר המלך? השר התערב, הפשיט את מלבושיו ונוכחו לדעת כי איננו גיבן, שילמו לו את הכסף שזכה בו והשר חזר למדינתו שמח וטוב לב, ובבואו לפני מלכו סיפר על עניין ההתערבות. אמר לו המלך בשעה שהזהרתך

ידעתי על מה ולמה הזהרתיך, שרי המדינה ההיא התערבו אתי על סכום גדול פי מאה מזה שזכית בו כי הם יפשיטו את שרי, כעת זכית אמנם במליון, אבל עלי להפסיד 99 מליונים עקב פחזותך.

הנמשל מובן, אם אדם חושב בלבד כי למרות אזהרת התורה יביא הדבר האסור תועלת מרובה, יש להגיד לו אותה התועלת שאתה רואה חזתה אותה גם התורה מראש, ואם היא אסרה סימן הוא כי לא תועלת אלא נזק גדול יגרום הדבר. תוצאות ההתחברות לרשעים היתה כפי שחזתה אותה התורה, במקום להחזיר את הרשעים למוטב נהפכו הדתיים-לאומיים להיות תלמידים נאמנים לחילונים (עקבתא דמשיחא עמ' קמד).

גדולי ישראל דאגו קודם להכין את עצמם ולטהר ולקדש גופם ולגדול בתורה ויראה ורק אח"כ יצאו לחזק ולהשפיע על כלל הציבור.

וכבר ראינו מה קרה לציבור גדול אשר התקרב לאנשים פורקי עול מתוך כוונה להשפיע עליהם לטוב ולקרבתם לתורה, ומה שקרה הוא להיפך. תוך תקופה קצרה הם הושפעו מהם וירדו ירידה רוחנית עצומה, שינו את לבושם, החינוך, השקפה, מנהגים וכדומה, מתערבים בהם, קוראים את ספריהם ושומעים שיריהם, שקועים עד צואר בתרבות החילונית, ומעל כל זה בלבול הדעות הגדול. ועל כל אחד שהתקרב לתורה בשיטה זו ישנם מאה שהתקלקלו, וגם מתוך אלה שחזרו בתשובה כמה מהם עשו תשובה אמיתית מעומק הלב עם חרטה אמיתית וידי ותיקון חטאיהם.

השיטה הדת"ל אומרת נלך לצבא נחיה איתם נגור איתם, הם יראו כמה אנחנו אנשים טובים ונחמדים, לא משתמטים, גם אנחנו כמוכם עובדים ועושים צבא נראה להם כמה היהדות והתורה יפים. אבל זה לא עובד, שיטת החנפנות לא מצליחה, סופו של חנפן שכולם מזלזלים בו (וארגוני התשובה החרדים מצליחים בקירוב הרבה יותר מהדתיים-לאומים, כגון ערכים לב-לאחים הר' אמנון יצחק הר' אלבו בעלז חב"ד ברסלב ועוד).

לתרום, לקרב, להתחבר לכלל ישראל, אלו מילים יפות, אך האם זה מה שה' רוצה, האם אנו צדיקים יותר מאברהם אבינו שגרש את בנו ישמעאל ונפרד מלוט בן אחיו, או מדוד המלך שאמר "משנאיך ה' אשנא" או מהחפץ-חיים שכתב שבמקום שיש אנשים המתקוממים על התורה מצוה לשנאותם ולהתקוטט עמהם ולהפך עצתם בכל מה שיוכל (ביה"ל סי' א').

איננו מדברים על אנשים אנו מדברים על השיטה, ישנם בציבור הדתי-לאומי אנשים טובים עם כוונות טובות, אבל מה לעשות ההשקפה והגישה שלהם אינה מתאימה לתורה, וכמו שאמרו למלך כוזר "רצונך רצוי אבל מעשיך אינם רצויים". אנשים תמימים אלו הותעו ע"י מחנכיהם ורבניהם, מלבד מה שהם בעצמם בוחרים להם דרך חיים ע"פ הנוחות.

ודאי אין אנו מתעלמים מאחינו התועים וחובה עלינו לנסות לקרבם ולהשיבם אל אבינו שבשמים, אך כל זה צריך זהירות רבה ולהעשות ע"י אנשים בוגרים בעלי ידע תורני רב וכושר שכנוע ולא ע"י שליחת נערים ונערות צעירים אשר יכנסו בין החילונים, האם טיפת מים רותחת הנופלת לסיר מים קרים תגרום לחימום של כל המים? וכ"ש אם הטיפה אינה רותחת אלא פושרת.

וכאשר בחוץ משתוללת סערה של הפקרות כפירה ופריצות, אז צריך להסתגר ולהקים מחיצות גבוהות כדי לשמור על הקיים, והדרך הטובה ביותר לקרבם היא להרבות עליהם בתפילה ולימוד תורה להשפיע רוח טהרה בעולם ובזה לקרבם, וזה ודאי יועיל יותר מאשר להתקרב אליהם שהוא נגד רצון ה' ולא יהא בו שום תועלת. (ואמר החפץ-חיים זצ"ל שכאשר יש דליקה קטנה שופכים מים על מקור הדליקה, אבל כאשר משתוללת דליקה גדולה כל אחד שופך מים על הבית שלו).

וכתב החזו"א (קובץ אגרות ח"ג ס"ב): "השתדלות הצלת נפש רק מצוה, אבל צריך לזכור שאין בכוחנו לעשות מאומה, רק במעשינו אנו מעוררים שערי רחמים שמעשה ידינו יכוננו את המבוקש, ומי שמתפלל ומרבה תחנונים על ההצלה הוא פועל יותר מהמשתדל. ואם היו בני תורה עמלים בתורה לאמתתה, היו מצילים ילדים הרבה ואנשים הרבה מהרהורי עבירה וכפירה וכיו"ב בשפע קדשם, בהשתפך רוח טהרה בעולם, ובסביבות בעל תורה אמיתי, הדבר ניכר לעינינו השפעה מרובה על אנשים הרבה, מה שכל השתדלות מעשית לא תשיגנה, וכמו כן יש רשמים על הרחוקים שאין עין הרואה מרגשת בהם לדקותם".

ואמר שמצינו ברבן יוחנן בן זכאי אשר ארבעים שנה למד ואחרי זה ארבעים שנה לימד (ר"ה לא ב') וכך צריך להיות הסדר במי שרוצה ללמד ולקרב.

וכן כתב המגיד מדובנא (אהל יעקב תחילת פ' תזריע, ופ' עקב עה"פ ועתה ישראל) מי שלבו מלא יראה את השם יתב' תזרח יראתו ותפיץ קרני אורה אל הסובבים אותו והמסתעפים בצלו וכו'. וכתב בשם הגאון החסיד הגר"א זי"ע כי יש שיעור אל היראה באדם עד שתפיץ זהרה גם לאחרים, למשל כאשר יתן אדם כלי תוך כלי גדול ויצוק על הכלי הפנימי לא יגיע אל הכלי החיצון דבר, בלתי כאשר הכלי הפנימי כבר נתמלא, אז יגיע כל המותר אל הכלי החיצון, כן שיעור היראה בלב הירא כי כאשר נתמלאו כל כלי נפשו בצדקה ועוז אז ישטוף ויעבור גם לסביביו, ומעין זה כתב הכלי יקר (לך לך יבג) שהמשפיע צריך שיהיה כלי מלא ברכת ה' ואז יוריק מכלי מלא וגדוש.

וכתב הגר"א (שיה"ש ח"ט) כי רק אנשים גדולים מאוד בתורה ומעשים טובים הם יכולים לקרב לתורה ואינם מתייראים שלא יטו מן הדרך, אבל שאר אנשים שלא הגיעו למעלה זו צריכים להיות סגורים מבני אדם וללמוד בפני עצמם פן יתקרבו לחבורות אנשים ויטו ח"ו מן הדרך הישרה.

ואברהם אבינו אשר עשה מעשים אדירים להפצת אמונה בעולם ומעשי חסד עצומים וקירב אלפי אנשים תחת כנפי השכינה, ולמרות זה אמרה התורה "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת בני ביתו ושמו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט", כלומר הסיבה שהקב"ה אהב את אברהם היא רק משום שחינך את בניו ובני ביתו לעבודת ה' וקיום מצוות.

ובספר **עוללות אפרים** (ח"ב מאמר רצ"ה) ביאר מה שאמרו בגמ' בענין הדלקת נר חנוכה "בשעת הסכנה מניחה על שולחנו ודיו" (שבת כא) שהוא רמז לענין חינוך ומלמד לאדם מתי עליו להאיר מאור תורתו לאחרים. וביאר מדוע בדורותינו מניחין הנרות חנוכה מבפנים, ע"פ מה שאמרו חז"ל אם ראית דור שאין התורה חביבה עליו כנס (ברכות סג) לפיכך בדורות הללו שהתורה מתמעטת ורבים עמי-הארץ הדשים ברגליהם המצוות הקלות ומורים היתר לעצמם על כל מעשיהם ואין דברי תוכחה נשמעים בדורנו ומן הנמנע להשיב רבים מעוון בהיות דרך כל איש ישר בעיניו וחכמי

הדור אין להם יכולת להשיב כל איש מדרכו הרעה, ולכן המשכילים בעת ההיא ימשכו ידיהם מלהאיר מתורתם בראש כל חוצות ומניח נר מצוותו בביתו ודיו להשיב מעוון את אנשי ביתו בלבד, וזהו שאמר ועכשיו מניחו על שולחנו ודיו והוא רמז לכנס התורה בדור שאינה חביבה עליו, עי"ש דבריו הנפלאים.

הציונות אינה מצוה, שכן אם היתה מצוה אז היו גדולי התורה עושים זאת בעצמם ועומדים בראש, טעות היא לחשוב שהתנגדות גדולי ישראל לציונות היתה מפני שמנהיגיה היו אנשים שאינם מאמינים ושומרי מצוות. אילו היתה זאת סיבת התנגדותם היו נדברים גדולי התורה "יראי ה' איש אל רעהו" בעצמם להשגת מטרה זו מבלי להתחבר לפורקי העול, והאומה כולה היתה נמשכת אחריהם. אמנם גם אם היו ראשי הציונות והמדינה חרדים לדבר ה' היה אסור לנו להתחבר אליהם. ועי' בפרק "המדינה כהתקיימות חזון הגאולה" (סעיף ו'), מה שכתבנו בזה.

אם יגיע עני על חמור ויחשבו אנשים שהוא המשיח ויאמר מישהו אבל הוא ערבי, אז יאמרו רבני הציונות מדוע לחפש חסרונות, למה לא להסתכל על הדברים החיוביים?

כאשר אדם קונה מוצר חדש הוא בודק אותו, לראות אם קיבל מה שהבטיחו לו, כך גם בהקמת המדינה, איננו מחפשים פגמים לשם מציאת חסרונות, אנו רוצים לבדוק אם זה בהתאמה להבטחות הנביאים, אם קיבלנו מה שהבטיח לנו הקב"ה.

(הרי זה דומה לאדם חסר דעת שהיה לו עכבר, יום אחד החליט שהעכבר יהיה אריה, והתחיל לקשט אותו ברעמה ונוצות, כאשר תמהו הסובבים אמר להם "חכמה גדולה להתלונן, בואו ועזרו לי לשים נוצות..." הגאולה טרם התחילה וגם אם נקשט את המדינה החילונית בתחפושת של גאולה ונשים על ראשה כיפה סרוגה היא עדיין תשאר רק עכבר קטן).

ובעניין הטענה כי אילו היו עולים המוני חרדים לא"י אז היתה הארץ מתמלאת קדושה וטהרה והשלטון היה מתנהג יותר ע"פ התורה. דבר זה לא היה יכול להתרחש במציאות, כי ההנהגה הציונית לא רצתה שיבואו אנשים חרדים לארץ ואת רוב הסרטיפיקטים נתנו לאנשים ציונים ופורקי עול, ואף לא השתדלו להציל את היהודים בשואת אירופה.

ונראה כי גם אילו היו רוב תושבי א"י חרדים לדבר ה' זה לא היה מועיל הרבה, מפני כמה טעמים:

גם אם היו החרדים הרוב, בכל זאת היו פורקי העול חזקים ותקיפים מהם כי הכל שרוי להם והכל מותר להם לעשות כרצונם והם אינם בוחלים בשום דרך כדי להגיע למטרתם, וכידוע שפעמים רבות הרחיקו ואף הרגו אנשים שומרי מצוות אשר עמדו בדרכם.

והדבר ידוע כי גם אם ימצאו שני חילונים בין מאה חרדים הם יצחקו וינבחו בעזות ובגסות ולא יתנו לשחורים בעלי הדעות הקדומות לשלוט ולכפות דעתם עליהם, ורוב החרדים יאלמו דום ויפחדו לפתוח את פיהם, וכמה מהם גם ילכו להחניף להם ולהראות להם שגם החרדים אינם כה חשוכים.

וסיבה נוספת, בני עליה מועטים הם, ומתוך קהל היראים יש יראים למחצה לשליש ולרביע, וישנם בעלי מוח ספוגי הסופג טוב ורע טמא וטהור ואין להם דעת ברורה להבדיל בין הטמא ובין הטהור ובקלות יהיו נמשכים אחר פורקי העול במחשבה ובמעשה, עד שבסופו של דבר ישארו נקיי הדעת יחידים בין הרבים.

ובענין לתקן את המדינה, נעתיק בזה מתוך דברי הרב יואל אלחנן שליט"א:

הציונות הדתית שואפת לתקן את המדינה כמה שיותר... נכון! אבל לדעת גדולי רבותיה הקלקולים הגדולים ביותר הם תיקון!! ואיך יתקנו את מה שנחשב אצלם מתוקן??

להחדיר רוח של תורה בכל מקום?? הצבא התקדם ברוחניותו מכל חובשי הכיפות הסרוגות הנמצאים בו? או שמא הרוח של הצבא חדרה לראשם וגרמה להם לסגור את הגמרא ולהחליף חיי נצח ב"קריירה צבאית" או ב"קריירה אקדמאית" כחבריהם החילונים לנשק וגם לחיים?

הציונות הדתית לא עסקה ולא עוסקת במיעוט הרע אלא בחיזוקו בחומר וברוח באשר הרע אצלם טוב והטוב רע. הרצל האפיקורוס הוא צדיק, וגדולי ישראל הם "קראים" המתעלמים מ"הקץ המגולה" וכן על זה הדרך בכל תחומי החיים. והסיבה לכך היא פשוטה, הבסיס האידיאולוגי של רבני הצה"ד הוא הבסיס של ז'בוטינסקי וכיון שאצל ז'בוטינסקי גאולה שלמה זה "שתי גדות לירדן האחת שלנו והשניה גם כן" אזי שלטון על חלק מזה זה "אתחלתא דגאולה", וכיון שאצל ז'בוטינסקי סיום הגלות זה שחוזרים בספינת מעפילים מפולין לאדמת א"י אזי "יצאנו מהגלות".

פרק י"א בית המקדש השלישי

- ◆ הקדמה שעו
- ◆ א. מקורות שביהמ"ק ייבנה בידי שמים שעח
- ◆ ב. מקורות שייבנה בידי מלך המשיח שעט
- ◆ ג. ישוב הסתירה: שפ
- ◆ ד. ג' מצוות נצטוו ישראל בכניסתם לארץ שפא
- ◆ ה. מינוי מלך שפב
- ◆ ו. מלחמת עמלק שפב
- ◆ ז. בנין ביהמ"ק שפג
- ◆ ח. בנין ביהמ"ק ע"פ נביא שפה
- ◆ ט. תשובות לטענות: שפו
 - 1.ט "נסיון שנעשה להקמת מלוכה בישראל מוגדר בהלכה כהופעת משיח"
 - 2.ט "המשיח יבוא לאחר בנין המקדש"
 - 3.ט "בוני הבית השני לא המתינו לביאת המשיח"
 - 4.ט דברי הירושלמי מס' מעשר שני
 - 5.ט המדרש רבה (פ' תולדות) שנתנו רשות לבנות הבית
 - 6.ט כיצד יקיימו את המצוות עשה
 - 7.ט בענין אין למדין מן האגדות
 - 8.ט "המצוה נוהגת בכל הדורות"
 - 9.ט "דעת רש"י שביהמ"ק השלישי יבנה בידי ישראל"
 - 10.ט ר' יחיאל מפריז רצה להקריב קרבנות
- ◆ י. מקריבין אע"פ שאין בית, ואש מן השמים שצו
- ◆ יא. מניעות נוספות שצח
- ◆ יב. איסור הכניסה להר-הבית שצט

פרק י"א

בית המקדש השלישי

האם ירד מן השמים או ייבנה בידי אדם, ואם יש מצווה לבנותו בזמן הזה, תגובה לספר המקדש (הוצאת מכון המקדש) פרק י"ב

"אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו" (תהלים קכ"ז) ודא גרם דיתחרב בי מקדשא, דלא הוה עובדי ה'

(תיקוני זוה"ק דף ה' ע"ב)

אם יאמרו לך ילדים בנה בית המקדש אל תשמע להן, ואם יאמרו לך זקנים סתור בית המקדש שמע להן מפני שבנין ילדים סתירה וסתירת זקנים בנין

(תוספתא ע"ז א, ג)

"עוד אבנך ונבנית" בניינים שנים היו לך ע"י אדם לכך חרבו, עוד אבנך אני בעצמי בנין שלישי ונבנית לעולם.

(רש"י ירמיה לא, ג)

יעקב קראו בית שנאמר יהיה בית אלקים שפירושו יהיה מכח ההכרח בית אלקים לעולם שזהו כנגד הבית הג' אשר עליו אמר גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון ועל זה אמר מקדש ה' כוננו ידיך, אבל שני הבתים הראשונים היו בידי אדם ולכן לא היה להם קיום וזה שאמר שוא עמלו בוניו בו ולכן אמרו יעקב קראו בית קיימת לעולם לא כראשונים שקראום הר ושדה.

(צורר המור פ' ויצא)

◆ הקדמה

על שלמה המלך נאמר "ויחכם מכל האדם" ואמרו במדרש אף מן השוטים, והביאור בזה שלהוכיח לשוטה את שטותו צריך חכמה יתירה ושלמה המלך היה חכם גם בזה (בשם הקדושת לוי). אנו לא זכינו לחכמתו של שלמה ואם נטפל בכל ההבלים היוצאים לאור העולם תורה מה תהא עליה, ומ"מ פטור בלא כלום אי אפשר.

אחר אלפי שנות גלות "זכינו" גם אנו למדינה וצבא בתי-משפט וחקלאות, כבישים ופועלי נקיון משלנו וזכינו לראות בהקמת המדינה החילונית אשר היא "תחיית עם ישראל בארצו", הואיל ולשיטת רבני הציונות אין הגאולה מתבטאת בקיום תורה ומצוות וגם לא בהתגלות כבוד ה' בעולם, אלא בהקמת מדינה ככל הגוים ושליטה על ארץ-ישראל.

אחר שהחליטו רבני הציונות כי הגאולה תהיה בדרך הטבע, בהשתדלות ומעשי בני-אדם (והמשיח יבוא בסוף הגאולה רק להגיד יישר כוח ולהצטלם עם הילדים), בהתאם לזה מובנת החלטתם כי הגיע הזמן להתעסק גם בבנין ביהמ"ק.

וכבר בספרים של ראשוני רבני הציונות כגון דרישת ציון וגורל לה' ניסו להביא ראיות שחיוב מוטל עלינו להשתדל לקרב את הגאולה ברשיון האומות, ובכלל זה לבנות את ביהמ"ק ולהקריב קרבנות ולא לחכות בזה למשיח, אולם הם השמיטו מילים ובדו דברים וכתבום בשם חז"ל וגדולי ישראל.

וכבר בספר מגדל דוד (ורשא תרל"ה) ועבודה תמה (אלטונא תרל"ב) דחו את כל דברי הדרישת ציון, וכתבו שהשתמש בשם הגרע"א כאילו הסכים לו, שהרי הגרע"א כתב "הכל בכתב מיד ה'" והתכוון בפשיטות שאי אפשר להקריב ללא נביא, וכן העלה הרמ"נ שפירא בספרו בהר הקודש עמ' קפב, ואפילו ר' אליהו גוטמאכר מגרייץ הוכרח להודות בכך.

וגם החת"ס בתשובה (יו"ד רל"ו) נראה שלא כתב הלכה למעשה שהרי כבר הכריע באו"ח (סי' רח) דבנין ביהמ"ק צריך להיות ע"פ נביא (ובענין ספר גורל לה' כבר נתגלה קלונו בהפסל תרס"ד עמ' 179).

וגאוני ישראל הסכימו שלא ניתן להקריב קרבנות בזה"ז, וכגון המהר"צ חיות (קונטרס אחרון, עבודת המקדש), ערוך לנר (בנין ציון סי' א'), השאילת דוד, הנצי"ב (העמק דבר ויקרא כו,לא) האמרי בינה ועוד רבים, ועי' דרך חכמה (ביהב"ח ו'ט"ו בביה"ל). ופוק חזי מה שכתב הגאון ר' חיים יצחק ירוחם אב"ד אלטשטאדט בשו"ת ברכת חיים (ח"ב סי' ט') אשר שמע מפי איש מהימן כפי אשר יצא מפה קדוש הגה"ק בעל הדברי חיים מצאנז זצ"ל, דאחר שקיבל הספר דרישת ציון העוסק בענייני הגאולה קיבוץ גלויות והקרבת קרבנות, לא חשך בעל 'הדברי חיים' מתוכחת למחבר, ולא נתכוננו כל ראיותיו של הרב צבי קאלישר אצלו, והבעל 'דברי חיים' הפציר בר"צ קאלישר שידין את ספרו הנ"ל בשריפה כי יצמחו מזה מכשולים ותקלות וח"ו תהיה התורה כשתי תורות.

ואמר דוד המלך ברוה"ק "שלח אורך ואמתך הנה יבאוני אל הר קדשך ואל משכנותיך" (תהלים מג) ופרשו חז"ל **אורך זה אליהו הנביא ואמתך זה משיח בן דוד** (מדרש תהלים ורש"י), הרי לנו מפורש שזוכה לבוא להר-הבית וביהמ"ק רק ע"י אליהו הנביא ומשיח צדקנו ולא ע"י חבורת צנחנים מסכנים.

גם בימינו ממשיכים "מכון-המקדש" בדרך עיקשת זו, וטוענים כי "האימרה העממית המקובלת בציבור" שבית-המקדש יבנה בידי שמים אין לה מקור בדברי חז"ל או רש"י והנחה זו זרה לרוח היהדות!

הם מנסים לטעון שהמקור לזה הוא בספרי הנצרות בברית החדשה. נראה שהם בקיאים בספרי הנצרות יותר מבדברי חז"ל, לכן ליקטנו דברי חז"ל הקדושים בזה וכן מדברי רבותינו הראשונים ואחרונים אשר מפיחם אנו חיים, אשר כתבו במפורש שביהמ"ק השלישי יהיה מעשי ידיו של הקב"ה בכבודו ובעצמו, וכמו כן נבאר אם מחוייבים אנו בזה"ז לבנות את ביהמ"ק קודם ביאת המשיח.

◆ א. מקורות שביהמ"ק יבנה בידי שמים

ב"ק ס' ע"ב ואני עתיד לבנותה באש, ירושלמי ברכות פ"ד, שמו"ר ט"ו א' מ"ח ד', פסיקתא רבתי כ"ו ד"ה אמר ירמיהו, כ"ח ד"ה זו היא, כ"ט ד"ה נחמו, ל"ג ד"ה ילמדנו, זוה"ק בראשית כ"ח וישב קפ"ג בשלח נ"ט משפטים ק"ח וקכ"ו פקודי ר"מ פנחס רכ"א, מדרש הנעלם ח"א וירא קי"ד, תיקו"ז הקדמה דף ה' וטז ותיקונא ח' י"ב וכ"א, תנדבא"ר פ' י"ח כ"ח ול', תנחומא נח י"א י"ז ויצא ט' כי תשא י"ג פקודי י"א, שוחר טוב מזמור כב ט', צ' יט, צג ח', קמז ג', ילקוט איכה תתקצח ותתרמג ותהלים תתמח, פסיקתא דר"כ ד"ה מה נאוו על ההרים, אוצר המדרשים ערך משה ביהמ"ד ח"ו ב' וערך רשב"י, אגדת בראשית פרק פ"ב, מדרש זוטא שיה"ש א' איכה א' כח, בראשית רבתי פ' ויצא, מדרש עשרת הדברות פ"א.

רב האי גאון אוצר הגאונים סוכה נ"ב, **רס"ג** אמונות ודעות ח', **רש"י** סוכה מ"א ראש השנה ל' ירמיה ל"א ג', **תוספות** שבועות ט"ו בשם תנחומא ותוס' השלם עה"ת פ' בשלח, תוס' **הרא"ש** שבועות ט"ו, **ריטב"א** סוכה מ"א, **ראב"ן** ר"ה ס' תנ"ט, **רוקח** בפירוש הסידור על אז ישיר וכן מוסף ר"ח, **רבנו בחיי** פ' תולדות וכד הקמח פסח ב', **ריקאנטי** ויקרא כו מד, **משנה למלך** בפרשת דרכים דרוש ח' בשם מדרש, **הכסף משנה** הל' ביאת מקדש א' ז' הביא אפשרות שיבנה בידי שמים, **הב"ח** או"ח ס' קיח, **עקידת יצחק** פ' בשלח ותרומה שער נ', **אברבנאל** יחזקאל מ ג, **צור המור** פ' ויצא ובשלח, **רמ"ע מפאנו** חיקור דין ח"א כ"ו ומאה קשיטה ע', **מהרלב"ח** ריש קונט' הסמיכה, **מהר"ל** נצח ישראל פס"א וגור אריה שמות טו יז, **שלי"ה הקדוש** פ' נשא יב בהעלותך יד, **האלישיך הקדוש** פ' ויצא כ"ח בשלח ט"ו בחוקותי כ"ו ישעיה מ"ה תהלים כ"ד וקכ"ז חגי ב' נחום ב', **הרמ"ק** אלימה עין כל תמר ה', **מהר"א גאלאנטי** קול בוכים לד ב', **ראשית חכמה** שער האהבה פ"ז מא, **מהרש"א** תענית טו א' ערכין יג ב' ד"ה כינור, **תולדות יצחק** פ' תולדות כ"ו יט, **מהר"ם חאגיז** משנת חכמים מעלה כ"ד אות תשיז אלה מסעי עמ' כ', **יעב"ץ** לחם שמים ריש מידות שאילת יעבץ ס' פט, **הר"מ זכותא** קול הרמ"ז דמאי ז, ג וריש מידות, **המבי"ט** בית אלוקים שער היסודות נ', **המהרי"ט** צפנת פענח פ' שמיני דרוש ב', **מהר"ש לניאדו** כלי חמדה פ' בשלח ט"ו, **אור החיים** ויקרא יד ט ויקרא כה לט כו יא במדבר כו כא, **כלי יקר** ויקרא כו ג, **מהרז"ו** שמו"ר מח ד', **מגלה עמוקות** פ' וישב אופן קכט, **הגר"א** שיה"ש ד' ו' אמרי נועם ברכות כט אדרת אליהו דברים א' יא ויא א' יהל אור בראשית כח א' תיקו"ז דף כח א' עה א' צ' א', **ר"א בן הגר"א** באר אברהם תהלים כ"ד, **רמח"ל** פינות המרכבה פנה ג' וספר משכני עליון, **רמ"ד וואלי** שמות ט"ו תהלים קכ"ז, **עמק המלך** שער רישא דז"א פ"ב ושער קרית ארבע פ' קנב, **מצודת דוד** ירמיה ל"א ג, **קב הישר** פק"ב, **מעשה רוקח** פ' בא א', **חסד לאברהם** מעין א' טו וה' לז אור החמה פ' וישב קפג, **זרע ברך** פקודי א', **החיד"א** ברכי יוסף או"ח ס' קכ"ג ראש דוד פ' ואתחנן בשם ספר היכלות, **גבול בנימין** ח"א דרוש כ"ד, **יסוד ושורש העבודה** שער חמישי פרק ד', **ערבי נחל** פ' ניצבים, שו"ת **באר שבע** ס' עג, **בית דוד** על המשניות ריש מידות, **ר' עמנואל חי ריקי** חזה ציון תהלים צ' וקכו, **הפלאה פנים** יפות דברים ו' כ, **חת"ס** סוכה מא א' ביצה ד' תורת משה דברים דף יז הפט' ואתחנן ודרשה לז' אב תקצ"ט, **מהר"ם שיק** י"ד רי"ג דאם יזכו יבנה בידי שמים, **בנין אריאל** פ' פקודי ובחוקות, **הגר"א** **חבר** שיח יצחק דרוש לסיום הש"ס ואפיקי ים כתובות ק"א, **זרע קודש** פ' כי תצא, **מגייד מדובנא** אהל יעקב פ' בראשית, **מהרא"ל צינץ** מלא העומר פ' ואתחנן והגדש"פ עה"פ טוב לחסות בה',

מנחת חינוך קנ"ב ט, **ענף יוסף** על תנחומא פקודי י"א, בעל המחבר ספר **אור חדש** בהקדמת ספרו חוות יאיר (מחותן הנוב"י ונכד הפנים מאירות), **עבודה תמה** שער ז', **ישמח משה** פ' בשלח, **מלבי"ם** יחזקאל מ ג עזרא ו טז, **מהרי"ל דיסקין** עה"ת פ' בהעלותך, **בית הלוי** פ' תולדות, **ר"ש גאנצפריד** אפריון פ' ואתחנן, **הגר"ח מבריסק** עובדות והנהגות לבית בריסק ח"ב עמ' ריד, **מנחת אלעזר** ח"ה סי' יב, **חפץ חיים** שם עולם פי"ז מחנה ישראל פכ"ו, **משך חכמה** שמות טו טז, **ר' צדוק הכהן פרי** צדיק ויצא ו' וכן ויקרא ט', **בן איש חי** ברכת חיים הפטרת נח ומקץ, **כף החיים** או"ח סי' קכ"ג, **ברוך שאמר** ברכת בונה ירושלים, **מהרש"ב מליובאוויטש** אגרות קודש ק"ל, **ויאל משה** ג' שבועות סי' סה, **הגדש"פ** נפתלי שבע רצון, חלקת בנימין, דברי שאול על אדיר הוא ועוד.

44 מקורות מחז"ל, וכן דעת 83 מרבתינו ראשונים ואחרונים שבית המקדש ייבנה ע"י הקב"ה ככבודו ובעצמו, האם כל רבותינו אלה כתבו דברים זרים ליהדות? הסתמכו על ספרים חיצוניים והנצרות ח"ו?

ויש המתקשים לומר שמה שמצינו שהקב"ה יבנה את הבית העתיד הכוונה בזה שישראל יבנו ע"פ ציווי ה', או שכאשר יבואו לבנות את הבית יזכו לעזר נפלא מהשמיים ויסורו מהם כל המניעות בקיום המצווה וכו'.

והבל יפצה פיהם, שכבר מבואר בחז"ל ובזוה"ק שהבית העתיד יהיה מעשה ה' בלבד והבתים הראשונים חרבו כי היו מעשי בני-אדם אשר אין להם קיום, וכ"ש לדעת הסוברים שבית העתיד הוא כולו אש. ומלבד זה הרי גם המשכן והבתים הראשונים נבנו בנבואה ורוח הקודש ע"י משה רבנו בצלאל שלמה המלך ועזרא נחמיה וזרובבל, והם ודאי זכו לעזר נפלא מהשמיים כמבואר במדרשים ואעפ"כ הם נחשבים כבתים של בני-אדם, ומי יכול לזכות לעזר משמיים יותר מהם. וכן מבואר בגמרא (יומא ג' ב') שבזמן שעושין רצונו של מקום נקראת העבודה על שמם.

ומבואר להדיא בדברי הרמ"ק שבבית העתיד לא ישתתפו בני-אדם בבניינו, וכתב (אור יקר פקודי רמ א'): **ולא שתהיה ע"י בן-אדם בעזר עליון**, שסוף סוף ישתתף בו בן-אדם בעל תכלית, **אלא כלל לא יהיה מגע לבן אדם בו** וכו' וזהו שאמר ולא כהוא זמנא דאוקים משה ית משכנא שעם היות שעשה ברוחניות סוף סוף היה ע"י בן-אדם בעל תכלית, **אלא הקב"ה יוקים לה לכנסת ישראל** והוא יהיה הגואל והוא יבנה המקדש. וכן כתב **המהרי"ט** (צפת פענח פ' שמיני דרוש ב') דבנין שלישי אין בו צד תפיסת ידי אדם אלא הקב"ה בעצמו יבנהו.

♦ ב. מקורות שייבנה בידי מלך המשיח

בנבואת זכריה (ו,יב) נאמר "הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח ובנה את היכל ה'" ופירושו התרגום יונתן האברבנאל המצודות והמלבי"ם על המשיח שהוא יבנה את ביהמ"ק.

וכן מבואר במדרש ויק"ר פ"ט ו' (ומבואר משם כי מה שאמרו בירושלמי במגילה דהגלויות יבנהו הכוונה ע"י המשיח), במדב"ר יג ב', שיהש"ר ד' לא, תנחומא כי תצא ג', פסיקתא זוטרותא פ' בלק עה"פ אראנו, ילקוט ויחי רמז קנט, תרגום ישעיה נג ה, רמב"ם הל' מלכים יא א' ומעשה הקרבנות ב יד, הכוזרי מאמר ג' עג, רש"י סוכה נ"ב (עי' ערול"ג), הרמב"ן בסוף פירושו לתורה כתב במהרה

בימינו יעמוד מיכאל לבנות הבית והאריאל, ר' בחיי בראשית מט ט, רד"ק תהלים קלה ג', רשב"א פירושי הגדות מגילה י"ב, כלי יקר פ' תולדות (כו"ט), ש"ך על התורה פ' ויחי, מהרח"ו עץ הדעת טוב פ' וישב, גר"א ביאור לתיקון"ז כ"ו, מעשי למלך הל' ביהב"ח א יז, ועוד.

ומכל מקום לדעת כולם המקדש ייבנה רק אחר ביאת המשיח כמפורש בנבואת יחזקאל ל"ז ותרגום שיה"ש (א"י), ובמדרש תהלים כ"ט: כיון שיבוא משיח ויפרע מרשעי אומות העולם מיד ביהמ"ק נבנה.

◆ ג. ישוב הסתירה:

ובישוב הסתירה כביכול אם יבנה בידי שמים או בידי המשיח מצינו כמה הסברים:

1. הגר"א בפירושו לשיה"ש (ד,ו) כתב דאם היה משה רבנו בעצמו בונה את ביהמ"ק לא היה נחרב אלא עומד לעד **כי היה מוריד להם ביהמ"ק של מעלה** וזה היה כל תשוקתו לבוא אל א"י, ולפי זה ניתן להבין שכך יעשה מלך המשיח בתפילתו ויוריד המקדש של מעלה ואתי שפיר כל המקורות (וכתב הגר"א שעיקר הגאולה תהיה ע"י משה רבנו שיתגלה ויגאל כמו במצרים (ת"ז נז ג') וכן מבואר במדרש (דב"ר ג' עה"פ פסל לך) שמשה רבנו יבוא יחד עם אליהו הנביא וכן בתרגום ירושל' (שמות יב,מב), ורע"מ (כי תצא רע"ח ב') שיבא עם שני המשיחים, ועי' רמב"ן בספר האמונה והבטחון פ"א), וכן כתב בשו"ת בית שערים (או"ח סי' קמד) ובספר ויואל משה (ג' שבועות סי' ס"ה ע"ש).

2. הערוך לנר (סוכה נב) כתב דשתי הדעות אמת ומקודם יבנה ע"י המשיח ולאחר היבנותו ירד לתוכו מן השמים ביהמ"ק רוחני כירידת נשמה אל הגוף, וכעין זה באספקלריא המאירה (זוה"ק שופטים קי"ד) אמנם סובר שייבנה מהאבנים של הבתים הראשונים, ועי' עבודה תמה (עמ' פח) ויו"מ מאמר ג' שבועות (סי' סא-סב) ושו"ת דברי ישראל (ח"ב ליקוטים ח'). ומ"מ גם לדעת הערוך-לנר בנין הבית הוא רק ע"י המשיח עצמו ואין להקריב קרבנות אפי' במזבח עד שיבוא נביא, וכמו שכתב בבנין ציון (סי' א').

3. התפארת ישראל (מידות פ"א) תירץ שהקב"ה יסייע למשיח בדרך נס שיבנהו, ועי' ספר מעשי למלך (הל' ביהב"ח א,ד).

4. המהר"ם שיק (שו"ת יו"ד ר"ג) כתב דאם יזכו ויהי קץ של אחישנה יבנה בידי שמים, ואם לא זכו ויהי בעתה אז מלך המשיח יבנה ביהמ"ק, וכן כתב בספר מעשי למלך (לגאב"ד וייצן) הל' ביהב"ח (א,ד).

ומה שאמרו בגמ' (כתובות ה') שביהמ"ק הוא מעשה ידיהם של הצדיקים, כתב השיטה מקובצת דאע"פ שאינו מעשה צדיקים אלא מעשה ידיו של הקב"ה, אך כיון שעשאו בשביל צדיקים חשוב לפניו כאילו עשה בשתי ידיו. וכן בפרי צדיק (ויקרא ט') ביאר שאינו סתירה למה שאמרו חז"ל שבנין העתיד ירד משמים. ובמעשי למלך בשם ספר אפיקי יהודה ביאר דהיינו שהצדיקים בתפילתם בכוונה ויחודים גדולים יפעלו שמקדש ה' יבנה בדרך נס כאילו נעשה ע"י הצדיקים, ומעין זה כתב בקדושת לוי (פורים ג') דמעשי ידי הצדיקים הוא בכוח התפילות שלהם, ושם (חנוכה ה') ביאר דהוא השפע הבא ע"י מעשי הצדיקים.

ומצאנו **ראיה נפלאה** לפירוש זה, דהגמרא בכתובות (שם) מבארת את הפסוק "ומעשה ידיו מגיד הרקיע" מעשה ידיהם של צדיקים מי מגיד הרקיע ומאי ניהו מטר, ופרש"י שמעשה הצדיקים קרויין מעשה ידיו של הקב"ה, ומעשה ידיו דהוא מעשה הצדיקים מגיד הרקיע, שהוא מעיד עליהם שהם צדיקים שמתפללין על הגשמים ומטר יורד. ומבואר להדיא שהמטר נחשב מעשה הצדיקים מפני שהם מתפללין עליו שיירד למרות שלא יצרו אותו, ולכן גם ביהמ"ק אפשר שנקרא מעשה הצדיקים הואיל ומתפללים עליו שיירד בנוי מן השמיים.

והמהר"ל (גור אריה שמות ט"ו) מהרש"א (כתובות ה') הפלאה (שם), וכן בעבודה תמה (נעילת שערים עמ' צג) פרשו דמעשה צדיקים היינו המשכן ושני הבתים הראשונים, אבל בנין העתיד ייבנה ע"י הקב"ה ולא קשה מידי. וכן ביאר הגר"א (ביאורי אגדות ברכות לג א' נד ב') שמעשה שמים וארץ נבראו בב' דברים חכמה ותבונה אבל המשכן וביהמ"ק נבנו גם בדעת שהוא כוללם, ובצלאל היה יודע לצרף האותיות שנבראו בהם שמים וארץ לחברן ולשלכן יחד והוא הדעת, ועל זה אמרו "גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ".

ד. ג' מצוות נצטוו ישראל בכניסתם לארץ ♦

בגמ' סנהדרין (כ' ע"ב) אמרו "שלוש מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות להם בית הבחירה", וכתב רש"י שתלויות זו בזו לעשותן כסדרן, וכן הוא בספרי ראה (פ' סז), תוספתא סנה' (דג, דב"ר (פ"ה), תנחומא כי-תבא (יא) ועוד, וכן פסק הרמב"ם (ריש הל' מלכים), הסמ"ג (מ"ע קט"ו וקס"ג) והיראים (מ' תל"ה) ועי' במרכבת המשנה שכתב דדברי הרמב"ם הם לעתיד, ורבנו בחיי (דברים יז, טו) וכן המהרש"א (מגילה י"ח א') דלעתיד נמי ודאי יהיה כן דיבוא המשיח קודם בנין בית הבחירה, וכ"כ במנחת חינוך (מ' תר"ד) דמינוי מלך והכרתת עמלק קודם לבנין ביהמ"ק וכן השאילת דוד ועוד.

גם בתחילת בית-שני עשו כסדר זה וכמו שביאר נפלא היערות דבש (ח"א דרוש י"ז) דלכן בימי כורש לא נבנה עדיין ביהמ"ק אף שהיתה פקידה כי לא נכרת זרעו של עמלק עד ימי מרדכי ואסתר, ולכן הגביה אחשורוש את המן כי ידע שבזה תלוי בנין ביהמ"ק, ולכן מרדכי יצא מלפני המלך ודרשין שנעשה מלך ותפס מלוכה כדי שיהיה קיום לבנין ביהמ"ק כי תחילה צריך להעמיד מלך ואח"כ להכרית עמלק (וכ"כ החיד"א בפתח עינים מגילה י' ע"ב, ועי' במגילת סתרים לבעל התיבות על אסתר ט, ט, וכן בפירוש הגר"א על אסתר (ח, טז) כתב דנתקיים במרדכי "הוה גביר לאחיק" כי היה משנה למלך ונמסר המן וביתו בידו, ולא עבר בזה על ציווי יעקב "לא יסור שבט מיהודה" וכן כתב שם (יג, כי היתה אמו משבט יהודה ואביו מבנימין לכך השיג הנשיאות וראש גולה). עוד כתב היערות דבש (ח"א ג') דלכן זימן הקב"ה את מרדכי שאביו מבנימין ואמו מיהודה כי זרע עמלק אינן נופלין אלא ביד בני רחל ושאר האומות ביד יהודה, (והמן וזרעו מתיחסים מצד אב עד עמלק ואי לית להם יחס מצד אב אז מצד אם משאר אומות) לכן זימן עליהם הקב"ה את מרדכי כדי לבוא עליהם בכל צד.

ודעת השאילת-דוד שזרובבל היה מלך מגזע ישי ובזה התאפשר בנין בית-המקדש (ומה שכתב הרמב"ם "שלא היה שם מלך" (ביהב"ח ויד) הסביר דזה רק בעת שקידשו את העזרה אך כשבנו את הבית היה שם זרובבל, ואף שלא היו רוב העם בארץ אך היה כל הבנין ע"פ נביאים).

◆ ה. מינוי מלך

מינוי מלך הוא ע"פ סנהדרין של ע"א ונביא כמו שפסק הרמב"ם (הל' מלכים א,ג וסנה' ה,א) אמנם כבר כתב הרמב"ם בכמה מקומות שהמלכות תשוב לישראל רק בימות המשיח (פיהמ"ש הקדמה לפרק חלק, הל' מלכים יא,א והל' תשובה ח,ז "בימות המשיח תשוב הממשלה לישראל", ושם פרק ט'), וכן מבואר באסתר רבה (א, ג) שה' יחזיר את המלוכה לישראל בא"י רק כשעושין תשובה ואימתי זה ועלו מושיעים בהר ציון, דזה אחר ביאת המשיח, ובהקדמה לס' המצוות כתב הרמב"ם שהנבואה והמלוכה כבר נסתלקו ממנו עד שנסור מן העונות שאנחנו מחזיקים בהם ויכפר לנו וירחמנו, וכן אנו אומרים בברכות ההפטר: "שמחנו ה' אלקינו באליהו הנביא עבדך ובמלכות ב"ד משיחך" הרי שהמלכות תשוב רק אחר ביאת אליהו הנביא ורק כאשר ישובו כולם בתשובה, ומפורש בנבואת עמוס (ט,ט) דרך אחר שימותו החוטאים יתקיים "ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת". ומכל זה מוכח דאין אפשרות לבנות הבית קודם ביאת המשיח.

ובפיהמ"ש פרק חלק (יסוד י"ב) כתב הרמב"ם שאין מלך לישראל אלא מבית דוד ומזרע שלמה בלבד וכל החולק על המשפחה הזאת כפר בשם הש"י ובדברי נביאיו. וגם בתקופות שמינוי מלך שלא מזרע בית דוד היה זה רק בציווי ה' וכמו שפסק הרמב"ם בהל' מלכים (א,ח) ורדב"ז שם, וידועים דברי הרמב"ן (בפ' ויחי) דלכן נענשו החשמונאים אף שהיו חסידי עליון כי תפסו את המלוכה ולא היו מזרע דוד ונכרתו כולם. ויעו' בתוספתא (סנהדרין ד,ג) למה נענשו בימי שמואל אלא לפי שהקדימו על ידן, ופירש המנחת ביכורים שהיה להם להמתין עד שיצוה ה' למנות מלך.

וכתב באהבת יהונתן (פ' ניצבים) "דצריך לקום על ישראל מלך מן בית דוד והוא ישב על כסא ה' וישראל לא יוכלו לזכות לזאת המלכות עד שיצחצחו כל עוונות אשר עשו במרד ובמעל ולא ישאר שום רושם כלל, וזה לא יוכל להיות כי אם לקץ הימין או שיתעוררו את עצמן בתשובה שלימה". וכן כתב הגאון האדר"ת שאי אפשר להיות לנו מלך עד בא משיח צדקנו המקווה לנו מאז וכאשר השבע השביע השי"ת שלש שבועות חמורות אם תעירו ואם תעוררו עד שתחפץ וכו' ויפה עשו רבותינו שלא התעוררו לקיים מצוות הקהל שהיא חובה על המלך בלבד (ספר הקהל עמ' כו).

◆ ו. מלחמת עמלק

כתב הרמב"ם בהקדמה לס' המצוות שאף מלחמת מצוה היא ע"י מלך סנהדרין ונביא ואינה נוהגת אלא בזמן הבית, וכן כתב הרמב"ן בהוספות הלאוין דבמלחמת מצוה צריך לשאול באורים ותומים, ועי' צפנת פענח וחי' הגר"ז (הפטר זכור) דמלחמת עמלק אינה אלא ע"פ נביא דאל"כ למה הוצרכו לצווי מיוחד, וכ"כ האגרות משה (ח"מ ס"י עח) דאף במלחמת מצוה כמלחמת עמלק צריך ציווי מיוחד ואורים ותומים וסנהדרין, ומוכח זה מדוד ושלמה וכל המלכים הצדיקים שלא יצאו להלחם בעמלק, ובספרו קול רם (פ' כי תצא) הוסיף דאף דהוי מצות עשה מ"מ בעינן לזה ציווי מיוחד בשעת מעשה כמו שנצטווה שאול, משא"כ דוד ושלמה לא נצטוו בפרטות לכן לא יצאו ועוד דכיוון דהיה ע"י ציווי הובטחה ההצלחה ושוב לא היתה בזה סכנה, ובזה"ז אין לעשות מלחמות שאין לנו לא מלך ולא סנהדרין ומלך המשיח יעשה לנו מלחמות.

ומלחמת עמלק היא חובת מלך וכמו שכתב הרמב"ן (סוף בשלח) והיראים (סי' תל"ה), וכן הרמב"ם סוף המ"ע מנה מחיית עמלק במצוות המוטלות על הציבור, ואין לנו מלך עד ביאת גואל צדק, וכבר כתבו הנודע ביהודה והחת"ס דאין דין מלחמה נוהג בזה"ז כלל (שו"ת נוב"י תנ' אה"ע קכ"ט, חת"ס ח"ד סי' קנה) וכן הרמב"ם בסוף ההקדמה לספר המצוות, שאין בזמן הזה לא מלחמת מצוה ולא מלחמת רשות.

ומבואר בדברי חז"ל דמלחמת עמלק תיעשה בידי מלך המשיח. בפרקי דר"א (פרק מ"ד) דעתיד עמלק ליפול בידי בן דוד, וכן בתרגום יונתן (במדבר כד, ו) וסופיהו ביומי מלכא משיחא, וכן כתב הסמ"ג (ל"ת רכ"ו) וההגהות מיימוניות (הל' מלכים ה, א) והקריית ספר (שם) דמחיית עמלק אינו נוהג עד ימות המשיח, וראיה לזה במכילתא (פ' בשלח) מדור דור מדורו של משיח, וכן ביאר בספר יד המלך (הל' מלכים יב, ב) דסנחריב בלבל האומות ואיך נדע מי עמלק אלא ודאי דמשיח יגלה לנו מי המה, וכן כתב הכלי חמדה בספר נר מצוה (סי' י"א).

וכבר מבואר במכילתא (בשלח פ"ב והגר"א שם) אימתי יאבד שמם של אלו בשעה שתעקר ע"ז ועובדיה יהא המקום יחידי בעולם וישב הקב"ה על כסא מלכותו לעולם ולעולמי עולמים, באותה שעה מלחמה לה' בעמלק.

וכן כתב רש"י (ישעיה לז, ד) דמלחמת עמלק תעשה בידי מלך משיחנו, וכן כתב הרמב"ן (שמות יז, ט) דכל אשר עשו משה ויהושע עם עמלק בראשונה יעשו אליהו ומשיח בן יוסף עם זרעם וכן כתב ר' בחיי (שמות יח, א), בעל הטורים (סוף בשלח), ר"י אבן-שועיב (פ' תצוה) דהמחייה תהיה בזמן המשיח, הגר"א (חבקוק ג, ג), הצ"ח (ברכות נ"ח א'), וח"ח בספר מצות קצר (מצוה ע"ז) שלא נדע מי הוא עד שיבא אליהו, וכן ערוך השולחן העתיד (הל' מלכים סי' עא), וכן בספר מערכי לב (דרוש מ' זכירת עמל) דמלחמת עמל תיעשה ע"י משיח בן יוסף כדאיתא בחז"ל דזרעו של עשו נופל ביד זרעה של רחל, (ולכן נלחמו בו רק יהושע שאול ומרדכי ואסתר שהיו מזרעה של רחל).

ובאלשיך הק' פ' תולדות (כ, לה) וסוף פ' כי-תצא, ביאר דאי אפשר להפיל את עמלק כל עוד שימצאו עוונות בישראל וזה ענין גאולתנו העתידה מגלות אדום שאי אפשר אלא ע"י תשובה ע"ש ביאורו הנפלא למה ה' מאריך לעמלק ולא מכלהו בעצמו כרגע. ובספר מאמר אסתר (למהרש"ק על אסתר א, ג): כתיב וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק, הרי מוכח שאי אפשר להיות מתרומם קרן הצדיקים עד שיכלו הרשעים תחילה, ולכן נהרגה ושתי נכדת נבוכדנצר, שהחריב הבית הראשון, קודם שנבנה הבית השני.

♦ ז. בנין ביהמ"ק

כתב הרמב"ן (במדבר טז, כא) שהעונש בימי דוד היה כי התאחרו לבנות את בית הבחירה ולא התעוררו לזה השבטים עד שהתעורר דוד, ואם היו השבטים חפצים בדבר היה נעשה בימי השופטים או שאול או דוד. וכן איתא במדרש שוח"ט (פי"ז ד') שכל אותן אלפים שנפלו בימי דוד לא נפלו אלא על שלא תבעו בנין ביהמ"ק (אמנם שם מזמור ז' איתא שלא בנו את ביהמ"ק לפי שהיו בהם דלטורין וא"כ כ"ש אנו שתחת שלטון של מומרים פורקי עול).

ולכאורה קשה דהרי בימי השופטים טרם הכריתו זכר עמלק וכיצד היו יכולין לבנות את ביהמ"ק ולמה נתבעו על כך, וכן הקשה האברבנאל שבנין הבית מוטל על המלך ולא על העם, וכן כתב הרד"ק (שמואל ב' ז), וכן הקשה בספר מעשי למלך (ביהב"ח א"ט) וכתב שדעת הרמב"ם וסמ"ג אינו כן אלא שלא נתחייבו בבנין הבית עד זמן דוד ושלמה. ועוד כתב האברבנאל (שמואל-ב, ז) דבנין הבית תלאו התורה במנוחה מהאויבים והמלחמות וזה לא היה בזמן דוד (ואף בזמן יהושע שנאמר בו ויהי מימים רבים אשר הניח ה' לישראל מכל אויביהם מסביב בכ"ז לא בנו ביהמ"ק). ואף הרמב"ן עצמו כתב (פ' בשלח) שטרם כבשו כל א"י עד זמן שאול ורק אז נלחמו בעמלק. והרלב"ג כתב (שמואל-ב' כא, כא תועלת ל"ד) שהיה רצון ה' שיהיה נבנה הבית ע"י מלך בן מלך.

אולם באמת במדרש תהלים (שם) אחר שאמרו שכל אותם אלפים שנפלו בימי דוד היה משום שלא תבעו בנין ביהמ"ק, איתא שם דלפיכך התקינו חסידים הראשונים שיהיו מתפללין ג' תפילות בכל יום ששיב שכינתו לציון ובונה ירושלים וכן בברכת המזון (הובא ברד"ק סוף שמואל), ומכאן נראה שמה שאמרו שלא תבעו את בנין ביהמ"ק - היינו שלא התפללו לקב"ה שיצווה ע"י הנביאים לבנותו.

ומ"מ כל זה בזמן שהיה להם נביאים ומלכים וגם שאול ודוד נלחמו בעמלק, מה שאין כן בזה"ז אין לנו אף לא אחד מהדברים הללו והארץ אינה בידינו (כ"ש הר הבית) ואין בידינו לסלק ע"ז מארצנו ואין אנו יכולים לבנות את הבית.

וכתב בספר שאילת דוד שמ"מ אנו פטורים עתה מלעסוק במצוה זו, בין לרמב"ם שלא נתחייבנו במצוה זו אלא לאחר שיהיה לנו מלך ונכרית זכר עמלק, וכ"ש לראב"ד שקדושת המקדש נתבטלה ואי אפשר לקדש מחדש בלא נביא ולכן אי אפשר לנו להקריב בזה"ז שום קרבן לא במקדש ולא במקום אחר עד אשר יערה עלינו רוח ה' ממרום וישלח לנו נביאים להורות לנו ברוח קדשם את הדרך אשר נעשה.

וכתב רש"י (דניאל ח"ד) שמלך משיחנו יסיר שיקוף השומם (הוא העבודת כוכבים אשר נתון במקום קרבן התמיד) וקרבן התמיד ישוב בימי משיחנו (רש"י דניאל יב, יא), וכ"כ הרמב"ן (ספר הגאולה שער ד', וספר הויכוח אות סא) שהמשיח יתן השיקוף שומם. וכתב בס' החינוך (מ' צ"ה) דמצוות בנין ביהמ"ק אינה אלא בזמן שרוב ישראל על אדמתן (ובנין בית ב' אף שלא היו שם רוב ישראל אך היה הכל ע"פ נביאים ואנשי כנה"ג שהיו שם כמש"כ השאילת דוד) וכן כתב רס"ג (שיה"ש ח"ח) שהמשיח יתקן את ירושלים ויבנה אותה.

וכבר אמרו חז"ל על הפסוק וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות - כימי נח וכימי הבל שלא היתה עכו"ם בימיו (ויק"ר ז, ד) וגילו לנו בזה שרק כאשר תתבטל הע"ז בכל העולם אז תשוב עבודת הקרבנות וערבה לה'.

וביהמ"ק לא יכול להיבנות קודם שישובו כולם בתשובה שלימה, שהרי אמרה התורה "אם בחוקתי תלכו" אז "ונתתי משכני בתוכם" (ויקרא כו), וכן אמר הקב"ה לשלמה "אם שוב תשובון אתם ובניכם מאחרי ולא תשמרו מצותי חוקתי אשר נתתי לפניכם וגו' ואת הבית אשר הקדשתי לשמי אשלח מעל פני וגו' והבית הזה יהיה עליון כל עובר עליו ישום ושרק וגו'" (מלכים-א' ט'). וכתב רש"י (ישעיה ב' ב) דבית העתיד יבנה אחר שיכלו הפושעים, וביחזקאל (מג, י) "אתה בן אדם

הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעונותיהם ומדדו את תכנית" וכתב על זה המלבי"ם שהבית יבנה כשיטהרו מעונותיהם וישבו בתשובה שלימה, וכן איתא בילקוט ישעיה (רמו תח) "אילו עשו תשובה היה הקב"ה בונה להם בית האחרון מיד באותה שעה" (ועי' לקמן שהקב"ה לקח את המקדש כמשכון בגלל עוונותינו "עד בא השמש" עד שיבא המשיח), וכן כתב הרד"ק (תהלים פ"ה) אז בעת הגאולה ישכון הכבוד בביהמ"ק כי יהיו כל ישראל בדרך אחת לעבוד את ה' ולהיותם בדרך אמת, וכן נאמר "מביאים תודה בית ה' כי אשיב את שבות הארץ כבראשונה אמר ה'" (ירמיה לגיא) וביאר הרד"ק מביאים תודה - ולא אמר חטאת ואשם לפי שבזמן ההוא לא יהיו בהם רשעים וחוטאים כי כלם ידעו את ה' וכן אמרו רז"ל כל הקרבנות בטלים לעתיד לבוא חוץ מקרבן תודה.

וכבר פסקו הרמב"ם וגדולי הראשונים שאין ישראל נגאלין אלא בתשובה (הל' תשובה ז,ה) ורק אחר שיכלו הרשעים מתרוממת קרן הצדיקים (מגילה יז ב'), ועי' דרשות חת"ס (לפרשת פרה) שחורבן הבית היה קידוש ה' שלא נושא פניו אפילו לבניו.

אבל אם בונים את הבית הקדוש לפני ששבו בתשובה על זה נאמר למה לי רוב זבחיכם יאמר ה', מי ביקש זאת מידכם רמס חצרי (ישעיה א') הואיל ואתם עוזבים תורתי למה לי רוב זבחיכם (רד"ק), החפץ לה' בעולות וזבחים כשמוע בקול ה' (שמואל א' טו).

♦ ח. בנין ביהמ"ק ע"פ נביא

אמרו חז"ל (מדרש זוטא שיה"ש ב') אמר הקב"ה לישראל בניתם ביהמ"ק וחורב לא תבנו עוד עד שתשמעו קול מן השמים, וכן מבואר בגמ' (ימא ה') דכשיבנה ביהמ"ק יהיו שם משה ואהרן, ובמגילה (ט"ו א') דשבעה נביאים התנבאו לבני הגולה שיבנו ביהמ"ק (רש"י ד"ה בשנת), וכן כתבו התוס' (פסחים קי"ד ב') דכשיבנה משה ואהרן יהיו עמנו, והראב"ד בהל' ביאת מקדש (א,ז) דכשיבנה ביהמ"ק יהיה שם מצרף ומטהר (הוא לשון הפסוק במלאכי ג,ג וביארו חז"ל והמפרשים שהוא אליהו הנביא ודעת הרמב"ם בהל' מלכים פ"ב שהוא משיח ב"ד), הרלב"ג (עזרא ז' תועלת הד') דהמזבח נעשה ע"פ נביאים, וכן משמע באברבנאל (שמואל ב,ז) שצריך ציווי של נביא, וכן פסק בשו"ת חת"ס (א"ח ר"ח), והמלבי"ם (דניאל ט כד עזרא ה א), וכן מבואר בספר עזרא (ה') דחגי וזכריה התנבאו לבנות ביהמ"ק, ובמנחת חינוך (מ' צ"ה) דהלכות המקדש הם הלכתא למשיחא, ואוה"ח (שמות כה ט') דבנין הבית היה הכל ע"פ נביא, והמהר"צ חיות (דרכי הוראה פרק ז') שאין אפשרות להחזרת המקדש בהעדר נביאים ואליהו יעיד על מקום המקדש והמזבח, וכ"כ המקדש דוד (סי' א).

וכתב הרמב"ם בהל' ביהב"ח (פ"ב) שלושה נביאים עלו עמהם מן הגולה ולכאו' מאי נפ"מ למעשה, ומכאן דייקו המקדש דוד והגרי"ז שגם לדורות צריך נביא לכוון מקום המזבח (וכן דוד הלך לשאול את נתן הנביא, ולפי חכמי מכון המקדש למה צריך לזה הרי היא מצות עשה הנוהגת בכל הדורות?).

על פי כל המקורות הללו בית המקדש ייבנה אחר ביאת המשיח, וכן מפורש בנבואת יחזקאל (ל"ז) דקודם יתקיים "ועבדי דוד מלך עליהם" ואח"כ "ונתתי את מקדשי בתוכם לעולם", וכן מבואר בתרגום אונקלוס (בראשית מט, יא), תרגום שיה"ש (א' יז), ובמס' סנה' (נ"א) וזבחים (מ"ה) אמרו דשחיתת קדשים הלכתא למשיחא, וכן מבואר בתוס' (שבת ס"ג) ובריטב"א שם, ובעל הטורים (במדבר יז, כ) דבימי מלך המשיח תחזור הכהונה, רד"ק ביחזקאל (מ יג ושם מג י ותהלים פה י), עקידת

יצחק (פ' תרומה שער החמישים), וספורנו פ' ויחי (מטא), ר' חסדאי קרשקש (אור ה' מאמר ג' כלל ד' פרק א'), מהרש"א (מגילה י"ח א'), ר' חיים ויטאל (עץ הדעת טוב פ' ויצא), אור החיים פ' פנחס (במדבר כו, כא), מהר"ץ חיות, שושנים לדוד ריש מידות, כלי חמדה (פ' שמיני אות ג'), בנין ציון סי' א' ועוד רבים (מלבד הדעות שהובאו לעיל שהמשיח יבנה את ביהמ"ק).

ואמרו חז"ל שהקב"ה לקח את המקדש כמשכון בגלל עוונותינו עד בא השמש- עד שיבא משיח (במדב"ר לא י', תנחומא משפטים י"א, כי תצא ג', והובא בר' בחיי שמות כב, כה) הרי כי לא יתכן שייבנה קודם ביאת המשיח וקודם שישבו בתשובה שלמה, וכמדרש שהובא ברש"י קידושין ל"א ב'.

וכתבו בעלי התוס': השמרו לכם עלות בהר, דהשביע את ישראל שלא לדחוק את הקץ כדכתיב השבעתי אתכם בנות ירושלים וכו' וזהו השמרו לכם עלות בהר, בהר זו הר הבית, ונגוע בקצהו רמז **שלא יגעו לבנות את ביהמ"ק קודם זמנו** (תוס' השלם על התורה פ' יתרו).

וכן כתב רבינו הגר"א **שאסור לבנות ביהמ"ק עד שיבא המשיח** ומושבעין על כך, כמובא בביאור הגר"א לתיקוני הזוהר (תיקון כ"ו) שמבאר בזה כוונת הפסוק של השבעתי אתכם שזה מדבר על בנין ביהמ"ק **שמושבעים שלא יצאו מאליהם לבנות ביהמ"ק עד שיבוא המשיח**, וכן הוא במדרש זוטא שיה"ש ב' שהובא לעיל. ובספר בן יהוידע (שבועות ט"ו ב') ביאר בזה את דברי הגמ' דאין בנין ביהמ"ק בלילה, כי הלילה רמז לגלות ולכן אין בונין ביהמ"ק בלילה להורות להם דאל יאיצו לדחוק את השעה לבנות ביהמ"ק בזמן שהם בגלות וכמ"ש אל תעירו ואל תעוררו את האהבה עד שתחפץ.

◆ ט. תשובות לטענות:

ט.1) "נסיון שנעשה להקמת מלוכה בישראל מוגדר בהלכה כהופעת משיח"

דבר זה הוא הבל גמור ואין לזה שום מקור וקורב לכפירה בביאת משיח צדקנו, ומדברי חז"ל מוכח להיפך שאין בן דוד בא עד שתכלה מלכות הזלה ולא יהיה לישראל שום שלטון (סנה' צח) ומלכות אדום תמלוך על ישראל ועל כל העולם ט' חודשים קודם ביאת המשיח (ע"ז ב'), ובתנחומא (תרומה ו') איתא "מצמיח לכם ישועה מתוך השעבוד מאור זה מלך המשיח", והרמב"ם באגרת תימן כתב שכאשר יחשבו האומות על ישראל שלא יהיה להם ממשלה ולא יגאלו מן השעבוד שהם בו אז יבוא המשיח, וכן רש"י (סנה' צח) כתב אחר שתכלה גבורתם והיו שפלים מאוד אז תכלינה הצרות ויבא משיח, וזה מבואר להדיא בפ' האזינו, וידועים דברי הרמב"ן פ' ויחי דלכן נענשו החשמונאים אף שהיו חסידי עליון כי תפסו את המלוכה ולא היו מזרע דוד ונכרתו כולם, וכ"ש הנהגה של פורקי עול רק מעכבים את הגאולה השלמה וכל העומד לזרק כזרוק דמי ואכמ"ל.

ומבואר בחז"ל ובראשונים שהגלות תמשך עד חורבן אדום וביאת המשיח, עי' דברים רבה א': אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע עד מתי משועבדים אנו בידו אמר להם עד שיבא אותו היום שכתוב בו דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל, וכן כתב הרמב"ן בספר הגאולה שער ג' "אנו בגלות אדום ואין לנו עמידה ממנה עד בוא המשיח" וברמב"ן שמות (יז, ט') "שאנחנו היום בגלות אדום וכאשר ינוצח הוא ועמים רבים אשר אתו ממנה נושע לעולם", וכתב הרס"ג (דניאל ז, יח) "ועל אשר ימרדו בה' תנטל מהם מלכותם ותנתן לאלו ארבע מלכיות וירשו המלכות בעוה"ז ויגלו

ישראל וישתעבדו תחתם עד שימלוך משיח" ורבנו בחיי (כד הקמח, פורים) שכאשר תאבד מלכות אדום אז תחזור המלכות לישראל, וכן כתב הרא"ש (ברכות פ"ז כב בשם הירושלמי סוכה) שבחורבן ביתר נגדע קרן ישראל ואינה עתיד לחזור עד ביאת בן דוד, הובא בב"י (סי' תקפ"ט). וביאר המהר"ל (נצח ישראל פ"ז) "כי אין ראוי שיצמח קרן יהודה בממשלת החיה הרביעית כי אין זמן אחד לשני דברים הפכיים" עיי"ש, ושם פרק כ"א כתב "ולכך אלו ד' מלכיות הם מעכבים הגאולה, וכל זמן שהם מולכים אין חוזרין ישראל למקום מעלתם ולמלכותם", וכלל ידוע בידינו "לא ישוו בגדולה, כשזה קם זה נופל" רש"י בראשית כה כג, ועי' רש"י פסחים מ"ב א' ד"ה ולאם "כשעשו גבור יעקב חלש אין מלכות שניהם מתקיים יחד" ולא ראינו שום סימן לנפילת מלכות אדום א"כ בהכרח הקמת המדינה אינה תקומת ישראל, וכל זה פשוט וברור ואוי לנו בדור חשוך של הסתר פנים צריך להביא ראיות ששלטון של כופרים אינו גאולת ישראל.

ומה שרצו להביא ראיה מבן-כוזיבא אשר עליו כתב הרמב"ם שדימו כל ישראל שהוא מלך המשיח ומכאן הסיקו שכל נסיון להקמת מלוכה בישראל הרי היא כביאת המשיח, גם שם מוכח להיפך שהרי חכמי ישראל הם שהרגו אותו (סנה' זז), ואמרו חז"ל שנענש כי דחק את הקץ ועבר על השבועה (שיה"ר ב.כ.). ובסידור היעב"ץ (פרק שירה), חיות השדה אומרות ברוך הטוב והמטיב, וביאר שהם הרוגי ביתר שעליהם תקנו ברכת הטוב והמטיב שהיו הפקר כחיות השדה כי השביע הקב"ה את ישראל בצבאות או באילות השדה שלא לדחוק את הקץ ואם לאו הריני מתיר את בשרכם, ולכן נשפך דמם. אבל הצבי אומר ואני אשיר עזך וארנן לבקר חסדך, בקר הידוע לה', וסובל הגלות ואינו דוחק השעה אבל מצפה לישועה.

וכבר אמרו חז"ל שכל הגאולות היו ע"י בשר ודם ולכן לא היו שלמות, משא"כ הגאולה העתידה תהיה ע"י הקב"ה לבדו (תנחומא אחרי י"ח) ויש הרבה מה להאריך ואין כאן מקומו.

2.ט) "המשיח יבוא לאחר בנין המקדש"

הביאו מהרמב"ם באיגרת תימן שהביא את הפסוק "ופתאום יבוא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים", אך הרמב"ם כתב שם בפירוש שהכוונה היא לארץ ישראל ולא למקדש. וכבר כתב הרמב"ם שהמשיח עצמו יבנה את ביהמ"ק (הל' מלכים יא,א, מעשה הקרבנות ביד) וכן כתב שאת הפרה האדומה העשירית יעשה מלך המשיח מהרה יגלה (הל' פרה ספ"ג).

עוד הביאו דברי הרמב"ם באיגרת השמד על אלו המפתים עצמם ואומרים שיעמדו במקומם עד שיבוא המשיח וכו', והסבירו שדיבר כביכול נגד אלו המבטלים מצוות מן התורה בטענה שיש להמתין למשיח. וזהו סילוף ישן של דברי הרמב"ם והוצאת דברים מהקשרם, שהוא כתב לעזוב מקום שיש בו שמד וגזירות רעות שכופין לעבור על המצוות ולעבור למקום אחר.

מה שהביאו מהמדרש שהמשיח בא ועומד על גג ביהמ"ק, ניתן לבאר שתכף כאשר יבוא יבנה ביהמ"ק בידי שמים (עי' ברמ"ק ספר אילימה, עין כל תמר ה' פכ"ד) או כפי שאמרו חז"ל שהמשיח יתגלה ויתכסה וכשיבא בראשונה יבנה ביהמ"ק ואחר כך יתגלה שוב לגאול (מעין מה שכתב הרדב"ז בהל' סנהדרין ד, יא ע"ש).

3.ט) "בוני הבית השני לא המתינו לביאת המשיח"

הדברים שכתבו מראים על חוסר הבנה בתקופת בית-שני. פקידת בית-שני לא היתה גאולה אמיתית רק פקידה חלושה וחנינה זמנית לשבט יהודה ובנימין לבד, כי לא שבו בתשובה שלימה ועדיין לא נתכפרו העוונות של חורבן ראשון, ותכלית שיבת ישראל לא"י היתה כדי שישבו בתשובה ויתפללו במקום הקדוש על הגאולה השלימה, וישיבתם שם בימי בית-שני נחשב מן הגלות, ושיבתם לא"י היתה כדי שלא ישכחו את התורה והכנה לגלות הארוך אשר יהיה, ויהיה להם מקום והכנה טובה לשוב בתשובה ולהתפלל אל ה' בהיותם בארץ הקדושה ובבנותם את בית ה', ובזוה"ק אמרו (פנחס רכ"א א') בימי עזרא גרם החטא והוצרכו לבנות ולא היה בו קיום.

ולא יכלו לבנות כצורת הבית השלישי למרות שידעו מצורת הבית של יחזקאל, כי ידעו שעדיין לא הגיע זמן הגאולה השלימה ועת התיקון ולא שבו בתשובה שלימה וטרם נטהרו מעוונותיהם, לכן יכלו לבנות רק מקצת הדברים אשר קבלו מפי הנביאים שיכולים לעשות דוגמתו.

וכאשר בנו אותו ידעו שיחרב (נזיר ל"ב) והיה חסר ארון שכינה אש רוח"ק ואורים ותומים (ימא כ"א) וידעו שהוא אינו בית העתיד הגדול והקדוש עליו נבאו הנביאים אשר יתקיים לעולם, אלא היה בית עראי הכנה ודוגמא לבית השלישי שיב"א. וגם כאשר בנו את הבית לא הקריבו שום קרבן עד שמצאו את האש הקדושה היורדת מן השמים, אשר הטמין אותה ירמיה הנביא בחורבן בית ראשון, כמובא לקמן סעיף ו'.

וכתב הרמב"ם שבימי בית שני התענו בת' באב, ואף שחלק עליו התשב"ץ אך כתבו האברבנאל והחת"ס שכן העיד יוסף בן גוריון. וכתב המהרש"א דבימי בית ב' אמרו אראה בנחמת ציון, והגר"א כתב דאף בזמן הבית היה אסור למלא שחוק פיו עד לעתיד לבא. והשל"ה הק' כתב דמשחרב בית ראשון עד שיבנה השלישי הכל נקרא חורבן אחד.

אמנם בוני הבית השני לא המתינו לביאת המשיח אך הוא נעשה כולו ע"פ נביאים דהיו שם חגי זכריה ומלאכי אנשי כנה"ג דניאל ועזרא שהיה שקול כמשה רבנו ומרדכי וזרובבל שהיה ראוי להיות מלך המשיח, והיה הכל ברוה"ק מפי ה' וכמו שאמרו חז"ל בכמה מקומות, וידעו שקץ גלות בבל הוא בסוף שבעים שנה כמו שניבאו ירמיהו (כט, י') ודניאל (ט, ב) ואף מלכי האומות ידעו זאת (מגילה יא ב'). וכורש שנתן רשות מלך על כל העולם (פדר"א פ"י) והיה זה על-פי נבואת ישעיהו שהתנבא עליו, ואילו בגלות אדום נסתם כל חזון והכל תלוי בתשובה.

(מקורות: רמב"ם פיהמ"ש ר"ה א' ג', רמב"ן מאמר הגאולה שער ג', אברבנאל ויקרא כו לג, סוף מלכים ומשמיע ישועה מבשר י"ד, תורת המנחה לתלמיד הרשב"א פ' חיי-שרה דרשה יא, מהרש"א מגילה יא חגיגה טז, שלה"ק פ' ויצא, האלשיך הק' דברים ל א, כלי יקר ברא' לה י', יערות דבש ח"א דרוש ד' ודרוש י', מלבי"ם ישע' יא א, יחזק' מ ג, שם מג י, עזרא ט ז, חגי א א דניאל ט כד, גר"א אמרי נועם ברכות ל"א, מצודת דוד זכריה ו טו, שו"ת חת"ס או"ח קנ"ז, ישמח משה פ' תצוה, אהל יעקב פ' בראשית, בית הלוי פ' תולדות, הרחב דבר דברים א ג).

וכן כתב האברבנאל (ירמיה כט, יא) דגלות ע' שנה של בבל היתה רק על השמיטות ולא על שאר חטאים, והגאולה לא היתה שלמה אלא פקידה חלושה, אך הביאים בבבל כדי שירגישו באותו זמן מועט את צרות הגלות ורעותיו ואח"כ הוציאים והשיבם לים-וציון על בנין הבית לא מפני

שכופרו פשעיהם אלא כדי שיהיה להם מקום והכנה טובה לשוב בתשובה ולהתפלל אליו ומתוך כך יסלח להם וישרה שכינתו בתוכם וישבו כל אחיהם שהיו מפוזרים ונידחים, כי תהיה להם הכנה טובה וקדושה יותר לשוב בהיותם בארץ הקודש ובבנותם בית ה', ובפ' כי-תבא כתב "ומי האיש בעל שכל יאמין שיהיה ענין בית שני גאולה שלמה" וכל ענין בית שני הוא בכלל הגלות הראשון אשר התמיד עד היום ע"ש.

ובעקידת יצחק (תרומה שער נ') האריך לבאר שהבתים הראשונים היו בתי עראי ועיקר כוונת ה' היא להשרות שכינתו בבית הג' שייבנה בימות המשיח אחר שיעברו על ישראל כל הגליות אשר ישטפו כל טומאותם ויבואו ישראל לכלל שלימות ויתוקן עניינם וגם חגי הנביא שהיה מעולי הגולה ידע שהבנין אשר הם מתעסקים בו הוא מעט וכאין בעיניו, ומה שהתנבא גדול יהיה כבוד הבית האחרון הוא על בנין העתיד אשר יהיה מכון לשבתו, והבתים הראשונים היו מעין התחלה ודוגמא לבית העתיד, וכל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח אשר משם תתחיל הדירה הקבועה ולא תיפסק לעולם, הוא הבית השלישי עליו ניבא יחזקאל ושאר הנביאים (ומעין זה כתוב בזה"ק פנחס רכ"א א').

ט.ד) דברי הירושלמי מס' מעשר שני

בירושלמי מעשר שני (הב) אמרו שבנין ביהמ"ק קודם למלכות ב"ד והובא בתוי"ט שם על המשניות, ומכאן טוענים "חכמי" מכון המקדש שחובה עלינו לבנות את ביהמ"ק ולא לחכות לבית המשיח. אך המעיין במפרשים שם יראה שאין הדברים כפשוטם, הר"ש סירילאו והמלאכת שלמה פירשו דברי הירושלמי בלשון תימה וביארו להיפך, שמלכות בית-דוד קודמת לבנין ביהמ"ק, ועי' בעבודה תמה (נעילת שערים) מש"כ בביאור דברי הירושלמי.

ובספר מעשה רוקח (פ' בא) ביאר דהואיל ומחיית עמלק ובנין הבית יהיו ע"י הקב"ה בעצמו לכן יהיו קודם מלכות בית דוד.

גם התוי"ט שהביא דברי הירושלמי הרי כתב בפירוש במס' יומא (ה, ה) "והדבר ידוע דכל הני הלכות הלכתא למשיחא נינהו וכשיבנה ביהמ"ק ב"ב כבר בא אליהו והתיר כל הספיקות" וכן כתב בפירושו להפטר תצוה, ובשער ספרו "צורת הבית" (שהביאו בעצמו לדפוס בשנת השס"ב) כתב: "צורת ביהמ"ק העתיד הנראה ליחזקאל מאת אלקינו שיבנה ויכונן במהרה בימינו ע"י בן דוד משיח צדקנו היום כשנשוב מעוונותינו", וכתב שצוה ה' אל הנביא שיגיד לישראל שימדדו כל תוכן חשבון הבנין וכו' שמא היום יבוא משיח ואין כאן בונה פונה לבנין ביהמ"ק, והביא שם מהרד"ק שיעשו כן לעתיד בבוא הגואל ויחיו המתים.

ומה שטרחו התוי"ט ובספר יסוד ושורש העבודה לבאר צורת הבית הוא כדי לקיים דברי המדרש "שהיו קורין בצורת הבית ואני מעלה עליהם כאילו בבנינו הם עסוקים" (תנחומא צו י"ד). והרש"ש ויש סדר למשנה הקשו על התוי"ט מיומא ה' שכשיבנה ביהמ"ק יהיו שם משה ואהרן, ובספר שאילת דוד סובר שיש טעות בגירסת התוי"ט בירושלמי, ובמקום ביהמ"ק גורס ירושלים (קונטרס דרישת ציון וי-ם דף יד) וכתב דמ"מ אין כוונת הירוש' שצריך להיות דווקא כך אלא שיכול

להיות באופן זה, ולא יחלוק על סדר התפילה שסדרו לנו אנשי כנסת הגדולה שאנחנו מתפללים שיהיה על דרך השלימות, וביאה שניה שבימי עזרא גרם החטא ונשתנה הסדר.

ומכל מקום גם אם נפרש את הירושלמי כפשוטו הרי הבבלי חולק על זה בכמה מקומות, עי' בספר עולת תמיד (עמ' רכד) שהביא הרבה מקומות בש"ס בבלי דלא ס"ל כן ואין הלכה כירושלמי לגבי בבלי, וכן במגילה (יח א') כיון שבא דוד באתה תפילה באת עבודה הוא דלא כהירושלמי והתנוי"ט הנ"ל וכן בב"ק (ס' ב') ואני עתיד לבנותה באש וברכת נחם (ע"פ הירושלמי ברכות פ"ד). (ובענין הגמ' במגילה י"ז כיון שנבנית ירושלים בא דוד עי' פרק "גאולה בדרך הטבע" סעיף ו').

וכן כתב הכלי חמדה (פ' שמיני אות ג') דהגמ' בזבחים מ"ח חולקת על הירוש' דמע"ש, ומבואר שם דקודם שיבא משיח לא יהיה שחיטת קדשים כלל, וגם את דברי הירוש' אפשר לפרש שבנין ביהמ"ק יהיה קודם שתיוסד המלכות על מכונה דהרי גם אחר שיבא המשיח ויגאלנו עוד יהיו מלחמות עם שאר האומות עד שינצחם ותיכון מלכותו, ועל זה אמר הירוש' דלא יתעכב בנין ביהמ"ק עד אשר תיכון המלכות בשלימות אלא מיד כשיבא המשיח יבנה ביהמ"ק (וכן מבואר בדברי הב"ח אור"ח סי' קיח), וכן הביא מהמלאכת שלמה ופני משה דגם הם ס"ל דבנין ביהמ"ק לא יהיה לפני ביאת המשיח, וכן בתוס' פסחים קי"ד מבואר דלא יהיה מזבח לפני שיבואו המשיח ומשה ואהרן ודלא כמש"כ בדרישת ציון אשר כתב טעות גדול ושלא בהשגחה כלל וגם לא הבין כוונת הגאון מקוטנא זצ"ל עי"ש.

וכן כתב המהרש"ב מליובאוויטש (אגרות קודש ק"ל) דודאי קיבוץ גלויות יהיה ע"י המשיח, ואחר בנין ביהמ"ק וקיבוץ גלויות יהיה התגלות מלכות בית דוד, שאז בא דוד ויושב על כסא מלכותו שהכין לו ה' יתב'.

ועי' בספר עבודה תמה ומגדל דוד אשר דחו כל דברי הדרישת ציון, וכבר חלקו עליו רוב גדולי הפוסקים, וכן בבנין ציון (סי' א') חלק עליו. ובספר מעשי למלך (הל' ביהמ"ח א"י) כתב דהרמב"ם פסק כר' יוסי ולית ליה דרשת הירוש' אלא דמלכות ב"ד תהא מוקדמת לבנין ביהמ"ק, וכן מכל הראשונים המובאים לעיל שכתבו שביהמ"ק יבנה אחר ביאת המשיח מוכח דלא סברו כירושלמי הנ"ל. ועי' באריכות בספר עבודה תמה (שער ז') מה שהאריך בביאור דברי הירושלמי הנ"ל.

5.ט) המדרש רבה (פ' תולדות) שנתנו רשות לבנות הבית

עוד רצו להביא ראיה מהמדרש רבה בפ' תולדות (פ' סד, י) ושם מובא דבימי ר' יהושע בן חנניה גזרה מלכות הרשעה שיבנה ביהמ"ק וכו'. והנה חז"ל קראו לזה גזירה ממלכות הרשעה, ולכאורה הרי אין דבר טוב וגדול מזה שיבנה בית קדשנו ותפארתנו המכפר על כל עונותינו וא"כ למה קראו לזה "גזירה ממלכות הרשעה", אלא ודאי שזוהי גזירה רעה לבנותו קודם זמנו טרם ביאת המשיח וטרם נטהרנו מעונותינו, ומה הטעם לבנותו אם לא יהיה לו קיום ועדיין קיימים החטאים שגרמו לחורבנות הראשונים, והיא סכנה גדולה לישראל שהרי המקדש נתמשכן על עוונותינו (רש"י ריש פקודי) וכבר אמרו חז"ל - מזמור ששפך חמתו על העצים ואבנים ולא על ישראל (איכ"ר ד').

ובמדרש לא כתוב שחכמי הדור ההוא הסכימו לבנותו, אדרבה ר' יהושע רק השקיט את העם שלא ימרדו במלכות ואמר דיינו שנכנסנו בשלום ויצאנו בשלום, ובמדרש לקח טוב (פסיקתא זוטרתא שיה"ש ח,ד) כתוב שאמר להם ר' יהושע "לא דיינו שאנו חיינ בין האומות אלא שאנו עובדין על מה שצונו בוראינו עד שתחפץ הגאולה מן השמים".

ומלבד זה הרי פשוט שאין להביא ראיה מהדור ההוא, דור התנאים הקדושים שעוד ראו את הבית, ור' יהושע עצמו עבד בבית-המקדש (סוכה נג. ערכין יא:) והיה להם סנהדרין (כמש"כ הרמב"ם הל' קיה"ח פ"ה) ואפר פרה אדומה (תוספתא פרה פ"ג ה"ה, חגיגה כ"ה, ועי' משנה למלך הל' אבל אג.) וכהנים מיוחסים ותכלת וארגמן, וידעו מקום המזבח וכל ההלכות ללא ספקות והיה זה לפני חורבן ביתר, וכל העם היו שומרי מצוות ומשו"ה אמרו מקריבין אע"פ שאין בית (מגילה י') ואעפ"כ לא הקריבו קרבנות. ובבית שני היה שמיר כמו שהוכיחו התנאים (זבחים נד ב') וכן כתב הכס"מ (ביהב"ח א,יד) וכן הרש"ש (גיטין סח ד"ה איכא), ועי' עבודה תמה (עמ' פז ב' וקונטרס אחרון עמ' קכב) מש"כ על מדרש זה.

ואנו לא יודעים להבין בבנין יחזקאל, וכתב הרד"ק (יחזקאל מ,ג) דמידות הבית אינן מבוררות לנו ואין לסמוך בזה על סברא, ויהיה מונח עד שיבא אליהו ויפרש לנו.

וכתב זקן הגאונים מהרש"א אלפאנדרי זצ"ל דאף לדעת הרמב"ם שמקריבין אע"פ שאין בית מ"מ לא מצינו בכל התנאים הקדושים שהיו בירושלים אחר החורבן שהקריבו קרבנות אף שיכלו לבנות ולהקריב והוא מפני שידעו שאין רצון ה' שנקריב כ"א עד שנשוב אל ה' ואז יבוא משיח צדקנו, וכן נראה במקרא שכתוב "והשימותי את מקדשכם ולא אריח בריח ניחוחכם" והכוונה היא אף אם רצו לבנות מחדש ולהקריב – לא אריח (הובא במקדש מלך להגרצ"פ פרנק זצ"ל עמ' קצ"ה) וכן כתב בשו"ת בנין ציון סי' א', ואף שהיעב"ץ סובר דהקריבו קרבנות אחר חורבן בית ב' אך החיד"א בשמחת הרגל חלק עליו ודחה ראיותיו וכן בבנין ציון שם, ועבודה תמה (פתח השער), מהר"ץ חיות (קונטרס אחרון עבודת המקדש), שאילת דוד (ח"א קונטרס דרישת ציון וירושלים), וכן בשו"ת משיב דבר (ח"ב סי' נ"ו), והר"מ שפירא (בהר הקודש) ועוד, ועי' חזו"א (מנחות סי' ל') דבזמן הגלות פקעה מצוות תמידין ולא מחמת אונס אלא זו בכלל גזירת הגלות וכדכתיב "ולא אריח בריח ניחוחכם" (ויקרא כ"ו).

ובספר אלה מסעי למהר"ם חאגיז (עמ' כ') מביא שהקיסר העותמאני פינה האשפות מכותל המערבי ונתן ליהודים רשות לבנות הבית והבטיח להם שיתן הוא את כל ההוצאות, והם בכו כולם וענו לו כי ע"פ אמונתנו אין בידינו לבנות הבית לפי שאנו מאמינים ומקווים שהבית הזה יהיה לנו בנוי מאת ה' מן השמים כשהיה ברצונו יתב' ולא זולתו.

וכן במלבי"ם (דניאל יב) מובא שנתן קיסר רומי רשות ובנו בימ"ק והיה רעש גדול בכל העולם ונפל המקדש אשר בנו ובא אש גדול מן השמים ונתכו הברזלים שבבנין ונשרפו יהודים רבים והיה עיפוש גדול בכל העולם, כי היה אז אפשרות לפקידה רק שגרמו העוונות, וכן הובא בספר תבואות הארץ (ח"ב עמ' כז) שבשנת 4125 ציוה המלך שיבנו הבית אכן לא הסכימו מן השמים כי המלך מת ויחדלו לבנות, ובשנת 4344 היו רעשים הרבה ונפל הבנין אשר הוקם על מקום המקדש, ועי' ויואל משה (ג' שבועות סי' נט-ס).

6.ט) כיצד יקיימו את המצוות עשה

עוד הקשו "חכמי" מכון המקדש קושיא עצומה: אם ירד המקדש מהשמיים איך יקיימו עם ישראל את המצוה המוטלת עליהם לבנות מקדש?

הנה אם המשיח יבנה את ביהמ"ק ודאי אין שאלה כי הוא יבנהו בשליחות כל ישראל וכמו שבנה משה רבנו את המשכן. וגם על המשכן כבר אמרו חז"ל שעמד מעצמו, וכן ביהמ"ק שבנה שלמה נבנה מעצמו (שמו"ר נבד', ילקוט מלכים קפ"ב), וכן כתב הגר"א (אדרת אליהו דברים א,י) שבבנין ביהמ"ק נראה שהיו עושים ולא היו עושים כלל.

וגם לדבריהם אם נאמר שהמצוה היא הבנין ממש א"כ לא קיימו את המצוה רק הדור ההוא אשר היו בשעת הבנין, אך כל הדורות שאחרי זה במשך יותר מארבע מאות שנה (בזמן בית-ראשון) לא קיימו את המצוה.

ומלבד זה יש לחקור האם המצוה היא עצם הבנין או שמתקיימת ע"י שיהיה בית (אם המצוה היא בעשיה או שיהיה). הנה בגמ' ביבמות ו' אמרו דבנין ביהמ"ק הוא הכשר מצוה, וכן ביאר הצפנת פענח (פ' ויקהל) דאין הבנין מצוה רק שיהיה (ודלא כמשכן דבניתו היא מצוה) ובפ' יתרו כתב דבנין המזבח הוי מצוה משא"כ שאר הבית, וכ"כ במהדו"ת (הל' ת"ת ג,ג), ומדלא כתב הרמב"ם מצות עשה לבנות משמע דהעיקר הוא שיהיה בנוי ואין המצוה לבנות (שו"ת עטרת פז ח"א יו"ד יד). וכתב בספר מעשי למלך (הל' ביהמ"ח א,מב) שכן הוא דעת החינוך שאין המצוה לבנות אלא שיהא בית בנוי להקריב הקרבנות.

וכן כתב המשך-חכמה (פ' קדושים יט ג), וכן כתב בשו"ת בית שערים (או"ח שנ"ט) דהמצוה הוא רק שיהיה לנו ביהמ"ק וכמו שנצטוו לבנות משכן ודרשו חז"ל שהוקם מאליו כמש"כ רש"י סוף פ' פקודי וכן המנורה נעשתה מאליה וכן משמע לשון הרמב"ם שכתב מצות עשה לעשות בית לה' מוכן להיות מקריבין בו הקרבנות, ואין המצוה לבנות רק להיות לנו מקדש בנוי מוכן להקריב בו דהבנין הוא רק הכשר מצוה, והרי קרבנות ציבור תמידין ומוספין דוחין שבת ובנין ביהמ"ק אינו דוחה.

וכן הכלי חמדה (פ' תשא אות ה') כתב דבנין המשכן הוי רק הכשר המצוה ועיקר המצוה במקדש הוא שיהיה עומד מוכן להקריב בו קרבנות אבל הבנין אינו מגוף המצוה ולכן אינו מעכב שיהי' דוקא ע"י בר חיובא וכו'. אמנם כיון דכתיב בתוה"ק עשיה בכל ענין המשכן נראה דצריך עשיה דוקא וביהמ"ק דלעתיד נראה דג"כ בנוי ומשוכלל בכוחו של ישראל דע"י שעשו ישראל את ביהמ"ק שלמטה (בימי שלמה) ע"י זה נעשה למעלה ג"כ ביהמ"ק וזה הוא המקדש שלמעלה שיתגלה לעתיד לבוא בב"א.

ומעין זה כתב האלשיך הק' (בפירושו לישעיה ותהלים קמ"ז) שביהמ"ק נבנה ע"י מעשיהם הטובים של ישראל, וכן השלה"ק (מס' תענית, נר מצוה מענין העבודה) כתב דבאבילות על ירושלים בזה בונה ירושלים כי האבילות מזכר וסותר את החורבן וכו' על כן אין להתאבל בשבת כי בנין ביהמ"ק אינו דוחה את שבת, וכן בספר כלי פז (ישעיה נד,יב) בשם הרמ"ק שמהדמעות שמוריד האדם על

ביהמ"ק נעשים אבני יקר לבנין העתיד ומהדאגות שבלבו נעשים השערים, וכן כתב החת"ס (בדרשה לו' אב תקצ"ט).

ומלבד זה מצינו מ"ע שמקיימים אותה ללא עשיה כגון מצוות "תשביתו", עי' במנחת חינוך (מצוה ט') שכן דעת רש"י הרמב"ם והחינוך דהמצוה היא שיהא החמץ מושבת ואם אין לו חמץ מקיים המ"ע בשב ואל תעשה, ומתקיימת אפי' ממילא אם נאבד מעצמו או ע"י אחר, וכמו בשבת ויור"ט דאיכא עשה דשבתון בעשיית מלאכה ואם לא עשה מלאכה קיים מ"ע דשבתון, וכן דעת המהרי"ק (שורש קעד ד') ולפי זה גם מצות בנין ביהמ"ק יכולה להתקיים במה שהבנין בנוי.

וכן במצוות מילה דעת מהר"ח אור זרוע (סי' יא) דעיקר מצות מילה היא בתוצאה שיהא נימול והוי מצוה שאין הזמן גרמא דמצוה זו שיהא נימול נמשכת ומתקיימת בכל שעה ושעה, ולכן דוד המלך שנזכר במילתו נתקדשה דעתו. וכן התוס' רי"ד (קידושין כט) סובר דאין מצוות האב למול אלא חובת אחריות שיהא הבן מהול, ובספר צרור המור (עה"פ והיתה בריתי בשרעם) כתב דמצוות מילה היא תמידית, וכן בתוספות ר' אלחנן (ע"ז כא), וכן הרמב"ן בספר האמונה והבטחון (סופ"ז), וכן המקנה (קידושין שם) בשם רמב"ן וריטב"א דמצוות האב למול בנו הוא להתעסק למולו והעסק הזה אין לו זמן. והמהרי"ט סובר דהיא מצוה נמשכת שמקיימה כל ימי חייו בזה שהוא מהול, וכן הבית הלוי (ח"ב סי' מז) בדעת הטור שמצות מילה היא מצוה נמשכת.

והמהרי"ל דיסקין הסביר דלכן טבעו שערי המקדש בארץ (איכה ב, ט) דהרי אנו מובטחים שירד מקדש מן השמים ואז יעמידו זקני ישראל את השערים הגנוזים ובזה יקיימו המצות עשה של ועשו לי מקדש כי המעמיד דלתות בבית כאילו בנאו כמבואר בגמ' (ב"ב נג א') ובזה תהיה שמחתם שלמה, ולכן אומרים בתפילה "והראנו בבניינו ושמחנו בתיקונו" (הובא בפירוש שיח יצחק על סידור אשי ישראל, מוסף לג' רגלים).

7.ט) בענין אין למדין מן האגדות

עוד טענו חכמי מכוון-המקדש כי אין לסמוך בענייני הלכה על דברי אגדה ומדרש, וכמו שאמרו בירושלמי (פאה ב,ד) "אין למדין מן ההגדות", ולכן טוענים כי אין ללמוד מן המדרשים שהקב"ה יבנה את ביהמ"ק, אלא החיוב מוטל על כל דור ודור לקיים המצווה ולבנות את ביהמ"ק.

אולם גם בזה טועים הם, ודעת רוב הפוסקים דלמדין הלכה מאגדות ומדרשים אם אינם סותרים את דברי התלמוד, עי' שדה חמד (מערכת הא' אות צה) שהביא כן בשם הרבה פוסקים, וכן דעת ר"ת בספר הישר (מ"ה, ג') דיש לסמוך על המדרש רבה ושאר ספרי אגדה בכל הדברים שאין מכחישים התלמוד שלנו, וכן מוכח מהתוס' (ברכות מח א' ד"ה ולית) שכתבו שאין למדים מהאגדה כשחולקת על הגמ' דידן ומשמע שכאשר אינה חולקת למדים הימנה, וכן מוכח דעת ר"ת שהובא בר"ן נדרים מ' ע"ב, וכן דעת ספר האשכול (הל' תומאת כהנים), הש"ך (חומ"מ פ"א נו), הכנה"ג (כללי הגמ' ע'), יד מלאכי (מע' א' אות עב), החיד"א (עין זוכר א, מב) והפר"ח (או"ח קכח כ'), שו"ת שבות יעקב (ח"ב קע"ה), בעל משנת חסידים (חושב מחשבות מאמר תפילין דמארי עלמא פ"ז בשם הרמ"ז), הרד"ל (ב"ר נ"ו יד), הגר"ח פלאג'י (גנוי חיים א, נג) ועוד, וגם הגר"א (או"ח סי' רכה ב') פסק שיש לברך בשם ומלכות ברכה שהזכרה במדרש.

והמהר"צ חיות (דרכי הוראה ח"ב) הביא ראיות רבות מגדולי הפוסקים שפסקו להלכה גם ממדרשים שאין להם מקור בתלמוד, והסביר דכוונת הירושלמי בפאה היא שאין למדין רק מאותן האגדות אשר נאמרו בכל שבת לפני המון העם נשים ועמי הארץ והתאספו לשמוע את הדורש, כי דרשות אלה פעמים החמירו לעם שלא יבואו לזלזל ופעמים הקלו למען הפחיד המוכרים שלא יעלו על השער, והם מדרשי ילמדנו רבנו (עי' חולין ט"ו דרב מורי לתלמידה כר"מ וכי דריש בפירקא דריש כר"י משום עמי הארץ), אך אגדות ומדרשות שלא נמצא חולק בגמ' שלנו בודאי הלכה כמותם ולמידים מהם להלכה ולמעשה, וע"ע מה שכתב במאמר אמרי בינה (סי' א'), ובהגהותיו לנדרים (מ' ע"ב).

ובלאו הכי מוכח כן שהרי רש"י ותוס' וכל גדולי הראשונים והאחרונים שהובאו לעיל כתבו דייבנה בידי שמים ולמדו זה מדברי חז"ל בתנחומא ומדרשים, וגם הרמב"ם כתב שיבנה המשיח ואין לזה שום מקור בגמרא רק במדרשים. וכל גדולי ישראל בכל הדורות לא ניסו כלל לבנות, וכי כולם טעו במצווה מפורשת ח"ו, ורק חכמי מכון המקדש אשר ציונותם קודמת ליראתם רק הם הבינו מה שכולם לא הבינו?

8.ט) "המצוה נוהגת בכל הדורות"

כתבו שמצוה זו נוהגת בכל הדורות ואינה תלויה במשיח, ולא ידעתי מאין להם זה, וגם אם היה לנו בזה"ז מלך והכריתו זכר עמלק הרי כתב בספר-החינוך (מצוה צ"ה) דנוהגת רק כשרוב ישראל על אדמתם, והסמ"ק והחרדים לא הביאו כלל מצוה זו ואין לה זכר בספרי הפוסקים של ההלכות הנוהגות בזה"ז, ואם כדבריהם מדוע השמיטוה הרי"ף רא"ש מרדכי טור ב"י שו"ע רמ"א ונו"כ משנ"ב וספר מצות קצר לח"ח, מדוע לא הזכירו מצוה חשובה זו שהיא עמוד העבודה אשר עליה העולם עומד, וגם לא הביאו את כל דיני הקרבנות כידוע. ומדוע נבנה ביהמ"ק רק 440 שנה אחר שנכנסו לא"י ולא בנו אותו כל השופטים והמלכים עד שלמה המלך, ודוד המלך למה הלך לשאול את נתן הנביא אם לבנותו האם לא ידע "שחובה מוטלת על כל דור לקיימה"? ומ"מ דוד המלך הכרית את עמלק כמבואר בגמ' (ב"ב כ"א) וברמב"ם בסה"מ (מ' קפז) ולכן יכלו לבנות את ביהמ"ק בימי שלמה בנו, אבל בזמן הזה אין יודעים מי הם (ועי' ביהגר"א או"ח תכג ב' ושור"ת חת"ס או"ח סי' קא דלר"ף ולגאונים מעמדות הם הלכתא למשיחא, וכן מוכח ברמב"ן ורשב"א במגילה כא ב').

ובמקדש מלך (עמ' פ') כתב דגם לרמב"ם צריך רוב ישראל בארץ, שהרי בהל' מלכים (א,א) כתב שהמצוה לבנות הוא מהכתוב "לשכנו תדרשו ובאת שמה", הרי כתוב ביאה בבנין ביהמ"ק, ובסנהדרין כ' איתא ג' מצוות נצטוו ופרש"י דבכולהו ירושה וישיבה כתיב, ובפרשת המלך כתיב "כי תבוא" דמשמע ביאת כולם, וא"כ מצוות בנין ביהמ"ק דהוא אחר מצוות מינוי מלך ודאי בעי ביאת כולם, ובפרט לפי מש"כ הרמב"ם דביהמ"ק גופא כתיב ביאה, ועי' צל"ח (בברכות לו א') שכתב דלרמב"ם אין חילוק בין בבואכם לכי תבואו וכל מקום שהוזכר ביאה היינו ביאת כולם, ולכן בזה"ז דליכא רוב ישראל על אדמתן אינו נוהג מצוות בנין ביהמ"ק. ולא תקשי מהא דריב"ח שרצו לבנות שזה קודם מרד בר-כוכבא והיתה רוב א"י בידי ישראל כמבואר בתשובת מהר"ץ חיות (סי' עו פ"ג).

ולעיל הבאנו דברי רבותינו בעלי התוספות והגר"א שאסור לבנות את ביהמ"ק קודם ביאת המשיח, והוא דחיקת הקץ ועבירה על השבועות.

וכתב רבנו החתם-סופר "ומחוייבים אנחנו רק להזמין עצמנו להיות ראויים להיגאל, אבל לא לעורר האהבה ולדחוק הקץ בכוח" (דרוש לז' אדר שני תקפ"ו), "כי זה כל פרי מעללינו שאנו יושבים ומצפים ישועת ה' ואין אנו יודעים מתי קץ הפלאות ומכל מקום אנחנו מאמינים ובוטחים בשמו הגדול... ובזה מרגילים את התינוקות בליל הסדר בזאת העבודה להיות יושבים ומצפים על השולחן ואין אוכלים עד גמר כל הסדר של פסח, אכן הרשע אינו יכול לסבול סבל ההמתנה לכן משיבים לו בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים, בזכות ציפיתי לישועה ולא מהרתי את הקץ כבני אפרים" (דרושים לפסח דף רנח). וידועים דבריו "דכבר היה ראוי כמה פעמים להיות גאולים גאולה שאינה שלמה או יותר מזה כגאולת בית שני אבל אין חפץ בזה כי אבותינו הקדושים לא יתרצו רק בגאולה שלימה, וטוב לסבול אורך הגלות כדי שתהיה גאולה שלימה" (תורת משה הפט' שופטים).

ורבן של ישראל "החפץ-חיים" זצ"ל זירז רק לימוד קדשים ולא פעל מאומה לבניית ביהמ"ק או מזבח וכתב: חוקי הקרבנות אין לנו בהם עשייה בזמן הגלות כי אם ללמוד ולזכור את כל חוקותיהם (תורה אור פ"ו), לבנות את ביהמ"ק אין צריך להוציא מעות על זה גם אין צריך ליסע לירושלים בשביל זה, רק להימנע מחטאים המעכבים את בנינו, ובזה יוכל להשיב השכינה על מקומה וכל ישראל לאדמתם ולבנות את ביהמ"ק (חובת השמירה ח,טו).

ובמדרש תהלים (מזמור מ') אמרו חז"ל: אין ביד ישראל אלא שיקו שיגאלם הקב"ה וכו' אם אתם עושים כן אתם נושעים.

9.ט) "דעת רש"י שביהמ"ק השלישי יבנה בידי ישראל"

כתבו שלדעת רש"י (סוכה מא א') ביהמ"ק השלישי יבנה בידי ישראל וכפי שכתב בסוגיא ("אימתי תגמור המלאכה") ומה שכתב "מקדש העתיד שאנו מצפין" התכוון למקדש שיהיה בעולם-הבא.

וכל הרואה ישתומם היאך ניתן לסלף דעת רש"י בדיוקים משונים ובדויים וכל מי שיש לו מעט שכל בקדקדו מבין שרש"י דיבר על הבנין השלישי לו אנו מצפין (וכן כתב בפירושו לירמיה לא,ג), וכי מצפין אנו לביהמ"ק שבעולם-הבא לפני זה שבעולם הזה? ומה שכתב "אימתי תגמור המלאכה" דיבר ע"פ ההווה אמינא בסוגיא, אך במסקנה קבע שהבית השלישי יגלה ויבוא משמיים. וגם אם נלמד עליהם זכות שלא הבינו את כוונת רש"י ודאי לא נרצה שאנשים אלה יבנו לנו את הבית הקדוש, דממאי נפשך הם או חסרי דעת או סלפנים בעלי דעות כוזבות.

ודעת רש"י שימות המשיח נקראו עוה"ב וכמו שכתב בברכות נח א' ד"ה שאם יזכה, ובסנהדרין קי ע"ב ד"ה ת"ר, וכן מבואר בגמ' פסחים נ' עה"פ "והיה ה' למלך על כל הארץ" לא כעוה"ז העוה"ב וכו' והפסוק ההוא איירי במלחמת גו"מ שהיא בתחילת ימות המשיח והגמ' קראה לזה עוה"ב, ולפי זה נופלת כל הסברא שהמציאו, וכן כתבו התוס' והמאירי בסוף כתובות, וכן דעת הרמב"ן כמו שהאריך בשער הגמול וכן דעת הרמ"ה והרבה ראשונים, וכן כתב במתנות כהונה (ב"ר מד כב) דימות המשיח נקראו עוה"ב, וכן מוכח בילקוט (פ' אמור תרנ"ג ותהלים תתפ"ח) עה"פ סכותה לראשי ביום נשק ביום שישקו שני עולמות זה בזה, וראה שו"ת הרדב"ז (ח"ב תתל"ט).

וכבר כתב רש"י (ע"פ המכילתא בשלח) שהמקדש ייבנה בזמן שה' ימלוך לעולם ועד (שמות טו, יז), וכתב בברכת הנצי"ב: כשהוא יעשה נקמות באומות העולם כענין שנא' ימין ה' תרעץ אויב אז יתכונן ביהמ"ק, וזה אחר מלחמת גוג ומגוג שאז יתקיים "והיה ה' למלך על כך הארץ" וכמו שמבואר בזכריה י"ד, וכן הוא בזה"ק (פקודי ר"מ) שבזמן שיבנה הקב"ה את ביהמ"ק אז יתקיים בלע המות לנצח (ישעיה כה), ובתיקו"ז (כ"א) שבאותו הזמן יתקיים מלאה הארץ דעה את ה' (ישעיה יא) ואז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' (צפניה ג').

בספר ירמיה (לא, ג) כתב רש"י שהבתים הראשונים היו ע"י אדם לכך חרבו, עוד אבנך אני בעצמי בנין שלישי ונבנית לעולם, ובתהלים מ"ג על הפסוק "שלח אורך ואמתך המה ינחוני יביאוני אל הר קדשך וגו'" פירש"י שהם אליהו הנביא ומשיח בן דוד, הרי שנזכה לבוא להר הבית רק ע"י אליהו הנביא והמשיח. בישיעה ב' כתב שהבית ייבנה רק אחר שיכלו הפושעים. בישיעה ל"ד כתב שמלחמת עמלק תעשה בידי מלך משיחנו (ובנין הבית הוא אחרי מלחמת עמלק). בדניאל ח' כתב שמלך המשיח יסיר השיקוץ השומם אשר נתון במקום המקדש, ובפרק י"ב כתב שקרבן התמיד ישוב בימי משיחנו. בסוכה מ"א וראש-השנה ל' כתב רש"י שהמקדש ייבנה בידי שמים, ובסוכה נ"ב כתב שמשיח בן דוד ומשיח בן יוסף הם חרשים (אומנים) לבנין בית המקדש.

10.ט) ר' יחיאל מפריז רצה להקריב קרבנות

בספר כפתור ופרח (פרק ו') בשם רבו כתב "שרבינו יחיאל דפריש ז"ל אמר לבא לירושלם, והוא בשנת שבע עשרה לאלף הששי, ושיקריב קרבנות בזמן הזה. ואני מטרדתי להשלים עמו המלאכה לא שאלתיו מה נעשה מטומאתנו, ואנא הכהן המיוחס. אנכי בדרך לפני שילה שב למקומי, נזכרתי הלכה שאין לחוש על הטומאה כדאמרינן בתמורה וכו'".

ועל דברים אלו סמכו כמה ספרים ורצו להביא ראיה שאפשר להקריב קרבנות גם בזה"ז, וכבר בספר עבודה תמה (שער ג' עמ' כג ב', פז ב' וקד ב') האריך לדחות זה, וכתב שבלי ספק שנחלקו עליו חכמי דורו וקרוב הדבר שגם הוא עצמו חזר בו, ובספר כלי חמדה (פ' שמיני) כתב דהר"ח מפריז נראה דרך קרבן פסח רצה להקריב דהוא קרבן יחיד ודינו כמו קרבן ציבור שדוחה הטומאה, דקרבן יחיד אי אפשר מצד שאינו בא בטומאה וקרבן ציבור אי אפשר משום דצריך שיהא מכל או רוב ישראל, ואע"ג דמהני מסירה לציבור מ"מ צריך שהציבור כולם יסכימו לזה וכו' ואח"כ השיג שם על הדרישת ציון במה שהשיב על הישועות מלכו.

ובספר 'בחצרות בית ה'" הביא מספר שיצא לאור "תשובות פסקים ומנהגים מאת חכמי אשכנז וצרפת" (עמ' 310-312) ושם כתוב שקבלה היתה בידם של בעלי התוספות שבשנת שבע עשרה לאלף השישי עתיד המשיח לבוא, ובה נדחית הראיה, דיש מקום לומר שר' יחיאל התכוון להקריב קרבנות דווקא אחר בוא המשיח.

◆ י. מקריבין אע"פ שאין בית, ואש מן השמים

הנה אותם שרצו לחדש את עבודת הקרבנות בזמן הזה רצו לסמוך על הגמ' (מגילה י') דמקריבין אע"פ שאין בית, וכן פסק הרמב"ם (ביהב"ח וטו) מקריבין הקרבנות כולם אע"פ שאין שם בית בנוי שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעת"ל.

אבל דבר זה אינו פשוט כלל ויש מניעה גדולה לזה, דכתבו הרבה גדולים דאע"פ שמקריבין

כשאין בית אבל מזבח בעיניו. כך מבואר במג"א ופמ"ג (או"ח סי' תקס"א) ובמשנה למלך (הל' ביהב"ח וטו), וכן כתב בתשובת מהר"ם גלאנטי בסוף ספרו קרבן חגיגה (הובא בהלכות קטנות ח"ב סי' יד) דמה שאמרו מקריבין אע"פ שאין בית אבל מזבח ומקומו וצורתו ותבניתו בעיניו, וכן הוא בברכת הזבח זבחים (סי' ב'), קרן אורה שם (סי' א' ד"ה והרמב"ם), חזון נחום (זבחים רפ"ו), שו"ת מהר"ץ חיות (סי' ע"ו אות א'), חתן סופר (או"ח שער הקרבנות פ"א אות ב'), חזו"א (זבחים סי' ה' סק"ב) ודרך חכמה (שם), ועי' בספר המפתח (הל' ביהב"ח ב,ד) מקורות רבים שאע"פ שאין בית אבל מזבח בעי.

ובתשובת הראב"ן (סי' נ') מבואר דהמזבח צריך להיות בנוי מכל ישראל, אבל יחיד שבנה מזבח אין לו דין מזבח אלא דין במת יחיד, וכן מבואר בכלי חמדה פ' דברים (עמ' רפג ב'), שו"ת חזון נחום (סי' צה אות ד'), מקדש מלך (עמ' לט). וכבר הבאנו דברי הרמב"ם שחנכות המזבח תהיה בימי המלך המשיח כשיבנה בית שלישי (הל' מעשה הקרבנות ביד), ודעת הרוקח (בפירושו לסידור על מוסף ר"ח, עמ' תרכט) דגם המזבח ירד בנוי מהשמיים וכמו שאומרים בתפילה מזבח חדש בציון תכין, שתבנהו בעצמך שירד מן השמים.

במקדש מלך (עמ' מא) הקשה לראב"ן הרי אפשר שימסרנו לציבור, וכתב בשם הגרי"פ פערלא דרך כשהבית בנוי וגזברי הקודש על פקודתם מהני מסירה לצבור אבל משחרב הבית והצבור בגולה לא מהני, ועוד הוכיח בראיות דבמזבח לא מהני מסירה לציבור אלא בעיניו משל ציבור דוקא. ודעת הישועות מלכו לענין קרבנות צבור שצריך שיהיה משל רוב ישראל וצריך גם דעתם והסכמתם לזה, ונראה דה"ה לענין מזבח, וממילא בלא דעת הציבור והסכמתם אין מועיל שימסרנו להם. ועי' במשנה למלך (פ"ד דשקלים) דמסירה לציבור בעל כרחם לא מהני "ובעיניו לידע שהצבור רוצה במסירה", וכן כתב בכלי חמדה (פ' שמיני) דבמסירה לציבור צריך שהציבור כולם יסכימו לזה.

ובעבודה תמה (שער א' קדושת המקום) האריך לבאר דגם הרמב"ם לא כתב שמותר להקריב בזה"ז ורק כתב את הדין שמקריבין אע"פ שאין בית, היינו דקדושה ראשונה קדשה לעת"ל לענין המקדש וירושלים ואין הבית מעכב, אבל לא שמקריבין בזה"ז. ועוד הביא ראיות וראשונים רבים הסוברים כדעת הראב"ד דלא קידשה לעת"ל וממילא אי אפשר להקריב בזה"ז. ושם (שער ב') האריך בזה דאין אנו יודעים את מקום המזבח וגם לא יועיל ע"י מדידה מכותל המערבי.

וכבר הבאנו לעיל (סעיף ד') מה שכתב הרמב"ם (הל' ביהב"ח ב,ד) כי שלשה נביאים עלו עמהם מן הגולה אחד העיד להם על מקום המזבח וכו', ומכאן דייקו המקדש דוד והגרי"ז שגם לדורות צריך נביא לכוון מקום המזבח, והמהר"צ חיות (דרכי הוראה פרק ז') כתב שאין אפשרות להחזרת המקדש בהעדר נביאים ואלוהיו יעיד על מקום המקדש והמזבח, וכ"כ המקדש דוד (סי' א').

בענין **האש היורדת מן השמים**, דבר זה מבואר בגמרא ביומא (כא ב') אע"פ שאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט. וכן בזבחים (סא ב') אש שירדה מן השמים בימי משה לא נסתלקה מעל מזבח הנחושת אלא בימי שלמה, ואש שירדה בימי שלמה לא נסתלקה עד שבא מנשה וסילקה. (ועי' רש"י במדבר ד,יג שבשעת המסעות היו כופין על אש זו פסכתו של נחשת, ובישעיה כט,א שהמזבח נקרא אריאל מפני אש של מעלה שהיתה רובצת עליו כארי, ובתוס' חגיגה כז א' דאש המזבח היה אש של מעלה), וכן פסק הרמב"ם (הל' תמידין ומוספין ב,א).

גם דוד המלך כאשר בנה מזבח לה' קרא אל ה' ויענהו באש מן השמים (דה"י-א, כא,כו). גם בבית-המקדש השני לא הקריבו קרבנות עד שמצאו את האש מן השמים אשר הטמין אותה ירמיה

הנביא בחורבן הבית הראשון. כך מתואר בספר יוסיפון (פרק ג') על מציאת האש הקדושה בתחילת ימי בית שני:

כאשר עלו זקני הגולה ועמהם עזרא הסופר נחמיה מרדכי ישוע וזרובבל עם שאר ראשי הגולה לירושלים, ובנו את המזבח וערכו עצים ובשר הקרבנות שמו על העצים אבל לא מצאו אש הקודש.

ויתפללו עזרא ושארא ראשי הגולה ויצעקו אל ה' ויאמרו אדון כל העולם אתה העירות את רוח מלך פרס ואתה נתת בלבו לבנות את ביתך ולשלוח עניי עמך וכהניך, לזבוח את זבח זבחיך ואת שלמין כאשר עשו אבותינו החסידים לפניך, והנה אנחנו עבדיך באנו אל המקום הזה ונכונן את מזבחך במתכונתו וזבחנו זבח וערכנו עצים על העולה ואין לנו ממשלה ולא יכולת ולא רשיון מלפניך להקריב לפניך אש זרה והאש הקדושה איננה איתנו כי הנביא ירמיהו הסתיר אותה ושאר ראשי כהניך אשר הלכו בגולה בימי נבוכדנצר. ועתה אלקי השמים מה לנו לעשות תן לנו עצה ועזרה.

ושם היה זקן אחד מהכהנים אשר זכר את המקום אשר החביא שם ירמיהו את האש הקדושה, וירדו כהנים ולקחו מהמים אשר בבור כי האש הקדושה היתה בו, וילכו אל ההיכל ויזרקו המים על המזבח ועל העולה ועל העצים, ויהי כעשותם כן ותבער פתאום אש בלהב נורא ואדיר ותלהט הלהב ואש הקדושה אוכלת והולכת וחזקה מאד מאד וינוסו הכהנים מהבית כי לא יכלו לעמוד מפני האש, והיתה האש מטהרת את המזבח וסובבת את כל הבית ומטהרת את הכלים ואת ההיכל ואז נשארה רק על המזבח, ותהי האש בו תמיד עד הגולה השנית. עכ"ד.

ומבואר מכאן כי גם בימי בית-שני לא הקריבו שום קרבן עד שמצאו את האש הקדושה שירדה מן השמים. וכן מסופר שם (פרק כ') על החשמונאים, שכאשר טיהרו את הבית מגילולי הגוים ובנו מזבח חדש ויתנו בשר זבח ויערכו עצים ואש הקדושה לא מצאו, ויצעקו אל ה' ותצא אש מן האבנים אשר על המזבח ויעשו חנוכת המזבח בכ"ה בכסלו (הובא במחזיק ברכה להחיד"א סי' עת"ה, ובזה תירץ את קושיית הב"י הידועה).

◆ יא. מניעות נוספות

רבותינו האחרונים האריכו לבאר האם ניתן להקריב קרבנות בזה"ז והזכירו עיכובים רבים שיש בזה והם: ידיעת כיוון מקום המקדש והמזבח ומדתו ואיכות בנינו, חיסרון אפר פרה, ריצוי ציץ, כהן מיוחס, בגדי כהונה, שקלי ציבור, משמרות כהונה, טמאי מתים וזבים, ובזב הא לא הותרה בציבור, ורבים גם הסוברים דזה שטומאה הותרה בציבור הוא רק על ההקרבה אבל לא שיותר גם שיכנסו בטומאה לשם הכנת מקום המזבח ובניתו, ועוד (עי' שאילת דוד, עבודה תמה, מגדל דוד, שו"ת מנח"י ח"ו קל"ג, צ"א ח"ב מ"ז ועוד). וכל זה רק בבניית המזבח וכל שכן בבנין ביהמ"ק כולו וכליו שצריך בהם חכמה יתירה ומי יבוא להכריע בכל הספקות והמחלוקות שנפלו בעניינים אלה בין גדולי הראשונים על צורות הכלים וכל שאר העניינים.

ודעת רש"י שצריך לעשות כל כלי השרת כאותן שהיו בימי משה (שמות כה"ט) וכן בערכין י' כתב שגם על כלי המקדש נאמר קרא דהכל בכתב מיד ה' עלי השכיל, ודעת הרמב"ם דעכ"פ

השולחן מנורה ומזבח הזהב צריך שיהיו כמו הכלים שעשה משה במדבר ממש (אוה"ח שם), וכתב המנחת חינוך (צה"ט) דהרמב"ם סובר דאי אפשר לעשות ארון אחר אלא רק זה שעשה משה וכשיבוא הגואל ב"ב יתגלו הלוחות והארון ולכן לא כתב הרמב"ם את דיני הארון, והערוך לנר (סוכה נ') כתב בטעם למה לא הזכיר הרמב"ם את הארון הכפורת והכרובים ולא ביאר דינם (בהל' ביהב"ח) כי הם מהדברים שגנז יאשיהו ועתידיים להתגלות לנו כולם של זהב כמו שעשאן משה. וכן כתבו הרמב"ן ומגילת אסתר על סה"מ (עשה ל"ג) שעתיד הארון להתגלות, וכן כתב רש"י (דניאל ט,כד) שהארון והמזבחות וכלי הקודש יבואו להם ע"י מלך המשיח, וכן כתוב ביוסיפון (פרק ג') ירמיהו הנביא לקח את הארון וגנזו ונשבע שלא יודע מקום הארון עד בוא אליהו עבד ה' בימים האחרונים והוא ישיב את הארון למקומו.

וכתב רש"י (שמות כה,לא) שהיה משה מתקשה במנורה אמר לו הקב"ה השלך את הככר לאור והיא נעשית מאליה (תנחומא בהעלותך ג') ואע"פ שהראהו מנורת אש נתקשה בה (שפתי חכמים). ארון שולחן ומנורה של אש ירדו מן השמים וראה משה ועשה כמותם (מנחות כט). ואם משה רבנו גדול הנביאים התקשה במנורה מי יכול לבנותה?

ובתרגום שיה"ש (א.י.) כתוב שקורות ביהמ"ק יהיו מגן עדן ומי מתנדב להביא אותם משם? (עי' ב"ר טו א' ישבעו עצי ה' ארזי לבנון אשר נטע עקרון הקב"ה ושתלן בתוך גן עדן, לא היה העולם ראוי להשתמש בארזים שלא נבראו אלא לצורך ביהמ"ק).

ואמרו חז"ל יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהם שמים וארץ (ברכות נ"ה), וכתב וימלא אותו רוח אלקים (שמות לה,לא) ותרגם אונקלוס רוח נבואה מן קדם ה', ובדברי יהונתן פ' תצוה הביא מהקדמונים שהאפוד נעשה ע"י צירופי אותיות וספר יצירה, והשל"ה הק' פ' תרומה האריך לבאר שביהמ"ק מכוון כנגד כל העולמות. ועי' בעל הטורים (ויקהל לז,א) בצלאל ידע סוד הארון והמרכבה שהארון הוא נגד כסא הכבוד.

וכל זה בהנחה שיתנו לנו רשות לבנות הבית, דאם לא אזי יקומו נגדנו מאות מליוני בני אדם בעולם כולו ויכריזו מלחמת קודש ואחריתה מי ישורנה. וגם אם נקבל רשות מכל אומות העולם ופקידי משרד הדתות יואילו בטובם להקצות כמה שקלים לבנין הבית ומשרד השיכון יאפשר הקצאת קרקע לבניה ובג"צ ידחה עתירות אגודת צער בעלי חיים נגד הקרבת קרבנות, וראש העיר יואיל להשתתף בחנוכת הבית ואף לשים כיפת קרטון על ראשו - הרי כבר כתבו רבותינו שבתי המקדשות הקודמים חרבו כי השתתפו רשעים בבנינם (משא"כ המשכן שנבנה ע"י המיוחסים וצדיקי הדור ולכן נגנז וקיים לעולם), כך כתבו הספורנו (ריש פ' פקודי), ר"י אייבשיץ (אהבת יהונתן שופטים), החת"ס (תורת משה ויקרא, דרוש לחנוך ביהכ"נ תקע"ג) - וכל זה למרות שרק נתנו רשות לבנות, כל שכן אם משתתפים בבנינו ממש !

♦ יב. איסור הכניסה להר-הבית

כבר הסכימו גדולי הפוסקים על האיסור החמור של כניסה להר-הבית בזה"ז, דדעת הרמב"ם שהנכנס שם בטומאה הרי הוא בכרת, וכתב בבנין ציון (סי' ב') שכן הסכימו כל הפוסקים שהנכנס בזה"ז למקום המקדש חייב כרת, וכן פסקו המג"א והמ"ב (סי' תקסא וליקוטי הלכות זבחים פ"ג) כדעת

הרמב"ם, וכן היה המנהג בכל הדורות וכמו שכתב הברטנורא במכתבו מא"י בשנת רמ"ח, וכן כתב הכפתור ופרח פ"ו, ועי' שו"ת מנח"י ח"ה סי' א' וח"ו סי' קל"ב, שארית ישראל (מינצברג) חו"מ סו"ס ג', מועדים וזמנים (ח"ג סי' רכט בהג"ה), ובאורחות רבינו (ח"א עמ' שכח) הובא כרוז מגדולי הפוסקים שכתבו שהכניסה להר-הבית אפילו בטהרה עון פלילי הוא.

ובספר חסידים (סי' ר"ט) כתב שאם הגויים מחללים מקום קדוש הרי זה משום שגם יהודים עשו כן! וכן הביא הח"ח ממדרש תדשא "מאין להם לאומות העולם כח לשרוף את התורה וביהמ"ק אלא בשביל שישראל עצמם זלזלו בהם", ובתוספתא שבועות פ"א אמרו: היה ר"ש אומר קשה טומאת מקדש וקדשיו מכל עבירות שבתורה !

ויש בנותן טעם להביא דברי הגאון בעל **אמרי בינה** אב"ד ירושלים בתשובה לרצ"ה קאלישר (וחכם עדיף מנביא!):

ולדעתנו צדקה עשה הקב"ה עם עמו, אשר גדר דרכינו בגזית מבלי תת להלוך על מקום הר הבית מן החומה ולפנים, כי בעוה"ר בדור היתום הלזה מי יסגור דלתים בפני החפצים להלוך שם וטומאתם בשוליהם וטמאים לנפש אדם, ומי יעצור ברוח האומר שמכריע כדעת האומר שבטלה קדושת המקום - בפרט כאשר יתקבצו אנשי' ממחוזות שונות לעלות הר הקדש ודעות נפרדות וכוזבות ועשתונות שונות, את אשר זה ירחק זה יקרב בזרוע - וירושלים עיה"ק עדיין מחלאתה לא הוטהרה, ואחת מסבות חורבנה גילו חז"ל בשביל שהשוו בה קטון וגדול והיה כעם ככהן וכפירוש המהרש"א מס' שבת, ובעינינו כן בקדש חזינו זאת, ויפה המליץ א' מאמרם שלהי כתובות עתידיים כל אילני סרק שבא"י שיטענו פירות, זהו קודם ביאת הגואל אשר חוצפא יסגא, **ואף הריק מתורה בגאותו משמיע קולו כקול הסירים** לאמר כי עץ עושה פרי הוא והנער מנוער מחכמה ומדע ירהב בזקן מלא חכמה לחלוק עליו, ותורת כל א' בידו לעשות כחפצו ורצונו (הלבנון י"ט אלול תרכ"ט).

ובשנת תרכ"ז באחד מביקוריו של השר מונטיפיורי בא"י עלה להר-הבית ע"י תיבה שנשאוו ערבים, וכאשר שמעו על כך רבני ירושלים (ובהם ר' יוסף משה מליסא בנו של בעל התיבות) נידו אותו. ואמר לו הגר"ש סלאנט זצ"ל כי רוב הפוסקים חולקים על הראב"ד, וגם לשיטת הראב"ד שאין איסור כרת אך בוודאי דאיכא איסור אף לשיטתו (עי' במקדש מלך עמ' לא-לו דיש איסור תורה של מורא מקדש). ע"פ המסופר שמע מונטיפיורי לדברי החכמים וקיבל על עצמו נזיפה ותיקוני כרת (מלכי בקדוש ח"א עמ' מג, וילקט יוסף סי' קלד, שערי ירושלים עמ' 63).

מכל האמור נלמד שאין לנו אפשרות בזה"ז לבנות את בית המקדש והדרך היחידה לקרב את בנייתו ואת הגאולה השלמה היא ע"י עשיית רצון אבינו שבשמיים בתשובה שלימה וע"י לימוד ועמל התורה בקדושה וטהרה כנתינתה מסיני ללא שינויים והוספות (וכל המשנה ידו על התחתונה), וכל העוסק בתורה אינו צריך לא עולה ולא מנחה ולא אשם (מנחות קי), והקב"ה אמר לדוד טוב לי יום אחד שאתה יושב ועוסק בתורה מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להקריב לפני (שבת ל'), והלומד תורה כאילו הקריב כל הקרבנות (בעל הטורים ויקרא א').

והעוסק בתורה יש לו חמש מעלות על הקרבנות, ואחת מהם היא שבתורה אין דעות כוזבות ואילו בקרבנות יש מחשבת פיגול (דרשות חת"ס שבת הגדול תק"ס).

וכתב הנצי"ב על אותם אנשים הרוצים לעבוד את ה' שלא כפי דרך התורה שגם זו התשוקה אע"ג שהיא להשיג אהבת ה' מ"מ אם היא לא בדרך שעלה על רצונו יתב' אינו אלא דרך יצר-הרע להטעות ולהתעות, והוא נגד רצון ה' וכבודו יתברך (העמק דבר ויקרא טו), ואלה המתנהגים באהבת ה' ודביקות ע"פ הבנתם ולא כחוקי התורה והמצווה הם הנקראים קשי עורף (דברים יטז), וכן היה במאתיים וחמישים מקריבי הקטורת שהיו גדולי ישראל וחסידים גדולים וכיוונו לשם שמיים וביקשו להשיג אהבת ה' ע"י עבודה שאינו לפי רצון ה', והוזהרו שבכל חסידותם לא יסורו ממצוות ה', והם סירבו והגיע להם מה שהגיע, ועליהם נאמר "אדם תועה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח" – כי מי שהוא ירא אלקים באמת אלא שתועה מדרך השכל הרי סופו לנוח בקהל רפאים ולהיות אפיקורס ולבזות חכמים (העמק דבר במדבר טזא).

כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בהם ופושעים יכשלו בהם – ולמה כתוב "וצדיקים" (בוא"ו החיבור) אלא אימתי יודעים על דבר שהוא דרכי ה' – רק כשרואים שצדיקים ילכו בהם (בשם הר' בן ציון ידלר זצ"ל).

יהי רצון שיבנה בית-המקדש במהרה בימינו אמן.

פרק י"ב לא תהיה עוד גלות

- ◆ הקדמה תד
- ◆ א. רק בביאת אליהו הנביא והמשיח מובטחים שלא תהיה עוד גלות .. תו
- ◆ ב. אחר בנין בית-המקדש תח
- ◆ ג. אחר מלחמת גוג ומגוג תט
- ◆ ד. כאשר יפקוד ה' על מלכות אדום תי
- ◆ ה. כאשר יקבלו כל הגוים עול מלכות ה' תיא
- ◆ ו. אחר שיעשו תשובה ולא יחטאו עוד תיב
- ◆ ז. הגאולה העתידה לא יהיו צרות אחריה. תיג
- ◆ ח. הגאולה העתידה היא כזכר ואין אחריה שעבוד. תיד
- ◆ ט. גאולה שלישית אין לה הפסק תטו

פרק י"ב לא תהיה עוד גלות

האם יכולה להיות גלות נוספת

אמר הקב"ה בעוה"ז היו הכל מתאווין לא"י וע"י עונות גליתם ממנה, אבל לעתיד לבוא שאין לכם לא חטא ולא עוון אני אטע אתכם בתוכה נטיעת שלוח שנאמר ונטעתים על אדמתם ולא ינטשו עוד מעל אדמתם

(דברים רבה, ג' יא)

ואת רוחי אתן בקרבכם הוא רוה"ק, שע"י הניסים והנפלאות שאתמיד ביניכם וע"י השראת השכינה ורוה"ק תקבלו טבע אחרת נוטה אל הקדושה והטהרה, ובזה ועשיתי את אשר בחוקי תלכו ולא תעשו עוד רע, **ועל ידי כן וישבתם בארץ ולא תגלו עוד ממנה** **אחר שלא תחטאו עוד**

(המלבי"ם, יחזקאל לו כז-כח)

◆ הקדמה

אחד מסיפורי הגבורה של רבני הציונות-הדתית על אמונתם השלימה ובטחונם במדינת ישראל, הוא מה שמסופר על "הרב הראשי לישראל" אשר בעת המלחמה סירב להישאר בחו"ל ואמר שאין סיכוי שחיילי האויב יגיעו לא"י כי מסורת בידינו שלא תהיה גלות נוספת אחר הגאולה (חורבן שלישי לא יהיה).

הסיפור עשה רושם גדול על כל דתי-לאומי, עוז הרוח והשגב אשר הפגין "הרב הראשי" עורר התרגשות גדולה וגאווה לאומית כבירה. גם הרב הראשי בעצמו היה מקור לגאווה לאומית, בנוסף להיותו בעל תואר שלישי בספרות התמצא גם בארכיאולוגיה, כימיה, ביולוגיה ימית, פילולוגיה, שפות קלאסיות ושמיות, משפטים, מדעי החברה ופילוסופיה (מסתבר שמשום כך נבחר לרב ראשי, ראשי המדינה לא היו מסכימים לרב ראשי בעל דעות מיושנות אשר למד רק גמרא ופפוליס, אמנם אנו יודעים כי אם כנס דבר חיצוני יוצא כנגדו דבר תורה וכמו שאמרו חז"ל (מדרש תהלים ק"ט עה"פ מאובי תחכמני) התורה משולה לחבית מלאה דבש, אם נתנו לחבית רביעית מים יצאה כנגד רביעית דבש מתוכה, כך הם אם הכנסת דברים אחרים בתוך לבך יצאו דברי תורה, ודוד המלך אומר "כי לעולם היא לי" מהו כי לעולם היא לי, שלא עסקתי בספרים אחרים אלא בה).

אבל הוא העדיף לסמוך על מדרשים שלא הבין, ומדוע לא האמין לפסוקים מפורשים של "ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה" (ויקרא יח) ובסיפרי (פיס' לח) אם אתם עושים רצונו של מקום הרי לכם ארץ כנען ואם לאו הרי אתם גולים מעליה, היכן האמונה הגדולה? אמנם אמרו חז"ל

המתעסק בצרכי ציבור משכח תלמודו (שמו"ר פוב) וכידוע שאל החזו"א זצ"ל למה היה צריך ר' זירא להתענות כדי לשכוח את תלמודו (ב"מ פ"ה), במקום זה יכול היה להתמנות לרב ראשי והיה גם כן שוכח את תלמודו, אלא מכאן שעדיף להתענות מאה תעניות ולא להיות רב ראשי לישראל.

הנה זה וודאי שלא תהיה גלות אחר הגאולה האמיתית השלימה, והמקורות לכך רבים בנביאים ודברי חז"ל, אבל כמובן זהו רק בגאולה האמיתית השלימה, אחר שישבו כל עם ישראל בתשובה ויבואו אליהו והמשיח במהרה בימינו, בגילוי כבוד מלכות ה' בכל העולם ורוח הטומאה תעבור מן הארץ, בנין בית-המקדש ע"י הקב"ה וחזרת השכינה הנבואה והסנהדרין, קיבוץ גלויות מכל העולם וקיום כל מצוות התורה, נפילת מלכות אדום והנקמה הגדולה בכל אומות העולם, ותחיית המתים במהרה בימינו.

אולם לא כל ערבי על חמור הוא המשיח, כך לא כל התאספות אנשים בא"י היא הגאולה, ואם כמה פושעים ופורקי עול תפסו את השלטון בא"י אין זה אומר שנגאלנו, ופשוט שלא על זה אמרו שלא תהיה גלות שלישית. ומי שאומר על מדינת ישראל שלא תהיה אחריה גלות הוא כנביאי השקר שהטעו את עם ישראל בימי בית-ראשון ואמרו שלא תהיה גלות "נביאך חזו לך שוא ותפל ולא גילו על עוונך", שהרי מפורש אמרו חז"ל שלפני ביאת המשיח לא יהיה לעם ישראל שום שלטון (אין בן דוד בא עד שתכלה מלכות הזלה מישראל, סנה' צח א').

נביאי השקר שהם מטעים ישראל כי לולי הם שהם אומרים שהם נביאים ודבר ה' איתם היו ישראל שבים בתשובה בתוכחות נביאי האמת, אבל הם מטעים אותם ואומרים להם עשו איש כתאות לבו כי דבר ה' לנו שלא תבא עליכם רעה (רד"ק ירמיה כגט, וזה מעין מה שאומרים רבני הציונות שאנו דור התחיה ואסור לקטרג והחדש יתקדש והמדינה החילונית היא יסוד כיסא ה' ולא תהיה גלות וכדו').

ואמרו חז"ל כי כל גאולה הנעשית ע"י בשר-ודם אינה מתקיימת וחוזרים ומשתעבדים, והגאולה העתידה תהיה ע"י הקב"ה לבדו ולכן תהיה גאולת עולם:

אמר הקב"ה בעולם-הזה הייתם נושעים ע"י בני אדם, במצרים ע"י משה ואהרן, בימי סיסרא ע"י דבורה וברק, ובמדינים ע"י שופטים, וע"י שהיו בשר-ודם הייתם חוזרים ומשתעבדים, אבל לעתיד-לבא אני בעצמי גואל אתכם ועוד יותר אין אתם משתעבדים שנאמר ישראל נושע בה' תשועת עולמים (תנחומא אחרי י"ח, מדרש תהלים ל"ו עה"פ באורך נראה אור, ילקוט זכריה תקע"ז, זוה"ק ויקרא ו').

ומדברים אלו נלמד שאפילו גאולה שנעשתה ע"י משה רבנו איש האלקים גדול הנביאים, היה אחריה שעבוד כי נעשתה ע"י בשר ודם, וכל שכן גאולה דמיונית כוזבת שנעשתה ע"י רשעים ופושעים מסיתים ומדיחים שאינה מתקיימת כלל וכלל, ורק גאולה הנעשית ע"י הקב"ה לבדו תהיה גאולה קיימת לעד. ועי' מהר"ל (נצח ישראל פס"ב וס"ג) שגאולה אחרונה אף שתהיה ע"י מלך המשיח, תהיה מצד השי"ת אשר הוא מעמיד את המשיח ודבר זה נקרא כי השי"ת הוא הגואל.

וכתב האברבנאל (משמיע ישועה מבשר ב' נבואה ג'): שה' יתב' בעצמו ישיב שבותנו כמו שאמר ושב ה' אלקיך את שבותך, ולא תהיה כפקידת בית-שני ששבו ישראל לאדמתם ברשיון כורש

מלך פרס ומצותו ולכן לא התמידה ישיבתם בארץ להיותם על ידי ילוד אשה קצר ימים ושבע רוגז, אבל לעתיד-לבא הקב"ה בעצמו ישיב שבותנו ולכן תהיה תשובתו קיימת בקיומו.

בספרי רבני הציונות מעתיקים פסוקים ומדרשים בעניין שלא תהיה גלות שלישית, ואינם מבינים מה מעתיקים, ומהדברים ההם עצמם מוכח שלא כדבריהם, שבפירוש כתוב בחז"ל שרק אחר גאולת המשיח כאשר תחרב מלכות אדום (כל הנוצרים), כאשר כל ישראל יעבדו את ה' ולא יחטאו אז לא תהיה גלות נוספת.

וכבר מבואר בנביאים וחז"ל כי הגלות תהיה עד ביאת המשיח, וקיבוץ גלויות ייעשה ע"י אליהו והמשיח. וכל קיבוץ והתאספות לא"י לפני ביאת המשיח, גם אם היו כולם שומרי מצוות ויראי שמים, הוא דבר מסוכן עד מאוד, וכמו שאמרו חז"ל בבראשית רבה (ע"ג), אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו אלו אחינו שבדרום, והיה המחנה הנשאר לפליטה אלו אחינו שבגלות, וצדקה עשה הקב"ה בישראל שפזרן לבין האומות (פסחים פז ב'), וכן הוא בתנ"כ"א (פ"י) ברוך המקום ברוך הוא שבחר בכם בישראל מכל באי עולם וכו' ופיזר אתכם בכמה מאות מקומות, ואמרנו אם נהרוג אותן שבא"י שבצפון ושבדרום מי יהרוג אותם וכו' (ומלבד שדבר זה הוא גם דחיקת הקץ והוזהרנו בשבועה שלא יעלו בחומה (כתובות ק"א)) וע"י בספר החיים (לר' חיים אחי המהר"ל, גאולה וישועה פ"ד) על תועלת הפיזור בכל ארבע פינות העולם.

הנה הגרמנים ימ"ש נאלצו לרדוף אחר היהודים בכל רחבי אירופה במשך חמש שנים ולאסוף אותם ברכבות עד למחנות ההשמדה כי היהודים היו מפוזרים בהרבה מקומות. נתאר לעצמנו מה היה עלול לקרות ח"ו אם היתה קיימת מדינה יהודית וכל היהודים היו מתאספים במקום אחד.

אין אנו באים לומר כי ודאי תהיה גלות נוספת וכולם ייזרקו מהארץ ח"ו, אך מובן מאליה שאנו בסכנה תמידית של גלות נוספת מפאת ריבוי עובדי העבירות ומחללי שבתות אשר באה"ק וגם בעידוד מחניפיהם ומעריציהם, ובהדי הוצא לקי כרבא (ב"ק צב), ורק בגלות יש הבטחת שמירה מהקב"ה, אך בא"י הכל תלוי בשמירת התורה והמצוות וכמו שכתבו הרמב"ן (פ' כ"ב תבא כח.מב), הנצי"ב (העמק דבר בראשית כח טו), וכן החפץ-חיים היה מביע צער על הכתות השמאליות בא"י וכו' ייתכן שמאלו יצמח דבר טוב, שהשכינה תשרה במעשי ידיהם? קיום עם ישראל תלוי רק בתורה וקיומה ולא במדינה ושפה, אם לא נשמור את התורה אזי המדינה והשפה לא תצילנה אותנו, זכרו את דברי התורה "ולא תקיא הארץ" א"י היא פלטרין של מלך והחוטא שם חטאו גדול עד מאוד והסכנה גדולה ביותר" (ח"ח עה"ת עמ' ק'), וע"י בפרק "גאולה בדרך הטבע" (סעיף ג').

◆ א. רק בביאת אליהו הנביא והמשיח מובטחים שלא תהיה עוד גלות

מה שאמרו חז"ל שהגאולה האחרונה תהיה קיימת לעד ולא תהיה אחריה עוד גלות, אמרו זאת רק על מלכות המשיח שיגלה במהרה.

כך מבואר בפסוקים בדניאל (ב, מד) "מלכו די לעלמין לא תתחבל וגו' תדיק ותסיף כל אלין מלכותא והיא תקום לעלמא" (והיא מלכות משיח כמבואר בחז"ל ובמפרשים רש"י אבן-עזרא ומצודות). ושם (ז, יג-יד) "וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתה וגו' ולה יהיב שלטן ויקר ומלכו שלטן די לא יעדה

ומלכותה די לא תתחבל" (ופירש האבן-עזרא: ולו נתן שלטון ויקר ומלכות וכל העמים אומות ולשונות יעבדוהו שלטונו שלטון עולם לא יעבור ומלכותו לא תשחת).

ומבואר כי רק על מלכות המשיח נאמר שהיא לא תישחת ותתקיים לעולם (אך קודם ביאת המשיח לא יהיה לישראל שום שלטון כמבואר בנביאים וחז"ל, עי' פרק "גאולה בדרך הטבע" סעיף ה').

ומלכות ישראל תקום רק אחר שיכלו כל החוטאים מעם ישראל כמבואר בנבואות עמוס (ט, י-יא) "בחרב ימותו כל חטאי עמי וגו' ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת" היא מלכות בית-דוד, כמבואר בתרגום ורש"י רד"ק מצודות ומלבי"ם, וכן כתב האברבנאל (מעייני הישועה ו, א-ב): שהמלכות הזו אי אפשר שיפורש כי אם על מלכות ישראל העתידה להיות בביאת מלך המשיח, והמלכות ההוא תקום ותתמיד לעולם ויחריב וישחית לכל ד' מלכויות, ומבלי יד אדם לא בחיל ולא בכח אנושי ידיק וישחית הברזל שהוא רומי הכולל לנוצרים ולישמעאלים וכו'. וכן כתב הרמב"ן (שיה"ש ח"ג) שמלכות משיח בן דוד יהי נמשך ואינו פוסק לעולם.

ועוד כתב האברבנאל (שם ח, ט) כי מלכות המשיח תקום בחורבן אומה הרשעה (רומי) וביטול שלטנות שאר האומות, ומאותו דין ימשך גאולת האומה הישראלית ופדינה כבודה וממשלתה, ובלי ספק שכן יהיה בעתיד שראשונה תחרב רומי ואחרי-כן יתגלה מלך המשיח, ואז יזכו למלכות ויהיה מלכותם כל-כך עליון וכולל שכל עממיא אומיא ולישניא ליה יפלחון, ר"ל יעבדו אליו ויהיו כננעים תחתיו, והשלטון יהיה לנצח נצחים כמו שניבא ישעיה וכו'.

ובפירוש אמרו חז"ל שרק אחר הגאולה של אליהו הנביא והמשיח לא תהיה גלות אחריה: **בפסיקתא רבתי** (פיסקא ד' ויקח אליהו) "ואליהו כשיגאל אותם מן הרביעית מאדום עוד אינם חוזרים ומשתעבדים אלא היא תשועת עולם".

בילקוט שמעוני (מלכים א' רמז ט): אתה מוצא שני נביאים עמדו לישראל משבטו של לוי משה ראשון ואליהו אחרון ושניהם גואלים את ישראל בשליחות, משה גאלם ממצרים "ועתה לכה ואשלחך אל פרעה", ואליהו לעתיד-לבוא "הנה אנכי שולח לך את אליה הנביא", משה גאלם ממצרים תחלה עוד לא חזרו ונשתעבדו במצרים, ואליהו כשיגאל אותם מן הרביעית עוד אינם חוזרים ומשתעבדים אלא תשועת עולמים.

ובמדרש תנחומא (תרומה ו') ובזכות מה נמשל מלך המשיח באבן, בזכות יעקב שנאמר משם רועה אבן ישראל (בראשית מט) די מטורא אתגזרת אבן (דניאל ב'), שהוא מכלה את העולם כולו שנאמר והכה ארץ בשבט פיו (ישעיה יא), **באותה שעה ישראל יושבין בהשקט ובטח** שנאמר וישבו עליה לבטח (יחזקאל כח).

וכן מבואר בילקוט שמעוני (ישעיה רמז תצ"ט) שהמשיח יאמר לישראל שגאולה אחרונה אין להם צער וגלות אחריה:

שנה שמלך המשיח נגלה בו כל מלכי אומות העולם מתגרים זה בזה וכו' וכל אומות העולם מתרעשים ומתבהלים ונופלים על פניהם ויאחזו אותם צירים כצירי יולדה, וישראל מתרעשים ומתבהלים ואומר להיכן נבוא ונלך להיכן נבוא ונלך, ואומר להם בני אל תתיראו כל מה שעשיתי

לא עשיתי אלא בשבילכם מפני מה אתם מתיראים אל תיראו הגיע זמן גאולתכם, ולא כגאולה ראשונה גאולה אחרונה כי גאולה ראשונה היה לכם צער ושעבוד מלכיות אחריה אבל גאולה אחרונה אין לכם צער ושעבוד מלכיות אחריה.

והגאולה תתחיל רק בביאת המשיח ובנין ביהמ"ק, כמבואר בילקוט (שם): שנו רבותינו בשעה שמלך המשיח בא עומד על גג בית המקדש והוא משמיע להם לישראל ואומר ענוים הגיע זמן גאולתכם.

וכך מבואר במגילת איכה, כי רק בביאת המשיח וכאשר יפקוד ה' על מלכות אדום, אז לא יוסיף ה' להגלות את עם ישראל.

איכה (ד, כב): "תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך, פקד עונך בת אדום גלה על חטאתיך". וכתב התרגום: ותתפרקין על ידי משיחא ואלהיו כהנא רבא ולא יוסיף ה' תוב לאגלותך, ובההיא זמנא אסער עויתך רומי רשיעא וכו' ארי אתפרסם קדם ה' על חובותיך (ועי' תרגום שם ב, כב). ואמרו חז"ל (תנחומא וז"ל) אבל ישראל תם עונך בת ציון אימתי כשיפקוד עוונה של בית אדום שנאמר פקד עונך בת אדום, מכאן ואילך אין ישראל גולים אלא הקב"ה מכנסן לירושלים.

ובתנחומא (תרומה ו') מצמיח לכם ישועה מתוך השעבוד, מאור זה מלך המשיח. ומשמע שהשעבוד נמשך עד ביאת המשיח.

ובספרי על דברים א, ח: לתת להם אלו עולי מצרים, ולזרעם אלו עולי בבל, אחריהם לימות המשיח. וכן במדרש תנאים לדברים א, ח: רבי אומר לתת להם אלו עולי בבל ולזרעם אלו בניהם, אחריהם אלו ימות המשיח (ומכאן מבואר שיקבלו את א"י רק בימות המשיח).

וכן כתב ר' בחיי (דברים לה) ירושה ראשונה ושניה יש להם שלישית אין להם וכו' אבל שלישית לא תהיה להם ירושת הארץ לבדה אלא כל העולם, לתת להם ולזרעם אחריהם וכו' אחריהם לימות המשיח.

וכתב הספורנו (דברים לח) וזה בהגלות משיח צדקנו, ואתה תעמוד בשובה ונחת שלא יוסיף להגלותך.

◆ ב. אחר בנין בית-המקדש

בכמה מקורות משמע כי מה שאמרו אין גולים עוד הכוונה היא בבנין בית-המקדש אשר ירד בנוי מהשמיים ויעמוד לעד ולא יחרב עוד, כי יהיה מעשה ידיו של הקב"ה.

אמרו חז"ל במדרש ויושע (אוצר המדרשים עמ' 146): כיון שראה משה אהבתו של הקב"ה שאהב את ישראל, אמר לפניו רבש"ע תביאם ותטעם שם ותהיה אותה נטיעה שלמה שלא תהיה לה נתישה לעולם, ותוריד ירושלם מן השמים ולא תהרוס אותה לעולם, ותכנס גליותיהם של ישראל לתוכה וישבו עליה לבטח, לכך נאמר תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכוון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך.

ובמדרש תהלים (קמז, ג') ביום חבוש ה' את שבר עמו, זה חרבן ירושלים, ומחץ מכתו ירפא מי שהחריבה הוא בונה אותה, אותה שעה אין צרה ואין אנחה ואין יגון שנאמר ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה (ישעיה ל"ה) ויהיו שמחים לעולם.

ובבראשית רבה (פרשה צב) ר' יהושע בן לוי פתר קריה בגליות וכו' ואני כאשר שכלתי בחרבן ראשון שכלתי בחרבן שני, כאשר שכלתי בחרבן השני לא אשכל עוד. וכן מבואר בזוה"ק (מדרש הנעלם וירא ק"ד) שיוריד הקב"ה את ירושלים בנויה מלמעלה וכנסת ישראל לא תגלה עוד ומשמע שם שכל ההבטחה היא אחר בנין ביהמ"ק ותחיית המתים.

וכתב רש"י (ירמיה לא, ג) בניינים שניים היו לך על ידי אדם לכך חרבנו, עוד אבנך אני בעצמי בנין שלישי ונבנית לעולם. ומכאן שזה קאי על ביהמ"ק, וכן פירש המצודות, וכן המהרש"א (נזיר ל"ב) כתב דביהמ"ק השלישי יעמוד לעד.

וקיבוץ גלויות יהיה אחר בנין בית-המקדש, כמבואר בתנחומא (נח י"א) שהקב"ה בכבודו יבנה את ירושלים שנא' בונה ירושלים ה', ואם יאמר לך אדם שכבר נתקבצו הגליות ולא נבנית ירושלים אל תאמין למה שכך כתיב בונה ירושלים ואח"כ נדחי ישראל יכנס, ובזוה"ק (חיי שרה קלד א') דקב"ה יבני בי מקדשא בקדמיתא דכתיב בונה ירושלים ה', בונה ירושלים בקדמיתא ולבתר נדחי ישראל יכנס, ובמדרש הנעלם (תולדות קלט א') שביהמ"ק קודם לקיבוץ גלויות, וכן ברש"י (ברכות מט א'), וירושלים הכוונה היא לבית-המקדש וכמו שאומרים בתפילת ג' רגלים "ולירושלים בית מקדש".

וכתב ר' בחיי (דברים א, א) דאין עיקר ישובן של ישראל בא"י בשני המקדשים שעברו כי אם בגאולה אחרונה שאין אחריה גלות (ומשמע שזה רק כשיבנה המקדש).

♦ ג. אחר מלחמת גוג ומגוג

ההבטחה שלא תהיה עוד גלות היא רק אחר מלחמת גוג ומגוג, כך מבואר בספרי (במדבר פ' עו וילקוט בהעלותך רמז תשכ"ה): "ונושעתם מאויביכם" אי זו היא מלחמה שישאל נושעים בה ואין אחריה שיעבוד אין אתה מוצא אלא מלחמת גוג ומגוג, וכן הוא אומר ויצא ה' ונלחם בגוים ההם.

אבל בימי גוג ומגוג יברחו מן הארץ, וכמו שכתב הגר"א בפירושו לחבקוק (ג, יז) "ואין בקר ברפתים" היא מה שיברחו ולא יהיו בא"י ובירושלים (בימי גוג ומגוג שיהיו בורחים ממנו וכמ"ש בפסוק ט"ז), ובביאורי הגר"א (ב"ק נה א') כתב דאיכה הג' נגד גלות ג' של גוג ומגוג שיהרג מב"י ויגלו במדבר העמים וימותו עם רב ברעב.

וכן מבואר בפסיקתא זוטרתא (פ' בלק) שאחר מלחמת גוג ומגוג ישראל גולים למדברי אגמות לרעות במלוחים ושם יהו נחבאים וכל מי שיש בלבו הרהור רע על הקב"ה העננים משליכים אותו וכו', ובמדרש זוטא (שיה"ש פ"ה) לימי גוג ומגוג שישאל עתידים להיות טמונים במערות ובמחילות עד שיתגלה להם המשיח ומשם יזכו לגאולה.

וכן כתב הרס"ג (שיה"ש ז, יא אמונות ודעות פ"ח) שיגרשו אותם האומות אל המדברות כאשר יצאו אבותינו במדבר, ושם יתקיים נבואת יחזקאל "ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים, וברותי מכם

המורדים והפושעים בי והבאתי אתכם במסורת הברית" ויתבררו ויבחנו איך סבלם וחוזק אמונתם, ומחוזק הצרות יצאו רבים מהם מתורתם, וישארו הנשארים המתבררים המזוקקים ואז יראה להם אליהו ותבוא הגאולה (ועי' בפרק "אתחלתא דגאולה" סעיף ו' שלפני הכניסה לארץ ילכו למדבר ושם יבוררו כל הרשעים ולא יזכו לבוא לארץ).

וכן האברבנאל (ירמיה ל, י) פירש כל הנבואה ההיא על מלחמת גוג ומגוג אשר יבואו האומות למלחמה על ירושלים ותהיה בהם הריגה עצומה ונקמת ה' עליהם, וכתב "האמנם אחרי שיגאלו לא יחרדו עוד במלחמות ולא בצרות אחרות ולא ילכו בגלות אחר ועל זה אמר ושב יעקב ושקט ושאנן ואין מחריד, ונתן הסיבה למה לא יפחדו מזה באמרו כי איתך אני להושיעך כי אעשה כלה בכל הגוים וגו' כי יכלו במלחמה ההיא האומות וישראל לא יכלה, אבל ייסר אותם כפי המשפט למעשיהם ונקה לא אנקך (ועי' חסד לאברהם (מעין ה' נהר לז) שעתידין ישראל לצאת מירושלים להיות במדבר העכו"ם כעין שהיה לוט בהפיכת סדום וכו').

ורבותינו חכמי הגמ' אמרו ייתי ולא אחמיניה משום שחששו שמא יגרום החטא (סנה' צח ב') ולא יזכו להיגאל.

וידועים דברי האהבת יהונתן (הפט' ואתחנן ד"ה על הר גבוה) דכנסת ישראל צווחה באלה ובשבועה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה נגד קיבוץ ישראלי, באם שהכל נועדו יחדיו לילך לירושלים וכל האומות מסכימים אפ"ה צווחה שחלילה שתלך שמה כי הקץ סתום ואולי אין עתה הזמן האמיתי רק עת רצון לפי שעה, והיום או מחר יחטאו ומוכרחים לגלות פעם שנית ח"ו ואחרון קשה מן הראשון, ולכך ביקשה שלא ילכו עד שתחפץ ר"ל עד שיגיע הזמן שימלא כל הארץ דעה וכו' וזה הזמן האמיתי שיבוא במהרה בימינו.

וכן בפרשת עקב כתב: שכנסת ישראל אינה רוצה לצאת מגלותה ואומרת שמא ח"ו אכשל עוד בחטא וצריכה אני עוד פעם לגלות ממקומי וכו' לכך יעד לה הקב"ה שיבוער היצה"ר מן הארץ.

וכן כתב החתם-סופר (תורת משה פ' נח) "דראוי היה כבר כמה פעמים שיגאלנו הקב"ה גאולה שאינה שלמה כמו פקודת בית שני ואם יקלקלו אורחותיהם אז יחזרו ויגלו כמו שהיה בבית שני, אלא שנשבע הקב"ה "כי מי נח זאת לי... כן נשבעתי מקצוץ בך ומגעור בך" על כן אי אפשר לגאלם עד שיהיו ראויים כל-כך שלא יוסיף להגלותם עוד ע"כ אי אפשר לגאלם וכו'" עי"ש, ובדברי בעל הלשם (הדע"ה ח"ב דרוש ד' ענף יב) מבואר כי רק אחר ביאת המשיח אחר שיתעוררו מלחמות גדולות על ישראל ואחר שיטול הקב"ה נקמתו מהם, אז ישבו ישראל לבטח בארצם בטובה גדולה.

◆ ד. כאשר יפקוד ה' על מלכות אדום

במדרש תהלים (קכא א') משיושיענו ממלכות עשו שוב אין אנו יורדין עוד לשעבוד מלכות שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון וגו'. אל יתן למוט רגלך. מהו אל יתן למוט, בשעה שימוטו הכל לגיהנם אתם אינכם מוטים, וכן אמר הכתוב לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם (דברים לב), כשתמוט רגלם של רשעים אותה שעה אינכם מוטים, שנאמר רגלי חסידי יישמור.

וכן כתבו הראשונים, כי רק בביאת המשיח וכאשר יפקוד הקב"ה על מלכות אדום (הם כל הנוצרים), אז מובטחים שלא יוסיף הקב"ה להגלות את עם ישראל:

הרמב"ן במאמר הגאולה (שער א') כתב: כל גאולה האמורה לישראל עם מפלת אדום הכל לעתיד כמו תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך פקד עונך בת אדום גילה על חטאתיך וכו' והנה באר כי בהגאל ציון ליום שלא יוסיף להגלותה יפקוד עון אדום ויגלה על חטאתיה.

וכתב **הרד"ק** (ישעיה לדא): וכן אמר ירמיה הנביא במגלת איכה תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך פקד וכו' הנה כשתחרב ארץ כותים יצאו ישראל מגלות זה שלא יוסיפו עוד לגלות (מה שכתב 'כותים' נראה שזה שינוי הצנוורה שהרי בפסוק כתוב 'אדום').

האברבנאל (משמיע ישועה מבשר ז'): מצרים ואדום יהיו שממה ואל יתישבו עוד לעולם אבל יהודה לעולם תשב, שהבטיח שאומת ישראל לא תשוב לכסלה ולא תלך עוד בגלות אחר. וכבר ביאר המהר"ל (נצח ישראל פי"ז) שמלכות הרביעית ירידתה מן העולם העליון והקב"ה בעצמו מוריד אותה, ואין ירידתה מצד עוה"ז כלל ולא יהיה ירידתה רק ע"י מלך המשיח אשר מעלתו ומדרגתו מן עולם העליון.

ובפרק "אתחלתא דגאולה" (סעיף ט' בסופו) כתבנו לבאר כי דעת רוב גדולי ישראל שהמלכות הרביעית היא אדום, והם כל עמי הנוצרים.

♦ ה. כאשר יקבלו כל הגוים עול מלכות ה'

עוד מבואר בכמה מקורות כי רק כאשר כל האומות יעבדו את הקב"ה אז מובטחים אנו שלא תהיה גלות נוספת.

כך כתב **בדרשות הר"ן** (דרוש שביעי): ולפיכך אמרו (איכ"ר ב'ז) לכשאשוה לך אנחמך, כלומר לכשאשוה לך שאר האומות שכולן יהיו באמונה אחת עימך – אנחמך, כי אז תהיה הנחמה שלמה שאין אחריה דאגת מלחמה ושנאת האומות עלינו, והוא שסיים המדרש לכשיגיע היום ונשגב ה' לבדו ביום ההוא וזהו בזמן המשיח.

וכן כתב **המבי"ט** בית אלקים (שער היסודות פרק נא): ובמה נהיה בטוחים שלא תהיה אחריה גלות, אלא במה שכל הגוים אשר הגלונו ושיעבדו בנו וזולתם יעלה על לב הטובים מהם שיהיה לב רובם להיכנס תחת עול התורה ולהסתופף תחת כנפי הא-ל יתב' ואז יהיו כמשועבדים לנו וכו'.

ובדברי **האריז"ל** (שער המצוות פ' ראה) מבואר כי רק אחר שיתבררו כל הנשמות קדושות מכל האומות, ויסתלק כל חיותם של שרי האומות ויתבטלו הקליפות, אז לא תהיה גלות אחריה, ואלו דבריו:

כי צריכים ישראל לגלות בין כל האומות ללקט הנשמות של קדושה שנפלו לקליפות, וכאשר יגמר לקיטת כל הנשמות אז יתקיים בלע המוות לנצח, ואין בן-דוד בא עד שיכלו כל הנשמות

להתברר מכל האומות כולם בסוד "ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך וגו'" ולעתיד לבוא שכל הקדושה תתברר מתוך כל הע' שרים יסתלק כל חיותם ואז יתבטלו הקליפות הנקרא מות **לא יהיה גלות אחריה לעולם.**

ובמהר"ל (נצח ישראל פמ"ח) ביאר כי הגאולה האחרונה היא שלימות העולם ולכן תהיה קיימת לעולם, כי בגאולה האחרונה יהיה העולם נבדל לגמרי, וכל דבר אשר הוא חומרי יש לו שינוי, אבל הגאולה האחרונה שהיא אינה חומרית וגשמית לכן אין לה שינוי ותהיה קיימת לעד. ועוד כתב (חידושי אגדות סנה' צט א') כי הגאולה האחרונה בערך הגאולה הראשונה הוא כמו ערך החמה נגד הלבנה, שהגאולה האחרונה היא נגד החמה שהיא נשאת תמיד בלא שינוי ולכך אמרו כי ימי המשיח שס"ה שנים כנגד ימי החמה.

◆ 1. אחר שיעשו תשובה ולא יחטאו עוד

עוד מבואר בחז"ל שההבטחה שלא תהיה גלות שלישית היא רק אחר שישבו כל עם ישראל בתשובה ויהיו כולם עובדי ה'. וזה יתקיים רק לעתיד לבוא בביאת משיח צדקנו אשר יכבוש את הארץ, כאשר לא יהיה בהם חטא ועוון.

במדרש תנחומא (קדושים י"א) ויתן להם ארצות גוים וכו' אלא כדי שיתעסקו בתורה וכו' **וכשיעשו תשובה** לא יבנו ואחר ישב לא יטעו ואחר יאכל למה שהן נוטעין ואין נותשים שנאמר "ולא ינתשו עוד מעל אדמתם".

ובמדרש רבה (עקב גי'א): אמר הקב"ה בעולם הזה היו הכל מתאווין לא"י וע"י עוונות גליתם ממנה, אבל לעתיד לבא שאין לכם לא חטא ולא עון אני אטע אתכם בתוכה נטיעת שלוח מנין שנאמר ונטעתים על אדמתם ולא ינטשו עוד מעל אדמתם, וכן הוא בתרגום ישעיה לג, כד (ימות המשיח נקראין "לעתיד לבוא", כך כתב הר"א בן הרמב"ם בספר מלחמות ה').

הרד"ק על הפסוק "ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ" (ישעיה ס"א) כתב: שיצרף אותם האל, כמו שכתוב וצרפתים כצורף כסף והנשארים יהיו כולם צדיקים וקדושים, כמו שכתוב והיה כל הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו וגו', לעולם ירשו ארץ, שלא יגלו עוד ממנה לעולם כי יהיו נצר מטעי שיראו במעשיהם כי אני נטעתים לא כבראשונה שנאמר עליהם מדוע קייתי לעשות ענבים ויעש באושים ולא היה נראה שהיה מטע ה' אלא זמורת זר (וכן כתב המצודות).

ועל הפסוק יחינו מיומיים (הושע ו,ב) כתב הרד"ק: משל לגלות הזה השלישי שיקימו ממנו ונחיה לפניו שלא נגלה עוד לעולם ונחיה תמיד לפניו כל ימי עד שלא נחטא עוד.

האברבנאל ביאר כי רק כאשר יסיר הקב"ה את יצר הרע ולא יחטאו עוד, אז מובטח שלא תהיה גלות נוספת, וכך כתב (משמיע ישועה מבשר ב' נבואה ג'): ולפי שלא יפחדו עוד מגלות אחר יען וביען יצר לב האדם רע מנעוריו ואיש אין בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא בעבור זה יעד "ומל ה' אלקיך את לבבך ואת לבב זרעך" באופן שיטה לבך תמיד לאהבה את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך למען חיך, רוצה לומר כדי שלא תבוא לגלות אחר ולא לקללות אחרות.

וכן כתב בספר מעייני הישועה (ח,ט) ויותר נכון אצלי שמלכות ישראל (היא מלכות המשיח כמו שביאר שם) לא תשחת עוד לפני האלוקים ולא יוסיפו עוד לחטוא כפעם בפעם כי יסיר ה' את לב האבן מבשרם ואל ישובו לכסלה ובזה האופן תתקיים מלכותם ושלטונם, וכן ניבא ירמיה הנביא וכו'.

(הסרת יצה"ר תהיה בימות המשיח כמבואר בנבואת יחזקאל (ל"ו) "והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר" ובתרגום יונתן ורמב"ן (דברים לו, ובגמ' סוכה (נב א') יחזקאל קראו ליצה"ר אבן, וכן בפדר"א פכ"ח "ולעתיד לבא הקב"ה מתיר את ערלת הלב מישראל שנא' והסירותי את לב האבן", ובתנחומא (עקב יא) "אבל לעולם הבא אני עוקר יצה"ר מכם ואינכם משתכחים שנאמר והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר", וכן כתב הרמח"ל (דעת תבונות סי' מ') ועוד).

וכן מבואר בדברי המלבי"ם (יחזקאל לו כז-כח) מדוע לא תהיה גלות אחר הגאולה: ואת רוחי אתן בקרבכם הוא רוח"ק, שע"י הניסים והנפלאות שאתמיד ביניכם וע"י השראת השכינה ורוח"ק תקבלו טבע אחרת נוטה אל הקדושה והטהרה, ובזה ועשיתי את אשר בחוקי תלכו ולא תעשו עוד רע, ועל ידי כן וישבתם בארץ ולא תגלו עוד ממנה אחר שלא תחטאו עוד (וכל אחד יבין כמה שייכות יש בין מדינת ישראל לדברים הללו).

ועי' בפרק "אתחלתא דגאולה" (סעיף ו'), ובפרק "אין נגאלין אלא בתשובה" התבאר שקודם הגאולה ישובו כל העם בתשובה שלימה בגלות ורק לאחר מכן יבואו לארץ, כך מפורש בפרשת ניצבים (דברים לב) ובדברי גדולי ישראל שהיא הבטחת התורה שקודם הגאולה ישובו בתשובה, ומשום כך לא יגלו עוד אחר הגאולה השלימה.

♦ ז. הגאולה העתידה לא יהיו צרות אחריה

ובדברי הנביאים מבואר כי הגאולה העתידה לא יהיו צרות וצער אחריה. לא ניתן לפרש זאת על מדינת ישראל שהרי מיד אחר ההכרזה על הקמת המדינה היא הותקפה ע"י צבאות ערב, ואחר-כך עוד כמה מלחמות אלפי הרוגים ופצועים, פיגועים קטיושות טילים ואיומים וודאי שלא נתקיים "לא תבשו ולא תכלמו" וגם לא נתקיים "וישבו לבטח" (ובדיוק להיפך, אנו רואים כי הערבים יושבים בהשקט ושלוו והיהודים מתחבאים בתוך ישובים מוקפי גדרות ושמירה ובאוטובוסים ממוגני ירי), אלא זה יתקיים רק בגאולה האמיתית שתיעשה ע"י המשיח ואלהיו הנביא במהרה בימינו.

בישעיה (נד, ד): אל תיראי כי לא תבושי ואל תכלמי כי לא תחפירי (וכתב הרד"ק כי לא תבושי לעולם אחר שתצאי מזה הגלות לא תהיה לך צרה לעולם). ישעיה (מה, יז) ישראל נושע בה' תשועת עולמים לא תבשו ולא תכלמו עד עולמי עד. ישעיה (ס, יח-כ) לא ישמע עוד חמס בארצך שוד ושבר בגבולך וקראת ישועה חומתך ושעריך תהלה, לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנגה הירח לא יאיר לך והיה לך ה' לאור עולם ואלקיך לתפארתך, לא יבוא עוד שמשך וירחך לא יאסף כי ה' יהיה לך לאור עולם ושלמו ימי אבלך. ישעיה (סב, ח) נשבע ה' בימינו ובזרוע עזו אם אתן את דגנך עוד מאכל לאויביך ואם ישתו בני נכר תירושך אשר יגעת בו (האם התקיים דבר זה אחר הקמת המדינה? האם לא היו גניבות במדינה?).

ישעיה (לה י) ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה. וכתב על זה האברבנאל: שלא תהיה עליהם לירושלים כעולי בבל שעלו ברשיון כורש מלך פרס כי אלה פדויי ה' יהיו לא פדויי בשר ודם. ישעיה (סא ז) שמחת עולם תהיה להם. ישעיה (סה יט) ולא ישמע בה עוד קול בכי וקול זעקה.

ירמיה (ל י) כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים ושב יעקב ושקט ושאנן ואין מחריד (ושם מו כז). ירמיה (לא-י-יא) כי פדה ה' את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו, ובאו ורננו במרום ציון ונהרו אל טוב ה' על דגן ועל תירש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר והיתה נפשם כגן רוח ולא יוסיפו לדאבה עוד. ירמיה (כד, ו-ז) ושמתי עיני עליהם לטובה והשבתיים על הארץ הזאת ובניתים ולא אהרס ונטעתיים ולא אתוש, ונתתי להם לב לדעת אתי כי אני ה' והיו לי לעם ואנכי אהיה להם לאלהים כי ישובו אלי בכל לבם (הרי שזה יתקיים רק אחר שישבו בתשובה, ואילו אחר הקמת המדינה היו כמה מקומות שנהרסו ופינוי גוש קטיף).

ירמיה (לב לז) הנני מקבצם מכל הארצות וגו' והושבתים לבטח. הושע (ב כ) וקשת וחרב ומלחמה אשבור מן הארץ והשכבתים לבטח. יחזקאל (כח כה-כו) בקבצי את בית ישראל וגו' וישבו על אדמתם וישבו עליה לבטח וגו'. (לד כח) וישבו לבטח ואין מחריד. יחזקאל (לו יב) והולכתי עליכם אדם עמי ישראל וירשון והיית להם לנחלה ולא תוסף עוד לשכלם. (ובפסוקים הקודמים מבואר שזה אחר הקץ המגולה וחורבן אדום (פסוק ה') ואחר שישבו כל בית ישראל (שם י') וזה כולל את עשרת השבטים, כמבואר בפרק "הקץ המגולה").

עמוס (ט, יד-טו) ושבתי את שבות עמי ישראל ובנו ערים נשמות וישבו ונטעו כרמים ושתו את יינם ועשו גנות ואכלו את פריהם, ונטעתיים על אדמתם ולא ינתשו עוד מעל אדמתם אשר נתתי להם אמר ה' אלקיך, וכתב הרד"ק: והענין שלא יגלו עוד מארצם וזה שיהיו תמיד עובדים האל ית' ועושין את רצונו (וזה אחר שימותו כל החוטאים ותקום סוכת דוד הנופלת (מלכות בית דוד) ויירשו את אדום, כמבואר בפסוקים הקודמים). שארית ישראל לא יעשו עולה וגו' כי המה ירעו ורבעו ואין מחריד (צפניה ג, ג).

והיתה ירושלים קודש וזרים לא יעברו בה עוד (ויאל ד, יז) מצרים לשמה תהיה ואדום למדבר שממה (שם ד, יט) שמלבד החורבן הכללי שיהיה בכל האומות הנה בפרט במצרים ובאדום תהיה השוממות והכליה נחרצת (משמיע ישועה מבשר ז').

◆ ת. הגאולה העתידה היא כזכר ואין אחריה שעבוד

אמרו חז"ל כי הגאולה העתידה תהיה כזכר, ואין אחריה צער ושעבוד. כך מובא במדרש (שמות רבה כג יא):

כל השירות שנאמרו בעולם לשון נקבות, לומר מה הנקבה הזאת מתעברת ויולדת וחוזרת ויולדת כך הן הצרות באות עליהן והיו אומרים שירות בלשון נקבות, לכך עמדו בבל ומדי ויון ואדום ושיעבדו את ישראל, אבל לעתיד לבוא אין עוד צרות בו שנאמר (ישעיה סה) כי נשכחו הצרות הראשונות וכתוב (שם לה) ששון ושמחה ישיגו וגו' באותה שעה אומרים שיר לשון זכר

שנאמר (תהלים צח) שירו לה' שיר חדש (וכן הוא בירושלמי (שביעית פ"ו ה"א) כשם שאין הזכר יולד כך משאתם נגאלין עוד אין אתם משתעבדין, ומכילתא דר' ישמעאל בשלח מס' שירה פ"א, ילקוט יהושע רמז כ', רש"י ערכין יג ב', תוספות פסחים קטז ב' שלעתיד אין אחריה צער).

ועי' במהר"ל (נצח ישראל פמ"ח) אשר ביאר כוונת חז"ל בזה, וכתב שהגאולה העתידה תהיה קיימת לעולם כי היא שלימות העולם.

ומכל זה מבואר כי בגאולה העתידה לא יהיו אחריה צרות וצער ויבוא העולם לשלמותו, אבל אחר הקמת המדינה החילונית לא נגמרו הצרות, והמדינה עצמה היא צרה גדולה לכל יראי ה'.

וכיצד תהיה הגאולה העתידה בבחינת זכר, דבר זה מבואר בדברי האוה"ח הק' (ויקרא יב ב) שיהיה זה באמצעות חבלי המשיח אשר יזקקו ויצרפו את עם ישראל:

לצד שעל כל פנים תהיה הגאולה העתידה באמצעות זכות ישראל, לכן תהיה הגאולה בבחינת זכר ועמדה לנצח. והתיקון אשר יעשה ה' להשיג בחינת הזכר הוא ז' שנים של חבלי משיח כאמרם ז"ל שבוע שבן-דוד בא וכו' ליסרם ולזקקם ואחר שבע שנים אז יעביר ה' בחינת הערלה מהעולם דכתיב ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ.

ומדבריו מבואר שההבטחה על נצחיות הגאולה היא רק אחר חבלי המשיח כאשר יהיו נקיים מעבירות ויבוא המשיח אז מובטחים שלא יגלו עוד כי תהיה הגאולה בבחינת זכר ולכן תעמוד לעולם.

♦ ט. גאולה שלישית אין לה הפסק

אחד המקורות העיקריים עליו סמכו רבני הציונות שלא תהיה עוד גלות הוא המדרש תנחומא (שופטים ט', וילקוט זכריה תקפא): "והשלישית יותר בה" (זכריה יג) אלו ישראל שאין מתיישבים בארצם אלא בגאולה שלישית, גאולה ראשונה זו גאולת מצרים, גאולה שניה זו גאולת עזרא, גאולה שלישית אין לה הפסק.

ומכאן טוענים הם שכיון שהתיישבנו בארצנו, וכמות המתיישבים כיום הינה פי עשר ויותר מגאולת בית-שני לכן זו ראיה שנגאלנו ולא תהיה עוד גלות.

אך הבה נראה אם התקיים תחילת הפסוק שם בזכריה "והיה בכל הארץ נאום ה' פי שנים יכרתו יגועו", ופירשו חז"ל והמפרשים שהם אלו האומרים שתי רשויות בשמים יכרתו ויגועו, כלומר יכלו כל העובדי כוכבים (תנחומא שם) או כהמבואר בגמ' בסנהדרין (קיא) ששני חלקים של כל העולם יהיו נכרתים. ובמפרשים מבואר שזה יהיה אחר מות משיח בן יוסף כאשר יהיו מלחמות גדולות בכל העולם.

ובהמשך הפסוקים מבואר שהשליש הנשארים יצרפו ויבחנו "והבאתי את השלישית באש וצרפתים כצרף את הכסף ובחנתים כבחן את הזהב הוא יקרא בשמי ואני אענה אתו אמרתי עמי הוא והוא יאמר ה' אלקי", דהיינו אלו הנשארים שנאמר בהם "והשלישית יותר בה" יהיו כולם יראי ה' הקוראים בשם ה' (וכן מבואר ברד"ק ישעיה ס, כא).

ובמדרש הנעלם (תולדות קלט ב') מבואר שזה יהיה אחר בנין בית-המקדש "וכמה צרות כמה מלחמות יתעוררו על ישראל ואשרי הנמלט מהם", ובזוה"ק (שמות ז' ב') ווי מאן דיזדמן בההוא זמנא בגין דכד ייתי קב"ה לפקדא לאיילתא יסתכל מאן אינון דקיימין בהדה בכל אינון דמשתכחי עמה **בכל עובדוי דכל חד וחד ולא ישתכח זכאי**, דכתיב (ישעיה ס"ג) ואביט ואין עוזר, וכמה עקתין על עקתין לישראל, זכאה מאן דיזדמן וישתכח בההוא זמנא בגין דההוא דיתקיים בההוא זמנא במהימנותא יזכה לההוא נהירו דחדוה דמלכא, ועל ההוא זמנא כתיב (זכריה י"ג) וצרפתים כצרוף את הכסף ובחנתים כבחון את הזהב.

כוחו של עם ישראל לא נמדד בכמות הדונמים של האדמה עליה הוא יושב בא"י וכמות החיילים בצבא ההצחקה לישראל, כי אם במדת ההתאמה של חיי הכלל והפרט לתורה שקבלנו בהר סיני אשר בלעדיה מובטחת לנו הבטחה אחת בלבד ח"ו: "ולא תקיא הארץ אתכם כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם".

ומכל מקום הגאולה אינה נמדדת בכמות האנשים המתיישבים בארץ, אלא רק אם נעשית ע"י הנביאים בשליחות ורצון ה', וכבר מבואר בחז"ל כי ההתיישבות השלישית בארץ תיעשה ע"י אליהו הנביא והמשיח, אחר שילכו כל ישראל למדבר ויצרפו ויתבררו שם (כמבואר ביחזקאל כ' לה-לח, הושע ב' טז-יז, ע"י בפרק "אתחלתא דגאולה" סעיף ו').

רק כאשר יבואו אליהו הנביא והמשיח נזכה לקבל ולבוא לארץ הקדושה ולשבת בה נטיעה קיימת.

דאייתא בחז"ל (במדבר רבה טז,יא) אמר הקב"ה לישראל בעוה"ז ע"י שהיו שלוחי בשר-ודם נגזר עליהם שלא יכנסו לארץ אבל לעוה"ב אני משלח לכם מלאכי פתאום ויפנה את הדרך שנא' (מלאכי ג) הנני שולח מלאכי ופנה דרך לפני ופתאום יבוא אל היכלו, וכן הוא בתנחומא שלח פ' יא. ובמדרש בראשית רבתי (פ' ויחי עה"פ אסרי לגפן) שהמשיח יקבץ ישראל ויטע אותם על אדמתם. ובמדרש תהלים (מ"ז) **אימתי הוא יבחר ונותן לנו את נחלתנו כשישב על כסא קדשו**, ואימתי הוא יושב "ועלו מושיעים בהר ציון וגו' והיתה לה' המלוכה".

וכן כתבו הראשונים כי כיבוש הארץ יעשה ע"י מלך המשיח, ע"י הגה"מ (הל' מלכים ה, ה), סמ"ג (ל"ת רכ"ו), וכן כתב המאירי (נדה מ"ו) שכיבוש שלישי יעשה אותו מלך המשיח, ורבונו בחיי כתב (דברים לה) ירושה ראשונה ושניה יש להם שלישית אין להם וכו' אבל שלישית לא תהיה להם ירושת הארץ לבדה אלא כל העולם וכו' לתת להם ולזרעם אחריהם וכו' אחריהם לימות המשיח.

והשלח"ק (פ' וישב) כתב: וכן תמצא בהוריש ישראל את הארץ שהיו השלוחים לרגל הנאמנים פנחס וכלב, כלב מן יהודה ופנחס לו הכהונה, **וכן לעתיד** שנזכה להארץ במילואה וטובה כשיבא משיחנו יבא אליהו הנביא והוא כהן כי פנחס הוא אליהו, ובזה הטעות טעו החשמונאים בבית שני שתפסו במלוכה וכו'. הרי דפשיטא לרבינו השל"ה שנזכה לכבוש את הארץ רק אחר ביאת המשיח.

וכתב רש"י עה"פ כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל (דברים כה) עד שיבא יום דריסת כף רגל על הר הזיתים שנאמר ועמדו רגליו וגו'. והארץ המובטחת בברית בין הבתרים זה יהיה

בימי המשיח כמבואר בספרי עה"פ ואם ירחיב (דברים יט,ח) ובירושלמי (שביעית פ"ו) ורמב"ן על התורה (שם) וברמב"ם (הל' רוצח ח,ד). וכן איתא במדרש לקח טוב עה"פ ושתי את גבולך וגו' וממדבר עד הנהר (שמות כג) דזה הפסוק עתיד להיות לימות המשיח שנאמר וירד מים עד ים.

וכתב בעל הטורים (במדבר כד,ו) שבזה העולם אין לישראל נטיעה קיימת רק לעתיד לבוא, וכן האהבת יהונתן (הפסרת אחרי) כתב: ונטעתים על אדמתם אני בעצמי לכן לא ינתשו מעל אדמתם באשר שבדבר ה' נעשה בעת יבא הגואל משיחנו.

ובהושענות להושענא רבא "יטענו בשמנה ביד שבעה ושמונה", ופירש בסידור היעב"ץ: תטענו בא"י השמנה ע"י שבעה רועים ושמונה נסיכים שנזכרו במיכה ה' (סוכה נ"ב ב').

ובדעת זקנים עה"פ כי תוליד (דברים ד,כה) כתבו: כלומר שתאמרו כבר נתישבנו בארץ ולא ירבה עוד כעס והשחתה הנני מעיד עליכם דברים שהם קיימים לעולם דהיינו שמים וארץ כי אבד תאבדון ולא יועיל לכם מה שנתישבתם בה (ועי' העמק דבר בראשית כח טו). וכן כתב החת"ס (תורת משה פ' עקב עה"פ ארץ זית שמן ודבש) שכיבוש הארץ יהיה לעתיד לבוא כדכתיב ועמדו רגליו על הר הזיתים (והוא במלחמת גוג ומגוג).

והקב"ה ישלח לנו משיחו הולך תמים, ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה.

פרק י"ג

"אהבת ישראל" והתחברות לרשעים

- ◆ הקדמה תכ
- ◆ א. אל תתחבר לרשע תכב
- ◆ ב. חנופה ונתינת כבוד לרשעים תכה
- ◆ ג. מי מוגדר כרשע. תכז
- ◆ ד. תינוקות שנשבו. תכט
- ◆ ה. לימוד זכות תל
- ◆ ו. אהבת ישראל ואהבת חינו תלב
- ◆ ז. מלאים מצוות כרימון תלד
- ◆ ח. מצות תוכחה ושנאה לרשעים תלה
- ◆ ט. מי הם הפורשים מן הציבור תלז
- ◆ י. החלבנה והערבה תלח
- ◆ יא. כל הדר בא"י נקרא צדיק תמג
- ◆ יב. בין כך ובין כך קרויים בנים, והשוכן איתם בתוך טומאתם תמד
- ◆ יג. דעת החתם-סופר ותלמידיו על קהלות נפרדות תמז
- ◆ יד. הרש"ר הירש וקהילת "עדת ישורון". תנב
- ◆ טו. גדול השלום תנו

פרק י"ג "אהבת ישראל" והתחברות לרשעים

בעניין אהבת ישראל היחס לרשעים וקהלות נפרדות

דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר רעיו וחבריו ונוהג כמנהג אנשי מדינתו, לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד כדי שילמוד ממעשיהם, ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחושך כדי שלא ילמוד ממעשיהם, הוא ששלמה אומר "הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע" ואומר "אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב"

(רמב"ם הל' דעות פ"ו)

לא תאמר אלך עימו ואלמד ממעשיו הטובים ואת הרע לא אקבל ולא אעשה כמעשיו הרעים, לזה אומר "אל תבחר בכל דרכיו" אפילו במעשיו הטובים, כי כל טובתם של רשעים רעה היא מאוד אצל צדיקים, ואין לנו עסק בנסתרות אלא העיקר הוא לילך בדרכי התורה ולא לזוז ממנה ומן מצוות ה'

(הגר"א פירושו למשלי ג, לא, לא)

♦ הקדמה

גדול הוא השלום שנאמר "בקש שלום ורדפהו" (תהלים לד), "הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום" (אבות א,יב), ושמו של הקב"ה שלום, ושינה הקב"ה מפני השלום כדי להטיל שלום בין אברהם לשרה, ושמו הגדול שנכתב בקדושה נמחה במים כדי להטיל שלום בין איש לאשתו (ויקרא רבה ט,ט), ואמרו במדרש (פ' פנחס) התורה כולה שלום שנאמר וכל נתיבותיה שלום, שמע ישראל חותמין פורס סוכת שלום, התפילה חותמין בשלום, בברכת כהנים חותמין בשלום, "לא מצא הקדוש ברוך הוא כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום שנאמר ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום" (משנה סוף עוקצין).

אך אם השלום הוא עיקר התורה מדוע הוא נזכר רק בסוף התפילה וסוף המשניות? ומדוע לא התחילה התורה במצוות "ואהבת לרעך כמוך", כך שאל רבנו **החתם סופר** זצ"ל, ומדבריו נלמד יסודות חשובים בעבודת ה' ואלו דבריו:

אם נחקור בחקירה אמיתית אז נבין כי בודאי טוב ויפה וראוי לכלל אומה הישראלית מידת השלום אבל אי אפשר לבוא לכלל שלום גמור אלא ע"י אהבת התורה ועבודת השם כי שלומם של רשעים לאו שלום היא, כמו שמצינו (סנהדרין פ"ח מ"ה) קיבוץ רשעים רע להם ורע לעולם פיזור רשעים נאה להם ונאה לעולם, כי שלומם שעשו ביניהם הוא מביאם לידי רעתם, **בתחילה מחויב**

האדם להיות לו שלום עם ה' ואח"כ הוא בא לידי שלום חבריו כדכתיב עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו.

ועל זה מרמז גם כן הפסוק ואתם הדבקים בה' אלקיכם וגו', שאין אחדות בלתי שיהיה תחילת דביקות עם הקב"ה, ולכן יפה כיוונו אנשי כנה"ג שפתחו תחילה בדעה לבקש מאת ה' חנינה ודעה ובינה והשכל שנוכל לילך אח"כ ממדרגה למדרגה עד שנבוא לבסוף למידות כאלה שנהיה ראויים לברכת שלום, אבל כל זמן שלא זכינו להתדבק בדרכיו ולדעת ה' ולעבדהו אין השלום ראוי לחול עלינו, אדרבא, אין שלום אמר ה' לרשעים והוא קללה להם כעין שאמרו קיבוץ רשעים רע להם ורע לעולם.

ויש ראייה לזה מן המדרש דבערב יוה"כ באים ישראל ומוחלים זה לזה והם כולם באגודה אחת, וקשה למה לא נהגו בערב ר"ה לילך לבקש מחברו, אלא ודאי כעין הנ"ל, ערב ר"ה עדיין אינם ראויים לשלום מחמת שעדיין אין דבוקים בה', אבל ע"י ר"ה וימי התשובה אחריו שנעשו תמימים עם ה' אז ראויים אח"כ בערב יוה"כ למידת השלום ולכן לא ביקשו מחילה מחבריהם עד שתקנו את עצמם נגד ה' (דרשות חתם-סופר, כ"ז אלול שנת תק"פ).

ובדומה לזה כתב תלמידו הגדול המהר"ם שיק ז"ל על המשנה באבות (א,יח) "על שלשה דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום":

"לדעתי נראה שבא ללמדינו גם כן במה שמנה את השלום בסוף, אף שהלל אבי אביו הזהיר אותנו בזה במוקדם, מזה נלמד נגד דעת המון עם ובפרט עתים הללו שסוברים שהכל תלוי בשלום, ואפילו מרשעי ארץ לא יפרדו מחמת השלום, וזה שקר והבל יפצה פיהם, כמו דאיתא בזכריה (ח יט) "והאמת והשלום אהבו" שרק אם האמת גם כן יכול להתקיים עם השלום יחד, אז בוודאי מחויבים אנו לקיים את השלום, אבל אם יש לחוש שע"י השלום יחלש האמת, דהיינו התורה הקדושה וגם האמונה אז בוודאי אסור לנו לקיים השלום, כי האמת דהיינו תורתנו הקדושה והאמונה בוודאי קודם אלף פעמים לשלום. וזה בא גם כן להודיע לן התנא 'על שלשה דברים העולם קיים' דהיינו, אם יכולין להתקיים כל תלתא אז הוא בוודאי קיים נכון לעולם, אבל אם אין יכולין להתקיים תלתא ביחד, אז יתקיים תחלה האמת והדין ולא השלום, ולהכי נקט השלום באחרונה".

והגאון בעל הערוך-לנר כתב (מנחת עני על התורה פ' פנחס): "לוחם מלחמת ה' נגד המינים שלא ימנע ע"י טענה הכוזבת שגדול השלום וטוב לחזוק בהתחברות כל אשר בשם ישראל יכונה מלעשות פירוד לבבות... לכן אל יניח האדם להחזיק בתורה מפני הטענה הכוזבת שאין להתנגד לטובת חברת בני אדם. והטעם בזה שאף שגדול השלום שבין אדם לחברו עם כל זה יותר טוב השלום שבין ישראל לאביהם שבשמים, ולכן מי שמקנא קנאת ה' להחזיק התורה הוא החפץ בשלום ושחרו".

מאז תחילת הציונות החליטו רבני המזרחי שאין פגם להתחבר עם ראשי הציונות, למרות שאלו היו כופרים ומחללי שבתות והכריזו בריש גלי על כוונתם להקים מדינה ככל הגוים. גם אחר הקמת המדינה משתתפים בצבא חיילים דתיים עם חילונים, לומדים יחדיו באוניברסיטאות

במילואים ובעבודה, ורבים מתגוררים בערים חילוניות. אומרים שאין לפרוש מן הציבור וגדול השלום ועלינו מוטל החיוב לקרבם לדרך התורה והיראה. איסור החיבור לרשעים מובא בכמה מספרים, ויש להם כמה תירוצים.

חלקם אומרים שהחילונים בזמננו הם תינוקות שנשבו ואינם רשעים כלל (שהרי הם מוסרים נפשם על בנין הארץ האומה והמדינה) ואנחנו עם אחד, ויש אומרים שהאיסור הוא רק למי שעלול לרדת מבחינה רוחנית אך לא לחזקים באמונתם, וכן מביאים דברי בעל החסד-לאברהם שכל מי שדר בארץ הוא צדיק.

בפרק זה יבוארו אי"ה איסור התחברות וחנופה ונתינת כבוד לרשעים, ובסופו ידובר על הקהלות הנפרדות בארצות הונגריה וגרמניה והפרישה מרשעים הלכה למעשה, כמצווה עלינו בתורה הקדושה.

◆ א. אל תתחבר לרשע

איסור ההתחברות לרשעים עוון חמור הוא כמו שיבואר, לרמב"ן ור' יונה הוא איסור תורה. מקור האיסור הוא בדברי חז"ל "נתאי הארבלי אומר הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע" (אבות א,ז), ובאבות דר' נתן (ט,ד) "ואל תתחבר לרשע מלמד שלא יתחבר אדם עם אדם רע ולא עם אדם רשע, שכן מצינו ביהושפט שנתחבר באחאב ועלה עמו רמות גלעד ויצא עליו קצף ה', שוב נתחבר לאחזיה ויעשו אניות בעציון גבר ופרץ ה' את מעשיו שנאמר בהתחברך עם אחזיהו פרץ ה' את מעשיך וישברו אניות. וכן מצינו באמנון שנתחבר עם יונדב ויעץ לו עצה רעה שנאמר ולאמנון ריע ושמנו יונדב בן שמעה אחי דוד ויונדב איש חכם מאוד, חכם לרע. דבר אחר אל תתחבר לרשע ואפילו לקרבו לתורה", שכל מי שהוא מתחבר לרשע סופו לשאת ממנו דבר מועט (שם טז), ר' עקיבא אומר כל המדבק בעוברי עבירה אע"פ שלא עשה כמעשיהם הרי זה מקבל פורענות כיוצא בהן (שם לג, והובא ברע"ב אבות א,ז) וכן בגמ' מכות (ה' ב') ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה, ובגמ' סנהדרין (כג א') נקיי הדעת שבירושלים לא היו נכנסין בסעודה אא"כ יודעין מי מסב עמהן.

ומפני זה נגזר על יהושפט מלך יהודה ליהרג, כי הצטרף עם אחאב מלך ישראל למלחמה (תוספתא סוטה יב,ב).

ובמכילתא (פ' יתרו) אל יתחבר אדם לרשע אפילו לקרבו לתורה. אל יתחבר לרשע אפילו כדי להחזירו בתשובה (ספר חסידים תתקפ"ו ומקור חסד שם). ובמדרש משלי (יג טז) עה"פ "הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע": משל לאחד שנכנס לחנותו של בורסקי אעפ"י שאינו מוכר לו ואינו לוקח ממנו הוא יוצא ריחו וריח בגדיו מלוכלכין, ואין ריחו וריח בגדיו זז ממנו כל היום, ועליו הוא אומר ורועה כסילים ירוע, כך כל מי שהוא מהלך עם חכם, כל מי שרואה אותו אומר אילולי לא היה זה חכם לא היה הולך עם חכם כמותו, וכל מי שהוא הולך עם כסיל, מי שרואה אותו אומר אילולי שהוא כסיל לא היה הולך עם הכסיל, לכך נאמר ורועה כסילים ירוע (וכן איתא בפרד"א פכ"ה וילקוט וירא פ"ד).

ועי בזוה"ק (בשלח מה ב') מה שדרשו על הפסוק אל תתחר במרעים, וכל הצרות הרבות שנגרמו משום שהתחברו הערב-רב עם ישראל. ועוד בזוה"ק (לך-לך פד א') דלא רצה אברהם להתחבר עם

לוט "דכל מאן דיתחבר לחייבא סופיה למיהך אבתריה ולא תענש בגיניה", ושם (קדושים פ' א') כל מאן דלא אשתדל באורייתא אסיר למקרב לגביה לאשתתפא בהדיה ולמעבד ביה סחורתא, וכ"ש למיהך עמיה באורחא דהא לית ביה מהימנותא, ושם (ויחי רלס א') כל הרואה מעשי הרשעים ואינו מקנא לקב"ה עובר בג' לאוין.

ובעל הטורים על הפסוק "ויפרדו איש מעל אחיו אברם וגו'" (בראשית יג, יא) כתב ס"ת שלום, ומדבריו נלמד שהפירוד מרשעים זהו עצמו עשיית שלום. ומשה רבנו ע"ה במחלוקתו של קרח אמר "סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה", וביאר בעקידת יצחק (שער ע"ח) שמכאן למדו חכז"ל לנדות הרשעים ולהרחיק מהם כמו שהם פירשו עצמם מאיתנו ומכלל ישראל שהם כגוף אחד כן אנו מצווים להיות בדול מהם (ובנ"ך פסוקים רבים שלא להתחבר לרשעים כגון אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וגו' (תהלים א') בני אם יפתוך חטאים אל תובא (משלי א' ועי' בביאור האלשיך הק'), עוזבי תורה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בם (משלי כח) חבר אני לכל אשר יראוך (תהלים קיט)).

וכן פסק הרמב"ם להלכה (הל' דעות ו,א) "צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד כדי שילמוד ממעשיהם, ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחשך כדי שלא ילמוד ממעשיהם" עי"ש. והמתחבר לרשע הוא מן הדברים המעכבים את התשובה, שהעושה אותם ימשך אחריהם תמיד וקשים לפרוש מהן והוא דעה רעה עד מאוד (הל' תשובה ד,ה).

וכתב ר' יונה (אבות א,ז) ואל תתחבר לרשע, שהוא עונש גדול שאין כמותו כי החטא החמור פשע בו עשה עבירה אחת, אבל זה בכל העבירות שעושה הרשע יש לו חלק בהם ונמצא עושה חטאים רבים גדולים ועצומים.

והאריך בזה בספר שערי תשובה (שער ג' קמט-קנב) בענין המכבד רשעים ומתחבר להם, ושם (שער ג' נ"ט) כתב דמי שאינו מחזיק במחלוקת על המתיצבים על דרך לא טוב הוא נענש מפשעיהם ועובר בלאו (עי' בהקדמת חפץ-חיים בהג"ה, כתב שספר שערי תשובה לר' יונה אע"פ שהוא מספרי מוסר אך שמר ודקדק את דבריו שלא יצא מגדר הדין).

ועי' ברמב"ם (פיהמ"ש שביעית ה,ו) אסור לעזור עוברי עבירה ולא יתקנו להם כלים אבל ראוי לקלקל להם, (ובתוס' קידושין לב ב' כתבו דמצוה להכות רשע לבזותו ולזלזלו) ור"י הזקן (קידושין כח): שיש לבני אדם הכשרים להבדל מן הרשעים בשום עסק ולצער אותם כפי היכולת. וכן כתב בעל הטורים (דברים כב,י) שלא ישתתף צדיק עם רשע, ובספר ארחות צדיקים (שער האהבה) אסור להתחבר עם רשע בעסקי העולם, וכן כתב המאירי (בית הבחירה אבות א,ז) שלא להתחבר לרשע בשום דבר בעולם, ועי' בדבריו בחיבור התשובה מאמר א' פ"ד.

וכתב הרמב"ן (על הפסוק "קדושים תהיו"): עיקר הכתוב בכיוצא בזה יזהיר שנהיה נקיים וטהורים ופרושים מהמון בני אדם שהם מלכלכים עצמם במותרות ובכיעורים (ונראה שלשיטתו המתחבר לרשע עובר על מ"ע דאורייתא של קדושים תהיו).

ובספר חרדים (פרק כ"ד מצות ל"ת מן התורה, מ"ז) פסק כדעת ר' יונה דהוא איסור דאורייתא של "לא תהיה אחרי רבים לרעות" שלא להחזיק ידי עוברי עבירה ולא להתחבר עם המסכימים אל העוול וכענין שנאמר לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר.

וכן פסק החפץ-חיים (פתיחה לאוין י"א) דמי שמסכים ומתחבר עם עושי עוול עובר בלאו דאורייתא, וכן עובר על מ"ע של ובו תדבק (עשין ו') כהרמב"ם הל' דעות פ"ו (ובבמ"ח כתב שזה מלבד איסורים דרבנן ולאין מדברי קבלה כמעט עד אין מספר!), וראה עוד צדקת הצדיק (אות מח) שלמדו איסור זה מאחאב ואע"פ שנתחבר עמו ללחום נגד ארם, וע"י ספר אורח דוד (על הצדיק ר' דוד בהר"ן זצ"ל) עמ' שנ"ד מה שכתב על התחברות לרשעים. והחיי-אדם (כלל קמג) בביאור הוידוי כתב דטפלנו שקר הוא שנתחברנו ונטפלנו עצמנו לעוברי עבירה.

הנצי"ב בפירושו לשיה"ש (ח,ו) כתב בענין עמי-ארצות והתחברות לאנשים שאינם בני תורה, וכמה ספרים העתיקו דבריו אך טעו בהבנת דבריו, שהוא דיבר על אנשים המאמינים בעיקרי הדת אלא שאינם בני תורה, וכך כתב:

ולמדנו שאין להתרחק מאנשים שאינם בני תורה, ואע"פ שעוד המה מפירי תורה, מכל מקום יש להפוך בזכותם, וכדתניא באדר"נ פט"ז ושנאת הבריות כיצד וכו' דקדק ופירש התנא לאיזה אפיקורס רשאי וחובה לשנוא אותם "אשר יומרוך למזימה" היינו האומרים עזב ה' את הארץ לית דין ודין, אבל עמי הארץ אע"ג שהמה שונאים ומבזים לחכמים ותלמידים, וחז"ל פרק חלק כינו אנשים האלה בשם אפיקורס, אבל מכל מקום אי אתה רשאי לבזות ולשנוא אותם. וכן כתב הרמב"ם ושו"ע יו"ד סי' קנ"ח ס"ב "האפיקורסים, והם שכופרים בתורה ובנבואה בישראל וכו'" ולא כהר"ן שהביא הש"ך דגם מבזה ת"ח בכלל אפיקורסים לענין המבואר שם בשו"ע, אלו לא קראו חז"ל אפיקורסים אלא בדין שמים, משא"כ בדיני בני אדם אסור לשנוא אותם.

ובענין מה שכתב בשו"ת משיב דבר (סי' מ"ד) על העצה להפרד זה מזה שהיא "קשה כחרבות לגוף האומה וקיומה" - לא דיבר בזה על פורקי עול וכמו שמוכח בהמשך דבריו, שהרי כתב בתחילת דבריו שהכתות רשעים פורקי עול תורה ויראת ה' אם מחסרון ידיעה אם בשאט נפש ובזדון - זה אינו בדת והוא חוץ ממהלך אמונתנו ואינו כלל בתוך הג' סוגים שבעם ישראל שהם מימינים ומשמאילים ואמצע, גם לא נראה שבא ח"ו לחלוק על דברי חז"ל שאמרו הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע, אלא נראה כוונתו דבתוך שומרי התורה ואמונה ואינם פורצי גדר שגם הם מחולקים לשלש כתות - הם יהיו מחוברים באגודה אחת, וכמו שביאר בהמשך דבריו שצריך להחזיק הדת ולהרבות תורה בבתי מדרשות ולעסוק בתורה ברבים ולא לדקדק אם חבירו לומד לשמה או שלא לשמה, דגם הלומד כדי להתייר אין בזה עבירה, וכן כתב דעסק התורה בקיבוץ בעלי בתים יהא גורם למעט מחלוקת בישראל ולהרבות מחזיקי הדת דיש הרבה שלא הגיעו לבעוט בתלמוד ורבותינו הראשונים והמבואר בשו"ע אלא שמ"מ הוא מרוחק מלימוד התורה, אבל אם יתעסקו בתורה ישכילו גם המה שאין לחשוב את אנשים כאלה למין ואפיקור' ח"ו ויהיו באגודה אחת להתיישב איך להחזיק הדת ולהתגבר על הכופרים בתלמוד וכו'.

ובשו"ת משיב דבר (סי' ט') כתב: אך על דבר להצטרף עם המכונים בשם בית יעקב והמה מחללים את השבת בפרהסיא חלילה להתחבר עמהם בשום דבר השייך לעבודת ה' ואע"ג דמבואר בשו"ע (סי' נ"ה ס"א) וכו', וביאר הפסוק (משלי א') בני אל תלך בדרך אתם וכו', ועיין בהעמק דבר דברים כט,יז. וכן התנגד שפורקי עול ינהיגו את חובבי ציון.

כמובן שגם לאנשים גדולים החזקים באמונתם אין היתר להתחבר לרשעים, ומי לנו גדול מאברהם אבינו אשר כל זמן שהיה לוט עמו לא היה הקב"ה מדבר עמו (רש"י בראשית יג,ד), ואפילו לנסות לקרבם ע"י טענות והוכחות הוא דבר מסוכן וכדאיתא במדרש קהלת רבה (א,ד) ר"י בן נקוסה היו המינין מתעסקין עמו היו שואלין אותו ומשיב שואלין אותו ומשיב וכו' אמר לתלמידיו לכו והתפללו על אותו האיש ועל אותה החמת שהיתה מלאה אבנים טובות ומרגליות ועכשיו מלאה פחמין.

ובנועם אלימלך (פ' משפטים עה"פ כי ינצו) כתב דצדיק הדר בין רשעים גורם נזק שלם, ודברים נוראים כתב הישמח משה בפגם המתחבר לרשע (פ' בלק) אין דבר בעולם מזיק לנפש כמו התחברות עם אדם רשע אף לפי שעה, אף אם אינו ניכר נכנס בנפש כמו העכס וארס וברוב הימים ימצא, וצריך לזה זכות גדול בצירוף העסק בתורה שיצא ממנו העכס והארס כולי האי ואולי אחר זמן רב.

ובהעמק דבר (ויקרא יג,מא) ביאר דנגעי הראש אות הוא על דעות משובשות וצרעת הגוף על חטא תאוה, וצריך להזהר יותר ממי שיש לו דעות משובשות שהוא מחטיא אחרים שמתרועעים עמו יותר מבעלי תאוה, וגם הכהן שדרכו להיות אדם גדול ראוי שלא יתקרב אליו להוכיחו דכל באיה לא ישובון ע"ש, ועי' עוד בצוואת החיי-אדם (אות כא) בגודל האיסור.

והגאון המהרש"ק (שו"ת האלף לך שלמה יו"ד ס' רנו) כתב: מה שאמר דהצדיקים והרשעים הם עם אחד מישראל גם זה הוי טעות דהרי יש כמה דברים דהעושה אותם הוי כמומר לכל התורה ודעת התב"ש דאף מחלל שבת בדרבנן בפרהסי' הוי מומר לכה"ת ודעת הח"צ בס"ח תמ"ח דבזה"ז נחשבו כולם עוברי להכעיס והוי כמומר, וכך הול"ל דהרשעים אם עוברים עברות גדולות הם כמומרים יחשבו ויצאו מכלל עדת ישראל וזהו הוי כבוד התורה וכבוד ישראל לא כמו שהשיב כב'.

ומכל זה תראה כמה טעה ראש ישיבת "מרכז הרב" אשר אמר ש"איסור התחברות לרשע הוא רק בלימוד תורה, אבל לקיום מצוה בוודאי שצריך להתחבר עמו" (מתוך התורה הגואלת ח"ב עמ' רחצ וח"ד עמ' קצו, וכדרכם של רבני הציונות לבטל בהינף יד איסורים חמורים אשר לדעת הרבה ראשונים הם איסורי תורה).

ודברים אלו הם טעות גמורה שהרי מקור איסור התחברות לרשע הוא מיהושפט שהתחבר לאחאב למלחמת מצוה ולא ללימוד תורה, וגירסת הגר"א באדר"נ היא "אל תתחבר לרשע ואפילו לקרבו לתורה", ועי' במדרש שמואל על מס' אבות (א,ז) בשם המאירי, וגם ר' צדוק הכהן כתב (צדקת הצדיק אות מח) שלמדו איסור זה מאחאב ואע"פ שנתחבר עמו ללחום נגד ארם. ועי' בשפע חיים פ' וירא (מאמר יא אות ו') בענין קירוב רחוקים.

♦ ב. חנופה ונתינת כבוד לרשעים

המשבח מעשי הרשעים ומחניף להם הוא עוון גדול כמבואר בסוטה (מ"א א') ששבתו את אגריפס ואמרו לו "אחינו אתה" ונתחייבו כליה שהחניפו לו אף שהיה כשר וירא שמים אלא שהיה

פסול למלכות, ונהרגו על זה הרבה מישראל כמובא בתוס' בשם הירושלמי, כי היה נראה שהסכימו למלכות שלא כדין (לרש"י מדרבנן ולתוס' מהתורה), כל מי שמזכיר את הרשע ואינו מקללו עובר בעשה (ב"ר ר"פ מ"ט), ובילק"ש (דברים רמז תשצ"ג) כל מי שיודע שחברו רשע ומחניף לו ומלא עונות ואומר לו צדיק אתה ראוי שיבואו עליו כל הקללות שבתורה.

והמחניף לרשעים אין זה נובע בהכרח מתוך אהבת ישראל, שהרי אמרו שם: אוהבו של אדם אומר לו השמר לך אבל שונאו אומר לו אל תתירא, משה אמר השמר לכם וכו' בלעם הרשע אמר אל תיראו עשו כל מה שאתם מבקשים תרועת מלך בו (ואנו דור התחיה ודור נפלא ולא תהיה עוד גלות וכו' וכמו שאמרו נביאי השקר ע"י ירמיה כ"ח), כת חנפים אין מקבלת פני שכינה (סוטה מב א').

ובמשלי (כח, ד) "עוזבי תורה יהללו רשע" וכתב במצודות שהמהללים את הרשע גרועים ממנו, ושם (יז, טו) "מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועבת ה' גם שניהם", ובאמת הא בהא תליא וסופו לעשות שניהם כמו שרואין בחוש דכל אלו שמצדיקים את הרשע סופן להרשיע את הצדיק וללמד עליו חובה, ולזה אמר הכתוב גם שניהם שמעשה האחד גורר חבירו וסופו לעשות שניהם (דברי יואל פ' לך-לך עמ' רצג).

ובגמ' סוטה מ"ז: משרבו האומרים לרע טוב ולטוב רע רבו הוי הוי בעולם, ופירש"י שמשבחין את הרשעים, וכתב בספר יראים (סי' רמט) שהמחניף עובר בב' לאוין ומטמא את הארץ וגורם לשכינה שתסתלק מישראל.

ור' יונה כתב (שערי תשובה שער ג', קמח): והמשבח מעשים מגונים או מהלל רשעים הוא עוון גדול והוא הרשע הגמור המחלל את עבודת השם יתברך. ועי' שם (קמט-קנב) בענין המכבד רשעים ומתחבר להם. ושם (קפז-קצג) בענין המחניף לרשע ומתחבר לו. ושם (קסה) בענין הפורשים מדרכי ציבור (ואין זה ממידת חסידות בלבד, שהרי כתב הח"ח בהקדמה (בהג"ה) שספר שערי תשובה לר' יונה אע"פ שהוא מספרי מוסר אך שמר ודקדק את דבריו שלא יצא מגדר הדין).

וכן פסק בספר חרדים (פרק כ"ד מצות ל"ת מן התורה, מ"ח) ולא תחניפו את הארץ הרי זו אזהרה לחנפים, ממנין תרי"ג לגאון ולר' שלמה ן' גבירול וליראים (ומביא מעשה דאגריפס), וכן כתב הח"ח (פתיחה לאוין ט"ז) דאיסור חנופה הוא להרבה גאונים לאו גמור.

(וכי יש חנופה גדולה מזו לומר על פורקי עול שהם הביאו את הגאולה והצילו את עם ישראל ומוסרים נפשם לטובת האומה, כאשר ידוע להיפך שהם הסיתו והדיחו אלפים מהדת ונלחמים בתורה הק' וכל דבר שבקדושה ומילאו את ארץ הקודש בכפירה וחילולי שבת?).

וכל המכבד את הרשע הרי זה כעובד ע"ז (תוספתא ע"ז פ"ז), כל מי שהוא חולק כבוד לכסיל כזורק אבן למרקוליס (מדרש משלי כו, ח). וכתב רבנו בחיי (הקדמה לפ' וישלח): המשבח את הרשעים אין זה כי אם רע לב ומצד שיש לו קורבה באחת ממדותיהם הרעות... וכתב עוזבי תורה יהללו רשע כי כל אחד ואחד משבח את מינו.

ואמר החפץ-חיים זצ"ל "נניח כי אין לנו כח להילחם ברשעים אולם מנין קבלנו היתר לחלוק להם כבוד", ובשם ר' יונה דזה עוון חמור כי המון חלושי הדעת בראותם הכבוד הניתן לרשעים נמשכים אחריהם וכו' (עקבתא דמשיחא עמ' צז בשם הח"ח).

♦ ג. מי מוגדר כרשע

רשע הוא מי שאין מקיים מצוות שבין אדם למקום, וכמו שאמרו בגמ' (קידושין מ') רע לשמים ורע לבריות הוא רשע רע, רע לשמים ואינו רע לבריות זהו רשע שאינו רע. וכן כתב בפירוש בנין יהושע על אבות דר"נ (ט, ד) אדם רשע הוא רק רע לשמים ואילו רע הוא רע לשמים ורע לבריות, וכן כתב הגר"א בפירושו למשלי (ד, יד) רשעים הם בין אדם למקום ורעים הם בין אדם לבריות (ועי' אבן שלמה פ"ב אות ג', פ"ד אות יג), וכן הנצי"ב (הרחב דבר ויקרא כה, מז) דרשע הוא בין אדם לשמים ורע הוא בין אדם לחברו.

ובגמ' שבת (מ' ע"א) מאן דעבר אדרבנן שרי למקרי ליה עבריינא, ובקידושין (כח א') רשע יורד עמו לחייו ור"י הזקן שם, וביבמות (כ' א') כל מי שאינו מקיים דברי חכמים נקרא רשע, ופסק השו"ע (חו"מ סי' לד ב') דכל שעבר עבירה שחייבים עליה מלקות הוא רשע ופסול לעדות, ודעת התב"ש (שמלה חדשה ב, יד) דאף מחלל שבת בדרבנן בפרהסיא הוי מומר לכה"ת.

עי' רמב"ם בהלכות עכו"ם (בה) לענין האפיקורסים מישראל שהם העוברים על גופי תורה להכעיס ואסור לספר עמהן וכו', והל' תשובה (ז, ג) דהאומר שאין שם אלוך ואין לעולם מנהיג וכן העובד כוכב או מזל הרי הוא מין. ושם (ג, ח) דאפיקורס הוא האומר שאין שם נבואה כלל שמגיע מהבורא ללב בני אדם והמכחיש נבואתו של משה רבנו והאומר שאין הבורא יודע מעשה בני האדם. והאומר שאין התורה מעם ה' אפילו פסוק או תיבה אחת וכן הכופר בתושע"פ הרי הוא נחשב לכופר בתורה. ושם (ג, ט) מהו מומר לעבירה אחת ומומר לכל התורה כולה. והל' רוצח (יג, יד) דהתורה הקפידה על נפשות ישראל בין רשעים בין צדיקים מאחר שהם נלויים אל ה' ומאמינים בעיקר הדת (ומבואר דאם אינו מאמין כלל דינו חמור מרשע), ועיין בלח"מ (תשובה ג, ז) באריכות בביאור החילוקים ובדעת הרמב"ם בהרבה מדבריו.

ובהל' עדות (יא, י'): המוסרין והאפיקורסין והמינים והמשומדים לא הוצרכו חכמים למנות אותן בכלל פסולי העדות שלא מנו אלא רשעי ישראל, אבל אלו המורדין הכופרין פחותין הן מן הגוים שהגוים לא מעלים ולא מורידים ויש לחסידיהם חלק לעוה"ב, ואלו מורדין ולא מעלין ואין להם חלק לעוה"ב. ועי' הל' ע"ז רפ"י, רוצח ד, י-יא, ממרים ג, ב, ומ"מ הל' חובל ח', יא.

ובפירוש המשנה לרמב"ם (ברכות פ"ט) מינים הם הכופרים בתורה שלא יאמינו בחיי העולם הבא. ועי' סמ"ג מ"ע פ"א, חינוך רלח, ב"ח (חו"מ רע"ג) וע"ע שערי תשובה קפט-קצג שמותר לשנוא הרשעים (אך כל זה אחר שהוכיחוהו).

ובהל' סנהדרין (יא, ה) כתב: האכזריות על אלו שמטעין את העם אחר ההבל רחמים הוא בעולם. (ועי' ב"ב ח' רבי סירב לפרנס עמי הארץ בשנת בצורת, ואמר שכל הפורעניות הם בגלל עמי הארץ).

ובפיהמ"ש (פ"ק דחולין): ודע שמסורת בידינו מרבתינו בקבלת דברים מרבים שזמנינו זה זמן הגלות שאין בו דיני נפשות, אין זה אלא בישראל שעבר עבירת מיתה, אבל האפיקורסין והצדוקים והביתוסים כפי רוב רעותיהן הורגים אותם לכתחילה כדי שלא יפסידו את ישראל ויאבדו האמונה. וכבר יצא מזה הלכה למעשה באנשים הרבה בארצות המערב כולן (וכן בהל' חובל ומזיק ח, י-יא, ועי' תוס' ע"ז ד' ב' ד"ה שמע שכתבו שהכופרים מורדין לבור (והוא מין), וכן הרא"ש (ע"ז פ"ב סי' ז') כתב דאפיקורסין

מורידין ולא מעלין). ובגמ' (ר"ה י"ז) מבואר דמינין ואפיקור' אינם בכלל פושעי ישראל, פושעי ישראל הם מומר לדבר אחד (חולין ה' א').

ועי' בתשובות הרמב"ם (י-ם תרצד) סי' מ"ו: והיה מהמינים מי שמאמין שאין מן השמים זולתי עשרת הדברות ולכן בטלו קריאתם בכל יום וכו'. ומדבריו משמע שמינים הוא מי שאינו מאמין שכל התורה מן השמים. והיד רמה (סנה' ק') כתב שספרי מינין הם שפירשו את התורה ונביאים ע"פ דעתם ולא תמכו על דברי חכמים ויש בהן שיתוף... אע"פ שיש בהן כמה דברים מיושבין שאין סותרין ד"ת כיון שיש בהם דברים שמביאים את האדם לידי ביטול אסור לקרות בהן. ועי' מאירי סנה' צ' בביאור אפיקור', ובשו"ע יו"ד סי' קנ"ח ב'.

וכבר ביאר הרמב"ם (בהקדמה לפ' חלק) מה בין פושעי ישראל לבין אפיקורסים, דאם הוא מאמין ב"ג עיקרים הוא נכנס בכלל ישראל ואפילו עשה עבירות מחמת התאוה הוא נענש כפי חטאיו אבל יש לו חלק לעוה"ב והוא ממושעי ישראל. וכשנתקלקל לאדם יסוד מאלה היסודות (י"ג עיקרים) הרי יצא מן הכלל וכפר בעיקר ונקרא מין ואפיקורס וקוצץ בנטיעות ומצוה לשונאו ולאבדו ועליו נאמר הלא משנאיך ה' אשנא. ועי' חידושי המאירי על המשנה בסנהדרין (צ' א') "כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב", ושו"ת דברי יציב (יו"ד סי' מט).

ומי שאינו מאמין כלל עוונות חמור יותר מעובד ע"ז כמבואר בגמ' (שבת קטז) שאפי' אדם רודף אחריו להרגו ונחש רץ להכישו נכנס לבית ע"ז ואין נכנס לבתיהן של אלו, שהללו מכירין וכופרין והללו אין מכירין וכופרין. וכן כתב האבן-עזרא (שמות כא) שפשע מי שאינו מאמין בשם גדול מפשע עובד ע"ג, ועי' מהרש"א מגילה יז ד"ה "וכיון" דדין מינין חמור יותר מדין הרשעים, ובבית-הלוי עה"ת (פ' בא) ביאר דעונש חטא המינות קשה הרבה יותר מן החטא דע"ז (ומשו"ה בעגל לא היה עונש גדול כמו במרגלים וגלות האחרון קשה וארוך מן הראשון). וכן כתב המהר"ל (נתיב הענוה פ"ד, ח"י אגדות סנה' לח) שכופר גרוע מן העובד ע"ז, וכן בהעמק דבר (דברים כט,יז).

וכתב הגר"א (אבן שלמה פרק יא הערה ה') כי הערב-רב הם ראשי העם בסוף הגלות, ויש בהם עמלקים אשר גוזלים את עניי ישראל ועליהם נאמר היו צריה לראש, והם גרועים מעובדי-כוכבים משום שישראל נמשכים אחריהם ממה שרואין שהשעה משחקת להם וזהו סיבת אריכות הגלות. ועמי הארצות הטובים הם כפופים תחת הערב-רב, והת"ח שפלים מכולם.

אמנם כתב הגר"א וסרמן זצ"ל הי"ד (עקבתא דמשיחא, מאמר 'אומר אני מעשי למלך'): ואין לטעות בדברים אלו לאמר כי כל הנגררים אחריהם מזרע עמלק הן, חלילה לומר כן, כי הדברים אמורים כאן רק על ראשיהן ומנהיגיהם, מוריהם ומדריכיהם, כתבניהם ודרשניהם, אלו הם מזרע עמלק העומדים בראש צבאותיהם להלחם נגד הקב"ה, אבל כל ההמון הנספח עליהם מזרע ישראל הולכים אחריהם כבהמה בבקעה, כמו שכתב הגר"א שעל זה נאמר ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם.

והיצה"ר מטעה את האדם ולעתים נתקלים באנשים שאינם שומרי תומ"צ אבל מתנהגים בצורה מכובדת ומנומסת והם נראים טובים ואדיבי לב (כגון רופא נחמד או מתנדב במד"א או זקנה שמאכילה חתולים), אולם אין להתבלבל ויש להתרחק מדעות כוזבות והרגשי לב, אלא יש לדעת

ולהתחזק באמונה שכל אלו שאינם שומרי מצוות מכעיסים את הקב"ה מזיקים לעם ישראל ומסכנים את קיומיו בארץ ודינם כרשעים אשר נצטיינו לשנאם ולהתרחק מהם, וכל הטובות שעושים הם כאין וכאפס לעומת הצרות פגעים ואסונות שגורמים.

ואין להם דרך ארץ כלל וכמו שאמרו "אם אין תורה אין דרך ארץ" (אבות ג,יז) כל מי שאין התורה עובר על פיו אין בו דרך ארץ (מס' כלה א,ג) וכמו שכתב הרמב"ן (הקדמה לאיוב) דהרשע הכופר בה' אין במעשיהם זכות אפילו יתנהגו במדות טובות ונאות כל ימיהם. ורוב המינים והחוטאים נראים טובים בטבעם, וזו אחת מתחבולות היצר למשוך התועים אחריהם כמבואר בגר"א (אבן שלמה פ"ד, יג).

ד. תינוקות שנשבו ♦

הנה בענין תינוקות שנשבו ודין החילוניים בזמננו, נחלקו בזה הפוסקים האם כיון שהוא אנוס דינו כישראל לכל דבר (כגון שאינו אוסר במגע יין) או שרק אין נוהג בו דין מורידין.

הרמב"ם (הל' ממרים ג,ג) כתב דבני התועים ובני בניהם שהדיחו אותם אבותם ונולדו בין הקראים וגדלו אותם על דעתם הרי הוא כתינוק שנשבה ביניהם וגדלוהו והוא כאנוס ואע"פ ששמע אחר כך שהוא יהודי וכו' לפיכך ראוי להחזירן בתשובה ולמשכם בדברי שלום עד שיחזרו לאיתן התורה ולא ימהר אדם להרגן.

ולפי זה כתב החזו"א (או"ח סי' פז אות יד, יו"ד א' ו', ב' כ"ח, אבהע"ז סי' קיח אות ו) שתינוק שנשבה בין האומות הרי הוא כישראל לכל דבר ומצווין אנו להחיותו ולחלל שבת בשביל הצלתו ושחיטתו מותרת, וזהו משום שהוא בחזקת שאם יודיעוהו וישתדלו עמו כשיעור ההשתדלות שהוא ראוי לשוב לא יזיד לבלתי שב, אמנם אחרי שהשתדלו עמו והוא מזיד וממאן לשוב דינו כמומר, ושיעור ההשתדלות תלוי לפי התבוננות הדיינים כאשר יופיעו ברוח קדשם, ואותם שפירשו אבותיהם מדרכי ציבור ונתגדל הבן ללא תורה דינו כישראל לכל דבר, אלא שצריך לימוד שיעור ידיעתו אי לא חשיב מזיד עכ"ל.

ובשו"ת להורות נתן (או"ח סי' י"ז) כתב דגם החזו"א מודה שאם הוכיחוהו להני בני תועים ולא הועילה תוכחתו דדינו כלאחר תוכחה ואין דינו כתינוק שנשבה אלא כמומר, ומה שכתב דאצלנו הוא כקודם תוכחה שאין אנו יודעים להוכיח ואסור לשנאותו, היינו היכי שלא הוכיחוהו מעולם וכו' עי"ש מה שכתב אם מותר להעלות לתורה מחלל שבת.

ודעת פוסקים אחרים דמה שכתב הרמב"ם בהל' ממרים היינו רק לגבי דאין מורידין תינוק שנשבה דלא מקרי להכעיס, אבל אין מצווין להחיותו וכן שאר דינים דילפינן להו מאחיק הוא במצוות, וכן כתב בשו"ע הגר"ז, והגירסא הנכונה ברמב"ם היא "ואל ימהר אדם להורגן" שמילים אלה הושמטו בצנזורה. וידועה דעת הבית מאיר (סי' ש"ל) דאין מחללין שב"ק על תינוק שנשבה כי הטעם הוא חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה והוא הרי לא ישמור שבתות, אבל בתשובות בנין ציון החדשות (סי' כג) מקל בזה.

ובשו"ת אגרות משה (אבעה"ז ח"ד סי' נט) כתב שאין להחשיבם כתינוק שנשבה כיון שרואין הרבה שומרי תורה ומצוות, וכן כתב (או"ח ח"ה סי' כח) שאינו נחשב שוגג ממש משום דאף שאביו חניכו לרשעתו וכפירתו, אבל מכל מקום הרי רואה ויודע משומרי תורה ומצוות, ויודע שיש גדולים ובעלי דעת וחכמה יותר מאביו, וכתב עוד (אבעה"ז ח"א סי' פב ענף יא) שכיון שהם רואים גם צדיקים וכשרים ונתפתו ללכת אחרי הרשעים, אינם כתינוק שנשבה. ובשו"ת מנחת-יצחק (ח"א סי' נג וח"ג סי' כ') פסק שמותר לחלל שבת על תינוק שנשבה רק באיסורים דרבנן משום איבה, אך איסורים דאורייתא אסור אף במקום איבה.

וכן דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל דחילוניים של היום כיון שיושבים הם בין יהודים ודאי יודע מה זה שבת, וגם יש אמצעי תקשורת ויודע שיהודים כשרים שומרים שבת וכיון שידוע שהוא יהודי היה צריך לחקור אחר האמת (עי' קובץ תשובות ח"א סי' קנ, ח"ב סי' נה ובספר הלכות שבת בשבת ח"ב עמ' תרע"א), ומה שכתב הרמב"ם בהל' ממרים שהוא כאנוס אין כוונתו שאין עליו עוון כל העבירות שעשה שהרי קיי"ל דתינוק שנשבה מביא קרבן, אלא שאין דינם כאבותם שממיתים בידיים וכמו שכתב המבי"ט (ח"א יז) דלכן סיים הרמב"ם אל ימהר להרגן. ועי' שו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' קצח) דכיון שידועים שיש תורת ישראל קשה ליתן להם דין תינוק שנשבה, וחוט השני (שבת ח"ב פרק מ') בדין חילוניים בזמננו. ועי' בשו"ת להורות נתן (ח"י סי' יז) ושבט הלוי (ח"א קכ"א אות ד', ח"ב סי' קעב) מה שכתבו לענין מומר מתוך אונס וחסרון ידיעה ודין תוכחה בזה"ז, ומנחת שלמה (ח"ב סי' לד אות מ'), ובספר בינה ודעת (במבוא עמ' ל') דעת פוסקים רבים שהחילונים היום אין דינם כתינוק שנשבה.

ובגדר להכעיס עי' חק יעקב (או"ח סי' תמ"ח י"ד) שאין הכוונה להכעיס כפשוטו אלא שאין לו עדיפות להיזהר מן החטא ואין חטאיו בגדר כשלונות מפני שנתאוה לחטא, וכ"כ בבאה"ט שם סקי"א ובדרכי תשובה יו"ד סי' ב' סקי"ג ומקורו ברמ"א בד"מ יו"ד סי' קנ"ח וברמ"א שם סע' ב', ומ"מ נראה דלכל הני פוסקים גם תינוק שנשבה לא יצא מגדר רשע אשר אין להתחבר עמו וזיל בתר טעמא.

והגר"א וסרמן הביא בשם הגר"ח הלוי מבריסק כי בכפירה לא שייך שוגג דהא מ"מ אינו מאמין ואי אפשר להיות בכלל ישראל בלא אמונה ואומרים משמו "דער וואס איז נעביך אן אפיקורס איז אויך אן אפיקורס" (מי שהוא אפיקורס מסכן, אנוס או מוטעה, גם הוא אפיקורס, כי בכפירה לא שייך שוגג כי סוף סוף הוא כופר) (קובץ מאמרים ואגרות ח"א מאמר "שיבוש בדעות"), ועוד בדיני תינוק שנשבה ומחללי שבת בזמננו עי' באריכות בספר 'בינה ודעת'.

◆ ה. לימוד זכות

מצות לימוד זכות היא מצוה דאורייתא שנאמר "בצדק תשפוט עמיתך" (ויקרא יט), וכן פסק הרמב"ם בספר המצוות (מצוה קעז) שראוי לדון את חברו לכף זכות ולא יפרש מעשיו ודבריו אלא לטוב וחסד, וכן כתב בספר החינוך (מצוה רלה) שראוי לכל אדם לדון את חברו לכף זכות, ולא יפרש מעשיו ודבריו אלא לטוב.

אמנם המצוה היא רק באנשים צדיקים ובינונים אבל ברשעים אין מצוה לדונם לכף זכות אלא צריך לדונם לחובה, כך כתב הרמב"ם בפירוש המשנה באבות (א,ו) "הוי דן את כל האדם לכף

זכות": וכן כשיהיה רשע ויתפרסמו מעשיו ואחר-כן ראינוהו שיעשה מעשה שכל ראיותיו מורות שהוא טוב ויש בו צד אפשרות רחוק לרע, ראוי להשמר ממנו ושלא תאמן בו שהוא טוב אחר שיש בו אפשרות לרע.

וכן כתב רבנו יונה בפירוש המשנה (שם): זה מדבר עם אדם שאין יודעין בו אם הוא צדיק ואם הוא רשע, ואם מכירין אותו והוא איש בינוני פעמים עושה רע ופעמים עושה טוב וכו' אבל אין הדברים בצדיק גמור ולא ברשע גמור, כי הצדיק אפילו במעשה שכולו רע ונוטה לכף חובה מכל עבר- ידינהו לטובה לאמר כי שגגה היתה שיצאה מלפני השליט והנה ניחם והביט וביקש מחילה וכו'. גם מן הרשע הגמור לא אמר, אפי' מעשהו כולו טוב ואין נראה לחוש עליו משום צד עוון יש לאדם לדונו לכף חובה ולומר לפניו עשה ואין תוכו כבדו וכמו שנאמר "כי יחנן קולו אל תאמן בו כי שבע תועבות בלבו", וכן כתב בשערי תשובה (שער ג' אות ר"ח) איש רע מצוה לספר בגנותו ולהכריעו לכף חובה. וכן בברטנורא (אבות שם) אדם שהוחזק ברשע מותר לדונו לחובה. וכן כתב החפץ חיים (הל' לה"ר כלל ד' אות ז'): דמי שאין פחד אלקים לנגד עיניו ומתיצב על דרך לא טוב כמו הפורק מעליו עול מלכות שמים או שאינו נזהר מעבירה אחת אשר כל העם יודעים שהיא עבירה, מותר להכלימו ולספר בגנותו, וצריך לשפטו לצד החוב.

וכתב הרמב"ן (הקדמה לס' איוב) "והרשע הכופר בה' כגון האומרים שהעולם קדמון כחשו בה' ויאמרו לא הוא אין במעשיהם זכות אפילו יתנהגו במדות טובות ונאות כל ימיהם".

ובספר שמירת הלשון (שער ב' פרק ד') האריך לבאר גודל מעלתו של הדין את חברו לכף זכות, ובפרק ז' שצריך להזהר מאוד מללמד חובה על כלל ישראל שהוא חטא גדול מאוד. ועל זה נענש ישעיה הנביא בעת שראה את כבוד ה' ואמר "ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב", וכן משה רבנו שאמר "תרבות אנשים חטאים", ואליהו הנביא שאמר "כי עזבו בריתך" ונסתלק בגלל זה מן הנבואה.

אך מובן שהאיסור הוא ללמד חובה על כלל ישראל ולומר שאין להם זכויות ח"ו אלא צריך להזכיר את זכות הצדיקים ולומדי התורה ומקיימי המצוות וזכות כל ישראל שסובלים הגלות למען שמו באהבה, אך אין זה סתירה לזה שצריך להוכיח את החוטאים ולשנוא את הרשעים ולא להתחבר אליהם ולא לשבח אותם בשום ענין (המצדיק רשע הוא תועבת ה', משלי יז), ואלו המחנפים להם הם בכלל כת חנפים שאינם מקבלים פני שכניה, והמשבחים את הרשעים מרבים צרות ואסונות בעם ישראל.

ובענין ישעיה הנביא ייתכן לומר שנענש משום שאמר זאת לפני הקב"ה בכבודו ובעצמו (וכמו שאין כה"ג נכנס בבגדי זהב לקדש-הקדשים שלא להזכיר חטא העגל) וגם דיבר על כל ישראל, שהרי על כל שאר דברי התוכחה שאמר בספרו לא מצינו שנענש, וכן כתב בספר מקור הלכה (להגר"י זילבר זצ"ל, ח"א עמ' פו) דדוקא כשאומר על כללות ישראל או על עיר שלמה ואומר זאת בתור קטרוג אז זה בגדר דלטוריא, אבל כשמדבר או כותב בגנות הרשעים הדבר פשוט מאוד דאין בזה איסור דלטוריא דהוי כגדר התוכחה ממש, ודינם כבר נפסק בשערי תשובה ובחפץ חיים דמצוה לספר בגנותם להבאיש בעלי עבירות בעיני בני-אדם ע"ש. ועוד דהא מבואר בפסיקתא (פיס' לג ד"ה אנכי) מי גרם לישעיה לבא לכל השבח הזה על שצידק את ישראל ושנא להרשעים, ולענין אליהו הנביא ע"י בפרשה (י"ד ס' רס"ה) דמה שאמר הקב"ה לאליהו חייך שאין עושין ברית מילה עד שתראה בעיניך הוא לשבח דכיון דאתה מקנא לה' על מצות מילה נתן לו הש"י זה לשכרו,

ויש דורשין לגנאי וכו' אבל קשה לומר כן שאלוהו הוציא דיבה וכו', ועי' בספר כוכב מיעקב למגיד מדובנא (הפט' פנחס). והשלה"ק (פ' פנחס) כתב דלא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה (שבת קיט) ופנחס הוא אליהו שקנא קנאת ה' ברבים בנביאי הבעל על כן הוא המבשר למשיח כי חורבן של ישראל ה' בעבור שלא היו מוכיחים ברבים.

וכתב בדברי יואל (לך-לך עמ' רצב, וירא עמ' תמה) שלכן יצא אברהם יחידי בשעה שהתפלל על סדום דלא רצה שיהא עמו שום אדם, דסכנה גדולה להצדיק מעשה הרשעים ועלול שיתקרב דעתו ומחשבתו למצוא מעשיהם חן בעיניו ולבסוף להימשך אחריהם, ואמנם באברהם לא היה חשש לאמשוכי אבתריהו כלל כי לא שלט בו יצה"ר, אבל חשש שמא ילמדו אחרים ממנו בראותם אותו מצדיק את אנשי סדום.

ומ"מ אף שלימוד זכות הוא עניין גדול אך לא כאשר הוא נעשה במטרה לחפות על מעשי הרשעים ולהתחבר אליהם וכשזה מסייע לעקירת התורה, וודאי שאין שום מצוה ללמד זכות על כופרים ואפיקורסים.

ויחשוב אדם בדעתו כיצד היה מתנהג אילו היו נכנסים אנשים זרים לבית אביו וממלאים אותו ואת כל חדריו בזבל ורפש מצחין וכותבים על הקירות דברי גנאי נגד אביו (זה מה שעושים החילונים בביתו של הקב"ה למעלה ממאה שנים), האם היה מתמלא כלפיהם אהבת ישראל ומלמד עליהם זכות?

◆ 1. אהבת ישראל ואהבת חינו

הנה ישנם אנשים המלאים "אהבת ישראל" גם כלפי החוטאים, מכבדים ומייקרים הם כל רשע ועברין. אוחזים הם לדעתם בדרכי גדולי הצדיקים, ודוקא את הצדיקים עצמם אין הם אוהבים כל-כך.

מעניין הדבר שהם מקפידים ביותר דוקא באהבת ישראל, הרי גדולי הצדיקים הקפידו מאוד גם במצות אהבת ה' ויראתו והיו זהירים בכל פרטי המצוות, דקדקו בכל ענייני התפילה לימוד תורה ציצית תפילין כשרות שבת צדקה התקדשות במותר להם ועוד אלפי עניינים, ומדוע אותם אנשים מזניחים את כל הדברים הטובים של גדולי הצדיקים ואחזו דוקא באהבת החוטאים והרשעים.

גדולי הצדיקים אמנם נזהרו לאהוב גם את ישראל שנכשל באיזה חטא, אבל כאשר רואים ישראל עושה עבירה אין שום היתר לאהבו ומצוה לשנאו כמבואר בגמרא (פסחים ק"ג ב'). וכל זה בישראל פשוט, אולם לגבי פורקי עול כופרים אפיקורסים ומסיתים יש דין אחר לגמרי, ועל אחת כמה וכמה אם הם מנהיגי ציבור ומחטיאי הרבים, ואמרו חז"ל "אהוב את כולם ושנא את האפיקורסין והמסיתים והמדחכים" (אדר"נ פט"ז), וכתב הראב"ע שמי שאינו מאמין בה' הרי זה חמור מעובד ע"ז, והרמב"ם כתב כי מי שאינו מאמין באחד מ"ג העיקרים מצוה לשנאו.

ומי שאוהב הרשעים מראה בזה שאינו ירא ואוהב את הקב"ה כמו שנאמר "יראת ה' שנאת רע" (משלי ח) "אוהבי ה' שנאו רע" (תהלים צז), וכן כתב בספר ראשית חכמה (הקדמה לפרק המצוות) שע"י שנאת הרשעים והפושעים נבחן האדם כמה אוהב הוא את הקב"ה, וכן בספר הישר (שער

ב') ושלה"ק (עשרה מאמרות ד' לב) בעשרה דברים נבחנת אהבה לקב"ה והשלשי למאוס מואסי הבורא ולאהוב אוהביו, וכן במסילת ישרים (פי"ט) כתב ששנאת הרשעים הוא ענף של אהבת ה'.

ומלבד ש"אהבת ישראל" זו אינה כהלכה אך היא גם אינה אמיתית ונובעת מחמת הקירבה לתרבות החילונית וצורת חיים והשקפת עולם משותפת, או הערצה לחילונים והתפעלות מהצלחתם וכדומה. גם מצוות לימוד זכות הוא רק באיש צדיק או בינוני, אך באדם אשר איננו שומר מצוות אפילו אם נראה שעשה מעשה שכולו טוב יש לדונו לכף חובה (רמב"ם ור' יונה אבות א,ג, חפץ חיים הל' לה"ר ד,ז).

ועל המחניפים לרשעים אמר שלמה המלך "אומר לרשע צדיק אתה יקבוהו עמים", ואמרו חז"ל כל מי שיודע שחברו רשע ומחניף לו ומלא עונות ואומר לו צדיק אתה ראוי שיבאו עליו כל הקללות שבתורה (ילקוט דברים רמז תשצ"ג). וכן "מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועבת ה' גם שניהם" (משלי יז), ועונש החנופה חמור ביותר וגורם אסונות וצרות ושיהרגו רבים מישראל ה' ירחם.

וכתב הרמב"ם (הל' סנהדרין יא, ה): האכזריות על אלו שמטעין את העם אחר ההבל רחמים הוא בעולם, וכל המרחם על אכזרים לסוף נעשה אכזר על רחמנים (ילקוט שמואל א' רמז קכא).

וכתב האור-החיים הק' (ויקרא יט, יח): ונתחכם ה' לצוות בענין הנהגת ישראל זה עם זה בהדרגה, מצוה א' לא תשנא ב' לא תקום ג' ואהבת, ודקדק לומר אחיך עמך לומר שאין מצוה אלא על אנשים שעושים מעשה עמך, אבל שונאי ה' כגון המומרים והאפיקורסים אסור לאהוב אותם ואדרבה צריך לשנאותם כאומרו הלא משנאיך ה' אשנא.

ואהבת ישראל אינה עומדת בסתירה לשנאת הרשעים, שהרי במסילת ישרים (פרק יט חלקי החסידות) כתב בכוונת החסידות שצריך ללמד סגוריא על הדור כי אין הקב"ה אוהב אלא למי שאוהב את ישראל, ומאידך גיסא כתב שם שהקנאה הוא ענף של אהבת ה' והוא שיהיה מקנא לשם קדשו ושונא את משנאיו, כי מי שאוהב שמו יתב' לא יוכל לסבול ולראות שיחללו אותו ח"ו ושיעברו על מצוותיו, ואותם שמהללים רשע ברשעתו ולא יוכיחו על פניו מומו הנה הם עוזבי התורה ומניחים אותה שתתחלל ח"ו, אך שומריה המתחזקים להחזיקה ודאי שיתגרו בה ולא יוכלו להתאפק ולהחריש.

ומזה נלמד דלא כאותם הסוברים שאהבת ישראל הכוונה היא לאהוב את הרשעים והחוטאים. וכאשר הצטרף יהושפט עם אחאב מלך ישראל למלחמה במלך ארם אמר לו הנביא: "הרשע לעזור ולשונאי ה' תאהב" (דבה"י ב', יט), ועל המשנה "בנפול אויבך אל תשמח" (אבות ד, יט) כתב על זה במגן אבות לרשב"ץ: אם הוא מפושעי ישראל מותר לשמוח לו, לא מפני שנאתו אותו אלא מפני שהוא שונאו של מקום (וכן אמרו במס' שמחות ב,י) והכתוב לא נאמר אלא באויב בדברים שבין אדם לחברו, וכבר אמרו ברביעי מסנהדרין "באבוד רשעים רינה" באבוד אחאב בן עמרי רינה.

הנצי"ב (בהקדמה לבראשית) הסביר מה היתה השנאת-חינם בבית שני, "שהיה דור עקש ופתלתול ופירשנו שהיו צדיקים וחסידים ועמלי תורה אך לא היו ישרים בהליכות עולמים, על כן מפני שנאת חינם שבלבם זה את זה, חשדו את מי שראו שנוהג שלא כדעתם ביראת ה' שהוא צדוקי

ואפיקורס ובאו ע"י זה לידי שפיכת דמים בדרך הפלגה ולכל הרעות שבעולם עד שחרב הבית, ועל זה היה צידוק הדין, שהקב"ה ישר הוא ואינו סובל צדיקים כאלו, אלא באופן שהולכים בדרך הישר גם בהליכות עולם ולא בעקמימות, אע"ג שהוא לשם שמים, שזה גורם חורבן הבריה והריסות ישוב הארץ.

ויש שרוצים להוציא דבריו מהקשרם כאילו אין לשנוא שום איש ישראל, אך מובן שלא לזה התכוון, ורק שנאת צדיקים אשר נוהגים במנהגים אחרים היא שנאת חינו, אך שנאת רשעים ואפיקורסים המחוייבת ע"פ התורה ודאי אינה שנאת חינו והיא מצוה וחיוב ע"פ דין.

ואומר היה הרב מבריסק זצ"ל: כאשר בא אלי מי שמדבר על "אהבת ישראל" כבר יודע אני בו שהוא שונא את הקב"ה ואת התורה ואת היהודים הכשרים. רבים היו כאלה שהחריבו את העולם עם האהבת ישראל הלא נכונה שלהם, הנובעת מרגש או מתוך היותם נגועים באידיאל של לאומיות. אולם כאשר רגש זה נובע מכח מצות התורה של "ואהבת לרעך כמוך" אזי פרותיו מבורכים (הרב מבריסק ח"ד עמ' 101). ועל בשו"ת לב אברהם (הרב אברהם וינפלד סי' קמ"א-קמ"ב) לבאר היחס אל אלה מאחב"י שנתרחקו משמירת תו"מ בדורנו זה.

וביערות דבש (דרוש י') כתב ששנאת החינו שבגללה חרב הבית זה שנאת עמי הארצות לת"ח.

והנה מי שאינו ירא שמים ומקפיד על קלה כבחמורה מאוד קל לו לאהוב כל החוטאים, כי אין העבירות חמורות בעיניו ואינו חס על כבוד קונו ואינו מבין כמה חמורה כל עבירה וכמה היזק וצער גורמת, ומדוע ישנא את החוטאים אם הדברים שעושים אינם חמורים בעיניו כלל, וכ"ש אם העבירות נדמים לו כמצוות, ובמיוחד אם צורת חייו דומה לשלהם ואת רוב יומו מעביר יחד עמם בצבא ובעבודה. על כן רק הצדיקים אשר מבינים את חומרת העבירה ואת הפגם אשר נגרם ממנה רק הם יכולים להחליט ולשקול בדעתם מתי לאהוב את החוטאים.

◆ ז. מלאים מצוות כרימון

בכמה מקומות אמרו חז"ל כי אף פושעי ישראל מלאים מצוות כרימון (עירובין יט, חגיגה כז) "כפלח הרימון רקתך" אפילו ריקנין שבך מלאים מצוות כרימון (ברכות נז, מגילה ו', סנהדרין לז, שיהש"ר ד' א').

אך מובן מאליו שמדובר על עמי ארצות המאמינים בבורא שחטאו להנאת עצמן ולא על מומרים וכופרים, וכמו שכתב הגר"א וסרמן זצ"ל הי"ד (עקבתא דמשיחא, מאמר 'אומר אני מעשי למלך'): מה שאמרו פושעי ישראל מלאים מצוות כרימון וישראל אע"פ שחטא ישראל הוא (סנה' מד) המאמרים הנ"ל הכל איירי במאמינים בעיקרי הדת אלא שהם רשעים ובעלי עבירות להנאת עצמן, אבל בכופרים אי אפשר לומר עליהם שהם מלאים מצוות כרימון ומכ"ש בעוברים להכעיס, וכמו שכתב הרמב"ם בפיה"מ (פ' חלק, הובא לעיל ב"מי מוגדר כרשע" בהבדל שבין פושעי ישראל לאפיקורסים).

והכללי-יקר (שמות ללד) כתב מה שאמרו ריקנים שבך מלאים מצוות כרימון זה דוקא אם עשו תשובה וזדונות נעשו לזכיות. וכן הגר"א בפירושו לשיה"ש (דג) מבאר לנו מי הם אותם "ריקנים": אפילו ריקנין שבך מלאים מצוות כרימון, שהם תחת התלמידי חכמים וסרין למשמעתם כל מה

שאומרים להם הת"ח. ובאדרת אליהו (דברים לגג) כתב ד' סוגי עמי ארצות: המחזיקים ידי לומדי תורה במאכל, המשמשים ת"ח בגופם, היושבים בביהמ"ד, ושאר עמי-הארץ שעושין תמיד רצון קונם, ושם (דברים א') עם הארץ הם אותם שמשוטטין בארץ ורודפין אחר המצוות תמיד, וכתב בפירושו למשלי (לכח) בעלי מצוות נקראים עמי הארץ.

וכן משמע בגמ' בסנהדרין (לז' א') שמדובר על רשעים ששבו בתשובה, שהרי אמרו שם: אפילו ריקנין שבך מלאים מצוות כרימון, ר' זירא אמר מהכא וירח את ריח בגדיו אל תיקרי בגדיו אלא בוגדיו, והביאה הגמ' את המעשה בהנהו בריוני דהוה בשיבבותיה דר' זירא ואחר דנח נפשיה דר' ז' הרהרו בלבייהו ועבדו תשובה. וכן במדרש (בראשית רבה סה, כב) על הפסוק "וירח את ריח בגדיו" הביאו את המעשה ביוסף משיתא ויקום איש צרורות, ושם מדובר על רשעים ששבו בתשובה.

ומה שאמרו בגמ' (חגיגה כז) דאין אור של גיהנום שולטת בפושעי ישראל, ביאר בראשית חכמה (יראה פ"ג אות פ"ג) דאינה שולטת בהם לכלותם לגמרי אבל ודאי שיצטרכו צירוף ומירוק וליבון בגיהנום, וכן הוא בעשרה מאמרות (חיקור דין ח"ג פט"ו), וכ"כ באגרא דכלה (פ' מסעי) שא"א לומר שאין נידונין כלל בגיהנום אך הכוונה שאין הגיהנום שולטת בהם להיות נדונין בה לעולם, רק אחר שמקבלים ענשם אז מצפצפין ועולין ומקבלין שכר טוב על המצוות שעשו, וכן הגר"א במעשה רב החדש (עמ' כ"ה), ועי' ח' חת"ס חולין קכ"ז.

ועי' בפתח עינים להחיד"א ובניהו על הגמ' במגילה (י' א'), ובספר חסידים א' קנ"ג בשומר הברית, ובשפת אמת (סוף חגיגה). ובענין ישראל אע"פ שחטא ישראל הוא, לחומרא אמרינן הכי שאם קדש קדושי קדושין אבל לטובתו לא, והביא בריש ר"ה (ג:) כורש הוא דריוש ובתוס' שם דהוא בנה של אסתר ואפ"ה לבתר דהחמיץ חשיב כאומות העולם (שו"ת הלכות קטנות ס' ר"מ למהר"י חאגיז).

ובגמ' (סוכה לד א') אני אמרתי שיהיו ישראל כקח על מים רבים (ערבה) והם שמו עצמן כצפצפה, וכתב על זה בחידושי חת"ס (שם) כלומר שאפי' הריקנין שבהם הנמשלים בערבה יהי' כקח על מים רבים של חכמי תורה ומליאים מצות כרמון עפ"י חכמי הדור והם עשו עצמם כצפצפה המצפצפים ומלעיגים על נביאי ה' וחכמיו בעו"ה ופיהם דומה למסר.

עמי הארצות בתקופת חז"ל הפרישו תרומה (סוטה מח,שבת כד) וקראו ק"ש (מנחות צט) ובכל זאת אמרו עליהם שהם שקץ ומותר לנחרם ביו"כ ולקרעם כדג (פסחים מט). ועי' בברכות (מז ב') ת"ר איזהו עם הארץ וכו' ומוכח דעמי-הארצות הם אלו הריקנין, ולא כופרים ומומרים.

♦ ח. מצות תוכחה ושנאה לרשעים

כתב הרמב"ם (פ"ד מהל' תשובה ה"ב) שציוה האל יתברך את ישעיה הנביא להוכיח לחטאים, שנאמר קרא בגרון אל תחשוך כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם, וכן כל הנביאים הוכיחו את ישראל עד שחזרו בתשובה, לפיכך צריך להעמיד בכל קהל ועדה מישראל חכם גדול וזקן וירא שמים מנעוריו ואהוב להם שיהא מוכיח לרבים ומחזירם בתשובה.

נצטוינו בתורה להוכיח את החוטאים וכמו שנאמר (ויקרא יט) "לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא", ועל זה נענשו הצדיקים בזמן בית-ראשון שלא מיחו

ברשעים (שבת נה א'). והארץ תקיא גם שומרי מצוות אם אינם מוחים באלו שאינם שומרי מצוות (אזה"ח הק' ויקרא כ,כב).

והנה יש אומרים כי כל חיוב השנאה לרשע הוא רק אחר שהוכיחוהו, וכמו שכתב הסמ"ג (ל"ת ה') שאם הוכיחו פעמים רבות ולא קיבל מותר לשנאותו וכן בחינוך (מצוה רל"ח) והגה"מ (הל' דעות פ"ו) ובתשובת מהר"ם מלובלין (סי' יג), ורצו לומר שאין לנו בדור הזה מי שידע להוכיח כמו שאמרו בגמ' ערכין (טז ב') "תמיהני אם יש בדור הזה שידע להוכיח", ובזה רצו רבני הציונות לבטל את כל מצוות תוכחה בזמן הזה ולטעון שאין לשנוא שום רשע משום שלא הוכיחו אותו.

אך אין זה נכון, שהרי חיוב התוכחה הוא רק ל"עמיתך" דהיינו מי שעושה מעשה עמך כלומר שומרי תורה ומצוות.

וכן מבואר בתנא דבי אליהו (פי"ח ד"ה הוכח): את עמיתך, שעמך במצוות אתה מוכיח, ואי אתה מוכיח לרשע ששונאך, שנאמר יוסר לץ לוקח לו קלון (וכן הוא בילקוט שמעוני פ' קדושים רמז תרי"ג, הביאו המשנ"ב בביה"ל סי' תר"ח), וכן כתב רבנו בחיי (ריש פ' שמות) דאין תוכחה לרשעים, וכן כתב המהרש"א (יבמות ס"ה ע"ב) דהוכח תוכיח את עמיתך היינו עמיתך במצוות, וכן אור-החיים הק' (ויקרא ויקרא יט,יח) שאין המצוה אלא על אנשים שעושים מעשה עמך, אבל שונאי ה' כגון המומרים והאפיקורסים אסור לאהוב אותם ואדרבה צריך לשנאותם כאומרו הלא משנאיך ה' אשנא.

ובספר יראים (סי' מז) כתב דמי שהוא עבריין באחת מכל המצוות האמורות בתורה במזיד ולא עשה תשובה, אינו חייב לא להחיותו ולא להלוותו דכיון שעבר במזיד יצא מכלל אחוה. ועי' שו"ת בצל החכמה (ח"ג סי' כב ד'), ושו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' ש"ג ד"ה אמנם וד"ה ואפשר) ובפ"י תועפות ראם על היראים (סי' רכג אות ה').

והמהר"ם שיק (או"ח סי' לג) האריך בדין תוכחה, ובספר משכיל אל דל (ח"ב כלל ג' פרט ד') כתב "התורה אמרה הוכח תוכיח אפילו מאה פעמים, ואי משום שהאמת נעדרת ותמה אני אם יש בדור הזה מי שמקבל תוכחה, אין כוונת מימרא זו כפשוטה דא"כ לא הנחת בת לאברהם אבינו ח"ו", הרי שנוהג דין תוכחה גם בזה"ז וכמבואר ברמב"ם ושו"ע.

ואמרו חז"ל (אדר"נ פט"ז ה') אהוב את כולם ושנא את האפיקורסין והמסיתים והמדיחין והמסורות, וכן דוד אמר משנאיך ה' אשנא וכו' (הובא בח"ח כלל ח"ה). וכתב החפץ-חיים (הל' לה"ר כלל ד' אות ז'): מותר להכלים ולספר בגנות רשע, וצריך לשפטו לצד החוב ומפרסמין את החנפים וכו'. ושם (כלל ח' אות ה'): אנשים שיש בהם אפיקורסות מצוה לגנותם ולבזותם וכו', ומה נקרא אפיקורס. ושם (כלל ז' סעיף ה'): דמותר לקבל לה"ר על רשע, ובהגה"ה שם: רשע לא הוי בכלל עמיתך ואין מחוייבין להוכיחו דהוכח תוכיח את עמיתך כתיב, והוא בכלל הלצים שאין מחוייבין להוכיחם כמו שכתוב אל תוכח לץ וכו'.

וכן כתב הכלי יקר (ויקרא יט,יז) דוקא עמיתך במצות תוכיח לאפוקי שלש כיתות שאינן מקבלין תוכחה והם רשעים כסילים ולצים, ועי' סמ"ג (מ"ע ט') שכתב "אבל אדם רשע ואינו מקבל תוכחה מצוה לשנאותו".

וכן בספר התניא (פרק ל"ב) כתב: מה שאמרו בגמ' שמי שרואה בחבירו שחטא מצוה לשנאותו וגם לומר לרבו שישנאהו, היינו בחבירו בתורה ובמצות וכבר קיים בו מצות "הוכח תוכיח את עמיתך" עם שאתך בתורה ובמצוות ואעפ"כ לא שב מחטאו, כמ"ש בס' חרדים וכו' (ומדבריו מוכח שמי שאינו בתורה ומצוות אין חייב כלל להוכיחו ומצוה לשנאתו).

וכן בביאור הלכה (סי' תר"ח) לענין מצוות תוכחה כתב: בדבר המפורש בתורה חייב למחות דוקא כשהוא באקראי, אבל אלו הפורקי עול לגמרי כגון מחלל שבת בפרהסיא או אוכל נבילות להכעיס כבר יצא מכלל עמיתך ואינו מחוייב להוכיחו וכן איתא בתנדבא"ר פ"ח ושהוא עמך בתורה ומצוות אתה חייב להוכיח אותו אבל לרשע שהוא שונאך אין אתה חייב להוכיח אותו, והעתיק זה הגר"א באדרת אליהו ע"ש.

ובביאור הלכה (סי' א') כתב: אבל אם הוא עומד במקום שיש אפיקורסים המתקוממים על התורה ורוצים לעשות איזה תקנות בעניני העיר וע"י זה יעבירו את העם מרצון ה' ופתח בשלום ולא נשמעו דבריו בכגון זה לא דיבר הבית-יוסף מאומה, ומצוה לשנאותם ולהתקוטט עמם ולהפר עצתם בכל מה שיוכל ודהע"ה אמר הלא משנאיך ה' וכו', ובחפץ חיים (הל' לה"ר י' במ"ח אות ל') כתב דמן הדין כיון שראינו שפקר כמה פעמים בעבירה המפורסמת לכל ישראל שהיא אסורה, א"כ יצא מכלל עמיתך בזה וכו' וכן אפשר דהוא הדין נמי לענין מצות תוכחה, אפי' אם אינו יודע בבידור שלא יקבל תוכחתו, דהא ה"נ הוכח תוכיח את עמיתך כתיב, עם שאיתך בתורה ובמצוות, וכן ראיתי בספר אדרת אליהו פ' קדושים וכו' ולא גרע האיש הזה מלך דכתיב אל תוכח לך וגו', ועי' ביערות דבש (דרוש י') בחיוב של מצות תוכחה, ובביאור השנאת חנים שבגללה חרב הבית שהיא שנאת עמי הארצות לתלמידי חכמים.

ומה שאמרו בגמ' בערכין (טז ב') תמיהני אם יש בדור הזה שיודע להוכיח, לא באו לבטל מצוות תוכחה בזה"ז משום שאין אנו יודעין להוכיח, אלא אמרו כן דרך זירוז שהמוכיח ישתדל להיות שלם במעשיו כדי שלא יאמרו לו טול קורה מבין עיניך, אבל אין זה פוטר מלהוכיח, ולא נאמר תנאי זה במצוות תוכחה שיהא גברא שיודע להוכיח (שו"ת להורות נתן או"ח סי' יז).

ועי' במאמר "בענין מצות שנאה לרשעים" בקובץ המעיין (כרך י"ח), שהביא מקורות רבים דגם בזמננו נוהגת מצוה זו כפשוטה, ואם מלמדים זכות על רשעים קיים חשש לעבור על לאו ד"לא תחמול ולא תכסה" אם הם מסיתים ומדיחים ומחטיאי הרבים. ועי' הגדש"פ לבעל ההפלאה במה שכתב בתשובה לבן הרשע.

♦ ט. מי הם הפורשים מן הציבור

כתב הרמב"ם (הל' תשובה ג'יא) הפורש מדרכי צבור ואף על פי שלא עבר עבירות אלא נבדל מעדת ישראל ואינו עושה מצות בכללן ולא נכנס בצרתן ולא מתענה בתעניתן אלא הולך בדרכו כאחד מגויי הארץ וכאילו אינו מהן אין לו חלק לעולם-הבא. ורש"י (ר"ה י"ז א') כתב "ושפירשו מדרכי ציבור - מדרכי ישראל", והיינו מהדרך המיוחד שישראל חייב ללכת בו, דרך התורה. ובסנהדרין מ"ז פירש פרשו מדרכי ציבור "כגון מומר".

ובברייתא בסדר עולם (פרק ג') "אבל מי שפירשו מדרכי ציבור כגון הצדוקין והמסורות והמינים והחנפין והאפיקורסין... ושכפרו בתחית המתים והאומרים אין תורה מן השמים והמלעיגין על דברי חכמים גיהנם ננעלת בפניהם ונידונין בתוכו לעולמי עולמים וכו'", וכן פסק בשו"ת הרשב"א ח"א תשס"ג. והב"י (יו"ד סי' רה) הביא מתשובת הרשב"א שיכולין הקהל להבדיל מתוכם העוברים והפושעים ולעשות יינם יין נסך וכו'.

וכתב הטור (יו"ד סי' שמ"ה): הפורשים מן הציבור והם שפורקין עול מצוות מעל צווארם ואינם בכלל ישראל בעשיית המצוות ובכיבוד המועדות וישיבת בתי כנסיות ומדרשות והמשומדים והמוסורים אין מתעסקין עמהם בכל דבר (אבילות) אלא אחיהם וקרוביהם לובשים לבנים ואוכלין ושותין ושמים (שאבדו שונאיו של מקום, מס' שמחות פרק ב' הלכה י', רמב"ם הל' אבילות א, י). ובהגדה של פסח בבן הרשע "לפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר" (ושם איירי שלא רצה להשתתף עמהן במצוות).

ומדברים אלו למדנו שהפורש מן הציבור הוא מי שאינו שומר מצוות, וכמובן שאין דבר זה תלוי ברוב ומיעוט, ואם רוב הציבור אינם שומרים מצוות ודאי חובה להיבדל מהם ואין זה נחשב פורש מן הציבור, ולא כטענת ההבל של רבני הציונות שהפורש מן הציבור הוא מי שאינו משרת בצבא ו"משתתף עם כלל ישראל בבנין הארץ ותחיית האומה" (גם כאשר פשתה נגע הרפורמה באירופה טענו הרפורמים שהפורש מהם הוא כפורש מן הציבור... ואמר על זה הרש"ר הירש זצ"ל: לא היחיד הוא שפרש מן הציבור אלא הציבור הם שפרשו מן התורה), ולפי דבריהם גם משה רבנו היה פורש מן הציבור שעבדו לעגל, וכן אליהו הנביא פרש מן הציבור שהלכו אחר נביאי הבעל.

ועל המשנה "אל תפרוש מן הציבור" (אבות בד, כתב ר' יונה שזה בשעה שהצבור עוסקין בתורה ומצוות והולך בדרך הטובה, אך ציבור הנוטה לדרך רעה ומעשיהם מקולקלים אין ראוי להתחבר עמהם והפורש מהם הרי זה משובח. ועי' שערי תשובה (שער ג', קסח), וברמב"ן (ריש פ' קדושים) שכתב: עיקר הכתוב בכיוצא בזה יזהיר שנהיה נקיים וטהורים ופרושים מהמון בני אדם שהם מלכלכים עצמם במותרות ובכיעורים, וכן הרמב"ם (הל' דעות ו,א) כתב שצריך לעזוב מדינה שמנהגותיה רעים ואין אנשיה הולכים בדרך ישרה וילך למקום שאנשיה צדיקים ונוהגים בדרך טובים, ואם היו רעים חטאים ואין מניחין אותו לישב במדינה אלא אם כן מתערב עמהן יצא למערות ולמדברות עי"ש.

והמהר"ל (נר מצוה עמ' לא) צעק מאוד על אנשים שאינם נזהרים ביין נסך וקרא אותם פורשים מדרכי ציבור ומזהיר לבני ישראל סורו סורו מעל האנשים האלה וכו' שכאשר יש דבר שהוא גדר וסייג גדול כמו דבר זה- נקרא דבר זה שפורש מדרכי ציבור.

◆ י. החלבנה והערבה

בספרים רבים מביאים את ענין החלבנה והערבה כראיה שאפשר להתחבר לרשעים, וטוענים כי אדרבה, יש בכך תוספת עילוי ושבח לקב"ה כאשר מצרפים עמנו רשעים לעבודת ה'.

אמנם אם נעיין בדברי המפרשים נראה שממש ראה הפוכה, שהרי מפרשים רבים כתבו שהחלבנה מרמזת על פושעים ששבו בתשובה, ואחרים פירשו דאין הכוונה שיצטרפו הצדיקים

עם הרשעים יחד, אלא שהצדיקים יתפללו על הרשעים שישובו בתשובה וישבחו את הקב"ה. ומכל מקום לא ניתן לומר שיש כאן היתר להתחבר לרשעים, שהרי הוזהרנו שלא להתחבר עמהם.

אמרו בגמרא (כריתות ו') "כל תענית שאין בה מפושעי ישראל אינה תענית, שהרי חלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב עם סממני קטרת", וכן פסק הטור (או"ח סי' תריט) שקודם תפילת ערבית של יו"כ מתירין לכל העבריינים להתפלל עמהן דא"ר שמעון חסידא כל תענית שאין בה מפושעי ישראל אינו תענית שהרי חלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב עם סמני הקטורת.

וכבר ממשמעות דברי הגמ' נלמד על איזה "פושעים" דיברו כאן, מדובר על "פושעים" הבאים לבית-הכנסת ומתפללים ומתענים עם הציבור, לא מדובר כאן על מחללי שבתות וכופרים בעיקרי הדת, שאף בין פושעי ישראל אינם נמנים.

ובענין ההיתר להתפלל עם העבריינים, בב"י מבואר שהם העוברים על גזירות הקהל (אך לא בעוברים על דברי תורה או דרבנן) וכן כתב בשו"ע הרב (סי' תרי"ט) ובאר היטב (ס"ק ב'), ועי' שו"ת חכם צבי (סי' לח) דמה שמותר להתפלל עם העבריינים כל זמן שלא נידום הוא דוקא בעובר לפרקים אבל פורקי עול אפי' מצווה אחת קלה לא וכ"ש מחללי שבתות, וכל העומד שם ואינו מוחה ילכד בעונו והמעלימים עיניהם גדול עוונם מנשוא, והמקנא קנאת ה' ויוצא משם עליו תבא ברכת הטוב עי"ש, וכתב היעב"ץ (שאילת יעב"ץ ח"ב סי' קצו) שכל זה הוא בעוברים על גזירות הקהל משא"כ עברין המוחזק במידי דאיסורא רשע הוא ודאי ואינו נמנה לדבר שבקדושה אף אם לא נידוהו.

ופסק המשנ"ב (סי' נ"ה סקמ"ו) בשם הפמ"ג דדוקא בעובר לתיאבון מצטרף אבל להכעיס אפילו בדבר אחד או מומר לע"ג או לחלל שבת בפרהסיא דינו כעכו"ם ואינו מצטרף וכן הכופר בתושב"ע.

והמהרש"א (כריתות שם) כתב דכל ההיתר לצרף את הפושע הוא רק כאשר יש עדה קדושה של מנין עשרה בלא הפושע, וכמו שהיו עשרה מיני קטורת שריחן טוב ואחד חלבנה שריחו רע, אבל אין לצרף אותו לעשרה, וכן כתב המבי"ט (בית אלוקים שער התפילה פי"ג) והמהרש"ם (דעת תורה או"ח סי' צ' ט). וכן כתב בלחם דמעה (איכה ג, ח מבעל המדרש שמואל) דוקא כאשר יש י' צדיקים מלבד הרשע וכו' דוקא כאשר תפילת הרשע היא כתיקנה ואין בה פיסול מחמת עצמה אז לא תזכרנה מעשיו הרעים של אותו רשע בעת ההיא וכו'.

וכן פסק להלכה בשערי-תשובה על השו"ע (או"ח סי' צ' ס"ק י"א) שצריכים להיות י' חוץ מן הפושע וכמו בקטורת שהיה י' סממנים חוץ חלבנה, וכן כתב בשם החסד-לאברהם (עין הקורא נהר מ"ו ע"ש), ועי' שו"ת ר' עזריאל הילדסהיימר (או"ח סי' ו') שחקר האם מותר לצרפם כאשר יחס הפסולים גדול מיחס החלבנה לשאר סמני הקטורת, דהיינו א' נגד עשרה.

וכן נהג הגר"א, פעם אחת לא רצה לצרף למנין עשרה איש א' שידע בו דסני שומעניה היה (יצאו עליו שמועות רעות), ושאל לו האיש רבי הלא אמרו חז"ל שחלבנה אף שריחה רע מצטרפת לסממני הקטורת, והשיב לו הלא מטעם זה באמת כתיב ואחד עשר סמנים היו בה בכדי שלא

לצורך למנין עשרה את החלבנה (דברי אליהו, תפילה, פיתום הקטורת עמ' צ'). ועי' חת"ס בתורת משה (דברים שבת שובה ד"ה ישרים), ובטעם ודעת (כי תשא ד"ה חלבנה) שבעל ההפלאה היה מקפיד שתמיד יהיה לו מנין של עשרה כשרים.

ומפרשים רבים כתבו שבגמרא בכריתות מדובר על פושעים ששבו בתשובה, ומסתבר לומר כן שהרי תפילת רשע היא "זבח רשעים תועבה" וצועק ואינו נענה שנאמר כי תרבו תפילה אינני שומע, עושה מצוות וטורפין אותן בפניו (רמב"ם הל' תשובה ז,ז) ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חקי וגו', "רחוק ה' מרשעים ותפילת צדיקים ישמע" (משלי טו), מי שמסיר אזנו משמוע תורה תפלתו נמאסת (דב"ר יא), ואמרו במדרש שאין הקב"ה חפץ בקילוסו של אדם רשע (ויק"ר טז ד') אמר הקב"ה לא יקלסו אותי הרשעים בגרונם למה שריחם רע (מדרש תהלים קמ"ט, ומה שאמרו בירושלמי תענית פ"א פנטקקה יצלי כתב בפני משה שהיו נכריות).

ואמרו חז"ל צריך אדם לטהר לבו קודם שיתפלל שכל מי שידי מלוכלכות בגזל הוא קורא לקב"ה ואינו עונה אותו למה שתפילתו בעבירה, וכל מי שהוא עושה רצון המקום ומכוין את לבו בתפילה שומע לו (שמו"ר כא,ג). ועי' בתיקוני זוה"ק י"ח (לג ב') דלא כל התפילות נכנסות לבי מלכא אלא אילין דאתמר בהון אשר אין בהם כל מום לא בצלותהון ולא בנשמתהון וטובי מראה בכל עובדיהון וכו' רשיעא מתדחין מתמן וכו', ובתיקון ע' (קכב א') צלותא בלא דחילו מיד וישמע ה' ויחר אפו ותבער במ וכו'.

וכתב הרס"ג (ספר התשובה) דמי שיש בידו חטאים והוא מתפלל בלא תשובה אין התפילה נשמעת שנאמר (משלי א') יען קראתי ותמאנו וגו' אז יקראוני ולא אענה ישחרני ולא ימצאני, וכתב הגר"א (משלי כא,ז) דהרשעים שאינם שבים לה' מדרכיהם הרעים גם קרבנם תועבה, וכן הוא בתפילה שהוא במקום קרבן שתפילת רשעים הוא תועבה מאשר לא יכניעו רוחם, ובביאור הגר"א לתז"ח (פא ג') שצריך האדם לעלית התפילה שיהא נקי כפים מן העבירה, ועי' בבאר היטב (או"ח סי' תקעא).

וכך כתב רבינו גרשום (על הגמ' בכריתות שם) "שאין מפושעי ישראל- שחוזרין בתשובה ומתענין אינה תענית", וכן בפירוש הסידור לבעל רוקח (ק"א אין כאלקינו) כתב: החלבנה ריחו רע, מכאן פושעים החוזרים בתשובה אע"פ שהסריחו שריחם ערב לפני קונם מכל הבשמים מן התורה מן הנביאים ומן הכתובים וכו', מיכן אמרינן כל תענית שאין פושעי בו תשובה לא שמה תענית.

ובדרישה (סי' קלג) כתב: שהרי חלבנה ריחו רע ואע"פ כן מנאה הכתוב עם סמני הקטורת וכו' וכל זה שלא יתיאש הרשע מתשובה והראיה כמו שחלבנה מתבטלת בשאר סימנים לכפרה כן כאשר יחזור בתשובה יהיה עם הצדיקים בגן עדן, וכן כתב בדרשות הר"ן (דרוש ראשון ד"ה ועל זה): כי כן הענין בהצטרף עמנו בעבודתנו לשם יתברך החוטאים והפושעים, שלא יפסידו עבודתנו (הרי שמדובר על חוטאים שמצטרפים עמנו לעבודת ה').

וכן כתב רבנו בחי (כי תשא ללד): וחלבנה ריחה רע ואע"פ כן הכניסה הכתוב בכלל הבשמים החשובים ובא לרמוז שאין לנו להקל ברשעים פושעי ישראל שלא יהיו בכלל תעניותינו ותפילתנו וכמו שאמרו רז"ל כל אגודה שאין בה מפושעי ישראל אינה אגודה, ובאור זה כי שם שמים

מתעלה ומתקדש בשעה שהרשעים חוזרים בתשובה ונמנין בכלל הצדיקים שאם לא כן הצדיקים נתפשים עליהם מפני הערבות שהרי כל ישראל ערבים זה לזה, ומטעם זה נצטוונו במצות לולב לקח ארבעה מינים באגודה אחת ולתת ערבה שאין לה טעם וריח, רמז לרשעי ישראל שאין להם תורה ומצות בכלל האתרוג שיש בו טעם וריח ובכלל הלולב שיש בו אוכל וההדס שיש בו ריח ואנו מרצים להקב"ה בכולם כאחד. וכן כתב בכד הקמח (לולב): להורות על רשעי ישראל שיכנסו בכלל הצדיקים והקב"ה מקבלם בתשובה.

וכן כתבו המהר"ל (גור אריה שמות ללד), הכלי יקר (שם ובראשית כהא) ושפתי חכמים (שם) שמדובר על פושעים ששבו בתשובה, וכן בתפארת יהונתן (פ' שמיני) דהחלבנה מסמל בעלי תשובה, וכן מעם לועז (כי תשא עמ' תתצד), החיד"א (מראית העין ד"ה א"ר חמא), ועי' ספר חסידים (סי' תשע"ב) שלא לעמוד בתפילתו אצל פושעי ישראל.

והמהר"ל (חידושי אגדות ד"ה הרי) פירש שהגמ' הזכירה דוקא תענית כי אז הרשע שהוא חוטא כנגד הי"ת מכניע עצמו וגובר על יצרו דבר זה נחשב ריח גדול, וכן בבית אלוקים למבי"ט (שער התפילה פי"ג) ביאר דעיקר התענית היא לרשעים ופושעים שישבו בתשובה ויכניעו ליבם, וכן בספר החיים (לאחי המהר"ל, סליחה ומחילה פ"ז).

ובעל המאור ושמש (רמזי פורים ד"ה והנה) כתב שכמו שבקטורת הוצרכו לשחוק הסממנים היטב הדק הדק מפני החלבנה עד שלא ירגישו אם יש כאן חלבנה שנתבטל ריחו וממשו בתוך שאר הסממנים מגודל השחיקה כן צריך הצדיק לשחוק את הרשעים המורדים הדק היטב שיתבטלו לגמרי תחת הטוב וכמו שמרדכי הצדיק שחק הדק היטב את המן הרשע ובניו וכו', ועי' יערות דבש ח"ב דרוש ב', ובדרשות חת"ס (קל"ו ב') דחלבנה בגימט' המן וכו'.

רש"י (מגילה כה א' ד"ה יברכוך טובים) כתב: יברכוך טובים הרי זו דרך מינות, שאינו כולל רשעים בשבחו של מקום, וחכמים למדו מחלבנה שריחה רע ומנאה הכתוב בין סממני הקטורת, שמצריכן הכתוב בהרצאתן להיותן באגודה אחת.

ומדבריו משמע שצריך רק להזכיר את הרשעים בתפילתו, כלומר להתפלל שישבחו כולם את הקב"ה, אך אין שום היתר להתחבר עמהם.

וכתב בשו"ת ר' עזריאל הילדסהיימר (או"ח סי' ו') שכן דעת רבנו-בחי (בפ' כי תשא) דכל הענין מוסב על הכשרים שהם יתפללו על העבריינים ויחוסו על ערבות עצמם ועל נפש חבריהם ויתפללו עליהם שיתן השי"ת בלבם לשוב בתשובה שלמה ולפי זה לא משמע כלל שיצרפו העבריינים. וכן בספר 'לב העברי' כתב שהריחוק מרשעים הוא טובת ישראל לצרף ישראל עמו, ולא תקשה מהא דאמרינן (במגילה כה) האומר יברכוך טובים משתקין אותו מפני שצריך לצרף אתנו פושעי ישראל, זה אינו, בודאי בתפלתנו פשיטא שעיקר תפילתנו שיתמו חטאים ולא חוטאים ושיתן להם הקב"ה לב טהור לשוב אליו, אמנם לחבר עמהם ח"ו הלא אמרה תורה בני אל תלך בדרך איתם וגו' אשרי האיש אשר לא הלך בעצת וגו'.

בענין הערבה, אמרו חז"ל (ויקרא רבה ל' יב) "מה ערבה זו אין בה טעם ואין בה ריח כך הם ישראל יש בהם בני-אדם שאין בהם לא תורה ולא מעשים טובים ומה הקב"ה עושה להם, לאבדן

אי אפשר, אלא אמר הקב"ה יוקשרו כולם אגודה אחת והן מכפרין אלו על אלו, ואם עשיתם כך אותה שעה אני מתעלה". וכן איתא בגמ' מנחות (כו א') ד' מינין שבלולב ב' מהן עושין פירות וב' מהם אין עושין פירות, העושין פירות יהיו זקוקין לשאין עושין, ושאין עושין פירות יהיו זקוקין לעושין פירות, ואין אדם יוצא ידי חובתו בהן עד שיהיו כולן באגודה אחת. וכן ישראל בהרצאה עד שיהיו כולן באגודה אחת, שנאמר "הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה" (עמוס ט').

ומכאן יש שרצו ללמוד שעלינו להתחבר עם הרשעים וכמו שמצרפים את הערבה לארבעת המינים.

אך כבר הבאנו לעיל מדברי רבנו בחיי (פ' כי תשא ללד) בענין החלבנה שמדובר ברשעים שחוזרים בתשובה, ובהמשך שם כתב דמטעם זה נצטוונו במצות לולב להוסיף ערבה שאין לה טעם וריח רמז לרשעי ישראל שאין להם תורה ומצות בכלל האתרוג שיש בו טעם וריח, ומדסמך שניהם יחד נלמד מדבריו שגם בענין הערבה מדובר על רשעים שחזרו בתשובה (ובשו"ת הגר"ע הילדסהיימר פירש כוונתו דצריך להתפלל על הרשעים אך לא לצרף אותם אלינו, וא"כ הוא הדין הכא).

וכן ביאר במסילת ישרים (פי"ט) את ענין הערבה הנאגדת בתוך ד' המינים, שמצוה מוטלת על החסידים שיתכוון במעשי המצוות שלו לזכות ולכפר על הרשעים דהיינו שיתפלל עליהם וישיבם בתשובה (אך אין הכוונה שצריך להתחבר אליהם, דלזה אין שום היתר).

ובדרשות ר' יונה עה"ת (פ' האזינו ד"ה יסובבנהו) פירש אגודה אחת היינו שהבעלי-בתים יחזיקו בידי החכמים והחכמים יבקשו רחמים עליהם, וכן הוא בספר המנהיג הל' לולב ומחזור ויטרי עמ' 421, ומכאן מוכח שהחיבור הוא רק עם הבעלי בתים ולא עם הרשעים וכמו שהביא מהגמ' בחולין, וגם אין הכוונה שיתחברו עמהם ממש אלא רק יתפללו עליהם, וגם זה רק אם הבעלי-בתים תומכים בכספם בת"ח...

בגמ' חולין (צב א') אמרו: אומה זו כגפן נמשלה, זמורות שבה אלו בעלי בתים אשכולות שבה אלו ת"ח, עלין שבה אלו עמי הארץ, קנוקנות שבה אלו ריקנים שבישראל, והיינו דשלחו מתם ליבעי רחמים איתכליא על עליא, דאילמלא עליא לא מתקיימין איתכליא.

וכתב על זה הגאון הרוגאטשובער: בודאי כנים דברי הרב ר' חנן שי' דכך מבואר בחולין ד' צ"ב ע"א ליבעי רחמי וכו' על עליא לא על קנוקנות, משום דעלי גפנים הם ג"כ רפואה למכה כמבואר בירושלמי שבת פ"ו ועירובין פ"י יע"ש, ואף דרש"י ז"ל בחולין שם כתב רק בגדר שמירה, זה רק שאר עלים משא"כ עלי גפנים. ועיין במ"ש רבינו הרמב"ם ז"ל בסוף הל' רוצח דרך בזמן שהם מאמינים בעיקר הדת תלויים כו' (קובץ מאמרים ואגרות להגר"א וסרמן זצ"ל הי"ד, ח"א עמ' 50). ומדברים אלו נראה שהחיוב להתפלל הוא רק על עמי הארצות ולא על הריקנים, ואולי זהו גם כוונת המסילת ישרים, או שהוא דיבר ממידת חסידות.

ובדרשות חת"ס (לחג הסוכות עמ' נו בהערה) כתב: אם הצדיקים מתחברים עם הפושעים לילך בדרכי ה' הישרים אזי הצדיקים יכשלו במ... אע"ג דחלבנה בהדי בוסמין ואוגד לולב עם ערבה והדס היינו חוטאי ישראל, אבל פושעים אלו המורדים מינים וכופרים ואפיקורסים שבזמנינו לא לכם ולנו לבנות בית (ר"ת לולב).

והחכמת שלמה (למהרש"ק או"ח סי' תרס"ד) כתב בטעם לקיחת ערבה בהושענא רבה וחביטתה שהיא מרמזת על הרשעים, ודוקא בששה ימים המרמזים על עוה"ז צריך לעשות מהם אגודה אחת ולהתפלל על הרשעים, אך ביום השביעי המרמז לאלף השביעי יהיה פירוד בין האגודה והרשעים יאבדו ויהיו שפלים עד לארץ ולכך חובטין אותם בארץ להכניעם ולהשפילם.

והגר"א באדרת אליהו (פ' וזאת הברכה עה"פ והם תכו לרגלך) כתב דהערבה הם העמי-ארצות אלו אשר בשם ישראל יכונה והם בלא תורה ומצות אבל אין פורשין מדרכי ציבור, רק שמכנה את עצמו ישראל וכמו שאמרו כל הכופר בע"ז וכו' (אך אין מדובר בכופרים ומחללי שבתות).

ואמר הח"ח שהאתרוג מתחבר לשאר המינים רק לקיום מצוות: ת"ח נמשלו לאתרוג שיש בו טעם וריח והאתרוג אגוד אצל שאר המינים רק בשעת קיום המצוה ואח"כ שב למקומו, מה שאין כן שלושת המינים האחרים קשורים כל היום תמיד עכ"ל (ח"ח על התורה פ' אמור).

ומעשה בר' אייזיק שר זצ"ל (ראש ישיבת סלבודקה) בזמן מלחמת-העולם השניה כאשר היה חשש שיגיעו הגרמנים לארץ, ועשו תפילות להצלת ישראל, ואחד הרבנים הביא עמו את אחד מראשי ההנהגה הציונית, התרעם עליו ר' אייזיק מדוע הביא אותו, וטען הלה שהרי הוא כחלבנה, השיב לו ר' אייזיק אנחנו החלבנה, ואותו אדם הוא כנגד מה שכתוב בסוף פסוק הקטורת שאין מכניסים בעזרה מפני הכבוד... (מגד גבעות עולם עמ' פ').

♦ יא. כל הדר בא"י נקרא צדיק

בעל החסד-לאברהם כתב (מעין ג' נהר יב) "כל הדר בא"י נקרא צדיק, הגם שאינו צדיק כפי הנראה לעינים, כי אם לא היה צדיק היתה הארץ מקיאו כמו שאמר הכתוב "ותקיא הארץ את יושביה" וכיון שאינו מקיאו בהכרח הוא נקרא צדיק ואף אם הוא בחזקת רשע".

ועל דברים אלו סמכו רבני הציונות, ובנו הרבה מגדלים פורחים ומצאו בזה היתר לשבח ולהתחבר לכל חוטא ופורק עול בטענה שאם הוא דר בא"י הוא נקרא צדיק.

וא"כ לפי טענה זו גם הערבים הפלשתינים והבדואים הגרים בארץ וגם כל המחבלים של החמאס הם כולם צדיקים שהרי הארץ לא הקיאה אותם, כי הארץ מקיאה גם גוים המטמאים אותה (ויקרא יח) וכמו שכתב הרמב"ן (בראשית יט ה) כי משפט סדום היה למעלת א"י שהיא נחלת ה' ואינה סובלת אנשי תועבות, ומפני זה נענשו הכותיים ושילח בהם ה' את האריות (רמב"ן ויקרא יח כה), וא"כ גם אם אינם צדיקים כפי הנראה לעינים אעפ"כ הם נקראים צדיקים.

ודעת האוה"ח הק' (ויקרא יח כד) שעונש הקאת הארץ את יושביה הוא על עוון אחד בלבד ואין יודעים מה הוא, ולפי דבריו אם הארץ לא מקיאה את הרשעים אין זה ראייה כלל על צדקתם, שהרי ייתכן שלא עברו על אותו עוון הגורם להקאה מן הארץ, ודעת החת"ס שגם על חילול שבת הארץ מקיאה את יושביה כמבואר בדרשתו לח' טבת (עמ' צח ב'). אמנם בפרשת קדושים (ככב) כתב האוה"ח הק' שהארץ מקיאה גם את מי שאינו מוחה בעוברי עבירה, ולפי זה מאוד צריכים לפחד אותם אנשים האומרים הלל על המדינה החילונית והולכים לצבא, שלא די שאינם מוחים בעוברי עבירה אלא מהללים ומשבחים אותם.

אך מובן שלא מפני זה נשליך אחרי גוינו את כל דברי הגמ' והפוסקים וספרי ההלכה המקובלים לנו אשר חייבו לשנוא רשעים ושלא להתחבר עמהם, וכי משום דברים שאיננו מבינים הכתובים בכל ספר נדחה את ההלכה הקבועה לנו מדור דור. וכבר האריך לתמוה על דברים אלו בספר ויואל משה (מאמר ישוב א"י סי' קכז), ובשם המלבי"ם שמעתי שהארץ אינה ממחרת להקיא את עוברי העבירות כי אינה רוצה להוציא מתוכה את הצדיקים.

ומכל מקום נראה שדברי ה'חסד לאברהם' אמורים רק בזמן בית-המקדש כאשר השגחת ה' גלויה לכל, אך לא בזמן הגלות והסתתר פנים, כאשר השעה משחקת לרשעים הפורחים כמו עשב.

◆ יב. בין כך ובין כך קרויים בנים, והשוכן איתם בתוך טומאתם

בגמרא קידושין (לו א') דעת ר' יהודה בזמן שאתם נוהגים מנהג בנים אתם קרויים בנים, אין אתם נוהגים מנהג בנים אין אתם קרויים בנים, ודעת ר' מאיר שבין כך ובין כך קרויים בנים, ואפילו סכלים, ואפילו דלית בהו הימנותא ואפילו עובדי ע"ז ונקראו בני מעלייא (אמנם כתב רש"י שרק אם עושים תשובה נקראים בני אל חי, וביומא פו א' כתב דאם עושין תשובה מאהבה ויראה נקראים בנים ואם מיסורין נקראים עבדים), וכתב בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' קצד) דהלכה כר' מאיר, ועי' מהר"ל נצח ישראל (פי"א).

אמנם אמרו בגמ' (ב"ב י') דבזמן שעושין רצונו של מקום קרוין בנים ובזמן שאין עושין רצונו קרוין עבדים, ובמדרש (דב"ר פ"ז ט') עה"פ בני אם תקח אמרי ומצוותי תצפון אתך- אמר הקב"ה לישראל אימתי אתם נקראים בני כשתקחו אמרי וכו' כך אמר הקב"ה לישראל מבקשים אתם שתהיו מסויימין שאתם בני עסקו בתורה ובמצוות והכל רואים שאתם בני. וכן כתב רש"י (משלי בא.) בני תהיה אם תקח אמרי, וכן כתב בעל הטורים (דברים יד,א), ובמדרש (שמו"ר כד,א) בזמן שישראל עושין רצונו של מקום הוא מרחם עליהם כאב על בנים ובזמן שאין עושין רצונו הוא רודה אותן כעבדים, ומבואר שלהיות בנים למקום דבר זה תלוי בקיום תורה ומצוות ובאמצעות התורה ישראל הם בניו של מקום.

ובעקידת יצחק (שער סז) ביאר הפסוק "רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם וגו'" שאהבת האבות נמשכה מהחשק החזק שהיה לו עמם לפי שלמותם, אמנם אהבת הבנים היתה מצד מה שבחר בהם ביחס אל שאר העמים שהיו מדרגה למטה מהם וכמו שהעיד המשורר באמרו כשושנה בין החוחים כן רעייתי בין הבנות (שה"ש ב'). והאלשיך הק' (ירמיה ל"א) כתב דאין הגאולה האחרונה באה אלא ע"י תשובה שלימה ולכן נאמר "ושבו בנים לגבולם" כי אז ייקראו בנים לה'.

אך מכל מקום כל המחלוקת היא ברשעים ועוברי עבירות המאמינים בקב"ה אך לא בכופרים ואפיקורסים, שהם יצאו מכלל בנים, וכבר כתב הרמב"ם (איגרת תימן) שכל מי שנטה מדרך הדת שאינו מזרע האנשים אשר עמדו אבותיהם על הר סיני (ועי' לעיל סעיף ג' מה שכתב בהקדמתו לפרק חלק), וגם הרשב"א כתב בתשובה (ח"א סי' תיד) על המגלים פנים ודורשים דרשות של הבאי בתורה שאינם מזרע אברהם ואפילו לא מזרעו של עשו וישמעאל רק מאותם שדין ולילין, על כן תקללם בכל לשון וכל ישראל נקיים.

וכן מבואר בדברי הגר"א (יהל אור היכלות פקודי דף כז ב') שכל ישראל אף אם חוטאים ורשעים מ"מ נשארין ברזא דמהימנותא ומסטרא דימינא כמ"ש אע"פ שחטא ישראל הוא, אבל אם מתדבק בשמאלא באל אחר (כלומר כופר ואפיקורס) לכן אתמנע מניה תשובה וכמ"ש (חגיגה טו) יצאה בת קול ואמרה שובו בנים שובבים חוץ מאחר, וכמו שאמרו (קידושין ל"ו) בין כך ובין כך אתם קרוין בנים וכנ"ל וזהו שאמר שובו בנים שובבים אע"ג ששובבים אתם (בחסאים) מ"מ אתם בנים ולכן שובו חוץ מאחר שנפק מכלל בנים וכמ"ש כל באיה לא ישובון ואינו דומה לעעכו"ם שלא היה כלל בימינא עכ"ל.

וכן מבואר בפירושו לתורה (אדרת אליהו דברים י"א) בנים סכלים אף שלא למדו תורה נקראו בנים, "לא אמון" אף שאין להם מעשים כי בא חבקוק והעמידן על אחת וצדיק באמונתו יחיה ואף שעשו עבירות נקראו בנים, ועוד כתב (שם דברים לב,כ) "לא אמון בם" לשון קיום שלא נתקיימה תורתם בידם מחמת חסרון בטחון כמ"ש (סוף מכות) בא חבקוק והעמידן על אחת והוא בטחון שנאמר וצדיק באמונתו יחיה. ומדבריו מבואר שמה שאמרו בגמרא "דלית בהו הימנותא", אין הכוונה שאינם מאמינים ח"ו אלא הפירוש הוא שאינם מקיימים את התורה כראוי מחמת חוסר בטחונם.

ובביאור הגר"א לתיקון"ז (מב א') כתב: כל זמן שמאמין באחדותו יתב' אפי' עובר כמה עבירות אינו מומר לכל התורה כולה ואע"פ שחטא ישראל הוא ומצטרף למנין, אבל המודה בעבודת כוכבים אז הקוץ (של אות ד') ח"ו מסתלק וזהו פירוד הגמור ומסתלק הקב"ה ממנו כלל וכלל ואין תפילתו עולה כלל.

אמנם בזוה"ק מבואר דלא כל אחד זוכה למעלת בן לקב"ה, דאיתא בזוה"ק (משפטים צד ב') אם זכה במעשיו יהבין ליה רוחא דאצילות מסטרא דעד"א ואקרי בן לקב"ה, ושם (ויקרא כד ב') דהצדיקים המקדשים עצמם וזוכים לנשמתא קדישא הם הנקראים בנים לקב"ה ככתוב בנים אתם לה' אלקיכם, וברע"מ (צו כט א') ת"ח נקראים בנים, ובתיקוני זוה"ח (קו ב') דצדיק המניח תפילין בכוונה הראויה הוא נקרא בן של הקב"ה והעושה מצווה זו בכוונה אחרת נקרא עבד, וכ"כ בראשית חכמה (קדושה פ"ו) דבן אינו מכוון להנאת עצמו כי אם מה שנוגע לכבוד אביו, וביאר המסילת ישרים (פ"ח) דבן אינו פוטר עצמו במה שמחוייב אלא ישתדל לעשות נחת רוח לאביו בכל מה שיוכל (ועי' בכוכבי אור סי' מא ונב, שביאר לפי זה דבזמן שישראל עושין רצונו של מקום זהו בחינת בן, אבל אם אין עושין רק מה שכתוב בפירוש הרי זה בחינת עבד).

ובפירוש הגר"א (אבני אליהו על ברכת סלח לנו והשיבנו) כתב דהעוסק בתורה הוא כבן והעובד את ה' בלבב שלם בקרבנות או בתפילה נקרא עבד, וכן הוא בזוה"ק (בהר ק"א ב') דעבד הוא העובד ה' בתפילה ומצוות ולומד בתורה לפי הפשט אבל היודע בסתרי תורה כבן המחפש בגנזי אביו הוא הנקרא בן.

והיערות דבש (ח"ב דרוש ה') כתב: בנים הם הדבקים בה' אשר כל כוונתם לתורה וה' נותן להם פרנסתם בהשגחה פרטית בניסים מיוחדים, ועבדים הם מי שאינם שלמים ודבקים כ"כ בה' וצריכים לנהוג בדרך-ארץ כפי הטבע ויגיע כפו יאכל כי צריך לעסוק בצרכי מחיה וכלכלה.

הרמח"ל (דעת תבונות סי' ק"ס) מבאר שתי בחינות של כנסת ישראל, בחינה אחת כללית מצד שרשה, אולם הבחינה העיקרית היא לפי מעשיהם ובה תלויה ההנהגה:

"והוא שיש לכנסת ישראל שורש של קדושה, שהיא כללית לכל האומה הקדושה מצד היותם ישראל, ואפילו לרעים שבהם שהרי אמרו חז"ל "אף על פי שחטא ישראל הוא" (סנה' מד), ואף על פי שדבר זה מושרש בעניינים גבוהים מאוד, בהיות ישראל משתלשלים ממנו יתב', אף על פי כן הנהגת העולמות הרבה והרחבה מאוד בכל סדרי הנמצאות לטוב או למוטב, אינה תלויה בזה, אלא בענין המעשים של בני האדם, לדון כל אחד לפי מעשיו. ונמצא שיש מציאות לכנסת ישראל, מציאות כללית שאין לו תולדות הרבה וענפים רבים, אבל הוא מציאות שאינו כל-כך עיקרי אע"פ שהוא גבוה הרבה. ועוד יש מציאותה העיקרי, שהוא מציאותה לפי ענין העבודה שבידה, שתלויים בה כל ענייני ההנהגה הגדולה והעמוקה".

ועי' שם בהערה כי שני שרשים אלה הם בחינות "לאה ורחל" ובחינת רחל הוא הקשר העיקרי שבינינו לקב"ה ונוצר מצדנו ע"י מעשינו הטובים, והנהגת הקב"ה ושפעו הם לפי מהות הקשר הזה ולכן רחל היא עקרת הבית, (וכן איתא בספר 'כללי חכמת האמת' דף כ"ה ע"ב), וכן מבואר בדברי הגר"א בליקוטים שבסוף ספרא דצניעותא ד"ה "לאה ורחל", ושם (עמ' לט א') ביאר דבששת אלפי שנים של העוה"ז הקב"ה מנהיג את העולם לפי מעשה בני-אדם אלא שיש לעתים גילוי של רחמים ורצון גדול בעולם, אבל עיקר התכלית הוא באלף השביעי ואז תהיה ההנהגה לא לפי המעשים אלא לפי רצונו ומידתו יתב' שהוא להיטיב לכל ברחמים עד אין קץ.

ודבר זה מוכח מכל התורה, שכל הנהגת הקב"ה כלפי עם ישראל היא ע"פ מעשיהם, שהרי כאשר חטאו נחרב הבית וגלו מן הארץ ולא הועיל להם ש"בין כך ובין כך קרויים בנים", וכל מצוות התורה הן ע"פ המעשים הנראים לנו שהרי התורה מצווה אותנו להוכיח את החוטאים ולשנאם ולענשם, וגם בית-דין היו מענישים את החוטאים ולא התחשבו בזה ש"בין כך ובין כך קרויים בנים", ואין בזה נפ"מ להלכה ומוכן שאין זה מתיר להתחבר לרשעים ולהחניף להם, דאל"כ הרי זה פתח לעקירת כל מצוות התורה.

והכללי יקר בפרשת בן סורר ומורה (כי תצא כא"י) כתב דבר נפלא לבאר מדוע נאמר "וכל ישראל ישמעו ויראו", כי יש בפרשה זו מוסר לכל ישראל שנקראו בנים לה', ויש לחוש שיסמכו על זה ויאמרו מאחר שאנחנו בניו אדם-כן ודאי גם אם יעשו עבירות לא יביט און ביעקב וירחם עליהם ויותר להם, על כן כתבה התורה הק' שהדין דין אמת שאפילו האב חייב להביא את בנו לבית-דין ועל ידי פרשה זו ישמעו כל ישראל ויראו את ה' ולא יסמכו על מה שקראם בנים עי"ש.

בענין מה שאמרו "השוכן איתם בתוך טומאתם" אפילו בשעה שהן טמאים שכינה עמהם (יומא נו ב'), כבר כתב **המהר"ל** (נצח ישראל פ"ד) שזה רק אם חוטאים בשוגג אך לא במזיד (וכמובן מדובר רק במאמינים בעיקרי האמונה ולא בכופרים גמורים וכמבואר לעיל).

ומאידך גיסא הרי אמרה התורה בפרשת כי-תצא "והיה מחנך קדוש ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחרריך", והחטאים ועוונות ובמיוחד הריסת גדרי הקדושה גורמים לסילוק השכינה וכמו שאמרו בגמ' (סוטה ג' ב') כיון שחטאו נסתלקה שכינה מהם, וכן במדרש רבה (נשא ז',) כל זמן שישראל פרוצין בעריות שכינה מסתלקת מהם, ושם (זו,ט) אמר להם משה לישראל הווי יודעין שאין הקב"ה מייחד שמו בישראל שהוא נקרא אלקיך אלא בזמן והיה מחנך קדוש (דברים כ"ג) ואותה שעה הוא משרה שכינתו ביניכם והוא מציל אתכם מיד אויביכם.

ועי' רמב"ן בהוספות לספר המצוות (מצוה י"א) ובספר יראים (סי' רמ"ט) שהמחניף לרשעים עובר בב' לאוין ומטמא את הארץ וגורם לשכינה שתסתלק מישראל. וכן אמרו בגמרא (שבת לג א') הא אתם מטמאים אותה אינכם יושבים בה, ואיני שוכן בתוכה. ובסוטה ג' בראשונה קודם שחטאו ישראל (בעריות) היתה שכינה שורה עם כל אחד (בביתו) כיון שחטאו ישראל נסתלקה שכינה מהם. ובספרי המקובלים מבואר ד"השוכן איתם בתוך טומאתם" היינו שהקב"ה שוכן עם עמו ישראל גם בהיותם מפורזים בגלות בין העמים (עי' חסד לאברהם מעין א' נהר כ"ד, ושערי צדק ד"ה אחרית).

♦ יג. דעת החתם-סופר ותלמידיו על קהלות נפרדות

ידועה ומופרסמת מלחמתם של גדולי ישראל ברפורמים ומפירי הדת, בהם התבלטו במיוחד החתם-סופר יחד עם הגר"ע איגר והר"מ בנעט זכר צדיקים לברכה אשר יחד עם עשרות רבנים נלחמו מלחמות ה' ברפורמים והמחדשים, ובדור שאחריהם המשיכו מלאכת קודש זו גדולי תלמידי החת"ס כגון המהר"ם שיק, הכתב-סופר, מהר"ם אש בעל שו"ת אמרי-אש, המחנה חיים, המהר"י אסאד, ר' שלמה זלמן שפיצר (חתן החת"ס) רב קהילת היראים בוינה, ועוד מאות רבנים. אם הצדוקים והקראים בזמנם כפרו רק בתורה שבע"פ, אז הרפורמים כפרו גם בתורה שבכתב, הם קבעו שעיקר הדת היא האמונה האישית. בתחילה היו השינויים בעיקר בחינוך ונוסח וצורת התפילה וסדר בית הכנסת.

אמנם בתקופת החת"ס היו רוב רובם של היהודים יראים ושלמים והחלו להופיע רק ניצנים ראשונים של חדירת הרפורמה להונגריה (בשנת תקע"ט עם הקמת ההיכל הרפורמי בעיר האמבורג), והשינויים שרצו לעשות היו קטנים יחסית כגון שינוי מקום הבימה ושינויים בסדרי התפילה ושימוש בלשון לע"ז, וביטול המציצה של המילה (אליהם הוא מתייחס בשו"ת חת"ס חלק ו'), ורק אחר פטירתו החלו הרפורמים להרים ראש ולהכריז בפומבי על כוונתם האמיתית של עקירת השולחן-ערוך וביטול מצוות התורה. אסיפת הרפורמים הגדולה בשנת תר"ד בעיר ברונשווייג בגרמניה היתה ד' שנים אחר פטירת החת"ס, שם התירו נשואי תערובת וקבעו שהרבה ממצוות התורה אינן מחייבות, בעקבות אסיפה זו החליט המלבי"ם לכתוב את פירושו לתנ"ך.

בתקופת החת"ס היה אסור ע"פ החוק להקים קהילות נפרדות, וטרם נחקק החוק המאפשר ליהודים יראים לחיות בקהילה נפרדת אחרת מזו של רוב הציבור.

הפילוג ביהדות הונגריה התחיל כתוצאה מן הקונגרס של יהודי הונגריה בשנת תרכ"ט שעליו השתלטו הרפורמים. כבר בקונגרס הכריזו הרפורמים שאין להם חלק בשו"ע, אז עזבו את הקונגרס רוב נציגי החרדים, הם כינסו אסיפת רבנים גדולה שבה השתתפו כשלוש מאות רבנים ואישרו את התקנות של ארגון "שומרי הדת" שנוסד כבר בתרכ"ז והוא שימש תשתית לארגון הקהילות האורתודוקסי, ומאז נתפלגה יהדות הונגריה ונפרדו היראים מן הרפורמים הקרויים ניאולוגים. קהילות חרדיות נפרדות הוקמו בערים רבות.

באותם ימים של ימי "פירוד הקהילות" הורו כל גדולי הדור להיפרד מהקהילות הכלליות שהפכו לנאולוגיות, ולהקים קהילות יראים נפרדות. אולם אז קמה לרועץ ה"כת שלישית" הידועה לשמצה בשם "קהילות הסטאטוס קוו". אותן קהילות לא קיבלו על עצמן כלל תקנות חדשות וכלפי חוץ ניסו לשוות לעצמן מראה תמים של יראי ה' אשר אין חפצם ב"קיצוניות" של

האורטודוכסים, אולם בפנימיותם נטו אותן קהילות להשקפת הניאולוגים. מתנועה זו נשקפה סכנה עצומה ליהדות שכן יהודים תמימים נתפסו ברשתה, והאמינו בתמימות כי אכן דרכה היא דרך התורה ושכוונתה להעמיד הדת על תילה.

המקום הראשון בו נאלצו להכרעה ברורה בקשר למעמד קהילת ה"סטאטוס קוו" היה קהילת קאשוי אשר הביאה רב ת"ח גדול מגאליציה, אותו רב קרא לדין תורה את ראשי הקהילה האורטודוכסית בתביעה שיצטרפו לקהילתו. לדין תורה זה נבררו שלושה מגדולי רבני הונגריה, רבי צבי הירש ווייס אב"ד דאמבראווא, הג"ר שמעון יהודה פאנפעדער אב"ד טאקאי, והג"ר דוד לייב זילברשטיין ה"שבילי דוד", אשר הוציאו פסק דין נחרץ כי כת ה"סטאטוס קוו" פסולה מלבוא בקהל, ועל כל יראי ה' להתאחד בקהילות האורטודוכסיות בלבד, ומקאשוי יצאה הקריאה לכל רחבי הונגריה (מתוך גליון 'עלים לתרופה' תתק"א פרשת ויקהל תשע"ד). ועי' שו"ת מהר"ם שיק (י"ד סי' שלא-שלו) מה שכתב על הסטאטוס קוו.

והנה רבני הציונות טוענים שאין זה נכון שאמר החת"ס שצריך להבדל מהרפורמים ולהקים קהילות נפרדות (שיחות הרצ"ה קוק תורה עמ' 270), ומוכרחים הם לטעון כך שהרי זהו סתירה לכל הדרך שלהם של התחברות לחילונים ופורקי עול מתוך "אהבת ישראל וחיבור לכלל ישראל".

ותמוה איך ניתן להכחיש דברים ידועים ומפורסמים, ומה שכתב החת"ס בעצמו. ונביא כאן דברים ברורים ומפורשים שכתב החת"ס עצמו וכן כתבו גדולי תלמידיו וממשיכי דרכו. הדברים מבוארים במקומות רבים בכתביו, וכן בדעת גדולי תלמידיו. ובריש פרק זה הבאנו את דבריו בדרשתו, וכעת נביא עוד מדבריו ודברי גדולי תלמידיו על החיוב להיבדל ולפרוש מרשעים:

בשו"ת חת"ס (ח"ו ליקוטים סי' פט) כתב בענין הרפורמים: "ואלו היה דינם מסור בידינו היה דעתנו להפרישם מעל גבולינו לא יותן מבנותינו לבניהן ומבניהם לבנותינו כי היכי דלא ליתי לאמשוכי אבתרייהו ויהי' עדתם כעדת צדוק ובייתוס ענן ושואל אינהו בדידהו ואנן בדידן".

ובצוואתו הקדושה כתב: אתם בני ובנותי חתני ונכדי ובניהם שמעוני וחיו, אל תט לבכם לתת עולל עלילות ברשע את פועלי און, החדשים מקרוב נתרחקו מאת ה' ותורתו בעו"ה אל תדורו בשכנותם ולא תתחברו עמהם כלל וכלל. ובחי' חת"ס (חולין קכז) דהמלחמה בשונאי ה' היא הוית העולם על-כן ה' איש מלחמה ה' שמו.

וכתב בספר לב-העברי (על צוואת החת"ס, מאת הגרע"י שלזינגר זצ"ל תלמיד הכתב-סופר) שבאותו זמן התחילו לחדש עצמם רק בדברים מועטים כגון להעביר איזו מנהגי ישראל כגון שלא לקרוא בשמם לס"ת ורבינו החת"ס ראה מה שיעלה עליהם עד אשר יצאו מהכלל ישראל לגמרי, ואין שומרים שבת ונושאים נשים נכריות וכופרים בגאולה העתידה וכו'. ומהאי שיחת חולין הרבה לימוד יש, שאם באו בני פרץ להפריד עצמם מעדתנו לא נעכב על ידם ולא נעשה פעולה שעל ידם נרד אנחנו מדריגה כדי שנהיה יחד, ח"ו לא תהי' כזאת בישראל להיות פוסח על שתי הסעיפים אלא הנח להם מי לבעל ילך לבעל ומי לה' לה' כולו רצוף אהבה, כאשר ראינו מרביתנו וקבלנו מאבותינו שלומי אמוני ישראל. והריחוק מהם הוא טובת ישראל לצרף עמו ישראל ונחלתו הנאמנים מתוך בני ערב-רב. אל תדורו בשכנותם, כי מינות משכה, המתחבר לרשע נעשה רשע

כמותו, אם לא בפועל במחשבה עכ"פ, ורבינו ז"ל מצוה לזרעו ולתלמידיו שיעשו כל פעולתם שלא ידורו ח"ו בשכונה זו של מדינות החדשים האלו אשר התנוצץ ביניהם רשע התחדשות ולא ידורו בשכונתם.

אל תתחברו עמהם כלל וכלל, לא תעשה ח"ו שום פעולה להיות יחד אלא יעלו מעדת החטאים האלו בל יסופו בחטאתם, ולא ילכו אחר עצת מחטיאים האלו ובקהלה אחת אף אם מועטים היראים והשלמים ועניים ודלים כל זמן שרואים התנוצצות מאנשי רשע האלו מיד יפרדו עצמם מהם מכל וכל וכו' (בעל הלב-העברי הוא חתנו של ר' הלל מקלאמיא מגדולי תלמידי החת"ס).

ובדרשות החת"ס (לחג הסוכות, עמ' נו בהערה) כתב: אם הצדיקים מתחברים עם הפושעים לילך בדרכי ה' הישרים אזי הצדיקים יכשלו במ... אע"ג דחלבנה בהדי בוסמין ואוגד לולב עם ערבה והדס היינו חוטאי ישראל, אבל פושעים אלו המורדים מינים וכופרים ואפיקורסים שבזמנינו לא לכם ולנו לבנות בית (ר"ת לולב).

ובתורת משה (עה"ת פ' אמור) כתב דמדתו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום ועי"ז מקרב את הבריות לתורה, ובני אהרן נקראים על שם שעושים עובדא דאהרן דשמאל דוחה וימין מקרבת שלא ידחו עושי רשעה לגמרי אולי יהיה לו יכולת להשיבם, אמנם אם יש לחוש שאותם אנשים רשעים יוכלו לתעתע ולהסיר לב שאר אנשים יראים אז יש חיוב להסיר קוצים מן הכרם, וזה שאמר כאן שלא יטעו לסבור שאפילו במקום שיש לחוש שע"י קירוב הזה יקלקלו אחרים ג"כ יהיה אוהב שלום ומקרבו, לכך מסיים ואמרת אליהם לנפש בשביל נפש אחת שאפשר שתוציא משם לא יטמא בעמיו, לא יניח הוודאי שהם עמיו (שעושין מעשה עמו) לא יניחם בספק להתטמאות משום אפשרות ששייב אותו בתשובה.

וכן כתבו גדולי תלמידי החת"ס ותלמידי תלמידיו על החיוב לפרוש ולהתבדל מהרפורמים וכל פורקי עול:

הגאון הגדול המהר"ם שיק זצ"ל בכמה תשובות מאריך לבאר את החיוב לפרוש ולהבדל מהרפורמים.

בשו"ת (או"ח סי' ש"ו) שואל לבעל הכתב-סופר זצ"ל מדוע חכמי גאוני ישראל מחשים ועומדים מנגד ביום קרב, וכה עשו אבותינו לכותיים בימי בית-שני ועזרא הסופר וסיעתו ירדו לסוף דעתם והרחיקום והבדילום מקהל ישראל, ובימי ר"ג רבו האפיקורסים ותקנו ברכת ולמלשינים, וכזאת עשו רבותינו אשר היו לפנינו לכת הרעה ש"צ ימ"ש וכו' ואם אמנם כח ורשות החרם נוטל מטעם המלכות יר"ה מ"מ לא אדע למה לא נפרסם האמת מה דינם של האנשים האלה לפי דת תוה"ק כיון שכפרו בתורה מן השמים א"כ הרי הם אינם יהודים וכגוים גמורים ורעים מהם כמו שביאר הרמב"ם בהרבה מקומות וכו' ואסור להתפלל בבית תפלה שלהם, ולמה לא נפרסם ברבים שאלו עמי הארץ אשר עודנה פוסחים על שני הסעיפים ייראו לנפשם ויבדלו מהם.

ועוד כתב המהר"ם שיק זצ"ל (יו"ד סי' שלג משנת תרל"ח): דבשנת תרכ"ט ע"י ניסים ונפלאות נפרדו מהם יראי ה' וחושבי תורתו ונעשו כקהל בפני עצמם וד' ית"ש ה' עמנו בעזרתנו שקודם

המכה העמיד הרפואה, נתנו לנו שרי המלוכה והמלך יר"ה רשות להקים לנו חברה שומרי הדת... ונתחברנו יחד בחברה ההוא לעמוד נגד אנשי פעסטה המינים והאפיקורסים עד שבניסים ונפלאות בחסדי ה' גם שרי הלאנדטאג קיימו וקבלו שהנעאלאגאן (ניאולוגים) הם כעם בפני עצמם ואין להם חלק ונחלה בתוך בני ישראל הארטהדאקסין (האורטודוקסים) השומרים התורה כפי אשר היא מורשה לנו מדור לדור הרבה מאות ואלפים שנה, ומאז ועד עתה אנו כשתי מחנות, והקאנגרעסלער בכל עת עומדים על המשמר לחלוק עלינו ולמסור אותנו בכמה מסירות וכל חפצם ורצונם להפוך הקערה על פיה אבל היראים שומרי הדת וסיעתם הם העומדים נגדם להעמיד את האמת על מכונו, וח"ו לולא השומרי הדת וסיעתם הלוחמים מלחמות ה' אז ח"ו כבר ה' עולה בידם שיתפשטו דרכיהם הרעה ודרכי בניהם בתוך קהלות ישראל הכשרים... וכן אנו יודעים כמה קהלות קדושות שהיו מלאות תורה ויראת שמים ונתהפכו רח"ל ושועלים הולכים בה ולזאת צריכין אנו לעשות תקנות להעמיד על תילה את הדת למען מלט נפשינו ובנינו ודורות הבאים אחרינו.

וידעתי כי יש כמה קהלות קדושות שהם יראים וחרדים מפני המחלוקת והשלום באמת אהוב, אבל כבר אמר זכר' הנביא וצוה האמת והשלום אהבו, ומתחילה בעיני להשגיח בעין פקחא שישאר האמת על מכונו, ואני יודע שטעמם מפני שסוברים שטוב יותר להיות נשאר באגודה אחת עם האנשים שאינם מתנהגים כראוי ולבם אומר להם שע"י האחדות יתקנו גם הקלים אבל הנסיון מעיד שרוב הפעמים יותר שכיח שהקלים מקלקלים את הטובים שעדיין אין להם חזקת היראה, וא"כ אף שכוונת הקהלות ההם הם לטובה מ"מ כבר נאמר לכוזרי בחלום כי גם כי כוונתך רצוי אבל מעשיך אינם רצויים.

ושם (יו"ד סי' שלד שנת תרל"ג): משבח את קהלת נייטרא שהיו לעדת ישרון חבר לשומרי הדת ואין פרץ ואין צווחה להם עם הכת שכנגדם "והיו העדה הזאת למופת לשאר קהלות ישראל", ובאו"ח סי' ל"ו כתב לא להתחבר עם החוטאים והנסיון מעיד שהאחדות הזאת איננו טוב, וכן שם סי' ל"ז. ועי' לקמן במכתב שכתב לרב שחלק על הרש"ר הירש זצ"ל, וכתב שם (סי' שו) גם אני קיבלתי ממרן הגאון בעל חת"ס זצ"ל להרחיק מהם ומהמונם כל מה דאפשר ושלא להיות באגודה אחת עמהם.

ובשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' ל"ד) בשאלה שמקצת הקהל קבלו עליהם התקנות של הארגון האורתודוכסי ורוצים להפרד משאר הקהל אם רשאים להפרד ע"פ דין תורה, ופסק דרשאים להחלק ולהיפרד לכולי עלמא גם אם רב העיר אסר זאת.

בספר אגרות סופרים (עמ' 81) מכתב הגאון רבינו שלמה איגר (בן הגרע"א זצוק"ל) לאחיו על דבר נסיעתו לאסוף אסופות נגד המתחדשים (הרפורמים) וכתב "אשר נגזר עליהם בתורתנו הקדושה להבדילים מישראל כי לא לישראל יחשבו לשום דבר" (ובהערה כתב: והתאמץ דו"ז (דודי זקני) הגאון האמתי ז"ל בצרוף שארי רבנים הגאונים ממדינת פוזנא לרדפם ולהדפם ולהוציא אותם ואת המאמינים ומחזיקים בהם מן כלל ישראל ולהבדל אותם וכו') והוסכם מגדולי רבני מחוז פאזען.

ובספר "שירי משכיל" לר' הלל מקולמאצ'א זצ"ל (מגדולי תלמידי החת"ס, חותן הלב-העברי) כלל ז-ח האריך שם בביאור האיסור להתחבר למחדשים, ומי שמתחבר לרשעים מאבד שם ישראל! ועי' מה שכתב בשו"ת בית הלל החדש בענין התחברות למחדשים ופורקי עול.

בשול"ת יהודה יעלה (למהרי"א אסאד, או"ח סי' לו) כתב: קשר רשעים אינו מן המנין וכו' באופן שכל איש ירא ד' ונאמן רוח לד' מצוה וחובה עליו להבדל מהם ומהמונם. ועי' שול"ת מחנה חיים או"ח ח"ב סי' ב'.

ובהקדמה לספר תורת משה עה"ת (אשר הוציא לאור הרה"ג שמעון סופר נכד החת"ס זצ"ל), כתב: עוד זכור יזכרו בני עמנו מאספת הרבנים הצדיקים בארץ אונגארן בעיר פעסט בשנת תרכ"ט על דבר מלחמת ד' אשר לחמו אז שלומי אמוני בני ישראל נגד אחיהם היהודים אשר פרצו גדרות עולם וישפכו סוללה על תורתנו הקדושה ודמו להשחיתה עד היסוד בה, אך בתחילה לבשו אדרת שעיר למען כחש באמרם כי רק המנהגים הישנים אשר רוח הזמן יקוץ בהם המה על אפם וחמתם וכו', אזי נתקבצו כל גאוני ארץ הרבנים ת"ח צדיקים זצ"ל ונועצו יחד כדת מה לעשות למען כבוד ה' ולתורתו וכו' ויוציאו קול במחנה העברים לאמר הבדלו מתוך העדה הרעה הזאת וסורו מעל אהלי האנשים הרשעים האלה כי אין להם חלק ונחלה באלקי ישראל בעמו ובתורתו, וכינוס לצדיקים נאה להם ונאה לעולם ומאז פרשו אלו מאלו, הוסיפו יום ויום היראים ושלמים לחזק את הבדק ולגדוד הפרצות פרצות הדת ואין לירא עוד מארסם ארס נחשים צפעונים ואלו לחיי עולם ואלו לדראון ולחרפת עולם.

הרב ידידיה גוטליב פישר זצ"ל אבד"ק שטולווינסבורג, מגדולי תלמידי החת"ס (מובא בשול"ת חת"ס יו"ד סי' יד), בשנת תרכ"ב הצליח להשיג רשיון לייסד קהילה נפרדת ליראי ה' כמובא בספר ידיד ה', ועי' שם עמ' רס"ו מה שהסכים עם הרש"ר הירש דלית דין צריך בושש כי הדין עמו, ודבר זה אין צריך הסכמה כי הוא מפורש בש"ס ופוסקים בלי חולק (ועי' שם הערה נ' עוד בזה).

ובספר שול"ת ריב"א (מהגאון ר' יואל אונגר ז"ל הרב דפאקש והגליל באונגריין) סי' א' כתב: ולא נתערב עם שונים ולא עם פריצי בני עמנו המחבלים כרם ד' צבאות, ואנחנו בה' נעלוזה ונשמח בדברי תורתו הקדושה ובמצותיו וחוקותיו, עליהם נמסור נפשינו כאשר עשו אבותינו כי מוצאיהם מצאו חיים ויפיקו רצון מה'.

בשול"ת בית שערים (לתלמיד הכת"ס, ונכד הרה"ג עמרם בלוהם שהיה מגדולי תלמידי החת"ס כמובא בשול"ת חת"ס יו"ד סי' רלג) או"ח סי' שטו: מכתב לרב אלישר על מה שכתב להתאחד כל הכתות יחד, ומבקש ממנו לחזור בו וכו'.

ולכן קמו ונתעודדו חכמי הדור שלפנינו ברוב מנין ורוב בנין גדולי עולם גאוני ארץ צדיקים וחסידים אנשי מעשה גודרי גדר ועומדים בפרץ להציל עדרי צאן קדשים מזאבי טרף מחבלי כרם ד' צבאות ועטו קנאת ד' להפרד מהם ומהמונם והוא חלוקה דרבנן במושב זקנים ובסוד חכמים ונבונים ולולא זאת כמעט פסקה תורה ויראה והאמונה חו"ש עין ראה ותעידה. עמרם הק' בלוהם בק"ק הנ"ל, נכד להגה"ק מאוה"ג מו"ה עמרם חסידא זצוק"ל מ"כ בצפת הבירה.

גם בשול"ת דור רביעי (שהיה דור רביעי לחת"ס, ח"ב סי' פ"ו) כותב לרב אלישר שיחזור בו, וכותב דהפירוד יפה נגד מכעיס ה', וזה הדריכו אותנו אבותינו הקדושים כהכתב-סופר והמהר"ם שיק והגאון מו"ה דוד דייטש זצ"ל בעל גורן דוד ואחריהם החזיקו כל גאוני ארץ הונגריה רובם ככולם.

ובשו"ת זכרון יהודה (או"ח סי' ר"ב): ומרן החת"ס ז"ל בצוואתו הק' אמר החדשים מקרוב באו וכו' לא תתחברו עמהם כלל וכלל (הרב המחבר הוא חתן בנו של החת"ס ותלמיד הכת"ס).

בהקדמת ספר שם שלמה (על תולדות בעל "הקיצור שולחן ערוך") כתב נכדו: בשנת תרכ"ט אז יצא ממנו ספר גלוי לעורר את הישנים ולגלות תכלית כונת המורדים ופושעים אף הוא היה מן הראשונים שיעצו להפרד מעדת מרעים וכה אמר במכתבו אלינו משם: "יתפרדו כל פועלי און".

ועוד על תולדות החלוקה בהונגריה ומלחמת הקודש נגד הרפורמים והקהילות הנפרדות בהונגריה, ראה בספר "זכור ימות עולם" ח"א (ב"ב תשמ"ו), ספר "קורות התורה והאמונה בהונגריה" וספר "לפלגות ישראל באונגריה" מאת ר' יקותיאל יהודה גרינוואלד, וספר "חכמי הונגריה" בהוצאת מכון ירושלים, ובהקדמה לפירוש המהר"ם שיק על פרקי אבות. ועי' מאמר 'פרשבורג - פראג' מאת המהר"ם שפירא מלובלין זצ"ל (נדפס בספר 'רבי מאיר שפירא במשנה באומר ובמעש' ח"א).

◆ יד. הרש"ר הירש וקהילת "עדת ישורון"

את הגאון הצדיק רבי שמשון רפאל הירש זצ"ל אין צורך להציג, הוא ידוע ומפורסם בכל העולם היהודי כאחד מענקי הרוח שעמדו לעם ישראל, ספריו ומאמריו שוכנים אחר כבוד כמעט בכל בית-כנסת, ומלחמתו מלחמת הקודש בכת הרפורמה ידועה גם היא, רבים השיב מעון והוא נחשב כמי שהציל את יהדות גרמניה מטמיעה והתבוללות, ספריו מלאים אוצרות שלמים של מחשבה יהודית.

מאז ומתמיד דרכו של הרש"ר הירש לא מצאה חן בעיני חלק מרבני הציונות, למרות שיטת תורה עם ד"א אשר דומה לדרכם, אך התנגדותו ליישוב א"י כקירוב הגאולה והתנגדותו לפעולות הרצ"ה קאלישר ובמיוחד פעולותיו להיפרד מהרשעים הרפורמים היתה לצנינים בעיני רבני הציונות, וכמה מהם ניסו להשמיצו (כתבו שהיה עסקן חרדי והקמת הקהילה הנפרדת היתה ללא הועיל וכדו'), ועוד דיברו על הצדיק בחוצפה ועזות פנים כאילו גרם פירוד וקרע בעם ישראל. כך הם אומרים על צדיק תמים אשר עשה כציווי התורה הק' לפרוש ממינים ואפיקורסים (ועל הרצל אומרים שהיה צדיק פלאי פלאות וכן כל החילונים, כידוע דרכם להחניף ולשבח את הרשעים ולגנות את הצדיקים).

ולא נאריך כאן בפרטים אודותיו שכן הם כתובים בספרים רבים, חידושו לש"ס ותשובותיו בהלכה וכן תולדות חייו נכתבו בספר "שמש מרפא" בהוצאת ארטסקרול-מסורה. ונכתוב כאן בעיקר מה שנוגע לענין הקמת קהילת החרדים הנפרדת "עדת ישורון" בפרנקפורט והפרישה מהקהילה הרפורמית, והסכמת גדולי ישראל לעניין זה.

רבנו נולד בשנת תקס"ח בעיר האמבורג בגרמניה, למד כשנה וחצי אצל הגאון בעל ה'ערוך-לנר' וממנו הוסמך להוראה, בגיל 22 התמנה לרב אב"ד מדינת אולדנבורג אשר בגרמניה בהמלצת רבי נתן אדלר (בעל "נתינה לגר"), לאחר מכן היה אב"ד בעמדין וניקלשבורג. נודע כאחד מראשי רבני גרמניה, מקים עולה של תורה ולוחם מלחמות ה' ומראשי הלוחמים ברפורמה. הגאון המפורסם רבי יצחק אלחנן ספקטור (אב"ד קובנא) כתב עליו בהסכמה לפירוש החומש, שהשיב לבות רבבות אלפי ישראל לאביהם שבשמים וכותב לו "הרב הגאון הצדיק יס"ע פאר הדור נזר ישראל והדרו", הכתב-סופר נפגש עמו ושיבחו שבקי בש"ס ופוסקים ולמדן גדול, וכן בשו"ת מלמד להועיל (ח"ב סי' עט) כתב על רש"ר הירש שהוא מגדולי הדור.

באותה תקופה הכירו שלטונות גרמניה רק בקהילה יהודית אחת בכל עיר, כל היהודים היו נחשבים כחברי הקהילה היהודית המקומית והיו חייבים לשלם לה מיסים, באותם הימים שלטו אנשי הרפורמים באופן מוחלט על מוסדות הקהילה היהודית בעיר פרנקפורט.

חברי הקהילה החרדים אף שהורשו להקים ארגון דתי נפרד (בשנת תר"ח) אך נאלצו לשלם מיסים לקהילה הכללית, שהיתה קהילה רפורמית אשר הרסה ברשעות את כל היקר וקדוש ליהדות. ועד הקהילה הרפורמי הרסו את כל מוסדות הקהילה היהודית כגון בית-כנסת, בית-ספר, מקוה, שחיטה כשרה, הם קבעו תפילות בנוסח הרפורמים, ניגנו בעוגב בביהכנ"ס בשבת, אסרו להשתמש בלה"ק בבתי-הספר, אסרו להספיד בבית הקברות, ביטלו את כל לימודי הקודש בעיר, תלמוד-תורה היה נחשב כעבירה על החוק, הם סתמו את המקוה היחיד, בעיר היו רק שני מקומות לתפילה וגם בהם לא היה תמיד מנין, השחיטה הכשרה נאסרה.

הרש"ר הירש עזב את הרבנות בניקלשבורג בה היה רבם של כששים אלף יהודים, לקהילה קטנה בפרנקפורט בה היו כמאה חברים חרדים. בבואו לשם התפללו חברי הקהילה החרדית בחדרים שכורים. שם בפראנקפורט ייסד את כל מוסדות הקהילה של "קהלת עדת ישורון" עד אשר נהייתה לקהילה החשובה ביותר בגרמניה, בשנת תרל"ו מנתה הקהילה החרדית העצמאית כ-320 משפחות. במשך 37 שנה שמר את משמרת הקודש בפרנקפורט, אבל השפעתו היתה פרושה בכל רחבי גרמניה, לאחר הקמת הקהילה החרדית בפ"פ נתייסדו קהלות עצמאיות דומות בערים אחרות (בשמונה ערים בגרמניה), לחם נגד תנועת הרפורמה ולטובת היהדות הנאמנה.

הרש"ר פנה בבקשה לבית המחוקקים הפרוסי לשנות את החוקים היהודים שעד אז הכריחו את כל היהודים הנאמנים ליהדות להשתייך לקהילה המקומית, כדי שיוכלו להבדל מעדת הרפורמים ולא יהיו כפופים תחת ידם להיות נמנים עמהם ולהחזיק ידי עוברי עבירה בממון שלהם. בשנת תרל"ב שלחה קהילת ישורון עצומה אל שר הפנים וביקשה לבטל את החברות הכפויה בקהילה היהודית. אחרי מאבק ממושך אושר "חוק הפרישה" סופית כעבור ארבע שנים בשנת תרל"ו, והתיר לכל יהודי לפרוש מקהילת מגוריו ולהקים קהילה עצמאית בלתי תלויה ברפורמים, הפרישה נעשתה ע"י הצהרה בפני שופט מקומי שהמצהיר פורש מטעמי מצפון.

אז קרא הרש"ר לחברי קהילתו "עדת ישורון" לפרוש מן החברות בקהילה הכללית. הוא טען שחברות בקהילה רפורמית היא כהסכמה והזדהות עם עקרונות ויסודות הכפירה עליה מושתת הרפורמה, בעצם השתייכותו מודה החבר בכפירה בה' ובתורתו, התנגדותו לחברות בקהילה רפורמית התבססה על חיוב פרישה ממינות ואפיקורסות. בתחילה פרשו רק כשבעים איש (וזה מכמה סיבות של לחץ חברתי וכלכלי ואי נעימות להצהיר בפני שופט, וכגון שאז היו מאבדים את האפשרות להקבר עם אבותיהם בבית העלמין העתיק וכי"ב כמובא בספרים, ואכן כמה שנים מאוחר יותר שונה החוק, ואיפשר לכל יהודי להצטרף לקהילה החרדית ע"י הצהרה בכתב בלבד, דבר זה גרם שיותר משמונים אחוז עזבו את הקהילה הכללית (הרפורמית) והפסיקו לשלם לה מיסים).

כמה שנים קודם לכן, בשנת תרל"ב, פסקו כארבע מאות רבנים מגרמניה הונגריה ורוסיה כי אסור לחבריה החרדים של הקהילה היהודית (הכללית) בוינה להמשיך בחברות זו, והורו לחרדים לפרוש מן הקהילה הרפורמית מאחר שהנהלתה הנהיגה רפורמות המנוגדות לתורה.

בין החותמים היו גדולי הרבנים כגון הכתב-סופר, האדמו"ר מווישניצא, האדמו"ר מצ'ורטקוב, הרצ"ה קאלישר, הרב יעקב גזונדהייט מוורשה, הג"ר אליהו גוטמאכר, הרב חיים מייזל מלודז', הרב עזריאל הילדסהיימר, הרב יצחק דוב במברגר מויצבורג, הרב מאיר להמן ממיןץ ועוד. כעת סמך הרש"ר הירש על פסק דין זה וכן על דברי החת"ס (שו"ת ח"ו סי' פט) שכתב להפריש את הרפורמים מעל גבולינו, והורה לחברי קהילתו לפרוש מחברותם בקהילה הכללית בפרנקפורט.

והנה כאשר נחקק "חוק הפרישה" חששו הרפורמים שכל חברי הקהילה הדתיים יפרשו מהם והם יאבדו את כספי המיסים שגבו מהם, ולכן הציעו מספר ויתורים ואיפשרו להם להקים מוסדות חינוך שחיטה וכשרות בפיקוח הדתיים עצמם. אעפ"כ אסר הרש"ר הירש על כל יהודי להישאר חבר בקהילה הרפורמית בכל אופן.

אך לא כולם הסכימו עמו, אחדים מקבוצת המתנגדים לפרישה ביקשו את חוות דעתו של רב חשוב אחד בגרמניה, אם מותר להישאר חבר בקהילה הכללית על סמך התקנות החדשות. אותו רב עצמו תמך בפרישה והצהיר זאת כמה פעמים, הוא היה בין התומכים בפרישה בקהילות הונגריה בשנת תרכ"ט, וכן חתם בשנת תרל"ב על הכרוז הנ"ל האוסר להשתייך לקהילה הרפורמית בווינה.

בצעד תמוה הגיע אותו רב לפרנקפורט, ובלי שנפגש עם המרא דאתרא (הרב הירש) ולא שמע את דעתו, הורה שאם באמת מוכנים הרפורמים להקים מוסדות דת בפיקוח החרדים ולפטור אותם מלשלם למוסדות הרפורמים, אז מותר להם להישאר בקהילה הכללית ואין יותר חיוב לפרוש.

דבריו של אותו רב פורסמו בעיתון. אולם הרש"ר הירש ביטל את דבריו של אותו רב ופירסם מכתב גלוי בו הוא מסביר את החיוב לפרוש ממינות וכפירה וגם מערער על התערבותו של אותו רב זר בענין לא לו במקום שיש רב מקומי, וטען כי אותו רב עבר על מה שנפסק בשו"ע (יו"ד רמב, לא) חכם שאסר אין חברו רשאי להתיר, ואין רשות לרב ממקום אחר לפסוק נגד הפסק של מרא דאתרא, והוא דבר שמנדין עליו, ואיך מתעלם הוא מחתימותיהם של ארבע מאות רבנים שהורו על הפרישה מאפיקורסים בווינה, ואשר הוא היה אחד מהם, ואם חכם אחד הורה לאיסור או היתר אין לחכם אחר שאין זה מקומו לסתור דבריו להורות להיפך באותו מקום, וכבודו שהוא זר בעיר לא מנע את עצמו להתערב שלא כדת בענייני הקהילה שמינתה את הרש"ר להיות להם לרב ואב"ד.

במכתבו הבהיר שלא אסר את ההתחברות עם אנשים פרטיים שפרקו עול תורה מעליהם והם כתינוקות שנשבו ואין להתנהג עמם כמו שמתנהגים עם מינים ואפיקורסים שצריכים לרחקם ואין ליכנס לד' אמות שלהם. מה שאסר הוא את ההצטרפות לקהילה הרפורמית ואסור להיות חבר בקהילתם כמו שאסור להיות חבר בכנסיה של נוצרים או עובדי ע"ז (הובא בשו"ת שמש מרפא יו"ד סי' מו, נב).

(נכדיו של אותו רב, במאמרים שפירסמו, כתבו כי מעולם לא חזר בו מהחלטתו המוקדמת יותר כי יש חובה לפרוש מהקהילה הכללית כל עוד התנאים הללו לא קוימו, ומעולם לא התנגד לפרישה, אף אם נעשו אותם ויתורים.

החלטתו מעולם לא הצדיקה את הרפורמה בראותה עצמה כחוקית בתוך היהדות. ויש לציין כי התנאים שהציג מעולם לא קוימו ע"י הרפורמים. במאמר שפרסם נכדו כתב כי דעתו היתה שבתנאים מסויימים אין לפרוש מן הקהילה הכללית אך מתנה הוא במפורש שאין לסמוך על פסקו זה אלא א"כ הוא עצמו יאשר שניתנו ערובות מספיקות לקיום התנאים).

ולמרות שאין הרש"ר הירש צריך שום הסכמות למעשיו שהרי עשה כציווי התורה הק', אך מ"מ הסכימו איתו גדולי ישראל.

עשרות שנים קודם לכן, קרא הערוך-לנר להפרדה בין חרדים לחילונים וכתב (בגליון 'שומר ציון הנאמן' שנת תר"ח): "אם רצוננו לעצור את הנגיף (של הרפורמה) מלהתפשט בהתמדה, ואם יש את נפשנו למנוע מעצמנו להחשף לפגיעות בלתי פוסקות במצפוננו, הרי שמצב הדברים חייב להשתנות ממה שהיה עד כה, ולהשתנות בקרוב ובתכלית וכו' הפרדה והבדלה מוחלטת וגמורה וכו' אדם שאינו חי כיהודי אינו זכאי להקרא יהודי".

גדולי רבני גרמניה הסכימו לפסק דינו של הרש"ר הירש, הג"ר עזריאל הילדסהיימר תמך בפסק של הרש"ר הירש וכתב שהתערבותו של אותו רב היתה מעשה שטן. גם רבי מאיר להמן אב"ד מיינץ תמך בו, וכן הר"ר זלמן שפיצר אב"ד וינה (חתן החת"ס).

גם הגאון המהר"ם שיק זצ"ל הסכים עם פסקו של הרש"ר הירש, ובמכתב לאותו רב שחלק על הרש"ר הירש כתב שלא ידע מה עלה על דעתו, כי פשוט וברור שאסור לנו מן התורה ומן הכתובים ומדברי חז"ל להיות באגודה אחת עם הרפורמים, וכן הוא הניסיון שהמתחבר עמהם אפילו אם הגדולים אינם מתקלקלים, אבל הדורות הבאים אחריהם נעשים מקולקלים כמותם "וגם אני קיבלתי ממרן הגאון החת"ס זצ"ל להרחיק מהם ומהמונם כל מה דאפשר ושלא להיות באגודה אחת עמהם" ומבקש ממנו שידה על האמת ויחזור בו, שלא תהא למכשול שחלילה יכשלו על ידו אנשים ההולכים לתומם (שו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' שו).

וכן בשו"ת בית שערים (או"ח סי' שיג) מבקש מאותו רב "להשיב חרב המחלוקת אל נדנה ויחזור ויודה לדברות הראשונות ומזקנים יתבונן כבר נמנו וגמרו חכמי ישראל גדולי חקרי לב האמתיים וגם כבוד מעלתו נ"י היה אחד מן המנויים ופסקו לאיסור שהדבקים בד' אלוקים אמת יתאחדו עם כופרים ומינים אשר אינם מודים ביסודי התורה וקבלת חז"ל", ותמה עליו אשר יצא לדון בדבר חדש נגד מה שפסק לפני כן, ונטה מן האמת ומפסיקת גדולי ישראל אשר גם הוא בתוכם שלא לתת יד להתאחד עם המינים וכו'.

וכן הרב ידידיה גוטליב פישר זצ"ל אבד"ק שטולווינסבורג, מגדולי תלמידי החת"ס (מובא בשו"ת חת"ס י"ד סי' יד), הסכים עם הרש"ר הירש וכתב דלית דין צריך בושש כי הדין עמו, ודבר זה אין צריך הסכמה כי הוא מפורש בש"ס ופוסקים בלי חולק (ספר ידיד ה' עמ' רס"ו ועי' שם הערה נ').

גם רבי ישראל סלנטר זצ"ל הסכים עם מעשיו של הרש"ר הירש, כך העיד רבי נפתלי הערץ עהרמן, שהיה שמשו של הגר"ס (נדפס בספר מחזיקי הדת, פיטרקוב תרס"ז). בספר מפ"י ספרים וסופרים (ח"ג פרקי אבות עמ' קעב) כתב שבזמן פירוד הקהילות היו שלשה רבנים שלא הסכימו לפירוד, וזרעם של אותם רבנים ירדו מדרך התורה וארעו להם אסונות ר"ל.

החפץ-חיים זצ"ל אמר כי טוב עשה הרב הירש זצ"ל בהבדלו מהחופשים ובוזה הציל את שארית הפליטה ממדינתו, גם אמר לי שראה מכתב מרבינו עקיבא איגר זיע"א שצריך להתבדל מהחפשים, כך העיד הגר"א וסרמן ששמע מפי קדשו של הח"ח (נדפס בקול ישראל תרפ"ח גל' כ"ד, קובץ מאמרים ואגרות א' עמ' ר"ה), ואמר על הגאון רבי שמשון רפאל הירש זצ"ל שהיה מלאך מן השמים להציל את יהודי אשכנז (מפי החפץ חיים זצ"ל, ספר מגד גבעות עולם עמ' נ"ה).

◆ טו. גדול השלום

עוד יש לבאר מאמר חז"ל "גדול השלום שאפילו ישראל עובדין ע"ז ושלום ביניהם כביכול אמר הקב"ה אין השטן נוגע בהן שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו" (ספרי במדבר מ"ב, ילקוט פ' נשא רמז תשי"א). ומאמר זה נתחבב על הרבה דרשנים ומטיפים כדי לתרץ את דרכם.

והנה בספר עקידת יצחק (שער ע"ד) כתב שדיברו חכמים לשון גוזמא דאין הכוונה לעבודה-זרה ממש ח"ו אלא עבודות שהם זרות ונכריות להם (מעשים זרים להם לפי עניינם). ובספר עוללות אפרים (לבעל הכלי-יקר, ח"ב מאמר כג) כתב שמדרש זה הוא קושי ההבנה שהעדר השלום יהיה חמור מע"ז, לכן כתב לפרש אותו בג' דרכים:

א. שעובדי ע"ז בזמן ששלום ביניהם אי אפשר שלא ישאו ויתנו בדבר אם העבודה היא יש בה ממש או אם הבל היא, ואז מתוך הויכוח יתברר להם ששוא עבוד אלהים אחרים בלתי לה' לבדו, לפיכך כוונת המדרש דאפילו בזמן שישראל עובדין ע"ז ושלום ביניהם הקב"ה מאריך להם אפו כדי שישאו ויתנו בדבר וסופם להתברר כי שקר תרמיתם ויבינו מעצמם שהבל נחלו, אבל אם לא היה שלום ביניהם לא יתברר להם האמת כי דעת כל אחד לסתור דברי חברו ואין כוונתו כי אם לקנטר.

ב. עובדי ע"ז כל זמן שמאריכין בטעותם יותר הם מכירים בפחיתות העבודה ההיא והולכין ומתמעטין בטעותם כי יקרה להם לפעמים איזו פגע רע והם צועקים לאליליהם ואינן נענין, לפיכך מאריך להם הקב"ה אפו כדי שמעצמם יראו ההעדר שבהם ויחזרו מטעותם.

ג. מה שאמר המדרש שהם עובדי ע"ז ושלום ביניהם כלומר שהם שוגגין וטועין וחושבים שרצון הקב"ה עמהם כאותם העובדים לאלילים שחושבים ששלום ביניהם ובין יוצר הכל, וזהו שנאמר חבור עצבים שהם חושבים להתחבר לבורא הכל ע"י עצבים אלו ולכן מאריך להם הקב"ה אפו (נ"ל בהבנת דבריו שכוונת המדרש "שלום ביניהם" אין הכוונה שלום בין האנשים אלא שחושבים שיש שלום בין ה' לבין הע"ז שלהם ח"ו).

ובספרו כלי יקר (פ' וילך לא, יז ד"ה ומצאוהו) נקט כהסבר הראשון שבעוללות אפרים.

אך כל ההסברים הללו לא יועילו לע"ז הציונית והמדינה החילונית, שהרי לא הניחו להם מכל אויביהם מסביב וכל כוונתם לקנטר וטרם הבינו ששקר נחלו והם מתקוטטים ביניהם, החילונים אמנם כבר התייאשו מ"המקלט הבטוח" שחשבו שייצרו וששנאת היהודים תיעלם מן העולם ונכזבו, ונשארה רק האמונה של הציונות-הדתית שהמדינה החילונית היא תחילת הגאולה, וגם

זו התחילה להסדק כאשר צעקו לאליליהם ולא נענו. גם ראשי הציונות ומייסדי המדינה לא היו שוגגין כלל וכל כוונתם הגלויה היתה לעקור את היהדות מהיהודים.

ובזוה"ק (ויקרא ט' א') מבואר שכאשר הקב"ה נותן שלום לרשעים הרי זה ע"מ להאבידם מן העולם, דהא אוקמוה חברייא ואמרו כד בעא קודשא בריך הוא לאתפרעא מן רשיעיא ולאובדא להו מן עלמא כדין יהיב להו שלום ואשלים להו בכלא.

פרק י"ד תורה ועבודה

- ◆ הקדמה תס
- ◆ א. תכלית בריאת האדם לעסוק בתורה תסג
- ◆ ב. רצון ה' שכל עם ישראל יעסקו בתורה תסד
- ◆ ג. הקב"ה מפרנס את לומדי התורה ללא טורח תסו
- ◆ ד. לימוד תורה כל היום תסז
- ◆ ה. עמל התורה תסח
- ◆ ו. דעת הרמב"ם והפוסקים להלכה תסט
- ◆ ז. תמיכה בלומדי תורה תעב
- ◆ ח. עצת יצה"ר לעזוב את התורה ולעסוק בפרנסה תעג
- ◆ ט. מחלוקת רשב"י ורבי ישמעאל (ברכות ל"ה) תעד
- ◆ י. יפה תלמוד תורה עם דרך-ארץ תעז
- ◆ יא. גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים תעח
- ◆ יב. דברי החתם-סופר (סוכה ל"ו) תעט
- ◆ יג. עיקר נתינת א"י היא כדי שילמדו בה תורה תפא
- ◆ יד. האם חייב אדם ללמד את בנו אומנות תפב
- ◆ טו. האם שייך ללמוד מרבתינו הראשונים שהיו רופאים תפג
- ◆ טז. קידוש ה' ולקדש את החול תפד

פרק י"ד

תורה ועבודה

לא נוצר ישראל מראשית כי אם על התורה והעבודה ולא על שום אומנות בעולם כדכתיב "עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו", ואם יקרה מקרה שיצא מבית-הספר ולא הצליח על התורה ועל-כן נעשה אומן או רוכל הוא במקרה והזדמן ולא מלבו עינה כי לא נוצר לכך.

(דרשות חתם-סופר ח"ב עמ' שנח)

◆ הקדמה

אחת הסיבות שאנו מצפים לגאולה היא כדי שנהיה פנויים לעסוק בתורה "לא נתאוו החכמים והנביאים לימות המשיח, לא כדי שישלטו על כל העולם ולא כדי לאכול ולשתות ולשמוח, אלא כדי שיהיו פנויים בתורה וחכמתה" (רמב"ם הל' מלכים י"ב, הל' תשובה ט'). לפי זה, אלו האומרים שהגאולה התחילה, היינו מצפים לראותם לומדים תורה יומם ולילה ללא הפסק, ובמקום זה אנו רואים אותם מטיילים הרבה לומדים באוניברסיטה ועובדים יומם ולילה (הכל "לשם שמים" כמוכן).

ובספרי הציונות מסבירים שבגלות היינו מנותקים מחיי חומר ועכשיו כאשר שבנו לארץ-ישראל חזרנו להיות עם אחד, וצריך לחיות חיים של "עם בריא בארצו" ולעסוק גם בשאר עניינים ולא רק בד' אמות של הלכה (ומביאים ראיה מדברי דרוש של החת"ס), וממציאים סברות כיד הדמיון הטובה.

אולם הם רצו לברוח מן הגלות והביאו את הגלות איתם כי השקפה זו למדו מן הגוים ודבר אין לה עם התורה והיהדות, שהרי בזמן שהיו כל ישראל בארץ, בזמן הבית, היתה ברכה גדולה ולא הוצרכו לעבוד (אלמלא שחטאו), ועל אחת כמה וכמה בגאולה העתידה לא יהיה צורך לעבוד כלל כי יתוקן חטא אדה"ר והארץ תתן יכולה בברכה מופלגת ותוציא לחם מוכן ובגדים ופירות בו ביום (כמבואר בפרק "הקץ המגולה"), ועל זמן הגאולה נאמר "ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכורמיכם" (ישעיה סא), ויהיו כל הגוים עבדים של ישראל.

וכן אמרו להדיא בספרי (דברים לב יב) שבימות המשיח כאשר הארץ תתן יכולה בעין יפה לא יצטרכו לעסוק כלל במסחר "ואין עמו אל נכר, שלא יהו בכם בני אדם שעוסקים בפרקמטיא של כלום שנאמר יהי פסת בר בארץ (תהלים עב) שיהיו חטים מוציאים גלוסקאות כמלא פסת יד".

וכתב באלשיך הק' (ישעיה סא) "ואתם כהני ה' תקראו" שלא תהיה מלאכתכם רק היותכם כהני ה' עוסקי תורתו ועבודתו, כמו שנאמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. ועוד כתב (שם סב) שישראל לא יזרעו וגם לא יקצרו כי אם יאספוהו ע"י שלוחיהם ויאכלוהו בקדושה.

ומבואר בילקוט (חגי רמז תקס"ח) שברכה זו היתה קיימת גם לאחר שיצאו ממצרים בהיותם במדבר "והיה כל שבט עושה לו אמת המים מן הבאר ונוטע לו תאנים ורמונים גפנים ותפוחים והם עושים פירות בני יומם כשם שהיה בבריאתו של עולם, וכשנסתלקה הבאר נסתלקה הטובה, ואמר הקב"ה למשה אמור להם כשיכנסו לארץ אני מחזיר להם, כיון שבאו לארץ התחילו חוטאים התחילו זורעים הרבה ומביאים מעט וכו' אבל לעתיד הקב"ה מחזירה".

והנצי"ב ביאר שחטא המרגלים נגרם מזה שלא רצו להיכנס לארץ בהנהגה ניסית, אך אם היו נכנסים לארץ בדרך נס ומתנהגים בא"י באופן למעלה מן הטבע במשך כמה שנים אז היה מתגלה ומתפרסם כבוד שמים בכל העולם, כמו שנתפרסם בשעה מועטת של יציאת מצרים וקריעת ים-סוף בכל המדינות, ואז היה מגיע העולם לתכליתו, שתכלית בריאת שמים וארץ הוא גילוי כבודו יתב'.

אבל אם היו מתנהגים בא"י בדרך הטבע בהשגחה נסתרת לא היה מתגלה כבוד שמים ולא ניכר השגחתו וכח עבודתו אפילו אם היו מצליחים הרבה, שהרי זה מצוי גם בשאר אומות-העולם לכבוש ארצות ולחיות בהצלחה, ולא היה מגיע העולם לתכליתו. לכן כדי להגיע לתכלית זו הוצרכו לגזירת הגלות בכל העולם, וע"י פיזור ישראל בין העמים ועם ה' נמסרים על קידוש שמו והכל רואים שאין כל אומה ולשון יכולים להם ע"י השגחתו יתב' להציל שה פזורה ישראל משבעים זאבים, בזה מגיע בדור דור לזה התכלית של בריאת שמים וארץ ובחירת האומה הישראלית. (העמק דבר במדבר יג, א-לא יד, כא שם, לג, דברים כט, ג, וע"י בפרק י' סעיף טז שאלמלא שחטאו בחטא המרגלים היו נכנסים לארץ ללא מלחמה).

ואיזה חיים בריאים יש כאן כאשר רוב העם אינם שומרי תורה ומצוות, וגם המזרחי גידלו כמה דורות של עמי ארצות האם לזה יקרא חיים בריאים (ורוב תקציב המדינה הוא הוצאות של בטחון שמירה וצבא...), ואדרבה בגמרא משמע שהחיים הבריאים של עם ישראל הם כאשר עוזבים את השדות והולכים כולם ללמוד תורה, וכמו שעשו אנשי דורו של חזקיה שעזבו את שדותיהם והיו עוסקים בתורה, עד שביקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח (סנה' צד ב').

האם בגלל שיש לנו עובדי אדמה ופועלי נקיון כמו אצל כל הגוים לכן זה נחשב חיים בריאים?

ובזמננו נשמעות שוב הטענות נגד לומדי התורה אשר כביכול 'חיים על חשבון הציבור', ומביאים ראיות כביכול מדברי חז"ל על החיוב לעסוק במלאכה ופרנסה, כגון יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ וגדול הנהגה מיגיע כפיו וכדו'.

ודבר זה הוא מסימני סוף הגלות וכמו שאמרו חז"ל "דור שבן דוד בא קטגוריה בתלמידי חכמים" (כתובות קיב). ואמרו חכמינו כל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף (אבות ו, ב) ובזמן הזה הנזוף נעשה נזוף, ואלו אשר אינם לומדים באים בטענות כלפי אלה אשר מקיימים את רצון ה' ותכלית בריאתם ומקיימים את העולם, ומי שלומד תורה כל היום צריך כביכול להתנצל ולהסביר מנין מצא היתר לכך. ואולם האמת היא כי מי שעובד רוב היום הוא צריך להסביר מנין מצא היתר לכך, הרי ע"פ ההלכה אסור לעבוד יותר מחצי יום וגם זה רק אם אין לו מה לאכול.

וכבר העיד החי-אדם (בהקדמת ספרו) "הנה בדור שלי כשהייתי קטן, שלא עלה מעולם על דעת האב והאם לדאוג במה יתפרנס הבן, רק כל מגמתם היה שיזכה הבן לתורה, ומעולם לא עלה על דעת מי שחננו ה' שיכול ללמוד שיפרוק ממנו עול תורה ולהיות שונה ופרש, זה לא עלה לא על דעת האבות ולא על דעת הבנים". ובזמננו הותר הדבר לגמרי, ותיכף אחר שלומדים כמה שנים בישיבה מיד חושבים "מה תכלס" ומה הלאה.

רבני הציונות כחלק מ"תחיית עם ישראל בארצו" אשר המציאו, סוברים כי יש מצוה לעסוק בקרקע ובמלאכה גם שלא לצורך פרנסה, ומביאים ראיות מכמה מדרשים. ומסתמכים בעיקר על הגמ' בברכות (ל"ה) "הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידן" וכן על דברי דרוש של רבינו החת"ס בחידושי למס' סוכה, ועוד מוסיפים כהנה וכהנה מאמרים כגון יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, ומביאים ראיה מרבי יוחנן הסנדלר ועוד שעסקו לפרנסתם.

אך כל מה שדיברו חז"ל ורבותינו הראשונים בשבח המלאכה והפרנסה לצורך מחייתו של האדם היה רק בימים כתיקונם כאשר היו עם ישראל כולם שומרי מצוות, ודבריהם היו מכוונים כלפי אלה אשר אינם מסוגלים ללמוד. וכאשר היו עם ישראל בארצם היו שלשה שבטים אשר היו רובם עוסקים בתורה, שבטי יששכר ולוי ושבט שמעון אשר היו סופרים ומלמדי תורה ומזה התפרנסו (וודאי גם בשאר השבטים היו לומדי תורה רבים אך בשבטים אלו היו רובם לומדי תורה). ועי' בברכת פרץ (פ' ויצא) דלפנים בישראל כשבתי ישראל היו מיוסדים ע"פ שמירת התורה וכל הסביבה היתה ספוגה אהבת התורה אז גם מי שלא נסע ללמוד בישיבה והיה יוצא מנערותו לעסוק באיזה פרנסה היה נשאר עכ"פ יהודי שומר תורה ומחובר לטהור וכו'.

וגם החת"ס דיבר רק בזמן בית-המקדש, ומכל מקום אין להביא ראיה מזמן חז"ל לדורנו בו הרחוב ורוב מקומות העבודה מלאים כפירה ופריצות, מלבד כל האיסורים שבדבר כגון להתחבר לרשעים ולהכנס למקום פרוץ בעברות, וכ"ש ללמוד במקום חילוני בין פורקי עול, כבר כתב על זה החי-אדם (כלל פט סעי' יב) שאסור לילד ללמוד אומנות מעכו"ם שמא ימשך אחר מינות והוא הדין מישראל אפיקורס דגרעי טפי מן הגוים, ועל זה ודאי לא דיברו חז"ל, אלא מצווה רבה להבדל ולהתרחק מהם.

ולא שייך בזה היתר לצורך פרנסה שהרי אדם מחוייב למסור כל ממנו כדי שלא לעבור על לא תעשה (א"ח ס' תרנו, י"ד ס' קנו), ובסביבה חילונית ובמקומות עבודה רבים כמעט לא שייך שלא לשמוע דברי ניבול פה כפירה לה"ר ליצנות ולהכשל בראיות אסורות ח"ו.

ואין הדברים אמורים כלפי אלו אשר מכורח המציאות הוצרכו לעבוד לפרנסתם, אלא כלפי אלו אשר מתוך "השקפת עולם" ציונית-דתית מכלים ימיהם להבל וריק מתוך מחשבות שכל עבודתם היא מצוה ולשם שמיים ותועלת לכל ישראל וקירוב הגאולה וקידוש ה' נורא ואיום לראות כיפה סרוגה בצבא ובחברות הה"י טק ובין הרופאים ועורכי דין.

ובמיוחד בימים אלה אשר השלטון החילוני מנסה למשוך ולפתות בחורי ישיבות שיעזבו מקור מים חיים וילכו לעבוד, לקול מצהלות רבני הציונות השמחים לראות במעוף חזונם את התקיימות הגאולה שבדו מליבם.

ועל באגרות רמח"ל (איגרת פ"ו) בגזירת שריפת התורה, כי היו קהילות שלא עמלו בתורה, ובמגיד מישרים (פ' וארא) על עיר אחת שנגזר עליה כליה בגין מיעוט צדקה ומיעוט תורה שהיה בה, ובתוספתא (סוף מנחות) באחרונה מפני מה גלו שאוהבין את הממון וכו'.

♦ א. תכלית בריאת האדם לעסוק בתורה

הנה האדם נברא כדי לעבוד את הקב"ה ולעסוק בתורה, וכמו שנאמר "ויניחיהו בגן עדן לעבדה ולשמרה" (בראש' ב,טו) ותרגם יונתן "למהוי פלח באורייתא ולמנטר פקודהא", וכן דרשו חז"ל: לעסוק בדברי תורה ולשמור מצוותיה (ילקוט בראשית כ"ב ועל' באוה"ח הק' שם, וכן הוא בתיקו"ז נ"ד).

ואמרו חז"ל אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת (אבות ב,ט), וכך אמרו על הפסוק "אדם לעמל יולד" לעמל תורה נברא (סנהדרין צט ב'). לפי שלא נבראו הבריות אלא על מנת שיתעסקו בתורה (אבות דרבי נתן יד,ב). "ואדם אין" לא נברא אדם אלא לעמל, אם זכה הוא עמל בתורה, ואם לא זכה הוא עמל בארץ, אשריו לאדם שהוא עמל בתורה (בראשית רבה יג, יז).

בשעה שברא הקב"ה את העולם וברא בו את האדם, אמר לעולם שהוא אינו מתקיים אלא על התורה ומשום כך ברא בו את האדם כדי שיתעסק בתורה, ואם לאו הוא מחזיר את העולם לתהו ובהו, והכל מתקיים בזכות האדם, כל מי שעמל בתורה הוא מקיים את העולם (זוה"ק תולדות קלד ב'). הא למדת שהעולם לא נתייסד אלא על התורה והקב"ה נתנה לישראל שיתעסקו בה ובמצוותיה יומם ולילה שנא' והגית בו יומם ולילה (יהושע א) ואומר כי אם בתורת ה' חפצו וגו' והיה כעץ שתול על פלגי מים וגו' (תהלים א') שבשביל שומרי התורה העולם עומד (תנחומא בראשית א').

מכאן אמרו שני בני אדם אחד עמל בדברי תורה ואחד עמל בדרך-ארץ, הרוצה לעמול בדרך-ארץ נותנים לו ועליו הכתוב אומר כי אדם לעמל יולד, למה הדבר דומה לנווד שנתמלא מים ונשפך והלך לו לאחר שעה אין בנוד כלום, והרוצה לעמול בדברי תורה נותנין לו שיעמול בדברי תורה ועליו הכתוב אומר נפש עמל עמלה לו (תנ"כ"א פרק י"ג). ומי שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק עליו נאמר כי דבר ה' בזה (סנהדרין צט א', רמב"ם הל' ת"ת ג,יג) והקב"ה מביא עליו יסורים (ברכות ה' א' ועל' אבן שלמה ז' יב, וחסד לאברהם מעין ב' נהר ז').

כשם ששכר תלמוד תורה גדול מכל המצוות כך עונש ביטול תורה גדול מכל העבירות, וכן מצינו בבית ראשון שויתר הקב"ה על ע"ז וגו' ושפיכות דמים ולא ויתר על עון ביטול תורה (ירושלמי חגיגה פ"א ה"ז, שערי תשובה לר' יונה שער ג' יד).

ומי שרחוק מהתורה רחוק מהקב"ה (זוה"ק ויקרא כא) ומי שיודע לעסוק בתורה ואינו משתדל בה מתחייב בנפשו (זוה"ק ויחי רמב). וכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף (אבות ו ב'), לא חרבה א"י אלא מפני פשעה של תורה וכל הצרות הבאות על ישראל אינו אלא מפני פשעה של תורה (תנ"כ"א זוטא ח"ב פ"א), והגאולה העתידה תהיה בזכות לימוד התורה (בבא בתרא ח', שמו"ר נא ז', ויקר"ר ז ג', פסיקתא פ' טז, תרגום שיה"ש ח יד, זוה"ק ואתחנן ע"ר א', זוה"ח ויצא מח, הגר"א אבן-שלמה י"א ג', ועוד). ואין הגואל חפץ לגאול עם בטלנים מן התורה (אוה"ח שמות כז,כ בשם זוה"ק).

לא נברא האדם אלא לתורה, ואין העולם מתקיים אלא בשביל התורה (ר' בחיי, כד הקמח, תורה), ורק בלימוד תורה או תמיכה בלומדי תורה זוכים לקום לתחית המתים (כתובות ק"א ב') פדיון נפשו יתן איש בהטיבו לטובים הם ת"ח שמהנה אותם מנכסיו כי מזה הוא זוכה להחיות נפשו (הקדמת שב שמעתא אות פ'). ועי' ב"ב ח' רבי סירב לפרנס עמי הארץ בשנת בצורת, ואמר שכל הפורעניות הם בגלל עמי הארץ.

בספר ראשית חכמה (שער הקדושה פ"ג אות יב) כתב: בזמן שישראל עושים רצונו של מקום מלאכתו נעשית ע"י אחרים וכן הוא אומר "ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר איכרכם וכורמיכם", **הרי שלא נברא האדם להיות עוסק במלאכת הגשמית המבטלת אותו מתלמוד תורה אלא שיהיו כל ימיו כשבת, עוסק בתורה ושיעמדו זרים לעשות מלאכתו**, וזה בזמן שישראל עושין רצונו של מקום, הובאו דבריו בשלה"ק (מס' חולין תורה אור אות נ"ז ועי"ש מה שכתב לתרץ כיצד מצינו כמה חסידים שהיו עוסקין במלאכתו).

ועוד כתב (קדושה פ"ב אות י') "לאומות עכו"ם נתן ל"ט מלאכות כנגד ל"ט קללות שנתקללו אדם וחיה נחש והארץ, והאדם אילו לא חטא לא היה צריך לרדת אל הפחיתות הזה שיצטרך לחרוש ולזרוע והיה בגן-עדן מקיים 'לעבדה ולשמרה' בקיום המצוות עשה ול"ת בדרך רוחני, כמו שיהיה לעתיד אחר התחיה, שהתורה היא ומצוותיה אחד לעולם, וכאשר ירד האדם בחטאו אל הקליפה הוכרח אל המלאכות האלו".

וכתב הישמח משה (פ' וישב עה"פ כי בן זקונים) דרך ההשתדלות הוא אם אינם שומרים התורה כראוי אז הוא נופל תחת הטבע וצריך להשתדלות, מדה כנגד מדה שהוא אינו עושה כפי היכולת במילי דשמיא על כן צריך לעשות כפי היכולת במילי דעלמא, אבל אם עושה כפי היכולת במילי דשמיא אין צריך לסייע כלל בפעולה גשמית כאמרם ז"ל כל המקבל עליו עול תורה וכו', דתחילת הבריאה נברא באורייתא על דרך שלא נצטרך לשום סיוע פעולה גשמית וא"כ כיון שניתנה התורה ראוי להתנהג העולם על בחינת תכלית הבריאה וכו' ומי שאינו בעל תורה יזהר לכבד לומדי תורה בכל כוחו ואז יצליח.

וכתב בספר ברכת שמואל (קידושין ס"ז, אות ב') דמבואר בקידושין דף ל' שהחיוב הוא על כל איש ואיש מישראל לראות שבנו ובן בנו יהיו לתלמידי חכמים וגאונים בתורה שנאמר ושננתם לבניך שיהיו ד"ת מחודדין בפין וכו' הרי שנתחייב כל אחד ללמד לבנו כל התורה כמו שמלמדין בהשיבות עם בן חברו מימות משה ועד עתה וכו'. חיוב ת"ת על כל איש מישראל אפי' מי שאינו יכול כלל ללמוד, ורק שעצה היא להיות שותף ללומדי תורה ע"י דיספיק לאחרים הלומדים והוי כלומד בעצמו (שם אות ו').

ובשם הגר"ח זצ"ל כתב דאין חיוב הלימוד רק מכשירין שיהיה ירא שמים, אלא החיוב הוא התלמוד תורה שמחוייב לראות שיהיה בנו ובן בנו גאוני וחכמי התורה.

◆ ב. רצון ה' שכל עם ישראל יעסקו בתורה

התורה הקדושה אומרת "אם בחוקותי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם" ופירש רש"י (וכן הוא בתורת כהנים) **שתהיו עמלים בתורה**. הרי שרצון ה' כי כל עם ישראל יעסקו ויהיו עמלים

בתורה ולא רק יחידים, ואז מובטח לנו ברכה מרובה של גשמים בעתם, הארץ תתן יבולה ועץ השדה יתן פריו וישבתם לבטח בארצכם. וכך אמרו **במכילתא** (יתרו פ"ב) על הפסוק "והייתם לי סגולה מכל העמים" (שמות יט,ה) והייתם לי, שתהיו קנויין לי ועוסקין בתורה ולא תהיו עוסקין בדברים אחרים.

וראה **ספר-החינוך** מצות עבודה בעבד כנעני (מצוה שמ"ז) שלא נשחרר אותו לעולם, וכתב הטעם לזה- לפי שעם ישראל הם מבחר המין האנושי ונבראו להכיר בוראם ולעבוד לפניו, וראויים להיות להם עבדים לשמש אותם, ובכן לא יצטרכו להשתעבד באחיהם ויהיו נכונים כולם לעבודת ה'. ויסוד המצוה כדי שירבו בני-אדם בעבודת בוראם ברוך הוא.

וכך כתב **רבי חיים ויטאל**: אתם תהיו עוסקים כל היום בקיום התורה והמצוות ועבדכם ושכירכם הם יטרחו במלאכה לצרככם (עץ הדעת הדעת טוב פ' בחוקותי, וכן כתב הש"ך על התורה).

וכתב רבי חיים מוולוז'ין: והנה בדורנו זה רוב ההמון פורשים מן התורה ע"י טענות טרדת הפרנסה, אבל באמת הלא זה היה גם טענת האומות בעת מתן תורה שלא קיבלו את התורה יען כי היתה מתנגדת לפרנסתם איסור הרציחה וכדו' וכמו שאמרו במדרשים, וא"כ כשישראל ענו ואמרו פה אחד נעשה ונשמע הלא קיבלו אף אם תזיק להם לפרנסה וא"כ איך יעזבו המצוה היותר גדולה נגד כולם בשביל הפרנסה (רוח חיים אבות ו,ב).

והחתם-סופר כתב: לא נוצר ישראל מראשית כי אם על התורה והעבודה ולא על שום אומנות בעולם כדכתיב עם זו יצרתי לי תהלתי יספרי, ואם יקרה מקרה שיצא מבית-הספר ולא הצליח על התורה ועל-כן נעשה אומן או רוכל הוא במקרה והזדמן ולא מלבו עינה כי לא נוצר לכך (דרשות חת"ס ח"ב עמ' שנה).

וזו היתה כוונת יצחק אשר ברך את עשו, כי רצה שעשו יהיה כמו זבולון ויפרנס ליעקב שיעסוק בעבודת ה', וכן ביאר **המלבי"ם** (בראשית כז) מדוע רצה יצחק לברך את עשו דוקא ולא את יעקב, וביאר כי באמת ידע יצחק כי עשו אינו ראוי לברכת אברהם הרוחנית, ויעקב לבדו הן מצד שלקח את הבכורה ובחר לחלקו את עבודת ה' והן מצד צדקתו הוא הקדוש לאלקיו והוא יירש את ברכת אברהם וכל זרעו יהיו מובדלים לעבודת ה'. אבל דאג יצחק מאחר שכל זרע יעקב יהיה מופרש לעבודת ה' אי אפשר שיתעסקו בעבודת האדמה ובעניינים ארציים כי עסקים כאלה ישביתו אותם מעבודת ה' ומי ילחם מלחמותיהם ויגן עליהם מאויביהם. ולכן רצה לברך את עשו ברוב עושר דגן ותירוש ובגבורה למלחמה ויהיה מושל עמים, וכאשר ינחיל ה' תורה לעמו יהיו זרע יעקב כולם מיוחדים רק לעבודת ה' ובני עשו יפרנסו אותם ויגינו עליהם.

ורבקה הבינה כונת יצחק אשר רצה לעשות התקשרות בין עשו ליעקב כהתקשרות יששכר וזבולון שיעקב יעסוק בתורה ועשו יפרנס אותו, אבל היא ידעה היטב רשעת עשו כי העושר שיתן לו אביו בברכתו יהיה שמור לו לרעתו, לכן ראתה כי טוב שיבורך יעקב גם בברכת עוה"ז בעושר וממשלה אשר ישמשו רק לצורך עבודת ה' כי הצדיק לא ישבית אותו ההון והמשרה מעבודת ה', וזה יהיה מדרגת ישראל לעתיד כמו שנאמר "ועמדו זרים ורעו צאנכם ואתם כהני ה' תקראו",

וחשבה רבקה שבענין זה יצליחו הבנים יותר, שגם ברכת העוה"ז תהיה ליעקב ועשו יעבוד אותו עבודת עבד כי ימשול עליו יעקב בעוז ה' ובכח נפשו (ומעין זה כתבו האלשיך והחת"ס בפ' תולדות).

◆ ג. הקב"ה מפרנס את לומדי התורה ללא טורח

כל העוסק בתורה פרנסתו מן התורה ומתעשר ומצליח (תנחומא כי תשא כ"ט), א"ר יהושע בן לוי דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים כל העוסק בתורה נכסיו מצליחין לו (ע"ז יט ב'). מי שהוא מצוי בדברי תורה אמר הקב"ה אני מצוי לו בכל מקום לתת לו חיים ופרנסה טובה (מדרש משלי ח לה). כל המקיים את התורה מזמין לו ה' פרנסתו בלא טורח (בעל הטורים שמות טז, טז). וכתב האור-החיים הק': אין הקב"ה שואל מהאדם ללמוד תורה עד שמכין לו כדי פרנסתו. אם אין קמח אין תורה, פירוש אם ראית שאין קמח דע שאין תורה (דברים לב ב, ויקרא כו ג אופן ל').

שוא לכם בעלי האומניות המשכימים ומאחרים למלאכתם ומתפרנסים בעצבון וביגיעה בלחם העצבים של טורח מלאכה, כן יתן הקב"ה פרנסה למי שמנדד שנתו מעיניו בשביל לעסוק בתורה (רש"י תהלים קכ"ז ב'). הקב"ה מזמין לעוסקים יומם ולילה בתורה כל צרכיהם (ספר-חסידים סי' ש"ט).

הנה מצינו שתי דעות בגדר הבטחון, דעת הרמב"ן כי אדם צריך להשליך יתנועע על ה' לבדו בלי שום סיבה והשתדלות ומה שדרשו חז"ל "ורפא ירפא" היינו שניתן רשות לרופא לרפא, אבל אבל העובד השלם אין ראוי לדרוש כלל ברופאים, ולדידיה גם בפרנסה אין צריך שום השתדלות, רק בטחון בה' (עי' רמב"ן ויקרא כו, יא ומה שהקשה הרמב"ם בפייהמ"ש פסחים סוף פ"ד כבר תירץ זה החת"ס בתורת משה פ' משפטים ד"ה רפא ירפא וכתב דלא קשה מידי).

אמנם דעת החובת-הלבבות כי צריך לבטוח בהקב"ה על ידי השתדלות דוקא, כי אסור לסמוך על הנס, אף כי אין מעצור להקב"ה להושיע אף בלא השתדלות, אעפ"כ מה שבכחו לעשות מחויב הוא לעשות (עי' שער הבטחון פרק ד'), וחטא אסא היה מה שלא דרש בה' כלל, רק ברופאים כמפורש בפסוק. וגם לשיטה זו אסור להרבות בהשתדלות אלא רק לעשות סיבה שיהיה אפשר גם כן על פי הטבע להרויח ולבטוח בהש"ת, אבל ריבוי ההשתדלות הוא חסרון בטחון.

וביאר רבותינו שבעצם אין מחלוקת בין הרמב"ן לחובת-הלבבות אלא הכל תלוי בדרגת האדם, וכפי הנראה שיטת החובת-הלבבות היא בשביל בעלי הבתים היראים, ושיטת הרמב"ן בשביל בני התורה חובשי בית-המדרש אשר אחת שאלו שבתם בבית ה' כל ימי חייהם, שאינם צריכים שום סיבה אלא לבטוח בה' בלי שום השתדלות, ואמנם מצינו שגם החוה"ל כתב בשביל יחידי סגולה שיטה מיוחדת של בטחון בלי שום השתדלות, ועי' ביערות דבש (ח"ב דרוש ה') שכתב: בנים הם הדבקים בה' אשר כל כוונתם לתורה וה' נתן להם פרנסתם בהשגחה פרטית בניסים מיוחדים, ועבדים הם מי שאינם שלמים ודבקים כ"כ בה' וצריכים לנהוג בדרך-ארץ כפי הטבע ויגיע כפו יאכל כי צריך לעסוק בצרכי מחיה וכלכלה, ועי' בדברי הסבא מנובהרדוק בספר 'מדרגת האדם' שער הבטחון פרק ט'.

ובימי ירמיה היה מוכיח את ישראל למה אין אתם עוסקים בתורה והם אומרים נניח מלאכתנו ונעסוק בתורה, מהיכן נתפרנס, הוציא להם צנצנת המן ואמר להם (ירמיהו ב לא) הדור אתם ראו

דבר ה', שמעו לא נאמר אלא ראו, בזה נתפרנסו אבותיכם, הרבה שלוחין יש לו למקום להכין מזון ליראיו (רש"י שמות טז, לב, מכילתא דרשב"י פ' טז).

וכתב המהר"ל (דרוש על התורה עמ' כב) העוסק בתורה תהיה פרנסתו מהש"י שיזמין לו מזונותיו בכל יום חוץ לטבע ולמעלה ממנה, ובשביל זה ניתנה תורה במדבר כי עיקר התורה במקום אשר אין שם דברים גופניים ותאוות גופניות, כי אין הנהגת העוסק בתורה בטבע העולם, אלא יזמין לו מזונותיו בכל יום כאשר הזמין לישראל בלכתם אחריו במדבר בארץ לא זרועה וקבלו שם התורה והיו אוכלי המן בטוחים בו יום יום.

וכבר הוכיח על זה בספר **יערות-דבש** (ח"א דרוש ב') בעוונותינו הרבים בחורים תיכף כאשר יהיו לנשים אפילו שנה אחת אינם נקיים לביתם בית אולפנא, ותיכף ישוטטו בחוצות על המחיה וכלכלה ולא שמו בה' בטחונם. ואם כן תורה מה תהא עליה, היה לא תהיה, לתקן בחרם דעד חמש שנים לאחר החתונה לא יזיז איש מבית הספר, בטחו בה' ועשו טוב.

ואמרו בזה"ק כי אלו שאינם מאמינים בקב"ה טורחים כל יום אחר המזונות ימים ולילות (זה"ק בשלח סג א'). ובית שני נחרב מפני שהיו אוהבין את הממון ושונאין איש את רעהו (תוספתא מנחות יג כב, וראה בהקדמת הקרן אורה).

וכתב-החפץ חיים (שמירת הלשון סוף עמ' רו) "כי הקב"ה שהוא אלקי עולם ומכין מזון לכל ברואים כמו דכתיב נותן לחם לכל בשר, האם ימנע מזון מהאדם בעבור שהוא לומד תורתו ומקיים מצוותיו? אוי ואבוי למי שחושב כזאת על בורא עולם יתברך".

מקורות נוספים: הגר"א במשלי (כב, יט כג, כו) שכל תכלית נתינת התורה הוא הבטחון, נועם אלימלך פ' בשלח עה"פ הנני ממטיר לכם, מאור ושמש פ' בהר ד"ה וכי ימוך אחיך, אהבת חסד ח"ב פ"ב, נפוצות ישראל פ"ח. מלבי"ם שמות טז, לב בענין המן, ופרנסה לעמלי תורה, המקנה קידושין פב,ב. ועי' באריכות בספר ילקוט אמונה ובטחון.

ואמר הח"ח שלפי מדרגת המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות וד"א (מאיר עיני ישראל ח"ב עמ' 221), ושם עמ' 234 "ברכתו" של הח"ח לבן תורה שזכה בנדוניה גדולה ורצה לסחור, ושם 238 משל לילד שהלך ל"חדר" ושכח לקחת את האוכל, האם אביו ישאירו ב"חדר" ללא אוכל? כך מי שעוסק בתורה בכל כוחו הקב"ה דואג להביא לו לבנו יקירו אוכל כדי צרכו (דרכי מוסר עמ' קעט).

♦ ד. לימוד תורה כל היום

"לא ימוש ספר התורה הזה מפריך והגית בו יומם ולילה" (יהושע א ח), אדם צריך להיות יגע בתורה כל שעות היום (מדרש שמואל פ"א, ילקוט תהלים קיט). אשרי אדם שמרבה בשיבה ומפלפל בטורח, וממעט בסחורה ויושב והוגה בדברי תורה בכל יום תמיד (תנ"ד"א פרק י"ח). שלא נתן תורה לישראל אלא כדי שיעסקו בה יומם ולילה (תנחומא ראה א'), מה דוד היה עוסק בתורה לילה ויומם כך צריך האדם להתעסק בתורה לילה ויומם (זוהר חדש ויצא מח וכן הקדמת זוה"ק דף יא), וכן כתב

המגן-אברהם דמי שאינו צריך להתעסק בדרך-ארץ חייב לקיים והגית בו יומם ולילה (סי' קנ"ו סק"ב).

וכתב הר"ן (נדרים ח') חייב כל אדם ללמוד תמיד יום ולילה כפי כוחו, וכמו שאמרו במס' קידושין דף ל' ושננתם שיהו ד"ת מחודדין בפ"ק (ובענין מצוות ידיעת כל התורה ע"י אור ישראל סי' כז, חפץ-חיים עה"ת פ' תרומה עמ' קכו, וביאור הלכה סי' קנ"ה בשם מדרש משלי, אג"מ יו"ד ד' סי' ל"ו).

עשה תורתך קבע ומלאכתך עראי (אבות א, טו) וכתב הברטנורא: שיהיה עיקר עסקך ביום ובלילה בתורה, וכשתהיה יגע מן הלימוד תעשה מלאכה, ולא שיהיה עיקר עסקך במלאכה וכשתפנה מן המלאכה תעסוק בתורה.

הגר"א (שנות אליהו פאה א') כתב שחייב אדם ללמוד תורה יום ולילה אך אם צריך לעסוק במצוה או בדרך-ארץ שהוא ג"כ מצוה אזי הוא פוטר את עצמו בתיבה אחת.

וכן כתב בעל שו"ע הרב: חייב מן התורה ללמוד רוב היום מלבד לימוד הלילה ולא יעסוק במלאכה כל היום או רובו שנאמר ודברת בם שתעשם עיקר ולא טפלה ועל כן חייב לעשות תורתו קבע ומלאכתו עראי (שו"ע הרב הל' ת"ת גב). ומי שנשאו לבו לקיים מצווה זו כראוי יעשה מלאכה בכל יום מעט כדי חייו בלבד (שם גג). אמנם כתב שכל זה בת"ח שלמד או שדעתו יפה ומצליח בתלמודו ויכול להיות ת"ח וכו', אבל מי שלא הגיע למדה זו וכו' **מחמת קוצר דעתו ונקרא בור** אינו חייב לעשות מלאכתו עראי כדי להרבות בלימוד שאינו מבין על בוריו (שם גד).

וכך כתב **החתם-סופר**: דע כי מן התורה הניתנה לכל ישראל בשווה מחוייבים לקיים והגית בו יומם ולילה ויהיו עושים רק כדי חיותם יום יום ומוציאים שארית היום בעבודת השם או בזמן מן הזמנים לצורך גופם כגון ביומי ניסן ותשרי ושאר הזמנים כולו קודש לה' וממילא אין לו לאדם לבקש מותרות וכל מה שיהיה פרוש ומסתפק במועט וירוויח זמן לתורה ועבודה קדוש יאמר לו (שו"ת חת"ס ח"ה חו"מ סי' קס"ד).

וכתב האור-החיים הק' (ספר חפץ ה' ברכות ח') על מה שאמרו 'גדול הנהנה מיגיע כפיו יותר מירא שמים': לא דיבר החכם אלא בזמנם שהיה להם דעת זך ורוב תורה, לזה יותר טוב להנות מיגיעו, מה שאין כן בזמנינו כי נתמעטו הדעות והלואי ואולי ילמוד כל היום וכל הלילה ויוכל להשיג לידע ולהבין בתורה ולידע כל דיני התורה הצריכים, ונתמעטו בעוונות התורה ולומדיה, פשיטא כי יודה ויאמר החכם דהאידינא ילמד כל היום ויסתפק מהזולת וטוב לתרוויחו, לזה הוא יותר טוב לו היום ללמוד כל היום באיזה אופן שיהיה וטוב לעולם. וכן כתב בספרו ראשון-לציון (יו"ד סי' רמ"ו, וראה דברי ר' יונה להלן) בזמננו שנמעטו הלבבות נראה לי שיותר טוב ללמוד כל היום.

◆ ה. עמל התורה

האם די לו לאדם שילמד שתי משניות ביום או יקרא רעיון מהשפת-אמת או הרב קוק ושאר היום יחיה חיי בטלה וירדוף כל ימיו אחר הכסף, וירמה את עצמו שהכל לשם שמים ולקדש את החול ולתקן עולם במלכות... האם זהו רצון ה'?

הנה התורה הק' אומרת אם בחוקותי תלכו ופירשו חז"ל שתהיו עמלים בתורה. ואמרו חכמינו: תנא דבי אליהו לעולם ישים אדם עצמו על דברי תורה כשור לעול וכחמור למשאוי (עבודה זרה ה'). וישנם אנשים האומרים כי רוצים הם ללמוד אך קשה להם הדבר, וכבר אמרו על זה חכמינו: ולא אותי קראת יעקב וכו' עוסק במלאכתו כל היום ולא לעי (אינו יגע) עוסק באורייתא ולעי (אסתר רבה ג').

וכתב הערוך-לנר (נדה ע' ב') דבאמת כל מה ששואלים לאדם כשמכניסין אותו לדין הוא רק על ביטול תורה ועל זה סובבים כל השאלות, דידוע דתירוצ הפשוט שנותנים העולם למה אינם עוסקים בתורה היא שעול הפרנסה אין מניח להם ולזה שואלים בתחלה נשאת ונתת באמונה כי אולי עסקת בדברים בטלים ואפילו עסקת במשא ומתן שמא לא עסקת באמונה למען הרויח הרבה ואז נשאר לך זמן לעסוק בתורה, ואם ישיב שנשא באמונה אז שואלים אע"פ שע"ז לא יכולת להרבות בחכמה ולעסוק בתורה יום ולילה עכ"פ ה' לך לקבוע עתים לתורה לא עת אחת לשיעור כל יום אלא עתים הרבה בכל עת שהיית פנוי ממשא ומתן ואם ישיב העול הפרנסה לא הניח לי גם זה אז שואלים עסקת בפריה ורביה, פי' שמא נשאת אשה לשם ממון ולא לשם פרי' ורבי' ואז עכ"פ ה' לך עושר והיית צריך לעסוק בתורה, ואם ישיב שלא עשה כן ולכן לא ה' לו פנאי לתורה מחמת משא ומתן אז שואלים צפית לישועה שמא לא צפית לישועת ד' כדכתיב שוא לכם משכימי קום וגו' כן יתן לידידו שוא וכמאמר הנ"ל הרבה עשו כן ולא הועיל, אלא יבקש רחמים ממי שהעושר שלו וכתוב כי לא עזבת דורשיך ד' ואם היית מצפה לישועה ה' נותן לך די צרכך גם אם היית עוסק בתורה הרבה.

ואז כשרואה שאין לו פתח לצאת מן חוב הדין ע"י טענת פרנסה אז יבקש לו התנצלות ע"י טענה שלא ה' לו שכל לעסוק בתורה ולכן שואלין פלפלת בחכמה ואם ה' לך שכל לפלפל בחכמה בעניני העולם היה לך שכל ג"כ לעסוק בתורה ואם יתנצל דהתורה עמוק מאוד אז שואלין הבנת דבר מתוך דבר הלא לדברי חול היית יכול להעמיק להבין דבר מתוך דבר כן היית מבין בתורה אם היית מעמיק בה ולכן שפיר אמרין אין תחלת דינו של אדם אלא על ד"ת שכל אילו השאלות ששואלין אותו ביום הדין הם סובבים כולם על ענין דברי תורה.

וכן ביאר בספר המקנה (פתיחה מ') שכל מה ששואלים את האדם נשאת ונתת באמונה וכו' הכל על התורה.

ועי' חסד לאברהם (מעין ב' נהר ז') שעיקר תכלית האדם בעוה"ז שיעסוק בתורה, ושם (נהר כ"ח) שצריך להיות יגע בלימוד עיון התורה. וכתב החפץ חיים (ליקוטי אמרים פ"ד) כי גם אם יקבלו את התירושים שהיה טרוד בעסקיו אך מ"מ לא תבוא לו ידיעת התורה וישאר עני מתורה ובמה יבוא לראות פני ה'.

♦ ו. דעת הרמב"ם והפוסקים להלכה

הרמב"ם (הל' ת"ת ג') כתב דברים חמורים בענין מי שלומד תורה ומתפרנס מן הצדקה, ואלו דבריו:

"כל המשים על לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה הרי זה חלל את השם ובזה את התורה וכבה מאור הדת וגרם רעה לעצמו ונטל חייו מן העולם הבא, לפי שאסור

ליהנות מדברי תורה בעולם הזה, אמרו חכמים כל הנהנה מדברי תורה נטל חייו מן העולם, ועוד צוו ואמרו אל תעשם עטרה להתגדל בהן ולא קרדום לחפור בהן, ועוד צוו ואמרו אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה וגוררת עון" (וכן האריך בזה בפירוש המשניות אבות דה).

אך כבר חלקו עליו בזה כל גדולי ישראל ודחו דבריו, בשו"ת **התשב"ץ** (ח"א קמב-קמח) האריך לדחות ראיותיו ודבריו ופסק: הציבור חייבין לפרנס את חכמיהם דרך כבוד ואפילו התלמידים העוסקים בתורה כל ימיהם אע"פ שאינן ראשי ישיבות חייבין לפרנסם. וכן בכסף-משנה (הל' ת"ת גי') ובבית-יוסף (יו"ד סי' רמ"ו) האריך לדחות דברי הרמב"ם וכתב שכל שאין לו ממה להתפרנס מותר ליטול שכרו וראינו כל חכמי ישראל שקודם הרמב"ם ואחריו נוהגים ליטול שכרם מן הציבור, וכן פסק **בשולחן-ערוך** שחובה על ישראל לפרנס דיניהם וחכמיהם (חו"מ סי' ט, ג) וכן **הרמ"א** פסק להלכה את דברי הרשב"ץ (יו"ד רמ"ו כ"א), ועי"ש בש"ך סק"כ שגם דעת המהרש"ל והב"ח להתיר.

וכך כתב **הלבוש** (יו"ד סי' רמ"ו) על דברי הרמב"ם: אם כדעתו כבר היתה התורה בטילה ח"ו, שאין זו מידת כל אדם וידוע ומפורסם הוא שאם לא היו עושים כן כבר נשתכחה התורה מישראל, ועי"י ההספקות תתחזק ידיהם ויכולים לעסוק בתורה בריווח. ועוד כתב שם: אבל כל חכמי דורו וגם הבאים אחריהם השיגו עליו מאוד.

וכן **המהרש"ל** (ים של שלמה חולין פ"ג ט') כתב שאם לא כן כבר היתה בטלה תורה מישראל, כי אי אפשר לכל אדם לעסוק בתורה ולהחכים בה וגם להתפרנס ממעשה ידיו, ולכן יותר עוון הוא בידו אם לא יקבל מאחרים, אפילו יודע חכמה ומלאכה שיוכל ליגע בה ולהרוויח כדי לפרנס את ביתו, בזה יבזו לו באהבת התורה ולומדיה, כי אי אפשר שיבטל מלימודו.

וכן **השל"ה הק'** כתב דהרמב"ם הפריז במה שאסר לת"ח לקבל קצבה כדי שילמד, והוכיח ממקומות רבים להתיר (של"ה ח"ג מס' שבועות אות ל"ח). **והאור-החיים הק'** (בספרו ראשון לציון יו"ד סי' רמו) כתב בזמננו שנמעטו הלבבות נראה לי שיותר טוב ללמוד כל היום ויסתפק מהזולת וטוב לתרווהו.

והמשנ"ב (ביה"ל סי' רלא) הביא מתשובת דבר שמואל-איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם וכו' וכתב שאפילו הרמב"ם יסכים להתיר לעסוק בתורה ולהרבות גבולו בתלמידים וליהנות מאחרים, כי אי אפשר לאיש החפץ בחיים להתקיים תלמודו בידו ולזכות בו את הרבים כי אם בסיפוק צרכיו ע"י אחרים, ואיך יעלה על הדעת שיורה בכגון זה שיותר טוב לאדם לאחוז בסכלות וחסרון החכמה כל ימיו אשר הוא גרמא לכמה נזקין ומכשלות ולמנוע טוב מבעליו מפני היותו נהנה מאת אחיו עי"ש.

וכתב **האגרות-משה** (יו"ד ד' סי' ל"ו) על החיוב להשפיע על בחורים שישארו בישיבה ללמוד תורה ולא ידאגו בענייני פרנסה כלל. והחיוב ללמוד כל התורה ולידע אותה, ועוד כתב שמוכרחים לומר כי גם לרמב"ם אם לא יבין היטב מה שלומד (אם יעבוד כמה שעות) **מותר ומחוייב להתפרנס ממתנות דאנשי וכו"ש מן הצדקה כדי שיוכל ללמוד**, דאין לך עני גדול מזה שלא יוכל להתפרנס ממלאכתו כשילמוד התורה, ואין לך קידוש שם שמים ומכבד התורה גדול מזה שמתבזה ליטול צדקה בכדי שיוכל ללמוד התורה (אבל מ"מ מעלה גדולה למי שאף באופן זה יתפרנס ממעשה ידיו).

וכבר נפסק להלכה בשו"ע ומ"ב (סי' קנ"ו) שהטעם שחייב לעבוד לפרנסתו הוא משום ש"העניות תעבירהו על דעת קונו", ולפי זה כיום שישנם מוקירי תורה בארץ ובחו"ל שמשקיעים מכספם לפתיחת כוללים ותמיכתם, בטל הטעם של "העניות תעבירונו".

וידועים הם דברי הרמב"ם בסוף הל' שמיטה ויובל:

ולא שבט לוי בלבד אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעבדו לדעה את ה' והלך ישר כמו שעשהו האלקים ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני-האדם הרי זה נתקדש קדש קדשים ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים, ויזכה לו בעוה"ז דבר המספיק לו כמו שזכה לכהנים ללוים, הרי דוד ע"ה אומר ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי.

וכן כתב החת"ס (שו"ת חת"ס אור"ח סי' רח) דכל מי שמקבל עול תורה הרי הוא כלויים וכו' וכמש"כ הרמב"ם סוף שמיטין ויובלות, הרי שסובר את דברי הרמב"ם להלכה. וכן הביא המשנ"ב את דברי הרמב"ם הללו להלכה (ביאור הלכה סי' קנו), ועי' חידושי מרן הגר"ז (פ' חיי שרה) שכתב בשם הגר"א שהמקור לדברי הרמב"ם אלה הם בדברי רשב"י בברכות ל"ה, הרי שלדעת הרמב"ם הלכה כרשב"י. וכן דעת הגר"ח מבריסק דהרמב"ם פסק כרשב"י בברכות ל"ה במה שכתב בפ"ג מהלכות שמיטה ויובל (כך כתב בשמו בברכת שמואל (קידושין סי' כז אות ו'), ועי' שו"ת חת"ס חו"מ סי' קס"ד).

והרמב"ם עצמו התפרנס ע"י אחיו ר' דוד שהיה סוחר באבנים טובות, ורק לאחר שטבע אחיו בים החל הוא לעבוד לפרנסתו כרופא, כידוע בספרי תולדות הרמב"ם.

וגם לדעת הרמב"ם מותר לעסוק במלאכה רק אם אין לו מה לאכול "ועושה מלאכה בכל יום מעט כדי חייו **אם לא היה לו מה יאכל** ושאר יומו ולילו עוסק בתורה" (הל' ת"ת גט), ועוד כתב שמי שעוסק בפרנסתו עוסק במלאכתו שלש שעות ביום ובתורה תשע (הל' ת"ת א"ב), האם אותם אנשים הדוגלים בשיטת 'תורה עם דרך-ארץ' אכן נוהגים כך?

ויש שטענו לנו כי רק אברכים בודדים עומדים בתנאים שהציב הרמב"ם, כלומר מי שעוזב את כל החשבונות ומוקדש כולו לעבודת ה'. אך מנין להביא ראיה לשאר כל האברכים?

אולם כבר כתב הח"ח (הל' לה"ר ח"ד) דגם בזמנינו שייך דין ת"ח וכל ת"ח הוא לפי הדור ואם הוא רק ראוי להורות וידע בתורה נקרא ת"ח עכ"ל, ופשוט שיש בזה הרבה דרגות ואין צריך להיות רק בדרגה העליונה כדי לזכות לעזר אלוקי אלא כל אחד כפי מדרגתו (וכן כתב בנפש החיים (ד"ט, ט"ז) שלפי מה שיקבל עליו עול תורה כך יעבירו ממנו עול ד"א וטרדות ענייני העולם), ועי' באלשיך הק' מלבי"ם נצי"ב ומשך-חכמה בפ' בשלח (פרשת המן) שהשגחת ה' על תופסי התורה גדולה עד למאוד, ואין להם לתלות על קוצר זכותם להתפרנס על דרך נס, דגם אם לא פרש עדיין מדרכי העולם ולא הורגל בתורה, רק מטרת לבבו גלוי לידוע תעלומה כי כוונתו להתאמץ בתורה יחלצהו ה' ולא יעזבהו ויזמין פרנסתו מקודש.

על-כן נראה שרוב בחורי הישיבות והאברכים שבזמנינו אשר אינם מחפשים קידום בענייני העולם ואינם דואגים דאגת המחר נכללים בגדר זה, ויש מכתב מהחזו"א זצ"ל שגם אברך שאינו

מצליח ללמוד יותר מחצי סדר ראוי להחשב 'אוכל מן' (הובא כל זה בקונטרס עין לא ראתה ח"ב). וידוע מה שאמר האריז"ל למהרח"ו ז"ל שלפי ירידת הדורות וריבוי הטומאה בעולם הוא במעלה יותר משל התנאים, ובשם הר' ברוך בער זצ"ל אומרים שלפי הנסיונות של התקופה כל בחור-ישיבה הוא במעלה יותר מהגרע"א ז"ל.

ועי' שו"ת אגרות משה (יו"ד סי' קטז) בענין קבלת פרס מכולל, וכן ח"ג (סי' פב), וביאה"ל (סי' קנ"ו ורל"א).

◆ ז. תמיכה בלומדי תורה

כבר בתורה הקדושה מוזכר הענין של החזקת לומדי תורה כדי שיוכלו ללמוד וכמו שנאמר "שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך" (דברים לג יח), ופירש רש"י: זבולון ויששכר עשו שותפות, זבולון לחוף ימים ישכון ויוצא לפרקמטיא בספינות ומשתכר, ונותן לתוך פיו של יששכר והם יושבים ועוסקים בתורה (וכן כתב בבראשית מט, יג). והגמ' בסוטה כ"א א' מביאה חכמים נוספים שעשו כן – שמעון אחי עזריה, ר' יוחנן נשיאה.

וכן מצינו במשך כל הדורות שהיו אוספים כסף עבור לומדי תורה, וכמו שאמרו במדרש: ר' אליעזר ור' יהושע יצאו לגבות לעסק מצוות עמלי תורה (מדרש רבה ראה ד, ח, וכן ויקרא רבה ה, ד). ר' עקיבא חילק כסף לסופרים ומשנים ועמלי תורה (מדרש רבה בהר לד, טז). ר' יונה יחב מעשרוי לר' אחא בר עולא לא משום דהוה כהן אלא משום דהוה לעי באורייתא (ירוש' מעשר שני לא א'). "עשר תעשר" אמר רבי אבא רמז לסוחרים ולמפרשי ימים שיהיו מוציאים אחד מעשרה לעמלי תורה (תנחומא ראה פ' יח, פסיקתא "עשר תעשר" דברים יד, כב, וראה אהבת חסד פ"ט א').

אם בקשת לעשות צדקה עשה אותה עם עמלי תורה (קהלת רבה יא, א), וכן מי שיש לו ת"ח בשכונתו והוא זן אותו ומכלכלו ומפרנסו נמצא הוא מקיים את הת"ח עליו הוא אומר פדה בשלום נפשי, ושנו חכמים כל המקיים נפש אחת וכו' (תנב"א י, ב).

ומה שנהגו לאסוף כספים עבור לומדי התורה הוא מנהג עתיק מימי רבותינו הגאונים, והוא כדוגמת הכהנים ושבת לוי שהיו מקבלים תרומות ומעשרות כדי שימצאו מזונות ברווח ויעסקו בתורה, וכמו שכתב **רבינו יונה**:

ואחר כניסתן לארץ צוה שיטלו שבת לוי עשירית כל התבואות כדי שימצאו מזונותיהן ברווח ויעסקו בתורה להורות את ישראל, ולכן נהגו ראשי הישיבות אחר התלמוד להטיל על הקהילות שיהיו מספיקין לבני הישיבות כדי שלא תשתכח תורה מישראל, וכל שכן בדורות הללו אשר נתמעטה החכמה ונתמעטו הלבבות, ואין אדם יכול להשיג שום דבר חכמה אם יהיה לו עסק אחר עמה.

ומה שאמרו רבותינו "אל תעשם עטרה ולא קרדום" שם מדבר בלימוד שלא לשמה כי אם למצוא פרנסתו או כדי להתעטר בה כדי שיכבדוהו הבריות, אבל הנוטל פרס כדי שישלך מעליו כל שאר העסקים ויטיח ללמוד זהו ענין אוכלי המן ואוכלי התרומה, והכוונה ההגונה היא

שילמד התורה לקיים מצוות ה' לשמור ולעשות ולדעת את ה' (דרשות ר' יונה על התורה עמ' קו רז רטז, ודלא כהרמב"ם בפיהמ"ש אבות ד,ה).

וכן כתב **רבנו בחיי** (שמות טז,ד) "וכנגד מתנות כהונה תיקנו מתנות לחכמי ישראל המתעסקים בתורה". וכן כתב **האור-החיים** הק' (בראשית מט,טו) "ויהי למס עובד" שכל הנבראים יעלו לו מס לפרנסתו ויעבדוהו לבן-תורה וכמו שמצינו ליששכר עצמו שהיה זבולון עובד אותו **וכן בכל דור ודור** (ועי' אוה"ח שמות לג, תיקון למי שאינו בן-תורה יתן מחצית השקל כיששכר וזבולון ורבים כהם אשר יחזון כספם לעמלי תורה). וכן כתב החפץ-חיים בספר תורה אור פרק י"א, וביאר הדברים בספרו שם עולם (א' טו).

בשיטה-מקובצת (כתובות נא) כתב שמותר לבזבז יותר מחומש לעמלי תורה, וכן פסק בדרך-אמונה (פ"ז מה' מתנות עניים).

ומי שעיניו צרות בתלמידי-חכמים (שלא לההנותו מנכסיו, רשב"ם) מתמלאות עיניו עשן לעוה"ב (ב"ב ע"ה), ולעומת זה כל המטיל מלאי לכיס של ת"ח זוכה ויושב בישיבה של מעלה (פסחים נג). וכן פסק הרא"ש להלכה: כל מי שאינו מהנה ת"ח מנכסיו אינו רואה סימן ברכה בנכסיו (קיצור פסקי הרא"ש סנהדרין פ"יא,ג).

וכתב בספר החיים (ספר זכויות פרק ד'): מזונותיהם של ת"ח מוטל על כל ישראל חלף עבודת הלימוד המוטל על כל ישראל. מקורות נוספים: שו"ת חת"ס ח"ה חו"מ ס' קסד, חפץ-חיים שם עולם שער החזקת התורה פרק טו, שמירת הלשון פרקים ה-ו בגודל החיוב להחזיק לומדי תורה וגודל שכרו, בנין עולם פרק ט', יביע אומר ח"ז יו"ד ס' יז.

♦ ח. עצת יצה"ר לעזוב את התורה ולעסוק בפרנסה

ישנם אנשים הנתלים בכל מיני מאמרי חז"ל בשבח המלאכה, וחושבים שברדיפתם אחרי הפרנסה עושים הם מצוה גדולה אך אינם יודעים שזהו עצת היצר.

"כי הרבה דברים טובים יוכל היצר לרחק כאילו הם רעים והרבה חטאים לקרב כאילו הם מצוות גדולות" (מסילת ישרים פרק כ'). וכתב **המהרש"א** (ברכות ו') יש אדם שיחשוב לו כי גם זה לו דבר מצווה כשהולך בסחורתו להרויח בה ולפרנס בני ביתו, ועל כן אמר שיבטח בה', דהוה ליה לבטוח בה' שיתן לו פרנסתו ולא היה לו לימנע מבית המדרש כדאמרין בחסידים הראשונים.

וכך כתב **הגר"א** כי היצר הרע אומר לאדם שיעסוק בפרנסה וגדול הנהנה מיגיע כפו יותר מירא שמים, אך האמת שהפרנסה מן השמים היא ואמרו חז"ל מה יעשה אדם ויעשיר יעסוק באמונה ויתפלל למי שהעושר שלו (קול אליהו ב"ב ע"ה) "החמדה לוכדת גם בני תורה, מראה להם פנים שטוב תורה עם דרך-ארץ" (אבן שלמה גג). וכתב עוד בפירושו למשלי (ז,יד): אין היצה"ר בא אל האדם לפתותו לעשות עבירה כי מי ישמע לו, אך בא אליו במצוות ועי"ז ימשוך אותו וכו' וכן כל פיתוי היצה"ר כך הוא בדבר שהוא טוב ורע, כי ברע גמור אינו יכול לפתות (וכן שם ה,ג ופירושו לרות א,יח, ועי' רוח חיים על אבות ה,ה).

וכן אמר החפץ-חיים לפעמים יצה"ר לא מצליח להטות בני אדם מדרך הישר ומנסה לכבוש אותו מימין ומפתה אותו לקיים מצוות במטרה למשכו אח"כ לעבירות (ח"ח עה"ת הפטרת בהעלותך עה"פ והשט' עומד על ימינו).

וכן כתב בעל ה'הפלאה': "ופירשנו בזה מ"ש ישעיה הנביא "שמים מר למתוק ומתוק למר" כי **מעצת יצר הרע לבלתי יהא מחובשי בהמ"ד ולהסתפק ע"י אנשי חסד המחזיקים, כי אם לעבוד בעצמו עבודת הגוף בכל יכלתו** כאמרם (סנה' קח) אמרה יונה לפני הקב"ה רבש"ע יהיו מזונותי מרורין כזית ומסורין בידך ולא יהיו מתוקין כדבש וע"י בשר ודם, **ויערב לו מרורות טורח עבודת הגוף מלהיות ניזון ע"י המחזיקין...** אמנם לא כן הוא כי אין הת"ח ניזון ע"י בשר ודם כי עיקר השפע בא ע"י ת"ח כשאחז"ל (שבת ל') כי זה כל האדם, כי כל העולם לא נברא אלא בשביל הת"ח להשפיע השפע ע"י המחזיקים אותם" (פנים יפות פ' בשלח).

ובדומה לזה כתב **האגרות-משה** (י"ד ב ס' קטז): הוא דין ברור ופשוט שנתקבל בכל הדורות אם מדינא אם מתקנה, דעת לעשות לה' הפרו תורתך שמותר לעסוק בתורה ולהתפרנס מקבלת פרס או ממה שהוא מלמד תורה לאחרים או שהוא רב ומורה הוראה, ואין להמנע מזה אפילו ממדת חסידות. ואני אומר כי **אלו המתחסדים מצד שיטת הרמב"ם הוא בעצת היצה"ר כדי שיפסיק מללמוד ויעסוק במלאכה ובמסחר** וכדומה עד שלבסוף הם שוכחים אף המקצת שכבר למדו ואינו מניחם אף לקבוע זמן קצר לת"ת, כי אם הראשונים כמלאכים אמרו שא"א לעסוק בתורה ולהחכים בה כשיעשה מלאכה להתפרנס ממעשה ידיו, כ"ש בדורנו דור יתמא דיתמי וגם אין לנו הנשים צדקניות שירצו לסבול עוני ודחקות כבדורותם, שודאי א"א לשום אדם להתגאות ולומר שהוא יכול לעשות מלאכה ולהחכים בתורה. לכן לא יעלה על מחשבתך עצת היצה"ר שיש בקבלת פרס דלומדים בכוללים ופרס דרבנים ומלמדים וראשי ישיבה איזה חטא וחסרון מדת חסידות, שהוא רק להסית לפרוש מן התורה. ומי יתן והיו נמצאים אנשים מתנדבים לפרנס הרבה ת"ח היו מתרבים בני תורה גדולי ישראל ובעלי הוראה כרצון השי"ת שאין לו בעולמו אלא ד' אמות של הלכה.

וכתב **הרמח"ל** (דרך עץ חיים) כי רק התורה היא התכלית ועיקר כל הבריאה אשר בעבורה נברא האדם, וכל מה שעושה לעבודת ה' הוא לפי התכלית שבעבורה נברא, וכל מה שהוא חוץ מזה הוא לפי דעתו של הנחש המקטרג החפץ לשקעו בדברים אחרים בהפריעו אותו מעבודתו להרחיקו מן הבורא יתב' (וכיון שבחר בתחילה לשמוע אל הנחש על כן נגזר עליו שיצטרך בעל כרחו ללכת בדרך הנחש וזוהי גזירת בזיעת אפך תאכל לחם שהוא צער גדול לנשמה).

אך האיש החכם המבין דבר יבחר ברע במיעוטו וימעט בעסק כל מה שיוכל וירבה בתורה ועבודת ה' בכל אשר תשיג ידו ע"ש. ועוד כתב (אדיר במרום עמ' ת"ד) כי כל עניין דאגת האדם והשתדלותו לפרנסתו הוא מפיתוי הנחש את חוה וחטא אדה"ר אך לא כך היתה כוונת הקב"ה.

◆ ט. מחלוקת רשב"י ורבי ישמעאל (ברכות ל"ה)

במסכת ברכות (ל"ה א') נחלקו תנאים, דעת רבי ישמעאל "הנהג בהן מנהג דרך ארץ" כלומר צריך לשלב דרך-ארץ יחד עם לימוד התורה, אולם דעת רבי שמעון היא "תורה מה תהא עליה",

אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י אחרים. ואמרו שם בגמרא: "הרבה עשו כר' ישמעאל ועלתה בידן, כרשב"י ולא עלתה בידן".

וכבר טעו רבים בדברי הגמרא הזאת, ולא הבינו את משמעות הדברים. מה שאמרו "הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידן", כבר כתב על זה החת"ס בשם רבו **ההפלאה** שאותם אנשים עשו כרשב"י ולא רשב"י ממש, דודאי מי שכוונתו לשם ה' הבוחן מחשבותיו בודאי יעלה בידו, אלא הם עשו כרשב"י כלומר רק נדמו לו ולא בתוכם על-כן לא עלתה בידם (ח' חת"ס סוכה לו א').

ומצאנו בזה דברים נוקבים מאחד מגדולי תלמידי רבי חיים מוולוז'ין אשר מעיד על עצמו שטעה בהבנת הגמרא הזו, וזה לשונו (**מנוחה וקדושה** שער התורה ח"ב סימן כט):

"ואם תאמר מנין לי לומר שלא לעסוק בעסק כלל, הלא בכמה מקומות בגמרא מפורש שתהיה עם דרך ארץ, ובפירוש אמרו בגמרא הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידם וכו',

דע מאן גברא רבא חסידא ופרישא ה"ה הגאון רבנו אליהו מסידיד על פירוש הגמרא "טוב תורה עם דרך ארץ" שרוצה לומר בשעת העסק בדרך ארץ ופרנסה יהא מדובק לתורה ולא יפריש דעתו מהתורה כלל. וזה לשון ספר **נפש-החיים** (שער א' פ"ח): ודאי שאין דעת רבי ישמעאל שתהא הרשות נתונה לאדם לפרוש ח"ו אף זמן מועט מעסק התורה ולעסוק בפרנסה, ויהא בטל אותה העת מעסק התורה לגמרי ח"ו וכו', בעת ושעה מועטת שאתה עוסק בפרנסה כדי הצורך וההכרח לחיות נפשו (מבואר שרוצה לומר, לחם לבד כדי שלא ימות ברעב), מכל מקום ברעיוני מחשבתך תהרהר גם בדברי תורה (זהו לדעת רבי ישמעאל שאמר הנהג בה מנהג דרך ארץ וכו'), אבל יחיד שאפשר לו וכו' חובה מוטלת עליו שלא לפרוש אף זמן מועט מתורה ועבודה לעסוק פרנסה ח"ו (רוצה לומר, אף שגם בעת עסקו תהא דבוקה מחשבתו בתורה) כרשב"י עכ"ל שם.

דעו בני שכבר נכשלתי לפרש הגמרא כפשוטה, ופרשתי מקביעות לימוד התורה אחר שכבר נדבקתי בה היטב כדינה שתי שנים רצופות, וזכיתי אז לנועם מתיקותה. ואחר כלות שתי השנים (שעל דעת זה יצאתי מביתי בתחילת מחשבתי) וחיפשתי בגמרא ובכל הפוסקים, ומצאתים פה אחד אומרים לעסוק בדרך ארץ עם התורה, וכתבו סתם, ואני לא הבנתי פירושם שדעתם גם כן כדעת הגאון רבנו חיים (מולוז'ין) כי עדיין לא נדפס ספר נפש החיים, ואילו ראיתיו בודאי הייתי שומע לו וכו' ע"כ מהספר מנוחה וקדושה.

אם כן דעת הגר"ח מוולוז'ין כי 'תורה עם דרך-ארץ' שאמר רבי ישמעאל פירושו שכל הזמן שהוא נמצא בדרך-ארץ הוא כולו שקוע בתורה, וכן כתב **האלשיך הק'** (פ' תזריע ד"ה והוא מאמרנו) שגם בעת שעוסק בדרך ארץ יהא מהרהר וחוזר על תלמודו. האם אחרים כן עושים 'תורה עם דרך-ארץ'?

ומכל מקום גם אם הלכה כרבי ישמעאל אך צריך לעבוד רק כדי פרנסתו ולא יותר, וכמו שאמר בגמ' (שם) רבא לתלמידיו שיעסקו בפרנסתם רק שני חדשים בשנה בשעת הקציר ובציר.

וכך כתב ר' **יהונתן אייבשיץ**: וכבר אמר רבא לתלמידיו לא תתחזי קמאי ביומי ניסן וביומי תשרי, והזהיר להם שיעסקו רק שני חודשים הללו בעבודת השדה כדי שיהיו פנויים כל השנה לעסוק בתורה (תפארת יהונתן ויקרא כוה).

וכתב **החיד"א** לפי שהיו מתבטלים מהתורה שני חדשים בכל שנה וכמו שאמר רבא לתלמידיו, ובשש שנים הם י"ב חדשים ולכן באה שנת השמיטה שאין לטרוח בה שום דבר וישלימו הי"ב חדשים שביטלו בשש שנים (נחל קדומים פ' בהר).

והגרי"א חבר (אור תורה אות קכ"ב) כתב שלר' ישמעאל צריך אדם לעשות תורתו קבע ומלאכתו עראי, והיינו שכל לילה ועד חצי היום אין לו לעסוק רק בתורה ועיקר משא ומתן ופרנסה הוא לאחר חצות היום, וגם אז בעת שעוסק במו"מ ג"כ יעסוק בתורה כמו שכתב הגאון מוהר"ח מואלאז'ין בספר נפש החיים (אור תורה אות קכב). וכן איתא במעשה רב (אות סא) דכל ענייני פרנסה ומצוות ושינה אחר חצות היום ב' שעות.

וכן כתב **האגרות-משה** דכוונת ר' ישמעאל הוא רק במלאכת שדהו שהיו עוסקין רק ביומי ניסן ותשרי וזה הספיק להם לכל השנה וכמו שאמר רבא לתלמידיו במטותא מינייכו ביומי ניסן וביומי תשרי לא תתחזו קמאי כי היכי דלא תטרדו במזונייכו כולא שתא, והוכיח כן ממנחות (צ"ט) שם סובר ר' ישמעאל שאסור ללמוד חכמה יונית כל היום, אלא דבמנחות איירי בחיוב לימוד התורה כתיקונה לכולי אינשי דהוא והגית בו יומם ולילה, אבל סובר דלמלאכת שדהו שהוא כדי חייו שלו ובני ביתו מוכרחין אף רבנן לעבוד ואין רשאים לסמוך על הנס (שו"ת אג"מ יו"ד ד' סי' לו).

ובמס' מנחות צ"ט דעת רבי-ישמעאל שצריך לעסוק בתורה כל היום, וכמו שכתב שם רש"י: "דלר' ישמעאל חובה ללמוד כל היום", ובביאור הסתירה בין הסוגיות נאמרו הסברים רבים ומצאנו בדברי רבותינו הראשונים שכתבו ליישב בין הסוגיות.

רבינו הרוקח כתב לבאר "אסיפת דגן צורך לימוד הוא כדאמר להו רבא לרבנן" כלומר אף ר' ישמעאל לא התיר אלא אסיפת דגן ולא שאר עניינים שאינם לצורך לימוד התורה. **והראב"ה** תרץ "דוודאי ר' ישמעאל דריש לא ימוש ברוב השנה וגם דריש ואספת בשעת אסיפה ושאל לו בן דמא כגון אני שלמדתי כל התורה מהו לעסוק בחכמ' יונית בשאר ימות השנה דמסתמא בשעת אסיפה גם הוא עוסק באסיפה ותו מדקאמר משום שלמד כל התורה ומשום הכי השיבו בשעת לא ימוש אין לך לעסוק כי אם בתורה" (שו"ת ראב"ה סי' קנא).

הברכי-יוסף (יו"ד סי' רמ"ו) כתב דר' ישמעאל אדר' ישמעאל לא קשיא וכו' אבל כל שאינו בדרך ארץ צרכי פרנסתו ההכרחית בלא ימוש קאי, ואסיר לאעסוקי בחכמה יונית או חיצונית וכיוצא וכדאמר לבר אחתיה דלא שרי רחמנא אלא על דרך ואספת דגנך.

הברכת שמואל (קידושין סי' כז אות ו') כתב שדעת הר"ן דהסוגיא דמנחות צ"ט היא דוקא לר' יוסי ואינה אליבא דהלכתא, אך דעת הריטב"א דהלכה כאותה סוגיא אולם דוקא למי שדחוק בפרנסתו אבל מי שאינו דחוק אינו יוצא החיוב דוהגית בה.

והסברים נוספים נאמרו בישוב דעת ר' ישמעאל בברכות ומנחות, עי' בשו"ע הרב הל' ת"ת קונטרס אחרון, והגרי"א חבר (אור תורה שבספר מעלות התורה עמ' רצג) כתב שרבים פוטרם עצמם מד"ת על פי מאמר זה והוא מדרכי היצר אבל ח"ו לומר כפשוטו עי"ש מה שביאר, ובאג"מ יו"ד ד' סי' לו.

ובשו"ת משנה הלכות (חלק ח' שערי המשנה שער ו') כתב מדאמר בגמ' הרבה עשו הכי והרבה הכי משמע דלא איפסק הלכתא ודעבד דעבד דעבד דעבד דעבד דעבד.

♦ י. יפה תלמוד תורה עם דרך-ארץ

חז"ל אמרו "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ" (אבות בב.). אמנם המושג דרך-ארץ משמעותו בדרך כלל מידות והנהגות טובות ויש לו עוד מובנים שונים בדברי חז"ל וכמו שאמרו "דרך ארץ קדמה לתורה" ושם אי אפשר לפרש שהכוונה למלאכה ופרנסה, ובמקומות אחרים פירושו הוא ענייני אישות ותשה"מ. אך מ"מ מה שאמרו "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ" כבר פירשו זאת חז"ל בעצמם שהכוונה היא "תורה שצריכה לבלול במעשים טובים" (במדבר רבה יג, טו) דהיינו קיום מצוות ולא מלאכה ופרנסה. והתפארת ישראל פירש "מוסר וענוה".

וכבר מדורות קדמונים נהגו בעם ישראל שהיה הבעל לומד תורה ומתפרנס מהציבור או שהיתה אשתו עובדת ומפרנסת את בני-הבית, וכמו שמצינו גבי עשרה בטלנים שבבית הכנסת והיו ניזונים משל ציבור (מגילה ה' ורש"י). וכן כתב הר"ן (קידושין כט) בני בבל נשיהם מתעסקות במשא ומתן ואפשר לאנשים ללמוד, אך בני א"י נשותיהם מעונגות ואוכלות ואינן עושות (הובא להלכה בביאור הגר"א אה"ע סי' א' ס"ק ח').

ובגמ' עירובין (כב א') במי אתה מוצאן במי שמשים עצמו אכזרי על בניו ועל בני ביתו כעורב, כי הא דרב אדא בר מתנא וכו'. רב יוסף בריה דרבא הלך אחר החתונה ללמוד שש שנים, חזר אחר שלוש שנים, יצא אביו לקראתו בכלי-זין (כתובות סג).

וביאר הגר"א (אמרי נועם ברכות סא א') כי תכלית האדם בעוה"ז הוא לעסוק בתורה כדי שיזכו לעוה"ב, ובתחילה נבראו האדם ואשתו בגוף אחד ואח"כ חילק אותם כדי שהיא תתעסק בשבילו ויהיה לו פנאי ללמוד ולא יצטרך לחזור אחר פרנסתו ולהתבטל מן התורה, ואם היו גוף אחד אז בשעה שהיתה הולכת לשוק או לשאר דברים היה נאלץ ג"כ ללכת אחריה.

ומעין דברים אלה כתב הספורנו (בראשית ב, יח) לא טוב היות האדם לבדו- לא יושג טוב התכלית המכוון בדמותו ובצלמו אם יצטרך להתעסק הוא עצמו בצרכי חייו. ועי' בכוכבי אור (סי' מ"א) שמי שעושה רק מה שכתוב בפירוש הרי זה בחינת עבד (ולא בן) ויש לו שהות הרבה לדרך-ארץ כי גם מצוות תלמוד-תורה ולא ימוש יכול לקיים בק"ש שחרית וערבית בלבד, אולם מי שעושה רצונו של מקום יהיה תמיד עמוס בעבודת ה'.

כיום ישנם אברכים רבים אשר לומדים כל שעות היום ונשיהם עובדות ומפרנסות את בני הבית, האם הם אינם מקיימים את מאמר חז"ל "יפה ת"ת עם דרך ארץ"?

מפרשי המשנה (רמב"ם, ברטנורא) מסבירים שאם יהיה תורה בלי דרך-ארץ האדם יהיה עני ולא יהיה לו מה לאכול ואז עלול להגיע למעשים לא טובים, אולם לא אמרו שהכל צריך להיות דוקא באותו אדם, אם יש לאדם מי שיפרנס אותו והוא לומד תורה כל היום אז המשנה כלל לא התכוונה אליו. האברכים לומדים ואינם עובדים אבל נשותיהם עובדות, אז כן יש כאן 'תורה עם דרך ארץ'.

ומדברי חז"ל נלמד שהתכלית הרצויה היא למעט בדרך ארץ, שהרי אמרו "כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול דרך ארץ" (אבות גה) והתורה נקנית במיעוט דרך ארץ (אבות וה) וראה להלן בדברי נפש-החיים.

ומכל מקום רק מי שעוסק בתורה שייך אצלו דרך ארץ, וכמו שאמרו במס' כלה (פ"א) אמר להם ח"ו כל מי שאין התורה עובר על פיו אין בו דרך ארץ, וכתב הנחלת יעקב: כלומר מי שאינו ת"ח אין בו ד"א כדאינתא בפ"ג דאבות אם אין תורה אין ד"א.

ובענין מה שאמרו בגמ' (קידושין מ') גדול תלמוד שמביא לידי מעשה, אין הכוונה עסק הפרנסה אלא 'מעשה' פירושו מצוות כמו שמבואר במפרשים, והנפ"מ היא אם יפסיק מלימודו למצווה עוברת או שאינה יכולה להיעשות ע"י אחרים כמו שמבואר ברמב"ם (הל' ת"ת ג', ג-ד).

◆ יא. גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים

דבר זה מבואר בדברי הגר"א (אמרי נועם ברכות ח') שאי אפשר לפרש מאמר זה כפשוטו, דאין ייתכן שהנהנה מיגיעו והוא איש בור וריק יהיה גדול יותר מירא שמים, והייתכן לומר שירא שמים לא יהיה לו עוה"ב. אלא כוונת הגמרא "גדול הנהנה מיגיעו" רוצה לומר שיש לו הנאה ממה שייגע בתורה "יותר מירא שמים" שעוסק בתורה רק מחמת יראה.

וכן מבואר בעקידת יצחק (שער מב) כוונתו באמרם "נהנה מיגיעו" אל העובד מאהבה שהוא גדול ומשובח מהירא שמים אשר אינו מכין רק להיות בטוב בזה העולם מבלי עונשין ויסורין ומאומה לא ישא בעמלו לעולם ההוא, וכן פירש בעל הכלי יקר (ספר עמודי שש, עמוד התורה עמ' יז).

ועי' בספר המקנה (פתיחה כ"ט) שכתב שהפורקים עול תורה להיות מיושבי קרנות באמרם גדול הנהנה מיגיע כפיו וכו'.

ומכל מקום גם אם נפרש מאמר זה כפשוטו, כבר כתב ר' יונה (דרשות על התורה עמ' רטז):

ומחמת היות הלבבות בזמננו קצרות מלהשיג שום חכמה בשלימותה וצריך לעבוד כל היום וכל הלילה בעניין שנמצא שלא יוכל המתעסק בתורה לעסוק במלאכה, שאם יעסוק בה יתבטל לגמרי, ואפילו יקבע לעצמו שעות לא ימצא את לבו שיקבל בשעות ההם מה שיצטרך אליו מן החכמה, ולכן נהגו הקהלות מן ימי הגאונים ז"ל כיון שבטלו מתנות כהונה שהיו גורמים שיהיו הכהנים מחזיקים בתורת ה', לתת מנה לכל מחזיק בתורה שלא יצטרך לעסוק במלאכה אחרת, כי בימי קדם היו הלבבות רחבות לקבל החכמה והיה מספיק להם מעט זמן (ועי' בפירושו לאבות ד, ומשלי א, ח).

וכן כתב בשו"ת **התשב"ץ** (ח"א סי' קמז) דאין כל הדורות שוין בזה, ולפי שדורות הראשונים היה לבם פתוח כפתחו של אולם ואם מתבטלים מתורתם בשביל מלאכתם היו חוזרים אליה בקלות, לפיכך היו עוסקים במלאכת עראי והיתה מתברכת, וגם היו עוסקין במלאכה קלה כגון תפירה דאבא חנן בפרקא דחסידי (תענית כ"ג) וכיוצא בה כדי שלא יתבטלו מתורתם ללמוד אותה מלאכה, אבל האידנא דשכיח שר שכחה ואנו כמלא נקב מחס סדקית ואמרינן בתמורה (י"ד) משו"ה נכתבו הלכות משום עת לעשות לה' ואם יתעסק אדם במלאכה אינו רואה סימן ברכה במשנתו הלכך מצאו היתר חכמי הזמן להגות יומם ולילה בתורה ולספק מורי הוראות בישראל ולהיות נזוין

מהצבור וזו חסידות גמורה לפי הדורות אין נ"ל שיש איסור בדבר חלילה אפי' לדורו הראשונים, ומ"ש בפ' ע"פ (ק"ג ע"א) פשוט נבילתא בשוקא וקבל אגרא ולא תימא כהנא רבא אנא וכן אמרו בפ' יש נוחלין (ק"י ע"א) לעולם יעבוד אדם עבודה שהיא זרה לו ואל יצטרך לבריות כל זה מדרכי החסידות ולפי הדורות עי"ש.

וכן כתב **האור-החיים** הק': לא דיבר החכם אלא בזמנם שהיה להם דעת זך ורוב תורה, לזה יותר טוב להנות מיגיעו, מה שאין כן בזמנינו כי נתמעטו הדעות והלואי ואולי ילמוד כל היום וכל הלילה ויוכל להשיג לידע ולהבין בתורה ולידע כל דיני התורה הצריכים, ונתמעטה בעוונות התורה ולומדיה, פשיטא כי יודה ויאמר החכם דהאידינא ילמד כל היום ויסתפק מהזולת וטוב לתרווהו, לזה הוא יותר טוב לו היום ללמוד כל היום באיזה אופן שיהיה וטוב לעולם (חפץ ה' ברכות ח', ועי' בספר רוח חיים (אבות ב,ד) בביאור מאמר חז"ל זה).

וכתב הסטייפלר: וכל עניין מלאכה שהזכירו חז"ל הוא על מי שאי אפשר לו להסתדר בפרנסה בלא זה, אבל כל זמן שיכול ללמוד ודאי ח"ו להפסיק מתורה הקדושה ושקידתה בשביל העתיד (קריינא דאגרתא ב' עמ' עט). הרי לנו שרק מי שאינו מסוגל להבין את הלימוד מחמת קוצר דעתו פטור מללמוד כל היום, אם כן צריך להבין מנין התירו לעצמם אנשים רבים לעבוד משך כל היום, והרי אינם קצרי דעת כל-כך שהרי רבים מהם עובדים בעבודות המצריכות חשיבה, כגון עורכי דין רופאים מהנדסים רואי חשבון מתכנתי מחשבים וכדו'.

ובענין מה שאמרו בגמ' (ברכות י"ז) "אני בריה וחברי בריה אני מלאכתי בעיר והוא מלאכתי בשדה וכו'" עי' כתב-סופר על הגדש"פ (הלל ד"ה אתהלך לפני ה') ביאור נפלא על זה, וכן מה שאמרו "גדולה מלאכה שמכבדת את בעליה" (נדרים מט ב') עי' ברש"י ומהר"צ חיות.

♦ יב. דברי החתם-סופר (סוכה ל"ו)

החתם-סופר (ח' סוכה לו א') כתב שבא"י כאשר רוב ישראל שרויין בה העבודה בקרקע היא מצוה משום ישוב א"י, וכאלו תאמר לא אניח תפילין מפני שאני עוסק בתורה הכא נמי לא יאמר לא אאסוף דגני מפני עסק התורה, וגם שאר אומניות הכל בכלל מצוה וכו'.

היות וישנם אנשים המעתיקים את דברי החתם-סופר הללו והוציאו דבריו מהקשרם ועשו מזה שיטה שלמה לפרוק עול תורה בא"י וכאילו בא"י אין חיוב לעמול בתורה ח"ו (ועל זה היה החורבן וכמו שהובא לעיל מתנא דבי אליהו) ומתירים לעצמם ולכל הנשמעים אליהם לחיות חיי בטלה והפקרות באיצטלה של צדקות ולשם שמים, לכן באנו בזה לבאר את דבריו, ופשוט שלא לכך התכוון רבנו החת"ס, אולם טבעם של אנשים הוא לראות מה שליבם רוצה לראות, ונאחזים בכל פתגם או דרוש המוצא חן בעיניהם ואשר לשם ליבם נוטה (כגון להקב"ה יש מספיק מלאכים והוא רוצה בני אדם וכדו'), וכל הרוצה לטעות יטעה.

וכידוע אמר בעל 'ההפלאה' על הפסוק "והיה כאשר תרי"ד ופרקת עולו", כי מי שמוסיף מצוות חדשות על התרי"ג סופו לבוא לידי פריקת עול, וכי לכך התכוון החת"ס? לפריקת עול תורה המונית ושילכו אלפים ללמוד באוניברסיטאות מלאות כפירה ופריצות?

הנה החת"ס בפירוש דיבר רק בזמן שרוב ישראל שרויין בארץ, ובפשטות כוונתו כאשר יבנה ביהמ"ק וישבו כל עם ישראל לארצם ואז יהיו נוהגים כל המצוות התלויות בארץ מן התורה כגון תרו"מ שביעית ויובל, ואז יש מצוה בעבודת הקרקע ובפירותיה הקדושים וקיום כל המצוות התלויות בארץ, ע"י רמב"ן (גיטין לו) שכתב כי לא קרינן יושביה עליה עד דאיכא רוב כל שבט כדאמרין בעלמא בכל דיני הציבור לפסח ופך העלם, ולכך צריך שישובו גם עשרת השבטים.

ובספרו תורת משה על תורה (פ' שופטים ד"ה מי האיש) ביאר החת"ס דבריו ביתר ביאור, ושם כתב דהמצוה לעבוד בקרקע ושאר אומנויות הוא משום כבוד א"י שלא יאמרו לא נמצא בכל א"י סנדלר ובנאי וכדומה ויביאום מארצות רחוקות ע"כ.

הרי שהחת"ס דיבר רק על בעל מלאכה אחד כגון רופא או סנדלר אחד בכל א"י כדי שלא יאמרו שאין בעלי אומנות בא"י, ולא דיבר כלל שהמונים רבים יתבטלו מהתורה ויעסקו באומנויות אלה. גם נראה שדיבר רק על עמי ארצות ובורים אשר אינם יכולים להבין הרבה ולהצליח בלימוד התורה הקדושה, ובהם יש מצוה לעסוק בכל מיני עבודות כפיים אחרות ויש בזה גם כבוד לארץ ישראל. וגם אם נאמר שיש בזה מצוה הרי היא יכולה להעשות ע"י אחרים ואינה דוחה לימוד תורה וכמו שאמרו חז"ל (מו"ק ט' וכן פסק הרמב"ם הל' ת"ת ג,ד).

ומכל מקום החת"ס דיבר רק בדעת ר' ישמעאל, אך לדעת כמה גדולי הפוסקים הלכה כרשב"י, וכבר הבאנו לעיל שגם ר' ישמעאל לא התיר לעבוד אלא בשעת אסיפה דהיינו חודשיים בשנה כדי צורך מחייתו ותו לא. וכבר הבאנו דברי החת"ס לעיל, ומפני חשיבותם וחביבותם נביאם שוב:

לא נוצר ישראל מראשית כי אם על התורה והעבודה ולא על שום אומנות בעולם כדכתיב עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו, ואם יקרה מקרה שיצא מבית-הספר ולא הצליח על התורה ועל-כן נעשה אומן או רוכל הוא במקרה והזדמן ולא מלבו עינה כי לא נוצר לכך (דרשות חת"ס ח"ב עמ' שנח).

ומוכרחים לומר שדיבר על עמי ארצות ואנשים שאינם מסוגלים ללמוד, ויש ראיות רבות לזה בדברי חז"ל כי גם בא"י עדיף לעמול בתורה מאשר לעסוק בשאר מלאכות, ונביא לזה כמה ראיות:

אנשי דורו של חזקיהו היו מניחין את הכרמים לאיבוד והיו עוסקין בתורה (סנה' צד ב'). ר' יוחנן מכר שדה וכרם וזיתים כדי שיעסוק בתורה, מכר דבר שניתן לששה ימים אבל התורה ניתנה לארבעים יום (שיה"ר ח,ז). ר' חייא בר אבא בצר גפנים והתבטל מהתורה שלשה ימים, וכל יום היתה מוציאה פחות יין, אמר לו ריש-לקיש אם לא התבטלת היתה עושה יותר, ובמהרש"א- והיית עושה מלאכתך ע"י אחרים (כתובות קיא ב'). ואמר ר' אלעזר אין לך אומנות פחותה מן הקרקע (יבמות סג א', ור' אלעזר היה מרא דארעא דישאל (נדה כ'))).

כד הוו חבריא נפקין לפרנסתהון הוו קרי עליהון תשתפכנה אבני קודש (איכה רבה ד, א). מעשה דר' יוחנן ואילפא דדחיקא להו מילתא ורצו המלאכים להרגם כי הניחו חיי עולם ורצו לעסוק בחיי שעה (תענית כא א'). המעשה בירושלמי חגיגה באלישע בן אבויה שהובא לעיל. ובאבות דר' נתן (פ"א) איתא פירש ר' יאשיה לדרך ארץ א"ל ר' מתיא בן חרש רבי מה לך לעזוב דברי אלקים חיים ולשטוף בדרך ארץ.

וכן כל פרשת "אם בחוקותי תלכו" אשר פירשו חז"ל על עמל התורה כל זה מדובר בא"י, וכן דברי המכילתא שהבאנו לעיל שתהיו עוסקין בתורה ולא תהיו עוסקין בדברים אחרים.

ועי' לעיל (פרק ב' סעיף ב') מה שכתבנו בטעם הדבר מדוע היו האבות הקדושים רועי צאן ולא עובדי אדמה, גם גדולי תלמידי החת"ס וצאצאיהם אשר עלו לארץ ישראל עסקו בתורה יומם ולילה ולא עסקו בעבודת קרקע או שאר מלאכות.

ומכל מקום ודאי שאין ללמוד להלכה מדברי דרוש אלה של רבנו החת"ס, וכ"ש שלא להוציא דבריו מהקשרם ולבנות עליהם מגדלים פורחים, ואיך ייתכן לומר כי החת"ס סובר כי בארץ ישראל מותר לפרוק עול תורה, והאם טוב להיות עם-הארץ העמל בקרקע ולחיות כבהמה, לעזוב את מקור הברכה ולרדוף אחר הקללה?

♦ יג. עיקר נתינת א"י היא כדי שילמדו בה תורה

אמרו חז"ל "כל מה שנטל הקב"ה מאומות העולם נתן לישראל, ארצות כסף וזהב שדות וכרמים וערים, **ולא נתן להם אלא כדי שיתעסקו בתורה**, שנאמר ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו" (תנחומא קדושים י"א). וכן בתנ"כ (פרק ו') לא נתתי לאלו א"י אלא כדי שיקראו וישנו ויעסקו בתורה.

ובילקוט שמעוני (פ' בשלח רכ"ו): "כי קרוב הוא" למה לא הביאן הקב"ה בפשוטה אלא אמר הקב"ה אם מכניס אני את ישראל בפשוטה מיד הם מחזיקין איש בשדהו ובכרמו ובטלין מן התורה, אלא הרי אני מקיפן במדבר ארבעים שנה כדי שיאכלו את המן ושותין מי באר והתורה נבללת בגופן (הובא בדעת זקנים מבעלי התוס' על התורה, וכן בנחל קדומים פ' בשלח על הכתוב ויסב בשם מהר"א מגרמיזא ומעין זה בתרגום שיה"ש גה).

וכן כתב הקדושת לוי (פ' שלח) על טעם שליחת המרגלים: עיקר כוונת הבורא ב"ה לשלוח אנשים יראים ושלמים אשר כל מגמתם עבודת הבורא ב"ה ולא ח"ו לתור את ארץ ישראל גשמייתה וכו' רק צוה הבורא ב"ה למשה רבינו ע"ה לשלוח עבדי ה' מקודם שיעשו רשימ' שמה בעבודה דהיינו בתורה ובתפילה להמשיך חיות ושפע מהארץ עליונה לארץ תחתונה בכדי שהארץ בעצמו יתאוה שיבאו בני אברהם יצחק ויעקב, וזהו שלח לשון המשכה וכו', היינו שיבאו לארץ כנען לא לתור אותה בגשמיותה ח"ו רק מיד כשיבואו שמה יעמדו על התורה ועל העבודה, וזהו **יתורו מגזירת תורה**, והעיקר כשישראל עוסק' בתורה ובמצוה יש להם חלק בא"י וכו' אבל לא כל עצת הכסילים, הם סברו ששלח משה רבינו ע"ה לתור א"י בגשמיותה וזהו שהתפלל מרע"ה י-ה יושיעך מעצת מרגלים דהיינו שלא תהיה עמהם בעצ' להיות מרגלים בגשמיות רק שהעיקר מגזרת תורה.

ופשוט הוא כי גם אם היתה עבודת הקרקע מצוה ממש אך הואיל והיא יכולה להעשות ע"י אחרים לכן אין להתבטל מתלמוד תורה בשבילה.

◆ יד. האם חייב אדם ללמד את בנו אומנות

בגמ' (קידושין כ"ט א') אמרו "האב חייב בבנו למול ולפדותו וללמדו תורה ולהשיאו אשה וללמדו אומנות".

אמנם הפוסקים (רמב"ם טור שו"ע) פסקו להלכה שחייב למול ולפדותו וללמדו תורה אך השמיטו את החיוב ללמד בנו אומנות. הם פסקו להלכה כדברי ר' נהוראי בסוף קידושין (פב א') שאמר "מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה" ולכן דחו מההלכה את החיוב ללמד את הבן אומנות (שו"ת לב אברהם סי' קכב, וכן כתב האג"מ (או"ח ב' סי' קיא) שמשמע ברמב"ם שפוסק כר' נהוראי שאין האב חייב ללמד אומנות לבנו כי לא מצינו ברמב"ם דין זה, וכן במשנה-הלכות (חט"ז סי' צו) כתב דס"ל כר' נהוראי ולא אמרו הלכה זו דחייב ללמדו אומנות אלא במי דלא מסתייע מילתא בתורה).

וכך פסק **הרא"ש** "ומבחר האומנות שיוכל האדם ללמד את בנו הוא התורה, לפיכך יניח כל האומניות וילמד לבנו תורה". ודעת **המאירי** (קידושין ל') שאם לימד את בנו תורה אינו חייב ללמדו אומנות "כל שלמדו תורה אין צריך ללמדו אומנות אחרת, שיש תורה יש קמח, ולימוד תורה ואומנות לצדדין נשנו".

ובמדרש רבה (שלה יז א') אמרו חמשה דברים האב חייב לעשות לבן, ולא הזכיר ללמדו אומנות אלא ללמדו מצוות, וכן הוא בתנחומא (שלה י"ד) ומשמע שהחיוב ללמד אומנות הוא ללמדו מצוות.

והחת"ס כתב: דאין לתינוקות ישראל ללמוד שום אומנות ושום חכמה כי אם תורת ה' דקיי"ל כר' נהוראי סוף מס' קידושין מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה, ולכשיגדל ולא הצליח בתורה אז יטריח עמו ללמדו אומנות כדעביד רב לבריה בפסחים (ק"ג ע"א), אבל בנערותו אחת היא לאומה תורת ה' תמימה. ושאר חכמות שצריך לרקחות ולטבחות לשמש אשת חיל תורת ה' לא יספיקו בילדי נכרים כי הכל ימצא בתורה ההוגה בה לשמה זוכה לדברים הרבה וכמ"ש רמב"ן בהקדמה לתורה ומי כמוהו מורה (חידושי חתם סופר ב"ב כא א').

וכתב **האגרות-משה** (יו"ד ד' סי' ל"ו) שהחיוב ללמד את בנו אומנות הוא רק בזמנם דהא מדינא דגמ' היה אסור ליקח שכר על לימוד תורה והיו מוכרחין ללמדם אומנות, אבל בדורותינו שהתירו ליקח שכר אדרבה מהא שמלמדו האב תורה הרי הוא ממילא גם כמלמדו אומנות שהרי ראוי ללמד לאחרים וראוי להיות רב באיזה מקום ויהיה לו גם פרנסה מזה.

ומצינו מעשה נורא בגמ' ירושלמי (חגיגה פ"ב ה"א) על אלישע בן אבויה אשר הגמרא אומרת עליו שהיה **הורג ילדים** !! ומספרת הגמ' שכאשר ראה תלמיד שגדל בתורה היה הורגו, ונכנס לבית-הספר והיה אומר מה הן עושים שיושבין כאן, זה ראוי לאומנות להיות בנאי, זה נגר זה צייר זה חייט, וכששמעו זאת הניחו בית הסופר והלכו להם (הרי שאם ילד יכול לגדול בתורה ולהצליח בה ובמקום זה מלמדים אותו אומנות זה כמו להרוג אותו !).

וכלפי אותם הבאים אל לומדי התורה בטענה כיצד תתפרנסו אם לא תשקיעו מעט מזמנכם ללימוד מקצוע כל שהוא, הרי אי אפשר להתפרנס רק מלימוד תורה, לכן נעתיק את הסיפור הבא כדי להבין את הטעות הגדולה שבדבריהם (טובך יביעו ח"א עמ' רמו):

הגאון בעל ה"מחנה חיים", מגדולי רבני הונגריה, פעם בעת דרשה שנשא לפני אלפי יהודים האיר פניו לאחד העניים והושיבו לצידו בעת הדרשה. הדבר היה לפלא ולאחר שסיים ניגשו חשובי הקהל לשאול על מהותו של עני זה ולמה זכה למידה מרובה של כבוד. סיפר להם ה"מחנה חיים" שבבדפסט היה רופא יהודי מפורסם, יום אחד הגיע רופא זה לאבי ולאמי ושאל אותם מה ייצא מילדיהם הרי כולם לומדים תורה יומם ולילה ואיך יוכלו לפרנס את משפחותיהם. ההורים השיבו שבתורה נאמר "ושננתם לבניך" וגם "וקשרתם לאות על ירך" וכשם שאף אחד לא ישאל מה ייצא מה"קשרתם" כי יודע הוא שזו היא מצווה שיש לעשותה גם בלי שתצא מכך הנאה גשמית, כך גם במצוות "ושננתם". כל ארבעת ילדיה של אותה אמה גדלו והיו לאבות בתי-דין ומרביצי תורה מפורסמים כשה"מחנה חיים" היה הגדול מכולם ולדרשותיו הגיעו אלפים. אתם יודעים מי הוא העני שהושבתי לצדי בעת הדרשה, שאל ה"מחנה חיים"? הוא בנו של אותו רופא, הקב"ה הוכיח לו שהצדיק אינו נעזב ומזונותיו של מי שלומד תורה מובטחים לו, ודוקא אותו רופא שלכאורה התפרנס ברווח, הנה צאצאיו עניים מרודים ומבקשים לחם על הפתחים.

♦ טו. האם שייך ללמוד מרבתינו הראשונים שהיו רופאים

כבר השיב על שאלה זו באגרות-משה, וכתב כי לא שייך ללמוד מהראשונים שהתפרנסו מרפואה, שהם לא נהנו מהתורה והוכרחו להתפרנס מאיזה אומנות, וגם את הרפואה לא למדו אותה לצורך פרנסה, וכמעט לא ביטלו מלימוד התורה ולא הוצרכו ללימודים אחרים לזה, ולמדו מספרי רופאים או מרופא בביתו, ובזה הזמן לא שייך כל זה, כי צריך ללמוד בבתי-ספר שלהם ולהוסיף לימודים אחרים שהוא לפרוש מהתורה ורוב היום להיות בחברה אחרת. וגם אם ימצאו איזה יחידים שהם ת"ח וגם רופאים הנה ודאי לא הגיעו למדרגתם הראויה בלימוד התורה לפי כשרונותיהם, וגם בחכמת הרפואה אי אפשר להתגדל אלא כשעיקר עסקו ועיונו הוא רק ברפואה, כך שבמשך הזמן יצאו מליבו ענייני התורה.

(ואם נכנס דבר חיצוני יוצא כנגדו דבר תורה וכמו שאמרו חז"ל התורה משולה לחבית מלאה דבש, אם נתנו לחבית רביעית מים יצאה כנגד רביעית דבש מתוכה, כך הם אם הכנסת דברים אחרים בתוך לבך יצאו דברי תורה (מדרש תהלים קי"ט עה"פ מאויבי תחכמני) ואפילו דוד המלך אומר "כי לעולם היא לי" מהו כי לעולם היא לי, שלא עסקתי בספרים אחרים אלא בה (שם)).

ומי שרוצה כיום להיות רופא אינו מצד שתכונת נפשו מסוגלת לזה אלא כי הוא מקצוע מכובד ופרנסה גדולה, עי"ש באריכות וכן מה שכתב כי גם בחורים שאינם מצליחים בלימודם מצד שאין להם כשרונות, בלימוד התורה שייך להתגדל בכל אופן (שו"ת אג"מ י"ד ד' סי' לו).

וכבר אמר החפץ-חיים (ח"ח עה"ת בראשית עמ' כג) אסור לו לאדם לבזבז זמנו ללימודים אחרים מלבד לימוד התורה, ואם יש שלומדים גם חכמה אחרת בתור אומנות לפרנסה הרי זה דומה למי שאומנתו בורסקי, אשרי מי שאומנתו בשם (לומד תורה) ואוי למי שאומנתו בורסקי (קידושין פב ב').

ויש מביאים ראייה מהתנאים הקדושים אשר עסקו במלאכתם כגון ר' יוחנן הסנדלר ור' יהושע אשר משמע בגמ' שהיה פחמי (ברכות כח), אולם באמת משם ראייה הפוכה כי רק על תנאים בודדים מוזכר שעסקו במלאכתם והשאר לא עשו זאת.

ובענין ר' יהושע מבואר ברש"י (ע"ז טז ב' ד"ה פתיא) שאינו כפשוטו אלא שהיו משחירין בגדיהם משום שהיו עמלים בתורה ואינם מכבסים בגדיהם, וכן בשו"ת התשב"ץ (ח"א סי' קמב) שאי אפשר שהיה פחמי ממש כפשוטו שאיך אפשר שאב בית דין של ישראל יהיה פחמי וכל שכן שהיה לוי ומשורר, אלא שלא היה גדול בעושר כפי הראוי לאב בית דין ולפיכך לא היה ביתו יפה והיו כתלי ביתו משחירות, א"כ אין להביא מהם ראיה.

ולגבי ר' יוחנן הסנדלר ע"י ראשית חכמה (שער הקדושה פ"ג אות יג), ועוד יש בזה סודות בדברי המקובלים, ע"י מה שכתב מהרח"ו (שער מאמרי רז"ל מס' שבת) כי ר' עקיבא הוא מסוד העקב של אדה"ר ותלמידו ר' יוחנן הסנדלר היה מלביש את העקב ואכמ"ל, ומ"מ כבר הבאנו לעיל מדברי ר' יונה והאזה"ח הק' שכתבו כי בזמן הראשונים היה להם דעת זך ורוב תורה ולכן יכלו להנות מיגיע כפיהם וגם לעסוק במלאכה, משא"כ בזמננו כי נתמעטו הדעות ואין אדם יכול להשיג שום דבר חכמה אם יהיה לו עסק אחר עמה, והלואי ילמוד כל היום וכל הלילה ויוכל להשיג כל דיני התורה הצריכים.

◆ טו. קידוש ה' ולקדש את החול

יש אומרים שלעבוד זהו קידוש ה', אך לא זכיתי להבין מהו הקידוש ה' שבדבר אם רואים בין כל החילונים כמה כיפות סרוגות המצטרפים למרדף אחר הכסף המכונית והבלי העולם-הזה, ועושים מה שכל אמריקאי או יפני יכול לעשות, ומדוע רובם הולכים לעשות קידוש ה' ולקדש את החול' ולהעלות ניצוצות הקדושה רק במקומות עם הכנסה גבוהה ורכב צמוד ולא בניקוי רחובות או עבודות בנין וסלילת כבישים.

קידוש ה' משמעותו קיום מצוות בפרהסיא, גדולי מקדשי ה' הם לומדי התורה, ויש מקום גם לקדש שם שמים בשאר מצוות, אך עסק הפרנסה הואיל ואין בזה שום מצוה והוא גזירה שנגזר עלינו מקללת אדם הראשון "בזעת אפך תאכל לחם" אין בזה כלל קידוש ה', וכל שכן אם עובדים יותר מכדי הצרכים ההכרחיים ומתבטלים מלימוד תורה והולכים ללמוד ולעבוד במקומות מלאי כפירה והפקרות ודאי שאין זה רצון ה' ומראה על חוסר אמונה וביטחון.

ולענין 'לקדש את החול' אכן קיים מושג כזה, והוא המעלה העליונה שבספר "מסילת ישרים" - "מידת הקדושה", אך כתב שם שיזכה האדם להגיע למידה זו רק אחר שימצאו בו כל המידות הטובות הקודמות כגון: תורה זהירות זריזות נקיות פרישות טהרה חסידות ענוה יראת-חטא, ואחר שיהיה נבדל מן החמריות לגמרי ומתדבק תמיד בה', אז יגיע למעלה שאפילו בשעת התעסקו במעשים הגשמיים לא תזוז נפשו מדבקתה העליון וזה בהיות שכלו ודעתו קבועים תמיד בגדולת ה' ורוממותו וקדושתו עד שימצא כאילו הוא מתחבר למלאכים העליונים עודהו בעוה"ז, ובכל תנועותיו יכוון לבבו אל הדבקות האמיתי וישרה ה' שכנתו עליו ויהיו כל מעשיו אפי' הגשמיים כקרבנות ועבודות.

וכתב בראשית חכמה (קדושה פ"ו אות יג) לא יקדש האדם מחשבתו להיות דבק באלקיו כי אם אחר שיקדש כל אבריו ויטהרם בתחילה בתשובה הראויה ואח"כ יקדשם (וע"ש פ"ד אות טז, ויושר דברי אמת סי' יט).

ואמרו בירושלמי (סוטה ה,ה) אברהם עשה יצה"ר טוב שנא' ומצאת את לבבו נאמן לפניך, אבל דוד לא היה יכול לו עמד והרגו שנא' ולבי חלל בקרבי ועי' קרבן העדה שם. ואם דוד המלך בגודל צדקותו וקדושתו התקשה "לקדש את החול" כיצד נעשה זאת אנו, האם נאמין לכל מי שפורש מלימוד התורה והולך לעסוק בפרנסתו שהוא אכן מקדש את החול?

ואלה אשר מרמים עצמם וחושבים שהם הולכים לעבוד לשם שמים יתבוננו בדברי המכתב-מאליהו: ואשר יחשבו כי כל אשר ירבו להשתדל ויעסקו בעסקיהם כמעט כל ימיהם הוא לשם שמים באמת, יבדקו נא בעצמם אם מחשבה רוחנית באה להם באמצע טרדתם בעסקיהם או להיפך - מחשבת עסקיהם באה להם באמצע שמונה עשרה.

וכתב הגר"א: האדם חומד ורודף תמיד ואומר שהכל הוא צורך לו בכדי שיהא יכול ללמוד ולעבוד את ה' בריוח ולזון אשתו ובניו, ולא יאמר אדם שמה שהוא רודף אחר התאוה והחמדה הוא לשם שמים, כי "נכח עיני ה' דרכי איש" והוא יודע כמה כוונתו לשם שמים וכמה לשם תאוותו (פירוש הגר"א למשלי ה,כא ו,כה). ועי' כוזרי (מאמר ב', אות מ"ה) ומאור ושמש פ' ויחי (עה"פ שכם אחד על אחיך).

פרק ט"ו לימודי חול

- ◆ הקדמה תפח
- ◆ א. דברי חז"ל והפוסקים על לימודי חול תפט
- ◆ ב. מהי חכמה יוונית. תצא
- ◆ ג. לימוד לצורך פרנסה. תצב
- ◆ ד. חרם הרשב"א וחכמי דורו. תצב
- ◆ ה. דעת רבותינו הראשונים על לימודי חול. תצג
- ◆ ו. דעת גדולי ישראל. תצד
- ◆ ז. כל החכמות רמוזות בתורה הקדושה. תצז
- ◆ ח. חז"ל ידעו החכמות מתוך התורה. תצט
- ◆ ט. מצוה לחשב תקופות ומזלות. תקב
- ◆ י. דעת המהר"ל והגר"א. תקב
- ◆ יא. לימודי חול בבית הכסא. תקה
- ◆ יב. לימוד פילוסופיה. תקו
- ◆ יג. דע מה שתשיב. תקז
- ◆ יד. האם לימוד חכמת הטבע מביא לאהבת ה'. תקח
- ◆ טו. אמונה תמימה ולא לחקור אחר האמונה. תקיא
- ◆ טז. שיטת תורה עם דרך ארץ. תקיב

פרק ט"ו לימודי חול

יחס התורה הקדושה ודעת רבותינו על לימודי חול וחכמות הגוים
והאם חכמת הטבע והתבוננות בנפלאות הבריאה מביאה לאהבת ה'

דאין לתינוקות ישראל ללמוד שום אומנות ושום חכמה כי אם תורת ה' דקיי"ל כר' נהוראי סוף מס' קידושין מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה, ולכשיגדל ולא הצליח בתורה אז יטריח עמו ללמדו אומנות כדעביד רב לבריה בפסחים (קי"ג ע"א), אבל בנערותו אחת היא לאומה תורת ה' תמימה. ושארי חכמות שצריך לרקחות ולטבחות לשמש אשת חיל תורת ה' לא יספיקו בילדי נכרים כי הכל ימצא בתורה ההוגה בה לשמה זוהי לדברים הרבה וכמ"ש רמב"ן בהקדמה לתורה ומי כמוהו מורה.

(חידושי חתם סופר ב"ב כא א')

◆ הקדמה

אחת הטענות של תנועת "המזרחי" היתה כי בגלות יש ביטול תורה "כיון שגלו ישראל ממקומן אין לך ביטול תורה גדול מזה" (חגיגה ה'), ולפי זה מאחר ששבנו לארץ-ישראל היינו מצפים לראותם לומדים תורה יומם ולילה, אך במקום זה רואים אותם מטיילים הרבה, לומדים לימודי חול בשיבות תיכוניות באוניברסיטה ומכללות ועובדים יומם ולילה (הכל לשם שמים כמונב...). אז הם התחילו להסביר ולתרץ דאין הכוונה תורה כפשוטה אלא חיים של תורה (אבל כל זה אפשר גם בחו"ל וגם בא"י רוב המצוות התלויות בארץ אינן מהתורה בזה"ז).

ומעשה באחד ששאל את החפץ-חיים שהנה יש לו בן-דוד שלומד בלידא ב"ישיבתו" של מייסד המזרחי הרב ריינס אשר כללה לימודי חול כידוע, והוא מסתפק עד כמה מחוייב הוא למסור את נפשו בשביל להוציא את בן דודו משם. תשובת החפץ-חיים לא אחרה לבוא: "אפילו בשבת אפשר לנסוע לשם ולהוציאו..." (מאיר עיני ישראל ח"ב עמ' 468). והחפץ-חיים אף ציווה על תלמידי ישיבתו שלא יעברו דרך לידא כדי שלא יפגשו בתלמידי ה"ישיבה" ההיא אשר עירבה קודש בחול (שם 485).

וזו היתה הישיבה הראשונה של "המזרחי" ובתר רישא כל גופא אזיל... ואמנם היו כאלו ששאפו שלא יעברו לימוד חול בשיבות התיכוניות וכדבריו של הרב נריה ז"ל "עשבים יצמחו על כף ידי, ולימודי חול לא יתקיימו בתוככי הישיבה שלנו", אך היה זה קול קורא במדבר, ושאיפה

זו לא התקיימה לאורך זמן, וכמעט כל הישיבות התיכוניות מלאות בלימודי חול ומבחני בגרות עד אפס מקום.

בספרי רבני הציונות מצאו כמה מקורות כביכול על החיוב ללמוד חכמות הטבע כדי להכיר פלאי הבריאה, וסמכו בזה בעיקר על דברי הגמ' בשבת (עה א'), תשובת הרמב"ם (קמ"ג), ודברי המהר"ל והגר"א, וכן הביאו ראיה מחכמי ישראל אשר למדו חכמות הטבע ורפואה כגון הרמב"ם וכדו'. אמנם אמר הרש"ר הירש זצ"ל כי מזמן שהרבנים התחילו להיות דוקטורים התחילה היהדות לקבל מחלות, וכאשר אמר אחד לרב מבריסק שהוא ד"ר לתנ"ך, שאלו הרב "האם התנ"ך חולה שהוא צריך דוקטור?"

אי"ה יבואר בפרק זה יחס תורתנו הקדושה לחכמות הגוים ודעת גדולי ישראל מכל הדורות על לימודי חכמת הטבע ופילוסופיה, והאם לימוד חכמת הטבע מביא את האדם לאהבת ה', ואם כך היה הדבר אזי היו כל הפרופסורים והסטודנטים מלאים באהבת ה' ויראתו, ומדוע רואים אנו להיפך, וגם ישנם כופרים רבים אשר לומדים חכמות הטבע ביולוגיה כימיה רפואה וכדו' ואין זה מביא אותם לידי אמונה.

ויש האומרים שרוצים הם ללמוד אך לימוד התורה והגמרא קשה עליהם (אבל אח"כ רואים אותם לומדים באוניברסיטה משפטים הנדסה רפואה מחשבים אלקטרוניקה חשמל פסיכולוגיה, ולהיכן נעלם הקושי ללמוד). וכבר מבואר הדבר ע"י אליהו הנביא זכור לטוב (ילקוט פרשת נצבים רמז תתק"מ):

פעם אחת הייתי מהלך ומצאני אדם אחד היה מתלוצץ ומלעיג בדברי אמרתי לו מה תשיב ליוצרך ליום הדין, אמר לי בינה ודעה לא נתנה לי שאקרא ואשנה, אמרתי לו בני מה מלאכתך, א"ל צייד, ואני אמרתי לו מי למדך שתטול פשתן ותארגנו מצודות ותשליכה לים ותעלה הדגים מן הים, אמר לי בינה נתנו לי מן השמים, אמרתי לו מה ליטול פשתן ולארגו מצודות להשליכה לים להעלות בה דגים מן הים נתנו לך דעה ובינה מן השמים, לדברי תורה שכתוב בהם כי קרוב אליך הדבר מאד לא נתנו לך בינה ודעה מן השמים, מיד הרים קולו ובכה עד שאמרתי לו אל ירע לך שכל באי עולם משיבין תשובה זו אבל מעשיהם יהו מעידין בהם, ובושו עובדי פשתים שריקות ואורגים חורי, כי היא חייך ואורך ימך (וכן הוא בתנחומא וילך ב', תנדב"א פ"ד).

♦ א. דברי חז"ל והפוסקים על לימודי חול

אמרו חז"ל (ספרי פ' ואתחנן) "ודברת במ" עשם עיקר ולא טפלה, שלא תאמר למדתי תורה אלך ואלמד חכמת האומות. וכן כתב רש"י על הפסוק "ואת חוקותי תשמרו ללכת בהם" (ויקרא יח,ד) אל תפטור מתוכם, שלא תאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמד חכמת האומות.

ודוד מלך ישראל אמר "כי לעולם היא לי" שלא עסקתי בספרים אחרים אלא בה... אם הכנסת דברים אחרים בתוך לבך יצאו דברי תורה (מדרש תהלים קיט מב, ואע"פ שהיה מלך לא עסק בדברים אחרים אלא בתורה).

שאל בן דמה בן אחותו של ר' ישמעאל את ר' ישמעאל כגון אני שלמדתי כל התורה כולה, מהו ללמוד חכמת יונית קרא עליו המקרא הזה לא ימוש ספר התורה הזה מפין והגית בו יומם ולילה, צא ובדוק שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ולמוד בה חכמת יונית (מנחות צט ב').

ופסק הרמ"א (יו"ד רמ"ו, ד') אין לאדם ללמוד כי אם מקרא משנה גמרא ופוסקים וכו' אבל לא בלימוד שאר החכמות. וכתב על זה בבאור הגר"א (ס"ק יז) "ואין לאדם", כמו שאמרו במנחות שאל בן דמה ובספרי ודברת בהם, עשה אותם עיקר ואל תעשם טפלה, שלא יהיה משאך ומתנך אלא בהם, שלא תערב בהם דברים אחרים, שלא תאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמוד חכמות האומות.

ומה שכתב הרמ"א שמותר ללמוד באקראי בשאר חכמות וזה נקרא טיול בפרדס, עי' בדרישה (אות ב') וש"ך (ס"ק ו') שכתבו שהפרדס הוא מעשה בראשית ומעשה מרכבה, ובבאור הגר"א שלא ראו את הפרדס לא הוא ולא הרמב"ם.

וכן פסק בשו"ע הרב (הל' ת"ת, גז) ולא בדברים בטלים בלבד אלא אפילו בחכמות העולם אסור לעסוק שנאמר ודיברת בהם, שלא תערב עמהם דברים אחרים ואפילו מי שלמד כבר כל התורה כולה שמא יאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמוד חכמת אומות העולם תלמוד לומר ואת חוקותי תשמרו ללכת בהם, אין לך רשות ליפטר מתוכם (ספרי פרשת ואתחנן). ואין צריך לומר ת"ח שחייב לקיים והגית בו יומם ולילה ממש יצא ויבדוק שעה שאינה מן היום ולא מן הלילה ויעסוק בהם (מנחות צט).

ומ"מ באקראי מותר לת"ח ללמוד בשאר חכמות שיוכל ללמוד מתוכם דברי תורה ויראת שמים ודרך ארץ אבל לא שאר העם (ריטב"א נ"י ב"ב פ"ו), ובלבד שלא יהיו ספרי מינים (ריב"ש סי' מ"ה) שהם ספרי הפילוסופים מאומות העולם שהיו מינים וכופרים בהשגחה ובנבואה שאסור לקרות ולעיין בהם כלל אפילו באקראי ואפילו ללמוד מתוכם איזה מוסר ויראת שמים, ולכן גם כשדבריהם הובאו בספרי ישראל צריך לזהר מהם ועליהם אמרו חכמים שהקורא בספרים החיצוניים אין לו חלק לעוה"ב, ולא עסקו בהם מקצת חכמי דורות שלפנינו אלא כדי להשיב עליהם ולחזק דתנו והשעה היתה צריכה לכן לתשובת המינים מאומות העולם שהיו בדורותיהם מתווכחים עם ישראל (ריב"ש, ד"מ) מה שאין כן בדורות אלו.

ובתשובות הגאונים (שארית הנחלה עמ' ג): משמיה דרב האי גאון איתמר, מותר ללמד תינוקות של בית הכנסת אגב לימוד התורה כתב ערבי וחשבונות אבל שלא עם התורה אינו נכון. וכן כתב רבי עקיבא איגר (מכתבי רע"א סי' ו'): ויפה תורה עם ד"א ללמוד אותם כשעה ושנים ביום מלאכת הכתיבה והחשבון כאשר אנחנו מרגילים לבנינו בעזה"י.

ר' יוסף רוזין (הרוגאצובר) זצ"ל בפירושו על בראשית (גב) כתב שהאב מותר ללמד את בנו חכמות חיצוניות, אך לא בקביעות, וכן לציבור אסור לעשות בית חכמה ואומנות. וכן כתב בתשובה שהאב מותר וצריך ללמד את בנו חכמה אבל ציבור ודאי אסורים בשאר חכמות חוץ מן רפואה ותקופות ששייך לעיבור וגיאומטריא השייך למדידה (הובא בהמעין ניסן תשל"ו כרך טז גליון ג').

ובספר ברכת שמואל (קידושין סי' כז) האריך בענין לימוד התורה הק' ובאילו תנאים מותר לעסוק לפרנסתו. וכתב שם (אות ב'): מבואר בקידושין דף ל' שהחוב הוא על כל איש ואיש מישראל לראות שבנו ובן בנו יהיו לתלמידי חכמים וגאונים בתורה שנאמר ושננתם לבניך שיהיו ד"ת

מחודדין בפין וכו' הרי שנתחייב כל אחד ללמד לבנו כל התורה כמו שמלמדין בהשיבות עם בן חברו מימות משה ועד עתה וכו'.

וכתב בשם הגר"ח זצ"ל דאין חיוב הלימוד רק מכשירין שיהיה ירא אלא החיוב הוא התלמוד תורה שמחוייב לראות שיהיה בנו ובן בנו גאוני וחכמי התורה. ושם (אות ו') חיוב ת"ת על כל איש מישראל אפי' מי שאינו יכול כלל ללמוד ורק שעצה היא להיות שותף ללומדי תורה ע"י דיסקיק לאחרים הלומדים והוי כלומד בעצמו. ושם (אות ז') הביא פסק הרמ"א (רמ"ו ד') אבל לא בלימוד שאר החכמות ורק באקראי מותר ללמוד בשאר החכמות ובלבד שלא יהיו ספרי מינים.

ושם (אות ט') ח"ו לומר שמותר מן התורה לתת איש ישראל בנו לגימנזיות, הא' מפני שיש מינות בלימודיהם, הב' מפני עקירת מצוות ת"ת כי חייב כל איש מישראל בושננתם לבניך ללמד לבנו כל התורה. גימנזיות ואוניברסיטאות אסור משום מינות והגר"ח בשעת המלחמה לא התיר ללכת לגימנזיה אפי' בענין פיקוח נפש, דעי"ז דוחה נפש מישראל ואין מתרפאין בעצי אשירה.

♦ ב. מהי חכמה יונית

בשו"ת הריב"ש (סי' מ"ה) האריך לבאר מהי חכמה יונית שאסרו חז"ל, דבריו נפסקו להלכה ברמ"א (יו"ד סימן רמ"ו), ואלו דבריו:

אמנם ספרי הטבע המפורסמים לא מן השם הוא זה, אבל ראוי להמנע מהם מפני שהם מתאמצים לעקרי תורתנו הקדושה ובפרט עמודי התווך אשר היא נכונה עליהם שזהו חדוש העולם והשגחת השם יתברך בפרט המין האנושי... ובפרק חלק אמר רבי עקיבא אף הקורא בספרים החיצונים אין לו חלק לעולם הבא, היש ספרי מינין יותר מאלו שמביאים מופתים וראיות להכחיש עיקרי התורה וכו', ואמר רבנו האי גאון אשר יסיר לבו מעסק המשנה והתלמוד ויתעסק באותן החכמות יסיר מעליו תורה ויראת שמים ויפסיד באותן העניינים כי יסלק מעליו כל דברי תורה לגמרי. ואם תראה שאותן בני אדם המתעסקים באותן חכמות יאמרו לך כי הוא דרך סלולה ובזה ישיגו ידיעת הבורא, לא תאבה להם, ודע כי יכזבו לך באמת ולא תמצא יראת שמים ויראת חטא וזריזות וענוה וטהרה וקדושה אלא המתעסקים במשנה ובתלמוד.

ובסוף דבריו כתב שאין להביא ראיה מן הרמב"ם שלמד חכמות כי הוא למד קודם את כל התורה: "ואין להביא ראיה מהרמב"ם... וכדי להשיב לאפיקורס עשה ספר המורה. ועם כל זה לא נמלט הרב מהמשך קצת אחר החכמה ההיא, והחכם רבי לוי גם הוא היה חכם גדול בתלמוד, אמנם גם הוא הטו את לבבו אותן החכמות הרבה מדרך האמת".

הברכי-יוסף (יו"ד סי' רמ"ו) כתב דר' ישמעאל אדר' ישמעאל לא קשיא וכו' אבל כל שאינו בדרך ארץ צרכי פרנסתו ההכרחית בלא ימוש קאי ואסיר לאעסוקי **בחכמה יונית או חיצונית** וכיוצא וכדאמר לבר אחתיה דלא שרי רחמנא אלא על דרך ואספת דגנך. ובדבריו מבואר שכל החכמות אסורות ולא דוקא חכמה יונית.

ר' צדוק הכהן (ליקוטי מאמרים עמ' צא) כתב: כי נודע בתלמוד נקרא חכמת יונית כלל חכמות אנושיות והם ההיפוך מתורה שבעל-פה שהיא חכמה אנושית של התורה. ועוד בביאור מהי חכמה יונית עי' מהר"ל (חידושי אגדות מנחות ס"ד), ור' צדוק הכהן (דברי סופרים עמ' 50-60).

לא ניתן לפרש שספרים חיצוניים היינו אלה שצירפו הנוצרים עם ספרי הקודש כמו בן סירא וכדו' כי בגמ' (פרק חלק) תנא בספרי צדוקים, ורב יוסף הוסיף גם בן סירא, משמע שאין זה בכלל ספרים החיצוניים.

◆ ג. לימוד לצורך פרנסה

היה אומר החפץ חיים: אסור לו לאדם לבזבז זמנו ללימודים אחרים מלבד לימוד התורה, ואם יש שלומדים גם חכמה אחרת בתור אומנות לפרנסה הרי זה דומה למי שאומנתו בורסקי, אשרי מי שאומנתו בשם (לומד תורה) ואוי למי שאומנתו בורסקי (ח"ח על התורה בראשית עמ' כג).

ובשו"ת מהר"ם שיק (י"ד סי' של"ה) פסק: אסור ללמוד בסמינר המערב תורה עם חכמות חיצוניות, והמעמיד מהם רב עובר בל"ת, ואף הרמב"ם שלמד מהן התחרט על זה כמו שכתב בתשובה כי ביטל אותו מת"ת, וכתב עליו התשב"ץ שאף הוא למד אחר שהיה גדול בתורה וכדי להשיב לאפיקורס, ופסק הרמ"א שמותר ללמוד חכמות רק באקראי וכו'.

עיין דברי הגר"א וסרמן זצ"ל הי"ד בתשובתו לגבי לימודי חול, בקובץ שיעורים ח"ב סימן מז עמ' עה-עח (בחלק שלפני קונטרס דברי סופרים) ובקובץ מאמרים ח"א עמ' צ-צו. וכן אגרות משה (י"ד ח"ב סי' ק"ה) בענין לימוד דברי רשות לילדים ממחבר שאינו שומר תורה ומצוות, ושם (י"ד ח"ג סי' ע"ג) בענין ספרי לימוד שכופרים בבריאת העולם, ושם (י"ד ח"ג, סי' פ"ב) בענין לימודי חול ולצורך עסק הפרנסה. ובענין חיוב האב ללמד את בנו אומנות (קידושין כט) עי' בפרק "תורה ועבודה" (סעיף יד).

◆ ד. חרם הרשב"א וחכמי דורו

הרשב"א וחכמי דורו גזרו חרם שלא ילמדו לימודי חול לפני גיל 25 כמבואר באריכות בשו"ת הרשב"א (סי' תיד-תיז) שלא ללמוד חכמות חיצוניות לפני גיל כ"ה. יש שרצו לטעון שסיבת החרם היתה כדי למנוע התבוללות בין הגוים, אך אין זה נכון. סיבת האיסור היתה כדי שילמדו העם תורה וגמרא לפני שיעסקו בחכמות הטבע, כך מבואר בדברי הרמ"א (שו"ת הרמ"א סי' ז') שהרשב"א לא אסר אלא בינקותו של אדם קודם שילמד חכמת התלמוד והוא הבשר והיין שכתב הרמב"ם בספר המדע.

וכן כתב בספר הברית (מאמר דרך אמונה פרק ל"ב): הרשב"א החרים הלומדים פילוסופיא קודם בני כ"ה שנה, זה היה על לימודי פילוסופיה בחכמת הטבע שאינו מזיק האמונה, וטעם האיסור עד כ"ה שנה אינו אלא כדי שילמד חכמת התלמוד תחילה כאשר כתב הרמ"א בתשובתו (סי' ז') "אף הרשב"א לא כתב לאסור חכמה יונית אלא בינקות האדם קודם שילמד חכמת התלמוד שהוא הבשר והיין", לא על לימודי הפילוסופיה שאחר הטבע שהוא מסיר לב האדם מן האמונה בהכרח ומסיר לב לומדיה מיראת שמים.

ובהמשך שם כתב שעל ידי התורה יודעים הצדיקים הכל כי אין חכמה ואין תבונה אשר איננו בה כי בתורה מרומז הכל, כל הדברים וכל החכמות שבעולם.

וכן בספר צפנת פענח (לרבי אליהו גוטמאכר, מאמר י"ח) כתב: כבר נמצא בתשובת הרשב"א ג' אגרות בחתימת רבים מגדולי הדור בחרמות ואזהרות שקודם כ"ה שנה שהורגל האדם בתורה לא ילמד מחכמות החיצוניות, ובא אחריו השל"ה בהל' שבועות (דף קפ"ג) שרק אחר שמילא כרסו ש"ס ופוסקים ילמוד באלו החכמות.

♦ ה. דעת רבותינו הראשונים על לימודי חול

אמר ר' סעדיה גאון: אומנתו איננה אומה כי אם בתורותיה (אמונות ודעות מאמר ג'). וכתב הרמב"ם (באגרת לחכמי לונל) על התורה ביחס לשאר החכמות: "והיא אילת אהבי ואשת נעורי אשר באהבתה שגיתי מבחורי, ואף גם זאת הרבה נשים נכריות נעשו לה צרות, מואביות אדומיות צידוניות חתיות, והש"י יודע כי לא נלקחו מתחלה אלא להיותן לה לרקחות ולטבחות ולאופות".

וכתב החיד"א (ברכ"י יו"ד רמ"ו יט) שהרמב"ם למד חכמות חיצוניות כי סמך על החילוק שבש"ס "הא בגדול הא בקטן" אך זה לא דוקא בשנים אלא צריך שיהיה גדול בחכמה ודעתו רחבה כר' מאיר אשר רוח ה' בו, והרמב"ם שהיתה לו דעת ורוחב לב עביד עובדא בנפשיה (והש"ך ביו"ד רמ"ו סק"ח כתב שבוזה"ז כולם נחשבים קטנים). ועי' שו"ת מהר"ם שיק (יו"ד של"ה) שכתב שבדבריו באגרת חזר בו הרמב"ם והתחרט ממה שלמד אותן חכמות, ועי' לקמן בדברי הבני-יששכר בענין הרמב"ם כיצד למד חכמות חיצוניות.

וגם הרמב"ם כתב (הל' יסודי התורה ד, יג) שאין ראוי לטייל בפרדס אלא מי שנתמלא כריסו לחם ובשר, ולחם ובשר הוא לידע האסור והמוותר וכיוצא בהם משאר המצות, ועוד כתב בסוף הל' קידוש החודש (יט טז) שכתב את ההלכות הללו כדי שלא ישוטטו וילמדו בספרים אחרים, ולא ראינו שהציונות-הדתית לומדים דוקא מתוך ספריו. וכל זה לשיטתו שהפרדס הוא חכמות הטבע, ואפילו הכי כתב שצריך להקדים לזה לימוד ההלכות האסור והמוותר.

והרמב"ם סבר שחכמת הטבע היא מעשה בראשית והפילוסופיה היא מעשה מרכבה, ואולי משום כך עסק בחכמות חיצוניות, אך כבר דחה דעה זו בדרשות הר"ן (דרוש א' והובא בשלה"ק פסחים דרוש ו') וכתב שיש בזה סתירות גדולות, וכן ר' חסדאי קרשקש בספר אור ה' (מ"ב דרוש י'), עבודת הקודש, שומר אמונים (למהר"י אירגאס), ספר הברית ועוד רבים.

וכתב היעב"ץ על הסוברים כן "שרי להו מרייהו" ואת מעשה המרכבה הזה מותר ללמוד בבית הכסא (עי' מגדל עוז סוף מוסד ב' ומוסד ד' אות י'), וכתב הגר"א (יו"ד רמ"ו ס"ק יח) על דברי ההג"ה כי לא ראו את הפרדס לא הוא ולא הרמב"ם.

וכתב ר' יונה (משלי א, ח) ויזהר שלא יתעסק בחכמות החיצוניות הריקות והרעות ולא יתחבר אל השונים במ פן יכשילוהו וינטו רגליו. ולימוד החכמה יצילהו מזה שלא יכשילוהו הכופרים ולא יהגה בספריהם ולא יאמין לדבריהם.

כתב בספר הישר (המיוחס לר"ת שער שישי מידה כ'): החכמות, יש חכמות משחיתות האמונה כגון חכמות החיצוניות וחכמות האפיקורסים וחכמת הפילוסופיה, כל אלה אין צריך לעבוד אלוקים

לשקוד עליהן, רק ירחק מהן בכל כוחו. כי בטרם ששיג מהן תועלת יאבד אמונתו וידמה למי שאיבד חפץ בשביל חפץ אחר ולא השיג השני. וכמה חכמים בעיניהם חשבו כי עלו למרום החכמה, חושבים כי עלו ועמדו בסוד גדול ויעלימוהו מזולתם ולא ידעו כי רחקו מן האמונה ולא יכירו הדבר... כן המתעסק בחכמת הפילוסופיה תרחיקה מעט מעט והוא לא ירגיש (וראה עוד שער ג).

הרא"ש כתב (תשובות הרא"ש כלל נ"ה סי' ט'): כל הבא ונכנס מתחילה בחכמה זו לא יוכל לשוב מחכמה טבעית שהורגל בה, כי לבו תמיד נמשך אחריה, ומחמת זה לא ישיג לעמוד על חכמת התורה שהיא ארחות חיים, כי יהיה לבו תמיד על חכמת הטבע ותעלה ברוחו להשוות שתי החכמות יחד ולהביא ראיה מזו לזו ומתוך זה יעוות המשפט כי שני הפכים המה צרות לזו לזו ולא ישכנו במקום אחד יעו"ש באריכות דבריו. ועוד כתב שלא להביא ראיות מחכמות הגויים על משפטי ה' ושלא להביא השוואות מחכמת הפילוסופיה.

רבנו בחי" (כד הקמח, פסח א') כוונת שלמה בפסוקים אלו במניעת שאר החכמות ושלא יתעסק בהם זולתי בחכמת התורה שהיא הכוללת כל החכמות.

בספר מדרש שמואל (אבות ה,כד): ומינה לא תזוע- כלומר לא תזוז ולא תסור מלימוד התורה ולא תאמר אחר אשר למדתי בתורה זה לי עשרים שנה אלך ואלמוד בחכמות חיצוניות כי בהכרח אלמוד מהם מדיניות והנהגה ומידות טובות, על כן אמר ומנה לא תזוע כלל לפי שכל המידות אשר בשאר החכמות מפורשות הם רמוזות בתורה, דכולא בה, שאין לך מידה טובה הימנה ואם תעיין ותסתכל בתורה ממנה תלמוד ותסתכל כל המידות הטובות שבעולם לא תחסר כל בה.

ובספר עבודת הקודש (ח"ג פי"ז-י"ט): כי לא הותר לנו להוציא זמננו כי אם בדבר שנשלים בו את עצמנו, והאמת הברור כי הדרך אל השלמות הוא העסק בתורה שבכתב ובתורה שבע"פ ובקיום המצוות, הנה זה הוא שלימות היהודי ובו הוא אדם ואינו צריך להיותו אדם לדבר זולת זה... כי אסור לנו לחקור ולדרוש אחר שום חכמה אי זו שתהיה מחכמות הגוים, לפי שמקורן במקום התוהו שהוא חלק שאר אומות, לפי שהן מצד הטומאה שהוזהרנו עליו, היות מקור החכמה החיצונית מפאת הרע שבעץ הדעת שמשם שואבות האומות, ואנחנו נתרחקנו מן הצד ההוא והובדלנו להיות עם נחלה, וכמו שכתוב ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי.

ומדברי האברבנאל נלמד מי הוא אשר רשאי ללמוד חכמות חיצוניות, שכך כתב בפירושו ליהושע (א,ח): "ואז תשכיל" כי כאשר יהיה כרסו מלא לחם ויין, כמו שאמר הרמב"ם ז"ל שהוא משל אל היות האדם חכם שלם בתורת האלקים שלא ימוש ספר התורה מפיו **שידע כולו ופירושו על פה**, אז יהיה רשאי להשכיל בעיון החיצוניות וזהו ואז תשכיל.

◆ ו. דעת גדולי ישראל

בשו"ת הרמ"א (סימן ו') האריך המהרש"ל להוכיח חכם אחד על מה שהביא ראיות לדבריו מאריסטו הערל (בחכמת הטבע), ואמר שיש לו יד בחכמתם אלא שמרחיק מהם נדוד ואפילו בדברים היפים אמרו הרחק מפתח ביתה, וכדאי לעיין בהם בהליכה לבית הכסא ודומהו "והקפתני

בחבילות חכמות ורובן חיצונות בכלים שונות, והפנימות עגונות, והתורה חוגרת שק ומקוננת ולחכמת אריסטו הערל אליו היית פונה בכל פינות. ואח"כ הראיתיני מחכמת אריסטו הערל, אמרתי אוי לי שעיני ראו נוסף למה שאזני שמעו שעיקר המחמד והבושם הוא דברי הטמא ויהי בפי חכמי ישראל כעין בושם לתורה הקדושה, רחמנא ליצלן מהעון הגדול ולא אשיב ככל אשר עם לבבי, כבר ראיתי דברי רב האי ודברי הרא"ש בתשובה ודברי ריב"ש שהיה מחכמי הספרדים שכתב מהם וסיבתם ומה הגיע אליהם. העבודה יש לי יד בחכמתם כמותך אלא שארחיק מהם נדוד שאפילו בדברים היפים אמרו בע"ז (י"ז) על כהאי גונא הרחק מפתח ביתה ואין לך מינות והריסות כחכמתם, וכדאי לעיין בהם בהליכות לבית הכסא ודומהו.

ועי"ש מה שהתנצל אותו חכם, וכתב "אף שהבאתי מקצת דברי אריסטו מעידיני עלי שמים וארץ שכל ימי לא עסקתי בשום ספר מספריו רק מה שעסקתי בספר המורה ושאר ספרי הטבע שחברו חכמינו ז"ל... וכל ימי לא עסקתי בזו רק בשבת ויו"ט וחול המועד בשעה שבני אדם הולכים לטייל, וכל ימות החול אני עוסק במשנה ותלמוד ופוסקים ובפירושיהם".

ובספר בינה לעיתים (ח"ב דרוש ב' לשבועות) לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן, ירמזו כי לא תסבול תורתנו שיאבד האדם זמנו ומיטב חייו בעיוני החיצונים כדי להבין מתוכם בתורה אלא כל חכמה וכל לימוד ימצאו בתורה עצמה וממנה יטעו כל טעמי הלימודים.

כתב החתם-סופר (דרשות ח"ב רס"ט ג') הבן התם הוא תמים עם ה' ואינו רוצה לידע שום חכמה אחרת רק דרכי ה', אבל הבן החכם רוצה ללמוד תורה תחילה ואח"כ חכמות אחרות, תאמר לו אין מפטירין וכו' אין לו רשות ללכת מחבורה שעוסקים בתורה ללמוד חכמות בחבורה של רשעים... ושמואל אמר יקח ראייה ממני שאני אצטריגאה (אסטרולוג) גדול ואפ"ה לא עסקתי כל ימי אלא בתורה ומצוות, רק בבית המים ומקום שאסור להרהר שם ילמד חכמות אחרות, אבל במקום שמותר להרהר אסור לעסוק לישראל רק בתורת ה' יומם ולילה.

וכתב עוד (ח"ה חת"ס ב"ב כא א') דאין לתינוקו' ישראל ללמוד שום אומנות ושום חכמה כ"א תורת ה' דקיי"ל כר' נהוראי (סוף קידושין) מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה ולכשיגדל ולא הצליח בתורה אז יטריח עמו ללמודו אומנות כדעביד רב לבר' (בפסחי ק"ג ע"א) אבל בנערותו אחת היא לאומה תורת ה' תמימה. ושאר חכמות שצריך לרקחות ולטבחות לשמש אשת חיל תורת ה' לא יספיקו בילדי נכר' כי הכל ימצא בתורה ההוגה בה לשמה זוכה לדברי הרבה וכמ"ש רמב"ן בהקדמה לתורה ומי כמוהו מורה. ועי' בדבריו לקמן דאין נחת רוח לפניו בהיותנו עוסקים בספרי אומות העולם וכו'.

ובשו"ת חת"ס (ח"ה השמטות סי' קצז) בתשובה לגבי כשרות אדם לשמש כשליח ציבור וכשוחט, וכתב שהטיל עליו חרם ושבועה דאורייתא שלא יקרא בספרי חיצונים, כי זה מוליד קלות דעת וסכלות, ובעת הפנאי יעסוק בספרי קודש תורה ותלמוד, ואם ימצא שעבר על כך הרי שחיטתו נבילה וקולו בקודש לא ישמע עוד והוא כאריה ביער וכחמור נוער.

ובדרשות החת"ס לפרשת בשלח (עמ' קיב) בהערה מסופר: בא אליו אחד הוודיע כי הסכימו ביניהם לתקן להם בית ספר בו ילמדו שאר חכמות ומדעים וגם דברי תורה יהיו נטפלים שם

לשאר חכמות והשיב לו רבינו כי זה לא יצלח ולא תקום ולא תהיה. וראה חת"ס (סוף פ' קדושים) דזקני ע"ה הם בעצמם מתטפשים ולעולם יבואו אחרים וידחו דברי הראשונים.

הגה"ק בעל חידושי הרי"מ זצ"ל כתב: ודברנו אודות הרעה אשר חורשים רשעי ופריצי עמנו, לשבית תינוקות של ב"ר, אשר על פיהם העולם עומד ולעשות סדר כחפצם... כי אין לשער ולספר המסתופף מזה אף בדבר מעט לשנות הסדר מתינוקות של בית רבן אשר אין מבטלין אותן לבנין בית המקדש אף כי ללמוד לשונות, ואי אפשר בשום אופן שיכנס בלב ילד דברי תורה אם לבו לדברים אחרים (נדפס בספר שיח שרפי קודש ח"א הוצאת מסורה לאדו תרפ"ח דף ד', תיקון עולם עמ' 114).

הנצי"ב כתב (שו"ת משיב דבר ח"א סי' מד) על אלו המלמדים את בניהם לימודי חול "שאין לקוות שיצאו מלימודם בשעות כאלה להוראה, באשר זה דרכה של תורה שאין עמלה ותכליתה מתקיים אלא במי שמפנה כל ראשו בה, ונפש עמל בה עמלה לו לסייעהו לזכות בה, ואי אפשר להיות גדול בתורה בשעה שעוסק בדברים אחרים. וכל גדולי תורה שהמה גם חכמים בלימודי חול, אינו אלא שנתעסקו בלימודי חול קודם ששקעו ראשם בתורה או אחרי שכבר נתגדלו בתורה אבל ביחד א"א להגיע לתכלית הלמוד".

ובספר שירי משכיל לר' הלל מקולומאייא (תלמיד החת"ס וחותן הלב עברי) כלל ז"ח האריך בגנות הפילוסופיא ולימודי חול ואף לימודים טבעיים בכלל חכמות זרות.

החזון איש (קובץ אגרות, ח"ב אגרת נ') כתב: "מנויה וגמורה בסודם של רבותינו וגדולי הדורות, שלא להרשות לימודי חיצוניות לבני הישיבה בזמן שקידתם בתורה בהתלהבות נעורים וראו את זה למפסיד בטוח ורובם נתקלקלו אם במדה גדושה או מחוקה או במקצתם, וקבעו למשפט ללחום בזה מלחמת מצוה".

ועי' עוד שו"ת מחנה חיים (ח"ב בשער), מהר"ם שיק (או"ח סי' צ'), ליקוטי תפילות צ', שו"ת לב אברהם (סי' קמג), וברכת שמואל (קידושין סי' כז) בענין לימוד חכמות חיצוניות. ובספר דגל מחנה אפרים (פ' עקב) העתיק תשובת הרמב"ם שמי שלא שומר עצמו ממאכלות אסורות נעשה שכלו עכור ומעופש בדעות זרות וכו'.

ובשו"ת בית שערים (או"ח סי' ש"ב) כתב על החלטת גדולי רבני הונגריה שלא לערב לימודים אחרים עם לימוד התורה הק':

"מלפנים בישראל בוועד נתוועדו בשנת תרכ"ט בעיר אפען יותר ממאתים רבנים ובהם רוב גאוני ארץ אונגארן וקדושי עליון אשר רבים מהם כעת בצרור החיים את ד' ובוועד ההוא נדברו יראי ד' הרבנים הנזכרים בישיבות שיש בהם סמוכים מן התורה והדבר יצא מפי המלך מלכו של עולם ע"י עבדיו נאמני ביתו אשר רוח ד' דבר בם ומילתו על לשונם בהסכמת בני האסיפה רובם ככולם כי יש סדר למשנה בלימוד הישיבות מקובל מפי סופרים וספרים להיות שונה הלכות תורת ה' תמימה ברה כחמה בלי תערובות חכמה משאר חכמות חיצוניות".

כתב בספר **התניא** (פרק ח') העוסק בחכמת אומות עו"ג בכלל דברים בטלים יחשב לעניין ביטול תורה, ועוד זאת יתרה טומאתה של חכמת האומות על דברים בטלים וכו' שמלביש ומטמא בחינת חכמה בינה ודעת שבנפשו האלוקית.

ובספר **בני יששכר** (חודש כסלו טבת, מאמר ב' אות י"ב) ביאר באריכות עניין חכמות הגוים: היוונים רצו לבטל חכמת התורה שנקרא אור ולהגביר חכמות החיצוניות הנקרא חושך, מפני שכל החכמות החיצוניות המה כסילות נגד חכמת התורה וכו' ועל כן מלכות יון נקרא חושך.

אות מ"ה: והנה בהתגברות מלכות יוון הרשעה עיקר כוונתם היה להגביר חכמות חיצוניות ולעזוב ח"ו חכמת התורה, הנה בהתנוסס ה' יתברך עמנו להכניע הקליפות יון פילוסו' החיצוניות, הנה ליהודים היתה אורה זו תורה, להתודע ולהגלות חכמת התורה, וכי אין לנו חלק ונחלה בחכמות החיצוניות והתורה לא תחסר כל בה, אפילו כל מה שמשיגים בראיה מוחשית או בראיה שכלית הכל יש ראיה בתורה בבאור, מעתה העוסק בתורה מבין מאליו כל החכמות, הנה לזכר זה תקנו נר מצוה הלזה ולא נתפתה ח"ו לפיתויי הזונה חיק צרה נכריה, על כן תקנו בנר מצוה מדליקו על פתח ביתו מבחוץ רמז שע"י האור היוצא מבית ישראל פנימה מאירין גם לחוץ הינו כל מה שמושג בטבע החכמות חיצוניות הכל נכלל בתורה הקדושה... אשר המצוה להניח בשער הוא זה מצותה עד דכליא רגלא דתרמודאי ממזרים חכמות חיצוניות.

מאמר ג' אות ט"ו: דמלכות יוון נקרא חושך כי רצו להגביר חכמות החיצוניות חכמת יוון ורצו לבטל חכמת התורה... ונתקן הנר מצוה הזה לדורי דורות להגביר אור התורה וחכמתה ולבטל חכמות החיצוניות חכמת יוון על כן הרגיל בנר הוויין ליה בנים ת"ח. וראה שם עוד באות י"ז מה שהביא מתשובת הרמ"א ושאין להביא ראיה מהרמב"ם ז"ל.

וכתב עוד: קינאתי בהוללים קנאת ה' צבאות, הלא המה הקוץ הממאיר לבית יעקב כתות ערב-רב המעורבים בישראל, זה דרכם כל היום לצודד נפשות להרחיקם מעול התורה ולחבק חיק נכריה, הלוא המה חכמות החיצוניות, כי בהפקירא ניחא להם לפרוק מעליהם עול משא התורה ומצוות... ומאוד עמקו מחשבותם החיצוניות לבטל תינוקות של בית רבן מתורת אלוקינו (הקדמת מעיין גנים, לבעל הבני-יששכר).

בספר 'גליא רזיא' כתב שהחכמות החיצוניות הם המים המאירים והס"מ שולט בהם וכו'. וכתב הרמח"ל: מי שנמשך אחר החכמות החיצוניות התפתה אחר אותו רע והשתקע בו ועזב את התורה והתורה נלקחת ממנו שאינה ראויה לו עוד (תיקונים חדשים לרמח"ל, תיקון ע').

בשו"ת חבצלת השרון (מהדו"ת סי' יב) כתב ששמע מפי רבן של ישראל החפץ-חיים זצ"ל על ה'חדרים' המערבים קודש וחול שהם טריפה (מע"י ח"ב עמ' 488).

ובספר ברכת שמואל (קידושין סי' כז אות ט') כתב: ח"ו לומר שמותר מן התורה לתת איש ישראל בנו לגימנזיות, הא' מפני שיש מינות בלימודיהם, הב' מפני עקירת מצוות ת"ת כי חייב כל איש מישראל בושנתם לבניך ללמד לבנו כל התורה. גימנזיות ואוניברסיטאות אסור משום מינות, והגר"ח בשעת המלחמה לא התיר ללכת לגימנזיה אפי' בענין פיקוח נפש, דע"ז דוחה נפש מישראל ואין מתרפאין בעצי אשירה.

♦ ז. כל החכמות רמוזות בתורה הקדושה

היה הקב"ה מביט בתורה ובורא את העולם (ב"ר א', זוה"ק תולדות קל"ד א'), נתיעץ בתורה וברא את העולם, והיא היתה אומנת לכל מעשה בראשית ובה נטה שמים ויסד ארץ (תנחומא א' תנדבא"ר פל"א זוה"ק תרומה קס"א א').

מכיון שכך מובן הדבר שכל חכמות הבריאה והטבע רמוזות בתורה הקדושה, וכמאמר חז"ל (אבות ה' כב) הפוך בה והפוך בה, ובמדרש תהלים (י"ט) אמרו על שמואל שאמר מכיר אני חוצות הרקיע, וכי שמואל עלה לרקיע אלא ע"י שיגע בחכמתה של תורה למד מתוכה מה שבשחקים.

כתב הרמב"ן (הקדמה לתורה) ושלמה המלך שנתן לו ה' החכמה והמדע הכל מן התורה היה לו וממנה למד עד סוף כל התולדות וכו' וכל זה ידע בתורה והכל מצא בה. וכן כתב **רבינו בחיי** (פתיחה לתורה) "הדרך השלישי דרך השכל, בו אשלח ידי לכתוב במקומות, להורות כי תורתנו כלולה מכל החכמות, כל שאר חכמות שפחות, מוצגות בדרך עיון ומחקר, ותורתנו מן הקב"ה והיא העיקר".

וכן כתב הכוזרי (מאמר ב', סו) שרשי כל החכמות וכלליהן הועתקו מאתנו וכו', וכן כתב הרמב"ם (מורה נבוכים ח"א עא), וכן הרמ"א בתורת העולה פ"א. והשוטים שואלים הרי בכל חכמתו לא המציא שלמה המלך את הדפוס הקיטור והאווירון (ע"י מכתב מאליהו ח"ה עמ' 273).

המהרש"א (גיטין סט ב') כתב: שאין התלמוד חסר מכל החכמות כי לכל חולי תמצא בו רפואה שלימה ואמיתית למבינים לשונם.

וכתב **החתם-סופר** (תורת משה פר' שמות) ואין נחת רוח לפניו בהיותינו עוסקים בספריהם כלל, ואם כן מאין נדע כל הצריך לתורה והספר קטן וקצר מהכיל וכו', אבל דע והאמן שאין לך כל חכמה בעולם ומה למעלה ומה למטה ולפנים ולאחור שלא נרמז במילותיה ותיבותיה וכו' ועל כן בראות אומות העולם כי אין לנו שום עסק בספריהם וגם אין אנו מסכימים עמהם ואין לנו שום חיבור אחר כי אם ספר התורה הזה ומכל מקום הכל גלוי לפנינו על צד היותר טוב והיותר אמיתי ידעו ויבינו כי נבונים אנחנו להוציא דבר מתוך דבר ולהבין רמזות התורה הקדושה הזאת.

וכתב עוד בדרשות חת"ס (דרוש לח' טבת דף ק-קא): מי שהטביע הטבע ית"ש יודע סתריה והוא מגלה סודו ליראיו, וכל החוקרים המתחכמים בטבעיים גם כי העמיקו חכמתם עד להפליא מ"מ כיון שאינם מקובלים מבעל מלאכת הטבע ית' הרי הם מגששים כעיור באפילה, אך בשכלם בלי קבלה ואינם יודעים דבר על בוריו ומה שזה סותר זה בונה וחוזר זה והורס בנינו.

אמנם סוד העיבור שנמסר לנביאים ממרע"ה מפי הקב"ה אין בו ספק ונשכח מאיתנו לפי שעה עד יבא מורה צדק ויורנו. וזהו שאמר כי היא חכמתכם ובינתכם ואחז"ל (שבת ע"ה) זה חשבון תקופות ומזלות ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה וכו', רצו בזה כי אומות העולם מעמיקים עצה בענינים הטבעיים זה באצטרולוגיה זה בפילוסופיה וזה במוסיקה וכדו' וישראל כתיב והגית בו יומם ולילה **אין לו רשות לעסוק בחכמות חיצוניות אלא בתורה** לידע חוקי האלקים ותורותיו, או בתפילה לה' אלקינו בכל קראנו אליו, ואפילו הכי כל אחד מנביאי ישראל וחכמיה בקי בכל החכמות כולם יותר מחכמי או"ה, והטעם כי בעל הטבע ית' הוא אשר תיקן הגלגלים הכוכבים וסדר הילוכם הוא מורה אותם איך נעשה זה ותו אין צריך עיון וחכמה, וזהו שיתפלאו או"ה עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה להבין לחשוב תקופות ומזלות וסתרי הטבעים, כי הלא מבליים ימיהם בתפילה ובתורה וא"כ מנין להם שאר חכמות הרבות והעמוקות האלו.

וכתב הרמב"ן (בראשית ה,א) בשם ר' שרירא גאון כי בפסוק זה ספר תולדות אדם רמוזים הכרת פנים וסדרי שרטוטין.

וידועים דברי הגר"א כי בתורה רמוז כל מה שיקרה לכל מין ומין: והכלל כי כל מה שהיה הוה ויהיה עד עולם הכל כלול בתורה מבראשית עד לעיני כל ישראל, ולא הכללים בלבד אלא אפילו פרטיו של כל מין ומין ושל כל אדם בפרט, וכל מה שאירע לו מיום הולדו עד סופו וכל גלגוליו וכל פרטיו ופרטי פרטיו וכן של כל מין בהמה וחיה וכל בעלי חי שבעולם וכל עשב וצומח ודומם וכל פרטיהם ופרטי פרטיהם בכל מין ומין ואישי המינים עד לעולם ומה שיאירע להם ושרשם, וכן כל מ"ש באבות ומשה וישראל כולם הן בכל דור ודור שכולם מתגלגלים ניצוצותיהם בכל דור ודור כידוע, וכן כל מעשיהם מאדה"ר עד סוף התורה הוא בכל דור כידוע למבין וכ"ה בכל אדם ואדם לבד כמו שהתחיל לבאר במדרש הנעלם ברמז. וכל זה נכלל כלו בפרשת בראשית עד נח כמ"ש כאן בסע"ד (ביאור הגר"א על ספרא דצניעותא, דף לד ע"א).

וכתב הגר"ח מוולאז'ין (בהקדמתו לספרא דצניעותא) שנתגלו לגר"א כ"ב מאות וס' פירושים על הפסוק "עלו זה בנגב" ובאופן אחד מהם ידע כחות כל הבריות וכל אבר מה עניינו. ועי' עוד באור החיים (לחסיד ר' יוסף יעבץ סוף פרק ג'), מעוז הדת (פרק ו'), בן יהוידע (סוכה כ"ח) דריב"ז לא איבד זמן כדי לידע החכמות.

ולמרות כל ההתקדמות המדעית והטכנולוגית כיום, זה ודאי שכל המדענים והחוקרים מגששים כעיורים באפילה, ורבים מהגילויים החשובים נתגלו להם רק במקרה כידוע בעוד שהם היו עסוקים בכלל בניסויים אחרים, כגון הרנטגן, הפניצילין (אבי האנטיביוטיקה), קרני רדיום, גילוי החיידקים, הגומי, אנרגיית הקיטור, האלקטרומגנט ועוד.

העין האנושית מתוחכמת לעין ערוך מכל מצלמה, והמטוס המשוכלל ביותר הוא פרימיטיבי ומגושם מאוד ביחס לכל זבוב פורח, וגם צריך כמה ק"מ כדי שיוכל להמריא, וגם זה לקח להם כמה אלפי שנים עד שהצליחו לייצר משהו שמתרומם מהקרקע. וגם התרופות שלהם מועילות לדבר אחד וגורמות תופעות לוואי בדברים אחרים, והתרופה לכלבת שמצאו בדורות האחרונים כבר כתובה במפורש בגמ' ביומא (פג א') מי שנשכו כלב שוטה אין מאכילין אותו מחצר כבד שלו וכו'.

בתורה הקדושה רמוזים כל החכמות והרפואות, ואי"ה בביאת משיחנו אז תמלא הארץ דעה את ה' ותשוב הנבואה ויתגלו סודות התורה, וכמו שביאר **המהר"ל** (דרוש על התורה) שהמשיח הוא "עני ורוכב על חמור" דהיינו שקודם ביאת המשיח יהיה העולם חסר דעה וחכמה לגמרי כחמור, ובביאת המשיח יתקיים ומלאה הארץ דעה את ה' (ישעיה יא).

♦ ח. חז"ל ידעו החכמות מתוך התורה

גם חכמינו חכמי המשנה והתלמוד ידעו את כל חכמות הטבע מתוך התורה הקדושה, וכמבואר בגמ' (בכורות ח') ברבי יהושע בן חנניה שידע זמן עיבורו של נחש שהוא שבע שנים מתוך התורה הק', ושם (מ"ה) בר' ישמעאל שידע במנין האיברים, ובהוריות (י') שני תלמידים שידעו לשער כמה

טיפות יש בים, ובמדרש תהלים (י"ט) אמרו על שמואל שאמר מכיר אני חוצות הרקיע, וכי שמואל עלה לרקיע אלא ע"י שיגע בחכמתה של תורה למד מתוכה מה שבשחקים, וחזקיה המלך גזר ספר רפואות (פסחים נו א').

וכתב רבנו בחיי (ויקרא יח, כט) וידוע כי אין דעות הפילוסופים אצלנו עיקר לפי שאינם אלא מצד המחקר, ולא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו, אבל משכילי ישראל אין להם אלא דברי רז"ל חכמי האמת אשר מפי הנביאים קיבלו האמת והם אשר ידעו הדברים כלם על אמיתתם.

ובתשובת הרשב"א (ח"א סי' צח) נשאל על בהמה שהיו בה סימני טריפה ועברו עליה י"ב חודש אם אפשר להכשירה, והשיב "אם ראית מי שמקיל ומכשיר אל תשמע ולא תאבה אליו ולא תהיה כזאת בישראל, וכל מי שמכשיר זה נראה בעיני כמוציא לעז על דברי חכמים וכו', ויבטל המעיד ואלף כיוצא בו ואל תבטל נקודה אחת ממה שהסכימו בו חכמי ישראל הקדושים הנביאים ובני נביאים ודברים שנאמרו למשה מסיני" (ופסק כן הרמ"א יו"ד סי' נז, סי"ח).

וכן כתב הריב"ש (סי' תמז): ידעת האדון נ"ר שאין לנו לדון בדיני תורתנו ומצותיה, על פי חכמי הטבע והרפואה. שאם נאמין לדבריהם, אין תורה מן השמים חלילה! כי כן הניחו הם, במופתיהם הכוזבים. ואם תדין בדיני הטרפות על פי חכמי הרפואה שכר הרבה תטול מן הקצבים וכו', כי לא מפי הטבע והרפואה אנו חיי, ואנחנו על חכמינו ז"ל נסמוך, אפילו יאמרו לנו על ימין שהוא שמאל, שהם קבלו האמת ופירושי המצוה איש מפי איש עד משה רבינו ע"ה. לא נאמין אל חכמי היונים והישמעאלים, שלא דברו רק מסברתם ועל פי אי זה נסיון מבלי שישגיחו על כמה ספקות, יפלו בנסיון ההוא. כמו שהיו עושין חכמינו ז"ל כמוזכר בפרק המפלת (ל') אני מביא ראיה מן התורה, ואתם מביאים ראיה מן השוטים?

וכתב החיד"א (שם הגדולים, ספרים ה' אות פ"ב): אומר כי הנה היו מן הגדולים שעלה על דעתם לנטות קצת מדברי רז"ל בצד מה, והיה זה שהם היו חכמים בלמודיות וטבעיות ודעתם רחבה, וסברו כי רז"ל היו חכמים לבד, וזה טעם שאמרו הלא גם בנו חכמה ודעת עם שהם חכמים יותר. אבל היה להם לשים לבם כי רז"ל היה להם רוח"ק ואליהו זכור לטוב שכיח גביהו ונשמתם ממקום עליון והיא נקיה ואין יחס ביניהם לבין רז"ל וצריכים אנו לכוף ראשנו לקבל האמת מבעלי האמת.

וכן כתב היעב"ץ (אור החיים פ"ג, הובא במעוז הדת דף לג): חכמי ישראל היו בקיאים בכל החכמות להבנת התורה והתלמוד וכו' היו מקבלים אמיתת הדברים מהחכמים אשר קיבלו מהנביאים, אשר הם קיבלו מבורא עולם לא שחברו בהם החקירה העצומה אשר כלל ימיהם בה חכמי האומות וכו', אכן קיבלו אמיתת הדברים ההם מפי הנביאים בלי יגיעה ועמל כלל יותר מהחוקרים בהם כל ימיהם וכו' עיי"ש.

והנודע ביהודה (יו"ד ל' תניינא) כתב: ומי יוכל לדמות את עצמו לבעלי התלמוד שכל דבריהם היה ברוח הקודש והיו מקובלים איש מפי איש עד משה רבינו מפי הגבורה. וכן כתב **בתפארת יהונתן** (ויקרא יד, לז): וכל דברי חז"ל הן למעלה ממה שהשיג החוקר הטבעי, ודבריהם דברי קבלה מסוד ה' ליראיו.

וכן כתב **רבי צדוק הכהן** (שיחת מלאכי השרת ג, ו) כמו שתמצא בדברי רז"ל בקיאות בחכמת הטבע מופלאת מאוד בעיני כל חכמי הטבע מאין זה להם, כי לא למדו מעולם בבתי מדרשיהם חכמות טבעיות, אבל ידעו זה על ידי ידיעתם בסודות הבריאה מסוד ה' ליראיו.

וכן כתב **הערוך-השלחן** (אה"ע י"ג): וכלל גדול אומר לך שרבותינו חז"ל לבד גודל קדושתם וחכמתם בתורת ה' עוד היו יותר גדולים בחכמות טבעיות ובידיעות העולם יותר מכל המתחכמים להשיב על דבריהם הטהורים והמפקפק על דבריהם מעיד על עצמו שאינו מאמין בתושב"ע אם כי יבוש מלהגיד זה בפה מלא.

ובעל **הלשם** (בספר הדע"ה דף פ' ע"ב) העיקר המחויב לכל מי אשר בשם ישראל יכונה להאמין באמונה שלמה שכל מה שנמצא בדברי רז"ל בהלכות ואגדות בש"ס ומדרשים הם כולם דברי אלקים חיים כי כל מה שאמרו הוא ברוח ה' אשר דיבר בם ומסוד ה' ליראיו.

גם מרדכי היהודי שידע שבעים לשון וידיעת הסנהדרין לא היתה בדרך לימוד ובילוי הזמן אלא בכח התורה ושמותיה (פירוש האגדות על ברכות נה א' לר' עזריאל בן שלמה מגדולי המקובלים הראשונים), וכן כתב בספר טיב גיטין (שמות אנשים אות י' ס"ק ט"ז) שיש מילים בלשון הקודש שעברו לשפות העמים וחז"ל לקטו אותן משם כגון טט פת וכדו'. וכן במשנת חסידים (בספר יושר לבב) דהסנהדרין ידעו שבעים לשון מתוך חכמת התורה. ועי' חולין ס' א', וחידושי חת"ס ע"ז ס"ה א', ובהקדמת ספר אמונת חכמים (למהר"ש באזילה), ובספר מגדול עוז להיעב"ץ עלית הטבע.

ובספר שבילי אמונה (לר' מאיר אלדבי נכד הרא"ש, נתיב ח') כתב: ראוי להודיע כי כל החכמות הנמצאים בחכמי או"ה הם לקט ופאה שהניחו להם חכמינו ז"ל. הג"ר הלל מקאלאמיא (מגדולי תלמידי החת"ס) בספרו שירי משכיל (כלל א' פ"ט) ששמע כמה פעמים מרבו החת"ס שמי שידע ש"ס יודע כל שבע החכמות.

בספר טיב גיטין (לר' אפרים זלמן מרגליות בשמות אנשים אות י' הוסף): וידוע שהסנהדרין שהיו יודעים בשבעים לשון שלא היה הענין בדרך לימוד ובילוי הזמן, כי אם לפי שהיו יודעין כל התורה כולה ובכח התורה ושמותיה הקדושים השיגו בחכמתם להכיר בע' לשון שאחיות הע' לשון הם בכללות התורה וכמ"ש בסוטה שהתורה בכל לשון נאמרה ע"ש ד' ל"ג ובתוס' ד"ה כל וע"ז נאמר אז אהפוך אל העמים שפה ברורה יחד וכו' כי אז יכירו וידעו שכל הע' לשון אשר בימי דור הפלגה בלל ה' את שפתם מקור אחד לכולם והוא שפה אחת ודברים אחדים שהוא לשון הקודש ע"כ.

ובפסחים (צד ב') חכמי ישראל אומרים ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למעלה מן הרקיע, וחכמי אומות העולם אומרים ביום חמה מהלכת למעלה מן הרקיע ובלילה למטה מן הרקיע, אמר רבי ונראין דבריהן מדברינו. ומכאן רצו כמה ספרים לטעון כאילו יכולה להיות טעות בדברי חז"ל.

אך כבר אמר על זה רבנו תם דאע"ג דנצחו חכמי אומות העולם לחכמי ישראל היינו נצחון בטענות אבל האמת הוא כחכמי ישראל, והיינו דאמרין בתפילה ובוקע חלוני רקיע (הובא בשיטה מקובצת כתובות יג ב'). וכן כתב הרמ"א בתורת העולה, והיש"ר מקנדיא (ספר אלים צד ס').

והרמ"ע מפאנו (עשרה מאמרות, אם כל חי ח"א פ"ב) כתב: וכבר הפריז את המידה מי שאמר מן המפרשים שחזרו חכמי ישראל והודו לאומרים כך שאין הסוגיא כדבריו, ועי' מה שכתב במאמר העיתים (ס' י') בגנות המתפארים בחקירתם ושם (ס' יא) בענין חלוני רקיע שמסרו לנו אמיתתם אנשי כנה"ג, וכן ביערות דבש (ח"א דרוש ד') בביאור הגמ' בפסחים ושלא חזרו בהם חכמי ישראל, ועי' בספר פחד יצחק (לאמפרונטי, ערך צידה) ובתשובת רבו הר"י בריאל.

ובביאור הגר"א לספר יצירה (פ"ו מ"א, כ' ע"א) כתב דתלי הוא התנין במזלות שעל ידו יצאו כל המזלות וע"י יבואו וע"י כל החילופים במהירות ובאיחור ועמידת הכוכבים והילוכם לאחור והוא כולל כולם, ולפי שלא ידעו בו הפילוסופים והתוכנים נשתבשו במהירות ואיחור הכוכבים וכל הנ"ל ושאר דברים וגזרו שהגלגל חוזר ומזלות קבועים ונצרכו לגלגל הקפה וליוצא מרכז ודברים זרים והכחישו דברי רבותינו ז"ל בחלוני רקיע, אבל ע"י התנין במזלות יתורץ הכל והוא נעלם כמו לב וכו'.

וכתב הגר"א חבר (ברית יצחק ד' ע"א) ח"ו שיחזרו מדבריהם שהם מסורות בידם מנביאים הקדושים אלא שניהם אמת שזה בפנימיות וזה בחיצוניות. ועוד כתב בספר מגן וצינה (דף מט) הגר"א האמין בכל דברי חז"ל כפשטם ואמר שכל החוקרים לא ידעו ולא הגיעו לקרסולי חכמינו הקדושים בשום חכמה ומדע.

◆ ט. מצוה לחשב תקופות ומזלות

יש שרצו להביא ראיה על החיוב ללמוד לימודי חול ממה שאמרו בגמ' (שבת עה א'): כל היודע לחשב בתקופות ומזלות ואינו חושב עליו הכתוב אומר ואת פעל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו (ישעיה ה'). אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן מנין שמצוה על האדם לחשב תקופות ומזלות שנאמר ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים (דברים ד') איזו חכמה ובינה שהיא לעיני העמים הוי אומר זה חישוב תקופות ומזלות.

אולם הרמב"ם והטוש"ע לא כתבו מצוה זו, והסמ"ג מנה חישוב תקופות ומזלות למצוה (מ"ז), אך **הרמב"ן** (בסה"מ לרמב"ם בשורש הראשון) כתב על זה: זו אינה מצוה מדבריהם אלא לידעים בה הוא מצוה על דרך הזירוז שיסתכלו בה ויודיעו עתידות לשאר האומות וכו' וזו היא ששנינו (אבות ספ"ג) תקופות וגימטריאות פרפראות לחכמה.

ובחידושי הש"ס למהר"י פיק ברלין (שבת ע"ה) כתב דברי"ף ורא"ש הנוסחא היא **והיודע** לחשוב תקופות ומזלות ואינו חושב אסור לספר הימנו, והרמב"ם וטוש"ע לא כתבו דין זה כלל (והרמב"ן בספר המצוות כתב גם כן דהמצוה רק על היודע).

◆ י. דעת המהר"ל והגר"א

המהר"ל כתב (נתיבות עולם פרק יד) "והנראה שיש ללמוד חכמת אומות כי למה לא ילמד החכמה שהיא מן הש"י שהרי חכמת האומות ג"כ מהש"י שהרי נתן להם מחכמתם...".

ומדבריו אלו רצו להוכיח על החיוב ללמוד חכמות הטבע ולימודי חול.

אולם כבר כתב על דברים אלו בספר בעי חיי (פ' נצבים, להגאון ר' יעקב שור רבה של קיטוב):

אבל בזה אתפלא על קדוש ה' מכובד המהר"ל מפראג בנתיבות עולם שהפריז בזה על המידה, ואם אמנם כי הפריז קצת על המידה בזה, לטובה נתכוין גאון קודשו שלא יהיו ת"ח ערומים מדעת עניני תהלוכות העולם ושאר עניינים מדיניים ובידיעתם גם מעניני חכמתם ימליצו טוב בעדינו לעת הצורך. ורמזו בזה אמתיה דבי קיסר כאשר שרו לר' אבהו רבא דעמיה ומדברנא דאומתיה והכוונה יען שבו היו חכמת התורה וחכמות חיצוניות יחד נצמדים והגין בזה עבור עמ"י לבל יהיו לשמצה באומה המושלת מפאת קנאת הדעת והתווכח עם המינים כמה פעמים כמובא בש"ס ע"ז ושאר דוכתי...

אולם כל זה לחכמים שכבר נלאו ידיהם בחכמת התורה וביררו וזיכנו נשמתם אשר הלימוד בחכמת העמים לא יעממנו ולא יבואו ח"ו בעבור זה לידי נטיה מדרך האמת. אבל השועלים קטנים אשר המה רק כאפרוחים שנפתחו עיניהם אין ספק כי לימוד חכמת העמים לא יביאם לידי אחרית טובה כאשר העיד לנו הרב האי גאון ועמ"ש מהר"י יעבץ בספרו "אור החיים" כי ביום הזעם שנת רנ"ב בעת גירוש שפניא (ספרד) הכל מסרו עצמם ונפש בניהם על קידוש שמו יתברך מלבד האנשים אשר התחכמו בלימוד חכמת פילוסופיא ושאר חכמות חיצוניות נשתמדו ויצאו מן הכלל עיי"ש (ועי' באסיפת זקנים ב"ק פ"ג בשם המאירי).

ועי' מה שכתב בספר החיים לר' חיים אחי המהר"ל (ספר זכויות פרק ג'): דחז"ל קבעו ו' סדרים כנגד ו' לימודים בספרי שאר חכמות, וכל זה כדי שנעקור מלבנו כל אותן החכמות החיצוניות ונדבק לבנו בתורת השם יתב' לבד, ועי' לקמן סעיף יד מה שהבאנו מדברי המהר"ל.

יש טוענים בשם הגר"א כי חובה על האדם ללמוד חכמות האומות, וכמו שכתב ר' ברוך משקלוב (בהקדמת ספר ההנדסה של אוקלידס) ששמע בשם הגר"א "כי כפי מה שיחסר לאדם ידיעות משארי החכמות, לעומת זה יחסר לו מאה ידות בחכמת התורה, כי התורה והחכמה נצמדים יחד..."

אמנם כתב על זה הגר"א קוטלר זצ"ל (משנת רבי אהרן ח"א עמ' יד): וברור אצלי שמה שאמר הגר"א כי מי שיחסר לו בשאר ידיעות יחסרו לו כמה שערים בתורה - זהו לפי מדרגתו שידע הכל עד לפרטי הפרטים, כי שאר החכמות אינן נוגעות אלא לפרטים בלבד, ולפי מדרגתו אין חסרות לנו שאר הידיעות כלל, כי בלאו הכי אין אנו יודעים בירורי פרטי הדברים.

אך מכל מקום יש להטיל ספק אם אכן נאמרו הדברים ההם ע"י הגאון, שהרי כתב על זה הרב בצלאל לנדוי (ספר "הגאון החסיד מוילנא" עמ' ריז) "ספק אם דברים אלה יצאו מפי הגר"א, ואין להמנע מלהביע חשש שהדברים לא הובנו ע"י השומע כל צרכם... משכילי הימים ההם ניסו כנראה לייחס השקפות וכן דברים שלא אמרם ולא עלו על לבו" כמו כן הדברים לא נזכרו על ידי איש מן התלמידים ששיבחו את הגר"א וידיעותיו בכל החכמות (ראה בספר 'חשבון הנפש' בקונטרס בואו חשבון (פרק ב') שהמשכילים ניסו ליחס גדולי ישראל להשכלה).

מחבר ספר ההנדסה היה קשור לתנועת ההשכלה, בהוצאת ספריו הוא נתמך ע"י המשכילים בברלין, בראש ספרו "יסוד עולם" מנויים כמה משכילים המשבחים את ר' ברוך ומגנים את הלוחמים בהשכלה.

גם מדברי הגר"א עצמו מוכח שלא כדבריהם, שהרי כתב הגר"א (בפירושו למשלי ל' ח-ט) "פן אורש" ולא אבין חכמת התורה ומחמת זה אלך אחר חכמות חזוניות וילדי נכרים ואעבוד ע"ז חס ושלום".

ובביאורו לשו"ע (יו"ד סי' רמ"ו) הסכים עם הרמ"א ופסק שאין ללמוד שאר חכמות. ועי' ביאור הגר"א יו"ד (קע"ט ה', ס"ק יג) מה שכתב על השפעת הפילוסופיה הארורה על הרמב"ם. ובהקדמת פאת השולחן כתב על הגר"א שלמד את הפילוסופיה לתכליתה ולא מצא בה רק שני דברים מועילים והשאר יש לזרוק לפח. וכן כתב בספר אבן שלמה (פרק י"א, ד) בזכות שמתרחקין מאותן העוסקים בלימוד פילוסופיה אלקית, למודיות וטבעיות יזכו לעתיד לבוא לאור ה'.

והגאון ר' חיים מוואלוז'ין זצ"ל (בעל "נפש החיים") גדול תלמידי הגר"א גאון הדור רבן של כל בני הגולה, אשר זכה ללמוד מפי הגאון במשך כ-30 שנה (מעת היותו בן י"ט כמבואר בכתר ראש סי' נו), בישיבתו הקדושה שהקים כחמש שנים אחר פטירת הגאון, לא הכניס שום לימוד אחר מלבד התורה הקדושה, והישיבה נסגרה כאשר השלטונות דרשו להכניס בה לימודים אחרים כידוע (יעו' בספר "הראשון לשושלת בריסק", ח"ח עה"ת עמ' רנא, והגדש"פ וואלאז'ין בתולדות הישיבה הק').

וכן בדברי ר' פנחס מפאלצק, תלמיד הגר"א, בספרו כתר תורה (עמ' ב') מבואר מה דעת הגר"א על לימודי חול וכפי ששמע מהגאון:

מים הזידונים המים המרים והמאררים העכורים המלוחים והסרוחים חכמות החיצוניות ולמודים טבעיות מדיות חתיות צדוניות עמוניות האסורים לבא בקהל ה' ... מה גם שתרבה בישיבת תורת ה' תמימה להדיח את צואת הזרה לא יבצר מהשאר סברא זרה בצד מה (עמ' ג')... לא מבעי אם תבגוד באשת נעורך היא התורה ותחת אשה תקח זרים ותחבק חיק נכריה בודאי תבוא אל דרכי שאול כי זה ביתה, אלא אפי' אחר שתמלא כריסך מהתורה הקדושה ומצותיה ואח"כ תלך לטייל אחר מיני מתיקה חכמות החיצוניות יפיגו לך טעם התורה והמצות שהיו בך כבר כמד"א כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה לכן אל תקרב לפתח ביתה כלל רק הרחק מעליה דרכך... **ושמעתי בשם מורי הגאון האמיתי** שזה שאמר ר"ח (שבת קמ ב') אנא לא בעניותא אכיל ירקא משום דגריר פירוש כשהיה ע"ה לא רצה ללמוד החכמה החיצונה משום דממשיך, ולא בעתירותא אכיל ירקא כשנעשה גדול בתורה והטעם כי היכא דיעול ירקא ליעול בישרא וכזורא (עמ' ה').

וכן כתב ר' אליהו רוגולר אב"ד קאליש תלמיד הגר"ח מוואלוז'ין (בשו"ת יד אליהו ח"א סי' כה): ותמיד היה מכריז (הגר"א) שלא ללמוד שום חכמה זולת התלמוד כי אם חכמת הדקדוק לבדה, ושאר החכמות לא היה לומד כי אם **במקום שאסור להרהר בדברי תורה**.

ובספר אור תורה להגר"א חבר (אות פ') כתב: חכמה חיצונית היא הפילוסופיה הארורה ונקראת מים עכורים וכו' ועל זה הזהיר שלמה באמרו שמה מים מבורך, רצה לומר שלא תעסוק רק בחכמת התורה לבד דכולא בה וכל החכמות הם כלולים בה כמו שכתב הרמב"ן בהקדמתו בבאור התורה (והגאון הנ"ל היה תלמיד תלמידו של הגר"א).

וכבר התפרסם מה שאמר הנצי"ב מוואלוז'ין זצ"ל קודם פטירתו לבנו הגר"ח ברלין זצ"ל:

"לזכרון מה שהזהירני וציוה עלי מר אבא הגאון זצלה"ה הכ"מ (הנצי"ב) קודם פטירתו. על דבר שמסר נפשו על ענין ישיבה דוואלוז'ין, שלא להכניס לתוכה שום לימוד חול. ולסיבה זו נסגרה הישיבה ומזה נחלה בחוליו אשר לא עמד ממנה. וציוה עלי באזהרה שלא להסכים לענין זה בשום אופן בלא שום הוראת היתר בעולם. ואמר שהקב"ה רמז כל זה בתורה: נאמר "להבדיל בין הקודש ובין החול", היינו שכל עניני החול המתערבים בקודש בלא הבדל, לא די שאין עניני לימודי חול מקבלים קדושה, אלא אף זו שעניני לימודי קודש מתקלקלים מהם. על כן לא ירע לך בני מה שהענין הזה גרם לי לצאת מן העולם ולהסגיר את הישיבה, כי כדאי הוא הענין הגדול הזה למסור נפשו עליו (ילקוט דעת תורה אות נ"א, והובא בילקוט חמישיא על התורה ויקרא עמוד 87).

בספרי הציונות מצטטים הרבה את דברי הגר"א לעיל שכל שיחסר לאדם יד בחכמות יחסר לו מאה ידות בתורה, אבל האם כל כוונתם בלימודי חכמות הטבע וחכמות הגוים הוא להבין את התורה הק' וסוגיות הגמ' או להוציא תעודות בגרות וללמוד באוניברסיטה ומקצוע מכובד.

האם לאחר שלמדו באוניברסיטה הם טורחים להבין את הסוגיות בגמרא אשר מצריכות לימודי חול? האם לימוד אזרחות היסטוריה פסיכולוגיה משפטים רפואת שיניים מביא לידיעת והבנת התורה?

♦ יא. לימודי חול בבית הכסא

על יחס גדולי ישראל לשאר החכמות נוכל ללמוד מכך שמצינו רבים אשר הוצרכו ללמוד חכמות האומות ועשו זאת רק במקום אשר נאסר בו לימוד תורה, כגון בבית הכסא וכדומה.

וכן אמרו חז"ל במדרש (דברים רבה חו) "לא בשמים היא" שמואל אמר אין התורה מצויה באיסטרולוגים וכו' אמר להם לא הייתי מביט באיסטרולוגים אלא בשעה שהייתי פנוי מן התורה אימתי כשהייתי נכנס לבית המים. וכן הוא במדרש שוחר טוב (י"ט), והובא בתוס' (תענית ז' ע"א ד"ה אף), ובשו"ת חוות יאיר (סוף סימן רי"ט) ושם כתב: רק בעת שהלך לצרכיו כבירושלמי.

רבנו בחיי דברים (ליב) אחר שהביא המדרש על שמואל שהיה עוסק בזה רק בבית המים, כתב: ועל חכמות אלו היה מזהיר ישעיה לישאל, ומכאן שאין להתעסק לבד בשאר החכמות אלא בעיקר שהיא תורתנו צא ולמד משמואל שלא היה מתעסק בהם אלא במקום האסור לדבר שם דברי תורה והוא מקום בלתי טהור, וכן אמרו רז"ל.

המהרש"ל אחר שהוכיח לחכם אחד על שהביא ראיה מדברי אריסטו הערל, כותב "יש לי יד בחכמתם כמותך אלא שארחיק מהם נדוד שאפילו בדברים היפים אמרו בע"ז (י"ז) על כהאי גוונא הרחק מפתח ביתה ואין לך מינות והריסות כחכמתם, וכדאי לעיין בהם בהליכות לבית הכסא ודומהו" (שו"ת הרמ"א סי' ו').

וכן העיד על עצמו **היעב"ץ** (שאילת יעב"ץ סי' י') כי עיין בבית-הכסא בספרי פילוסופיה המועתקים ללשון עברי, וכן כתב על הרמב"ן שהיה מעיין בספרי לעז של אומות העולם בבית-הכסא כדי שלא להרהר בד"ת, וכן היה מנהג אביו הגאון (החכם צבי זצ"ל).

וכן **הרמח"ל** כתב (ספר הדרכים, דרך חכמה) והמלאכות והחכמות החיצוניות כשידעם יניחם, אך למען לא ישכחם יחזור עליהן בהפנותו אל בית המים... ומכל שאר חלקי התורה לא יניח ידו.

וכן **הגר"א** היה מכריז שלא ללמוד שום חכמה זולת התלמוד כי אם חכמת הדקדוק לבדה, ושאר חכמות לא היה לומד כי אם במקום שאסור להרהר בדברי תורה (שו"ת יד אליהו לר' אליהו רוגולר אב"ד קאליש תלמיד הגר"ח מוולוז'ין, ח"א סי' כ"ה). וכן הגאון **הרד"ל** עסק בחכמות רק ביציאתו לבית הכסא (תולדות הרד"ל מרבי שמואל לוריא).

וכן כתב **החתם-סופר** (דרשות חת"ס דף רסט ג'): ושמואל אמר יקח ראייה ממני שאני אצטרילגאה (אסטרולוג) גדול ואפ"ה לא עסקתי כל ימי אלא בתורה ומצוות, רק בבית המים ומקום שאסור להרהר שם ילמד חכמות אחרות, אבל במקום שמותר להרהר אסור לעסוק לישראל רק בתורת ה' יומם ולילה, וכן הוא בפירוש הברטנורא (סוף פ"ה דאבות).

◆ יב. לימוד פילוסופיה

אם על לימודי חכמות הגוים אמרו חכמינו כי הם אינם מוסיפים חכמה ויראת שמים אלא גורמים לפריקת עול תורה, על אחת כמה וכמה בלימוד הפילוסופיה.

כתב בספר הישר (המיוחס לר"ת, שער שיש מידה כ'): החכמות, יש חכמות משחיתות האמונה כגון חכמות החיצוניות וחכמות האפיקורסים וחכמת הפילוסופיה, כל אלה אין צריך לעובד אלוקים לשקוד עליהן, רק ירחק מהן בכל כוחו. כי בטרם שישגי מהן תועלת יאבד אמונתו וידמה למי שאיבד חפץ בשביל חפץ אחר ולא השיג השני. וכמה חכמים בעיניהם חשבו כי עלו למרום החכמה, חושבים כי עלו ועמדו בסוד גדול ויעלימוהו מזולתם ולא ידעו כי רחקו מן האמונה ולא יכירו הדבר... כן המתעסק בחכמת הפילוסופיה תרחיקהו מעט מעט והוא לא ירגיש (וראה עוד שער ג').

ובספר עבודת הקודש (למהר"ם גבאי מגדולי המקובלים בדור גירוש ספרד, ח"ג פט"ז): הפילוסופיה אסורה לכל אשר בשם ישראל יכונה. וכן השל"ה הק' (ח"ב, מס' שבועות) האריך בגנות ואיסור לימוד פילוסופיה וחכמות חיצוניות והביא שם מדברי רב האי גאון והרשב"א ור"ת ועוד. וכתב שהרחקת לימוד פילוסופיה ואיסורה מבואר בדברי הקדמונים והאחרונים ואם להביא כל דבריהם הוא עלי למשא, והביא מתשובת הרא"ש (כלל כ"ה) שכתב: ואע"פ שלא ידעתי בחכמה חיצונית שלכם בריך רחמנא דשיזבין מינה כי בא האות והמופת להדיח האדם מיראת הש"י ותורתו וכו'.

ובספר קב הישר (פרק נג): ירחק מלימוד של פילוסופיה מאוד כי היא אשה זרה ועליה נאמר שחה אל מות ביתה כל באיה לא ישובון, ואפילו לימוד הטבעיות ירחק ממנו וכבר הזהיר הגאון מוה"ר משה לנדאו ז"ל על זה.

וכתב הגר"א על אלו שנמשכו אחר הפילוסופיה הארורה, שהיא הטתה אותם לפרש את הגמ' בדרך הלציי ולעקור אותן מפשטן, וח"ו איני מהם ולא מהמונם אלא כל הדברים כפשטן אלא שיש בהם פנימיות, לא פנימיות של בעלי הפילוסופיה שהם חיצוניות אלא של בעלי האמת (ביאור הגר"א יו"ד קע"ט ס"ק יג).

ובענין מה שכתב בספר רוח אליהו (עמ' נו) שדברים אלו אינם מהגר"א, כבר הביא בשו"ת יביע אומר (ח"א י"ד סי' ט' אות ג') מג' גדולים שהעידו על אמיתות הדברים ושהם נכתבו באמת ע"י הגאון, וכן מוכח בגר"א חבר בספרו מגן וצינה (נג ב'). וכן בהקדמת פאת השולחן כתב כי על חכמת הפילוסופי אמר (הגר"א) שלמדה לתכליתה ולא הוציא ממנה רק שני דברים טובים והשאר צריך להשליכה החוצה.

ובספר שומר אמונים (למהר"י אירגאס ויכוח א') האריך להוכיח שלרמב"ם לא היתה ידיעה בחכמת האמת (ואם היתה לו ידיעה היה זה רק בזקנותו) ולכן נטה מן האמת בעניינים הקשורים לחכמה זו, וכן בספר הברית (ח"א מאמר כ' פל"ב) כתב על גדולי ישראל שעסקו בלימוד הפילוסופיה, שאילו היתה חכמת האמת נתגלה בימיהם והיו עיניהם רואות אור גדול היו מקבלים אותה בשמחה רבה וטוב לב להגות בה תמיד, והיו זורקים הפילוסופיה אל מקום דשן ואל שער האשפות ויקברו אותה בטיט חוצות ויכסו אותו בעפר ואפר למען לא ידע איש את קבורתו עד היום הזה והיו מזהירים את העם מנגוע בקצהו.

ובספר 'אור תורה' להגר"א חבר זצ"ל (אות פ') כתב: חכמה חיצונית היא הפילוסופיה הארורה ונקראת מים עכורים וכו' ועל זה הזהיר שלמה באמרו שתה מים מבורך, רצה לומר שלא תעסוק רק בחכמת התורה לבד דכולא בה וכל החכמות הם כלולים בה כמו שכתב הרמב"ן בהקדמתו בבאור התורה.

וכתב הרשב"א (שו"ת סי' תי"ד, תט"ו) שאין להביא ראיה מהרמב"ם כי הוא כתב את ספרו מורה נבוכים אחר שלמד כל התורה וכדי להשיב לאפיקורס. ועי' שו"ת הריב"ש (סי' מה) וספר הברית (מאמר כ' דרך אמונה ופרק לב), ובבני יששכר שהובא לעיל, בעניין למה למד הרמב"ם פילוסופיה ושאר חכמות ומדוע חיבר את מורה נבוכים.

♦ יג. דע מה שתשיב

יש דעות בין הראשונים אם מותר ללמוד בחכמות הגוים כדי לדעת מה להשיב לאפיקורס.

בספר מגן אבות (להרשב"ץ) על מס' אבות (ב,ד) כתב: מותר ללמוד בחכמות כדי להשיב להם ואין זה בכלל הספרים החיצוניים... אבל הספרים המחוברים על דרכי הראיות אינן בכלל זה והקורא בהם האמת וישקוד ללמוד ולהשיב במה שהוא נגד התורה, וכן משמע בפירוש המשניות לרמב"ם.

אך במהרש"א סנהדרין (לח א') כתב הוי שקוד ללמוד תורה שבכתב שממנו תוכל לענות להם מתוך המקרא, וכן משמע ברבנו יונה בביאור לאבות, וכן בענף יוסף על אבות (שם). וראה רשב"ם (שמות ד,יא) ראב"ע (שמות ב,כב, ד,כ) מה שכתבו על ספרים חיצוניים. אך מ"מ ודאי שכל זה הוא רק במי שלמד ועמל ויודע בתורה ולא בנערים צעירים אשר אינם יודעים מימינם ומשמאלם ולא העמיקו בתורה כל צרכם, וכמו שנתבאר לעיל (ומ"מ מה שמותר להשיב לאפיקורס הוא רק בנכרי, אבל בישראל אסור כמבואר בגמ' סנהדרין ל"ח ב').

וכתב החת"ס בתשובה: (או"ח סו"ס נ"א) שהמערב ספרי הגיון עם דברי תורה עובר על חורש שור וחמור יחדי. וכן הגר"ח פלאג'י (בספר חוקות חיים סי' א') שאסור אף להביא פירוש וביאור לתורה"ק מספריהם של אוה"ע כמבואר בזוה"ק משפטים קכ"ד ע"א.

◆ יד. האם לימוד חכמת הטבע מביא לאהבת ה'

הרמב"ם מבאר כיצד היא הדרך להגיע לאהבת ה', וכך כתב (הל' יסודי התורה פ"ב, ב):

והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו, בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול כמו שאמר דוד "צמאה נפשי לאלהים לאל חי", וכשמחשב בדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו ויפחד ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות, כמו שאמר דוד "כי אראה שמין מעשה אצבעותיך מה אנוש כי תזכרנו".

לפי דברים אלו היינו חושבים כי כל הפרופסורים לפיזיקה וכל הסטודנטים לביוLOGIA יהיו מלאים יראת שמיים ויראת חטא, ובכלל כל מי שיכנס לאוניברסיטה ומכללה יתנהג בצניעות וענוה, יקפיד על אוכל בתכלית הכשרות, יתפלל בדבקות והשתפכות הנפש כל יום ויניח תפילין דר"ת, מרוב אהבת הבורא שהשיגו ע"י חכמת הטבע שלמדו. אולם רואים אנו להיפך.

הסיבה לכך היא כי רק חכמים שכבר מילאו ידיהם בחכמת התורה וזיככו נשמתם אז הלימוד בחכמת הגוים לא יביאו אותם לנטות מדרך האמת, אבל שאר אנשים אשר המה אפרוחים קטנים שנפתחו עיניהם אין ספק כי לימוד חכמת הטבע והעמים לא יביאו להם שום טובה.

וכן כתב **החפץ-חיים** (טהרת ישראל פרק ט'): דמן הראוי היה באנשים שלמדו חכמת הטבע העולם והברואים - שיוסיפו אהבה וכבוד לה' להיות נרתעים מפני כבודו ולהזהר במאמריו וכמו שאמר הרמב"ם וכו', ועתה בעוונותינו אנו רואין להיפך כי מי שלא יגע בחכמות וטבעים עומד בתומו וישרו ככל שלומי אמוני ישראל, מכיר את אדונו מלכו של עולם ונוזהר לקיים חוקיו ומשפטיו באהבה, ואלה ה'חכמים' ימלא ליבם עזות להקל בכבוד ה' עד שלבושה תחשב להם קיום מאמריו יתב'. הדבר יוצא מגדר דעת האנושי ואין זה רק ממעשה היצר שמטמטם ליבם מעט מעט בנערותם בעוונות ופשעים עד שנאבד מהם ההרגש האמיתי.

וכך כתב רבנו בחיי (הקדמה לפרשת מסעי'): שיצטרך האדם להקדים לנפשו חכמת התורה כולה תחילה לשאר החכמות, מפני שאילו התעסק בשאר החכמות תחילה יטו את לבבו מדרך החכמה ויולידו בו דעות נפסדות... אם לא ילמד חכמת התורה תחילה הוא קרוב להמשך אחר הטבע, ולכן נקרא טבע כי יטבע בו האדם אם לא יזהר.

בחובות הלבבות (שער אהבת ה' פרק ג') כתב שכדי להגיע לאהבת ה' צריך הקדמות רבות (כתב שם י"ד הקדמות נצרכות) ומהן אמונה שלימה בה' והכנעה לפניו ויעשה כל מעשיו לשם שמים ויפרוש מתענוגי העולם ותאוותיו ויהיה עליו פחד ומורא גדול מה' ורק אחר כל ההכנות הללו יכול להגיע לאהבתו, וכל זה יחד עם התבוננות בפלאי הבריאה כדי להכיר מהם את נפלאות הבורא וכו'.

וכתב הרד"ק (תהלים קמ"ה) "וחסידיך יברוכה" החסידים שהם מתבוננים תמיד במעשיך הם יברוכה תמיד, כי בכל עת ראותם החידושים המתחדשים תמיד ביצורים והתקון אשר בהם בחי ובצומח – יברוכה, והמתבוננים תמיד במעשי הא-ל יתב' ויברכוהו תמיד בכל עת התבוננם הם החסידים.

וכן בראשית חכמה (שער האהבה פרק ה-ו) האריך גם כן בענין הבחינה בחכמת הבריאה אשר מעוררת האהבה, אמנם עיקר הבחינה היא ליודעי חכמת האמת כמבואר בדבריו (פרק ו' אות ג').

הגר"א וסרמן זצ"ל ב"מאמר על האמונה" הסביר כיצד בענין האמונה נכשלו פילוסופים גדולים והרי אמונה בבורא היא מוכרחת לכל בן דעת אם רק יצא מכלל שוטה, אלא שהאנשים המשוקעים בהנאות ותאוות העוה"ז היצר משחד אותם ואינם יכולים להכיר האמת אם היא נגד רצונותיהם, כי יסודי האמונה הם פשוטים ומוכרחים לכל אדם שאיננו בכלל שוטה, אך זה רק בתנאי שאין לו נגיעות דהיינו שיהא חפשי מתאוות עוה"ז, וזו סיבת המינות והכפירה דהיינו התאוות המעוורות את שכלו ע"ש.

וכן מבואר בדברי הנצי"ב, כי לימוד חכמת הטבע והבריאה מועיל רק למי שקודם לכן עמל בתורה וגדל בה ורק אז ישיג אהבת ה' ויראתו ע"י הלימוד בחכמת הטבע, ואלו דבריו (הרחב דבר דברים לבב):

ומזה יש להבין דמכל שכן אי אפשר לקוות להשיג מעלת התלמוד וחכמת הטבע יחד אם לא שיקדים עמל התלמוד הרבה, ואחר שכבר עמל ומצא כדי מדתו אז יכול להפנות גם לשארי חכמות ויהיו שניהם שמורים ומתקיימים בידו... בעוד לא גדל בלימודו אין חכמת חיצונית מועיל למעלת כבוד הישראלי כלל, ולא עוד אלא אפילו לימוד המקרא והעיון בו שנמשל לטל באים חכמות חיצוניות ומגביהים המוסר היוצא מהם ומטים המקראות עקלקלות.

וכן כתב בפירושו לשה"ש (גא): מי שלא יגע ועמל בדברי תורה אין חקירה בחכמת הבריאה מועילה לו כלל לאהבת ה' כמו שכתב רבינו האי גאון (הובא בספר נהרות דמשק ושו"ת הרא"ש) שע"פ חקירה בחכמת הטבע וגדולתה אין אהבת ה' ויראתו רגילה להמצא אלא אצל מי שהוא גדל בתורה ועמל בה שהוא למעלה מדעת אנושי, אז משיג אהבת ה' ע"י שחוקר בגדולת הבריאה (וכן כתב בדברים ו, בהוספות, ועי' לעיל הדברים שאמר לבנו קודם פטירתו).

והגאון ה'ערוך לנר' היה מתענה ארבעים יום לפני שנאלץ ללמוד חכמות הגוים כדי שלא יזיקו לאמונתו, וכמו שהעיד הג"ר עקיבא יוסף שלינגר (בהקדמת ספרו בית יוסף חדש):

ושמעתי מתלמיד ותיק שלו (של הערוך לנר) אשר אם כי הגאון הנ"ל מלא כרסו מש"ס ופוסקים מקודם, כאשר היה מוכרח ע"י גזירת מלכות על רבנות דשם למלאות ידו גם בחצוניות היה מתענה ארבעים יום שלא יזיק לנפשו, ועתה שועלים קטנים מבקשים לחנוק נפשם באילן גדול תולים בגדולי ישראל אשר לא הגיעו לקרסוליהם, ואם אהרן קדוש ה' עשה את העגל להשקיט הערב רב, מי יהרהר אחריו אהרן בקדושתו עומד, ולהבדיל העגל ועובדיו בטומאתם עומדים ותורת ה' לא ישתנה ולא יתחלף.

וכתב רבי צדוק הכהן (ספר הזכרונות) שלא ילמדו בניו ותלמידיו משום ספר שלא נכתב ע"י ירא שמים. ועי' שם (א', יב) לענין חכמות, ובענין דעת הרמב"ם בזה.

וזה ודאי שלימוד במקומות המלאים טומאה וכפירה אינם מביאים את האדם לאהבת ה' ויראתו, ואם היה אוהב ה' לא היה נכנס למקומות אלו, וגם מי שכוונתו להגיע בלימודיו שם לאהבת ה' הרי זו מצוה הבאה בעבירה.

ומכל מקום ודאי עיקר מה שמביא לאהבת ה' הוא **לימוד התורה הק'** וכמו שאמרו בסיפרי (דברים פ' ל"ג): לפי שנאמר "ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך" איני יודע כיצד אוהבים את המקום ת"ל והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך, תן הדברים האלה על לבך שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם ומדבק בדרכיו. וגם הרמב"ם בספר המצוות (מצוה ג') כתב כן.

וכן מבואר בתנחומא (נח ג') תורה שבע"פ אין לומד אותה אלא מי שאוהב את הקב"ה בכל לבו נפשו ומאודו שנא' ואהבת וגו', ומנין אתה למד שאין אהבה זו אלא לשון תלמוד ראה מה כתיב אחריו והיו הדברים האלה וכו'.

וכבר אמרו בזוה"ק (ויקרא כא א') כאשר אדם מתרחק מן התורה הוא רחוק מהקב"ה, ובזוה"ק (פנחס ריג א') דאין שמחה לקב"ה אלא במי שעוסק בתורה, ובמהר"ל (נתיבות עולם נתיב התורה פ"ז): כי האהבה אל השם יתברך הוא הדביקות בו יתברך ואי אפשר שתהיה כי אם ע"י לימוד התורה שהוא הדביקות בו (בלימוד מאהבה לשם שמים), ובתפארת ישראל (פי"א-ג') כתב דע"י התורה קונה הקירוב והדביקות לה' יתב' מה שאין כן בלימוד שאר חכמות, ואין דבר הראוי לקנות ההצלחה הנצחית רק בידיעת התורה, והעסק בתורה הוא תכלית האדם וראוי שיהיה עמל בתורה יומם ולילה, והתורה התמימה תקיף בכל ההשגות לא תחסר כל בה.

וכתב הגרי"א חבר (שיח יצחק ח"ב ליקוטים ו') באמת כל שעשועיו של הקב"ה הוא באותם העוסקים בתורה. וכתב השפת אמת (יתרו תרמ"ה) כי באמת יכולין גם ע"פ חכמת הטבע להכיר כבודו יתב' כי כל מה שברא הקב"ה לכבודו ברא, אכן ידיעת בני ישראל אינו מתוך חכמת הטבע אלא הוא דביקות בעצם התורה, ועליהם נאמר "ותמימים ינחלו טוב" כי כוחן של ישראל ע"י התמימות והביטול אליו יתברך ולא ע"י חכמות, ודרך זה מיוחד רק לבני ישראל והוא דביקות בטוב הגנוז שהיא התורה.

ועי' בספר שם עולם לחפץ חיים (פי"ב): בענין דברי הרמב"ם הנ"ל וכיצד הדרך לאהבת ה', ושלמוד תורה מביא לאהבת ה'. ומ"מ כתבנו לעיל שגם לדעת הרמב"ם ההיתר ללמוד חכמות הטבע הוא רק אחר שמילא כרסו יין ובשר שהם כל התורה וההלכות לידע האסור והמותר.

"לי יזעקו אלקי ידענוך ישראל, זנח ישראל טוב אויב ירדפו" (הושע ח'), וכתב בהעמק דבר (ויקרא כו, מג): פירוש הכתוב שישראל צועקים להקב"ה אלקי ידענוך, הלא אנו אוהבים אותך ורוצים לעבדך ורחמנא לבא בעי, ועל מה אתה מרחיקנו. השיב הנביא בשם ה' זנח ישראל טוב זו התורה, אויב ירדפו, ידיעת ה' בלי תורה אינו כלום.

♦ טו. אמונה תמימה ולא לחקור אחר האמונה

כבר האריכו ספרים רבים על חובת האמונה בתמימות ובגנות הפילוסופיה וחקירות, עי' ספר הברית (עמ' שלג) הוי שקוד ללמוד תורה ועל ידה וממנה תדע הכל, וראה מאמר כ' (דרך אמונה) מה שכתב באריכות נגד הפילוסופיה וחקירה, ושם פרק ל"ב למה למד הרמב"ם פילוסופיה.

וכתב בספר עבודת הקודש (ח"ג פכ"א): רבים מבני עמנו חשבו כי אברהם אבינו לא היתה בידו אמונה מקבלת אבותיו כי אבותיו עבדו אלקים אחרים והוא החל לבוא בתורת החקירה לבטל דעות אבותיו מתוך חקירתו ודרך עיונו וכו', חלילה לאברהם אבינו לא יאונה לו כל און כזה להיות מעובדי ע"ז שהרי לא נברא העולם אלא בזכותו, והאמת הברור כי מאדם עד אברהם נשתלשלה ובאה הקבלה (האמונה), כי אברהם למד משם בן נח ובלמודו נתחנך להתחיל בהכרת בוראו וכו'.

וכתב הנודע ביהודה (דרושי הצל"ח ל"ח): ובזה אזהרה לנו שלא להעמיק דעתנו בחקירות בדבר הנוגע בעסק האמונה וכל דברי המחקרים בזה, יהיו מבני עמנו או מאיזה עם שיהיה בזה, הבל הבלים בדבר שאין שכל האנושי משיג ועיקר הכל הוא האמונה לא השכל והחקירה.

ובשו"ת חות יאיר (סימן קכג ובחדשות קכד) "והנה בדורות הראשונים לפי מה ששמעתי היו שומעים ולומדים בבחורות ספר העקידה והעקרים והכוזרי ודוגמתן מפני שהיה כל מגמתן להשלמת נפשם שהוא האמונה בשרשי הדת לכן למדו ספרים המדברים וחקרים בזה, ובזה יפה עושין דורות הללו שמתרחקין מאותן הלימודים כי טוב ויפה לנו לבנינו להאמין האמונות המוטלים עלינו בלי חקירה".

ועי' עוד בספר 'נגלות לשם שבו ואחלמה' (עמ' רסה) בחובת תמימות האמונה ובגנות הפילוסופיה וחקירות.

וכתב בספר הדע"ה (ח"ב דף פ' ע"ב) כל מי שמכניס עצמו להתחכם ולחקור בשכלו הוא מכניס את עצמו בסכנה גדולה, וכל שכן עתה אחר שנתבררו ענייני מעשה בראשית ומרכבה אשר בספרי המקובלים, הרי מעתה אי אפשר לטעות כלל לחשוב את הפילוסופיה לאיזה חלק מחלקי התורה ח"ו, וא"כ מי שסותם עיניו ומכניס עצמו בנסיון להלך אחר שכלו ולחקור באמונות הפשוטות אשר בלב כלל ישראל אפי' אם ייצא מזה נקי אין לו שום קבלת שכר על זה כי הכניס את עצמו בדבר שלא חייבתו התורה כלל, ואדרבה הוא עובר תיכף על מה שכתוב "אל תטוש תורת אמך" שהם האמונות הנטועות בלב כלל ישראל.

ומי שנשתבש באיזה דעה כוזבת ר"ל אין תרופה למכתו והוא גרוע מרשע גמור כי הרשע הוא מלא חרטות אבל המתחכם בעיניו רחוק הוא מתשובה וכו'. העיקר המחויב לכל מי אשר בשם ישראל יכונה להאמין באמונה שלמה שכל מה שנמצא בדברי רז"ל בהלכות ואגדות בש"ס ומדרשים הם כולם דברי אלקים חיים כי כל מה שאמרו הוא ברוח ה' אשר דיבר בם ומסוד ה' ליראיו.

ועי' בהקדמת הגרי"י קנייבסקי זצ"ל לספרו חיי עולם, ופוק חזי מה שכתב האדמו"ר "האמרי אמת" מגור זצ"ל (אוסף מכתבים סי' מג): בעת שהנני מוכרח לעיין במורה נבוכים הנני מתפלל לבורא שמים וארץ שלא אכשל וכו'.

וכן הריב"ש סי' מ"ה, ר"י עמדין במגדל עוז (בית המידות), משנת חכמים לר"מ חאגיז (מעלה כ"ג, ס"ק תצג-תצו) שו"ת נוב"י קמא או"ח (ל"ה), ספר הברית בדרך אמונה (פ"ז יח-לג), שומר אמונים הקדמון (ויכוח א' ס"ק ט') כולם מתנגדים לחקירות הפילוסופיות ומעדיפים את דרך האמונה השלימה דרך הקבלה ולא בדרך הפילוסופיה. וע"ע שו"ת רמ"א סי' ו' ז', זקן אהרן סי' כ"ה, תורה שלימה כרך י"ט מילואים י"ח, ובחובות הלבבות עם פירוש לב טוב, בהקדמה לשער היחוד הביא מקורות רבים לכך.

◆ טז. שיטת תורה עם דרך ארץ

כאשר התעוררה בארץ ישראל עם כינון המדינה שאלת החינוך התורני, איך יהיה צבינו בעתיד, סח הגאון רבי איסר זלמן מלצר למקורביו:

"כבר היה מעשה לפני עשרות שנים ששאלו טפסרי ק"ק מינסק את מורי הגאון ר' חיים מברסק בזמן מגיפה רוחנית קשה- אולי מוטב להנהיג גם ברוסיה את השיטה החינוכית של רבי שמשון רפאל הירש ("תורה עם דרך ארץ") המצרפת ללימודי יהדות גם השכלה כללית, בכדי להציל בדרך זו את הנוער? והשיבים בשלילה: "גם הקב"ה צד בדבר" לאמור: התורה אוסרת, ואין חכמה ואין עצה ואין תבונה נגד ה'.

אף הוא רבי חיים, הוסיף והסביר אז מדוע הנדון אינו דומה לראיה: "יש דברים, אשר בהשקפה ראשונה הם נראים טובים וישרים, אך מכיון שחכמי התורה אין דעתם נוחה מהם אי-אפשר שיצליחו ואפילו המישור סופו שמתהפך לעקוב. לעומת זאת יש דברים אשר לכאורה אינם טובים וישרים, אדרבה נדמים עלינו כסטיה מן הדרך הישרה, אולם היות ודעת זקנים מסכמת עליהם בלי-ספק יצליחו "והיה העקוב למישור".

שיטת רש"ר הירש באשכנז לא היתה הדרך הסלולה והישרה, אלא כיון שהחכם בדור דעתו הסכימה לכך, בגלל נסיבות המקום והשעה, הצליחה ועשתה פרי הלולים, אצלנו זקני הדור מסתייגים משיטה זו - וממילא אין לה שום סכוי להצליח".

ועי' מכתב מאלהו (ח"ג עמ' 355) על שיטת החינוך של פרנקפורט מול שיטת הישיבות הקדושות.

ה' יעזרנו על דבר כבוד שמו וישים חלקנו עם העובדים אותו באמת,

וישלח לנו במהרה משיחו הולך תמים,

יוציאנו מאפילה לאורה ויגאלנו גאולת עולמים

ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים,

ישראל נושע בה' תשועת עולמים.

נספח א

האם הגלות הסתיימה

- ◆ גזירת הגלות תקיד
- ◆ גלות בארץ ישראל. תקטז
- ◆ מה נפקא מינה אם נסתיימה הגלות תקיז
- ◆ אם יש מצב אמצעי בין גלות לגאולה תקיט
- ◆ א. גלות האחרונה היא בעיקר לתלמידי חכמים. תקכ
- ◆ ב. הקב"ה ברחמיו הקל מעלינו את קושי הגלות ונותן מנוחה בגלות. תקכא
- ◆ ג. הקב"ה מאריך את הגלות ומפזר את הצרות כדי להקל את סבל הגלות. תקכב
- ◆ ד. הגלות נחלקת לשלושה זמנים. תקכג
- ◆ ה. קושי הגלות מתגבר קרוב לסופה. תקכד
- ◆ ו. עמל התורה ושמירת המצוות מקל את קושי הגלות. תקכז
- ◆ ז. ירידת ישראל ממעלתם היא קשה מכל העבודות. תקכז
- ◆ ח. בדורות האחרונים הטומאה מתגברת והגלות היא ברוחניות. תקכה

האם הגלות הסתיימה

מאמר זה הוא המשך מה שנכתב בפרק א' (סעיף ב'), לבאר מדוע אנשים רבים אינם מרגישים בגלות, ועוד קשה להם להבין כיצד ניתן לקרוא למצב היום 'גלות', היות וישנם יהודים רבים בארץ-הקודש תחת שלטון עצמאי של יהודים, חופשים מעול הגוים (גם חופשים מעול תורה ומצוות רח"ל במתים חופשי). הואיל וטועים בזה גם אנשים חרדים וחושבים שהגלות הסתיימה, לכן צריכים להרחיב בזה את הדיבור, וכן נבאר בקצרה את ענין הגלות, ואם ייתכן מצב אמצעי בין הגלות והגאולה.

הנה ישנם הסבורים (מהם גם רבנים אשר אומרים מסברא) שגם אם טרם התחילה הגאולה אבל מכל מקום הגלות הסתיימה, וטענתם בפיהם שהרי יצאנו מתחת שלטון הגוים, עם ישראל שב לארצו ומליוני יהודים נמצאים בארץ הקודש תחת שלטון יהודי, מה שלא היה אלפי שנים, שערי הארץ פתוחים לרווחה ויש אפשרות לכל יהודי לשוב ולעלות לארץ-ישראל ולנחלת אבותיו ולדור בכל מקום שיבחר ללא מניעה. אומרים שנצחו במלחמות והקימו ממלכה חשובה שלא היה כמותה מאז שלמה המלך (יותר נכון מזמן ירבעם בן נבט), וכבוד ישראל לא מושפל בין הגוים "דם יהודי אינו הפקר", אנשים רבים חיים בשלוה ומסודרים בבריאות ופרנסה טובה ומגדלים בנים ובני בנים ואינם נתונים בשעבוד ועבודת פרך, כמו כן יש חופש תעסוקה ובאפשרותו של כל יהודי לבחור אם להיות יועץ משכנתא או מוכר ירקות, א"י נגאלת משפלותה ואינה נשלטת ע"י עם זר, הארץ נבנית נזרעת ונעבדת ונותנת פירותיה ויבולה וכו'.

אמנם כל דבריהם ע"פ סברא, ולא למדו את ענייני הגלות המבוארים בספרים בנביאים ובדברי חכמינו ז"ל, שהרי מבואר להדיא בחז"ל ובראשונים שהגלות נמשכת עד ביאת משיח צדקנו, וגם אם נראה כביכול שאין גלות, אבל המציאות אינה סתירה לדברי רבותינו, ונאמנים עלינו דברי חכמינו ז"ל ודבריהם חיים וקיימים לעד ולעולמי עולמים כזוהר הרקיע מזהירים, ושום דבר ריק לא יצא מפי קדשם (ואם ריק הוא מכאן וכו') שהרי כל דבריהם מבוססים על דברי הקב"ה ביד עבדיו הנביאים, והקב"ה הסתכל באורייתא וברא עלמא (ב"ר א', זוה"ק תולדות קל"ד) ומציאות והנהגת כל העולם הם ע"פ התורה והנביאים, ועל כן מי שמאמין בהחלט בתורה הקדושה והנביאים ובדברי חכמינו ז"ל ואין אמונתו רפויה, אצלו באמת אין כאן קושיא כלל.

◆ גזירת הגלות

הנה בהבנת ענין הגלות ישנם רבים הטועים וחושבים שהוא עונש ארעי וזמני אשר הוטל על עם ישראל לפני כמה אלפי שנים, בחורבן הבית, אז הגלו אותנו הגוים מארצנו והפיצו אותנו בכל הארצות, ובזה הסתיים העונש ומעתה אם רוצים לשוב לארץ הרשות בידם.

כך היתה דעת רבני הציונות והמזרחי', ולכן ניסו להסביר ולתרץ מדוע לא עלו כל ישראל הצדיקים וגדולי התורה לארץ במשך כל השנים שאחר חורבן הבית, ורצו לתרץ שהיו אנוסים

מחמת הטורח וסכנת הדרכים וקשיי המחיה והפרנסה, וגם משום חיי הנוחות שהיה להם בחו"ל וכדו', תירוצים דחויים ובדויים (עי' עמ' קל"ה). גם הצלחת הרשעים בהקמת מדינה ככל הגוים ונצחונם במלחמות, כל אלו תרמו הרבה לבלבול שנוצר בקרב הציבור, והיו רבים אשר התפתו להאמין שהגלות הסתיימה.

אבל אם נעיין בספרים נמצא שאין זה נכון, ודעות מעין אלה הם טעות וגורמות לכמה שיבושים. גזירת הגלות מבוארת בתורה ובנביאים בפסוקים רבים, "ואתכם אזרה בגוים" (ויקרא כו) "אבד תאבדון מהר מעל הארץ וגו' והפיץ ה' אתכם בעמים" (דברים ד') "ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה" (דברים יא) "יולך ה' אותך אל גוי אשר לא ידעת" (דברים כח) "ונסחתם מעל האדמה והפיצך ה' בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ" (שם) "ויתשם ה' מעל אדמתם וגו' וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה" (דברים כט) "והפיצתי אותך בגוים וזריתיך בארצות" (יחזקאל כב) "וישא ידו להם וגו' ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות" (תהלים ק"ו).

ובדניאל (פרקים ב' וז') מבואר כי ארבע מלכויות ישלטו בכל העולם ובסוף ימיהם יקים הקב"ה את מלכות המשיח אשר ישבור את מלכות כל האומות, במהרה בימינו. ועי' בזה באריכות בקונטרס ישוב א"י בזה"ז (בהקדמה עמ' 11, בענין גזירת הגלות).

ובתהלים ק"ו ובמדרש שיהש"ר (בב) וזוהר חדש (נח מ' ע"א) מפורש שהיא שבועה שנשבע הקב"ה לפזרנו בשבעים אומות עד שישבו בתשובה, ועוד מבואר בחז"ל שהקב"ה גזר על ישראל גלות של אלף שנה כנגד יום אחד של הקב"ה כמבואר במדרשים (פדר"א כ"ז, ילקוט לך לך רמז ע"ו, ובזוה"ק בכמה מקומות), אולם הגלות התארכה יותר על אלף שנה משום שלא שבנו בתשובה (כמבואר בזוה"ק שמות י"ז ואתחנן ע"ד ובדברי חכמינו). ומטרת שלש השבועות היא לקיים את גזירת הגלות כמו שביאר המהר"ל (נצח ישראל פכ"ד) ואור החיים הק' (ויקרא כו, לג).

כל הגלויות הקודמות הסתיימו אך ורק בביאת הנביא אשר בא ובישר לעם ישראל על סיום הגלות, במצרים ע"י משה ואהרן, בבבל דניאל עזרא ונחמיה, בפרס ומדי ע"י מרדכי ואסתר, בגלות יוון ע"י החשמונאים (ולמרות שבתקופתם לא היו נביאים אבל כבר התנבא עליהם דניאל). וכמו כן גם הגלות הנוכחית נמשכת עד ביאת המשיח שהוא מלך ונביא וביאתו היא סימן לסיום הגלות, והוא יקבץ נדחינו ויאסוף את כל עם ישראל בחזרה לארץ נחלתם.

ומכל מקום הגלות נמשכת עד ביאת המשיח, כמבואר במדרש (דברים רבה א') "אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע עד מתי משועבדים אנו בידו אמר להם עד שיבוא אותו היום שכתוב בו "דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל" כשיצא כוכב מיעקב וישרף קשו של עשו", וכן כתבו הראשונים שהגלות והשעבוד עד שימלוך המשיח (התבאר באריכות בפרק א' סעיף א'), ורק כאשר נשוב בתשובה שלימה אז יגאלנו הקב"ה ברחמי וישלח לנו במהרה משיח צדקנו, אשר יקבץ גלויותינו, וכדברי הרמב"ם ז"ל באגרת תימן "ודבר זה יסוד גדול מיסודי אמונת ישראל, יעמוד מזרע שלמה איש שיקבץ נפוצותינו ויאסוף חרפתנו וגלותנו ויגלה הדת האמיתית וישמיד כל מי שימרה דברו".

הדבר ברור שהגאולה טרם התחילה, וגם לומר שאנו בקיבוץ גלויות ושיבת ציון וקיום הבטחות הנביאים זוהי בורות גמורה, שהרי בפרשת הגאולה (ניצבים ל', א-י) מפורש שישבו כל ישראל

בתשובה קודם הגאולה, וכן ביחזקאל (פרק כ') מפורש שקודם הגאולה יבואו כל עם ישראל למדבר העמים, ושם יברר הקב"ה את המורדים והפושעים ורק הצדיקים יזכו להגיע לארץ בגאולה, אם כן הדבר פשוט וברור שבקיבוץ גלויות לא ידורך שום חילוני או מחלל שבת על אדמת ישראל, וזה מבואר בלי ספק לכל המעיין בכתובים.

וקיבוץ גלויות הוא רק ע"י אליהו הנביא והמשית, ויהיה בכבוד ועושר גדול, ולא באניות מעפילים רעועות מושפלים בורחים ומגורשים מכל הארצות, והדברים פשוטים וידועים לכל מי שלומד את דברי הנביאים, א"כ מי שאומר שהתחילה הגאולה הוא נגד דברי הנביאים ודברי חכמינו ז"ל ונגד אמונת ישראל כפי המקובל בידינו מאבות אבותינו במשך כל הדורות.

◆ גלות בארץ ישראל

הנה גזירת הגלות היתה שנהיה מפוזרים בכל העולם, ועצם הפיזור גם ללא עינוי ושיעבוד הוא נחשב כגלות, שהרי ישנם כמה דרגות של גלות וכמו שנאמר לאברהם אבינו בענין גלות מצרים "ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה" (בראשית טו, יג), וביארו המפרשים שהיו כמה שלבים, הא' גרות בארץ לא להם, הב' עבדות, הג' עינוי. גם השבטים שירדו למצרים לא היו משועבדים, וכל זמן שהיה קיים אחד מאותם שירדו למצרים לא התחיל השעבוד (שמו"ר א', ח, ועי' בדברי האוה"ח הק' בפרשת ויגש (מו, ז) ותחילת שמות, שזכו לזה בשכר שירדו מרצונם למצרים וקבלו עליהם גזירת מלך לסבול עול הגלות).

אמנם גלות יכולה להיות גם בארץ-ישראל, שהרי גלות מצרים וגזירת "גר יהיה זרעך" התחילה מלידת יצחק וכל ימי חייו נחשבים גלות מצרים, למרות שהיה כל ימיו בארץ-ישראל ואולי לא ראה מצרי מימיו.

ולמרות שאברהם אבינו קנה את הארץ בחזקה (ב"ב ק') וא"כ איך נחשב גירות כיון שהיתה הארץ שלהם? אכן הדין הוא שדוקא ישראל קונה בחזקה אבל בן נח אינו קונה בחזקה (רמב"ם מכירה פ"א יז), וכן בספר מאיר עיני חכמים (מהדורא ג' פרשת חקת) כתב שתלוי בפלוגתא דאם היה לישראל קודם מתן תורה דין בן נח אז לא קנה אברהם אבינו את הארץ בחזקה ונמצא שהיו גרים והגלות מתחילה משנולד יצחק, אבל אם היה להם דין ישראל אז קנה את הארץ בחזקה והארץ היתה שלהם ואין יכולים לחשוב הת' שנה משנולד יצחק אלא שאר הגלויות משלימות את גלות מצרים.

אמנם גם לדעות שיצאו מכלל בני נח, כבר ביארו המפרשים שדוקא לאחר שכבשו ישראל את הארץ זכו בה למפרע מזמן האבות, ומה שאמרו "א"י ירושה ומוחזקת היא מאבותינו" (ב"ב ק"ט), היינו שלאחר הכיבוש נעשתה למפרע ירושה ומוחזקת (יד רמה ב"ב שם, פנים יפות בראשית י"ג, חת"ס תורת משה פ' ויחי, מהרי"ט פ' שלח, צפנת פענח תרומות א, א, בית האוצר למהר"י ענגיל כלל ר"ה). ובשו"ת דברי יציב (חו"מ סי' פ"ג ד"ה ובוה נתישב) כתב ליישב בזה הקושיא דלמ"ד א"י ירושה מאבותינו למה היו צריכים כיבוש מלחמה, ועוד שם (ד"ה ובאמת) הקשה דאף אם קנה אברהם בחזקה של קום התהלך בארץ אבל מ"מ בתר הכי נשתקע שם זרע אברהם ממנו וא"כ יצא מרשותם, ועי' ותוי"ט עדיות (ח, ו) ופרשת דרכים (דרוש ט').

וכן מבואר להדיא באלשיך הק' (תולדות כ"ו) כי יצחק רצה לצאת למצרים למען יחשבו ממנו מעתה ארבע מאות שנה שבפסוק "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם", ואמר לו הקב"ה שלא ירד למצרים אלא אותו הגירות יחשב לו בארץ ישראל, וזהו אמרו "גור בארץ הזאת" כי אותו הגרות תעשנו פה. ושמה תאמר הלא ארצנו היא כי לאברהם ניתנה הארץ ואין יתקיים הגרות בארץ שהיא לנו, אל תחוש, כי עדיין לא נתתיה, כי אם לך ולזרעך אתן לעתיד אחר התחיה ולא מעתה עכ"ד.

גם יעקב אבינו התנהג בגלות בארץ וכמו שכתבו האלשיך ואוה"ח הק' (ריש פרשת וישב) שהיה מתנהג בארץ בגירות, כמו שהיה אביו, למרות שנתן לו הקב"ה את הארץ הוא היה מתנהג בה כארץ לא לו. וכן כתב הכלי יקר (שם) משנולד יצחק התחיל הגירות, ואברהם ויצחק היו מחזיקים את עצמם כגרים והיו נדים ומטולטלים ממסע למסע ולא היו קונים נחלת שדה וכרם, והכל עשו כדי לשלם מהרה חוב של "כי גר יהיה זרעך" אבל יעקב לא עשה כן אלא ביקש לישב בשלוה על כן קפץ עליו רוגזו של יוסף, ואילו לא בטלה ממנו ישיבה של מנוחה לא היו ימים אלו עולים לו למספר ת' שנה והיה מתאחר הקץ בהכרח עכ"ד. עכ"פ נלמד מדבריהם שגם בהיותנו בארץ אם אין בה מנוחה אלא ריבוי צרות ואסונות זהו נחשב גלות.

וכבר הבאנו בפרק ד' (סעיף ד') דעת כמה רבותינו שכל זמן בית-שני נחשב גם הוא מן הגלות, כן כתבו הרלב"ג, תורת המנחה, אברבנאל, השל"ה הק', המלבי"ם, וכמו כן גלות יון היתה כולה בא"י כידוע.

הרי לנו כי אף בזמן ביהמ"ק כאשר רוב עם ישראל נמצאים בארץ ומקיימים מצוות וחכמי כנסת הגדולה והסנהדרין הם שולטים ומנהיגים את העם, למרות זה הוא נחשב גלות. שכן הגלות אינה רק יציאה מן הארץ ופיזור בכל הארצות, אלא גם בארץ יש מושג של גלות, כי ענין הגלות הוא הסתר פנים מחמת העוונות והסתר כבוד מלכות ה'. אם כן כ"ש בזמננו שאין לנו ביהמ"ק ואיננו תחת שלטון הצדיקים חכמי התורה אלא נשלטים ע"י חבורת אפיקורסים פורקי עול, וכבוד התורה ולומדיה נרמס ומושפל עד עפר, כל שכן שזהו מצב של גלות.

♦ מה נפקא מינה אם הסתיימה הגלות

התורה הק' הזהירה אותנו "לא תלכון עמי קרי", שלא נחשוב שהעונשים הבאים עלינו הם בעראי ובמקרה, ומי שחושב שהפיזור בכל עולם הוא במקרה ולא יד ה' עשתה זאת לכפר על חטאינו הרי זה קרוב להיות הליכה בקרי וכפירה בהשגחה פרטית. ועוד יש בזה חוסר אמונה בדברי התורה הנביאים וחז"ל שהמשיח יקבץ גלויות אחר ששוב בתשובה, ואינו מקבל יסורי הגלות באהבה וקץ בתוכחה, וכמו שראינו בהרבה ספרי ציונות שהשתבשו בזה מאוד (כגון אם הבנים שמחה) והמציאו כאילו סיבת כל הצרות והפרעות היא משום שלא עלו לארץ ולא הקימו מדינה, רח"ל מהאי דעתא משבשתא להיפך מדעת התורה הק', וגם אינם מאמינים בדברי הנביאים שהמורדים בה' לא יגיעו לארץ, ודברי חז"ל שמי שלא התאבל על ירושלים לא יראה בשמחתה.

ומעלת ישראל מעולם היתה שסובלים עול הגלות באהבה, כמבואר במדרש תהלים (כ"ט) שיש להם להשיב לקב"ה ואין משיבין אלא סובלין עול האומות בעבור קדושת שמו, וכן כתב **המהר"ל**

(נצח ישראל פרק כט) "בני א-ל חי זרע אברהם תולדות יצחק צאצאי יעקב אל יהא קטן בעיניכם התוחלת והתקוה הזאת שהיא לזכות ולצדקה עולמית מורה על זרע אמת, לא ישקרו באמונתם, העם אשר יושבים בחושך נותנים שכמם לסבול עול הגלות ולהתבזות מן האומות זה עידן עדנין, דבר זה בודאי מורה על אמונתם".

ועל בשו"ת בשמים ראש (המיוחס לרבינו הרא"ש ז"ל, סי' רנ"א, הביאו המהר"ץ חיות ז"ל במבוא התלמוד פכ"ג) אשר תמה על הרמב"ם מדוע לא מנה את ענין הגלות בי"ג העיקרים, "לדעת כי אנחנו רעים וחטאים לפניו, ועל כן הוא מניח אותנו בגלות המר הזה ובשפטים גדולים, וכאשר נשוב לעשות הטוב בעיניו אף הוא יעיר רחמיו עלינו, ואין לך עיקר גדול אל התורה מזה והתורה דברי הנביאים כולם פה אחד יעידו על זה, ובא על הדבר אזהרה מיוחדת בתורה "וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלקיך מיסרך" (דברים ח,ה) לדעת כי הצרות הרבות אשר הגיענו עונש על העבירה הוא למען נחדל מלעשות הרע ונשוב אל הטוב.

ודבר זה יש לו השלכות רבות, הן בענייני הלכה והן בענייני אמונות ודעות ודרכי ההתנהגות.

הנה הנפקא מינה העיקרית היא שאם חושבים שהתחילו להיגאל הרי זה מעכב ומרחיק את הגאולה, כיון שאינם בוטחים בישועת ה' ולא מצפים לישועתו, וכמו שכתב רבנו חננאל (חגיגה ט' ע"ב) חיזור הקב"ה ולא מצא נאה לישראל כעניות כדי שיהא לבם שבור וכוונתם לשמים ועיניהם תלויות לרחמיו וחסדיו. וכן כתב הכלי יקר (בראשית כח,יד) אין התשועה באה לישראל כי אם בזמן שהם בתכלית השפלות, וטעם של דבר שכל זמן שאינם בתכלית השפלות אז אינם תולין בטחונם בה' וחושבים תחבולות אנושיות ואינם בוטחים בתשועת ה', אך כשיראו כי אזלת יד השתדלותם ואין עוזר וסומך אז עיניהם נשואות אל ה' לקרוא אליו בעת הצר להם וה' שומע, ובאותו זמן התשועה באה דרך בריחה מן הקצה אל הקצה דהיינו מן תכלית השפלות אל תכלית המעלה וכו' יעלה הפורץ לפנייהם להעלותם אל גרם המעלה, יהיו ישראל נעדרי האורה לגמרי ומשם יעלו אל קצה האחרון, וזה הבטחה על הגאולה האחרונה.

ורק כאשר מתנהגים בהכנעה ושפלות ולא בוטחים בשום דבר מלבד הקב"ה רק זה מקרב את הגאולה, וכמבואר בספר בינה לעיתים (דרוש מ"ח) שזוהי הסיבה לאריכות הגלות, שסיבת הגלות והצרות היא חסרון ההשתעבדות וההכנעה כי אין אנו מרגישים בגלות ולא מחשיבים את עצמנו כעבדים הרחוקים מכל מיני תענוג, כי למה תבוא גאולה כשאין שם קבלת גלות, וכ"ש כשאין אנו מרגישים על גלות השכינה כביכול ועל כן ארך קיצנו.

ובהיותנו בגלות עלינו להתנהג בכניעה ושפלות וכדרך שנהג יעקב אבינו לפני עשו כמבואר במדרש (ב"ר עה"ו), וכמו שכתבו רבותינו הרמב"ן (לג"ט) רבנו בחיי, של"ה הק', ספר חרדים, מעבר יבק, נעם אלימלך ורבים מגדולי ישראל.

ואם לא מרגישים בגלות הרי זה מכניס את כל עם ישראל בסכנה עצומה, שכן בהיותנו בגלות ובשפלות הקב"ה מרחם עלינו, וכמו שכתב האוה"ח הק' (ויקרא כו,מד) לבאר למה גלה ישראל מארצו ולא הענישם הקב"ה בא"י "גם יסובב רחמיו ותכבש מדת הדין בראות עם עליון בני מלכים שפלים ביד אויביהם, וזה יסובב שפלים שלא תכלה אותם מדת הדין", וכידוע מדברי המהר"ל (נצח

ישראל פ"י) שהקב"ה נמצא עם ישראל בגלותם ומשגיח עליהם יותר, שכל דבר שצריך שמירה ההשגחה עליו מתגברת, וגם כיון שבגלות הם בשפלות רבה ומידתו של הקב"ה שהוא שוכן עם נדכאים ושפלי רוח (ישעיה נז, טו). וכ"כ הרמח"ל (תקטו תפילות תע"ד) ככל שהם שפלים יותר כך הוא משפיל עצמו להושיעם מן הגלות, וכן מבואר בדברי הראשונים שכאשר עם ישראל בגלות ובשפלות דבר זה גורם שהקב"ה מרחם עלינו, אולם בא"י אין הבטחת שמירה (עי' פרק ב' סעיף ג).

א"כ כעת בהיותנו בארצנו עם שלטון המתנכר ליהדות ונלחם בכל דבר שבקדושה וצבא של משענת קנה רצוץ, זה עלול לגרום שהקב"ה יסתיר פניו ולא ירחם עלינו ח"ו אלא יאמר יש לכם מדינה וצבא (אשר מורדים בו ח"ו) אז תסתדרו לבד.

ומלבד ההתנהגות בכניעה ושפלות, עוד יש בזמן הגלות השלכות רבות להלכה מלבד ענין איסור דחיקת הקץ ועליה בחומה והציפיה לגאולה, וכגון מה שכתב הריטב"א (יומא ל"ח) שבזמן הגלות אין איסור לשוב למצרים, ודעת הרבה פוסקים שבזה"ז אין מצוה לכל ישראל לעלות לארץ (רשב"ש, פאת השולחן, אבני נזר, צפנת פענח, ר' שמואל סלאנט ועוד).

♦ אם יש מצב אמצעי בין גלות לגאולה

והנה יש לחקור האם ייתכן מצב ביניים שאינו גלות ואינו גאולה, דהיינו מצב בו יצאו עם ישראל מן הגלות אבל הגאולה טרם התחילה. ולאחר התבוננות בדברי חז"ל והראשונים נראה שאין לומר כן, ויש לזה ראיות מדברי חז"ל בכמה מקומות. וכבר מילתנו אמורה שהבחינה שלנו את המציאות היא ע"פ נקודת מבטה של התורה הקדושה ודברי חכמינו, שהיא ההסתכלות האמיתית של המציאות, ולא להתפעל מדברים חיצוניים שטחיים וחולפים כדרכם של אנשי הרחוב.

הנה ירמיהו הנביא מקונן במגילת איכה על חורבן הבית וגלות ישראל, ואומר "השליך משמים ארץ תפארת ישראל", ופירשו רבותינו מאיגרא רמא לבירא עמיקתא (חגיגה ה' ב'). ועוד אמרו בגמרא (מגילה טז א') "אומה זו משולה לעפר ומשולה לכוכבים, כשהם יורדין יורדין עד עפר, וכשהם עולין עולין עד לכוכבים" (מגילה טז א'), א"כ מבואר בדברי חכמינו ז"ל כי עם ישראל אין בו מצב בינוני ואמצעי, מציאותו היא תמיד ברום המעלה או בשפל המדרגה, במדרגה עליונה או תחתונה.

וכן מצינו בגמרא (כתובות סו ב') מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שראה את בת נקדימון בן גוריון שהיתה מלקטת שעורים מבין גללי בהמתן של ערביים, בכה ואמר "אשריכם ישראל, בזמן שעושין רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטת בהם, ובזמן שאין עושין רצונו של מקום מוסרין ביד אומה שפלה, ולא ביד אומה שפלה אלא ביד בהמתן של אומה שפלה". והקשה המהר"ל (נצח ישראל פ"ד) מה שייד לומר בזה אשריכם ישראל? וביאר שהצורה כאשר אין לה השלימות שראוי לה - כאילו היא נעדרת לגמרי, וכן עם ישראל כאשר אין להם השלימות הראוי להם הרי הם נחשבים כנעדרים לגמרי, שאין לישראל שום מדרגה בינונית, או שהם מושלים על הכל או שהכל מושלים עליהם.

וכן אמרו במדרש תהלים (מזמור ק"כ) שיר למעלות, שיר המעלה אין כתיב כאן אלא שיר המעלות, כשישראל עולים אינם עולין מעלה אחת אלא למעלות הרבה הן עולין וכו' וכשהם יורדין אינם יורדין ירידה אחת אלא ואתה תרד מטה מטה, וכה"א השליך משמים ארץ וגו', לכך נאמר שיר המעלות (עי' שפתי חיים מועדים ג' עמ' רמז).

וכבר הבאנו מה שמבואר בנביאים וחז"ל במקומות רבים כי רק כאשר יושפלו ויגיעו עד עפר אז יגאלו (פרק ב' סעיף ה'), וכן כתב המהר"ל (נצח ישראל פל"ב) כל הויה שהוא בעולם היא מתהווה מקצת אחר מקצת, אולם בענין הגלות יהיה היפך זה, שקודם וסמוך לביאת הגואל נראה שפלות ישראל יותר ממה שהיה כבר, וקודם שיבא המשיח ראוי שיהיה נמצא הפסד גמור כיון שיהיה הויה חדשה ויהיה כמו עולם חדש שקודם זה הגיעו ישראל עד עפר ועתה ירום קרנם עד שמי שמים (פל"ה). ומוכח מדבריו שהגאולה תהיה בבת אחת ולא מקצת אחר מקצת.

ועוד הבאנו באריכות (פרק א' סעיף ט') את המבואר בתורה הק' ובדברי חכמינו ז"ל אשר קבעו לחוק, שכל זמן שמלכות אדום שולטת אזי יעקב בשפלות, וכמו שדרשו הפסוק "ולאם מלאם יאמץ" לא ישוו בגדולה כשזה קם זה נופל, וכן הוא אומר אמלאה החרבה לא נתמלאה צור אלא מחורבנה של ירושלים (בראשית כה, כג ורש"י), ועל כן נפילת וחורבן מלכות אדום והנקמה הגדולה בהכרח תהיה קודם עליית עם ישראל וגאולתם, ורק כאשר תפול מלכות אדום (כל עמי הנוצרים) אז יקום עם ישראל מגלותו ושפלותו, ואילו בזה"ז אנו רואים שהשלטון של עשו עדיין בתוקף גדולתו וחזקו וזמה נדע שאנו עדיין בגלות ובשפלות.

ובאמת לא היה צורך לכל זה, ולכל היראים והחרדים לדבר ה' אין כאן שאלה כלל אם הסתיימה הגלות, אלא שבדורות האחרונים אשר חושך יכסה ארץ והאמת נעדרת ומרוב הצרות ואריכות הגלות נסתמו הלבבות, ומחמת רוב הבלבול והסתור הפנים צריכים להביא ראיות מדוע שלטון של אפיקורסים אויבי ה' אינו תחילת הגאולה, ולכן נביא כעת ח' טעמים והסברים לבאר מדוע הגלות לא הסתיימה:

◆ א. גלות האחרונה היא בעיקר לתלמידי חכמים

כך מבואר בגמ' סנהדרין (צא א') דור שבן דוד בא יראי חטא ימאסו, ובכתובות (ק"ב) דור שבן דוד בא קטגוריא בת"ח, ובזוה"ק (רע"מ פנחס רמ"א ואחרי סו ב') דקודם ביאת המשיח יהיו ת"ח בצער יגונא ועניותא, וברע"מ (נשא קה ב') אמר משה רבנו שהוא בצער גדול ונחשב בעיני הערב-רב ככלב מת שמסריח ביניהם כיון שחכמת סופרים תסרח, ונעשו הערב-רב רועים על ישראל ואינם עושים טובה לת"ח, ואנשי חיל ויראי חטא מסובבים מעיר לעיר ולא יחוננו, ומחרימין הערב-רב בהרבה מקומות שלא לתת לת"ח אלא דבר מועט וכו' וכל החכמים ואנשי חיל בצער בדוחק וביגון נחשבים ככלבים, בנים המסולאים בפז איכה נחשבו לנבלי חרש בראש כל חוצות וכו' והערב-רב הם עשירים בשלוח בחדוה בלא צער ויגון כלל גזלנים ואנשי שוחד והם דייני ראשי העם ומלאה הארץ חמס מפניהם ועליהם נאמר היו צריה לראש.

ודבר זה מבואר בגר"א במקומות רבים, שאורו של משה רבנו מתלבש בכל דור ודור בבעלי תורה ושופע על כל הת"ח שבדור, והוא מצטער עמהם שהם שפלים ומבוזים בגלות האחרונה

ונרדפים מן הערב-רב, וכמו שאמרו (סוטה מ"ט) וחכמת סופרים תסרח ויראי חטא ימאסו, וזהו שאמרו (ישעיה נ"ג) והוא מחולל מפשעינו וכל הענין מדבר הכל בת"ח בגלות הזה (ביאורו לת"ז כז ג', מא ב', קיז ד', קיח א', תז"ח ח' א', הובא באבן שלמה פ"א הערה ה'), בגלות רביעאה הת"ח בגלות יותר וכמ"ש בסוטה יראי חטא ימאסו וסר מרע משתולל וכל זה הוא גלות דיליה (של משה רבנו, ביאור הגר"א לרע"מ משפטים קיד א').

א"כ מבואר שהגלות האחרונה, גלות הערב-רב שהיא המשך גלות אדום, היא בעיקר לת"ח ויראי חטא. ומכאן ישער כל אדם בנפשו אם הוא אינו מרגיש את הגלות וחושב שהתחילה הגאולה אות הוא כי רחוק הוא מהתורה. ככל שהאדם קרוב לקב"ה ולתורה הוא מרגיש את צער הגלות וחילול כבוד ה', אך מי שקרוב לציונות ולתרבות החילונית חושב שהתחילה הגאולה.

♦ ב. הקב"ה ברחמיו הקל מעלינו את קושי הגלות ונותן מנוחה בגלות

כך מבואר בגמ' (סוטה מט א') אמר ר' אילעא בר יברכיה אלמלא תפלתו של דוד היו כל ישראל מוכרי רבב (דבר מאוס הנדבק בבגדים כגון חלב ושומן ואין לך אדם מתעסק בהם אלא עני) שנאמר "שיתה ה' מורה להם" (תהלים ט') ופרש"י תן להם מרות לאותן עניים עושר שיהיו הגוים נוהגין בהם כבוד. ואמרו במדרש (ב"ר פ"ח א') לא היו ראויין אומות העולם שיהיה בהם דווים וסכופין ומעלי חטטים, ולמה יש בהם דווים וסכופין ומעלי חטטים אלא שלא יהיו מונים את ישראל ואומרין להם אומה של דווים וסכופין ומצורעים אתם, על שם "חרפת נבל אל תשימני".

א"כ מתבאר שהגלות היתה צריכה להיות בתוקף הצרות והיסורים וכמו שנאמר בגמ' בחגיגה (ה' ע"א) כל שאינו בהסתר פנים והיה לאכול אינו מהם, וישראל צריכים היו להיות כולם בשפלות רבה ומדוכאים בחולי ועניות רבה, והגוים היו צריכים להיות בבריאות ועושר (וכמבואר בתנוד"א זוטא פ"ט שנטל עשו את העוה"ז ויעקב אבינו את העוה"ב), אלא שהקב"ה ריחם על עמו ישראל והקל מעלינו את קושי וכובוד הגלות בזכות תפילתו של דוד.

ובגמ' מכות (כד א') מבואר דיש מנוחה בגלות, דאיתא שם משה רבינו גזר "ובגוים ההם לא תרגיע" (דברים כ"ח) בא ירמיה וביטלה "הלוך להרגיעו ישראל" (ירמיה ל"א) ופירש רבנו גרשום שיהא להם מנוחה בגלות. וכן על הפסוק "ואכלה אתכם ארץ אויביכם" ביארו בגמ' דלמא כאכילת קישואין ודלועין, שאוכלים מקצתם ומקצתם אין אוכלים (רבנו גרשום).

וכתב הרמב"ן בפרשת התוכחה (כ"י-תבא כח,מב) שעיקר התוכחות והעונשים הנזכרים בפרשה הם כולם עד שיגלו מהארץ, אבל אחרי הגלות לא יקלל אותם רק לעבוד שם אלהים אחרים עץ ואבן, "אבל אחרי היותנו בגלות בארצות אויבינו לא נתקללו מעשה ידינו ולא אלפינו ועשתרות צאננו ולא כרמינו וזיתינו ואשר נזרע בשדה, אבל אנחנו בארצות כשאר העמים יושבי הארץ היא או בטוב מהם, שרחמיו עלינו, כי ישיבתנו בגלות היא בהבטחה שאמר לנו "ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתי ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם וגו' (ויקרא כ"ו)".

עוד מבואר בחז"ל שהקב"ה ברחמיו נותן רווח בין הצרות, כמבואר במדרש (בראשית רבה עה,יג) עה"פ "ורוח תשימו בין עדר ובין עדר", אמר יעקב לפני הקב"ה רבונו של עולם אם יהיו צרות באות על בני לא תביא אותם זו אחר זו אלא הרווח להם מצרותיהם. א"כ גם כאשר ישנם פעמים מעט שקט ומנוחה בגלות בין המלחמות והצרות, אין זה בזכות הקמת המדינה או הצבא ו"כוחות

הבטחון" חלילה, אלא זהו בזכות תפילתו של יעקב אבינו וכמבואר במדרש שביקש יעקב שלא יבואו צרות על בניו בתכיפות זו אחר זו. וכמובן גם לימוד התורה וקיום המצוות מגן על ישראל ושומר עליהם מכל מיני מקרים ופגעים רעים וכמו שנאמר "ועשיתם את חוקותי ואת משפטי תשמרו ועשיתם אותם וישבתם על הארץ לבטח" (ויקרא כה, יח), "לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו, כמעט אויביהם אכניע ועל צריהם אשיב ידי" (תהלים פ"א).

אמנם מאז הקמת המדינה המצב הורע ביותר, וספק אם אפשר לקרוא לזה 'מנוחה', וכמעט אין שבוע שאין בו פיגועים ותאונות ומחלות וצרות רבות לפרט ולכלל, וכבר אמר הרב מברסק זצ"ל שלפני הקמת המדינה היו יכולים הגוים לעשות מידי פעם פוגרום על היהודים, אולם כעת המדינה הביאה את היהודים למצב של מלחמה במשך כל הזמן וזה הרבה יותר גרוע (עובדות והנהגות לבית בריסק ח"ד עמ' רה).

ומכל מקום גם אם יש מעט מנוחה אין זה בזכות הקמת המדינה החילונית שהרי אם הקב"ה ברחמיו החליט שיהיה מנוחה בגלות דבר זה היה יכול להתקיים גם בכל מקום אחר בעולם. הרי זה דומה למי שאסור בבית-הכלא ויוצא לחצר ונהנה מאור השמש והאוויר הצלול, האם צריך להודות לבית הכלא על אור השמש והאוויר הטוב?

◆ ג. הקב"ה מאריך את הגלות ומפזר את הצרות כדי להקל את סבל הגלות

הנה הקב"ה גזר גלות קשה על עם ישראל, וכמו שכתבנו לעיל שנגזרה גלות של אלף שנה, אבל מבואר בדברי רבותינו שהאלף שנים של הגלות הואיל והם צרות קשות לכן הקב"ה בחסדו מאריך את זמן הגלות ומפזר את הצרות על פני שנים רבות כדי להקל מעלינו את קושי הגלות והשעבוד, ועל כן הגלות יכולה להתמשך מעבר לאלף שנים, וראה מה שכתבנו בזה (פרק ג' סעיף ו') בענין דברי מהר"ו במה שכתב שאיסור השבועות הוא אלף שנה.

כן מבואר בדברי **היערות דבש** (ח"ב דרוש ו') "ואמרו שהוא בחסד ה' עם ישראל כי נגזר שיהיה תוקף צרות ושמדות למאוד, ואילו היתה הגלות זמן קצר היו הצרות והשמדות כל-כך תכופות הוה על הוה, צרה על צרה מבלי הרף לבלוע רוק ולא היה אפשר לעמוד בה ולכך הפליא ה' חסדו להאריך הגלות ונחלקו הגזרות והשמדות לזמנים מתחלפים ולאצרות מתחלפות, בהצר לזה ינוח לזה עד שיש אפשרות לישראל לעמוד בצרה ההיא".

וכן כתב **הנודע ביהודה** (צל"ח פסחים קט"ז) שבגלות מצרים היה קושי השעבוד ועתה נהפוך הוא שאריכת הזמן משלים קושי השעבוד, והוא כדברי **הבינה לעיתים** (דרוש כ"ה) שחסד ה' הוא להקל מעלינו כל מה שאפשר ומחליף את סבל הצער והיסורין באריכות הזמן "כי יחלקם לזמן ארוך למען יסבלו מעט מעט בכל פעם ולא תכבד העבודה על האנשים", וכן כתב **הישמח משה** (פ') בשלח ד"ה והיוצא מזה), ומעין זה כתב **בשבט מוסר** (פרק נ"א) שהגזירה היתה אלף שנים דוים מאוד בלי השקט ובחמלתו האריך הגלות לחלק הצער בשנים הרבה כדי להקל מעלינו ושיעור הגלות עד שישתלם הצער של אלף השנים הדוים, או שהגזירה היתה "כל היום דוה" כלומר האלף שנים יהיו דוים ביותר מכלל שיש שנים אחרים על האלף שאינם דוים, לכן יקבל כל אחד מישראל עול הגלות ואל יקוץ בתוכחתו של מקום, כי מה שהאריך הגלות לטוב לנו האריך עד בוא יבוא עת גאולתנו ע"י יתברך לא ע"י מלאך ולא ע"י שליח (וק"ו לא ע"י פורקי עול), ומדבריו אלו מבואר שטרם הסתיימו אלף השנים, וע"י בספר תקט"ו תפילות (שנ"ז) לרמח"ל.

ומבואר בספרי המקובלים (אריז"ל אור-החיים הק' ועוד) שאחד הטעמים של הגלות הוא לברר את ניצוצות הקדושה אשר נתפזרו בחטאו של אדה"ר, וכל זמן שלא יבררו את כל ניצוצות הקדושה בכל העולם לא תבוא הגאולה השלימה, ומכל זה נבין מה נואלו אותם חכמים בעיניהם הקוראים לכל היהודים לעלות לאה"ק, דמלבד שהוא עוון חמור נגד הג' שבועות שהשביענו הקב"ה ומסכן את כל עם ישראל, אך דבר זה גם מעכב את הגאולה השלימה, וגם אם יעלו לארץ רק יראי ה' הרי עיקר בירור הניצוצות נעשה על ידיהם, ועל כרחנו נאלץ לשוב לגלות ולברר את הניצוצות ולהשלים את זמן הגלות שנשאר.

♦ ד. הגלות נחלקת לשלושה זמנים

מבואר בדברי המהר"ל (דרוש על התורה, וכן נצח ישראל פי"ח) כי הגלות נחלקת לשלש תקופות שונות ובחלק האחרון של הגלות כבר אין שעבוד קשה ולא שמד ומיתה, אלא האומות ינהגו בנו לסרוגין, יש אשר יקרבו אותנו באהבה ולעתים יגרשונו בשנאה. א"כ מבואר בדבריו כי עדיין משועבדים אנו בגלות תחתם גם אם אין מרגישים זאת, ונראה גם שיש אפשרות שיתאספו הרבה יהודים במקום אחד.

וכל אשר עיניים לו יראה כמה אנו משועבדים לארה"ב ולכל עמי אירופה וכדי לבנות שכונה בירושלים צריכים לקבל אישור מארה"ב. אמנם מה שכתב שבשליש הגלות האחרון אין שעבוד קשה, אין זה סותר למה שכתבנו שהגלות מתגברת בסופה, דודאי גם המהר"ל ידע את ענין חבלי משיח ולא יחלוק על דבר המפורש בחז"ל ובזוה"ק.

♦ ה. קושי הגלות מתגבר קרוב לסופה

קודם הגאולה תכבד הגלות יותר מכל, דבר זה מבואר בפסוקי שירת האזינו כגון (לב, לו) "כי ידן ה' עמו ועל עבדיו יתנחם כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב", ובפרשת וילך (לא, יז-יח) "וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרת פני מהם והיה לאכול וגו'", ובדניאל (יב, א) "והיתה עת צרה וגו'", וכן מבואר בגמ' סנהדרין (צז-צח) בכל הסימנים שנתנו חז"ל שיהיו קודם ביאת המשיח, כגון מה שאמרו ת"ח מתמעטים והשאר עיניהם כלות ביגון ואנחה וצרות רבות וגזרות קשות מתחדשות, אם ראית דור שמתמעט והולך חכה לו וכו', אם ראית דור שצרות רבות באות עליו כנהר חכה לו וכו', ושם (צח ב') שקודם ביאת המשיח ישלטו מלכות אדום על ישראל ועל כל העולם ט' חודשים. ובגמ' סוטה (מט ב') בעקבות משיחא חוצפא יסגי וכו'. ובזוה"ק (שמות ז' ב') "ר"ש זקף ידוי בכה ואמר ווי מאן דיזדמן בההוא זמנא וכו', והארכנו בזה (בהקדמה לפרק ז') שקודם הגאולה יתקיים בירור וצירוף של עם ישראל כדי להכניס לגאולה, ושבע שנים חבלי משיח שהוא ליסרם ולזקקם ולתקנם לגאולה העתידה, כדברי האוה"ח הק' (ויקרא יב, ב).

וכן כתב החסד לאברהם (מעין א' נהר טו) "בסוף גלותנו זה קרוב לזמן גאולתנו יתחזקו צרות לישראל תכלית החיזוק וכו' והטעם כי השכינה תדין את ביתה ויביאה על מסורת הברית כדי ליזככם אל הגאולה ואל הטוב המובטח לנו ע"י הנביאים".

ובזוה"ק (רע"מ משפטים קט ב', אחרי סח א') מבואר שחבלי משיח שבעים שנה, והם כנגד שבעים תיבות שבמזמור יענך ה' ביום צרה ותפילת 'על כן נקוה' ולאחר מכן ב' שנים בסוד הלידה של שני המשיחין ומתוכן יגאלו. וכתב הגר"א (אבן שלמה פ"א, ה') הגאולה מכונה בוקר כמו שכתוב "אתא בוקר וגם לילה", וכן מכונה בשם לידה כמו שכתוב "כי חלה גם ילדה ציון", וכמו שקודם שמתחיל להאיר היום הוא מחשיך ביותר וכן ההרה כשמתקרבת הלידה כואבת יותר מכל ימי הריונה כשיושבת על המשבר, כן קודם הגאולה יכבד הגלות יותר מכל הגלות (עי' באבן שלמה פ"א הערה ד', וביהל אור קט ב').

וכן כתב החפץ חיים (שם עולם פ"ב) והביא דברי הגר"א שכל ימי הגלות דומה להריון והסוף דומה לחבלי לידה וכו', ובעת שהמצוקות מתגברים כ"כ שאי אפשר לסבול עוד בודאי יש לצפות לקץ הישועה. אבל כתב שגם בחבלי לידה יכול להיות הפסקות "ומה שאנו רואים שנפסקו המצוקות לפעמים הוא גם כן כטבע לידה שמתרפין ממנה החבלים באמצע לזמן קצר כי בלי זה היתה האשה מתה על המשבר אבל אח"כ חוזרים לה החבלים, וכך הוא ממש בזמנינו למי שידע עיתותי הזמן, ובפרט שאנו רואים בזמנינו שנתקיימו כל הסימנים שהובאו בפרק חלק לענין הגאולה".

◆ 1. עמל התורה ושמירת המצוות מקל את קושי הגלות

דבר זה מבואר בפרשת תולדות שנאמר לעשו "והיה כאשר תריד ופרקת עולו מעל צוארך" (כזמ), ועי' תרגום אונקלוס ויונתן ורש"י שכתבו שאם לא ישמרו ישראל את מצוות התורה אז יפרוק העול מעל צוארו, ועל פי זה כתב המהר"ם שיף (גיטין יז א') שעול גלות אדום תלוי בשמירת המצוות ולימוד התורה של עם ישראל. ולפי זה אפשר לומר דהואיל ויש בזמננו הרבה העוסקים ועמלים בלימוד תורה וקיום מצוות ומעשי חסד לכן הוקל עול הגלות מעלינו ואיננו מרגישים כל-כך את עול השעבוד והגלות.

וכבר הבאנו בפרק י' (סעיף יג) את דברי חז"ל שאין כוחם של ישראל אלא בפיהם וכאשר מתחזקים בלימוד התורה הרי זה מחליש את כוחו של עשו וכמו שנאמר "הקול קול יעקב" (תולדות כז,כב) אין יעקב שולט אלא בקולו אין עשו שולט אלא בידיים (ילקוט שמעוני) בשעה שהוא מצפצף בקולו אין הידים ידי עשו, אין ידי עשו שולטות (ב"ר סה"כ) כל זמן שקולו של יעקב בבתי כנסיות ומדרשות אין הידיים ידי עשו (פתיחתא דאיכה ב').

◆ 2. ירידת ישראל ממעלתם היא קשה מכל העבודות

כך מבואר בדברי הרמ"ד וואלי (ספר ממלכת כהנים, יחזקאל ל"ד) שבגלות האחרון אע"פ שהגויים מניחים את ישראל לעסוק בעסקיהם ובצרכי ביתם, אבל גזל ההשפעות היא העבודה היותר קשה מכל העבודות, שהרי מפני זה ישראל מוכרחים לאבד את זמנם בהבלי העולם כדי להרויח מזונם, שאם היו מניחים להם ריבוי ההשפעות כל ישראל בני מלכים הם ולא היו עוסקים תמיד כי אם בעבודת הבורא, כמו שיהיה זה בזמן הגאולה ממש כענין שנאמר "והיו בני נכר אכריכם וכורמיכם ואתם כהני ה' תקראו משרתי אלקינו יאמר לכם" (ישעיה ס"א).

ודבר זה מבואר גם בפסוקי התוכחה שהרי כאשר ישראל עושים רצונו של מקום אזי הם ברום המעלה ונאמר בהם "ברוך תהיה מכל העמים" (דברים ז, יד), "ונתנך ה' אלקיך עליון על כל גויי הארץ" (שם כח, א) וכל ברכות התורה שנאמרו בפרשיות בחוקותי עקב וכי-תבא ונבואות הגאולה, וישראל בני מלכים ועיקר ותכלית הבריא, והמצב המתקן שיהיו הם שולטים על כל האומות, וכמו שכתב הרמח"ל (מאמר החכמה): והנה תיקון העולם הוא שיהיה הטוב שולט והרע נכפה, ישראל שולטים ואומות העולם משתעבדות תחתיהם. וכן כתב בספר דרך ה' (ח"ד פ"ח אות ב') ובמאמר הגאולה, שכולם ישתעבדו לישראל והירוד בישראל יותר ממלך שבאומות, והעולם כולו ימשך אחר עבודת ה' ולא תהיה ע"ז כלל בעולם, וכן כתב בקיצור הכוונות (לר"ה) שתיקון העולם הוא שישראל ישלטו וכל האומות משועבדים תחתיהם, ובתחילה תיכנס יראתו יתב' בלב כל בראיו וישתעבדו לו.

♦ ח. בדורות האחרונים הטומאה מתגברת והגלות היא ברוחניות

כתב הרמב"ם (איגרת תימן) עה"פ "כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון תקום איתך למשפט תרשיעי וגו'", כי יש עמים שירצו לסתור תורתנו ח"ו בחרב ובאונס בהתגברות בכח, ויש שירצו לסתור אותה ח"ו בטענות וקושיות. ומבואר בדבריו שישנם שתי סוגי גלויות, יש שינסו להרוג בחרב ויש שינסו לפתות אותנו בלשונם, וא"כ גם המצב היום ניתן לומר כי עיקר הגלות היא ברוחניות (בדומה לגלות יון אשר היתה כולה בא"י והיתה גלות רוחנית), כאשר ישנם נסיונות ופיתויים רבים מצד תרבות המערב ורדיפה אחר תענוגי והבלי העוה"ז כגון בתים מפוארים מכוניות אוכל תפנוקים קניות ומלבושים, וכל הפיתוחים הטכנולוגיים החדשים וכדו'. התרבות הטמאה שלהם הנפוצה בכל רחבי תבל אשר גורמת להחטיא רוב האנשים, היא עיקר עול הגלות הקשה והיא קשה משעבוד גופני שהרי "גדול המחטיאו יותר מן ההורגו".

וידועים דברי **אוה"ח הק'** (שמות ג, ח) שבגלות האחרונה יכנסו לחמישים שערי טומאה, ובאמצעות תורתם יבררו את בחינות הקדושה ושיגו חמישים שערי בינה (ועי' ביאור הגר"א למשלי טז, ד). וכבר הבאנו מה שכתב **הגר"א** על הערב-רב שהם שאור שבעיסה ומבטלים את ישראל מן המצוות והם גורמים כל ביטול תורה ואריכות הגלות, וגרועים מעכו"ם שישראל נמשכים אחריהם שרואין שהשעה משחקת להם וזהו סיבת אריכות הגלות (אמרי נועם ברכות יז א', אבן שלמה פ"א הערה ה').

עוד כתב הגר"א "לפי שהדורות מתמעטין והולכין והערב-רב מתגברין, לפיכך הוצרכו חכמי הדורות בכל דור לגזור גזירות וסייגים חדשים לגדור הפירצה שפרצו הערב-רב, עי' ערובין ו' רב בקעה מצא וכו' (אבן שלמה פ"א ז'), ומעין זה כתב רבנו **החיד"א** (פתח עיניים סנה' צ"ח) דבדאי גדולי דורות הראשונים היו נוהגים כל החומרות וקדושות אך המון העם לא ידעו כל תוקף החומרות והעונשים, אבל עתה בדורות האחרונים כי גבר אויב הס"א אנו צריכים לכל החומרות שיתגלו, וכמו סתם יינם שהדורות הראשונים לא גזרו ובדורות המאוחרים גזרו, שככל שהדורות מתקדמים בעינין יותר להחמיר בהלכות ודינים כי הטומאה והס"א גוברת מיום ליום וגורמת צרות ועיכוב הגאולה, ולכן נותן ה' בלב חכמי הדורות להחמיר יותר בהלכות ורק זה יכול לבטל כח הרע ולקרר הגאולה (ואם הוא הקדוש אמר זאת בזמנו ק"ו בזמננו שהטומאה התגברה למעלה ראש).

וכן מבואר בדברי השם משמואל (וארא תרע"ג-תרע"ו) שהגלות האחרונה עניינה הוא להיות **טרודים בגשמיות והבלי העוה"ז**, וביאר שגלות מצרים כוללת כל הד' גלויות, והגזירה הרביעית של פרעה "לא תאספון לתת תבן לעם וגו' תכבד העבודה על האנשים" היא כנגד גלות הרביעית שעניינה להיות טרודים בגשמיות עד בלעו רוקם.

והגזירה היתה לטרדם ולהבהילם עד שלא נשארה בהם בחינת דעת כלל וכמו שכתוב "ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה" היינו שלא היו יכולים לצמצם את מחשבתם אלא היו מפוזרים ומפורדים במחשבות הטורדות ומבהילות והוא כחו של אדום, כי ענין גלות הרביעית שמחשבתם טרודה מאוד להוציא לחם חוקם ומרבית עמנו דואגים תמיד מאין יבוא עזרם עד שאין בהם כח לצמצם מחשבתם לתורה ולתפילה, וידוע שעיקר מירוק גלות זה הוא לעניינים אלו, היפוך בחינת משה שהיא 'דעת' והוא נגד מלכות רביעית שכוחם הוא טירוד בעניינים גשמיים.

ולכן שבת בקדושה לעומת כח המלכות הרביעית בטומאה, ועל כן הגזירה הרביעית שמקבילה לגלות אדום היתה מתנגדת לשבת קודש, ושבת בזכות משה ששבת היא מנוחה וכל חושיו וכל טרדתו בקדושה, וכנגד הגזירה הרביעית זכו ללשון הרביעי של גאולה "ולקחתי" שהוא מתן תורה שהיא יותר מכל הטובות והנחמות כי התורה היא הכל ובה הכל, ועיקר מצות לימוד התורה היא להיות טרוד בה בכל חושיו, וזה מקביל נמי לגאולה מאדום שענין מלכות הזאת להטריד המחשבות והרעיונות יהיו מבוהלים והרצים יצאו דחופים, היפוך התורה שהיא ישוב הדעת והעסק בתורה וכו'. וכמו שגאולת מצרים היתה בזכות התורה כן הגאולה העתידה היא בזכות התורה עי"ש דבריו הנפלאים.

וכן מבואר בדרשות בית הלוי (דרוש ו') שעיקר מלחמת גוג ומגוג היא ברוחניות והתכלית שלו היא להעביר ישראל על דתם וכמו שנאמר ננתקה את מוסרותימו וגו' (תהלים ב'), והגר"ש שבדרון זצ"ל סיפר ששמע מהגר"י לוונשטיין זצ"ל שהמלחמה לפני בוא המשיח תהיה מלחמת אמונה, ובוודאי שפה-ושם יפלו גם כמה פצצות וכדורים אבל עיקר המאבק יסוב על האמונה (טובך יביעו ח"ב עמ' שעג).

ועי' בפרק א' (סעיף ג') מה שהבאנו מהספרים שהקמת המדינה ושלטון הרשעים היא לשם נסיון האמונה לנסות את עם ישראל ואת המאמינים ויראי ה' האם יתפעלו מהצלחת הרשעים בזמן שהשעה משחקת להם והאם ימשכו אחריהם.

המדינה החילונית שהיא המשך קליפת גלות אדום ואימצה את כל תרבות המערב, מנסה לעקור שם ישראל מן העולם ח"ו, ומנסה בכל כוחה לבטל את לימוד התורה בטהרה כפי המסורת המקובלת בידינו מדור דור ע"י פיתויים ואיומים, בהתערבות בלימודי הקודש בגזירות גיוס שירות לאומי חילולי שבת ניתוחי מתים חיטוי קברים, וכן מנסים לפתות את בחורי ישראל לעזוב את לימוד התורה הקדושה וללכת לאקדמיות מלאות כפירה ופריצות ולערבב אותם במקומות עבודה (במילים יפות כמו "להוציאם ממעגל העוני").

עד ירחם ה' ויוציאנו מאפילה לאורה ומשעבוד לגאולה במהרה בימינו.

נספח ב

המהר"ל סותר את יסודות הציונות-הדתית

- ◆ א. הגלות וארץ ישראל תקכח
- ◆ ב. הגאולה אחר נפילת מלכות אדום תקכט
- ◆ ג. אין נגאלין אלא בתשובה תקל
- ◆ ד. הגאולה העתידה בניסים גדולים ולא בדרך הטבע תקל
- ◆ ה. הגאולה שהיא מהקב"ה נעשית במהירות רבה תקלא
- ◆ ו. ימות המשיח הוא עולם חדש תקלא
- ◆ ז. התחברות לרשעים תקלב
- ◆ ח. מלבושי גוים תקלב
- ◆ ט. רק ע"י לימוד תורה זוכים לאהבה ודבקות בה'
- ולא בלימוד שאר החכמות תקלג
- ◆ י. הנהגת עם ישראל היא ע"פ גדולי התורה תקלג

המהר"ל סותר את יסודות הציונות-הדתית

הנה במוסדות החינוך ישיבות ומכללות הציוניות לומדים הרבה בספרים הנקראים "מחשבת ישראל" העוסקים במחשבת היהדות דרכיה והשקפותיה, וביניהם ספרי רבינו הגדול המהר"ל מפראג זצ"ל, ומנסים למצוא בדבריו רמז לדרכם.

אך במקרים רבים לא הבינו את דבריו הקדושים או עיוותו אותם והוציאו אותם מפשוטם כדי להביא ביסוסים ומקורות לדרך שהמציאו. לפני עשרות שנים אף נשלח אברך ציוני לישיבת פוניבז' בבני-ברק כדי למסור שם שיעורים בספר הכוזרי ומהר"ל ולגלות לחרדים את "האור" (וע"י זה מסתמא יבינו שטעו ביחסם לתנועה הציונית ולחילונים, ויפקחו עיניהם ויראו את אור הגאולה המתגלה קמעא קמעא בהקמת המדינה, קיבוץ גלויות, ובכיבוש חבלי ארצנו וכו'), אך לבסוף הוא התגלה והשיעורים פסקו.

הציונות-הדתית, שהמציאו את עצמם לפני כמאה שנים, מנסים ללמד "השקפה" את אלו הממשיכים את מסורת התורה הקדושה מאז מתן תורה ללא שינוי, אולם כל המשנה ידו על התחתונה כפי שראינו במו עינינו.

במאמר זה נביא דברי המהר"ל העוסקים בענייני הגאולה העתידה (בעיקר מתוך הספר הבהיר "נצח ישראל"), אשר עומדים בסתירה גמורה לכל דרך הציונות-הדתית כפי אשר המציאו.

◆ א. הגלות וארץ ישראל

כתב המהר"ל שהגלות הוא עיקר מענין העולם והסדר שלו (גבורות ה' פרק נד), ושיבח את העם היושבים בחושך נותנים שכמם לסבול עול הגלות ולהתבזות מן האומות, דבר זה בודאי מורה על אמונתם (נצח ישראל פכ"ט), ומדבריו נלמד שמי שלא מקבל עול הגלות ומנסה לדחוק את הקץ ולקרב את הגאולה במעשה ידיו הרי זה מורה על חסרון אמונה.

והזהירו אותנו חכמים לקבל עלינו מלכות וממשלת האומות אחר שגזר הש"י שנהיה תחת רשותם ראוי עלינו לקבל ממשלתם ושלא לבטל הגזירה בכח ולא למרוד באומות, כי אם להתפלל על מלכות ישראל שתחזור (באר הגאולה באר ז').

ולא יצאו מהגלות אפילו אם ירצו להמית אותם בעיניים קשים (נצח ישראל פכ"ד) וראוי שיהיה השכינה עם ישראל ביותר כאשר הם בגלות, שאז הם כמו חולה שיצא מטבעו, וישראל בגלות מדוכאים הם וראויים שיהיה שכינתו עמם, כי אין ישראל נפרדים מן השכינה ולכך בכל גלות וגלות ובשובם הוא איתם כי לדביקות הזה אין פירוד (שם פרק י').

ואלו האומרים שכאשר ישראל מפוזרים ומפורדים בין העמים זהו איבוד ישראל ובטלים לאומות, זו היתה טענת המן הרשע, אך לא כן אלא "אף בהיותם בארץ אויביהם והן בהסתר פנים דבר זה אינו מבטל מעלת ישראל כלל, כי עיקר שפלת ישראל שהם פזורים בין העמים מן קצה העולם אל קצה העולם, והאדם יחשוב כי דבר זה מורה על חסרון גדול מאוד, והנה נבאר לך

בראיות ברורות כי מורה פיזור ישראל בכל העולם על מעלה אלקית שלהם, כי הוא הוראה גמורה על מעלת ישראל העליונה שהם כל העולם" (שם פנ"ו).

ובענין מה שכתב בהקדמה לספר נצח ישראל שהמקום הטבעי והראוי לישראל הוא ארץ-ישראל והגלות מן מקומם הוא שינוי ויציאה מן הסדר לגמרי, כבר התייחסנו לזה באריכות בהקדמה לספר (עמ' ז').

לפני ביאת המשיח לא יהיה לעם ישראל שום מלכות ושלטון וכמו שאמרו בגמרא (סנהדרין צח א') אין בן-דוד בא עד שתכלה מלכות הזלה מישראל, וביאר המהר"ל "מלכות המשיח מלכות חדש הוא וצריך שיהיה בטל קודם כל השררה של ישראל ולא יהיה להם שום שררה בעולם, ואז תתחדש הממשלה לישראל מחדש, ואין החומר מקבל צורה אחרת עד שיפשוט צורה הראשונה ולכך אין בן-דוד בא שהוא צורה אחרת לגמרי עד שיפשוטו כל צורה שיש להם שהוא הממשלה שנחשב צורה" (חידושי אגדות ח"ג עמ' קמז). ועיקר ההוצאה מן הגלות הוא ע"י משיח (נצח ישראל פ' מ"ו).

♦ ב. הגאולה אחר נפילת מלכות אדום

הגאולה תבוא רק אחר נפילת המלכות הרביעית היא אדום (כל הנוצרים) אשר דבק בה ההעדר כי היא סוף וקץ המלכויות וכל העדר מביא הויה חדשה, ולכן נקראת מלכות רביעית 'חזיר' שמצד ההעדר שבה תחזור המלכות לישראל (נר מצוה נר ג'), ארבע המלכויות הם מעכבים את הגאולה וכל זמן שהם מולכים אין חוזרים ישראל למקום מעלתם ומלכותם (נצח ישראל פרק כא), כלומר רק אחר שיפלו כל הנוצרים אז תבוא גאולת עם ישראל, ודבר זה לא החל כלל ומכאן שאיננו ב"אתחלתא דגאולה".

"ואם כן מה לך לשאול עוד על אריכות הגלות, כי אין ראוי שיצמיח קרן יהודה בממשלה החיה הרביעית, כי אין זמן אחד לשני דברים אשר הם מחולקים והם הפכים, ואין צריך ראייה אל מה שהכתוב אומר בפירוש "עד כי קטילת חיותא וגו' חזה הוית בחזו ליליא וארו עם ענני שמיא כבר אנש וגו'" (דניאל ז) הרי בפירוש כי מלכות המשיח לא יקום עד שיגמרו ד' מלכויות מלכותם וכשיהיה תם וכלה מלכותם אז יתגלה מלכות המשיח" (נצח ישראל פ"ז).

כי ישראל יקבלו כח האומות האלו כאשר יאביד השי"ת האומות (פ"ס), ולא יהיה ירידתה של מלכות הרביעית רק ע"י מלך המשיח אשר מעלתו ומדרגתו מן עולם העליון (נצח ישראל פ"ז). ובגור אריה (בראש' כה,כו) כתב "מה שידו היה אוחזת בעקב יורה על לקיחה בידים ובסוף מלכותו דהיינו העקב יקח אותה".

אין בן-דוד בא עד שנתפשט מלכות הרשעה בכל העולם ט' חודשים (ע"ז ב') ובזה הזמן יולד בו ישראל, ובאלו ט' חודשים אשר יוצא לפועל ישראל יהיה מלכות רביעית מושל בעולם ומן מלכות זה יקבל המלך המשיח המלכות (שם פכ"א).

ומכל זה יתבאר מה שכתב בספר גבורות ה' (פרק יח) שהצורה שתחול נמשך אחר הדבר שבו ההעדר, ומטעם זה היתה ידו של יעקב אוחזת בעקב עשו ומשה היה גדל בבית פרעה כי הוא

כרוך וקשור בהעדר (בסוף) שלהם, ולעתיד מלכות המשיח שתתחדש מלכות חדשה, היא יוצאה מן המלכות הראשונה שלפני זה כי מלכות ישראל הקדושה שיש לה מדריגה אלקית פנימית היא צומחת מתוך מלכות בלתי קדושה ומטעם זה משיח יתיב אפתחא דרומי ע"ש באריכות.

ובדברים אלו נשתבשו כמה ספרי ציונות, ורצו להבין מדבריו שבתחילה תהיה לישראל מלכות בלתי קדושה (כמו המדינה החילונית) אשר ממנה ומתוכה תצמח מלכות המשיח. ויש שרצו להביא מכאן רמז למלכות אנגליה אשר שלטה בא"י ולאחר שהסתלקה הוקמה במקומה המדינה הציונית.

אולם הדבר פשוט שאין זה כוונתו, שהרי מפורש בדבריו שהמלכות הבלתי קדושה היא אדום (הנוצרים) ורק כאשר היא תפול ותכלה ותחרב חורבן גמור אז יקבל מהם המשיח את המלכות, אך קודם לזה לא תהיה לישראל שום מלכות. ומכאן סתירה נוספת לדבריהם וראיה שהמדינה החילונית אינה מלכות ישראל וגם לא תחילתה, כי טרם ראינו את נפילת מלכות אדום.

◆ ג. אין נגאלין אלא בתשובה

ר' יהושע לא סבר שיהיה תולה דוקא בתשובת ישראל רק הגאולה תלויה בו יתברך כשירצה לגאול את ישראל הוא גואל אותם, ודבר זה ראוי לומר, לא שתהיה הגאולה ביד ישראל, ולכך סבר שודאי צריכין ישראל לעשות תשובה ואז יהיו נגאלין ובלי תשובה אין השם יתברך גואל אותם, ואם ה' יתברך רוצה לגאול את ישראל ואין עושין תשובה ה' יתברך מעמיד להם מלך שגזירותיו קשות כמו המן ומחזירן למוטב (נצח ישראל פל"א ד"ה אמנם, ודלא כמו שכתב בספר אילת השחר (פילבר) ועוד ספרים בשם המהר"ל).

◆ ד. הגאולה העתידה בניסים גדולים ולא בדרך הטבע

כלל גדול לימד אותנו רבינו המהר"ל (נצח ישראל פרק ח') כי רק דבר שנעשה בניסים ונפלאות יש לו קיום ולכן יציאת מצרים היא נצחית משום שהיתה בניסים ונפלאות, מה שאין כן ביאתם לארץ היתה בדרך הטבע ולכן היה לזה ביטול והפסק וגלו מן הארץ.

ומזה נלמד כי ודאי הגאולה האחרונה שהיא נצחית תהיה בניסים ונפלאות גדולים וכדברי הנביא "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות" (אך לא ניסים כוזבים של צבא חילוני, אלא ניסים אמיתיים ועצומים אשר יהיו בביאת המשיח אשר בעקבותיהם יקבלו כל העולם עול מלכות ה'), כי כאשר הקב"ה מביא גאולה הש"י רוצה שידעו כי הוא יתב' פעל, ולא יאמר לא השי"ת פעל כל זאת רק חכמתם ועוצם ידם (דרך החיים וזו).

הגאולה של בבל לא היתה במעלה כל-כך מפני שהיתה קרובה אל העוה"ז ולכן היתה הגאולה ההיא נמצאת מיד לשבעים שנה בלבד וכו', אבל הגאולה האחרונה שתהיה ע"י הקב"ה לבדו ומעלתה עוד רחוקה יותר לגמרי מעולם הטבע לכך אין הגאולה נמצאת רק באיחור הזמן (נצח ישראל פי"ג).

"כשם שראוי לעולם להיות נוהג ע"פ טבעו והנהגתו כך ראוי לישראל במה שהם דבקים בעולם הנבדל שיהיו להם ניסים מסודרים, הנה יש לניסים סדר מסודר מן ה' יתב' ואין דבר מן הניסים יקרא שינוי בנבראים כי אנו אומרים כי הכל בסדר מסודר מן ה' יתב'" (גבורות ה' הקדמה שניה). המשיח רוכב על חמור כלומר מרומם על החומר (נצח ישראל פרק מ'), וכן כתב בגבורות ה' (פכ"ט) שלמעלתו הוא נבדל ומתנשא על חומר העולם.

אמר הקב"ה בעולם-הזה הייתם נושעים ע"י בני אדם ע"י משה ואהרן וכו' אבל לעתיד אני בעצמי גואל אתכם (מדרש תנחומא פ' אחרי י"ב) ומסביר המהר"ל שהגאולה אחרונה אף שתהיה ע"י מלך המשיח, אבל תהיה מצד השי"ת אשר הוא מעמיד את המשיח ודבר זה נקרא כי השי"ת הוא הגואל (נצח ישראל פס"ב), דלא כמו שרצה לפרש בספר התקופה הגדולה (פרק ח') שזה כיבוש הארץ ע"י יהודים ויקימו מדינה עצמאית בעזרת האומות (עי' פרק ב' סעיף ז').

♦ ה. הגאולה שהיא מהקב"ה נעשית במהירות רבה

הגאולה לא תהיה קמעא קמעא אלא היפך זה, שקודם ביאת הגואל יהיה הפסד גמור ויהיו ישראל שפלים יותר ממה שהיו כבר, ובביאת הגואל יהיה הויה חדשה וכאילו היה עולם חדש (פרק ל"ב, ל"ט), שקודם זה הגיעו ישראל עד עפר ועתה ירום קרנם עד שמי שמים (פלה).

ראוי שלא תהיה הגאולה בהתמשכות ועיכוב זמן רק בזמן הראשון, ולכן יציאת מצרים שהיתה הגאולה שלא בדרך הטבע היה בחפזון בלי זמן, ומה שיצאו במהירות מורה שיצאו במדריגה ובמעלה עליונה, לא כמו דברים הטבעיים שכל פעולתם בזמן נמשך (גבורות ה' פרק נא), "כי בחפזון יצאת ממצרים" כי מה שהיו יוצאים בחפזון בלי המשך זמן מורה שיצאו במדריגה ובמעלה עליונה והפועל שבא משם נעשה בלי זמן (שם).

ומאחר שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים אין כאן עיכוב כי מעשיו במהירות ובכח גדול עד שאין כאן עיכוב, ולכן ציוה שאין מחמיצין את המצה להודיע כי פעולת ה' יתברך בלי זמן כלל לא כמו דברים של חול שהם גשמיים שהם תחת הזמן נתונים (גור אריה, שמות יב אות מב).

ועוד כתב (בהקדמה לאור חדש עמ' נב) כי דבר שהוא בדרכי הטבע נמשך זמן רב, אבל דבר שהוא מן הש"י נעשה בזמן מועט ולכן בגאולה הזאת (של פורים) היה הנס במהירות הגדול ובקפיצה מפני שהגאולה הזאת נעשתה ע"י הש"י ואינו תחת המשך הזמן ולכן נקרא איילת שקופצת.

עוד כתב לבאר את דברי הירושלמי בברכות שגאולתן של ישראל "קמעא קמעא", כי גאולתן של ישראל שהיא מן הש"י והוא בעצמו גואל אותם אי אפשר שיבואו אל המדריגה העליונה בפעם אחת ולכן מדריגות הגאולה זה אחר זה, כי אי אפשר שיהיה בפעם אחת לגודל השפלות שיש לישראל בגלותן ומעלתם העליונה שיש להם בגאולתן ולכן אינו בפעם אחת ומכל מקום הוא במהירות היותר כמו שהתבאר ולפיכך הגאולה כמו איילה שהיא קופצת ממקום למקום במהירות.

♦ ו. ימות המשיח הוא עולם חדש

אף מי שסובר "אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות", אין הכוונה לומר רק שלא נהיה משועבדים לאומות, אלא שישתלק היצה"ר מן האדם ויהיו כולם צדיקים ויטו הבריות לב

אחד לעבוד את יוצר הכל, ותהיה הברכה בארץ כדרך שעשתה בימי אדם הראשון, שתהיה הארץ והאילנות מוציאים פירות ביום נטיעתם, וכל אילני סרק יתנו פירות, ותוציא הארץ גלוסקאות וכלי מילת (לחם מוכן ובגדים) וכמו שהיה בתחילת בריאת העולם (נצח ישראל פרק נ'). ולכן מברכים המוציא לחם מן הארץ כי באמת היתה הארץ מוציאה לחם מוכן אלמלא החטא (נתיב העבודה פי"ז).

נחמות ישראל יהיו נחמות כפולות אלקיות שלא בדרך הטבע, ימות המשיח הוא שיהיה העולם בשלימות והוא הויה אחרת ועולם בפני עצמו (נצח ישראל פי"ו), בביאת הגואל יבוא לעולם הויה חדשה כאילו היה עולם חדש (פל"ט).

הנחמות העתידיים לבוא על ישראל ועל ירושלים, אל יעלה על דעתך ואל יבוא במחשבתך דבר שהוא מחשבת און, שאפשר הסיפור ויבוא בהם הדיבור על שפתי בן אדם, ואף שישלוט בהם המחשבה ויתפוס בו הרעיון ענין הנחמה, כי דבר זה אי אפשר, והוא מן הנמנעות (נצח ישראל פרק מ"ט), דלא כמו אלו החושבים שמדינה חילונית קטנה ודלוחה היא תחילת הגאולה, והמהר"ל קורא לזה **מחשבת און**.

רק בזמן המקדש תשוב הברכה לארץ, כי הברכות היו בארץ בשביל ביהמ"ק ומשחרב לא היתה ברכה, כי הארץ היתה מבורכת ע"י ביהמ"ק וירושלים כי על ידם היתה הברכה בארץ (נצח ישראל פרק ה' וז'), וביהמ"ק היה הצינור להביא הברכה (נתיב העבודה פי"א). ביהמ"ק השלישי ייבנה בידי הקב"ה בעצמו ולא ע"י בני-אדם (גור אריה שמות טו,יז).

ומכאן שעדיין לא התחיל "הקץ המגולה" וקללת הארץ עדיין קיימת, וברכת הארץ היא רק בזמן ביהמ"ק ולאחר ביאת המשיח.

◆ ז. התחברות לרשעים

מה שאמרו חז"ל שצריך לצרף עמנו פושעי ישראל בתעניות (כריתות ו'), מדובר על פושעים ששבו בתשובה (גור אריה שמות ל,לד) והגמרא הזכירה דוקא תענית כי אז הרשע שהוא חוטא כנגד השי"ת מכניע עצמו וגובר על יצרו דבר זה נחשב ריח גדול (חידושי אגדות ד"ה הרי). אולם כופר גרוע מן העובד ע"ז (נתיב הענה פ"ד, ח"י אגדות סנה' לח).

ומה שאמרו "השוכן איתם בתוך טומאתם" אפילו בשעה שהן טמאים שכינה עמהם (יומא נו ב'), כתב המהר"ל (נצח ישראל פ"ד) שזה רק אם חוטאים בשוגג אך לא במזיד (וכמובן מדובר רק במאמינים בעיקרי האמונה ולא בפורקי עול).

◆ ח. מלבושי גוים

"וכן מוכח במדרש בשביל כמה דברים נגאלו אבותינו במצרים, שלא שינו שמותן ולא שנו מלבושין" ובהמשך "ושלא שינו את מלבושיהן, ודבר זה גם כן הבדל מן האומות וכו' וכן המלבושים אשר ישראל נבדלים מהם, ותמצא שהיו מוסרים נפשם על זה... ואם לא היה נחשב גדול מאוד ההבדל הזה מה שישראל נבדלים מן האומות אף במלבושיהם לא היו מוסרים נפשם

על זה. וגם בהבדל זה פרצו מאוד עד שרוצים לדמות להם בכל מה שאפשר, ואין זה רק להכביד על גלותינו" (נצח ישראל פרק כ"ה).

ובפסיקתא זוטרתא (שמות ו,ו) אמרו שלא שינו ולא חלפו את שמלותם. אומה מתאפיינת במלבושה (גור אריה בראשית פרק לו אות לו).

♦ ט. רק ע"י לימוד תורה זוכים לאהבה ודבקות בה' ולא בלימוד שאר החכמות

האהבה אל השם יתברך הוא הדביקות בו יתברך ואי אפשר שתהיה כי אם ע"י לימוד התורה שהוא הדביקות בו (בלימוד מאהבה לשם שמים, נתיבות עולם נתיב התורה פ"ז), דע"י התורה קונה הקירוב והדביקות לה' יתב' מה שאין כן בלימוד שאר חכמות, ואין דבר הראוי לקנות ההצלחה הנצחית רק בידיעת התורה, והעסק בתורה הוא תכלית האדם וראוי שיהיה עמל בתורה יומם ולילה, והתורה התמימה תקיף בכל ההשגות לא תחסר כל בה (תפארת ישראל פי"א-י"ג).

גם בגלות שבטלו מאיתנו מלכות וכהונה אבל הכתר שהוא גדול מכל כתר לא סר מעלינו, כי התורה היא כתרנו ותפארתנו וכוחנו, והתורה בגלותנו מקום מקדשנו וקרבן ניחוחנו (תפארת ישראל פרק ע').

♦ י. הנהגת עם ישראל היא ע"פ גדולי התורה

סדר ההנהגה של עם-ישראל מרומז במילה "אחד", כי שבט לוי שהוא קדוש לה' ונבדל מכל השבטים הוא כנגד האל"ף כי האחד הוא נבדל מהכל, ואחר-כך שמונה בני הגבירות כנגד החי"ת, ואח"כ ארבעה בני השפחות כנגד הדל"ת (נצח ישראל פמ"ד, נר מצוה עמ' ח').

"ובאותו הזמן לא יהיה שם לא רעב ולא מלחמה, ולא קנאה ותחרות, שהטובה תהיה מושפעת הרבה, וכל המעדנים מצויין כעפר, ולא יהיה עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד, ולפיכך יהיו ישראל חכמים גדולים ויודעים דברים הסתומים וישיגו דעת בוראם כפי כח האדם, שנאמר כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים"

(רמב"ם הלכות מלכים פרק יב)